EDGAR ALLAN POE
VÁLOGATOTT MŰVEI

VÁLOGATTA
BORBÁS MÁRIA
ÉS
KRETZOI MIKLÓSNÉ

FORDÍTOTTA

BABITS MIHÁLY
BALABÁN PÉTER
BART ISTVÁN
BARTOS TIBOR
DEVECSERI GÁBOR
FERENCZ GYŐZŐ
FÓTHY JÁNOS
GÁSPÁR ENDRE
GÖNCZ ÁRPÁD
KÁLNOKY LÁSZLÓ
KARDOS LÁSZLÓ
KOMLÓS ALADÁR
KOSZTOLÁNYI DEZSŐ
KUCZKA PÉTER
PÁSZTOR ÁRPÁD
RADÓ GYÖRGY
SZABÓ LŐRINC
TAKÁCS FERENC
TANDORI DEZSŐ
TELLÉR GYULA
TÓTH ÁRPÁD
VAJDA ENDRE

TARTALOM

ELBESZÉLÉSEK

PALACKBAN TALÁLT KÉZIRAT
MORELLA
A TALÁLKA
ÁRNY
METZENGERSTEIN
LIGEIA
HOGYAN ÍRJUNK BLACKWOOD-CIKKET?
AZ USHER-HÁZ VÉGE
LOVAGIAS ÜGY
AZ ÜZLETEMBER
A MORGUE UTCAI KETTŐS GYILKOSSÁG
MARIE ROGÊT TITOKZATOS ELTŰNÉSE
AZ ELLOPOTT LEVÉL
A MAELSTRÖM POKLÁBAN
ELEONORA
AZ OVÁLIS ARCKÉP
A VÖRÖS HALÁL ÁLARCA
A KÚT ÉS AZ INGA
AZ ÁRULÓ SZÍV
AZ ARANYBOGÁR
A FEKETE MACSKA
TÖRTÉNET A RONGYOS HEGYEKBŐL
AZ ELSIETETT TEMETÉS
A HOSSZÚKÁS LÁDA
DR. KÁTRÁNY ÉS TOLL PROFESSZOR MÓDSZERE
PÁR SZÓ EGY MÚMIÁVAL
MONSIEUR VALDEMAR KÓRESETE TÉNYSZERŰ MEGVILÁGÍTÁSBAN
EGY HORDÓ AMONTILLADO
MELLONTA TAUTA
BICE-BÉKA

ARTHUR GORDON PYM

VERSEK

VERS
OCTAVIÁHOZ
TAMERLÁN
DAL
ÁLMOK
A HOLTAK LELKE
ESTI CSILLAG
STANCÁK
ÁLOM
A LEGBOLDOGABB ÓRA, NAP...
A TÓ.-HOZ
SZONETT A TUDOMÁNYHOZ
AL AARAAF
ÁBRÁND
EGY NŐNEK
EGY FOLYAMHOZ
-NAK
TÜNDÉRORSZÁG
KÜLÖN
A KÖLTÉSZETRE
ELIZABETH
AKROSZTICHON
WEST POINT-I GÚNYVERS
CSILLAG, TITOK!
HELÉNA
IZRAFÉL
AZ ALUVÓ
NYUGTALANSÁG VÖLGYE
VÁROS A TENGERBEN
VALAKINEK A PARADICSOMBAN
KATOLIKUS HIMNUSZ
LATIN HIMNUSZ
DIADALÉNEK
TALÁNY
SZERENÁD
-NAK
FANNY
A COLOSSEUM
F-S S. O-DHOZ
F-NEK
DRAKE-PARÓDIA
NÁSZBALLADA
ZANTÉHOZ
A KÍSÉRTETES PALOTA
A CSEND SZONETTJE
A GYŐZTES FÉREG
LENORE
HADIÉNEK TÖREDÉKE
ÁLOMORSZÁG
EULÁLIA
A HOLLÓ *(Babits Mihály)*
A HOLLÓ *(Kosztolányi Dezső)*
A HOLLÓ *(Tóth Árpád)*
WALL STREET-I EPIGRAMMA
RÖGTÖNZÉS
-NEK
ELLEN-ÓDA
STANCÁK
BÁLINT-NAPI VERS
LOUISE OLIVIA HUNTER KISASSZONYNAK
MARIE LOUISE SHEW-HOZ
HOZ
ULALUME
NÉVREJTVÉNY
A HARANGOK
HELÉNÁHOZ
SÖR-SOROK
ÁLOM AZ ÁLOMBAN
ANNI
ELDORÁDÓ
ANYÁMNAK
LEE ANNÁCSKA

ESSZÉK

LEVÉL B....-HEZ
COOPER WYANDOTTÉ-JA
HAWTHORNE „MESÉI”
RÉGI ANGOL KÖLTŐK
AZ IRODALMI FOLYÓIRATOK BÖRTÖNÉNEK REJTELMEI
A MŰALKOTÁS FILOZÓFIÁJA
SARAH MARGARET FULLER
LOWELL „KRITIKUSI TANMESÉJE”
A DALKÖLTÉSZETRŐL
A KÖLTŐISÉGRŐL

ELBESZÉLÉSEK

PALACKBAN TALÁLT KÉZIRAT

Qui n'a plus qu'un moment à vivre
N'a plus rien à dissimuler

Quinault: Atys[1]

Hazámról és családomról sokat nem mondhatok. Hazám méltatlanul bánt velem, családomtól az évek sodortak el. Örökölt vagyonom révén előkelő tanintézeteket jártam meg, bölcselemre hajló elmém pedig módszeresen feldolgozta korai tanulmányaim szorgos igyekezetének kaptárát. Legfőbb örömömet német erkölcstanárok munkáiban találtam; nem szép szavakkal cicomás őrületükben, mint neveltetésem kívánta volna, hanem ahogy fegyelmezett gondolkodásom hamisságaik útját becserkészte. Észjárásom száraz voltát sokan vetették szememre, sőt, bűnömül rótták fel képzeletem szegénységét, de nézeteim végletes szkepszise éppenséggel hírhedtté tett. Vonzalmam a természetelvű bölcselet iránt nyilván elpalántálta bennem e kor legközönségesebb hibáját: a természeti világ jelenségeire való folytonos hivatkozást és hasonlítást a természeti tudományok törvényeihez. Mindent egybevetve, én lennék a legutolsó, akit az *ignes fatui*[2] babonás fényei az igazság egyenes útjáról letéríthetnének. Ennyit helyes lesz előrebocsátanom, nehogy valószínűtlen történetem a képzelet csapongásának minősüljön, hiszen tapasztalati érvekhez edzett elmémet soha meg nem környékezhették a fantázia délibábjai.

Sokéves külföldi utazások után, 18..-ban a gazdag és népes Jáva szigetének Batavia nevű kikötővárosából indultam útnak a Gyöngy-szigetek felé. Mint egyszerű utas szálltam hajóra - egyéb indítóokom nem lévén az ideges nyugtalanságnál, amely mint a kísértet, űzött.

Vitorlásunk mintegy négyszáz tonnás, rézzel eresztékelt, gyönyörű hajó volt, malabari tölgyfából építették Bombayben. Gyapot- és olajrakományát a Laccadive-szigeteken vette fel, de vittünk ezenfelül kókuszrostot, pálmacukrot, bivalytejszínt, kókuszdiót, valamint néhány láda ópiumot. A berakodás ügyetlenül történt, hajónk ennélfogva féloldalasan haladt előre.

Enyhe szellővel keltünk útra, s napokig nem jutottunk túl Jáva keleti partvidékén, és az eseménytelenséget csupán a kis kétárbocosokkal való találkozásaink enyhítették: a Gyöngy-szigetek felől érkeztek, amerre mi tartottunk.

Egyik este a hajófar korlátjának támaszkodva, északnyugati irányban egymagában álló, különös felhőre lettem figyelmes. Az első felhő volt, mióta Bataviából kifutottunk, de a színe is fölkeltette érdeklődésemet. Napnyugtáig követtem tekintetemmel, mikor is egyszerre kelet-nyugati irányban kiterjeszkedett, és keskeny páracsíkja partöv gyanánt ölelte körül a látóhatárt. Röviddel ezután a vörös udvarral kelő hold vonta magára figyelmemet, majd a tenger furcsa viselkedése, gyors elváltozása és a szokásosnál áttetszőbb volta. Jóllehet határozottan láttam a feneket, a mérőón kéznél lévén, kiderült, hogy tizenöt ölnyi mélység fölött hajózunk. A levegő hirtelen elviselhetetlenül forró lett, és a tüzes vas sziszegésére emlékeztető hangokkal telt meg. Az éjszaka közeledtével az utolsó szélfuvalom is elült, és olyan nyugalom köszönt ránk, amelynél tökéletesebbet elképzelni is nehéz. A hajó farán égő gyertya lángja meg sem rezdült, s ha az ember hajszálat vett hüvelyk- és mutatóujja közé, a legkisebb mozzanását

[1] Kinek hátra egy perce van csak, / Nincs többé mit titkolnia. - Philippe Quinault (1635-1688).

[2] lidércfény (latin).

sem tapasztalhatta. A kapitány mindezekben nem látta a veszély jelét, és minthogy a vízárammal a part felé sodródtunk, a vitorlák felgöngyölésére és horgonyvetésre adott parancsot. Őrt nem állított, s a főként malájiakból toborzott legénység előbbre látó intézkedés híján a fedélzeten helyezkedett el. Én magam minden rosszra felkészülten lementem kabinomba. Körös-körül az egész természet a számumra figyelmeztetett. Közöltem balsejtelmeimet a kapitánnyal, ő azonban meg sem akart hallgatni, és a válasszal is adósom maradt. Nyugtalanságomban nem jött a szememre álom, és éjféltájban felmentem a fedélzetre. Éppen amint a lépcső utolsó fokára tettem a lábam, hangos zümmögés hatolt a fülembe, olyanfajta zaj, amilyet a malomkerék sebes forgása okoz, s mielőtt még a jelentését tisztán megérthettem volna, a hajó teste a tőkegerendáig megrendült. A következő pillanatban egy hatalmas hullámrengeteg oldalt döntött minket, és orrtól farig hosszirányban lesöpörte a fedélzetet.

A hajó végeredményében éppen a szélroham rendkívüli erejének köszönhette fennmaradását. Jóllehet csaknem megtelt vízzel, és árbocai letöredeztek, mégis egy perc múltán visszafordult dőltéből, s a vihar iszonyú nyomásától rengve lassan felegyenesedett.

Hogy engem mily csoda mentett meg a pusztulástól, azt aligha lehetne megállapítani. Mikor a hullámzuhatag okozta kábulatomból eszméltem, kiderült, hogy a fartőke és a kormányrúd közé szorultam. Kábultan néztem szét, amint nagy nehezen talpra álltam, és mindenekelőtt az emeletnyi magas hullámok látványa döbbentett meg: a tajtékos óceán iszonyúbb volt a legforróbb képzelet csapongásánál. Egy idő múltán öreg svédünk hangját hallottam, aki kifutáskor, szinte az utolsó pillanatban került a hajóra. Torkomszakadtából ordítottam vissza neki, és jött máris, imbolyogva, hátra a hajó farába. Hamarosan kiderült, hogy csupán mi ketten éltük túl a vihar első rohamát. A hullám a többieket mind lesodorta a fedélzetről; a kapitányt s a tiszteket álmukban érhette a halál, mert kabinjuk megtelt vízzel. Ketten a puszta kezünkkel keveset tehettünk a hajó biztonsága érdekében, de erőfeszítéseinket bénította az a félelem is, hogy bármelyik pillanatban elmerülhetünk. Horgonyláncunkról természetesen leszakadtunk a szélvész első lökésével - nyakláncot sem szakíthatott volna el könnyebben -, különben el is nyel bizonyára a hullámsír. Így azonban veszett sietséggel rohantunk az ár hátán, mely egyszer-egyszer még átcsapott fölöttünk. Kormánytőkénk erősen megsérült, s jóformán minden tekintetben veszedelmes károkat szenvedtünk, ezer szerencsénkre azonban épek maradtak a szivattyúk, és rakományunkban sem történt nagyobb súlyeltolódás. A vihar már kiadta mérgét, és a szél erejétől nem volt mit tartanunk - teljes elültétől inkább: a feltámadó ellenáramban, ezt jól tudtuk, roncsolt hajónkkal biztos pusztulásnak nézünk elébe. Igen indokolt félelmünk azonban nem talált hamaros igazolásra. A letörzselt roncs kiszámíthatatlan sebességgel száguldott öt nap, öt éjjel - ezenközben egyetlen táplálékunk a pálmacukor volt, amelyet az orrbókonyok közeiből szedtünk ki nem kis fáradsággal - a meg-megújuló szelek szárnyán. Ereje ezek közül egynek sem volt a számum első lökéséhez mérhető, s mégis iszonyúbb hullámokat támasztottak, mint amilyet életemben valaha láttam. Haladásunk az első négy napban kis kitérésekkel délkeleti és dél-délkeleti irányzatot mutatott, s föltételezhetően Új-Hollandia partvidéke mentén repültünk tova. Az ötödik napon elviselhetetlenül lehűlt a levegő, és a széltáj északibb irányba tolódott. A sárgalázas színű nap alig emelkedett néhány fokkal a látóhatár fölé, és nem bocsátott ki határozott fényt. Bár felhő nem volt látható, a szél mégis mindegyre erősödött, és egyenetlen, görcsös rohamokban zúdult ránk. Déltájban történhetett, hogy ismét a nap felé fordult érdeklődésünk. Töretlen fényt nem adott, csupán a tányérja izzott komor tompasággal, mintha sugarai mind sarkítva volnának. Éppen mielőtt elnyelte volna a háborgó tenger, központi heve egyszerre elenyészett, mintha valami világbomlasztó erő oltotta volna ki. Sápadt, ezüstös karika volt csak, mikor a mérhetetlen vízbe merült.

A hatodik nap keltét hiába vártuk - nekem még nem kelt fel, a svédnek pedig soha. Vaksötétben tapogatóztunk, s ha valami elébünk kerül, húszlépésnyire meg nem láttuk volna. A ránk boruló végtelen éjszakát nem derítette fel a tenger villó fénye, amelyhez a forró égöv alatt már hozzászoktunk. Megfigyeltük azt is, hogy a szakadatlanul dühöngő vihar sem tajtékot, sem hullámtarajt nem hajtott többé felénk. Rémület lesett körös-körül a fullasztó ében sötétségből. Az öreg svéd lelkét babonás sejtelmek szállták meg, engem pedig néma ámulat kerített hatalmába. A hajó körüli tennivalókat elhanyagoltuk, mint ami úgyis haszontalanság, ehelyett a lehetőség szerint, magunkat igyekezvén biztosítani, hozzákötözködtünk a farvitorla csonkjához, s úgy néztünk keserű sorsunk elébe. Sem az idő megállapításához, sem a tájékozódáshoz nem volt eszközünk. Jól tudtuk mindazáltal, hogy délebbre járunk, mint bárki hajós mielőttünk, és nagy meglepetéssel tapasztaltuk, hogy jégakadály nem ütközik utunkba. Eközben a végveszélyt sejtettük minden pillanatban, amint a feltornyosuló hullámok már-már elborítottak. Az ellenáram hatalma felülmúlta legrosszabb sejtelmeimet is - a csoda az volt, hogy rögtön be nem nyelte hajónkat. Társam rakományunk könnyűségével biztatott, és emlékezetembe idézte hajónk kitűnő építését, én azonban a reményben is csupán a reménytelenséget tekintvén, sötéten készülődtem a halálra, mely ítéletem szerint egy óránál hosszabb ideig nem késhetett: minden megtett csomóval vészesebb hullámakadályok közt vergődtünk a gonoszul dagadó tengerárban. Egy pillanatig viharmadarakat megszégyenítő magaslaton kapkodtunk levegő után, másik percben szédítően siklottunk, le a víz méhébe, ahol a levegő egyszerre megállt, és a tengeri szörnyek álmát nem zavarta hang.

Éppen ilyen szakadék legmélyén jártunk, mikor társam hirtelen jajveszékelése szaggatta fel a vízfalak csendjét. - Arra! Arra! - rivallt a fülembe. - Teremtő Isten! Ott! Nézd! - S amerre mutatott, tompa vörös fényzsarátra lettem figyelmes, amely lefelé siklott mélységes vermünk oldalán, és szeszélyes ragyogással csillant a fedélzeten. Feljebb emelvén tekintetemet, olyan látványban volt részem, amitől a vérem megállt. Szédítő magasban a fejünk felett, fenn az iszonyú meredély legszélén, négyezer tonnásra becsülhető hajóóriás egyensúlyozott. Jóllehet fenn ült egy hullám hegyében, mely a hajó magasságának legalább százszorosa lehetett, így is látszott, hogy felülmúlja a rendszeres járatok és a Kelet-indiai Társaság hajóinak méretét. Hatalmas tömege egyhangú kátrányfekete volt, nem ékítették a szokásos faragványok. Nyitott lőrésein egyetlen sor rézágyú meredt elő, és az árbocozaton lógáló számtalan csatalámpás visszfénye játszott fekete oldalain. Rémült csodálkozásra azonban főként az a megfigyelésem indított, hogy széloldalt lebeg e fékezhetetlen viharban, a hullámsír szélén. Mikor megpillantottuk, még csak az orra tűnt fel, úgy emelkedett lassan a hullámhegy tarajára. Végtelen rémületünkre megállt a peremen egy percig, mintegy tulajdon fenségében gyönyörködve, aztán megremegett, félrelódult, és - siklott lefelé.

Meg nem mondhatnám, hogy e pillanatban miféle hirtelen önuralom szállt meg. A far felé húzódtam, amennyire bírtam, és vártam rendületlenül a ránk támadó pusztulást. Hajónk végre föladta a küzdelmet, és orrával a vízbe túrva, süllyedni kezdett. A lesikló rengeteg test ennélfogva merülő felébe ütközött, és engem az összecsapás ellenállhatatlan erővel vágott az idegen hajó kötélzetének.

Vezérvitorlája zuhanásom pillanatában fordulhatott meg, mert a hajó megállt. A rákövetkező pillanatnyi zűrzavarnak tulajdonítottam szerencsémet, hogy a legénység figyelmét sikerült elkerülnöm. Észrevétlenül jutottam el a lejárati főlépcsőhöz, és minthogy rést fedeztem fel ajtónyílásán, különösebb nehézség nélkül elrejtőztem a hajóűrben. Indokolni viszont nehezebb volna rejtőzködésemet. Talán az a határozatlan és mégis lenyűgöző érzés vitt rá, amely az idegen hajósok láttán nyomban elfogott. Nem akartam magamat olyan embereknek kiszolgáltatni, akik egyetlen futó pillantásra ennyi zavaros sejtelmet, kételyt, gyanút keltenek. Ennélfogva helyesnek véltem, ha a hajóűrben célirányos búvóhelyet építek magamnak. Kis

darabon fölfeszítettem ezért a bókonypallót, oly módon, hogy a hatalmas bordázat közé kényelmesen visszahúzódhassak.

Alig fejeztem be munkámat, máris hasznát láttam, mert a hajóűr csendjében léptek hangzottak. Ernyedt járású, botladozó ember haladt el búvóhelyem mellett. Arcát nem láttam, csupán külsejének általános megítélésére nyílt módom. Magas kora és a vele járó törődöttség nyilván látszott rajta. Térde megcsuklott az idő súlya alatt, és egész testét rogyadozva hordta. Halkan motyogott félszavakat, számomra idegen nyelven, és az egyik sarokban kezdett kotorni különös műszerek és avítt tengeri térképek között. Viselkedésében a második gyermekkor nyűgös kedve bámulatosan elegyedett a félisten zord tekintélyével. Nagy soká felment a fedélzetre, és azontúl nem láttam többé.

Lelkemben névtelen érzés vert gyökeret. Elemzést nem tűr, az elmúlt idők tanulságain nem mérhető, és attól tartok, a jövő sem szolgálhat hozzá kulccsal. Az én rendszeres gondolkodásom fényében pedig bűn az efféle beismerés, különösképpen a jövőre nézve. Soha - és most már tudom, hogy soha - nem lehetek elégedett az ilyen bizonytalan természetű észleletekkel. Bizonytalanságukban még sincs semmi csodálnivaló, hiszen eredetük is a merő újdonság. Új értékrenddel - új valósággal gazdagodtam.

Hosszú ideje már, hogy e szörnyű hajó fedélzetén a lábam megvetettem, és végzetem szálai, úgy érzem, lassan egybeköttetnek. Érthetetlen emberek! Számomra talányos töprengésbe burkolózva mennek el mellettem. Rejtőzködésem bolondság, mivel ezek *nem akarnak* meglátni. Szinte az imént mentem el a kormányos szeme előtt, sőt nemrég benn jártam magának a kapitánynak a fülkéjében, onnan hoztam magamnak írószerszámokat. Egy idő óta már vezetem, és feltett szándékom, hogy folytatni fogom ezt a naplót. Meglehet, hogy a világ elébe nem tárhatom, ámbár ezt nézve is megteszek minden lehetőt. Az utolsó pillanatban palackba zárom kéziratomat, s a tengerre bízom.

Egy eset új teret nyitott elmélkedéseimnek. Vajon a vak véletlen műve-e az ilyesmi? Felmerészkedtem a fedélzetre, és elvetettem magam, hogy feltűnést ne keltsek, a farpadlóra rakott halom kötélcsepűn és ócska vitorlán. Sorsom furcsaságán merengve a kezem ügyébe került kátrányecsettel pamacsolni kezdtem az egyik közeli hordón szépen összehajtogatott szárnyvitorla széleit. Azóta felvonták, én pedig, csodák csodája, téveteg ecsetvonásaim nyomán a FELFEDEZÉS szót olvasom a szélben.

Nemrégiben megvizsgáltam a hajó építését. Jól fegyverzett, s mégsem hinném, hogy csatahajó. Kötélzete, törzse, építése csupa hasonlóan nemleges feltételezésre indít. Hogy mi *nem*, azt könnyen megmondhatnám; hogy *mi*, az megfejthetetlen marad, attól tartok. Nem tudom, de mikor a hatalmas hajóderekat, furcsa árbocágait, temérdek bőre szabott vitorlázatát, szigorú orrát és kivénhedett tatját vizsgálom, ismerős látományok villannak fel agyamban, kósza emlékek, elmúlt korok-világok krónikás meséivel zagyván elegyesek...

Szemügyre vettem a hajó bordázatát is. Hogy milyen fából épült, meg nem foghatom. Van egy furcsa sajátja, mely énelőttem mintha éppen azt bizonyítaná, mennyire nem alkalmas céljának betöltésére: mégpedig a *likacsossága.* Az anyag természetét értem, nem pedig szuvas állapotát, ami lehet következménye a hosszas hajózásnak a vizeken, sem korával járó korhadtságát. Hajszálhasogatásnak fog tetszeni talán, de megjegyzem, hogy a bordázat fája minden tekintetben a spanyol tölgyre emlékeztetne, ha ugyan a spanyol tölgy valamely természetellenes *püffesztés* próbáját állná ki.

Amint a fenti mondatot átolvasom, egy viharvert, öreg holland hajós mondása ötlik az eszembe. „Ez olyan igaz - fogadkozott az öreg, ha valaki nem hitt neki -, olyan igaz, mint hogy van tenger, amelyiken felpüffed a hajó is meg a tengerész élő teste is."

Talán egy órával ezelőtt összeszedtem a bátorságomat, és nyíltan megmutatkoztam a legénység egy csoportja előtt. Semminemű figyelmükben nem volt részem, és, ámbátor csoportjuk kellős közepében álltam, úgy tetszett, tudomásul sem veszik jelenlétemet. És mint az első közülük, akit a hajóűrben láttam, agg csont volt valahány. Térdük görnyedten rezgett, válluk előregörbedt, csontjuk zörgött laza bőrzsákjában. Beszédük halk volt, habogó, reszketeg, szemük sarkába a vénség csipája tapadt, és fehér hajuk iszonytatóan úszott a szélvészben. Körülöttük a fedélzeten mindenféle sokszorosan kimustrált ritka mérőműszer.

Még előbb számot adtam a szárnyvitorla fordulatáról. Attól az időtől fogva a hajó, kivetve széloldali irányából, délnek vette hajmeresztő útját. Minden tenyérnyi vitorlája szélnek feszült, viharkakasától a hátsó törzsvitorláig, és főderékvitorlájával akkora vízhegyekbe szántott bele minduntalan, amekkorát rémálmában sem lát az ember. Éppen most hagytam ott a fedélzetet, ahol a lábamat sem tudnám jóformán megvetni, ámbár látnom kellett, hogy a legénység nem küszködik hasonló bajokkal. Első pillanattól fogva nem szabadulok ott az ámulattól, hogy a vész el nem nyeli ezt a tömkeleget. Úgy tetszik, már itt billegünk mindvégig az öröklét peremén, soha le nem zuhanván a mélybe. Nyaktörő hullámtornyok hegyéből sirályröptében siklunk le, majd felettünk ütik össze fejüket a csúcsok, de mint a föld gyomrának szörnyei, kik a merő rémisztésre kárhoztattak, pusztító kezük kötve: semmit nem tehetnek ellenünk. E gyakori menekvések egyetlen természetes okát abban látom, hogy hajónk valamely erős vízáram segítségét élvezi.

Szemtől szemben álltam a kapitánnyal, mégpedig tulajdon fülkéjében, de, amint sejtettem, észre sem vett. Bár a felületes szemlélő nem látna külsejében semmit, ami arra int, hogy félistennel vagy félemberrel áll szemközt, én mégis tagadhatatlan tisztelettel és az ámulat érzésével tekintettem reá. Testmagasságára nézve alig lehet alacsonyabb nálam, azaz mintegy öt láb, nyolc hüvelyk. Keménykötésű, izmos alkat, de sem nagydarabnak, sem egyébiránt jellegzetes termetnek nem mondhatnám. Az arc ellenben - az arcon uralkodó feltétlen agg fenség bámulatra késztetett. Bár ránc alig redőzi homlokát, mégis mintha milliárdnyi év bélyege ülne rajta. Szürke haja a múltak hírmondója, szürke szeme a jövő jelfejtője. Fülkéjének padlóján vasveretes fóliánsok, rozsdálló műszerek, avítt, fakó térképek hevernek szanaszét. Az asztal fölé hajolva tüzes, nyugtalan szemmel tanulmányozott valami okiratot, amit kinevezésnek néztem, mindenesetre királyi kézjegyet viselt. A kapitány - akár az első tengerész, akit a hajóűrben megfigyeltem - magában mormolt, tört félszavakat, előttem idegen nyelven, és mintha mérföldnyi messziségből érkezett volna a hangja, ámbár kartávolságra álltunk egymástól.

A hajót és minden lakóját a tengerfenék rémei hatják át. A hajósok úgy suhannak ide-oda, mint elsüllyedt századok szellemei; szemük járása gyors és sejtelmes; valahányszor pedig utamat keresztezik a csatalámpások vigyori fényében, soha nem tapasztalt érzés jár át, holott egész életemben régiségekkel kereskedtem, és mohón szívtam magamba Baalbek, Tadmur, Perszepolisz ledőlt oszlopainak szellemét, mígnem rommá lett tulajdon lelkem is...

Ha most körülnézek, elszégyenkezem régebbi félelmeimen. Mert ha megremegtetett a szélvész, mely idáig sodort, nem inkább kővé kellene merednem most, a szélvész s az óceán harca láttán, hogy érzékeltessem, milyen semmitmondó szó a tornádó és a számum? Hajónkat az örök éjszaka és a hullámtalanul nyögő víz veszi körül, de jobbra s balra három angol mérföldről is idesejlenek, mint a világmindenség külső őrfalai, a puszta égbe törő iszonyú jégbástyák...

Ahogy képzeltem, a hajót csakugyan áram ragadja tova - ha tudniillik áram a neve az ilyen dörögve tóduló áradásnak, amely zuhatagos sietséggel délnek sodor, sikoltó jégtorlaszok mentén...

Úgy vélem, fölösleges is rettegésem megértésével próbálkoznom. A kétségbeesésen azonban mindeddig úr volt kíváncsiságom, olyannyira, hogy akár a legszörnyűbb halál gondolatával is megbarátkoztat, ha e rémvilág titkait kikutathatja. Nyilvánvaló, hogy valami izgató tapasztalás elébe sietünk - valami tovább nem adható titok elébe, melynek befogadása: a pusztulás. Lehet, hogy ez az áram egyenesen a Déli-sarkra visz, sőt e vad feltételezést minden valószínűség megerősíti...

A legénység nyugtalan, reszketeg léptekkel rója a fedélzetet; arcukon azonban inkább a remény fényét látom, a kétség árnyát.

A szél közben a hátunkba kapaszkodik, s mivel vitorlának oly bővében vagyunk, időnként valósággal kiemel minket a vízből! És - iszonyok iszonyata! - a jég hirtelen megnyílik jobbra, majd balra, körkörösen, óriás amfiteátrummá, melynek lépcsőzetes ormai a messzi sötétbe tűnnek. Időm immár kevés, hogy sorsomon eltöprengjek! A körök mind gyorsabban szűkülnek - örvény kapott tébolyult csigájába! - és a bőgve zúgó tengervészben megrendül hajónk... Ó, Isten... Süllyedünk!

JEGYZET. - A „Palackban talált kézirat” eredetileg 1831-ben jelent meg; nekem viszont jó néhány évvel később karült kezembe a Mercator-féle „Atlasz”, mely az óceánt négy torkolaton át ömlő víztömegként ábrázolja, mely a Sarki (északi) Áramba jutván, a Föld gyomrába igyekszik, a Sarkot magát pedig esztelen magasságba törő fekete sziklaszirt gyanánt.

Bartos Tibor fordítása

MORELLA

Önmaga önmagától való önmagával
való egyalakú örökkévaló

Platón: A lakoma

Mélységes, de nagyon különös rokonszenv érzésével néztem barátnőmre, Morellára. Évekkel ezelőtt véletlen vetett közelébe, s lelkem legelső találkozásunk óta oly tűzzel égett, amilyet mindaddig nem ismert; de nem Erósz tüze volt az, s keserűen gyötörte szellememet a fokozódó felismerés, hogy már meg sem tudom határozni szokatlan jelentőségét, sem kormányozni kiszámíthatatlan erejét. Mégis: találkoztunk; s a sors összekötött az oltár előtt; s én sohasem szóltam szenvedélyről, sohasem gondoltam szerelemre. Ő azonban kerülte a társaságot, s egyedül hozzám kapcsolódva, boldoggá tett. Csodálni való boldogság volt ez - álmodni való.

Morella mélységesen művelt volt. Életemet merem rátenni: tehetsége magasabb rendű volt a közönségesnél - elméjének ereje óriás. Éreztem ezt, és sok dologban tanítványa lettem. De hamarosan úgy találtam, hogy pozsonyi nevelése folytán azokat a misztikus írásokat rakja elém, egész csomót, amiket általában a korai német irodalom puszta salakjának szoktunk tekinteni. Ez volt, el sem tudtam képzelni, mi okból, kedvence s állandó tanulmánya - s hogy idő folytán ez lett nekem magamnak is, a példa és szokás egyszerű, de hatékony befolyásának kell tulajdonítani.

Mindebben, ha nem tévedek, értelmemnek kevés szerepe volt. Meggyőződésemre, amennyire emlékszem, semmiféle formában nem hatott az ideál, amelyről olvastam, s a miszticizmusnak, hacsak nagyon nem csalatkoztam, leghalványabb árnyalata sem volt észrevehető sem cselekedeteimben, sem gondolataimban. Meg lévén erről győződve, lényegben átadtam magamat feleségem irányításának, s hátrálást nem ismerő szívvel léptem az ő tanulmányainak útvesztőibe. És akkor - akkor, míg tiltott könyvekre hajolva valami tiltott érzést éreztem gyűlni magamban - Morella hideg kezét a kezemre tette, s valami halott filozófiának hamvaiból egynémely halk, különös szavakat piszkált föl, melyeknek idegenszerű jelentése mélyen beleégett emlékezetembe. Ilyenkor órák hosszat időztem oldalán, és csüggtem ajkai zenéjén, míg végre a melódiát borzalom színezte, s árny esett lelkemre, s elsápadtam és megremegtem ezektől a nagyon is nem földi hangoktól. S így az öröm hirtelen rémületbe hervadt, és a legszebb lett legrémesebbé, mint ahogy lett Hinnonból Ge-Henna.

Szükségtelen itt megállapítani pontos karakterét a bölcselkedésnek, amely az említett könyvekből kinőve, oly hosszú időn át majdnem az egyetlen beszédtárgy volt köztem és Morella közt. Akik járatosak abban, amit teologikus moráltudománynak lehetne nevezni, azoknak máris fogalmuk lesz róla, s a tanulatlan mindenképp csak kevésbé értené. Fichte vad pantheizmusa[3]; a püthagoraeusok[4] által módosított palingeneszisz[5], és mindenekfölött, az identitás tanai, mint Schelling hirdeti, voltak rendesen a vitapontok, melyek legtöbb varázst nyújtottak a tárt képzeletű Morellának. Azt az identitást, melyet személyi azonosságnak neveznek, Mr.

[3] Filozófiai irányzat, mely szerint Isten nem különül el a természettől, mint teremtő, hanem azonos vele (görög).

[4] Püthagorasz (i. e. VI. sz.) lélekvándorlás-tanának követői.

[5] újjászületés (görög).

Locke, gondolom, helyesen definiálja, mikor azt mondja, hogy valamely értelmes lény önmagával való egységben áll. S mivel személyen nem mást értünk, mint ésszel rendelkező, intelligens lényt, s mivel a gondolkodást mindig valami tudat kíséri, ez az, ami minket magunkká tesz, azzá, amit magunknak nevezünk, megkülönböztetve ezáltal magunkat egyéb gondolkodó lényektől, és megadva magunknak személyi azonosságunkat. De a *principium individuationis*-t, az identitás tudatát, melyet a halálban vagy elvesztünk, vagy nem vesztünk el örökre, én mindig mélységes érdeklődéssel tanulmányoztam; s nem is annyira konzekvenciáinak hökkentő és izgató természete miatt, mint a jelentőségteljes és nyugtalan modor hatása folytán, amelyben Morella beszélt róla.

De valóban, eljött most az idő, amikor feleségem modorának rejtélye valóságos bűvöletként nehezedett rám. Nem tudtam többé elviselni halvány ujjainak érintését, sem zenés nyelve halk hangjait, sem mélabús szemének fényét. S ő mindezt tudta, de nem tett szemrehányást; ismerni látszott gyöngeségemet vagy balgaságomat, és mosolyogva sorsnak nevezte. Ismerni látszott tekintetem fokozatos elidegenülésének okát is, mely előttem ismeretlen volt; de nem adott jelet, nem tett célzást annak természetére. S mégis: asszony volt ő is, s napról napra jobban emésztődött. Idővel a piros folt állandóan arcára ült, s a kék erek a sápadt halántékon szembetűnők lettek; s lelkem egyik pillanatban szánalomba olvadt, de a következőben találkoztam szemének jelentőségteljes pillantásával, s akkor lelkem elémelyedett és elszédült az olyan ember szédületével, aki lefelé néz valamely komor és kikutathatatlan mélységbe.

Azt kell hát mondanom, hogy áhítoztam, komoly és emésztő vágyakozással, Morella halálának pillanatára? Áhítoztam; de a törékeny szellem ragaszkodott porlakásához sok hosszú napon át, sok hosszú héten és terhes hónapon át - míg megkínzott idegeim felülkerekedtek értelmemen, őrjöngővé tett e végtelenbe nyúlás, s egy ördög szívével átkoztam a napokat és az órákat és a keserves pillanatokat, melyek nyúlni és nyúlni látszottak, amint a nemes élet hanyatlott - mint árnyékok, ha a nap haldoklik.

De egy őszi este, mikor a szelek csöndesen pihentek az égen, Morella odahívott ágya mellé. Sötét köd terült a földön és meleg villogás a vizeken, s az erdő dús októberi lombjai közé bizonnyal szivárvány hullt a mennyboltozatról.

- Napok napja ez - szólt Morella, amint közeledtem -, minden napok napja, élni vagy meghalni. Szép nap ez a föld és élet fiainak... ah, még szebb az ég és halál lányainak!

Homlokon csókoltam, s ő folytatta:

- Meghalok, és mégis élni fogok!

- Morella!

- A napok nem is léteztek, amikor szeretni tudtál, de akitől az életben irtóztál, azt a halálban imádni fogod.

- Morella!

- Még egyszer mondom, meghalok. De bennem van záloga a szerelemnek... ah, annak a kevés szerelemnek!... amellyel engemet szerettél, Morellát. S amikor szellemem elköltözik, élni fog a gyermek: a tiéd és az enyém, Morelláé. De napjaid bú napjai lesznek; a bánaté, mely legtartósabb az érzelmek között, mint a ciprus a legszívósabb fa a fák között. Mert boldogságod óráinak vége, örömöt nem lehet kétszer aratni egy életben, mint Paestum rózsáit kétszer egy esztendőben. Nem játszod hát tovább az idővel a teószi játékot, hanem feledve a mirtuszt és szőlőt, már a földön magaddal hordod szemfedődet, mint a mozlimok Mekkában.

- Morella! - kiáltottam. - Morella! hogy tudod ezt? - de ő elfordította arcát a vánkoson, s gyenge remegés szállván tagjaira, meghalt, és többé nem hallottam hangját.

De, amint előre megmondta, gyermeke - akinek haldokolva adott életet, s aki nem lélegzett, míg anyja nem lélegzett utolsót -, gyermeke él: egy leány. S különös módon nőtt, testben s értelemben, s tökéletes mása volt az elköltözöttnek, és én szerettem, égőbb szeretettel, mint amit lehetségesnek hittem érezni földi lakó iránt.

Ámde nemsokára e tiszta szeretet ege elsötétült, s ború és borzalom és bánat felhői vonultak át rajta. Mondtam, a gyermek nőtt, különös módon, testben s értelemben. Csakugyan, különös volt gyors növekvése testi nagyságában - de rettenetesek, ó! rettenetesek voltak a zajló gondolatok, melyek rám tolultak, mialatt szellemi lénye fejlését figyeltem! Lehetett-e másként, mikor napról napra felfedeztem a gyermek gondolataiban az asszony érett erejét és képességeit? mikor a zsengeség ajkairól a tapasztalat leckéi hullottak? s mikor az érett kor bölcsességét vagy szenvedélyeit láttam, óráról órára, kivillanni telt és vizsgálódó szeméből? Amint, mondom, mindez nyilvánvaló lett hökkent megértésem előtt, amint nem rejthettem el többé lelkemtől, nem rázhattam ki gondolataimból, melyek remegtek befogadni maguk közé - lehete csodálni, hogy félelmes és izgató természetű gyanú lopózott lelkembe, s eszmemenetem döbbenve esett vissza a sírba tett Morella vad történeteihez és hátborzongató teóriáiba? Kiragadtam a világ kémszeméből a lényt, kit a sors imádnom kényszerített, s otthonom szigorú zárkózottságában szenvedéssel telt szorongással figyeltem mindenre, ami szeretetem tárgyával összefüggött.

S amint az évek hömpölyögtek tova, s én csüggtem nap nap után az ő szent, szelíd és ékesszóló arcán, s el-elnéztem zsendülő alakját, nap nap után új hasonlóságokat fedeztem föl a gyermek és anyja, a mélabús, halott anya között. S óráról órára sötétebbé sűrűsödtek az egyformaságnak ez árnyékai, s teltebbé és határozottabbá s zavarba ejtőbbé, s iszonyatosabban ijesztővé megjelenésükben. Mert, hogy mosolya hasonló volt az anyjáéhoz, azt elviseltem volna; de hogy tökéletesen ugyanaz volt, borzalomba ejtett; hogy szeme emlékeztetett Morella szemére, csak kiálltam volna; de túl gyakran nézett lelkem mélyeibe magának Morellának feszült és fölzaklató szándékosságával. És a magas homlok körvonalában és a selyem hajzat fürteiben s a halvány ujjakban, melyek beletemetkeztek, és beszédének szomorú és zenés hangjaiban, és mindennél inkább - ó! mindennél inkább! - a halottnak szavaiban és kifejezéseiben az élő és szeretett lány ajkán, táplálékot lelt bennem valami emésztő gondolat, a borzalom - egy féreg, amely nem akart meghalni.

Így folyt el életének két lustruma[6], és mégis, leányomnak nem volt még neve e földön. „Gyermekem” s „szerelmem”: ezek voltak az elnevezések, melyeket az apa érzése, szokás szerint sugallt, s napjainak merev visszavonultsága kizárta bárki másnak társaságát. Morella neve vele halt, amikor ő meghalt. Az anyáról sohasem beszéltem a lánynak; lehetetlen volt róla beszélni. Sőt, míg életének rövid napja tartott, a lányhoz alig jutottak a külső világ benyomásai: csak amit elzártságának szűk korlátai megengedtek. De végre is a keresztség szertartása ígért szellememnek, ideges és izgatott állapotában, gyors szabadulást sorsom rémeitől. S a keresztelőkútnál haboztam - a név miatt. Bölcsek és szépek, ős és modern idők, hazám és idegen föld sok-sok neve tolongott ajkamon, nemesség, boldogság, jóság szépséges nevei. Mi sugallhatta hát megzavarnom az eltemetett halottnak emlékét? Mely démon ösztökélt, kilehelni a szót, amely már puszta emlékezetével patakokban szokta a bíbor vért halántékomból szívem melységébe apasztani? Micsoda ördög szólt ki lelkemnek rejtekéből, amikor,

[6] Lustrum - öt év (latin).

abban a sötét templomhajóban és az éj csöndjében, a szent ember fülébe ezeket a szótagokat susogtam:

- Morella?!

S kicsoda, ördögebb még az ördögnél, torzította el gyermekem vonásait, s hintette el rajtuk a halál színét, amint megrezzenve alig hallható hangomtól, földről az égre fordítá üveges szemét, s előrebukva őseink sírboltjának fekete kockáira, felelte:

- Itt vagyok!

Határozottan, hideg, nyugodt határozottsággal hulltak ezek az egyszerű szavak fülembe, s onnan, mint olvadt ólom, sisteregve zúdultak agyvelőmbe. Évek - évek tűnhetnek, múlhatnak, de ennek az időnek az emléke, soha! S bőviben volt, igazán, a virág és a szőlő - de üröm és ciprus vetették rám árnyékukat éj és nap. S nem tartottam számon sem időt, sem helyet, s lehervadtak az égről végzetem csillagai, és a föld sötét lett, s alakjai úgy suhantak el mellettem, mint lengeteg árnyak, s mindannyi közt csak egyet láttam én - Morellát. Az égbolt minden szelei egy szót súgtak fülembe, s a tenger minden hullámai azt mormolták örökké - Morella. De meghalt; s magam kezével vittem őt a sírba; s csak nevettem hosszú, keserű kacajjal, mikor nyomát sem leltem az elsőnek, a kriptában, hová befektettem most a második Morellát.

Babits Mihály fordítása

A TALÁLKA

Velence

Várj ott reám! Majd ott leszek
A síri mélyben én veled!

Henry King,
Chichester püspöke (1592-1669):
Rekviem felesége halálára

Szerencsétlen és titokzatos férfiú! Elkápráztatott fantáziád tündöklése, és tulajdon ifjúságod lángjába hullottál! Képzeletemben újra látlak! Megint felmerült előttem alakod! - nem, ó, nem aminő vagy, a hideg völgyben és a homályban! - hanem aminőnek lenned kellene - nagyszerű gondolatokban gazdag életedet a komor látomások ama városában, a te Velencédben tékozolva el, a tenger csillagszerelmű Elíziumában, ahol Palladio palotáinak széles ablakai mélységes és keserű jelentőséggel tekintenek alá a hallgatag vizek titkaira. Igen! Ismétlem: aminőnek lenned kellene. Bizonyára más világ is van, nemcsak ez - más gondolat is, mint a tömeg gondolatai - más elmélet is, mint a szofistáké. Kicsoda kifogásolhatná hát életmódodat? Ki vádolhatna látomásos óráidért vagy bélyegezhetné az élet elherdálásának foglalatosságodat, amely csupán örök energiáidnak volt túlcsordulása?

Velencében történt, a *Ponte dei Sospiri*-nek[7] nevezett bolthajtásos átjáró alatt, hogy harmadszor vagy negyedszer találkoztam azzal a férfival, akiről beszélek. Zavarosan térnek vissza emlékezetembe ennek a találkozásnak körülményei. Mégis emlékezem - ó, hogy is feledhetném? - a mélységes éjfélre, a Sóhajok Hídjára, a női szépségre és a regényes géniuszra, aki méltóságteljesen lépdelt fel és alá a keskeny csatorna mentén.

Szokatlanul sötét éjszaka volt. A Piazza nagy toronyórája az olasz este ötödik óráját ütötte el. Csendesen és elhagyottan terült el a Campanile tere, és gyors egymásutánban hunytak ki a dózsék ódon palotájának fényei. A Canale Grandén át hazatérőben voltam a Piazzettáról. De amint gondolám a Canalénak a San Marco-csatornával szemközti pontjához érkezett, ennek egyik zugából egy női hang vad, hisztériás, hosszan elnyújtott sikolya törte meg az éjszaka csendjét. A hangtól megriadva talpra ugrottam, a gondolás kezéből pedig kicsúszott egyetlen evezője, és úgy eltűnt, hogy a vak sötétben semmi módon sem volt megtalálható, és így a víz sodrának kedve szerint haladtunk tovább, a nagyobb csatornáról a kisebbek felé. Mint valami hatalmas, gyászfekete tollazatú kondorkeselyű, lassan-lassan sodródtunk alá a Sóhajok Hídja felé, amikor a Dózse-palota ablakaiban és alsó lépcsőházában ezernyi fáklya lángja lobbant fel, a mély sötétséget hirtelen kékes fényű és természetfeletti nappallá változtatva.

A magas épület egyik felső ablakában kicsúszott anyja karjából egy gyermek, s a mély és sötét csatornába zuhant. A nyugodt vizek szelíden zárultak össze áldozatuk felett, és habár az enyémen kívül nem akadt több gondola a láthatáron, már nem egy bátor úszó volt a vízben, hiába keresve felszínén a kincset, mely - ó, jaj! - csak odalenn, a mélyben volt fellelhető. A palota bejáratának széles, fekete márványpadozatán, pár lépésre csak a víz felett, ott állt egy nőalak, kit soha senki el nem feledhet, aki akkor látta. Marchesa Aphrodité volt - egész Velence imádatának tárgya, a vidámak legvidámabbja, minden szépségek legszebbike, de mégis a vén és ármányos Mentoni ifjú hitvese, és annak a szőke gyermeknek, az elsőnek és

[7] Sóhajok Hídja.

egyetlennek anyja, aki most mélyen alant, a sötét vízben keserű szívvel gondolhatott édes öleléseire, míg kicsiny életét felőrölte a küzdelem, hogy anyja nevét kiálthassa.

Egymagában állt. Alant, a fekete márványtükörben megcsillant kicsiny, meztelen és ezüstös lába. Haját még félig sem bontották ki éjszakára báli díszéből, s gyémántok zuhatagában hullámzott klasszikus feje körül göndör fürtökben, miként a tavaszi jácint virága. Gyengéd alakját mintha fátyolszerű, hófehér köntös fedte volna csupán, ám a nyárközépi éjfél levegője forró volt, súlyos és csendes, és maga a szoborszerű alak sem rebbentette meg egyetlen mozdulattal sem légies öltözékének redőit, amely úgy övezte, ahogy a súlyos márvány övezi Niobét. Ám nagy, ragyogó szeme - furcsa módon! - nem lefelé fordult, ama sír felé, mely legfénylőbb reménységét temette magába, hanem egészen más irányba meredt. A régi köztársaság börtöne - úgy vélem - egész Velence legimpozánsabb épülete, de hogy bámulhatja oly mereven ez a hölgy, amikor mélyen alatta fuldokolva fekszik egyetlen gyermeke? Amott az a sötét, komor falmélyedés is éppen szobája ablakával szemben tátong - mi lehet hát arányaiban, építészetében, repkény koszorúzta, ünnepélyes párkányzatában, amit Marchesa di Mentoni ne csodált volna meg már ezelőtt is ezerszer? Ostobaság! Ki ne tapasztalta volna, hogy az olyan percekben, mint ez, a szem, akár a törött tükörcserepek, megsokszorozza bánatának képeit, és számtalan távoli helyen látja a közeli szomorúságot?

Több lépéssel a Marchesa felett, a vízikapun belül, ott állott díszöltözetben Mentoni szatírszerű alakja. Meg-megpendítette egy gitár húrjait, és halálosan *ennuyé*-nek[8] látszott, amint időközönként parancsokat adott gyermeke felkutatására. Nekem magamnak döbbenetemben és rémületemben nem volt erőm kimozdulni a sikoltás hallatára elfoglalt merev állóhelyzetemből, és bizonyára baljóslatú és kísérteties jelenésnek tűnhettem az izgatottan nyüzsgő csoportosulás szemében, amint sápadtan és merev tagokkal lebegtem el közöttük gyászos gondolámban.

Minden erőfeszítés hiábavalónak bizonyult. A vízbe zuhant gyermek legbuzgóbb keresői is sorra alábbhagytak erőfeszítésükkel, és sötét bánat lett úrrá felettük. Úgy látszott, alig van már remény akár a gyermek, akár az anya számára. De íme! a már említett falmélyedésből, a Marchesa szobájának ablakrácsával szemben, egy köpenybe burkolt alak lépett ki a fáklyafénybe, és pillanatra megállva a szédítő lejtő szélén, fejest ugrott a vízbe. Mikor egy pillanat múlva, karjában a még élő és pihegő gyermekkel, felbukkant a márványpadlaton, a Marchesa mellett, átázott, súlyos köpenye meglazult vállán, lábához hullt alá, és a csodálkozástól megdermedt nézősereg egy fiatal, kecses férfialakot pillantott meg, akinek nevétől akkortájt fél Európa visszhangzott.

A megmentő egy szót sem szólt. Ám a Marchesa! Most majd visszakapja a gyermekét - szívére szorítja -, kis testéhez tapad, és elborítja csókjaival. De jaj! Másvalaki karja vette el az idegentől - másvalaki vitte el észrevétlenül a palotába. És a Marchesa! Ajka, gyönyörű ajka remeg, könnyek öntik ele szemét, ezt a szemet, amely, akár Plinius akantuszlevele, „lágy és szinte olvadó”. Igen! Könnyek öntik el e szemet - és íme! -, a nőt remegés járja át, és a szobor életre kel. Arcának márvány halványságát, hullámzó márvány keblét, lába márvány fehérségét hirtelen és fékezhetetlen rózsapír önti el, enyhe borzongás fut át gyenge alakján, mint szelíd szellő a fű közt viruló pompás ezüst liliomok között Nápolyban.

Miért pirulhatott el a hölgy? Erre a kérdésre nincs válasz - hacsak nem az, hogy az anyaszív lázas sietségével és borzadályával hagyva el hálószobája magányát, elfelejtette kicsiny lábát papucsba bújtatni, és vállára vetni kötelező velencei leplét. Mi más oka lehetett, hogy ennyire

[8] unott, bosszús (francia).

elpiruljon? Vadul könyörgő tekintete, szokatlan hévvel ziháló keble, remegő kezének görcsös szorítása, amellyel e kéz, miután Mentoni befordult a palotába, véletlenül az idegen ifjú kezére hullt - mindez miért? Mi oka lehetett, hogy a hölgy oly halk, oly különösen halk hangon rebegett felé érthetetlen búcsúszavakat? „Legyőztél" - mondotta... vagy csak a víz mormolása tévesztett meg? - „Legyőztél! Egy órával napfelkelte után... találkozunk... így legyen!"

A zűrzavar elült, a palotában kihunytak a fények, és az idegen, akit most már én is felismertem, egyedül állt a padlaton. Elképzelhetetlen izgalomtól remegett, és pillantása körbejárt, gondolát keresve. A legkevesebb, amit tehettem, az volt, hogy felajánljam neki a magamét, és udvariasságomat el is fogadta. Miután a vízikapunál evezőt kaptunk, együtt folytattuk az utat szállásáig, miközben hamarosan visszanyerte önuralmát, és régebbi futólagos ismeretségünket szemmel látható szívélyességgel emlegette.

Vannak bizonyos témák, amelyekről örömest beszélek részletesen. Az Idegen személye - hadd nevezzem így őt, aki az egész világ számára idegen volt -, az Idegen személye e témák egyike. Termete inkább alacsonyabb volt a közepesnél, semmint magasabb, ha voltak is oly heves szenvedélyű percei, amikor testalkata valósággal megnyúlt, és megcáfolta ezt az állítást. Alakjának könnyed, szinte karcsú szimmetriája többet árult el gyors tettrekészségéről, amelyet ott a Sóhajok Hídjánál mutatott, mint herkulesi erejéről, melyet veszedelmesebb szükséghelyzetekben - mint ezt tudták róla - nem kellett különösebben megfeszítenie. Szája és álla egy istené - furcsa, vad, kifejezésteljes szemének árnyalatai a tiszta világosbarnától a ragyogó feketéig váltakoztak, fürtös, fekete, dús haja alól szokatlanul széles, időnként az elefántcsont fehérségében világító homlok tűnt elő - ennél az arcnál klasszikusabbat sohasem láttam, kivéve tán Commodus császár márvány arcvonásait. És mégis, arca azon arcok egyike volt, amelyekkel mindenki találkozik élete egy-egy szakaszában, aztán nem látja többé soha. Nincsen rajta semmi különös - nincs olyan megrögzött kifejezése, amely emlékezetünkbe véshetné ezt az arcot; az ember meglátja, aztán elfelejti - elfelejti, igen, de mindig él benne valami homályos és sosem szűnő sóvárgás, hogy emlékezetében fölidézze. Nem mintha a sebes szárnyon suhanó szenvedély képe nem rajzolódott volna ki az arc tükrén - de ez a tükör, akár a valóságos, nyomát sem őrizte meg a szenvedélynek, ha már a szenvedély maga a semmibe tűnt.

Mielőtt e kalandunk éjszakáján elváltunk, megkért, keressem fel másnap reggel igen korán - azt hittem, valami sürgős ügyben. Így hát, kevéssel napkelte után már *palazzó*-jában voltam, azoknak a komor, de mégis fantasztikus pompájú épületeknek egyikében, amelyek ott tornyosulnak a Canale Grande vize felett, a Rialto közelében. Mozaikkal kirakott széles és kanyargó lépcsőházon át kísértek fel egy szobába, amelynek hasonlíthatatlan pompája ajtónyitáskor valósággal elkápráztatott.

Tudtam, hogy ismerősöm gazdag. A vagyonának méreteiről keringő híreket addig nevetséges túlzásnak minősítettem. De ahogy most körülnéztem, nem tudtam elhitetni magammal, hogy Európa bármely gazdag embere is kifejthetett volna hasonló fejedelmi pompát, mint amilyen itt körös-körül szikrázott és tündökölt.

Habár, mint mondottam volt, már felkelt a nap, a szoba mégis fényárban úszott. Ebből éppúgy, mint a barátom arcán tükröződő kimerültségből, arra következtettem, hogy egész éjszaka nem feküdt le. A szoba építkezésének és díszítésének nyilvánvaló célja volt, hogy elkápráztasson és meghökkentsen. Kevés figyelmet szenteltek a díszítés szoros értelmű egységének vagy a nemzeti sajátosságoknak. Tárgyról tárgyra vándorolt a szem, de egyiken sem pihent meg - sem a görög festők groteszkjein, sem az Itália legjobb korszakából való szobrokon, sem az ősi Egyiptom hatalmas faragványain. Az egész szobát beborító dús drapériák mélységesen

mélabús zenére hullámzottak, amelyről nem lehetett tudni, honnan jön. Súlyosan nehezedtek az érzékekre a keveredő és ellentétes illatok, ahogy különös formájú füstölőkből, smaragd- és ibolyaszínben lobogó lángnyelvekkel szálltak fel. Az ablakok skarlátszín üvegtábláin át az imént felkelt nap sugarai árasztották el a szobát. Mint megannyi olvadt ezüstzuhatag omlottak alá a függönyök; a természetes fény sugarainak ezernyi csóvája elkeveredett a mesterséges világossággal, és táncolt a dús, szinte áttetsző szőnyegen, melyet mintha chilei aranyból szőttek volna.

- Hahaha... hahaha! - kacagott a házigazda, amint beléptem a szobába. Székkel kínált, majd végigvetette magát egy díványon.

- Látom - mondotta, észrevéve, hogy nem tudok azonnal megbarátkozni az ilyen furcsán könnyed fogadtatással. - Látom, mennyire meglepődött a szobámtól... szobraimtól... képeimtől... eredeti elképzeléseimtől építkezésében és kárpitozásában - tökéletesen megrészegült a pompámtól, mi? Bocsásson meg, kedves uram (hangja itt maga volt a szívélyesség), bocsásson meg tapintatlan nevetésemért. Ön oly kimondhatatlanul meglepődöttnek látszott. Van, ami mellesleg oly tökéletesen nevetséges, hogy az embernek kacagnia kell vagy belehal. Nevetve meghalni minden dicső halál között a legdicsőbb lehet. Hiszen emlékezik, Sir Thomas More - márpedig ő igazán nagyszerű ember volt! - nevetve halt meg. Ravisius Textor Abszurditásai is hosszú listáját közlik olyan személyeknek, akik hasonlóképpen nagyszerű véget értek. Tudja-e egyébként - folytatta eltűnődve -, hogy Spártában (amelyet ma Palaccherinek hívnak), Spártában, mondom, a fellegvár nyugati oldalán, alig látható romok káoszában, valami talapzatféle áll, amelyen ma is ezek a betűk olvashatók: ΛΑΣΜ. Ezek kétségtelenül ennek részei: ΓΕΛΑΣΜΑ[9]. Nos hát, Spártában ezernyi különféle istenség ezernyi temploma és szentélye állt. Mily hallatlanul különös, hogy a nevetés oltára túlélte mind a többit! De a mi esetünkben - folytatta furcsán megváltozott hangon és modorban - nincs jogom az ön rovására mulatni. Ön bizonyára alaposan meghökkent. Európa nem tud ehhez fogható szépséget produkálni, mint az én kis fejedelmi lakószobám. Többi lakosztályom korántsem ilyen - a divatos jelentéktelenség valóságos *non plus ultrá*-ja. Ez itt különb a divatosnál, igaz? És mégis, ha csak látja is valaki, elönti a düh az ellen, aki erre egy vagyont költött. Én azonban megőriztem minden ilyen profanizálástól. Egyetlen kivétellel ön az egyedüli emberi lény, magamat és inasomat nem számítva, aki betekintést nyert e fölséges környezet rejtelmeibe, amióta így agyoncicomázták.

Helyeslően bólintottam, mert ez a lenyűgöző pompa és illat és zene, mindezekkel együtt pedig beszédének és modorának váratlan szertelensége, lehetetlenné tette számomra, hogy szavakban fejezzem ki elismerésemet, amit legfeljebb egy semmitmondó bókban sűríthettem volna össze.

- Nézze csak - kezdte újra, felállt, belém karolt, majd fel-alá járkált velem a szobában. - Nézze csak ezeket a festményeket. A görögöktől egészen Cimabue-ig[10] és Cimabue-tól a mai napig. Amint látja, a képeket úgy válogattam össze, hogy jó néhányuk bizony csak alig tartja tiszteletben az erényt. Mindazonáltal egy ilyenfajta szoba számára megfelelő kárpit valamennyi. Itt van néhány ismeretlen nagyság *chef d'oeuvre*-je[11] is; itt pedig olyan, a maguk korában ünnepelt művészek befejezetlen rajzai, akiknek a körültekintő akadémikusok még a puszta nevét is átengedték a feledésnek és... nekem... Mi a véleménye erről a *Madonna della Pietà*-ról? - kérdezte hirtelen felém fordulva.

---

[9] Nevetés (görög).

[10] Itáliai festő (?1260-?1302).

[11] mestermű.

- Hiszen ez eredeti Guido! - kiáltottam szívem mélyéből fakadó lelkesedéssel, mert valósággal lenyűgözött a mű elibém táruló szépsége. - Hogy juthatott hozzá? Ez a Madonna a festészetben kétségtelenül ugyanaz, ami a Vénusz a szobrászatban.

- Ah! - mondotta eltűnődve. - A Vénusz... a gyönyörű Vénusz... a Mediciek Vénusza?... parányi fejével és aranyozott hajával? Bal karjának egy része (hangja itt annyira elhalkult, hogy alig volt hallható) és az egész jobb kar restaurált, s e jobb kar kacérságában ott rejlik szerintem minden affektáltság kvintesszenciája. Jobban szeretem Canova Vénuszát. Az Apollón is másolat, efelől semmi kétség, micsoda elvakult bolond vagyok, hogy látni sem bírom az Apollón annyit magasztalt zsenialitását. Uram bocsá', nem tehetek róla, de jobban szeretem az Antinooszt. Nem Szókratész mondotta volt, hogy Antinoosz szobrát a márványtömbben találta a szobrász? Akkor hát Michelangelo semmiképp sem nevezhető eredetinek, amikor ezeket a verssorokat írta:

Non ha l'ottimo artista alcun concetto
Che un marmo solo in se non circonscriva.[12]

Megjegyeztük már, vagy meg kell jegyeznünk, hogy az igazi úr viselkedésén mindig észrevesszük, hogy más, mint a közönséges emberé, ha nem tudjuk is azonnal pontosan meghatározni, miben áll ez a különbség. Ha ezen az eseménydús reggelen teljes mértékben ismerősöm külső magatartására vonatkoztattam is e megfigyelést, még teljesebben vonatkoztathattam volna vérmérsékletére és jellemére.

Szellemének ama sajátosságát, mely láthatólag annyira eltávolította a többi emberi lénytől, nem tudtam pontosabban meghatározni, mint hogy elneveztem az elmélyült és szakadatlan gondolkodás szokásának, hisz áthatotta még leghétköznapibb tetteit is, rátört léha pillanataiban, megfelhőzte legvidámabb felvillanásait, mint ama viperák, amelyek Perszepolisz templomának párkányzatán tekergőznek elő a vigyorgó maszkok szemgödréből.

Ismételten megfigyelhettem, hogy azt a váltakozón könnyed és ünnepélyes hangnemet, amelyben jelentéktelen apróságokat tárgyalt meg hosszasan, különös izgalom fűti át, szavaiban és cselekedeteiben idegesség vibrál, viselkedése nyugtalan, izgékony, ami mindig megmagyarázhatatlan volt számomra, sőt olykor meg is riasztott. Gyakran az is megtörtént, hogy szünetet tartva egy mondat közepén, melynek elejét nyilván elfelejtette, mélységesen figyelni látszott valamire, mintha hirtelen látogatót várt vagy olyan hangokat hallott volna, amelyek csakis képzeletében éltek.

Egyik ilyen elábrándozó, szórakozott vagy éppenséggel néma pillanatában történt, hogy Polizianónak, a költőnek és tudósnak *Orfeo* című szép tragédiájába (az első eredeti olasz tragédia) lapoztam bele, amely ott feküdt mellettem a díványon, és egy ceruzával aláhúzott részt fedeztem fel. A harmadik felvonás vége felé található ez a rész, tele fojtó izgalommal, és ha tisztátlanságok mocskolják is be, egyetlen férfi sem olvashatja úgy, hogy szokatlanul izgalmas indulatok ne hatnák át, és egyetlen nő sem, sóhajtás nélkül. Az egész oldal friss könnyektől volt nedves, és a szemközti beékelt papírlapon a következő angol nyelvű sorok álltak, amelyeknek betűi olyannyira különböztek ismerősöm különös keze vonásától, hogy csak nehezen ismerhettem fel bennük az ő írását:

[12] A legnagyobb művésznek nincs oly álma, / amit ne zárna bármely kocka márvány.

Te voltál minden, édes,
Miért törődtem én,
Forrás a szirten, édes,
Sziget a víz szinén,
Csupa gyümölcs, csupa virág,
S minden virág enyém.

Ah, csillagos remény!
Túlfényes álom, mely csupán
Leszállni tünt elém.
„Tovább! tovább! a fény után!”
Kiált jövőm felém.
S múltam vak mélyein sután
Némán vergődöm én.

Mert jaj! jaj! mécsesem kímúl
És életem lejár.
„Már vége - vége már!” -
(Így szól, míg parthomokba fúr,
A pompás tengerár),
Villámütött fa nem virúl,
Nem száll a lőtt madár.

És napjaim csak álmok
És éjjel álmaim
Lábad nyomába járnak,
Holott táncába hín
Valamely égi árnak
Valamely légi rím.

(Babits Mihály fordítása)

Hogy ezeket a sorokat angol nyelven írták, nem lepett meg különösen, holott nem hittem, hogy szerzőjük bírja ezt a nyelvet. Jól ismertem szellemi képességeit, és tudtam, milyen öröme telik ezek elrejtésében, nem lepett hát meg ez a felfedezés; de a vers születésének helye, megvallom, alaposan meghökkentett. Eredetileg *London*-t írták a vers alá, de ezt utólag gondosan áthúzták, ám mégsem annyira, hogy rejtve maradhatott volna a kutató szem előtt. Ez, mondom, nem csekély meglepetést okozott nekem, mert jól emlékszem, hogy egy korábbi beszélgetésünk során különösképpen az iránt érdeklődtem barátomnál, hogy találkozott-e valamikor Marchesa Mentonival Londonban, ahol pár évvel házassága előtt élt. És ha nem tévedek, barátom értésemre adta, hogy sohasem járt Nagy-Britannia e metropolisában. Azt is meg kell itt említenem, hogy nemegyszer hallottam (hinni persze nem hittem a valószínűtlenségektől hemzsegő híresztelést), nemegyszer azt is hallottam, mondom, hogy akiről itt szólok, nem csupán születésére nézve, hanem neveltetésében is: angol.

- Van itt egy festmény - szólt barátom, észre sem véve, hogy én belepillantottam a tragédiába -, van itt még egy festmény, amelyet nem látott. - És egy leplet félrehúzva, felfedte előttem Marchesa Aphrodité életnagyságú arcképét.

Nincs emberi művészet, amely tökéletesebben ábrázolhatta volna a hölgy emberfeletti szépségét. Újból az a légies alak állt előttem, akit az éjjel a Dózse-palota lépcsőin láttam. De mosolytól sugárzó arcán (minő érthetetlen visszásság!) ott bujkált a mélabúnak az a röpke árnya is, amely a tökéletes szépségtől elválaszthatatlan. Jobb karja keblén nyugodott. Bal

karjával alámutatott egy különös alakú vázára. Csak egyik tündéri kis lába látszott, és az alig érintette a földet; a tündöklő légkörben, mely szépségét övezte, leheletfinoman megfestett szárnyak lebegtek alig észrevehetően. Pillantásom a festményről barátom alakjára esett, és ösztönösen Chapman *Bussy d'Ambois*-jának erőteljes szavai tolultak ajkamra:

Mint római szobor, ott áll. És ott fog állni,
Míg márvánnyá nem válik a halálban!

- Jöjjön! - szólalt meg végre, és egy dúsan zománcozott tömör ezüstasztal felé fordult, amelyen néhány fantasztikus festésű serleg állt, két nagy etruszk váza, ugyanolyan különös alakú, amilyen az arckép előterében látható, színültig töltve rajnai bornak tűnő itallal.

- Jöjjön! - mondta hirtelen. - Igyunk! Korán van még, de igyunk! Valóban korán van még - folytatta eltűnődve, mikor egy angyalfigura súlyos aranykalapáccsal a napfelkeltét követő első órát jelezte -, valóban! korán van még, de mit tesz az? Igyunk! Ürítsünk áldozati kelyhet az ünnepélyes nap tiszteletére, amelyet ezek a cifra lámpák és füstölők oly irigyen igyekeznek elhomályosítani!

És teli serlegét áldomásra emelve, gyors egymásutánban több serleggel ivott meg a borból.

- Álmodni - kezdte újból rendszertelen társalgását, és egy füstölő dús fénye felé emelte az egyik pompás vázát -, álmodni, az volt a dolgom az életben. Ezért hát, amint látja, megformáltam magamnak ezt az álomkamrát. Emelhettem volna-e különbet Velence szívében? Igaz, hogy az építészeti díszítések valóságos egyvelegét láthatja maga körül. Az ión stílus szűziességét vízözön előtti holmik éktelenítik el, s az egyiptomi szfinxek aranyszőnyegeken terpeszkednek. De a harmóniát csak a félénk tekintet hiányolja. A lakóhely és különösen az idő konvenciói: megannyi mumus, amelyek az emberiséget visszarettentik, hogy elmerüljön a nagyszerűség szemléletében. Valamikor magam is díszítőművész voltam, de a túlfinomult ostobaságokra csakhamar ráunt a lelkem. Mindaz, amit itt lát, jobban megfelel nekem. Mint ezek az arab füstölők, lelkem is lángokban gyötrődik, és e környezet mámora hozzáformál a valóra vált álmok országának vadabb látomásaihoz, amelyek felé kisvártatva útra kelek.

Itt hirtelen elhallgatott, fejét mellére ejtette, és úgy tűnt, mintha egy hangra figyelne, amelyet én nem hallhatok. Végül kinyújtózkodott, a mennyezetre tekintett, és Chichester püspökének e szavait kiáltotta:

Várj ott reám! Majd ott leszek
A síri mélyben én veled!

Egy pillanat múlva, a nehéz bor hatására hanyatt vágta magát a díványon.

A lépcsőházból sietős lépések hallatszottak, majd hangos kopogás az ajtón. Igyekeztem megelőzni, hogy barátomat másodszor is felzavarják, de a Mentoni ház egyik apródja máris berontott a szobába, és felindulástól elfulladt hangon ezeket az összefüggéstelen szavakat dadogta:

- Úrnőm!... Úrnőm!... Megmérgezte magát!... Megmérgezte magát!... Ó, gyönyörű, gyönyörű Aphroditém!

Megdöbbenve szaladtam a díványhoz, és megpróbáltam az alvót eszméletre téríteni. De tagjai merevek voltak, ajka szederjes - az imént még oly ragyogó szemét a Halál zárta le. Visszatámolyogtam az asztalhoz, kezem egy repedt és megfeketedett serlegre hullt, és lelkemen hirtelen átvillámlott a teljes és szörnyű valóság tudata.

Fóthy János fordítása

ÁRNY
Parabola

Még ha a halál árnyékának völgyében járok is...

Dávid zsoltára (XXIII)

Ti, akik olvastok, még az élők között éltek: de én, aki írom ezt, már addig rég elköltöztem az árnyak országába. Mert valóban, különös dolgok fognak történni, s titkok fognak föltárulni, és sok század fog elmúlni, mire e jegyzetek emberi szem elé kerülnek. S ha napfényre jutnak, sokan lesznek a hitetlenek, sokan a kétkedők; mégis lesznek páran, kik sok tűnődnivalót lelnek e jegyekben, melyeket vas stílusom idevés.

Az év a rémület éve volt, s még a rémületnél is mélyebb érzéseké, amikre nincs név ezen a földön. Mert sok csodák és jelek történtek, s széltében-hosszában, szárazon s tengeren, a pestis fekete szárnyai borították a látóhatárt. Ám kik a csillagokban olvasnak, azok előtt nem volt ismeretlen, hogy az ég állása baljóslatú; s számomra többek közt - ki a görög Oinosz vagyok - nyilvánvalónak látszott, hogy most érkezett meg ama hétszázkilencvennegyedik esztendő fordulója, amikor a Jupiter bolygó a Kos-jegybe lépve, együttállásba kerül a rettenetes Szaturnusz vörös gyűrűjével. Az egek különös befolyása, ha nem tévedek szerfölött, nemcsak a földkerekség fizikai változásaiban nyilatkozott, hanem az emberek lelkében is, képzelődéseikben s tűnődéseikben.

Khioszi vörös bor palackjai mellett, egy méltóságos csarnok falai közt, egy Ptolemaisz nevű komor városban, heten ültünk együtt, éjjeli társaság. És szobánkba nem volt más bejárás, mint csak egy magas bronzajtón át: és az ajtót Korinnosz mester készítette, s belülről záródott, ritka művészet furfangjával. Azonkívül fekete drapériák vonták el szemünk elől e borús teremben a holdat, a halvány csillagokat és a néptelen utcákat - de a rossz sejtelmek és emlékek nem hagyták magukat így kizárni. Voltak dolgok bennünk és körülöttünk, amikről nem tudok határozottan számot adni - fizikai és szellemi valamik - bizonyos nyomás az atmoszférában - valami fojtó érzés - aggodalom, és mindenekfölött az a rémes állapota a létnek, amit a tépett idegzetű ember akkor tapasztal, ha érzékei elevenen s éberen dolgoznak, de gondolkodásbeli képességei szünetelnek. Ólomsúly nehezült ránk. Ott csüggött tagjainkon, a szoba bútorzatán, a serlegeken, amelyekből ittunk; mindent lenyomott, mindent földre húzott - mindent, kivéve a hét vaslámpa lángját, melyek tivornyánkat bevilágították. Azok magas, karcsú fényvonalakban emelkedve égtek, egyformán, sápadtan, mozdulatlanul égtek; s a tükörben, mit fényük a kerek ébenfa asztalra vetett, amely mellett ültünk, mind, akik ott voltunk, jól láthattuk arcunk halvány színét s társaink lecsüggedt szemének nyugtalan villogását. Mégis nevettünk, és vígan voltunk a magunk módján - ami valami hisztérikus mód volt; Anakreón dalait daloltuk - azaz csupa bolondságot; s ittunk derekasan - noha borunk bíbora vérre emlékeztetett. Mert kívülünk még valaki volt a szobában - az ifjú Zoilosz. Holtan feküdt és kinyújtóztatva, gyászlepedő alatt; a hely géniusza és démona. Sajna! ő nem vett részt mulatságunkban, csak amennyiben arca, melyet eltorzított a ragály, és szeme, amelyből a halál csak félig oltotta ki a pestis tüzét, oly érdeklődést látszott mutatni vigalmaink iránt, amilyennel egy halott kísérheti azoknak vígságát, akik még csak ezután halnak meg. De bár én, Oinosz, éreztem, hogy az elköltözött szeme rajtam függ, mégis kényszerítettem magamat, hogy ne vegyem tudomásul kifejezése keserűségét, s tekintetem állhatatosan lecsüggesztve az ébentükör mélységeibe, hangos és zengő hangon énekeltem Teósz fiának énekeit. De hangjaim lassan kialudtak, és ekhóik, messze verdesve a terem gyászkárpitjai között, gyöngék lettek, alig kivehetők, s így

elhaltak. És íme, e gyászdrapériák közül, ahol az ének hangjai elhaltak, egy sötét és határozatlan árny jött elő - minőt a hold fest emberi formáról, mikor alacsonyan száll az égen; de ez az árny nem ember árnya volt, nem is istené, sem semmiféle ismert formáé. S ott lengve darabig e terem kárpitjai körül, végre megállt teljes alakjában, a bronzajtó komor felületén. De ez az árny határozatlan volt, és vonaltalan és elmosódó, s nem ember árnya volt, nem is istené - sem görög istené, sem khaldeai, sem akármilyen egyiptomi istenségé. És az árny ott maradt a bronzajtón, és az ajtókeret íve alatt, és nem mozdult, nem szólt egyetlen szót, csak vesztegelt és állt. És az ajtó, hol az árny megállott, ha jól emlékszem, éppen lábtól volt a gyászlepelbe burkolt ifjú Zoilosznak. De mi ott, a mulatni gyűlt hetek, meglátva az árnyat, amint kijött a drapériák mögül, nem mertünk egyenesen ránézni, hanem leszegtük tekintetünket, s mereven bámultunk az ébentükör mélyeibe. És végre én, Oinosz, néhány halk szót ejtve, megkérdém az árnytól lakását és nevét. És az árny így felelt:

- Én ÁRNY vagyok, és lakásom ott van, ahol Ptolemaisz katakombái, közel Hélüszion komor rónáihoz, melyek Kharóneia gőzös csatornáit[13] szegik.

És akkor mi heten borzalommal szöktünk föl székeinkről, és remegve álltunk, és vacogva, s egész elváltozva; mert az árny hangjának lejtése nem egy lény hangjának lejtése volt, hanem a lények egész sokaságának hangja, s tagról tagra váltakozva ütemeiben sötéten hullott fülünkbe ezer rég elköltözött barátunk jól ismerős és feledhetetlen hanghordozásával.

Babits Mihály fordítása

[13] Sztüx, az alvilág folyója a görög mitológiában.

METZENGERSTEIN

Pestis eram vivus - moriens tua mors ero[14]

Luther Márton

Borzalom és végzet minden korokban leselkedtek ránk. Mért adjak hát dátumot ennek a történetnek? Hadd mondjak csak annyit, hogy abban az időben, amelyről beszélek, még élt Magyarország belsőbb részeiben valami erős, noha titkolt hite a lélekvándorlás tanainak. Magáról a dogmáról - hogy hamis-e vagy valószínű? - nem szólok. Csak annyit jegyzek meg, hogy hitetlenségünk nagy része - mint La Bruyère mondja boldogtalanságunkról - *vient de ne pouvoir être seuls*[15].

De a magyarországi babonának van néhány pontja, mely a képtelenséggel határos. Ezek a magyarok lényegesen eltérnek keleti mintáiktól. Például. „A lélek - mondják az előbbiek, egy éles eszű és művelt párizsi író szavai szerint - *ne demeure qu'une seule fois dans un corps sensible: au reste - un cheval, un chien, un homme même, n'est que la ressemblance peu tangible de ces animaux.*"[16]

A Berlifitzing és Metzengerstein famíliák századok óta viszályban éltek. Ily halálos ellenségeskedés sose keserített még egymás ellen két ily előkelő házat. S a gyűlölködés okát, úgy látszik, egy régi jóslat szavaiban lehet megtalálni:

„Egy nagy névre félelmes bukás vár, ha, miként a lovas úrrá lesz lován, a halandó Metzengerstein diadalmaskodik a halhatatlan Berlifitzing fölött!"

Bizonyos, hogy e szavaknak magukban nem sok értelmük van. De együgyűbb okok is jártak már - nem is olyan régen - ugyanilyen eseményterhes következménnyel. S ráadásul a két birtok - a kettő közvetlenül határos - régóta versengő befolyással volt a kormányzat tetteire. Meg aztán, közeli szomszédok ritkán jó barátok; s a berlifitzingi kastély lakói váruk magas párkányairól valósággal beláthattak a Metzengerstein-palota ablakain. S a főúrinál is nagyobb pompa, amit ott megfigyelhettek, egyáltalán nem volt alkalmas arra, hogy a fiatalabb és nem olyan gazdag Berlifitzing család ingerlékeny érzelmeit csillapítsa. Csoda-e hát, hogy ennek a jóslatnak a szavai, akármilyen ostobák voltak is, sikeresen egymásra haragítottak s haragban tartottak két családot, melyet az örökölt féltékenység minden ösztönzése amúgy is viszályra predesztinált? A jóslat - ha egyáltalán jelentett valamit - annak a háznak végső diadalát látszott jelenteni, amely máris hatalmasabb volt; s természetes, hogy emléke a gyengébb és kevésbé befolyásos félben annál keserűbb indulatot költött.

Vilmos, Berlifitzing grófja elbeszélésünk idején bármilyen magas származású, mégis beteges és gyerekes öregember volt, s nem nevezetes semmi egyébről, csak a határtalan és megrögzött személyes ellenszenvről vetélytársának famíliája iránt, s a lovaknak és a vadászatnak oly szenvedélyes szeretetéről, hogy sem testi gyengesége, hajlott kora, sem szellemi tehetetlensége nem akadályozhatta a vadűzés veszélyeiben való mindennapos részvételét.

---

[14] Míg éltem, rontásod voltam - ha meghalok, halálod leszek (latin).

[15] abból ered, hogy nem tudunk egyedül lenni (francia).

[16] csak egyszer lakozik értelmes testben: különben - egy ló, egy kutya, még egy ember is csupán kevéssé kézzelfogható hasonmása ezeknek az állatoknak (francia).

Báró Metzengerstein Frederik viszont még nem volt nagykorú. Atyja, G. miniszter, fiatalon halt meg. Anyja, Mária bárónő, nemsokára követte. Frederik ekkor tizennyolcadik évében volt. Tizennyolc év városban nem nagy idő; de pusztaságban - ilyen nagyszabású pusztaságban, mint ez a régi uradalom - az órainga lengésének mélyebb a jelentése.

Egy és más különös körülmény folytán, amely atyjának a vagyonra vonatkozó intézkedéseiből következett, a fiatal báró atyja halála után azonnal átvette a hatalmas birtokot. Ekkora birtok ritkán volt azelőtt magyar úr kezében. Kastélya számtalan. A legkülönb, fényét, nagyságát tekintve, mind között a Metzengerstein-palota. Uradalmainak határvonalát sohasem húzták meg pontosan; de fő-fő parkjának kerülete ötven mérföldet ölelt körül.

Most, hogy ezt a páratlan vagyont ilyen fiatal és hírhedt jellem örökölte, majd mindenki egyetértett abban, hogy milyen lesz várható viselkedése. S csakugyan: a három első napon át az örökös Heródesnél is Heródesebbnek mutatta magát, s cselekedetei felülmúlták legrajongóbb bámulóinak várakozását. Gyalázatos kicsapongások, nyilvánvaló szószegések, hallatlan kegyetlenségek hamar megértették remegő jobbágyaival, hogy sem szolgalelkű meghunyászkodás, sem lelkiismeretes kötelességteljesítés nem biztosítja őket ezentúl e törpe Caligula skrupulust nem ismerő karmai ellen. A negyedik nap éjjelén észrevették, hogy a berlifitzingi kastély istállói lángban állanak; s a szomszédság egyhangúlag a báró bűneinek és szertelenségének máris szörnyű hosszú rovására írta a gyújtogatás vádját.

Ám a zavar és futkosás közt, melyet ez az esemény okozott, a fiatal főúr maga látszólag elmélkedésbe merülve ült a Metzengersteinek családi palotájának egy nagy és üres termében. A dús, bár megfakult kárpitok, melyek mélán lengtek a falakon, előkelő ősök százainak árnyszerű fenséges alakját idézték. Itt hermelinpalástos papok és egyházi méltóságok, otthonosan elterpeszkedve a kényúr és király oldalán, emelnek vétót valamely világi uralkodó kívánsága ellen, vagy a pápai főhatalom *fiat*-jával[17] fékezik az ősellenség lázadó sceptrumát[18]. Amott sötét tekintetű, szálas Metzengerstein-fejedelmek - izmos csataménjük lába mélyen az elhunyt ellenség hullái közt -, életteljes arckifejezésük még a leghiggadtabb idegeket is meghökkenti; itt-ott tűnt napok dámáinak kéjes és hattyúi teste lengett valami sosem volt táncban, képzelt melódiák dallamára.

De míg a báró figyelt, vagy úgy tett, mintha figyelne a berlifitzingi istállókban támadt, fokozatosan növekvő lármára - vagy talán valami újabb, elszántabb, vakmerőbb merényleten törte fejét -, szeme öntudatlanul is egy óriás és természetellenesen színezett lovat, a riválisi család egy szaracén ősének paripáját követte, melyet a faliszőnyeg mintája ábrázolt. A ló maga, a rajz előterében, mozdulatlanul, szoborszerűen állt - míg hátrább legyőzött lovasa egy Metzengerstein tőrétől pusztult el.

Frederik ajkán ördögi kifejezés ébredt, amint ráeszmélt, hogy pillantása tudtán kívül hova irányult. De mégsem fordította másfelé. Ellenkezőleg: mintha lenyűgöző és aggódó feszültség ereszkedett volna érzékeire, fátyolként, hogy miért, sehogy sem tudta okát adni. Csak nehezen bírta összeegyeztetni álmatag és összefüggéstelen érzéseit avval a bizonyossággal, hogy ébren van. Mennél tovább nézte a képet, annál ellenállhatatlanabb lett a varázs, annál lehetetlenebbnek tűnt előtte, hogy valaha is kivonhatja tekintetét e szőnyeg igézete alól. De amint ott künn a zaj hirtelen erősebb lett, figyelme kényszerű erővel fordult a különösen villogó fény felé, amelyet az istálló lángja vetett egyenesen a szoba ablakaiba.

---

[17] engedély, beleegyezés (latin).

[18] jogar (latin).

Ám ez csak egy pillanatig tartott; tekintete gépiesen visszatért a faliképre. S óriási meglepetésére és borzalmára a gigászi ló feje időközben helyet változtatott. Az állat nyaka, mely előbb, mintegy részvétből, urának elterült teste fölé ívelt, most teljes hosszában kinyúlt a báró felé. Szemei, mindeddig láthatatlanok, most valami erélyes és emberi kifejezést öltöttek, vörös és szokatlan lángban villogtak; s szétfeszült ajkai teljesen szembetárták a láthatólag földühödt paripa undorító, síri fogsorát.

Megdermedve a rémülettől, a fiatal főúr az ajtó felé imbolygott. Amint fölszakította, a vörös fénynek egy sugára, messze belövellve a szobába, árnyékát éles körvonallal a reszkető szőnyegre vetette; s ő borzadva figyelte meg, hogy - amint egy pillanatra megtántorult a küszöbön - ez az árnyék a szaracén Berlifitzing kegyetlen és diadalmas gyilkosának pontos helyzetét vette föl, s tökéletesen kitöltötte annak körvonalait.

Hogy könnyítsen nyomott hangulatán, a báró kirohant a szabad ég alá. A palota főkapujánál három lovásszal találkozott. Üggyel-bajjal s szinte életük közvetlen veszélyével próbálták megfékezni egy markos, lángvörös, megbokrosodott ló ágaskodását.

- Kinek a lova az? Hol szereztétek? - kérdezte az ifjú gyanakvó és rekedt hangon, mert rögtön észrevette, hogy a rejtelmes paripa a szőnyegszobában tökéletes mása a szeme előtt toporzékoló dühös állatnak.

- Magáé a báró úré - felelte az egyik lovász -, legalábbis más nem tart rá igényt. Futtában fogtuk el, szinte gőzölgött és tajtékzott a dühtől, úgy menekült a berlifitzingi égő istállóból. Azt hittük, az öreg gróf ménesébe való, az idegen lovak ménesébe, s visszavittük, hogy eltévedt. De az ottani lovászgyerekek tudni se akarnak róla; ami elég különös, mert hisz világos jeleit látni rajta annak, hogy alig menekült ki a lángokból.

- A billog is be van sütve a homlokába: W. V. B. - szólt közbe egy másik lovász -, azt hittem hát, hogy Berlifitzing betűi; Wilhelm von Berlifitzing - de az egész kastély kereken tagadja, hogy ismerné.

- Roppant különös! - szólt a fiatal báró eltűnődő arccal, s szemmel láthatólag nem is gondolt szavainak jelentésére. - Jól mondod, különös ló - csodálatos egy ló! Ámbátor, jól mondod, jól mondod, gyanús karakter, fékezhetetlen karakter; de csak hadd legyen enyém - tette hozzá némi szünet után -, talán van olyan lovas Metzengerstein Frederik, hogy magát az ördögöt is megfékezi, ha az Berlifitzing istállójából jön!

- A báró úr téved; a ló, gondolom, mondtuk is, nem a grófi istállókból való. Ha így lenne, jobban ismerjük a kötelességünket, hogysem ebbe a házba mertük volna hozni.

- Igaz! - jegyezte meg a báró szárazon; s ebben a pillanatban egy teremapród jött a palotából égő arccal, szapora léptekkel. Gazdája fülébe suttogta jelentését, s ez a jelentés a faliszőnyeg egy kisebb darabjának hirtelen eltűnéséről szólt; megjelölte a termet, ahol történt; s rögtön aprólékos és körülményes részletekbe bocsátkozott; s noha mindent halk hangon mondott, egy szó sem kerülte ki a lovászok fölzaklatott kíváncsiságát.

Az ifjú Frederiket e párbeszéd alatt szemmel láthatólag vegyes érzések raja izgatta. De nemsokára visszanyerte önuralmát, és határozott malícia kifejezése ült arcára, amint kiadta az ellentmondást nem tűrő rendelkezést, hogy a szóban forgó szobát azonnal zárják el, és a kulcsot adják neki.

- Méltóztatott hallani a vén vadász Berlifitzing szerencsétlen halálát? - szólt a bárához egyik jobbágya, míg az apród távozása után a markos paripa, melyet a főúr már magáénak elfogadott, kettőzött dühvel táncolt és rúgkapált a hosszú fasor mentén, mely a palotától a metzengersteini istállókig nyúlott.

- Nem! - felelte a báró hirtelen a beszélő felé fordulva. - Meghalt! Jól hallottam?

- Bizony így igaz, báró úr! Nem rossz hír, gondolom, senki fülében, aki a báró úr nevét viseli.

Futó mosoly villant föl a hallgató arcán.

- Hogy halt meg?

- Meggondolatlan igyekezetében, hogy kimentse vadászménesének valamelyik tagját, maga is nyomorultan a lángok közt veszett.

- I-ga-zán! - tagolta a báró, mintha lassan és megfontoltan engedné hatni magára valamely izgató gondolat igazságát.

- Igazán - ismételte a jobbágy.

- Rémes! - szólt az ifjú hidegen, és nyugodtan bement a palotába.

Ettől a naptól kezdve határozott változás állt be a feslett ifjú báró Frederik von Metzengerstein életmódjában. Valóban, viselkedése minden várakozást megcsalt, és nemigen volt összhangban a számító lányos anyák szempontjaival; szokásai és modora még kevésbé mutattak rokonságot a szomszédságbeli arisztokrácia szokásaival és modorával, mint azelőtt. Sose látták birtokának határain kívül, s ebben a tág és társas világban teljesen társtalan volt - hacsak talán annak a természetfölötti, féktelen és lángszínű paripának, amelyet mostantól kezdve folyton lovagolt, nem volt valami rejtelmes joga a baráti címre.

Mégis, még jó darabig újra meg újra számtalan meghívás érkezett a szomszédság részéről. „Nem tisztelné meg báró úr ünnepélyeinket jelenlétével?" „Nem csatlakozik hozzánk a báró egy medvevadászatra?" - „Metzengerstein nem vadászik"; „Metzengerstein nem óhajt megjelenni" - volt a gőgös és lakonikus válasz.

Ilyen ismételt sértéseket nem tűrhetett a büszke nemesség. A meghívások vesztettek szívélyességükből, ritkultak, s idővel egészen elmaradtak. Sőt a szerencsétlen gróf Berlifitzing özvegye sokak hallatára azt a kívánságot fejezte ki, hogy „üljön hát otthon a báró, mikor legkevésbé kívánna otthon ülni, ha már megveti a magához való társaságot; s lovagoljon, mikor csöpp kedve se lesz lovagolni, ha már jobban érzi magát egy ló társaságában". Ez persze az öröklött neheztelésnek meglehetősen együgyű kirobbanása volt; s csak azt bizonyítja, mennyire értelmetlenné válnak a szavaink, ha szeretnénk nagyon határozottak lenni.

A könyörületesebb szívűek azonban a fiatal mágnás viselkedésének megváltozását a fiú természetes fájdalmának rovására írták szüleinek korai elvesztén; ugyanezek megfeledkeztek arról, mily istentelen és bűnös módon élt éppen abban a rövid periódusban, mely közvetlen erre a kettős halálesetre következett. Sőt akadtak, akik szerint „talán túlságosan is rátarti következetességére és méltóságára". Mások megint - akik közt megemlíthetjük a család orvosát - nem haboztak beteges melankóliáról és idegeinek terheltségéről beszélni; míg a tömeg között még kétértelműbb, homályosabb célzások is keringtek.

Tudniillik a báró perverz ragaszkodása legutóbb szerzett ménjéhez - amely ragaszkodás csak újabb erőt látszott nyerni az állat vad és szinte démoni karakterének minden új példájából - végre is minden józan ember szemében természetellenesen forró és visszataszító szenvedéllyé vált. A dél ragyogásában - az éjszaka halálos óráján - betegen vagy makkegészségesen - szélcsöndben s viharban - az ifjú Metzengerstein mintha odanőtt volna a roppant ló nyergébe; hisz alig fékezhető szilajsága oly tökéletes összhangban volt tulajdon lelkével.

Egynémely más körülmény, a legutóbbi eseményekhez ráadásul, valósággal földöntúli és csodás jelleget adott a lovas mániájának és a ló képességeinek. Pontosan fölmérték azt a teret, amit egyetlen ugrással átugratott; s úgy találták, hogy az hökkentő differenciával múlja felül a

legmerészebb képzelet várakozásait. Aztán: a báró nem adott külön nevet az állatnak, pedig ménesének összes többi lovát jellemző névvel illette. Az új ló istállóját is a többitől bizonyos távolságban jelölte ki; s ami a csutakolását, s egyéb körülötte szükséges műveleteket illette, senki sem merhetett vállalkozni rájuk, csak a tulajdonos személyesen; sőt még csak be se léphetett senki más ennek a lónak az elkülönített istállójába. Azt is meg kell jegyezni, hogy ámbár a három lovásznak, akik a berlifitzingi istállóégésből menekülő lovat elfogták, sikerült futását láncfékkel és hurokkal megállítania, mégsem merte egyikük sem teljes biztonsággal állítani, hogy e veszélyes küzdelem folyamán, vagy akár később kézzel illette volna az állat testét. Nemes és jó ösztönű paripák magatartásában talán nem is olyan ritkák a magasabb rendű értelem példái, hogy különös figyelmet keltenének: de voltak bizonyos körülmények, amelyek még a legtamásabb és legjózanabb ember érdeklődését is szinte lenyűgözték; s azt mondják, megtörtént, hogy a körülálló tömeg borzadva hőkölt vissza az állat sokatmondó, értelmet tükröző dobbantásától; megtörtént, hogy az ifjú Metzengerstein is elsápadt és megtántorodott a ló emberi pillantású szeme előtt.

A báró környezetében mégsem kételkedett senki, hogy a fiatal mágnás meleg szeretettel szereti tüzes természetű paripáját; legalább senki, egy jelentéktelen és idétlen kis apródot kivéve, aki torz külsejével mindenkinek útjában volt, s akinek véleménye semmit sem nyomott a latban. Ő - ha ugyan az ő gondolatait egyáltalán érdemes említeni - elég arcátlan volt azt állítani, hogy gazdája mindig valami érthetetlen s alig észrevehető borzadállyal ugrik az új ló nyergébe; és hogy szokásos hosszú lovassétáiból hazatérve, mindannyiszor valami diadalmas gonoszság kifejezése torzítja el arcának minden vonását.

Egy viharos éjen Metzengerstein, nehéz álomból riadva, mániákus módjára rohant le szobájából, vad sietséggel pattant nyeregbe, nagyokat szökkenve tűnt el az erdő útvesztőjében. Ily megszokott esemény nem kelthetett különös feltűnést; de szolgái ezúttal aggodalmas feszültséggel várták visszatértét, mert néhány órával távozása után azt vették észre, hogy a Metzengerstein-palota bámulatos művű és pompázó oromfalai recsegnek és ropognak, és alapjukig meginganak valami féktelen tűz sűrű és élénk lángtömegében.

A tűz, alighogy észrevették, máris szörnyű pusztítást végzett, így láthatólag reménytelen volt minden erőfeszítés, hogy megmentsék az épületnek bármely részét is. A megriadt szomszédság állt hát tétlenül körös-körül, és némán, szinte megrendülten bámészkodott. De nemsokára új rettenet kötötte le a tömeg figyelmét, s mutatta meg, mennyivel erősebb izgalmat kelt az emberi sokaság érzelmeiben az emberi szenvedés szemlélete, mint az élettelen anyag legrémesebb látványa.

A vén tölgyfasor mentén, mely az erdőségből a Metzengerstein-palota főbejáratához vezet, egy ló tűnt fel, amint födetlen fejű, zilált ruhájú lovasával nyergében, oly vad szökkenésekkel közeledett, hogy megszégyenítette a Zivatar Démonát.

Látszott, hogy a vágta irányát nem a lovas szabja meg. Eltorzult arca, görcsösen összeránduló teste emberfölötti erőfeszítésről tanúskodott; de hang, egy árva sikolyt kivéve, nem röppent el kisebesedett ajkáról, melyet a rémület kínjában véresre harapott. Egy pillanat, s a paták csattogása élesen, fülsértően verődött vissza lángok bömbölése és szelek sivítása fölött - még egy pillanat, s a mén egyetlen nekiiramodással átszökkent a kapun, és a várárok fölött fölrohant a palota rengő lépcsőin, s lovasával együtt eltűnt a kavargó tűz örvényében.

A zivatar dühe hirtelen alábbhagyott, és halotti, baljós csönd állt be. Az épületet még fehér láng borította, mint egy síri lepel, s messze kilövellve a nyugodt légkörbe, valami természet-fölötti fény villant; míg a palota ormai fölé egy súlyos füstfelhő telepedett, kolosszális, és alakot öltött - egy lóét.

Babits Mihály fordítása

LIGEIA

S benne lakozik az akarat, mely nem hal meg. Ki ismeri az akarat titkait s erőit? Mert Isten csak egy nagy akarat, mely szent feszültségével mindenen áthat. Az ember nem adná meg magát a sors angyalainak, nem adná meg magát teljesen még a halálnak sem, csak gyenge akaratának gyarlósága folytán.

Joseph Glanvill

Ha lelkem üdvössége függne tőle, akkor sem tudnék visszaemlékezni, hogyan, mikor, de még arra sem, hogy tulajdonképpen hol ismerkedtem meg Lady Ligeiával. Hosszú évek folytak azóta el, s memóriám gyönge a sok szenvedéstől. Vagy talán azért nem tudom ma emlékembe hívni ezeket a részleteket, mert valójában kedvesem alakja, ritka tanultsága, különleges s mégis szende hatású szépsége s halk zenés nyelvének megborzongató és elbűvölő ékesszólása oly állandó és titkos fokokban tették meg útjukat szívembe, hogy lassú, de biztos hódításuk története észrevétlen és ismeretlen maradt. Mégis, azt hiszem, legelőször és legtöbbször a Rajnánál találkoztam vele, egy nagy, omladozó, régi városban. A családjáról - csakugyan, arról beszélt egyszer. Kétségkívül távolmúltba vesző régiségű család. Ligeia! Ligeia! Betemetkezve tanulmányaimba, melyek igazán oly természetűek, hogy minden másnál inkább alkalmasak eltompítani a külső világ benyomásait, csak ez az édes szó - Ligeia - hívja szemem elé fantáziámban annak a képét, aki nincsen többé. S most, mialatt írok, fölvillan bennem a csodálkozás, hogy sohase tudtam a vezetéknevét annak a leánynak, aki barátnőm és jegyesem volt, aki tanulmányaim társa s végtére szívem asszonya lett. Játékos parancs volt Ligeia részéről? vagy szerelmem erejének próbája, hogy erről a pontról sohase kérdezzem? vagy inkább a saját szeszélyem volt - vadul regényes áldozat szenvedélyes odaadásom oltárán? Csak magára a tényre emlékszem határozatlanul - s csoda-e, ha teljesen elfeledtem a körülményeket, melyek okozták azt vagy kísérték? Valóban, ha valaha a szellem, melyet a regény szellemének hívnak - a bálványimádó Egyiptom sápadt és ködszárnyú Ashtophet-je - lebegett baljós házasságok fölött, a szólásmód szerint, a mienk fölött minden bizonnyal ott lebegett.

Mégis van egy drága téma, amelyre nézve emlékezetem nem hagy cserben. Ez a téma Ligeia személye. Termetre magas volt, kissé inkább vékony, sőt későbbi napjaiban valósággal lesoványodott. Hiába próbálnám festeni tartása fenségét s nyugodt könnyűségét, vagy lépteinek érthetetlen súlytalanságát és rugalmasságát. Úgy jött s tűnt, mint egy árnyék. Ha belépett titkos dolgozószobámba, sohasem vettem észre, míg meg nem szólalt halk, édes hangjának drága zenéje, s vállamra nem tette márvány kezét. Arcának szépségét utol nem érhette más leányé. Egy ópiumálom sugárzása volt az - lélekröpítő, légies látomány, vadabb és istenibb azoknál, melyek Délosz lányainak szunnyadó lelke körül szállonganak. Pedig vonásait nem jellemezte a szabályos alkat, melyet helytelenül állítottak elénk mint tisztelnivalót a pogányok klasszikus műveiben. Igazán mondja Bacon, Lord Verulam, mikor a szépség mindenféle formájáról és fajtájáról beszél: „Nincsen magas szépség, hol nincs valami különösség az arányokban.” De, ámbár jól láttam, hogy Ligeia vonásai nem mutatnak klasszikus szabályosságot - habár éreztem, hogy szépsége igazi „magas szépség” s csupa „különösség” -, mégis hiába igyekeztem felfedezni benne a szabálytalanságot s megtalálni eredetét annak az érzésnek, mely a „különöset” érezte rajta. Vizsgáltam a magas és halvány homlok körvonalát - hibátlan volt (mily hideg ez a szó isteni fenségre alkalmazva!); a halánték fölötti részleteknek a legtisztább ivorral versengő bőrét, parancsoló arányait és nyugalmát, lágy kiszögellését; s a

hollófekete, sima fényű, pompázó és természetesen hullámos fürtöket, „jácintos fürteit”, melyek megértették e homéri jelző teljes erejét! S néztem az orr finom vonalait - sehol sem láttam ily tökéleteset, csak a héberek kecses érmein. Ugyanaz a kényes simasága a bőrfelületnek, az az alig észrevehető tendencia a sasorr felé, ugyanazok a harmonikusan rajzolt orrlyukak, melyek szabad szellemről beszéltek. S néztem az édes szájat. Itt igazán diadalt ült minden, ami égi - a rövid felső ajk fenséges hajlása, s az alsónak lágy, gyönyörittas álma; nevető gödröcskék és beszédes színek; a fogak, amelyek majdnem vakító fénnyel villogtatták vissza minden sugarát annak a szent fénynek, mely derűs, szelíd s mégis oly ragyogva ujjongó mosolyából, e mosolyok mosolyából rájuk esett. És kutattam álla képződését - s itt megtaláltam gyöngéd szélességét, puhaságát és méltóságát, teltségét és szellemiségét a görög mintáknak: annak a vonalnak, amelyet Apollón isten csak álmában tárt az athéni Kleomenész elé. S végül Ligeia nagy szemébe néztem.

Szemekre nincs példánk a messze ókorból. S lehet is, hogy éppen a szemekben, hogy éppen kedvesem szemében rejlett a titok, melyre Lord Verulam céloz. Azt kell hinnem, hogy sokkal nagyobb volt, mint emberi fajtánk átlagos szemei. Tágabb volt még, mint a Nourjahad-völgybeli törzseknek legtágabb, legtelibb gazellaszeme. De ez alig tűnt föl Ligeiánál, csak néha, a feszült izgalom pillanataiban. S ilyen pillanatokban szépsége - legalább így látta hevült fantáziám - földfölötti vagy földöntúli lények szépsége volt, a török hurik mesés szépsége. A szemgolyók színe a legragyogóbb fekete, és messze fölöttük rendkívül hosszú, koromsötét szempillák ernyőztek. A körvonalában kissé szabálytalan szemöldök színe ugyanaz volt. A „különösség” azonban, amit e szemekben találtam, egészen más természetű, semmi köze formához, színhez, ragyogáshoz, s mindent összevéve, a kifejezés lapjára írandó. Ah, értelmetlen szó! Puszta hangzásod nagy szélessége mögött mennyi tudatlanságot sáncolunk el a lelki világ dolgaiban! Ligeia szemének kifejezése! Hogy tűnődtem hosszú órákon át rajta! Hogy küszködtem egész nyári éjjeleken, mélyébe hatolni! Mi volt az - az a Démokritosz kútjánál mélyebb valami -, mely kedvesem szembogarának mélyeiben rejlett? Mi lehetett? Rabbá tett a vágy, hogy fölfedezzem. Ó, azok a szemek! azok a nagy, azok a csillogó, azok az isteni szemgolyók! Léda ikercsillagává lettek számomra, s én legájtatosabb csillagászuk.

Nincs a lélek tudományának számos érthetetlen anomáliája közt megborzongatóbban izgató tény, mint az - amiről, úgy hiszem, sohase beszélnek az iskolákban -, hogy ha föl akarunk idézni emlékünkben valamit, amit régen elfeledtünk, sokszor egészen a küszöbén vagyunk az emlékezésnek, anélkül, hogy végre is képesek volnánk visszaemlékezni. S így mennyiszer, míg feszülten kutattam Ligeia szemeit, éreztem közel kifejezésüknek teljes megértését - egészen közel már - s mégsem birtokomban - közeledni s megint teljesen eltűnni! És - különös, ó, mindennél különösebb rejtély! - a világ legközönségesebb dolgaiban ezer meg ezer analógiát találtam erre a kifejezésre. Úgy értem, hogy abban az időben, mikor Ligeia szépsége lelkembe szállt, hogy ott mint egy oltáron lakozzék, az anyagi világ sok jelenségéből oly érzést szűrtem ki, mely távolról hasonlított ahhoz, amit az ő nagy, fényes szeme keltett mindig bennem. De azért ez nem segített arra, hogy ezt az érzést jobban meghatározni, vagy analizálni, vagy akár csak állandóbban szemlélni tudjam. Ráismertem, mondom, olykor egy hirtelen felnyúló szőlővessző megpillantásánál - egy moly, egy lepke, egy hernyóbáb, egy futó vízerecske szemléletében. Megéreztem az óceánban; vagy egy meteor zuhanásában. Megéreztem szokatlanul öreg emberek tekintetében. S van egy-két csillag az égen - egy különös, egy hatodrendű csillag, dupla és színjátszó, nem messze a Lyra alfájától -, amelynek teleszkópi vizsgálatánál mindig tapasztaltam ezt az érzést. Ez töltött el húros hangszerek némely hangjaira s nemritkán könyvek egyes helyeinek elolvasásánál. Számtalan más példa közül hadd említsek egy passzust Joseph Glanvill egyik kötetéből, mely - talán csak furcsasága által: ki tudja? - csalhatatlanul előidézte bennem ezt az érzést:

„S benne lakozik az akarat, mely nem hal meg. Ki ismeri az akarat titkait s erőit? Mert Isten csak egy nagy akarat, mely szent feszültségével mindenen áthat. Az ember nem adná meg magát a sors angyalainak, nem adná meg magát teljesen még a halálnak sem, csak gyenge akaratának gyarlósága folytán."

Évek hossza s későbbi elmélkedés ugyan képessé tett kinyomozni valami távoli kapcsolatot az angol moralisták e helye s Ligeia karakterének egy oldala között. A gondolatnak, cselekvésnek és beszédnek valami különös feszültségét tapasztaltam benne, s ez lehet, hogy eredménye vagy legalább jele volt annak a hatalmas akaratnak, mely hosszú ismeretségünk folyamán nem adta más, közvetlenebb bizonyságát létezésének. Minden nő közt, akit valaha ismertem, ő, a külsőleg nyugodt s mindig szelíd Ligeia volt legviharosabban zsákmánya a zord szenvedély vad keselyűinek. De szenvedélyének nagyságáról nem alkothattam fogalmat, csak szemének abból a csodálatos kitágulásából, ami gyönyör és rémület volt nekem egyszerre - csak rendkívül halk hangjának majdnem bűvös lejtéséből, tisztaságából, melódiájából és édességéből - csak vad szavainak kitörő energiájából, amiket rendesen használni szokott, s amiknek erejét megkettőzte nyájas beszédmódjának kontrasztja.

Szóltam már Ligeia tanultságáról; rendkívüli volt az - amilyent sohasem láttam még asszonyban. Mélyen behatolt a klasszikus nyelvekbe, s ameddig az én ismereteim terjedtek Európa modern nyelvjárásaiban, sohasem értem őt hibán. De hát egyáltalán értem-e valaha Ligeiát hibán, a kérkedő akadémikus erudíciónak akár legabsztrúzabb tárgykörében is, amit legjobban bámul, egyszerűen mert legkevésbé ismer, a laikus? Mily különösen - mily megborzongató módon kényszerítette ki figyelmemet később, igazán csak később, ez az egy pontja feleségem karakterének! Azt mondtam, hogy tudása olyan volt, amilyent sohasem ismertem asszonyban - de él-e férfi is, akinek szelleme átjárta, és nem gyümölcstelenül járta át, a morális, fizikai és matematikai tudományok minden tág mezejét? Akkor nem láttam még, amit most tisztán megállapíthatok: hogy Ligeia ismeretei gigásziak, megdöbbentőek voltak; mégis eléggé tudatában voltam végtelen fölényének arra, hogy valóságos gyermeki bizalommal engedjem át magam vezető irányításának a metafizikai kutatásnak abban a kaotikus világában, melyet házasságunk korábbi éveiben valódi szenvedéllyel tanulmányoztam. Mekkora diadallal, mily éles gyönyörrel, minden éteri reménységnek micsoda fölfokozásával éreztem, amint fölém hajolt, míg elvesztem a tudományokban, amelyeket kevesen tanulnak, még kevesebben tudnak valaha, fokonként tárulni elibém azt a csodálatos diadalpályát, amelynek hosszú, pompás és teljesen járatlan ösvényén valami Isteni Tudás célja felé haladhatok... Ó, sokkal istenibb, hogysem tilos ne lenne!

Mily szívbe markolónak kellett hát lenni a fájdalomnak, amellyel néhány év múltán azt láttam, hogy nem alaptalan reményeim váratlan szárnyra kapnak s elröpülnek! Ligeia nélkül csak tapogatózó gyermek voltam, kit meglepett az éj. Csak az ő jelenléte, csupán az ő olvasottsága tudott élénkebb fényt vetni a transzcendentalizmus ezer rejtélyére, melyben elmerültünk. Szemének sugárzó csillogása híján a lobogó és aranyos betűk szürkébbek lettek, mint Szaturnusz ólma. S e szem most mind ritkábban világította meg a lapokat, melyek fölött görnyedeztem. Ligeia beteg lett. A vad szempár nagyon is - túlontúl glóriás sugárban villogott; a halvány ujjak a sír átlátszó viaszszínébe öltöztek, s a kék erek a magas halántékon a leggyengébb emóció árapályával is földagadtak, és mélybe horpadtak. Láttam, hogy halnia kell - s kétségbeesve küzdöttem lelkemben a szörny Azráellel[19]. De szenvedélyes asszonyom küszködése, nagy bámulatomra, még hevesebb volt a magaménál. Kemény természetében sok olyan vonás rejlett, ami azt a hitet keltette bennem, hogy ő félelem nélkül fogadja a halált - de

[19] A muzulmánok hite szerint a halál angyala, aki elválasztja a testet a lélektől.

nem úgy lett. A szó képtelen rá, hogy fogalmat adjon a kétségbeesett ellenállásról, amellyel ő az Árnyék ellen harcolt. Kínokban nyögtem a gyötrelmes látványra. Vigasztaltam volna, érveltem volna félelmei ellen; de vad vágyának feszültségében - élni, élni, csak élni - vigasz és érv egyként a legképtelenebb őrültségnek hatott. Ám egész az utolsó pillanatig, egzaltált lelkének leghevesebb vonaglása közt is, modorának külső nyugalma meg nem rendült. Szava még lágyabb lett, halkabb lett, de a nyugodtan kiejtett szavak vad jelentésén nem szívesen időzik emlékem. Agyam szédült, amint bűvölten figyeltem ajkáról valami halandó zenénél zenébb melódiát - és oly sejtelmeket és vágyakat, amiket halandó lélek még nem ismert.

Hogy engem szeretett, abban nem kételkedhettem; s könnyen gondolhattam, hogy oly kebelben, mint az övé, a szerelem nem közönséges szenvedélyként uralkodhatik. De ragaszkodásának teljes erejét csak a halállal szemben ismertem meg. Kezem kezében tartva, hosszú órákon át öntötte ki előttem szíve áradását, melynek több mint szenvedélyes odaadása a bálványimádásig emelkedett. Hogyan érdemeltem, hogy ily vallomások üdvözítsenek? Hogyan érdemeltem, hogy kedvesem elvesztve kárhozzam el abban az órában, amikor ezeket megtette? De elviselhetetlen volna számomra e tárgynál időznöm. Hadd mondjak csak annyit, hogy Ligeiának több mint asszonyi belefeledkezése ebbe a jaj! semmiképp meg nem érdemelt, teljesen méltatlanra pazarolt szerelembe, végre megértette velem, mért tapadt oly vad vággyal az élethez, mely most oly rohamosan szállt el belőle. Ez a vad vágyakozás, az élet sóvárgásának ez a mohó heve - élni! csak élni! -, ez az, amit nincs hatalmam rajzolni - nincs szavam kifejezni.

Azon az éjfelen, mikor elszenderült, parancsolólag oldalához intett, s arra kért, hogy mondjak el előtte egy verset, amit ő maga írt pár nappal azelőtt. Engedelmeskedtem. És a vers pedig ez volt:

Imitt egy gála éj
A vég-évek magányaiban!
Angyalnép, könnyben-ázva, mély
Fátyol közt, szárnyasan
Szinházban ül, drámát akar,
Reményt és rémeket,
Mig szférák zengnek, büszke kar,
Szeszélyes éneket.

Ezer isten-formáju báb
Súg-búg a szinpadon,
S ling-leng idébb-odább,
Jő, s puszta bábként megy vakon,
Amint formátlan odaföntt
Nagy erők mozgatják a szint;
Kesely-szárnyuk csapkodva önt
Láthatatlan kínt!

Óh bolond dráma! nem feled
Örökre, aki lát!
Hogy űzi folyton a tömeg,
S nem éri, fantomát,
És körben űzi, s visszatér,
Nem éri sohase;
Bűn, őrület és szenvedély:
Ebből áll a mese!

De ím, egy csúszó rémalak,
Mint vérpiros gomoly,
Előgyürűz a szinfalak
Magányaiból.
Jön! - jön! - és a bábok soka
A Csúszók étke lesz.
Sír a szeráf: férgek foga
Emberek vérével veres.

A lámpa - a lámpa mind kihal!
S lehull a remegő
Formákra, zúgva, mint vihar,
A függöny, a szemfedő.
Az angyalnép sápadva föláll,
S szól, míg fátylával időz:
„Ez az »Ember« című dráma volt,
S a Győztes Féreg a hős.”

- Nagy Isten - kiáltott Ligeia félsikollyal, talpra ugorva s görcsös mozdulattal nyújtva karjait az ég felé, amint e soroknak végére értem. - Nagy Isten! Mennyei Atya! így lesz ez mindig, menthetetlenül? ezt a győztest senki se győzi le? Nem vagyunk-e mind a te részeid és darabkáid? Ki ismeri - ó, kicsoda ismeri az akarat titkait s erőit? Az ember nem adná meg magát a sors angyalainak, nem adná meg magát teljesen még a halálnak sem, csak gyenge akaratának gyarlósága folytán...

S most, mintegy kimerülve az izgalomtól, hagyta fehér karjait lehullni, s ünnepélyesen visszatért halálos ágyába. S mikor kilehelte utolsó sóhaját, valami halk suttogás keveredett velük ajkain. Föléjük hajtottam fülemet, s tisztán kivehettem, újra, a Glanvill passzusának záró-szavait:

„Az ember nem adná meg magát a sors angyalainak, nem adná meg magát teljesen még a halálnak sem, csak gyenge akaratának gyarlósága folytán...”

Ligeia meghalt; s én, szinte porba sújtva fájdalmamtól, nem bírtam ki tovább sivár lakásom magányát a Rajna borús és omló városában. Amit a világ gazdagságnak nevez, nem hiányzott nekem. Ligeia hozománya nagyobb volt, sokkalta nagyobb volt, mint amennyit közönséges halandók asszonyukkal kapnak. Így párhónapnyi lankadt és céltalan bolyongás után megvásároltam s valamelyest kitataroztattam egy régi klastromházat, melyet nem fogok megnevezni, a szép Angolország egyik legvadabb s legkevésbé ismert részében. Az épület sötét és komor fensége, a birtoknak valósággal elvadult képe, s a sok idő-szentelte méla emlék, mely e házhoz és birtokhoz fűződött, sok tekintetben hozzáillettek a teljes elhagyatottság érzéséhez, mely az ország e távoli és lakatlan tájára kergetett. De, habár a klastrom külseje, falai zöldellő omladozásában, csak kevés változást szenvedett, belül gyermekes perverzitással engedtem teret - s tán halvány reménnyel is, hogy enyhíti bánatom - oly fényűzésnek, mely különb volt, mint a királyoké. Ily kéjelgésekre szinte már legkorábbi éveimben bizonyos hajlam ivódott lelkembe, s most azok újra föltámadtak bennem, mintha megint gyermekké tett volna a bánat. Sajnos, hogy valósággal a kezdődő őrület csíráit lehetett volna fölfedezni pompás és fantasztikus függönyeimben, ünnepélyes egyiptomi faragványaimban, szobáim vad párkánydíszeiben és bútorzatában, s aranybojtos szőnyegeim bolondházba való mintáiban! Az ópium nyűgeivel hálózott rab voltam, munkám s napirendem az álmok színeit öltötte. De nem szükség részleteznem e fonákságokat. Hadd beszéljek csak arról az egyetlen s örökre átkozott

szobáról, ahova a lelki zavar egy pillanatában mint ifjú asszonyomat vezettem be az oltár mellől - mint a soha nem feledett Ligeia utódját - a szőke hajú és kék szemű Lady Rowena Trevanion of Tremaine-t.

Nincs olyan apró részlete e nászszoba architektúrájának és dekorációjának, amely ne állna ma is tisztán szemem előtt. Hol volt az esze menyasszonyom gőgös famíliájának, mikor elvakítva az arany szomjától, megengedték, hogy lányuk - ily bálványozott fiatal leány - átlépje egy ily módon bútorozott szoba küszöbét? Azt mondtam, hogy aprólékosan emlékszem a szoba részleteire - viszont fő fontosságú motívumait sajnosan elfeledtem -, s itt nem volt rendszer, nem volt összhang e hivalkodó fantasztikumban, mely fogózót adna az emlékezetnek. A szoba a kastéllyá alakított monostor egy magas tornyában feküdt, formája ötszögű, s térfogata nagy volt. Az ötszög egész déli oldalát elfoglalta az egyetlen ablak - óriási, töretlen üveglap, velencei üveg -, csak egyetlen tábla, s ólomszín árnyalattal, úgyhogy, akár a nap, akár a hold sugara hatolt át rajta, kísértetes fénnyel esett a szobában levő tárgyakra. E hatalmas ablak felső részét egy vén vadszőlő ágainak kacskaringós szövedéke borította, fölkúszva a torony masszív falaira. A mennyezet, sötét és komor tölgyfából, túlzottan magas volt, bolthajtásos, és aprólékosan telecifrázva valami félig gótikus, félig a druidáktól származó vonalvezetés legvadabb és leggroteszkebb példányaival. E komor bolthajtás legközepének rejtekéből hosszúkás láncszemekből font egyetlen aranyláncon egy hatalmas tömjéntartó függött, ugyancsak aranyból, arab mintájú rajzzal, sűrűen s oly mesterkélt módon lyuggatva, hogy részeiből ki és be örökösen, mintha kígyók élete volna bennük, felemás színű lángok új meg új lövellései vonaglottak.

Körös-körül egynéhány keleti formájú ottomán s aranykandeláber állott különböző zugokban elhelyezve, és ott volt az ágy is - a menyasszonyi ágy -, indus mintájú, s alacsony s tömör ébenből faragott, palástos mennyezettel. A szoba mindenik sarkában pedig egy-egy gigászi feketegránit szarkofág állt, a luxori királysírokból való, vén fedelük tele emberemlékezetet meghaladó régiségű domborművekkel. De ó! a terem kárpitozásában tetőzött ez a különös fantázia. A magas falakról - rengeteg, sőt arányavesztett magasságból - nagy ráncokban tetőtől padlóig súlyos és tömött hatású kárpitok csüggtek, és e kárpitok anyaga ismétlődött a padozat szőnyegzetében, az ottománok és az ébenágy takaróiban, az ágy palástos mennyezetében s a függönyök pompás tekervényeiben, melyek az ablakot részben beárnyalták. Ez az anyag a leggazdagabb aranyszövet volt. De egész felületét szabályos közökben körülbelül egy láb átmérőjű arabeszkfigurák pettyezték, a legfeketébb koromszín mintákban dolgozva bele a szövetbe. Ám e figurák csak akkor mutatták a valóságos arabeszk karakterét, ha egy bizonyos szemszögből nézték őket. Valami furfanggal - mely manapság már elég közönséges, s tulajdonképp a régiségnek egészen távoli koraiba nyomozható vissza - úgy voltak készítve, hogy hatásukat folyton változtatták. Aki belépett a terembe, az egyszerű torz alakoknak látta őket; de közelebb lépve, ez a látszat lassanként eloszlott; s lépésről lépésre, amint a látogató helyzetét változtatta, kísértetes formák vég nélkül egymásra tolongó sokaságával látta magát környezve, amilyenek a normannok babonáiban szerepelnek, vagy szerzetesek bűnös álmaiban kelnek életre. A fantazmagória hatását nagyban növelte, hogy állandó erős széláramot vezettem be mesterségesen a drapériák mögé - ami az egésznek valami borzongató és barátságtalan elevenséget adott.

Ilyen termekben - ilyen nászszobában - töltöttem Lady of Tremaine-nel házasságunk első hónapjának átkozott óráit - s alig éreztem nyugtalanságot. Hogy új asszonyom riadozott kedélyemnek vad szeszélyességétől - hogy már-már került, s nemigen szeretett -, észre kellett vennem; de az nekem inkább örömöt okozott, mint ellenkezőjét. Én is utáltam őt, nem annyira emberi, mint ördögi gyűlölettel. Emlékem visszaszállt - s ó, micsoda erejével a bánatnak! - a szeretett, a szép, a fenséges, a sírba fektetett Ligeia felé. Tobzódtam az ő tisztaságának,

okosságának, magasztos, éteri jellemének, szenvedélyes, bálványimádó szerelmének idézgetésében. S most égett csak föl szellemem teljesen, szabadon az ő tüzének minden lángjaiban. S ópiumálmaim izgalmában - mert a szokás e kábítószer béklyóiba láncolt - hangosan kiáltottam nevét az éjszaka csendjében, vagy nappal vad völgyek árnyékos rejtekeiben, mintha a halott hölgy iránti vágyam vad mohósága, ünnepi szenvedélye, emésztő lobogása visszahozhatná őt földi útjára, amelyet elhagyott - lehet-e igaz, hogy örökre?

Házasságunk második havának elején Lady Rowenát hirtelen betegség támadta meg, és felépülése lassú volt. A láz, mely sorvasztotta, nyugtalanná tette éjeit; s félálmainak zavaros állapotában valami hangokról és mozgásokról beszélt, a toronyszobában s a toronyszoba körül, melyek, úgy gondoltam, csak rendetlen képzeletéből, vagy talán magának a szobának fantasztikus benyomásából eredtek. Végre lábadozott - fölgyógyult. De csak rövid idő múlt el, s egy második, még hevesebb betegség döntötte újból a szenvedés ágyába; s ezt a rohamot elejétől fogva gyenge alkata soha teljesen ki nem heverte. Rosszullétei ez időtől kezdve ijesztő jellegűek lettek, s még ijesztőbb volt gyakoriságuk, úgyhogy orvosainak minden tudásával s nagy igyekezetével dacoltak. A krónikus baj növekedtével - amely sokkal jobban befészkelte magát szervezetébe, hogysem emberi eszközökkel ki lehetett volna irtani - lehetetlen volt észre nem vennem kedélye ideges izgatottságának párhuzamos fokozódását. Jelentéktelen okok mindinkább megmagyarázhatatlan félelmet keltettek benne. Megint azokról a hangokról beszélt, s most még sűrűbben és makacsabban - azokról a halk, gyenge hangokról -, azokról a szokatlan mozgásokról a kárpitok és függönyök között, melyekre az imént céloztam.

Egy éjjel, szeptember vége felé, a szokottnál még nagyobb nyomatékkal kényszerítette figyelmembe ezt a nyugtalanító témát. Éppen valami hánykódó álomból riadt, s én félig aggodalom, félig határozatlan rémület érzéseivel figyeltem kiaszott arcának rándulásait. Ott ültem mellette, ébren ágya mellett, az indiai ottománok egyikén. Félig fölemelkedett fektéből, s komoly és halk suttogással beszélt hangokról, amiket hallott, de amiket én nem voltam képes hallani, mozgásokról, amiket ő látott, s én nem voltam képes észrevenni. A szél hevesen áramlott a kárpitok mögött, s én meg akartam mutatni neki - amit, bevallom, magam sem hittem egészen -, hogy ezek a szinte tagolatlan leheletek s a falak figuráinak e könnyed változásai csak a szél megszokott áramlásának természetes következményei. De halálos sápadtság öntötte el arcát, s láttam, hogy minden igyekezetem, mellyel meg szerettem volna nyugtatni, hiábavaló. Úgy tetszett, mintha elájulna, és senki sem volt közel, hogy segítséget hívjak. Eszembe jutott, hol találhatok egy palack könnyű bort, amit az orvosok rendeltek neki, s átsiettem a szobán, hogy elhozzam. De amint a tömjéntartó fényébe értem, két riasztó természetű körülmény vonta magára figyelmemet. Úgy éreztem, hogy valami tapintható, bár láthatatlan tárgy suhan el könnyedén mellettem, s úgy láttam, hogy az aranyszőnyegen, a gazdag fénykéve kellős közepén, amelyet a tömjéntartó vetett, egy árnyék hever - egy halvány, határozatlan és angyali lengeségű árnyék - egy árny árnyékának képzelhettem volna. De épp mértéktelen ópiumadag izgalma hevített, s alig vetettem ügyet mindezekre, nem is szóltam róluk Rowenának. Megtalálva a bort, újra átmentem a szobán, kitöltöttem egy teli serleggel, s az ájuló hölgy ajkaihoz vittem. De ő most némileg magához tért, és maga átvette a serleget, míg én a mellettem álló ottománra hulltam, szemem a beteg testére nyűgözve. Ekkor történt, hogy határozottan észleltem valami könnyű lépést a szőnyegen s az ágy közelében; s a következő másodpercben, amint Rowena épp ajkaihoz emelte a bort, láttam, vagy talán álmodtam, hogy látom, mintegy a szoba egének valami láthatatlan fellegéből, egy fénylő és rubinszín folyadék három-négy nagy cseppjét hullani a serlegbe. Én láttam - Rowena nem. Habozás nélkül fölhajtotta a bort, s én nem akartam szólni neki olyanvalamiről, ami, végre is, úgy gondoltam, nem lehetett más, mint heves képzeletem szuggesztiója, melyet a beteg hölgy félelme, az ópium s az éji óra kórosan aktívvá tett.

De nem zárhattam el a saját észleletem elől azt a körülményt, hogy közvetlen azután, mikor a rubincseppek lehulltak, gyors rosszabbodás állott be feleségem állapotában; úgyhogy a rájövő harmadik éjszakán szolgálói már a sír számára öltöztették föl őt, s a negyediken egymagam ültem halotti lepelbe burkolt testével abban a fantasztikus szobában, mely egykor mint menyasszonyomat fogadta. Ópium szülte vad víziók lebegtek árnyakként előttem. Nyugtalan szemmel néztem a terem sarkaiban álló szarkofágokat, a drapéria változó figuráit, s a felemásszín lángok vonaglását fönn a tömjéntartóban. Majd amint ama minapi éjszaka körülményei villantak elmémbe, tekintetem arra a pontra esett, az illatszóró fénykévéje alatt, ahol az árny tűnő nyomait láttam. De az árny már nem volt ott; s nagyobb és szabadabb lélegzettel pillantásomat az ágyon fekvő sápadt és merev alakra fordítottam. Ekkor ezer emlék tolult felém - Ligeiáról -, s egy áradás viharos erejével tért vissza szívembe az az egész kimondhatatlan fájdalom, amivel őt néztem valaha halotti leplében. Az éj fogyott; s még mindig - keblem tele keserves gondolatokkal egyetlen és legfőbb szerelmemről - ott ültem, Rowena holttestét bámulva.

Éjfél lehetett, vagy talán előbb, vagy később még, mert nem törődtem akkor az órával, hogy valami zokogás, halk, lágy, de nagyon határozott, vert föl ebből az álmodozásból. Éreztem, hogy az ébenágyból jön - a halál ágyából. Babonás félelem gyötrelmében hallgatóztam - de a hang nem ismétlődött. Erőltettem szemem, nem fedez-e föl mozgást a hullán - de legcsekélyebb sem volt észrevehető. Pedig nem csalódhattam. Hallottam a hangot, akármily gyöngén is, és lelkem fölriadt rá. Elszántan s makacsul csüggesztettem figyelmemet a holttestre. Több perc múlt el, mielőtt bármi történt volna, ami fényt vethetett a rejtélyre. Végre nyilvánvalóvá lett, hogy némi halvány, nagyon-nagyon gyenge, alig észrevehető színárnyalat lobbant föl arcán, s lehullott szemhéjainak apró erein. Valami kimondhatatlan borzalom és rémület között, amilyenre halandók nyelvének nincs elég erős kifejezése, éreztem, hogy szívem megszűnt verni, s tagjaim megmerevedtek ültömben. De végre bizonyos kötelességérzet föltámasztotta lélekjelenlétem. Nem kételkedhettem többé, hogy intézkedéseinket elhamarkodtuk - hogy Rowena még él. Szükségesnek látszott, hogy azonnal tegyünk valamit; de a torony nagyon is távol volt a kastélynak a szolgák által lakott részeitől - senki, aki kiáltásom hallja, s nem volt módom segítséget hívni, anélkül, hogy a szobát percekre el ne hagyjam, ezt pedig nem akartam megkockáztatni. Így hát egyedül kísérleteztem, küszködve, hogy életre hívjam a halál küszöbén tétovázó szellemet. De rövid idő múlva bizonyossá lett, hogy visszaesés állt be; a szín eltűnt a szemhéjról és az arcról, márványnál fehérebb halványságot hagyva; az ajkak duplán összehúzódtak és megzsugorodtak a halál kísértetes kifejezésében; visszataszító nyirkos hidegség öntötte el rohamosan a test felületét; s tüstént bekövetkezett az ismert, kérlelhetetlen merevség. Megborzadva hullottam vissza a heverőre, amelyről oly hökkenéssel riadtam föl, s ismét átadtam magam éber látomásaimnak, melyek szenvedélyesen idézték Ligeiát.

Egy óra múlt így el, mikor - lehetséges volt ez? - másodszor észleltem valami határozatlan hangot, mely az ágy tájáról jött. Füleltem - végletes borzadályban. A hang ismétlődött - egy sóhaj volt. A holttesthez rohanva, láttam - határozottan láttam - valami remegést az ajkán. Egy perc múlva megnyíltak az ajkak, gyöngysorfogak csillogó vonalát tárva föl. Most bámulat küzdött keblemben a mély rémülettel, mely eddig ott egyedül uralkodott. Éreztem, hogy látásom elsötétül, értelmem meginog; s csak hatalmas erőfeszítéssel sikerült megemberelnem magamat a feladatra, amit a kötelesség most még egyszer elém írt. Némi pír látszott már a homlokon, az arcon és nyakon; észrevehető melegség öntötte el az egész testet; sőt a szívben is gyenge dobogást lehetett érezni. A lady élt; s én kettőzött hévvel láttam az ébresztés feladatához. Halántékát és kezét dörzsöltem, megnedveztem, s minden módot fölhasználtam, amit némi tapasztalat s nem jelentéktelen orvostudományi olvasottság szuggerálhat. Egyszerre

a pír eltűnt, a dobogás megszűnt, az ajkak megint halotti kifejezést öltöttek, s egy pillanat alatt az egész test magára vette azt a jeges hidegséget, azt a kékes színt, azt a feszült merevséget, azokat a horpadt körvonalakat s mindazokat az irtózatos tulajdonságokat, melyek a sírok többnapos lakóit jellemzik.

S megint elmerültem álmaimba Ligeia felől, és megint - csoda-e, ha borzadok leírva? -, megint fülemhez ért a halk zokogás az ébenágy tájáról. De miért részletezzem aprólékosan ennek az éjszakának leírhatatlan borzalmait? Miért időzzek, elbeszélve, hogyan ismétlődött a megelevenedésnek ez a rémdrámája időnként, szinte a szürke hajnalig? Hogyan süllyedt a halott minden rettenetes visszaesésnél csak még zordabb s látszólag még menthetetlenebb halálba? Hogyan tűnt föl minden új agónia valóságos harcnak valami láthatatlan ellenséggel? S hogyan eredményezett minden ily küzdelem nem tudom micsoda rejtelmes változást a halott nő arcán és személyén? Hadd siessek a befejezéshez.

A félelmes éj legnagyobb része letelt már, és ő, aki annyiszor meghalt, még egyszer megmozdult - s most élénkebben, noha teljesebb reménytelenségből, ijesztőbb bomlásból kelve, mint eddig bármikor. Most már én régóta nem küszködtem vele, sőt meg se mozdultam, hanem meredten ülve maradtam az ottománon, gyámoltalan zsákmánya vad indulatok forgószelének, melyek közül talán még kevésbé volt rémes és emésztő a végletes rettenet. A hulla, ismétlem, megmozdult, és most élénkebben, mint azelőtt. Az élet színei szokatlan energiával lobogtak föl az arcon - a tagok megereszkedtek - s ha a szemhéjak nem nyomódtak volna most még súlyosabban egymásra, s a sír kötelékei és leplei nem adtak volna az egész alaknak halotti jelleget, azt álmodhattam volna, hogy Rowena csakugyan lerázta a halál bilincseit. De ha ezt a gondolatot még ekkor sem fogadtam volna el teljesen, nem kételkedhettem tovább, midőn az, akire már halottruhát adtak, fölkelve az ágyról, tántorogva, erőtlen léptekkel, lecsukott szemekkel s valami nyugtalan álmodó módján bátran és tagadhatatlan előrehaladt a szoba közepéig.

Meg se rezzentem - meg se moccantam -, mert elmondhatatlan képzelmek tömege tolult egyszerre agyamba, melyek mind e különös alaknak termetével, tartásával, arckifejezésével álltak kapcsolatban - s megbénították - kővé dermesztették! Nem moccantam - csak bámultam a jelenséget. Őrült zavar volt gondolataim közt - lecsöndesíthetetlen tumultus. Lehetséges-e, hogy csakugyan az élő Rowena áll előttem? De hát egyáltalán Rowena ez - a szőke hajú, kék szemű Lady Rowena Trevanion of Tremaine? Miért, miért kell kételkednem ebben? A kötés súlyosan simult szájára - de hát nem lehet-e tényleg a lélegző Lady of Tremaine szája? És az arc - rózsák nyíltak rajta, mint élete delén -, igen, ez valóban a lélegző Lady of Tremaine bájos arca lehet... S az áll, a gödröcskékkel, mint legegészségesebb korában, nem lehet-e az övé? - de hát magasabb lett Rowena a betegsége óta? Mily kifejezhetetlen őrület ragadott meg evvel a gondolattal? Egy ugrás, és lábaihoz értem! Visszahúzódva érintésemtől, föloldotta és lehullatta fejéről a szemfedő kísértetes kötelékét, s a szoba áramló atmoszférájába nagy tömeg hosszú, zilált haj áradt ki; s e haj feketébb volt az éjfél hollótollainál. És most lassan megnyíltak az előttem álló alak szemei is. S hangosan kiáltottam:

- Itt már semmi - semmi tévedés nem lehet, ezek a teli, fekete, vad szemek - ezek elvesztett szerelmem szemei -, ezek a Lady - LADY LIGEIA szemei!

Babits Mihály fordítása

HOGYAN ÍRJUNK BLACKWOOD-CIKKET?

A próféta nevében - fügét vegyenek!

Török fügeárusok kiáltása

Föltételezem, hogy mindenki hallott már rólam. A nevem Signora Psyché Cleopatra. Csak az ellenségeim hívnak Sicky Clay-O'Patricknak. Tudom, hogy a Sicky csak a Psyché közönséges elferdítése, a Psyché szép görög név, „lelket" jelent (azaz engem, hisz *csupa* lélek vagyok), néha meg „pillangó"-t, s ez utóbbi kétségtelenül a megjelenésemre utal új bíbor selyem-ruhámban, az égszínkék arab kabátkával, zöld paszomány-díszítéssel és a hét narancssárga fodorral. Ami meg a Clay-O'Patrickot illeti - aki csak rám néz, rögtön tudhatja, hogy nem hívnak Clay-O'Patricknak. Ezt Miss Rhea Répa terjeszti rólam, merő irigységből. Piha, Rhea Répa kisasszony! A kis nyomorult! De mit is várhatna az ember egy répától? Kíváncsi vagyok, eszébe jut-e néha a közmondás: „Könnyebb a répából vért fakasztani..." stb. (Megj.: az első adandó alkalommal eszébe juttatni.) (Megj.: orra alá dörgölni.) Hol is tartok? Ja, igen. Tudom, hogy a Clay-O'Patrick csak a Cleopatra eltorzult formája, Cleopatra királynő volt (akárcsak én. Dr. Lukasgaras mindig Szívkirálynőnek hív), és a Cleopatra, akárcsak a Psyché, szép görög név, apám meg görögöt tanult a középiskolában, s így megillet a családi nevünk, ami igenis Cleopatra és semmi esetre sem Clay-O'Patrick. Senki más nem hív Sicky Clay-O'Patricknak, csak Rhea Répa. Én Signora Psyché Cleopatra vagyok.

Mint az előbb már említettem, mindenki hallott rólam: én vagyok Signora Psyché Cleopatra, a *Kemény És Kérlelhetetlen Harcot A Reménytelen Istentelen Sanyarúságban Nyűglődő Ártatlan Kutyákért* levelezési rovatának méltán ünnepelt vezetője. Dr. Lukasgaras adta nekünk ezt a címet, s azt mondja, azért esett épp erre a választása, mert úgy döng, mint egy üres rumoshordó. (Ő néha kissé közönséges, de mélyen érző lélek.) Mindig odaírjuk a nevünk után a mozgalom kezdőbetűit, akár egy akadémikus, hogy Tud. Ak. Tag. Dr. Lukasgaras szerint ez annyit jelent: Tudni Akarná, de Tagadja, és nem azt, hogy az illető akadémiai tag, de hát dr. Lukasgaras olyan vicces ember, hogy sose lehet tudni, mikor mond igazat. Mi mindenesetre kitesszük a nevünk után a mozgalom kezdőbetűit - K. É. K. H. a R. I. S. Ny. Á. K. - azaz Kemény És Kérlelhetetlen Harcot A Reménytelen Istentelen Sanyarúságban Nyűglődő Ártatlan Kutyákért. Egy szó - egy betű, ami határozottan haladás a Tudományos Akadémiai Tagok három megcsonkított szavával szemben. Dr. Lukasgaras úgy véli, hogy kezdőbetűink adják a mi igazi jellegünket, de akármi legyek, ha értem, mit akar ezzel mondani.

De hiába volt a doktor minden jó szolgálata, és hiába a mozgalom minden fáradságos erőfeszítése, hogy észrevétesse magát - mindaddig, míg én is be nem léptem, nem sok sikert arattak. Az az igazság, hogy a tagok elmerültek a nagyon is sekélyes hangú vitatkozásba. A szombat esti felolvasásokat nem annyira a mélység, mint inkább a bohóckodás jellemezte. Épp csak hogy ledarálták a napirendet. Nem kutatták a mélyen fekvő okokat, az alapelveket. Egyáltalán: nem kutattak semmit. Nem fordítottak figyelmet a nagy kérdésre, a „dolgok helyénvaló voltára". Röviden: ilyen finom írás nem hangzott el egy sem. Mind olyan alacsony volt - alacsony! Semmi mélység, semmi olvasottság, semmi metafizika, semmi, amit a művelt ember spirituálisnak nevez, s amit a műveletlen dumaként bélyegez meg (dr. L. azt mondja, hogy a „dumá"-t Dumas-nak kellett volna írnom - de én ehhez jobban értek).

Mikor a mozgalomhoz csatlakoztam, minden igyekezetem arra irányult, hogy finomabb gondolkodásmódot, finomabb írásmodort honosítsak meg, s az egész világ tudja, mekkora sikerem volt. Lapunk, a K. É. K. H. a R. I. S. Ny. Á. K., legalább olyan jó tanulmányokat

közöl, mint a *Blackwood's Magazine*. Azt mondom, a *Blackwood*, mert tudom, hogy a legfinomabb írások, bármiről szóljanak is, e méltán ünnepelt folyóirat hasábjain fedezhetők fel. Ezt állítottuk példaképül magunk elé, bármilyen témáról legyen is szó, s ennek megfelelően hamarosan beletanultunk a villámhírekbe. És különben is, nem olyan nehéz dolog összehozni egy igazi Blackwood-cikket, ha az ember a jó végéről fog hozzá. Persze nem a politikai cikkekről beszélek. Mióta dr. Lukasgaras megmagyarázta, mindenki tudja, hogy hogyan készülnek. Blackwood úrnak van egy szabóollója és három inasa, aki a parancsait lesi. Az egyik átnyújtja neki a *Times*-t, a másik az *Examiner*-t, a harmadik a *Képes Családi Blablá*-t. Mr. B. csak vág és kever. Ez hamar kész van - semmi más, csak az *Examiner*, a *Blabla* és a *Times* - aztán a *Times*, a *Blabla* és az *Examiner* - majd a *Times*, az *Examiner* és a *Blabla.*

De a magazin fő érdeme vegyes cikkeiben rejlik: ezek közül a legjobbak az alatt a fejléc alatt jelentek meg, amelyet dr. Lukasgaras *Furcsaságok*-nak hív (tekintet nélkül arra, hogy miről is szólnak), más meg *Érdekességek*-nek. Az ilyenfajta írásokat régóta nagyra becsülöm, de hogy megírni hogy kell az ilyesmit, azt csak azóta tudom pontosan, mióta legutóbb (a mozgalom megbízásából) meglátogattam Mr. Blackwoodot. A módszer nagyon egyszerű, bár nem annyira, mint a politikai cikkeké. Mikor fölkerestem Mr. B.-t, és tudtára adtam a mozgalom óhaját, roppant udvariasan üdvözölt, bevezetett dolgozószobájába, és világosan megmagyarázta az egész eljárást.

- Drága hölgyem - mondta (szemmel láthatólag mély hatással volt rá fejedelmi megjelenésem, hiszen bíborszínű selyemruhám volt rajtam, a zöld paszományokkal és a narancsszínű fodrokkal), - de drága hölgyem, foglaljon helyet! A dolog így áll: először is annak, aki az érdekességeket írja, nagyon fekete tintája kell legyen, nagyon vastag tolla, és a tollának nagyon tompa hegye. És: jól jegyezze meg, Psyché Cleopatra kisasszony! - folytatta rövid szünet után hallatlanul határozottan és ünnepélyesen - jól jegyezze meg! - ezt - a - tollhegyet - soha - sem - szabad - kicserélni! Itt rejlik, hölgyem, itt rejlik a titok, a lélek, az érdekesség. Szilárd meggyőződéssel állítom, hogy senki - bármilyen lángész volt is - nem írt még jó tollal - ugye ért engem - jó cikket. Biztosra veheti, hogy ha egy kézirat olvasható, akkor már nem is érdemes elolvasni. Ez a mi hitünk dogmája, s ha ezzel nem ért egyet készségesen, akár ne is folytassuk megbeszélésünket.

Elhallgatott. Nekem persze eszem ágában sem volt véget vetni a megbeszélésnek, egyetértettem ezzel a nagyon is nyilvánvaló állítással, amelynek igaz voltáról, mondtam, magam is réges-régen meg vagyok győződve. Ez láthatóan jólesett neki, és imigyen folytatta intelmeit:

- Talán ellenszenves az ön szemében, Psyché Cleopatra kisasszony, hogy egy cikket, vagy inkább cikksorozatot állítsak ön elé példaképül, tanulmány tárgyául: de mégis legyen szabad fölhívnom szíves figyelmét néhány példára. Lássuk csak. Itt volt, teszem azt „A Halott, Aki Élt". Ragyogó írásmű! - egy úriember följegyzései benyomásairól, midőn elhantolták, noha a lélek még nem távozott el testéből -, csupa íz, félelem, érzés, metafizika, műveltség. Az ember megesküdött volna, hogy a cikk írója koporsóban született és ott is nevelkedett. Aztán meg ott volt „Egy Ópiumszívó Önvallomása"- finom, nagyon finom írás! - pompás képzelőerő - mély gondolatok - elmeél - csupa tűz és harag - zamatos érthetetlenség. Csinos kis halandzsa, és az emberek csak úgy falták. Írhatta volna akár Coleridge is - de nem ő írta. A kedvenc cerkófmajmom, Juniper költötte, egy nagy pohár, vízzel föleresztett, cukorral édesített, meleg borovicska fölött. (Ha ezt bárki más mondja, és nem Mr. Blackwood, aki kötötte az ebet a karóhoz, el se hiszem.) Aztán ott volt a „Botcsinálta Kísérletező", arról az úrról, aki sütőkemencébe került, de épen és egészségesen, bár kétségkívül jól átsülve jött ki onnét. Meg „A Néhai Orvos Naplója", amelynek fő érdeme a jó hanta és a slampos görögség - a közönség

mindkettőt szerfelett kedveli. A „Férfi a Harangban” - ez olyan írás, Cleopatra kisasszony, amelyet nem győzök eléggé a figyelmébe ajánlani. Egy ifjú ember históriája, aki épp egy harang nyelve alatt tér nyugovóra, és arra ébred, hogy a harang temetésre szól. A kongás megőrjíti, annak a rendje és módja szerint előveszi hát a noteszét, és följegyzi benyomásait. A benyomás, az a fontos, Cleopatra kisasszony! Ha valaha fölakasztják - megérne laponként legalább tíz aranyat. Ha erőteljesen akar írni, Cleopatra kisasszony, szenteljen a benyomásoknak igazi nagy figyelmet.

- Feltétlenül, Mr. Blackwood - mondtam.

- Helyes - bólintott. - Látom, maga szívem szerint való tanítvány. De meg kell ismertetnem mindazokkal a részletekkel, amelyek ismerete nélkül senki sem írhat vérbeli Blackwood-cikket, olyat, amely magán viseli a benyomások bélyegét; olyat - érti, hogy mire gondolok? -, amely megítélésem szerint minden szempontból kiváló.

Először is olyan pácba kell kerülnie, amilyenbe maga előtt még nem jutott senki. Például az a kemence - az telitalálat. De ha éppen nincs kéznél kemence vagy nagyharang, nem tud könnyűszerrel kiesni egy léghajóból, nem tudja elnyeletni magát a földindulással, nem tud kéményben rekedni: be kell érnie valami hasonló, képzelt balesettel. Persze jobban szeretem, ha tények támasztják alá szavait. Semmi sem segíti úgy a képzeletet, mint a szóban forgó kérdésben szerzett gyakorlati ismeretek. „Az igazság furcsa dolog”, tudja jól, „túltesz a hazugságon”, s amellett sokkalta célravezetőbb.

Biztosítottam, hogy van egy kitűnő harisnyakötőm, s amint hazamegyek, fölkötöm magam.

- Ragyogó! - felelte. - Kösse föl magát; ámbár az akasztás már kissé elcsépelt. Esetleg eszébe jut valami jobb is. Például vegyen be valami szabadalmazott gyógyszert, aztán írja meg nekünk a benyomásait. Persze a tanácsom érvényes mindenféle balesetre, és könnyen megeshet, hogy hazafelé menet fejbe verik, elgázolja az omnibusz, megharapja egy veszett kutya, vagy csatornába fullad. No de menjünk csak tovább.

Ha már eldöntötte, miről ír, meg kell fontolnia, hogy milyen legyen elbeszélésének hangneme, modora. Van oktató hangnem, lelkendező hangnem, természetes hangnem - valamennyi eléggé ismert. De itt van például a lakonikus hangnem, másképpen rövid és velős, amely csak az utóbbi időben kezd divatba jönni. Csupa rövid mondat. Valahogy így: „Csak kurtán. Csak pattogósan. Csupa pont. Semmi bekezdés.”

Aztán ott van a fennkölt hangnem, a terjengős, a felkiáltásokkal tarkított. Legjobb regényíróink közül többen ezt követik. A szavaknak szakadatlan pörögniük kell, mint a búgócsigának, és olyasféle zajt is kell csapniuk, ez kitűnően megfelel értelem helyett. Valamennyi stílus közül az a legjobb, ha az író annyira lóhalálában ír, hogy nincs ideje gondolkodni.

A metafizikus stílus szintén jó. Ismerjen az ember bármilyen nagy szót, itt az alkalom, hogy hasznát vegye. Beszéljen ión és eleai iskoláról - Arkhütaszról, Gorgiaszról és Alkmaiónról. Ejtsen el néhány szót az objektivitásról és szubjektivitásról. Csak fel a fejjel, ócsárolja nyugodtan azt, akit úgy hívtak, hogy Locke. Fintorogjon a dolgok állapotán, úgy általában, s ha történetesen olyasmi találna kicsúszni a tollából, ami már kissé sok, eszébe se jusson kivakarni, csak fűzzön hozzá egy lábjegyzetet, és írja oda, hogy a fenti mélyenszántó észrevételért köszönettel tartozik a „Kritik der reinen Vernunft”-nak vagy a „Metaphysische Anfangsgrunde der Naturwissenschaft”-nak. Ez nagyon művelten hangzik, és... és... és nagyon őszintén.

Van még több, hasonlóképpen jeles stílus, de ezek közül csak kettőt szeretnék megemlíteni - a transzcendentális stílust és a heterogén stílust. Az előbbi érdeme, hogy az író sokkal mélyebben tekint bele a természet rejtelmeibe, mint bárki más. Ez a telepatikus képesség igen

hatásos, ha helyesen kezelik. Olvasgassa a „Szélrózsá”-t - nagyon tanulságos. A nagy szavakat ez esetben kerülni kell: olyan pici szavakat kell használni, amilyen picinyeket csak lehet; s helyes, ha az ember ezeket is tótágast írja. Nézze át Channing verseit, és hivatkozzék arra, amit a „Bödönnek látszó pohos kis ember”-ről ír. Szúrjon be valamit a Felsőbbrendű Egyről. Egy szót se az Alsóbbrendű Kettőről. Mindenekelőtt tanuljon meg homályosan írni. Csak sejtetni - állítani semmit. Ha hajlamot érez arra, hogy azt mondja: „vajas kenyér”, az istenért: ki ne mondja! Mondhat bármit, mondhat mindent, ami megközelíti. Utalhat makarónira, sőt elmehet egész odáig, hogy a zabkására tesz burkolt célzásokat, de ha a vajas kenyér a cél, drága Psyché kisasszony, legyen óvatos, és a világ minden kincséért ki ne ejtse azt, hogy „vajas kenyér”!

Biztosítottam róla, hogy amíg élek, ki nem mondom többé. Homlokon csókolt és folytatta:

- Ami a heterogén stílust illeti, az csupán tervszerű keverék, a világ minden stílusának azonos arányú elegye, következésképpen benne van minden, ami mély, nagy, fura, pikáns, pimasz és puszilnivaló.

Nos, tegyük fel, hogy eldöntötte, milyen balesetet és milyen stílust választ. De hátravan még a legfontosabb - ami azt illeti, ez az egésznek a lelke -: a töltelékre gondolok. Semmi okunk feltételezni, hogy egy úrihölgy vagy úriember egy könyvmoly életét éli. Ám éppen ezért mindennél fontosabb, hogy írása a műveltség levegőjét árassza, vagy legalábbis széles körű általános olvasottságáról tegyen tanúságot. Nos, elárulom, ezt hogyan érheti el. Ide nézzen! (Levett a polcról három-négy semmitmondó külsejű kötetet, és találomra belelapozott.) Ha csak egy pillantást vet is a világ bármely könyvének bármely oldalára, azon nyomban fölfedezi benne a tudóskodásnak vagy a *bel-esprit*[20]-izmusnak valamely apró morzsáját, márpedig éppen ez adja a Blackwood-cikkek utolérhetetlen aromáját. Mindjárt föl is jegyezhetne egynémely apróságot, míg én olvasom. Állítsunk fel két csoportot. Az első: *Érdekfeszítő tények, hasonlatok gyártására*, a második: *Érdekfeszítő kifejezések*, *alkalmi felhasználásra.* Nos, írja! - és én írtam, ahogy diktálta:

ÉRDEKFESZÍTŐ TÉNYEK HASONLATOK GYÁRTÁSÁRA. „Kezdetben csak három Múzsa volt: Meleté, Mnémé és Aoidé - Elmélkedés, Emlékezés és Ének.” Ha helyesen alkalmazza, ezt a kis tényt ugyancsak kiaknázhatja. Amint látja, nem közismert, és kissé *recherché*[21] hat. Óvatosnak kell hát lennie, és őszinte keresetlenséggel odavetnie.

Más. „Az Alpheiosz folyó átfolyt a tenger színe alatt, és vize odaát úgy bukkant a felszínre, hogy mit sem veszített édességéből.” Hát ami azt illeti, ez eléggé elcsépelt, de ha jól készíti el és szépen tálalja, olyan frissen fest, hogy frissebb már nem is lehetne.

No, ez már jobb valamivel. „Egyesek úgy érzik, hogy a borneói írisznek édes és erős illata van, mások szerint teljesen szagtalan.” Pompás, és milyen választékos! Egy picit változtasson rajta, és csodát művel. De van itt más is a növénytan területéről. Nincs, ami jobban csúszna, főleg egy kis latinnal nyakon öntve. Írja! „A jávai *Amygdalus Flos Aeris* gyönyörű virágot hajt, és akkor is életben marad, ha kihúzzuk gyökerestül. A bennszülöttek a mennyezetre akasztják zsinóron, és évekig élvezik az illatát.” Hát ez fölséges. Hogy ebből micsoda hasonlat lesz! Most pedig lássunk néhány érdekfeszítő kifejezést is.

---

[20] széplélek (francia).

[21] mesterkélt (francia).

ÉRDEKFESZÍTŐ KIFEJEZÉSEK. „Li Hsziu Ju, a tiszteletre méltó kínai regény.” Remek! Ha ezt a néhány szót ügyesen illeszti be a szövegbe, már be is bizonyította, hogy alaposan ismeri a kínai nyelvet és irodalmat. Így még csak elboldogul arab, szanszkrit vagy csikasszó nélkül is. De spanyol, olasz, német, latin és görög nélkül már nem állja a sarat. Mindenre valami kis mintát kell keresnem magának. Bármilyen apróság megfelel, hisz úgyis csak találékonyságától függ, hogyan illeszti be a cikkébe. Írja csak!

Aussi tendre que Zaïre - gyöngéd, mint Zaïre[22] -, ez franciául van. Arra utal, hogy a hasonló című francia tragédiában milyen gyakran fordul elő ez a szókapcsolat, a *tendre Zaïre.* Ha megfelelő módon alkalmazza, nemcsak nyelvtudását bizonyítja, hanem olvasottságát és okosságát is. Mondhatja például, hogy a csirke, amit éppen elfogyasztott (mert tegyük fel, hogy a cikke arról szól, mint fulladt meg a torkán akadt csirkecsonttól), csöppet sem volt *aussi tendre que Zaïre.* Írja!

Van muerte tan escondida,
Que no te sienta venir,
Porque el plazer del morir,
No mestorne e dar la vida.

- Ez spanyolul van - Miguel de Cervantes írta. „Siess, halál, de add, hogy ne halljam lépteid, mert örömöm érkezteden életre kelt megint.” Ezt be lehet csúsztatni csak úgy *à propos*, mikor épp haláltusáját vívja a csirkecsonttal. Írja!

Il pover ’huomo che non se’n era accorto,
Andava combattendo, e era morto.

Ez olaszul van, - és Ariostótól származik. Annyit jelent, hogy a hős a csata hevében nem vette észre, hogy ugyancsak megölték, és holtában is vitézül folytatja a harcot. Alkalmazása a maga esetében nyilvánvaló - mert bízom benne, Psyché kisasszony, hogy legalább másfél órát rugódozik még azután, hogy megölte a torkán akadt csirkecsont. Írja, kérem!

Und sterb’ ich doch, so sterb’ ich denn
Durch sie - durch sie!

Ez német - Schiller verse. „Ha meghalok - ha végre meghalok - miattad - miattad!” Világos, hogy ez esetben végzetének okát, a csirkét aposztrofálja. Tudni szeretném, akad-e olyan úriember (vagy hölgy), ha esze van, aki ne halna meg szívesen egy kápribogyóval és gombával töltött, narancszselével körített és ízlésesen tálalt, jól hízott molukka-kappanért? Írja! (Tortoninál készítik így, ott kap.) Írja, legyen szíves!

Itt egy csinos és ritka kis latin mondás (az ember nem lehet elég *recherché* vagy tömör, ha latinul idéz, különben közönségessé válik) - *ignoratio elenchi*[23]. Bűnös az *ignoratio elenchi* bűnében -, azaz fölfogja a szavakat, amelyeket hall, de nem fogja föl az értelmüket. Tehát ostoba, érti? Mint az a szerencsétlen fickó, akit maga megszólított, miközben cikákolt a torkán akadt csirkecsonttól, s így az nem értette, hogy maga mit is akar mondani. Vágja az arcába az *ignoratio elenchi*-t, és egy csapásra megsemmisítette. Ha mégis volna mersze válaszolni, mondja neki Lucanusszal, hogy a beszéd csupán *anemona verborum*, szavak mákonya. Az

[22] Voltaire tragédiája (1732).

[23] a tárgy nemtudása (latin).

anemónának, bármilyen ragyogó szép, nincsen szaga. Vagy ha elkezd szitkozódni, sújtson le rá az *insomnia Jovis* - jupiteri képzelgés - pallosával. Ezt a kifejezést Silius Italicus használta (itt ni!) a dagályos és pöffeszkedő gondolatok jellemzésére. Holtbiztos, hogy ez szíven találja a fickót. Mást nem is tehet, fölfordul és meghal. Lesz szíves írni?

Most keressünk valami csinosat görögül - például Démoszthenésztől. *άνήρ ό φεύγων καί πάλιν μαχέσεται* Ennek van is egy tűrhető fordítása a *Hudibras*-ban:

Mert aki fut, harcolhat még,
kit megöltek, többé soha.

Egy Blackwood-cikkben nincs, ami olyan jól mutatna, mint a görög. Már maguk a betűk is mély értelmet sugallnak. Figyelje csak meg, hölgyem, milyen agyafúrt ez az epszilon! Annak a phinek meg kétségtelenül püspöknek kéne lennie! Vagy akad-e még egy olyan csinos fickó, mint az omikron? Olyan piperkőc, mint a tau? Röviden: nincs a göröghöz fogható, egy vérbeli „mit-éreztem-amikor"-lap számára! A mi esetünkben napnál is világosabb, hogy mit kell kezdenie vele. E mondatot, mint szörnyű átkot, *ultimátumként* vágja annak a semmirekellő hájfejű csirkefogónak az arcába, aki nem értette a maga nyilvánvaló, csirkecsontra utaló angolságát. Ezt érteni fogja és eltakarodik, biztos lehet benne.

Mr. B. mindössze ennyi intelmet intézett hozzám a szóban forgó kérdéssel kapcsolatban, de éreztem, hogy ennyi elég is. Végre tudtam, mint kell megírnom egy igazi Blackwood-cikket, s el is határoztam, hogy azon nyomban hozzáfogok. Búcsúzáskor Mr. B. fölajánlotta, hogy megveszi a cikket, ha elkészül, de tiszteletdíjként mindössze ötven aranyat ígért érte, így hát elhatároztam, hogy inkább a mozgalomra hagyományozom, mintsem hogy ily nyomorúságos összegért elvesztegessem. Zsugoriságától eltekintve azonban a szóban forgó úriember minden tekintetben nagy tiszteletet tanúsított irányomban, és igazán kifogástalan udvariassággal kezelt. Búcsúszavai mélyen megindítottak, és örökké hálával fogok rájuk visszaemlékezni.

- Drága Psyché kisasszony - mondta, és szemében könny csillogott -, segítségére lehetnék-e bármi másban, hogy dicséretre méltó vállalkozása sikerrel járjon? Hadd gondolkozzam. Könnyen megeshet, hogy nem sikerül - nem sikerül elég hamar - vízbe fojtania magát, vagy... vagy... torkán akasztani egy csirkecsontot, vagy... vagy... fölkötnie magát... vagy... megharaptatnia... hopp! Most jut eszembe, néhány egészen elsőrendű bulldog van az udvaron - pompás dögök, biztosíthatom - vadak, és minden egyéb... ezek aztán megkeresik magának a pénzt, széttépik, fodrostul, mindenestül, öt perc sem telik bele (majd nézem az órám!)... másra ne gondoljon, csak, hogy mit érez! Gyer' ide Tom! Peter! Dick, te csibész! Fogjátok meg...!

Minthogy azonban igazán nagyon siettem, és nem volt már egy percem sem, vonakodva bár, de kénytelen voltam távozni; el is indultam nyomban - be kell vallanom, kissé talán nagyobb hirtelenséggel, mint az udvariasság szigorú szabályai egyébként megengednék.

Mikor Mr. Blackwoodtól elváltam, az volt a fő célom, hogy - tanácsához híven - azonnal valami bajba keveredjem, ez lebegett a szemem előtt, mikor majd egész nap Edinburgh-t jártam, valami kétségbeesett kalandot kergetve - kalandot, amely megfelel érzelmeim hevességének, és méltó annak a cikknek nagyszerűségéhez, amelyet írni szándékoztam. E kirándulásomra elkísért néger szolgám, Pompey, és kis ölebem, Diana. Alkonyatig eltartott, míg vesződséges vállalkozásomat végre siker koronázta. Akkor esett az a fontos esemény, amelyről - annak eredményeként - az alábbi Blackwood-cikket írtam, heterogén stílusban:

KUTYASZORÍTÓ

Jó hölgyem, mily lehetőségtől fosztattál meg imigyen?

Comus

Nyugodt és csöndes délután volt, mikor az isteni Edina utcáit róttam. Az utcákon szörnyű volt a nyüzsgés és a zűrzavar. Férfiak beszéltek. Nők sikoltoztak. Gyermekek csukladoztak. Disznók visítottak. Szekerek zötyögtek. Bikák bömböltek. Tehenek bőgtek. Lovak nyerítettek. Macskák nyivákoltak. Kutyák táncoltak. Táncoltak! Hát lehetséges ez? Táncoltak! Ó, jaj! gondoltam, *én* eltáncoltam már a táncaimat. Ilyen az élet. A borongós emlékeknek minő szelleme kél életre egyszer-másszor a zseni elméjében, és a vérbő képzelet, kiváltképpen az oly zsenié, aki halhatatlanságra ítéltetett, a derűnek, az isteninek, a mennyeinek, az ujjongónak, az emelkedettnek minő tisztító, örökkévaló, folyamatos - és szinte azt mondhatnók: soha meg nem szűnő - igen, folyamatos és soha meg nem szűnő, keserű, zaklató, fölkavaró, s ha szabad azt mondanom, túlságosan fölkavaró hatása, amit talán irigylésre méltónak, a legigazabbul irigylésre méltónak nevezhetnénk - nem! a legnyájasabban gyönyörűségesnek, a legválasztékosabban éterinek (s ha szabad ezt a merész kifejezést használnom), a világon a *legbájosabbnak* (bocsáss meg, ó, nyájas olvasó!... mint mindig, újra elragadtak az érzéseim!). Egy ilyen elmében, ismétlem, az emlékek minő forgatagát kavarja fel holmi semmiség is! A kutyák táncoltak. És *én* - én nem táncolhattam. Kergetőztek - én sírtam. Ugrándoztak - én hangosan zokogtam. Mily megindító körülmények! - amelyek bizonyára felkeltik a klasszikusok olvasóiban a dolgok helyénvaló voltára utaló azon páratlan bekezdés emlékét, amely a csodálatos és tiszteletre méltó kínai regény, a *Lassu Joe* harmadik kötetének bevezetésében található.

A városon át vezető magányos sétámon két szerény, de hűséges társam kísért. Diana, én pudlikutyám! minden teremtmények legdrágábbika! Dús szőrzete fél szemére hullott, és nyakát divatos kék szalag övezte. Diana mindössze arasznyi magas volt, a feje valamivel nagyobb, mint a teste, hihetetlenül rövidre nyírt farka miatt maga a sértett ártatlanság, s ettől kedvence mindenkinek.

És Pompey, én négerem! Drága Pompey! hogy is feledhetnélek el téged valaha is? Karomat karjába öltöttem. 92 centi magas volt (kedvelem a pontosságot), és mintegy hetven-, talán nyolcvanéves. Pohos és karikalábú. A szája nem éppen kicsi, a füle nem éppen rövid. Foga azonban mint a gyöngy, nagy, dülledt szeme gyönyörűségesen fehér. A természet nem áldotta meg nyakkal, és térdét (mint fajtájánál általában) lába szára felső hányadának fele tájára helyezte. Öltözéke szembeszökően egyszerű volt. Ruhája mindössze egy húsz centi magas keménygallér és egy majdnem új drapp felöltő, amely korábban a szálas, tiszteletet parancsoló és előkelő dr. Lukasgarast szolgálta. Szép kabát. Jól szabott. Jól varrott. Majdnem új. Pompey fölhúzta mind a két kezével, hogy a porba ne érjen.

Három főből állt a társaságunk, s közülük kettőt már jellemeztem. Volt egy harmadik is - én magam. Én vagyok Signora Psyché Cleopatra. *Nem* Sicky Clay-O'Patrick. Megjelenésem lenyűgöző. Azon az emlékezetes délutánon, amelyről beszélek, bíborvörös selyemruha volt rajtam, égszínkék arab kabátkával. A ruhát zöld paszomány díszítette, és hét csinos, narancssárga fodor. Én voltam tehát a társaság harmadik tagja. Volt a pudli. Volt Pompey. Voltam én. Hárman voltunk. Azt mondják, kezdetben hárman voltak a fúriák is: Melty, Nimmy és Hetty - az Elmélkedés, az Emlékezés és a Vének.

A lovagias Pompey karjára támaszkodva, mögöttem tiszteletteljes távolságban Dianával vonultam végig a kies Edina egyik népes és nagyon kellemes utcáján. Egyszerre egy templom tárult szemünk elé - hatalmas, tiszteletre méltó gótikus katedrális, magas tornya az égbe nyúlt. Miféle őrület kerített hatalmába? Miért rohantam sorsom elébe? Elfogott a legyőzhetetlen vágy, hogy megmásszam a szédítő tornyot, s onnan vegyem szemügyre a hatalmas várost. A katedrális kapuja hívogatóan tárva-nyitva. Sorsom eldőlt. Beléptem a baljós kapubolton. Hol volt hát őrzőangyalom? - ha egyáltalán van ilyen. „Ha!" Kétségbeejtő szótag! mily végtelen sok rejtélyt, jelentést, kétséget, bizonytalanságot tartalmaz két betűd! Beléptem a baljós kapubolton! Beléptem: s átmentem alatta, narancssárga fodraimat nem érte semmi kár, s fölbukkantam a főhajóban. Azt mondják, így ment át a hatalmas Alfréd folyó is a tenger alatt, sértetlenül, s még csak vizes se lett.

Már-már azt hittem, a lépcsőfeljáró sosem ér véget. Körbe-körbe! Igen, körbe és fel, körbe és fel, körbe és fel, mígnem akaratlanul erőt vett rajtam a sejtelem, és a bölcs Pompeyn is, akinek támogató karjára a bimbózó érzelem minden bizalmával támaszkodtam - akaratlanul erőt nem vett rajtam a sejtelem, hogy a csigalépcső felső végét, véletlenül talán, de lehet, hogy szándékosan, eltávolították. Megálltam, hogy lélegzethez jussak; s közben történt valami, morális, sőt metafizikai szemszögből is túlságosan jelentős, semhogy említetlenül hagyjam. Úgy éreztem - sőt, biztos voltam benne -, nem tévedhettem, nem! hisz már percek óta aggódó gonddal figyeltem Dianám minden lépését, mondom, *nem* tévedhettem, hogy Diana patkányszagot érez! Nyomban fölhívtam e tényre Pompey figyelmét, és ő - ő is egyetértett velem. Az ésszerű kételynek immár nem maradt tere. Patkányszag érződött - Diana érezte. Szent egek! hát elfelejthetem valaha is a pillanat feszült izgalmát? A patkány! - ott volt - azaz valahol ott volt. Diana patkányszagot érzett. Én - én nem! Azt mondják, hogy egyesek úgy érzik, a bornyelő Izisznek is édes és erős illata van, mások szerint teljesen szagtalan.

Megmásztuk a csigalépcsőt, s már csak három-négy lépés választott el bennünket a csúcstól. De mi csak mentünk, s már csak egy lépés volt hátra. Egy lépés! Egyetlen kicsi, kicsi lépés! Az emberi lét hatalmas csigalépcsőjén egyetlen kicsi lépéstől mily rengeteg boldogság és nyomorúság függ! Magamra gondoltam, majd Pompeyre, majd a bennünket körülvevő rejtélyes és megmagyarázhatatlan sorsra. Pompeyre gondoltam! - és ó, jaj, a szerelemre. Arra a sok-sok helytelen lépésre gondoltam, amit tettem, s amit talán még tenni fogok. Elhatároztam, hogy ezentúl óvatosabb leszek, tartózkodóbb. Elengedtem Pompey karját, és az ő támogatása nélkül tettem meg az egyetlen hátralevő lépést, s elértem a torony fedélszékét. Pudlikutyám követett. Csak Pompey maradt ott, ahol volt. Álltam a csigalépcső csúcsán, s biztattam őt, hogy lépjen föl. Felém nyújtotta karját, s hogy ezt megtegye, kénytelen volt elengedni eddig oly kemény kézzel tartott felöltőjét. Az istenek sohasem szűnnek gyötörni minket? A felöltő lehullott, és Pompey rálépett hosszú, földet érő szegélyére. Megbotlott és elesett - e következmény elkerülhetetlen volt. Előreesett, s förtelmes feje teljes erejével nekem vágódott - neki a mellemnek, s végigzuhantam Pompeyjel együtt a fedélszék kemény, koszos, undorító padlóján. De bosszúm biztos, azonnali és teljes volt. Dühömben két kézzel belekaptam gyapjas hajába, hatalmas mennyiségű fekete, bodros, göndör anyagot téptem ki és löktem el magamtól, a megvetés minden jelével. Lehullott a harangkötelek közé, s ott maradt. Pompey felállt, s egy szót se szólt. De nagy szemével siralmas pillantást vetett rám, és - fölsóhajtott. Ti istenek - micsoda sóhaj volt! Szívembe hasított. És a haj - a gyapjú! Ha elértem volna azt a gyapjat, könnyeimmel áztattam volna sajnálatom jeléül. Ámde sajna! - messze voltam ahhoz, hogy elérhettem volna. Ahogy a harangkötelek közt himbálódzott, azt hittem, él. Azt hittem, fölmered a megbotránkozástól. Azt mondják, a jávai Amagdarossz Azéris is gyönyörű virágot hajt, és akkor is életben marad, ha kihúzzuk gyökerestül. A bennszülöttek a mennyezetre akasztják zsinóron, és évekig élvezik az illatát.

Civódásunk véget ért, s egy nyílást kerestünk, amelyen át szemügyre vehetnénk Edina városát. Ablak nem volt egy sem. A homályos kamrába csak egy négyszögletes, mintegy arasznyi átmérőjű nyíláson át szűrődött be fény, a padlótól jó két méter magasan. De mit meg nem old az igazi zseni tettereje? Eltökéltem, hogy felkapaszkodom e nyílásig. Rengeteg kerék, fogaskerék és más titokzatos értelmű alkatrész állt a nyílás tövében, szorosan a fal mellett; s a gépezetből a nyíláson át egy vasrúd meredt ki. A kerekek és a fal közt épp csak hogy elfért a testem - mégis makacsul eltökéltem magam, és úgy határoztam, hogy kitartok szándékom mellett. Magamhoz szólítottam Pompeyt.

- Látod azt a nyílást, Pompey? Ki akarok nézni rajta. Ide állsz épp a nyílás alá - így. Nos, tartsd a kezed, Pompey, hadd hágjak föl rajta - így. Most a másikat, Pompey, annak a segítségével följutok a válladra.

Megtett mindent, amit kívántam, s mikor följutottam, azt tapasztaltam, hogy könnyűszerrel ki tudom dugni fejem és nyakam a nyíláson. A kilátás fölséges volt. Képzelni sem lehet nagyszerűbbet. Csak egy pillanatra fordítottam el a szemem, míg Dianára rászóltam, hogy viselkedjék tisztességesen, és biztosítottam Pompeyt, hogy belátó leszek, és olyan könnyedén állok a vállán, amilyen könnyedén csak tudok. Megígértem, hogy gyöngéd leszek hozzá - *ossi tenger que Atlanti óceán.* S miután így elégtételt szolgáltattam hűséges barátomnak, buzgón és lelkesen átadtam magam a szemem előtt kitárulkozó látvány élvezetének.

E témáról szólván azonban kerülni fogom a bőbeszédűséget. Nem írom le Edinburgh városát. Mindenki járt már Edinburgh-ban - a klasszikus Edinában. Csupán siralmas kalandom fontos részleteire szorítkozom. Mikor némileg kielégítettem már a város kiterjedésére, fekvésére, általános képére irányuló kíváncsiságomat, időt szakítottam, hogy a templomot, amelyben tartózkodom, meg a torony pompás architektúráját is szemügyre vegyem. Megfigyeltem, hogy a lyuk, amelyen át a fejem kidugtam, egy óriási óra számlapjára nyílik, s hogy az utcáról bizonyára jókora kulcslyuknak látszik, olyannak, mint amilyet a francia órák számlapján látunk. Azért vágták, nem vitás, hogy a sekrestyés kinyújthassa rajta a karját, s ha kell, beállíthassa bentről az óra mutatóit. Meglepődve láttam, milyen nagyok ezek a mutatók: a nagyobbik megvolt vagy tíz láb hosszú, s a szélte, ott, ahol a legszélesebb, nyolc hüvelyk. Szemmel láthatólag acélból volt, s úgy látszott, éles. Miután e részleteket s még több mást is megfigyeltem, szemem újra a lenti dicső kilátásra fordult, és rövidesen elmerültem az elmélkedésbe.

Elmélkedésemből pár perc múlva Pompey hangja riasztott fel. Közölte, hogy nem bír tovább, és arra kért, hogy legyek szíves, szálljak le róla. Ez nem volt ésszerű, s hogy miért nem, azt elég hosszan meg is indokoltam. Válaszolt, de látszott, nem érti, hogy mit akartam mondani. Elöntött hát a méreg, és megmondtam neki kereken, hogy ostoba, hogy elkövette az Ignác von Pelenka bűnét, hogy mást sem tud, csak *innamígalóvisz*, s a beszéde nem több, mint *irrgumburrgummacskanadrág.* Ezzel, úgy látszik, megelégedett, és én újra belemerültem gondolataimba.

Úgy félórával ez után a szóváltás után, amint éppen elmerülten gyönyörködtem az alanti isteni szépségű tájban, meglepődve észleltem valami nagyon hideget, ami szelíd nyomást fejt ki nyakszirtemre. Mondanom sem kell, hogy kimondhatatlanul megrémültem. Tudtam, hogy Pompey ott van a lábam alatt, Diana meg, úgy ahogy ráparancsoltam, a hátsó lábán ül a kamra legtávolabbi sarkában. Mi lehet az? Ó, jaj! Nagyon hamar fölfedeztem. Fejemet óvatosan elfordítottam, és elszörnyedve észleltem, hogy az óra hatalmas, csillogó, pallos forma percmutatója körforgása során elérte a nyakamat. Tudtam, nincs egy másodperc veszteni való időm. Nyomban megpróbáltam visszahúzódni, de már késő volt. Képtelen voltam kihúzni a fejem a szörnyű csapdából, amely oly alaposan megfogott, s amely egyre szűkült, oly

rohamosan, hogy még elképzelni is szörnyűség. Mondhatatlan volt e pillanat kínja. Fölnyúltam, és megpróbáltam teljes erőmből fölfelé nyomni a súlyos vaslemezt. De ezzel az erővel akár magát a katedrálist is megpróbálhattam volna fölemelni. Jött, jött, jött lefelé, mind jobban és jobban szorított. Sikítva kértem Pompey segítségét, de ő azt mondta, megsértettem érzéseit, mikor azt mondtam, hogy „piszkítja a pelenkát". Odakiáltottam Dianának, de ő csak annyit mondott, hogy „vau-vau-vau", meg hogy én ráparancsoltam, el ne találjon mozdulni a sarokból. Így hát társaimtól nem várhattam segítséget.

Időközben az Idő szörnyű és súlyos kaszája (most fedeztem fel e klasszikus mondás szó szerinti értelmét) nem állt meg, s nem is volt valószínű, hogy mozgása megállna. Mind lejjebb ereszkedett. Éle már hüvelyknyire belemélyedt nyakamba, és benyomásaim egyre határozatlanabbak és zavarosabbak lettek. Egyszer Philadelphiába képzeltem magam a méltóságteljes dr. Lukasgaras társaságába, másszor Mr. Blackwood dolgozószobájába, amint éppen felbecsülhetetlen értékű tanácsokat ad. Majd derűsebb napok drága emlékei törtek rám, és arra a boldog időre gondoltam, mikor a világ még nem volt oly sivár, és Pompey korántsem volt kegyetlen.

Az óra tiktakja elszórakoztatott. Elszórakoztatott, mondom, mert érzéseim most a tökéletes boldogsággal voltak határosak, és minden csekélység örömömre szolgált. Az óra szüntelen tiktak, tiktak, tiktakja csupa dallam, zene volt most a fülemben, és időnként eszembe juttatta dr. Mismás prédikációinak kegyes szóáradatát. Aztán ott voltak azok a nagy számjegyek az óra számlapján - milyen értelmesek, milyen intellektuálisak! Majd váratlanul táncra perdültek, mazurkát jártak - nekem az V-ös nyerte meg leginkább tetszésemet. Láthatólag jól nevelt úrihölgy. Semmi hányavetiség, a mozgásában semmi illetlenség. Megpördült a csúcsán, bámulatosan vágta ki a piruettet. Széket akartam odatolni neki, mert láttam, hogy belefáradt az erőfeszítésbe - és ekkor ébredtem teljes tudatára siralmas helyzetemnek. De milyen siralmas! A mutató már két ujjnyira mélyedt a nyakamba. Éles fájdalom hasított belém. Imádkoztam a halálért, és pillanatnyi kínomban akarva, akaratlanul ismételgettem a költő, Miguel de Cervantes gyönyörű sorait:

Van Mucsán hat escondida
Que neked te szedte-vette
Borkő pisztoly delin úr-ír
No, mesterné darmol Vida!

De most új szörnyűség következett, olyasmi, amitől még a legerősebb idegrendszer is megborzad. A mutató kegyetlen nyomásától szemem kidülledt üregéből. Míg azon gondolkodtam, hogyan legyek majd meg a szemem nélkül, az egyik valóban kiugrott a fejemből, végiggurult a toronysisak meredek falán, és kikötött a párkány mentén húzódó esőcsatornában. A szemem elvesztése nem is volt olyan borzasztó, mint az a pimasz függetlenség és megvetés, ahogy odakintről rám nézett. Ott feküdt a csatornában, épp az orrom előtt, és a modora, ha nem ilyen ellenszenves, egyenesen nevetséges lett volna. Olyan pislogást, kacsingatást csapott, amilyet még sose láttam. A szemem viselkedése a csatornában a maga nyilvánvaló pimaszságával és szégyenletes hálátlanságával nemcsak bosszantó volt, hanem roppant kínos is, amiatt a rokonszenv miatt, amellyel ugyanazon fej két szeme, bármilyen távol volt is most egymástól, egymás iránt viseltetett. Kénytelen voltam én is pislogni, kacsingatni, mégpedig ugyanúgy, mint az a csibész jószág az orrom előtt. De váratlanul megkönnyebbültem, mert kiesett a másik szemem is. Ugyanabba az irányba tartott, mint a cimborája (lehet, hogy előre összeesküdtek?), kettesben legurultak az esőcsatornán, és igaz örömömre szolgált, hogy végre megszabadulhattam tőlük.

A mutató négy és fél hüvelyknyire mélyedt már a nyakamba. Már csak egy vékony bőrdarab maradt átvágnivaló. Tökéletes boldogság töltött el, mert tudtam, hogy legkésőbb pár perc, és megszabadulok e megalázó helyzetből. És várakozásomban nem is csalódtam. Az óriási perc-mutató pontban fél hat előtt öt perccel annyira jutott szörnyű körforgásában, hogy leválassza nyakam e csöpp kis maradékát. Nem voltam szomorú, midőn láttam, hogy fejem, amely annyi bosszúságot okozott, végre valahára elválik testemtől. Először legurult a toronysisak oldalán, néhány másodpercig megült a csatornában, majd folytatta útját, és leugrott az utca közepére.

Őszintén bevallom, hogy benyomásaim most páratlanul furcsák - nem is furcsák, inkább hallatlanul titokzatosak, zavarba ejtők és megmagyarázhatatlanok voltak. Érzékeim egyazon pillanatban itt is működtek, ott is. A fejem azt hitte, hogy én - a fej - vagyok az igazi Signora Psyché Cleopatra, testem meg ugyanakkor meg volt győződve, hogy én - a test - vagyok az. Hogy tisztázzam ezzel kapcsolatos érzéseimet, kitapogattam zsebemben burnótos szelencémet, de miután elővettem, és igyekeztem kellemes tartalmából egy csipetnyit a szokásos módon alkalmazni, nyomban tudatára ébredtem különös hiányosságomnak, és rögtön a fejem után hajítottam a szelencét. Az nagy megelégedéssel szippantott fel egy csipetnyit, és viszonzásul hálásan rám mosolygott. Röviddel ezután beszédet intézett hozzám, de hogy mit mondott, azt fül híján nem hallottam tisztán. Annyit mindenesetre kivettem, hogy meg van döbbenve, miért akarok én még életben maradni ilyen körülmények között? Befejezésül idézte Ariosto nemes szavait:

Il pover homok che non sera korog,
Adta vakondja tente-tente morog.

Tehát ahhoz a hőshöz hasonlított, aki a csata hevében nem vette észre, hogy megölték, és kiolthatatlan derekassággal folytatta a harcot. Most már semmi sem gátolt, hogy leszálljak emelvényemről, és le is szálltam. Hogy mi volt az, amit Pompey olyan nagyon különösnek talált a megjelenésemben, azt már sose fogom megtudni. A fickónak füléig szaladt a szája, és úgy összeszorította a két szemét, mintha diót akarna törni a szeme résében. Végül ledobta felöltőjét, egyetlen ugrással a lépcsőnél termett és elszelelt, én pedig Démoszthenész indulatos szavait vetettem a gazember után:

Andrew O'Phlegeton kár inalni sebtiben!

Odafordultam az én drágámhoz, a bozontos szőrű Dianához. Ó, jaj, mily szörnyű látvány állta szememnek útját! Vajh patkány volt, amit láttam a lyukba belopózni? E lerágott csontok vajh azé a kis angyalé-e, akit oly kegyetlenül fölfalt a szörnyeteg? Ti istenek! mit látok ott? Szerelmetes kiskutyám szelleme, árnya, kísértete az, ami ott ül a sarokban oly kecses búbánatba merülten? Hallga! Ő szól, és - egek! - ez németül van... Schiller szavai:

Úgy starboda, így sterbide,
Duxi-duxi!

Ó, jaj! hát nem szól igazat?

Ha meghalok, ha végre meghalok,
Miattad - miattad!

Drága teremtés! Ő is értem áldozta fel magát. Mi marad még a kutyátlan, négere fosztott, fejvesztett, szerencsétlen Signora Psyché Cleopatrának? Ó, jaj! Semmi. Elvégeztetett.

Göncz Árpád fordítása

AZ USHER-HÁZ VÉGE

Son coeur est un luth suspendu;
Sitôt qu'on le touche il résonne.

De Béranger[24]

Egy egész, unalmas, ködös, hangtalan napon át, az esztendő őszén, mikor a felhők nyomasztó alacsonyan csüggtek az égen, utaztam egyedül, lóháton, egy különösen sivár tájdarabon; és végre, mire az est árnyai felvonultak, ott voltam a méla Usher-ház látkörében. Nem tudom, hogy történt, de az épület megpillantására elviselhetetlen szomorúság érzése járta át szellememet. Azt mondom: elviselhetetlen, mert ezt az érzést nem enyhítette semmiféle olyan, félig már kellemes, mert költői hangulat, amilyenben rendesen fogadja a lélek a pusztaság vagy borzalom legkomorabb természeti képeit is. Úgy néztem az előttem nyúló látványra - a csupasz házra s a birtok egyszerű tájrajzára, a zordon falakra, a kifejezéstelen szemhez hasonló ablakokra, a néhány sor sásra és a néhány korhatag fa halvány törzsére -, oly tökéletes nyomottságával kedélyemnek, amit semmi más földi érzéshez nem tudok hasonlítani, mint az ópiumszívó másnaposságához: a mindennapi életbe való keserű visszaesésnek, a fátyol lehullásának iszonyatával. Valami jegesség volt, valami süllyedő, émelyedő érzése a szívnek, valami könyörtelen zordsága a gondolatnak, amit a fantázia semmiféle ösztökélése nem tudott szárnyalásra sarkantyúzni. Mi volt az - s megálltam a gondolatra -, mi volt az, ami úgy felzaklatta idegeimet, mialatt az Usher-házat szemléltem? A rejtélyt nem tudtam megoldani; sem megbirkózni az árnyképekkel, melyek mindenfelől megszálltak, amint így tűnődtem. Vissza kellett térnem ahhoz a ki nem elégítő konklúzióhoz, hogy míg egyfelől kétségtelenül léteznek szimpla természeti objektumoknak oly kombinációi, melyeknek ily hatalmuk van érzéseink felett, addig másfelől e hatalom analízise azok közé a vizsgálódások közé tartoznék, melyek túlhaladják elménk mélységeit. Lehetséges, gondoltam, hogy e táj elemeinek, a festmény részleteinek pusztán különböző összeállítása módosítaná, vagy tán meg is semmisítené ezt a képességét arra, hogy ily fájdalmas impressziót keltsen; és, e gondolat hatása alatt cselekedve, megrántottam lovam zabláját egy halványfekete, komor tó meredek partjánál, mely töretlen fénnyel nyúlt a ház előtt, és lenéztem - de még didergetőbb borzongással, mint az imént - a szürke sás és a kísérteties fatörzsek és a kifejezéstelen szemekhez hasonló ablakok elváltozott és megfordított képmására.

Pedig a szomorúságnak ebben a házában szándékoztam én most tölteni pár hetet. Tulajdonosa, Roderick Usher, egyike volt gyermekkorom legjobb pajtásainak; de utolsó találkozásunk óta sok év telt el. Nemrég azonban egy levél ért hozzám az ország egy távoli zugában - egy levél őtőle -, mely vadul sürgető hangjával nem tűrt meg más választ, mint amit személyesen lehet adni. A kézirat ideges izgalomról tanúskodott, írója heveny testi rosszullétről beszélt - s lelki zavarról, mely szellemét gyötörte - s komoly kívánságáról, találkozni velem, mint legjobb, sőt egyetlen személyes barátjával abból a célból, hogy társaságom derűjében némi enyhülést próbáljon keresni bajára. A modor, ahogy mindezt, sok más dologgal együtt, megírta - az a szív, mely nyilvánvalóan kísérte kérését -: ez volt, ami nem engedett haboznom; s ehhez képest azonnal teljesítettem azt, amit pedig elég különös kívánságnak éreztem.

Ámbár mint kisfiúk egészen bizalmas pajtások voltunk, mégis igazában kevéssé ismertem barátomat. Túlzott és megrögzött módon tartózkodó volt mindig. Tudtam azonban, hogy

[24] Függő lant a szíve / ha megérintik, megpendül. - Pierre Jean de Béranger (1780-1857).

rendkívül régi famíliája időtlen idők óta nevezetes volt temperamentumának különös érzékenységéről, mely hosszú korokon át egzaltált műalkotásokban nyilvánult meg, legutóbb pedig valami bőkezű s mégis diszkrét jótékonyságnak ismételt cselekedeteiben lelte kedvét, valamint a zenei tudománynak nem annyira ortodox és könnyen felismerhető szépségeiben, mint inkább útvesztőszerű bonyodalmaiban. Megtudtam azt a mindenképp említésre méltó tényt is, hogy az Usher-faj törzse, bármily tiszteletes régiségű, sose hajtott tartós ágat; más szóval az egész család egyetlen leszármazási vonalban nyúlt a jövőbe, és nagyon csekély, ideig-óráig tartó eltérésekkel így nyúlt már emberemlékezet óta. Ez a hiány lehetett - tűnődtem, míg gondolatban megállapítottam a hely tökéletes összeillését lakóinak köztudatban levő karakterével, s okoskodni kezdtem a lehetséges befolyásról, amelyet az egyik, századok hosszú során át, a másikra gyakorolhatott -, ez a hiánya az oldalági leszármazásnak, s a birtok és a név ebből következő töretlen egyenességű átadódása apáról fiúra, ez volt az, ami végre annyira azonosította a kettőt, hogy a birtok eredeti nevét egészen elsüllyesztette ebbe a kétértelmű és különös megjelölésbe: „Usher-ház" - amely elnevezés, úgy látszik, a parasztság nyelvhasználatában egyformán jelentette a családot és a családi házat.

Mint előbb mondtam, annak a - kissé gyermekes - kísérletemnek, hogy lenéztem a tóba, egyetlen eredménye az volt, hogy még mélyítette az első különös benyomást. Nem lehet kétség felőle, hogy előítéletem gyors erősödésének tudata - miért ne nevezném előítéletnek? - csak még inkább gyorsította ezt az erősödést. Régóta tudtam már, hogy ez paradox törvénye minden oly érzésnek, melynek alapja: félelem. S csak ez okból történhetett, hogy mikor újra felemeltem szememet magára a házra annak a vízben tükröző képéről, különös képzelődés támadt lelkemben - igazán oly nevetséges agyrém, hogy csak azért említem, mert mutatja az érzések eleven erejét, amelyek megleptek. Annyira felizgatta fantáziámat, hogy valósággal azt hittem, az egész házat és birtokot valami külön légkör veszi körül, amilyen nincs máshol, csak itt és a közvetlen szomszédságban; külön atmoszféra, aminek semmi köze az égi levegőhöz, hanem ami a korhadó fákból és a szürke falból és a néma tóból gőzölgött fel - fertőző és misztikus párakör, nehéz, lomha, halványan látható s ólomszínű.

Lerázva lelkemről azt, ami nem lehetett más, mint álom, pontosabban szemügyre vettem az épület valóságos képét. Fő-fő jellegének látszott valami szertelen régiség. Hatalmas korszakok fakították. Apró gombák fonták be az egész külsejét, mint finom hálózat csüggve az ereszekről. De mindez nem jelentett semmiféle különösebb omlást. A kőművesmunkának egyetlen darabja sem hullt le; s szinte érthetetlennek tűnt fel az ellentét részeinek tökéletes állapota, s az egyes kövek porlatag mivolta között. Volt ebben valami, ami engem régi faművek tetszetős egészben maradására emlékeztetett, melyek hosszú éveken át valamely elfeledett pincében korhadtak a külső levegő minden leheletétől tökéletesen elzárva. De az általános bomlás e látszatán kívül az építmény alig adta jelét mulandóságának. Talán a kutató szemlélő tekintete felfedezett volna valami éppen hogy észrevehető hasadékot, amely a homlokzat tetőrészétől kiindulva, útját a falnak lefelé vette, zegzugos irányban, mígnem eltűnt a tó komor vizében.

Míg ezeket a dolgokat megfigyeltem, egy kurta, kavicsos úton a házhoz érkeztem. Egy várakozó szolga átvette lovamat, s én beléptem a hall gótikus íve alatt. Onnan egy halk léptű komornyik több sötét és tekervényes folyosón keresztül elvezetett gazdájának dolgozószobájába. Ezen az úton is sok olyasmit láttam, ami, magam sem tudom mivel, hozzájárult, hogy megerősítse azokat az érzéseimet, amelyekről már beszéltem. Bár körülöttem minden - a mennyezet faragványai, a falak sötét tapétái, a padlók ébenfeketesége és a fantasztikus címertrófeák, melyek minden lépésemre megcsörrentek - csupa olyan dolog volt, amikhez, vagy hasonlókhoz, gyermekkorom óta hozzászoktam, és, bár nem haboztam elismerni, mily ismerős mindez, mégis csodálkozva vettem észre, hogy ezek a meghitt képek mily idegenszerű képzeteket keltettek fel. Az egyik lépcsőfordulón találkoztam a család orvosával.

Arckifejezése - úgy tűnt fel előttem - kicsinyes ravaszság és állandó zavar bélyegét viselte. Zavartan szólt hozzám, és továbbment. Az inas most kitárta az ajtót, s betessékelt gazdája színe elé.

A terem, amelybe léptem, rendkívül tág és magas volt. Az ablakok hosszúak, keskenyek, csúcsosak s oly nagy távolságra a fekete tölgyfa padlótól, hogy belülről egyáltalán nem lehetett őket megközelíteni. Vörösre festett fény gyenge csilláma tört utat a rácsozott üvegtáblákon át, s jó volt arra, hogy a legkiemelkedőbb tárgyak körvonalait tűrhetően kirajzolja; de azon már hiába erőlködött a szem, hogy a szoba távolabbi szögleteit vagy a boltozatos és fafaragványos mennyezet rejtekeit elérje. Sötét drapériák csüggtek a falakról. A bútorzat általában pazar, kényelmetlen, antik és kopott volt. Sok könyv és hangszer hevert elszórva, de képtelen volt élénkíteni a színt. Éreztem, hogy a bánat atmoszféráját lélegzem. Zord, mélységes, könyörtelen ború hangulata borult mindenre és járt át mindent.

Amint beléptem, Usher felemelkedett egy szófáról, amelyen teljes hosszában feküdt, és élénk melegséggel üdvözölt, amiben, így gondoltam első pillanatban, volt valami túlzott szívélyesség, egy *ennuyé* világfi keresett erőlködése. De egy pillantás arckifejezésére meggyőzött teljes őszinteségéről. Leültünk; s néhány másodpercig, míg ő szótlan maradt, én félig részvét, félig tisztelet érzésével néztem. Bizony, soha ember oly rettenetesen meg nem változott, s ily rövid idő alatt, mint Roderick Usher! Csak nehezen tudtam rávenni magamat, hogy elfogadjam ennek a sápatag lénynek, aki előttem állt, azonosságát kezdő kamaszkorom hű társával. Pedig arcának karaktere mindig különös volt. Valóságos hullaszerű arcszín; nagy, nedves és hasonlíthatatlanul fényes szemek; kissé keskeny és nagyon halvány, de páratlanul szép hajlású ajkak; finom, héber mintájú orr, de az ilyen formáknál szokatlanul széles orrlyukakkal; gyengéden rajzolt áll, melynek csapottsága az erkölcsi energia hiányáról beszélt; pókhálónál lágyabb és vékonyabb hajzat; mindezek együtt s még hozzávéve valami szabálytalan kiszélesedést a homlok környékén, oly kifejezést adtak, melyet nem egykönnyen lehet elfelejteni. De most éppen e vonások uralkodó jellegének s megszokott kifejezésüknek túlzott érvényesülése oly változást eredményezett, hogy kételkedtem: kivel beszélek? A bőrnek most már kísértetes sápadtsága és a szemnek most igazán csodaszerű ragyogása mindennél jobban meghökkentett, sőt megfélemlített. A selyem hajat is hagyta szabadon nőni, s ahogy az, mint őszi ökörnyál, vad, olvatag szövevényben inkább lengett, mint omlott az arc köré, ezt az arabeszk benyomást még erőltetve sem tudtam összekapcsolni a rendes emberi kifejezés fogalmával.

Barátom modorában az első pillanatra megütött valami szaggatottság, valami bizonytalanság; s nemsokára rájöttem, hogy ennek az eredete a gyönge és hiábavaló erőlködés folytonos ismétlődése volt, úrrá lenni egyfajta megszokott remegésen, a túlzott, ideges izgatottságon. Hiszen valami ilyesmire már el voltam készülve, egyrészt a leveléből, másrészt, mert visszaemlékeztem bizonyos gyermekkori jellemvonásaira, s következtettem is különleges fizikai alkatából és vérmérsékletéből. Mozgása fölváltva volt élénk és csüggeteg. Hangja gyorsan ment át valami reszketeg határozatlanságból - mely a kedély teljes lefokozottságára látszott vallani - az energikus kurtaságnak abba a fajtájába, abba a szaggatott, súlyos, sietség nélküli és tökéletesen tagolt kifejezésmódba, abba az ólmos, jól egyensúlyozott és tompán zengő torokhangba, amelyet a megrögzött iszákosnál, vagy az ópium javíthatatlan élvezőjénél figyelhetünk meg legintenzívebb mámorainak periódusában.

Ily hangon beszélt látogatásomnak céljáról, s hogy mily komolyan kívánt engem látni, s mennyire remélte, hogy jelenlétemben könnyebbülést talál. Bizonyos részletességgel terjeszkedett ki arra, hogy milyennek gondolja betegsége természetét. Szervi, családi bajnak mondotta, aminek gyógyíthatóságában nem bízott; pusztán ideges bántalom, tette rögtön hozzá, bizonnyal hamarosan elmúlik magától. Tünetei közt szerepelt a természetellenes érzések

egész raja. Egyik-másik ezek közül, amint részletezte, érdekelt s megzavart; ámbár talán elbeszélésének szavai és általános modora is megtették ebben a maguk hatását. Sokat szenvedett érzékeinek valami beteges élességétől; csak a legsemlegesebb ízű ételt tudta megenni; csak bizonyos szövésű ruhát tűrt meg a testén; a legcsekélyebb virágillat számára nyomasztó volt; szemét még a gyönge fény is gyötörte, és csak kevés hang volt, bizonyos húros hangszerek hangja, ami nem okozott borzadást lelkének.

De különösen egy fonák neme a rettegésnek tette őt rabjává.

- El fogok pusztulni - mondta -, bele kell pusztulnom ebbe a siralmas bolondságba. Így, így, és nem másképpen fogok elpusztulni. Rettegek a jövő eseményeitől, nem önmagukban, hanem hatásukban. Borzadok a gondolatra, hogy valamely, bár csak a legközönségesebb történés is, fölrázza tűrhetetlenül izgatott lelkemet. Tulajdonképpen nem a veszélytől félek, hanem csak annak kikerülhetetlen hatásától - a rémülettől. Ebben a zaklatott, ebben a szánalmas állapotban, érzem, előbb-utóbb eljön az idő, amikor életemet és eszemet egyszerre kell elveszítenem valami kétségbeesett küzdelemben a vad fantommal, amelynek neve: FÉLELEM.

Megfigyeltem azonkívül, közben-közben, s tört és kétértelmű célzások alapján, lelkiállapotának egy másik jellemző sajátosságát is. Bizonyos babonás érzések láncolták a házhoz, melyben lakott, s amelyből hosszú évek óta egyetlenegyszer sem merészkedett kimozdulni; valami titkos befolyás, melynek állítólagos erejét sokkal ködösebb kifejezések jelezték, hogysem itt ismételni tudnám - befolyás, melyet a családi ház formájának és matériájának bizonyos sajátosságai nyertek, mint mondta, hosszú gyötrődés eredményeként, szelleme fölött; hatás, mellyel a szürke falak és tornyok fizikuma, a sötét tóval együtt, melyben mindenütt tükröződtek, idők folytán megbélyegezte lényének pszichikumát.

Mindazonáltal elismerte, bár némi habozás után, hogy a különös borúnak eredetét, mely lelkére szállott, vissza lehet vezetni egy természetesebb és kézzelfoghatóbb okra: s ez nővérének hosszú és súlyos betegsége, már láthatóan közelgő fölbomlása egy gyöngéden szeretett életnek, aki egyetlen társa volt hosszú éveken át, utolsó és egyetlen rokona a földön.

- Az ő halála - mondotta oly keserűséggel, melyet sohasem tudok elfeledni - úgy hagyna engem, gyöngén, reménytelen, mint utolsót az Usherek régi törzsökéből.

Mialatt beszélt, Lady Madeline - mert ez volt a neve - lassan átment a terem egy távolabbi részén, s észre sem véve jelenlétem, eltűnt. A legnagyobb fokú bámulattal néztem, melyből nem hiányzott a félelemnek némi árnyalata sem, noha ez érzések okairól lehetetlen magamnak számot adni. Valami kábulásféle szállott meg, amint szemem követte visszavonuló lépteit. Mikor végre az ajtó becsukódott mögötte, tekintetem ösztönszerűleg s mohón leste a fivér arckifejezését - de ő fejét kezébe temette, s csak annyit figyelhettem meg, hogy a rendesnél még sokkal nagyobb sápadtság önti el vékonyult ujjait, melyeken keresztül szenvedélyes könnyek szivárogtak.

Lady Madeline betegsége régóta gúnyolta orvosainak tudományát. Valósággal állandósult apátia, a test fokozatos elsorvadása, s gyakori, bár múló rohamok, részben kataleptikus jelleggel: ez volt a szokásos diagnózis. Mindeddig állhatatosan ellenállt a betegség nyomasztó hatásának, s nem esett végleg ágynak; de a házba való megérkezésem estéjén - mint fivére az éj folyamán kimondhatatlan izgalommal elbeszélte - megadta magát a romboló hatalom erejének, s így megtudtam, hogy a futó pillantás, melyet lényéről nyertem, valószínűleg az utolsó volt, amit valaha nyerni fogok; hogy a ladyt, legalább elevenen, nem fogom látni többé.

A következő néhány napon át nevét sem Usher nem említette, sem én; s ez idő alatt buzgón törekedtem barátom mélabúját enyhíteni. Festettünk és olvasgattunk együtt; vagy, mintegy álomban, hallgattam beszédes gitárjának vad rögtönzéseit. S ekként míg egyre szorosabb és

szorosabb bizalmasságunk mindjobban megengedte, hogy tartózkodás nélkül behatoljak lelkének rejtekeibe, csak annál keserűbben láttam be, mily hiábavaló a kísérlet fölvidítani egy lelket, melyből a sötétség mint egy lényegéhez tartozó pozitív tulajdonság árad ki az erkölcsi és fizikai világ minden tárgyára, a ború szüntelen kisugárzásával.

Mindig magamban fogom hordani azoknak az ünnepi óráknak emlékét, melyeket egyedül töltöttem az Usher-ház urával. De a kísérlet, hogy pontos fogalmat adjak a tanulmányok vagy foglalkozások természetéről, melyekbe belevitt vagy belebonyolított: nem sikerülne. Fölcsigázott s nagy fokban beteges idealizmus vetett minderre valami kénes fényt. Hosszú, rögtönzött gyászdalai örökké fülemben zengenek. Többek közt fájdalmasan őrzök emlékemben egy különös változatot s továbbfejlesztést Von Weber utolsó valcerének vad dallamából. A festmények közül, amelyeken komplikált fantáziája pepecselt, s melyek vonásról vonásra valami olyan ködösségbe nőttek, hogy annál inkább borzadtam rájuk nézni, mert magam sem tudtam, mért borzadok; ezek közül a festmények közül - bármily élénken állnak ma is előttem - hiábavaló törekvés volna leírni többet, mint egypárat, ami az írott szó lehetőségeit túl nem haladja.

Végletes egyszerűségével s rajzának meztelenségével megállította és megbabonázta a figyelmet. Ha valaha halandó eszméket tudott festeni: ez a halandó Roderick Usher volt. Számomra legalább - és akkori környezetemben - ezekből a tiszta absztrakciókból, amiket ez a kedélybeteg ember vásznaira tudott varázsolni, a félelmes szuggesztiónak oly tűrhetetlen ereje áradt, amilyennek még árnyékát sem éreztem, mikor például Fuseli tagadhatatlanul izzó, de nagyon is konkrét fantazmagóriáit szemléltem.

Egyikét mégis barátom fantasztikus kompozícióinak - amelyben nem uralkodott oly mereven az absztrakció szelleme - megpróbálhatom, bármily gyengén is, szavakban visszatükrözni. Egy kicsi kép egy végtelen hosszú és szögletes pince vagy alagút belsejét ábrázolta alacsony, sima, fehér, töretlen és díszítés nélküli falakkal. Bizonyos járulékos részletei a rajznak azt a gondolatot keltették föl, hogy ez az üreg rendkívüli mélységben nyúlik a föld felülete alatt. Végeérhetetlen hosszának egyetlen pontján sem lehetett kijárást látni, és semmiféle fáklya vagy más mesterséges fényforrás nem volt felfedezhető; mégis mindenfelé erős sugarak árja hömpölygött, az egészet valami kísértetes és érthetetlen fényben fürösztve.

Az imént beszéltem a hallóidegnek arról a beteges állapotáról, amely minden zenét elviselhetetlenné tett a különös beteg fülnek, kivéve a húros hangszerek bizonyos effektusait. Talán éppen a szűk korlátok, amiket ez okból gitárjára parancsolt, okozták nagymértékben játékának fantasztikus karakterét. De *impromptu*-inek[25] izzó könnyűségét ez nem magyarázta. Ez, vad ábrándjainak zenéjében és szövegében egyaránt - mert játékát gyakran rímes költői rögtönzésekkel kísérte -, annak az erős szellemi feszültségnek és koncentráltságnak eredménye volt, amelyre már előbb céloztam, s amelyet csupán a legmagasabb mesterséges izgalom különös pillanataiban lehet megfigyelni. Egy ilyen rapszódiának szövegét könnyűszerrel megjegyeztem. Talán annál nagyobb benyomást tett rám, ahogy ő előadta, mert jelentésének misztikus áramában először véltem észrevenni Usher részéről teljes tudatát annak, hogy felséges értelme megingott trónusán. A vers, melynek címe *A kísértetes palota*, körülbelül, ha nem is tökéletes pontossággal, így hangzott:

[25] rögtönzés (francia)

I

Legzöldebb völgyünk ölében
- Jó angyalok laktak ott -
Hajdan büszkén, büszke-szépen
Drága kastély ragyogott.
Földjén Gondolat királynak
Fölszökött!
Sohse lengtek szeráf-szárnyak
Gyönyörűbb torony fölött.

II

Ormain zászlók lobogtak,
Sárga, gőgös, víg-arany.
Mindez rég volt - tűnt koroknak
Távolaiban!
Ahány enyelgő játszi szellő
Ment arra át,
A dús, bokrétás bástya mellől
Mint szárnyas illat szállt tovább!

III

Lantzenére ott a vándor,
Ki e boldog völgybe jött,
Láthatta, hogy szellem táncol
A lángablakok mögött
Egy trón előtt, amelyen ülvén
Bíborbanszületett
Királyuk trónolt, ki körül fény
Árasztott méltó ünnepet.

IV

És gyönggyel a kastély kapúja
S rubinnal rakva volt,
Melyen át egyre s egyre s újra
Édes visszhangok árja folyt
Szikrázva a terembe: - rájuk
Egy munka várt,
S egy öröm: örökké királyuk
Eszét zengni, a bölcs királyt.

V

De bú-ruhás átkok sereggel
Szállták meg a király honát:
Sirassuk őt! mert soha reggel
Nem süt már éjszakáin át!
S háza körül a halk dicsőség
Ma már csak oly-
Mód zengi őt, mint rege hősét,
Kit elhantolt a kor.

VI

S csak rémes árnyak bálja, melyet
A véres ablakokon át
Ma itt disszonáns zene mellett
Az utas kavarogni lát,
A sápadt ajtóból ma rémek
Folyója foly
Örökké, s hova azok érnek,
Van kacagás - de nincs mosoly.

Élénken emlékszem, hogy e ballada által sugallt gondolatok oly eszmemenethez vezettek bennünket, melyben Ushernek egy különös meggyőződése nyilvánult meg; nem eredetisége miatt említettem - hisz mások is gondolkoztak hasonlóan -, hanem mert megingathatatlan makacssággal ragaszkodott hozzá. Ez a meggyőződés, általánosságban kifejezve, az volt, hogy minden tenyésző dolog egyúttal érző is. De az ő szertelen fantáziájában ez az eszme még merészebb formát öltött, s bizonyos feltételek mellett a szervetlen világ határait is átlépte. Nincs szavam leírni meggyőződésének teljes fokát, vagy a komolyságot, amellyel átadta magát neki. E hite azonban - mint már előzőleg céloztam rá - ősei házának szürke köveivel függött össze. Úgy képzelte, hogy itt az érzőképesség feltételeinek eleget tett e kövek elhelyezésének módszere - rendjük metódusa éppúgy, mint a sok *fungus*[26], amely bevonta őket, és a korhadó fák, melyek köröskörül álltak -, s mindenekfölött ez elhelyezés évszázadokon át zavartalan megmaradása s megkettőződése a tó csöndes vizeiben. S hogy ez nyilvánvaló - hogy érzőképességük nyilvánvaló -, az kitűnik - mondta, s itt összerezzentem szavaira - abból, hogy valami saját külön atmoszférájuk sűrűsödött a vizek és a falak körül. Az eredményt látni lehet, tette hozzá, abban a csöndes s mégis erőszakos és rettenetes befolyásban, ami századokon át alakította családja végzetét, s őt is azzá tette, aminek ma láttam - amivé lett. Ily meggyőződések nem szorulnak kommentárra, s nem is kommentálom.

Könyveink - a könyvek, melyek éveken át a beteg szellemi lényének nem csekély részét formálták - mint gondolni lehet, szoros összhangban voltak e fantasztikus karakterrel. Olyan munkák fölött görnyedeztünk együtt, mint a Gresset-féle *Ververt et Chartreuse*; a Machiavelli *Belphegor*-ja; a *Menny és Pokol* Swedenborgtól; *Nicolaus Klimius föld alatti utazása*, Holberg műve; a *Kézjóslás* tankönyvei, Robert Fludd, Jean d'Indaginé, De la Chambre művei; *Utazás a kék messzeségbe* Tiecktől; és Campanella *Napváros*-a. Egyik legkedvesebb kötetünk volt a *Directorium Inquisitiorum*-nak, Eymeric de Gironne dominikánus szerzetes munkájának egy kis nyolcadrét kiadása; s Pomponius Melának volt néhány passzusa, az ős afrikai szatírokról és aegipanokról, amelyek fölött Usher órákig tudott elülni álmodozva. De fő gyönyörűségét mégis egy rendkívül ritka és különös, negyedrétű, gót betűs könyv olvasásában lelte - egy elfeledett egyház manuáléjában - a *Vigiliae Mortuorum secundum Chorum Ecclesiae Maguntinae*-ben.

Önkéntelenül ennek a könyvnek vad liturgiája jutott eszembe, s annak valószínű hatása kedélybeteg barátomra, mikor egy este hirtelen értésemre adva, hogy Lady Madeline nincs többé, szavakba foglalta azt a szándékát, hogy a holttestet, végleges eltemetés előtt, két héten keresztül az épület alapfalába vájt számos boltozott fülkék egyikében akarja őrizni. De a világi ok, amelyet e különös eljárás mellett fölhozott, olyan volt, hogy nem éreztem magamat följogosítva ellenvetést tenni. A halott fivérét erre az elhatározásra, mint mondotta, súlyos

[26] gomba (latin).

meggondolások vezették: a boldogult betegségének szokatlan jellege, orvosainak bizonyos feltűnő és nyomatékos kérdései, s a családi temetkezőhely távoli és exponált fekvése. Nem tagadom, hogy amint magam elé idéztem a baljós magatartású férfiút, akivel megérkezésem napján a lépcsőházban találkoztam, nem volt kedvem gátat vetni annak, amit legjobb esetben ártalmatlan, de semmiképpen sem természetellenes óvatosságnak tekintettem. Usher kérésére személyesen segítettem neki az ideiglenes sírbatétel körüli intézkedésekben. Mikor a testet magába zárta a koporsó, mi magunk vittük, kettesben, nyugvóhelyére. A fülke, amelyben elhelyeztük - s amelyet oly rég nem nyitott meg senki, hogy fáklyáink, félig elfojtva nyomott legében, alig adtak módot szemünknek, mélyébe hatni -, szűk volt, nyirkos, és semmiféle bejárást sem engedett a fénynek, minthogy meglehetős mélységben feküdt, közvetlen az épületnek azon része alatt, amelyben az én hálószobám. Régi feudális korokban nyilván a tömlöctartás legborzasztóbb céljaira alkalmazták, s a későbbi időkben raktár gyanánt, puskapor vagy másvalami nagy fokban gyúlékony anyag számára, mert padlójának egy része s a mélyébe vezető hosszú ívbolt egész belső felülete gondosan rézzel volt borítva. A tömör vasajtót hasonló eljárás védelmezte. Óriási súlya szokatlanul éles, csikorgó hangot okozott, amint megfordult sarkain.

Letévén gyászos terhünket, állványain, ebben az ijesztő helyiségben, fölemeltük egy kissé a koporsónak még le nem szögezett födelét, s egy pillantást vetettünk a benne fekvőnek arcára. Most először ragadta meg figyelmemet a meglepő hasonlóság fivér és nővér közt; és Usher, talán kitalálva gondolatomat, néhány szót mormogott, melyekből megtudtam, hogy az elhunyt és ő ikrek voltak, s mindig szinte érthetetlen sajátosságú szimpátia volt közöttük. De pillantásunk nem soká pihent a hullán - mert nem tudtunk ránézni borzadály nélkül. A betegség, amely ezt az előkelő hölgyet érett ifjúságában sírba döntötte, mint a szorosan kataleptikus természetű betegségek legtöbbnyire, meghagyta valami halk pír gúnyképét a keblén és az arcán, s azt a gyanúsan sóvár mosolyt az ajk fölött, amely oly borzasztó a halálban. Visszatettük és rásrófoltuk a koporsóra a födelet, s a vasajtót lezárva, elindultunk, fárasztó lépcsőkön, a ház felső részének alig kevésbé homályos termei felé.

És most, ahogy lefolyt a keserű bánat első néhány napja, barátom szellemi betegségének arculatán észrevehető változás jelentkezett. Megszokott modora eltűnt. Rendes foglakozásait elhanyagolta vagy elfeledte. Szobáról szobára bolyongott sietős, egyenlőtlen, céltalan léptekkel. Arcának halványsága, ha lehetséges, még kísértetibb árnyalatot öltött - de szemének fénye teljesen kialudt. Régi hangjának alkalmi rekedtsége többé nem jött elő; s kiejtését valami vibráló reszketegség jellemezte, mint a legnagyobb rémület hangját. Sőt voltak pillanatok, amikor arra gondoltam, hogy szüntelenül izgatott lelkét valami nyomasztó titok gyötri, amelyet kimondani önmagával küzd a szükséges bátorságért. Máskor ismét mindezt a tiszta őrület megfejthetetlen szeszélyeivel kellett magyaráznom, mert órák hosszat láttam őt bámulni a semmibe, a legmélyebb figyelem kifejezésével, mintegy valamely képzelt hangra fülelve. Nem csoda, ha állapota megijesztett - s egyúttal meg is fertőzött. Éreztem már, mint lopózik belém, lassú, de biztos fokokon keresztül, az ő fantasztikus, de szuggesztív babonáinak befolyása.

S kivált akkor tapasztaltam ennek az érzésnek teljes erejét, mikor hét vagy nyolc nappal azután, hogy Lady Madeline-t a pincefülkében elhelyeztük, késő éjjel nyughelyemre tértem. Álom nem jött ágyam közelébe - s az órák múltak, múltak. Erőlködtem, hogy kiokoskodjam magamból az idegességet, mely hatalmába ejtett. Küszködtem elhitetni magammal, hogy hangulatom oka nagy részben, ha nem is egészen, a szoba komor bútorzatának lenyűgöző hatása - a sötét és tépett függönyök, amelyek valami kezdődő vihar leheletétől mozgásba zaklatva, szeszélyesen lobogtak ide-oda a falakon, és kellemetlenül zizegtek az ágy díszítései körül. De fáradozásom eredménytelen maradt. Lassanként visszafojthatatlan félelem járta át egész valómat; s szívem közepére ült a teljesen oktalan rémület lidérce. Zihálva s minden

erőmet megfeszítve leráztam ezt, fölemelkedtem vánkosaimon, és fürkészve a szoba tömött sötétjébe hallgatóztam - ok nélkül, csak valami ösztönös erő késztetett fülelni - bizonyos halk és határozatlan hangokra, melyek hosszú időközökben áttörtek a vihar szünetein, nem tudtam rájönni, honnan? Érthetetlen s mégis tűrhetetlen borzalom érzésétől leigázva, sietősen magamra hánytam ruháimat - mert éreztem, hogy az éjjel többet nem fogok aludni -, s azáltal iparkodtam kiragadni magamat a szánalmas állapotból, amelybe estem, hogy sebesen föl és alá jártam a szobában.

Alig fordultam ily módon néhányat, mikor a szomszéd lépcsőházból könnyű lépés zaja állította meg figyelmemet. Rögtön megismertem Usher lépéseit. Egy pillanat múlva halk érintéssel kopogott ajtómon, és belépett, lámpást emelve kezében. Arcszíne, mint rendesen, halotti sápadt volt - de valami őrült élénkség is jelentkezett a szemében - szemmel láthatóan elnyomott hisztéria egész magatartásában. Viselkedése megrémített, de akármit inkább el lehetett bírni, mint a magányt, mely oly sokáig nehezedett rám, s még az ő megjelenését is úgy fogadtam, mint valami fölszabadulást.

- És te nem láttad? - kiáltott hirtelen, miután pár pillanatig némán bámult maga köré. - Te eszerint nem láttad? de megállj! látni fogod.

Így szólva és gondosan beárnyékolva lámpáját, az egyik ablakhoz sietett, s azt szabadon kitárta a viharnak.

A berontó szélroham vad dühe majdnem levett lábunkról. Valóban zivataros, de komorságában is gyönyörű éj volt, vadul különös rettenet és szépség éjszakája. Szomszédunkban nyilván valami légörvény gyűjtötte erejét, mert gyakori és erős fordulatok voltak érezhetők a szél irányában; s a felhők rendkívüli sűrűsége - melyek oly alacsonyan csüggtek, hogy szinte a ház tornyait nyomták - nem gátolta, hogy észre ne vegyük az elevenforma gyorsaságot, amellyel minden oldalról egymásnak rohantak, és sohasem vesztek a távolba. Mondom, még rendkívüli sűrűségük sem gátolta, hogy ezt észrevegyük - pedig egy villanást se kaptunk holdból vagy csillagból -, s egyetlen villámfény sem lobbant föl. De a szélvert, nagy páratömegek alsó felülete, valamint minden földi tárgy körülöttünk, egy halvány fényű, de élesen látható gázexhaláció természetellenes fényében villogott, mely a ház köré tapadt, s azt beborította.

- Neked nem kell - nem szabad ezt nézned! - szóltam borzadva Usherhez, amint, gyöngéd erőszakkal, az ablakból egy székhez vezettem. - Ezek a látványok, amik téged megzavarnak, mind egészen közönséges elektromos tünemények - vagy meglehet, hogy kísértetes eredetük a tó poshadt miazmáiban fészkel. Csukjuk be az ablakot; a levegő hideg és veszedelmes a te egészségi állapotodban. Nézd, itt van egy kedves regényed. Én olvasok, te hallgatsz; s így töltjük el együtt a rémes éjet.

A régi könyv, amelyet fölvettem, Sir Launcelot Canning írása volt: *Az őrült találka*; de inkább szomorú tréfából mondtam Usher kedves regényének, mint komolyan; mert valójában ügyetlen és fantáziátlan terjengőssége kevés érdeket nyújthatott barátom magas és szellemes idealizmusa számára. De ez volt az egyetlen könyv éppen a kezem ügyében; és volt valami határozatlan reményem, hogy az izgalom, mely ezen az éjszakán egész testében rázta ideg-beteg barátomat, enyhülést találhat - hisz a lelki zavarok története tele van hasonló különösségekkel - éppen abban a végletes csacsiságban, amit olvasni akartam. S csakugyan, ha a vadul megfeszült élénkség kifejezéséből ítélhettem, amellyel a mese szavaira figyelt vagy figyelni látszott, gratulálhattam magamnak szándékom sikeréhez.

A történetnek addig a jól ismert részéig értem el, ahol Ethelred, a találka hőse, hiába keresve békés bebocsátást a remete lakásába, erőszakhoz fordul, hogy beléphessen. Itt, sokan tán emlékezni fognak, az elbeszélés szövege így hangzik:

„És Ethelred, 'ki természettől bátor lelkű vala, 's annakfelette a' bűvös bort fölhajtván, hatalmat érze dagadni szívében, immár nem potsékola több időt és beszédet a' Remetére, 'ki is ugyantsak makats és gonosz kedvében volt, hanem, érezvén vállain a' záport 's rettegvén a' Zivatar jövetelét, rögvest fölemelé buzogányát, és sűrű dorongolásokkal rést tsinált az kapudeszkákon vaskeztyűs kezének; 's avval osztán konokul rángatva, összevissza tépte, hasíttá, repeszté, olly alapossággal, hogy az kiszikkadt 's a kongó fának zaja föllármázta az erdőség ekhóit..."

A mondat végére jutva összerezzentem, s egy pillanatnyi szünetet tartottam; mert úgy tűnt föl - bár azonnal megállapítottam, hogy csak izgatott fantáziám játszik -, úgy tűnt föl, mintha az épület valami nagyon távoli részéből, elmosódottan, oly hang érne fülemhez, mely tökéletesen hasonló jellegével, a Sir Launcelot által oly részletesen leírt hasadozó és kopogó zajnak valóságos visszhangja lehetne, noha mindenesetre csak fojtott és tompa. Nyilván csak a különös összeesés volt az, ami megragadta figyelmemet; mert az ablakszárnyak kereteinek zörgése s a folyton növekvő zivatar különböző természetes hangjai között magában a zaj karakterében bizonnyal semmi sem volt, ami érdekelhetett vagy megzavarhatott volna. Tovább folytattam a fölolvasást:

„Ám a' derék bajnok Ethelred, minekutána így az kapun béhatolt volna, nyomát sem látá a' gonosz Remetének; mi fölött nagy Düh és Tsodálat fogta el; mert az Remete helyén egy pikkelyes és rengeteg testű Sárkány ült őrt tüzes nyelvvel egy ezüstpallós aranykastély előtt: 's annak a' faláról egy tsillogó rézpajzs lógott, ilyetén fölírással:

TE KI BELÉPSZ ITTEN, MEGVÍVTAD AZ HARCOT;
ÖLJED MEG A SÁRKÁNYT, MEGNYERED A PAJZSOT!...

és Ethelred ismét fölemelé buzogányát, 's a' Sárkány fejire üte, 'ki is rögvest elvágódott előtte, 's kiadta dögvészes lehelletét, olly rémes és harsány, és egyszersmind metsző sikoly-tással, hogy Ethelrednek muszáj vala fülét ujjával bédugaszolni a' vérfagylaló hang elül, amihez hasonlót senki azelőtt nem hallott volt a' földön..."

Itt megint hirtelen megálltam, s ezúttal vad döbbenet érzésével - mert semmi kétség sem lehetett, hogy most valósággal hallottam, bár képtelen lettem volna megmondani, mely irányból, egy halk és nyilván távoli, de harsány, nyújtott és teljesen szokatlan sikoltó vagy visító hangot -, tökéletes *pendant*-ját[27] annak, amit képzeletem éppen fölidézett, hogy a regényíró által leírt sárkány természetellenes visítását magam elé fesse.

De bár e második s oly rendkívül valószínűtlen összeesés ezer ellentétes érzést keltett bennem, melyek közt a bámulat s a legmagasabb fokú rémület voltak uralkodók, mégis eléggé megőriztem lélekjelenlétemet, hogy egyetlen megjegyzéssel se izgassam barátomnak érzékeny idegességét. Egyáltalán nem voltam biztos abban, hogy a szóban forgó hangokat ő is meg-figyelte; bár az utolsó pár percben tagadhatatlanul különös változás állt be viselkedésében. Velem szemközt elfoglalt helyzetéből fokozatosan úgy húzta el a székét, hogy arcával a szoba ajtajának fordulva üljön; s így csak részben láthattam vonásait; mégis észrevettem, hogy ajka remegett, mintha ki nem vehető szavakat mormogna. Feje mellére csüggedt - de amint egy pillantással profilban elkaptam, szemének tág és merev nyíltságán láttam, hogy nem aludt el. Ennek a feltevésnek ellentmondott testének mozgása is, mert jobbra-balra hintázott, lassú, de állandó s egyenletes lengéssel. Hirteleniben megfigyelve mindezt, újra kezdtem Sir Launcelot elbeszélését, amely így ment tovább:

---

[27] valaminek a mása (francia)

„És mostan a' Bajnok, megmenekülvén a' Sárkány borzasztó dühétől és megemlékezvén a' rézpajzsról, hogy a' személyén nehézkedő Varázst megtörné, elvonszolta útjából a Dögöt, 's az ezüst pallón át nagy-bátran az Kastély felé tartott, azholott a Pajzs lógott az falon; s bizony mondom, az Pajzs meg sem várta jövetelét, hanem lehulla lábaihoz az ezüst pallóra, hatalmas és rettenetes Tsöngésnek hangjával..."

Még el sem hagyták az utolsó szótagok ajkamat, mikor - mintha csakugyan épp ebben a pillanatban esett volna egy súlyos rézpajzs valami ezüstpadlóra - éles, mély, érces és zengő, de nyilván fátyolozott, visszhangos csendülésre lettem figyelmes. Teljesen elvesztve önuralmamat, talpra ugrottam; de Usher ütemesen hintázó mozgása zavartalan maradt. Odarohantam a székhez, ahol ült. Szemeit egyenesen maga elé szögezte, s egész tartásán valami megkövült merevség uralkodott. De amint kezem vállára helyeztem, erős borzongás futott át egész testén; ajkai körül bágyadt mosoly remegett; s láttam, hogy beszél valamit halk, sebes, hadaró mormogással, s mintha nem is tudna jelenlétemről. Szorosan föléje hajolva, végre sikerült fölszürcsölnöm szavainak rémséges tartalmát:

- Nem hallom? - de igen, hallom és hallottam. Régen - régen, régen - hány perce, hány órája, hány napja, hallottam! - de nem mertem - ó, szánj meg engem, oly nyomorult vagyok! - nem mertem - nem mertem beszélni! Elevenen tettük őt a sírba! Nem mondtam, hogy az érzékeim nagyon élesek? Most bevallom neked, hogy hallottam már az első gyönge mozdulatait is a mély koporsóban. Hallottam - hány, hány napja hallottam -, de nem mertem - nem mertem beszélni! És most - ma éjjel - Ethelred - ha! ha! ha! -, a remete kapujának föltörése és a sárkány halálsikoltása és a pajzs csengése! - mondd inkább: az ő koporsójának fölszakítása és a vasajtó sarkainak megcsikordulása, s amint a pince rézzel bevont falíveihez csapódott! Ó, jaj, hova fussak? Nem lesz ő itt mingyárt? Nem siet-e, hogy szememre hányja sietségemet? Nem hallottam-e lépteit a lépcsőn? Nem tudom-e tisztán megkülönböztetni szívének nehéz, borzasztó ütését? ŐRÜLT! - ekkor tombolva fölugrott, s úgy sikoltotta ki szótagjait, mintha ebben az erőfeszítésben lelkét is kiadná: - ŐRÜLT! MONDOM NEKED, HOGY ITT ÁLL MOST AZ AJTÓ ELŐTT!

Mintha kijelentésének emberfölötti energiájában valami varázserő rejlett volna - a nagy, antik ajtószárnyak, melyekre szavai közben rámutatott, ebben a pillanatban lassan megfordultak súlyos ébentábláikkal. Ez csak egy betörő szélroham műve volt - de az ajtó előtt csakugyan ott állott Lady Madeline of Usher magas és elfátyolozott alakja. Fehér ruháin vér volt, s lesoványodott testének minden porcikáján a keserű küzdelem nyilvánvaló nyoma. Egy pillanatig remegve és ide-oda szédülve a küszöbön maradt, aztán, halk, nyögő kiáltást hallatva, teljes súlyával beesett bátyja karjaiba, s heves, s most végleges halálos agóniájában magával rántotta őt, mint egy holttestet, mint az általa előre látott borzalmak áldozatát.

Én rémülten menekültem ebből a szobából és ebből a házból. Künn, mikor ott voltam a régi kövezett út keresztezésénél, még a zivatar teljes dühe tombolt. Hirtelen az út mentén vad fény lövellt föl, s én megfordultam, hogy lássam, honnan jöhetett ez a szokatlan villanás; mert csupán a nagy ház és árnyékai voltak mögöttem. A sugár a lenyugvó, vérvörös teleholdból jött, amely élesen sütött keresztül azon a hajdan alig észrevehető hasadékon, amiről előbb elmondtam, hogy az épület tetejétől, zegzugos irányban, az aljáig terjedt. Mialatt rábámultam, a hasadás rohamosan tágult - s jött a forgószélnek egy dühös rohama - egyszerre a földet kísérő égitest egész kövér kereksége meztelen tárult szemem elé - agyam elszédült, amint a hatalmas falakat szétesni láttam - hosszú, viharos, robbanó hang támadt, mintha ezer vízesés zuhanna - s a mély és poshadt tó vize lábam alatt komoran és némán zárult össze az Usher-ház romjai fölött.

Babits Mihály fordítása

LOVAGIAS ÜGY

Ritzner von Jung báró magyar nemesi famíliából származott, és a család valamennyi tagja (legalábbis azóta, ameddig a vénséges vén iratok tanúsága terjed) több-kevesebb jeles képességet árult el, ilyen vagy amolyan téren, méghozzá java részük annak a groteszk képzelőerőnek a révén, amelynek a ház egyik sarja, Tieck, jó néhány élénk, noha korántsem párját ritkítóan élénk tanújelét adta.

Ritznerrel a pompás Jung kastélyban ismerkedtem meg, ahová nyilvánosságra nem kívánkozó furcsa kalandok egész sora vezetett el az 18..-ik esztendő nyári hónapjaiban. Itt keltettem fel figyelmét, és valamivel nehezebben itt nyerhettem némi betekintést lelki alkatába. Ez a betekintés később világosabbá vált, ahogy a kezdetben is bensőséges kapcsolat szorosabbra kovácsolódott, és amikor három év múltával újra találkoztunk G..n-ben, mindent megtudtam, ami Ritzner von Jung báró jellemének ismeretéhez szükséges.

Emlékszem, micsoda kíváncsi suttogás támadt, amikor június 25-én este megérkezett a kollégiumba. Még ennél is világosabban emlékszem, hogy jóllehet mindenki első látásra kijelentette: „ő a világ legérdekesebb embere", mégsem akadt senki, aki ezt a véleményt indokolni is megpróbálta volna. Oly tagadhatatlanul páratlannak látszott, hogy arcátlanságnak tekintették kutatni, miben is áll voltaképpen ez a páratlanság. De erről most nem beszélek, csupán azt akarom megjegyezni: az első perctől kezdve, hogy betette a lábát az egyetemre, teljes és zsarnoki, de ugyanakkor meghatározhatatlan és mindenestül igen rejtélyes hatást gyakorolt a körülötte élő közösség szokásaira, modorára, erszényére és hajlamaira. Éppen ezért valóságos korszakot képvisel az egyetem *annales*-eiben[28] az a rövid idő, melyet ott töltött, s azt mindenki, aki akkoriban az egyetemhez - vagy az egyetem csatolt részeihez - tartozott, úgy jellemzi, mint „Ritzner von Jung báró uralmának egészen rendkívüli korszakát".

Alig érkezett meg G..n-be, felkeresett lakosztályomban. Meghatározott életkora nem volt; ezt úgy értem, hogy mindabból, amit önmagáról elárult, még csak sejteni sem lehetett, hány éves. Éppúgy lehetett ötven, mint tizenöt, márpedig valójában pontosan huszonegy éves és hét-hónapos volt. Korántsem volt szép ember, sőt talán inkább az ellenkezője. Arcának vonala szögletes volt és durva. Homloka magas és igen szép; orra fitos; szeme nagy, álmos, élettelen és semmitmondó. A száján már inkább akadt néznivaló. Finoman előrenyúló ajkai úgy zárultak össze, hogy lehetetlen elképzelni az emberi arcvonásoknak akár legbonyolultabb kombinációját is, amely tökéletesebben fejezné ki a méltóságot, ünnepélyességet és nyugalmat.

Kétségtelen, hogy abból, amit már elmondottam, észrevehető: a báró azoknak a ritka emberi lényeknek egyike volt, akik a porhintés tudományát teszik életük dolgává. Erre a tudományra valami furcsa észjárás ösztönözte, és fizikai megjelenése rendkívüli módon megkönnyítette, hogy terveit valóra váltsa. Szilárdan hiszem, nem akadt G..n-nek egyetlen diákja, aki a Ritzner von Jung báró uralmának nevezett híres korszakban valaha is behatolt volna a jellemét homályba burkoló rejtélybe. Őszintén hiszem, hogy rajtam kívül senki sem volt az egyetemen, aki valaha is meggyanúsíthatta volna, hogy akár szóval, akár tettel képes bárkivel is a bolondját járatni. Előbb gyanúsíthatták volna a vén házőrző bulldogot, Hérakleitosz szellemét, vagy akár a teológia kiérdemesült professzorának parókáját. Így volt ez akkor is, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy a leghallatlanabb és a legmegbocsáthatatlanabb hóbortosságokat és bohóságokat, ha nem is közvetlenül ő maga vitte véghez, legalábbis tudtával követték el

[28] évkönyv (latin).

cinkosai. „Porhintő” művészetének szépsége, ha így nevezhetem, abban a tökéletes képességében rejlett (és ez az emberi természet majdnem ösztönös ismeretéből és Ritzner csodálatos önuralmából fakadt), hogy sohasem mulasztotta el úgy tüntetni fel turpisságait, mintha ezeket részben ama dicséretes erőfeszítéseinek ellenére, részben ezeknek folyományaként követték volna el, amelyekkel az Alma Mater rendjének és méltóságának megőrzése érdekében megelőzni akarta őket. Arcának minden egyes vonása oly híven tükrözte mély, szívszaggató, túláradó keserűségét, amellyel dicséretre méltó erőfeszítéseinek egy-egy ilyen kudarcát elviselni törekedett, hogy még legszkeptikusabb társai sem kételkedhettek őszinteségében. Nem kevésbé figyelemre méltó az az ügyesség, amellyel módját ejtette, hogy a groteszk benyomást arról, aki teremtette, arra terelje át, amit teremtett - a tulajdon személyéről azokra a képtelenségekre, amelyeket épp ő maga idézett elő.

A szóban forgó eset előtt sohasem tapasztaltam, hogy megrögzött porhintő megmeneküljön mesterkedésének természetes következményeitől - nevezetesen, hogy tulajdon személye és jelleme váljon nevetség tárgyává. Úgy látszott azonban, mintha barátom, akit állandóan a hóbortosság légköre vett körül, csak a társadalom rideg formáinak élt volna, és még a tulajdon portáján sem kapcsolták össze Ritzner von Jung báró emlékét mással, mint a merev fenség fogalmával.

G..n-ben való tartózkodása során valóban úgy tűnt, mintha a *dolce far niente*[29] démona ülte volna meg lidércnyomásszerűen az egyetemet. Végül már egyebet sem tettek, csak ettek-ittak, mulatoztak. A diákok lakosztálya valóságos csapszékké változott, és egyik ilyen csapszék sem volt híresebb, látogatottabb a báróénál. Sok-sok tivornyánk hosszúra nyúló és szilaj volt, és sohasem szűkölködött eseményekben.

Egy alkalommal majdnem napkeltéig együtt ültünk, és alaposan a pohár fenekére néztünk. Hét vagy nyolc tagból állt a társaság, rajtam és a bárón kívül. Legtöbbjük vagyonos, fiatal ember volt, magas rangú körökben ismerős, családjukra módfelett büszke, és valamennyiben túltengett a becsületérzés. Csak úgy duzzadtak a szélsőségesen germán véleményektől a párbajt illetően. Ezeknek az ábrándos képzelgéseknek a G..n-ben lejátszódott három vagy négy kétségbeesett és végzetes összetűzésről szóló, nemrégiben megjelent párizsi közlemények adtak új tápot és lendületet. S így az éjszaka legnagyobb részében vadul folyt a vita azoknak az időknek mindenkit foglalkoztató témájáról. A báró, aki az est korábbi részében szokatlanul hallgatag és szórakozott volt, végre mintha felriadt volna közönyéből, és átvette a beszélgetés irányítását, hosszasan fejtegette az elfogadott párbajkódex áldásait, még inkább szépségeit, éspedig olyan hévvel, ékesszólással és hatásosan, hogy a legforróbb lelkesedést váltotta ki hallgatóiból, de még magamat is meghökkentett, aki pedig eléggé jól ismertem őt, hogy tudjam: éppen azt neveti ki szíve mélyén, amiért itt síkraszáll, és különösképpen a párbajszabályok hepciáskodását sújtja megérdemelt megvetéssel.

A báró beszédének egyik szünetében körülnézve (erről a beszédről olvasóim némi halvány fogalmat alkothatnak, ha azt mondom, hogy hasonló volt Coleridge heves, kántáló, egyhangú és mégis muzsikáló, prédikációs írásmódjához), észrevettem, hogy a társaság egyik tagjának arca többet árul el puszta érdeklődésnél. Ez az úriember, akit Hermann-nak fogok nevezni, eredeti figura volt minden tekintetben, kivéve talán azt az egyetlen tulajdonságát, hogy igen ostoba volt. Mindazonáltal sikerült az egyetem bizonyos köreiben olyan hírnévre szert tennie, miszerint mélyen metafizikus gondolkodású, és hogy - azt hiszem - bizonyos logikai képessége van. Mint párbajhősnek, még G..n-ben is nagy híre volt. Elfelejtettem azoknak az

[29] édes semmittevés (olasz).

áldozatainak pontos számát, akik a karmai közé kerültek, de sokan voltak. Kétségtelenül bátor ember volt. De legfőként a párbajszabályok tüzetes ismeretével és finnyás becsületérzésével kérkedett. Ezeket a vesszőparipáit agyonlovagolta. Hermann bogarai bőséges tápot adtak a porhintésre Ritznernek, aki szüntelenül ilyesmire vadászott. Ennek azonban nem voltam tudatában, habár ebben az esetben tisztán láttam, hogy barátom valami furcsa dologban sántikál, és hogy ennek különleges alanya Hermann.

Ahogy az előbbi folytatta beszédét, vagy inkább monológját, észrevettem, hogy az utóbbinak izgalma percről percre fokozódik. Végre megszólalt, és valami ellenvetést tett egy Ritzner által kifejtett kérdésben, majd részletesen ismertette érveit. Erre megint a báró válaszolt (még akkor is az előbbi, túlzottan érzelmes hangon), aztán - szerintem igen ízléstelenül - maró gúnnyal és csúfondáros mosollyal végezte mondókáját. Ezzel sikerült Hermann kényes pontját telibe találnia. Megállapíthattam ezt Hermann válaszának kiszámítottan szőrszálhasogató zagyvaságából. Pontosan emlékszem utolsó szavaira:

- Engedje kijelentenem, Von Jung báró, hogy az ön nézetei, ha nagyjából korrektek is, sok kérdésben szégyenletesek, mind az ön, mind annak az egyetemnek szempontjából, amelynek ön hallgatója. Bizonyos tekintetben még visszautasításra sem méltók. Mondhatnék ennél többet is, uram... ha nem tartanék attól, hogy megsértem (ez utóbbi szavaknál nyájasan mosolygott), azt mondanám, hogy véleménye nem olyan, amilyet úriembertől elvárhatnánk.

Amikor Hermann bevégezte kétértelmű kijelentését, minden szem a báróra szegeződött. A báró elsápadt, majd erősen elpirult, aztán elejtve zsebkendőjét lehajolt, hogy felemelje, és ekkor futólag megpillantottam arckifejezését, melyet az asztalnál ülők egyike sem vehetett észre. Arca pajkosan sugárzott, ez volt természetes vonása, de csak akkor öltötte magára, ha kettesben voltunk és fölengedett. Egy pillanat múlva felegyenesedve nézett szembe Hermann-nal, és teljes bizonyossággal állíthatom, hogy arckifejezését még sohasem láttam ily hirtelen megváltozni. Egy percre még azt is hittem, hogy az imént tévedtem, és Ritzner józanul komoly. Úgy látszott, az indulat fojtogatja, és arca halottfehér volt. Kis ideig hallgatott, mint aki leküzdeni igyekszik felindulását. Mikor ez szemmel láthatólag sikerült neki, a keze ügyében álló borospalack után nyúlt, szorosan megmarkolta, és így szólt:

- A hangnem, melyet velem szemben használni jónak látott, *mein Herr* Hermann, oly sok tekintetben kifogásolható, hogy sem kedvem, sem időm részletekbe bocsátkozni. Az azonban, hogy véleményem nem olyan vélemény, aminőt úriembertől elvárna az ember, oly közvetlenül sértő megjegyzés, hogy csak egyféle magatartást tesz számomra lehetővé. Mindazonáltal tartozom bizonyos udvariassággal e társaságnak és önnek, aki e pillanatban vendégem. Ezért megbocsátja majd, ha mindezt fontolóra véve kissé eltérek az úriemberek között hasonló személyes sértések esetében általában dívó szokástól. Ön megbocsátja majd, ha némileg próbára teszem képzelőerejét, és megkísérlem egy pillanatra az élő Herr Hermann-nak tekinteni az ön képét az amott álló tükörben. Amint ezt megtettem, már nem lesz semmi baj. Ezt a borospalackot az ön tükörképébe vágom, és ily módon, ha nem is pontosan betű szerint, de szellemében mégis tökéletesen kifejezem az ön inzultusa miatt érzett haragomat, és ugyanakkor elkerülöm a fizikai erőszak alkalmazását az ön valóságos személyével szemben.

Így szólván, a borral telt palackot a pontosan szemközt álló tükör felé hajította, amely tökéletes élességgel verte vissza Hermann képét; és persze szilánkokra tört. Egyszeriben talpra szökött az egész társaság, és Ritznert meg engem kivéve, mindenki távozott. Amint Hermann elment, a báró suttogva kért, mennék utána és ajánlanám fel neki szolgálataimat. Bele-egyeztem, bár nem tudtam pontosan, mihez fogjak egy ilyen nevetséges ügyben.

A párbajhős merev és túlontúl keresett viselkedéssel fogadta felajánlott segítségemet, és karon fogva lakosztályába vezetett. Alig bírtam megállni, hogy szemébe ne nevessek, amikor a legmélyebb komolysággal apróra megvitatta a személyét ért inzultust, amelyet „kifinomultan furcsa jellegűnek" minősített. Szokásos stílusában tartott fárasztó tirádája végeztével, leemelt könyvespolcáról néhány párbajjal foglalkozó dohos kötetet, és hosszú ideig ezeknek tartalmával szórakoztatott, felolvasását komoly kommentárokkal kísérve. Ezeknek a műveknek csak egyik-másikára tudok visszaemlékezni. Ott volt közöttük Philip Le Bel: *Szabályzat a párviadalról*; Favyntól *A becsület színtere*, valamint Audiguier-nek *A párbajok engedélyezéséről* szóló értekezése. Iszonyú nagyképűen még Brantôme *Párbajemlékek* című könyvét is előszedte, amelyet 1666-ban adtak ki Kölnben, Elzevir nyomással - nagy értékű és páratlan vellum papirosra nyomtatott kötet volt ez, Derôme könyvkötészetéből. De figyelmemet főként és titokzatosan, ravasz képpel egy vaskos, nyolcadrét alakú kötetre hívta fel, amelyet valami Hedelin nevű francia írt, barbár latinsággal, s amely ezt a furcsa címet viselte: *Duelli lex scripta et non*: *aliterque*.[30] Ebből felolvasta nekem a világ egyik legbolondosabb könyvfejezetét „Injuriae per applicationem, per constructionem, et per se" címmel, amelynek körülbelül a fele - mint kijelentette - szigorúan alkalmazható az ő „kifinomultan furcsa" esetére, habár az egészből egy árva szót sem értettem. Miután befejezte a felolvasást, becsukta a könyvet, és azt kérdezte, szerintem mi itt a teendő? Azzal válaszoltam, hogy teljességgel megbízom az ő felsőbbrendű érzelmi finomságában, és alávetem magam annak, amit javasol. Úgy látszik, hízelgett neki ez a válasz, mert leült, és a következő sorokat intézte a báróhoz:

Uram! Barátom, P. úr, átnyújtja Önnek e sorokat. Kötelességemnek tekintem, hogy Öntől az Önnek alkalmas legkorábbi időpontban magyarázatot kérjek a mai est folyamán az Ön lakosztályában lezajlott eseményeket illetően. P. úr örülni fog, ha Önnek egy barátjával, akit erre a célra Ön kijelölni szíves lesz, megteheti az előzetes lépéseket a találkozásra.

Teljes tisztelettel legalázatosabb szolgája
Johann Hermann

báró Ritzner von Jung úrnak,
18.., augusztus 18.

Nem tehettem okosabbat, mint hogy ezzel a levéllel felkeressem Ritznert. Bólintott, amikor átadtam. Aztán hellyel kínált, komoly képpel elolvasta a levelet, majd a következő választ írta, amelyet aztán átadtam Hermann-nak:

Uram! Közös barátunk, P. úr révén megkaptam az Ön ma esti sorait. Kellő megfontolás után, őszintén elismerem az Ön magyarázatkérésének jogosultságát. Ezt elismerve (tekintettel nézeteltérésünk kifinomult természetére és a rajtam esett sérelemre), még e soraim írásakor is nehezemre esik szavakba foglalnom, amit magam mentségére elmondhatnék, éppúgy, mint megfelelnem az ügy valamennyi követelményének és árnyalatának. Mindazonáltal erősen bízom abban a végletekig kifinomult ítélőképességben, amelyről Ön az illemszabályok körébe vágó dolgokban régóta és oly kiválóan ismeretes. Ezért teljes bizonyossággal afelől, hogy megértésre találok, kérem, engedje meg, hogy felfogásom közlése helyett felhívjam nagybecsű figyelmét Sieur Hedelin véleményére, amelyet „Duelli lex scripta et non: aliterque" című könyvének „Injuriae per applicationem, per constructionem, et per se" című kilencedik fejezete foglal magában. Bizonyos

[30] A felsorolt könyveknek csak egy része létező mű.

vagyok benne, hogy az Ön judiciumának finomsága az összes itt tárgyalt kérdésben elegendő lesz meggyőzni Önt arról, miszerint már az a puszta körülmény is, hogy én Önt erre a csodálatos könyvfejezetre figyelmeztetem, eleget tehetne annak a magyarázat-kérésnek, amelyet Ön, mint becsületére kényes férfiú, hozzám intézett.

Mélységes tisztelettel legengedelmesebb szolgája
Von Jung

Johann Hermann úrnak
18.., augusztus 18.

Hermann mogorva tekintettel kezdte olvasni a levelet, de csakhamar komikus önelégültség mosolya derengett fel arcán, amikor az *Injuriae per applicationem, per constructionem, et per se*-ről szóló fecsegéshez érkezett. Elolvasta a levelet, majd a lehető legnyájasabb mosollyal felkért, maradjak ülve, míg ő átnézi a szóban forgó értekezést. Fellapozta, és gondosan elolvasta a levélben megjelölt szakaszt, majd becsukta a könyvet, és megkért, hogy mint bizalmas ismerőse, fejezzem ki Von Jung bárónak legmagasabb véleményét lovagias magatartásáról, másodsorban pedig biztosítsam, hogy teljes mértékben elfogadja az adott magyarázatot, amely félreérthetetlenül a legtiszteletreméltóbb és legkielégítőbb jellegű.

Mindettől némileg meghökkenten, visszamentem a báróhoz. Úgy látszott, hogy Hermann barátságos levelét magától értetődő dologként fogadja, és néhány közömbös szót váltva velem, egy másik szobájából előhozta a *Duelli lex scripta et non: aliterque* című örökbecsű értekezést. Átnyújtotta a kötetet, és megkért, lapozzak bele. Megtettem, de vajmi kevés haszonnal, mert képtelen voltam a legcsekélyebb értelmet is kihámozni belőle. Ekkor ő vette kezébe a könyvet, és felolvasott belőle egy fejezetet. Amit olvasott, meglepetésemre nem volt egyéb, mint két pávián párbajának szörnyűségesen abszurd leírása. És a báró ekkor meg-magyarázta a rejtélyt: kiderült, hogy a könyvet, ahogy *prima facie*[31] meglátszott, Du Bartas értelmetlen verseinek módján írták: ami annyit jelent, hogy nyelvezetét leleményesen úgy formálták, hogy a fül számára az érthetőség, sőt a gondolati mélység minden jelét mutatta, holott a valóságban a leghalványabb értelme sem volt. Az egésznek kulcsa abban rejlett, hogy a szöveg minden második és harmadik szavát váltakozva ki kellett hagyni, és ily módon a modern időkben dívó párbaj komikus kifigurázásainak valóságos sorozata tűnt elő.

A báró mindezek után elmondotta, hogy az értekezés iránt a mai eset előtt két vagy három héttel keltette fel Hermann érdeklődését, és beszédének általános hangneméből megelégedés-sel látja: Hermann odaadó figyelemmel tanulmányozta, abban a szilárd meggyőződésben, hogy szerfelett érdemes művel van dolga. Majd azzal folytatta a báró, hogy Hermann inkább vállalt volna száz halált, semhogy beismerje: semmit a világon nem ért meg abból, amit valaha a párbajról összeírtak.

Fóthy János fordítása

[31] első pillantásra (latin)

AZ ÜZLETEMBER

Rend az üzlet lelke

Régi mondás

Üzletember vagyok. Rendszerető ember vagyok. Végre is fő a metódus. De senkit sem vetek meg annyira teljes szívemből, mint azokat az excentrikus bolondokat, akik metódusról fecsegnek anélkül, hogy tudnák, mi az? ragaszkodva a betűhöz, s megsértve a szellemet. Az ilyenek az ő úgynevezett rendszeres módjukon mindig a legvadabb dolgokat cselekszik. Márpedig, úgy hiszem, ebben valóságos paradoxon rejlik. A valódi metódus csupán a rendes és józan dolgokhoz illik, s nem lehet alkalmazni arra, ami *outré*[32]. Micsoda határozott fogalmat köthetne valaki oly kifejezésekhez, mint „metodikus szelekótya?" vagy „szisztematikus ugrijancsi"?

Talán az én fogalmaim sem lennének ily tisztultak ebben a dologban, ha nem történt volna velem kisfiú koromban egy szerencsés véletlen. Egy jó lelkű, öreg ír dajka - akit el nem felejtek soha életemben - egy nap, mikor a szükségesnél nagyobb lármát csaptam, fölemelt a sarkamnál fogva, és elmondva mindenféle „üvöltő kis porontynak", kétszer-háromszor jól meglóbázott, úgyhogy végre a fejem, félrevágott kis sipkámon keresztül, nekicsapódott az ágy sarkának. Merem állítani, hogy ez eldöntötte sorsomat, s megalapította szerencsémet. Homlokomon azonnal jókora púp keletkezett, s kiderült, hogy ez pontosan a rend dudora - kívánni sem lehetne különbet. Innen az a határozott ösztöne a rendszernek és pontosságnak, amely olyan kiváló üzletemberré tett, amilyen tényleg vagyok.

Ha van valami a világon, amit gyűlölök: az a lángész. Azok az önök úgynevezett zsenijei mind tökéletes szamarak; mennél nagyobb lángész, annál nagyobb szamár, s e szabály alól nincs is kivétel. Főleg: lángészből éppoly kevéssé lehet jó üzletembert várni, mint pénzt a zsidóból, vagy kókuszdiót a fenyőfáról. Az ilyen istenteremtése mindig kisiklik valami fantasztikus vagy nevetséges spekuláció felé, amely egyáltalán nem illik bele a „dolgok rendjébe", s amelyet nem is lehet üzletnek tekinteni. Így az ilyen karakter azonnal fölismerhető - a foglalkozásáról. Ha azt látod, hogy valaki letelepszik mint kereskedő vagy gyáros; vagy gyapjúval, esetleg dohánnyal, és más efféle excentrikus dolgokkal akar üzletet csinálni; vagy rőfösnek megy, vagy szappanfőző lesz vagy más ilyesmi; vagy azt állítja, hogy ő ügyvéd - vagy kovács - vagy orvos - akármi, ami elüt a rendestől -, az ilyenről minden további nélkül megállapíthatod, hogy zseni: azaz a hármasszabályt alkalmazva: szamár.

Márpedig én semmi tekintetben nem vagyok zseni, hanem szabályos, rendes üzletember. Naplóm és főkönyvem ezt azonnal igazolhatják. Ezek kitűnően vannak vezetve, noha tán nem illik, hogy ezt magam mondom; s ami általában szokásaim pedáns pontosságát illeti, egy óra sem tehetne túl rajtam. Hozzájárul ehhez, hogy foglalkozásomat mindig embertársaim mindennapi viszonyaival összhangzásban állapítom meg. Nem mintha ebben a dologban a legcsekélyebbet is köszönhetném túlságosan is gyengeelméjű szüleimnek, akik bizonnyal valóságos zsenit csináltak volna belőlem, ha őrangyalom nem jön segítségemre. Életrajzban fő az igazság; még inkább az önéletrajzban; de ki fogja elhinni, ha mégoly ünnepélyesen jelentem is ki, hogy szegény apám, mikor körülbelül tizenöt éves voltam, betett egy úgynevezett „tisztességes vaskereskedés és vezérképviselet" irodájába, mely állítólag „nagyszerű üzleteket csinált". Nagyszerű fityfirittyet! Mégis, ennek az ostobaságnak az lett a következménye, hogy alig két-három nap múlva magas lázban küldtek vissza együgyű famíliámhoz, s veszélyes

[32] túlzott (francia).

fájdalommal a homlokomon, rend-dudorom táján. Szinte reménytelen volt az eset hat hétig, hajszálon lógott az életem, az orvosok lemondtak rólam stb. stb. De bár sokat szenvedtem, végelemzésben mégis hálás voltam. Megmenekültem attól, hogy „tisztességes vaskereskedő és vezérügynök" legyen belőlem, aki „nagyszerű üzleteket csinál", s hálás voltam a dudornak, mely szabadulásom eszköze lett, s a jószívű dajkának, aki ezzel az eszközzel eredetileg ellátott.

A legtöbb fiúgyermek tíz- vagy tizenkét éves korban hagyja el szülői házát; én vártam tizenhatodik évemig. Még akkor sem tudom, mi lett volna velem, ha véletlenül ki nem hallom szegény anyám beszédéből, hogy önállósítani akarnak mint fűszerest. Mint fűszerest! tessék csak elgondolni! Elhatároztam, hogy azonnal szököm, s megpróbálok valami rendes foglalkozást kezdeni a magam szakállára, nem táncolva tovább az ilyen excentrikus öregek szeszélyei szerint, akiknél mindig megvan a veszély, hogy a végén zsenit csinálnak belőlem. Ez a tervem az első kísérletre tökéletesen sikerült, s alig voltam tizennyolc éves, már kiterjedt és jelentékeny hasznot hajtó üzletet folytattam, mint egy szabócég eleven reklámja.

E hivatás terhes kötelességeit csak úgy tudtam betölteni, hogy mereven ragaszkodtam a szisztematikus eljáráshoz: hisz ez különben is egyéniségem alapvető vonását képezte. Aggodalmas módszeresség jellemezte cselekedeteimet csakúgy, mint számadásaimat. Az én esetemben nem a pénz tette az embert, hanem a módszer; legalább nagyrészben; ami maradt, azt a szabó pótolta, akinél szolgáltam. Minden reggel kilenckor jelentkeztem ennél a szabónál a napi öltönyért. Tízkor már valamilyen divatos sétatéren vagy más nyilvános szórakozóhelyen voltam látható. A pedáns szabályszerűség, amellyel csinos alakomat mindig úgy forgattam, hogy sorra szem elé tárjam a rajtam levő öltöny összes darabjait, minden jártasabb szakmabeli ember bámulatát kiérdemelte. Nem múlt el dél, hogy ne vittem volna magammal munkaadóim, Tépdel és Gyerevissza urak üzletébe, valamely jó vevőt. Büszkén mondom ezt, de könnyes szemekkel, mert a cég a legaljasabb módon hálátlannak bizonyult. A szerény összegű számlának, amely miatt összekülönböztünk és utóbb elváltunk, egyetlen tételét sem mondhatja túl magasnak senki, aki valóban ismerős ennek az üzletágnak természetével. De ezen a ponton bizonyos fokú büszke elégtétellel engedem át az ítélkezést magának az olvasónak. A számlám szövege ez volt:

TÉPDEL ÉS GYEREVISSZA ÚRI SZABÓSÁG,
PROFIT PÉTER, ELEVEN HIRDETÉS ÚRNAK,
HELYBEN

Júl. 10.	Szokásos körút, egy megrendelő	$ 0,25
Júl. 11.	Szokásos körút, egy megrendelő	0,25
Júl. 12.	Egy csalás, másodrendű: színehagyott fekete szövet eladva hibátlan barnászöld gyanánt	0,25
Júl. 13.	Egy csalás, elsőrendű, extra kvalitás: préselt szatén ajánlva finom gyapjú helyett	0,75
Júl. 20.	Új papírgallér és ingmell vásárlása a megszürkült piké pótlására	0,02
Aug. 15.	Kárpótlás duplán vattázott frakköltöny felöltéséért (hőmérséklet 50 fok, árnyékban)	0,25
Aug. 16.	Féllábonállás három óra hosszat, újdivatú csíkos nadrágok bemutatására; óránként és lábanként 12½ cent	0,37 ½
Aug. 17.	Szokásos körút, egy nagy megrendelő (kövér úr)	0,50
Aug. 18.	Szokásos körút, egy megrendelő (középnagyság)	0,25
Aug. 19.	Szokásos körút, egy megrendelő (vézna úr, rossz fizető)	0,06
		$ 2,95½

E számla legfőképpen vitatott tétele az ingmellért számított rendkívül mérsékelt kétpennys összeg. Ez, becsületszavamra, nem volt túlzott ár azért az ingmellért. Alig láttam életemben csinosabb és makulátlanabb ingmellet; alapos okom van hinni, hogy legalább hármat adtak el a hatása alatt pikéből. Mégis az idősebb cégtárs egy pennyt volt hajlandó e tétel címen kifizetni, s vállalkozott rá, hogy maga is megmutatja, mi módon lehet egyetlen ív kartonból négy darab hasonló számú ingmellet kikanyarítani. De mondanom sem kell, hogy nekem az elv volt fontos. Az üzlet - üzlet; és üzleti eljárást igényel. Abban, ahogy engem egy pennyvel becsaptak - ami nyilvánvaló szédelgés ötven százalékig - semmi metódus, semmi rendszer nem volt. Azonnal felmondtam állásomat Tépdel és Gyerevissza uraknál, s önállósítottam magamat a kilátásrontó szakmában: ami egyike a legnyereségesebb, legtisztesebb s legfüggetlenebb mindennapi foglalkozásoknak.

Itt szigorú becsületességem, takarékosságom és pontos üzleti szokásaim ismét tág teret találtak az érvényesülésre. Nemsokára arra ébredtem, hogy virágzó üzletem van, s ismert ember vagyok a „piacon". El kell ismerni, hogy sosem ereszkedtem tetszetős szélhámosságokba, hanem mentem a magam útján, a szakma régi, józan rutinja szerint - s bizonnyal meg is maradtam volna e szakmánál a mai napig, ha nem történik velem egy kis baleset, éppen a nevezett üzletág egyik szokásos operációjának végrehajtásánál.

Ha egy gazdag, vén zsugori, vagy tékozló örökös, vagy csődbe jutott testület a fejébe veszi, hogy palotát emel magának, nincs a világon, ami akármelyiket megakadályozhatná tervében, mint azt tudja minden intelligens ember. S épp ez a tény képezi alapját a kilátásrontók üzletének. Mihelyt ugyanis a fölsorolt felek egyike valamely nagyobb építkezés tervét kellőképpen megalapozta, mi, üzletemberek, megszerezzük a szóban forgó telek egy csinos szögletkéjét, vagy egy príma kis földszalagot pont az épülő ház mellett vagy átellenben. Amint ez megvan, várunk, míg a palota félig fölépül, s aztán fizetünk valami ügyes építésznek, hogy emeljen szemben egy tessék-lássék díszes sárpajtát; vagy egy újangol vagy holland pagodát vagy disznóólat vagy más zseniális kis fantazmagóriát, eszkimó vagy hottentotta stílben. Természetes, hogy ezeket az építményeket nem bontathatjuk le olcsóbban, mint oly kárpótlás ellenében, mely telkünk és építési anyagaink eredeti árának ötszáz percentjét meghaladja. Hát nincs igazunk? kérdem az üzletemberektől. Oktalanság volna feltételezni, hogy lebonthattuk volna. S mégis akadt egy tisztességtelen testület, amely azt követelte tőlem, hogy ezt, pont ezt tegyem! Magától értetődőleg nem is feleltem képtelen ajánlatukra; de kötelességemnek éreztem odamenni még azon éjszaka és bemázolni az egész palotájukat korommal. Amiért ezek az ostoba gazemberek nem átalltak börtönbe csukatni; és mikor kiszabadultam, kollégáim a kilátásrontó szakmában kényszerültek velem minden összeköttetést megszakítani.

A könnyű testi sértések üzletága, amelyben most némi kísérletet kellett tennem, hogy megélhetésemet biztosítsam, kissé rosszul illett kényes természetű szervezetemhez; de itt is bátran fogtam neki a munkának, s itt is, mint az eddigieknél, a módszeres pontosság ama szigorú megszokásának köszönhettem boldogulásomat, amelyet az a kitűnő öreg dajka puffantott a fejembe - igazán a legaljasabb ember lennék, ha nem emlékeznék meg róla végrendeletemben. Ismétlem: az, hogy minden manipulációmban a legszorosabb rendszerhez ragaszkodtam, és pontosan vezetett könyveket tartottam, képessé tett legyőzni számos komoly nehézséget, s végül is igen tisztességesen helyezkedni el a céhben. Nem lehet tagadni, hogy kevés ember csinált bármi tekintetben csinosabb kis forgalmat énnálam. Idemásolok vagy egy oldalnyit üzleti naplómból: ez mentesíteni fog attól, hogy saját dicséretemet harsonázzam, ami bizonnyal megvetésre méltó, s egyetlen magasabb szellemű ember se tenné. A Napló nem hazudik.

Jan. 1. Újesztendő. Ütleghy az utcán; ittas. Megj.: jó anyag. Kevéssel azután: Dühönghy, tökrészeg. Megj.: szintén megfelel. Mindkét urat bevezettük a főkönyvbe, és folyószámlát nyitottunk nevükre.

Jan. 2. Ütleghy a tőzsdén. Odalépek, és tyúkszemére hágok. Ököllel üt le. Rendben van! Fölkelek. Csekély véleménykülönbség Zsákkal, az ügyvédemmel. Én ezret akarok kérni kártérítésül, de ő azt mondja, ilyen szimpla leütésért nem kérhetünk többet ötszáznál. Megj.: meg kell szabadulni Zsáktól - semmi érzéke a rendszer iránt.

Jan. 3. Színházban, Dühönghy nyomán. Meglátom egy oldalpáholyban, a második sorban, egy kövér és egy sovány hölgy közt. Távcsövön fixírozom az egész társaságot. Végre a kövér hölgy vörös lesz, és D. fülébe súg. Akkor bemegyek a páholyba, s orromat D. keze ügyébe helyezem. Nem fricskáz: nem megy. Új próba: kifújom; nem megy. Leülök, és rákacsintok a sovány hölgyre. Végre eredmény! Legnagyobb megelégedésemre nyakon fog és kidob a földszintre. Nyakficam és príma jobbláb-törés. Örömmel haza, egy üveg pezsgő, az ifjú D. ötezerrel elkönyvelve. Zsák szerint menni fog.

Febr. 15. Megegyezés Ütleghy úrral. Elkönyvelt összeg a pénztárkönyvben 50 cent (l. ott).

Febr. 16. Kidobatás a goromba Dühönghynél. Kaptam tőle 5 dollárt. Perköltség 4 dollár 25 cent. Tiszta haszon (l. pénztárkönyv) 75 cent.

Nohát, a tiszta nyereség egészen rövid idő alatt nem kevesebb, mint egy és negyed dollár. És mindez Ütleghy és Dühönghy úr bőrére: ünnepélyesen biztosítom a nyájas olvasót, hogy ez csak találomra kiragadott rész üzleti naplómból.

De régi mondás és igaz, hogy pénznél többet ér az egészség. Úgy találtam, hogy a mesterség, melyet folytatok, kissé túlzott követelményeket támaszt gyengéd alkatú testi szervezetemmel szemben; s miután lassanként megállapítottam, hogy egészen ki vagyok ütve formámból, úgyhogy barátaim, ha megláttak az utcán, azt sem tudták, Profit Pétert látják-e valóban, rájöttem, hogy a legjobb, amit tehetek, más üzletnemre térni át. Ezért figyelmemet a sárfecskelésre fordítottam, amit pár évig űztem.

Ebben a foglalkozásban az a legrosszabb, hogy nagyon is sok embernek jut eszébe, s következésképp a konkurrencia óriási. Minden tudatlan kölyök, aki úgy találja, hogy nincs elég ész a koponyájában, és mint eleven reklám, vagy kilátásrontó, vagy testi-sértés-alany, nemigen tudna boldogulni, természetesnek gondolja, hogy kitűnően meg fog felelni mint sárfecskelő. De soha tévesebb eszme nem került forgalomba, mint az, hogy a sárfecskeléshez nem kell ész. Kivált módszer nélkül ezen a téren semmi eredményt sem lehet elérni. Én csak kicsiben folytattam az üzletet, de régi, rendszeres szokásaim simán vittek keresztül minden nehézségen. Először is nagy megfontolással választottam ki utcasarkomat, és soha más pontján a városnak nem tettem le seprőt, csak ott. Gondom volt rá, hogy egy csinos kis tócsa legyen a közelben, amelyhez minden percben hozzáférhetek. Ily módon hamarosan ismertté váltam mint megbízható ember, s ez, tessék elhinni, félig nyert csata az üzleti életben. Senki se mulasztotta el, hogy egy rézpénzt ne vessen számomra, senkinek se maradt tiszta a nadrágja, aki átment a posztomnál. S amint üzleti szokásaim e viszonylatban eléggé átmentek a köztudatba, sohasem tapasztaltam, hogy valaki túl akart volna járni az eszemen. Ha tapasztaltam volna, nem tűrtem volna. Minthogy magam nem csaltam meg soha senkit, nem tűrhettem, hogy mások bolondot járassanak velem. Persze a bank csalásán nem segíthettem. Mikor a bank áthidaltatta a pocsolyát, üzletem meglehetősen megingott. De hát a bank nem egyén, hanem testület; és tudvalevő, hogy a testületeknek nincs testük, hogy fölrúgjuk, se lelkük, hogy pokolba küldjük.

Mialatt evvel az üzlettel csináltam pénzt, egy végzetes pillanat arra csábított, hogy szerencsét próbáljak a kutyafecskelésben is: ami némileg analóg, de sokkal kevésbé tisztes foglalkozás. Elhelyezkedésem kétségkívül kitűnő volt, a város közepén, s elsőrangú cipőkenőccsel és kefékkel voltam ellátva. Kis kutyám is jó kövér volt, s megkenve minden hájjal. Már régóta dolgozott a szakmában, s merem mondani, hogy értette. Rendes gyakorlatunk a következő volt: Cézár, meghemperedve a sárban, leült a boltajtónál, s ott ült mindaddig, míg meg nem látott egy kifényesített csizmában közelgő dandyt. Akkor fölkelt, s elébe ment, jól megdörzsölve szőrével a büszke csizmát. A dandy káromkodott, és csizmatisztító után nézett. Ott voltam én, pont az orra előtt, suviksszal és kefékkel. Egy perc műve volt az egész, s hat penny járt érte. Ez ment egy darabig, mérsékelt eredménnyel; igazat szólva, én nem voltam kapzsi, hanem a kutyám az volt. A haszon harmadát neki engedtem át: de ő jónak látta a felét követelni. Ezt nem tűrhettem: így összekülönböztünk és elváltunk.

Ezt követőleg rövid időn át a verklinyúzással tettem kísérletet, s elmondhatom, hogy kielégítő eredménnyel. Ez tiszta, egyenes üzlet, s semmi különleges képességet nem igényel. Verklit potom áron lehet kapni, s hogy használható állapotba helyezzük, nem kell mást tenni, mint fölnyitni a szerkezetet, s három-négy erős ütést mérni rá kalapáccsal. El sem képzelné az ember, mennyire megjavítja ez a készülék hangját üzleti célokra. Mikor ez megvan, addig bolyongasz az utcán hátadon a verklivel, míg aszfaltos járdát nem látsz, és szarvasbőrbe csavart kopogtatót a kapukon. Akkor megállsz és verklizel, mintha ott akarnál állni és verklizni ítéletnapig. Erre kinyílik egy ablak, s valaki ledob egy hatost, avval a felszólítással, hogy „hagyd abba, és menj tovább!" Tudom, hogy némely verklinyúzó valóban hajlandó ezért az összegért „továbbmenni"; én a magam részéről sokkal nagyobbnak találtam a szükséges tőkebefektetést, hogysem megengedhessem magamnak, hogy egy shillingen alul „továbbmenjek".

Ebbe az üzletágba meglehetősen belefeküdtem; de valahogy nem voltam egészen megelégedve, s így végre föladtam. Igazat megvallva, avval a hátránnyal küzdöttem, hogy nem volt majmom, s az amerikai utcák oly sárosak, s a demokratikus csőcselék oly tolakodó, és olyan utálatos kis utcakölykök vannak!...

Most néhány hónapig kereset nélkül voltam, de végre sikerült magas tőkehozzájárulással elhelyezkedést szerezni az álpostánál. A munka itt egyszerű, és hoz is a konyhára. Például: reggel jókor össze kell szedni és csomókba rakni az ál-leveleket. Belül mindegyikbe néhány tetszőleges sort firkantunk, akármiről, ami elég rejtélyesnek tűnhetik föl, alákanyarítva, hogy: Tom Dobson vagy Bobby Tompkins, vagy más ilyen nevet. Összehajtogatva, lepecsételve s ellátva őket jó távoli keltezésű ál-bélyegzéssel - New Orleans, Bengal, Botany Bay vagy más efféle - az ember késedelem nélkül nekiindul a napi körútnak, látszólag nagy sietségben. Csupa gazdag házakba tértem be, hogy átadjam a leveleket, s fölvegyem a postadíjat. Levélért mindenki habozás nélkül fizet, kivált, ha jó vastag - oly bolondok az emberek! -, s nem volt nehéz eltűnni a sarkon, mielőtt idő lett volna kinyitni a leveleket. Árnyoldala volt ennek a mesterségnek, hogy oly sokat s oly sebesen kellett járni, s folyton változtatni az útvonalat. Amellett komoly lelkiismereti aggályaim voltak. Nem tudom elviselni, hogy ártatlan embereket meggyalázzanak, s ahogy az egész város átkozni kezdte Tom Dobsont és Bobby Tompkinsot, igazán rémes volt. Utálkozva mostam a kezemet.

Nyolcadik és utolsó spekulációm a macskatenyésztés terén folyt le. Ezt nagyon érdekes és nyereséges üzletnek találtam, s valóban semmi kockázattal sem járt. Tudnivaló, hogy az egész környéket ellepték a macskák, utóbbi időben már annyira, hogy az emlékezetes utolsó ülésszakon petíció ment a törvényhozáshoz is, számos és tekintélyes aláírással ellátva, orvoslásért. Ebben az ülésszakban a törvényhozó testület szokatlan jól lévén informálva, több

más bölcs és egészséges reformot léptetett életbe, s valamennyit megkoronázta a macskacikkellyel. E törvény eredeti alakjában jutalmat tűzött ki a macskafejekre - darabonként négy pennyt -, de a szenátus módosította az eredeti fogalmazást, úgy, hogy a „fej” szót a „fark” szóval helyettesítette. Ez a módosítás oly nyilvánvalóan helyes volt, hogy a Ház egyhangúlag szavazta meg.

Mihelyt a kormányzó szentesítette a törvényt, egész vagyonomat belefektettem a mucik és cirmosok összevásárlásába. Először csak egéren tarthattam őket - ami olcsó -, de oly csodálatos haladvány szerint tettek eleget a bibliai intelemnek, hogy később már legjobb politikának találtam a bőkezűség politikáját, s osztrigát és teknősbékát adtam nekik. Ma már farkuk, a törvényes áron, kitűnő jövedelmet biztosít számomra; mert fölfedeztem egy eljárást, Macassar-olaj segítségével, mely által évente három aratást tudok kikényszeríteni. Örömmel állapítottam meg azt is, hogy állataim hamarosan hozzászoktak a dologhoz, és szívesebben látják, ha farknyúlványaikat levágjuk, mint az ellenkezőt. Ekként én már befutott embernek tekintem magamat, és egy villára alkuszom a Hudson partján.

Babits Mihály fordítása

A MORGUE UTCAI KETTŐS GYILKOSSÁG

Hogy mit énekeltek szirének, és milyen nevet vett föl Akhilleusz, mikor elrejtőzött a nők között, fogas kérdés, de nem megoldhatatlan.

Sir Thomas Browne

Azok a szellemi tulajdonságok, amelyeket elemzőnek szoktak nevezni, önmagukban véve nehezen elemezhetők. Igazában csak hatásukban tudjuk értékelni őket. Többek közt azzal is tisztában vagyunk, hogy akikben megvan ez a képesség, ha az rendkívüli, nagy örömüket lelik benne. Amint az erős ember is szereti kifejteni testi képességeit, és élvezi a testmozgást, amint izmait gyakorolja, úgy lelkesíti az „elemző" lelket a megfejtés lelki feladata. A leghétköznapibb időtöltésben is örömét leli, ha az működésbe hozza e képességét. Szereti a rejtvényeket, a szójátékot, a titkosírást - és megoldásai olyan sziporkázók és ötletesek, hogy az egyszerű ember szinte természetfeletti csodát lát bennük. Az elért eredmények, amelyekhez szigorú módszeresség és következtetés útján jutott, a valóságban pusztán az intuíció szülötteinek látszanak.

Az ilyen megfejtőkészséget valószínűleg élénkítik a matematikai tanulmányok, különösen a magasabb matematika, amelyet helytelenül, és pusztán regresszív műveletei miatt neveztek el *par excellence*[33] „analízis"-nek, holott a számolás önmagában véve még nem elemzés. Például a sakkjátékos műveli az egyiket, anélkül, hogy a másikra ügyelne! Éppen ez az oka annak, hogy a sakkjátéknak az észre gyakorolt hatását nagymértékben tévesen ítélik meg.

De most nem írok értekezést, hanem csak egyszerűen bevezetést egy javarészt véletlen megfigyelésen alapuló furcsa történethez, éppen ezért felhasználom az alkalmat, és kijelentem, hogy a következtető elme legjobb képességét sokkal inkább próbára teszi és hasznosabb munkára serkenti a színtelennek tetsző ostábla, mint a sakkjáték mesterkélt léhasága. Az utóbbiban a különböző alakú és értékű figurák eltérő és bizarr mozgásukkal bonyodalmat okoznak, s ezt sokan (gyakori tévedés) a mélységgel tévesztik össze. A sakk feszült figyelmet követel. Ha ez a figyelem csak egy pillanatra is ellankad, vagy a játékos valamit elnéz, az már hátránnyal vagy éppen vereséggel jár. A lehetséges lépések nemcsak sokfélék, hanem bonyodalmasak is, ezért az efféle elnézés valószínűsége megsokszorozódik - és tíz eset közül kilencben a kitartóbb figyelmű játékos győzi le a tehetségesebbet. Az ostábla figurái egyformák, mozgási lehetőségeik azonosak, a játék nem olyan változatos, kevesebb az elnézés eshetősége, nincs is akkora szükség figyelemre, s a sikert az élesebb, a tehetségesebb elme vívja ki. Hogy példával is éljünk, tegyük fel, hogy az ostáblajátékban négy „dáma" kivételével minden figuránk elveszett. Ugyanígy áll ellenfelünk is. Elnézéstől, figyelmetlenségtől tartani nem kell - világos tehát, hogy a győzelmet csak valamilyen *recherché* mozdulat döntheti el; az elme valamilyen rendkívüli erőfeszítésének eredménye. A rendes és megszokott lépéseket megkerülve, az analitikus elme behatol ellenfelének gondolatvilágába, azonosítja magát vele - és megtörténik az a gyakori eset, hogy felvillanásszerűen megtalálja az egyetlen lehetőséget (sokszor milyen hihetetlenül egyszerű!), amellyel ellenfelét megtéveszti, vagy téves lépésre szorítja.

A whistjáték már régtől híres arról, hogy mennyire kifejleszti a számító képességet - és sok ragyogó eszű emberről jegyezte fel a fáma, hogy boldog szenvedéllyel hódolt és hódol a whist

---

[33] voltaképpen(i) (francia).

látszólag megmagyarázhatatlan élvezetének, míg a sakkot léhának tartja, és kerüli. De kétségkívül nincs is más játék, amely annyira próbára teszi a játékos elemző képességét. A földkerekség legjobb sakkozója alig valamivel jobb a kiváló sakkozónál - de aki a whistben kiváló, az bizonyára kitűnik minden vállalkozásban, és sikert is ér el mindenütt, ahol csak ész ütközik ésszel. Kiváló! - ha ezt mondom, azt értem rajta, aki a tökéletesség biztonsága mellett tisztában van a játék minden fogásával, amellyel megengedett előnyökre csak szert tehet. Oly sokféle s oly bonyolult ilyen fogás van, s ezek gyakran a gondolkozás olyan zugaiban húzódnak meg, hogy a köznapi értelem talán fel sem éri őket. Feszülten figyelni annyi, mint tisztán és pontosan emlékezni! Eddig a pontig a figyelmes sakkjátékos a whistben is derekasan megállja a helyét, különösen, ha Hoyle szabályai szerint játszik, amelyek (mert a játék gépies módját adják meg) mindenki számára megfelelőek és érthetőek. Ezek alapján azokat a whistezőket, akiknek meglehetős emlékezőtehetségük van, és „a könyv" szerint játszanak, általában tökéletes játékosnak tartják. De van, ami túllépi a közismert és betanulható szabályokat, és itt mutatkozik meg, hogy ki a legény a gáton, ki az igazi analitikus játékos! Hallgat, gyűjti a megfigyeléseket, következtet. Meglehet, hogy ezt teszi ellenfele is. S a szerzett tudás terjedelmének különbsége nem annyira a következtetés helyes voltában, mint inkább a megfigyelés minőségében rejlik. Azt kell tudni, hogy *mit* figyeljen meg az ember. Játékosunk nem állít maga elé korlátot, s bár a játék a cél, nem hagy figyelmen kívül egyetlen következtetést sem, amely a játékon kívülről származik. Megfigyeli a partnere arcát, és gondosan összehasonlítja ellenfelei arcjátékával. Mérlegeli, hogyan tartják kézben a kártyát, hogy számolgatja pillantásuk a trükköket és honnőröket. Amint a játék kibontakozik, megjegyzi az arcok valamennyi rezdülését, és tőkét kovácsol a nyugalom, meglepetés, győzelem vagy bosszúság kifejezéseiből. Abból, hogy az ellenfél mint visz haza egy ütést, megítéli, hogy üt-e még. A cselből kihívott lapot felismeri arról, milyen arckifejezéssel csapták az asztalra. Közönyös vagy elejtett szó; egy véletlenül elhullajtott vagy megfordított kártya s az azt kísérő aggodalmaskodó vagy gondtalan pillantás; a trükkök számolgatása, elrendezése; habozás, kapzsi mozdulat, nyugtalanság - látszólag „intuitív" érzékelése számára mind-mind a való helyzetről árulkodik. Az első két-három hívás után tisztában van vele, ki mit tart a kezében, s olyan halálos biztonsággal hívja ki lapjait, mintha a többiek mind kiterített lappal játszanának.

Az elemző készséget ne tévesszük össze a találékonysággal, mert míg az analitikus elme szükségképpen találékony, sok találékony ember gyakran képtelen az elemzésre. A szerkesztő vagy kombináló készség - amelyben a találékonyság rendszerint megnyilatkozik, de amelynek a frenológusok szerint (azt hiszem, hogy ez a megállapításuk téves) az agyban, mint minden ősi képességnek, külön központja van - igen gyakran félkegyelműséggel határos embereken ütközik ki, amint ez lelki jelenségekkel foglalkozó íróknak már gyakran fel is tűnt. A találékonyság és az analitikai képesség közt nagyobb a különbség, mint a köznapi értelemben vett képzelet és a voltaképpeni képzelőerő között, pedig jellegzetes tulajdonságaiban milyen hasonló a kettő! Annyi tény, és ezt megállapíthatjuk, hogy a találékony embernek mindig van fantáziája, és a valódi képzelőerő mindig analitikus.

Ennek a rövid fejtegetésnek szolgáljon mintegy magyarázatául az alábbi történet.

Az 18.. év tavaszát és nyarának egy részét Párizsban töltöttem el. Ott megismerkedtem Monsieur C. Auguste Dupinnel. Igen kiváló, sőt nagy hírű család gyermeke volt ez a fiatalember, de különböző sorscsapások olyan nyomorúságba döntötték, hogy feladta a harcot, visszavonult a társadalmi élettől, és meg sem kísérelte elveszett vagyonát visszaszerezni. Hitelezői jóvoltából maradt egy kis pénzecskéje hajdani örökségéből, és ennek szűkös kamatából a legaprólékosabb beosztással eléldegélt. Lemondott minden felesleges kiadásról - csak egyetlen fényűzést engedett meg magának. Rajongott a könyvekért, és ezt a szenvedélyét Párizsban könnyen kielégíthette.

A Montmartre utca egy homályos könyvesboltjában ismerkedtünk meg; a véletlen, hogy mindketten ugyanazt a ritka és fontos művet kerestük, közeli kapcsolatot teremtett közöttünk. Újra meg újra találkoztunk. Nagyon érdekelt családja rövid története, amelyet a franciákra, ha önmagukról beszélhetnek, oly jellemző nyíltsággal mesélt el nekem. Elámultam, hogy mit és mennyit olvasott - de különösképpen képzelőerejének vad láza és élénk frissesége hatott rám. Minthogy akkoriban meghatározott célú kutatást folytattam Párizsban, úgy véltem, hogy az ilyen ember társasága számomra felbecsülhetetlen kincset jelent. Ezt nem is titkoltam előtte. A vége az lett, hogy arra az időre, amelyet Párizsban szándékoztam eltölteni, összeköltözködtünk, és mert anyagiak dolgában valamivel jobban álltam, mint ő, beleegyezett, hogy én béreljek és rendezzek be egy lakást, amely megfelel mindkettőnk furcsán mélabús kedélyének. Találtam is egy időrágta, fura házikót, amely régóta lakatlan volt, bizonyos babonás hírverés következtében, amelyet mi nem firtattunk. A roskatag lak a Faubourg St. Germain egy félreeső, elhagyatott részén állott.

Ha a világ tudta volna, milyen életet folytatunk az elhagyott házban, bizonyosan azt mondja rólunk, hogy őrültek vagyunk - ha mindjárt ártalmatlan őrültek is. Magányunk tökéletes volt. Látogatót nem engedtünk be. Remeteségünk helyét még ismerőseim előtt is gondosan eltitkoltam. Dupin pedig már esztendők óta nem ismert senkit, és őt sem ismerte senki Párizsban. Csak magunknak éltünk.

Barátomnak volt még egy bogara (mi másnak is nevezhetném?): magáért az éjszakáért szerelmes volt az éjszakába; és mint a többi különcségét, a legnagyobb lelki nyugalommal, minden meggondolás nélkül követtem ezt a fantasztikus szeszélyét is. Az éjsötét istenség nem részesíthetett kegyeiben egész nap, de mi magunk köré varázsoltuk jelenlétét. A hajnal első sugarainál már bezártuk ódon házunk nehéz ablaktábláit: meggyújtottunk egypár erősen beillatosított viaszgyertyát, melyekből kísérteties, halavány fény áradt. Így álomba ringattuk lelkünket - olvastunk, írtunk, társalogtunk, amíg csak az estharang szava nem figyelmeztetett, hogy leszállt a valódi éj. Kart karba öltve rögtön az utcára siettünk, tovább folytattuk nappal megkezdett vitáinkat, vagy pedig minden cél és értelem nélkül kóboroltunk késő éjszakáig, hogy a népes város vad fény- és árnyékzuhatagában megtaláljuk azt a végtelen szellemi izgalmat, amelyet csak a nyugodt megfigyelés kelthet.

Így kóborolva, önkéntelenül is hányszor kellett tudomásul vennem és megcsodálnom (bár ismerve gazdag szellemét, nem volt számomra váratlan) Dupin ritka analitikai tehetségét! Ő maga sem tagadta, milyen örömet szerez neki ez a játék, és milyen nagy kedvét leli, ha nem is éppen kiteregetésében, de gyakorlásában. Halk, visszafojtott nevetéssel dicsekedett, hogy a legtöbb ember úgy tűnik fel neki, mintha ablakot hordana a mellén - és ezt az állítását meglepő és közvetlen tényekkel nemegyszer rajtam bizonyította be. Viselkedése ilyenkor hűvös és teljesen személytelen volt, szeme üres, máskor oly árnyalt tenor hangja fülsértően magas, és ezt csak állításainak meggyőző tisztasága és szabatossága enyhítette. Ha ebben a hangulatában láttam, el-elgondolkoztam a „kettéhasadt lélek” régi elméletén, és azzal szórakoztam, hogy Dupint két embernek képzeltem el: egy alkotónak és egy elemzőnek.

De mindazok után, amiket itt elmondtam, nehogy azt higgyék, hogy holmi rejtélyt akarok boncolgatni vagy regényes történetet akarok írni. Amit francia barátomról elmondok, nem más, mint egy feszült vagy talán beteg szellem megnyilvánulása. De jobb lesz, ha magyarázat helyett példával jellemzem akkori észjárását és megjegyzéseit.

A Palais Royal szomszédságában meghúzódó egyik hosszú és piszkos utcában bandukoltunk egy éjszaka. Mindegyikünk annyira elmélyedt gondolataiba, hogy legalább tizenöt percig egy szót sem szóltunk. De egyszerre csak Dupin azt mondja:

- Az igaz, hogy nagyon kicsi a fickó, és jobban illenék a Théâtre des Variétés-be.

- Ehhez kétség sem fér! - válaszoltam rá önkéntelenül, és az első pillanatban észre sem vettem (annyira elmerültem önmagamban), hogy Dupin megjegyzése milyen rendkívüli módon vágott egybe gondolataimmal. De észbe kaptam, és mélységesen elcsodálkoztam.

- Dupin - mondtam komoly hangon -, ez meghaladja értelmemet. Nem röstellem kijelenteni, hogy roppantul meg vagyok lepve, és alig hiszek a fülemnek. Hogy lehet, hogy úgy beleláttál gondolataimba? Hogy tudhattad...?

Itt egy kis szünetet tartottam, mert kíváncsi voltam, hogy valóban tudja-e, mit akartam mondani.

- ...hogy Chantillyről van szó - de mért tartasz szünetet? Arra gondoltál, hogy kis termete alkalmatlanná teszi arra, hogy tragédiában lépjen fel.

Pontosan erre. Chantilly valaha foltozó varga volt a rue St. Denis-ben, de magával ragadta a színpad őrülete, és próbaképpen fel is lépett Crébillon tragédiájának, a *Xerxes*-nek cím-szerepében. Köztudomás szerint csúfosan megbukott.

- Az isten szerelmére! - kiáltottam fel. - Áruld el módszeredet, ha ugyan van valamilyen módszer erre, amellyel képes voltál lelkem mélyébe látni?!

Valójában még sokkal jobban meghökkentem, mint amennyire mutattam.

- A gyümölcsárus - felelte barátom - adta meg az utolsó lökést, hogy azt a következtetést vond le: a varga nem elég magas Xerxes *et id genus omne*[34] szerepekre.

- A gyümölcsárus? Hogy értsem? Semmiféle gyümölcsárust nem ismerek!

- Dehogynem! Nincs egy negyedórája sem, hogy neked szaladt, amikor az utcába befordultunk.

És most eszembe jutott, hogy csakugyan nekem jött egy gyümölcsös ember, fején nagy kosár almával, és majdnem fellökött, amikor a rue C.-ről ebbe a sikátorba befordultunk - de mi köze ennek Chantillyhez?... Sehogy sem értettem.

Pedig Dupin szavaiban nem volt semmi *charlatanerie*[35].

- Megmagyarázom - szólt -, hogy világosan megértsd. Nyomon követjük visszafelé gondolataid sorát, attól a pillanattól, amelyben kiejtettem Chantilly nevét, egészen addig, amikor összeütköztél a gyümölcsös emberrel. A lánc fontosabb szemei: Chantilly, Órión, dr. Nichols, Epikurosz, a sztereotomia, utcakövek, a gyümölcsárus.

Kevés olyan ember van, aki ne kísérelte volna meg néhanapján, hogy visszafordítsa gondolatai menetét, és így vizsgálja meg, hogyan jutott bizonyos következtetésekre. Ez mulatságos és gyakran igen érdekes játék; és aki először kísérli meg, elcsodálkozik, hogy milyen határtalan a távolság és milyen laza az összefüggés a kiindulási és a megérkezési pont között. Mekkora volt hát ámulatom, midőn hallottam barátom szavait, s el kellett ismernem, hogy igazat beszél! Ő tovább folytatta:

- Ha jól emlékszem, éppen lovakról beszélgettünk, mielőtt elhagytuk a rue C.-t. Ez volt az utolsó közös témánk. Befordultunk ebbe az utcába, és egy gyümölcsárus, fején jókora

---

[34] és az összes efféle (latin).

[35] szemfényvesztés (francia).

kosárral, amint elsietett mellettünk, nekilökött egy kupac utcakőnek, amelyet járdajavításra készítettek oda. Az egyik kövön megbicsaklott a bokád, arcodon bosszús, kicsit fájdalmas érzés kifejezésével megfordultál, a kőre néztél, néhány szót mormogtál magadban, azután némán továbbmentél. Ne hidd, hogy különösképpen ügyeltem volna rád, de az utóbbi időben a megfigyelés életszükségletemmé vált.

Szemedet a földre szegezted - haragos arccal nézted a járdán levő lyukakat és gödröket (ebből arra következtettem, hogy még mindig a kövekre gondolsz), amíg el nem érkeztünk a Lamartine közhöz, amelyen most próbálják ki az újfajta, összeragasztott fakockákból álló útburkolatot. Itt földerült a tekinteted, és ajkadról, ha mindjárt mormolva is - de mégis tisztán, érthetően - ez a szó hallatszott: - Sztereotomia! - Ezt az útburkolási módszert hívják elég nagyképűen így. Ismerve téged, tudtam, hogy a sztereotomiáról az atomokra ugrik gondolatod, s így Epikurosz elméletére, amelyről nemrég annyit beszélgettünk. Beszélgetésünk kapcsán - emlékezz csak vissza - én azt mondtam, milyen furcsa dolog, ha nem is említi senki, hogy a nagy görög bizonytalan tapogatózásait mennyire igazolta napjainkban a ködfolt-kozmogónia. Ha mindez eszedbe jutott, lehetetlen volt, hogy ne jusson eszedbe az Orión csillag nagy ködfoltja, és biztosra vettem, hogy felnézel az égre. Így is történt. Ebből azt láttam, hogy minden pontban helyesen következtettem. Emlékszel még, abban az éles kirohanásban, amely a *Musée* tegnapi számában jelent meg Chantilly ellen, a szatíra írója néhány kellemetlen célzás után a „foltozó vargára", aki a papucsot felcserélte a koturnussal, egy latin sort idézett, amelyet mi is sokszor citálunk. Ez a sor: *Perdidit antiquum litera prima sonum.*[36]

Említettem már, hogy ez a sor Óriónra vonatkozik, ezt régebben Úriónnak írták, és biztosra vettem, hogy nem felejtetted el, mert néhány tréfás megjegyzést is fűztem hozzá. Most már majdnem természetes volt, hogy gondolatod Óriónról Chantillyre ugrik. Hogy valóban ez történt, azt az ajkadon elsuhanó mosoly árulta el. Szegény foltozó varga csúfos bukása jutott eszedbe. Eddig görnyedten mentél, most láttam, hogy kihúzod magad, s erről arra következtettem, hogy Chantilly apró termetére gondolsz. Ekkor zavartam meg gondolataidat, és mondtam, hogy: „Az igaz, hogy nagyon kicsi a fickó, és jobban illenék a Théâtre des Variétés-be."

Nem sokkal ez után az eset után a *Gazette des Tribunaux* egyik esti kiadásában a következő cikk keltette fel figyelmünket:

RENDKÍVÜLI KETTŐS GYILKOSSÁG!

Ma, hajnali három órakor, a Quartier St. Roch lakóit álmukból rettenetes ordítozás zaja verte fel. A rémes hangok a Morgue utca egy négyemeletes házának legfelső emeletéről hallatszottak. A házban tudvalevően csak Madame L'Espanaye és leánya, Mademoiselle Camilla L'Espanaye lakik. A szomszédok közül nyolcan-tízen két zsandár kíséretében rögtön fel akartak sietni az emeletre, de a kapu el volt reteszelve, és csak miután feszítővassal kinyitották, sikerült némi késedelemmel a házba behatolni. Időközben az ordítozás és sikoltozás megszűnt, de amikor a társaság az első emeletre ért, két vagy több nyers, veszekedő hang hallatszott újra, alighanem a ház legfelső emeletéről. A második emeletre érve ez a zaj is megszűnt, és a felsietó embereket teljes némaság fogadta. A kis csoport szétoszlott, és szobáról szobára sietve keresték, hogy mi történt. Így érkeztek a negyedik emelet egy nagy hátsó szobájához, amelynek ajtaja belülről kulccsal volt bezárva, és ezért fel kellett törni. A szemük elé táruló látvány minden jelenlevőt megdöbbenéssel és rémülettel töltött el.

[36] Az első betű elvesztette eredeti hangzását (latin).

A szobában borzasztó rendetlenség, a bútorok összetörve, szétdobálva. Az ágyból az ágynemű a földre szórva, a szoba közepén hevert; egy széken pedig véres borotvát találtak. A kandallóhoz két-három, vérrel átitatott, hosszú ősz hajtincs tapadt, amelyeket nyilván gyökerestül téptek ki. A padlón szétdobálva négy Napóleon-arany, egy topáz fülbevaló, három nagy ezüstkanál, három kisebb kanál pakfonból, és két zacskó, amelyben majdnem négyezer arany frank volt. A sarokban álló íróasztal fiókjai kiráncigálva és szemmel láthatóan kifosztva, bár még sok holmi maradt bennük. Az ágynemű (és nem az ágy) alatt egy kis vasládikára bukkantak, a kulcs a zárban, a ládika nyitva, de csak néhány régi levelet és más jelentéktelen írást találtak benne.

Madame L'Espanaye-nak sehol semmi nyoma nem volt, de a kandalló tűzlapján szokatlanul sok volt a korom. Ez gyanússá vált, és arra indította a kutatókat, hogy közelebbről megvizsgálják a kéményt. Rettenetes leletre bukkantak! A lány holttestét úgy kellett kicibálni, mert fejjel lefelé jó magasra begyömöszölték a kandalló szűk kéményébe. A hulla még egészen meleg volt. A vizsgálat során igen sok horzsolást találtak rajta, amit nyilván az okozott, hogy erőszakkal szorították be a kéménybe, és erőszakkal húzták ki onnan. Az áldozat arcán több mélyebb karmolás volt, nyakán, a torok táján, sötét foltok és körmök bemélyedt nyoma, ami arra vallott, hogy a lányt megfojtották.

Az egész házat alaposan átkutatták, de sehol másutt nem találtak semmit, csak mikor a ház mögötti szűk, kikövezett udvarra értek, bukkantak rá Madame L'Espanaye holttestére. Teljesen átvágott nyakkal, vértócsában feküdt a kövezeten; mikor a testet fel akarták emelni, a fej egyszerűen levált róla. A test, akárcsak a fej, annyira össze volt zúzva és nyomorítva, hogy szinte elvesztette minden emberi formáját.

Értesülésünk szerint a szörnyű rejtély megfejtésére mind ez ideig semmi nyomot nem találtak.

Másnap az újság a következőket írta:

A MORGUE UTCAI TRAGÉDIA

A Morgue utcai rendkívüli és szörnyű esettel kapcsolatban igen sok embert hallgattak ki, de a titok megoldásához egy lépéssel sem jutottak közelebb. Az alábbiakban ismertetjük az összes fontosabb tanúvallomást:

Pauline Dubourg, mosónő, kijelenti, hogy három éve ismeri mind a két áldozatot. Ennyi ideje mos rájuk. Az öreg hölgy és leánya békésen éltek, nagyon szerették egymást. Kitűnően fizettek. Életmódjukról, megélhetésükről bővebbet mondani nem tud. Azt hiszi, hogy Madame L. jövendőmondással foglalkozott. Azt beszélik róla, hogy megtakarított pénze van. A házban sosem találkozott idegennel, akárhányszor járt ott a fehérneműért. Annyi bizonyos, hogy szolgálót nem tartottak. A negyedik emelet kivételével sehol sem volt bútor a házban.

Pierre Moreau, trafikos, tanúsítja, hogy Madame L'Espanaye körülbelül négy év óta vevője. Kisebb mennyiségben dohányt és tubákot vásárolt nála. Tanú ott született a ház szomszédságában, és mindig is ott élt. A meggyilkolt asszony és leánya több mint hat éve lakott a házban, ahol holttestüket megtalálták. Előttük egy ékszerész lakott ott, aki az emeleti szobákat különböző személyeknek adta ki. A ház Madame L. tulajdona volt. Megelégelte bérlőjének visszaéléseit, és maga hurcolkodott a házba, az üresen maradt lakásokat senkinek sem adta ki. Az öreg úriasszony különben gyermekes természet volt. Tanú a hat év alatt alig ötször-hatszor látta a hölgy leányát. Rendkívül visszavonult életet éltek - híre járt, hogy van pénzük. A szomszédok azt rebesgették, hogy Madame L. jósolni is szokott - ő nem hiszi. Sohasem látta, hogy az öreg hölgyön és leányán kívül bárki is járt volna a házba, legfeljebb olykor-olykor egy-egy kihordó és nyolc-tíz esetben az orvos.

Több más tanú, szomszéd is hasonló értelemben nyilatkozott. Senki sem tudott olyan emberről, aki a ház gyakori vendége lett volna. Nem tudják, hogy Madame L.-nak és lányának van-e élő hozzátartozója. Az utcai ablakok fatáblái ritkán voltak nyitva, a hátsó ablakok mindig be voltak zárva, a negyedik emeleti nagy hátsó szobáénak kivételével. A ház jó karban van, nem nagyon régi.

Isidore Muset, zsandár, azt vallja, hogy hajnali három óra felé hívták a házhoz. A kapun húsz vagy harminc ember próbált behatolni. Muset végül szuronnyal és nem feszítővassal nyitotta ki. Nem volt nehéz munka, mert szárnyas, kettős kapuról van szó, amely sem alul, sem felül nem volt bereteszelve. Míg a kaput kifeszítették, bentről állandó sikoltozás hallatszott, de ez egyszerre megszűnt. Halálos veszélyben forgó személy (vagy személyek) kiáltozása volt ez, hangos és elnyújtott, nem rövid és szapora. Amint tanú felsietett a lépcsőn, az első emeletre érve hangos és dühös kiáltozás, kétféle hang ütötte meg a fülét. Az egyik durva, a másik sokkal rikácsolóbb - különös, idegenszerű hang. A durva hangnak néhány szavát meg tudta érteni, franciául beszélt. Bizonyos benne, hogy nem volt női hang. A *sacré* és *diable*[37] szavakat tisztán hallotta. A rikácsoló hang idegen nyelven beszélt. Nem tudja határozottan, női vagy férfihang volt-e. Az értelmét nem tudta kivenni, de azt hiszi, hogy spanyolul beszélt az illető. A szoba és a holttestek állapotát a tanú ugyanúgy írta le, mint tegnapi cikkünk.

Henri Duval a szomszédban lakik. Ezüstműves. Az elsők között volt, akik a házba hatoltak. Általában megerősíti Muset vallomását. Amikor benyomultak a házba, bezárták maguk mögött a kaput, hogy kirekesszék a tömeget, amely odakint a kora hajnali óra ellenére is összeverődött. A rikácsoló hangról azt hiszi, hogy olasz volt. Hogy nem francia, az biztos. Azt nem tudja, hogy férfihang volt-e. Lehetett női hang is. Nem tud olaszul. A szavakat nem tudta megkülönböztetni, de a hangsúlyról és a kiejtésről biztosra veszi, hogy csak olasz lehetett. Ismerte Madame L.-t és leányát. Mindkettőjükkel gyakran beszélt. Azt biztosan tudja, hogy a rikácsoló hang nem volt egyik áldozat hangja sem.

Odenheimer, vendéglős. Önként jelentkezett. Nem tud franciául, tolmács útján hallgatták ki. Amszterdamban született. A sikoltozás idején ment el a ház előtt. A lárma néhány percig - talán tíz percig is - tartott. Elnyújtott, hangos kiáltások voltak - borzasztó, kétségbeejtő hangok. Ő is bent járt a házban. Ugyanazt vallja, mint az előbbiek, egyetlen pont kivételével. Biztos benne, hogy a rikácsoló, éles hang férfihang volt - francia férfié. Az egyes szavakat nem tudta megkülönböztetni. Gyorsan, egyenetlenül hangzottak, egyszerre a félelem és a harag hangjai. A hang érdes - nem annyira rikácsoló, mint inkább érdes volt. Semmi esetre sem rikácsoló. A durva hang azt ismételgette: *sacré, diable*, és egyszer: *mon Dieu.*

Jules Mignaud, bankár, a Mignaud & Fils (rue Deloraine) cég tagja. Ő az idősb Mignaud. Madame L'Espanaye-nak van némi vagyona. Nyolc évvel ezelőtt, tavasszal, folyószámlát nyittatott az ő bankjában. Gyakran helyezett letétbe kisebb összegeket. Nem vett ki sohasem pénzt, csak most, halála előtt három nappal, személyesen, négyezer frankot. Az összeget aranyban fizették ki, és egy bankalkalmazott kíséretében küldték haza.

Adolphe Le Bon, bankhivatalnok a Mignaud & Fils cégnél. Elmondja, hogy a kérdéses napon délben hazakísérte Madame L'Espanaye-t a két zacskó arannyal. Mikor az ajtót kinyitották, a kisasszony lépett ki rajta, és átvette tőle az egyik zacskót. A másikat az idősebb hölgy vette el. Tanú köszönt, és elment. Az utcán senkit sem látott, senkivel sem találkozott. Mellékutca, nagyon elhagyatott.

---

[37] átkozott, az ördögbe (francia)

William Bird, szabó, szintén egyike azoknak, akik a házba hatoltak. Angol. Két éve lakik Párizsban. Az elsők között volt, akik a lépcsőn felértek. Hallotta a feleselő hangokat. A durva hang francia volt. Több szót megértett, de már nem emlékszik rájuk. Egészen biztosan hallotta a *sacré* és a *mon Dieu* szavakat. Olyan volt a zaj, mintha több ember veszekedett volna - dulakodás, taszigálás zaja. A rikácsoló hang nagyon hangos volt - sokkal hangosabb, mint a durva. Annyi bizonyos, hogy nem volt angol beszéd. Németnek hangzott. Lehet, hogy női hang volt. Nem ért németül.

A fent nevezett tanúk közül négyet újra kihallgattak, és mind a négyen azt vallották, hogy mikor felértek, annak a szobának ajtaja, amelyben Mademoiselle L. holttestét megtalálták, belülről be volt zárva. Odabenn néma csönd - sem nyögés, sem másféle zaj. Mikor felfeszítették az ajtót, a szobában semmit sem láttak. Az utcai és a hátsó szoba ablakai be voltak húzva és belülről gondosan elzárva. A két szoba közt levő ajtó be volt csukva, de nem volt bezárva. Az első szobából a folyosóra nyíló ajtó be volt zárva, a kulcs benne volt a zárban. A negyedik emeleten a folyosó végén van egy kis szoba, amelynek ajtaját félig nyitva találták. Ez a szoba az utcára néz. Amolyan lomtárféle lehetett, mert régi ágynemű, néhány láda, és más ilyesmi volt benne összezsúfolva. Minden egyes darabot gondosan elmozdítottak és megvizsgáltak. Egyáltalán, nem volt egy talpalatnyi helye a háznak, amelyet a legnagyobb gonddal át ne kutattak volna. Minden kéményt kéménykotróseprűvel végigtisztítottak. A ház négyemeletes, padlásszobája is van. A tetőről csapóajtó nyílik, de láthatólag évek óta nem nyitották ki, be is volt szögezve. A tanúk vallomása arra az időre vonatkozólag, amely a veszekedő hangok észlelése és az ajtó feltörése között eltelt, nem egységes. Van, aki szerint három perc volt, másik szerint öt perc is lehetett. Az ajtót nehéz volt kinyitni.

Alfonso Garcio, temetkezési vállalkozó. A Morgue utcában lakik. Spanyolországban született. Szintén bent járt a házban, de nem ment fel a lépcsőn. Ideges ember, és nem akarta magát izgalmaknak kitenni. Mégis hallotta a civakodó hangokat. A durva hang francia volt, az egyes szavakat nem értette. A rikácsoló beszéd angol volt - egészen bizonyos, hogy angol. Ő maga nem tud angolul, de a hangsúly és kiejtés angol volt.

Alberto Montani, cukrász. Egyike azoknak, akik elsőnek értek fel a lépcsőn. Hallotta a kérdéses hangokat. A durva hang franciául beszélt. Néhány szót meg is értett. A beszélő feltétlenül korholó hangon szólott. A rikácsoló beszédet nem értette meg. Gyorsan, hadarva, egyenetlenül hangzott. Azt hiszi, hogy orosz lehetett. Különben úgy vall, mint a többiek. Tanú olasz születésű, sohasem beszélt orosz emberrel.

Több tanút újra kihallgattak, és mindegyik azt vallotta, hogy a negyedik emelet valamennyi szobájának kéménye oly szűk, hogy azon ember nem fér át. Kéménykotróseprűn olyan henger alakú kefét értettek, amilyennel a kéményseprő tisztítja a kéményeket, a kéményben fel-le húzogatva. Semmiféle hátsó lejárat nincs, amelyen valaki elhagyhatta volna a házat, mialatt a tanúk felmentek a lépcsőn. Mademoiselle L'Espanaye teste olyan szorosan volt begyömöszölve a kéménybe, hogy négy-öt ember megfeszített, egyesült erejébe telt, hogy kihúzhassák.

Paul Dumas, orvos, azt mondja, napkeltekor hívták át, hogy megvizsgálja a holttesteket. Akkor már mind a kettő az ágy derékalján feküdt, abban a szobában, amelyben a lányt megtalálták. Mademoiselle L. teste zúzódásokkal és horzsolásokkal volt tele. Ez magától értetődő, ha meggondoljuk, milyen erővel gyömöszölték a kéménybe és húzták ki onnan. A torka körül volt legfőként elkínozva. Álla alatt mély karmolások éktelenkedtek, meg egy csomó ólmos, kékes folt - kétségtelenül fojtogató ujjak nyomai. Az arc szörnyen elszíneződött, a szemgolyók kidülledtek üregükből. A nyelv részben át volt harapva. Gyomortájon hatalmas zúzódást talált, valószínűleg egy térd erőteljes nyomását. Az orvos véleménye szerint Mademoiselle L'Espanaye-t egy vagy több ismeretlen tettes fojtotta meg. Az anya holtteste

szörnyen össze volt zúzva. A jobb láb és kar csontjai szinte kivétel nélkül el voltak törve. A bal szárcsont szilánkokra zúzódott, ugyanígy valamennyi bal oldali borda is. Az egész test rettenetesen összevissza zúzódott. Szinte elváltozott. Nem lehet megállapítani, hogy a sérüléseket mivel okozták. Egyaránt lehetett nehéz dorong vagy vasrúd, vagy súlyos szék, vagy bármilyen más nehéz, nagy tompa fegyver valami roppant erős ember kezében. Annyi bizonyos, hogy asszonyi erő ilyen ütésekre semmiféle fegyverrel nem képes. Madame L. feje, mikor a tanú látta, teljesen levált törzséről, és a felismerhetetlenségig össze volt roncsolva. Torkát láthatólag valamilyen rendkívül éles eszköz - lehetséges, hogy borotva metszette el.

Alexandre Etienne sebészt Dumas orvossal együtt hívták a holttestekhez. Ugyanazt mondja, amit az orvos, és csatlakozik szakvéleményéhez.

Kihallgattak még más tanúkat is, de más fontos vallomás nem hangzott el. Ilyen rejtélyes és minden részletében meglepő gyilkosság - ha ugyan egyáltalán gyilkosságról lehet szó - Párizsban még sohasem történt. A rendőrség teljesen tehetetlen - ami ilyen természetű eseteknél elég szokatlan jelenség. A titok nyitjának még csak árnyékát sem látjuk.

Az újság esti kiadása arról az izgalomról számolt be, amely a Quartier St. Roch-t magával ragadja. A házat újra és újra átkutatták, minden tanúvallomást a leggondosabban fontolóra vettek, a tanúkat keresztkérdések alá vetették, de minden fáradság és nyomozás hiábavalónak bizonyult. A legújabb hír szerint Adolphe Le Bont, a banktisztviselőt letartóztatták és bebörtönözték - bár az ismertetett tényálláson túl semmi terhelő bizonyíték nem merült fel ellene.

Úgy látszik, Dupint rendkívül érdekelte az ügy valamennyi mozzanata - legalábbis viselkedéséből erre következtettem, mert ő maga nem nyilatkozott, és nem kísérte megjegyzésekkel az esetet. Csak miután Le Bon elfogatását is közölte az újság, kérdezte meg tőlem, hogy mi a véleményem a kettős gyilkosságról.

Én is csak azt mondhattam neki, amit minden párizsi, hogy megoldhatatlan titokkal állunk szemközt. Nem látom, hogyan juthatnánk a gyilkos nyomára.

- Erről nem szabad véleményt alkotnunk - felelte Dupin -, amíg a vizsgálat ilyen mederben folyik. A párizsi rendőrség, amelyet annyit dicsőítenek éleslátásáért, ravasz, de semmi több. Nincs az eljárásában rendszer, csak azt teszi, amire a pillanat ösztönzi. Hatalmas csinnadrattával intézkedik, de intézkedései gyakran annyira nincsenek összhangban az esettel, hogy az engem egyenesen Monsieur Jourdainre emlékeztet *Az úrhatnám polgár*-ból, aki pongyoláját kéri, hogy jobban hallja a zenét. Igaz, sokszor meglepő eredményeket ér el rendőrségünk, de ez többnyire ernyedetlen szorgalmának és buzgóságának a jutalma. Ha ez a két tulajdonság nem elegendő, akkor a gépezet csődöt mond. Vidocq például jó szimatú és kitartó rendőr volt, de mert gondolkodása nem volt iskolázott, akármilyen odaadással kutatott is, újra meg újra hamis nyomra tévedt. Túlságosan közelről nézte a dolgokat, és ez megzavarta látását. Lehet, hogy egy-két részletet rendkívül tisztán látott, de az egészet éppen ezért szem elől tévesztette. Ez gyakran megesik azzal, aki nagyon is mélyre néz. Az igazság nincs mindig a kút fenekén. Sőt, ami a fontos dolgokat illeti, én azt vallom, hogy mindig a felszínen lebegnek. A mélység ugyan lent van a völgyben, de a hegycsúcsról pillanthatjuk meg. Az ilyesfajta tévedések mikéntjét és forrását legjobban egy példa világíthatja meg: az égitestek látása. Ha úgy pillantunk rá egy csillagra, a szemünk sarkából, hogy sugara recehártyánk külső részét érje (amely érzékenyebb a gyenge fényre, mint a belső), akkor a szóban forgó égitestet teljes fényében látjuk, ragyogóbbnak, mint amikor teljesen feléje fordulunk, és merőn, hosszan nézzük. Csillogása annyira és olyan arányban homályosul el, amennyire és amilyen erővel tekintetünket reá szegezzük. Így szélesebb kévében hull ugyan szemünkbe sugara, de a kép az előbb érzékelhetőbb volt. A szükségtelen elmélyedés megzavarja és gyengíti gondolatainkat,

még maga a Vénusz is eltűnik az égboltról, ha túlságosan sokáig, túlságosan merőn és aprólékosan figyeljük.

Visszatekintve a gyilkosságra, vizsgáljuk meg előbb mi magunk a tényeket, mielőtt véleményt formálnánk róluk. Szórakoztató nyomozás lesz. (Furcsának találtam ezt a megállapítást, de szó nélkül vettem tudomásul.) Különben is Le Bonnak egy szolgálatáért hálával tartozom, és most fizetni akarok. Elmegyünk és megnézzük magunk is a tett színhelyét. G. rendőrfőnököt ismerem, és azt hiszem, minden különösebb nehézség nélkül megkapom a szükséges engedélyt.

Így is történt, és máris a Morgue utcába indultunk. Nyomorult sikátor, amely a rue Richelieu-ből a rue St. Roch-ba torkollik. Nagyon messze van a lakásunktól, úgyhogy csak a késő délutáni órákban értünk oda. A házat könnyen megtaláltuk, mert a túlsó járdáról egy csomó ember bámulta céltalan kíváncsisággal a behajtott zsalugátereket. Közönséges párizsi ház volt, kapualja egyik oldalán tolóablakos kis fülkével, a *concierge*[38] odújával. Mielőtt bementünk volna, bekanyarodtunk egy szomszédos utcácskába, majd befordultunk, és így a ház mögé értünk. Dupin ritka, szinte kínos gonddal figyelte nemcsak a házat, hanem az egész környéket, aminek, őszintén szólva, nem sok célját láttam.

Azután visszatértünk a ház elé. Becsengettünk, felmutattuk engedélyünket, és az őr bebocsátott. Felmentünk a lépcsőn, egyenesen abba a szobába, amelyben Mademoiselle L'Espanaye-t megtalálták, és ahol még ott feküdt a két áldozat. A szobában, amint ez már ilyenkor szokás, mindent a helyén hagytak. Nem láttam semmi mást, csak azt, amit a *Gazette des Tribunaux*-ban olvastam. Dupin mindent aprólékosan megvizsgált - a két holttestet is. Benéztünk a többi szobába, lementünk az udvarra - persze, mindenüvé elkísért egy zsandár. Késő estig vizsgálódtunk, és miután elhagytuk a házat, Dupin útközben egy pillanatra benézett az egyik újság kiadóhivatalába.

Már szóltam barátom szeszélyeiről, és hogy francia kifejezéssel élve - *je les ménageais*[39]. Most azzal szórakozott, hogy másnap délig a gyilkosságról egy szót sem szólt, majd váratlanul megkérdezte tőlem, hogy a tett színhelyén nem tűnt-e fel nekem valami különös.

A „különös" szót olyan hangsúllyal ejtette ki, hogy nem tudom, miért, megborzongtam.

- A *Gazette* nem hangsúlyozta eléggé a gyilkosság szokatlanul borzalmas voltát. De talán ne is törődjünk a hírlap szokványos véleményével. A jelek szerint ezt a rejtélyt pontosan azért tartják megoldhatatlannak, aminek a valóságban meg kéne könnyítenie megoldását: hogy minden részlet annyira *túlzott*. A rendőrséget megzavarja, hogy nem talál semmi indítóokot, nem is magára a gyilkosságra, hanem hallatlanul kegyetlen voltára. Az is megfoghatatlan (a rendőrség szemében), hogy bár a tanúvallomások szerint a meggyilkolt Mademoiselle L'Espanaye szobájából ingerült és izgatott hangok párbeszéde hallatszott, a szobát mégis üresen találták, és a benyomuló sokaság a lépcsőn felmenet senkivel sem találkozott. A szobában levő vad rendetlenség, a kéménybe fejjel lefelé begyömöszölt hulla, az öregasszony félelmetesen összetört holtteste, azok a jelenségek, amelyeket az imént említettem, és ezenkívül sok minden, amit fölösleges most felsorolnom, megbénította a rendőrség nyomozó tehetségét, és tévútra vezette annyiszor megdicsért éleslátását. A rendőrség abba az általános és közönséges hibába esett, hogy a szokatlant összetévesztette a rejtelmessel, holott éppen a szokottól való eltérések fonalát követve találjuk meg az igazsághoz vezető utat. Az ilyen

[38] házmester (francia).

[39] tiszteletben tartottam őket (francia).

esetekben, mint amilyen ez is, nem azt kell kérdezni, hogy „mi történt”, hanem azt, hogy „mi történt, ami eddig sohasem történt meg”. Az a könnyedség, ahogy megtalálom, vagy már meg is találtam e rejtély megoldását, egyenes arányban áll megoldhatatlanságának a rendőrség által vélt mértékével.

Néma csodálkozással bámultam Dupinre.

- Most - folytatta szavait, és szobánk ajtajára nézett -, most ide várok valakit, aki ha nem is maga a gyilkos, és nem is okozója ennek a mészárlásnak, de bizonyos mértékben részese, ha az elkövetett bűn legförtelmesebb részében talán ártatlan is. Remélem, nem tévedek ebben a feltevésemben; mert éppen erre építettem az egész talány megoldását. Ide várom - minden pillanatban megjöhet -, ebbe a szobába. Megeshet, hogy nem jön, de valószínű, hogy igen. Ha eljön, itt kell tartanunk. Pisztolyunk van, kezelni tudjuk, ha a helyzet megkövetelné.

Átvettem a pisztolyt, nem is igen tudva, mit cselekszem, miközben hitetlenül hallgattam barátom szavait. Dupin folytatta, mintha magában beszélne. Már említettem, hogy ilyen hangulatban mennyire személytelen. Látszólag hozzám beszélt, de hangja, ha nem volt is hangos, mégis úgy csengett, mintha valaki távol lévőhöz szólna. Szeme üresen meredt a falra.

- A veszekedés, amely a szobából kihallatszott - mondta -, semmi esetre sem volt a két nő hangja; ezt valamennyi tanúvallomás hangsúlyozta. Ez fölment bennünket az alól a feltevés alól, hogy az öregasszony előbb meggyilkolta a lányát, azután öngyilkosságot követett el. Ezt a lehetőséget csak a rend kedvéért említem, hisz Madame L’Espanaye erejétől nem tellett volna ki, hogy lányát a kéménybe gyömöszölje, úgy, ahogy ott megtalálták. A testén talált zúzódások és sebek jellege is teljesen kizárja az öngyilkosságot. Gyilkosság történt, s a gyilkos biztosan harmadik személy volt. A lépcsőkre lehallatszó hangok ettől a harmadiktól eredtek. Nézzük most - ha nem is terjeszkedem ki a hangokra vonatkozólag az összes tanúvallomásokra -, hogy mi volt *rendkívüli* a tanúk kijelentéseiben. Nem vettél észre valami rendkívülit?

Azt feleltem erre, hogy a tanúk egybehangzóan azt vallották, hogy a durva hang francia volt, de arra vonatkozólag, hogy a rikácsoló, vagy mint az egyik kifejezte, „érdes” hang milyen nemzetiségű volt, mindegyikük véleménye eltért.

- Így vallottak a tanúk - felelte Dupin -, de nem ez volt a különös a vallomásokban. Úgy látszik, nem vettél észre semmi különöset, pedig volt valami *egészen* rendkívüli. A tanúk, mint te is mondtad, egybehangzóan és egyértelműen egyetértettek a durva hangra vonatkozólag. De ami a rikácsoló hangot illeti, az erről szóló vallomásokban nem az a különös, hogy ellentétesek, hanem az, hogy az olasz, az angol, a spanyol, a hollandus és a francia, mikor közelebbről meg akarja jelölni, mind azt vallja, hogy *idegen* hangja volt. Mindegyik bizonyos abban, hogy a hang nem honfitársáé, mindegyik más nyelvű beszédhez hasonlítja, nem a magáéhoz, hanem éppen ellenkezőleg. A francia azt mondja, hogy spanyolosan hangzott, és idézni is tudna néhány szót, ha véletlenül tudna spanyolul, a hollandus azt mondja, hogy franciául hangzott, de ő maga „nem tud franciául, tolmács útján hallgatták ki”, az angol azt hiszi, hogy német volt a hang, de „nem ért németül”, a spanyol „bizonyos benne”, hogy angol beszéd volt, de csak „a hangsúly és kiejtés” alapján, mert „ő maga nem tud angolul”, az olasz azt hiszi, hogy orosz beszéd volt, de „sohasem beszélt orosz emberrel”. Egy második francia azt állítja, és ebben különbözik az első franciától, hogy a hang egészen biztosan olasz volt, de mivel „nem tud olaszul” - ő is, akár a spanyol tanú, csak „a hangsúlyra és a kiejtésre” alapítja véleményét. Mindezt összefoglalva: milyen furcsa, szokatlan lehetett az a hang, melyről ennyi tanú ennyifélét állít! Öt nagy európai nyelvet beszélő ember mind másképpen hallotta! Persze, azt mondhatnád erre, lehetséges, hogy a hang egy ázsiai vagy afrikai ember ajkáról hangzott

el. Párizsban ilyen ember nincs sok, de anélkül, hogy e lehetőséget tagadnám, néhány dologra fel kell hívnom a figyelmedet. Az egyik tanú azt mondta, hogy a hang inkább érdes, rekedtes volt, mint rikácsoló. Két másik szerint a titokzatos idegen hadarva, töredezve, egyenetlenül beszélte azt a nyelvet. Egyetlen tanú sem tudott szavakat vagy szavakhoz hasonló hangokat megkülönböztetni.

Nem tudom - folytatta Dupin -, hogy mit szólsz fejtegetésemhez, de nem habozom kijelenteni, hogy a durva és rikácsoló hangra vonatkozó tanúvallomások már magukban is olyan következtetést tesznek lehetővé, olyan gyanút keltenek, amely a rejtély ügyében folytatandó nyomozás irányát a továbbiakban megszabja. Azt mondtam most, hogy lehetővé tesznek bizonyos következtetést, de ez nem fejezi ki pontosan véleményemet. Az a véleményem, hogy ez a következtetés az egyetlen helytálló következtetés, és eredményeként óhatatlanul felmerül a gyanú. Hogy mi ez a gyanú, azt most még nem akarom elmondani. Csak arra akartam figyelmedet felhívni, hogy ez a gyanú a helyszínen végzett nyomozásomnak formát és határozott irányt szabott.

Képzeljük most magunkat újra a szobába, ahol a gyilkosságot elkövették. Mit keressünk ott először? Az utat és módot, ahogy a gyilkosok elmenekültek. Annyi bizonyos, hogy sem te, sem én nem hiszünk természetfeletti erőkben. Madame és Mademoiselle L'Espanaye-t nem szellemek gyilkolták meg. Akik végrehajtották a tettet, hogy így fejezzem ki magam, „anyagi lények" voltak, és menekülésük is csak „anyagi" lehetett. De hogyan és merre? Ha helyes következtetést akarunk levonni, szerencsére egyetlen út marad előttünk nyitva, és ez az út el kell hogy vezessen bennünket a végkövetkeztetéshez. Vizsgáljuk meg tüzetesen a menekülés lehetőségeit, egyiket a másik után. Annyi bizonyos, hogy a gyilkosok, amikor a tanúk felsiettek a lépcsőn, abban vagy a közvetlenül mellette levő szobában voltak, amelyben Mademoiselle L'Espanaye holttestét megtalálták. Tehát csakis a két szoba egyikéből menekülhettek el. A rendőrség átfésülte a padlót, a mennyezetet, és végigkutatta minden irányban a falat. Titkos ajtó vagy más kijárat nem kerülhette volna el a figyelmüket. De én nem bíztam meg a rendőrök szemében, a magam szemével néztem a dolgok után. Titkos kijáratot én sem fedeztem fel. A szobák ajtaja, mely a folyosóra nyílik, belülről gondosan kulcsra volt zárva. De nézzük a kéményeket! Ezek, bár szélességük a kandalló fölött szabály szerint 8-10 láb, annyira összeszűkülnek, hogy egy jól megtermett macska sem férne át rajtuk.

Miután bebizonyítottuk, hogy a menekülés ezen a két úton teljesen lehetetlen, maradnak még az ablakok. A ház homlokzatán levő ablakokon át nem távozhattak, hiszen rögtön észrevette volna őket az utca bámészkodó népe. Így hát a hátsó szoba egyik ablakán kellett a gyilkosnak vagy gyilkosoknak elmenekülniük. Nos hát, miután elkerülhetetlenül ehhez a megoldáshoz értünk, nem szabad elvetnünk ezt csak azért, mert látszólag legyőzhetetlen akadályokkal állunk szemközt. Az egyetlen út, amely számunkra megmarad, annak bizonyítása, hogy ezek az akadályok csak látszólagosak, és nem legyőzhetetlenek.

A szobának két ablaka van. Az egyiket semmiféle bútor nem állja el, teljesen szabad. A másiknak alsó részét az elébe tolt ágy ormótlan fejrésze takarja el. Az első ablak belülről be volt zárva. Hiába igyekeztek többen is, hogy felhúzzák, nem sikerült. A bal oldali ablakkeretbe igen vastag szög volt mélyen beverve, a feje is alig látszott ki. A másik ablakba ugyanott hasonló szöget vertek, és itt is hiábavalónak bizonyult minden igyekezet, hogy az ablakot kinyissák. A rendőrség ennyivel be is érte - erre se menekülhetett senki! Fölöslegesnek tartották a szöget kihúzni és kinyitni az ablakokat.

Én valamivel gondosabban néztem utána a dolognak, mégpedig a mondott érvek alapján. Erre kellett távozniuk még akkor is, ha ez látszólag lehetetlen. Tudtam, hogy a valóságban ez a lehetetlenség nem bizonyulhat lehetetlennek.

Tovább következtettem tehát - *a posteriori*[40]. A gyilkosok feltétlenül a két ablak egyikén át menekültek. De ha ez így volt, akkor az ablakokat nem hozhatták rendbe belülről, nem zárhatták le, pedig a vizsgálat mindkettőt zárva találta. Ez olyan körülmény, amelyet tekintetbe véve, a rendőrség fölöslegesnek is tartotta, hogy ebben az irányban tovább kutasson. Az ablakok belülről zárva voltak. Így tehát maguktól kellett záródniuk! Ebből a feltevésből nem engedhettem. A szabad ablakhoz léptem, némi erőlködés árán kihúztam a szöget, és fel akartam emelni a tolóablakot. Hiába, nem sikerült! Ezt így is gondoltam! Most már tudtam, hogy valahol egy rejtett rugónak kell lennie, és elképzelésem igazolódása meggyőzött alapfeltevésem helyességéről, bármilyen titokzatosnak látszanak is a szöggel kapcsolatos körülmények. Alapos és gondos vizsgálat után meg is találtam a rejtett rugót. Megnyomtam, és a felfedezéssel elégedetten lemondtam arról, hogy az ablakot is felhúzzam.

Helyére tettem a szöget, és figyelmesen megvizsgáltam. Ha valaki ezen az ablakon menekült volna el, kívülről leszoríthatta volna, és a rugó a helyére pattan - de a szöget lehetetlen lett volna újra visszatenni a helyére. Ez a megállapítás tiszta, világos volt, és szűkebb körre korlátozta vizsgálódásomat. A gyilkosok feltétlenül a másik ablakon szöktek meg. S mivel a két ablak feltehetően egyforma rugószerkezetre jár, az eltérésnek a szögek között, vagy legalább megerősítésük módja között kellett adódnia. Az ágy szalmazsákjára álltam, úgyhogy beláthattam az ágy fejével félig eltakart ablakmélyedésbe. Mélyen benyúltam, és rögtön rátaláltam a rugóra. Megnyomtam: ugyanolyan szerkezetű volt, mint a másik. Most a szöget vettem szemügyre. Vastag volt, mint a másik, és látszólag ugyanúgy is volt beverve - majdnem a fejéig.

Ha azt gondolod, hogy erre megrökönyödtem, teljesen félreértetted levezető módszeremet. Hogy sportnyelven szóljak, eddig nem volt egyetlen „hibapontom” sem. A nyomot egy pillanatra sem veszítettem el. A lánc egyetlen szeme sem lazult meg. A legvégső megoldásig követtem a titkot: és ez a megoldás a szög volt. Mondtam már, hogy a másik szöggel mind nagyságra, mind elhelyezésére nézve azonos volt, de maga ez a tény (akármilyen fontosnak látszott is) egyáltalában semmit nem nyomott a latban, mihelyt szembeállítottam azzal, hogy ennél a pontnál megszakadt a nyom.

„Itt valami nincs rendjén a szög körül” - mondtam magamban. És megfogva a fejét, kihúztam; körülbelül egy negyedhüvelyknyit tartottam a kezemben belőle. A másik vége benn maradt a lyukban. A kezemben levő darab a törésnél rozsdás volt, tehát a törés régi lehetett, és valószínűleg kalapácsütés okozta; ez annál valószínűbbnek látszott, mert a szög feje majdnem egészen bemélyedt a fába. Gondosan betettem helyére a letört részt, a törés láthatatlanná vált, és senki se hitte volna, hogy ott egy törött szög rejtőzik. Megnyomtam a rugót, néhány hüvelyknyire felemeltem az ablakkeretet, vele együtt a szög feje is felemelkedett, de a tört rész nem ugrott ki a fából. Újra becsuktam az ablakot, és a szög ismét egésznek és hibátlannak látszott.

Tehát a rejtélyt idáig kibogoztam. A gyilkos az ágy fejénél levő ablakon keresztül menekült el. Lehet, hogy távozása után az ablak önmagától csúszott vissza, ha ugyan nem szántszándékkal eresztették le kívülről, de annyi bizonyos, hogy a rugó zárta le s nem a szög, a rendőrség pedig, a rugó szerepét összetévesztve a szögével, minden további nyomozással felhagyott, mert feleslegesnek találta.

A következő kérdés az volt, hogy a gyilkos hogyan ereszkedhetett le az ablakból. Erre a kérdésre megtaláltam a feleletet, mikor veled körüljártam a házat. A szóban forgó ablaktól öt

[40] utólag (latin).

és fél lábnyira villámhárító húzódik. Erről a távolságról lehetetlennek látszik, hogy akárki is elérhesse az ablakot. De észrevettem, hogy a negyedik emelet ablaktáblái abból a különös fajtából valók, amelyet a párizsi ácsok *ferrade* néven ismernek. Ma már ritkán alkalmazzák, de Lyon és Bordeaux öreg házain még gyakran láthatók. Közönséges ajtóhoz (nem szárnyas ajtóhoz) hasonlítanak, alsó felük kerti rács formájú, úgyhogy a kéz pompásan megkapaszkodhatik benne. A szóban forgó fatáblák körülbelül három és fél láb szélesek. Emlékszel rá, hogy mikor ott vizsgálódtunk a ház hátsó frontján, félig nyitva voltak, körülbelül derékszögben állottak a falnak. Lehetséges, hogy a rendőrség, mint jómagam is, megvizsgálta az épületnek ezt a részét, talán látta is a *ferrade*-ot, de nem ötlött szemébe nagy szélessége, vagy teljesen elkerülte a figyelmét, és nem tette vizsgálat tárgyává. Mivel az volt a meggyőződése, hogy erre senki sem menekülhetett, nagyon felületesen nézte a dolgokat. De előttem rögtön világos volt, hogy a kérdéses ablaktábla kihajtva kétlábnyira megközelíti a villámhárítót. Világos tehát az is, hogy egy rendkívül ügyes, bátor ember az ablaktábla segítségével a villámhárítóról könnyen a szobába mászhatott. Feltéve, hogy az ablakszárny egészen ki volt csapva, a betörő két és fél láb távolságról erőteljesen belekapaszkodhatott az ablaktábla rácsos alsó részébe, így megkapaszkodva, és lábát a falnak feszítve, elrugaszkodott a villámhárítótól, és az ablaktábla becsukódott; s ha feltételezzük, hogy akkor az ablak éppen nyitva volt, máris a szobába lendíthette magát.

Még egyszer figyelmeztetlek, és jól jegyezd meg, hogy rendkívül ügyes és mozgékony valakiről beszélek, amikor azt bizonyítom, hogy igenis lehetséges ez a vakmerő és kockázatos bravúr. Azt akarom bebizonyítani, hogy a dolog megtörténhetett, és szeretném, ha megértenéd, hogy a rendkívülinél is rendkívülibb erő és majdnem természetfeletti ügyesség kellett a vállalkozás véghezviteléhez.

Jogászi nyelven szólva, nyilván azt mondanád most, hogy feltételezésem elfogadtatása érdekében okosabban tenném, ha inkább lebecsülném, mintsem hangsúlyoznám a rendkívüli testi ügyességet és emberfölötti rugalmasságot. Lehet, hogy ez beválik a jogászi gyakorlatban, de nem használható az ész elemző munkájában. Az én végcélom pusztán az igazság. Közvetlen célom pedig az, hogy szoros összefüggésbe hozzam benned az annyiszor hangsúlyozott „rendkívüli, szokatlan ügyességet” a „különös, rikácsoló (vagy érdes) hanggal”, azzal az egyenetlenül hangzó beszéddel, amelynek nemzetiségére vonatkozólag nem volt két egybehangzó vélemény, és amelynek kiejtésében egyetlen érthető szótagot sem lehetett felfedezni.

E szavakra agyamban hirtelen felbukkant valami bátortalan félelképzelés arról, hogy voltaképpen mit is akar mondani Dupin. Mintha a megértés határáig jutottam volna, anélkül, hogy meg is értettem volna; ugyanúgy, ahogy az ember néha érzi, hogy majdnem emlékezik valamire, és mégis képtelen emlékezni. De barátom tovább folytatta:

- Látod, hogy a menekülés kérdését a behatolás kérdésére fordítottam. Kimenetből bemenet lett! Rá akartalak vezetni, hogy a kettő voltaképpen egy! De térjünk vissza a szoba belsejébe, nézzünk itt szét. Azt mondták, hogy a kiráncigált szekrényfiókokat kirabolták, bár sok tárgy szemmel láthatóan a helyén maradt. Ez a megállapítás teljesen képtelen. Puszta feltevés, semmi több, de ennek is oktalan. Honnan tudják, hogy a fiókokban talált holmi nem egyezett meg a fiókok eredeti tartalmával? Madame L’Espanaye és lánya nagyon visszavonult életet élt, társaságot alig fogadott, ritkán hagyta el a házat: nemigen volt szükségük változatos ruhatárra. Azok a ruhák, amelyek „ott maradtak”, semmivel sem értéktelenebbek, mint amilyeneket a hölgyek rendszerint hordtak. Ha tolvaj járt a házban, miért nem vitte el a legértékesebbeket, miért nem vitte el valamennyit? S főleg: mért hagyott ott négyezer arany frankot, hogy helyette egy batyu fehérneművel terhelje meg magát? Mert az aranyat otthagyták! Monsieur Mignaud, a bankár, négyezer frankról beszélt. Ezt az összeget majdnem

hiánytalanul megtalálták a padlón heverő zacskókban. Jól teszed tehát, ha kivered a fejedből azt a megtévesztő indítóokot, amelyhez a rendőrség ragaszkodik: hogy itt rablógyilkosság történt, hogy pénzért gyilkoltak! Csak mert néhány tanú azt vallotta, hogy az ajtóban néhány napja pénzt adtak át! Sok minden történik nap mint nap, ami tízszer jobban egybevág, mint az, hogy valakinek pénzt adnak át, és az illetőt három napon belül meggyilkolják - és ezeknek mégsem tulajdonítanak semmi jelentőséget. „Egybevágó események!" - gyakran ez a nagy szikla állja el azoknak a gondolkodóknak tiszta látását, akik nem nevelkedtek a valószínűség-számítás elméletén, azon az elméleten, amelynek az emberi kutatás legdicsőbb eredményeit és ezek legdicsőbb magyarázatait köszönhetjük. Az adott esetben: ha az arany eltűnt volna, akkor az a tény, hogy három nappal ezelőtt adták át, többet jelentett volna puszta „egybevágás"-nál. Úgy szerepelhetett volna, mint a gyilkosság indítóoka. De az adott esetben, ha feltesszük, hogy az arany volt a gaztett oka, azt is fel kell tételeznünk, hogy a tett elkövetője nem lehetett olyan habozó hülye, hogy otthagyja az aranyat, az „indítóok"-ot.

De mindazt szem előtt tartva, amire felhívtam figyelmedet - a különös hang, a rendkívüli ügyesség, és ennek a párját ritkítóan brutális gyilkosságnak meglepően hiányos indítóoka -, vessünk egy pillantást a mészárosmunkára.

A lányt megfojtották. Kézzel fojtották meg, és fejjel lefelé gyömöszölték a kandalló kéményébe. Közönséges gyilkos nem folyamodik ilyen módszerekhez. Nem így bánik el áldozatával. Be kell látnod, hogy a módban, ahogy a holttestet a kéménybe gyömöszölték, van valami határtalanul szertelen, valami, amit nem hozhatunk összhangba az emberi gonoszságról való fogalmunkkal, még akkor sem, ha feltesszük is, hogy a gyilkosok a legelvetemültebb alakok. És képzeld el, milyen rettenetes erőnek kellett annak lenni, amely képes volt annyira *fel*nyomni a kéménybe a holttestet, hogy több ember egyesített erőfeszítésével lehetett csak *le*húzni onnan.

És még sok másban is megmutatkozik ez a csodálatos, rendkívüli erő. A kandallóhoz néhány vastag, nagyon vastag ősz hajtincs tapadt. Gyökerestül szakították ki. Tisztában vagy azzal, milyen rettenetes erő kell ahhoz, hogy csak húsz vagy harminc szál hajat egy csomóban tépjünk ki a fejből? Te láttad ezeket a hajcsomókat... Csakúgy, mint én. A gyökerük (rémes látvány!) magával tépett húscafatokat a fejbőrrel együtt - rettenetes erő! Gondold meg, egyszerre, egy rántással legalább félmillió hajszálat kellett kiszakítania. Az öregasszony nyaka nemcsak hogy el volt metszve, hanem a fej egyszerűen elvált a törzstől - és mindez egy borotvavágással! Gondold meg, micsoda vad brutalitás kell ehhez! A Madame L'Espanaye testén levő sérülésekről nem beszélek... Monsieur Dumas és érdemes segítőtársa, Monsieur Etienne már elmondta, hogy valami tompa eszköz okozta ezeket - és ebben a két úrnak teljesen igaza van. A tompa tárgy kétségtelenül az udvar kövezete volt, amelyre az áldozatot ledobták az ágy fejénél levő ablakon át. De a rendőrség természetesen erre se gondolt, mint ahogy elkerülte figyelmét az ablaktábla széles volta is. A rendőrségnek elég volt az, hogy a szögekről tudott, és ezzel agyát is elzárta légmentesen attól a lehetőségtől, hogy az ablakokat valaha is kinyitották!

Most vegyük mindehhez, amit magad is láttál, hogy milyen furcsa összevisszaságban volt a szoba, és akkor egybefoglalhatjuk mindazt, amit eddig megállapítottunk: bámulatos ügyesség, emberfeletti erő, vad brutalitás, az indokolatlan mészárosmunka, a szörnyűségnek minden emberiességéből kivetkezett, szinte „groteszk" volta, a különböző nemzetiségű emberek előtt érthetetlen hangok, amelyekből a fül egyetlen szótagot sem tudott kivenni - kérdezem tőled, hogy mit gondolsz minderről, merre indul a képzeleted?

Hideg futott végig rajtam, mikor Dupin ezt kérdezte tőlem.

- Egy őrült... Őrült lehetett a gyilkos - feleltem -, egy dühöngő elmebeteg, aki valamelyik szomszédos *Maison de Santé*-ból[41] szökött meg.

- Bizonyos szempontból - felelte - egészen helytálló a gondolatod. De az őrültek hangja még legvadabb dühöngésükben sem olyan, amilyen az a lépcsőházba lehallatszó, különös hang volt. Az őrülteknek is van nemzetiségük, valamilyen néphez tartoznak, és ha összefüggés nélkül beszélnek is, beszédükben meg lehet különböztetni legalább a szótagokat. Ezenkívül az őrülteknek nincs olyan hajuk, mint amilyet itt tartok a kezemben. Madame L'Espanaye görcsösen összecsukott ujjai közül bontottam ki ezt a kis hajcsomót. Milyen haj ez, mit gondolsz?

- Dupin - mondtam szinte lélegzetemet vesztve -, ez a haj nagyon furcsa - ez nem emberi haj!

- Nem mondtam, hogy az - válaszolta -, de mielőtt véleményünket kimondanánk, kérlek, nézd meg ezt a vázlatot, amelyet papírra vetettem. Pontos mása annak, amit a tanúvallomások „sötét foltok"-nak és „körmök bemélyedt nyomának" neveznek Mademoiselle L'Espanaye nyakán, s amit Dumas és Etienne urak szakvéleményükben e szavakkal jelöltek meg: „egy csomó ólmos, kékes folt, kétségtelenül fojtogató ujjak nyoma".

Azt csak megengeded - folytatta barátom, s elém terítette az asztalra a papirost -, hogy ez a rajz kemény és biztos szorításnak az érzetét idézi fel. Ebből a kézből kicsúszás nincs! Minden ujj megtartotta (valószínűleg az áldozat haláláig) rettenetes szorítását azon a helyen, amelyet az első pillanatban megmarkolt. Tedd most ujjaidat a megfelelő helyekre.

Megkíséreltem, de nem sikerült.

- Valószínűleg nem jól végezzük a kísérletet - mondta. - A papiros sík felületen van kiterítve, az emberi nyak pedig henger alakú. Itt van egy fadarab, alakja körülbelül olyan, mint egy nyaké. Tekerjük köré a vázlatot, és tegyünk újabb kísérletet.

Megtettem, de most is kudarcot vallottam.

- Ez nem emberi kéz nyoma! - jegyeztem meg végre.

- Olvasd fel most Cuvier könyvének ezt a bekezdését - szólított fel Dupin.

A kelet-indiai szigetek hatalmas, vörös orangutánjának pontos anatómiai leírása volt az olvasmány, amelyet elém tett. Mindenki ismeri ennek az emlősnek óriási termetét, emberfölötti erejét s mozgékonyságát, vad állatiasságát és utánzó tehetségét. Egyszerre megértettem a gyilkosság borzalmainak minden részletét.

- Az ujjak leírása - mondtam, mikor a szakasz végére értem - teljesen megegyezik a rajzzal. Ezek a nyomok tökéletesen megfelelnek az itt leírt orangutánnak, és a kitépett vöröses szőrcsomó is fedi Cuvier leírását. De mégsem értem a félelmetes titok minden részletét. Különösen azt nem, hogy két hang feleselt, és az egyik kétségtelenül francia volt.

- Úgy van, és emlékezz vissza, így kiáltott fel: *Mon Dieu!* Ezt a két szót az egyik tanú úgy jellemezte (Montani, a cukrász), hogy korholást, feddést fejezett ki. Erre a két szóra építettem fel minden reményemet, hogy megoldjam a titkot. Egy francia tudott a gyilkosságról. Lehetséges - sőt majdnem bizonyos -, hogy ártatlan volt a véres cselekedetben. Az orangután valószínűleg elszabadult tőle, ő egészen a szobáig üldözhette, de a bekövetkezett izgalmas körülmények megakadályozták benne, hogy elfogja. Az állat még ma is szabadon van. De nem sorolom tovább ezeket a feltevéseket (másnak nem nevezhetem, nincs jogom hozzá), mert az okoskodás, amelyen alapszanak, oly homályos és elégtelen, hogy magam is alig

[41] Elmegyógyintézet (francia).

foghatom fel, tehát nem tehetem érthetővé mások számára sem. Ezért nevezzük csak feltevéseknek, és beszéljünk is így róluk. Ha a szóban forgó francia csakugyan ártatlan a gyilkosságban, akkor ez a hirdetés, amelyet tegnap este, mikor hazajöttünk, a *Le Mond*e-ban közzétettem, feltétlenül hozzánk vezeti. (A *Le Monde* a hajózás dolgaival foglalkozik, és főképpen tengerészek olvassák.)

Egy papírlapot nyújtott át, és én ezt olvastam rajta:

„ELFOGTAK a Bois de Boulogne-ban ... napján (a gyilkosság reggelén), a kora reggeli órákban egy rendkívül nagy, vöröses orangutánt a borneói fajtából. Tulajdonosa, egy máltai hajón szolgáló matróz, a kellő személyazonosság igazolása mellett, és ha megfizeti az orangután elfogatásáért és őrzéséért járó kis összeget, sértetlenül visszakapja az állatot. Jelentkezni lehet rue ... (az utcánk neve és a ház száma), Faubourg St. Germain, *au troisième*[42].”

- Hogyan, honnan tudtad meg - kérdeztem -, hogy az orangután tulajdonosa matróz, és hogy máltai hajón szolgál?

- Nem tudom, barátom, éppenséggel nem tudom - legalábbis nem vagyok biztos benne - mosolygott Dupin. - De itt van egy szalagdarabka, és annak a szélességéről és zsíros mivoltáról arra következtetek, hogy a matrózok szokásos hajfonatából való. Ez a csomó meg olyan rajta, amilyet csak kevés matróz köt, és főleg máltai. A villámhárító törésén találtam ezt a szalagot. A meggyilkoltaké nem lehetett. De ha tévedtem is a szalagra vonatkozó következtetéseimben, újsághirdetésem nem árt senkinek. Legfeljebb azt fogja hinni a francia, hogy valamilyen körülmény folytán tévedtem, de eziránt nem fog érdeklődni. Ha viszont igazam van, akkor megütöttem a főnyereményt! A francia, aki tud ugyan a gyilkosságról, de ártatlan benne, természetesen habozni fog, vajon jelentkezzék-e a hirdetésre vagy sem, és visszakérje-e az orangutánt. Gondolatmenete a következő lesz: „Ártatlan vagyok, szegény vagyok, a majom nagy érték, az én körülményeim között egész vagyon. Mért veszítsem el némi kockázatért? Megvan, majdnem a kezemben! A Bois de Boulogne-ban találták meg, nagyon messze a gyilkosság színhelyétől. Ki gyanakodhatnék arra valaha is, hogy egy oktalan állat követte el a gyilkosságot? A rendőrség teljesen hamis úton jár, kiejtette kezéből a legegyszerűbb nyomokat is. De ha kinyomoznák is az állatot, lehetetlen bebizonyítani, hogy én is tudok a gyilkosságról, vagy ha már tudok is róla, hogy bűnös vagyok benne. De ami a legfontosabb, tudnak rólam! Aki közzétette a hirdetést, tudja, hogy az enyém az állat. Arról ugyan fogalmam sincs, hogy mit és mennyit tud. De ha nem jelentkezem egy ilyen értékes jószágért, amely az enyém, gyanút kelt. Rossz politika, ha magamra vagy az orangutánra terelem a gyanút. Jelentkezem, visszakapom az orangutánt, és jól elzárom, amíg az egész ügy el nem alszik.”

E pillanatban léptek hallatszottak a lépcső felől.

- Vigyázz - mondta Dupin -, készítsd elő a pisztolyt, de ne használd, és ne is mutogasd, amíg nem intek.

A ház kapuját nyitva hagytuk. A látogató csöngetés nélkül lépett be, és felfelé igyekezett a lépcsőn. De most megállt; úgy tűnt, tétovázik. Egyszerre csak megfordult, és elindult lefelé. Dupin az ajtóhoz sietett, de visszahúzódott, amikor meghallottuk, hogy újra felfelé jön. Másodszor nem fordult vissza, hanem határozott, erős léptekkel feljött, megállt, és bekopogott.

- Tessék! - mondta Dupin derűs, szíves hangon.

---

[42] a harmadik emeleten (francia).

Az ember belépett. Valóban matróz volt, magas, erőteljes, izmos alak, arckifejezése vakmerő, de nem ellenszenves. Napbarnított arcát félig elborította a bajusz és szakáll. Kezében hatalmas tölgyhuság, de különben fegyvertelen. Félszegen meghajlott, francia hangsúllyal „jó estét" kívánt, de bár párizsinak látszott, volt a kiejtésében valami svájci íz is.

- Üljön le, barátom - mondta Dupin. - Ugye az orangutánért jött? Szavamra, irigylem érte, olyan remek, kétségtelenül nagy értékű példány. Mit gondol, mennyi idős?

A matróz mélyen fellélegzett, mint akinek nagy kő esett le a szívéről, aztán nyugodt hangon válaszolt:

- Pontosan nem tudnám megmondani, de nem lehet idősebb négy-öt évesnél. Itt van?

- Nem, nem! Itt nincs megfelelő hely a számára. A rue Dubourg-on van, a szomszédban, bérelt istállóban. Holnap reggel megkaphatja. Azt, hogy a magáé, tudja írással igazolni?

- Hogyne, uram!

- Sajnálom, hogy vissza kell adnom! - mondta Dupin.

- A világért sem akarnám, hogy potyára tartsa - mondta a matróz. - Erre egy percig se gondoltam. Valami méltányos összeget ajánlanék a megtalálónak...

- Rendben van - felelte Dupin -, eddig minden a legnagyobb rendben van. Mennyit is, mit is kérjek?... Várjon, ezen gondolkoznom kell... Már meg is van. A jutalma legyen az, az... hogy minden felvilágosítást megad, amit csak a Morgue utcai gyilkosságról tud!

Dupin ezeket a szavakat nagyon halkan és igen nyugodtan ejtette ki. Éppen olyan nyugodtan indult az ajtóhoz, rázárta, és zsebébe dugta a kulcsot. Azután elővett egy pisztolyt, és a legkisebb izgalom jele nélkül maga elé tette az asztalra.

A matróz arca lángvörös lett, mintha fojtogatnák. Talpra szökkent, megmarkolta a husángját, de a következő pillanatban visszahanyatlott a székbe, egész testében remegés fogta el, és a homlokán halálos veríték ütött ki. Egy szót sem szólt. Szívem mélyéből megsajnáltam.

- Kedves barátom - szólt Dupin nyájas hangon -, feleslegesen izgatja fel magát... egészen feleslegesen. Mint úriember, és mint francia, biztosítom arról, hogy a legkevésbé sem akarunk ártani önnek. Biztosan tudom, hogy ártatlan a Morgue utcai kegyetlenségben. De tagadhatatlan, hogy van hozzá némi köze. Abból, amit mondtam, tisztában lehet azzal, hogy kellőképpen értesültem a dolgokról, olyan helyről, amelyről ön nem is álmodik. A dolog így áll: ön semmi olyat nem tett, amit elkerülhetett volna, egész határozottan semmit, amiért megvádolhatnák. Még rablásban sem bűnös, holott büntetlenül rabolhatott volna. Nincs semmi titkolnivalója. Nincs oka, hogy titkolózzék... de másrészről a becsület arra kötelezi, hogy mindent bevalljon, amit csak tud. Egy ártatlan embert zártak be, és azzal a bűnnel vádolják, amelynek a tettesét ön jól ismeri.

A matróz Dupin szavai alatt csaknem teljesen magához tért, de eredeti biztonságát nem nyerte már vissza.

- Isten engem úgy segéljen - szólalt meg rövid szünet után -, hogy mindent elmondok, amit csak tudok, de attól tartok, hogy a felét se hiszik el... ostoba volnék, ha ezt hinném. De ártatlan vagyok, és ha belepusztulok, akkor is kiöntöm a szívem!

Röviden összefoglalva ezeket mondta:

Legutóbb a kelet-indiai szigetek közt hajóztak. Néhányadmagával kiszállt Borneóba, és csak úgy mulatságból kirándult a sziget belsejébe. Ott egy társával együtt foglyul ejtette az orangutánt. Bajtársa útközben meghalt, és így ő lett az állat egyedüli tulajdonosa. A bestia

fékezhetetlen vadsága sok bajt és kellemetlenséget okozott neki az úton, de végre is sikerült Párizsba hoznia és lakásán elzárni úgy, hogy a szomszédok kényelmetlen kíváncsiskodását elkerülje. A hajón egy szálka fúródott az orangután lábába; csak arra várt, hogy ez a sebe begyógyuljon, azután jó pénzért el akarta adni.

Egy éjszaka, azaz pontosabban a gyilkosság hajnalán, vidám matrózmulatságból hazaérve, a majmot hálószobájában találta, ahova a szomszédos kamrából tört be. (Pedig a kamra biztos zárkának látszott.) Kezében borotva, pofája beszappanozva, így ült borotválkozásra készen a tükör előtt, ahogy ezt a kamra kulcslyukán át leskelődve gazdájától megtanulta. A matróz a szobába belépve, egy pillanatra azt se tudta, mitévő legyen! Meghökkenve látta a vad természetű állat kezében a veszedelmes fegyvert, amelyet használni is tudott. Hirtelenében nem jutott más eszébe, mint hogy az ostorhoz nyúl, mellyel a vadat máskor legféktelenebb kedvében is meg szokta zabolázni. Utánakapott, de az orangután, észrevéve szándékát, hirtelen felugrott, az ajtónál termett, leszaladt a lépcsőn, s egy nyitva felejtett ablakon át kivetette magát az utcára.

A francia kétségbeesve utána! A majom a borotvával hadonászva néha meg-megállt, visszasandított üldözőjére, és mikor az a közelébe ért, fürgén újra elinalt. Így fogócskáztak hosszú ideig. Még hajnali három óra sem lehetett, az utca kísértetiesen üres volt. Egyszerre csak, mikor egy sikátoron a Morgue utca mögé értek, a menekülő állat figyelmét világosság ragadta meg. A negyedik emeletről, Madame L'Espanaye szobájából tört az utcára a fény. A ház felé iramodott, egyenesen neki a villámhárítónak, hihetetlen ügyességgel felkúszott rá, megkapaszkodott a kitárt, rácsos *ferrade*-ban, és egy lendülettel az ablakon át az ágyon termett. Az egész egy percig sem tartott! Az ablaktábla megint kicsapódott a szobába ugró orangután lendületétől.

A matróz meghökkenve, de ugyanolyan örömmel is látta ezt! Minden reménye megvolt ahhoz, hogy könnyen elfoghatja, mert a csapdából, amelybe beleesett, aligha menekülhet, hacsak nem a villámhárítón. De ennek az alján egyenesen a karjába fut! Másrészt aggodalom fogta el. Mit művel az állat a házban? És sietve elindult ő is a villámhárítón, hogy utolérje a szökevényt. Villámhárítón felmászni nem valami nehéz, különösen egy matróznak nem, de mikor felért az ablak magasságába, egyszerre ott volt a „nincs tovább"! Csak lógott, és azzal kellett beérnie, hogy belessen a szobába. S a pillantás, amelyet a szobába vetett, olyan halálos rémülettel töltötte el, hogy ijedtében majdnem eleresztette a villámhárítót. Ekkor támadt az a rettenetes sikoltozás, amely felverte álmukból a Morgue utca lakóit. Madame L'Espanaye és lánya hálóöltözetben éppen azzal foglalatoskodott, hogy a vasládikóból (melyet a szoba közepén találtak a gyilkosság felfedezése után) bizonyos iratokat vegyen ki. (A ládikó nyitva volt, tartalma szétszórva hevert a földön.) A két áldozat valószínűleg háttal ült az ablaknak, és az orangután megjelenését nem vette rögtön észre. Bizonyos időnek kellett eltelnie a sikoltozásig. Az ablaktábla csapódását bizonyára a szélnek tulajdonították.

Mikor a matróz benézett, a hatalmas állat éppen az idősebb hölgyet ragadta meg hajánál fogva (ki volt bontva, fésülködés után), és a borbély mozdulatait utánozva, arca előtt hadonászott. A lány ájultan, élettelenül terült el a földön. Az öregasszony viaskodott, sikított (ezalatt tépte ki a bestia a haját); ez a dulakodás vadította meg az állatot, és változtatta dühvé valószínűleg békés szándékát. Izmos karjának egyetlen mozdulatával szinte lemetszette a fejet a törzsről. A vér látása haragját tombolássá fokozta. Fogát csattogtatva, tüzet lövellő szemmel az ájult lánynál termett, borzasztó körmeit a nyakába vájta, és ki nem engedte szorításából, míg csak utolsót nem lélegzett. Kutató, vad pillantása ekkor az ágy fejére esett, és ott az ablakon át megpillantotta gazdáját, akinek arca megdermedt a borzalomtól. A rettegett ostor juthatott eszébe, mert dühe legott félelemmé változott. Ludasnak érezte magát, és mert a megérdemelt

büntetéstől tartott, el akarta tüntetni véres cselekedete nyomait, izgatott idegességében fel-alá ugrált a szobában, összevissza dobálta és törte a bútorokat, kiráncigálta az ágyból a párnákat. Majd megragadta a lány holttestét, begyömöszölte a kéménybe, ahol később megtalálták, visszaugrált az öreg hölgyhöz, és testét felkapva, egyszerűen kivágta az ablakon.

Mikor a majom megcsonkított terhével az ablakhoz ért, a matróz rémülten húzódott vissza a villámhárítóhoz, inkább csúszott, mint mászott lefelé, hazarohant, és remegve a véres gyilkosság következményeitől, még örült, hogy megszabadult, és sorsára hagyta az orangutánt. A szavak, melyeket a lépcsőn felrohanó emberek hallottak, a francia matróz borzalommal és rémülettel telt szavai voltak, amelyek beleszövődtek a vadállat ördögi csaholásának érthetetlenségébe.

Sok mondanivalóm már nincs. Az orangután valószínűleg a villámhárítón menekült el, mielőtt betörték az ajtót. Az ablakot bizonyára becsapta maga mögött. Gazdája később maga fogta el, és adta el busás áron a *Jardin des Plantes*-nak[43]. Miután a körülményeket tisztáztuk a rendőr-prefektus előtt (Dupin néhány magyarázó megjegyzése kíséretében), Le Bont a rendőrség nyomban szabadon bocsátotta. A rendőrprefektus, ha mindjárt jóindulattal fogadta is barátomat, nem rejthette el bosszúságát a dolgok ilyetén fordulatán, s megengedett magának egy-két gúnyos megjegyzést, hogy jobb volna, ha mindenki a maga mesterségénél maradna.

- Hadd beszéljen! - szólt Dupin, és még csak válaszra sem méltatta. - Hadd locsogjon, könnyít vele a lelkiismeretén. Elég nekem, hogy saját mesterségében főztem le. Különben pedig nem is csodálkozom annyira, mint ő, hogy nem jött rá a titok nyitjára. Mert ami igaz, az igaz, prefektus barátunk sokkal ravaszabb, mintsem hogy igazán mélyen járó elme lehessen. Gyönge alapokon áll a bölcsessége. Csupa fej, de nincs törzse, olyan, mint Laverna istennő képe. Vagy még inkább: csupa fej és váll, akárcsak a tőkehal. De azért rendes fickó! Különösen az a mesterfogása tetszik nekem, hogy el tudja hitetni a világgal, hogy eredeti! Azt értem ezen, ahogyan ő tudja *nier ce qui est, et d'expliquer ce qui n'est pas*[44].

Pásztor Árpád fordítása

[43] Növénykert (francia).

[44] tagadni, ami van, és magyarázni, ami nincs (francia).

MARIE ROGÊT TITOKZATOS ELTŰNÉSE

Amikor *A Morgue utcai kettős gyilkosság* című értekezésemben igyekeztem megrajzolni barátom, C. Auguste Dupin lovag jellemének néhány figyelemre méltó vonását, nem gondoltam volna, hogy valaha foglalkozom még e témával. Szándékom éppen e jellemábrázolás volt: s célomat teljes mértékben sikerült elérnem, hiszen az események vad rohanása kellőképpen példázta Dupin jellembeli sajátosságait. Felhozhattam volna még más példákat is, de többet bizonyítanom akkor sem sikerült volna. Újabb események meglepő alakulása azonban újabb részletek jelentőségére döbbentett rá, amely részletek bizonyos mértékben holmi kicsikart vallomásra emlékeztetnek. De mindannak ismeretében, amit nemrégen hallottam, furcsának találnám, ha elhallgatnám azt, amit régebben hallottam és láttam.

Dupin, miután kibogozta a Madame L'Espanaye és leánya halálához vezető tragédia szálait, nyomban kikapcsolta tudatából az egész ügyet, s visszaesett régi szokásába, a szeszélyes álmodozásba. Magam is mindig hajlamos lévén az ábrándozásra, szívesen engedtem át magamat az ő hangulatának; továbbra is megosztva hát a Faubourg Saint-Germain-i lakás szobáit, csöppet sem törődtünk a jövővel, hanem csöndesen szundikáltunk a jelenben, álmokba szőve magunk körül a sivár világot.

Ámde ez az álmodozás nem volt egészen zavartalan. Gondolhatja az olvasó, hogy az a szerep, amelyet barátom a Morgue utcai kettős gyilkosság felderítésében játszott, megragadta a párizsi rendőrség képzeletét. Ezeknek az uraknak a körében a Dupin név fogalommá lett. Mivel rajtam kívül sem a rendőrfőnök, sem más nem tudta meg, hogy Dupin milyen egyszerű következtetések révén fejtette meg a rejtélyt, egyáltalában nem meglepő, hogy csodával határosnak tekintették a dolgot, s hogy Dupin sikerét nem elemzőképességének, hanem intuíciójának tulajdonították. Ha Dupin nyíltan megmondja, miről van szó, minden érdeklődőt nyomban kijózanított volna ebből az előítéletből; lusta közönye azonban lehetetlenné tette egy olyan téma további bolygatását, amelynek érdekessége az ő számára már régen megszűnt. Így történt, hogy Dupin a rendőrség szemében bámulat tárgya lett, s a rendőrfőnök nem egy ügyben próbálta igénybe venni barátom szolgálatait. Az egyik ilyen eset egy Marie Rogêt nevű fiatal lány meggyilkolásának ügye volt.

Ez az esemény mintegy két évvel a Morgue utcai rémtett után történt. Marie egy Estelle Rogêt nevű özvegyasszony egyetlen leánya volt. A lány még igen kicsi volt, amikor atyja elhalálozott, s az apa halálától egészen az elbeszélésünkben tárgyalandó gyilkosságot megelőző másfél évig anya és leánya együtt lakott a Pavée Sainte-Andrée utcában. Marie segített a munkában édesanyjának, aki penziót vezetett. Minden ment a maga útján, mígnem Marie elérte huszonkettedik életévét; szépsége ekkor magára vonta egy drogista figyelmét. A férfi üzlete a Palais Royal alagsorában volt; vevői pedig főként azok közül a mindenre elszánt kalandorok közül kerültek ki, akik valósággal megszállták azt a környéket. Monsieur Le Blanc jól ismerte azokat az előnyöket, amelyek a szép Marie-nak az illatszertárban való jelenlétéből származhattak. Bőkezű ajánlatán mohón kapott a lány; s ugyancsak elfogadta az ajánlatot, bár némi tétovázás után, az özvegyasszony is.

A boltos számítása bevált, s üzlete - a bájos *grisette*[45] jelenléte révén - csakhamar meglehetős hírnévre tett szert. Marie körülbelül egy éve lehetett a drogista alkalmazásában, amikor rajongóit a lány hirtelen eltűnése döbbentette meg. Monsieur Le Blanc képtelen volt meg-

[45] Keze munkájából élő, független, kissé könnyűvérű lány (francia).

magyarázni a leány távollétét, Madame Rogêt-t pedig aggódás és rémület kerítette hatalmába. Az újságok menten foglalkozni kezdtek a dologgal, s a rendőrség már éppen beható nyomozást akart indítani, amikor egy szép reggelen Marie jó egészségben, bár kissé sápadtan, ismét elfoglalta helyét az illatszertár pultja mögött. A vizsgálat - kivéve persze a magánjellegű kérdezősködést - azonnal megszűnt. Monsieur Le Blanc, mint egyébként addig is, teljes tájékozatlanságát hangoztatta. Marie, akárcsak az édesanyja, mindennemű érdeklődésre azzal válaszolt, hogy az újrafelbukkanását megelőző hetet egy vidéki rokonuk házában töltötte. Így hát az ügy elaludt, és nagy általánosságban feledésbe is merült, annál inkább, mivel a leány, nyilván hogy megszabaduljon a kíváncsiak alkalmatlankodásától, csakhamar végleg búcsút mondott az illatszerárusnak, s édesanyja Pavée Sainte-Andrée utcai házában keresett menedéket.

Mintegy öt hónappal hazatérése után barátait ismét megriasztotta Marie újabb hirtelen eltűnése. Három nap elmúltával még semmit sem hallottak felőle. A negyedik napon aztán holttestét partra vetette a Szajna, a Sainte-Andrée utcát övező városnegyed felőli part közelében, nem messze a Barrière du Roule meglehetősen elhagyatott környékétől.

E gyilkosság iszonyatos volta (mert nyilvánvalóan gyilkosság történt), az áldozat fiatalsága és szépsége, s főként az a körülmény, hogy már előzőleg is némi nevezetességre tett szert, mind hozzájárult a különben is fogékony párizsiak heves izgalmának felkeltéséhez. Nem emlékszem hasonló esetre, amely ilyen általános és erőteljes hatást idézett volna elő. E mindenkit érdeklő esemény megvitatása néhány hétig még a legfontosabb politikai beszédtémákat is háttérbe szorította. A rendőrfőnök egészen különleges erőfeszítéseket tett, és a párizsi rendőrség erőit a végsőkig igénybe vette a vizsgálat.

Amikor a holttestet megtalálták, mindenki azt gondolta, hogy a gyilkos igen rövid ideig tud csak kisiklani a tüstént megindított nyomozás hálójából. Jutalom kitűzését csak egy hét lejárta után tartották szükségesnek; s még e jutalmat is ezer frankra korlátozták. Közben erőteljesen - ha nem is mindig a kellő judiciummal - folyt a vizsgálat. Számos személyt hallgattak ki teljesen eredménytelenül, s mivel a rejtély kulcsát sehogy sem lelték meg, nőttön-nőtt az általános izgalom. A tizedik nap végén az illetékesek tanácsosnak vélték az eredetileg kitűzött jutalom megkettőzését; s végül, miután a második hét is eltelt, és nyomra még akkor sem jutottak, és mivel a rendőrség iránt tanúsított jól ismert párizsi előítélet már zavargásokban nyilatkozott meg, a rendőrfőnök úgy döntött, hogy húszezer frank jutalmat ajánl fel „a gyilkos kézre kerítéséért”, vagy - amennyiben kiderül, hogy több gyilkosról van szó - „bármelyik gyilkos kézre kerítéséért”. A jutalmat kitűző hirdetmény teljes bűnbocsánatot ígért minden olyan esetleges bűntársnak, aki a gyilkos ellen vallana; s ahol csak kifüggesztették a hirdetményt, mindenütt mellé ragasztották egy polgári bizottság magánjellegű plakátját is, amely a rendőrfőnöki ígéretet tízezer frankkal tetézte meg. A teljes jutalom tehát nem kevesebb, mint harmincezer frankra rúgott, ami rendkívül nagy összeg, ha tekintetbe vesszük egyrészt a leány korántsem előkelő társadalmi helyzetét, másrészt pedig azt a körülményt, hogy nagyvárosokban gyakran fordul elő az imént említetthez hasonló szörnyűség.

Senki sem kételkedett benne, hogy most már hamarosan fény derül e gyilkosság rejtélyére. Történt is egynéhány sokat ígérő letartóztatás, ámde semmi olyat nem sikerült kideríteni, ami a gyanúsítottakat vádlottá tehette volna, úgyhogy hamarosan szabadon bocsátották őket. Bármily furcsán hangzik: már három hét is eltelt a holttest felfedezése óta, s egy lépéssel sem jutottak előbbre - és Dupin meg én még csak hírét sem hallottuk a publikumot oly nagyon felizgató esetnek. A kutatás, amelybe akkoriban vetettük bele magunkat, minden figyelmünket lekötötte; majd egy hónapja nem mozdultunk ki lakásunkból, s éppen csak egy-egy pillantást vetettünk az egyik napilap politikai vezércikkeire. A gyilkosságról az első hírt maga G.

rendőrfőnök hozta, személyesen. 18.. július 13-ának kora délutánján meglátogatott bennünket, s késő éjszakáig maradt nálunk. Nagyon bosszantotta, hogy nem sikerült fölkutatnia a gyilkosokat. Mint igazi párizsias nagyképűséggel megjegyezte, a reputációja forog kockán. Sőt: még a becsülete is. Rajta a világ szeme, mondotta, úgyhogy nincs olyan áldozat, amit meg ne hozna a rejtély kibogozására. Kissé groteszk szónoklatát bókkal fejezte be: dicsérte Dupin tapintatát - azt mondta, a legszívesebben ezt a kifejezést használja -, azután igen nyílt és valóban nagyvonalú ajánlatot tett; nem érzem magam felhatalmazva arra, hogy az ajánlatot itt pontosan reprodukáljam, de meg kell mondanom, hogy különben sincs szoros összefüggésben történetünk voltaképpeni tárgyával.

Barátom mindent elkövetett, hogy elhárítsa a bókot, az ajánlatot azonban menten elfogadta, bár csak ideiglenes előnyökkel járt. Miután a dolognak ez a része elintéződött, a rendőrfőnök fejtegetni kezdte véleményét, a vizsgálati anyagra vonatkozó hosszadalmas kommentárokkal tarkítva magyarázatát. Az anyagot egyébként mi még természetesen nem ismertük. G. sokat beszélt, és kétségkívül igen szakszerűen; közbe-közbe én is megkockáztattam egy-egy megjegyzést, mialatt csigalassúsággal múlt az éjszaka. Dupin, aki szobormereven ült megszokott karosszékében, maga volt a megtestesült tiszteletteljes figyelem. Az egész beszélgetés folyamán rajta volt a szemüvege; és egy-egy pillantás a zöld üveg mögé elegendőnek bizonyult, hogy meggyőzzön arról: barátom, jóllehet zajtalanul, de annál édesebben aludta végig azt az ólomlábakon bicegő hét vagy nyolc órát, ami a rendőrfőnök távozását megelőzte.

Reggel azután a rendőrségen megszereztem a vizsgálat teljes anyagát, továbbá, különféle szerkesztőségekben, mindazoknak az újságoknak egy-egy példányát, amelyekben fontosabb tájékoztatás jelent meg erről a szomorú ügyről. Mindannak kiselejtezése után, amit közben minden kétséget kizáróan elvetettek vagy megcáfoltak volt, a következő tényállás bontakozott ki:

Marie Rogêt 18.. június 22-én, vasárnap reggel kilenc óra tájban távozott édesanyja Pavée Sainte-Andrée utcai lakásáról. Távozása előtt arról tájékoztatta Monsieur Jacques St.-Eustache-t - és csakis őt -, hogy a Drômes utcában lakó nagynénjénél óhajtja tölteni a napot. Ez az utca szűk, de forgalmas közlekedési útvonal; nincs messze a Szajna-parttól, és - a legrövidebb út igénybevételével - mintegy két mérföldnyire esik Madame Rogêt penziójától. Monsieur St.-Eustache Marie hivatalos vőlegénye volt, s a penzióban lakott és étkezett. Úgy beszélték meg, hogy alkonyatkor elmegy menyasszonyáért és hazakíséri. Délután azonban szakadni kezdett az eső; és mivel St.-Eustache úgy gondolta, hogy Marie a nagynénjénél tölti majd az éjszakát (erre, hasonló körülmények között, már volt példa), nem találta szükségesnek, hogy megtartsa ígéretét. Amint egyre jobban előrehaladt az éjszaka, Madame Rogêt - hetvenesztendős, betegeskedő öreg hölgy - kifejezte azt a félelmét, hogy „soha többé nem fogja látni Marie-t”; de e megjegyzésének akkor nem tulajdonítottak jelentőséget.

Hétfőn megállapították, hogy a leány nem járt a Drômes utcában, s amikor estig sem kaptak róla életjelt, elkésett kutatás indult utána a város különféle pontjain és a környéken. Csak az eltűnést követő negyedik napon tudtak valami érdemlegeset megállapítani. E napon (vagyis június 25-én, szerdán) bizonyos Monsieur Beauvais, aki egy barátjával együtt érdeklődött Marie után a Barrière du Roule környékén, a Szajnának a Pavée Sainte-Andrée utcával szemben levő partján, megtudta, hogy néhány halász röviddel azelőtt vontatott a partra egy, a víz színén úszó holttestet. Beauvais megnézte a hullát, s némi tétovázás után megállapította a személyazonosságát: az illatszeráruslány holtteste volt. Beauvais barátja valamivel hamarabb ismerte föl a hullát...

Az arcon sötét vérnyomok látszottak: a vér egy része a szájból eredt. A szájra nem ült ki hab, mint a vízbefúltaknál szokásos. A sejtszövet nem színeződött el. A nyakon zúzódások és

ujjnyomok látszottak. A karok a mellkasra hajlottak, egészen mereven. A jobb kéz ökölbe szorult; a bal tenyér is csak félig volt nyitva. A bal csuklón két kör alakú, mély horzsolás, nyilván kötelek vagy egyetlen, de többszörösen megcsavart kötél nyomai. Mély horzsolás nyoma látszott a jobb csukló egy részén is, meg az egész hát felületén, különösen azonban a lapockák körül. A hullát kötéllel vonszolták partra a halászok, akik rábukkantak, de a horzsolás nem innen eredt. A nyakon a hús erősen földagadt. Vágás nem volt észlelhető, sem pedig ütés nyomán keletkezett zúzódás. Egy zsinórt is találtak a holttest nyakán; oly szorosan simult oda, hogy első pillantásra nem is látszott; a bőr teljesen elfödte; közvetlenül a bal fül alatt kötötték csomóra. Ez egymagában is halált okozhatott volna. Az orvosszakértői vélemény erőteljesen hangsúlyozta a meggyilkolt leány erényes voltát, s aláhúzta, hogy a leány brutális erőszak áldozata lett. Megtalálásakor a holttest olyan állapotban volt, hogy a leány ismerősei minden nehézség nélkül meg tudták állapítani a személyazonosságot.

A ruházat tépett és egyébként is zilált volt. A ruha alja, vagy egy lábnyi szélességben, egészen a derékig fölhasadt, de a szakadt rész is megvolt; háromszor körülcsavarták a lány derekán, és hátul összecsomózták. A ruha alatti fehérnemű finom muszlinból készült; ebből valaki egy körülbelül másfél láb széles sávot teljesen - de nagyon egyenletesen és rendkívül gondosan - kiszakított. Ezt a csíkot a lány nyaka köré tekerték, csak úgy lazán; de a csíkot tartó csomó egészen szoros volt. A muszlincsíkra és a zsinórra erősítették a lány kalapját. A kalapszalagokat tartó csomót nem nő kötötte. „Matrózkötés", állapította meg a vizsgálat.

A személyazonosság megállapítása után a holttestet a szokástól eltérően nem vitték a hullaházba (fölösleges volt már ez a formaság), hanem nagy sietve elföldelték, mégpedig nem messze a partra vontatás helyétől. Beauvais erőfeszítéseinek eredményeképpen az ügyet a lehetőséghez képest elhallgatták; s a közvélemény csak napok múlva reagált. Az egyik hetilap azonban végül is foglalkozni kezdett az esettel; a holttestet exhumálták, a vizsgálatot újraindították; de a már addig megállapítottakon kívül semmit sem tudtak kideríteni. A lány ruházatát viszont most már megmutatták édesanyjának és ismerőseinek; ők pedig minden kétséget kizárván megállapították, hogy Marie ezeket a ruhadarabokat viselte, amikor azon a bizonyos vasárnap reggelen elment hazulról.

Időközben óráról órára nőtt az izgalom. Több személyt letartóztattak, majd ismét szabadon bocsátottak. Különösen St.-Eustache keveredett gyanúba; és szó, ami szó, kezdetben nem tudott értelmesen számot adni arról, hogyan és hol töltötte a kritikus vasárnapot. Később azonban igazolásokat terjesztett Monsieur G. elé, amelyek kielégítő módon számoltak be arról, mit csinált St.-Eustache annak a napnak minden egyes órájában. Ahogy múlt az idő, és nem sikerült kideríteni semmit, ezernyi ellentmondó hír kelt szárnyra, s az újságírók szorgosan szolgáltatták feltevéseiket. Ezek közül az keltette a legnagyobb figyelmet, amely szerint Marie Rogêt él - s hogy a Szajnából kihalászott holttest egy másik szerencsétlen nő hullája. Helyesnek vélem, hogy ismertessek az olvasóval néhány olyan passzust, amely az említett feltevést tartalmazza. E passzusokat szó szerint fordítottam a *L'Étoile* című, általában igen jól szerkesztett újságból.

„Mademoiselle Rogêt 18.. június 22-én, vasárnap reggel távozott édesanyja lakásáról, azzal az állítólagos céllal, hogy nagynénjét - vagy valami más rokonát - látogassa meg a Drômes utcában. Attól az órától kezdve senki sem látta, legalábbis senki olyan, akire ezt eddig rá lehetett volna bizonyítani. Nincs róla semmi nyom, semmi hír... Eddig még senki sem jelentkezett, aki látta volna őt aznap, az után, hogy elhagyta anyja lakását... S bár jelenleg nincs rá bizonyítékunk, hogy Marie Rogêt június 22-én, vasárnap reggel kilenc után még az élők sorában volt, arra igenis van bizonyítékunk, hogy addig az időpontig még élt. Szerdán délben tizenkettőkor a Szajnán úszó női holttestet láttak meg, a Barrière du Roule felőli part

közelében. Még akkor is, ha feltételezzük, hogy Marie Rogêt-t az otthona elhagyását követő három órán belül dobták a folyóba, a felfedezés szinte órára pontosan három nappal azután történt. De ostobaság volna azt gondolni, hogy a gyilkosságot - ha a lányt meggyilkolták - oly hamar vitték véghez, hogy a gyilkosok a holttestet éjfél előtt a folyóba tudták volna dobni. Az ilyen rémtettek elkövetői előnyben részesítik a sötétséget a napvilággal szemben... Így hát, feltéve, ha a folyóban talált holttest valóban Marie Rogêt holtteste, csak két és fél napja, de legfeljebb három napja lehetett a vízben. A tapasztalat azt mutatja, hogy a vízbe fúlt emberek teste vagy az olyan áldozatok holtteste, akiket közvetlenül a gyilkosság elkövetése után dobtak vízbe, csak hat-tíz nap alatt indul annyira oszlásnak, hogy a víz színére emelkedik. Még akkor is, ha ágyút sütnek el a holttest közelében, és a hulla még csak öt vagy hat napig volt víz alatt, úgy emelkedik föl a víz színére, hogy - ha közben nem nyúlnak hozzá - rövidesen ismét elmerül. Föltesszük mármost a kérdést: volt-e olyan körülmény a szóban forgó esetben, ami eltérést okozott volna a természet rendjétől?... Ha a holttestet kedd estig a folyóparton tartották volna a gyilkosok, minden bizonnyal nyomukat lelik a parton. Az is kétséges, hogy a holttest - még akkor is, ha két nappal a halál beállta után dobták a vízbe - oly hamar a víz színére került volna. Igen valószínűtlen továbbá, hogy az olyan gonosztevők, akik a feltevés szerinti gyilkosságot elkövették, úgy dobják vízbe a hullát, hogy nem kötöznek rá megfelelő súlyt, amikor pedig könnyen módjuk lett volna ennek az óvintézkedésnek a megtételére."

A továbbiakban a cikk írója azt fejtegeti, hogy a holttest szükségképpen „nemcsak három napig, de legalább ötször három napig" volt a vízben, hiszen annyira oszlásnak indult már, hogy Beauvais csak igen nehezen ismerte fel. (Ez utóbbi tétel később különben megdőlt.) De folytatom a cikk fordítását:

„Nézzük hát azokat a tényeket, amelyek alapján Monsieur Beauvais azt állítja, hogy a holttest minden kétséget kizáróan Marie Rogêt holtteste. Beauvais felszakította a ruha ujját, és azt állítja: olyan jelekre bukkant, amelyek az ő szemében bizonyítják a személyazonosságot. Az emberek általában azt hitték, hogy ezek a »jelek« valamiféle, közelebbről meghatározott horzsolások. Korántsem: Monsieur Beauvais egyszerűen megdörzsölte a holttest karját, és némi szőrzetet fedezett föl rajta; határozatlanabb megállapítást szerintünk el sem lehet képzelni, és e megállapítás éppoly kevéssé döntő, mintha Monsieur Beauvais azt mondotta volna, hogy a ruhaujjban megtalálta a holttest karját. Monsieur Beauvais nem tért vissza aznap, hanem azt üzente Madame Rogêt-nak szerda este hétkor, hogy leánya ügyében még folyik a nyomozás. Ha feltételezzük is, hogy Madame Rogêt, koránál fogva és súlyos gyásza miatt, nem tudott elmenni a helyszínre (ami elég merész föltevés!), valakinek csak kellett volna jelentkeznie, aki érdemesnek tartja, hogy ott legyen a vizsgálatnál, mármint abban az esetben, ha Marie környezete valóban azt gondolja, hogy a holttest Marie holtteste. De nem ment el senki. A Pavée Sainte-Andrée utcában nem mondtak és nem hallottak semmi olyat az ügyről, ami akár csak a ház lakóinak füléig eljutott volna. Monsieur St.-Eustache, Marie szíve választottja és jövendőbelije, aki a lány édesanyjának házában lakott, azt vallja, hogy csak másnap reggel hallott jegyese holttestének megtalálásáról, amikor is Monsieur Beauvais bejött a szobájába, és elmondta neki a dolgot. És ahhoz képest, hogy milyen hírt közölt Monsieur Beauvais, úgy véljük, hogy Monsieur St.-Eustache igencsak hidegvérűen fogadta."

Így hát az újság azt a hiedelmet igyekezett kelteni, hogy Marie rokonai, ismerősei szenvtelenül viselkedtek, márpedig ilyen szenvtelenség el sem képzelhető akkor, ha e rokonok és jó ismerősök azt hiszik, hogy a kifogott holttest valóban Marie holtteste. Az újság végeredményben azt a gyanút igyekezett elhinteni, hogy Marie - jó barátaival összejátszva - a női tisztességét érintő ügyben távozott a városból, s hogy ezek a jó barátok, amikor értesültek róla, hogy a lány személyleírásának némiképpen megfelelő holttestet vontattak partra a Szajnából, felhasználták az alkalmat, hogy Marie halálhírét keltsék. Ám az *Étoile* megint csak elsiette a

dolgot. Bebizonyosodott, hogy ilyenféle szenvtelenség esete nem forgott fenn; hogy az öreg hölgy valósággal magába roskadt, s úgy fölkavarta az eset, hogy képtelennek bizonyult bárminő cselekvésre; hogy St.-Eustache egyáltalában nem fogadta hűvösen a hírt, sőt: majd megőrült a fájdalomtól, s olyan kétségbeesetten viselkedett, hogy Monsieur Beauvais megkérte egy közös barátjukat, vigyázzon rá, és akadályozza meg, hogy az exhumálásnál és az azzal kapcsolatos vizsgálatnál jelen legyen. Mi több, jóllehet az újság azt állította, hogy a holttestet közköltségen temették el újra, hogy a család határozottan elutasította a magánjellegű temetésre vonatkozó kedvező ajánlatot, s hogy egyetlenegy tagja sem jelent meg a temetési szertartáson - mondom, jóllehet az újság mindent elkövetett annak érdekében, hogy elmélyítse azt a benyomást, amelyet eredetileg is kelteni szándékozott: a történések minden kétséget kizáróan egytől egyig megcáfolták állításait. A lap egy későbbi cikke igyekezett Beauvais-t is gyanúba keverni. A cikkíró a következőképpen elmélkedett:

„Újabb fordulat. Most arról értesülünk, hogy egy ízben, amikor bizonyos Madame B. tartózkodott Madame Rogêt házában, Monsieur Beauvais, aki éppen távozni készült, azt mondta neki, hogy egy csendőr látogatását várják, s hogy Madame B. ne mondjon semmit a csendőrnek, amíg ő, Monsieur Beauvais, vissza nem érkezik, hanem csak bízza rá a dolgot... Jelenleg tehát az a helyzet, hogy, úgy látszik, minden légmentesen el van zárva Monsieur Beauvais fejében. Egyetlen lépés sem tehető Monsieur Beauvais nélkül: bármely irányba induljon el az ember, mindenütt őbelé ütközik... Beauvais valamilyen okból elhatározta, hogy rajta kívül senkinek semmi köze a vizsgálati eljáráshoz, s a lány férfi rokonait és ismerőseit, ez utóbbiak állításai szerint, igen különös módon tuszkolta félre az útból. A jelek szerint minden befolyását latba vetette, hogy a rokonok és ismerősök ne láthassák a holttestet."

A Beauvais-ra terelt gyanút a következő körülmény ismertetésével színezte a cikkíró: néhány nappal a leány eltűnése előtt valaki meg akarta látogatni Beauvais-t a hivatalában, Beauvais éppen nem volt ott, s a látogató a kulcslyukon keresztül meglátott egy rózsát s a virághoz kötött kis lemezen a *Marie* nevet.

Amennyire a lapokból meg tudtuk állapítani, az általános vélemény szerint Marie orgyilkosok bandájának esett áldozatul - ennek a bandának a tagjai hurcolták át a folyón, bántalmazták és ölték meg. A *Le Commerciel* című igen befolyásos újság azonban ugyancsak igyekezett megcáfolni ezt az elterjedt nézetet. Idézek belőle néhány passzust:

„Meggyőződésünk, hogy a vizsgálat eddig hamis nyomon haladt, mivel a Barrière du Roule-ra irányult. Lehetetlen, hogy valaki, akit ezrek ismertek jól, mint ezt a fiatal nőt, három háztömbnyi távolságot tudott volna megtenni úgy, hogy senki sem látta; s ha valaki látta, feltétlenül emlékszik is rá, hiszen Marie Rogêt mindenkit érdekelt, aki csak ismerte. Amikor elment hazulról, igen sokan jártak az utcán... Lehetetlen, hogy úgy tudott volna elmenni a Barrière du Roule-ig vagy a Drômes utcáig, hogy legalább tíz-tizenkét ember föl ne ismerje; ámde senki sem jelentkezett, aki a kritikus időpontban anyja lakásán kívül látta volna őt, s az ő kinyilvánított szándékára vonatkozó tanúvallomásokon kívül nincs rá semmiféle bizonyíték, hogy egyáltalán elhagyta édesanyja házát azon a reggelen. Ruháját elszakították, teste köré csavarták, úgy csomózták össze; s a holttestet a csomónál fogva hurcolták, mint valami batyut. Ha a gyilkosságot a Barrière du Roule negyedben követték volna el, nem lett volna szükség ilyesmire. Az a körülmény, hogy a hulla a Barrière közelében úszott a vízen, még nem bizonyítja, hogy ott is dobták a folyóba... A szerencsétlen nő alsószoknyájának két láb hosszú és egy láb széles darabját kihasították, s a lány álla alá kötözve, a tarkóján összecsomózták, valószínűleg azért, hogy ne kiálthasson segítségért. Ezt olyan fickók követték el, akik nem használnak zsebkendőt."

Egy-két nappal a rendőrfőnök nálunk tett látogatása előtt azonban olyan fontos információ jutott a rendőrség birtokába, amely - úgy látszott - halomra dönti a *Commerciel* érvelésének legalábbis nagy részét. Két kisfiú - bizonyos Madame Deluc két gyermeke - a Barrière du Roule közelében lévő ligetben kószálva, sűrű bozótba tévedt; a gyermekek három vagy négy hatalmas kőre bukkantak, s e kövek valami székfélét alkottak, támlával, lábzsámollyal. A legfelső kövön fehér alsószoknyát, a másodikon selyemkendőt találtak; ezenkívül egy napernyőt, egy pár kesztyűt és egy zsebkendőt is. A zsebkendőn a „Marie Rogêt" név volt látható. A környező bokrokban ruhafoszlányokat fedeztek fel. A talajt letaposott állapotban találták, a bokrok összetörve: mindenütt viaskodás, dulakodás jelei. A bozót és a folyó között a földre döntve minden kerítés, a talajon pedig minden bizonnyal valami súlyos tárgyat vonszolhattak végig.

A *Le Soleil* című hetilap a következő megjegyzéseket fűzte a felfedezéshez (s kommentárjai az egész párizsi sajtó véleményét tükrözték):

„A talált tárgyak nyilván legalább három-négy hete ott hevertek már, az eső megpenészesítette mind, s a holmik egészen összeragadtak a penésztől. Egy részüket körülnőtte vagy benőtte a fű. A napernyő erős selyemből készült, ennek ellenére összezsugorodtak már a szálai. A felső rész a hajtásnál teljesen megpenészedett és elrohadt, s amikor az ernyőt kinyitották, elszakadt... A bokrok eltépte ruharész mintegy három hüvelyk széles és hat hüvelyk hosszú. Az egyik darab a ruha szegélye (ez már foltozott volt); a másik rész a szoknyából került ki. Leszakított csíknak látszottak; körülbelül egy lábnyira a földtől, a tüskebokron találták ezeket a darabokat... Nem lehet hát kétséges, hogy rábukkantak a hátborzongató rémtett színhelyére."

E felfedezés nyomán újabb bizonyítékanyaghoz jutottak. Madame Deluc azt vallotta, hogy a Szajna-parttól nem messze, a Barrière du Roule-lal szemben, az országút mentén vendéglője van, amelynek környéke igen elhagyatott. Kedvelt vasárnapi tanyája a nagyváros csibészeinek, akik csónakon kelnek át a folyón. A kérdéses vasárnap délutánján, három óra körül, fiatal nő érkezett a vendéglőbe, egy sötét arcbőrű fiatalember társaságában. Egy darabig ott maradtak. Aztán egy ösvényen távoztak, amely a környékbeli sűrű erdőbe vezet. Madame Deluc figyelmét a lány ruházata vonta magára: nagyon hasonlított egy elhunyt rokonának ruhájához, különösen ami a kendőt illeti. Röviddel a fiatal pár távozása után semmirekellők bandája jelent meg a vendéglőben; zajosan viselkedtek, ettek-ittak, de fizetni nem fizettek, aztán elmentek ugyanazon az úton, amelyen a fiatalember és a lány; alkonyattájban tértek vissza a vendéglőbe, aztán úgy keltek át a folyón, mint akiknek igen sietős a dolguk.

Ugyanazon az estén, nem sokkal sötétedés után, Madame Deluc és elsőszülött fia női sikolyokat hallott a vendéglő közelében. Éles, de rövid sikolyokat. Madame D. nemcsak a bozótban talált kendőt ismerte föl, hanem a holttesten talált ruházatot is. Egy Valence nevű omnibuszkocsis is jelentkezett: azt vallotta, hogy látta Marie Rogêt-t azon a vasárnapon átkelni a Szajna-kompon, egy sötét bőrű fiatalember társaságában. Azt mondta, ismerte Marie-t, és nem tévedhetett a személyazonosság megállapításában.

Az az anyag, amelyet Dupin tanácsára az újságokból összegyűjtöttem és kijegyeztem, a fentieken kívül még egy dolgot foglalt magába - ez azonban minden jel szerint nagy jelentőségű volt. Kiderült, hogy nyomban az imént ismertetett ruhadarabok felfedezése után rátaláltak St.-Eustache-nak, Marie vőlegényének majdnem élettelen testére, mégpedig annak a helynek a közelében, amelyet most már mindenki a rémtett színhelyének vélt. Egy „Laudanum" föliratú üres fiolát találtak mellette, s leheletéből is arra következtettek, hogy megmérgezte magát. Haláláig már egyetlenegy szót sem szólt. A zsebében levelet találtak, amelyben röviden arról írt, mennyire szerette Marie-t, s hogy el akarja dobni magától az életet.

- Aligha kell hangsúlyoznom - szólt Dupin, amikor végzett jegyzeteim átnézésével -, hogy ez sokkal bonyolultabb eset, mint a Morgue utcai volt, amelytől egy igen fontos vonatkozásban különbözik. Ez itt közönséges, bár persze iszonyatos bűncselekmény. Nincs benne tulajdonképpen semmi rendkívüli. Mint bizonyára észrevetted, a titkot most már nehezen földeríthetőnek tartják. De eleinte azt gondolták, felesleges jutalmat kitűzni. G. úr fogdmegjei azonnal felmérték, hogyan és miért követhetett el valaki (vagy követhettek el valakik) ilyen rémtettet. Könnyűszerrel el tudtak képzelni egy módozatot (vagy akár többet is) és egy indítékot (vagy akár többet is); és mivel semmiképpen sem látszott lehetetlennek, hogy e nagyszámú módozat vagy indíték közül bármelyik a valóságos, magától értetődőnek vették, hogy a képzelt módozatok, illetve indítékok közül az egyik szükségképpen, feltétlenül a valóságos. De éppen az a könnyedség, amellyel ezeket a tetszés szerint módosítható elképzeléseket kezelték, éppen valamennyi lehetőség elfogadható volta arra a következtetésre kellett volna vezesse őket, hogy a titok kiderítése csöppet sem lesz könnyű, sőt! Arra a megállapításra jutottam tehát, hogy az értelemnek, ha egyáltalán akcióba lép, a közönségestől eltérő, feltűnő jelenségek nyomán kell haladnia az igazság keresésének útján; s hogy az ilyen esetekben a fölteendő kérdés nem is az, hogy „mi történt", hanem az, hogy „miféle olyan dolog történt, amilyen eddig még soha"? A Madame L'Espanaye lakásán folytatott nyomozás során G. úr embereit éppen az a szokatlanság, az a rendkívüliség zavarta meg és ejtette kétségbe, ami rendszeres gondolkodású ember szemében a siker legbiztosabb előjele lett volna, s ugyanakkor éppen ez a rendszeres gondolkodású ember minden biztonságát elvesztette volna, amikor a drogistalány esetében a szembeötlő jelenségek olyannyira közönséges jellegét regisztrálja, közben pedig egyre csak arról hall, hogy a rendőrség ebben az ügyben bizonyára könnyű diadalt arat.

- Madame L'Espanaye és leánya esetében - folytatta Dupin - már vizsgálódásunk kezdetén sem volt kétségünk afelől, hogy gyilkosság történt. Az öngyilkosság gondolatát eleve kizárhattuk. Nos, az öngyilkosság feltevésétől a Rogêt-esetben is eltekinthetünk, mégpedig azonnal. A Barrière du Roule-nál talált holttest semmiféle kétséget nem hagy bennünk e fontos körülmény tekintetében. De némelyek fölvetették a gondolatot, hogy a Szajnából kifogott hulla nem is annak a Marie Rogêt-nak a holtteste, akinek a gyilkosa vagy gyilkosai fejére jutalmat tűztek ki, s akire a rendőrfőnökkel kötött egyezségünk vonatkozik. Jól ismerjük ezt az úriembert. Nem tanácsos túlságosan bízni benne. Ha vizsgálódásainkban a Szajnából kifogott holttestből indulunk ki, s kinyomozzuk a gyilkost, de aztán kiderítjük, hogy a holttest nem is a Marie-é, vagy pedig ha az élő Marie-t vesszük kiindulópontnak, s aztán élve is találjuk őt - mindkét esetben kárba veszett a fáradságunk, hiszen Monsieur G.-vel állunk szemben. A mi céljainkat - ha nem is közvetlenül az igazság céljait - szem előtt tartva, első lépésünk szükségképpen az, hogy azonosítsuk a holttestet az eltűnt Marie Rogêt-val.

- A közvélemény nyomósnak találta az *Étoile* érveit; és hogy az újság mennyire meg van győződve ezeknek az érveknek a jelentőségéről, mutatja az a mód is, ahogyan a témára vonatkozó egyik értekezését bevezeti. „Több reggeli lap - írja az újság - beszél az *Étoile* hétfői számában megjelent, nagy horderejű következtetéseket tartalmazó cikkről." Nézetem szerint - mondotta Dupin - ebből a cikkből csupán azt a következtetést vonhatjuk le, hogy szerzőjében túlteng a buzgalom. Ne feledjük, hogy lapjaink célja sokkal inkább a szenzációkeltés, mint az igazság ügyének előmozdítása. Ez utóbbira csak akkor törekszenek, amikor az előbbivel véletlenül egybevág. Az olyan cikk, amely csupán köznapi véleményt hangoztat - bármennyire megalapozott véleményről van szó -, nemigen ér el tömegsikert. Az emberek többsége csak azt az embertársát tekinti mélyenszántó gondolkodónak, aki élesen szembehelyezkedik az általános elképzelésekkel. Akárcsak az irodalomban, az epigrammát értékelik a legkészségesebben és legáltalánosabban, pedig ez meglehetősen alantas műfaj.

- Azt akarom ezzel mondani, hogy az *Étoile*-t nem annak a valószínűsége indította ismert állásfoglalására, hogy Marie Rogêt életben van, hanem ennek az elképzelésnek részben epigrammatikus, részben melodrámai jellege, s ennek a jellegnek tulajdonítható, hogy a közvélemény kedvező fogadtatásban részesítette a gondolatot. Vegyük sorra az újság fő érveit, igyekezvén úrrá lenni ezeknek az írásoknak a kuszaságán.

- A cikkíró első célja: bebizonyítani, mégpedig annak alapján, hogy Marie eltűnése és a vízen úszó holttest felfedezése között rövid idő telt el, hogy a hulla nem lehet Marie Rogêt holtteste. Ennek az időköznek a minél rövidebbre csökkentése tehát a cikkíró további célja. E cél elhamarkodott hajszolása közben mindjárt kezdetben puszta feltevésből indul ki. Azt mondja: „Ostobaság volna azt gondolni, hogy a gyilkosságot - ha a lányt meggyilkolták - oly hamar vitték véghez, hogy a gyilkosok a holttestet éjfél előtt a folyóba tudták volna dobni." Magától értetődően merül föl bennünk a kérdés: ugyan miért? Vajon miért volna ostobaság azt gondolni, hogy a gyilkosságot akár öt perccel az után követték el, hogy a leány eltávozott anyja házából? Vajon miért volna ostobaság azt gondolni, hogy a gyilkosságot bármely napszakban elkövethették? Elkövettek már gyilkosságot reggel is, délben is, este is, éjjel is, a nap bármely órájában. De hát ha a gyilkosságot a vasárnap reggel kilenc és éjjel háromnegyed tizenkettő közötti időszak bármelyik percében követték el, bizony még mindig bőségesen volt idő, hogy a holttestet „éjfél előtt a folyóba dobják". Az *Étoile* feltevése tehát végeredményben azt foglalja magában, hogy a gyilkosság nem vasárnap történt, s ha az *Étoile* e feltevésének helyt adunk, akkor máris megengedtük neki, hogy úgy játsszék velünk, ahogy akar. S akárhogyan jelent meg az „Ostobaság volna azt gondolni, hogy a gyilkosságot stb." kezdetű bekezdés az *Étoile* hasábjain, a cikkíró agyában nyilván a következő formában bukkant föl: „Ostobaság volna azt gondolni, hogy a gyilkosságot - ha a lányt meggyilkolták - oly hamar vitték véghez, hogy a gyilkosok a holttestet éjfél előtt a folyóba tudták volna dobni; ostobaság, ismételjük, ezt gondolni, s ugyanakkor azt feltételezni (márpedig elhatározott szándékunk, hogy *ezt* feltételezzük), hogy a holttestet csak éjfél *után* dobták a folyóba." Meglehetősen illogikus mondat, de korántsem olyan nevetségesen abszurd, mint ami nyomtatásban megjelent.

- Ha csak az volna a célom - folytatta Dupin -, hogy ízekre szedjem az *Étoile* e bekezdésének érvelését, akár abba is hagyhatnám a mondókámat. Bennünket azonban nem az *Étoile* érdekel, hanem az igazság. A szóban forgó mondat csak egyet jelenthet, s én eléggé pontosan meg is állapítottam a jelentését; de elengedhetetlen, hogy egy kicsit a puszta szavak mögé nézzünk, s hogy megkeressük azt a gondolatot, amit ezek a szavak nyilvánvalóan ki akartak fejezni, de amit mégsem sikerült kifejezniük. Az újságíró azt akarta mondani, hogy a vasárnap bármelyik órájában követték is el a gyilkosságot, valószínűtlen, hogy a gyilkosok éjfél előtt el merték volna vinni a holttestet a folyóhoz. És itt az a feltevés, amit én nehezményezek. Az újságíró ugyanis abból a feltevésből indul ki, hogy a gyilkosságot olyan helyen és olyan körülmények között követték el, hogy a holttestet egyáltalán el kellett vinni a folyóhoz. Mármost: a gyilkosságot a folyóparton vagy akár magán a folyón is elkövethették; s így a hullát a nappal vagy az éjszaka bármelyik órájában vízbe dobhatták, hiszen ez a holttesttől való megszabadulás legegyszerűbb és leggyorsabb módja. Bizonyára megérted, hogy én ezt most nem mint valószínűséget említem, s nem is azt akarom mondani, hogy ez véleményem szerint így történt. Most még nem is akarok az üggyel kapcsolatos tényekről beszélni. Csak figyelmeztetni akarlak az *Étoile* feltevésének egész tónusára, s ezért már elöljáróban igyekeztem rámutatni a feltevés elfogult voltára.

- A lap tehát, előre kialakított nézeteinek alátámasztására, önkényes időhatárokat állapított meg; azzal a feltevéssel lépett az olvasóközönség elé, hogy ha a hulla valóban Marie holtteste, akkor csak igen rövid ideig lehetett a vízben, majd így folytatja elmefuttatását: „A tapasztalat azt mutatja, hogy a vízbe fúlt emberek teste vagy az olyan áldozatok holtteste, akiket

közvetlenül a gyilkosság elkövetése után dobtak vízbe, csak hat-tíz nap alatt indul annyira oszlásnak, hogy a víz színére emelkedik. Még akkor is, ha ágyút sütnek el a holttest közelében, és a hulla még csak öt vagy hat napig volt víz alatt, úgy emelkedik föl a víz színére, hogy - ha közben nem nyúlnak hozzá - rövidesen ismét elmerül."

- Mindegyik párizsi lap - folytatta Dupin -, a *Le Moniteur* kivételével, hallgatólagosan elfogadta ezeket az állításokat. A *Moniteur* igyekszik cáfolni az *Étoile*-cikknek azt a bekezdését, amely „vízbe fúlt emberek testéről" beszél, s öt vagy hat olyan esetet idéz, amikor bebizonyíthatóan vízbe fúlt emberek teste az *Étoile* említette időhatáron belül került a víz színére. De a *Moniteur*-nek az a kísérlete, hogy az *Étoile* általános jellegű állításait olyan egyes esetek fölsorolásával cáfolja, amelyek nem követik az *Étoile*-féle szabályt, mondhatom, nem valami bölcs. Még ha nem öt, hanem ötven esetet hozna is fel a *Moniteur* arra, hogy vízbe fúlt emberek hullája két-három nap elteltével már a víz színére került, ez az ötven példa csak az *Étoile*-féle szabály alóli kivételnek volna tekinthető mindaddig, amíg magát a szabályt meg nem cáfolják. Mert ha a szabályt helytállónak ismerik el (márpedig a *Moniteur* magát a szabályt nem vitatja, s csak kivételeket idéz!), akkor az *Étoile* érveléséhez szó sem fér, hiszen az érvelés nem akar egyebet firtatni, mint azt: valószínű-e, hogy a holttest három napnál rövidebb idő alatt a víz színére emelkedik? És e valószínűség az *Étoile* malmára hajtja a vizet mindaddig, amíg a most oly gyerekesen felsorolt ellenpéldák száma elegendő nem lesz valami ellenkező értelmű szabály felállítására.

- Ebből rögtön láthatod - folytatta barátom -, hogy ha egyáltalán szembe akarunk szállni az *Étoile* érvelésével, akkor maga a szabály ellen kell érvelnünk; s ebből a célból a szabály lényegét kell megvizsgálnunk. Mármost: az emberi test nagy általánosságban sem nem sokkal könnyebb, sem nem sokkal nehezebb a Szajna vizénél; vagyis: természetes állapotában az emberi test fajsúlya körülbelül egyenlő az általa kiszorított friss víz tömegével. A kövér, húsos, vékony csontú emberek meg általában a nők teste könnyebb, mint a sovány és nagy csontú embereké meg általában a férfiaké; ezenkívül: a folyó vizének fajsúlyát némileg befolyásolja a tengeri dagály. De - figyelmen kívül hagyva most a dagályt - bízvást elmondhatjuk, hogy nagyon kevés az olyan emberi test, amely - akár folyóvízben is - magától merül a víz fenekére. Szinte bárki, aki folyóba zuhan, fennmaradhat a víz színén, ha úgy tudja intézni a dolgot, hogy a víz fajsúlya körülbelül egyenlő legyen a sajátjával - vagyis ha testének minél nagyobb részét a vízbe tudja meríteni. Az úszni nem tudó számára a legalkalmasabb helyzet: a sétáló ember testtartása. A fejét vesse hátra, s csak a száj és az orrlikak maradjanak a víz szintje fölött. Ilyen helyzetben mindenki könnyen és erőlködés nélkül is lebeghet a vízben. Nyilvánvaló persze, hogy a test nehézkedési ereje és a kiszorított víz tömege között igen kényes az egyensúly, s akármilyen csekélység könnyen felboríthatja. Ha például az ember kiemeli a karját a vízből, s ezzel a kar elveszti a test támasztékát, a súlytöbblet máris elég ahhoz, hogy a fej egészen a víz alá merüljön; egy darabka fa véletlen segítsége viszont elég ahhoz, hogy a fej kiemelkedjék a vízből, s az ember akár körül is nézhessen. Mármost: ha olyan valaki küszködik a vízben, aki nem gyakorlott úszó, az mindig fölfelé hadonászik a karjával, fejét pedig a megszokott, függőleges helyzetben igyekszik tartani. Így a száj és az orrlikak víz alá kerülnek, s a víz alatti légzésre irányuló erőfeszítés következtében víz tódul a tüdőbe. Sok víz kerül a gyomorba is, és az egész test nehezebb lesz, hiszen megnő a különbség a test említett üregeit eredetileg megtöltő levegő és az őket most mindjobban megtöltő folyadék között. Ez a különbség általában elegendő ahhoz, hogy víz alá süllyessze a testet; de vékony csontú, vagy különösen petyhüdt húsú, vagy éppen kövér emberek esetében nem ez a helyzet. Az ilyen emberek a megfulladás után is tovább lebegnek a víz színén.

- Ha mármost a holttest, mondjuk, a folyó fenekére süllyed, egészen addig marad ott, ameddig fajsúlya valamilyen úton-módon ismét egyenlő nem lesz az általa kiszorított víz tömegével. Ez az állapot oszlás folytán következhet be, de létrejöhet másképpen is. Az oszlás következtében gázok keletkeznek, amelyek szétfeszítik a sejtszöveteket és a test valamennyi üregét; ezért puffadnak fel olyan undorító módon a vízi hullák. Ha ez a szétfeszítés olyan méreteket ölt, hogy a holttest tömege lényegesen megnő, anélkül, hogy ennek megfelelően megnőne a súlya, fajsúlya kisebb lesz, mint a vízé, melyet kiszorított, és akkor a test nyomban a víz felszínére kerül. Az oszlást azonban számtalan tényező befolyásolhatja, számtalan körülmény siettetheti vagy késleltetheti; például: hideg vagy meleg időjárás, a víz ásványi tartalma vagy tisztasága, mélysége vagy sekély volta, áramlása vagy éppen áramlásának hiánya, a test hőmérséklete, s az, hogy egészséges vagy beteg emberről volt-e szó. Nyilvánvaló tehát, hogy nem lehet még csak megközelítő pontossággal sem megjósolni azt az időpontot, amikor a hulla a víz színére fog emelkedni. Bizonyos körülmények között ez már egy óra leforgása alatt bekövetkezhet; más feltételek mellett esetleg sohasem történik meg. Vannak olyan vegyszerek, melyek megakadályozzák az oszlást; az egyik ilyen szer a higanybiklorid. De eltekintve mármost az oszlástól, rendszerint akad más olyan tényező is, amely a víz színére vetheti a hullát; például a gyomorban gázok keletkezhetnek növényi anyagok ecetes erjedésének hatására; vagy keletkezhetnek gázok a test más üregeiben is, más okokból, s ezeknek a feszítő hatása vetheti a holttestet felszínre. Az ágyútűz hatása: egyszerű rezgés, amely a testet kiszabadítja a puha iszapból, ha esetleg előzőleg belesüppedt, s így - feltéve, ha már más, hasonló irányú hatások is felléptek - a test a víz színére emelkedik; az is lehet, hogy a rezgés meglazítja a sejtszövetek némely különösen ellenálló, de romlandó részeit, s ekkor a test üregei a gázok hatására kitágulnak.

- Megvilágítottuk tehát - folytatta Dupin - a dolog minden elméleti vonatkozását, úgyhogy alkalmazzuk most az elméletet az *Étoile* állításaira. Azt írja az újság (hadd idézzem ismét): „A tapasztalat azt mutatja, hogy a vízbe fúlt emberek teste vagy az olyan áldozatok holtteste, akiket közvetlenül a gyilkosság elkövetése után dobtak vízbe, csak hat-tíz nap alatt indul annyira oszlásnak, hogy a víz színére emelkedik. Még akkor is, ha ágyút sütnek el a holttest közelében, és a hulla még csak öt vagy hat napig volt víz alatt, úgy emelkedik föl a víz színére, hogy - ha közben nem nyúlnak hozzá - rövidesen ismét elmerül.”

Az elmélet ismeretében meg kell állapítanunk, hogy az újságnak ez a passzusa a következetlenségek, az összefüggéstelen kijelentések valóságos halmaza. A tapasztalat ugyanis éppen *nem* azt mutatja, hogy „a vízbe fúlt emberek teste” csak hat-tíz nap alatt indul annyira oszlásnak, hogy a víz színére emelkedik. A tudomány is, a tapasztalat is azt mutatja, hogy a víz színére emelkedéshez szükséges időt semmiképpen sem lehet előre meghatározni. Mi több: ha a holttest a közelben elsütött ágyú kiváltotta rezgés hatására emelkedik a víz szintjére, csak abban az esetben „merül el ismét, ha közben nem nyúlnak hozzá”, ha az oszlás már annyira előrehaladott, hogy a közben keletkezett gázok eltávozhattak a testből. De hadd hívjam föl a figyelmedet arra a megkülönböztetésre, amelyet a cikkíró egyrészt „vízbe fúlt emberek teste”, másrészt a „közvetlenül a gyilkosság elkövetése után vízbe dobott áldozatok holtteste” között tesz. Jóllehet a szerző ezzel a megkülönböztetéssel él, később mégis ugyanabba a kategóriába sorolja a hulláknak ezt a két fajtáját! Mint az imént elmondottam, a vízbe fúló ember testének fajsúlya nagyobb, mint az általa kiszorított víz tömege, és voltaképpen csak akkor merül el, ha az ember küszködés közben karját a víz színe fölé emeli, és a víz alatt levegő után kapkod, aminek nyomán aztán víz tódul a tüdőbe. Ilyen küszködésről és kapkodásról azonban természetesen szó sincs a közvetlenül a gyilkosság után vízbe dobott áldozatok esetében. Ilyen esetekben a holttest általánosságban nem is merül el, de erről a szabályról az *Étoile* cikkírója nyilván nem tud. Ilyen esetekben a holttest csak akkor merül a

vízszint alá, ha az oszlás már előrehaladt, ha a hús már nagymértékben levált a csontokról. Addig azonban nem.

- Mit kezdjünk mármost a cikkírónak azzal az érvével, hogy a megtalált hulla nem lehet Marie Rogêt holtteste, hiszen a holttestet alig három nap eltelte után látták meg a víz színén? Ha a vízbe fúlt személy nő, akkor a holtteste esetleg nem is merül alá, vagy ha igen, hát huszonnégy órán belül ismét fölbukkanhat. Azt azonban senki sem gondolja, hogy Marie vízbe fúlt. Ha pedig akkor dobták a vízbe, amikor már elszállt belőle az élet, hát bármikor, bármely időpontban megláthatták volna testét a víz színén.

- Csakhogy, írja az *Étoile*, „ha a holttestet kedd estig a folyóparton tartották volna a gyilkosok, minden bizonnyal nyomukat lelik a parton". Első pillantásra nehéz megállapítani, mit akar ezzel a mondattal a cikkíró. Nos, elébe akar vágni annak az érvnek, amelyről azt hiszi, hogy ellentmondana az ő elméletének; előre ki akarja védeni azt az ellenvetést, hogy ha a hullát két napig a folyóparton tartják, gyorsabban indul oszlásnak, mint hogyha a két nap alatt a vízben van. Azt feltételezi, hogyha két napig a folyóparton lett volna a holttest, akkor csak szerdán emelkedhetett volna föl a víz színére, és csakis ilyen körülmények között bukkanhatott volna föl azon a szerdán. Azt bizonygatja tehát a cikk szerzője, hogy a holttestet nem tartották a folyóparton; mert ha ott tartják, akkor „a gyilkosoknak minden bizonnyal nyomát lelik a parton". Látom, mosolyogsz ennek az érvelésnek a „logikáján". Nem érted, hogyan járulhat hozzá az a körülmény, hogy a holttest tovább volt a folyóparton, a gyilkosokat eláruló nyomok szaporodásához. Nos, én sem értem.

- A mi nagyra becsült újságunk ezután így folytatja fejtegetését: „Igen valószínűtlen továbbá, hogy az olyan gonosztevők, akik a feltevés szerinti gyilkosságot elkövették, úgy dobják vízbe a hullát, hogy nem kötöznek rá megfelelő súlyt, amikor pedig könnyen módjuk lett volna ennek az óvintézkedésnek a megtételére." Figyeld meg, milyen nevetségesen zavaros gondolkodás! Senki sem vitatja, még az *Étoile* sem, hogy a megtalált test - meggyilkolt áldozat holtteste. Hiszen nagyon is szembetűnők az erőszak jelei. A cikkíró célja csupán az, hogy kimutassa: a holttest nem Marie holtteste. Azt akarja bebizonyítani, hogy nem Marie-t gyilkolták meg - nem pedig azt, hogy a holttest nem gyilkosság áldozatának a holtteste. Pedig hát az imént idézett passzus csak az utóbbit bizonyítaná. Íme, egy hulla, amelyre nem akasztottak súlyt. Ha gyilkosok dobják a folyóba, bizonyosan súlyt kötnek rá. Tehát nem gyilkosok dobták a folyóba. A személyazonosság kérdését a cikkíró még csak föl sem veti, s most az *Étoile* óriási erőfeszítéseket tesz, hogy letagadja azt, amit egy perccel ezelőtt állított. „Törhetetlen meggyőződésünk - írja -, hogy a Szajnából kifogott holttest egy meggyilkolt nő hullája."

- Ez azonban korántsem az egyetlen olyan eset, még a témának ebben a korlátozott vonatkozásában sem, amikor a mi nagy érvelőnk önkéntelenül önmaga ellen érvel. Mint már mondottam, az a nyilvánvaló célja, hogy a lehetőséghez képest szűkítse a Marie eltűnése és a holttest felfedezése közti időszakot. S mégis hangsúlyozza, hogy édesanyja házából való távozása után a leányt egy lélek sem látta. „Nincs rá bizonyítékunk - írja a mi érvelőnk -, hogy Marie Rogêt június 22-én, vasárnap reggel kilenc után még az élők sorában volt." Mivel a cikkíró érvelése nyilván elfogult, igazán nem kellett volna ráirányítania a figyelmet a dolognak erre a részére; mert ha találnak valakit, aki Marie-val mondjuk hétfőn vagy kedden találkozott, akkor igencsak redukálódik a kérdéses időköz, és - a cikkíró következtetéseinek logikájából adódván - csökken annak valószínűsége is, hogy a holttest valóban a *grisette* holtteste. Mulatságos, hogy az *Étoile* mégis abban a hitben hangsúlyozza ezt a részletet, mintha ezzel alátámasztaná érvelését.

- Nézd át most még egyszer - kért meg Dupin - az *Étoile* fejtegetéseinek Beauvais-ra vonatkozó passzusát; már tudniillik az arról szóló részt, hogy Beauvais hogyan állapította meg a holttest személyazonosságát. Egészen nyilvánvaló, hogy a nő karján észlelt szőrzettel kapcsolatban az *Étoile* nem jár el tisztességesen. Mivel Monsieur Beauvais nem hülye, semmiképpen sem állíthatta azt, hogy a személyazonosságot annak alapján állapította meg, hogy a holttest karján szőrt fedezett fel. Nincs olyan kar, amelyen ne lenne szőr. Az *Étoile*-nak ez az általánosító, a lényeget elkenni igyekvő állítása nem más, mint a tanú kijelentéseinek elferdítése. Monsieur Beauvais minden bizonnyal a karon látható szőrzet valamilyen jellegzetességéről beszélt. A színéről, mennyiségéről, hosszúságáról vagy az elhelyezkedéséről.

- „A holttest lába kicsi - írja a továbbiakban a lap -; de hát ugyancsak kicsi a lába a nők ezreinek. A harisnyakötő meg a cipő nem bizonyít semmit, hiszen az ilyen árut százszámra adják el. Ugyanez vonatkozik a kalapot díszítő virágokra is. Monsieur Beauvais különösen azt hangsúlyozza, hogy a harisnyakötő kapcsát úgy igazították, hogy alkalmazkodjék az alakhoz. Ez nem bizonyít semmit; a legtöbb nő otthon igazítja alakjához a harisnyakötőjét, s nem próbálja föl az üzletben." Nehéz feltételezni, hogy a cikkíró komolyan beszél. Ha Monsieur Beauvais keresi Marie holttestét, s egy olyan holttestre bukkan, amely termetre és egyéb külsőségekben az eltűnt lány testének felel meg, jogosan formálhat olyan véleményt (teljesen függetlenül a ruházattól), hogy kutatása eredménnyel járt. Ha a termeten és az egyéb külsőségeken kívül a karszőrzet olyan jellegzetességeit van módjában észlelni, amelyeket már az élő Marie-n is megfigyelt, joggal gondolhatja, hogy ez is igazolja véleményét; s e pozitív meggyőződése, gondolom, a karszőrzet rendkívüli vagy szokatlan voltának arányában erősödik. Ha Marie-nak kis lába volt, s kis lába van a holttestnek is, akkor a valószínűség már nem is számtani, hanem mértani haladvány formájában növekszik. Tegyük mindehhez hozzá, hogy a holttesten talált cipő éppen olyan, amilyet Marie az eltűnése napján viselt, s bár lehet, hogy ezt a fajta cipőt „százszámra adják el", a valószínűség ezzel annyira megnövekszik, hogy már-már eléri a teljes bizonyosság határát. Mert így az is, ami önmagában véve még nem bizonyítaná a személyazonosságot, a feltevéseket igazoló jellege révén most már százszázalékosan bizonyító erejűvé válik. Ha tehát a kalapon olyan virágokat találunk, amilyenek az eltűnt leány kalapján voltak, nem is kell tovább keresnünk. Sőt: ha csak egyetlenegy olyan virágot találnak, akár ne is kutassanak tovább - hát még ha kettőt vagy hármat fedeznek fel! Minden újabb szál virág hatványozott bizonyíték; nem pusztán egy további, hanem - mondom - százszoros, ezerszeres bizonyíték! Ha azután a halotton olyan harisnyakötőt találunk, amilyet Marie viselt, akkor szinte már ostobaság tovább nyomozni. És ezt a harisnyakötőt méghozzá éppen olyan módon szorították meg, mint Marie tette, röviddel, mielőtt eltávozott hazulról. Úgyhogy most már egyenesen őrültség vagy képmutatás kételkedni. Amit az *Étoile* erről a témáról mond, hogy tudniillik a harisnyakötő megszorítása egyáltalán nem szokatlan, csak azt mutatja, hogy makacsul ki akar tartani tévedése mellett. A kapcsos harisnyakötő rugalmassága önmagában is bizonyítja az ilyen megszorítás szokatlan voltát. Mert ami úgy van megkonstruálva, hogy önmagától igazodik az alakhoz, azt csak ritkán kell még utánaigazítani. Csakis különleges véletlennek tulajdonítható tehát, hogy Marie-nak a harisnyakötőt az előbb említett módon kellett megszorítania. Ez a harisnyakötő már egymagában is bőven elegendő lett volna Marie személyazonosságának megállapításához. De itt nem is arról van szó, hogy a holttesten *csak* az eltűnt lány harisnyakötőjét találták meg, vagy *csak* a cipőjét, vagy *csak* a kalapját, vagy *csak* a kalapjának virágdíszeit, vagy *csak* valamiféle ismertetőjelet a karján, vagy *csak* úgy találták, hogy termetre és megjelenésre a holttest hasonlít az eltűnt lányra. Nem: a holttesten *mindezeket* az azonosságra mutató jeleket *együtt* fedezték fel! Ha be lehetne bizonyítani, hogy az *Étoile* cikkírójának ilyen körülmények között csakugyan voltak kétségei, nem lenne szükség holmi bizottságra sem, hogy megállapítsa csökkent elmebeli képességeit. A cikkíró tanácsosnak vélte, hogy lépten-nyomon az ügyvédek apró pletykáit ismételgesse, az

ügyvédekét, akik viszont a bíróságok szimpla kis döntéseit ismételgetik. Hadd jegyezzem meg itt mindjárt: sok olyasmi, amit a bíróság nem fogad el bizonyítéknak, értelmes ember szemében éppen a legkitűnőbb bizonyíték. A bíróság ugyanis, amelyet bizonyítékok dolgában elvek vezérelnek - elismert és kodifikált elvek -, még különleges esetekben sem hajlandó eltérni ezektől az elvektől. Az elvekhez való állhatatos ragaszkodás, amellyel szigorúan figyelmen kívül hagyják az elveknek ellentmondó tényeket, hosszú távon persze a legbiztosabb módszer az igazság maximális megismerésére. A rendszer tehát az esetek nagy átlagát tekintve jó; de az is bizonyos, hogy az egyes esetekben bőséges alkalmat ad a tévedésre.

- Ami a Beauvais ellen felhozott gyanút illeti - folytatta Dupin -, ezt, gondolom, egy kézlegyintéssel elintézted magad is. Hiszen bizonyára kirajzolódott előtted ennek a derék úriembernek a jelleme. Fontoskodó férfiú; sok benne a regényességre való hajlam, de kevés a szellem és az ész. Minden ilyen karakterű ember könnyen kihívja viselkedésével túlbuzgó vagy rosszindulatú embertársainak gyanakvását, minden olyan esetben, amikor valóban van ok izgalomra. Monsieur Beauvais - mint a te jegyzeteidből kiderül - beszélt néhányszor az *Étoile* szerkesztőjével; s azzal a kijelentésével, hogy - a szerkesztő elméletével ellentétben - a megtalált holttest szerinte és a józan ész szerint Marie holtteste, magára haragította az újságírót. „Kitart a mellett az állítása mellett - írja Beauvais-ról a lap -, hogy a holttest Marie holtteste, de a már kommentáltakon kívül egyetlenegy olyan körülményt sem tud állítása mellett felhozni, amely ezt másokkal is elhitetné." Nem akarok folyton arra a tényre utalni, hogy a meglevőknél jobb bizonyítékokat igazán nem lehetne felhozni Beauvais állításainak „elhitetésére"; csak azt szeretném még megjegyezni: nincs benne semmi meglepő, hogy az ilyen esetekben valaki úgy hisz valamit a legjobb meggyőződése szerint, hogy másvalakit egyetlen érvvel sem tud meggyőzni arról, hogy miért hiszi, amit hisz. Alig van nehezebben megokolható dolog, mint a személyazonosságra vonatkozó benyomásaink. Mindenki felismeri a szomszédját, de csak igen kevés esetben tudja okát adni, hogy miért. Az *Étoile* szerkesztőjének nem volt joga megsértődni, amiért Monsieur Beauvais az adott esetben nem tudta megokolni meggyőződését.

- De még a Beauvais-t terhelő gyanús körülmények is sokkal jobban egybevágnak az én elméletemmel (hogy tudniillik Beauvais romantikus fontoskodó), mint a cikkírónak a Beauvais bűnösségére való célozgatásával. Ha ezt a kétségtelenül több jóindulatra valló értelmezést tesszük magunkévá, könnyen megértjük, hogy miért látott valaki rózsát azon a kulcslyukon keresztül, és miért szerepelt Marie neve azon a kis lemezen; hogy miért „tuszkolta félre az útból" Beauvais a lány férfi rokonait és ismerőseit, hogy miért nem akarta, hogy mások is lássák a holttestet, hogy miért mondta Madame B.-nek, szóba ne álljon a csendőrrel, amíg ő (Monsieur Beauvais) vissza nem érkezik; s végül, hogy miért határozta el - látszólag -, hogy „rajta kívül senkinek semmi köze a vizsgálati eljáráshoz". Számomra nem kétséges, hogy Beauvais udvarolt Marie-nak, hogy Marie kacérkodott vele, s hogy a férfi ambicionálta, hogy mindenki azt higgye: a leánynak minden titkáról tud, és teljes bizalmát élvezi. Erről nem is mondok többet; s mivel a vizsgálati anyag teljességgel megcáfolja az *Étoile*-nak az édesanya és a többi hozzátartozó apátiájára vonatkozó állítását (amely apátia ellentmondana annak a feltevésüknek, hogy a hulla az illatszeráruslány holtteste) - mondom, mivel ez az állítás a bizonyítékok alapján nyugodtan elvethető, tekintsük a személyazonosság kérdését befejezettnek, s menjünk egy lépéssel tovább.

- Mi a véleményed - kérdeztem közbevetőleg - a *Commerciel* nézeteiről?

- Szellemüket tekintve sokkal figyelemreméltóbbak, mint az üggyel kapcsolatban közzétett bármilyen más állásfoglalás - válaszolta Dupin. - A premisszákból levont következtetések józanok és okosak; ami viszont magukat a premisszákat illeti, azok legalább két esetben

tökéletlen megfigyelésen alapulnak. A *Commerciel* tétele szerint Marie, nem messze anyja lakásától, gazemberek bandájának karmai közé került. „Lehetetlen - írja a lap -, hogy valaki, akit ezrek ismertek jól, mint ezt a fiatal nőt, három háztömbnyi távolságot tudott volna megtenni úgy, hogy senki sem látta." Ez nyilván egy régi párizsi lakos, mégpedig egy közéleti ember elképzelése, akinek járása-kelése többnyire a közhivatalok környékére korlátozódik. Tudja, hogy ha ő maga akár egy tucat háztömbnyire távolodik irodájától, ritkán történik meg, hogy ne ismernék fel, s ne szegődnének mellé az utcán. S mivel tudja magáról, hogy ismeretségi köre milyen kiterjedt, azt hiszi, hogy az illatszeráruslány ismeretségi köre is körülbelül akkora volt, s így arra a következtetésre jut, hogy a leányt éppen annyian ismerték föl sétáin, mint őt magát. Pedig ez csak akkor lenne így, ha a lány is afféle rendszeres, hivatalos jellegű sétákat tett volna, mégpedig olyan elhatárolt területen, mint a szerkesztő. A közéleti férfi szabályos időközökben közlekedik ide-oda egy elhatárolt területen, ahol valósággal rajzanak az olyan emberek, akik észreveszik - mivel az övékkel rokon foglalkozása felkelti érdeklődésüket. Marie viszont, feltehetőleg, általában amolyan csatangoló sétákat tett. Az adott esetben pedig minden valószínűség szerint az átlagosnál is jobban eltért megszokott útirányától. A *Commerciel* cikkírójának agyában fogant párhuzam csak két olyan ember esetére lenne vonatkoztatható, aki keresztül-kasul járja az egész várost. Ez esetben, egyenlő mennyiségű személyes ismeretséget feltételezve, egyenlő esélyük lenne arra, hogy mindketten ugyanannyi ismerőssel találkozzanak. Ami engem illet, nemcsak lehetségesnek, hanem több mint valószínűnek tartom, hogy Marie - bármely napszakban tette meg a saját és nagynénje lakása közti utat, bármelyik útirányt választva a sok közül - nem találkozott egyetlenegy olyan személlyel sem, akit ismert, vagy aki őt ismerte. Ahhoz, hogy helyesen tudjuk megítélni ezt a kérdést, szem előtt kell tartanunk, hogy óriási az aránytalanság még a legismertebb párizsi notabilitás személyes ismerőseinek száma és Párizs lakosainak száma között.

- De még ha ezek a meggondolások nem gyengítenék is a *Commerciel* érvelését, van egy olyan mozzanat, amely úgyszólván halomra dönti: ez pedig a lány távozásának az időpontja. „Amikor elment hazulról, igen sokan jártak az utcán"- írja a *Commerciel.* Hát ez nem áll. Marie reggel kilenckor ment el hazulról. Hétköznapokon kilenc órakor valóban sok a nép az utcán. A vasárnap azonban kivétel. Vasárnap reggel kilenckor a legtöbb ember odahaza készülődik, hogy templomba menjen. Aki csak egy kicsit is nyitva tartja a szemét, feltétlenül észreveszi, hogy a város utcái minden vasárnap, úgy nyolc és tíz óra között, mennyire elhagyatottak. Tíz és tizenegy között igen sűrű a forgalom, korábbi időpontban azonban nem.

- Van még egy mozzanat, amellyel kapcsolatban a *Commerciel* cikkíróját, úgy látszik, cserbenhagyta a megfigyelőképessége. Azt írja: „A szerencsétlen nő alsószoknyájának két láb hosszú és egy láb széles darabját kihasították, s a lány álla alá kötözve, a tarkóján összecsomózták, valószínűleg azért, hogy ne kiálthasson segítségért. Ezt olyan fickók követték el, akik nem használnak zsebkendőt." A továbbiakban majd igyekszünk megvizsgálni, mennyire megalapozott ez az elképzelés. Pillanatnyilag csak annyit, hogy a „zsebkendőt nem használó fickók"-on a szerző nyilván a legsötétebb gazemberek kategóriáját érti. Nos, az ilyenfajta embereknél mindig van zsebkendő, még akkor is, ha inget esetleg nem viselnek. Bizonyára neked is volt már alkalmad megállapítani, hogy az utóbbi években a zsebkendő mennyire nélkülözhetetlen ruhadarabja lett a vérbeli gazfickóknak.

- És mit gondoljunk a *Soleil* cikkéről? - kérdeztem.

- Azt - felelte Dupin -, hogy milyen nagy kár, hogy írója nem papagájnak született, mert ha annak születik, hát bizonyosan díszére válnék fajtájának. Ő ugyanis pusztán csak ismétli a máshol már nyilvánosságra került nézeteket, amelyeket dicséretre méltó szorgalommal gyűjtött össze Párizs szinte valamennyi újságjából. Azt írja: „A talált tárgyak *nyilván* legalább

három-négy hete ott hevertek már... *Nem lehet hát kétséges*, hogy rábukkantak a hátborzongató rémtett színhelyére." A körülmények, amelyeket a *Soleil* elsorol, egy cseppet sem oszlatják el az én kétségeimet; egyébként rövidesen megvizsgáljuk ezeket a körülményeket is, témánk egy másik részével kapcsolatosan.

- Pillanatnyilag azonban - folytatta Dupin - még másfajta problémákkal kell foglalkoznunk. Bizonyára nem kerülte el a figyelmedet, mily rendkívül felületesen vizsgálták meg a hullát. A személyazonosságot, igaz, igen hamar megállapították (vagy legalább igen hamar meg kellett állapítaniuk); de a vizsgálatnak ki kellett terjednie más kérdésekre is. Vajon kirabolták-e a holttestet? Vajon viselt-e ékszert Marie Rogêt, amikor elment hazulról? Ha igen, volt-e ékszer a holttesten? Fontos kérdések ezek, de a vizsgálati anyagban megválaszolatlanul maradtak; s vannak még egyéb, hasonlóan jelentős kérdések, amelyekre nem terjedt ki a vizsgálat figyelme. A válaszokat tehát magunknak kell megtalálnunk. Újra meg kell vizsgálnunk St.-Eustache szerepét. Én ugyan egyáltalában nem gyanúsítom őt, de hát módszeresen kell eljárnunk. Minden kétséget kizáróan meg fogjuk állapítani, kifogástalanok-e a június 22-i hollétére vonatkozó igazolásai. Az ilyenfajta igazolások tág teret adnak a megtévesztésnek, a misztifikációnak. Ha azonban semmi kivetnivalót nem találunk bennük, akkor St.-Eustache személyét nyugodtan elhanyagolhatjuk. Mert bármennyire megerősítené is a rá irányuló gyanút az a körülmény, hogy az alibije nem kifogástalan, ha viszont az igazolásai körül nincs baj, akkor öngyilkossága egyáltalán nem túlságosan rejtélyes, és nem kell, hogy eltérítsen bennünket vizsgálódásunk általános irányától.

Abból, amit most elmondandó vagyok, elhagyom ennek a tragédiának belső magvát, és a perifériális körülményekre összpontosítom mindkettőnk figyelmét. Korántsem szokatlan hiba az effajta nyomozásnál, hogy a vizsgálatot a kézenfekvő, a nagyon is szembeötlő tényekre korlátozzák, s teljességgel elhanyagolják a mellékes, a kísérő körülményeket. A bíróságok helytelen gyakorlata, hogy a bizonyítási eljárást és magát a tárgyalást a látszólag fontos körülményekre korlátozzák. Pedig a tapasztalat megmutatta - s a való élet mindig is ezt fogja mutatni -, hogy az igazság számottevő (s talán a nagyobb) része a látszólag lényegtelen körülményekből derül ki. Ennek az alapelvnek a szellemében (ha nem is éppen betű szerinti értelmezésével) döntötte el a modern tudomány, hogy számításba kell venni az előre nem látható eshetőségeket is. De talán nem egészen érted, hogy mit akarok mondani. Nos, az emberi tudás, az emberi ismeretek fejlődésének története szinte szakadatlanul bizonyítja, hogy a legtöbb felfedezést, és a legértékesebbeket is, éppen a mellékes, esetleges vagy véletlen eseményeknek köszönhetjük, úgyhogy végül a fejlődés érdekében szükségessé vált, hogy - nem is csekély, hanem igen jelentős mértékben - számot vessenek az olyan felfedezésekkel, amelyekre véletlenül vagy a várt eshetőségek keretein kívül bukkannak rá. Ma már nem helyes szemlélet az, amely előre pontosan elgondolt fejleményekre épít. A véletlent ma már az alapvető tényezőnek kell tekinteni. A véletlen: matematikai kalkuláció eleme. Belefoglaltuk az iskolai matematika formuláiba azt, amit *nem* keresünk és *nem* képzelünk el.

Ismétlem: bebizonyított tény, hogy az igazság nagyobb része mellékkörülményekből derül ki; s éppen az ebből a faktumból fakadó alapelv szellemében terelném ezt a mi mostani vizsgálódásunkat magának az eseménynek a kitaposott és eleddig terméketlen talajáról az esemény körüli és vele egyidejű történésekre. Amíg te megállapítod, mennyire hitelt érdemlők St.-Eustache igazolásai, én sokkal átfogóbb vizsgálatnak vetem alá az újságokat, mint te tetted. Mert ami a lapokat illeti, mi eddig csak magának a nyomozásnak a terepét fésültük át; de nagyon meg lennék lepve, ha a sajtóorgánumok tervem szerinti átböngészése nem szolgáltatna néhány olyan apró kis kiindulópontot, amely megszabja majd a mi további kutatásunk irányát.

Dupin indítványára behatóan megvizsgáltam azoknak a bizonyos igazolásoknak a dolgát. Eljárásom eredményeképpen az a szilárd meggyőződés alakult ki bennem, hogy az igazolások hitelesek, s így St.-Eustache ártatlan. Ezalatt barátom elmerülten, és látszólag oktalan részletességgel vizsgálta az újságok cikkeit és híreit. Egy hét elteltével a következő lapkivágásokat tette elém:

1. „Mintegy fél évvel ezelőtt a mostanihoz igen hasonló megdöbbenést keltett, amikor ugyanez a leány, Marie Rogêt, eltűnt Monsieur Le Blanc Palais Royal-beli drogériájából. Egy hét elteltével azután ismét elfoglalta helyét az illatszertár pultja mögött, jó egészségben, bár kissé sápadtan, ami nála meglehetősen szokatlan volt. Le Blanc úr és Marie édesanyja azt mondták, hogy a leány egy vidéki ismerősénél volt látogatóban, aztán gyorsan napirendre tértek az ügy felett. Úgy véljük, hogy ez a mostani ügy is csak efféle vaklárma, és hogy egy hét vagy esetleg egy hónap múlva Marie Rogêt ismét közöttünk lesz." Esti lap, június 23.

2. „Az egyik esti lap tegnapi száma Mademoiselle Rogêt korábbi eltűnésére utal. Közismert tény, hogy Marie a Le Blanc-féle illatszertárból való távolléte idejét egy kicsapongásairól hírhedt fiatal tengerésztiszt társaságában töltötte. Szerencsés hazatérése a feltevések szerint a kettejük összeveszésének volt köszönhető. Ismerjük a szóban forgó szeladon nevét (jelenleg Párizsban állomásozik), de érthető okokból nem hozzuk nyilvánosságra." - *Le Mercure*, június 24., kedd reggeli szám.

3. „Vérlázító gaztettet követtek el tegnapelőtt városunk környékén. Alkonyattájt egy úriember, a felesége meg a leányuk megállapodtak a Szajna egyik partjától a másikig ráérősen evezgető hat fiatalemberrel, hogy az ifjú urak átszállítják őket a túlsó partra. Amikor a csónak partot ért, a három utas kiszállt; már a csónak látótávolán kívül jutottak, amikor a leány rádöbbent, hogy napernyőjét a csónakban felejtette. Visszament érte. A banda tagjai a leányra vetették magukat, kieveztek vele a folyó közepére, fölpeckelték a száját, brutálisan bántalmazták, és végül partra tették, nem messze attól a helytől, ahol szüleivel együtt eredetileg a csónakba szállt. A himpellérek egyelőre elmenekültek, de a rendőrség nyomon van, s legalább némelyiküket rövidesen elfogja." - Reggeli lap, június 25.

4. „Néhány olyan közlés érkezett szerkesztőségünkhöz, amelynek célja, hogy a napokban elkövetett bűntényt Beauvais nyakába varrja; mivel azonban ezt az urat a törvényes vizsgálat tisztázta, és mivel valamennyi levelezőnk érvelését inkább a túlbuzgalom, mint az alaposság jellemzi, nem hisszük, hogy tanácsos lenne ezeket az érveket nyilvánosságra hozni." - Reggeli lap, június 28.

5. „Nyilván különböző forrásokból több határozott hangú levelet kaptunk, amelyekből szinte bizonyossá válik, hogy a szerencsétlen Marie Rogêt ama gonosztevő bandák egyikének áldozata lett, amelyek oly nagy számban árasztják el vasárnaponként városunk környékét. Mi is határozottan e mellett a feltevés mellett foglalunk állást. Igyekszünk a következő napokban helyet biztosítani a levélírók egynémely érvének." Esti lap, július 1., kedd.

6. „Hétfőn a vámhivatal egyik csónakosa gazdátlan ladikot látott a Szajnán. A vitorlák a ladik fenekén hevertek. A csónakos a vámhivatalhoz vontatta az elhagyott járművet. Másnap reggel a csónak - a vámtisztek tudta nélkül - eltűnt. A csónak kormányát jelenleg a vámhivatalban őrzik." - *La Diligence*, június 26., csütörtök.

Amikor elolvastam a lapkivágásokat, nemcsak lényegtelennek véltem valamennyit, hanem el sem tudtam képzelni, mi közük lehet a vizsgált ügyhöz. Türelmesen vártam tehát, hogy Dupin megmagyarázza.

- Pillanatnyilag nem szándékom - kezdte újból fejtegetéseit barátom -, hogy hosszasabban elidőzzem az 1. és 2. számú lapkivágásnál. Ezeket főként azért mutattam meg neked, hogy fölhívjam figyelmedet, mily rendkívül hanyag a rendőrség: a rendőrfőnök, beszámolójából kivehetően, egy fikarcnyit sem törődött azzal, hogy a vizsgálatot arra a bizonyos tengerésztisztre is kiterjessze. Pedig hát őrültség volna azt állítani, hogy Marie első és második eltűnése között nem lehet összefüggés. Tegyük fel, hogy az első szökés azzal végződött, hogy a szerelmesek összevesztek, s a pórul járt leány hazatért. Ha feltesszük, hogy a második alkalommal is szökésről volt szó, akkor ez újabb szökés hátterében a régi csábító újabb közeledését kell keresnünk, nem pedig egy új szerelmes új ajánlatának következményét; s természetes, hogy a régi szerelem újjáéledését sejtjük a dolog mögött, nem pedig egy új szerelem kezdetét. Mert mi valószínűbb? Az, hogy aki egyszer már megszöktette Marie-t, most újabb szökést javasol, vagy pedig az, hogy az a leány, akinek egyszer már valaki szökést indítványozott, most egy *másik* férfi szökési ajánlatát fogadja el? Tízszer valószínűbb az előbbi változat. S hadd hívjam fel itt figyelmedet arra a körülményre, hogy az első - kiderített - és a második - feltételezett - szökés között eltelt idő nem sokkal több, mint általában hadihajóink egy-egy tengeri útjának időtartama. Lehet, hogy a csábító első szökési tervét éppen a behívó hiúsította meg? S talán a támaszpontra visszatérés alkalmát ragadta meg ez a férfiú az előzőleg meghiúsult terv végrehajtására? Erről mit sem tudunk.

Te talán azt mondod erre, hogy a második esetben nem történt meg az elképzelt szökés. Ez igaz, de elmondhatjuk-e, hogy nem volt meg ennek a szökésnek a - közben ugyan zátonyra jutott - terve? St.-Eustache-on és esetleg Beauvais-n kívül nem ismerünk senkit, aki nyíltan, becsületesen udvarolt volna Marie-nak. Más férfiról nem hangzott el egyetlen szó sem a nyomozás során. Ki hát az a titkos imádó, akiről a rokonok (legalábbis legtöbbjük) nem tudnak semmit, de akivel Marie vasárnap reggel találkozik, s aki annyira élvezi a lány bizalmát, hogy az vele marad, amíg az alkonyat homályba nem borítja a Barrière du Roule ligeteit? Ki az a titkos imádó, kérdem tehát, akiről legalábbis a legtöbb rokon és ismerős nem tud semmit? S mit jelent vajon Madame Rogêt-nak az a különös előérzete Marie távozásának reggelén, hogy „fél, hogy soha többé nem fogja látni Marie-t”?

De még ha netán nem is tudnók elképzelni, hogy Madame Rogêt be volt avatva a szökési tervbe, miért ne feltételezhetnők, hogy a leánya ezzel a tervvel ment el hazulról? Távozásakor kijelentette, hogy a Drômes utcában lakó nagynénjét akarja meglátogatni, és megkérte St.-Eustache-t, hogy sötétedéskor menjen érte. Látszatra e körülmény erősen az én feltevésem ellen szól; de gondolkozzunk csak egy kicsit. Ma már tudjuk, hogy Marie találkozott egy férfival, s annak társaságában kelt át a Szajnán; a Barrière du Roule-ba meglehetősen későn, délután háromkor érkeztek. De ha Marie ily módon megállapodott az illetővel, hogy elkíséri (bármilyen célból, s akár tudott erről az édesanyja, akár nem), feltétlenül az eszében járt ez a szándéka, amikor elment hazulról, s gondolnia kellett arra is, mily megdöbbenést érez majd vőlegénye, St.-Eustache, s miféle gyanú merül föl benne, amikor a megbeszélt időpontban beállít a Drômes utcai lakásba, megtudja, hogy Marie nem is járt ott, s amikor aztán ezzel a riasztó hírrel visszatér a penzióba, és ott sem találja menyasszonyát! Mondom, Marie-nak egészen bizonyosan megfordult a fejében mindez. Bizonyára esze ágában sem volt, hogy a gyanú eloszlatása céljából visszamenjen a penzióba; hiszen ha abból a feltevésből indulunk ki, hogy eleve nem akart visszatérni édesanyjához, akkor az iránta felmerülő gyanúval igazán nem sokat törődhetett!

- Könnyen elképzelhető - folytatta Dupin -, hogy Marie így gondolkodott: „Találkozom valakivel, hogy megszökjem vele, vagy olyan tervet valósítsak meg vele együtt, amelyről senki más nem tud. Nem szabad, hogy bárki alkalmat kapjon a beavatkozásra; elegendő időnek kell rendelkezésünkre állni, hogy egérutat nyerjünk; azt mondom hát odahaza, hogy a

nénikémnél töltöm a napot a Drômes utcában, és St.-Eustache-nak a lelkére kötöm, hogy csak sötétedéskor jöjjön értem; így senki sem fogja kutatni, hogy miért töltöm ezt az elég hosszú időt otthonomtól távol, senki sem fog gyanakodni rám vagy aggódni értem, s én több időt nyerek, mint amennyit bármilyen más úton-módon nyerhetnék. Ha St.-Eustache-t megkérem, hogy csak alkonyatkor jöjjön értem, egészen bizonyosan nem jön előbb; de ha egyáltalán nem szólok neki, akkor csökken a szökéshez rendelkezésemre álló idő, mert otthon azt hiszik, hogy korán megyek haza, és távollétem sokkal hamarabb kelt aggodalmat. Ha mármost az lenne a tervem, hogy visszamegyek - ha mondjuk csak éppen sétálni akarnék annak az illetőnek a társaságában -, akkor egyáltalán nem kérném meg St.-Eustache-t, hogy jöjjön értem; mert ha elmegy értem, akkor persze rájön, hogy megcsalom, márpedig ő erről soha nem tudna meg semmit, ha úgy mennék el hazulról, hogy nem közölném vele szándékomat, ha sötétedés előtt érnék vissza, s ha azt mondanám, hogy nénikémnél töltöttem a napot a Drômes utcában. De mivel az a tervem, hogy nem térek vissza, vagy legalábbis néhány hétig nem térek vissza, vagy addig nem térek vissza, amíg titkos szándékomat valóra nem váltottam, az időnyerés az én egyetlen komoly gondom."

- Mint jegyzeteidben is leszögezted - folytatta barátom -, e szomorú ügyről az az általános vélemény, és kezdettől fogva az volt, hogy Marie Rogêt-t gazemberek bandája ölte meg. Mármost: bizonyos körülmények között nem szabad figyelmen kívül hagyni a közvéleményt. Mert ha magától alakul ki, ha valóban spontán jelentkezik, akkor úgy kell tekintenünk, mint az intuíciót, némely zseniális embernek ezt a kiváló tulajdonságát. Száz közül kilencvenkilenc esetben magam is hajlandó vagyok elfogadni a közvélemény álláspontját. De fontosnak tartom, hogy ez a közvélemény ne holmi szuggerálás, sugalmazás útján jöjjön létre. A közvélemény valóban a köz, a közösség véleménye legyen; s gyakran nagyon nehéz megkülönböztetni és különválasztani a közösség, a tömeg véleményét a belésulykolt nézetektől. A jelen esetben az a benyomásom, hogy a bandára vonatkozó „közvéleményt" az a kísérő esemény sugalmazta, amellyel az én 3. számú újságkivágásom foglalkozik. Mert nézzük, mi a helyzet. Egész Párizst izgalomba hozza Marie Rogêt, egy szép és eléggé ismert fiatal nő holttestének megtalálása. A holttesten erőszak jelei. A hullát a Szajna vizén fedezik fel. S most arról olvasni az újságban, hogy feltehetőleg ugyanabban az órában vagy körülbelül ugyanabban az időpontban, amikor a leányt meggyilkolták, egy ifjú himpellérekből álló banda hasonló - bár következményeiben nem olyan végzetes - gaztettre ragadtatta magát egy másik fiatal nővel szemben, mint amilyet Marie-nak kellett elszenvednie. Csoda-e tehát, hogy az egyik - ismert - atrocitás befolyásolja a közvéleményt a másik - egyelőre felderítetlen - atrocitás megítélésében? Hiszen ez a közvélemény valamiféle tájékozódásra szorult, s az újságban ismertetett bűncselekmény oly kapóra jött! Marie holttestét a folyóban találták meg, mégpedig ugyanabban a folyóban, amelynek partján az említett és részletesen ismertetett másik gaztettet elkövették. A két esemény közötti hasonlóság annyira nyilvánvaló, hogy az lett volna a csoda, ha a tömeg *nem* veszi észre, és *nem* kap rajta. Pedig az egyik bűntett tulajdonképpen bizonyíték arra, hogy a másik, körülbelül egyidőben elkövetett bűncselekményt *nem* követhették el azonos módon. Mert hiszen valójában az lenne a csoda, ha ugyanakkor, amikor egy útonálló banda egy adott helyen valami hallatlan nagy gazemberséget követ el, akadna egy másik, ugyanilyen banda, amely ugyanannak a városnak egy hasonló helyén, ugyanolyan körülmények között, ugyanolyan eszközökkel, pontosan ugyanabban az időszakban, pontosan ugyanolyan gonosztettben találtatik bűnösnek. Pedig hát a tömeg - nyilvánvalóan sugalmazott - véleménye éppen arra ösztönözne bennünket, hogy ebben a csodával határos véletlen egyezésben higgyünk!

- Mielőtt továbbmennénk, álljunk meg egy pillanatra a gyilkosság állítólagos színhelyénél, a Barrière du Roule-beli bozótnál. Bár a bozót igen sűrű, az országút közelében van. A bozótban három-négy egymáshoz illeszkedő hatalmas kő, amolyan székféle, támlával, lábzsámollyal. A felső kövön fehér alsószoknyát találtak, a másodikon selyemkendőt. Ugyanott találtak egy napernyőt, egy pár kesztyűt és egy zsebkendőt is. A zsebkendőn Marie Rogêt neve. A környező bokrokon ruhafoszlányok. A talaj letaposva, a bokor összetörve - körös-körül viaskodás, dulakodás megannyi jele.

- Bármily nagy ujjongással fogadta a sajtó e bozót felfedezésének a hírét, s bármily egyöntetűen jelentették ki az újságírók, hogy íme, rábukkantak a bűntett színhelyére, el kell ismernünk, hogy valójában minden okuk meglett volna a kétkedésre. Ha akarom, elhiszem, hogy azon a helyen követték el a bűntényt, ha akarom, nem hiszem - de annyi bizonyos, hogy a kétkedésre eleve megvolt minden ok. Ha a gyilkosságot - mint a *Commerciel* feltételezte - a Pavée Sainte-Andrée utca közelében követték volna el, akkor a gonosztevők, ha még Párizsban tartózkodnak, természetesen megrémülnek az élesen (és jogosan) rájuk irányuló közfigyelemtől; s bizonyos fajta elmékben ilyenkor nyomban fölmerül, hogy valamilyen erőfeszítést kellene tenni a figyelem elterelésére. S mivel a Barrière du Roule-beli liget már amúgy is az érdeklődés homlokterébe került, önként adódik a gondolat, hogy éppen oda kell rejteni a holmit, ahol azután később az említett tárgyakat megtalálták. A *Soleil* feltevése ellenére sincs komoly bizonyíték, hogy a holmi néhány napnál hosszabb ideig lett volna a bozótban; annál több olyan körülmény akad viszont, ami arra mutat, hogy a holmi nem lehetett ott a végzetes vasárnap és a felfedezés között eltelt húsz napig anélkül, hogy figyelmet ne keltett volna. A *Soleil*, laptársai véleményét magáévá téve ezt írja: „A talált tárgyak nyilván legalább három-négy hete ott hevertek már, az eső *megpenészesítette* mind, s a holmik egészen összeragadtak a *penésztől*. Egy részüket körülnőtte vagy benőtte a fű. A napernyő erős selyemből készült, ennek ellenére összezsugorodtak már a szálai. A felső rész a hajtásnál teljesen *megpenészedett* és elrohadt, s amikor az ernyőt kinyitották, elszakadt.” Ami azt illeti, hogy a fű „körülnőtte vagy benőtte” a tárgyak egy részét, nyilvánvaló, hogy ezt csak két kisfiú szavai - vagyis emlékei - alapján állapították meg; mert még mielőtt bárki más látta volna a holmit, a fiúk magukhoz vették és hazavitték. Viszont a fű - különösen meleg és párás időben, márpedig a gyilkosságot éppen ilyen időszakban követték el -, a fű, mondom, ilyenkor egy nap alatt is nyolc-tíz milliméternyit nő. Frissen gyepesített talajon akár egy hét alatt teljességgel elrejthet a szem elől egy ott heverő napernyőt. Ami pedig azt a *penészt* illeti, amit a *Soleil* szerkesztője oly makacsul emleget, hogy az imént idézett rövid passzusban háromszor is utal rá, lehetséges-e, hogy a cikkíró ne ismerné ennek a penésznek a természetrajzát? Nekünk kellene-e feltárnunk előtte, hogy a penész egyike a sok-sok gombafajtának, s egyik legismertebb tulajdonsága, hogy huszonnégy óra alatt nő meg és rothad el?

- Rögtön látható tehát, hogy a feltevés, amit diadalittasan hoztak fel annak a tételnek a bizonyítására, amely szerint a holmi „legalább három-négy hete” ott hevert már a bozótban, egy fabatkát sem ér. Mi több, az is igen nehezen hihető, hogy a szóban forgó tárgyak akár egy hétnél hosszabb ideig lehettek volna abban a bozótban. Aki valamennyire ismeri Párizs környékét, tudja, mily nehéz arrafelé igazán egyedül lenni (kivéve persze a külvárosoktól távolabb fekvő helyeket). Egy percig se higgye senki, hogy a főváros környékének erdőcskéiben vagy ligeteiben akad még feltáratlan - vagy akár csak kevéssé látogatott -, félreeső zug. A természetimádó, akit munkája, kötelessége ennek a világvárosnak porához és hőségéhez láncol, hiába próbálná - akár hétköznapokon is - magányszomját azok között a természeti szépségek között csillapítani, amelyek itt vannak közvetlen közelünkben. Lépten-nyomon valami csirkefogó vagy tivornyázó csibészbanda hangja és tolakodó jelenléte teszi tönkre a természet növekvő szépségét. A kiránduló hiába keres magányt a sűrű lombok között. Éppen

ezekben a szép kis zugokban akad a legtöbb mocskos alak, éppen itt szentségtelenítik meg leginkább a természet templomát. Fájó szívvel menekül vissza a vándor a beszennyezett Párizsba, mert a nagyváros szennye kevésbé gyűlöletes, éppen mert kevésbé ellentmondó, kevésbé paradox. S ha már hétköznap ilyen állapotok uralkodnak a város környékén, könnyen elképzelhető, mi van vasárnap! A munka kötelezettségétől megszabadult vagy a bűnözés szokásos lehetőségeitől és alkalmaitól megfosztott városi vagány ilyenkor keresi fel a környéket, nem mintha szeretné a természetet (amelyet szíve mélyén megvet), hanem azért, hogy ekként szabaduljon a társadalom korlátaitól és kötöttségeitől. Nem a friss levegőre és a zöldellő növényzetre vágyik, hanem arra a zabolátlanságra, amit a vidéki környezet lehetővé tesz. Itt, az útszéli vendéglőben vagy az erdő fái alatt, elrejtőzve a vizsga szemek elől, csak cimboráitól körülvéve örül az efféle ember a hamis vidámság vad gátlástalanságának, a szabadság és a rum frigyéből származó torzszülöttnek. Csak azt mondom, ami minden tárgyilagos megfigyelő szemében nyilvánvaló, amikor megismétlem: csodával határos lenne, ha a szóban forgó holmi egy hétnél tovább maradt volna felfedezetlenül bármely Párizs környéki bozótban.

- Van azonban más ok is, ami azt a gyanút kelti bennem, hogy Marie holmiját azért helyezték a bozótba, hogy elterelj ék a figyelmet a bűntett valódi színhelyéről. Először is, hadd emlékeztesselek a holmi felfedezésének dátumára. Vesd egybe e dátumot az 5. számú újságkivágás megjelenésének dátumával. Láthatod, hogy a felfedezés közvetlenül azután történt, hogy az esti lapot bizonyos közlésekkel kezdték ostromolni. Bár különböző - és látszólag különféle forrásokból származó - közlésekről van szó, abban megegyeznek, hogy a bűncselekményt valamilyen bandának tulajdonítják, a bűntett elkövetésének színhelyeként pedig a Barrière du Roule-t jelölik meg. Persze nem úgy áll a dolog, hogy a kisfiúk e közlések alapján - vagy a közlések felkeltette közfigyelem eredményeképpen - találtak rá az említett holmira; de alapos a gyanú, hogy a kisfiúk azért nem bukkantak rá már előbb a holmira, mert az említett közlések elküldése előtt *még nem is volt a bozótban*. E közléseknek az elkövetett rémtettben bűnös szerzői csak a közlések keltekor vagy röviddel azok kelte előtt helyezték el a tárgyakat a bozótban.

- Különös egy bozót ez különben - folytatta Dupin. - Nagyon-nagyon különös. Szokatlanul sűrű. A természet alkotta növényfalak között három furcsa kődarab: amolyan székféle, támlával, lábzsámollyal. És ez az igen művészi elrendezésű bozót ott van Madame Deluc házának tőszomszédságában, alig néhány kőhajításnyira; s tudjuk, hogy a Deluc fiúk napról napra ugyancsak alaposan átkutatják a környező bokrokat, mert szasszafrászkérget keresnek. Könnyelműség lenne-e fogadni - akár ezerszeres téttel! -, hogy nem múlt el egyetlenegy nap sem anélkül, hogy legalább az egyik fiú el ne időzött volna egy kicsit abban az árnyas lugasban, s el ne üldögélt volna egy darabig azon a természet alkotta trónuson? Aki nem merne megkockáztatni egy ilyen fogadást, az vagy sosem volt gyerek, vagy már elfelejtette, milyenek a gyerekek. Ismétlem: nagyon nehéz elgondolni, hogyan maradhatott egy-két napnál tovább abban a bozótban a holmi, úgy, hogy ne fedezték volna föl. Így hát, a *Soleil* dogmatikus tudatlansága vagy tudni nem akarása ellenére, alapos a gyanú, hogy a holmit meglehetősen későn helyezte valaki oda, ahol aztán a kisfiúk rábukkantak.

- De van az említetteknél nyomósabb okom is arra a gyanúmra, hogy a szóban forgó tárgyakat később tette oda valaki. Fölhívom a figyelmedet a tárgyak rendkívül mesterkélt elhelyezésére. A *felső* kövön a fehér alsószoknya, a *második* kövön selyemkendő. Szanaszét a földön: napernyő, kesztyű s egy zsebkendő, rajta Marie Rogêt neve. Pontosan, ahogyan egy nem valami éles eszű ember a *természetes* elrendezést elképzeli. Mert hát ez az elrendezés a legkevésbé sem igazán természetes. Inkább volnék hajlandó elhinni a dolgot, ha valamennyi holmi összetaposva heverne a földön. Ebben a nagyon szűk kis lugasban aligha lett volna lehetséges,

hogy az alsószoknya meg a kendő ott marad a kövön; hiszen mozgó, dulakodó emberek egész biztosan lesodorják. „A talajt letaposott állapotban találták, a bokrok összetörve - írja a lap -: mindenütt viaskodás, dulakodás jelei." S íme, ennek ellenére, az alsószoknyát meg a kendőt úgy találták meg a Deluc fiúk, mint kereskedésben a polcon! „A bokrok eltépte ruharész mintegy három hüvelyk széles és hat hüvelyk hosszú - írja a továbbiakban az újság. - Az egyik darab a ruha szegélye (ez már foltozott volt)... *Leszakított csíknak látszottak.*" Itt a *Soleil*, nyilván önkéntelenül, egy igen gyanús mozzanatot írt le. Az ismertetett darabok valóban „leszakított" csíkok benyomását keltik; csakhogy *szándékosan* és *kézzel* leszakított ruhafoszlányok benyomását! Ritka véletlen volna, ha valami tüske vagy tövis oly módon szakítana el egy ruhadarabot, mint ebben az esetben történt! Az ilyen kelme természetéből adódván, a beleakadt tüske vagy szög derékszögben szakítja el az anyagot, két hosszanti, egymással derékszöget alkotó szakadás keletkezik, s a kettő a tüske vagy szög behatolásának pontjában találkozik; de a ruhadarabot nem lehet egyszerűen „elszakadt"-nak minősíteni. Nem gondoltuk egyébként annak egy percig sem, se te, se én. Ha ilyen anyagból le akarnak szakítani egy darabot, majdnem minden esetben két - egymással ellentétes irányú - különböző erő szükséges. *Egyetlenegy* erő csak akkor elegendő, ha az anyagnak két széle van, ha például egy zsebkendőből akarnak leszakítani egy darabot. A jelen esetben azonban ruháról van szó, s ennek csak *egy* széle van. Valóságos csoda lenne, ha a közepéből (tehát nem a széléről) szakítanának ki egy darabot holmi tüskék (vagy kivált egyetlen tüske). De még ha van is az anyagnak széle, két tüske közreműködésére van szükség; az egyik ebbe, a másik abba az irányba szakítja az anyagot. Feltéve, hogy a ruha szélén nincs szegély. Mert ha van, akkor az egész a lehetetlenséggel határos. Amint látjuk, elég sok súlyos érv szól az ellen, hogy azokat a bizonyos ruhafoszlányokat „tüskék" „szakították le", és a tetejébe még azt akarják elhitetni velünk, hogy nem is egy, hanem több ruhadarab szakadt el ilyen módon! „Az egyik darab - írja az újság - a *ruha szegélye*." A másik - a lap szerint - *„a szoknyából került ki"*, vagyis eszerint ezt a részt a tüskék a ruha közepéből, tehát nem is a széléről szakították volna ki! Azt hiszem, megbocsátható, ha valaki már ezeket a dolgokat sem hiszi el. S én mégis azt mondom, hogy ezeknek a hihetetlen részleteknek a halmaza is kevésbé alapos okot szolgáltat a gyanúra, mint az a megdöbbentő körülmény, hogy a szóban forgó ruhadarabokat *gyilkosok* hagyták a bozótban - gyilkosok, akik eléggé óvatosak voltak ahhoz, hogy magát a holttestet eltávolítsák onnan. Ha azonban most azt hiszed, mindenáron tagadni akarom, hogy a bűntett a bozótban történt, akkor rosszul értettél. Lehetséges, hogy ott történt valami, s még inkább lehetséges, hogy Madame Deluc vendéglőjében. De ennek nincs nagy jelentősége. Végeredményben mi nem a gyilkosság színhelyére vagyunk kíváncsiak, hanem a gyilkosokat akarjuk előkeríteni. Annak ellenére, hogy igen részletesen adtam elő, amit most elmondtam, mindezt csak azért mondtam el, hogy - először is - megmutassam, milyen ostobák a *Soleil* határozott és ellentmondást nem tűrő állításai, másodszor (és főként) pedig azért, hogy a lehető legtermészetesebb módon tudjunk továbbhaladni annak a kérdésnek a felderítése útján, hogy vajon a gyilkosság holmi *banda* műve volt-e, vagy sem.

- Csak éppen érinteni kívánom azokat a felháborító részleteket, amelyeket az orvos adott elő a vizsgálat során. Csupán annyit akarok mondani, hogy a gonosztevők számáról nyilvánosságra hozott következtetéseit Párizs valamennyi anatómusa joggal találja nevetségesnek, nem helytállónak és merőben alaptalannak. Nem mintha nem történhetett volna úgy a dolog, ahogy az orvos állítja, de hát egyszerűen nincs alapja a következtetésének. S vajon valóban nem volt-e sokkal nyomósabb oka másfajta következtetésekre?

- Gondolkozzunk el most egy kissé a „dulakodás jelein" - folytatta Dupin -, s hadd tegyem föl a kérdést: ugyan mit bizonyítanak állítólag ezek a nyomok? Egy banda közreműködését. De hát nem azt mutatják inkább ezek a nyomok, hogy ilyen banda - nem létezett? Mert ugyan

miféle *dulakodás* folyhatott egy gyenge és védtelen nő és a képzeletbeli útonálló banda tagjai között? Méghozzá olyan heves és tartós dulakodás, ami ilyen nyomokat hagyott volna szerteszét... Néhány izmos karú fickó durván - és szó nélkül - megragadja azt a lányt, és vége, nincs tovább. Az áldozat teljesen ki van szolgáltatva nekik, nem tanúsíthat semmiféle ellenállást. Hadd tegyem hozzá: azok az érvek, amelyek szerint a gyilkosságot nem a bozótban követték el, főként akkor nyomnak a latban, ha úgy értendők, hogy a gyilkosságot többen követték el, tehát nem egy személy a tettes. Ilyen mély nyomok azonban csak akkor maradhattak volna, ha csak egy tettes van, mert csak ebben az esetben képzelhető el heves és tartós dulakodás.

- Továbbmegyek. Már említettem, milyen gyanús az a körülmény, hogy a szóban forgó ruhadarabokat egyáltalán ott hagyták abban a bozótban, ahol azután a gyerekek rájuk találtak. Szinte lehetetlennek tetszik, hogy a bűnösség ilyen bizonyítékait véletlenül hagyják hátra. A kellő lélekjelenlét a holttest eltávolítására, úgy látszik, megvolt; a holttestnél is pozitívabb bizonyítékot azonban - hiszen az arcvonásokat az oszlás hamar eltüntetheti -, mondom, a holttestnél is kétségbevonhatatlanabb bizonyítékot ott hagyják a bűntény színhelyén, hogy mindenki láthassa! A zsebkendőre utalok, a halott nevével. Ha ez véletlen figyelmetlenség, akkor ezt a figyelmetlenséget *nem* banda követte el. Ez csakis *egy* ember figyelmetlensége lehet. Lássuk csak. Az az ember gyilkolt. Egyedül van - egyedül az áldozat szellemével. Elborzad a mozdulatlanul előtte heverő holttest láttán. Elmúlt a szenvedély kiváltotta düh, és szívében bőséges helye van már a tettétől való természetes iszonyodásnak. Nincs benne semmi abból az önbizalomból, amit több ember jelenléte elkerülhetetlenül fakaszt. Egyedül van a halottal. Reszket. Megrémül. Valamit tennie kell a hullával. Elviszi hát a folyóhoz; de a bűncselekmény egyéb bizonyítékait ott hagyja a tett színhelyén; mert nehéz, sőt talán lehetetlen mindent egyszerre elhurcolni, s később, ugyebár, könnyebb lesz visszamenni azért, ami ott maradt. De a vízhez vezető fáradságos út közben megkettőződik a tettes félelme. Útján végigkísérik a körülötte zajló élet hangjai. Lépteket hall - vagy vél hallani. Nem is egyszer. Tízszer is. Még a nagyváros távoli fényei is fokozzák rémületét. De végül, hosszú és gyakori, gyötrelmes megszakításokkal, elér a folyópartra, és megszabadul szörnyű terhétől - esetleg egy csónak segítségével. De most már... most már nincs az a kincs a világon, s nincs az a mégoly szörnyű veszedelem sem, aminek kedvéért vagy amitől rettegve a magányos gyilkos hajlandó lenne megtenni a bozóthoz és hátborzongató emlékeihez vezető fáradságos és veszedelmes utat. Nem megy vissza, bármily súlyos következményekkel kell is számolnia. Egyetlen gondolat sarkallja most: menekülni, minél gyorsabban. Örökre hátat fordít azoknak a szörnyű bokroknak, és menekül, mint vihar elől védett helyre a vándor.

- Hogyan viselkedik azonban hasonló helyzetben egy banda? Maga az a körülmény, hogy többen vannak, önbizalmat olt minden tagjába, ha ugyan a cégéres gazemberek valaha is híjával vannak az önbizalomnak; márpedig az efféle bandák csakis cégéres gazemberekből állnak. Többen vannak, tehát nem támad zavart kapkodást okozó, esztelen rémület, amilyen az imént elmondottak szerint a magányos bűnözőt valósággal megbénítja. Ha a banda egy, két vagy akár három tagjának figyelmét elkerüli valami, a negyedik bizonyosan helyrehozza a mulasztást. Ha banda követi el a bűncselekményt, hát semmit sem hagy ott; többen vannak, tehát mindent magukkal vihetnek. Így hát nem is lett volna szükségük rá, hogy visszatérjenek a tett színhelyére.

- Nézzük most azt a passzust, amely szerint, amikor megtalálták a holttestet, azt észlelték, hogy a „ruha alja, mintegy harminc centiméter szélességben, egészen a derékig fölhasadt, de a szakadt rész is megvolt: háromszor körülcsavarták a lány derekán, és hátul összecsomózták". Ezt nyilván azért cselekedték, hogy valamiféle *fogó* segítségével hurcolhassák a hullát. De ha *többen* vannak, ugyan minek a fogó? Három vagy négy ember a testet a legkönnyebben és a

lehető legbiztonságosabban a végtagoknál ragadhatja meg. Ez a fogó az egyedülálló bűnöző segédeszköze; s itt mindjárt hadd olvassam tovább: „A bozót és a folyó között a földre döntve minden kerítés, a talajon pedig minden bizonnyal valami súlyos tárgyat vonszolhattak végig." Ha *többen* vannak, nem töltik feleslegesen kerítésdöntéssel az időt, hiszen akkor a hullát egy pillanat alatt könnyedén *átemelhetik* a kerítésen. Ha *többen* vannak, vajon vonszolják-e a holttestet, hogy feltűnő *nyomok* maradjanak utánuk? Nyilván nem.

- Hadd utaljak itt - folytatta Dupin - a *Commerciel* egyik megállapítására, amelyet bizonyos vonatkozásban már kommentáltam. Azt írja a lap: „A szerencsétlen nő alsószoknyájának két láb hosszú és egy láb széles darabját kihasították, s a lány álla alá kötözve, a tarkóján összecsomózták, valószínűleg azért, hogy ne kiálthasson segítségért. Ezt olyan fickók követték el, akik nem használnak zsebkendőt."

- Mint már előbb is mondottam, vérbeli gazfickó sosem megy el hazulról zsebkendő nélkül. De most nem ezt akarom hangsúlyozni. Ezt a kötést nem zsebkendő hiányában és nem is a *Commerciel* megjelölte célra alkalmazták - ezt világosan bizonyítja a bozótban hagyott zsebkendő; nem a segélykiáltások elfojtására folyamodtak tehát ehhez az eszközhöz, hiszen annak a célnak az imént említett zsebkendő sokkal jobban megfelelt volna. A vizsgálati anyagban azt olvassuk, hogy ezt az alsószoknyadarabot a nyak köré tekerték, meglehetősen lazán, de azért jó erősen összecsomózva. E szavak némiképp homályosak ugyan, de annyi bizonyos, hogy lényegesen eltérnek a *Commerciel* megállapításaitól. Másfél láb széles csíkról van szó; bár muszlinból készült, ha hosszában összehajtogatják vagy összesodorják, jó erős kötelék. S valóban ilyen összesodort állapotban találták meg. Íme, a következtetésem: a magányos gyilkos egy darabig a derék körül kötött csomónál fogva hurcolta a hullát (akár a bozótból, akár máshonnan, mindegy); azután ráeszmélt, hogy ekkora súly ilyen módszerrel való cipelése meghaladja az erejét. Elhatározta tehát, hogy vonszolni fogja a holttestet - egyébként a vizsgálat is kiderítette, hogy a hullát valóban a földön vonszolták. A gyilkosnak valami kötélfélét kellett tehát a test egyik végére erősítenie. A nyak látszott a legalkalmasabb helynek, mert akkor a fej nem engedi lecsúszni a kötelet. A gyilkosnak kétségtelenül a derék körüli ruhadarabokra irányult a figyelme. Felhasználta volna mind, de hát már a test köré tekerte volt; aztán zavarta az a bizonyos csomó is, no meg ezek a darabok nem szakadtak le a ruháról. Úgyhogy könnyebb volt újabb csíkot kihasítania - ezúttal az alsószoknyából. A gyilkos le is tépte ezt a csíkot, a nyak köré tekerte, s így vonszolta áldozatát a folyóparthoz. Erre a kötelékre csak bajlódás és késedelem árán lehetett szert tenni; ráadásul nem is felelt meg tökéletesen a célnak; egyáltalán azért kerülhetett sor az alkalmazására, mert akkor vált szükségessé, amikor zsebkendő már nem állt rendelkezésre - vagyis, elképzelésünk szerint, amikor a gyilkos már elhagyta a bozótot (vagy a tett egyéb színhelyét), tehát a bozót és a folyópart közötti úton.

- Azt mondhatnád mármost - folytatta barátom -, hogy Madame Deluc vallomása mégis arra mutat: igenis tartózkodott valamiféle banda a bozót közelében a gyilkosság időpontjában vagy legalábbis körülbelül abban az időszakban. Ezt elismerem. Sőt: szerintem legalább egy tucat olyan banda tartózkodott a Barrière du Roule környékén a tragédia időpontjában vagy körülbelül abban az időszakban - mondom, legalább egy tucat olyan banda, amelyre ráillik Madame Deluc leírása. De az a banda, amely kihívta Madame Deluc éles ellenszenvét, továbbá némileg elkésett és rendkívül kétes értékű tanúvallomását, az *egyetlen* olyan társaság, amelynek tagjairól e becsületes és kínosan pontos öreg hölgy azt állítja, hogy felzabálták a süteményeit, és benyakalták a sörét, de azzal már nem fáradtak, hogy kifizessék a számlát. Talán itt van a kutya eltemetve...

- Nézzük csak Madame Deluc vallomásának pontos szövegét: „Semmirekellők bandája jelent meg a vendéglőben; zajosan viselkedtek, ettek-ittak, de fizetni nem fizettek, aztán elmentek ugyanazon az úton, amelyen a fiatalember és a lány; *alkonyattájban* tértek vissza a vendéglőbe, aztán úgy keltek át a folyón, mint akiknek igen sietős a dolguk."

- Nos, ezt a sietséget Madame Deluc valószínűleg azért látta olyan nagynak, mert búsan és sóvárogva gondolt vissza megdézsmált sör- és pereckészletére, és talán még az a halvány reménység is megfordult a fejében, hogy esetleg mégis kap majd némi kártérítést a sörért és perecért. Mert különben vajon miért hangsúlyozta volna, hogy *alkonyattájban* a vendégek *siettek*? Igazán nem meglepő, hogy egy himpellérbanda *sietősen* távozik, amikor széles folyón kell átkelnie kis csónakokban, amikor zivatar van készülőben, és amikor közeleg az éjszaka.

Azt mondom: *közeleg*; mert még nem érkezett el. E „semmirekellők" illetlen sietsége még csak *alkonyattájban* szúrt szemet a derék hölgynek. De a tanúvallomás további részéből arról értesülünk, hogy Madame Deluc és elsőszülött fia „női sikolyokat hallott a vendéglő közelében". Nézzük, milyen szavakkal utal Madame Deluc e sikolyok időpontjára. Azt mondja: „Nem sokkal sötétedés után." De hát „nem sokkal sötétedés után" azt jelenti, hogy legalábbis *sötét* volt már; *alkonyattájban* pedig azt jelenti: még napvilágnál. Nyilvánvaló tehát, hogy a banda még az *előtt* távozott a Barrière de Roule-ból, hogy Madame Deluc a sikolyokat hallotta. S jóllehet a vizsgálati anyagban az említett kifejezéseket („alkonyattájban", illetve „nem sokkal sötétedés után") ugyanúgy megkülönböztetik, mint ahogyan én most, a veled folytatott beszélgetésben teszem, erre az igazán feltűnő időbeli eltérésre eddig még egyetlen újságíró és egyetlen fogdmeg sem eszmélt rá!

- Engedd meg, hogy még egy utolsó érvet hozzak fel, amely valamiféle banda tettessége ellen szól. Nézetem szerint azonban ez az érv döntő. Tetemes jutalmat tűztek ki, s teljes bűnbocsánatot ígértek annak az esetleges bűntársnak, aki a többi tettes ellen vallana; teljességgel elképzelhetetlen, hogy az ilyen elvetemült martalócok bandájának legalább az egyik tagja már régen el ne árulta volna cimboráit. Nem is arról van legfőképpen szó, hogy az ilyen bandák minden egyes tagja mohón kapna a jutalmon, vagy minden alkalmat megragadna, hogy ép bőrrel meneküljön; elsősorban arról van szó, hogy mindegyik bandita attól retteg, hogy a másik elárulja. Így hát lelkesen és a lehető legsürgősebben árulja el cinkosait, mert fél, hogy különben őt árulják el. A titok eddig nem lepleződött le, s ez a legjobb bizonyíték, hogy valóban titokról van szó. Ennek a rémtettnek minden borzalmát, magán a Jóistenen kívül, csak egy - vagy legfeljebb két - élő ember ismeri.

- Foglaljuk össze mármost hosszú elemzésünk sovány, de biztos eredményeit. Arra a következtetésre kell jutnunk, hogy Madame Deluc vendéglőjében történt valami végzetes dolog, vagy pedig a Barrière du Roule-beli bozótban követett el gyilkosságot Marie Rogêt szeretője vagy legalábbis bizalmasa, akinek kilétét egyelőre még homály fedi. Ennek a férfinak az ismertetőjele: a sötét arcbőr. Ez meg a holttest köré csavart kötelék, továbbá a matrózkötés a kalapszalagon - mind *tengerészre* utal. Marie Rogêt szerette a vidám szórakozást, de nem volt züllöttnek mondható; a férfi, akivel jóban volt, ezek szerint valószínűleg nem holmi jöttment matróz. Ezt a feltevést alátámasztják az újságoknak küldött, jó stílusban fogalmazott levelek is. A lány első szökésének körülményei, amelyekről a *Mercure* emlékezik meg, valószínűsítik, hogy a szóban forgó tengerész azonos azzal a tengerésztiszttel, akiről tudják, hogy a szerencsétlen nőt a bűn útjára csábította.

- Igen jól beleillik ebbe a képbe, hogy a sötét arcbőrű férfiú mindmáig nem került elő. Hadd jegyezzem meg, hogy feltűnően sötét arcbőrű férfiról van szó, hiszen ez az egyetlen olyan ismertetőjel, amelyet Valence is, Madame Deluc is megemlített. De hát miért nem került meg ez a férfiú? Talán meggyilkolta a banda? Ha igen, akkor miért csak a megölt leány nyomait

fedezték föl? Ha a férfit is megölték, akkor kézenfekvő a feltevés, hogy a két gyilkosság színhelye azonos. Hol van hát a férfi holtteste? A gyilkosok a két hullától bizonyára azonos módon szabadultak volna meg. „Jól van - mondhatná valaki -, ez a férfi egész bizonyosan él; de valószínűleg azért nem ad életjelt magáról, mert attól fél, hogy igaztalanul vádolják majd Marie Rogêt meggyilkolásával." Most már valóban foglalkozhatna ez az ember ilyen gondolatokkal, mert hiszen néhányan azt vallották, hogy látták őt Marie-val. De az efféle feltevés semmiképpen sem vonatkozhat a gyilkosságot közvetlenül követő időszakra. Hiszen a gyilkosságban ártatlan ember első gondolata, hogy jelentést tesz a gaztettről, és segít a gonosztevők kézre kerítésében! Ezt diktálja a józan ész is. A sötét arcbőrű férfit látták Marie-val. Nyitott kompon, együtt keltek át a Szajnán. Még a féleszű is tudja, hogy ilyenkor egyetlen biztos mód van önmaga tisztázására, s ez az, hogy bejelenti a rendőrségen, hogy gyilkosság nyomára jutott. Semmiképpen sem lehetséges, hogy az a bizonyos sötét arcbőrű férfi azon a végzetes vasárnap estén nemcsak hogy nem követett el semmit, hanem még csak nem is tudott arról, hogy egyáltalán történt valami bűncselekmény. Pedig csakis ilyen körülmények között volna elképzelhető, hogy - ha életben van - nem tesz följelentést.

- Milyen eszközök állnak mármost rendelkezésünkre, hogy kiderítsük az igazságot? - tette fel a kérdést Dupin. - Erre azt kell válaszolnom, hogy minél jobban előrehaladunk a vizsgálatban, annál jobban szaporodnak és annál határozottabb formát öltenek majd az eszközeink. A lehető legalaposabban meg kell vizsgálnunk Marie első szökésének körülményeit. Meg kell ismerkednünk a „tengerésztiszt" múltjával és jelenével, meg kell tudnunk, hol volt, mit csinált a gyilkosság időpontjában. Gondosan össze kell hasonlítanunk egymással a leveleket, amelyeket az esti lap kapott, és amelyek mindegyike valami bandát vádol a bűntett elkövetésével. Ha ez megtörtént, össze kell hasonlítanunk ezeket a leveleket, mind a stílus, mind a kézírás szempontjából, azokkal a közlésekkel, amelyek a reggeli laphoz futottak be, s amelyek írói (vagy írója) oly nagyon kardoskodtak Beauvais bűnössége mellett. S ha mindezzel végeztünk, akkor össze kell hasonlítanunk mindezeket a leveleket a tengerésztiszt fellelhető leveleivel, írásaival. Madame Deluc és fiai, továbbá Valence omnibuszkocsis ismételt kihallgatása útján igyekezzünk minél többet megtudni „a sötét arcbőrű férfi" külsejéről, viselkedéséről. Ügyesen föltett kérdések révén minden bizonnyal kapunk majd valami információt ilyen vagy más vonatkozásban ezektől a személyektől, esetleg olyan információt, amelynek ezek az emberek eddig nem is ébredtek rá a jelentőségére, holott már régen a birtokában vannak. Aztán keressük meg azt a csónakot, amelyet június 23-án, hétfőn reggel talált meg az a csónakos, s amelyet az illetékes hivatalnok tudta nélkül - s kormányától megfosztva - vittek el, mégpedig a holttest felfedezését megelőzően. Kellő körültekintéssel és kitartással a nyomára fogunk jutni ennek a csónaknak; nemcsak az a csónakos lesz a segítségünkre az azonosításban, aki akkor megtalálta, mert hiszen megvan a csónak kormánya is. Valaki, akinek nincs semmi titkolnivalója, nem hagyja ott csak úgy, ebek harmincadjára, egy vitorlás kormányát. S hadd jegyezzek itt meg valamit közbevetőleg. Semmiféle értesítés vagy tudósítás nem jelent meg ennek a csónaknak a megtalálásáról. Teljes csendben, hírverés nélkül vitték el onnan. De vajon honnan tudhatta már kedden kora reggel a csónak tulajdonosa vagy használója, hogy hol van az a hétfőn megtalált jármű, ha nincs közvetlen kapcsolata a tengerészettel, állandó és személyes kapcsolata, aminek révén tudomása van a látszólag jelentéktelen kis mozzanatokról, helyi jelentőségű, apró kis hírekről is?

Amikor arról beszéltem, hogy a magányos gyilkos a folyóparthoz vonszolta terhét, utaltam arra is, hogy azután valószínűleg csónakot vett igénybe. Nos, rendelkezünk olyan értesüléssel, hogy Marie Rogêt holttestét csónakról dobták a folyóba. Ez egészen természetes. A gyilkos nem bízhatta a hullát a sekély, partmenti vizekre. Az áldozat hátán és vállán található sajátos nyomok egy csónak fenékbordázatától származnak. Semmiféle súlyt vagy nehezéket nem

erősítettek a testre: ez is a csónakteóriát támasztja alá. Ha a partról dobják a folyóba a hullát, bizonyára kötöznek rá valami nehezéket. Ez utóbbi hiányát csak azzal magyarázhatjuk, hogy a gyilkos megfeledkezett erről az óvintézkedésről, mielőtt a csónakot ellökte a parttól. Amikor azután vízbe dobta a holttestet, bizonyára észrevette mulasztását, de pótolni akkor már nem tudta. Gondolom, minden kockázatot inkább vállalt, mint hogy visszatérjen arra az elátkozott partra. Amikor megszabadult szörnyű terhétől, nyilván sietett vissza a városba. Valami néptelen rakparton szállhatott ki a csónakból. Vajon odakötözte-e a ladikot a parthoz? Ahhoz nyilván túlságosan sietett. Mi több, ha odakötözi, csak bizonyítékot szolgáltat önmaga ellen. Érthető a gondolata, hogy mindentől szabadulnia kell, ami kapcsolatban van gaztettével. Nemcsak ő maga menekül tehát a rakpartról, de már a csónakot sem akarja otthagyni! Hadd sodorja hát a ladikot az ár! Spekuláljunk csak tovább. Másnap reggel kimondhatatlanul megrémül a nyomorult, amikor észreveszi, hogy a csónakot megtalálták, és olyan helyen kötötték ki, ahol ő naponta megfordul - talán éppen ott, ahol beosztásánál fogva huzamosabban tartózkodni kénytelen. Este aztán elkötözi onnét a csónakot, de a kormány felől nem mer érdeklődni. Nos: hol ez a kormány nélküli csónak? Felfedezése jelenleg egyik elsődleges célunk. Mihelyt ezt a csónakot megtaláljuk, felvirrad számunkra a siker hajnala. E csónak annak az embernek a nyomára vezet majd bennünket (mégpedig olyan hamar, hogy magunk is meglepődünk), aki annak a végzetes vasárnapnak éjszakáján igénybe vette. Egyik adat alátámasztja majd a másikat, s a gyilkost meg fogjuk találni!

(Bizonyos okokból, amelyeket említeni nem óhajtunk, de amelyek számos olvasónk előtt nyilvánvalóak, bátorkodunk a nekünk átnyújtott kéziratból elhagyni annak részletezését, hogyan követték azután a Dupin felfedezte - látszólag igen halvány - nyomot. Csupán annyit vélünk tanácsosnak röviden megemlíteni, hogy meglett a kívánt eredmény, s hogy a rendőrfőnök, jóllehet meglehetősen kelletlenül, de azért pontosan teljesítette a Dupinnel kötött egyezség feltételeit. - A szerkesztők.)

Balabán Péter fordítása

AZ ELLOPOTT LEVÉL

Nil sapientiae odiosius acumine nimio[46]

Seneca

Párizsban volt (*au troisième*, 33. rue Dunôt, Faubourg Saint-Germain) az 18.. évben, hogy C. Auguste Dupin barátommal lakásának könyvtárfülkéjében ültünk egy korán sötétedő őszi nap alkonyán. A tajtékpipa és a meditáció kettős élvezetébe merültünk el. Már legalább egy órája egy szót se szóltunk, egyikünk se törte meg a mély csendet, és ha valaki, tárgyilagos szemlélő így lát bennünket, azt hihette volna, hogy elmélyülten és kizárólagosan a szoba levegőjét rontó füstkarikákkal foglalkozunk. Ami engem illet, újra sorra vettem magamban és megvitattam azokat a témákat, amelyekről az est folyamán beszélgettünk, mint például a Morgue utcai gyilkosság és a Marie Rogêt meggyilkolását körülvevő titok. Így tehát nem ért váratlanul, és szinte a dolgok rendjéhez tartozott, mikor a szoba ajtaja kinyílt, és régi ismerősünk, Monsieur G., a párizsi rendőrfőnök lépett be.

Szívélyesen üdvözöltük, mert majdnem annyira mulatságos, mint megvetendő alak volt, és nem láttam már évek óta.

Sötétben ültünk, és Dupin már fölkelt, hogy lámpát gyújtson, de mikor G. előadta, hogy azért keresett föl minket, hogy tanácsunkat kérje, azaz, hogy Dupinnel tárgyaljon valami hivatalos ügyben, amely neki nagy fejfájást okoz, barátom visszaült a helyére, anélkül, hogy lámpát gyújtott volna.

- Ha a kérdésen gondolkozni kell - jegyezte meg Dupin, miközben visszatette az üveget a lámpabél fölé -, célszerűbb sötétben fontolóra vennünk.

- Ez is egyike Dupin úr „fura” nézeteinek - mondta a rendőrfőnök, aki mindent „furá”-nak tartott, ami meghaladta értelmét, és így a fura dolgok valóságos légiója vette körül.

- Bizony, bizony! - mormolta Dupin, miközben látogatóját pipával kínálta, és egy kényelmes karosszéket gördített eléje.

- Mi a baj? - kérdeztem én. - Remélem, nem újabb gyilkosság?

- Ó, nem. Semmi ilyesmi. Az eset voltaképpen nagyon egyszerű, és nem kétlem, hogy a rendőrség maga is megbirkózna vele, de azt hiszem, Monsieur Dupin szívesen veszi, ha elmondom az ügy részleteit, mivel olyan rendkívül fura.

- Egyszerű és fura? - kérdezte Dupin.

- Igen, de nem ez a baj. Nagy zavarban vagyunk, éppen, mert olyan egyszerű ügy, és mégsem sikerül a végére járnunk.

- Talán éppen az a baj, hogy túlságosan egyszerű... önök nem látják a fától az erdőt! - mondta barátom.

- Ugyan!... miket nem beszél össze! - felelte a rendőrfőnök, és szívből nevetett.

- Mondom: a rejtély talán egy kissé nagyon is világos! - ismételte Dupin.

---

[46] Semmi sem gyűlöletesebb a bölcsesség túlságos élességénél (latin). (Az idézet nem Senecától származik.)

- Az isten szerelmére, ki hallott valaha ilyet?

- Egy kissé nagyon is magától értetődő.

- Ha! ha! ha! ha! ha! ho! ho! ho! - látogatónk teli torokból hahotázott. - Dupin, Dupin, megpukkadok!

- De voltaképpen miről is van szó? - kérdeztem én.

- Hát jó, elmondom! - és a rendőrfőnök hosszú, kiadós és elgondolkozó pöffentés kíséretében kényelmesen elhelyezkedett a székben. - Pár szóval elmondom, de előre figyelmeztetem önöket, hogy az ügy szigorúan titkos, és állásommal játszom, ha valaki megtudja, hogy csak egy szót is szóltam róla.

- Halljuk - mondtam én.

- Vagy ne halljuk! - mondta Dupin.

- Hát... a dolog így áll. Igen befolyásos hely (a legmagasabb körökből való!) személyesen adta tudtomra, hogy a királyi lakosztályból egy nagyon fontos iratot elloptak. Azt tudják, hogy ki lopta el, efelől nincs semmi kétség, látták, mikor ellopta. Azt is tudják, hogy az okirat még most is a birtokában van.

- Honnan tudják? - kérdezte Dupin.

- Biztos - felelte a rendőrfőnök. - Az okirat jellegéből, és főképpen abból, hogy még nem támadtak bizonyos következmények, amelyek támadni fognak, ha az okirat kikerül a tolvaj kezéből, jobban mondva, ha arra használja, amire azt végső soron használni szándékszik.

- Lesz szíves egy kissé határozottabban... - vetettem közbe.

- Jó... hát annyit mondhatok még, hogy az írás annak, akinek a kezében van, bizonyos körökben bizonyos hatalmat ad, amely hatalom roppant sokat jelent.

A rendőrfőnök imádta az ilyen diplomatikus fogalmazást.

- Még most sem értem teljesen - szólt Dupin.

- Nem? Hát hallgasson ide. Ha ennek az okiratnak a tartalmát egy harmadik személlyel, akit most nem nevezhetek meg, közölnék, egy igen magas állású személyiség becsületét veszélyeztetné, és ez a tény az okirat birtokosának hatalmat biztosít ama magas személyiség fölött, akinek nyugalmát és becsületét ezáltal veszélyezteti.

- De ez a hatalom - vetettem közbe - attól is függ, tudja-e a tolvaj, hogy az okirat volt tulajdonosa tudja, ki a tolvaj? Mert ki merészelné...

- A tolvaj: D. miniszter, aki a világon mindenre kapható, akár méltó, akár méltatlan egy férfihoz. Már maga a lopás módja is éppen olyan vakmerő, mint szellemes volt. A kérdéses okiratot - megmondhatom: egy levél! - éppen akkor kapta meg az, akitől ellopták, amikor egyedül volt a királyi lakosztályban. Az illető hölgy még talán nem is futhatta át, amikor belépett a másik magas rangú személyiség, akinek a levélről a világért sem volt szabad tudnia. Hiába igyekezett nagy sietve egy fiókba elrejteni, már késő volt, és így kénytelen volt nyíltan otthagyni az asztalon: a levél címzése volt felül, a tartalma tehát rejtve, s így a belépőnek fel se tűnt. Most nyitott be a szobába D. miniszter. Hiúzszeme rögtön észrevette a levelet, felismerte a kézírást, feltűnt neki a címzett zavara, és kitalálta a hölgy titkát. Miután szokásához híven gyorsan elintézte hivatalos ügyeit, előhúzott egy levelet, amely hasonló volt a kérdéses levélhez. Felbontotta, olvasást színlelt, s azután a másik mellé tette. Egy negyedóra hosszat újra hivatalos ügyekről beszélt, azután, amikor elbúcsúzott, elvette az asztalról a másikat,

amelyhez semmi joga sem volt. Jogos tulajdonosa látta, hogy mi történik, de nem mert szólni, hiszen ott volt mellette a harmadik személy, aki előtt a levél tartalmának titokban kellett maradnia. A miniszter ellebegett - és otthagyta az asztalon a saját jelentéktelen levelét.

- Íme, itt a pontos felelet a tolvaj hatalmát firtató kérdésre - fordult felém Dupin: - „Tudja-e a tolvaj, hogy az okirat volt tulajdonosa tudja, ki a tolvaj?”

- Helyes - mondta rá a rendőrfőnök. - A szóban forgó hatalmat már hónapok óta ki is használják nagyon veszedelmes politikai célokra. A hölgy, akitől ellopták a levelet, napról napra érzékenyebben tapasztalja, hogy okvetlenül vissza kell kapnia levelét. Mivel nyíltan persze nem lehet fellépni, végső kétségbeesésében engem bízott meg az üggyel.

Dupin örvénylő füstfelleget fújt a magasba.

- Keresve sem találhatott volna megfelelőbb, élesebb elméjű és rátermettebb embert!

- Maga hízelgő - szerénykedett a rendőrfőnök -, habár nem lehetetlen, hogy ilyesfajta véleményt táplálnak rólam.

- Abból, amit hallottam - mondtam én -, világos, hogy a levél még a miniszter birtokában van, és inkább a levél birtoklása, mint felhasználása biztosítja azt a rendkívüli hatalmat a tolvajnak. Amint felhasználja a levelet, megszűnik a hatalom is.

- Ez igaz - mondta G. -, s ebből a meggyőződésből indultam ki én magam is. Első, legfontosabb dolgom volt, hogy átkutassam a miniszter házát, de nagyon kellett vigyázni, hogy a miniszternek sejtelme se legyen róla. Ezenkívül több oldalról figyelmeztettek, hogy milyen veszedelemnek teszem ki magam, ha gyanút fog.

- A párizsi rendőrség gyakran végzett ilyen munkát - szóltam közbe -, ön bizonyára nagyon járatos a házkutatásban.

- Ó, igen, ezért bíztam is a sikerben. Előnyömre szolgált a miniszternek az a jó szokása is, hogy igen gyakran marad ki egész éjszakára, cselédsége sem valami nagy: az inasok messze alszanak uruk szobájától, és nápolyiak lévén, könnyen lerészegednek. Önök tisztában vannak vele, hogy vannak olyan kulcsaim, amelyekkel kinyithatom Párizs bármelyik lakását. Három hónap óta alig telt el egy éjszaka, hogy ne tartottam volna házkutatást D. házában. Becsület kérdése, hogy jól végezzem a rám bízott feladatot, és szó, ami szó (de ez maradjon köztünk), óriási a kitűzött jutalom is! Kutattam, kerestem, amíg meg nem győződtem róla, hogy a tolvaj még nálam is ravaszabb. Pedig dicsekvés nélkül elmondhatom, hogy minden sarkot, a ház minden zegét-zugát, ahova csak elrejthette a papirost, a leggondosabban átkutattam.

- De nem történhetett-e meg - vetettem fel -, hogy, bár a levél, ami bizonyos, még mindig a miniszter birtokában van, valahol házon kívül rejtette el?

- Nehezen hinném - szólt közbe Dupin. - Az udvar mostani különleges viszonyai, és főképpen azok a cselszövények, amelyekben D. tudvalevően nyakig van, szükségessé teszik, hogy a levelet rögtön bemutathassák, ha így fordul a kocka. Ez majdnem olyan fontos, mint magának a levélnek a birtoklása.

- Hogy rögtön bemutathassák? - kérdeztem én.

- Azaz, hogy rögtön megsemmisíthessék - felelte rá Dupin.

- Akkor tehát - mondtam megint én -, a levél biztosan odahaza van, hiszen nem valószínű, hogy a miniszter mindig magával hordja.

- Nem: erről magam is meggyőződtem - erősítette meg a rendőrfőnök. - Embereim, mintha útonállók lettek volna, már kétszer megtámadták, és személyes felügyeletem alatt megmotozták. Mégpedig alaposan.

- Ettől megkímélhette volna magát - mondta Dupin. - D. bizonyára nem bolond, és számított efféle orvtámadásokra.

- Nem, nem teljesen bolond - fölényeskedett G. - De költő, akit csak egy hajszál választ el a bolondtól.

- Ez igaz - mondta kedélyesen Dupin, miután elgondolkozva bodor füstfelhőt fújt tajték-pipájából -, bár az én ifjúságomat is terheli néhány kínrím.

- Nem részletezhetné, hogyan és mint kutatott? - fordultam a rendőrfőnökhöz.

- Nem kíméltük sem az időt, sem a fáradságot, és mindenütt kutattunk, mondom: mindenütt. Nagy tapasztalatom van ezen a téren. Átfürkésztem az egész házat, keresztül-kasul kutattam minden szobát, mégpedig olyan alaposan, hogy minden egyes szobának egy-egy hetet, azaz hét éjszakát szenteltünk. Mindnek először a bútorzatát vizsgáltuk át. Kinyitottunk, kihúztunk minden lehetséges fiókot; azt hiszem, tudják önök is, hogy a kellően gyakorlott rendőrügynök számára nincs titkos fiók. Tökfilkó az, akinek figyelmét ilyen kutatásoknál holmi „titkos" fiók elkerüli. A dolog olyan egyszerű! Minden szekrény adott térfogatot, meghatározott területet jelent. Nekünk pontos módszerünk van erre. Egy milliméter terület sem menekülhet meg a kutatás alól. Miután átvizsgáltuk a szekrényeket, következtek a székek. Ha kárpitosmunka volt, nekiestünk azokkal a finom, hosszú tűkkel, amelyeket már maga is látott nálunk. Az asztalok tetejét leemeltük.

- Ugyan minek?

- Nagyon gyakran előfordul, hogy ha valaki el akar dugni valamit, leemeli az asztal lapját, vagy más hasonló elmozdítható felületet, az asztal lábát kivájja, az üregbe rejti el az illető tárgyat, és visszateszi helyére a lapot. Sokszor használják fel így az ágyfejet is.

- És az ilyen üregeket nem lehet kikopogni? - kérdeztem.

- Semmiképpen, ha az elrejtett tárgyat gyapotba pólyázzák, és így elfojtják az üregek hangját. De mindettől eltekintve a mi esetünkben teljesen zajtalanul kellett dolgozni.

- De hiszen nem mozdíthattak el, nem szedhettek szét részekre minden bútordarabot, amelyben a levelet gyaníthatták! Egy levelet vékony tekerccsé lehet sodorni. Olyan lesz, mint egy vastagabb kötőtű. Ezt azután igazán nem nehéz elrejteni, tegyük fel, egy székláb feszítőlécébe. Csak nem szedtek szét minden széket?

- Nem. Azt nem! A mi eljárásunk sokkal okosabb és biztosabb. Nagyítóüveggel megvizsgáltuk a ház minden székét, minden lehető és lehetetlen bútordarabot... rendkívüli erejű nagyítóüveggel! Ha valahol friss munkának a nyomára bukkanunk, bizonyára nem kerüli el a figyelmünket. A legkisebb fűrészporszemcse is szemet szúrt volna, mint egy alma. Bármi rendetlenség a ragasztásban, szokatlan rés az eresztékeken - elegendő ok lett volna a gyanakvásra.

- Gondolom, nem felejtették ki a tükröket, átvizsgálták az üveg és a fakeret között, sorra vizsgálták az ágyakat, az ágyneműt, valamennyi függönyt és szőnyeget?

- Természetesen! És amikor a berendezés valamennyi darabját kívül-belül a leggondosabban áttapogattuk, sor került magára a házra. Kis részekre osztottuk felületét, minden egyes részt megszámoztunk, úgy vizsgáltuk végig, és nem hagytunk ki egy négyzethüvelyk területet sem. Még a két szomszéd házat is átkutattuk nagyítóüveggel.

- A szomszéd házakat is? - kiáltottam fel. - Ugyancsak jól megdolgoztak.

- Dolgoztunk, bizony, de amint mondtam, a jutalomdíj óriási... óriási!

- De az utcát, a ház közvetlen környezetét csak nem felejtették ki?

- A kövezet a ház körül égetett tégla. Ezzel könnyű dolgunk volt. Megvizsgáltuk a téglalapok között a mohát. Érintetlen volt.

- És a miniszter iratai, levelezése, könyvtára?

- Hát hogy képzeli, hogy valamit is kihagytunk? A legaprólékosabban végigböngésztünk minden iratcsomót és minden egyes darabot, ami pedig a könyveket illeti, nem elégedtünk meg azzal, hogy kinyissunk minden egyes kötetet, hanem lapról lapra átlapoztuk mindegyiket, és nem értük be azzal, hogy csak megrázzuk az egyes könyveket, mint azt némely rendőrtiszt tenni szokta. A könyvek kötését külön megmértük, hogy milyen vastag, és figyelmesen végigvizsgáltuk nagyítóval. Ha akármilyen kötést is felbontottak volna újabban, azt okvetlenül észre kellett volna vennünk. Öt vagy hat kötetet, amelyek mostanában kerültek ki a könyvkötő műhelyéből, hosszában végigszurkáltunk tűinkkel.

- Na és a szőnyegek alatt a padlót?

- Hát azt is! Azt is! Elmozdítottunk helyéről minden szőnyegdarabocskát, és a padlót is végignagyítóüvegeztük.

- És a tapétát?

- Hát persze!

- Benéztek a pincékbe?

- Hogyne!

- Akkor hát - mondtam én - számításuk nem vált be; a levél nincs a házban!

- Félek, hogy igaza van! - mondta búsan a rendőrfőnök. - És most, kedves Dupin, mit tanácsol, mit tegyek?

- Kutassa át újra meg újra a házat.

- Ez teljesen szükségtelen és céltalan - válaszolta G. - Olyan bizonyos, mint ahogy lélegzem, hogy a levél nincs a házban.

- Pedig jobb tanácsot nem adhatok - ismételte Dupin.

- Biztosan megvan önnél a levél pontos leírása?

- Ó, hogyne.

És ezzel a rendőrfőnök zsebéből elővette jegyzőkönyvecskéjét, és hangosan, bő részletességgel felolvasott mindent, ami a levél belsejére és főképpen külalakjára vonatkozik. Miután ezzel is végzett, búcsút vett tőlünk. A jóember olyan leverten távozott, amilyennek soha azelőtt nem láttam.

Körülbelül egy hónap múlva újra bekopogott hozzánk. Úgy fogadtuk, mint első látogatása idején. Megint előkerült a pipa, a szék, és G. egészen közömbös társalgásba kezdett. De én kizökkentettem belőle.

- Nos, Monsieur G., mi van az ellopott levéllel? Ugye, belátta már maga is, hogy nem könnyű dolog a miniszter eszén túljárni?

- Vigye az ördög, úgy látszik, igaza van! Újra átkutattam a házat, amint Dupin úr ajánlotta, de mint előre tudtam, hiábavaló munka volt.

- Mit mondott - szólalt meg Dupin -, mekkora jutalomdíjat tűztek ki?

- Nagyot, roppant nagyot! Ritka bőkezűség! - áradozott G. - A pontos összeget nem akarom megmondani, de egyet mondhatok: ötvenezer frankot adnék én magam is annak, aki megszerezné nekem a levelet. Napról napra növekszik a levél jelentősége, és éppen ezért a jutalmat megkétszerezték. De ha megháromszorozzák is, mégsem tehetek többet, mint amit eddig tettem.

- Én pedig azt hiszem - szólt vontatott hangon Dupin, miközben elgondolkozva pöfékelt tajtékpipájából -, bizony azt hiszem, kedves G.-m, ön nem erőltette meg magát túlságosan, nem tett meg mindent, amit megtehetett volna. Azt ajánlom, hogy feküdjön neki jobban.

- Jobban?... Hogyhogy?

- Azt gondolom... Pöff, pöff!... Nem volna rossz... pöff, pöff! ha valami okos ember véleményét és tanácsát kérné ki a levélre... pöff, pöff, pöff!... vonatkozólag. Emlékszik még a történetre, amelyet Abernethyről mesélnek?

- Fütyülök Abernethyre!

- Fütyülni fütyülhet, de azért hallgassa meg. Ez az Abernethy orvos volt, és egyszer egy zsugori, dúsgazdag ember elhatározta, hogy orvosi tanácsot csikar ki tőle. Mindenféle közömbös dologról kezdett vele beszélgetni magántársaságban, és saját betegségét és baját úgy adta elő, mintha az valamilyen idegenre vonatkoznék. „Ez és ez a baja szegénynek - mondta a zsugori -, mit ajánlana neki, doktor úr?" - „Azt ajánlanám - felelte Abernethy -, hogy ha meg akar gyógyulni, menjen el orvoshoz és kérjen attól tanácsot."

A rendőrfőnök kissé csalódottan felelte:

- Én szívesen fogadok el tanácsot, és még jól meg is fizetem, ötvenezer frankot adok annak, aki ebben a dologban segítségemre van.

- Ha így áll a dolog - válaszolta Dupin, és egy fiókból csekk-könyvet véve elő, Monsieur G. elé tette -, állítsa ki kérem a csekket az összegről, és én odaadom a levelet.

Megdermedtem az ámulattól. A rendőrfőnököt mintha villám sújtotta volna. Néhány percig mozdulatlanul, szótlanul, nyitott szájjal és dülledt szemmel, hitetlenül bámult barátom arcába, azután kissé magához térve tollat vett kezébe, s némi habozás és kábult bámészkodás után a csekket kiállította, aláírta, és az asztal fölött odanyújtotta Dupinnek. Dupin gondosan megvizsgálta, tárcájába tette, majd kinyitva íróasztalát, elővett belőle egy levelet, és átadta a rendőrfőnöknek. A hivatalos férfiú mámoros örömmel nyúlt a levél után, remegve nyitotta fel, egy pillantást vetett a tartalmára, és az ajtó felé rugaszkodva, bukdácsolva, köszönés nélkül zuhant ki a szobából, a házból; egy hang nem sok, annyit sem szólt azóta, hogy Dupin felszólította, töltse ki a csekket.

Amikor elment, Dupin magyarázni kezdett.

- A párizsi rendőrség - mondta - rendkívül ügyes a maga módján. Kitartó, jó szemű, ravasz és gyakorlott mindabban, ami a kötelessége. Amikor G. elmesélte, hogyan kutatta át a miniszter lakását, meg voltam győződve arról, hogy jó és pontos munkát végzett, legalábbis mindazokon a területeken, amelyekre fáradozása kiterjedt.

- Amelyekre fáradozása kiterjedt? - kérdeztem.

- Igen - felelte Dupin -, nemcsak a maguk nemében legjobb módszereket alkalmazta, de tökéletes alapossággal is. Ha a levél a kutatási körükbe esik, a fickók kétségtelenül meg is találják.

Elnevettem magam, de Dupin láthatólag komolyan mondta, amit mondott.

- A módszer, amellyel dolgoztak - folytatta -, a maga nemében nagyon jó, kivitele is kifogástalan volt, a baj éppen csak abban rejlett, hogy nem volt alkalmas erre az esetre és erre az emberre. A legelmésebb és legjobban megalapozott kutatómódszer is amolyan Prokrusztészággyá válik a rendőrfőnök kezén, amelybe erőszakkal nyomorítja bele elgondolásait. Mindig ott véti el a dolgot, hogy vagy túlságosan alapos, vagy túlságosan felületes; nem egy iskolás gyerek következetesebben gondolkozik nála. Ismertem egy nyolcéves fiúcskát, akinek jártassága és ügyessége a „páros, páratlan" játékban általános bámulatot keltett. Ez nagyon egyszerű játék; golyóval játsszák. Az egyik játékos a kezében tart bizonyos számú golyócskát, és megkérdezi a másiktól, hogy páros vagy páratlan számú golyó van-e a kezében. Ha a kérdezett kitalálja, ő nyer egy golyót, ha nem találja ki, a kérdező nyer egyet. A nyolcéves fiúcska, akiről beszélek, elnyerte az iskola valamennyi golyóját. Természetesen neki is volt valamilyen módszere; megfigyelte és úgyszólván „mérlegre tette" ellenfelei ravaszságát. Így például, ha ellenfele együgyű fickó, és feléje tartva zárt tenyerét azt kérdezi tőle: „páros vagy páratlan?" - a mi iskolás fiúnk azt feleli: „páratlan", és veszít! De másodszor már nyer, mert így döntött magában: „Ez az együgyű fickó párost tartott a kezében először, és ravaszsága csak annyira terjed, hogy másodszor páratlant markoljon, tehát azt fogom mondani, hogy páratlan." És páratlant mond, és nyer. De ha az ellenfele az előbbinél valamivel okosabb, akkor a nyolcéves így okoskodik: „Ez a fickó megjegyezte, hogy először páratlant mondtam, és ezért első ösztöne az, hogy most, mint az együgyű is tette, párosról egyszerűen páratlanra térjen át, de hirtelen arra eszmél, hogy ez túlságosan egyszerű volna, és ezért a »páros« mellett dönt. Én így hát párost mondok!" - És párost mondva újra nyer. Iskolatársai azt mondják róla, hogy „szerencsés!", de én azt kérdezem tőled, mi hát voltaképpen a módszere?

- Azonosítás. A fiú belegondolja magát ellenfele észjárásába.

- Ez az! - felelte Dupin. - És arra a kérdésemre, hogy a fiúcska miképpen érte el a tökéletes gondolati azonosítást, az én kis barátom a következő válasszal szolgált:

„Ha ki akarom találni, hogy milyen okos vagy milyen ostoba, milyen jó vagy milyen gonosz valaki, vagy mire gondol abban a pillanatban, akkor igyekszem arckifejezésemet, amennyire csak lehet, az ő arckifejezéséhez igazítani, magamra ölteni vonásait, és bevárni, milyen gondolatok támadnak agyamban, milyen érzések szívemben, amelyek egybevágnak a magamra öltött arckifejezéssel." - Ennek az iskolás fiúnak a felelete sokat megmagyaráz abból, amit hazug szóval a Rochefoucauld-k, La Bruyère-ek, Machiavellik és Campanellák „mélység"-ének hív a világ.

- Ha jól értettelek - folytattam a beszélgetést -, mindezzel azt akartad mondani, hogy valaki annál jobban azonosíthatja magát ellenfele gondolatvilágával, érzéseivel, minél pontosabban méri föl képességeit?

- A gyakorlati siker szempontjából valóban ezen áll a dolog! - mondta Dupin. - A rendőrfőnök és fogdmegjei rendszerint azon buknak el, hogy - először is - nem azonosítják magukat azzal, akivel összeakadtak; másodszor pedig, hogy nem mérlegelték kellően (vagy sehogy sem!)

annak lelki adottságait. Ők csak a maguk eszmekörében élnek, és ha egy elrejtett tárgy után kell szaglászniuk, csak az jut eszükbe, hogy ott kutassanak, ahova ők rejtették volna. Annyiban igazuk is van, hogy az ő képzeletük, éleselméjűségük hű kifejezője a tömeg gondolkodásának - de ha a csirkefogó ravaszsága más természetű, mint az övék, akkor természetesen túljár az eszükön. Ez mindig megesik velük, ha ellenfelük észjárása felettük áll, de igen gyakran akkor is, ha alattuk marad. Nyomozásuk rendszerében nincs változatosság - és csak ha valamilyen rendkívüli eset vagy jutalom sarkallja őket, bővítik ki, vagy túlozzák el gyakorlatuk rég bevált módszereit, de anélkül, hogy az alapelven változtatnának. Nézzük meg például, hogy D. esetében hogyan módosították, vagy változtatták meg eljárásuk elveit? Hogy valójában mennyit ért és mit jelent az a sok fúrás-faragás, méricskélés, nagyítóüveggel való vizsgálgatás, az épület felületeinek négyzethüvelykre való bontása - micsoda mindez, ha nem pusztán kibővítése a kutatás egy rendszere vagy rendszercsoportja alkalmazásának, melyhez a rendőrfőnök hosszú pályafutása során hozzászokott? Észrevetted-e, milyen biztos volt abban, hogy minden ember, ha el akar rejteni egy levelet, ha nem is egy szék kifúrt lábába, de legalábbis valamilyen titkos üregbe vagy zugba süllyeszti? Ez a „széklábfúró ember" gondolkodása! És észrevetted-e, hogy ilyen körmönfont rejtekhelyekben csak köznapi emberek bíznak meg köznapi alkalmakkor? Ez a fajta úgy gondolkodik, hogy valamit csak így lehet elrejteni, s az elrejtett tárgyat csak így lehet megtalálni. És az, hogy sikerül megtalálni, nem annyira a kutatók éles elméjű ravaszságát, mint inkább gondosságát, kitartó szorgalmát, elszántságát dicséri. Ehhez járulhat az ügy jelentékeny volta, vagy a kitűzött óriási jutalom (a kettő egyet jelent a rendőrség szemében), és a fent említett tulajdonságok és kutatási elvek sohasem mondanak csődöt. Megértheted ebből, hogy ha az ellopott levél a rendőrfőnök kutatási rendszerének határain belül lett volna - másképpen szólva: ha az elrejtés elve azonos lett volna a kutatás elvével -, halálosan biztos, hogy a pontos hivatalnok rábukkan a levélre. De a jóember teljesen hamis nyomon járt, és kudarcának oka az a feltevés, amellyel elámította magát, hogy a miniszter bolond, mert mint költő, jó csengésű névre tett szert. Minden bolond költő, ezt érzi a rendőrfőnök, és egyszerűen a *non distributio medii*[47] hibáját követi el, amikor arra a következtetésre jut, hogy minden költő bolond.

- De igazán ő a költő? - kérdeztem. - Mert tudtommal ketten vannak testvérek, és mindkettő a betűk embere. A miniszter, úgy emlékszem, tudós könyvet írt a differenciál- és integrálszámításról. Matematikus, és nem költő!

- Tévedsz, barátom, jól ismerem: mind a kettő. És mint költő *és* matematikus gondolkodott helyesen - mert *csak* mint matematikus, nem tudott volna egyáltalán gondolkodni, és kiszolgáltatta volna magát a rendőrfőnök kényére-kedvére.

- Meglepő vélemény! - feleltem. - Ellentétben állsz az egész világgal. Csak nem akarod megcáfolni és megdönteni évszázadok helyesnek tartott ítéletét? A matematikus észjárást réges-régtől *par excellence* tiszta észnek tartják.

Dupin feleletképpen Chamfort-ból idézett:

- *Il y a à parier, que toute idée publique, toute convention reçue, est une sottise, car elle a convenu au plus grand nombre*.[48] Biztosítlak, hogy a matematikusok mindent elkövetnek, hogy minél szélesebb körben elterjedjen az a tévedés, amelyre céloztál, de amely mégis tévedés marad, akármennyire igazság hírében áll is. Jobb ügyhöz méltó buzgalommal például

---

[47] a fogalom fel nem cserélhetősége (latin).

[48] Biztosra vehetjük, hogy minden általánosan elfogadott nézet, minden közhelyszerű megállapítás ostobaság: mert a többség véleménye (francia)

elérték azt, hogy algebra helyett „analízist” mondanak. Micsoda képtelenség! A franciák kezdeményezték ezt a sajátos csalást, de ha valamely szakkifejezésnek van valami fontossága, ha a szónak értéke egyáltalán függ alkalmazhatóságától, akkor az „analízis” annyira „algebra”, mint amennyire a latin *ambitus* magába rejti az ambíció szót, a *religio* a vallást, a *homines honesti* a tiszteletre méltó férfiak gyülekezetét.

- Alighanem összevesztél néhány párizsi algebratudóssal - vetettem közbe tréfálkozva. - De kérlek, folytasd.

- Vitatom minden olyan gondolkodásmód alkalmazhatóságát, következésképpen értékét, amely más irányt követ, mint az elvont logikáét. Kiváltképpen azt a gondolkodásmódot vitatom, amely matematikai tanulmányokon nevelkedett. A matematikusok az alak és mennyiség tudósai, a matematika az alak és mennyiség tudománya, a matematikai gondolkodás tehát nem más, mint egyszerűen a logikának az alakra és a mennyiségre vonatkozó alkalmazása. Az alapvető tévedés a dologban az, hogy még az úgynevezett tiszta algebra igazságát is elvont és általános igazságnak tekintik. S ez a tévedés annyira elterjedt, hogy szinte zavarba ejt általános elfogadása. A matematikai axiómák nem az általános igazság axiómái. Például az, ami igaz alaki és mennyiségi összefüggésekre, gyakran ugyancsak hamis, ha erkölcsi térre visszük át. Ezen a téren sokszor megdől a matematikának az az állítása, hogy az egész egyenlő a részek összegével. Ez a matematikai axióma a vegytanban sem áll meg. Az erkölcsi indítékokra sem igaz, mert két meghatározott értékű erkölcsi indíték összegezve nem szükségszerűen azonos értékű a kettő értékének összegével. Sok olyan matematikai igazság van, amely csak az adott „viszonylat” határain belül igazság. A matematikus persze mindhalálig állítja, már csak puszta megszokásból is, hogy az ő „véges igazságai” általános és abszolút alkalmazható igazságok - amilyennek a világ csakugyan hiszi is őket. Bryant sokat forgatott, nagy tudású *Mitológiá*-jában hasonló tévedés forrására mutat rá, amikor azt mondja: „Bár a pogány mesékben nem hiszünk, mégis állandóan megfeledkezünk magunkról, és olyan következtetéseket vonunk le belőlük, mintha csakugyan létező valóságok volnának.” Az algebratudósok, pogányok maguk is, hisznek az ő „pogány meséik”-ben, és nyakra-főre következtetnek, nem annyira emlékezőtehetségük botlása, hanem inkább valami megmagyarázhatatlan elmezavar következtében. Röviden összefoglalva, még nem találkoztam olyan számtantudóssal, akit kimozdíthattam volna a gyökei közül, és aki ne ragaszkodott volna görcsösen ahhoz a hitéhez, hogy $x^2 + px$ holtbizonyosan és megdönthetetlenül q-val egyenlő. Ha tetszik, mondd egy ilyen úriembernek, vagy bizonyítsd be neki kísérleti alapon, hogy akadhat olyan eset, amikor $x^2 + px$ nem egyenlő q-val, de ha ezt kellőképpen sikerült megértetned vele, szedd a lábad, és tűnj el, amilyen gyorsan csak tudsz, mert biztos lehetsz benne, hogy megpróbál leütni.

- Meggyőződésem - folytatta Dupin, miközben nagyot mulattam utolsó megjegyzésén -, hogy ha a miniszter csak matematikus lett volna, a rendőrfőnök nem szorul rá, hogy a csekket a nevemre kiállítsa. De én tudtam, hogy D. éppen annyira költő, mint matematikus, és eljárásomat ehhez alkalmaztam, persze, figyelembe véve a körülményeket, amelyek között él. Tudtam róla, hogy épp annyira udvari ember, mint vakmerő intrikus. Megfontolva a dolgot, arra a meggyőződésre kellett jutnom, hogy az ilyen ember kitűnően ismeri a rendőrségi nyomozás módjait. Bizonyára el volt készülve rá, amint az események be is bizonyították, hogy útonállók támadják meg és kutatják ki. Azt is tudta, hogy házára, lakására milyen titkos kutatás vár. Az, hogy olyan sokszor kimaradt éjszakára, amit a rendőrfőnök a siker zálogának tekintett, szerintem szintén csak egyik fogása volt; lehetőséget akart adni a tüzetes házkutatásra, hogy ezáltal elérje, amit végül el is ért, hogy a rendőrség mihamarabb azt higgye, a levél már nincs a házban. Éreztem, hogy a miniszter is alaposan átgondolta a rendőrségnek ezt a megváltozhatatlan alapon nyugvó gondolatmenetét, azt a gondolatmenetet, amely az elrejtett

tárgyak felkutatását célzó rendőri eljárást - az imént részleteztem - kivétel nélkül irányítja. Mindez végre is arra kellett, hogy ne közönséges fogással éljen. Úgy gondoltam, nem lehet olyan együgyű, hogy ne tudná: lakása minden zegét-zugát át meg át fogják kutatni, s a lakás olyannyira tárva-nyitva áll a rendőrség embereinek, mint egy nyitott szekrény. Ő is gondolt a széküregekre, a fűrészporra és a rendőrfőnök nagyítóüvegére. Így érlelődött meg bennem végül a meggyőződés, hogy a helyzet kényszere a legegyszerűbb megoldásra szorította. Lehet, hogy ösztönszerűen, lehet, hogy tudatosan. Talán emlékszel még, a rendőrfőnök kezdetben milyen keserűen nevetett, amikor azt mondtam, hogy ez a titok talán azért okoz neki annyi gondot, mert túlságosan egyszerű.

- Hogyne emlékeznék. Úgy nevetett, hogy már-már azt hittem, megüti a guta.

- Az anyag világában - folytatta Dupin - sok a szigorú analógia az anyagtalanság világával. Így például van némi igazság abban a szónoki dogmában is, hogy a metafora vagy a hasonlat éppen úgy megerősíthet egy érvet, mint széppé tehet egy leírást. És a *vis inertiae*[49] elve ugyanúgy áll a fizikára, mint a metafizikára. Az, hogy egy nagyobb testet elmozdítani nehezebb egy kisebbnél, és hogy az így előálló mozgásmennyiség a nehézséggel arányos, éppúgy igaz az előbbiben, mint ahogy igaz az utóbbiban, hogy nagyobb elmék, amelyek többre képesek, éppen azért, mert mélyebben szántók, állhatatosabbak és mozgásukban eredményesebbek, mint az alacsonyabbrendűek, nehezebben is indíthatók meg, és nekiindulásuk sokkal zavartabb és habozóbb. Még valamit: megfigyelted-e az utcán, hogy melyik cégtábla kelti fel legjobban a járókelők figyelmét?

- Erre még sohasem gondoltam.

- Van egy kitalálós játék - folytatta Dupin -, térképen játsszák. Az egyik fél felad a másiknak egy szót, egy folyó, város, állam vagy birodalom nevét, hogy keresse meg a térkép tarkabarka, zűrzavaros felületén. Aki kezdő ebben a játékban, az rendesen azzal akarja zavarba ejteni ellenfelét, hogy a legapróbb betűkkel nyomott nevet keresi ki, a haladó azonban olyan szavakat választ, amelyek nagy betűkkel, a térkép egyik szélétől a másikig érnek. Mint a túlságosan nagybetűs cégtáblák és hirdetések az utcán, ezek éppen nagyságuk miatt kerülik el a figyelmet, és itt a fizikai „meg nem látás” teljesen rokon a pszichikai figyelmetlenséggel, amelynek következtében elhaladunk túlságosan is látható és magától értetődő dolgok mellett, és azoknak semmiféle figyelmet nem szentelünk. De ez túlságosan magas vagy túlságosan mély a rendőrfőnök eszének. Soha egy pillanatig sem gondolt arra, eleve lehetetlennek tartotta, hogy a miniszter az egész világ szeme elé tartja a levelet, s így éri el legjobban, hogy a világon senki észre ne vegye.

Minél tovább gondolkoztam a miniszter vakmerő, elszánt és furfangos észjárásán, és azon, hogy a levélnek mindig kéznél kell lennie, ha kellő időben fel akarja használni, és minél tovább mérlegeltem azt a döntő bizonyítékot, amelyet a rendőrfőnök szolgáltatott arra, hogy a levél nincsen a hivatalos vizsgálat határain belül, annál inkább megérlelődött bennem a gondolat, hogy a miniszter ahhoz az igazán éles elmére és emberismeretre valló megoldáshoz folyamodott, hogy a levelet meg sem próbálta elrejteni.

Ilyen gondolatokkal eltelve, zöld szemüveget tettem fel, s egy szép reggelen, mintha csak véletlenül jártam volna arra, beállítottam a miniszterhez. Otthon találtam, ásítozott, nyújtózkodott, tett-vett, mint rendesen, azt a látszatot keltve, mintha végtelenül unatkoznék. Pedig manapság talán ő a legcselekvőbb ember, de csak ha senki sem látja.

---

[49] tehetetlenségi erő (latin).

Hogy én se maradjak adósa, panaszkodni kezdtem, hogy milyen rossz a szemem, hogy nem tudok szemüveg nélkül járni, pedig az üveg arra volt jó, hogy mögüle gondosan és aprólékosan szemügyre vehessem az egész szobát, míg látszólag nagy figyelemmel hallgattam vendéglátóm előadását.

Különösen a nagy íróasztalt, amelynél ült, vizsgáltam meg tüzetesen. Nagy rendetlenségben sok irat, néhány levél, egypár könyv és egy vagy két hangszer hevert rajta. Hosszas és alapos vizsgálódás után sem láttam itt semmi gyanúsat.

Körüljártattam szemem a szobán, és egy cifra apróságot, egy névjegytartót vettem észre. Olcsó papirosholmi volt, piszkos kék tartószalagról sárgaréz szögön lógott a kandalló felett. Háromnégy rekeszre oszlott, a rekeszekből öt-hat névjegy és egy levél ágaskodott elő. Piszkos, gyűrött levél. Papirosa a közepe tájt mintha ketté lett volna szakítva; mint értéktelent, úgy látszott, az első pillanatban szét akarta tépni, de azután meggondolta a dolgot, és megkegyelmezett neki. Terebélyes, fekete pecsét volt rajta, a pecséten igen szembetűnően D. nevének kezdőbetűi; apró betűs, D. nevére szóló címzése női kéz írása. Mint valami jelentéktelen, lenézett firka, csak úgy odavetve kandikált elő a legfelső rekeszből.

Csak egy szempillantást vetettem rá, és biztosra vettem, hogy ez az, amit keresek. Külseje persze egészen más volt, mint amilyennek a rendőrfőnök annak idején leírta. Ennek a levélnek nagy, fekete pecsétje volt, benne D. névbetűi, amannak kicsiny és vörös, az S. hercegi család címerével. Ennek a levélnek a címzése a miniszternek szólott, apró betűit női kéz írta, az a levél bizonyos királyi személyhez volt intézve, írása jellegzetesen bátor és határozott volt. Csak nagyságban egyezett meg a két levél. De éppen ezek a nagyon is feltűnő különbségek, a levél piszkos volta, a szennyes, tépett papiros, ami annyira elütött D. szokásos rendességétől, az a nagy igyekezet, hogy a szemlélő figyelemre se méltassa a jelentéktelen papirost, mindez, és az, hogy olyan szembeötlően tolakodott elő rekeszéből (összhangban előbb említett meggondolásaimmal): mindez - mondom - csak erősíthette, fokozhatta annak gyanúját, aki már eleve azért jött ide, hogy gyanakodjék.

Amennyire csak lehetett, elnyújtottam látogatásomat. Élénk vitába elegyedtünk, mert olyan tárgyra tereltem a beszélgetést, amelyről tudtam, hogy a minisztert mindig is érdekelte és izgatta. Ezalatt le nem vettem szememet a levélről. Pontosan emlékezetembe véstem külsejét, megfigyeltem, hogyan van a névjegytartóban elhelyezve, és eközben olyan részleteket is felfedeztem rajta, amelyek a legkisebb kételkedésemet is eloszlatták. A levél ugyanis sarkainál a kelleténél gyűröttebb volt. Töredezettnek látszott, mégpedig attól, hogy először rendesen összehajtották, papírnyomóval jó erősen lesimították, azután később kifordították, és újra lesimították az eredeti hajlások vonalán. Világos volt előttem, hogy a levelet kifordították, mint egy kesztyűt, aztán újra összehajtogatták, újra címezték, és lepecsételték.

Elköszöntem a minisztertől, de nem felejtettem el otthagyni az asztalán arany burnótszelencémet.

Másnap reggel persze újra beállítottam ottfelejtett burnótszelencémért. Az előző napi beszélgetés izgató témájára tértünk vissza. Egyszerre csak az utcáról pisztolydörrenés-féle hallatszott, közvetlenül ablakunk alatt. Vad lárma és a tömeg ordítozása követte. D. az ablakhoz sietett, kinyitotta, hogy lássa, mi történt. Abban a pillanatban a névjegytartónál termettem, kicsentem a levelet, és (külsőre) tökéletes hasonmását dugtam a helyére. Odahaza készítettem nagy gonddal; kenyérbélből gyúrt pecsétnyomóval a miniszter D. betűs pecsétjét is rányomtam.

Az utcai zajt egy karabélyos ember izgága viselkedése okozta, aki asszonyok és gyerekek közt elsütötte fegyverét. De kiderült, hogy csak vaktöltés volt benne, és a fickó - őrült vagy részeg - útjára mehetett. D. is eljött az ablaktól, ahova én rögtön követtem, mihelyt biztonságba helyeztem a levelet. Azután hamarosan elbúcsúztam. Az állítólagos őrült az én emberem volt.

- De mit akartál - kérdeztem tőle - a levél másolatával? Nem lett volna helyesebb mindjárt az első látogatásnál egyszerűen elemelni, és elmenni vele?

- D. mindenre kész, elszánt alak - felelte barátom -, azonkívül vannak odahaza emberei, akik rögtön rendelkezésére állanak. Ha a botorságot, amit ajánlottál, megkísértem, élve nem hagyom el a palotát. Többé nem hallotok rólam. Párizs jó népe többé nem lát! De ezenkívül határozott cél érdekében cselekedtem. Te ismered politikai nézeteimet. Ezekből kifolyólag is cselekednem kellett a hölgy érdekében, hiszen párthíve vagyok. Tizennyolc hónapig volt a miniszter hatalmában. Most fordult a kocka. D. került a csávába, mert még nem tudja, hogy a levél nincs nála, és úgy cselekszik, mintha nála volna. Politikai pályáját maga fogja derékban kettéroppantani. Bukása nemcsak gyors, hanem nevetséges zuhanás is lesz! Hiába mondják: *facilis descensus Averno*[50], de hogy Catalanit idézzem (amit az énekről mond): sokkal könnyebb felkúszni a skálán, mint lépésről lépésre lefelé haladni. Jelen esetben sem rokonszenvet, még kevésbé sajnálatot nem érzek a leszálló iránt. D., ez a *monstrum horrendum*[51], elvtelen lángész. De ami igaz, az igaz, szeretnék ott lenni s a gondolataiba látni, amikor az a „magas személyiség" - ahogy a rendőrfőnök nevezte - felelősségre vonja, és ő kénytelen lesz felbontani a levelet, amelyet én hagytam számára a névjegytartóban.

- Talán még valami furcsát is írtál a levélbe?

- Bizony írtam. A világért sem tartottam volna helyesnek, hogy üres legyen a belseje. Ez sértés lett volna! D. Bécsben egy alkalommal csúnyán elbánt velem. Akkor én jó képet vágtam a dologhoz, s tréfásan csak annyit mondtam neki, hogy majd visszaadom a kölcsönt. Így hát, mivel biztosra veszem, kíváncsi rá, hogy ki is követte el vele ezt a „tréfát", sajnáltam volna a homályban maradni. Jól ismeri a kézírásomat, rá fog jönni, ki írta a tiszta papírlapnak éppen a közepére.

...Un dessein si funeste
S'il n'est digne d'Atrée, est digne de Thyeste.[52]

(Ez a két sor Crébillon *Atreus*-ából való.)

Pásztor Árpád fordítása

---

[50] Könnyű leszállni az Avernusról (latin). Az Avernus tó partján volt az alvilág bejárata a rómaiak hite szerint.

[51] iszonyú szörnyeteg (latin).

[52] Ily gyászos sors ha Atreuszhoz nem, Thüesztészhez méltó (francia). Atreusz mükénei király feleségét elcsábította bátyja, Thüesztész; Atreusz bosszúból megölte annak gyermekeit, majd étkül szolgálta fel neki.

A MAELSTRÖM POKLÁBAN

Isten útjai a természetben, akár a gondviselés terén, nem a mi útjaink; nincs az az emberi modell, amely a legkevésbé is érzékeltetné művének, mely mélyebb, mint Démokritosz kútja, nagyságát, mélységét és kikutathatatlanságát.

Joseph Glanvill

Végre elértük a legmagasabb szikla csúcsát. Az öreg annyira kimerült, hogy percekig szólni sem tudott.

- Még nem is régen - mondta végre - olyan jól és gyorsan vezethettem volna uraságodat a hegytetőre, akárcsak legifjabb fiam. De három éve olyasmi történt velem, ami halandóval soha még nem esett meg - vagy legalábbis senki sem élte túl, hogy beszélhessen róla. A hat óráig tartó halálfélelem, amelyet átszenvedtem, összetörte lelkemet-testemet. Ön azt hiszi, hogy nagyon öreg vagyok? Pedig nem. Nem kellett egy egész nap sem ahhoz, hogy hollófekete hajam megfehéredjék, és minden izmom és idegem úgy elgyengüljön, hogy a legkisebb erőfeszítéstől is remegek, és még az árnyéktól is félek. Tudja, hogy még erről a kis szikláról sem nézhetek le, hogy el ne szédüljek?

A „kis szikla", amelynek legfelső, csúszós peremén olyan könnyelműen nyújtózott el, hogy derékig szinte lelógott róla, és csak könyökével tartotta magát külső és síkos szegélyén - ez a „kis szikla" mintegy ezerötszáz-ezerhatszáz láb magasan emelkedett ki meredeken, fekete fényben az ormok és szirttarajok rengetegéből. A világért meg nem kíséreltem volna, hogy akár hat yardnyira is megközelítsem a szélét. Ami azt illeti, már útitársam veszélyes helyzete is annyira felizgatott, hogy a földre hasalva két kezemmel a bozótba kapaszkodtam, és még az égre sem mertem feltekinteni, sőt, hiába küzdöttem a gondolat ellen: a rettenetes vihar megrázhatja még a hegyóriás alapjait is. Sokáig tartott, amíg annyira felbátorodtam, hogy fel mertem ülni, és lenéztem a mély messzeségbe.

Az öreg így szólott:

- Le kell győznie rémlátásait, hisz azért hoztam fel ide, hogy a legjobb helyről lássa annak az eseménynek színterét, amelyről az előbb beszéltem, és hogy, míg elmondom az egész történetet, szemünk előtt terüljön el a tájék.

És lassú, megfontolt hanghordozással folytatta:

- A 68-ik szélességi fok alatt vagyunk, egészen a norvég part szélén, Nordland tartományban, a komor Lofoden kerületben. A hegycsúcs, amelyen ülünk, a felhős Helseggen. Emelkedjék egy kicsit fel - ha szédül, kapaszkodjék meg a fűben -, úgy, és nézzen ki, túl a lenti köd-gyűrűn, a messzi tengerre.

Szédülve néztem a melységbe. Előttem a mérhetetlen óceán, vize olyan tintafekete, hogy egyszerre felidézte emlékezetemben a núbiai földrajztudós leírását a *Mare Tenebrarum*-ról[53]. Szomorúbb, vigasztalanabb képet el sem lehet képzelni. Ameddig a szem a távolba csak elláthatott, jobbra és balra, kietlenül fekete, mezítelen hegyek zárták el a világot, és komorságukat még erőteljesebben kiemelte a hullámok kísérteties fehér taraja, amint üvöltve, zúgva,

[53] az árnyak tengere; az alvilág (latin).

sisteregve nekik vágódott, és megtört rajtuk. Éppen szemben a kiugró hegyorommal, amelynek csúcsán elhelyezkedtünk, öt-hat mérföldnyi távolban egy kicsiny, lakatlannak látszó sziget emelkedett ki a tenger vizéből - jobban mondva kijelölte helyét a hullámok rohanó és robogó tömege, amely tajtékozva ölelte körül. A szárazföldhöz két mérfölddel közelebb egy másik, kisebb sziget látszott - csupa vad szikla, fekete kőkoszorú.

És közelebb és távolabb, a part és a szigetek közt egészen különös volt a tenger. A jeges szél olyan erősen fújt a part felől, hogy a nyílt tengeren egy brig alig tudott megküzdeni vele, és minduntalan el-eltűnt a hullámvölgyekben; a közelben a hullámzás rövid, hirtelen dühös csapdosássá változott, nem tartott be sem irányt, sem széljárást, sőt ellene fordulva zúgott, s csak a sziklák közvetlen közelében vert tajtékot.

- Mi, norvégek - szólt az öreg -, a messzibb szigetet Vurrgh-nak hívjuk, a közelebbit Moskoe-nak. Az ott északra, körülbelül egy mérföld távolságra, az Ambaaren. Odébb, az a szigetcsoport az Islesen, Hotholm, Keildhelm, Suarven és Buckholm. Még messzebb - Moskoe és Vurrgh között - van az Otterholm, Flimen, Sandflesen és Stockholm. Így hívják ezeket a szigeteket, de hogy mért van nevük egyáltalában, azt csak a jó Isten tudja. Nem hall valamit? Nem látja, hogy változik a víz?

Körülbelül tíz perce voltunk már a Helseggen csúcsán, amelyre Lofoden belsejéből kapaszkodtunk fel, és amíg fel nem értünk, nem láttunk tengert. Mialatt az öreg beszélt, mind jobban és jobban tudatára ébredtem, hogy mint az amerikai prériken a rohanó bölénycsorda, fújtatva, hangosan és egyre növekvő zajjal zúg alattunk a tenger. Egyidejűleg észrevettem, hogy az óceán alattunk gyors áramlásnak indul, s az áram északra tart. Míg néztem, az áramlás sebessége ijesztővé vált. Minden pillanattal növekedett erőszakos vadsága. Öt perc alatt mintha az egész tenger Vurrgh szigetét támadta volna meg, de legvadabbul Moskoe és a part között viharzott és hánykolódott. Egymásra törő, egymással viaskodó áramlások százai keltek itt, vad vonaglással estek egymásnak, számtalan örvénytölcsér zúdult egymásba, sziszegés, sistergés, forrás töltötte be a levegőt, és mindez a dörgés, dübörgés, hörgés rettenetes sebességgel észak felé tört; olyan sebességgel, amilyet csak nagy zuhatagoknál látni.

Néhány pillanat, és megint gyökeresen megváltozott a kép. A tenger felszíne valamivel csendesebb lett, egyik örvény a másik után tűnt el, de számtalan, eddig nem látott óriási habcsík támadt ott, ahol eddig nyoma sem volt. A habcsíkok nőttek, nőttek, egymás felé tartottak, keringeni kezdtek, mintha valamennyi korábbi örvény helyében most egyetlen új tölcsér keletkeznék. És valóban: így is történt. Hirtelen, nagyon hirtelen, óriási, rettenetes erejű, mérföldnél nagyobb átmérőjű örvény támadt. Határán széles, forgó haböv keringett, de egyetlen habfoszlány sem szállt le a mélységbe. A tölcsér belseje, amennyire a szem beléje láthatott, csillogó, sima, feketéllő vízfal volt, mintegy negyvenöt fokos szögben hajolva a látóhatárra, szédítő körben forogva, dagadva és növekedőn - a hangja félig nyögés, félig ordítás, majd hörgés: hang, amilyet a hatalmas Niagara sem küld az ég felé.

A hegy alapjáig megremegett, a sziklák mintha leváltak volna. Arcra borultam, és szörnyű idegizgalmamban görcsösen kapaszkodtam a gyér fűszálakba.

- Ez - mondtam bátortalanul az öregnek -, ez nem lehet más, mint a Maelström óriási örvénye.

- Néha így is mondják - felelte -, de mi, norvégek, Moskoe-strömnek hívjuk, mert ez a sziget van félúton.

A leírások, amelyeket a tüneményről eddig olvastam, egyáltalán nem készítettek elő a szemem elé táruló látványra. Jonas Ramus - bár ő írja le a legkimerítőbben nagyságát, káprázatosan borzalmas voltát, őrjítő szépségét - még csak érzékeltetni sem tudja. Nem tudom, mikor, milyen helyről és milyen körülmények között szemlélte a Moskoe-áramot Ramus, de annyi

bizonyos, hogy nem a Helseggen csúcsáról, és nem viharban. Mégis érdemesnek tartom, hogy leírásából idézzek néhány mondatot, bár nagyon is erőtlenek, s a látvány hatását sehogyan sem képesek közvetíteni.

„Lofoden és Moskoe között - írja Ramus - a tenger mélysége 35 és 40 fonal között változik. De a másik oldalon, Ver (Vurrgh) irányában annyira elsekélyesedik, hogy közönséges hajó még nyugodt időben sem közlekedhetik rajta úgy, hogy ki ne tenné magát a zátonyrafutás veszélyének. Dagály idején az áramlás viharos zajjal tör Lofoden és Moskoe között a szárazföld felé, de ha beáll az apály, a tenger irtózatos hangja felülmúlja a legrémesebb vízesés zuhogását is. Mérföldekre hallatszik el a rettenetes hang, és mikor az áramlás a legvadabb, és dühe viharrá fokozódik, az örvény roppant szélességben olyan mélységeket nyit meg, hogy magával ragadja a közelben levő hajót, levonja a mélybe, összemorzsolja a sziklákon, aztán, mikor az áramlás csendesedik, kidobja roncsait. De ilyen elcsendesedés csak apály és dagály közt észlelhető, nyugodt időben, s nem tart tovább egy negyedóránál; aztán újra erősödik az áramlás, veszedelmes akár egy norvég mérföld távolságra is megközelíteni. Bárkák, jachtok, hajók tűntek el az örvényben, mert nem voltak elég óvatosak, hogy távol tartsák magukat tőle. Megesik az is, hogy bálnák kerülnek a közelébe, és az irtózatos erő magával ragadja őket. Lehetetlen csak megközelítően is leírni céltalan és elkeseredett küzdelmükben hallatott ordító és vonyító hangjukat. Egyszer egy medve, amely Lofodenből Moskoe-ba úszott, került az örvénybe; halálordítása még a partra is kihallatszott. Nagy tömeg fenyőfa, amelyet elnyelt az örvény, összetörve, megtépve került megint felszínre, úgy összehasogatva, mintha serte nőtt volna a törzseken. Ez világosan mutatja, hogy az örvény mélye éles sziklafogakat rejt, azok között hányódtak a fatörzsek. Az áramot a tenger apálya és dagálya szabályozza, amely hatóránként váltakozik. 1645-ben, hatvanadvasárnapján, olyan erővel és zajjal tombolt, hogy a parti házak kövei is leomlottak."

Ami a mélységét illeti, sejtelmem sincs róla, hogyan állapíthatták meg az örvény közvetlen közelében. A „40 fonal" mélység valószínűleg a Lofoden és Moskoe közötti részekre vonatkozik, de csak a part közelében, mert a közepén mérhetetlenül melyebb lehet; ennek legjobb bizonyítéka az, hogy még innen a Helseggenről, ahonnan pedig csak oldalpillantást lehet vetni a mélységbe is, sokkal mélyebbnek látszik. És a hegycsúcsról a vízi pokolba letekintve kénytelen voltam mosolyogni azon az együgyűségen, hogy a derék Jonas Ramus mint nehezen hihető tényeket jegyzi föl a bálnák és a medve történetét, mert most, hogy láttam, nyilvánvalónak tűnt: ha a halálos áramlás vonzáskörébe kerül, a legnagyobb hajót is úgy ragadja magával és húzza le tüstént a mélységbe az örvény, mint pihét a forgószél.

Minden magyarázat, minden leírás, amit eddig hallottam és olvastam - s amelyek közül egypárat nagyon valósághűnek tartottam -, hamisnak és elégtelennek tűnt. Az általános vélemény az, hogy mind ez, mind a három kisebb örvény a Ferroe szigetek közt, úgy keletkezik, „hogy az apály és dagály emelkedő és süllyedő víztömegei a tenger alatti szirtvonulatok és sziklák között összeszorulva vízesést képeznek: minél magasabb a dagály, annál mélyebbre zuhannak a víztömegek, és ennek természetes következménye az örvény, amelynek szívó erejét elég kísérlet bizonyítja." Ez az idézet az *Encyclopaedia Britannicá*-ból való. Kirchen és mások szerint a Moskoe-ström közepe táján gigászi szakadék van, amely csatornaszerűen átvágja a földgolyót, és valahol távoli részeken jut felszínre - egy helyütt nagyon határozottan említik ezzel kapcsolatban a bothniai öblöt. Ez a kissé gyermekes vélemény felelt meg nekem a legjobban, mert ez vágott össze leginkább azzal, amit magam előtt láttam. Elmondtam vezetőmnek, aki legnagyobb csodálatomra azt felelte, hogy bár Norvégiában általánosságban elfogadják ezt a feltevést, ő nem hisz benne. Az *Encyclopaedia* magyarázatát nem képes megérteni - ebben egyetértek vele. Ha papíron igaznak hat is, teljesen érthetetlen, sőt, képtelenség itt, a mélység mennydörgése közepette.

- Azt hiszem, kigyönyörködhette magát az örvényben! - mondta az öreg. - Ha úgy tetszik, kapaszkodjék körül a sziklán, hogy szélvédett helyre jussunk, ahová a víz ordítása sem hallatszik fel. Ott elmesélek egy történetet, ami bizonyára meggyőzi majd, hogy valami keveset én is csak tudok a Moskoe-strömről.

Szót fogadtam, és ő mesélni kezdett.

- Két bátyámmal együtt volt egyszer egy vitorlásunk, úgy hetventonnás lehetett. Közel Vurrgh-hoz, Moskoe-n túl, a szigetek közt szoktunk halászgatni rajta. Erre, ahol nagy és vad a hullámverés, alkalomadtán mindenütt jó fogás esik, ha valakiben van annyi bátorság, hogy megpróbálja, de a Lofoden-parti halásznép közül csak mi hárman tartottunk rendes halászjáratot a szigetek között. A többiek inkább lejjebb, délre próbáltak szerencsét. Ott minden órában lehet halászni, nagyobb veszély nélkül, ezért kedvelik jobban azt a helyet. Mi azért választottuk ezt, mert itt, a sziklák közt nemcsak a legtöbb fajta, de a legtöbb hal tanyázik, s így megesett, hogy egy nap alatt többet fogtunk, mint más félénkebb csapat egy álló hét alatt. Mindenesetre kockázatos vállalkozás volt - munka helyett életünket kínáltuk, tőke helyett pedig bátorságunkat.

Kétárbocosunk állomáshelye innen vagy öt mérföldnyire volt egy védett öbölben. Rendes szokásunk az volt, hogy szép időben kihasználtuk az áramlat tizenöt perces „szünetét", átvágtunk a Moskoe-ström főcsatornáján, jó messze az örvény szájától, és valahol Otterholm és Sandflesen közelében vetettünk horgonyt, ahol a hullámtörés nem olyan vad. Itt rendesen megvártuk az újabb szünetet, és annak oltalmában hazairamodtunk. De csak akkor vállalkoztunk erre a vakmerő útra, ha ide-oda menet kedvező oldalszélre számíthattunk, ha biztosak lehettünk benne, hogy a szél nem áll el visszatérésünk előtt, és számításunkban nagyon ritkán csalódtunk. Hat év alatt csak kétszer kényszerített a szélcsend arra, hogy egész éjszaka lehorgonyozva vesztegeljünk. De az ilyesmi nagyon ritkán történik meg errefelé! Egyszer pedig egy teljes hétig kellett vesztegelnünk. Olyan vihar tört ki rövidesen megérkezésünk után, hogy nem mertük megkockáztatni a visszatérést. Majd éhen vesztünk! Akárhogy igyekeztünk megakadályozni, a vihar csaknem kisodort a nyílt tengerre. (Az örvénylés körbekörbe kergetett, annyira, hogy horgonyunkat is fel kellett áldoznunk.) Szerencsére ellenáramlatba kerültünk, amilyenek ma itt, holnap ott születnek és elmúlnak. Ez a flimeni öbölbe sodort, ahol biztonságba kerültünk.

Még a huszadrészét sem beszéltem el azoknak az élményeknek, amelyekben ezen a helyen részünk volt. Jó időben sem gyerekjáték ott a halászat, de mindig baj nélkül sikerült a Moskoe-strömön áthajóznunk, bár néha torkomban vert a szívem, annyira percre kiszámítottan történt az átkelés. Némelykor a szél nem volt olyan erős, mint amilyenre számítottunk, hajónk lassabban haladt, s a sodrás miatt kormányozhatatlanná vált. Bátyám tizennyolc éves fia és az én két markos kamasz fiam nagy segítségünkre lehetett volna olyankor a kötelek és vitorlák körül, vagy éppen a halászatnál is, de valahogy úgy van vele az ember, hogy a maga életét csak kockára teszi, de nincs szíve veszedelembe dönteni a gyerekeket! Mert szörnyű veszedelem volt, ez az igazság!

Néhány nap múlva pontosan három éve lesz annak, amit el akarok mesélni. 18... július tizedik napján történt. Az idevaló népnek örökké emlékezetes marad ez a nap, mert sem azelőtt, sem azután olyan orkán nem szakadt le az égből. Egész délelőtt, de még késő délután is ragyogott a nap, állandó enyhe délnyugati szellő fújdogált, úgyhogy a legöregebb tengerészek sem sejthették, mi készül.

Két bátyámmal délután két óra tájt vitorláztunk halászhelyünkre, és rövid idő alatt nagyszerű fogásunk akadt. Fel is tűnt nekünk, hogy aznap milyen óriási tömegben rajzik a hal. Hetet mutatott az óra, az én órám, amikor felszedtük horgonyunkat, hogy hazainduljunk, és nyolckor csöndes vízen haladjunk át a legveszedelmesebb ponton.

Élénk, gyors szellő hajtotta hajónkat, mikor útra keltünk, és rövid idő alatt elég nagy távolságot hagytunk magunk mögött. Ki is álmodhatott veszedelemről? A legkisebb jel sem vallott erre. De egyszerre a Helseggen felől hevesebb szél kerekedett, és visszadobott minket. Ez annyira szokatlan, eddig nem tapasztalt jelenség volt, hogy egy pillanatra - magam sem tudom, miért - elszorult a szívem. A szél irányába tereltük hajónkat, de az ellenáram nem engedett előre. Már-már azt ajánlottam, hogy térjünk vissza horgonyhelyünkre, mikor a hajó fara irányában az egész látóhatárt beborító rézszínű felhőt vettünk észre, amely egyre sebesebben, meglepő gyorsasággal növekedett.

Időközben a szél, amely visszakergetett, elállott, és a szélcsendben az áramlatok ide-oda sodortak. De ez az állapot annyi ideig sem tartott, hogy meggondolhattuk volna a teendőket. Egy pillanat sem múlt el, és már le is csapott ránk a vihar. Két pillanat sem, és az ég teljesen beborult - a rohanó víz felcsapott, minden hirtelen annyira elsötétedett, hogy egymást sem láthattuk.

Ezt a vihart leírni lehetetlen. A legöregebb norvég tengerész sem élt át még csak megközelítőt sem! Hogy magával ne ragadjon, bevontuk vitorláinkat, de hiába minden! Az első szélrohamnál két árbocunk, mintha elfűrészelték volna, a fedélzetre zuhant, a főárboc magával sodorta bátyámat, aki, hogy biztonságban legyen, hozzákötötte magát.

Hajócskánk könnyű volt, mint a pehely, könnyebb hajó nem siklott még a vizeken. Fedélzete zárt, csak az orra közelében volt egyetlen nyílás, de ezt szokásunk szerint szorosan elzártuk, amikor csak a Moskoe-ström közelébe értünk, hogy a fölcsapó víz ellen védve legyünk. Enélkül most már biztosan elvesztünk volna, mert néhány pillanatig teljesen elborítottak a hullámok. Hogy mi úton-módon maradt a fedélzeten a bátyám, az örök titok marad előttem. Ami engem illet, amikor eleresztettem a lezuhanó árboc kötelét, hasra vágtam magam, lábamat nekivetettem a hajóorr keskeny peremének, és görcsösen belekapaszkodtam egy leerősített vasgyűrűbe az előárboc tövében. Gondolkodás nélkül, ösztönösen tettem - kétségtelenül ez volt a legjobb, amit tehettem -, hisz nagyon is zavart voltam ahhoz, hogy gondolkozzam.

Amint mondtam, néhány pillanatra elborított a víz, és én lélegzetemet visszafojtva lógtam a gyűrűn. Mikor már nem bírtam így tovább, föltérdeltem, de a gyűrűt nem bocsátottam el. A fejem így valamelyest felszabadult. Ekkor kis hajónk megrázkódott, mint a kutya, amikor kijön a vízből, és kiemelkedett a hullámokból. Nehéz kábulatom elmúlt, és igyekeztem gondolataimat rendbe szedni. Mit is kellene most tenni? Egyszerre csak érzem, hogy valaki a karomba csimpaszkodik. A bátyám volt! Szívem megdobbant az örömtől, mert biztosra vettem, hogy a víz elsodorta. De a következő pillanatban örömöm rémületté változott. - Száját a fülemhez szorította, és egyetlen szót ordított: - Moskoe-ström!

Senki sem érezheti azt, amit én ebben a pillanatban. Mintha vad lázroham gyötörne, egész testemben megrázkódtam. Tudtam... nagyon is jól tudtam, hogy mit jelent ez az egyetlen szó - hogy mit akart vele mondani. A szél, amely most elkapott, egyenesen az örvény felé ragad, és nincs hatalom, amely megszabadíthat!

Érti, mit mondok?... Amikor csak áthaladtunk ezen az áramlaton, még csendesebb időben is, volt rá gondunk, hogy jó messzire kerüljünk az örvénytől, és mindig bevártuk a szünetet. De most egyenesen az örvény torkába röpít a szél... És micsoda szél!

Még van remény... Van! A szünettel együtt érünk oda - de a következő pillanatban már átkoztam magamat botor hiszékenységemért. Nagyon jól tudtam, mi várna ránk, még ha tízszer kilencven ágyús volna is a hajónk.

Ekkor a vihar első dühe kissé alábbhagyott, vagy talán azért nem éreztük olyan erősnek, mert maga előtt hajtott. Így felszabadultak a tenger hullámai, amelyeket a szél eddig elnyomott, és hegyekké növekedtek. Az égbolton is különös változás történt. Körös-körül éjfekete felhők lepték el, de közvetlenül a fejünk felett kihasadt, magányos, kerek kör támadt, oly tiszta és ragyogóan mélykék, amilyennek csak ritkán láttuk; a nyíláson át lenézett a telihold, és úgy ragyogott, mint még soha. Felettünk és körülöttünk minden fényben fürdött - mindent tisztán láttunk -, de, Isten! Nagy Isten! Micsoda látvány volt ez!

Néhányszor megkíséreltem, hogy szóljak a bátyámhoz, de valahogy, nem értettem miért, a zaj úgy megerősödött, hogy egyetlen szót sem hallott, bár torkomszakadtából ordítottam. Egyszerre megrázta a fejét, sápadt volt, mint a halál, és mutatóujját feltartotta, mintha azt mondaná: - Figyelj!

Hirtelenében nem értettem, mire gondol, mit akar mondani, de aztán szörnyű gondolat villant belém. Elővettem órámat. Állt. A holdvilágnál megnéztem mutatóját, könnyekre fakadtam, és messze behajítottam a tengerbe. Hét órakor megállt! Elmulasztottuk a szünetet, s a ström örvénylése teljes erejével tombolt!

Ha egy hajó jól épült, rendesen kiegyensúlyozott, és rakománya nem túlságosan nagy, a hullámok még vihar idején is könnyedén, szinte segítve viszik - akármilyen különös is ez a szárazföldi patkányoknak. Tengerésznyelven ezt úgy hívják, hogy a hajó *nyargal*. Idáig a hullámok hátán pompásan nyargalt a mi hajónk is, de most hirtelen egy óriási hullám kelt fel alattunk, és emelt fel, fel, mintha az égbe akart volna dobni. Sohase hittem volna, hogy egy hullám ilyen magas lehet. Azután zuhanva, csúszva, mintha ugrott volna a hajó, buktunk lefelé, mélyen... mélyen! A gyomrom felfordult, szédültem, mintha álmomban egy magas hegycsúcsról zuhannék le. De amikor fent voltunk, volt annyi időm, hogy egy pillantással széttekintsek, és ez a pillantás eleget mondott. Rögtön tisztába jöttem helyzetünkkel. A Moskoe-ström örvénye alig egy negyed mérföldre volt tőlünk, de éppoly kevéssé volt hasonlatos ahhoz a Moskoe-strömhöz, amelyet mindennap látunk, mint az az örvény, amelyet most lát, egy malompatakhoz. Ha nem tudtam volna, hol vagyunk, és mi vár ránk, soha meg nem ismerem a helyet. Szememet akaratlanul is lezárta a borzalom. Szempillám görcsösen összecsukódott.

Még két perc sem múlt el, és máris csendesülni éreztük alattunk a hullámokat, hab sistergett körülöttünk. A hajócska éles fordulatot tett balra, és mint a villám, rohant az új irányba. Ugyanakkor a víz bömbölése éles sivításba fulladt, mintha sok ezer gőzhajó egyszerre nyitná ki szelepeit. Az örvény tajtékgyűrűjében voltunk, amely mindig is körülvette a tölcsért. Már elkészültem rá, hogy a következő pillanatban a mélységbe ragad, a feneketlen örvénylésbe, ahová csak nagyon ködösen láttunk le, oly irtóztató sebességgel rohantunk. A hajó alig érintette a vizet, s mint a szappanbuborék, lebegett felszínén. Jobb felől volt az örvény, balról mint óriási, megmászhatatlan fal emelkedett köztünk és a látóhatár között az óceán.

Ha mindjárt furcsának tetszik is, de higgye el, amikor már a tölcsér szájában voltunk, sokkal nyugodtabbnak éreztem magam, mint előtte. Tudtam, hogy semmit sem remélhetünk, és ez a tudat megszabadított a rémület jó részétől, mely kezdetben elvette erőmet. Azt hiszem, a kétségbeesés megerősítette idegeimet.

Talán hencegésnek hiszi, de minden szó igaz, amit mondok - az járt az eszemben, hogy milyen nagyszerű halál ez, és hogy milyen ostoba voltam, amikor az én semmi kis életemre gondoltam Isten hatalmának ilyen csodálatos megnyilatkozása mellett. Azt hiszem, szégyenemben el is pirultam, mikor ez eszembe jutott. Kisvártatva elfogott a kíváncsiság, hogy tulajdonképpen milyen is a híres örvény. Tudni akartam, milyen a mélység, ha mindjárt az életem árán is; és nagyon sajnáltam, hogy tengerész bajtársaimnak sohasem mesélhetem el a titkot, amely most feltárul előttem. Tudom, hogy a halálos veszedelem pillanataiban ezek furcsa gondolatok, és azóta sokszor gondoltam arra, hogy a hajó körbeszáguldása az örvényben bizonyára megzavarta kissé a fejemet.

Valami más is közrejátszott abban, hogy visszanyertem önuralmamat; elállt a szél, nem érhetett el bennünket jelen helyzetünkben. Az örvény öve jóval mélyebben van az óceán színénél, és ez utóbbi most mint magas fekete hegytaréj tornyosult felettünk. Ha nem járt még szélviharban kinn a tengeren, aligha tudja elképzelni, hogy a szél és a záporozó víz hogy megzavarja az embert. Vakká, süketté teszi, fojtogatja, képtelen tőle cselekedni, gondolkozni. De most nagymértékben felszabadultunk, akár a halálraítélt a siralomházban, akit kivégzése előtt még kisebb kedvezményekben részesítenek, amelyektől el volt tiltva, míg sorsa el nem dőlt.

Hányszor keringtünk körbe a habgyűrűben, lehetetlen megmondani. Vagy egy óra hosszat forogtunk, inkább szálltunk, mind beljebb és beljebb az örvény közepéhez, mind közelebb-közelebb szörnyű belső pereméhez. Egy pillanatra sem engedtem el a vasgyűrűt. Bátyám a hajó farán egy erősen lekötött, üres kis vizes hordóba kapaszkodott. Ez az egyetlen darab maradt meg a fedélzeten, amikor a vihar ránk tört, és mindent lesodort. Amint forgásában hajónk a mélység széle felé közeledett, elengedte a hordót, nekiesett a gyűrűnek, és mert az nem volt elég nagy, hogy mindketten belekapaszkodhassunk, eszeveszett félelmében kezdte róla lefejteni ujjaimat. Mélységes fájdalom fogott el, mikor láttam, mit tesz, bár tudtam, hogy őrületében teszi - dühöngő őrült a félelemtől. Nem harcoltam a gyűrűért. Mindegy, melyikünk mibe kapaszkodik - fogja ő a gyűrűt, én meg hátul a hordócskát. Könnyen értem el új helyemre, mert a hajó elég nyugodtan forgott körbe, és csak olykor-olykor rándult meg a tölcsér roppant lendületében, az örvénylő víztömegtől. De alighogy elfoglaltam új helyemet, vad zuhanással elkapott a mélység. Gyors imát mormoltam, arra gondoltam, hogy mindennek vége.

Amikor éreztem a szédítő zuhanást, ösztönszerűen erősebben karoltam át a hordót, és behunytam a szememet. Néhány másodpercig ki se mertem nyitni, mert elkészültem már a végre, és csodálkoztam, hogy még nem kezdődött meg halálküzdelmem a vízzel. De perc perc után múlott, és még mindig éltem. A zuhanás érzete megszűnt; a hajó járása hasonlatos volt ahhoz, amelyet a habgyűrűben éreztünk, csakhogy most jobban oldalt dőlt. Összeszedtem minden bátorságomat, és kinyitottam szememet.

Sohasem felejtem el azt a borzalmat, ámulatot és félelmet, amely akkor támadt bennem, amikor körülnéztem. Mintha varázslat tartotta volna, tapadt a hajó egy hatalmas, szörnyű mély tölcsér belső falához fele mélységben: az a fal oly sima és fényes volt, hogy ébenfának látszott, de a valóságról meggyőzött a vad forgás és az a kísértetiesen csillogó fény, amely visszaverődött róla, amint a telihold sugarai a felhők közül kiszakadt kerek nyíláson át ezüst fény zománcával vonták be a fekete falat és a tölcsér legmélyebb mélyét.

Első pillanatban túlságosan zavart voltam, hogy mindent pontosan megfigyelhessek. Az egésznek szörnyű nagyszerűsége kerített hatalmába. Amint azonban kissé magamhoz tértem, pillantásom ösztönszerűen lefelé irányult. Hajónk helyzete megengedte, hogy zavartalanul lenézhessek. Hajónk egyenletesen futott, úgy, hogy a fedélzet síkja párhuzamos volt a tölcsér

oldalfalával, amely 45 fokos szögben lejtett alá - mintha féloldalra dőlve feküdtünk volna. És mégsem volt nehezebb, hogy ebben a helyzetben megvessem a lábam és jól megkapaszkodjam, mintha vízszintes helyzetben lettünk volna: ennek az oka valószínűleg a gyors forgás volt.

A hold sugarai a mélység legmélyéig hatoltak, de semmit tisztán megkülönböztetni nem tudtam, mert odalent mindent sűrű köd borított, és a köd fölött nagyszerű szivárvány csillogott, mint az a keskeny és ragyogó híd, amely a muzulmánok hite szerint átvezet az időből az örökkévalóságba. Ez a habköd biztosan abból támadt, hogy a hatalmas víztömegek ott lenn a mélységben folytonosan egymásra zúdultak; az ordító hangot, amely a ködfüggöny mögül az ég felé harsogott, meg se kísérlem jellemezni.

Az első csusszanás, ahogy a felső habgyűrűből a tölcsérbe siklottunk, elég nagy távolságra röpített a lejtőn lefelé, de ettől a perctől kezdve egyenletesebb volt utunk. Körbe-körbe sodródtunk - ha nem is egyenletes sebességgel -, néha szédítő ugrásokkal és lökésekkel, néha csak pár száz yardnyira dobott, néha majdnem egy teljes örvénykört tettünk meg. Minden egyes körrel lassan, de észrevehetően lejjebb-lejjebb jutottunk.

Körülnéztem a szédítő, folyékony ébenfa falon, amelyhez hozzátapadtunk, és észrevettem, hogy nem a mi hajónk az egyetlen tárgy, amelyet magához ölel az örvény. Alattunk és felettünk hajóroncsok forogtak, fatörzsek, gerendafák, mindenféle apró tárgyak keringtek, bútordarabok, törött ládák, hordók és dongák. Már említettem, hogy szinte természetellenes kíváncsiság támadt bennem az első félelem és borzalom helyett. Ez a kíváncsiság csak növekedett, amikor mind közelebb jutottam az elkerülhetetlen véghez. Minden figyelmem a velünk körbeforgó tárgyakra irányult. Hagymázas lehettem, mert különben nem tudnám megmagyarázni, miért: még mulattatott is a tárgyak viszonylagos gyorsasága, amellyel lefelé forogtak a tölcsér gyomra felé. Egyszerre csak azon vettem észre magam, hogy ezeket a szavakat mormolom: - Ezt a fenyőfát kapja be a következő percben a tölcsér mélysége... egy ugrás és eltűnik! - és szinte csalódást éreztem, amikor egy hollandi kereskedőhajó roncsa átugrotta a fát, és előtte zuhant a mélységbe. Többször ért hasonló csalódás, és ez, hogy újra meg újra tévedtem, olyan gondolatsort indított meg bennem, hogy minden tagom megremegett, és a szívem megdobbant tőle.

Nem valami új félelem okozta ezt, hanem sokkal izgalmasabb: a derengő remény. Ezt a reményt részint az emlékezet, részint a megfigyelés ébresztette. Eszembe jutott az a sok mindenféle tárgy, amelyet a Moskoe-ström elnyelt, és újra kidobott Lofoden partjain. Túlnyomó részben nagyon csúnyán bánt el velük az örvény: szilánkokra hasogatva, összevissza horzsolva kerültek felszínre, de akadt néhány olyan is - és erre jól emlékeztem -, amely minden baj és sérülés nélkül ért újra napvilágra. Csak azzal magyarázhattam meg ezt a jelenséget, hogy a ronccsá tépett törmelékeket *teljesen elnyelte* a tölcsér - a többi az örvénylés beállta után később került beléje, vagy miután belekerült, egy s más okból oly lassan fordult, hogy nem ért feneket, mert a dagály (vagy apály? ahogy sorra került) előbb állt be. Lehetségesnek tartottam, hogy azért kerültek sértetlenül újra az óceán felszínére, mert lassúbb keringésük megmentette őket azoknak a tárgyaknak sorsától, amelyeket hamarabb vagy nagyobb erővel nyelt el az örvény. Három igen fontos megfigyelést is tettem. Az első az az általánosan tudott tény volt, hogy mennél nagyobb egy tárgy, annál gyorsabban ragadja magával az örvény - a második, hogy két egyenlő nagyságú tárgy között a gömb alakú hamarább vész a mélységbe, mint *bármi más alakú* - a harmadik, hogy két egyenlő térfogatú tárgy közül a henger alakú áll legtovább ellen az örvény húzó erejének! Megmenekülésem óta sokat beszélgettem ezekről a dolgokról falunk öreg tanítójával, és tőle tanultam meg ezeket a kifejezéseket. Meg is magyarázta nekem - igaz, a magyarázatait már elfelejtettem -, hogy amit megfigyeltem, az az

úszó törmelékek alakjának természetes következménye volt, és meg is mutatta, hogy egy örvénybe került henger a tölcsér sodrával szemben nagyobb ellenállást tanúsít, és nehezebben bukik alá, mint a vele egyenlő térfogatú, de más alakú tárgy.

És még egy meglepő körülmény erősítette meg ezt a véleményemet és ösztönzött arra, hogy hasznát is vegyem. És ez az volt, hogy minden egyes körforgásunkban elhaladtunk egy hordó vagy árbocfa, vagy más henger alakú tárgy mellett, amely velünk egy vonalban volt, amikor kinyitottam a szemem, és néztem csodálkozva az örvény titkait, most pedig mind magasan felettünk úszik, szinte alig mozdul el eredeti helyzetéből.

Egy pillanatig sem haboztam; tudtam, mitévő legyek. Elhatároztam, hogy leoldom a hordót, amelybe kapaszkodtam, hozzákötöm magam, és a vízbe ugrom. Fel akartam hívni a bátyám figyelmét, integettem neki, a felénk úszó hordókra mutattam, és minden tőlem telhetőt elkövettem, hogy megértessem vele, mire készülök. Azt hittem, hogy megértett végre, de az is lehet, hogy nem, mert kétségbeesetten nemet intett, és nem volt hajlandó a gyűrűt elereszteni. Nem tudtam elérni őt, nem volt vesztegetni való időm, és súlyos belső harc árán sorsára hagytam. Leoldottam a hordó kötelékét, magamat a hordóra kötöttem, és habozás nélkül a vízbe ugrottam.

Az eredmény valóra váltotta minden reményemet. Itt vagyok, személyesen mesélem el a történetet, láthatja hát, hogy megmenekültem. Azt is tudja, hogyan, így hát a többit kitalálhatja, én meg gyorsan befejezhetem. Körülbelül egy óra telt el attól az időtől számítva, hogy elhagytam a hajót, amikor megpillantottam mélyen magam alatt. Három vagy négy vad fordulatot tett gyors egymásutánban, s drága bátyámat magával ragadva, nagyot ugrott, és hirtelen örökre eltűnt az alattam lebegő habköd zavarában. A hordó, amelyhez odakötöttem magam, alig egy kevéssel süllyedt mélyebbre, mint annak a távolságnak a fele, mely az örvény mélypontja és ama hely közt volt, ahonnan a vízbe vetettem magam. Ekkor nagy változás történt. Az örvény mind kevésbé lejtett, a szédítő körforgás alábbhagyott, veszített erőszakos erejéből. A ködös hab és szivárvány fokozatosan eltűnt, és az örvény mélye lassan felemelkedett. Az ég kitisztult, a szél elült, a ragyogó hold nyugat felé lement - az óceán felszínén éreztem magam. Előttem a lofodeni partok, alattam a hely, ahol az imént még a Moskoe-ström örvénye volt! Eljött a „szünet”, bár a vihar következtében a tenger még akkor is hegymagas hullámokat vert. Az ár vad erővel sodort magával a ström csatornájába, és néhány perc alatt elértem a part mentén a halászok gyülekezőhelyét. Teljesen kimerülve, és (miután a veszedelem már elmúlt) a kiállott borzalmak emlékétől némán, hajóra emeltek. Jó barátaim, mindennapi cimboráim mentettek ki, de nem ismertek meg. Azt hitték, hogy a szellemek országából tért meg valaki. Hajam, mely huszonnégy órával azelőtt hollófekete volt, fehér lett, amilyennek most látja. Azt mondják, hogy arckifejezésem is teljesen megváltozott. Elmeséltem történetemet - nem hitték el! Most magának mondtam el, de nemigen bízom abban, hogy hiszékenyebb, mint a vidám lofodeni halászok.

Pásztor Árpád fordítása

ELEONORA

Sub conservatione formae specificae salva anima

Raymond Lully[54]

Erőteljes fantáziájáról és lángoló szenvedélyességéről híres fajtából származom. Az emberek őrültnek mondtak; de még nem dőlt el a kérdés, vajon az őrültség nem a legmagasabb rendű intelligencia-e; vajon sok nagyszerűség, vajon minden mélyenjáró dolog nem a kóros gondolkodásból származik-e - olyan lelkiállapotból, amely felülemelkedik az általános értelmi képességen? Aki nappal álmodik, sok olyasmit tud, ami rejtve marad a csupán éjszaka álmodók számára. Homályos látomásaiban megvillan előtte az örökkévalóság, és felébredvén, borzongva érzi, hogy a nagy titok határmezsgyéjén járt. Apránként megtanul valamit az olyan bölcsességből, amely javára válik, és még többet annak puszta megismeréséből, ami rossz neki. Ha kormányavesztetten vagy iránytű nélkül is, de bejárja a „kimondhatatlan fény" hatalmas óceánját; és mint a núbiai geográfus kalandorjai, *agressi sunt mare tenebrarum, qui in eo esset exploraturi*[55].

Mondjuk hát, hogy őrült vagyok. Annyit legalábbis elismerek, hogy szellemi létemnek két határozott formája van: a világos értelem elvitathatatlan állapota, amely az életem első korszakát kialakító események emlékéhez kapcsolódik, és az árny és kétség állapota. Ez a jelenhez és annak emlékéhez tartozik, ami létem második nagy korszakát alkotja. Ezért mindazt, amit erről a korábbi korszakomról elmondok, higgyétek el; annak pedig, amit a későbbi időről elbeszélek, csupán annyi hitelt adjatok, amennyi netán kijár neki; vagy vonjátok kétségbe mindenestül; vagy ha nem tudtok benne kételkedni, a rejtély megoldásához hívjátok segítségül Oidipuszt.

Rég elköltözött anyám egyetlen nővérének egyetlen lánya volt, akit ifjúkoromban szerettem, és akiről nyugodtan és világos elmével vetem most papírra ezeket az emlékezéseket. Unokahúgom neve Eleonora volt. Mindig együtt laktunk, tropikus napfényben, a Tarka Fű Völgyében. E völgyön át sohasem húzódott eltévedt lábak nyoma: hatalmas dombok kiszögellő láncolata fogta körül nagy ívben, és zárta el a völgy legkedvesebb zugait a napfény elől. Közelében nem tapostak ösvényt, s hogy elérje boldog otthonunkat, senkinek sem kellett erőszakkal visszahajtani sok ezer erdei fa lombozatát, sem halálra gázolnia a milliószámra illatozó csodálatos virágokat. Így hát magunkban éltünk, mit sem tudva a völgyön kívül eső világról - én, unokahúgom és édesanyja.

A birtokunk felső végében húzódó hegyeken túl elterülő komor táj felől keskeny és mély folyó bukkant elő, amelynél fényesebb csak Eleonora szeme volt. Ide-oda kanyarogva végül is homályos szakadékban tűnt el, még azoknál is komorabb dombok között, ahonnan előjött. Mi a Csend Folyójának neveztük, mert hömpölygéséből mintha valami megnyugvás áradt volna. Ágyából nem kelt mormolás, és oly gyengéden haladt tova, hogy a mélyében heverő gyöngyszemű kavicsok, amelyeket szívesen el-elnézegettünk, meg sem rezzentek, hanem mozdulatlan nyugalommal feküdtek, mindegyik a maga régi helyén, örökös ragyogásban.

---

[54] A sajátos külső megtartása mellett üdvözül a lélek (latin). Raymond Lully (?1235-1315) katalán származású ferences szerzetes, misztikus filozófus, költő.

[55] megközelítették az árnyak tengerét, hogy megkeressék, ki van benne (latin).

A folyót és a medrében kacskaringósan surranó sok-sok tündöklő patak szegélyét, a kavicsos vízfenékig mélyen alányúló partmeredélyt, a folyótól a környező hegyekig terjedő völgyteknőt puha, zöld fűszőnyeg borította, sűrű, sima, vaníliaillatú pázsit, széltében-hosszában telehintve sárga boglárkával, fehér margarétával, bíborszínű ibolyával és rubinpiros aszfodélosszal, úgyhogy páratlan szépsége szinte hallhatóan szólt szívünkhöz Isten szeretetéről és dicsőségéről. És e pázsit felett, itt is, ott is kis ligetekké nőttek a fantasztikus fák. Karcsú törzsük nem meredt fel egyenesen, hanem kecses lejtéssel a fény felé hajolt, amely délidőben a völgy középpontját ragyogta be. Kérgüket, amelynél simább csak Eleonora orcája volt, ében és ezüst pettyezte váltakozó tündökléssel, úgyannyira, hogy már csak a koronájukról hosszan alá-hullámzó és a zefírrel enyelgő hatalmas leveleik ragyogó zöldje miatt is szíriai óriáskígyónak képzelhette volna őket az ember, amint hódolatukat mutatják be uralkodójuknak, a Napnak.

Ebben a völgyben kóboroltam én Eleonorával kéz a kézben tizenöt éven át, mielőtt szívünkbe költözött a szerelem. Élete harmadik és az én életem negyedik lustrumának vége felé történt, hogy egymást átölelve ültünk a kígyószerű fák alatt és a Csönd Folyójának vizében képmásunkat néztük. Több szót már nem is ejthettünk ennek az édes napnak további során. És még a holnapról is alig szóltunk pár félénk szót. Felidéztük Erósz istent a habokból, és most éreztük, hogy felgyújtotta bennünk ősapáink tüzes lelkét. Mindent elárasztott a fajtánkat századok óta jellemző sajátos szenvedély és vele azok az ábrándok, amelyekről fajtánk ugyancsak hírhedett volt, és együtt lázas gyönyört leheltek a Tarka Fű Völgyébe. Egyszerre minden megváltozott körülöttünk. Furcsán tündöklő, csillag alakú virágok pattantak elő a fákon, ahol azelőtt semmiféle virág nem nyílt. Elmélyültek a zöld szőnyeg színárnyalatai; és amikor egymás után fonnyadtak el a fehér margaréták, helyettük tucatjával fakadtak a rubinpiros aszfodéloszok. És élet járt nyomunkban; az eddig sohasem látott karcsú flamingó, megannyi más, vidám színekben ragyogó madárral, meglebegtette előttünk skarlátszín tollazatát. Arany- és ezüsthalak tanyáztak a folyóban. Kebléből lassan-lassan mormolás kelt, végül andalító dallammá nőtt, és ez istenibb volt, mint Aiolosz hárfája[56], és nála csak Eleonora hangja édesebb. És ugyanakkor egy terjedelmes felhő, amelyet hosszan figyeltünk Heszperosz[57] tájain, csupa karmazsin és arany, tovalebbent onnan, békésen megült felettünk, napról napra mélyebbre és mélyebbre szállt alá, amíg pereme a hegycsúcsokon nem nyugodott, hogy csodás ragyogásra váltva komor sötétségüket mintegy örökre bezárjon bennünket valami bűvös börtönbe, mely maga volt a megdicsőülés.

Eleonora szép volt, mint az angyalok, mégis oly természetes és ártatlan, mint rövid élete a virágok között. Semmiféle ravaszsággal sem leplezte a szívét éltető szerelem hevét, és e szív legmélyebb zugát is velem fürkészte át, amint ott jártunk együtt a Tarka Fű Völgyében, és a benne legutóbb esett hatalmas változásokról beszélgettünk.

Végül, miután egy nap könnyezve beszéltünk arról a végső és szomorú változásról, amely utolér minden emberi lényt, már csak ezen a bánatos témán rágódott, beleszőtte minden beszélgetésünkbe, mint ahogy a sirázi dalnok[58] énekeiben mindegyre ugyanazok a képek jönnek elénkbe, a költői kifejezés valamennyi hatásos változatában. Látta, hogy a halál ujjai járnak keble fölött, és mint a tiszavirág, csak azért a báj tökélye, hogy utolérje a halál; de a sír borzalmát számára csak az a gondolat jelentette, amelyet egy este, ahogy a félhomályban ott ültünk a Csönd Folyójának partján, felfedett előttem. Kínozta az a gondolat, hogyha majd

[56] Aiolosz a szelek istene a görög mitológiában.

[57] Az esthajnalcsillag (görög).

[58] Siráz dél-iráni város, Samaz-ad-Din Muhammad Hafiz (?1325-?1390) perzsa költő szülővárosa.

eltemettem a Tarka Fű Völgyében, örökre elhagyom a völgy boldog rejtekét, és szerelmemmel, amely most oly szenvedélyesen az övé, más leányt ajándékozok meg odakünn, a hétköznapi világban. És ekkor és ott hirtelen Eleonora lábai elé vetettem magam, és esküt tettem neki és az egeknek, hogy a földkerekség egyetlen leányával sem kötök soha házasságot, hogy semmi módon nem leszek hűtlen drága emlékéhez vagy annak az odaadó gyengédségnek emlékéhez, amellyel engem boldogított. És a világmindenség hatalmas urát hívtam kegyes és ünnepélyes esküm tanújául. És a tőle és Eleonorától kicsikart átok, ha ígéretemet megszegném, olyan borzalmas méretű büntetéssel volt súlyos, hogy azt leírni sem merem. És Eleonora ragyogó szeme minden szavamra még jobban felragyogott; és úgy sóhajtott fel, mintha gyilkos súly hullott volna le kebléről; és keservesen zokogva remegett, de elfogadta esküvésemet (mert hisz gyermek volt még), és ettől megenyhült halálos ágya. És alig pár nappal ezután, nyugodt haldoklása közben, azt mondotta nekem, hogy azért, amit lelki nyugalmáért tettem, elköltözése után ez a lélek fog őrködni felettem, és ha megengednék neki, látható alakban tér vissza hozzám éji őrködése idején, de ha ez nem állna a paradicsomban élő lelkek hatalmában, legalább jelenlétének adja majd gyakori jelét, elsóhajtva felettem az esti szélben, vagy az angyalok tömjénfüstölőjének illatával töltve meg a levegőt, amelyet belélegzek. És ezekkel a szavakkal az ajkán bevégezte ártatlan életét, véget vetvén az én életem első korszakának.

Eddig híven mondtam el mindent. De ahogy áthaladok az idő ösvényének azon a sorompóján, melyet szerelmesem halála állított elém, és folytatom létem második korszakával, úgy érzem, árny ereszkedik alá agyamra, és nem bízom e feljegyzések józan voltában. De hadd menjek tovább. Súlyosan vánszorgott egyik év a másik nyomában, én még mindig ott laktam a Tarka Fű Völgyében - de újra, másodízben is, megváltozott minden. A csillag alakú virágok visszahúzódtak a fák törzsébe, és soha többé nem mutatkoztak. A zöld szőnyeg színárnyalatai elhalványultak, a rubinpiros aszfodéloszok egymás után hervadtak el, és helyükön tucatszámra fakadtak sötét, szem formájú ibolyák, amelyek mindig harmatterhesen, nyugtalanul vibráltak. És ösvényeinket elhagyta az élet; a karcsú flamingó immár nem lebegtette előttünk skarlát tollazatát, hanem a völgyből bánatosan visszarepült a dombok közé, mindazokkal a vidáman csillogó madarakkal, amelyekkel együtt érkezett. És az arany-, ezüsthalak tovaúsztak a völgyszoroson át birtokunk alsó végébe, és soha többé nem pompáztak a kedves folyóban. És lassan-lassan egyre mélyebb és mélyebb mormolásban halt el az az andalító dallam, amely lágyabb volt Aiolosz szélhárfájánál, és amelynél csak Eleonora hangja volt istenibb, amíg végül teljesen visszatért a völgy eredeti ünnepélyes csendje. És azután, utolsóul, felkelt a terjedelmes felhő, és átengedve a hegycsúcsokat régi komorságuknak, visszaenyészett Heszperosz régióiba, és magával vitte a Tarka Fű Völgyéből megannyi aranyban pompázó csodáját.

Ám Eleonora ígérete nem merült feledésbe; hallottam az angyalok tömjénfüstölőinek suhogását, és a völgy felett folyvást szent illat áramai lebegtek; és magányos órákban, mikor súlyosan vert a szívem, lágy sóhajokkal terhesen lebbentek el felettem a homlokomat simogató szelek, és titkos értelmű mormolással volt telve gyakran az éjszakai lég, és egyszer - ó, csak egyetlenegyszer! - arra ébredtem halálosan mély álmomból, hogy szellemajkak nyomnak csókot ajkaimra.

De a szívemben támadt űrt ez sem tölthette be. Epedtem a szívemet azelőtt csordultig betöltő szerelemért. Ám végül gyötörni kezdett a völgy, melyben minden Eleonorára emlékeztetett, és a világ hívságaiért és zajos diadalaiért elhagytam mindörökre.

Egy idegen városban találtam magam, s ott mintha minden arra törekedett volna, hogy kitörölje emlékezetemből a Tarka Fű Völgyében sokáig álmodott édes álmokat. Egy díszes udvar pompája és temérdek látványossága, fegyverek vad zörgése és nők ragyogó szépsége megzavarta és megrészegítette elmémet. De lelkem mind ez ideig hű maradt esküjéhez, és Eleonora az éj csöndes óráiban még jeleit adta közelségének. Ám egyszerre csak megszűntek ezek a megnyilatkozások, szemem előtt elsötétült a világ, és döbbenten álltam szemben az égő gondolattal, amely hatalmába kerített, a szörnyű kísértésekkel, amelyek megszálltak; mert a király vidám udvarába, akit szolgáltam, valamely távoli, távoli és ismeretlen országból eljött egy leány, és szépsége egy csapásra megejtette hitszegő szívemet, és zsámolya elé minden küzdelem nélkül borultam le a leglángolóbb, legalávalóbb szerelem imádatával. Mi is volt valóban a völgy ifjú leánya iránt érzett szenvedélyem az imádatnak ahhoz a hevéhez, őrületéhez, lélekemelő önkívületéhez képest, amellyel egész lelkemet könnyekben ontottam ki a tündéri Ermengarde lába elé? Ó, ragyogó volt az angyali Ermengarde! És mert ezt tudtam, más számára már nem jutott bennem hely. Ó, isteni volt Ermengarde, az angyal, és ahogy szeme mélységeibe néztem, csak e mélységekre gondoltam - és csak reá.

Megnősültem: - nem féltem az átkot, amelyet én idéztem fel, és keserűsége nem bosszulta meg magát rajtam. És az éj csendjében egyszer, de csak egyetlenegyszer behatoltak ablakrácsomon a rég elmaradt lágy sóhajok, és egy meghitt, édes hanggá formálódtak, e szavakat ejtvén:

„Aludj békén! - mert él és uralkodik a Szerelem Szelleme, és égő szívedbe fogadván őt, Ermengarde-ot, feloldoztatsz Eleonorának tett esküd alól. Hogy minő okból, majd megtudod ott fenn az egekben!”

Fóthy János fordítása

AZ OVÁLIS ARCKÉP

Az a kastély, ahova szolgám inkább betört, semmint hogy súlyos sebesülten kinn, a szabad ég alatt engedje eltöltenem az éjszakát, egyike volt a pompa és ború azon kőbe faragott példáinak, melyek oly régóta bámulnak le komoran az Appenninek völgyébe, a valóságban éppen úgy, mint Mrs. Radcliffe[59] képzeletében. Minden jel arra vallott, hogy csak mostanában és ideiglenesen hagyták el. Az egyik legkisebb és legkevésbé pompás bútorzatú szobában vertünk tanyát, az épület egy távol eső tornyában. Berendezése gazdag, bár kopott és régi volt. Faláról kárpit csüngött alá, és mindenféle hadiemlék díszítette, s amellett gazdag faragású, aranyos keretben szokatlanul nagyszámú ihletett modern festmény. Lehet, hogy lázas kábulatom volt az oka, de mély érdeklődéssel vizsgáltam ezeket a képeket, amelyek nemcsak a fal síkját borították el, hanem azt a számos fülkét is, amelyet a kastély bizarr építkezése tett szükségessé. Megkértem hát Pedrót, hogy hajtsa be a súlyos ablaktáblákat - már éjszakára járt -, gyújtsa meg ágyam fejénél a magas kandeláber gyertyáit, és húzza el a fekete rojtos bársony-függönyt mennyezetes ágyamról. Mindezt azért, hogy ha el nem alszom, átadhassam magam a szemlélődésnek és legalább időnként annak a kis kötetnek, amelyet a párnán találtam, s amely a képeket értékelte és ismertette.

Sokáig, sokáig olvastam, és áhítattal-áhítattal szemlélődtem. Gyorsan és remekül teltek az órák, s eljött a fekete éjfél. A gyertyatartó rossz helyen állt, és mert nem akartam szunyókáló szolgámat felébreszteni, kínkeservesen kinyújtottam a karom, és magam mozdítottam el úgy, hogy sugarai jobban megvilágítsák a könyvet.

De ez váratlan eredménnyel járt. A gyertyák fénye (mert sok gyertya égett) most megvilágított egy fülkét, amely eddig az ágy egyik oszlopának mély árnyékában rejtőzött el. Így az élénk fényben egy kép tűnt elém, amelyet eddig nem vettem észre. Egy asszonnyá érő fiatal lány arcképe volt. Gyors pillantást vetettem a képre, aztán lehunytam szemem. Hogy miért, azt először magam sem tudtam, de mialatt behunyt szemmel feküdtem, azon tűnődtem, hogy miért is kellett a szemem behunynom. Ösztönös cselekedet lehetett, hogy időt nyerjek gondolataimnak - hogy megbizonyosodjam, látásom nem csalt meg, hogy megnyugtassam és előkészítsem képzeletemet arra az időre, amikor józanabbul és nagyobb biztonsággal nézek majd a képre. Pár pillanat múlva kinyitottam szemem, és merőn a képre szegeztem.

És meggyőződtem róla - a legcsekélyebb kétségem is eltűnt afelől -, hogy az imént is tisztán láttam, szemem nem csalt meg. A kép vásznára hulló gyertyafény eloszlatta érzékeim álomködét, és egy szempillantás alatt visszahívott az eleven, a való életbe.

A kép, mint mondottam, egy fiatal lány arcképe volt. Csak fej és váll, mint a festők mondják, *vignette* modorban; erősen emlékeztet Sully közkedvelt fejeire. A kar, a kebel és a sugárzó haj szinte észrevétlenül olvadt egybe azzal a halvány, mégis mély árnyékkal, amely a kép hátterét alkotta. Kerete ovális, gazdagon aranyozott, mór faragású. Műalkotás csodálatosabb, mint maga a kép, nem is lehetett volna. De sem a kép művészi tökéletessége, sem az arc halhatatlan szépsége nem indíthatott volna meg olyan váratlanul, olyan mélyen. Még kevésbé az, hogy már-már félálomban szunnyadó fantáziám hirtelen felriasztva élőnek látta a csodálatos fejet. Hogy ez lehetetlen, arról azon nyomban meggyőzött, s még az ötlet lehetőségét is kizárta a rajz különössége, a *vignette* modor, a keret. Sokáig, majdnem egy óra hosszat töprengtem ezen a kérdésen, félig ülve, félig fekve néztem hosszan és merőn a képet. Végül is azt hittem, hogy

[59] Angol írónő, rémregények szerzője (1764-1823).

hatásának titkát megoldottam, és visszahanyatlottam az ágyra. Arra gondoltam, hogy a kép annyira élethű, arckifejezése annyira való, hogy első pillanatra meglepett, azután megzavart, végül teljesen lebilincselt. Mély és tiszteletteljes rettegéssel visszatoltam előbbi helyére a gyertyatartót. S mivel így nyugtalanságom oka eltűnt a szemem elől, mohón kutattam a könyvben, hogy mit mond a képről és történetéről. Megtalálva a kérdéses oldalt, az alábbi homályos és különös sorokat olvastam:

„Ritka szépségű lány volt, bájos, kedves, telve boldog életörömmel. És végzetes az az óra, amelyben meglátta, megszerette a festőt, és a felesége lett. A férfi: szenvedélyes, buzgó, komoly és sötét; már volt menyasszonya: a művészet. A lány: ritka szépség, bájos, kedves, telve életörömmel; csupa világosság és mosoly és jókedv, akár egy ifjú őz - mindent szeretett és dédelgetett, csak a művészetet gyűlölte - vetélytársát! -, csak a palettától és az ecsettől irtózott, és minden más otromba eszköztől, amely megfosztotta szerelmese látásától. Szörnyű volt hát hallania, hogy a festő őt, ifjú asszonyát is le akarja festeni. De alázatos volt, engedelmes, és türelmesen ült heteken át a magas, homályos toronyszobában, ahol a sápadt vászonra csak felülről hullott a fény. A festő, amint óráról órára, napról napra haladt munkájában, megittasult művétől. Szenvedélyes, vad, szeszélyes ember volt, elmerült álmaiban; nem akarta észrevenni, hogy az a fény, amely kísérteti sápadtsággal szűrődik a magányos toronyszobába, megtámadja ifjú asszonya lelkét, egészségét, aki láthatólag csupán érte eped. Csak mosolygott, egyre csak mosolygott, nem panaszkodott, mert látta, hogy a festő (nagy hírű művész) milyen lázas és lángoló örömet talál munkájában, mint gyötrődik éjjel-nappal, hogy minél tökéletesebben jelenítse meg őt, aki szereti, aki napról napra gyengébb, szomorúbb és élettelenebb. És akik látták a képet, suttogva dicsérték hasonlatosságát, a bámulatos csodát - nemcsak tehetségének, hanem mély szerelmének is elragadó, felülmúlhatatlan bizonyságát. De mikor a kép befejezéshez közeledett, a festő nem engedett többé senkit a toronyszobába. Mintegy őrületben dolgozott, szemét a vászonról szinte le sem vette, és még szerelmesére sem nézett. És nem látta, nem akarta látni, hogy a remek színeket, amelyek olyan élettelivé tették a képet, az arcáról rabolta el. És hosszú hetek múltán, amikor már majdnem elkészült a kép, és csak egy ecsetvonás kellett a szájhoz, egy fénysugár a szembe: akkor még egyszer, utoljára, fellobbant az életerő az asszonyban, mint ahogy a kanóc utolsót lobban a lámpában, mielőtt elalszik. És megtörtént az utolsó ecsetvonás: a szembe belelopta az utolsó fényt - a festő egy pillanatig megittasulva, rajongva állott a kész kép előtt, nézte, nézte! de a következő másodpercben remegve sápadt el, lélegzet után kapkodott, és hangos szóval felkiáltott:

- Csakugyan ez maga az Élet!

S ekkor hirtelen kedvesére nézett - halott volt!”

Pásztor Árpád fordítása

A VÖRÖS HALÁL ÁLARCA

A „vörös halál” soká pusztította az országot. Soha pestis nem volt oly végzetes, olyan iszonyatos. Vér volt inkarnációja és pecsétje - a vér pírja és rettenete. Éles fájdalom és hirtelen szédület, s aztán erős vérzés a pórusokon át, és végső föloszlás. Skarlátfoltok az áldozat testén és kivált az arcon: ez volt a pestisbélyeg, mely kizárta a szerencsétlent embertársainak rokonszenvéből és irgalmából. S a kór egész rohama, kifejlődése és katasztrófája: egy rövid félóra epizódja.

De Prospero herceg szerencsés volt és bölcs, és nem ismerte a félelmet. Mikor birodalmának fele lakossága elpusztult, összehívott udvara lovagjaiból és hölgyeiből ezer egészséges és könnyűvérű mulatótársat, s visszavonult velük hajdani apátságokból átalakított kastélyai egyikének mélységes magányába. Az épület nagy volt és nagyszerű, a herceg különc és mégis fenséges ízlésének szüleménye. Erős és magas fal övezte. A falban érckapuk. Amint begyűlt az udvar népe, kohókat állítottak, és súlyos pörölyökkel kovácsolták össze a keresztvasakat. Határozatba ment, hogy ne legyen se ki-, se bejárása a kétségbeesés és őrület kiszámíthatatlan rohamainak. Az apátság dúsan el volt látva minden szükségessel. Ily óvintézkedések után az udvar fittyet hányhatott a ragálynak. A külső világ viseljen gondot magára, ahogy tud. Közben bolondság búsulni vagy töprengeni. A herceg gondoskodott a szórakozás minden lehetőségéről. Voltak ott bohócok, rögtönzők és balett-táncosok, voltak muzsikusok, volt szépség és volt bor. Ez volt a falakon belül: ez és a biztonság. Kívül - a vörös halál.

Visszavonulásának ötödik vagy hatodik havában, mialatt a pestis a legdühösebben tombolt odakünn, Prospero herceg szokatlan fényű álarcosbált adott ezer barátjának mulattatására.

Csodás pompa volt, kéjes jelenet, ez a *masquerade*[60]. De először hadd írjam le a termeket, ahol lejátszódott. Hét terem volt - királyi szobasor. Ám legtöbb palotában az ily egymásba nyíló csarnokok hosszú és egyenes *allée*-t[61] formálnak, míg a szárnyas ajtók jobbra-balra majdnem a falig kicsapódva alig gátolják az összes helyiségek áttekintését. Itt más volt az eset, mint azt a hercegnek a bizarr iránti előszeretetétől várni is lehetett. A termek oly szabálytalanul sorakoztak, hogy a látás egynél többet alig ölelt föl egyszerre. Éles forduló várt minden húsz-harminc lépésre, s minden fordulónál új hatás. S minden fal közepén, jobbról és balról, magas és keskeny gótikus ablak nézett ki egy zárt folyosóra, mely a csarnoksor kanyargását követte. Üvegfestésű ablakok voltak, és színezésük változatosan illeszkedett az egyes csarnokok ornamentikájának uralkodó színeihez, ahova épp nyíltak. A keleti szélen fekvő terem falait például kék szín borította - és élénkkékek voltak az ablakai. A második szoba bíbor volt díszítéseiben és kárpitjaiban, s ott az ablaktábla is bíborszínű. A harmadik mindenestül zöld volt, s így zöldek ablakszárnyai is. A negyediknek bútorzata s világítása is narancsszín - az ötödiké fehér - a hatodiké lila. A hetedik termet fekete bársonykárpitok sűrűje takarta, végig csüggtek a mennyezetről, le a falakra, súlyos redőkben hullva a hasonló anyagú és színű szőnyegre. De ebben az egyetlen szobában az ablakok színe nem harmonizált a dekorációval. Az üvegtáblákat itt skarlát festette - mély tónusú vérszín. Mármost a hét terem egyikében sem volt lámpa avagy kandeláber, noha aranydíszek és dísztárgyak pazar tömege hevert mindenfelé, s függött a falakról. Se lámpa, se gyertya nem árasztott fényt a szobasor területén belül. Hanem a folyosókon, melyek e szobasor mellett húzódtak, minden ablakkal

---

[60] álarcosbál (francia).

[61] sétány (francia).

szemben egy-egy hatalmas háromláb emelt tűzserpenyőt, mely sugarait bedobta a színes üvegen, s így ragyogóan megvilágította a csarnokokat. S ekként számos hökkentő és fantasztikus effektus keletkezett. S főleg a nyugati vagy fekete szobában volt ama vérszínű üvegtáblákon át a sötét függönyökre behulló tűzsugár hatása rendkívüli, s oly vad kifejezést festett minden belépő arcára, hogy a társaságból nagyon kevesen merészeltek egyáltalán belépni ebbe a helyiségbe.

S épp ebben a szobában állt, a nyugati falnál, egy óriási ében óramű. Ingája tompa, súlyos, a percmutató megtette az utat a számlap körül, és ha az órát kellett jelezni, oly hang tört elő a gépezet érctüdejéből, amely tiszta volt, hangos és mély, és különösen zenei, de olyan hökkentő hanggal és hangsúllyal, hogy az orkesztra zenészei minden órafordulásnál pár pillanatnyi szünetet kényszerültek tartani produkciójukban, e hangra fülelve; s így a keringőknek is be kellett szüntetni forgásukat; s az egész vidám társaságon rövid zavar szállt át; s amíg az óra harangja kongott, meg lehetett figyelni, hogy a legvadabb tobzódó is elsápad, s a legvénebbek s legnyugodtabbak homlokukhoz kapnak, mintegy zavart álmodozásban vagy tűnődésben. De mihelyt az órazengés ekhói elnémultak, egyszerre könnyű derültség hatotta át a gyülekezetet; a zenészek egymásra néztek és elmosolyodtak, mintegy a saját idegességükön és bolondságukon, és suttogó fogadalmat tettek egymásnak, hogy a legközelebbi óraütés nem fog hasonló emóciót előidézni; s aztán, hatvan perc leforgása után - ami háromezer-hatszáz másodpercét tartalmazza a repülő időnek -, új órazengés jött, s ugyanaz a zavar, megremegés és eltűnődés követte, mint az előbbit.

De, mindezek ellenére, vidám és pompás mulatság volt ez! A herceget különleges ízlése jellemezte. Jó szeme volt színekhez és színhatásokhoz, s megvetette a puszta divat dekórumát. Tervei tüzesek és merészek voltak, elgondolásai barbár fényben izzók. Vannak, akik őrültnek gondolták volna. De udvara tudta, hogy nem őrült. Hallani, látni, érinteni kellett, hogy az ember bizonyos legyen, hogy nem őrült.

Nagy részben maga irányította a hét szoba alkalmi díszítését e nagy ünnepség céljaira; s az ő irányító ízlése szabta meg a jelmezek karakterét. Egy bizonyos: hogy groteszk volt valamennyi. Sok csillogás és tündöklés, és pikantéria és fantasztikum - sok, amit azóta a *Hernani*-ban[62] láttunk. Arabeszkfigurák kicsavart tagokkal s váratlan kosztümben. Delíriumos elképzelések, mint beteg agyak szülöttei. Sok szépség, sok szeszély, sok különcködés, valami ijesztő is, de semmi, ami undort okozhatott volna. Valóban e hét szobán át álmok raja lengett. Kígyóztak és kerengtek az álmok, keresztül-kasul, fölöltve a termek színeit, s az orkesztra vad zenéje mintha csak lépteik visszhangja lett volna. És közben megkondul az ébenóra, mely a bársonycsarnokban áll. S akkor, egy pillanatra, minden elnémul és minden hallgat, csak az óra hangja zeng. Meredtre fagyva állanak az álmok. Ám az óraütés ekhói elhalnak - csak egy pillanat volt -, és könnyű, félig elfojtott kacaj leng utánuk. És most megint földagad a zene, s az álmok megélednek, s vígabban kígyóznak erre-arra, mint valaha, szint kapva a tarka ablakoktól, melyeken beáramlanak a lángos háromlábak sugarai. De a legnyugatabbra fekvő terembe a hétből egyetlen maszka sem merészkedik; mert az éjszaka már végére jár; s a vérszínű üvegen rőtebb fény ömlik be; s a gyászdrapériák feketesége sápaszt; s aki lábát az éjszőnyegre teszi, annak fülébe ünnepélyesebb hangsúllyal küldi a közel ébenóra fátyolos zenéjét, mint bárkiébe jut, ki feledkezve élvezi más termek távolabbi vígságait.

[62] Victor Hugo tragédiájában végzetszerű, álarcos fekete alak jelenik meg egy bálon.

De a többi termet sűrű nép zsúfolta, s bennük az élet szíve lázasan lüktetett. És a tobzódás örvénylett tovább, míg végre éjfél verése kezdődött az órán. S akkor a zene megszűnt, mint leírtam; s a keringők forgása megjuházott; s kellemetlen pauza állt be mindenben, mint az előbbi alkalmakon. De most tizenkettőt kellett ütnie az óra harangjának; és talán így történt, hogy e hosszabb idő alatt több méla gondolat lopózhatott eltűnődéseibe azoknak, akik a mulatók közül gondolkozóbb természetűek voltak. S talán így történt az is, hogy mielőtt az utolsó óraütés ekhói elmerültek volna a csöndben, sokan akadtak a tömeg között, akik időt leltek észrevenni egy álcázott alak jelenlétét, melyen eddigelé egyetlen vendég figyelme sem pihent meg. S amint ez új jelenség híre suttogva elterjedt mindenfelé, végtére az egész társaságon moraj és zsibongás futott át, mely meglepetést és visszatetszést fejezett ki - sőt lassanként rémületet, borzalmat és undort.

Fantazmák gyülekezetében, amilyet lefestettem, el lehet gondolni, hogy ilyen érzéseket nem kelthetett közönséges tünemény. Valóban, a jelmezek megválasztásának szabadsága ez éjszakán majdnem határtalan volt; de a szóban forgó alak Heródesebb Heródesnél, s meghaladta még a herceg ízlésének szinte korlátlan korlátait is. Vannak húrok a legérzéketlenebb szívekben is, melyeket nem lehet érinteni, hogy az érintés emóciót ne keltsen. Még aki a legvégsőkig jutott is, akinek élet és halál egyformán tréfa már, vannak dolgok, amikkel nem szeret tréfálni. Csakugyan, az egész társaság szemmel láthatólag érezte, hogy az idegen jelmeze és viselkedése túl van az ötlet és az illendőség határain. A jelenség sovány és magas volt, s tetőtől talpig a kripták öltözetébe burkolva. Az álca, mely az arcot takarta, oly tökéletes hűséggel utánozta egy megmeredt hulla arckifejezését, hogy a legtüzetesebb vizsgálat is nehezen tudta volna fölfedezni a csalást. De mindez talán még elnézésre, ha ugyan nem tetszésre lelt volna ez őrült tombolók körében. A mímes merészsége azonban odáig ment, hogy egyenesen a vörös halál képét öltötte föl. Ruháját vér foltjai fecskendezték - és széles homloka, arcának minden vonásával, a skarlát iszony nyomait viselte.

Mikor Prospero herceg szeme e kísérteties alakra esett - aki, talán hogy jobban megmaradjon szerepében, lassú és ünnepélyes mozgással lépdelt ide-oda a keringő táncosai között -, látták, hogy az első pillanatban erős borzadás, rémület vagy undor borzadása vonaglik át rajta; de a következő percben homloka haragtól pirult ki.

- Ki merészkedik - kérdezte rekedt hangon udvaroncaitól, kik közelében álltak -, ki merészkedik ily istenkísértő gúnnyal sértegetni minket? Ragadjátok meg és rántsátok le álarcát, hadd tudjuk, ki fog függeni napkeltére a bástyaoromról!

Prospero herceg a keleti vagy kék szobában állt, amikor e szavakat mondotta. Hangja zengőn és tisztán szállt a hét termen át, mert a herceg erős és határozott jellemű férfi volt, és a zene egy intésére elhallgatott.

A herceg hát a kék szobában állt, s oldalán sápadt udvaroncok csoportja. Szavára először gyáva, tóduló mozgás indult e csoportból a betolakodó irányába, aki e percben szintén közel volt, és most céltudatos és meg nem ingó lépésekkel közeledett a beszélőhöz. De valami névtelen borzadály következtében, mellyel az álarcos őrült jelmeze eltöltötte az egész gyülekezetet, senki sem nyújtotta ki kezét, hogy megragadja a vakmerőt; úgyhogy akadálytalanul közelítette alig egy-két lépésnyire a herceget; s mialatt az egész társaság, mintegy egyetlen impulzusra, a termek közepéből a falak mellé húzódott, ellenállás nélkül vette útját, meg nem állva egy pillanatra sem, de avval az ünnepélyes és kimért lépéssel, mely kezdettől fogva megkülönböztette, a kék teremből a bíbor terembe - a bíborból a zöldbe - a zöldből a narancssárgába - s ezen keresztül ismét a fehérbe - s még innen is a lila szobába, hogy föltartóztassa. De ekkor Prospero herceg, őrülten a dühtől és pillanatnyi gyávaságának szégyenétől, vadul átrohant a hat csarnokon, noha senki sem követte, mert mindenkit halálos félelem lepett meg.

A herceg kirántott tőrt vitt magasra emelt kezében, és eszeveszett rohanásában négy vagy öt lábnyira jutott a hátráló alakhoz, mikor ez, éppen a bársonyterem végébe érve, hirtelen megfordult, és szembenézett üldözőjével. Éles kiáltás hallatszott - s a tőr csillanva hullott a holló szőnyegre, amelyre egy pillanat múlva holtan bukott le Prospero herceg. Akkor, összeszedve a kétségbeesés vad elszántságát, a tivornya vendégeinek egész tömege nyomult egyszerre a fekete terembe, és megragadva az álarcost, akinek magas alakja egyenesen és mozdulatlanul állott az ébenóra árnyékában, kimondhatatlan borzalomban merevedtek meg, mikor észrevették, hogy a síri köntösök és hullaszerű álarc alatt, melyre oly vad erőszakossággal csaptak le, nem rejlik semmiféle tapintható forma.

S ekkor felismerték a vörös halál jelenlétét. Tolvajként jött az éjszakában. S egyre-másra estek össze a mulatók tobzódásuk vérharmatos csarnokaiban, s úgy lelték halálukat, ki-ki saját buktának kétségbeesett pózában. S az ébenóra élete kimerült a legutolsó tivornyatárs életével. S a háromlábak lángja kialudt. És sötétség és pusztulás és a vörös halál vette át korlátlan uralmát.

Babits Mihály fordítása

A KÚT ÉS AZ INGA

Impia tortorum longos hic turba furores
Sanguinis innocui, non satiata, aluit.
Sospite nunc patria, fracto nunc funeris antro,
Mors ubi dira fuit vita salusque patent.[63]

Már beteg voltam - halálos betege e hosszú gyötrelemnek; s mikor végre föloldották kötelékeimet, és megengedték, hogy leüljek, éreztem, hogy érzékeim megtagadják a szolgálatot. Az ítélet - a rettenetes halálítélet - volt az utolsó határozott hang, mely fülemhez ért. Azután az inkvizítori szavak nesze mintegy elmerült a kábulat elemezhetetlen zsivajában. Ez valahogy a forgás képzetét hozta elmémbe - talán asszociálva gondolatban valami malomkerék berregésével. Csak egy pillanatra - mert nemsokára már semmit sem hallottam. De még egy darabig - és micsoda túlzott közelségben! - rettenetes tisztán! - láttam-láttam a fekete palástos bírák ajkait. Fehérnek tetszettek - fehérebbnek, mint az ív, melyen e szavakat vonom, és keskenynek a groteszkségig: keskenynek a megfeszített szilárdság kifejezésével, a változhatatlan elszántságnak, az emberi szenvedés zord megvetésének kifejezésével. Láttam, hogy a sors rendelése - vagy ami az én számomra sors volt - még egyre ömlött e szörnyű ajkakról. Láttam vonaglani rajtuk halálos szavaikat. Láttam, amint nevemnek formálták szótagjait; és borzadtam, mert hang nem jött közülük. S a kéjes borzadás pár villanatára láttam a terem falait borító sötét kárpitok lágy és alig észrevehető meglebbenését is. S akkor szemem az asztal hét magas gyertyatartójára esett. Először az irgalom színeit viselték, s hét karcsú angyalnak tűntek föl, akik mentésemre jöttek; de aztán egyszerre valami halálos megcsömörödés ereszkedett szellememre, éreztem, hogy végigreng testem minden rostja, mintha egy galvántelep drótját érintettem volna, míg az angyalalakok érthetetlen, lángfejű rémekké váltak, s tudtam már, hogy tőlük nem jöhet segítség. S akkor, mint egy dús zenei szólam, lopózott érzéseim közé a gondolat: micsoda édes pihenés eshet a temetőben! Halkan és tolvaj mód jött e gondolat, s hosszú időnek tetszett, míg teljes erejét elérte; de mihelyt szellemem végre igazán átérezte és befogadta, a bírák alakja mintegy varázslatra eltűnt előlem; a magas kandeláberek a semmibe süllyedtek; lángjuk kialudt; s az éj feketesége ereszkedett rám; mintha minden érzésemet elnyelte volna valami őrült, zugalmas zuhanás az alvilág legeslegmélyére. S akkor csönd lett és némaság, és éj az egész mindenség.

Elájultam; de evvel még nem azt akarom mondani, hogy minden tudatom elveszett. Mi maradt belőle, nem kísérlem meg definiálni; még csak leírni sem; de nem tűnt el minden. A legmélyebb álomban, sőt delíriumban, bármiféle önkívületben - nem! még a halálban sem -, még a sírban sem tűnik el minden. Másféle halhatatlanság nincs is az ember számára. Fölriadva a legérzéketlenebb alvásból, valamifajta álomszövet pókhálófonalait minden ébredésünkkel széttépjük. De egy másodperc múlva már - oly finom tud lenni ez a háló - nem emlékszünk arra, amit álmodtunk. Az ájulásból az életbe való visszatérésben két fokozat van; először a lelki vagy szellemi lét föléledése; másodszor a fizikai lété. Valószínűnek látszik, hogy, ha a második fokozatot elérve, vissza tudnók idézni az elsőnek hangulatait, e hangulatok ékesszólóan beszélnének a küszöbön túli mélység emlékeiről. S mi van e mélységben? Hogyan különböztessük meg árnyait a sír árnyaitól? De ha e hangulatok - amiket

[63] A kínzók istentelen csapata sokáig táplálta őrjöngését az ártatlanok vérével, és nem elégült ki. Most, hogy szülőhazánk biztonságos már, a halál barlangja beomlott; ahol szörnyű halál dúlt, most élet és egészség virul (latin). - Versszak a párizsi Jakobinus Klubház helyére tervezett vásártér kapujára.

az „első fokozat” hangulatainak neveztem - nem is idézhetők vissza tetszés szerint, nem jönnek-e néha vissza hívatlanul, hosszú idő múltán, úgyhogy csodálkozunk, honnan jöttek? Aki sohasem ájult el életében, az talál-e vajon különös palotákat és ijesztően ismerős arcokat az égő parázsban? Az látja-e lebegni a légben ama szomorú látomásokat, melyeket a tömeg sohasem láthat? Az eltűnődik-e valamely új virág illatán? Annak agyát kergeti-e őrületbe olykor valamely zenei ütem titkos jelentése, mely azelőtt sohasem vonta magára figyelmét?

Gyakran tűnődve törekedtem visszaemlékezni; keservesen küszködtem visszahódítani egy jeldarabkáját a látszólagos megsemmisülés ez állapotának, melybe lelkem süllyedt; s voltak pillanatok, amikor sikerről álmodtam; voltak rövid, nagyon rövid percek, amikor oly emlékeket idéztem föl, varázsló módjára, melyek egy későbbi korszak elfogulatlan ítéletének tanúsága szerint is csak e látszólagos öntudatlanság állapotával függhettek össze. Az emlékezet e különös árnyékai határozatlanul beszélnek magas emberalakokról, akik mintha fölemeltek és csöndben vittek volna lefelé, mindig csak lefelé, mígnem szörnyű szédülés fogott el, csak e leszállás végeérhetetlenségének gondolatára is. Beszélnek aztán szívemnek valami ködös rémületéről, amit e szív természetellenes megcsöndesedése okozott. Erre minden dolgok hirtelen mozdulatlanságának érzése következik; mintha, akik vittek - borzalmas kíséret! - végtelen leszállásukban túlhaladták volna a határtalan határait, s megállanának erőfeszítésük végső kimerülésével. Ezentúl amire emlékszem, csak valami sekélység, valami nedvesség: és aztán őrület - a tilosban járó memória szörnyű őrülete!

Csodálatos hirtelenséggel tért vissza tudatomba a mozgás és a hang, dobogó szívem viharos mozgása s a dobogásnak hangja fülembe. Akkor szünet, és minden eltűnik. Aztán megint hang s mozgás és érintés, csiklandó érzés, mely átfut testemen. Aztán: a lét puszta tudata, minden legcsekélyebb gondolat nélkül - és ez az állapot sokáig tart. Aztán: a gondolat - egészen hirtelen - és a rémület borzalma; s buzgó törekvés, hogy megértsem igazi helyzetemet. Aztán: erős vágy visszacsúszni az érzéketlenségbe. Aztán: rohamos újjáéledése az eszméletnek, sikeres erőfeszítéssel egy mozdulat felé. És most a teljes visszaemlékezés: a kihallgatás, a bírák, a fekete kárpitok, az ítélet, rosszullétem, az ájulás... De tökéletes feledése mindannak, ami aztán következett; mindannak, amit csak egy későbbi nap és sok erőlködés tett képessé határozatlanul visszaidézni.

Mindeddig szememet még nem nyitottam ki. Éreztem, hogy hanyatt fekszem, minden kötelektől szabadon. Kinyújtottam kezemet, s az súlyosan esett valami nedves és kemény felületre. Több percig hagytam ott, mialatt iparkodtam képzeletemben rekonstruálni, hol vagyok és mi vagyok. Vágytam, de nem mertem látóérzékemet használni. Rettegtem az első pillantástól a körülöttem levő tárgyakra. Nem mintha féltem volna szembenézni bármilyen rémségekkel; de attól kezdtem félni, hogy nincs mit látnom! Végre, a kétségbeesés vad elszántságával, gyorsan széttártam pilláimat. Tehát legrosszabb sejtelmeim valóra váltak. Az örök éj feketesége környezett. Lélegzet után kapkodtam. A sötétség ereje szinte rám nehezedett, és elfojtott. A levegő elviselhetetlenül sűrű volt. Még mindig mozdulatlanul feküdtem, és iparkodtam eszemet használni. Elmémbe idéztem az inkvizíciós eljárást, és megpróbáltam e nézőpontból dedukálni valódi helyzetemet. Az ítéletet kimondták; s nekem úgy tetszett, hogy azóta nagyon, nagyon hosszú idő telt el. Mégis egy pillanatig sem gondoltam magamat szó szerint halottnak. Ilyen föltevés - bármit mondjanak is a regényírók - teljességgel összeférhetetlen a valóságos létezéssel; de hol lehetek és milyen állapotban? Tudtam, hogy a halálraítélteket rendszerint az ünnepélyes *autodafé*-k[64] alkalmával végzik ki, s egy ilyent éppen az én elítélésem előtti éjszakán tartottak. Talán visszadugtak a tömlöcbe,

[64] máglyahalál; az inkvizíció elítéltjeinek nyilvános elégetése (portugál).

hogy bevárják a legközelebbi szertartást, mely esetleg csak hónapok múltán lesz? Azonnal láttam, hogy ez nem lehet az igazság. Áldozatokra sürgős szükségük volt. Aztán tömlöcöm éppúgy, mint az elítéltek cellái Toledóban, köves padozatú helyiség volt, s valami világosság mégiscsak mindig szűrődött be.

Most egyszerre egy szörnyű gondolat hajtotta patakokban szívemre a vért, s rövid időre ismét visszaestem az eszméletlenségbe. Mikor magamhoz tértem, azonnal talpra ugrottam, minden idegrostomban lázasan remegve. Karjaimat vadul dobáltam fejem fölött és magam körül minden irányban. Ujjaim nem éreztek érintést; de nem mertem tenni egy lépést sem, nehogy beleütközzem egy sírbolt falaiba. Izzadság verte ki minden pórusomat, s nagy, hideg gyöngyökben állt meg homlokomon. A bizonytalanság gyötrelme végre tűrhetetlenné vált, s óvatos mozdulatot tettem előre, kinyújtott karokkal; szemem szinte kidagadt gödréből a hiú reményben, hogy elkaphat valami fénysugarat. Több lépéssel jutottam már tovább; de még mindig fekete és üres volt minden. Szabadabban lélegzettem. Annyi legalább bizonyosnak látszott, hogy minden sorsok legrettenetesebbje nem az, ami rám vár.

És most, amint vigyázva még egyre előrébb lépegettem, tolongva jött emlékembe ezer határozatlan mendemonda Toledo különös borzalmairól. E börtönök felől hökkentő dolgokat beszéltek, mindig mesének gondoltam azokat, de mindenképp különös mesék voltak, oly borzalmasak, hogy csak suttogó száj adhatta tovább őket. Itthagytak, hogy éhen pusztuljak el, e föld alatti sötétség világában? Vagy micsoda, talán még ennél is félelmetesebb halálnem les rám? Hogy halál volt a cél - éspedig a rendesnél keservesebb halál -, sokkal jobban ismertem bíráim karakterét, hogysem ebben kételkedjem. Csak a mikor? és a hogyan? foglalkoztatta gondolataimat.

Kinyújtott kezem végre nekiütődött valami szilárd akadálynak. Fal volt, látszólag kőből építve, nagyon sima, nyálkás és hideg. Követtem hajlásait; avval az óvatos bizalmatlansággal lépegetve, amit némely régi rémmese sugallt belém. Ez az eljárás azonban nem adott módot megállapítani börtönöm méreteit, mert végigjárhattam egész kerületét, és visszaérhettem arra a pontra, ahonnan kiindultam, anélkül, hogy észrevettem volna: oly tökéletes egyformának látszott a fal. Azért a kést kerestem, ami a zsebemben volt, mikor az inkvizítorok termébe vezettek; hanem a kés eltűnt; ruháimat kicserélték valami durva zsáköltönnyel. Arra gondoltam, hogy a kés pengéjét beledugom a kőművesmunka valamely alig észlelhető résébe, hogy ekként kiindulópontomat megjelöljem. De a probléma tulajdonképpen egyszerű volt; noha fölizgatott képzeletemben első pillantásra szinte leküzdhetetlennek tűnt föl. Letéptem egy darabot a darócöltöny szegélyéből, s ezt a rongyot teljes szélességében, derékszögben a falhoz helyeztem. Ha utamat körültapogatom a cellában, előbb-utóbb, ha a kört befejeztem, újra meg kell találnom ezt a rongyot. Legalább így gondoltam; de nem számoltam börtönöm nagyságával vagy a saját gyöngeségemmel. A talaj nyirkos és csúszós volt. Egy darabig csak vánszorogtam előre, végül megbotlottam, és elestem. Végső kimerültségem arra bírt, hogy fekve maradjak; s amint ott hevertem, hamarosan erőt vett rajtam az álom.

Mikor fölébredtem, és kinyújtottam karomat, egy darab kenyeret és egy vödör vizet találtam magam mellett. Nagyon is fáradt voltam, hogy e körülményen elmélkedni kezdjek, de mohón ettem és ittam. Aztán tüstént újra kezdtem körutamat a cella körül, és sok erőlködéssel végre eljutottam a darócrongyig. Mielőtt elestem, ötvenkét lépést számoltam, és mióta újra kezdtem a járást, még negyvennyolcat kellett olvasnom, míg a rongyhoz értem. Összesen tehát éppen száz lépés volt; s két lépést véve egy yardnak, megállapítottam, hogy börtönöm körülbelül ötven yard kerületű. Csakhogy útközben számos szögletet értem a falban, s így megközelítő fogalmat sem alkothattam magamnak a sírbolt alakjáról - mert nem nevezhető másnak, mint sírboltnak.

Nem sok célom volt e kutatásokkal, és bizonnyal semmi reményem: de valami határozatlan kíváncsiság arra bírt, hogy még folytassam őket. Elhagyva a falat, elhatároztam, hogy átszelem az általa bekerített tér közepét. Eleinte a legnagyobb óvatossággal jártam el, mert a padló, bár látszólag szilárd anyagból készült, nyálkás volt, és megcsalta az embert. Később mégis bátorságot vettem, és nem haboztam keményebben lépni, iparkodva, amennyire csak lehetséges, egyenes vonalban keresztezni a cellát. Mintegy tíz vagy tizenkét lépést tehettem ily módon, mikor köntösöm megtépett szegélye lábam közé keveredett. Ráléptem, és erős zuhanással arcra estem.

Esésem első zavarában nem vettem azonnal észre egy kissé hökkentő körülményt, ami néhány másodperc múlva, s mialatt még mindig arcra bukva hevertem, ellenállhatatlanul magára vonta figyelmemet. Ez a következő volt: állam a börtön padozatán pihent, de ajkaim és fejem felső része, bár látszólag az állnál alacsonyabb szinten, nem érintettek egyebet, mint az üres levegőt. Azonkívül úgy éreztem, hogy homlokom valami tapadós gőzben fürdik, s orromat a szétmálló gombák sajátságos illata ütötte meg. Előrenyúltam, s elborzadtam a felfedezésen, hogy pontosan szélére estem egy kör alakú mélységnek, melynek nagyságát persze egyelőre nem volt módom megállapítani. A nyílás falazott peremén tapogatózva, sikerült leválasztanom egy kis téglatörmeléket, amit ledobtam a mélységbe. Több másodpercen át figyeltem ekhóit, amint esése közben a meredély oldalaihoz ütődött; végre tompa csobbanás hallatszott, hangosan visszaverődve a falakon. Ugyanakkor a fejem fölött valami ajtó gyors nyílásához és rögtönös becsapódásához hasonló hang hallatszott, mialatt halvány fénysugár villant a homályon át, s éppoly hirtelen el is tűnt.

Most tisztán láttam a sorsot, amit számomra készítettek, s szerencsét kívántam magamnak a jókor jött véletlenhez, melynek folytán megmenekültem. Még egy lépés, mielőtt elbotlom, és a világ nem lát többet. S a halál, amit most elkerültem, épp olyan jellegű volt, amilyent mindig mesének és hihetetlennek tartottam az inkvizícióról szóló elbeszélésekben. A zsarnokság áldozatainak szánt halálnemekben a legrémesebb fizikai gyötrelmek és a legnagyobb lelki borzalmak közt esett választás. Engem az utóbbiak számára tartottak fönn. A hosszú szenvedéstől idegeim annyira elernyedtek, hogy már a saját hangomtól remegtem, s minden tekintetben alkalmas médium voltam a különleges tortúrára, mely rám várt.

Minden tagomban reszketve visszatapogatóztam a falig, elszántan, hogy inkább ott pusztulok, mintsem a hullámok rémeit kockáztassam, melyeket képzeletem most nagy tömegben és különböző elhelyezéssel festett a börtön köré. Más lelkiállapotban talán lett volna bátorságom egyszerre véget vetni szenvedéseimnek, egyetlen ugrás által e mélységek valamelyikébe; de most a gyávák gyávája lettem. Azt sem tudtam elfelejteni, amit e szörnyű helyekről hallottam: hogy az élet hirtelen kioltása nem tette részét gonosz plánumuknak.

A belső izgalom több óra hosszat ébren tartott, de végre mégis elszunnyadtam újra. Föl-ébredve, mint előbb, egy kis cipót és egy vizescsöbröt találtam magam mellett. Égő szomjúság emésztett, s egy hajtásra kiürítettem az edélyt. Altató lehetett benne, mert alighogy letettem, ellenállhatatlanul álmos lettem megint. Mély álom hullott rám, mély, mint a halálé. Mennyi ideig tartott, természetesen nem tudom; de mikor újból kinyitottam a szememet, a körülöttem levő tárgyak láthatóak voltak. Valami vad, kénes fény, melynek eredetét az első pillanatban nem tudtam megállapítani, megengedte, hogy szemügyre vegyem börtönöm egész kiterjedését és berendezését.

Nagyságára nézve nagyon elszámítottam magam. A falak összes hosszúsága nem haladta túl a huszonöt yardot. Ez a tény néhány percre teljesen megzavart, s a fölösleges tűnődések egész özönébe merített; igazán fölöslegesen - mert mi lehetett lényegtelenebb számomra a környező rettenetes körülmények között, mint tömlöcöm puszta térfogata? De szellemem betegesen

érdeklődött minden jelentéktelen részlet iránt, s föltevést föltevésre halmoztam, hogy számot adjak magamnak a tévedésről, amit a számításban elkövettem. Végre felvillant előttem az igazság. Első mérési kísérletemben ötvenkét lépést olvastam elesésem időpontjáig, akkor már alig egy-két lépésre kellett lennem a darócrongytól; igazában majdnem befejeztem körutamat a fal mentén. Aztán aludtam, és mire fölébredtem, valószínűleg megfordultam helyemben - így gondolhattam a fal kerületét körülbelül kétszer akkorának, mint amekkora tényleg volt. Zavart szellemem elmulasztotta megfigyelni, hogy mikor körutamat megkezdtem, a fal bal kezem felé volt, s mikor folytattam, jobbra.

A helyiség alakjára nézve is tévedtem. A tapogatózás közben számos szögletre akadtam, s ebből különleges szabálytalanságra következtettem; ily hatalmas a teljes sötétség hatása arra, aki álomból vagy ájulásból ébred! A szögletek néhány jelentéktelen bemélyedés, vagy különböző távolságokban vájt fülkék szögletei voltak. Nagyjában a cella négyzetes formát mutatott. Amit kőfalnak gondoltam, az most vasnak vagy valami más fémnek látszott, nagy táblákban, melyeknek határai és eresztékei tették a szögletszerű behajlásokat. Az ércfal egész felületét durván bepacsmagolták mindazon utálatos és visszataszító festészeti motívumokkal, melyek a szerzetesek síri babonáinak köszönik létüket. Fenyegető arcú ördögök alakjai csontvázfigurákkal, és más, még félelmetesebb képek borították és éktelenítették el a helyiséget. Megfigyeltem, hogy e fantomszörnyek körvonalai eléggé élesek, de a színek halványnak és elmosódottnak tűntek föl, mintegy a nyirkos légkör hatására. Most észrevettem a padlót is, amely kőből volt. Középen ásított a kör alakú mélység, amelynek torkából megmenekültem; de több ilyen nem volt a helyiségben.

Mindezt csak határozatlanul és nagy erőfeszítéssel tudtam meglátni, mert személyi állapotom nagyot változott alvásom alatt. Most hátamon feküdtem, teljes hosszúságomban, valami alacsony faállványon. Ehhez erősen le voltam kötözve egy hosszú, lóistránghoz hasonló szíjjal. A szíj számos csavarodásban övezte tagjaimat és törzsemet, nem hagyva szabadon mást, csak fejem és bal karom, épp csak annyira, hogy nagy nehézséggel tudhattam valamit enni egy cseréptálból, ami mellettem állt a kövezeten. Nagy rémületemre láttam, hogy a vizescsöbröt elvitték. Rémületemre, mondom, mert tűrhetetlen szomjúság emésztett. Úgy látszik, ezt a szomjúságot gyötrőim szántszándékkal éleszteni akarták, mert a tálban levő étel borsosan fűszerezett hús volt.

Most fölfelé tekintve, börtönöm mennyezetét vizsgáltam. Valami harminc vagy negyven láb magas volt, nagyjában éppúgy alkotva, mint az oldalfalak. Az egyik érctáblán igazán különös ábrázolás kötötte le teljes figyelmemet. A vén Idő festett alakja volt, ahogy rendesen rajzolják, kivéve, hogy kasza helyett a kezében valami mást tartott, amit egy hatalmas inga festett képének gondoltam, amilyeneket antik órákon láthatunk. De volt valami ezen az ingán, ami arra bírt, hogy figyelmesebben vegyem szemügyre. Míg bámultam rá, egyenest magam fölé, mert pontosan a fejem fölött volt, úgy képzeltem, hogy mozogni látom. Egy pillanat múlva ez a képzelet - valónak bizonyult. Lengése rövid volt, és természetesen lassú. Pár percig figyeltem, kissé megijedve, de még inkább csodálkozva. Végre, fáradtan e csigatempójú mozgás követésétől, szemem a cella egyéb tárgyaira irányítottam.

Valami gyönge nesz vonta magára figyelmemet, és a padlóra pillantva, több óriási patkányt láttam átszaladni. A kút felől jöttek, amely jobbról éppen látkörömbe esett. Még mialatt néztem is, csapatostul másztak elő, rohanva, éhes szemekkel, a hús szagától csábítva. Nagy erőlködés és éberség kellett, hogy el tudjam őket hessegetni.

Vagy félóra telhetett el, talán egy egész óra is - mert az idő folyásáról csak tökéletlen fogalmat tudtam alkotni -, mire ismét a mennyezetre vetettem tekintetemet. Amit akkor láttam, megzavart és meghökkentett. Az inga kilengésének hossza majdnem egy yardnyit növekedett.

Természetes következmény gyanánt nagyobb lett a lengés gyorsasága is. De ami leginkább zavarba ejtett, az a megfigyelés volt, hogy az inga szemmel láthatólag lejjebb ereszkedett. Most azt is láthattam - fölösleges mondanom, milyen borzalommal -, hogy alsó széle csillogó acél félholdat formált, melynek egyik szarva a másiktól körülbelül egy lábnyi távolban volt, a szarvak fölfelé görbültek, s a félhold alsó éle láthatóan oly éles volt, mint a borotva. Amellett tömörnek és súlyosnak is látszott, mint egy borotvakés, élétől fölfelé szilárd és széles acélmasszává vastagodva. Nehéz bronzrúdon függött, s az egész alkotmány sziszegett, amint lengve szelte a levegőt.

Nem lehetett kétséges tovább előttem a sors, melyet a szerzetesi kínzózseni számomra készített. Az inkvizítorok közegei rájöttek, hogy tudomást szereztem a kútról - a kútról, melynek borzalmainál nem szánhattak csekélyebb büntetést a magamfajta vakmerő renitensnek -, a kútról, mely képe volt a pokol kútjának, s melyet a kósza hír is minden kínzásmesterségük Ultima Thuléjának[65] tekintett. A kútba zuhanást a vak véletlen folytán kerültem ki, s tudtam, hogy a meglepetés - kínok csapdájába ejteni az áldozatot - fontos részét tette e tömlöcbeli kivégzések groteszk fantasztikumának. Minthogy nem estem bele magamtól a mélységbe, a démoni tervben már nem szerepelt az, hogy belelökjön; s így - nem lévén egyéb alternatíva - más, szelídebb pusztulás várt reám. Szelídebb! Szinte mosolyogtam kínjaim között, mikor e szónak ilyen alkalmazására gondoltam.

Mi célja volna beszélnem a halálénál nagyobb borzalom hosszú, hosszú óráiról, míg az acél suhogó lengéseit számláltam! Hüvelykről hüvelykre, vonalról vonalra - körömhegynyi esésekkel, amelyeket csak évszázadoknak tetsző időközök múltán lehetett észrevenni - szállt lejjebb s egyre lejjebb! Napok múltak - s valóban lehet, hogy több nap múlt el, míg oly közel ért fölém lengésében, hogy fanyar szelével meglegyezett. A kifent acél szaga tolakodott orrlyukamba. Imádkozni kezdtem - az eget bosszantottam imáimmal, hogy gyorsabban, gyorsabban szálljon le! Majd különös őrület fogott el, s hosszasan próbálgattam erőszakkal föllebb emelni magam, a rettenetes pallos éle alá. Aztán hirtelen lecsillapodtam, és úgy hevertem ott, mosolyogva a csillogó halálra, mint a gyermek valami ritka játékszerre.

Közbejött a teljes érzéketlenségnek egy újabb intervalluma is; rövid volt, mert mire visszatértem az életbe, az inga leereszkedése nem tett észrevehető haladást. De lehetett hosszú is, mert tudtam, hogy démoni hatalmak figyelik ájulásom, s kényük szerint szüneteltethették az ingamozgást. És fölocsúdva fáradtnak is éreztem magamat - ó! kimondhatatlanul fáradtnak! -, betegnek, gyöngének, mint valami hosszú koplalás után. Még e szörnyű napok gyötrelmei közt is táplálékot kívánt az emberi természet. Fájdalmas erőlködéssel nyújtottam ki bal karomat, amennyire kötelékeim megengedték, s birtokba vettem a csekély maradékot, amit a patkányok meghagytak. S amint egy falatkáját ajkamhoz emeltem, egyszerre megrohanta lelkemet egy kibontakozni kezdő gondolata az örömnek - a reménynek. Pedig mi közöm lehetett nekem a reményhez? Mondom, csak félig megformált gondolat volt - sokszor vannak ilyen gondolatai az embernek, amik sohasem érik el teljes formájukat. Éreztem, hogy öröm, hogy remény van benne; de éreztem azt is, hogy elfullad, még mielőtt kialakult volna. Hiába küszködtem, hogy végiggondoljam, hogy visszahódítsam. A hosszú szenvedés majdnem megsemmisítette minden rendes lelkierőmet. Gyengeelméjű hülye lettem.

Az inga lengésiránya testem hosszával derékszöget adott. Láttam, hogy a pengének szívem környékét kell átmetszeni. Át fogja reszelni ruhám darócát, aztán visszaleng, és megismétli vágását újra meg újra. Ijesztően tág kilengése ellenére - mely harminc láb is megvolt, vagy még több már - és esése sziszegő ereje ellenére, mely akár e vasfalakat is átszelhette volna,

[65] Sziget Európa északi részén, melyet a rómaiak a világ végének hittek.

eleinte, több percen keresztül, munkájának egyetlen eredménye az lesz, hogy ruhám szövetét reszeli. S ennél a gondolatnál megtorpantam. Nem mertem továbbmenni tűnődésemben. Makacs figyelemmel időztem e ponton, mintha e vesztegelés által meg is állíthattam volna itt az acél leereszkedését. Kényszerítettem magam, hogy a félkörű penge hangjára gondoljak, amint a szövetet átmetszi - arra a különös, borzongó érzésre, melyet a daróc éles köszörülése kelt az idegekben. Annyira elmerültem a haszontalan képzelődésbe, hogy idegességem a tetőfokára hágott.

Lefelé, megállás nélkül, egyre lefelé szállt közben a penge. Vad örömöm telt ereszkedése lassúságát lengése gyorsaságával szembeállítani. Jobbra, balra, tágan és szélesen - egy kárhozott szellem sivításaival, de a szívem felé egy tigris lopózó lépteivel! Fölváltva kacagtam és üvöltöttem, amint egyik vagy másik elképzelés lett agyamban uralkodóvá.

Lefelé - halálos biztonsággal, kérlelhetetlenül lefelé! Három hüvelyknyire vibrált már mellemtől! Kétségbeesve, dühödten küszködtem, hogy kiszabadítsam bal karomat. Egyelőre csak könyökig volt szabad. Kezemet elvihettem - nagy nehezen - a táltól ajkamig, de nem tovább. Ha eltéphettem volna a köteléket a könyököm fölött, bizonnyal megpróbálom megfogni és megállítani az ingát. Éppúgy próbálhattam volna egy guruló lavinát megállítani!

Lefelé - egyre - szüntelenül - kikerülhetetlenül lefelé! Föllélegzettem, és új erőfeszítést tettem, valahányszor kilengett jobbra vagy balra. De görcsösen összehúzódtam, ha fölöttem söpört el. Szemem a legértelmetlenebb kétségbeesés mohóságával követte röptét oldalt és fölfelé; s önkéntelenül lecsukódott, mikor elszállt: noha meghalni csak megkönnyülés lett volna - ó, mily kimondhatatlan megkönnyülés! Mégis, remegtem idegeimben, amint elgondoltam, mily észrevehetetlenül csekély süllyedés a gépezetben elég volna, hogy ezt az éles, csillogó kést a mellembe vágja... idegeimet a remény remegtette, tagjaimat a remény rángatta össze. A remény - mely diadalmat ül a kínpadon -, mely még az inkvizíció börtöneiben is biztató szavakat suttog a halálraítélt fülébe.

Láttam, hogy valami tíz-tizenkét lengés már tényleges érintkezésbe fogja hozni az acélt ruhámmal - s e megállapítással egyidejűleg szellememre hirtelen a teljes kétségbeesés éles, koncentrált nyugalma szállt. Hosszú órák - vagy tán napok - óta először: gondolkodtam! Most eszméltem arra, hogy a szíj vagy kötőfék, amely leszorított, egyetlen darabból áll. Egyes tagjaimat nem nyűgözték külön kötelékek. A beretvaéles penge első vágása a szíj bármely részén eléggé fölold arra, hogy bal kezemmel az egészet lecsavarhassam testemről. De milyen félelmes közelségét jelenti ez máris a szörnyű acélnak! A legkisebb mozdulat következménye mily halálos lehet! S aztán valószínű-e, hogy kínzóim poroszlói ne látták volna előre ezt a lehetőséget, s ne intézkedtek volna erre az esetre is? Valószínű-e, hogy a mellemet keresztező szíjdarab az inga útjába essék? Remegve, hogy ezt a halvány s minden látszat szerint utolsó reményemet füstbe menni látom, fölemeltem a fejem annyira, hogy mellem kötelékeit áttekinthessem. A szíj szorosan körülfogta tagjaimat és törzsemet minden irányban - kivéve a metsző penge útját.

Alig ejtettem vissza fejemet eredeti helyzetébe, mikor megvillant bennem az, amit másképpen nem tudok megjelölni, mint hogy második kialakulatlan fele volt annak a mentő ötletnek, amire előbb céloztam, s ami előbb, mikor az ételt égő ajkamhoz emeltem, csak határozatlanul lebegett lelki szemeim előtt. Most az egész előttem állt, gyengén, nem nagyon józan színekben, nem nagyon határozottan, de mégis - egészben. Rögtön hozzáláttam, a kétségbeesés energiájával, megkísérelni végrehajtását.

Az alacsony faalkotmánynak, amelyen feküdtem, közvetlen szomszédsága több órán át valósággal nyüzsgött a patkányoktól. Vadak, vakmerők, éhesek, vörös szemük úgy tüzelt rám, mintha csak azt várnák, hogy mozdulatlan maradok - hogy zsákmányukul tekinthessenek.

„Micsoda táplálékhoz szokhattak hozzá a kútban?” - gondoltam.

Bármennyire iparkodtam is, hogy ebben meggátoljam őket, tányérom tartalmát jóformán egészen fölfalták. Kezem már rájárt a folytonos legyezgetésre, gépies hadonászásra a tál körül; s e mozdulatot öntudatlan egyformasága végül is egészen megfosztotta hatásától. Az undok állatok falánkságukban gyakran mélyesztették éles fogaikat ujjaimba. Most a szíjat mindenütt, ahol elérhettem, alaposan bedörzsöltem az olajos és fűszeres hús megmaradt darabkáival; aztán fölemelve kezem a padlóról, lélegzetvisszafojtva vártam.

A mohó férgek először visszahőköltek, megijedve a változáson - a mozgás megszűnésén. Rémülten szaladtak szét; sokan a kútba menekültek. De ez csak egy pillanatig tartott. Nemhiába számítottam falánkságukra. Észrevéve, hogy mozdulatlan maradtam, egy-kettő a legbátrabbak közül felugrott a fapriccsre, és szaglászni kezdte a szíjat. Ez, úgy látszik, jel volt az általános rohamra. Friss csapatok tódultak a kút felől. Fölmásztak a fára - túl a fán -, és százával ugráltak testemre. Az inga ütemes mozgása a legcsekélyebb mértékben sem zavarta őket. Pályáját elkerülve, a megkent kötelék körül működtek. Folyton növekvő csapatokban rajzottak, nyüzsögtek rajtam. Torkomon vonaglottak; hideg ajkuk az enyémet kereste, tolongó nyomásuk majdnem megfojtott; s oly undor dagadt föl kebelemben, s fagyasztotta meg tapadós súlyával szívemet, amelyre nincs szó a világon! De még egy perc, s éreztem, hogy küzdelmem véget ér. Határozottan éreztem a kötelék lazulását. Biztosra vettem, hogy már több helyen szét is vált. De, minden emberit fölülmúló elszántsággal, tovább feküdtem mereven.

Számításomban nem csalódtam, s nemhiába tűrtem. Végre éreztem, hogy szabad vagyok! A szíj szalagokban lógott testemről. De az inga verése már mellemen súrolt. Már elmállasztotta ruhám darócát. Már elvágta az alatta levő fehérneműt. Két lengést tett még, s metsző fájdalomérzés hasított minden idegembe. De a menekvés pillanata elérkezett. A szabadítók egy kézlegyintésemre egymás hátán szökdöstek szét. Egy meggondolt mozdulattal - óvatosan, rézsút, összezsugorodva, lassan, lassan - kivontam magam bilincsem öleléséből s a lengő bárd útjából. Egy percre legalább szabad voltam.

Szabad! - az inkvizíció kezében? Alig léptem le borzalmas faágyamról a börtön kőpadlójára, mikor a pokoli masina mozgása megállott, s láttam, hogy valami láthatatlan erő visszahúzza az egészet a mennyezetig. Oly lecke volt ez, melyet mély kétségbeeséssel vettem szívemre. Nyilván minden mozdulatomat figyelték. Szabad?! Csak azért kerültem ki a halált a kínszenvedés egyik formájában, hogy valami másiknak legyek prédája, mely talán rosszabb a halálnál. Ezzel a gondolattal idegesen forgattam körül szemem a vastáblákon, melyek körülzártak. A helyiségben szemmel láthatólag volt valami újdonság - valami változás, amit az első pillanatra nem tudtam határozottan fölbecsülni. Az álmatag, remegő szórakozottság több percén át haszontalan és összefüggéstelen találgatásokban erőltettem értelmemet. Ez idő alatt jöttem első ízben tudatára a cellát bevilágító kénes fény eredetének. Egy hasadékból jött, mely mintegy fél hüvelyk szélességben a falak alján teljesen körülvette a börtönszobát, s ekként úgy látszott, és úgy is volt, hogy az oldalfalak tökéletesen külön állnak a padlótól. Megpróbáltam átkémlelni, de persze hiába.

Amint e kísérlet után fölálltam, a változás rejtélye, mely a szobában érezhető volt, egyszerre megvilágosult bennem. Előbb megfigyeltem, hogy ámbár a képek körvonalai a falon eléggé határozottak, a színek elmosódottnak és ködösnek tetszettek. Ezek a színek most percről percre jobban hökkentő és erős fényruhát öltöttek, amely a kísérteties és ördögi figuráknak oly életet adott, hogy az enyémnél erősebb idegeket is megborzongatott volna. Démoni szemek villogtak rám vad és túlvilági élénkséggel, minden irányból, ahol előbb még semmit sem láttam, s valami különös tűz kékes lángjában égve. Nem tudtam rábírni fantáziámat, hogy ezt a tüzet valótlannak tekintse.

Valótlannak? - Csak egy nagyobbat kellett lélegzenem, s az izzó vas gőzének lehelete csapta meg orromat. Fojtó illat töltötte be a börtönt! A szemek, melyek gyötrelmemre villogtak, pillanatról pillanatra mélyebb tűzben égtek! A festett borzalmak véres képein a bíborszínek gazdagabb árnyalatai ömlöttek el. Fulladoztam! Leheletért kapkodtam! Nem lehetett kétség kínzóim szándékáról - ó! mindenkinél kegyetlenebb! démonoknál démonibb emberek! Az izzó fémek közelségéből a cella közepébe húzódtam. A forróság által fenyegető pusztulás rémképei között a kút hűvösségének gondolata balzsamként lopózott lelkembe. Odarohantam halálos kávájához. Mélyébe vetettem erőlködő pillantásomat. A kigyulladt tető tüzes visszfénye bevilágította legbensőbb rejtekeit. Mégis, egy őrült másodpercen át, szellemem vonakodott fölfogni értelmét annak, amit ott láttam. Végre - kényszerítettem - utat vájtam számára lelkemben, s beégett borzadó értelmemig! Ó! ha szót találnék kimondani! - ó, rettenet! - ó! akármi, csak ez ne! Rémült sikollyal tántorodtam vissza a kútszélről, s kezembe temettem arcomat sírva, keservesen.

A hőség gyorsan növekedett, s még egyszer fölnéztem, a hideglelés lázában borzongva. Cellámban újabb változás volt - most a formája változott meg. Mint imént, most is eleinte hiába iparkodtam megérteni vagy megállapítani, hogy mi történt. De nem soká maradtam kétségben. Az inkvizítori bosszút sietésre sarkantyúzta kétszeri menekvésem: nem lehetett többé huzakodni a Rémület Királyával. A terem előbb négyzet alakú volt. Most észrevettem, hogy a vasfalak által képezett szögek közül kettő hegyesszöggé vált - a másik kettő következésképpen tompa lett. E rettenetes különbség gyorsan növekedett mély, nyögő vagy dörömbölő hang kíséretében. A helyiség egy pillanat alatt rombusszá cserélte formáját. De a változás itt nem állt meg - nem is reméltem, nem is kívántam megállítani. Keblemre tudtam volna ölelni a tüzes falakat, mint az Örök Béke köntösét.

- Halált inkább! - mondtam -, akármilyen halált... csak azt ne, ami a kútban vár! - Én bolond! nem tudhattam volna-e, hogy a tüzes vas célja éppen az, hogy a kútba szorítson? Kiállhattam volna-e izzó forróságát? És még ha ki is: ellenállhattam volna-e nyomásának? És most, laposabbá és laposabbá nyomódott a rombusz, oly gyorsasággal, mely nem hagyott időt az elmélkedésre. Középpontja, s így természetesen legszélesebb átmetszésű része is, éppen az ásító mélység fölé került. Visszatántorodtam, de az összeszoruló falak ellenállhatatlanul előrenyomtak. Végre nem volt már fonnyadt és vonagló testem számára több egy hüvelyknyi szilárd talajnál a börtön padlójából, ahol lábamat megvethessem. Nem küzdöttem tovább, de lelki agóniám a kétségbeesés egyetlen hangos, hosszú és végső sikolyában talált kitörést. Éreztem, hogy megtántorodom a kútszélen - elfordítottam szememet...

Emberi hangok diszharmonikus zaja hallott! Hangos harsonaszó, mintha sok-sok trombita hangja volna! Zordon moraj, mint ezer mennydörgés koncertje. Az izzó falak visszarándultak! Egy kinyújtott kar ragadta meg karomat, amint ájultan dőltem a mélységbe. Lasalle tábornok[66] karja volt. A francia hadsereg benyomult Toledóba.

Az inkvizíció ellenségeinek hatalmába került.

Babits Mihály fordítása

[66] Antoine Charles Lasalle (1775-1809) - francia lovassági tábornok Napóleon 1808-as spanyol hadjáratában.

AZ ÁRULÓ SZÍV

Ó, igen! Ideges - nagyon, rettenetesen ideges voltam és vagyok is; de mért akarjátok mindenáron rám bizonyítani, hogy őrült vagyok? A betegség érzékeimet még megélesítette... nem ölte meg... nem tompította el. Kivált a hallás érzéke lett éles. Égen és földön minden neszt hallottam. És sokat hallottam a pokolból is. Hogy lennék hát őrült? Hallgassatok rám! És figyeljétek meg, milyen józanul... milyen nyugodtan tudom elbeszélni az egész históriát.

Lehetetlen megmondani, hogyan támadt az első gondolat agyamban: de amint egyszer megfogant, kísértett éjjel-nappal. Célom nem volt vele. Harag nem volt bennem. Szerettem az öreget. Sose bántott. Sohase sértett meg. Pénzére nem vágytam. Talán a szemében lehetett valami! Igen, az volt. Keselyűszeme volt - halványkék, hályogos. Ahányszor rám esett a tekintete, megfagyott bennem a vér; és így fokonként - nagyon lassú átmenetekben - elhatároztam, hogy elveszem az öreg életét, s evvel megszabadulok a szemétől örökre.

Most már: ez a dolog lényege. Ti azt hiszitek, hogy őrült vagyok. Az őrült nem tud semmit. De láttatok volna engem. Láttátok volna, mily okosan jártam el, mily óvatosan, mily előrelátóan, mily képmutatással fogtam a dologba! Sose voltam nyájasabb az öreghez, mint az előtte való héten - mielőtt megöltem. És minden éjjel, éjfél felé, megnyomtam ajtaja kilincsét, és kinyitottam - ó, egészen halkan! S akkor, amint eléggé kinyitottam, hogy a fejem beférjen, bedugtam egy sötét tolvajlámpát, zártan, egészen zártan, úgyhogy semmi fény sem szivárgott ki, s aztán bedugtam a fejemet. Ó, nevettetek volna, ha látjátok, milyen ravaszul dugtam be! Lassan mozdítottam, nagyon, nagyon lassan, hogy ne zavarjam az öreg álmát. Egy teljes órába került, míg a fejemet elhelyeztem a résben, annyira, hogy láthattam, amint az ágyán feküdt. Ha! tudott volna egy őrült ilyen okos lenni? S aztán, mikor fejem már jócskán benn volt a szobában, kinyitottam a lámpát, óvatosan - ó, mily óvatosan, óvatosan, mert a födele csikorgott - kinyitottam, csak annyira, hogy egyetlen vékony sugárka ráesett a keselyűszemre. Ezt tettem hét hosszú éjszakán át - minden éjjel pontosan éjfélkor -, de ezt a szemet mindig csukva találtam; úgyhogy lehetetlen volt megtenni, amit akartam; mert nem az öreg állt az én utamban, hanem csak a Rossz Szem. És minden reggel, mikor feljött a nap, bátran a szobájába mentem, és vakmerően beszédbe elegyedtem vele, szívélyes hangon nevén szólítottam, s megkérdeztem, hogy töltötte az éjét? Mint látjátok, igazán nagyon bölcs öregnek kellett volna lenni, hogy gyanítsa, hogyan néztem rá minden éjjel, pont éjfélkor, míg aludt.

Nyolcadik éjjel még óvatosabban nyitottam rá az ajtót, mint szoktam. Az óra kismutatója nem mozog oly lassan, mint ahogy az én kezem mozgott. Soha azelőtt nem éreztem ennyire biztosnak erőmet és okosságomat. Alig tudtam visszatartani diadalujjongásom. Elgondolni, hogy itt vagyok, lassan, lassan kinyitom az ajtót, s ő még csak nem is álmodik titkos szándékaimról... tetteimről! Valósággal elvihogtam magam a gondolatra, s talán meg is hallotta, mert hirtelen megmozdult az ágyán, mintha megriadna. Erre azt hiszitek, hogy visszahúzódtam? Szó sincs róla. Szobája szurokfekete volt a sűrű sötétségben - az ablaktáblákat szorosan bezárta, mert félt a betörőktől -, s így tudtam, hogy nem láthatja az ajtó nyílását, és csak löktem tovább, tágabbra tágabbra.

A fejem már benn volt, s éppen ki akartam nyitni a lámpát, mikor a hüvelykujjam megcsúszott sima cinfödelén, s az öreg hirtelen fölült az ágyban, elkiáltva magát:

- Ki jár itt?

Teljes csöndben maradtam, s nem feleltem. Egy egész óra hosszat nem mozdítottam egyetlen izmomat, s egy egész óráig nem hallottam, hogy visszafeküdt volna. Még mindig fönn ült az ágyban fülelve; pont ahogy én szoktam, éjről éjre, hallgatva a szú percegését a falban.

Most halk nyögést hallottam, s tudtam, hogy a halálos félelem nyögése. Nem fájdalom vagy bánat nyögése volt - ó, nem! -, az a mély, elfojtott hang volt, mely akkor szakad föl a lélek fenekéből, ha csordultig tölti az iszonyat. Ismertem ezt a hangot. Sokszor fakadt föl az én szívemből is éjjel, pont éjfélkor, mikor az egész világ aludt, s rémes visszhangjával még mélyítette a rettegést, mely lelkemet rázta. Mondom, jól ismertem. Tudtam, mit érez az öreg, és sajnáltam, bár szívem vihogott. Tudtam, hogy ébren volt már a legelső csekély nesz óta, mikor megfordult az ágyban. Azóta folyton nőtt benne a félelem. Megpróbálta oktalannak látni, de nem tudta. „Semmi, csak a szél a kandallóban - mondta magának -, egér szaladt át a padlón", vagy: „valami tücsök, amely csak egyetlenegyet cirpelt". Igen, megpróbálta ily föltevésekkel megnyugtatni magát; de úgy találta, hogy minden hiába. Minden hiába: mert a halál lopódzott feléje, fekete árnyat vetve maga elé, s árnyába borította áldozatát. S e láthatatlan árny gyászos befolyása alatt megérezte - noha se nem látta, se nem hallotta -, megérezte, hogy a fejem benn van a szobában.

Miután sokáig nagyon türelmesen vártam, anélkül, hogy hallottam volna lefeküdni, elszántam magam, hogy egy kicsi - igen, igen kicsi - rést nyitok a lámpán. Kinyitottam hát - nem is képzelitek, milyen lopva, lopva -, míg végre egyetlen homályos sugara, csak mint egy pókfonál, kiszökött a résből, s teliben ráhullt a keselyűszemre.

Tárva találta - tágra, tágra tárva -, s amint ránéztem, fölgyűlt bennem a düh. Tisztán, élesen kivehettem - tompa kék volt, s rajta csúnya hályog, mely megfagyasztotta a velőt csontjaimban; de az öreg arcából vagy testéből nem láttam semmi mást, mert a sugarat, szinte ösztönszerűleg, pontosan az átkozott helyre irányoztam.

S nem mondtam már nektek, hogy amit ti őrületnek néztek, az csak érzékeim túlzott élessége? - most, figyeljetek, fülemhez halk, tompa, sebes hang ütődött, amilyet egy vattába csavart óra adhat. Ezt a hangot is jól ismertem. Az öreg szívének dobogása volt. Csak növelte dühömet, ahogy a dobverés tüzeli a katona bátorságát.

De még mindig visszatartottam magam, és csöndben maradtam. Mozdulatlanul emeltem a lámpát. Próbálgattam, meddig tudom a sugarat rezzenés nélkül pontosan a szemen tartani. Közben a szív pokoli dobogása erősbödött. Gyorsabb és gyorsabb lett, s hangosabb és hangosabb, minden pillanatban. Rettenetes lehetett az öreg félelme! Hangosabb lett, mondom, a dobogás, másodpercenként egyre hangosabb! - figyeltek rám? Mondtam, hogy ideges vagyok: és úgy is van. És most az éjszaka halálórájában, ennek a régi háznak rémes csöndje közt, egy ilyen különös hang, mint ez, leírhatatlan rémületbe ejtett. Mégis, néhány percig visszatartottam magam, némán állottam. De a dobogás hangosabb, hangosabb! Azt hittem, a szívem kettéreped. És most új félelem szállott meg - a hangot meghallhatja valami szomszéd! Ütött az öreg utolsó órája! Hangos kiáltással kicsaptam a lámpa ajtaját, és beugrottam a szobába. Egyet sikoltott - egyetlenegyet. Egy pillanat alatt a padlóra vontam, és rátaszítottam a súlyos ágyat. Aztán vidáman mosolyogtam, hogy ennyiben a dolog el van intézve. De pár percig a szív még tovább dobogott, fátyolozott hangon. Ez azonban már engem nem zavart, nem fog áthallatszani a falon. Végre megszűnt. Az öreg halott volt. Elhúztam az ágyat, és megvizsgáltam a holttestet. Igen, halott volt, tökéletesen, mint egy kődarab. Kezemet a szívére tettem, és rajta tartottam percekig. Semmi dobogás. Halott volt, mint a kő. Többet nem bosszant a szeme.

Amennyiben még mindig őrültnek hinnétek, nem fogtok tovább annak hinni, ha leírom a ravasz intézkedéseket, amiket a hulla elrejtése céljából tettem. Az éjszaka fogyott, s én gyorsan, de csöndben működtem. Először is szétdaraboltam a holttestet. Levágtam a fejét és a karokat és a lábakat.

Aztán fölfeszítettem három deszkát a szoba padlójából, és mindent betettem a deszkák közé. Aztán visszaszögeztem a padlót oly ügyesen, oly ravaszul, hogy soha emberi szem - még *az* sem - föl nem bírt volna fedezni rajta semmi feltűnőt. Nem volt ott semmi fölmosni való, semmiféle folt, legkisebb vérnyom sem. Sokkal óvatosabb voltam én! Minden egy dézsába ment - ha! ha!

Mikor ezt a munkát befejeztem, négy óra volt - még mindig sötét, mint az éjfél. Amint a toronyban elütötték az órát, az utcai ajtón kopogás hallatszott. Könnyű szívvel mentem le kinyitni - mert mitől félhettem most? Három férfi lépett be, s tökéletes udvariassággal bemutatkoztak, mint rendőrtisztek. Egy szomszéd sikoltást hallott az éjszaka; gyanút fogott, hogy bűntény történhetett; feljelentést tett a rendőrségen, s őket küldték ki helyszíni szemlére.

Mosolyogtam - mert mitől félhettem? Üdvözöltem az urakat. A sikoltás, mondtam, éntőlem származott; álmomban kiáltottam. Az öregúr, jegyeztem meg, vidékre utazott. Végigvezettem látogatóimat az egész házban. Kértem, hogy vizsgáljanak meg mindent alaposan. Végre az ő szobájába vittem őket. Megmutattam értéktárgyait: biztonságban, hiánytalan. Bizakodásom nagy örömében székeket hoztam a szobába, s megkínáltam őket, pihenjék ki fáradságukat itt, míg én magam, a tökéletes diadal vad vakmerőségében, a saját székemet pontosan arra a helyre állítottam, amely alatt áldozatom hullája nyugodott.

A rendőrök nem gyanakodtak többé. Modorom meggyőzte őket. Feltűnően nyugodt voltam. Leültek, s bizalmas beszélgetésbe kezdtek, míg én vidáman felelgettem. De nemsokára éreztem, hogy elsápadok, s azt kívántam, bár már elmentek volna. A fejem fájt, és a fülem csengett: de ők még mindig ott ültek, és csevegtek. Fülem csengése mind határozottabb lett: hangosabban beszéltem, hogy megszabaduljak az érzéstől; de csak nem akart véget érni, s egyre hangosabb lett - míg végre úgy találtam, hogy a hang nem a fülemben van.

Kétségkívül nagyon sápadt lettem; de csak még folyékonyabban beszéltem, és emeltebb hangon. Azonban a zaj még erősbödött - és mit tehettem? Halk, tompa, sebes hang - amilyet egy vattába csavart óra adhat. Lihegve kaptam levegő után - de a tisztek nem hallottak semmit. Gyorsabban beszéltem, hevesebben, de a hang állandóan erősbödött. Fölugrottam, s vitatkozni kezdtem csekélységekről magas hangnemben, s fölhevült gesztusokkal; de a zaj állandóan erősbödött. Mért nem akarnak elmenni?! Föl-alá jártam a padlón, nehéz lépésekkel, mintegy földühödve a látogatók megjegyzésein - de a hang állandóan erősbödött. Istenem! mit tehettem? Tajtékzottam - dühöngtem - káromkodtam! Fölkaptam a széket, amelyiken ültem, és megcsikorgattam a deszkán, de a zaj mindent elnyomott, és folyton erősbödött. Hangosabb lett - hangosabb! S a vendégek még mindig udvariasan csevegtek és mosolyogtak. Lehetséges, hogy ne hallották volna? Mindenható Isten! - nem, nem! Hallották! - sejtették! - tudták! - gúnyt űztek borzalmamból! - gondoltam, és azt gondolom most is. De akármi jobb volt ennél a kínnál! Akármi tűrhetőbb, mint ez a gúny! Nem bírtam tovább képmutató mosolygásukat! Éreztem, hogy kiáltanom kell, vagy belehalok! és most - újra! - figyelem! hangosabb! hangosabb! hangosabb! hangosabb!

- Gazemberek! - sikoltottam. - Ne tettessétek magatokat tovább! Bevallom, amit tettem! - szakítsátok föl a padlót! itt, itt! - ez a rettenetes szív dobog!

Babits Mihály fordítása

AZ ARANYBOGÁR

Tyűha! veszettül táncol ez a fickó!
A tarantella jól belecsipett.

Minden a fejetetején[67]

Jópár évvel ezelőtt közeli barátságba kerültem egy bizonyos William Legrand úrral. Ősi hugenotta család sarja és valaha nagy vagyon birtokosa volt, de sorozatos sorscsapások folytán elszegényedett. Hogy balszerencséjének megalázó következményeit elkerülje, elhagyta New Orleanst, ősei városát, és Dél-Karolinába, a Charleston közelében fekvő Sullivan szigetre költözött.

Furcsa egy sziget ez. Tengeri homokon kívül alig van rajta valami, és körülbelül három mérföld hosszú. Szélessége sehol sem haladja meg a negyed mérföldet. A szárazföldtől mocsaras nádason átszivárgó, szinte észrevehetetlen csermely választja el, ami kedvelt búvóhelye a vízityúknak. Növényzete, mint várható, gyér, vagy legalábbis csenevész. Fát pedig egyáltalán nem látni errefelé. A sziget nyugati csúcsán, ahol a Moultrie erőd és néhány nyomorúságos, favázas épület áll, melyeket a por és a malária elől menekülő charlestoniak szoktak kibérelni, megtalálható a tüskés legyezőpálma; de e nyugati rész és egy fehér fövenyes tengerparti sáv kivételével az egész szigetet sűrű, illatosmirtusz aljnövényzet borítja, amelyet oly sokra tartanak az angliai műkertészek. A bokrok itt gyakran elérik a tizenöt-húsz láb magasságot, s szinte áthatolhatatlan sarjerdőt alkotnak, illatukkal elnehezítve a levegőt.

Ennek a sarjerdőnek legbelsőbb zugában, a sziget keleti, vagyis legtávolabbi végétől nem messze, épített Legrand egy kis kunyhót, és ott lakott, amikor a véletlen folytán megismerkedtem vele. Az ismeretség hamarosan barátsággá mélyült - hiszen sok értékes és érdeklődésre számot tartható tulajdonsága volt ennek a zárkózott embernek. Művelt, rendkívüli szellemi képességekkel rendelkező férfinak ismertem meg, akit megmételyezett a mizantrópia, és különös, az elragadtatás és a búskomorság között hullámzó hangulatok rabja volt. Rengeteg könyvet vitt magával, de ritkán forgatta őket. Legfőbb szórakozása a halászat és a vadászat volt, vagy az, hogy a part mentén, a mirtuszok között bóklászhatott kagylókat és rovartani példányokat keresve - ez utóbbi gyűjteményét Swammerdamm[68] is megirigyelhette volna. Útjaira rendszerint elkísérte egy Jupiter nevű öreg néger, akit még a család csődbejutása előtt felszabadítottak, de sem ígérettel, sem fenyegetéssel nem lehetett rávenni, hogy felhagyjon azzal, amit jogának tekintett: hogy az ő „Will úrfijának" lépteit vigyázza. Az sem lehetetlen, hogy Legrandot valamiféle nyugtalan elmének tartva, rokonai szándékosan szították Jupiter ragaszkodását, hogy legyen, aki felügyel rá, gyámkodik a csavargón.

Sullivan sziget övezetében a tél ritkán szigorú, még késő ősszel is igazán ritka esemény, ha be kell gyújtani. 18.. októberének közepe táján azonban feltűnően hideg nap köszöntött be. Napnyugta előtt áttörtem az örökzöld növényzeten barátom kunyhójához, hiszen már hetek óta nem látogattam meg - akkortájt Charlestonban tartózkodtam éppen, kilenc mérföldre a szigettől, de az átkelés és a visszautazás lehetősége jócskán alatta maradt a mainak. Mikor a kunyhóhoz értem, szokásom szerint kopogtattam, s minthogy választ nem kaptam, megkerestem a kulcsot - hisz tudtam, hol a rejtekhelye -, kinyitottam az ajtót, és beléptem. A

---

[67] Charles Diblin (1745-1814) angol dráma- és dalszövegíró műve.

[68] Jan Swammerdamm (1637-1680) - holland biológus, természettudós.

kandallóban barátságos tűz lobogott. Ez ugyan meglepetés volt, de semmiképp sem kellemetlen. Levettem a kabátomat, a pattogó fahasábok mellé karosszéket húztam, és türelmesen vártam házigazdáim hazatértét.

Jóval sötétedés után értek haza, s igazán szívesen fogadtak. Jupiter, fülig érő vigyorral, buzgón nekilátott, hogy egy vízityúkot elkészítsen vacsorára. Legrandnak éppen - mi másnak nevezhetném? - eksztatikus rohama volt. Ismeretlen, kétteknős kagylót talált, új *genus*-t[69]; s mi több, Jupiter segítségével fölhajtott és elfogott egy *scarabaeus*-t[70] egészen új fajt, mint hitte, de ebben a kérdésben még meg akarta hallgatni a véleményemet másnap.

- És miért nem ma este? - kérdeztem, miközben kezemet dörzsölgettem a lángok fölött, s az egész *scarabaeus* nemzetséget a pokolba kívántam.

- Ó, ha tudtam volna, hogy eljössz! - mondta Legrand. - De olyan régen láttalak; és honnan sejthettem volna, hogy éppen ma este látogatsz meg, és nem máskor? Hazafelé jövet találkoztam G... hadnaggyal az erődből, s elég ostoba módon kölcsönadtam neki a bogarat; így hát képtelenség előbb megnézned, mint reggel. De maradj itt éjszakára, és napkeltekor elküldöm érte Jupot. A legszebb dolog a világon!

- Mi? A napkelte?

- A fenét! dehogy! a bogár. Ragyogó aranyszínű, körülbelül akkora, mint egy nagyobb hikoridió; két koromfekete folt van a háta egyik szélén, s egy másik, valamivel hosszabb, a másikon. A csápokon...

- Nem ám *ón*, Will úrfi, én csak aztat mondom - vágott közbe Jupiter -, az a bogár aranybogár, minden íze tömör arany, kívül-belül, nézze meg, ha repül - sose nem láttam fele ilyen nehéz bogarat életemben.

- Nos, tegyük fel, hogy így van, Jup - felelte Legrand, úgy éreztem, valamivel nyomatékosabban, mint a helyzet követelte -, de vajon ez elegendő ok arra, hogy odaégesd azt a madarat? A színe - és itt felém fordult -, valóban, majdnem indokolja Jupiter elképzelését. Nem láttál még olyan gyönyörű fémes csillogást, mint amilyet a páncélja áraszt - de ezt csak holnap ítélheted meg. Addig is alkothatsz valami fogalmat az alakjáról.

Ahogy ezt mondta, leült egy kis asztalhoz, amire tinta és toll volt készítve, de nem volt rajta papír. Keresgélt a fiókban, de ott sem talált.

- No nem baj - szólalt meg végül -, ez is megteszi. - Mellényzsebéből egy cédulát vett elő - valami mocskos írólapnak néztem -, és tollával vázlatot készített rá. Míg rajzolt, én továbbra is a tűz mellett ültem, mert még akkor is fáztam. Amikor a vázlat elkészült, Legrand fel sem állt, úgy nyújtotta át. Alighogy átvettem, hangos morgás, majd kaparászás hallatszott az ajtóból. Jupiter kinyitotta, és Legrand kutyája, egy hatalmas újfoundlandi rontott be, rám ugrott, s elhalmozott hízelgésével; korábbi látogatásaim során ugyanis sokat foglalkoztam vele. Amikor abbahagyta az ugrándozást, a papírra néztem, és őszintén szólva nem kis megrökönyödéssel vettem észre, hogy barátom mit rajzolt.

- Nahát! - mondtam, miután néhány percig szemléltem a rajzot -, be kell vallanom, különös ez a *scarabaeus*; valóban egészen új lehet: sose láttam még ehhez hasonlót - hacsak nem egy koponyát vagy halálfejet, amire jobban is emlékeztet, mint bármi egyébre, amit alkalmam volt megfigyelni.

---

[69] faj (latin). *(helyesen:* nemzetség - *az e-változat szerk.)*

[70] galacsinhajtó bogár.

- Halálfej! - ismételte Legrand. - Nos hát, igen, papíron kétségkívül lehet valami hasonlóság. A két fölső fekete folt mintha a szeme lenne, igaz? A hosszabb az alján meg a szája, és az egésznek ovális az alakja.

- Talán igen - mondtam -, de sajnos, Legrand, nem vagy festőművész. Hogy fogalmat alkothassak róla, milyen is valójában a bogár, várnom kell, míg meg nem nézhetem magam.

- Hát nem tudom - mondta egy kicsit bosszúsan -, egész tűrhetően rajzolok, legalábbis illenék - jó tanáraim voltak, és azzal hízeleghetek magamnak, hogy nem vagyok teljesen tökkelütött.

- De drága barátom, akkor te tréfálsz - mondtam -, koponyának egészen tűrhető; szavamra, kiváló koponya, legalábbis ami a fiziológia efféle példányairól alkotott köznapi képzetet illeti - de a te *scarabaeus*-od igazán csodabogár, ha hasonlít erre. És miért ne, nagyon izgalmas babonát lehetne kidolgozni ebből a hasonlóságból. Feltételezem, hogy a bogarat *scarabaeus caput hominis*-nek[71] fogod nevezni, vagy valami ilyesminek; sok efféle elnevezés akad a természettudományban. De hol vannak a csápok, amikről beszéltél?

- A csápok! - mondta Legrand, aki érthetetlen módon nagyon belemelegedett a kérdésbe. - A csápokat nyilvánvalóan látnod kéne. A rajzon éppolyan jól kivehetőek, mint az eredeti rovaron; gondolom, ez csak elég.

- Jó, jó - mondtam -, de én mégsem látom. - És minden további megjegyzés nélkül átnyújtottam a papírt, nehogy felborzoljam a kedélyét; de a dolgok ilyetén fordulatán igencsak meglepődtem, harapós kedve megzavart, ami pedig a bogár rajzát illeti, azon bizonyosan nem lehetett csápokat látni, és az egész igenis nagyon emlékeztetett egy közönséges halálfejre.

Legrand durcásan átvette a papírt, és már azon volt, hogy összegyűri - nyilván a tűzbe akarta dobni -, amikor egy futó pillantás a vázlatra szegezte tekintetét. Arca hirtelen vadul elvörösödött, de a következő másodpercben már mérhetetlenül elsápadt. Néhány percig figyelmesen vizsgálgatta a rajzot. Végül fölemelkedett, az asztalról fölvett egy gyertyát, s a szoba legtávolabbi sarkában egy tengerészládára telepedett. Újból alaposan átvizsgálta a papírt, forgatva minden irányban. De nem szólt egy szót sem, és viselkedése igencsak megdöbbentett; mindazonáltal úgy gondoltam, okosabban teszem, ha változékony kedélyét semmiféle megjegyzéssel nem súlyosbítom. Hamarosan elővette kabátzsebéből tárcáját, gondosan beletette a papírt, majd az egészet íróasztalába rakta és bezárta. Most már sokkal higgadtabban viselkedett, ám korábbi lelkesedése eltűnt. Nem volt azonban mogorva, inkább úgy tetszett, gondolataiba mélyedt. Ahogy telt az este, mindinkább elmerült ábrándozásában, s ebből semmiféle sziporkám nem tudta kizökkenteni. Azt terveztem, hogy - mint gyakran megtettem azelőtt is - a kunyhóban töltöm az éjszakát; de látván házigazdám hangulatát, tanácsosabbnak véltem, ha mégis elmegyek. Ő sem tartóztatott, de mikor elváltunk, sokkal melegebben rázta meg a kezemet, mint általában szokása volt.

Vagy egy hónappal ezután (amely idő alatt nem találkoztam Legranddal) meglátogatott Charlestonban szolgája, Jupiter. Sose láttam még a jó öreg négert ilyen nyomott kedélyállapotban, s attól féltem, komoly baj érte barátomat.

- No mi van, Jup - kérdeztem -, mi újság? Hogy van a gazdád?

- Szó, ami szó, úrfi, volt már jobban is.

- Nincs jól! Szívből sajnálom, hogy ezt kell hallanom. Mi a panasza?

- Hát épp ez az! sose nem panaszkodik az, de azért mégis nagyon beteg ám.

---

[71] emberfejű szkarabeusz (latin).

- Nagyon beteg, Jupiter! Miért nem ezzel kezded? Az ágyat nyomja?

- Nem, azt nem! Sehol se találja a helyét, itt szorít a cipő. Nagyon fő a fejem szegény Will úrfi miatt.

- Jupiter, szeretném végre megérteni, mit beszélsz itt összevissza. Azt mondod, a gazdád beteg. Nem mondta, mi gyötri?

- Jaj, úrfi, nem muszáj úgy megdühödni mingyár. Will úrfi nem mond semmit se, hogy mi baja, de akkor meg mitől néz így maga elé lehorgasztott fejjel? Ha meg fölveti a fejét, olyan fehér, mint a fal. Aztán egész nap egy sifonkulcs van nála...

- Mi van nála, Jupiter?

- Hát egy sifonkulcs az ábrákhoz a palatáblán - olyan fura figurákat se láttam még életembe. Mondom, mintha meghibbant volna. Mindég rajta kell legyen a szemem. A minap meg kisurran nekem napkelte előtt, és haza se jön egész áldott nap. Vágtam is egy jó kis husángot, hogy elnáspángoljam, ha hazajön, de én bolond, nem volt szívem végül, olyan nyavalyásan nézett ki.

- He? mi? - Ja igen! Mindent összevetve, azt hiszem, jobb, ha nem bánsz nagyon szigorúan szegény fickóval; nehogy hozzányúlj, Jupiter, nem bírná ki; de fogalmad sincs, hogy mi okozta ezt a betegséget, vagy inkább hangulatváltozást? Történt valami kellemetlen, amióta nem láttalak titeket?

- Nem, úrfi, azóta semmi kellemetlen nem esett - de azelőtt alighanem; mármint azon a napon, amikor nálunk járt.

- Hogyhogy? hogy érted ezt?

- Hát úgy értem, úrfi, hogy az a bogár... hogy kibökjem már...

- Az a micsoda?

- A bogár - egész biztos, hogy Will úrfit megcsípte valahol a fejin az az aranybogár.

- Hát ilyen nagyfokú a baj, hogy erre gyanakszol, Jupiter?

- Elég nagyfogú, meg a karma is nagy. Sose láttam ilyen istenverte bogarat - mindent megrúg meg megharap, ami csak elébe kerül. Will úrfi fogta meg először, de el is kellett engedje gyorsan; csak azt mondom, akkor haraphatta meg. Én nem szeretnék találkozni a fogaival, nem én, én egy ujjal se nyúlnák hozzá, de megfogtam egy darab papirossal, amit ott találtam. Beletekertem abba a papirosba, egy darabot a szájába tömtem, így esett.

- És azt hiszed, a gazdádat valóban megcsípte a bogár, és attól lett beteg?

- Nem hiszek én semmit se, én tudom. Mér álmodozna folyvást csak az aranyról, ha nem azér, mer megharapta az aranybogár? Hallottam én már ezekről az aranybogarakról.

- De honnan veszed, hogy aranyról álmodik?

- Hogy honnan? hát hogy álmában is arról beszél, onnan.

- Nos, Jup, talán igazad van; de milyen szerencsés véletlennek köszönhetem megtisztelő látogatásodat épp ma?

- Hogy mondja, úrfi?

- Hoztál valami üzenetet Mr. Legrandtól?

- Nem, úrfi, levelet hoztam - és ekkor Jupiter átadta a következő írást:

Kedves Barátom!

Miért nem látlak oly régen? Remélem, nem voltál olyan bolond, hogy megsértődj valami kis szeszélyemen; nem, ez lehetetlen.

Mióta nem láttalak, nagyon nyugtalanít valami. Ezt a valamit kell elmondanom neked; nem is tudom, hogyan mondhatnám el, vagy egyáltalán elmondhatom-e.

Néhány napja nem érzem magam egész jól, s a jó öreg Jup már-már az elviselhetetlenségig ingerel jószándékú figyelmességével. Hinnéd-e? A minap egy hatalmas husángot készített, hogy megfenyítsen, amiért elszöktem itthonról, s az egész napot egyedül töltöttem a túlparti hegyek közt. Alighanem csak szánalmas külsőmnek köszönhetem, hogy elkerültem a verést.

Legutóbbi találkozásunk óta rovargyűjteményem nem gyarapodott.

Ha neked is megfelelne, intézd úgy, hogy átjöhess Jupiterrel. Várlak. Még ma este látni szeretnélek, fontos ügy miatt. Biztosítalak, hogy valóban igen fontos.

Hű barátod William Legrand

A levél hangja aggodalommal töltött el. Lényegesen különbözött Legrand megszokott stílusától. Miről álmodozhat? Miféle új bogarat talált nyugtalan elméje? Miféle „igen fontos ügybe" bonyolódott megint? Jupiter beszámolója nem sok jót jósolt. Rettegtem, hogy a balszerencse fokozatosan ránehezedő nyomása végül megzavarta barátom elméjét. Egy pillanatig se tétováztam; felkészültem, hogy elkísérjem a négert.

Ahogy a mólóhoz értünk, a várakozó csónak fenekén egy kaszát és három ásót pillantottam meg - mind szemmel láthatóan új volt.

- Mi legyen ez, Jup? - érdeklődtem.

- Kasza, úrfi, meg ásók.

- Azt látom; de miért vannak itt?

- Ez az a kasza meg az ásók, amit Will úrfinak kellett vegyek a városban, és az isten pénze is kevés volt rá.

- De, minden szentek nevére, mit akar a te „Will úrfid" ásókkal és kaszákkal?

- Azt én már nem tudom, de vigyen el az ördög, ha ő maga tudja. Az az átkozott bogár az egésznek az oka.

Látván, hogy Jupiter nem fog több felvilágosítással szolgálni, minthogy szellemét teljesen leköti „az a bogár", beszálltam a csónakba, és vitorlát bontottam. Kedvező és erős széllel hamarosan befutottunk a Moultrie erődtől északra fekvő kis öbölbe, és mintegy két mérföldnyi gyaloglás után elértük a kunyhót. Délután három lehetett, mire megérkeztünk. Legrand már türelmetlenül várt ránk. Túlzott szívélyessége, mellyel megragadta karomat, megriasztott, és csak megerősítette korábbi feltételezésemet. Arca kísértetiesen sápadt volt, mélyenülő szeme természetellenes fényben ragyogott. Miután érdeklődtem egészségi állapota felől, jobb nem jutván eszembe, megkérdeztem, hogy visszakapta-e G... hadnagytól a *scarabaeus*-t.

- Ó igen - felelte, hevesen elpirulva -, másnap reggel visszakaptam. Semmi se bírhat rá, hogy megváljak attól a *scarabaeus*-tól. Tudod-e, hogy Jupiternek igaza volt?

- Miben? - kérdeztem szomorú előérzettel szívemben.

- Abban, hogy az a bogár színarany.

Mindezt halálos komolysággal mondta, és én leírhatatlanul megdöbbentem.

- Az a bogár szerencsét hoz nekem - folytatta diadalmas mosollyal -, és visszahelyez családi birtokomba. Csoda-e hát, ha ennyire megbecsülöm? Minthogy Fortuna úgy találta illőnek, hogy nekem adományozza, más dolgom nincs is, mint helyesen használni, hogy megszerezzem az aranyat, melyet jelez. Jupiter, hozd csak ide a *scarabaeus*-t!

- Mit? A bogarat, úrfi? Én inkább békibe hagynám azt a bogarat, fogja csak meg maga, ha tetszik.

Erre Legrand komoran és ünnepélyesen fölemelkedett, egy üvegszekrényből elővette a bogarat, és odahozta. Gyönyörű *scarabaeus* volt, s akkoriban a természetbúvárok előtt még ismeretlen, tehát tudományos szempontból is jelentős lelet. Háta egyik végén két kerek, fekete folt volt, és egy hosszú a másik végéhez közel. Szerfelett kemény és fényes páncélja mintha csiszolt arany lett volna. Igen tekintélyes volt a rovar súlya is, és mindent figyelembe véve aligha hibáztathattam Jupitert véleménye miatt; de hogy mit jelentsen Legrand egyetértése, nem tudtam volna megmondani, ha az életem függ tőle, akkor sem.

- Érted küldtem - mondta szónokiasan, miután megvizsgáltam a bogarat -, érted küldtem, hogy segítségemre légy, és tanácsaiddal támogass a Sors és a bogár akaratának véghezvitelében...

- Kedves Legrand! - szakítottam félbe. - Bizonyára nem vagy jól; okosabban tennéd, ha óvatosabb lennél. Le kell feküdnöd, és én néhány napig melletted maradok, míg meg nem gyógyulsz. Lázas vagy, és...

- Tapintsd meg az érverésemet - mondta.

Megtapintottam, és az igazat szólva legcsekélyebb jelét sem tapasztaltam a láznak.

- Az is lehet, hogy beteg vagy, csak épp nincs lázad. Engedd meg, hogy ezegyszer előírjam, mit csinálj. Mindenekelőtt feküdj ágyba. Azután...

- Tévedsz - szólt közbe -, olyan jól vagyok, ahogy csak ilyen izgalmak közepett lehetek. Ha valóban jót akarsz nekem, csillapítsd az izgalmamat.

- És ezt hogyan érhetem el?

- Nagyon könnyen. Jupiter és én kirándulunk a szárazföldre, a hegyekbe, és ezen a kiránduláson szükségünk van egy olyan személy segítségére, akiben megbízhatunk. Akár sikerrel járunk, akár elbukunk, ez az izgalom, amit most bennem észlelsz, mindenképpen lecsendesül.

- Örömmel állok rendelkezésedre - válaszoltam -, de valóban azt akarod mondani, hogy ennek az átkozott bogárnak is köze van ehhez a hegyi túrához?

- Igen.

- Akkor, Legrand, nem vehetek részt ilyen képtelen cselekedetben.

- Sajnálom, igazán sajnálom - mert ebben az esetben magunkban kell megpróbálnunk.

- Magatokban megpróbálni! Ez az ember teljesen őrült! De várj! Meddig szándékozol távolmaradni?

- Valószínűleg egész éjjel. Azonnal indulunk, és napfelkeltére mindenképpen hazatérünk.

- És becsületszavadat adod, hogy ha elmúlt ez a bogarad, és ez a bogár-ügy (te jó isten!) megelégedésedre lezárul, hazatérsz, és olyan engedelmesen követed tanácsaimat, mintha az orvosod volnék?

- Igen; megígérem; de most már induljunk, ne vesztegessük az időt.

Nehéz szívvel csatlakoztam barátomhoz. Körülbelül négy órakor indultunk - Legrand, Jupiter, a kutya és én. Jupiter vitte a kaszát és az ásókat; ragaszkodott hozzá, hogy mindet ő vigye, de úgy tűnt fel nekem, inkább félelemből, semmint túlzott szorgalomból vagy előzékenységből kerülte, hogy valamelyik szerszám gazdája kezeügyébe kerüljön. Kegyetlenül rosszkedvű volt, és egész úton egyetlenegy mondat - „az a rohadt bogár!" - hagyta el a száját. Ami engem illet, én két tolvajlámpára ügyeltem, Legrand meg csak a *scarabaeus*-szal foglalkozott; egy ostorzsinór végére erősítve vitte, s ahogy menet közben ide-oda pörgette, olyan volt, mint egy bűvész. Mikor barátom megromlott elmeállapotának ez utóbbi nyilvánvaló bizonyítékát megfigyeltem, alig tudtam visszatartani könnyeimet. Jobbnak láttam azonban, ha, legalábbis egyelőre, kedvében járok, míg nem találok valami hatásosabb, sikerrel kecsegtető megoldást. Addig is megpróbáltam, persze hasztalan, hogy szóra bírjam a kirándulás célját illetően. Miután sikerült rávennie, hogy elkísérjem, úgy tetszett, nem hajlandó szót vesztegetni semmiféle kisebb fontosságú dologra, és minden kérdésemre azt felelte: „majd meglátjuk".

Egy kis csónakkal átkeltünk a sziget csúcsánál lévő szoroson, és megmászva a szárazföld partján a rézsűt, utunkat északnyugati irányban folytattuk, egy elvadult és elhagyatott földsávon át, ahol emberi életnek nyomát sem lehetett fölfedezni. Legrand határozott léptekkel ment elöl; csak egy-egy pillanatra állt meg itt-ott, hogy megvizsgálja azokat a jeleket, amelyeket bizonyára egy korábbi útja során helyezett el útjelzőnek.

Ily módon mintegy két óra hosszat mentünk, és a nap már éppen lebukóban volt, amikor az eddig látottaknál sokkal sivárabb területre értünk. Fennsíkféle volt, egy szinte megmászhatatlan hegycsúcs közelében, amit az aljától a tetejéig sűrűn beborítottak a fák; itt-ott hatalmas sziklák meredeztek róla; a talajon láthatólag lazán hevertek: sok esetben csak az akadályozta meg, hogy le ne sodródjanak a völgybe, hogy a fák megtartották őket. Körös-körül a mély szakadékok még komorabb ünnepélyesség levegőjét kölcsönözték a tájnak.

Azt a természetes kiemelkedést, amire fölkapaszkodtunk, sűrűn benőtték a tüskebokrok, s hamar észrevettük, csak úgy juthatunk át rajta, ha kaszával vágunk magunknak utat; így Jupiter, gazdája utasításai szerint nekilátott, hogy ösvényt vágjon egy hihetetlenül magas tulipánfához, ami nyolc-tíz tölgyfa között állt, messze kiemelkedve közülük, és koronájának szépsége és alakja, ágainak hosszúsága, és általában, megjelenésének fennköltsége felülmúlt minden fát, amit valaha is láttam. Amikor a fához értünk, Legrand odafordult Jupiterhez, és megkérdezte, föl tudna-e mászni rá. Az öregembert láthatóan megzavarta a kérdés, és néhány pillanatig nem is válaszolt. Végül odament a hatalmas törzshöz, lassan körüljárta, és figyelmesen megvizsgálta. Amikor befejezte vizsgálódását, csak ennyit mondott:

- Igen, úrfi, Jup még minden fát megmászott, amit látott.

- Hát akkor gyerünk, de olyan gyorsan, ahogy csak tudsz, mert mindjárt sötét lesz, és nem látjuk, mit csinálunk.

- Meddig másszak, úrfi? - kérdezte Jupiter.

- Először csak mássz föl a törzsére, azután majd megmondom, merre menjél - de várj csak, itt van, vidd magaddal a bogarat is.

- A bogarat, Will úrfi?! Az aranybogarat?! - kiáltotta a néger, és rettegve visszahúzódott. - És minek vigyem föl én azt a bogarat a fára? Nyavalya törjön ki, ha fölviszem!

- Ha félsz, Jup, egy ekkora nagy néger, mint te, hogy megfogjál egy kicsi, ártalmatlan, döglött bogarat, akkor fogd meg ennél a zsinegnél; de ha nem viszed fel valahogy, kénytelen leszek ezzel az ásóval betörni a fejed.

- Jól van, jól van, úrfi - mondta Jup, kétségkívül szégyenében engedve -, mindég csak szidják szegény öreg niggert. Csak vicceltem. Még hogy *én* félek a bogártól! Mit törődök én a bogárral! - és ekkor óvatosan megfogta a zsineg legvégét, olyan távol tartva a bogarat magától, amennyire csak lehetséges volt az adott körülmények között; és nekikészült, hogy megmássza a fát.

A tulipánfa vagy *Liriodendron Tulipiferum* az amerikai erdőségek legcsodálatosabb jelensége: fiatal korában törzse rendkívül sima, s gyakran nagyon magasra megnő, anélkül hogy oldalágakat eresztene; ám érettebb korában kérge csomós és egyenetlen lesz, törzsén pedig sok kis gally jelenik meg. Így a jelen esetben a megmászás nehézsége inkább csak látszólagos volt, semmint valóságos. Jupiter karjával és térdével olyan szorosan ölelte át a hatalmas hengert, ahogy csak tudta, kinövésekbe kapaszkodott, s meztelen lábujjait más kinövéseken nyugtatva, miután egyszer-kétszer épphogy megmenekült a lezuhanástól, végre befészkelte magát az első nagyobb elágazásba; és ezzel láthatólag az egész ügyet befejezettnek tekintette. A vállalkozás kockázata valóban elmúlt, noha a mászó most hatvan-hetven lábnyira volt a földtől.

- Most merre menjek, Will úrfi? - kérdezte.

- Csak maradj a legvastagabb ágon; amelyik ezen az oldalon van - mondta Legrand. A néger azonnal engedelmeskedett, ami nyilvánvalóan nem esett nagyon nehezére; mind magasabbra kapaszkodott, míg zömök alakja végképp el nem tűnt szemünk elől a ráboruló sűrű lombok között. Hirtelen hahózni kezdett.

- Mennyivel menjek följebb?

- Milyen magasan vagy? - kérdezte Legrand.

- Nagyon magasan - felelte a néger -, már látom az eget a fa tetejéről.

- Sose törődj te az éggel, csak arra figyelj, amit mondok. Nézz le a törzsre, és számold meg, hány ág van alattad ezen az oldalon. Hány ágat hagytál magad alatt?

- Egy, kettő, három, négy, öt - öt nagy ágat hagytam el, úrfi, ezen az oldalon.

- Akkor mássz tovább.

Néhány pillanat múlva újból hallhattuk a hangot, amint bejelentette, hogy elérte a hetedik ágat.

- És most, Jup - kiáltotta Legrand, szemmel láthatóan egyre izgatottabban -, menj végig azon az ágon, ameddig csak tudsz. Ha valami különöset látsz, közöld velem.

Ha bármi csekély kétségem maradt volna szegény barátom elmebaját illetően, most az is végérvényesen eloszlott. Óhatatlanul arra a következtetésre kellett jutnom, hogy megtébolyodott, és komolyan aggódni kezdtem, hogyan fogom hazaszállítani. Míg azon tűnődtem, mit kellene tennem, újból lehallatszott Jupiter hangja.

- Nagyon félek továbbmenni ezen az ágon, ez az ág egész elkorhadt.

- Azt mondtad, *korhadt* az ág, Jupiter? - kiáltotta Legrand reszkető hangon.

- Igen, úrfi, korhadt, akár az ajtófélfa. Ennek már vége, az biztos, ez már nem fog kihajtani.

- Az egekre, most mit csináljak? - kérdezte Legrand a legnagyobb kétségbeesésben.

- Mit?! - kérdeztem, kapva az alkalmon, hogy közbeszólhatok. - Gyere haza, és feküdj ágyba. Na gyere szépen! Későre jár, és emlékezz, mit ígértél.

- Jupiter - kiáltotta Legrand anélkül, hogy a legcsekélyebb figyelemre méltatott volna -, hallasz engem?

- Igen, Will úrfi, nagyon jól hallom.

- Próbáld meg akkor a késeddel, nézd meg, hogy *nagyon* korhadt-e az az ág.

- Ez bizony, úrfi, eléggé korhadt - felelte a néger néhány perc múlva -, de azér lehetne korhadtabb is. Ha magam volnák, tovább mernék menni egy kicsivel, szentigaz.

- Ha magad volnál! Hogy érted ezt?!

- A bogarat értem. Igen nehéz bogár ez. Ha teszem azt, ledobhatnám, akkor csak egy nigger súlyától nem törne le az ág.

- Ördögfattya! - üvöltötte Legrand, hallhatólag megkönnyebbülten. - Mit jelentsen ez a sok badarság, amit itt összehordasz? Ha le mered dobni a bogarat, kitekerem a nyakad! Ide figyelj, Jupiter! hallasz engem?

- Igen, úrfi, de nem kell azér így ordítani szegény niggerrel.

- Jó, jó. De figyelj most! Ha olyan messzire mászol az ágon, ameddig csak úgy gondolod, biztonságos, és nem ejted le a bogarat, amint lejössz a fáról, megajándékozlak egy ezüst dollárral.

- Megyek már, Will úrfi - felelte a néger nagyon gyorsan -, itt vagyok már majdnem az ág végin.

- *Az ág végén!* - visította Legrand. - Azt mondod, hogy az ág végén vagy?

- Mingyár a végén járok, úrfi - u-u-u-u-uh! Szűzanyám, ne hagyj el! Mi ez itt a fán?

- Áá! - kiáltotta Legrand kitörő örömmel. - Mi az ott?

- Ez biz egy koponya, valaki itt hagyta a fejét a fán, és a varjak lecsipkedték róla a húst az utolsó szemig.

- Azt mondod, egy koponya? nagyon jó! És mivel erősítették az ághoz? Mi tartja?

- Tartja, úrfi; de meg kell nézni. Szavamra, fura egy dolog ez, egy nagy szög van a koponyában, az tartja a fán.

- Akkor hát, Jupiter, tégy pontosan úgy, ahogy mondom - hallasz engem?

- Igen, úrfi.

- Hát figyelj! Keresd meg a koponya bal szemét.

- Hohó! Ez aztán jó! Nincs már annak egy szeme se.

- Fene a hülyeségedbe! meg tudod különböztetni a jobb kezedet a baltól?

- Meg én, de mennyire; az a bal kezem, amivel vágom a fát.

- Igaz, balkezes vagy; a bal szemed pedig ugyanazon az oldalon van, ahol a bal kezed. Remélem, most már megtalálod a koponya bal szemét, vagyis a bal szemének a helyét. Megtaláltad?

Hosszú szünet következett. Végül a néger megkérdezte:

- A koponya bal szeme ugyanazon az oldalon van, ahol a koponya bal keze volt? Mert a koponyának egyáltalán nincs is keze - de nem baj! Megvan a bal szeme, itt van a bal szeme! Mit csináljak vele?

- Ereszd át rajta a bogarat, ameddig csak engedi a zsineg, de vigyázz, nehogy kicsússzon a kezedből.

- Megvan, Will úrfi; nagyon könnyű volt átdugni a bogarat a lyukon, nézze csak meg alulról!

A beszélgetés alatt Jupitert egyáltalán nem lehetett látni; de a zsineg végén már feltűnt a leeresztett bogár: mint egy csiszolt aranygömb csillámlott a lebukó nap utolsó sugaraiban, melyek még halványan megvilágították a magaslatot, ahol álltunk. A *scarabaeus* jól kivehetően függött az ágak között, s ha leesett volna, éppen a lábunk elé esik. Legrand azonnal fogta a kaszát, s a rovar alatt egy három-négy yard átmérőjű körben megtisztította a terepet, majd, miután ezzel végzett, megparancsolta Jupiternek, hogy eressze el a zsineget és másszon le a fáról.

Barátom nagy műgonddal egy cöveket vert a földbe, pontosan oda, ahová a bogár esett, majd zsebéből mérőszalagot vett elő. Ezt a fa törzsének a cövekhez legközelebb eső pontjához erősítette, és addig gombolyította, míg el nem érte a cöveket; majd a két pont által ily módon meghatározott irányban, még ötven láb hosszan gombolyította, mialatt Jupiter kaszával tisztította előtte az utat. Az így kapott pontba is cöveket vert, és e köré otromba, mintegy négy láb átmérőjű kört rajzolt. Most ásót fogott, egyet Jupiternek, egyet nekem is átnyújtott; megkért, hogy kezdjünk neki, és olyan gyorsan ássunk, ahogy csak tudunk.

Őszintén szólva sosem volt ínyemre az efféle szórakozás, és szívem szerint most is visszautasítottam volna, hiszen közelgett az éjszaka, s már addigi ténykedésünk is épp eléggé kimerített; de nem láttam módját, hogyan vonhatnám ki magam, s féltem attól is, hogy a visszautasítás megzavarná szegény barátom lelki egyensúlyát. Ha számíthattam volna Jupiter segítségére, nem tétováztam volna, hogy megkíséreljem őrült barátomat akár erőnek erejével hazavinni - de túlságosan jól ismertem az öreg néger hajlamait, semhogy remélhessem, bármilyen körülmények között is engem támogatna, ha gazdájával küzdeni kényszerülnék. Semmi kétségem nem volt afelől, hogy barátomat valamelyik déli mendemonda fertőzte meg holmi elásott kincsről, s képzelgését csak szította, hogy megtalálta a *scarabaeus*-t; amihez esetleg hozzájárult Jupiter makacskodása, hogy az a bogár „színtiszta arany". Egy őrületre hajlamos elmét könnyen félrevezethetnek ilyen sugallatok, különösen, ha egybehangzanak az egyébként is kedvelt, megrögzött ideákkal; és ekkor eszembe ötlött, hogy szegény barátom arról beszélt, ez a bogár „szerencsét hoz neki". Az egész nagyon felzaklatott és megzavart, de végül úgy döntöttem, hogy erényt kovácsolok a szükségből, és jókedvvel ások, s ekképp hamarabb és saját szemével győződhet meg ábrándos képzelményének téves voltáról.

Meggyújtottuk a lámpákat, és jobb ügyhöz méltó buzgalommal láttunk munkához; ahogy a fény alakunkra és szerszámainkra világított, nem tudtam ellenállni a gondolatnak, mily festői együttest is alkothatunk most, s mily furcsának és gyanúsnak tűnhet tevékenységünk egy arra járónak, aki véletlenül belénk botlik.

Kitartóan ástunk két óra hosszat. Keveset beszéltünk; mindössze a kutya keltett némi zavart, minthogy egyre növekvő érdeklődéssel és csaholással kísérte munkánkat. Végül már annyira zajos lett, hogy féltünk, felhívja valami közelünkben kószáló ember figyelmét; ez persze inkább Legrand észrevétele volt, ami engem illet, én örültem volna bármilyen beavatkozásnak, ami lehetővé tette volna, hogy hazaszállítsam a csavargót. A lármát végül Jupiter szüntette meg: óvatosan kimászott a gödörből, amit addigra ástunk, és egyik nadrágtartójával fölkötötte a kutya száját, majd hangos kuncogással folytatta munkáját.

Mikor az imént említett idő letelt, öt láb mélységig ástunk, de nyoma sem látszott semmiféle kincsnek. Ezután rövid pihenőt tartottunk, s már-már reménykedtem, hogy a komédia véget ért. Legrand azonban, noha észrevehetően csalódott volt, megtörölte homlokát, és gondterhelten újból ásni kezdett. Felástuk a négy láb átmérőjű kör teljes területét, és most kissé kitágítva a határokat, még két lábbal mélyítettük a gödröt. Továbbra sem bukkant elő semmi. Az aranyásó, akit szívből sajnáltam, végül kimászott a gödörből; minden vonása a legteljesebb elkeseredést tükrözte. Lassan, vonakodva nekilátott, hogy fölvegye a munka

kezdetekor ledobott kabátját. Én semmiféle megjegyzést nem tettem eközben. Jupiter gazdája intésére összeszedte a szerszámokat. Ezzel végezvén megszabadította a kutyát szájkosarától; s mély csendben hazafelé vettük utunk.

Talán ha egy tucat lépést tettünk, mikor Legrand szitkokat szórva Jupiterhez lépett és megragadta a gallérját. A négernek szeme-szája tágranyílt a döbbenettől, az ásók kiestek kezéből, s térdre hullt.

- Te gazember - sziszegte Legrand szinte kipréselve összeszorított szájából a szavakat -, te poklok fekete ördöge! beszélj, azt ajánlom! Azonnal mondd meg, de ne kertelj itt nekem, melyik, melyik a bal szemed?!

- Az istenért, Will úrfi! Nem ez a bal szemem itt? - bőgte a megrémített Jupiter, és kezét jobb látószervére helyezve nekikeseredett állhatatossággal tartotta ott, mintha attól félne, hogy gazdája késedelem nélkül kivájja a szemét.

- Gondoltam! Tudtam! Éljen! - rikácsolta Legrand, s a négert eleresztve cigánykereket hányt szolgája őszinte döbbenetére, aki feltápászkodott, némán nézett gazdájára, majd rám, és ismét a gazdájára.

- Gyerünk! vissza kell mennünk - mondta barátom -, a játszma még nem ért véget -, és visszament a tulipánfához.

- Jupiter - mondta, amikor a fa tövéhez ért -, gyere ide! A koponya arccal a fának volt odaszögezve, vagy kifelé nézett?

- Kifelé volt az arca, úrfi, úgyhogy a varjak könnyen a szeméhez fértek, igazán könnyen.

- Hát akkor ezen vagy ezen a szemén keresztül engedted le a bogarat? - és itt Legrand megérintette Jupiter mindkét szemét.

- Ez a szeme volt, úrfi, a bal szeme, ahogy megmondta nekem - s ekkor a néger a jobb szemére mutatott.

- Jól van; akkor újra meg kell próbálnunk.

Ekkor barátom, akinek őrületében bizonyos rendszert láttam vagy véltem látni, kihúzta a cöveket, ami azt a pontot jelezte, ahová a bogár esett, s előbbi helyéhez képest mintegy három hüvelykkel nyugatra vitte. A mérőszalagot, csakúgy, mint először, a fatörzsnek a cövekhez legközelebbi pontjához erősítve és a vonalat ötven lábnyira meghosszabbítva, meghatározott egy pontot, de ez több yardra volt attól a ponttól, ahol ástunk.

Az új pont körül egy, az előzőnél valamivel nagyobb kört húzott, s megint nekiláttunk az ásásnak. Rettenetesen fáradt voltam, de, magam sem értve, mi okozta érzéseimben a változást, már nem éreztem undort a ránk mért munkától. Teljességgel megmagyarázhatatlan módon nemhogy érdeklődni kezdtem, hanem egyenesen izgatott lettem. Legrand viselkedésében, minden különcsége ellenére, talán volt valami előrelátás és megfontoltság, ami lenyűgözött. Mohón ástam, és néha azon kaptam magam, hogy várakozáshoz hasonló érzéssel keresem a képzelt kincset, amelynek látomása megzavarta szerencsétlen barátom eszét. Egyszer, mikor már jó másfél órája ástunk, s tökéletesen átadtam magam az efféle kósza gondolatoknak, vad kutyaugatás szakított félbe. Első ízben játékosságból vagy szeszélyből fakadt a kutya nyugtalansága, most azonban komolyan és keservesen vonított. Jupiter kísérletének, hogy ismét elnémítsa, dühösen ellenállt, majd a lyukba ugorva eszeveszetten kaparni kezdte a talajt. Perceken belül egy halom emberi csontot ásott ki: két teljes csontvázat, ami néhány fémgombbal s holmi szétmállott szövetféleséggel keveredett össze. Egy-két fordítás az ásóval felszínre hozta egy jókora spanyol kés pengéjét, s ahogy mélyebbre ástunk, három vagy négy arany- és ezüstérme került elő.

Megpillantva ezeket Jupiter alig tudta fékezni örömét, gazdájának arca azonban határtalan kiábrándultságról árulkodott. Mindazonáltal sürgetett, folytassuk a munkát, és alig ejtette ki e szavakat, amikor megbotlottam és elestem, mert cipőm orra egy, a fellazított talajban félig kifordítva fekvő, hatalmas vasgyűrűbe akadt.

Most már istenigazában nekiláttunk; soha életemben ehhez foghatóan izgalmas tíz percet nem éltem még át. Ez idő alatt jószerivel kiástunk egy téglatest alakú faládát, amelyet, mint tökéletes épsége és meglepő keménysége sejteni engedte, ásványi anyaggal - talán higany-bikloriddal - itattak át. A láda három és fél láb hosszú, három láb széles és két és fél láb magas volt. Szegecselt vaspántok mintegy rácsozatot alkotva tartották össze. Két oldalán, közel a tetejéhez három-három - összesen hat - vasgyűrű volt, amelyeknél fogva hat személy kényelmesen megemelhette a ládát. Végső és egyesített erőfeszítésünk azonban arra is alig volt elég, hogy kimozdítsuk helyzetéből. Azonnal beláttuk, lehetetlen ekkora súlyt elbírnunk. A tetejét szerencsére mindössze két tolózár rögzítette. Ezeket - izgalomtól reszketve és lihegve - elhúztuk. S egy pillanat múlva felbecsülhetetlen értékű kincs ragyogott előttünk. A gödörbe világító lámpánk fényét a kusza arany- és ékszerhalom oly izzó csillogással verte vissza, hogy belekáprázott a szemünk.

Meg sem kísérlem, hogy leírjam mindazon érzést, mely e látványra elfogott. Természetesen a döbbenet volt közöttük az uralkodó. Legrand, akit kimerített az izgalom, keveset beszélt. Jupiter arca néhány percig oly holtsápadt lett, amennyire a dolgok természete szerint néger arcától kitelik. Dermedten állt, mintha villám sújtotta volna. Aztán térdre borult a gödörben, s meztelen karjait könyékig az aranyba temetve úgy tartotta ott, mintha fürdőzés örömeit élvezné. Végül mélyet sóhajtott, majd, mintha magában beszélne, felkiáltott:

- És ez az egész az aranybogártól jött! A kis aranybogártól! A szegény kis aranybogártól, akivel olyan kegyetlenül bántam! Nem szégyelled magad, nigger? Erre felelj!

Végül ideje volt már, hogy a gazdát és szolgáját tudatára ébresszem, el is kell szállítanunk a kincset. Későre járt már, s illő lett volna, ha mindent hazaszállítunk még napkelte előtt. Nehéz volt megmondani, mit tegyünk; sok időt töltöttünk el tanácskozással, olyan zavaros volt mindannyiunk feje. Végül a ládát tartalmának kétharmadával megkönnyítettük, s így némi nehézség árán kiemeltük a gödörből. Amit kivettünk belőle, a tüskebokrok közé rejtettük, s otthagytuk őrködni a kutyát Jupiter szigorú utasításaival, hogy semmilyen körülmények között el ne mozduljon onnan, és ki ne nyissa a száját, míg vissza nem térünk. Ezután a ládával hazasiettünk, s óriási erőfeszítéssel, de biztonságban, éjjel egy órakor értünk a kunyhóba. Ember nem bír el többet, úgy kimerültünk. Kettőig pihentünk, megvacsoráztunk; majd rögtön ezután három erős zsákkal felszerelve, ami szerencsére volt a házban, a hegynek vettük utunk. Nem sokkal négy előtt értünk a gödörhöz, a zsákmány maradékát lehetőleg egyenlően elosztottuk - a gödröt nem temettük be -, s elindultunk a kunyhó felé, amit, immár másodszor, épp akkor értünk el aranyterhünkkel, mikor a hajnal első sugarai kelet felől vékony csíkot vontak a fák fölé.

Tökéletesen kimerültünk, de a heveny izgalom, amit kiálltunk, nem engedett nyugodni. Három-négy órányi nyugtalan szendergés után, mintha megbeszéltük volna, egyszerre keltünk föl, hogy megvizsgáljuk kincseinket.

A láda színültig tele volt, s az egész napot, valamint a következő éjszaka egy részét is tartalmának vizsgálatával töltöttük. Nem volt abban semmiféle rendszer vagy beosztás. Válogatás nélkül minden egy kupacban hevert. Miután gondosan mindent átnéztünk, úgy találtuk, hogy jóval nagyobb vagyon birtokosai lettünk, mint kezdetben hittük. Az egyes darabok gondos becslése után, amit az érmekatalógus táblázatainak segítségével végeztünk, kiderült, hogy csak érmékből jóval több mint négyszázötvenezer dollárnyi van. Egyetlenegy ezüst sem akadt

köztük. Mind régi arany volt, és igen változatos - francia, spanyol és német pénz, néhány angol guinea, és néhány olyan érme is akadt, amelyhez hasonlót nem láttunk azelőtt. Volt néhány igen nagy és nehéz érme is, olyan kopott, hogy feliratukból semmit se tudtunk kibetűzni. Amerikai pénzt egyet sem találtunk. Az ékszerek értékét nehezebb volt fölbecsülni. Gyémánt - némelyik szerfelett nagy és szép - összesen száztíz darab volt, de kisméretű egy sem; tizennyolc különös ragyogású rubin; háromszáztíz smaragd, mind nagyon szép; huszonegy zafír és egy opál akadt a ládában. Ezek a kövek mind foglalatukból kitörve, szabadon hevertek. A foglalatokat, melyeket a többi aranytól különítettünk el, mind szétkalapálták, talán hogy ne lehessen azonosítani őket. Mindezen kívül tetemes mennyiségű tömör arany ékszert találtunk: közel kétszáz súlyos gyűrűt és fülbevalót; ha jól emlékszem, harminc vastag láncot; nyolcvanhárom igen nagy és nehéz keresztet; öt értékes aranyfüstölőt; egy hatalmas arany puncsostálat, gazdagon díszítve cizellált szőlőlevelekkel és bacchanália-figurákkal; két ízléses, domborművekkel cifrázott kardmarkolatot és számtalan egyéb apró holmit, amire már nem is emlékszem. Mindezen értékek összsúlya meghaladta a háromszázötven brit kereskedelmi fontot; de akkor becslésembe még bele se számítottam százkilencvenhét remek aranyórát: három közülük ötszáz dollárt is megért. Sok igen régi darab is akadt köztük; mint időmérők értéktelenek, szerkezetük többé-kevésbé berozsdásodott, de mindegyik gazdagon ki volt rakva drágakövekkel, és igen becses volt a tokjuk is. Akkor éjjel a láda tartalmát másfél millió dollárra becsültük; de később, mikor a sok csecsebecsét és ékszert értékesítettük (néhányat persze megtartottunk saját használatra), kiderült, hogy ugyancsak alábecsültük a kincseket.

Végül, vizsgálódásunkat befejezvén s heves izgalmunk valamelyes csillapodtán Legrand, aki látta, hogy elepedek türelmetlenségemben, csakhogy megtudjam e különös rejtély megoldását, részletesen fölfedte az ügy valamennyi körülményét.

- Emlékszel - mondta -, arra az éjszakára, mikor átadtam neked a *scarabaeus*-ról készített vázlatot. Arra is bizonyára jól emlékszel, mennyire felbosszantott, mikor ragaszkodtál hozzá, hogy rajzom halálfejre emlékeztet. Mikor ezt állítottad, azt hittem, tréfálsz; de aztán eszembe idéztem a sajátos foltokat a bogár hátán, és elismertem magamban, hogy állításodnak lehet némi tényszerű alapja. De mégis: rajztehetségem lekicsinylése felingerelt, hiszen általában jó rajzolónak tartanak, s ezért, mikor átnyújtottad a pergamendarabkát, már azon voltam, hogy összegyűröm, és mérgemben a tűzbe hajítom.

- Úgy értsem, azt a darab papírt - mondtam.

- Nem; bár első pillantásra papírnak látszott, s először magam is annak hittem, de rajzolás közben felfedeztem, hogy nagyon vékony pergamendarabka. Egészen piszkos volt, emlékszel. Nos, már éppen gyűrtem össze, ám pillantásom a vázlatra esett, amit láttál, és elképzelheted megdöbbenésemet, amikor észrevettem, hogy éppen ott, ahová én bogarat rajzoltam, valóban halálfej van. Néhány percre túlságosan megrökönyödtem, semhogy rendszerezni tudtam volna gondolataimat. Tudtam, hogy rajzom részleteiben nagyon különbözött tőle, noha a lényegét tekintve volt bizonyos hasonlóság. Azonnal gyertyát fogtam, s a szoba másik végébe ülve nekiláttam, hogy közelebbről megvizsgáljam a pergament. Ahogy megfordítottam, saját rajzomat láttam a másik oldalon, éppen úgy, ahogyan én készítettem. Először csak meglepődtem a körvonalak hasonlóságán, ezen a különös egybeesésen, hogy tudtomon kívül, a pergamen másik oldalán egy koponya volt, méghozzá éppen az én *scarabaeus*-rajzom alatt, s hogy ez a koponya nemcsak körvonalaiban, de méreteiben is nagyon hasonlított az én rajzomra. Mondom, ez a példátlan egybeesés valósággal megdermesztett egy ideig. Az ilyen egybeesésnek általában ez a hatása. Az agy küzd, hogy valami kapcsolatot, okozati összefüggést találjon, minthogy azonban ez lehetetlen, egyfajta időszakos bénultságba esik. De amint

föleszméltem ebből a bódulatból, fokozatosan egy meggyőződés derengett föl bennem, s ez még jobban megrémített, mint az egybeesés. Pontosan és határozottan emlékeztem, hogy a pergamenen nem volt rajz, mikor a *scarabaeus*-vázlatomat készítettem. Tökéletesen megbizonyosodtam erről; emlékeztem, hogy előbb az egyik, majd a másik oldalára fordítottam, viszonylag tiszta helyet keresve rajta. Ha ott lett volna a koponya, semmiképp sem kerülte volna el a figyelmemet. Ez valóban rejtély volt, melyet képtelen voltam megmagyarázni; de már akkor halványan, mint a szentjánosbogár, pislákolni kezdett elmém legtávolabbi és legrejtettebb zugaiban az az eszme, amelynek helyességét éjszakai kalandunk oly fényesen bizonyította. Azonnal fölkeltem, s a pergament biztonságba helyezve gondolataimat másfelé tereltem, míg egyedül nem maradok.

Amikor elmentél, és Jupiter már mélyen aludt, nekiláttam, hogy módszeresebben megvizsgáljam az ügyet. Először is végiggondoltam, mi módon került birtokomba a pergamen. A szárazföldön találtunk rá a *scarabaeus*-ra, körülbelül egy mérföldre a szigettől keletre, de csak kevéssel a dagályszint fölött. Amikor megfogtam a bogarat, ugyancsak megcsípett; el is ejtettem. Jupiter szokásos óvatosságával, mielőtt elkapta volna a feléje repülő bogarat, valami levél vagy ilyesmi után nézett, amivel megfoghatná. Ebben a pillanatban vette észre ő is meg én is a pergamendarabkát, melyet akkor papírnak néztem. Félig a homokba temetve hevert, csak egy sarka állt ki. Nem messze attól a helytől, ahol megtaláltuk, roncsokat vettem észre, feltehetőleg egy hajó nagy mentőcsónakjának gerincét. Látszott, hogy a hajóroncs már régóta ott van, mert a törzsbordázatra már csak nyomaiban emlékeztetett.

Tehát Jupiter fölkapta a pergament, belecsavarta a bogarat, és átadta nekem. Nem sokkal később hazafelé indultunk, és az úton találkoztunk G... hadnaggyal. Megmutattam neki a rovart, és ő kérlelt, hadd vigye magával az erődbe. Beleegyezésemre azonnal zubbonyzsebébe tette a bogarat, de a pergament, melybe csomagoltam, nem: azt vizsgálódása alatt továbbra is a kezemben tartottam. Talán attól félt, hogy visszavonom ígéretemet, s ezért jobbnak látta, ha zsákmányát azonnal biztonságba helyezi - tudod, hogy rajong mindenért, ami kapcsolatos a természetrajzzal. Én pedig öntudatlanul zsebre vágtam a pergament.

Emlékszel, amikor az asztalhoz mentem, hogy vázlatot készítsek a bogárról, nem találtam papírt ott, ahol rendesen tartani szoktam. Megnéztem a fiókban is, de ott se volt. Kikutattam a zsebeimet, remélve, hogy találok valami régi levelet, s akkor került kezembe a pergamen. Ez tehát a sora annak, hogyan is került a birtokomba; a körülmények ugyanis különleges erővel hatottak rám.

Kétségkívül hóbortosnak fogsz tartani - de már akkor találtam valamiféle kapcsolatot. Egy hosszú lánc két szemét illesztettem össze. Egy csónak hevert a tengerparton, a csónaktól nem messze pedig egy darab pergamen - nem papír -, rajta a koponyával. Természetesen azt kérdezed, hol itt a kapcsolat. Azt felelem erre, hogy a koponya, vagyis a halálfej a kalózok közismert jelképe. A halálfejes zászlót minden ütközetben fölhúzzák.

Azt is mondtam már, hogy pergamendarabka volt, nem pedig papír. A pergamen tartós, majdnem elnyűhetetlen. Jelentéktelen dolgokat ritkán bíznak pergamenre; hisz közönséges rajzolás vagy írás céljára nem is olyan alkalmas, mint a papír. Ez a gondolat valami értelmet - jelentőséget - adott a halálfejnek. Nem mulasztottam el megfigyelni a pergamen alakját sem. Noha egyik sarka valami sérülés folytán megrongálódott, eredeti alakja felismerhetően hosszúkás volt. Olyasféle cédula volt, valóban, amelyre akkor készítenek feljegyzést, emlékeztetőül, ha gondosan meg akarják őrizni.

- De azt mondod - szóltam közbe -, hogy a koponya nem volt a pergamenen, amikor a bogarat rajzoltad. Hogyan kereshetsz bármiféle kapcsolatot a csónak és a koponya között, ha az utóbbit, saját beismerésed szerint is, olyan időpontban kellett rajzolnia isten tudja kinek és hogyan, amikor a te *scarabaeus*-vázlatod már elkészült?

- Hát ez az, épp itt kezdődik a rejtély, noha a titok megfejtésében ezen a ponton már viszonylag kevés nehézségbe ütköztem. A lépésekben biztos voltam, s azok csak egyféle eredményre vezethettek. Így okoskodtam: amikor a *scarabaeus*-t rajzoltam, nem lehetett koponyát látni a pergamenen; amikor befejeztem a rajzot, átadtam neked, és szemmel tartottalak, amíg csak vissza nem adtad. *Te* ezért nem rajzolhattad a koponyát, más pedig nem tehette, hiszen jelen sem volt más. Akkor hát nem emberi eszközökkel rajzolták. És mégis: ott volt.

Gondolatmenetemnek ezen a pontján megpróbáltam felidézni, és fel is idéztem a kérdéses időszak valamennyi körülményét. Hideg volt (mily ritka és szerencsés véletlen!), s a kandallóban lobogott a tűz. Felhevültem a sétától, s az asztalomhoz telepedtem. Te azonban széket húztál a tűzhöz. Alighogy kezedbe adtam a pergament, és te elkezdted vizsgálni, bejött Wolf, az újfoundlandi, és rád ugrott. Bal kezeddel simogattad és egyben távol tartottad, mialatt jobb kezed a pergamennel akaratlanul a térded közé esett, egészen közel a tűzhöz. Egy pillanatig azt hittem, hogy belekapott a láng, és már figyelmeztetni akartalak, de mielőtt megszólaltam volna, visszahúztad, és belemélyedtél a vizsgálatába. Mikor ezeket a részleteket fontolóra vettem, egy percig sem volt kétséges előttem, hogy a hőség tette láthatóvá a pergamenre rajzolt koponyát. Magad is jól tudod, időtlen idők óta léteztek és léteznek olyan vegyszerek, amelyek segítségével lehetséges úgy írni papírra vagy pergamenre, hogy a betűk csak hő közelében válnak láthatóvá. Ha például kék kobaltoxidot *aqua regiá*-ban[72] oldunk fel, majd négyszer annyi vízzel hígítjuk, zöld színt kapunk. A salétromsavban oldott kobalt piros színt ad. Ezek a színek rövidebb-hosszabb szünet után láthatatlanná válnak, ha az anyag, amire írtunk, lehűl; de ha felmelegítjük, újból láthatóvá válnak.

Ezután gondosan megvizsgáltam a halálfejet. Külső szegélye - a rajz szegélye, ami a pergamen széléhez esett közel - sokkal jobban kivehető volt, mint a többi. Világossá vált, hogy a hő hatása egyenetlen vagy elégtelen volt. Azonnal felszítottam a tüzet és a pergamen minden részét áthevítettem. Eleinte egyetlen hatása az volt, hogy a koponya halvány vonalai megerősödtek; de a kísérlet folytatásakor a cédula sarkában, a halálfejjel átlósan egy rajz vált láthatóvá, melyet először kecskének véltem. Alaposabb vizsgálat azonban meggyőzött róla, hogy gida.

- Ha! Ha! - mondtam -, tudom, nincs jogom nevetni rajtad: másfél millió túlságosan sok pénz ahhoz, hogy mulassunk rajta, de csak nem akarod azt mondani, hogy megtaláltad a harmadik láncszemet? Csak nem találtál valami különleges összefüggést a kalózok és egy kecske között? - a kalózoknak, mint tudod, semmi közük a kecskéhez, mert az a mezőgazdaság érdeklődési körébe tartozik.

- Hiszen most mondtam, hogy a rajzon nem kecske volt.

- Jó, hát akkor gida - nagyjából ugyanaz.

- Nagyjából, de nem teljesen - mondta Legrand. - Talán hallottál Kidd[73] kapitányról, akinek a neve - *kid* - annyit tesz, hogy gida. Rögtön tudtam, hogy ez az állat valami játékos vagy képírásos aláírás. Azt mondom, aláírás, mert a pergamenen elfoglalt helye ezt sugallta. A halálfejnek az átlósan szemben lévő sarokban pedig olyan jellege volt, mintha bélyeg vagy pecsét volna. De alaposan megzavart, hogy minden egyéb hiányzott; az elképzelt okmány lényege: a szövegösszefüggésből a szöveg.

- Bizonyára azt vártad, hogy levelet találsz a bélyeg és az aláírás között.

---

[72] királyvíz (latin).

[73] William Kidd (?1645-1701) brit kalóz.

- Valami ilyesmit. Tény, hogy valami közelgő nagy szerencse előérzete kerített ellenállhatatlanul hatalmába. Nem tudnám megmondani, miért. Végül is, azt hiszem, inkább csak vágy volt, mint valóságos hit; de tudod-e, hogy Jupiter együgyű szavai, hogy a bogár színaranyból lenne, igencsak megmozgatták a fantáziámat? És aztán a véletlenek és egybeesések sorozata: minden oly különös volt. Megfigyelted-e, milyen merő véletlen, hogy mindez az év *egyetlen* annyira hideg napján történt, mikor be kellett gyújtani, és a tűz nélkül, vagy ha épp abban a pillanatban nem lép közbe a kutya, sose vettem volna észre a halálfejet; tehát soha nem jutottam volna a kincs birtokába?

- De folytasd, mert megöl a kíváncsiság.

- Nos, bizonyára hallottál a mendemondáról - ezer kósza hír terjedt el arról, hogy Kidd és társai valahol az Atlanti-óceán partján pénzt ástak el. Ennek a szóbeszédnek lehetett valami tényszerű alapja. És hogy a szóbeszéd olyan hosszan és folyamatosan élt, véleményem szerint annak az eredménye, hogy az elásott kincs még most is a föld alatt van. Ha Kidd elrejtette volna zsákmányát egy időre, de aztán visszaszerzi, ezek a mesék aligha maradtak volna fenn ilyen változatlan formában. Azt is megfigyelheted, hogy a történetek csak kincskeresőkről szólnak, kincstalálókról nem. Ha a kalóz megtalálja a pénzét, az egész dolgot elfelejtik. Úgy tűnik, hogy valami véletlen - mondjuk a feljegyzés elvesztése arról, hogy hol a kincs - megakadályozta, hogy megszerezze, és hogy ezt a szerencsétlenséget megtudták követői is, akik máskülönben nem hallhattak volna az elásott kincsről, és akik, hasztalan törve magukat sikertelen próbálkozásokkal, hogy megszerezzék, kitalálták és elterjesztették a ma már oly közismert mesét. Hallottál arról, hogy valaha is jelentős kincset találtak volna a part mentén?

- Soha.

- De Kidd köztudottan mérhetetlen kincset halmozott föl. Biztosnak vettem ezért, hogy még most is a földben van; és aligha fogsz meglepődni, ha azt mondom neked, hogy reménykedtem, sőt, majdnem bizonyos voltam benne, hogy ez a különös körülmények között talált pergamen az elveszett feljegyzés a lelőhelyről.

- De hogyan haladtál tovább?

- Miután raktam a tűzre, újfent fölébe tartottam a pergament; ám semmi sem tűnt elő. Ekkor arra gondoltam, lehet, hogy a rárakódott piszok a kudarc oka; tehát óvatosan forró vizet öntöttem a pergamenre, és leöblítettem, majd ezután a koponyával lefelé egy óntepsibe tettem, és a tepsit faszénfűtésű kemencére helyeztem. Néhány perc múlva, mikor a tepsi alaposan átforrósodott, megfordítottam a cédulát, és kifejezhetetlen örömömre több helyen foltokat találtam rajta, amelyek úgy tűntek, mintha sorokba rendezett számjegyek volnának. Visszatettem a tepsibe, és néhány percig otthagytam. Mikor levettem, az egész olyan volt, mint amilyennek most látod.

Legrand ekkor újra áthevítette a pergament, majd átengedte vizsgálódásomnak. A halálfej és a kecske között a következő jelek voltak otrombán, piros színnel rárajzolva:

83:=+⁺[П835]5705*]+⁺(!)9525*5-+(†+3)-8]828*4?)-+⁺*83:1+⁺];6-8*45(+⁺978(!(85-8)-5]8)-5]]808;66(5*:25*5-50)+⁺1+80535-5)48;8†6]535*0+=800854505018=250)-898*50+П8)480:8*8;+0*:6083:8*8)8*515+⁺0+;П8*052(5

- De én még most sem látok tisztábban - mondtam, miközben visszaadtam a pergament. - Akár Golconda összes ékkövét kínálnák föl e rejtély megoldásáért: én bizonyos, hogy képtelen lennék megszerezni.

- A megoldás - szólt Legrand - egyáltalán nem olyan nehéz, mint hinnéd a számjegyek első, felületes vizsgálatakor. Ezek a számok, mint bárki könnyedén kitalálná, titkosírást alkotnak; vagyis értelmet hordoznak; de akkor is: abból, amit Kiddről tudok, nem következtethetek arra, hogy képes lett volna bonyolult rejtjeles írást létrehozni. Azonnal tudtam, hogy ez valami egyszerű fajta lehet; olyan azonban, amely a tengerész nyers elméjének úgy tűnik, hogy kulcs nélkül teljesen megoldhatatlan.

- És te valóban megfejtetted?

- Könnyedén; ezerszer nehezebb rejtvényeket is megoldottam már. Körülményeim s elmém bizonyos egyoldalúsága miatt érdeklődöm az efféle feladványok iránt, és igencsak kétséges, hogy emberi találékonyság alkothat-e olyan titkosírást, amely emberi találékonysággal és helyes megközelítéssel nem oldható meg. Valóban, ha egyszer összefüggő és olvasható jelekre találok, nemigen törődöm a nehézséggel, melynek árán értelmüket megfejtem.

Jelen esetben - és minden titkosírás esetében - az első kérdés a titkosírás *nyelvének* megállapítása; mert akár a legegyszerűbb titkosírás esetében is, a megoldás elve mindig az illető nyelv jellegétől függ, és annak megfelelően módosul. Annak, aki megkísérli a megoldást, általában nincs más választása, mint (a lehetőségek határain belül) addig próbálgatni a nyelveket, míg rá nem talál az igazira. De a mi titkosírásunk esetében az aláírás minden nehézséget elhárít. Ez a szójáték a „Kidd” szóval csakis angol nyelven lehetséges. Ha erre nem gondolok, próbálkozásomat kezdhettem volna spanyollal, vagy franciával, hiszen természetes lett volna, ha titkait e nyelvek valamelyikén közli egy spanyol kalóz. Így azonban feltételeztem, hogy a titkosírás nyelve angol.

Megfigyelheted, hogy a szavak nincsenek elválasztva egymástól. Ha el volnának választva, a feladat viszonylag könnyű lett volna. Ebben az esetben a rövid szavak összehasonlító elemzésével kellett volna kezdenem, s ha találok egybetűs szót, amire nagy az eshetőség (például *a* vagy *ő*), megbízható kulcsot kaptam volna. De minthogy nem akadt elválasztás, az első lépés az volt, hogy megállapítsam a leggyakoribb betűket, csakúgy, mint a legkevésbé gyakoriakat. Mindent egybevetve, a következő táblázatot készítettem:

Ebből a jelből:	8 – 29	darab van.
	5 – 28	"
	0 – 16	"
	* – 13	"
	) - – 10	"
	] – 8	"
	(3 + +$^{+}$ – 7	"
	; : – 6	"
	2 4 6 – 5	"
	1 – 4	"
	= 9 Π – 3	"
	! 7 † – 2	"
	? [– 1	"

Mármost, nyelvünkben leggyakrabban az *e* betű fordul elő. A sorrend ezután így alakul: *atolnkizrgmyub.* Az *e* túlsúlya azonban annyira jelentős, hogy tetszőleges hosszúságú mondatot is alig lehet találni, amelyben ne az *e* betű volna a meghatározó.

Ezen a ponton tehát, már a kezdet kezdetén, van valami alapunk, ami többre ad lehetőséget a puszta találgatásnál. Nyilvánvaló, hogyan kell általában használni a táblázatot - de ennek a titkosírásnak az esetében csak kevéssé támaszkodhatunk segítségére. Minthogy leggyakoribb

jelünk a *8*, kezdetnek tételezzük föl, hogy ez az *e* betű. Hogy igazoljuk ezt a feltevést, nézzük meg, milyen gyakran fordul elő sűrűn egymás mellett; mert az *e* nyelvünk hangzóegyeztetési törvényének megfelelően gyakran fordul elő kétszer olyan szavakban, mint „hegyek", „lehet", „mehet", „sebes", „szemek", „ezek" stb. Jelen esetben nem kevesebbszer, mint ötször látjuk ilyen helyzetben, noha a titkosírás szövege meglehetősen rövid.

Fogadjuk el hát, hogy a *8* az *e* betű. De minden szavak közül az *a*, *az* a leggyakoribb nyelvünkben; nézzük meg tehát, nem ismétlődik-e két ugyanolyan jel ugyanolyan sorrendben, hogy az első jel nem a *8*. Ha találunk ilyen ismétlődéseket, azok minden valószínűség szerint az *az* szót jelölik. Ha megvizsgáljuk, több ilyen sorozatot is találunk, melyek közül a leggyakoribb az *5*-. Feltételezhetjük ezért, hogy az *5* jelöli az *a*-t, s a - jelöli a *z*-t. S ezzel nagyot léptünk előre.

Azáltal, hogy megfejtettünk egy szót, képesek vagyunk rá, hogy egy szerfelett fontos mozzanatot is megállapítsunk, más szóval számos más szónak a kezdetét és a végét. Hadd utaljak például a második olyan esetre, amikor az *5*- sorozat előfordul, a titkosírás első felében. Tudjuk, hogy az utána következő szó *8*-cal kezdődik, így az *az*-t követő öt jelből nem kevesebbet, mint hármat ismerünk. Helyettesítsük be betűkkel ezeket a jeleket úgy, hogy az ismeretlen jeleknek üres helyet hagyunk:

e za .

Itt azt látjuk, hogy ugyanez a sorozat egymás után kétszer fordul elő. Ha, mint szükséges, végigmegyünk az ábécén, eljutunk az „észak" szóhoz, mint lehetséges olvasathoz. Így két újabb betűt nyerünk, az *s*-t, amit a *)* jelöl; és a *k*-t, amit a *]* jelöl az „az észak észak" sorozatban.

Ha tovább nézzük a szavakat, újból megtaláljuk az *5*- kombinációt, amit úgy vehetünk, hogy a vége annak, ami megelőzi. Így a következő sort kapjuk:

az észak észak]808;66(5*:25* az,

vagy - ahol tudjuk - rendes betűkkel behelyettesítve, a következőt:

az észak észak ke.e...a....a. az,

és azonnal beugrik a „kelet" szó. Ez a felfedezés további két betűt határoz meg, az *l*-t és a *t*-t, melyeket a *0* és a *;* jelek jelölnek.

Ha most alaposan átolvassuk a titkosírást, hogy ismert jelek kombinációira akadjunk, nem sokkal a szöveg közepe után a következő sorozatra találunk:

50)+$^{+}$, vagyis als.,

melynek nyilvánvalóan az „alsó" szó a megoldása, s egy újabb betűt ad ki, amit a +$^{+}$ jelöl.

Két jellel az „alsó" szó után a következő sorozatot vehetjük észre:

80535-5)48;8†6]..

Átírva az ismert jeleket, s az ismeretleneket ponttal helyettesítve, a következő olvasatot kapjuk:

elá.azás.ete..k,

s ez a sorozat azonnal az „elágazás" szót sugallja, és újabb betűvel bővül a sor, a *g*-vel, amit a 3 jelöl.

Most a titkosírás legelejére térve, a következő sorozatot látjuk:

83:=+$^{+}$.

Az előzőekhez hasonlóan behelyettesítve a következőket kapjuk:

eg..ó,

s ez valószínűsíti, hogy az első szó az „egy”, s az első kettő talán „egy jó”.

De hogy ne zavarodjunk bele, ideje kulcsot készítenünk, már amire van megoldásunk, azt táblázatba foglalva. Ez a következőképp állítható össze:

5	jelöli	az	a-t
8	"	"	e-t
3	"	a	g-t
]	"	"	k-t
0	"	az	l-t
$+^{+}$	"	"	o-t
)	"	"	s-t
-	"	a	z-t
:	"	az	y-t
;	"	a	t-t

Nem kevesebb, mint tíz fontos betű jelét ismerjük; de fölösleges lenne tovább részletezni a megoldás folyamatát. Eleget mondtam már ahhoz, hogy meggyőzzelek, az ilyenfajta titkosírás könnyűszerrel megfejthető, s ahhoz, hogy betekintést kapj a megfejtés folyamatának *okságába.* De bizonyos lehetsz benne, hogy ez itt a legegyszerűbb titkosírás. Már csak az maradt hátra, hogy bemutassam a pergamen teljes szövegét, ahogy megfejtettem. Itt van:

Egy jó üveg a káplán korcsmában az ördög székében huszonegy fok tizenhárom percre az észak-északkeleti irányban az alsó fő elágazás hetedik ágán keletre lőjél le a halálfej bal szemén a lövés helyétől nyílegyenesen a fától ötven lábra.

- De a rejtély - mondtam - éppúgy rejtély maradt, mint eddig. Hogyan lehet értelmet kipréselni ebből a tolvajnyelvből, hogy „ördög széke”, „halálfej” és „káplán korcsma”?

- Bevallom - felelte Legrand -, felületes pillantásra még lehetnek az esetnek áttekinthetetlen összefüggései. Először arra törekedtem, hogy a szöveget a rejtjelező szándékának megfelelő egységekre osszam fel.

- Úgy érted, hogy központozni akartad?

- Valahogy úgy.

- De hogyan tudtad megcsinálni?

- Úgy okoskodtam, hogy az írónak éppen az volt a célja, hogy felosztás nélkül egybemossa a szavait, s így megnehezítse a megfejtést. Mármost, egy nem túlságosan agyafúrt ember, akinek ez a szándéka, szinte biztosan eltúlozza a dolgot. Amikor a fogalmazásban olyan helyre érkezik, amely természeténél fogva szünetet vagy pontot kíván, ő minden bizonnyal sűrűbben írja a jeleket ezen a részen, mint rendesen. Ha megfigyeled most a kéziratot, könnyűszerrel észlelhetsz öt ilyen szokatlan sűrűsödést. Ezen a nyomon elindulva a következő felosztást csináltam:

Egy jó üveg a káplán korcsmában az ördög székében - huszonegy fok tizenhárom percre - az észak-északkeleti irányban - az alsó fő elágazás hetedik ágán keletre - lőjél le a halálfej bal szemén - a lövés helyétől nyílegyenesen a fától ötven lábra.

- A felosztás ellenére - mondtam -, továbbra is sötétben tapogatózom.

- Nekem is homályos volt néhány napig - felelte Legrand -; ezalatt azonban szorgosan kutattam, hogy nem volt-e a Sullivan-sziget környékén egy ház, amelynek „Káplán kocsma” volt a neve; mert természetesen elejtettem az elavult „korcsma” szót. Minthogy semmiféle felvilágosítást nem kaptam ebben a kérdésben, már azon voltam, hogy kutatásaim körét kitágítom, és rendszeresebben haladok előre, amikor egy reggel eszembe jutott, hogy ez a „káplán korcsma” utalás lehet egy Chaplain nevű ősi családra, mely valamikor régen a szigettől négy mérföldre északra egy ódon udvarház gazdája volt. Elmentem hát az ültetvényre, s újból érdeklődni kezdtem, idősebb négerek között. Végül az egyik legöregebb asszony azt mondta, hallott valami olyan helyről, hogy Káplán-vár, és akár el is tudna oda vezetni, csakhogy az nem vár, még kevésbé kocsma, hanem egy magas szikla.

Felajánlottam, hogy jól megfizetem fáradságát, és némi szabódás után ráállt, hogy odakísér. Meg is találtuk minden nehézség nélkül, majd elküldtem az öregasszonyt, és nekiláttam, hogy megvizsgáljam a terepet. A „vár” szabálytalan kő- és sziklahalom volt, s az egyik szikla különálló és szabályos alakja miatt igen feltűnő. Felkapaszkodtam a csúcsára, de azután már tanácstalan voltam, hogy mihez kezdjek.

Míg gondolataimba mélyedtem, tekintetem egy keskeny párkányra esett a szikla keleti oldalán, talán egy yarddal a csúcs alatt, ahol álltam. A párkány mintegy tizennyolc hüvelyknyire nyúlt ki, s egy lábnál nem volt szélesebb; s egy mélyedés épp fölötte a sziklában nagyjából hasonlóvá tette az olyan vájt támlájú székekhez, mint amilyeneket őseink használtak. Nem volt kétséges, hogy ez a kéziratban említett „ördög széke”, és ezzel megkaparintottam a rejtély kulcsát.

A „jó üveg”, tudtam, nem utalhat másra, mint távcsőre, mert az „üveg” szót ritkán használják más értelemben a tengerészek. Nyomban láttam, hogy itt távcsövet kell használni, méghozzá egyetlen meghatározott látószögben. Az sem volt kétséges, hogy a „huszonegy fok tizenhárom perc” és „észak-északkeleti” kifejezések a távcső beállítására adnak utasítást. E fölfedezésektől izgatottan hazasiettem, távcsövet kerítettem, és visszatértem a sziklához.

Leereszkedtem a párkányra, s kiderült, hogy csak egy bizonyos testhelyzetet tűr meg. Ez a tény megerősítette előzetes feltevésemet. Elővettem a távcsövet. A „huszonegy fok tizenhárom perc” természetesen nem utalhatott másra, mint a látóhatártól való függőleges eltérésre, hiszen a vízszintes irányt nyilvánvalóan az „észak-északkelet” szavak jelölték. Ez utóbbi irányt azonnal meghatároztam zsebtájolómmal; majd a távcsövet, amennyire találomra tudtam, beállítottam a huszonegy fokos szögbe, és óvatosan föl-le mozgattam, amíg csak meg nem ragadta figyelmem egy kör alakú nyílás vagy hasadék egy hatalmas, a többi közül távolról kimagasló fa lombozatában. A rés közepén fehér foltot vettem észre, de először nem tudtam kivenni, hogy mi lehet. A távcső fókuszát beállítva újból megnéztem, és most már láttam, hogy a folt - emberi koponya.

Ettől a felfedezéstől annyira vérszemet kaptam, hogy a rejtélyt megoldottnak tekintettem; hiszen az „alsó fő elágazás, hetedik ág, keleti oldal” csakis a koponya helyzetére utalhatott a fán; míg a „lőjél le a koponya bal szemén” is csak egyféle értelmezést engedett meg, az pedig elásott kincs keresésére vonatkozott. Rájöttem, hogy egy golyót kell a koponya bal szemén ledobni, és hogy a fának a „lövéshez” (vagyis ahhoz a helyhez, ahová a golyó hullik) legközelebb eső pontját a golyóval összekötő vonal - más szóval: egyenes - ötvenlábnyi meghosszabbítása meghatároz egy pontot; s legalábbis lehetségesnek tartottam, hogy az alatt a pont alatt van az elrejtett kincs.

- Mindez - mondtam - teljesen világos, és, noha igen elmés, egyszerű és érthető. Mi történt, amikor elhagytad a Káplán-várat?

- Nos, miután gondosan eszembe vésztem a fa pontos helyzetét, hazaindultam. Amint kikerültem az „ördög székéből”, a kör alakú hasadék eltűnt; bárhogy foroghattam, nem került többé látószögembe. Az egész dologban épp ezt találtam legötletesebbnek (mert ismételt kísérletek során tökéletesen meggyőződtem róla), hogy a kérdéses kör alakú nyílás semmilyen más elérhető látószögből nem látható, csakis a keskeny párkányról a szikla oldalán.

Erre a kirándulásra a Káplán-várhoz elkísért Jupiter is, aki észrevette, hogy néhány hete milyen szórakozottan viselkedem, és különös gondot fordított rá, hogy ne hagyjon magamra. Másnap azonban jó korán fölkeltem és sikerült megszöknöm; kimentem a hegyekbe, hogy megkeressem a fát. Sokat vesződtem, míg megtaláltam. Mikor este hazaértem, a szolgám már azt tervezte, hogy elver. A kaland további részével, gondolom, éppúgy tisztában vagy, mint én magam.

- Amikor először próbáltunk ásni - mondtam -, bizonyára azért tévesztetted el a helyet, mert Jupiter olyan ostoba volt, hogy a koponya bal szeme helyett a jobb szemén engedte le a bogarat.

- Pontosan. A hiba mintegy két és fél hüvelyk eltérést okozott a „lövésben”, vagyis a fához közel eső cövek helyzetében; s ha a kincs a „lövés” alatt lett volna, a hibának alig lett volna jelentősége; de a „lövés” meg a fának hozzá legközelebb eső helye csak a két pontot adta meg, amely meghatározta az irányt; s természetesen a hiba, legyen bármily csekély is kezdetben, úgy nőtt, ahogy húztuk a vonalat; mire elértük az ötven lábat, teljesen hamis nyomra tévedtünk. Így mély meggyőződésem ellenére, hogy a kincset valóban elásták valahol, erőfeszítésünk hiábavaló volt.

- Feltételezem, hogy a koponya ötletét, s hogy a koponya szemén át kell egy golyót leereszteni, a kalózzászló adta Kiddnek. Valószínűleg költői gondolatnak vélte, hogy ilyen baljóslatú jelek segítségével fogja a pénzét megtalálni.

- Lehetséges; bár óhatatlanul azt kell hinnem, a józan észnek is volt annyi része benne, mint a költőiségnek. Hogy az ördög székéből látható legyen, a tárgynak, ha kicsi, fehérnek kellett lennie; és semmi nincs, ami az időjárás viszontagságainak kitéve nemcsak megtartja, hanem növeli is fehérségét: csak az emberi koponya.

- De a fellengzős modorod, s ahogyan himbáltad azt a bogarat - igazán furcsa! Bizonyos voltam benne, hogy meghibbantál. S miért ragaszkodtál ahhoz, hogy a bogarat engedjük le a koponyán, s ne egy golyót?

- Hát, hogy őszinte legyek, bosszantott, hogy olyan bizonyos voltál abban, hogy megőrültem; s elhatároztam, hogy a magam módján, csendesen megbüntetlek, s egy kicsit félrevezetlek. Ezért himbáltam a bogarat, ezért eresztettem le a fáról. Egyébként ez utóbbihoz az ötletet a te megfigyelésed adta a súlyáról.

- Igen, értem; s most már csak egyetlen zavaró elem van, ami fejtörést okoz. Mit jelentsenek a csontvázak a gödörben?

- Erre a kérdésre én sem tudok nálad jobban válaszolni. Úgy tűnik, van azonban egy elfogadható feltevés, mely megmagyarázza: noha szörnyű ilyen kegyetlenséget elhinni, mint amit magyarázatom sugall: nyilvánvaló, hogy Kiddnek - ha valóban Kidd rejtette el a kincseket, amiben nem kételkedem - segítségre volt szüksége ehhez a munkához. Amikor azonban túl voltak a munka nehezén, ajánlatosnak vélhette, ha elteszi láb alól titkának tanúit. Talán néhány csákánycsapás elegendő volt, míg segítőtársai a gödörben dolgoztak; talán egy tucat is kellett - ki tudná megmondani?

Ferencz Győző fordítása

A FEKETE MACSKA

Nem törődöm azzal, hogy mások is elhiszik-e ezt az eszeveszett és számomra mégis természetes történetet, amelyet most papírra akarok vetni. Bolond is lennék, ha elvárnám, hiszen még a magam érzékei se hittek a maguk tanúbizonyságának. Pedig nem vagyok őrült, és holtbiztos, hogy nem is álmodom. De holnap meghalok, és ma könnyíteni akarok lelkemen. Egyetlen célom, hogy őszintén, szabatosan, kommentár nélkül a világ szeme elé tárjak egy és mást, úgynevezett házi ügyeimet. És mégis ezek az események, ezek a kisszerű ügyek kínoztak, tettek tönkre és rémítettek engem. De nem bocsátkozom külön fejtegetésekbe. Számomra valósággal borzalmat jelentettek - lehet, hogy mások kevésbé borzalmasnak, inkább groteszknek fogják találni. De az is meglehet, hogy akad majd nálam nyugodtabb, logikusabb és kevésbé izgatott elme, aki az én fantazmagóriámat, olyan körülmények közt, amelyeket leírni is rettegek, egészen természetes okok és következmények magától értetődő egymásutánjának értékeli.

Gyermekkorom óta simulékonynak és emberszeretőnek ismertek. Kis pajtásaim sokszor ki is gúnyoltak, hogy „vajszívű" vagyok. Különösen az állatokat szerettem, és szüleim sok-sok új kedvenccel ajándékoztak meg. Időm java részét ezekkel töltöttem, és legboldogabb perceim azok voltak, amikor etettem és simogattam őket. Ahogy nőttem, úgy nőtt velem állatszeretetem is; és férfikoromban ez volt örömeim egyik fő forrása. Annak, aki valaha is örült egy hűséges és tanulékony kutya kedveskedésének, aligha kell sokat magyaráznom, hogy ebből milyen természetű és milyen mély öröm származik. Az állat önzetlen és önfeláldozó. Szeretetében van valami, ami szíven ragadja azt, akinek gyakran van alkalma az ember könnyelmű barátságával és nyomorúságos hűségével találkozni.

Korán nősültem, és nagyon örültem, hogy feleségemben sok rokon érzést találtam. Amikor megtudta, mennyire szeretem az állatokat, egyetlen alkalmat sem mulasztott el, hogy figyelmesen, kedvesen meg ne lepjen. Voltak madaraink, aranyhalunk, egy szép kutyánk, nyulaink, egy kis majmunk és egy macskánk.

A macska feltűnően nagy és gyönyörű állat volt, koromfekete, és meglepően okos. Olyan okos, hogy feleségem, aki csöppet sem volt babonás, gyakran emlegette azt a régi mesét, hogy minden fekete macska voltaképpen átváltozott boszorkány. Persze, sohasem mondta ezt komolyan, és most is csak azért említem, mert éppen eszembe jutott.

Plutó - ez volt a macska neve - volt a kedvencem és játszótársam. Magam etettem, és ő nyomon követett mindenütt a házban, bármerre is jártam. Nagy nehezen tudtam csak leszoktatni és visszatartani attól, hogy az utcán is el ne kísérjen.

Barátságunk ilyen formában évekig tartott. E hosszú évek alatt (el kell pirulnom, amikor ezt leírom) az iszákosság ördöge annyira elhatalmasodott rajtam, hogy természetemet és hajlandóságaimat teljesen megváltoztatta, és gonosz irányba terelte. Napról napra izgágább, ingerlékenyebb, komorabb, kíméletlenebb lettem, és mások érzéseivel semmit sem törődtem. Még feleségemmel is modortalan és kiállhatatlan voltam, szidtam, sőt végül meg is vertem. Persze, állataim is megérezték lényemnek e változását. Nemcsak hogy elhanyagoltam őket, de rosszul is bántam velük. De Plutó iránt még akkor is kíméletes voltam, és nem kínoztam úgy, mint ahogy minden lelkifurdalás nélkül kínoztam a nyulakat, a majmot, a kutyát, ha történetesen egyik vagy másik az utamba került. De szenvedélyem nőttön-nőtt - ó, van-e nagyobb csapás, mint az alkohol szenvedélye! -, és a végén már a macska, az öreg és öregségében zsémbes jó barát is megszenvedte gyilkos kedvemet.

Egy éjjel, amikor az egyik lebujból tökrészegen hazatántorogtam, úgy rémlett, hogy a macska kikerül. Elkaptam, és erőszakosságomtól úgy megijedt, hogy védekezése közben fogával felsebezte kezemet. Pokoli düh fogott el. Nem bírtam uralkodni magamon, feledtem igazi mivoltomat, és minden porcikámat ittas, állati gonoszság kerítette hatalmába. Mellényzsebemből elővettem zsebkésemet, nyakon ragadtam szegény jószágot, a kést kinyitottam, és szándékosan kivágtam egyik szemét az üregéből. Odavagyok, égek a szégyentől, reszketek, mialatt ezt az átkozott gonosztettet leírom!

Amikor reggelre kelve józan gondolkodásom visszatért, és elszállt az éjszakai tivornya mámora, bűnömért félig borzalom, félig megbánás fogott el... valami bűntudatfélét éreztem gyengén és homályosan, de lelkem legmélye mozdulatlan maradt. Újra a tobzódás örvényébe vetettem magam, és cselekedetem minden emlékét borba fojtottam.

A macska lassan-lassan magához tért. Az üres szemgödör, mit tagadjam, borzasztó látvány volt, de az állat fájdalmai elmúltak. Úgy járt-kelt a házban és a ház körül, mint azelőtt, de közeledtemre, mint várható is, vad rémület fogta el, és menekült. Régi érzéseimből annyi még megmaradt bennem, hogy eleinte fájt nekem az, hogy egy lény, amelyet úgy szerettem egyszer, ennyire meggyűlölt. De ez az érzés nemsokára ingerlékeny keserűséggé fajult. Végül is feltartóztathatatlanul úrrá lett rajtam a csak azért is szelleme. Ezt a szellemet a filozófia nem tartja számon, holott szent meggyőződésem, amelyben úgy hiszek, mint abban, hogy lelkem van, hogy a csak azért is az emberi szív ősösztönei közül való, az érzések felbonthatatlan elemei közt foglal helyet, és irányt szab az ember jellemének. Van-e valaki, aki nem követett el százszor is gonoszságot vagy ostobaságot csak azért, mert tudta, hogy nem szabad? Nem bizgat-e örökké valami, hogy legjobb szándékunk ellenére megsértsük a törvényt csak azért, mert tudjuk, hogy törvény?! Mondom, a csak azért is buktatott el végül engem is. A lélek kiolthatatlan vágyódása, hogy kínozza önmagát, hogy természetén erőszakot tegyen, hogy rosszat cselekedjék, magáért a rosszért: ez... ez hajszolt engem odáig, hogy végül elkövessem azt, amit elkövettem a vétlen állat ellen. Egy reggel hidegvérrel hurkot vetettem a nyakára, és felakasztottam egy fára. Felakasztottam sírva, szememből csak úgy patakzott a könny, szívem tele volt fájdalmas megbánással, és mégis felakasztottam, mert tudtam, hogy szeretett, tudtam, hogy nem adott okot tettemre, mert tudtam, hogy ezzel bűnt követek el, halálos bűnt, amely azzal fenyegeti lelkemet, hogy kirekeszti - ha ez lehetséges - a legkegyelmesebb és legfélelmesebb Isten határtalan kegyelméből.

Annak a napnak az éjszakáján, amelyen kegyetlen gaztettemet elkövettem, álmomból tűzilárma vert fel. Ágyam függönye égett. Az egész ház lángolt, és a veszedelemből csak nagy nehezen menekülhetett feleségem, szolgám és jómagam. A pusztulás teljes volt. Minden földi javam elhamvadt, és én halálosan kétségbeestem.

Nem vagyok olyan gyenge, hogy összefüggést keressek a szerencsétlenség és kegyetlenségem között. De mert a tényeknek egy láncolatát bontom részleteire, nem akarok egyetlen szemet sem kihagyni. A tűzvészt követő napon megnéztem a romokat. A házfalak, egynek kivételével, leomlottak. Ez az egyik szobafal volt, nem nagyon vastag, a háznak mintegy a közepén. Itt állt az ágyam feje. Derekasan ellenállt a tűznek, én úgy véltem, azért, mert nemrég vakolták. Nagy sokadalom gyűlt össze a puszta fal alatt, és az emberek aprólékosan és feszült figyelemmel vizsgálgatták a fal egyik pontját.

- Furcsa!... Hallatlan!... - hangzott többfelől, úgyhogy felkeltették az én kíváncsiságomat is, és odaléptem.

Bas-relief[74] formájában a fal fehér felszínén egy óriási macska alakja domborodott ki. A dombormű bámulatosan pontos volt. Az állat nyaka körül kötél.

Első pillanatban, hogy erre a látományra (mert mi másnak nevezhetném?) esett a tekintetem, csodálkozásom és félelmem a végsőkig fokozódott. De azután gondolkozni kezdtem. Úgy emlékeztem, hogy a macskát a házzal szomszédos kertben akasztottam fel. A tűzilármára biztosan nagy tömeg özönlötte el a kertet, valaki levághatta az állatot a fáról, és a nyitott ablakon át szobámba dobta. Talán azért, hogy álmomból felverjen. A leomló falak belepréselték kegyetlenségem áldozatát a friss vakolatba; és a mész, a lángok meg az állati hullában levő ammóniák kerekítették ki a domborművet úgy, ahogy azt láttam.

Bár készségesen elhittem ezt az egyedül helyes és logikus magyarázatot, lelkiismeretemet mégsem tudtam ilyen könnyen megnyugtatni, és nem tagadhatom, hogy a dolog mély nyomot hagyott bennem. Képzeletem hónapokon át foglalkozott a macskával, és olyan érzéseket támasztott bennem, amelyek már-már a megbánással voltak határosak. Odáig jutottam, hogy már sajnáltam, hogy elvesztettem az állatot, és a lebujokban, ahol időmet eltöltöttem, mindig egy másik macskát kerestem, hasonlót az elpusztulthoz, hogy betöltse annak helyét.

Egy éjszaka, amint félkábulatban egy gyalázatosnál is gyalázatosabb lebujban üldögéltem, figyelmemet hirtelen nagy, fekete tárgy vonta magára. Ott trónolt a szobát szinte betöltő óriási hordón, amelyből gint vagy rumot mértek. Néhány percig meredten odabámultam, és főképpen azon csodálkoztam, hogy az előbb nem vettem észre ott azt a fekete valamit. Odatámolyogtam, és megérintettem. Fekete macska volt... Nagyon nagy... akkora, mint Plutó, amelyhez különben is rendkívül hasonlított. Csak éppen hogy Plutónak egy csöpp fehér szőre sem volt, míg ennek a macskának a mellén határozatlan körvonalú, nagy fehér folt világított.

Ahogy hozzányúltam, fölemelkedett, dorombolt, kezemhez dörgölődzött, és egyáltalán nagyon elégedettnek látszott. Ez volt hát az az állat, amelyet annyira kerestem. Fölajánlottam, hogy megveszem, de a kocsmáros semmit sem kért érte, nem is ismerte, soha nem is látta.

Eljátszogattam vele, simogattam, és amikor felkászálódtam, hogy hazamenjek, az állat magától követett. Hagytam, útközben meg-megálltam vele, lehajoltam, és megsimogattam. Alighogy hazaértünk, nyomban otthon érezte magát, és feleségem is mindjárt kegyeibe fogadta.

Ami engem illet, bennem rövidesen ellenszenv ébredt a macska iránt. Épp a fordítottja történt, mint amit vártam; nyilvánvaló szeretete - miért, miért nem - inkább undorított és bosszantott. Ez az undor és bosszúság végül keserű gyűlöletté vált. Kerültem a bestiát, és csak szégyenérzetem és az előbbi macskával elkövetett kegyetlenségem tartott vissza attól, hogy ne bántsam ezt is. Néhány hétig türtőztettem magam; nem rúgtam bele, nem bántottam, de napról napra fokozatosan növekvő utálattal néztem rá, és némán, mint a pestis leheletétől, menekültem gyűlöletes jelenlététől.

Kétségtelenül hozzájárult gyűlöletemhez, hogy már másnap reggel fölfedeztem: az új macska is félszemű, akárcsak Plutó volt. Feleségem ettől csak jobban szerette, hiszen ő - mint már említettem - csupa emberség, mint egykor én is voltam, és ez az emberség sok egyszerű, tiszta öröm forrása.

Én mind jobban és jobban megutáltam a macskát, az meg mind jobban és jobban szeretett. Olyan állhatatosan követte lépéseimet, hogy azt az olvasónak meg sem tudom magyarázni. Ha leültem, székem alá mászott, vagy a térdemre ugrott, és elárasztott kellemetlen hízelgésével.

---

[74] dombormű (francia).

Ha felkeltem és elindultam, lábam közé tolakodott, és majdnem hasra estem. Vagy hosszú, hegyes körmével ruhámba kapaszkodott, és így szinte a mellemhez tapadt. Legjobban szerettem volna ilyenkor egyetlen ökölcsapással agyonvágni, de ettől visszatartott előbbi gaztettem emléke, de főképpen - be kell vallanom - az a rettenetes félelem, amellyel e bestia eltöltött.

Félelmem nem volt fizikai természetű - és mégsem tudom másképp magyarázni. Még itt... itt a siralomházban is szégyellem magam... szégyellem azt a rémületet és borzalmat, amelyet ez az állat keltett bennem, és amely a képzelhető legszörnyűbb rémlátássá fajult. Feleségem nemegyszer figyelmeztetett az állat mellén levő fehér foltra, amelyről már beszéltem, és amely az egyetlen különbség volt e furcsa állat és az elpusztított macska között. Az olvasó emlékszik, e fehér folt, bár nagy, de határozatlan körvonalú volt, később azonban szinte észrevétlenül formálódni, alakulni kezdett. Ez eleinte képzelődésnek, káprázatnak tetszett, de később határozott alakot és körvonalat öltött. Most is megborzadok, ha le kell írnom, hogy mihez hasonlított. Azért gyűlt bennem össze az idők folyamán az undor és a rémület, azért szerettem volna - ha mertem volna - megszabadulni a szörnyetegtől... azért... mert... kimondom... a mellén fehéren... elborzasztóan egy AKASZTÓFA rajzolódott ki!... AKASZTÓFA! Ó, a bűnnek és a rémületnek gyászos és irtózatos szerszáma... a haláltusának és halálnak eszköze!

És most igazán nyomorultnak, a nyomorultak legnyomorultabbjának éreztem magam. Egy oktalan állat... a társát megvetésre méltó módon pusztítottam el... egy oktalan állat okoz nekem, embernek, a nagy Isten képmásának ilyen elviselhetetlen fájdalmat! Jaj! Se nappal, se éjjel nem ismertem többé az áldott nyugalmat! Nappal a dög egy pillanatra sem tágított mellőlem, és éjjel óránként felriadtam kimondhatatlan félelemben, hogy forró lélegzetét ott érzem az arcomon... egész rettenetes súlyával rám nehezedik... testet öltött lidércnyomás!... nincs erőm, hogy lelökjem magamról... örökre odafészkeli magát a szívem fölé.

Az efféle elviselhetetlen és gyötrő kínok nyomása elpusztította azt a kevés jót is, ami még bennem megmaradt. Gonosz gondolatok rajzottak körül magányomban - a legsötétebb, a legkísértetibb gondolatok. Meggyűlöltem és megutáltam az egész világot, az emberiséget; olykor kiszámíthatatlan dühroham vett rajtam erőt, teljességgel rabja voltam, és - jaj! - leggyakrabban panaszszót se ejtő, türelmesen szenvedő feleségemnek kellett mindezt elviselnie.

Egy nap valami házi munka úgy hozta magával, hogy lekísért a régi ház pincéjébe, ahol szegénységünkben laknunk kellett. A macska is velünk jött, és lefelé menet a lépcsőn belebotlottam, és majdnem elestem. Ez az őrületig feldühített. Felkaptam egy baltát, és megfeledkezve gyermekes félelmemről, amely eddig visszatartotta karomat, a macskára sújtottam. A csapás halálos lett volna, ha feleségem nem fogja le kezemet. A beavatkozás ördögivé fokozta dühömet. Kiszakítottam kezéből karomat, és ahogy csak tőlem tellett, fejbe vágtam. Egyetlen jajszó nélkül holtan rogyott össze.

A szörnyű gyilkosság elkövetése után az volt minden gondom, hogy óvatosan és nyomtalanul elrejtsem a holttestet. Tudtam, hogy se nappal, se éjjel nem vihetem ki a házból, hogy valamelyik szomszéd meg ne lássa. Többféle terv merült fel agyamban. Arra gondoltam, hogy feldarabolom és elégetem, másik tervem az volt, hogy elásom a pincében. Azután azt gondoltam, hogy jobb lesz, ha a kútba dobom, vagy talán ládába csomagolom, mint valami kereskedelmi árut, és a rendes úton egy emberrel elvitetem otthonról. De végül mindezt elvetettem, és sokkal jobb megoldást választottam. Elhatároztam, hogy befalazom a pincébe, mint ahogy a barátok tették a középkorban áldozataikkal.

A pince erre a célra nagyon is alkalmas volt. Nemrégiben vakolták, s a nyirkos levegőben a laza vakolat még meg sem szilárdult. Szerencsémre találtam egy kiugró szögletet, amely különösen alkalmas volt tervem kivitelére. Tűzhelyet vagy kéménynyílást akartak oda építeni, de azután újra elfalazták. Egy percig sem volt kétségem afelől, hogy itt minden nehézség nélkül kivehetem a téglákat, és miután a holttestet elrejtettem, újra visszarakhatom, anélkül, hogy bárki is észrevenné.

Számításomban nem is csalódtam. Feszítővassal könnyen kiszedtem a téglákat, és miután a holttestet, ahogy a hely engedte, a belső falnak támasztottam, minden különösebb nehézség nélkül helyreállítottam az építményt, ahogy eredetileg volt. Habarcsot, homokot szereztem, mindent, ami csak kellett, és mindent elkövettem, hogy az új vakolatot ne lehessen a régitől megkülönböztetni. Nagyszerűen sikerült! Amikor elkészültem vele, nagyon meg voltam elégedve. A legélesebb szem sem vehette észre a falon, hogy valaha is kibontották. A hulladékot a padlóról aggodalmas gonddal összeszedegettem, és diadalmas pillantást vetve magam köré, megdicsértem magam: „Végre egy munka, amely igazán nem volt hiábavaló!”

Legközelebbi gondolatom az volt, hogy a bestia után nézzek, amely annyi gyötrelmet okozott nekem, és amelyet már rég el kellett volna pusztítanom. Ha most szemem elé kerül, rögtön utolérte volna végzete, de úgy látszott, a ravasz dög megijedt haragomtól, és nem mert szemem elé kerülni. Le sem tudom írni, el sem lehet képzelni a mély, az áldott nyugalmat, amely lelkemre szállott, mikor a macska csak nem került elő. Lefeküdtem, eleinte féltem, figyeltem, hogy valahonnan előbukkan, de nem!... sehol se volt, és ez volt az első éjszakám hosszú, hosszú idő óta, hogy nyugodtan és jóízűen aludtam - aludtam! lelkemen a gyilkosság súlyos terhével is.

Elmúlt a második és a harmadik nap, és az én lidércem csak nem jelentkezett. Szabadon lélegzettem! A szörnyeteg eltűnt, örökre megszűnt a rémület! Nem tér vissza soha többé! Boldogságom határtalan volt. Sötét bűnöm alig zavart. A vizsgálat megindult ugyan, de a kérdésekre biztosan és könnyen megfeleltem. Házkutatást is tartottak, de természetesen semmit sem vettek észre. Vidáman és bizakodva néztem jövőm elé.

A negyedik napon váratlanul újabb rendőri bizottság jelent meg, hogy újabb szigorú házkutatást tartson. Biztos lévén a dolgomban, és feltétlen tudatában annak, hogy a holttestre nem találhatnak rá, csöppet sem ijedtem meg. Még csak izgatott sem voltam. A rendőrtiszt felszólított, hogy kövessem. Egy szögletet, egy zugot sem hagytak ki. A végén, már harmad- vagy negyedízben, lementek a pincébe is. Egy arcizmom sem rándult meg. A szívem olyan nyugodtan vert, mint alvó, ártatlan kisgyermeké. Keresztül-kasul jártam a pincét. Nyugodtan sétáltam, karomat mellemen keresztbe fontam. A rendőrség megnyugodott, és már éppen menni készült. Örömöm túlságosan nagy volt ahhoz, hogy magamba tudtam volna fojtani. Égtem a vágytól, hogy legalább egy - diadalittas - szót szóljak, és ártatlanságomról teljes bizonyítékot szolgáltassak.

- Uraim - mondtam, mikor már a lépcső felé haladtunk -, boldog vagyok, hogy eloszlattam minden gyanújukat. Jó egészséget és valamivel több udvariasságot kívánok önöknek. De mindemellett meg kell jegyeznem, uraim, hogy ez nagyszerűen épített ház. (Eszeveszett vágyakozásomban, hogy magam előtt is hencegjek, szinte nem is tudtam, mit beszélek!) Sőt mi több, páratlanul épített ház. Ezek a falak... ne siessenek, uraim!... ezek a falak szilárdan állnak! - És elkapatva hencegésemtől, a kezemben levő pálcával rácsaptam a falra, amely mögött egykor annyira szeretett feleségem holtteste állott.

De jaj! - Isten irgalmazzon és védjen meg ősellenségem karmaitól! - még el sem hangzottak ostoba és kérkedő szavaim, amikor válasz érkezett a sírbolt mélyéből. Eleinte halk és töredezett hang, mint egy gyermek elfojtott sírása, de azután hirtelen elnyújtott, hangos, meg nem szűnő jajongássá dagadt... irtózatos, állati, embertelen hang - üvöltés! - szívszaggató sikoly... félig a borzadály, félig a győzelem vonítása - hang! amely csak a pokolból szabadulhatott ki, az átokvert torkok hangja, a halálra ítélt és halálküzdelmüket vívó démonok rémkiáltása.

Felesleges elmondanom, hogy mit éreztem, gondoltam. Tántorogva a szemközti falnak dőltem. A rendőrcsoport - rémületében és iszonyatában - egy pillanatra szinte megmerevedett a lépcsők alatt. A következő pillanatban egy tucat erőteljes kar dolgozott a falon. A fal lezuhant. A már oszlásnak indult és alvadt vérrel lepett holttest ott állott a nézők szeme előtt. Fején vörösre tárt szájjal és tűzben égő, kimeresztett fél szemével ott ült az átkozott bestia, amelynek végzetes hatalma hajszolt a gyilkosságba, és amelynek áruló hangja juttatott hóhér kezére. A szörnyeteget is befalaztam a sírboltba!

Pásztor Árpád fordítása

TÖRTÉNET A RONGYOS HEGYEKBŐL

Az 1827-es év vége felé Charlottesville-ben laktam, Virginiában, s véletlenül alkalmam volt megismerkedni Mr. Augustus Bedloe-val. Minden tekintetben figyelemre méltó fiatal úriember volt, s bennem mély érdeklődést és kíváncsiságot keltett. Érthetetlennek találtam őt mind erkölcsi, mind fizikai vonatkozásában. Családjáról nem nyerhettem kielégítő felvilágosítást. Honnan jött? Sohasem tudtam meg bizonyosan. Még életkorában is - noha fiatalnak mondom - volt valami, ami nem csekély mértékben megzavart. Bizonnyal fiatalnak látszott, és különös előszeretettel beszélt fiatalságáról, de voltak percek, amikor erőltetés nélkül elhittem volna, hogy százéves. De semmiben sem volt oly sajátságos, mint személyes megjelenésében. Feltűnően magas és vékony volt. Válla nagyon előrehajlott. Tagjai rendkívül hosszúak és soványak. Homloka széles és alacsony. Arcszíne vértelen. Szája nagy és mozgékony, s fogai, bár egészségesek, vadul összevissza nőve, úgyhogy sose láttam még ily egyenlőtlen fogakat emberi fej üregében. S mégis mosolyának kifejezése egyáltalán nem volt visszataszító, mint gondolná az ember; csak változatosság nem volt benne. Mély melankólia volt benne - szüntelen, és fázisokat nem ismerő ború. Szeme abnormálisan tág és kerek, mint a macskaszem. Pupillái is a fény minden növekvésére vagy csökkenésére összehúzódtak vagy kitágultak, mint ahogy a macskafajoknál meg lehet figyelni. Az izgalom perceiben a szemgolyók szinte elképzelhetetlenül megfényesedtek; mintha világító sugarakat bocsátanának ki, nem visszavert, hanem belsejükből jött fényt, akár egy gyertya, vagy a nap; de rendes állapotuk oly fénytelen, ködös és tompa volt, hogy valami rég eltemetett holttest szemeire emlékeztetett.

Úgy tűnt föl, hogy testi különösségei nagyon bántják; félig magyarázó, félig védekező hangon, folyton célzásokat tett rájuk, amelyek eleinte nagyon kellemetlenül érintettek. De nemsokára megszoktam, s kényelmetlen érzésem eloszlott. E célzásokkal, úgy látszik, azt akarta inkább sejtetni, mint határozottan állítani, hogy nem volt mindig olyan fizikailag, amilyen most, hogy neuralgikus rohamok hosszú sorozata rontotta le a szokottnál nagyobb testi szépség állapotából azzá, akit magam előtt látok. Sok éven keresztül kezelte őt egy Templeton nevű orvos - egy körülbelül hetvenéves öregúr -, akit Saratogában ismert meg, s akinek ottani ápolása, legalább úgy képzelte, nagyon jót tett neki. Ennek folytán Bedloe, aki gazdag volt, olyan megegyezést kötött dr. Templetonnal, amely szerint az utóbbi bizonyos bőséges évi járadék fejében ráállott arra, hogy idejét és orvosi tapasztalatait kizárólag ez egy beteg gondozására szentelje.

Dr. Templeton ifjabb éveiben sokat utazott, s Párizsban nagy fokig híve lett Mesmer[75] tanainak; a delejes gyógymód segítségével elérte, hogy páciensének éles fájdalmait könnyíthette; és sikere az utóbbiban természetesen bizonyos mértékű bizalmat keltett a vélemények iránt, melyek ezt a gyógymódot sugallták. A doktor azonban, mint minden rajongó, keményen küzdött, hogy tanítványát egészen megtérítse, s annyiban el is érte célját, hogy a szenvedő hajlandó lett magát számos kísérletnek alávetni. E kísérletek gyakori ismétlése oly eredményt hozott létre, amely napjainkban már egészen közönséges, s csekély vagy semmi figyelmet sem ébreszt, de abban az időben, amelyről írok, még csak igen kevés esete volt ismeretes Amerikában. Arra gondolok, hogy dr. Templeton és Bedloe között lassanként igen határozott és erős *rapport*, azaz delejes viszony állott elő. Azt ugyan nem állíthatom, hogy ez a *rapport* az egyszerű delejes álmot előidéző erő határain túlterjedt volna; de maga ez az erő nagy

[75] Franz Anton Mesmer (1733-1815) - svájci származású osztrák orvos; hisztériás betegeken elsőként alkalmazott hipnózist.

intenzitásra emelkedett. Az első kísérletnél még csütörtököt mondott a hipnotizőr minden erőfeszítése, hogy a magnetikus önkívületet létrehozza. Az ötödik vagy hatodik alkalommal hosszabb próbálgatás után részben sikerült. Csak tizedszerre volt a diadal teljes. Ezután már a páciens akarata rohamosan az orvos akaratának hatása alá került, úgyhogy amikor én megismertem őket, a kísérletező egyszerű kívánságára pillanatok alatt beállt az alvás, még ha a beteg nem is tudott jelenlétéről. Még ma, 1845-ben is, mikor hasonló csodáknak ezrével vagyunk tanúi naponta, figyelemre méltó tényként merem említeni ezt a látszólagos képtelenséget.

Bedloe véralkata a legnagyobb mértékben szenzitív, izgékony, rajongó volt; képzelete különösen erős és termékeny; s bizonnyal még külön erőt nyert a morfium rendes élvezetétől, amelyet nagy mennyiségben vett be naponta, s amely nélkül lehetetlennek érezte volna az életet. Az volt a szokása, hogy minden reggel közvetlen a reggeli után - vagy inkább, mert mást nem evett délelőtt, közvetlen egy csésze méregerős kávé után - bevett egy jókora adagot, s aztán hosszú sétára indult, egyedül, vagy csak a kutyájával, át a vad és komor dombok láncolatán, melyek Charlottesville-től nyugatra és délre nyúlnak, s melyeket a Rongyos Hegyek nevével tiszteltek meg.

Egy borult, meleg, ködös napon, november vége felé, az évszakok azon különös interregnuma idején, melynek Amerikában indián nyár a neve, Mr. Bedloe útnak eredt, mint rendesen, a dombok közé. Elmúlt az egész nap, és nem tért vissza.

Este nyolc óra körül, mivel aggódtunk már hosszúra nyúlt távolmaradásán, éppen keresésére akartunk indulni, mikor váratlan megjelent, nem rosszabb egészségben, mint rendesen, s talán a szokottnál még kissé jobban fölhangolva. Ahogyan útjáról beszámolt, s elmondta az eseményeket, melyek visszatartották, csakugyan rendkívüli történet volt.

- Talán emlékeztek - mondta -, reggel kilencre járt, mikor Charlottesville-t elhagytam. Lépteimet egyenest a hegyek felé irányoztam, és tíz körül egy völgytorokba értem, mely ismeretlen volt előttem. Nagy érdeklődéssel követtem a hegyszoros kanyargását. A táj, mely minden oldalról szemem elé tárult, fenségesnek alig lett volna mondható; de megvolt benne a vigasztalan komorságnak valami leírhatatlan s számomra gyönyörűséges hangulata. A magány tökéletesen szűznek látszott. Akaratlanul is azt kellett gondolnom, hogy a zöld hantokra s szürke kövekre, amelyeken jártam, még nem lépett előttem emberi lény lába. A szurdok bejárata oly teljesen elzárt, s valósággal csak a véletlenek egész sorozata révén fölfedezhető, hogy egyáltalában nem lehetetlen: talán csakugyan én voltam az első - az első és egyetlen kalandkereső, aki valaha behatolt e rejtekbe.

A sűrű és különös köd, vagy gőz, mely az indián nyarat jellemzi, s mely súlyosan csüggött minden földi dolog fölött, kétségkívül még mélyítette a határozatlan benyomást, amit ezek a földi dolgok keltettek. Oly sűrű volt ez a kellemes köd, hogy sose láttam az útból egyszerre több, mint egy tucat yardnyit magam előtt. Az út rendkívül kanyargós volt, s minthogy a nap elrejtőzött, hamarosan elvesztettem minden fogalmamat arról, hogy mely irányból indultam. Közben a morfium is megtette szokásos hatását - az egész külső világot megragadó érdekességgel ruházta föl. Egy levél rezdülésében - egy fűszál színárnyalatában - egy lóhere formájában - egy méh zsongásában - egy harmatcsöpp csillanásában - a szél lélegzetében - a bágyadt illatokban, melyek az erdőből jöttek - ösztönzések egész mindensége áradt, vidám és tarka raja a rapszodikus és rendszertelen gondolatoknak.

Így elszórakozva jártam órák hosszat, mialatt a köd oly nagy mértékben mélyült körülöttem, hogy valósággal tapogatva kényszerültem keresni az utat. S most leírhatatlan rossz érzés lepett meg - az ideges habozás és remegés egy neme. Már lépni se mertem, féltem, hogy valami

mélységbe bukhatom. Azonkívül különös mendemondák jutottak eszembe a Rongyos Hegyekről s a félelmes és vad emberfajról, amely erdeiket s barlangjaikat lakja. Ezer határozatlan képzelődés szállt rám és zavart meg - mennél határozatlanabb, annál aggasztóbb. S egyszerre figyelmemet hangos dobverés vonta magára.

Bámulatom, mint gondolható, óriási volt. Dobszó, ezek közt a vad hegyek közt, hallatlan jelenség. Az arkangyal trombitájának hangja sem lephetett volna meg különben. De a meglepetésnek és zavarnak új s még hökkentőbb forrása várt még rám. Vad csörgés vagy csilingelés hangzott, mintha egy nagy kulcscsomó zörögne, s abban a pillanatban egy sötét arcú, félmeztelen ember rohant el visítva mellettem. Olyan közel ért hozzám, hogy forró leheletét éreztem arcomon. Egyik kezében valami szerszámot tartott, amely egy csomó acélgyűrűből állt, s futás közben erősen csapkodta. Alig tűnt el a ködben, mikor utána lihegve, tátott szájjal és villogó szemekkel egy nagy vadállat iramodott. Nem tévedhettem a fajtára nézve. Hiéna volt.

Ennek a szörnynek a látása inkább csitította, mint növelte félelmemet, mert most bizonyos lettem, hogy álmodom, s iparkodtam magamat éber öntudatra költeni. Bátor és élénk mozdulattal előreléptem. Megdörzsöltem a szemem. Hangosan kiáltottam. Húsomba csíptem. S mikor egy kis forrás tűnt elém, fölébe hajolva megmostam kezemet, arcomat s nyakamat. Ez, úgy tűnt föl, eloszlatja az érthetetlen érzéseket, melyek mindeddig gyötörtek. Új emberként keltem föl a forrás mellől, s szilárdan és bizakodva mentem tovább ismeretlen utamon.

Végre, elcsigázva a kimerültségtől s a légkörnek valami nyomasztó sűrűségétől, leültem egy fa alá. Éppen kivillant a napfénynek egy gyenge csilláma, s a falevelek árnyéka halványan, de határozottan kirajzolódott a fűre. Csodálkozva bámultam ezt az árnyékot percekig. Különössége szinte kábulatba meresztett. Fölnéztem. Pálma volt.

Ugorva szöktem föl, s a remegő izgalom állapotában az a föltevés, hogy álmodom, nem tudott megnyugtatni. Láttam, éreztem, hogy érzékeim fölött tökéletesen uralkodom, s ezek az érzékek most újra ilyen hihetetlen élményt nyújtottak lelkemnek. S a hőség egyszerre tűrhetetlenné vált. Furcsa illat tette terhessé a szellőt. Halk, folytonos moraj jutott fülembe, mint egy dagadt, de lassú folyóvíz moraja, keverve az emberi sokaság hangjainak sajátságos zümmögésével.

S míg így hallgatóztam, mélységes bámulattal, melynek leírását meg sem kell kísérelnem, egy erős és rövid szélroham, mint egy varázspálca legyintése, elvitte a tájra nehezedő ködöt.

Egy magas hegy lábánál találtam magamat, lenézve egy tág rónaságra, amelyen át méltóságos folyam kanyargott. A folyam partján keleties formájú város állt, amilyenekről az *Ezeregyéjszaká*-ban olvasunk, de még sokkal sajátságosabb jellegű, mint bármelyik ott leírt hely. Onnan, ahol álltam, magasan a város szintje fölött, minden zugát és szögletét láthattam, akárcsak térképen kirajzolva. Utcája szinte számtalannak látszott, minden irányban szabálytalanul keresztezve egymást, de inkább hosszú, kanyargó sétányok voltak, mint utcák, s valósággal hemzsegtek a néptől. A házak vadul festőiek. Mindenfelé balkonok, verandák, minaretek, fülkék és fantasztikusan faragott erkélyek vadona. Bazár is rengeteg; s kirakva dús áruk, végtelen változatosságban és bőségben, selymek, csalánszövetek, pazar késesáruk s a legpompásabb ékszerek és gyöngyök. Ezek mellett minden oldalról zászlók és palankinok, gyaloghintók sűrűn lefátyolozott délceg hölgyekkel, gazdagon nyergelt elefántok, groteszk művű bálványszobrok, dobok, lobogók és gongok, lándzsák, ezüst- és aranybuzogányok voltak láthatók. És a tömeg közt, a lárma s az általános keveredés és zavar közepette, a fekete és sárga emberek, turbánok, kaftánok, libegő szakállak közt fölpántlikázott szent bikák megszámlálhatatlan soka csatangolt, a mocskos, de megszentelt majmok hatalmas légiói pedig

zsivajgva s visítozva kúsztak föl a mecsetek párkányaira, s kapaszkodtak a minaretekre s erkélyekre. A nyüzsgő utcáktól a folyam partjáig lépcsők számtalan emeletei ereszkedtek, fürdőkhöz vezetve, maga a folyam szinte nehézséggel látszott utat törni a fenékig megrakott hajók hatalmas flottái közt, melyek széltében-hosszában ellepték felszínét. A város határain túl sűrűn és fenséges csoportokban nyúlt égnek a pálma és a kókusz, egyéb óriás és egzotikus öreg fák között; s itt-ott rizsföldeket lehetett látni, egy parasztnak zsúptetős kunyhaját, tavat, vagy magányos templomot, cigánytelepet, vagy egy bájos leányt, amint vödörrel a fején, egyedül, a fenséges folyam partja felé igyekezett.

Természetesen most azt mondjátok, hogy álmodtam; de nem álmodtam. Amit láttam - amit hallottam - amit éreztem - amit gondoltam - abban semmi sem volt az álom félreismerhetetlen hangulatából. Minden szigorúan összefüggött. Először, kételkedve, hogy valóban ébren vagyok-e, egy csomó próbát tettem, amelyek hamarosan meggyőztek, hogy igenis ébren vagyok. Ha valaki álmodik, s álom közben gyanítja, hogy csak álom, a gyanú kivétel nélkül igaznak bizonyul, és az alvó majdnem mindig azonnal fölébred. Novalis[76] eszerint nem téved, mikor azt mondja: „Ha azt álmodjuk, hogy álmodunk, már közel vagyunk az ébredéshez.” Ha a látomás megtörtént volna velem, pontosan úgy, ahogy leírtam, de egy pillanatig sem gyanakodtam volna rá, hogy álom, akkor teljességgel álom lehetne; de úgy, ahogy volt, rögtön meggyanúsítva és próbák alá vetve: másfajta tüneményekközé kell soroznom.

- S ebben nem vagyok biztos, hogy nincs igaza - jegyezte meg dr. Templeton -, de kérem, folytassa. Ön tehát fölkelt, és lement a városba.

- Fölkeltem - folytatta Bedloe, mély csodálkozás kifejezésével nézve a doktorra -, fölkeltem, ahogy mondja, és lementem a városba. Utamban nagy néptömeg közé kerültem, mely minden útról egyetlen irányban tolongott, s minden mozdulatában izgalmat árult el. Különös hirtelenséggel, s mintegy érthetetlen impulzus folytán, furcsa, személyes érdeklődés járta át lelkemet az iránt, ami itt folyamatban volt. Mintha éreztem volna, hogy fontos szerepet kell benne játszanom, anélkül, hogy pontosan tudtam volna, mi az. A tömeg ellen azonban, amely körülvett, mély gyűlöletet éreztem magamban. Visszahúzódtam közülük, s gyorsan, kerülő úton, elérve a várost, beléptem. Itt mindenhol zaj és küzdelem tombolt. Egy kis csapat ember, félig indus, félig európai ruhában, s részben brit uniformist viselő tisztek vezetésével, csatába bocsátkozott a szövetségesek nyüzsgő csőcselékének nagy túlerejével. A gyengébb félhez csatlakoztam, fölfegyverkezve egy elesett tiszt fegyvereivel, s a kétségbeesés ideges vadságával küzdve, magam sem tudtam, ki ellen. Nemsokára erőt vett rajtunk a sokaság, s egy kioszkféle épületben kényszerültünk menedéket keresni. Itt elbarikádoztuk magunkat, s egyelőre biztonságban voltunk. Egy lőrésen át, a kioszk csúcsáról, nagy tömeget láttam, dühös izgalomban, amint körülvett s vadul ostromolt egy vidám palotát, mely kiszögellt a folyam fölött. S most ennek a palotának egyik toronyablakából egy elpuhult, nőies alak ereszkedett le, kísérőinek turbánjaiból font kötél segélyével. Egy csónak volt ott készenlétben, azon szökött a folyam túlsó partjára.

S most új cél kerítette hatalmába lelkemet. Társaimhoz pár sietős, de erélyes szót szóltam, s miután sikerült néhányat közülük megnyerni szándékomnak, kirontottunk a kioszkból kétségbeesett kirohanással. Áttörtünk a tömeg között, mely körülvette. Először meghátráltak előttünk. Majd újra összeszedelőzködtek, őrülten viaskodtak, s megint meghátráltak. Közben messze vetődtünk a kioszktól, s eltévedtünk, összegabalyodtunk a magas, kiszögellő házak sikátorai közt, melyeknek rejtekeibe sohasem süthetett be a nap. A csőcselék vadul

[76] Friedrich Leopold von Hardenberg (1772-1801) - német romantikus költő, regényíró.

szorongatott; lándzsáikkal s nyilaik záporával borítottak el. Ezek a nyilak nagyon érdekesek voltak, és sok tekintetben a malájok csavart nyilaira hasonlítottak. A csúszó kígyó vonagló testét utánozták, hosszúak voltak és feketék, mérgezett szakállal. Egy ilyen nyíl a jobb halántékomba csapott. Megszédültem és elestem. Rögtöni, rettenetes rosszullét fogott el. Küzdöttem... lihegtem... meghaltam...

- No, most már aligha fogsz ragaszkodni ahhoz az állításodhoz - szóltam én mosolyogva -, hogy nem csak álmodtad az egész kalandodat. Csak nem akarod elhitetni velünk, hogy halott vagy?

Mikor ezeket a szavakat mondtam, természetesen valami tréfás választ vártam Bedloe-tól; de nagy bámulatomra habozott, remegett, félelmesen sápadt lett, és néma maradt. Templetonra néztem. Ő fölegyenesedett, mereven ült székén, fogai vacogtak, és szeme majd kiugrott.

- Tovább! - mondta végre rekedten Bedloe-nak.

- Pár percig - folytatta Bedloe - egyetlen érzésem, egyetlen érzékletem a sötétség és léttelenség érzése volt, a halál tudatával. Végre... heves és hirtelen ütés szakadt keresztül lelkemen... mintha megrázta volna... mint egy villamosütés. Evvel visszatért a rugalmasság és a fény érzése. A fényt éreztem - nem láttam. Egy pillanat alatt... mintha fölemelkedtem volna a földről. De nem volt testi, nem volt látható, hallható vagy tapintható létem. A csőcselék eltűnt. A zsivaj elnémult. A városban aránylag nyugalom volt. Alattam hevert a holttestem, a nyíl jobb halántékomban, s egész fejem szörnyen földagadva és eltorzulva. De mindezeket éreztem - nem láttam. Semmi sem érdekelt. Az a hulla is valami idegen dolognak látszott, amihez semmi közöm. Akaratom nem volt, de mintha mozgásban lettem volna, s úszva lengtem el a városból, a kerülő út vonala mentén, amerre bejöttem. Mikor elértem azt a pontot a hegyszakadékban, ahol a hiénával találkoztam, újra mintha galvánelem ütése rázott volna meg; a súly, az akarat, az anyag érzése visszatért. Megint az lettem, aki voltam eredetileg, s mohón irányoztam hazafelé lépteimet, de a történtek nem vesztettek semmit a valóság elevenségéből, s még most sem tudom, egy pillanatra sem, arra kényszeríteni értelmemet, hogy álomnak tekintsem...

- Nem is volt álom - mondta Templeton ünnepélyes arckifejezéssel -, de nehéz lenne megmondani, hogy mi más névvel kellene neveznünk. Ismerjünk el egyelőre annyit, hogy a mai ember lelke bámulatos pszichológiai felfedezések küszöbén áll. Elégedjünk meg ezzel a feltevéssel. A többire nézve némi magyarázatot tudok adni. Itt van egy vízfestésű rajz, amit előbb meg kellett volna mutatnom, de mindeddig valami érthetetlen borzalomérzés megakadályozott benne, hogy megmutassam.

A képre néztünk, melyet elénk tartott. Én semmi különöset nem láttam rajta; de Bedloe-ra csodálatos hatással volt. Majdnem elájult, amint meglátta. Pedig nem volt egyéb, mint miniatűr portré - igaz, hogy csodálatosan pontos portré - a saját nagyon is jellegzetes arcvonásairól. Legalább én ezt gondoltam, míg szemléltem.

- Láthatják - szólt Templeton -, hogy ennek a rajznak a dátuma - itt van, alig kivehetően, ebben a sarokban - 1780. Abban az évben festették. Egy elhunyt barátom arcképe - a neve Mr. Oldeb -, aki nagyon közel állt hozzám Calcuttában, Warren Hastings kormányzósága idején. Akkor nem voltam több, mint húszéves. Mikor önt, Mr. Bedloe, először megláttam Saratogában, a csodálatos hasonlóság e kép és az ön vonásai közt, arra bírt, hogy önhöz közeledjem, barátságát keressem, és megkössem önnel azt a szerződést, melynek eredménye, hogy most az ön állandó társa vagyok. Részben, s talán főleg, elhunyt barátomnak fájdalmas emléke ösztönzött erre, de másrészt valami gyötrő s némiképp borzalmas kíváncsiság is az ön személye iránt.

Ön a látomás részletes elbeszélésében, mely a hegyek közt tűnt ön elé, a legaprólékosabb pontossággal írta le Benares indiai várost, a Szent Folyam partján. A zavargások, az ütközet, a mészárlás a Cheyte Sing-féle felkelés valóban megtörtént epizódjai voltak, mely 1780-ban folyt le, mikor Hastings életét is veszély fenyegette. A férfiú, aki a turbánokból font kötélen menekült, maga Cheyte Sing volt. A kioszkba szorult csapat szipoj katonákból[77] és brit tisztekből állott, élükön Hastingsszel. Ebben a csapatban ott voltam én is, és mindent megtettem, hogy megakadályozzam annak a tisztnek elhamarkodott és végzetes kirohanását, aki a zsúfolt utcák közt egy bengáli mérgezett nyilától találva elesett. Ez a tiszt a legjobb barátom volt: Oldeb. Ebből a kéziratból láthatja - itt a beszélő egy jegyzetkönyvet húzott elő, amelynek több lapja nyilván egészen friss írással volt írva -, hogy pont abban az órában, amikor ön ezeket a dolgokat a hegyek közt átélte, én éppen azzal voltam elfoglalva, hogy részleteiket itthon papírra vetettem...

Körülbelül egy héttel ez után a beszélgetés után a következő hír jelent meg egy charlottesville-i lapban:

„Fájdalmas kötelességet teljesítünk, amikor Mr. Augustus Bedloe halálát jelentjük. A megboldogult úriembert szeretetre méltó modora és számos kiváló tulajdonsága régóta népszerűvé tette Charlottesville polgárai előtt.

Mr. Bedloe-t néhány év óta erős neuralgia gyötörte, mely gyakran fenyegetett végzetes kimenetellel; de ezt halálának csak közvetett okául lehet tekinteni. A közvetlen ok rendkívül különös volt. Néhány napja kirándulást tett a Rongyos Hegyekbe, s könnyű náthát és lázt kapott, melyet az agynak nagy vérbősége kísért. Hogy ezt enyhítse, orvosa, dr. Templeton, helyi vérelvonást alkalmazott. Piócákat raktak a halántékára. S mikor a páciens félelmesen rövid idő alatt elhunyt, kitűnt, hogy a piócákat tartalmazó edénybe véletlenségből belekerült egyike azoknak a mérges, féreg formájú vérszopóknak, melyek olykor a környékbeli mocsarakban előfordulnak. Ez a teremtmény egy kis érre tapadt, a jobb halántékon. Nagy hasonlatossága a gyógypiócával okozta, hogy a tévedést csak későn vették észre.

NB. - A charlottesville-i mérges piócát mindig megkülönbözteti a gyógypiócától fekete színe s különösen vonagló vagy féregszerű mozgása, mely feltűnően hasonlít a kígyó mozgásához."

Éppen erről a figyelemre méltó balesetről beszéltem a szóban forgó hírlap szerkesztőjével, mikor eszembe jutott megkérdezni, hogyan történt, hogy az elhunyt nevét Bedloe-nak szedték.

- Felteszem - mondottam -, hogy volt valami okuk erre az írásmódra. Én mindig azt hittem, hogy ezt a nevet e-vel írják a végén.

- Okunk?... nem - felelte. - Csupán sajtóhiba. A név Bedloe, e-vel; az egész világon így írják, és sohasem láttam másképp életemben.

„Akkor - mondtam magamban, míg továbbmentem -, akkor csakugyan úgy van, hogy az igazság néha különösebb, mint minden fantázia - mert Bedloe, *e* nélkül, mi más, mint Oldeb, megfordítva? S ez az ember azt mondja, hogy csak sajtóhiba."

Babits Mihály fordítása

[77] Az indiai angol hadseregben szolgáló bennszülött katonák (perzsa).

AZ ELSIETETT TEMETÉS

Vannak bizonyos témák, amelyeknek érdekessége mindenkit leköt, de sokkalta borzalmasabbak, semhogy szabályos szórakoztató olvasmány célját szolgálhatnák. Ezeket kerülnie kell a merőben romantikus írónak, ha nem akarja sérteni vagy éppenséggel elundorítani olvasóját. Efféle témákhoz nyúlni csak akkor lehet illendően, ha a szigorú és fenséges igazság megerősíti és szentesíti őket. Igen „kellemes kínszenvedéssel" izgulunk - például - a berezinai átkelésről, a lisszaboni földrengésről, a londoni pestisről, a Szent Bertalan-éji öldöklésről vagy a calcuttai Fekete Lyukban megfulladt százhuszonhárom rabról szóló elbeszéléseken. De ezekben az elbeszélésekben a történelmi valóság az izgató. Ha a fantázia szüleményei volnának, egyszerűen undorral fordulnánk el tőlük.

Mindössze néhány olyan kiemelkedő sorscsapást említettem, amelyet feljegyeztek a krónikák; de ezeknek méretei nem kevésbé élénken izgatják a képzeletet, mint maga a sorscsapás jellege. Nem szükséges emlékeztetnem az olvasót, hogy az emberi nyomorúságok terjedelmes és hátborzongató lajstromából kiválaszthattam volna sok olyan egyéni esetet, amely teljesebben mutatja meg a szenvedés lényegét, mint ezeknek a hatalmas méretű katasztrófáknak bármelyike. Az igazi szerencsétlenség - a végső baj - valóban mindig egyéni, és nem szerteágazó. Azért, hogy a gyötrelem végleteit az egyes ember szenvedi el, sohasem az emberek tömege - mondjunk köszönetet az irgalmas Istennek.

Kétségtelen, hogy az élve eltemettetés az elhalálozás legiszonyúbb végleteinek egyike. A gondolkozó ember aligha tagadhatja, hogy ez gyakran, igen gyakran előfordul. Az életet a haláltól elválasztó határ homályos és bizonytalan. Ki mondhatja meg, hol végződik az egyik és hol kezdődik a másik? Tudjuk, hogy vannak betegségek, amelyeknél beállhat a nyilvánvaló életműködés teljes megszűnése, ám az ilyen megszűnés mégis pusztán csak szünetelés, ahogy helyesen nevezik. A felfoghatatlan gépezetnek csak időleges szünetei ezek. Bizonyos idő elteltével valamely láthatatlan, rejtelmes alapelv újból mozgásba hozza a bűvös áttételeket, a boszorkányos kerekeket. Az ezüsthúr nem lazult meg mindörökre, az aranykehely nem törött el jóvátehetetlenül. De hol volt időközben a lélek?

Eltekintve mindazonáltal attól az *a priori*[78] elkerülhetetlen következtetéstől, hogy ilyen okoknak ilyen következményei támadhatnak; hogy az életjelenségek szünetelését nemegyszer, természetszerűen, elsietett temetés követi; eltekintve ettől a meggondolástól, az orvosi és mindennapi tapasztalat révén közvetlen tanúbizonyság áll rendelkezésünkre annak igazolására, hogy valóban rengeteg ilyen temetés fordult már elő. Ha kell, akár száz hiteles esetet is említhetek hirtelenében. Egy igen figyelemreméltó eset, amelynek körülményei még frissen élhetnek néhány olvasóm emlékezetében, nemrégiben történt, a szomszédos Baltimore városban, ahol kínos, heves és széles körű izgalmat váltott ki. A város egyik köztiszteletben álló polgárának, egy kiváló ügyvédnek és kongresszusi képviselőnek feleségét hirtelen rejtélyes betegség támadta meg, amellyel szemben tanácstalanul állt orvosainak minden tudása. Hosszú szenvedés után az asszony meghalt, vagy úgy vélték, hogy meghalt. Senki sem gyanította, vagy senkinek sem volt oka gyanakodni, hogy nem halt meg igazán. A halál minden megszokott jegyét mutatta. Arca hegyes és beesett volt, mint a halottaké, ajka a szokásos márványszerű halványságot öltötte fel, szeme fénye kihunyt, teste kihűlt, az érverés megszűnt. A test három napig feküdt temetetlenül, ezalatt kőmerevségűvé vált. Egyszóval: siettették a temetést, a vélt felbomlás gyors előrehaladásától tartva.

---

[78] eleve (latin).

A hölgyet a családi sírboltba helyezték, amelyet a rákövetkező három évben nem bolygattak meg. Ennek az időnek leteltével felnyitották, hogy egy szarkofágot helyezzenek el benne; de jaj, minő rémületes megrázkódtatás várt a férjre, aki személyesen tárta fel az ajtót! Amint szárnyai kilódultak helyükből, egy fehérbe burkolt valami hullott csörömpölve a férj karjaiba. Feleségének csontváza volt az, amelynek leplét még nem lepte be a penész.

A gondos vizsgálat nyilvánvalóvá tette, hogy a nő az eltemetést követő két napon belül életre kelt, s a koporsó az asszony kétségbeesett küszködésétől valami polcról vagy párkányról a padlóra zuhant, és annyira összetört, hogy foglya kiszabadulhatott belőle. A lámpást, amelyet véletlenül olajjal telten hagytak hátra a sírboltban, üresen találták - tartalma valószínűleg elpárolgott. A félelmetes kamrába levezető lépcső legfelső fokán a koporsó egy nagyobb darabja hevert; úgy látszik, ezzel igyekezett az asszony a vasajtót döngetve felhívni magára a figyelmet. Közben elájulhatott vagy esetleg meg is halhatott a rémülettől, és elestében halotti leple beleakadt egy befelé nyúló vaskampóba. Így maradt és rothadt el álló helyzetben.

1810-ben az élve eltemettetés olyan esete történt Franciaországban, amelynek körülményei ékesszólóan bizonyítják azt az állítást, hogy a valóság gyakran felülmúlja a képzeletet.

A történet hősnője bizonyos Mademoiselle Victorine Lafourcade, egy előkelő és vagyonos család fiatal és nagyon szép leánya. Számos udvarlója közül az egyik Julien Bossuet volt, egy szegény párizsi *littérateur*, vagyis újságíró. Tehetsége és szeretetreméltósága magára vonta a gazdag örökösnő figyelmét, aki, úgy látszik, hűségesen szerette, de származási gőgje mégis arra bírta végül, hogy kikosarazza, és egy Monsieur Renelle nevű bankárhoz és meglehetősen magas rangú diplomatához menjen nőül. Ez az úriember azonban a házasságkötés után elhanyagolta feleségét, sőt talán még bántalmazta is. Az asszony néhány évi boldogtalan házasság után meghalt, állapota legalábbis annyira hasonlatos volt a halálhoz, hogy mindenkit megtévesztett, aki csak látta. Eltemették nem sírboltba, hanem közönséges sírba, szülőfaluja temetőjében. Hajdani szerelmese kétségbeesetten, és szívében az egykori lángoló vonzalom emlékével, a fővárosból a távol eső vidékre utazott, ahol a falu fekszik, azzal a romantikus céllal, hogy kiföldelje a holttestet, és magához vegye pompázó szépségű hajfürtjeit. Megtalálta a sírt. Éjfélkor kiásta a koporsót, felnyitotta, és éppen levágni készült a hajat, amikor arra figyelt fel, hogy a szeretett szempár kinyílik. És valóban, a hölgyet élve temették el. Életereje még nem hagyta el egészen, és szerelmesének ölelése feltámasztotta abból a letargiából, amelyet tévesen halálnak véltek. A férfi lázas sietséggel falusi szállására vitte. Nagy hatású erősítőszereket alkalmazott, amelyeknek használatát nem csekély orvosi tudása sugallta. A nő végül is életre kelt. Ráismert megmentőjére. Vele maradt, amíg lassan, fokról fokra vissza nem nyerte egészségét. Asszonyi szíve, mely nem volt kőből, és beérte e végső szerelmi bizonyítékkal, meglágyult, s most már végérvényesen Bossuet-nek ajándékozta. Nem tért vissza többé férjéhez, hanem eltitkolva előle feltámadását, szerelmesével Amerikába szökött. Húsz év múltával visszatértek Franciaországba, abban a hiszemben, hogy az idő annyira megváltoztatta a hölgy külsejét, hogy baráti köre nem ismerheti fel. Ám tévedtek: Monsieur Renelle első találkozásukkor azonnal ráismert, és visszakövetelte nejét. Az asszony ellene szegült a követelésnek, és a törvényszék helyt adott ellenkezésének, kimondva, hogy a rendkívüli körülmények, valamint az eltelt hosszú idő nemcsak méltányossági alapon, hanem törvényesen is eltörölték a férj hatalmát felesége felett.

A lipcsei *Orvostudományi Közlöny*, ez a nagy tekintélyű és érdemes folyóirat, amelyet bízvást lefordíttathatnának és kiadhatnának egyes amerikai könyvkereskedők, a szóban forgó kérdésnek egy igen elszomorító esetét közli legutóbbi számainak egyikében.

Egy tüzértiszt, hatalmas termetű és robusztus egészségű férfi, akit megbokrosodott lova levetett hátáról, igen súlyos fejsérülést szenvedett. Nyomban eszméletét vesztette; a koponya kis mértékben betört, de közvetlen veszélytől tartani nem kellett. A koponyalékelést sikeresen végezték el. Eret vágtak a betegen, és a gyógyítás egyéb szokott módjait alkalmazták. Mégis fokról fokra mélyebb és reménytelenebb eszméletlenség vett erőt a tüzértiszten, és végül is azt hitték: halott.

Meleg volt az idő, és a tisztet illetlen sietséggel eltemették az egyik köztemetőben. Csütörtökön volt a temetés. A rákövetkező vasárnap, ahogy az általában lenni szokott, a temetőt elözönlötték a látogatók, és déltájban általános izgalmat keltett egy parasztembernek az a kijelentése, hogy miközben a tiszt sírján ült, világosan érezte, mozog alatta a föld, mintha valaki erőlködve küszködnék odalenn. Eleinte alig szenteltek figyelmet a parasztember állításának; de szemmel látható rémülete és az a csökönyös konokság, amellyel meséje mellett kitartott, végül is megtette természetes hatását a tömegre. Nagy sietve ásókat hoztak, és a szégyenletes sekélyen megásott sír néhány perc múlva olyannyira feltárult, hogy előtűnt lakójának feje. Látszólag halott volt; de majdnem egyenesen ült koporsójában, amelynek fedelét ádáz küzdelemmel sikerült részben felemelnie.

Azonnal a legközelebbi kórházba vitték, ahol megállapították, hogy még él, habár fulladásos állapotban van. Néhány óra múlva magához tért, felismerte barátait, és töredékes mondatokban beszámolt a sírban átélt gyötrelmeiről.

Elbeszéléséből kiderült, hogy miközben eltemetve feküdt, több mint egy óráig tudatában kellett lennie, hogy él, mielőtt érzéketlenségbe merült volna. A sírt gondatlanul és lazán töltötték meg rendkívül porhanyós földdel, és így némi kis levegő szivárgott át rajta. A tiszt hallotta a tömeg lépteit odafenn, és igyekezett, hogy őt is meghallják. Úgy látszik, mondotta, hogy a temetői sokaság zaja ébresztette fel mély álmából, de alig ébredt fel, már rá is eszmélt, micsoda borzalmas helyzetbe került.

Feljegyezték, hogy a páciens állapota javult, és úgy látszott, jó úton halad a végleges gyógyulás felé, amikor áldozatul esett a kuruzsló orvosi kísérletezésnek. A galvánelemet alkalmazták nála, és a beteg hirtelen belehalt abba a lázas önkívületbe, amelyet ez a gyógymód olykor kivált.

A galvánelem említése viszont emlékezetembe idéz egy idevágó, jól ismert és egészen rendkívüli esetet, amikor alkalmazása megfelelő eszköznek bizonyult egy fiatal londoni ügyvéd életre keltésére, aki két napon át eltemetve feküdt. 1831-ben történt ez, és akkoriban mindenütt, ahol csak szóba került, igen nagy szenzációt keltett.

A páciens, Mr. Edward Stapleton, látszólag tífuszos lázban halt meg, de bizonyos rendellenes tünetek izgatták kezelőorvosai kíváncsiságát. Felkérték barátait, hogy járuljanak hozzá a boncoláshoz, de ők nem voltak hajlandók engedélyezni. Ahogy az ilyen visszautasítások esetében gyakran megtörténik, az orvosnövendékek elhatározták, hogy kiföldelik a holttestet, és szabad idejükben titkon felboncolják. Könnyű volt megegyezni a Londonban bőven található hullatolvajok egyikével, és a temetést követő harmadik éjszakán a vélt holttestet kiásták nyolc láb mélységű sírjából, és az egyik magánkórház műtőtermébe szállították.

Már fel is vágták jó darabon a hasat, amikor a test friss, és az enyészetnek semmi jelét nem mutató állapota azt sugallta az orvosoknak, hogy a galvánelemet alkalmazzák. Egyik kísérlet a másikat követte, s rögtön be is állt a szokásos hatás, minden különösebb jellegzetesség nélkül, kivéve, hogy a rángatózó mozgás egy vagy két alkalommal a szokásosnál nagyobb fokú élethasonlóságot mutatott.

Már későre járt. Hajnalodott, és ajánlatosnak vélték, hogy végre a boncoláshoz lássanak. Az egyik diák azonban különösképpen szerette volna kipróbálni valamiféle elméletét, és nem nyugodott, amíg az elemet az egyik mellizomra nem alkalmazták. Durva vágást ejtettek rajta, és sietősen érintkezésbe hoztak vele egy drótot. A páciens gyors, de egyáltalában nem rángatózó mozdulattal felkelt az asztalról, a terem közepéig lépkedett, néhány másodpercig nyugtalanul tekintett körül, aztán - megszólalt. Érthetetlen volt, amit mondott, de szavakat ejtett ki; szótagolása jól kivehető volt. Majd elhallgatott, és a padlóra zuhant.

Pár percig mindnyájukat rémület bénította meg, de az eset sürgőssége hamarosan visszaadta lélekjelenlétüket. Szemmel látható volt, hogy Mr. Stapleton, bár ájultan hever, de él. Éterrel magához térítették, és egészsége gyorsan helyreállt. Visszatérhetett barátai közé, akik előtt azonban mindaddig titokban tartották feltámadását, amíg visszaeséstől már nem kellett többé tartani. Elképzelhető csodálkozásuk, lelkendező ámulatuk!

Ennek az esetnek legizgalmasabb sajátosságáról maga Mr. Stapleton számol be. Kijelenti, hogy egész idő alatt egyszer sem volt teljesen eszméletlen; hogy tompán és zavarosan mindennek tudatában volt, ami vele történik, attól a perctől kezdve, hogy orvosai holtnak nyilvánították, egészen addig, amíg ájultan zuhant a kórház padlójára. „Élek” - ez volt az az érthetetlen szó, amelyet, ráeszmélve, hogy boncolóteremben van, végső szorultságában ki akart mondani.

Könnyű lenne még sok-sok hasonló esetet felsorolni, de nem teszem, mert igazán nem szükségesek ahhoz, hogy megállapítsuk a tényt: előfordulnak elsietett temetések. Ha elgondoljuk, hogy, a dolog természeténél fogva, milyen ritkán áll módunkban felfedezni egy-egy ilyen esetet, el kell ismernünk, gyakran megtörténhetik anélkül is, hogy tudnánk róla. Tény az, hogy ritkán bolygatnak meg temetőt, bármily célból, bármily mértékben anélkül, hogy ne találnának csontvázakat a legszörnyűségesebb gyanúra okot adó helyzetben.

Igen, a gyanú szörnyűséges, de még szörnyűségesebb maga az ilyen fátum. Habozás nélkül kijelenthetjük: semmi sem sejtethetné borzalmasabban a testi és lelki gyötrelem maximumát, mint az élve eltemettetés. Az elviselhetetlen nyomás a tüdőn - a nyirkos föld fojtogató kipárolgása - a szoros halotti lepel - a szűk lakóhely merev ölelése - a teljes éj sötétsége - a csönd, mely tengerként borít el - a Győztes Féreg[79] láthatatlan, de érezhető közelsége; hozzá még arra gondolni, hogy odafenn levegő van, és zöldell a fű; emlékezni drága barátokra, akik szinte repülnének, hogy megmentsenek, ha csak sejtelmük volna is sorsunkról; az a tudat, hogy szörnyű végzetünkről sohasem tudhatnak meg semmit; hogy reménytelen sorsunk nem különbözik a valóságos halottakétól - mindezeknek megfontolása, mondom, oly félelmetes és elviselhetetlen borzalommal tölti el a még dobogó szívet, amelytől a legmerészebb képzeletnek is el kell rémülnie. Nem ismerünk a földön ehhez fogható gyötrelmet, nem álmodhatunk fele ilyen szörnyűséget a pokol mélységes birodalmában sem. Ilyenformán minden, erről a témáról szóló elbeszélés mélységesen érdekes; a téma keltette szent borzalomnak révén azonban ez az érdekesség, igen természetesen és igen nagy mértékben, attól a meggyőződésünktől függ, hogy az elbeszélt história igaz-e. Amit most elmondani készülök, azt tulajdon valóságos megismerésemből, saját kétségbevonhatatlan és személyes tapasztalatomból merítem.

Több éven át valamilyen különös rendellenesség hatalmasodott el rajtam, amelyet az orvosok, pontosabb meghatározás híján, egyértelműen katalepsziának[80] neveztek. Habár ennek a betegségnek közvetlen oka, előidézője, sőt diagnózisa még rejtélyes, nyilvánvaló és szemmel

---

[79] A *Ligeiá*ban is olvasható versére utal.

[80] Egyes testrészek izomzatának megmerevedése; merevkór (görög).

látható jellegzetességét eléggé ismerik. Változatai főként fokozati különbségnek látszanak. A beteg olykor egy napig vagy még ennél is rövidebb ideig fekszik valamiféle mélységes mély érzéketlenségben. Eszméletlen és külsőleg mozdulatlan; a szív lüktetése azonban még halványan észlelhető; valami még megmarad a test hőmérsékletéből; az arc közepe táján némi szín látható, és ha ajka elé tükröt tartunk, felfedezhetjük a tüdő renyhe és ingadozó működését. Máskor hetekig, sőt hónapokig tart az önkívület; ezalatt a legalaposabb vizsgálatnak, a legszigorúbban végrehajtott orvosi próbáknak sem sikerül fizikailag megkülönböztetni a beteg állapotát attól, amit abszolút halálnak tartunk. Igen gyakran csak az menti meg a beteget az elsietett temetéstől, hogy barátai tudják: megelőzően is esett már katalepsziába, vagy hogy a bomlásnak semmi jele sem látható. A betegség előrehaladása szerencsére fokozatos. Első megnyilatkozásai, habár csak egyes jelekben mutatkoznak is, kétségtelenek. Az egymást követő görcsök egyre világosabban jelentkeznek, és mindegyik hosszabban tart az előzőnél. Ez a legfőbb biztosíték az eltemettetés ellen. Azt a szerencsétlent, akinek már első rohama szélsőséges jellegű volna, ahogy hébe-hóba előfordul, majdnem elkerülhetetlenül a sírgödörnek adnák át.

Az én esetem alig különbözött az orvosi könyvekben említettektől. Néha, minden látható ok nélkül, fokról fokra félig eszméletlen vagy ájulásszerű állapotba estem, és fájdalom nélkül, mozdulni, pontosabban szólva beszélni vagy gondolkodni képtelenül, de annak tompa és fásult tudatában, hogy élek, és hogy kik állják körül ágyamat, így maradtam, amíg a betegség krízise hirtelen helyre nem állította tökéletes érzékelő képességemet. Más alkalmakkor gyorsan és hevesen zajlott le a roham. Rosszul lettem, minden tagom elzsibbadt és kihűlt, szédültem, és egyszerre elterültem a földön. Aztán hetekig minden üres volt, fekete és néma, s a mindenség a semmivel vált egyenlővé. Ennél több a teljes megsemmisülés sem lehetne. Ezekből az utóbbi rohamokból azonban, a betegség hirtelen kitöréséhez képest, csak lassan és fokozatosan tértem magamhoz. Mint a baráttalan és otthontalan koldusnak, aki a hosszú, sivár téli éjen át az utcákat járja, fölkel a nap, ugyanilyen lassan - éppily keservesen, de éppily kedvesen - tért vissza hozzám a lélek fénye.

Eltekintve attól a hajlamomtól, hogy önkívületi állapotba essem, egészségem általában jónak tetszett, azt sem vettem észre, hogy ez az egyetlen uralkodó nyavalyám ártalmára lett volna, hacsak egy olyan kényszerképzetből, amely rendes, mindennapi alvásommal járt együtt, nem lehet erre következtetni. Szendergésemből felébredve, sohasem nyertem vissza egy csapásra az uralmat érzékeim felett; zavarodott és tanácstalan voltam percekig; szellemi képességeim általában, de különösen emlékezetem, teljesen felmondták a szolgálatot.

Mindabban, amit kiálltam, nem volt fizikai szenvedés, de annál végtelenebb lelki nyomorúság. Képzeletemet kriptai hangulat hatotta át. Férgek, sírok, sírfeliratok - ez volt beszédtémám. Álmodozásba feledkeztem a halálról, és agyamat állandóan az elsietett temetés gondolata foglalkoztatta. Éjjel-nappal a rám leselkedő, szörnyű veszedelem kísértett. Ha nagy volt a töprengés gyötrelme az előbbi esetben, az utóbbiban tetőfokát érte el. Mikor a zordon sötétség szétterült a földön, beleremegtem borzalmas gondolataimba, reszkettem, mint a halottaslovak remegő tollbóbitái. Mikor azután a természet nem tűrte tovább az ébrenlétet, valósággal küzdöttem az elalvás ellen, mert borzadtam attól a gondolattól, hogy a sírgödör lakójaként ébredhetek fel. És végül álomba is csak azért merültem, hogy azonnal egy fantomvilágba rohanjak, amely felett hatalmas, gyászfekete, mindent beárnyazó szárnyakkal ott lebegett eluralkodón az egyetlen síri gondolat. A számtalan sötét képből, amely így álmomban rám nehezedett, csupán egy látomást választok ki feljegyzés céljából. Úgy rémlett, a szokásosnál hosszabb tartamú és mélyebb kataleptikus önkívületben feküdtem. Hirtelen jeges kéz nehezedett homlokomra, és egy türelmetlen, leppegős hang ezt suttogta fülembe: „Kelj fel!” Felültem. Teljes sötétség volt. Nem láthattam annak a valakinek alakját, aki

felkeltett. Sem önkívületbe esésem idejét nem tudtam emlékezetembe idézni, sem a helyiséget, amelyben akkor feküdtem. Miközben mozdulatlanul, minden erőmmel rendezni igyekeztem gondolataimat, a hideg kéz vadul csuklón ragadott, ingerülten rázta, s közben a leppegős hang újból rám förmedt.

- Kelj fel! Nem parancsoltam meg, hogy felkelj?

- Ki vagy? - kérdeztem.

- Nincs nevem ama tájakon, ahol lakom - felelte gyászosan a hang -, halandó voltam, de most rossz lélek vagyok. Könyörtelen vagyok, de szánalomra méltó. Érezned kell, hogy borzongok. Vacognak fogaim, amint beszélek, ám nem az éj hidegétől - a vég nélküli éj hidegétől. De ez a szörnyűség elviselhetetlen. Hogy alhatol te nyugodtan? Engem a szüntelen gyötrelem kiáltozása nem hagy nyugodni. Mindaz, amit látok, több, mint amit elviselhetnék. Kelj fel! Jöjj velem a külső éjszakába, hadd tárjam eléd a sírokat. Nem szomorú látvány ez? Íme, lásd!

Körülnéztem, és a láthatatlan alak, mely még akkor is csuklómat markolta, megnyílni késztette az egész emberiség valamennyi sírját; és mindegyikből az enyészet halvány, foszforeszkáló fénye sugárzott, úgyhogy beláthattam legbensőbb zugaikba, és láthattam a lepelbe burkolt testeket, amint bús és ünnepélyes álmukat alusszák a féreggel.

De jaj, az igazi alvók sok millióval kevesebben voltak, mint azok, akik egyáltalán nem szenderegtek. Valami bágyadt erőlködés látszott, valami általános és szomorú nyugtalanság, és a megszámlálhatatlan gödörből az eltemetettek ruháinak mélabús suhogása hallatszott. És láttam, hogy a látszólag nyugodtan pihenők közül igen sokan, kisebb-nagyobb mértékben változtattak azon a merev, kényelmetlen helyzeten, amelyben eredetileg eltemették őket. És miközben bámultam az elibém táruló képet, a hang újból így szólt hozzám:

- Hát nem... ó, hát nem szánalmas ez a látvány?

Mielőtt azonban válaszolhattam volna, az alak elengedte csuklómat, a foszforeszkáló fények kihunytak, és a sírok heves hirtelenséggel bezárultak, ám a kétségbeesett hangzavar nem ült el, kiáltozás hallatszott a gödrök mélyéből, és megint e szavak:

- Hát nem... ó, nagy Isten!... hát nem szánalmas ez a látvány?

Az ilyen éjszakai fantáziák borzalmasan befolyásolták ébrenlétem óráit is. Idegeim elernyedtek, és állandó rémület prédájává váltam. Vonakodtam lovagolni, járni vagy bárminő foglalatosságban elmerülni, amely hazulról elszólított volna. Valójában már senki másra nem mertem rábízni magam, csak azokra, akik közvetlen közelemben élvén, jól tudták: hajlamos vagyok a katalepsziára, nehogy egyik ilyen szokásos rohamom esetén eltemessenek, mielőtt még tényleges állapotomról megbizonyosodnának. Attól tartottam, hogy egy rohamom a szokásosnál hosszabb lehet, és a külvilág még rávehetné házam népét: tekintsenek véglegesen elveszettnek. Sőt, már-már attól féltem, a sok baj és gond miatt, amit okoztam, talán boldogok is lennének, ha egy elhúzódó rohamomat elegendő mentségnek vélhetnék, hogy egyszer s mindenkorra megszabaduljanak tőlem. Hiába igyekeztek ünnepélyes fogadalmakkal biztatni. A legszentebb esküket csikartam ki belőlük, hogy semmi körülmények között el nem temetnek addig, amíg az oszlás oly feltartóztathatatlanul előre nem haladt, hogy további megőrzésem immár lehetetlen. És halálos félelmeim még akkor sem hajlottak az ész szavára, még ekkor sem fogadtak el semmiféle vigasztalást. Körülményes óvintézkedések egész sorát munkáltam ki. Egyebek között úgy alakíttattam át a családi sírboltot, hogy bévülről is könnyen kinyitható legyen. A sírboltba mélyen benyúlt egy fogantyú, s ennek legenyhébb nyomására feltárulnak a vas ajtószárnyak. Volt olyan berendezés is, amely lehetővé tette a levegő és a fény szabad beáramlását, voltak megfelelő tartályok élelem és víz számára a befogadásomra szánt koporsó közvetlen közelében. Ezt a koporsót melegen és puhán

párnázták ki, és olyan fedéllel látták el, amelyet a sírbolt ajtajának mintájára készítettek, és rugók alkalmazásával úgy szerkesztettek meg, hogy elég legyen, ha a test akár a leggyengébben is megmozdul, és máris szabad. Mindezeken kívül a sírbolt tetejéről harang lógott le, amelynek kötele a tervek szerint egy lyukon át a koporsóba ér, és a holttest egyik kezére erősítik. De jaj, mit ér az óvatosság a sorssal szemben? Még ezek a jól kitervelt biztonsági intézkedések sem voltak elegendők, hogy megvédjék az élve eltemettetés kínjától azt, aki erre ítéltetett.

Elérkezett egy idő - mint ahogy megelőzően is gyakran elérkezett -, amelyben a teljes öntudatlanságból a létezés gyenge és bizonytalan érzésére eszméltem. Lassan - egy teknősbéka lassúságával - derengett fel a lélek nappalának halvány, szürke hajnala. Ernyesztő rossz érzés. Apatikusan tűrt tompa fájdalom. Nemtörődömség, reménytelenség, akarathiány. Később, hosszú idő múltával, fülzúgás, majd még hosszabb szünet után szúró, bizsergő érzés a végtagokban; aztán a jóleső nyugalom örökké tartónak tűnő időszaka, amely alatt az ébredő érzések gondolattá küszködik magukat; majd rövid visszamerülés a nemlétbe, és rá a hirtelen gyógyulás. Végül könnyedén megrebben a szemhéj, és rögtön ezután villamos rándulásként fut végig a testen valami halálos és bizonytalan borzadály, amely zuhatagosan kergeti a vért a halántékból a szívbe. És ekkor következik be a gondolkodás első határozott erőfeszítése. És ekkor az első igyekezet: emlékezni. És ekkor annyira visszanyerte már uralmát az emlékezés, hogy bizonyos mértékig tudatában vagyok helyzetemnek. Érzem, hogy nem rendes álmomból ébredek. Visszaemlékezem, hogy katalepsziába estem. És ekkor végre mint a tengerár önti el borzongó lelkemet az az egyetlen félelmetes veszély - az az egyetlen kísérteties és mindig és mindenen elhatalmasodó gondolat.

Miután ez az agyrém rabul ejtett, mozdulatlanul feküdtem... És miért? Nem tudtam bátorságomat összeszedni, hogy megmozduljak... Nem mertem megtenni azt az erőfeszítést, amelynek révén megbizonyosodhatnék végzetemről; és valami mégis azt súgta szívemnek: bizonyos!

Csak a kétségbeesés, egyedül csak ez ösztönzött, hogy hosszú habozás után felnyissam ólmos szemhéjamat. Felnyitottam. Sötét volt - minden sötét. Tudtam, hogy rég túlestem betegségem krízisén. Tudtam, hogy már teljesen visszanyertem látásomat; és mégis sötétség volt - minden sötét - mélységes, örök éj, melyen nem hatol át fénysugár.

Sikoltani akartam, ajkaim és kiszáradt nyelvem görcsös erőfeszítésben egyesültek, de nem jött hang az üreges tüdőből, amelyet mintha ránehezedő hegy súlya nyomott volna össze, csak zihált és lüktetett, mint a szívem is, minden erőlködő és küszködő lélegzetvételemnél.

Miközben minden erőmet megfeszítve kiáltani akartam, állkapcsom mozgása arra döbbentett rá, hogy felkötötték, mint a halottakét szokás. Azt is éreztem, hogy valami keménységen fekszem, és hasonló keménység szorítja kétoldalt testemet. Mindeddig nem mertem tagjaimat megmozdítani, de most hevesen felcsaptam keresztbevetett csuklókkal hosszant fekvő karjaimat. Kemény deszkaféléhez verődtek, amely felettem, arcomtól körülbelül hat hüvelyknyi magasságban húzódott. Immár nem kételkedhettem tovább, hogy mégis koporsóban fekszem.

És most, végtelen nyomorúságomban, eljött édesen a reménység angyala - eszembe jutottak óvintézkedéseim. Gyötrelmesen, görcsös erőfeszítéssel fel akartam tolni a koporsó fedelét: nem mozdult. Tapogatózva kerestem csuklómon a harangkötelet: nem volt sehol. Most aztán mindörökre tovaröppent a Vigasztaló Angyal, és még sötétebb kétségbeesés diadalmaskodott felettem; rá kellett ugyanis eszmélnem, hogy hiányzik az oly gondosan előkészített párnázás, és orromat hirtelen megcsapta a nedves föld erős, furcsa szaga. Kézenfekvő volt a következtetés: nem vagyok a sírboltban. Nem otthon estem önkívületbe, hanem idegenek között - nem tudtam visszaemlékezni, mikor és hogyan; ők temettek el, mint egy kutyát - beszegeztek valami olcsó koporsóba, és mélyen, mélyen bekapartak a közönséges és jeltelen sírba.

Amint e szörnyű meggyőződés áthatotta lelkem legbensőbb kamráit, újból gyötrődve kiáltani akartam. És ez a próbálkozásom sikerrel járt. A gyötrelem hosszú, vad és szakadatlan sikoltozása visszhangzott fel a föld alatti éj birodalmában.

- Hé, mi van? - válaszolt kiáltozásomra egy nyers hang.

- A fenébe is, mi a baj megint? - kérdezte egy másik.

- Gyöjjön ki onnan! - szólt egy harmadik.

- Hát ez meg mifene, hogy úgy üvöltözik, mint akit elevenen nyúznak? - kiáltott a negyedik, mire néhány, felettébb marcona külsejű egyén minden különösebb ceremónia nélkül megragadott, és jó pár percig rázott. Nem ők ébresztettek fel álmomból, hisz tökéletesen ébren voltam, amikor kiáltozni kezdtem, de ők állították teljesen helyre emlékezőképességemet.

Ez a kaland a virginiai Richmond közelében esett meg. Egy barátom kíséretében vadászkiránduláson vettem részt, a James folyó partja mentén. Éjjeledett, és vihar ért utol bennünket. Az egyetlen elérhető menedéket egy kis teherhajó kabinja nyújthatta számunkra, amely ott horgonyzott a folyón, kerti földdel megrakva. Felhasználtuk ezt a lehetőséget, és a hajón aludtunk. Én a hajó két hálóhelyének egyikében aludtam - és aligha kell bővebben leírni egy hatvan- vagy hetventonnás teherhajó hálóhelyeit. Amelyikben én aludtam, azon semmiféle ágynemű sem volt. Szélessége legfeljebb tizennyolc hüvelyk. Pontosan ugyanennyi volt a távolság az ágy feneke és a felette húzódó fedélzet között. Csak nagy nehezen tudtam magamat bepréselni. Mégis egészségesen aludtam, és egész vízióm - mert nem volt ez álom, sem lidércnyomás - természetszerűen elhelyezkedésem körülményeinek és megszokott gondolatjárásomnak volt tulajdonítható, nemkülönben annak, hogy - mint már mondottam volt - álmomból ébredve sokáig tartott, amíg érzékszerveim, főként emlékezetem működésbe léptek. Az emberek, akik felráztak, a hajó legénységéhez tartoztak, és páran rakodómunkások voltak. A földszag a rakományból áradt. Az állkapcsomat szorító kötelék egy selyem zsebkendő volt, amellyel, szokott hálósipkám hiányában, magam burkoltam be fejemet.

Elszenvedett gyötrelmeim azonban kétségtelenül azonosak voltak a sírgödör gyötrelmeivel. Iszonyatosak - elképzelhetetlenül szörnyűek. Ám a rosszból jó származott, mert e gyötrelmek mértéktelensége hirtelen fordulatot idézett elő lelkemben. Színt, kedélyt kapott. Külföldre utaztam. Megerőltető testgyakorlatokat végeztem. Az ég szabad levegőjét szívtam. Egészen más dolgokra gondoltam, mint a halál. Túladtam orvosi könyveimen. Nem olvasgattam az *Éji gondolatok*-at[81] - semmiféle temetőkről szóló fellengzősséget - semmiféle rémhistóriát... amilyen ez is. Rövidesen új emberré váltam, és úgy éltem, ahogy az férfihoz illő. Ettől az emlékezetes éjszakától kezdve örökre levetettem kriptafélelmeimet, és velük együtt eltűnt az a kataleptikus rendellenesség, melynek azok talán inkább okai voltak, mint következményei.

Bizonyos percekben szomorú emberiségünk világa még az értelem józan szemében is hasonlatosnak tűnik a pokolhoz; de az emberi képzelet nem Karathisz, hogy büntetlenül felkutathassa ennek összes barlangjait. A síri borzalmak szörnyű sokasága - ó jaj! - nem tekinthető merőben a képzelet szüleményének; hanem mint a démonoknak, amelyeknek társaságában Afraszialosz beutazta alant az Oxoszt[82], aludniuk kell, vagy felfalnak bennünket - engedni kell, hogy szenderegjenek, vagy elveszünk.

Fóthy János fordítása

---

[81] Edward Young (1683-1765) angol költő műve.

[82] Az Amudarja folyó ősi neve.

A HOSSZÚKÁS LÁDA

Pár évvel ezelőtt a dél-karolinai Charleston kikötőjéből át akartam kelni New York városába a kitűnő Independence postahajón, melynek parancsnoka Hardy kapitány. Úgy volt, hogyha az idő engedi, a hónap tizenötödikén indulunk - június volt éppen -, s én az előző nap megjelentem a fedélzeten, hogy elrendezzek egyet-mást a hálófülkémben.

Megállapítottam, hogy sok utasunk lesz, akik közt a szokottnál nagyobb számban vannak hölgyek. A listán több ismerősöm is szerepelt; egyebek közt örömmel láttam ott Mr. Cornelius Wyatt nevét, egy fiatal művészét, aki iránt meleg barátság érzelmeit tápláltam. Egy időben voltunk a c...-i egyetem hallgatói, ahol sok időt töltöttünk együtt valamikor. Az ő temperamentuma olyan volt, mint a zseniális embereké általában: valóságos keveréke a világgyűlöletnek, az érzékenységnek és a rajongásnak. De e jellemvonások a legmelegebb és legőszintébb szívben egyesültek, mely valaha emberi kebelben lüktetett.

Megfigyeltem, hogy névjegye három fülkére is ki volt függesztve; s mikor utánanéztem az utasok jegyzékében, megtudtam, hogy két húga és felesége számára is váltott jegyet. A kabinok elég tágasak voltak, mindenikben két ágy, egyik a másik fölött. Igaz, ezek az ágyak oly keskenyek, hogy legföljebb egy személy alhatott meg bennük: mindazáltal nem tudtam megérteni, miért kellett három fülke ennek a négy embernek? Ebben az időszakban épp erőt vett rajtam azon szeszélyes lelkiállapotok egyike, melyek az embert abnormisan hajlamossá teszik, hogy kicsiségek után kutatgasson: s szégyennel megvallom, hogy egész csomó illetlen és képtelen föltevést kockáztattam magamban e fölösleges kabint illetőleg. Bizonyos, hogy semmi közöm sem volt hozzá; de elmém annál nagyobb makacssággal kísérletezett, hogy a talányt megoldja. Végül oly konklúzióra jutottam, hogy magam is csodálkoztam, miért nem gondoltam erre előbb?

„Valami inasuk van, természetesen - gondoltam -, milyen bolond vagyok, hogy ez a nyilvánvaló megoldás eddig nem ötlött eszembe!" És megint a listához folyamodtam, de ebből határozottan konstatáltam, hogy a társaságot semmiféle inas nem kíséri: ámbár az eredeti szándékuk tényleg az volt, hogy hoznak magukkal, mert ez a szó: „s személyzet" oda volt írva és aztán kitörülve.

„Ó! bizonyára extra poggyász! - mondtam most magamban -, valami, amit nem akar betenni a ruhatárba... amit mindig a szeme előtt akar látni... ah, megvan... valami kép vagy ilyesmi... és erről tárgyalt azzal a Nicolinóval, a talján zsidóval." Ez az ötlet kielégített, és egyelőre fölhagytam a kíváncsisággal.

Wyatt két húgát jól ismertem, nagyon szeretetreméltó és eszes lányok voltak. De feleségét csak nemrég vette el, s őt sohase láttam. Igaz, hogy sokszor beszélt róla jelenlétemben az ő rendes elragadtatott modorában. Fölényes szépségnek írta le, aki amellett szellemes és művelt. Így hát valósággal égtem a vágytól, hogy megismerkedhessem vele.

Aznap, mikor fölmentem a hajóra - tizennegyedikén -, várták éppen az ő látogatásukat is, mint a kapitánytól értesültem: s ezért ott maradtam a födélzeten, több mint egy órával tovább, hogy az új asszonynak bemutatkozzam; de végül is kimentő üzenet jött: „Mrs. W. kissé rosszul érzi magát, és nem akar a hajóra jönni előbb, mint holnap, az indulás órájában."

A holnap elérkezett, s szállodámból a kikötőbe iparkodtam, mikor Hardy kapitány elémbe jött, és tudomásomra hozta, hogy „amint a körülmények alakultak - ostoba, de alkalmas frázis ez! -, azt kezdi hinni, hogy az Independence nemigen kelhet útra egy-két napon belül, s majd, ha minden kész lesz, ő értesít". Ezt különösnek gondoltam, mert erős déli szél fújt; de minthogy

„a körülmények” csak nem akartak napvilágra jönni, ámbár sok kitartással firtattam őket, nem volt mást tennem, mint hazatérni és kedvemre emészteni türelmetlenségemet.

Majd egy hét telt el, míg a kapitánytól a várt üzenetet megkaptam. De végül mégis megérkezett, s én azonnal a hajóra siettem. A fedélzet már tele volt utassal, s mindenfelé az a különös zsibongás, ami az indulást rendesen megelőzi. Wyatt társasága körülbelül tíz perccel énutánam érkezett meg. Ott volt a két leány, az új menyecske és maga a művész - az utóbbi egyikében azoknak a szeszélyes, embergyűlölő hangulatoknak, melyek rohamszerűen szoktak erőt venni rajta. Én sokkal jobban hozzá voltam már szokva ehhez, hogysem különös figyelemre méltattam volna. Még a feleségének sem mutatott be; úgyhogy e társadalmi kötelesség teljesítése húgára, Marianne-ra háramlott, aki mint afféle kedves és intelligens leány, pár sietős szóval hamarosan összeismertetett bennünket.

Mrs. Wyatt sűrűn le volt fátyolozva; és mikor fátyolát felemelte, hogy köszöntésemet viszonozza, bevallom, mélységes meglepetést éreztem. Bár meglepetésem tán még nagyobb lett volna, ha hosszú tapasztalat meg nem tanít arra, hogy ne fogadjam túlságosan kritikátlan bizalommal művész barátom enthuziasztikus leírásait, mikor belemerült a női szeretetreméltóság magasztalásába. Ha az asszonyi szépség volt a téma, jól tudtam, mily könnyelműséggel képes a Tiszta Eszmény régióiba emelkedni.

Az igazság az, hogy én Mrs. Wyattban nem bírtam mást látni, mint egy határozottan nagyon közönséges külsejű nőt. Ha nem is kimondottan csúnya, véleményem szerint nem volt messze, hogy az legyen. De előkelő ízléssel öltözködött - s abban sem kételkedtem, hogy barátom szívét a szellem és érzés tartósabb szépségeivel nyerte meg. Különben alig szólt néhány szót, s férjével együtt azonnal bevonult fülkéjébe.

Minapi nyomozó kedvem most visszatért. Inas nem volt - ezt kétségtelenül megállapított ténynek kellett tekintenem. Kerestem hát az extra poggyászt. Némi idő elteltével szekér érkezett a kikötőhöz, azon egy hosszúkás fenyőfa láda; s úgy látszik, ez volt minden, amit vártak. Alighogy megérkezett, meg is indultunk, s nemsokára, szerencsésen túljutva a kikötő határvonalán, a nyílt tengeren vitorláztunk.

A láda, mint mondtam, hosszúkás alakú volt. Hossza körülbelül hat láb lehetett, és harmadfél láb a szélessége: jól megnéztem, és szeretek pontos lenni. Mármost ez a hosszúkás forma egészen különösnek tetszett; és amint megláttam, gratuláltam magamnak első föltevésem szabatosságához. Akkor, ha emlékeznek, arra az eredményre jutottam, hogy művész barátom extra poggyásza képekből fog állni, vagy legalább egy képből: mert tudtam, hogy megelőzőleg több héten át tanácskozott Nicolinóval; és most itt volt egy láda, amely alakja után ítélve, a világon semmi mást nem tartalmazhatott, mint Leonardo *Utolsó Vacsorá*-jának egy másolatát; s azt is tudtam, hogy épp ennek az *Utolsó Vacsorá*-nak egy másolata, melyet az ifjabb Rubini készített Firenzében, bizonyos idő óta Nicolino birtokában van. Ekként ezt a pontot teljesen tisztázottnak tekintettem. Valósággal vigyorogtam magamban, amikor éles elméjű megállapításomra gondoltam. Tudtommal ez volt az első eset, hogy Wyatt egy ilyen „művészi titkot” nekem azonnal el nem árult; de nyilván túl akart járni az eszemen és az orrom előtt csempészni be egy értékes festményt New Yorkba, azt remélve, hogy még sejtelmem sincs a dologról. Elhatároztam, hogy alaposan megtréfálom most és majd később még.

Egy dolog mindazonáltal meglehetősen megzavart. A láda nem került az extra kabinba. Wyatt a magáéba tétette le; és ott is maradt, majdnem az egész padlót elfoglalva, bizonyára nagy kényelmetlenségére a művésznek és feleségének; kivált, mert a kátrány, vagy festék, amivel terpeszkedő nagybetűket mázoltak rá, erős, kellemetlen s az én érzésem szerint különlegesen undorító szagot árasztott. Födelén a következő szöveg volt olvasható:

MRS. ADELAIDE CURTIS,
ALBANY, NEW YORK
CORNELIUS WYATT ÚR POGGYÁSZÁBAN
FÖLFELÉ FORDÍTANDÓ!
ÓVATOSAN KEZELENDŐ!

Mármost én jól tudtam, hogy Mrs. Adelaide Curtis, Albany, a művész anyósának címe volt, de akkor az egész címzést nem tekinthettem másnak, mint misztifikációnak, mely elsősorban ellenem irányul. Én természetesen már eldöntöttem magamban, hogy a láda és tartalma sohasem jut északabbra, mint az én embergyűlölő barátom műterméig, mely New Yorkban volt, a Chambers Streeten.

Az első három vagy négy nap szép idő volt, bár a szél tökéletesen ellenünk, hirtelen északnak fordult, közvetlen azután, hogy elvesztettük szemünk elől a partot. Az utasok ennélfogva jókedvűek voltak, és társas hajlamokat árultak el. De kivételt kell tennem Wyatt barátommal és húgaival, akik mereven, sőt nem tehetek róla, de úgy találtam, hogy udvariatlanul viselkedtek a társaság többi tagja iránt. Wyatt viselkedését nem vettem annyira a szívemre. Wyatt rosszkedvű volt, még inkább, mint rendesen - lehet mondani, hogy mogorva volt -, de nála el voltam készülve minden excentrikus hangulatra. Hanem a húgai számára nem tudtam mentséget találni. Ezek az út legnagyobb részén át kabinjukba zárkóztak, és, noha folyton rágtam a fülüket, visszautasítottak minden érintkezést bárkivel az útitársak közül.

Mrs. Wyatt maga szeretetreméltóbbnak mutatkozott. Azaz legalábbis beszédes volt; s ez nem csekély előny tengeren. A legtöbb hölggyel túlságosan is összemelegedett; és legnagyobb bámulatomra félre nem érthető hajlamot árult el a férfiakkal kacérkodni. Mindannyiunkat a legnagyobb mértékben mulattatott. Azt mondom: „mulattatott" - s alig tudom, hogyan fejezzem ki magam. Az igazat megvallva, nemsokára rájöttem, hogy inkább rajta mulatunk, mint vele. Az urak nemigen beszéltek róla; de a hölgyek hamarosan kimondták, hogy „jólelkű teremtés, se nem szép, se nem csúnya, teljesen műveletlen, és határozottan közönséges". Mindenki nagyon csodálkozott, hogy eshetett bele Wyatt ilyen házasságba? A közhit szerint a vagyon volt a kulcs, de én jól tudtam, hogy nem az; mert Wyatt nekem elárulta, hogy egyetlen dollárt se kapott vele, és nem is várhat az ő révén semmit. Azt mondta, hogy „kizárólag szerelemből házasodik; és a menyasszonya több mint méltó a szerelmére". Mikor barátomnak ilyetén kifejezéseire gondoltam, bevallom, leírhatatlanul meg voltam akadva. Lehetséges, hogy elment az esze? Mi mást gondolhattam? Ő, aki oly kifinomult volt, valóságos intellektuel, oly finnyás mindenben, oly érzékenyen meg tudta látni a hibát, s oly csalhatatlanul értékelni a szépséget! Egy bizonyos: az asszony a bolondulásig szerelmesnek látszott bele, s különösen kimutatta ezt az ő távollétében, mikor azzal tette magát nevetségessé, hogy derűreborúra idézte az ő „imádott férje, Mr. Wyatt" mondásait. Ez a szó: „férjem" - hogy a saját finom kifejezéseinek egyikével éljek - valósággal „mindig a nyelve hegyén volt". Viszont a hajón mindenki megfigyelhette, hogy a férje kifejezetten kerüli őt, és többnyire egyedül bezárkózott kabinjába, úgyhogy valósággal azt lehet mondani, ott élt éjjel-nappal, teljesen szabadjára hagyva feleségét; mulasson, ahogy jónak látja, a nyilvános társalgóterem vidám közönségével.

Mindabból, amit láttam és hallottam, azt következtettem, hogy a festő, valamely megmagyarázhatatlan szeszély vagy sors folytán, vagy talán a rajongó és képzelődő szenvedély hirtelen rohamában, egy mélyen alatta álló személyhez kapcsolta életét, s a természetes következmény: a gyors és tökéletes kiábrándulás be is következett. Szívem mélyéből sajnáltam őt, de azért nem tudtam egészen megbocsátani titkolózását az *Utolsó Vacsorá*-ra vonatkozólag. El is határoztam, hogy ezért bosszút állok.

Egy nap feljött a fedélzetre, s én szokásom szerint belekarolva föl és le sétáltam vele a deszkákon. Komorsága ugyan - amit az adott körülmények közt nagyon természetesnek gondoltam - nem enyhült akkor sem. Keveset és mogorván szólt hozzám, látható megerőltetéssel. Egy-két élcet kockáztattam, és ő mosolyogni próbált, hogy rossz volt nézni. Szegény fiú! - ha a feleségére gondoltam, csodálkoztam, hogy egyáltalán képes csak színlelni is a vidámságot. Végre nyílt támadásra szántam magam. Elhatároztam, hogy egy csomó burkolt célzást vagy vágást sorakoztatok föl a hosszúkás ládára vonatkozólag, csak éppen, míg lassanként észreveszi, hogy nem vagyok egészen zsákmánya vagy áldozata az ő csinos kis misztifikációjának. Első megjegyzésem mintegy rejtett üteg sortüzét akarta megnyitni. Mondtam valamit „annak a ládának a sajátságos formájáról", és szavaim közben értően mosolyogtam, rákacsintottam, és mutatóujjammal gyöngéden oldalba döftem.

Ahogy Wyatt ezt az ártatlan tréfát fogadta, az egy csapásra meggyőzött, hogy egészen őrült. Először rám bámult, mintha lehetetlennek találná megérteni célzásom elmésségét; de amint értelme lassan-lassan agyához látszott érni, szeme éppoly mértékben dagadt ki gödréből. Aztán elvörösödött, majd rettenetesen elsápadt, aztán, mintha őrülten mulatna azon, amire gondolok, hangos és mértéktelen kacagásban tört ki, amely, nagy bámulatomra, tíz percig is, vagy még tovább tartott, sőt fokozatosan erősbödött. Végre egész hosszában és teljes súllyal végigvágódott a födélzeten. Mikor odaugrottam, hogy fölemeljem, minden látszat szerint halott volt.

Segítséget hívtam, és nagy nehezen eszméletre hoztuk. Amint magához tért, egy ideig összefüggéstelenül beszélt mindenfélét. Végre eret vágtunk rajta, és ágyba dugtuk. Reggelre teljesen egészséges volt, már ami a testi egészségét illeti. A szelleméről természetesen nem szólok. Az út további részében kerültem a vele való társalgást, a kapitány tanácsára, aki, úgy látszik, teljesen egyetértett velem őrültségére vonatkozólag, de óva intett, nehogy erről a hajón bárkinek is említést tegyek.

Közvetlenül Wyatt e különös rohama után különböző körülmények merültek föl, melyek hozzájárultak, hogy kíváncsiságom, ami már egészen erőt vett rajtam, még növekedjen. Többek közt: ideges voltam; nagyon sok erős, úgynevezett zöld teát ittam, és rosszul aludtam éjszakánként - egyszóval, két éjen át jóformán nem is hunytam le szememet. Mármost kabinom a társalgóba nyílt, mint az összes magános férfié a hajón. Wyatt három fülkéje a hátsó teremben volt, melyet a társalgótól csak egy kis tolóajtó választott el, amit még éjjel sem csuktak be soha. Minthogy állandó szél alatt jártunk, és a szél ereje nem csekély volt, a hajó meglehetősen megdőlt a szél felől; s valahányszor jobbról fújt a szél, a csapóajtó a két helyiség közt kivágódott, és úgy maradt, mert senki sem fáradt azzal, hogy fölkeljen és becsukja. De az én ágyam úgy állt, hogy ha a kabinajtó és a szóban forgó tolóajtó egyszerre volt tárva-nyitva - és az én ajtóm mindig nyitva állt a hőség miatt -, egész jól beláthattam a hátsó terembe, sőt annak éppen abba a részébe, ahova Mr. Wyatt fülkéi nyíltak. Nos, két nem egymás után következő éjszakán, mialatt ébren feküdtem ágyamon, világosan láttam Mrs. Wyatt alakját, amint - mind a kétszer körülbelül tizenegy óra felé - óvatosan kilopózott Mr. W. kabinjából, és átsurrant az extra kabinba, s ott is maradt egészen hajnalig, amikor férje hívására visszament. Nyilvánvaló volt, hogy tulajdonképpen nem élnek együtt. Külön fülkét béreltek, bizonyára előlegezve a végleges válás szándékát; s mindent összevéve, ebben megtalálni is véltem az extra kabin rejtélyét.

De még egy körülmény volt, ami szerfölött érdekelt. A szóban forgó két álmatlan éjen, közvetlen Mrs. Wyattnak a különkabinban való eltűnése után, bizonyos sajátságos, óvatos, halk neszek vonták magukra figyelmemet, melyek a férj hálófülkéjéből származtak. Miután egy darabig megfeszült tűnődésben füleltem, végre tökéletesen sikerült megállapítanom e

zajok értelmét. A művész bekémlelt a hosszúkás ládába, véső és kalapács segítségével, s ez okozta a zajt; a kalapács nyilván be volt pólyázva vagy elhalkítva valami puha gyapjú- vagy gyapotanyaggal, amely verőjét beborította.

Ily módon azt képzeltem, hogy pontosan meg tudom állapítani a pillanatot, amikor sikerült a láda födelét fölemelnie, sőt meg tudom határozni azt is, mikor a födél minden oldalon levált, s mikor letette a fülke alsó hálóhelyének ágyára; az utóbbi időpontot például bizonyos halk zörejekről állapítottam meg, melyeket a födélnek az ágy deszkaszéléhez való ütődése okozott, amint iparkodott nagyon óvatosan ráhelyezni, mert a padlón már nem volt a számára hely. Aztán halálos csend lett, és nem hallottam semmit, egyik alkalommal sem, egész hajnalig; hacsak nem említhetek itt talán valami halk zokogó vagy mormogó hangot, de ez annyira fojtott volt, hogy alig lehetett hallani, ha ugyan az egész utóbbi neszt nem inkább csak az én képzelődésem hozta létre. Mondom, zokogáshoz vagy sóhajtáshoz hasonlított, de persze az is lehet, hogy nem volt egyik se. Azt hiszem, inkább csak a fülem csengett. Mr. Wyatt nyilván, szokása szerint, csak túlzott érzelmi kitöréseinek egyikét engedte szabadjára, a művészi enthuziazmus rohamai vehettek erőt rajta. Azért nyitotta ki a hosszúkás ládát, hogy a benne elrejtett festői kincsen legeltethesse szemét. De mi volt mindebben, ami zokogásra bírhatta volna? Azért ismétlem, hogy az egész alig lehetett más, mint fantáziám szeszélye, amelyet a jó Hardy kapitány zöld teája fölcsigázott. Közvetlen hajnal előtt, mind a két szóban forgó éjszakán, tisztán hallottam, amint Mr. Wyatt visszaillesztette a hosszúkás láda födelét, és a szögeket újra beverte régi helyükre a bepólyázott kalapáccsal. Ezt elvégezvén, kijött a kabinból, felöltözve, és Mrs. Wyatt fülkéjéhez lépett, hogy őt is kihívja.

Hét napja voltunk a tengeren, és éppen elhagytuk a Hatteras-fokot, mikor félelmesen erős szél támadt délnyugatról. Ámbár bizonyos mértékig el voltunk készülve rá, mert az időjárás már jó darabja fenyegető jeleket mutatott. Fölkészültek a viharra fönn és lenn; és mivel a szél folyton erősbödött, már csak farvitorla és előderékvitorla alatt futottunk, s az is félig bevonva.

Így fölkészülve meglehetős biztonságban haladtunk negyvennyolc órán át - a hajó több tekintetben kitűnő tengerjárónak bizonyulván, mely nem eresztett magába vizet számba vehető mennyiségben. De negyvennyolc óra múlva a szél orkánná nőtt, és hátulsó vitorlánk pántlikákra hasadt, annyira belefordítva bennünket a vízbe, hogy egymás után több óriási hullámtömeg nyomult a hajónkba. E szerencsétlenség révén három embert vesztettünk el, amint a szakácsfülke és majdnem az egész hajókonyha a tengerbe billent. Alig tértünk magunkhoz, mikor az elülső tetővitorla szakadt rongyokká; ekkor fölhúztunk egy szükségvitorlát a támaszkötélre, s evvel néhány óráig elég jól boldogultunk, úgyhogy a hajó még derekasabban szállt szembe a hullámokkal, mint előbb.

De a szél tovább tartott, és semmi jelét sem láttuk, hogy alábbhagyna. A túlerőltetett kötélzet meglazult, és a vihar harmadik napján, körülbelül öt órakor, előárbocunk, amint egyszer teljes súlyával szélnek feszült, hirtelen lezuhant a födélzetre. Egy óra hosszat, vagy tovább is, hasztalan igyekeztünk megszabadulni tőle, oly rettenetesen hánykódott a hajó; és mielőtt még sikerült volna, hátrajött az ács, és jelentette, hogy négy lábnyi víz gyűlt föl a hajófenékben. Hogy dilemmánk még súlyosabb legyen, megállapítottuk, hogy a szivattyúk bedugultak, és majdnem használhatatlanok.

Most csupa zavar és kétségbeesés volt minden - de azért tettünk egy kísérletet, hogy a hajót megkönnyítsük, tengerbe dobva rakományából annyit, amennyihez hozzá lehetett férni, és levágni a két megmaradt árbocot. Ezt nagy nehezen véghez is vittük - de a szivattyúkkal még akkor sem tudtunk semmit sem csinálni: és közben a lék fenyegetően növekedett.

Naplemente felé a szél ereje észrevehetően csökkent, s minthogy evvel a tenger is nyugodtabb lett, még volt némi halvány reményünk, hogy a csónakokon megmenekülhetünk. Este nyolc órakor a felhők a szél irányában meghasadtak, és nagy előnyünkre telehold volt - oly szerencse, mely csodálatosan hozzájárult ahhoz, hogy csüggedt kedélyünket fölbátorítsa.

Hihetetlen erőfeszítéssel végre sikerült az öreg bárkát vízre bocsátani különösebb szerencsétlenség nélkül; s ebbe bezsúfoltuk az egész legénységet és az utasok nagy részét. Ez az expedíció azonnal útnak indult, és sok szenvedés után végre épségben érkezett meg három nappal a hajótörés után az Ocracoke nevű öbölbe.

Tizennégy utas a kapitány vezetésével a hajón maradt, elhatározva, hogy sorsukat a hajófaron felkötött kisebb ladikra bízzák. Ezt nehézség nélkül leeresztettük, noha valóságos csoda volt, hogy sikerült meggátolnunk: meg ne merüljön, mikor vizet ér. Amikor végre a hullámokon lebegett, a következők ültek benne: a kapitány és neje, Mr. Wyatt és útitársai, egy mexikói tiszt, feleségével és négy gyermekével, s végül én magam, egy néger inassal.

Természetesen a csónakba nem fért kívülünk egyéb, mint néhány okvetlen szükséges szerszámféle, valamelyes élelem, és a rajtunk lévő ruha. Senki se gondolt rá, hogy még csak kísérletet is tegyen egyebet megmenteni. Képzelhető hát, mennyire megütköztünk mindannyian, mikor alig párcsomónyira távolodva a hajótól, Mr. Wyatt fölállt a deszkákon, és hidegen azt kívánta Hardy kapitánytól, hogy a csónak forduljon vissza, és vegye föl az ő hosszúkás ládáját!

- Üljön le, Mr. Wyatt - felelt a kapitány kissé udvariatlanul -, fölborít mindnyájunkat, ha nem ül le. Már majdnem víz éri a ladik szélét.

- A ládát! - kiáltott Mr. Wyatt, még mindig állva. - A ládát kérem! Kapitány úr nem tagadhatja meg - nem fogja megtagadni! A súlya egész csekély - igazán semmi -, annyi mint semmi! A szülőanyjára kérem - az ég szerelmére - az üdvösség reményére könyörgök, hogy forduljunk vissza a ládáért!

A kapitányt egy pillanatra meghatotta a művész esdeklése, de aztán visszanyerte szigorú nyugalmát, és csak ennyit mondott:

- Mr. Wyatt, ön őrült. Nem hallgathatok önre. Üljön le, mondom, mert fölborítja a csónakot. Megálljon!... fogják meg!... tartsák vissza!... ki akar ugrani! No itt van - tudtam - kiugrott!

Amint a kapitány ezt mondta, Mr. Wyatt csakugyan kivetette magát a ladikból, és mivel még mindig azon a részen voltunk, ahol a hajóroncs fölfogta a szelet, sikerült majdnem emberfölötti erőfeszítéssel megragadnia egy kötelet, ami az elülső láncrúdról csüggött le. A következő pillanatban fenn volt a fedélzeten, és őrjöngve rohant a kabinba.

Mi közben a hajó fara felé sodródtunk, s egészen kikerülvén szélvédett oldala mögül, ki voltunk szolgáltatva a rettenetes hullámzásnak, mely még egyre tartott. Elszánt erőfeszítést tettünk visszaevezni, de kicsi bárkánk valóságos pehely volt az orkán lélegzetében. Azonnal láttuk, hogy a szerencsétlen festő sorsa meg van pecsételve.

Míg a hajóroncstól való távolságunk sebesen növekedett, láttuk, hogy az őrült - mert csak annak tekinthettük - fölbukkan a fedélzetre vezető hágcsónál, amelyen csodásnak tetsző erővel vonszolta föl egymaga a hosszúkás ládát. A legnagyobb fokú bámulatban szemléltük, hogyan csavar, nagy sietséggel és többszörösen, először a láda, aztán önmaga teste körül egy háromujjnyi vastag kötelet. Egy perc múlva már test és láda is a habokban voltak - eltűnve hirtelen, együtt és örökre.

Egy darabig szomorúan tartottuk magunkat evezőinkkel egy helyben, szemünket a tragédia színhelyére függesztve. Majd meghúztuk, és továbbmentünk. Egy óra hosszat senki sem törte meg a csendet. Én voltam az első, aki egy megjegyzést kockáztattam.

- Megfigyelte, kapitány úr, milyen hirtelen merült el? Nem találja a dolgot különösnek? Én bevallom, némi gyönge reményt tápláltam, hogy a végén megszabadul, mikor láttam, hogy a ládához kötözi magát, és úgy ugrik a tengerbe.

- Természetesen lemerült - felelt a kapitány -, éspedig mint a kő. Majd fölmerül megint, de - *csak ha a só elolvad.*

- A só?! - kiáltottam.

- Csitt! - szólt a kapitány, az elhunyt özvegyére és húgaira mutatva. - Majd alkalmas időben beszélünk erről a dologról.

Sok szenvedésen mentünk át, és csak hajszálon függött a menekvésünk; de mint a nagyobbik bárkában ülő társainkat, minket is megsegített a sors. Végre inkább holtan, mint elevenen, kikötöttünk, négynapi keserves kínlódás után, a Roanoke szigettel szemközti parton. Itt egy hétig maradtunk, még a hajótöröttek szokott hiénái sem fosztottak ki, s végre sikerült följutnunk egy New Yorkba induló hajóra.

Körülbelül egy hónappal az Independence katasztrófája után véletlenül találkoztam Hardy kapitánnyal a Broadwayn. Beszélgetésünk természetesen a szerencsétlenség körül forgott, és kivált a szegény Wyatt szomorú sorsa körül. Így tudtam meg a következő részleteket:

A művész magának, feleségének, két húgának és egy szolgálónak váltott jegyet. Felesége, mint ahogy előttem mindig lefestette, csakugyan nagyon szeretetreméltó és nagyon művelt nő volt. Június tizennegyedikén reggel - azon a napon, amikor először látogattam meg a hajót - az asszony hirtelen megbetegedett, és meghalt. Az ifjú férj őrjöngött a fájdalomtól, de a körülmények lehetetlenné tették, hogy New York-i utazását elhalassza. Imádott nejének holttestét haza kellett vinnie az asszony anyjához, másrészről viszont mindenki ismeri az elterjedt előítéletet, mely megakadályozta, hogy ezt nyíltan tehesse. Az utasok kilenctizede inkább azonnal elhagyta volna a hajót, semhogy egy holttesttel utazzon.

E dilemmában Hardy kapitány úgy intézkedett, hogy a holttest, előbb részben bebalzsamozva, és nagy mennyiségű só között egy megfelelő nagyságú ládába csomagolva, a hajón mint poggyász tegye meg az utat. A hölgy halálát mindenki előtt eltitkolták; és minthogy az utasok jól tudták, hogy Mr. Wyatt a számára is jegyet váltott, szükségessé vált, hogy valaki az út tartamára ezt a szerepet magára vegye. Az elhunyt hölgy szobalánya könnyen kapható volt erre. Egyszerűen megtartották az extra kabint, amelyet eredetileg úgyis ennek a lánynak béreltek, mikor még az asszonya is élt. Az álfeleség éjjelente természetesen ebben a kabinban aludt. Nappal, amennyire tudta, eljátszotta úrnője szerepét, akit személy szerint, mint erről gondosan meggyőződtek, a hajó utasai közül senki sem ismert.

Az én tévedésem elég természetes volt, tekintetbe véve kissé felületes, bár nagyon is kíváncsi s nagyon is impulzív vérmérsékletemet. De újabban ritkán alszom egész nyugodtan. Egy arc kísért örökké, bármerre fordulok. S egy hisztérikus kacaj cseng mindig a fülemben.

Babits Mihály fordítása

DR. KÁTRÁNY ÉS TOLL PROFESSZOR MÓDSZERE

18.. őszén körutat tettem Franciaország legdélibb tartományaiban, s utam pár mérföldnyire vitt el egy bizonyos *Maison de Santé*, azaz magán-elmegyógyintézet szomszédságába, amelyről párizsi orvos barátomtól sokat hallottam. Minthogy hasonló helyen még sohasem tettem látogatást, gondoltam, sokkal jobb alkalom ez, hogysem elmulasszam; s azt indítványoztam útitársamnak - egy úriembernek, akivel véletlenül ismerkedtem meg néhány nappal előbb, tegyünk vagy egyórányi kitérőt, és tekintsük meg az intézetet. Ő ennek ellene volt, elsősorban sietségét hozva okul, aztán azt a nagyon is érthető borzadást, amit a tébolyultak látása okoz. De kért, hogy semmiféle udvariasság ne gátolja kíváncsiságom kielégítését: ő majd, mondta, kényelmesen lovagol tovább, úgyhogy még aznap vagy legkésőbb másnap utolérhetem. Mikor elbúcsúztunk egymástól, eszembe jutott, hogy nehézségek merülhetnek föl a bebocsátási engedély megnyerése körül is, s említettem neki e pontra vonatkozó aggályaimat. Azt felelte, hogy valóban, hacsak nem vagyok személyes ismeretségben a felügyelővel, Monsieur Maillard-ral, vagy nincs hozzá ajánlólevelem, számíthatok efféle nehézségre, minthogy e magán-elmegyógyintézetek szabályzata szigorúbb, mint a nyilvános kórházaké. Ami őt illeti, tette hozzá, ő néhány év előtt megismerkedett Maillard-ral, s annyiban segíthet nekem, hogy a kapuig velem lovagol és bemutat; de az őrültség iránt érzett iszonyata nem engedi, hogy belépjen a házba.

Megköszöntem, s elkanyarodva az országútról, egy fűvel benőtt ösvényre fordultunk, mely alig félóra alatt beleveszett egy hegy alját borító, sűrű erdőbe. Mintegy két mérföldet nyargaltunk e sötét és baljós vadonon át, mikor a *Maison de Santé* előnkbe tűnt. Fantasztikus *château*[83] volt ez, nagyon roskatag már, sőt alig lakható régiessége és elhanyagolt állapota miatt. Látása valóságos félelemre hangolt, s megrántva lovam fékét, már-már elhatároztam, hogy visszafordulok. Csakhamar megszégyelltem azonban gyöngeségemet, s folytattam az utat.

Amint fellovagoltunk a kapuig, láttam, hogy rés nyílik, s egy emberi arc kémlel ki rajta. Egy pillanat múlva ez az ember előlépett, társamat nevén szólította, szívélyesen megrázta kezét, és kérte, hogy szálljon le lováról. Maga Monsieur Maillard volt. Termetes, finom arcú, régimódi úriember, udvarias modorú, s bizonyos komolyságot, méltóságot és tekintélyt sugárzott, amely erős benyomást tett.

Barátom bemutatott, előadta az intézmény megszemlélésére vonatkozó kívánságomat, s miután Monsieur Maillard biztosította, hogy mindenben rendelkezésemre áll, elbúcsúzott, és többé nem láttam.

Mikor eltávozott, a felügyelő egy kicsiny és rendkívül csinos irodahelyiségbe vezetett, ahol a finom ízlés egyéb jelein kívül számos könyvet, rajzot, virágosvázákat és hangszereket láttam. Vidám tűz lobogott a kályhában. A zongora mellett fiatal és igen szép hölgy ült, Bellininek valamely áriáját énekelve. Mikor beléptem, megszakította az éneket, és bájos udvariassággal fogadott. Hangja halk volt, egész viselkedése letompított. Sőt arcán, mely túlzottan, bár ízlésemnek nem kellemetlenül, sápadtnak látszott, valami bánat nyomait véltem fölfedezni. Mély gyászba volt öltözve, s a tisztelet, érdeklődés és csodálat vegyes érzelmeit keltette föl bennem.

---

[83] kastély (francia).

Már Párizsban hallottam, hogy Monsieur Maillard intézete azon szisztéma szerint működik, amit általában „kedélycsillapító kezelésmódnak” neveznek; mindennemű büntetést kerültek; még az elzáráshoz is ritkán folyamodtak; a páciensek, noha titkos megfigyelés alatt, sok látszólagos szabadságot őriztek meg, s legtöbbjüknek megengedték, hogy az egészséges lelkű emberek rendes öltözetében járjon-keljen a házban és a ház körül.

Szem előtt tartva ezeket az értesüléseket, óvatos maradtam mindabban, amit az ifjú hölgy előtt beszéltem; mert nem lehettem benne bizonyos, hogy épelméjű-e; és csakugyan, volt valami nyugtalan csillogás a szemében, ami félig-meddig arra a gondolatra vitt, hogy nem az. Azért megjegyzéseimben általános témákra szorítkoztam, s olyanokra, amikről azt hittem, hogy nem hatnak kellemetlenül vagy izgatóan még egy őrültre sem. Ő teljesen értelmes módon felelt mindenre, amit mondtam; sőt eredeti kijelentéseit is a legjózanabb okosság jellemezte; de hosszú ismeretségem a mániák természetrajzával megtanított rá, hogy ne higgyek a józanság ilyen látszatának, s a beszélgetés további folyamán is ragaszkodtam az óvatossághoz, amivel elkezdtem.

Most egy elegánsan öltözött, libériás inas tálcán gyümölcsöt, bort és egyéb frissítőket hozott, amiket meg is ízleltem, a hölgy pedig rögtön azután elhagyta a szobát. Amint eltávozott, szememet kérdőn vetettem házigazdámra.

- Nem - mondta ez -, ó, nem, ő a családhoz tartozik; unokahúgom, rendkívül művelt teremtés.

- Ezer bocsánat a gyanúért - válaszoltam -, de ön bizonnyal meg fogja találni mentségemet. Párizsban nagy híre van, hogy mily kitűnően oldják meg önök feladatukat, s így, tetszik tudni, lehetségesnek gondoltam...

- Igen, igen - ne is mondjon többet: inkább nekem kell köszönetet mondanom a bölcs óvatosságért, melyet tanúsított. Fiatal emberek ritkán elővigyázatosak, s nemegyszer történt szerencsétlen incidens látogatóink gondatlansága folytán. Míg régebbi szisztémám volt érvényben, s pácienseim szabadon jártak kedvük szerint mindenfelé, gyakran veszélyes kitörésig ingerelték őket a meggondolatlan egyének szavai, akik az intézmény megtekintésére jöttek ide. Ezért kényszerültem bevezetni a merev elkülönítés rendszerét; s most senki sem nyer bebocsátást helyiségeinkbe, akinek tapintatára nem számíthatok.

- Míg a régebbi szisztémájuk volt érvényben! - mondtam, ismételve szavait. - Eszerint jól értem, ha azt veszem ki beszédéből, hogy a „kedélycsillapító kezelést”, amiről annyit hallottam, már nem alkalmazzák?

- Már néhány hete elhatároztuk - felelte -, hogy erről végképpen lemondunk.

- Igazán? Ön bámulatba ejt!

- Elkerülhetetlenül szükségesnek találtuk - válaszolt sóhajtva - visszatérni a régi gyakorlathoz. A kedélycsillapító rendszer veszélye mindig szörnyű volt; s előnyeit nagyon is túlbecsülték. Azt hiszem, uram, ha valahol: ebben a házban igazán méltányos módon kíséreltük meg alkalmazását. Mindent elkövettünk, amit az ésszerű emberszeretet sugallhatott. Sajnálom, hogy nem látogathatott meg bennünket valamivel előbb: akkor a maga szemével ítélhetett volna. De fölteszem, hogy járatos a csillapító módszerben, a részletekben is.

- Nem egészen. Tudásomat csupán hallomásból, harmad- és negyedkézből nyertem.

- Hát általánosságban úgy határozhatom meg a rendszert, mint amelynél a pácienseknek általában „utánaengedtünk”, kíméltük őket. Semmiféle szeszélynek nem mondtunk ellent, ami az őrült agyában megfogan. Ellenkezőleg, nemcsak eltűrtük, hanem még bátorítottuk is azokat; s legtartósabb gyógysikereink egynéhányát ekként értük el. Nincs érv, amely az őrült

gyenge értelmére oly meggyőzően hatna, mint a *reductio ad absurdum*[84]. Voltak például betegeink, akik csirkének képzelték magukat. A kúra abban állt: hangsúlyozni a dolgot, mint tényt; ostobaságot vetni a páciens szemére, ha nem eléggé látja ténynek, s így egy hétre megtagadni tőle minden más étrendet, mint ami természetszerűleg illik egy csirkéhez. Ily módon egy kis árpa és kavicsos homok csodát tett.

- De hát ez volt minden: úgyszólván belemenni a rögeszmébe?

- Dehogyis. Sokat bíztunk az egyszerű szórakozásokra, mint a zene, tánc, általában a testgyakorlatok, kártya, bizonyos fajta könyvek, és így tovább. Úgy tettünk, mintha mindenkit valami rendes testi betegség ellen kezelnénk: az „elmezavar" kifejezést sohasem alkalmaztuk. Nagy cél lebegett előttünk: minden egyes elmebeteg maga őrködjék a többiek tettei fölött. Ha bízunk az őrültek értelmességében és ítélőképességében, ezzel megnyerjük őket magunknak testestül, lelkestül. Ily módon az ápolók és őrök egész költséges személyzetét nélkülözhettük.

- És semmiféle kényszereszköz nem volt?

- Egyáltalán semmi.

- És sohasem zárták el a pácienseiket?

- Nagyon ritkán. Megtörtént, hogy némelyik beteg állapota krízishez vezetett, vagy hirtelen dühöngésre fordult: ilyenkor magánzárkába helyeztük, hogy rohama meg ne fertőzze a többieket, s ott tartottuk mindaddig, míg haza nem ereszthettük hozzátartozóihoz, mert dühöngő őrülttel nekünk semmi közünk. Az ilyent rendesen nyilvános kórházba szállítják.

- És most mindezt megváltoztatták, s hitük szerint: jobbra?

- Határozottan. A rendszernek megvoltak a hátrányai, sőt a veszélyei. Most, szerencsére, megdőlt a dolog, egész Franciaország minden *Maison de Santé*-jában.

- Nagyon meglep, amit mond - válaszoltam -, mert szinte meg voltam győződve, hogy ebben a pillanatban nem is létezik más kezelése a rögeszmés betegeknek egész Franciaországban.

- Ön még nagyon fiatal, barátom - felelt házigazdám -, de el fog jönni az idő, amikor megtanul a saját szemével ítélni arról, ami a világban történik, és nem hallgat mások fecsegésére. Amit hallunk, abból semmit se kell hinni, s amit látunk, abból is csak a felét. Már ami a mi *Maison de Santé*-inkat illeti, világos, hogy valami ostoba ember félrevezette önt. De majd ebéd után, ha kipihente a lovaglás fáradalmait, örülni fogok, ha körülvihetem önt az épületben, s bemutathatok önnek egy olyan szisztémát, amely véleményem s mindenki véleménye szerint, aki működésben látta, hasonlíthatatlanul a legeredményesebb minden eddigi közt.

- S ez az ön rendszere? - kérdeztem. - Az ön saját találmánya?

- Büszkén vallom, hogy az - felelte -, legalább bizonyos mértékben.

Egy-két óra hosszat társalogtam ekként Monsieur Maillard-ral, míg megmutatta az intézet kertjét és üvegházait.

- A betegeimet most még nem akarom bemutatni - mondta. - Érző lélekre többé-kevésbé mindig hat az ilyen látvány; s nem szeretném elrontani az étvágyát. Előbb meg fogunk ebédelni. Kap borjúszeletet *à la Ménehoult* kelvirággal *velouté* mártásban, aztán egy pohár *Clos-Vougeôt*-t, attól majd megerősödnek az idegei.

---

[84] Matematikában és logikában szokásos bizonyítási eljárás: a cáfolandó állítás helytelenségét a belőle folyó következtetés lehetetlenségének, képtelenségének kimutatása útján bizonyítani (latin).

Hatkor jelentették, hogy tálalva van, s gazdám fölkísért egy hatalmas ebédlőbe, ahol rendkívül nagyszámú társaság gyűlt egybe, összesen vagy huszonöt-harminc személy. Szemmel láthatólag úri társaság volt, s bizonnyal kitűnő modorú emberek, noha öltözetük, úgy éreztem, túlságosan gazdag; volt benne valami a fürdőhelyek tüntető parádéjából. Megfigyeltem, hogy legalább kétharmada a vendégeknek hölgy volt, s egyik-másikuknak *toilette*-jét egyáltalán nem jellemezte az, amit egy párizsi ma jó ízlésnek nevezne. Néhány nő például, akiknek kora nem lehetett kevesebb hetvennél, ékszerek tömegével volt borítva, gyűrűkkel, karperecekkel és fülbevalókkal, s keblüket és karjukat szégyenszemre meztelen kitárták. Azt is észrevettem, hogy az öltözetek közül nagyon kevésnek volt jó szabása vagy legalább nagyon kevés illett arra, aki viselte. Körülnézve, megpillantottam az érdekes leányt, akinek Monsieur Maillard a kis irodában bemutatott, de nagy meglepetéssel láttam, hogy abroncsos szoknyát vett föl, magas sarkú cipővel, s egy szennyes brüsszeli csipkefőkötőt, mely annyira nagy volt neki, hogy arca nevetségesen parányinak látszott benne. Mikor először láttam, nagyon illendően volt öltözve, mély gyászba. Egyszóval, az egész társaság *toilette*-jén volt valami árnyalata a furcsaságnak, úgyhogy első pillanatban eredeti gondolatomhoz tértem vissza, mely a „kedélycsillapító módszer" körül forgott, s úgy képzeltem, Monsieur Maillard tudatosan akart megcsalni ebéd utánig, mert félt, hogy kellemetlen érzéseim lehetnének étkezés alatt, ha tudom, hogy őrültekkel ülök egy asztalnál; de eszembe jutott, amit Párizsban hallottam, hogy a délvidéki franciák különösen excentrikus emberek, nagyszámú elavult szokással; s miután a társaság több tagjával beszédbe is elegyedtem, gyanakvásom rögtön és teljesen szétoszlott.

Az étterem maga, ámbár talán eléggé kényelmes és megfelelő méretű, semmi különös eleganciát nem mutatott. Például a padlón nem voltak szőnyegek, de hát Franciaországban gyakran mellőzik a szőnyeget. Az ablakokon sem láttam függönyt; a csukott ablaktáblákat keresztbe tett erős vasrudakkal biztosították, mint nálunk a boltajtókat. Megállapítottam, hogy a helyiség egymagában a *château* egy egész külön szárnyát képezte, így a paralellogram három oldalán ablakok voltak, míg az ajtó a negyediken nyílt. Összesen tíz ablaka volt a helyiségnek.

Az asztal pompásan volt megterítve. Görnyedt a tálak s még inkább a csemegék súlya alatt. Ez a gazdagság valósággal barbár hatást tett. Az étkekből kitelt volna az Anakim[85] lakomája. Soha, mióta a világon vagyok, nem láttam az „élet javainak" ilyen pazar, ilyen bőséges élvezését. De a rendezés nem sok ízlést árult el; és nyugodt világításhoz szokott szememet kellemetlenül sértette a rengeteg viaszgyertya nagyon is éles csillogása, melyek ezüst kandeláberekben álltak az asztalon, s mindenfelé az egész teremben, ahol helyet lehetett találni számukra. Sürgő inasok szolgáltak föl; s a helyiség másik végén, egy széles dobogón hét-nyolc muzsikus ült, hegedűk, sípok, trombiták és egy dob. Ezek a fickók ebéd közben időnként rémesen bosszantottak, ezerféle változatos hangot produkálva, amit nyilván zenének szántak, és ami, úgy látszik, engem kivéve minden jelenlevőnek nagy mulatságára szolgált.

Egészben véve nem térhettem ki a gondolat elől, hogy nagyon is sok bizarr van mindenben, amit látok - de hát sokféle ember van a világon, különböző gondolkodásmódok, konvenciók és szokások. Különben én annyit utaztam, hogy meglehetősen magamévá tettem a *nil admirari*[86] elvét; tehát egész nyugodtan foglaltam helyet házigazdám jobb oldalán, s minthogy kitűnő étvágyam volt, iparkodtam megfelelni az elém tett pompás lakomának.

---

[85] Ószövetségi óriás (héber).

[86] semmin se csodálkozni (latin).

A társalgás eközben élénk volt és általános. A hölgyek sokat beszéltek, mint rendesen. Hamar meggyőződtem, hogy majdnem csupa művelt ember között ülök; s házigazdám egymagában egész tárháza volt a jóízű anekdotáknak. Úgy láttam, nagyon szívesen beszél állásáról, mint a *Maison de Santé* igazgatója; s általában - ami némileg meglepett - az őrültség és szimptómái kedves témája volt minden jelenlevőnek. Számos mulattató történetet mondtak el a páciensek bolond szeszélyeiről.

- Volt itt egy pasasunk - szólt mellettem jobbról egy kis kövér úriember -, aki teáskannának képzelte magát; s mellesleg nem feltűnő-e, hogy pont ez a különös ötlet mily sok őrült agyában fogan meg? Alig van bolondház Franciaországban, amelyik nem tud fölmutatni egy ilyen emberi teáskannát. A mi teáskannánk kínaezüstből volt, és nagyon gondosan pucolta magát minden reggel szarvasbőrrel és krétával.

- Aztán volt itt nemrég egy olyan is - vágott közbe átellenből egy magas, vékony úr -, aki azt vette a fejébe, hogy ő - szamár; ez ugyan, lehet mondani, allegorikus értelemben teljesen igaz is volt. A szamár igen nyűgös páciensnek bizonyult; sok bajunk volt vele, hogy kordában tartsuk. Sokáig mást se akart enni, mint bogáncsot; de ebből a szeszélyből csakhamar kigyógyítottuk oly módon, hogy nem is adtunk neki egyebet. Aztán örökké kirúgott a sarkával, így, így...

- Monsieur de Kock, hálás lennék, ha mérsékelné magát! - szakította félbe egy öreg hölgy, aki a szóló mellett ült. - Kérem, tartsa maga alatt a lábát! Egész tönkretette a brokátruhámat! Muszáj ilyen szemléltető módon illusztrálni a szavait? Barátunk bizonnyal megérti önt enélkül is. Mondhatom, ön majdnem oly tökéletes szamár, amilyennek az a szegény szerencsétlen képzelte magát. A produkciója túlságosan is természethű.

- *Mille pardons! Ma'm'selle!*[87] - felelte Monsieur de Kock -, ó, ezer bocsánat! Nem volt szándékomban sérteni. Ma'm'selle Laplace, Monsieur de Kock bátorkodik megtisztelni magát azzal, hogy koccint önnel.

Itt Monsieur de Kock mélyen meghajolt, ceremóniásan csókot hintett, és koccintott Ma'm'selle Laplace-szal.

- Engedje meg, *mon ami*[88] - szólított meg most Monsieur Maillard -, engedje meg, hogy egy darabkát adjak önnek ebből a borjúszeletből *à la Ménehoult*; különösen finomnak fogja találni.

Épp ebben a pillanatban sikerült három tagbaszakadt fölszolgálónak épségben az asztalra helyezni egy óriási tálat, amelynek tartalmáról azt lehetett volna gyanítani, hogy ez az a bizonyos *monstrum horrendum, informe, ingens, cui lumen ademptum*[89]. De szorosabb vizsgálat meggyőzött, hogy csak kis borjú volt, egészen megsütve, és térdére ültetve, almával a szájában, ahogy Angliában a nyulat szokták föltálalni.

- Nem, nem, köszönöm - tiltakoztam. - Igazat szólva, nem vagyok túlságos kedvelője az ilyen borjúszeletnek *à la* - hogy is hívják? -, mert úgy találom, hogy nekem nemigen felel meg. De talán tányért váltok, és megpróbálok egy kis nyúlpecsenyét...

---

[87] Ezer bocsánat, kisasszony! (francia).

[88] barátom (francia).

[89] Vergilius *Aineis*-ében a Poliphemus nevű egyszemű óriás leírása: „rémséges, torz, óriás szörnyeteg, akit megfosztottak szeme világától".

Az asztalon több mellékfogás volt, s a tálakban olyasvalamit láttam, ami a közönséges francia nyúlhoz hasonlított: finom falat, mindenkinek ajánlhatom.

- Pierre! - kiáltott a házigazda. - Cserélj tányért a nagyságos úrnak, és adj neki egy gerincdarabot ebből az *au chat*[90] nyúlból.

- Ebből a miből? - kérdeztem.

- Ebből az *au chat* nyúlból.

- Köszönöm, meggondoltam, nem kérek. Majd veszek inkább egy kis sonkát.

Az ilyen délvidéki vendégségeken, gondoltam magamban, az ember sose tudhatja, mit eszik. Nekem ugyan nem kell az ő macska módra elkészített nyuluk; de bizony, ha már erről van szó, nyúl módra elkészített macskájuk se!

- Azonkívül - kezdte egy hullaképű ember az asztal vége felé, ismét fölvéve a beszélgetés fonalát, ahol megszakadt -, azonkívül, más furcsa alakok közt, volt egyszer egy páciensünk, aki makacsul ragaszkodott ahhoz, hogy ő cordóvai sajtból van, és késsel a kezében járt körül, biztatva barátait, kóstoljanak meg egy szeletkét a lábszára vastagából.

- No, az igazán nagy bolond volt - szólt közbe valaki -, de mi ez avval a másikkal összehasonlítva, akit az idegen úriember kivételével valamennyien jól ismerünk? Arra gondolok, aki pezsgősüvegnek képzelte magát, és folyton durrogott és füttyentett, így ni!

Itt a szóló, érzésem szerint meglehetős neveletlenül, jobb hüvelykjét a szájába dugta, s a dugó durranásához hasonló hang kíséretében rántotta vissza; aztán, nyelvét egy ügyes mozdulattal fogához értetve, éles füttyentést és szisszentést hozott létre, mely percekig tartott, a pezsgő zajos habzását utánozva. Ez a viselkedés - nyilván láttam - nem nagyon tetszett Monsieur Maillard-nak; de nem szólt semmit, s a társalgás fonalát egy óriási parókájú, nagyon sovány kis ember ragadta meg.

- És volt itt egy ostoba alak - mondta -, aki békának hitte magát; mellesleg jóformán hasonlított is valami békához. Látnia kellett volna uraságodnak - itt egyenesen énhozzám fordult -: bizonnyal nagyszerűen mulatott volna rajta, hogy milyen pompásan játssza szerepét. Uram! ha ez az ember nem volt béka, csak annyit mondhatok: nagy kár, hogy nem volt az! A brekegése - körülbelül így: bre-ke-ke! Kutty-ku-rutty! kvák - h-mollban! - a legszívrehatóbb melódia volt a világon; és mikor a könyökét az asztalra tette, így! - miután megivott egy-két pohárka bort - és a száját kétfelé húzta, így! és a szemeit égnek vetette, így! és pislogni kezdett megdöbbentő gyorsasággal, így! akkor, uram, határozottan állítom, és minden szavamért vállalom a felelősséget: ön hasra esett volna bámulatában ennek az embernek a zsenialitása előtt.

- Nem kételkedem benne - válaszoltam.

- Aztán még - vetette közbe másvalaki -, itt volt Petit Gaillard, aki egy csipet tubáknak hitte magát, és őszintén búsult rajta, hogy nem tudja magát a saját hüvelyk- és mutatóujja közé csípni.

- Aztán itt volt Jules Desoulières, aki valóban nagyon különös elme volt, és abba az ideába őrült bele, hogy ő egy óriási tök. Valósággal üldözte a szakácsnőt, hogy vagdalja bele őt a pástétomba - amit a szakácsnő méltatlankodva hárított el magától. Én a magam részéről nem vagyok biztos benne, hogy egy ilyen tökpástétom *à la Desoulières* nem lenne valóban pompás falat.

---

[90] macska módra (francia).

- Ön bámulatba ejt! - feleltem, és kérdőleg néztem Monsieur Maillard-ra.

- Ha! ha! ha! - szólt Monsieur Maillard - he! he! he!... hi! hi! hi!... ho! ho! ho!... hu! hu! hu! csakugyan nagyszerű! Ne ejtse önt bámulatba semmi, *mon ami*; ez a barátunk itt igen vicces ember, egy *drôle*[91]... nem szabad szó szerint venni, amit mond.

- És aztán itt volt - mondta a társaság egy másik tagja - Bouffon Le Grand: ez is rendkívüli jelenség a maga nemében. Őt a szerelem zavarta meg, és azt képzelte, hogy két feje van. Az egyikről azt állította, hogy az a Cicero feje; a másikat compositumnak képzelte, mely fejtetőtől szájig Démoszthenész, szájtól állig Lord Brougham[92] fejéből volt összetéve. Lehetséges, hogy nem volt igaza; de meggyőzte volna önt, hogy igaza van: mert nagyon ékesen szóló egy ember volt. Valóságos orátori szenvedély élt benne, s nem állhatta meg, hogy folyton ne csillogtassa tehetségét. Például felugrott az ebédlőasztalra, így és akkor... és akkor...

Itt a szólónak valami barátja, aki mellette ült, a vállára tette a kezét, s néhány szót súgott a fülébe; mire az hirtelen abbahagyta a beszédet, és visszahanyatlott székére.

- Aztán - kezdte most a susogó jó barát - itt volt Boullard, a pergetőkocka. Pergetőkockának nevezem, mert csakugyan az a furcsa, bár nem teljesen ésszerűtlen rögeszméje volt, hogy pergetőkockává változott át. Megszakadt volna a kacagástól, ha látta volna őt peregni. Órákig tudott ferdén állva, fél sarkán forogni, nézze... ilyenformán...

Itt barátja, akit az imént fülébe súgva félbeszakított, hasonló manővert hajtott végre a maga részéről ővele szemben.

- Hát ez az ön Monsieur Boullard-ja bolond volt, tökéletes bolond - kiáltott egy öreg hölgy, ahogy csak a hangja bírta -, és még a bolondok közt is ostoba; mert engedje meg kérem, hogy megkérdezzem, ki látott valaha eleven pergetőkockát? A dolog abszurdum. Madame Joyeusenek több esze volt, mint önök is tudják. A rögeszme nála sem hiányzott, de abban az ösztön a józan ésszel párosult, és kellemes hatást tett mindenkire, akinek szerencséje volt őt megismerni. Ő hosszas megfontolás után rájött, hogy valami különös véletlennél fogva kiskakas lett belőle; de mint ilyen, egészen illendően viselkedett. Pompás hatással tudta csapkodni a szárnyait... így... így... így... és ami a kukorékolását illeti, az valósággal élvezetes volt! Ki-ke-rí-kíí!... ku-ko-ri-kúú!... ku-ko-ri-kuu-kuu-ku-ku-kúúúúú-ú-ú-ú!

- Madame Joyeuse, hálás lennék önnek, ha mérsékelné magát! - szólt közbe akkor házigazdánk nagyon haragosan. - Vagy tud úgy viselkedni, ahogy úrinőhöz illik, vagy elhagyhatja az asztalt azonnal, tessék választani.

A hölgy - akit nagy meglepetéssel hallottam Madame Joyeuse-nek nevezni, az után a leírás után, amelyet maga adott az imént Madame Joyeuse-ről - egész a szemöldökéig elpirult, és látszólag rendkívül elkedvetlenedett a szemrehányás miatt. Fejét lecsüggesztette, s egy szót sem válaszolt. De egy másik és fiatalabb nő újrakezdte a témát. Ez az a szép lány volt, akit az irodában láttam.

- Ó, Madame Joyeuse őrült volt! - kiáltotta. - De Eugénie Salsafette okoskodásában mindent összevéve csakugyan sok józan vonást lehetett találni. Szép és szinte aggodalmasan szerény fiatal leány volt, aki illetlennek találta a ruházkodás közönséges módját, és mindig úgy akart öltözködni, hogy ne belül, hanem kívül legyen a ruháin. Ez tulajdonképpen nagyon könnyedén megvalósítható. Csak így kell csinálni, aztán így... így... és így... és aztán így... így... így... és aztán akkor...

---

[91] különc (francia).

[92] Képviselőházi szónok, politikai író (1778-1868).

- *Mon Dieu!* Ma'm'selle Salsafette! - kiáltotta egyszerre vagy egy tucat hang. - Mit akar csinálni? - hagyja abba! elég már! anélkül is látjuk, mit akar mutatni! fogják le! fogják le! - és már többen föl is ugrottak székükről, hogy visszatartsák Ma'm'selle Salsafette-et, mielőtt végleg versenyre kél a Medici Vénusszal, mikor ezt a célt nagyon hatásosan megvalósította egy csomó hangos visítás vagy sikoltás, mely a *château* főépületének valamely része felől hangzott.

Ezek a visítások az én idegeimre is meglehetősen hatottak: de a társaság többi részét valósággal megsajnáltam. Sose láttam még értelmes emberek csoportját ilyen eszeveszett rémületben. Mindannyian oly sápadtak lettek, mint a hullák, és összehúzódva székükön, remegve és a félelemtől vacogva ültek, s füleltek: nem ismétlődik-e a hang? Ismétlődött - hangosabban és nyilván közelebb, aztán harmadszor, nagyon hangosan, és aztán negyedszer, nyilvánvalóan megfogyatkozott erővel. Amint a zaj így elhalni látszott, a társaság jókedve újra visszatért, s megint csupa élet és anekdota volt, mint előbb. Most bátorságot vettem magamnak kérdést tenni a zavar okáról.

- Az egész *bagatelle* - szólt Monsieur Maillard. - Mi hozzászoktunk az ilyen dolgokhoz, és igazán keveset törődünk velük. Az elmebajosok olykor-olykor üvöltőkoncertet rendeznek, egymásnak feleselve, mint a kutyafalkák szokták néha éjjel. Megtörténik azonban időnként, hogy ezt a versenyvisítást erőszakos szökési kísérlet követi; amikor persze némi veszélytől is lehet tartani.

- És hányan vannak jelenleg őrizet alatt?

- Ebben a pillanatban nincs több tíznél.

- S valószínűleg többnyire asszonyok.

- Ó, dehogy! Valamennyi férfi, mégpedig jól megtermett legények, mondhatom.

- Igazán? Mindig azt hallottam, hogy az elmebetegek többsége a gyöngébb nemből való.

- Általában így van, de nem mindig. Nemrégiben körülbelül huszonhét páciens volt itt; és ebből a számból nem kevesebb, mint tizennyolc asszony; de legújabban a dolgok, mint látja, nagyon megváltoztak.

- Igen... mint látja, nagyon megváltoztak - szólt itt közbe az az úriember, aki majd eltörte a Ma'm'selle Laplace lábszárcsontját.

- Igen, mint látja, nagyon megváltoztak! - visszhangzott rá kórusban az egész társaság.

- Fogják be a szájukat mindannyian! - kiáltott házigazdám feldühödve. Mire az egész kompánia majd egy percig halotti csöndben maradt. Sőt az egyik hölgy betű szerint engedelmeskedett Monsieur Maillard-nak, nagyon rezignáltan befogva a száját, jó erősen, mind a két kezével, s úgy tartotta egészen a mulatság végéig.

- És ez az úriasszony - szóltam én Monsieur Maillard-hoz, feléje hajolva, és susogó hangon interpellálva -, ez a derék hölgy, aki az előbb beszélt és produkálta nekünk a kukorékolást, teljesen ártalmatlan, ugyebár - csöndes és ártalmatlan?

- Ártalmatlan! - kiáltott Maillard őszinte meglepetéssel - Hogy érti? Mire gondol?

- Csak egy kicsit... zavart - feleltem, fejemre mutatva. - Természetesen... tudom és bizonyosra veszem, hogy nem különösebben, nem veszedelmesen... zavart, ugyebár?

- *Mon Dieu!* mit is képzel! Ez a hölgy, meghitt, régi barátnőm, Madame Joyeuse, éppoly tökéletesen épelméjű, mint akár én magam. Bizonnyal neki is megvannak a maga kis különösségei; de hát ön tudja, hogy minden öregasszony, pláne ilyen rendkívüli öregasszony, többé-kevésbé excentrikus...

- Ez igaz - mondtam -, ez tagadhatatlan... no és a többi urak és hölgyek?

- Mind barátaim és alkalmazottaim! - vágott közbe Monsieur Maillard, a gőg kifejezésével emelkedve fel helyéről. - Igen kedves barátaim és munkatársaim.

- Hogyan? Valamennyi? - kérdeztem. - A hölgyek is, és mind?

- Természetesen - felelte -, nem tudnánk meglenni hölgyek nélkül; elmebetegek számára ők a legjobb ápolók a világon; tudja, saját külön módszerük van; a szemük fénye csodálatosan jó hatású; tudja, hasonlít ez a kígyóbűvöléshez.

- Persze - mondtam -, persze. Csak... egy kicsit furcsán viselkednek, nem gondolja? egy kicsit nagyon különösek - nem gondolja?

- Furcsán? Különösek? Csakugyan úgy találja? Bizonnyal, mi itt délvidéken nem vagyunk valami kényes ízlésűek; jócskán úgy teszünk, ahogy kedvünk tartja, tudja, élvezzük az életet, és minden...

- Persze - mondtam -, persze.

- És aztán meglehet, hogy ez a *Clos-Vougeôt* is egy kicsit nagyon is vérpezsdítő, egy kicsit erős - ön érti, ugyebár?

- Persze - mondtam -, persze. Mellesleg, uram: jól értettem önt abban, hogy az a szisztéma, amelyet önök a híres kedélycsillapító szisztéma helyett bevezettek, a rideg szigorúság szisztémája?

- Egyáltalán nem. Az elzárás természetesen szigorú; de a kezelés - értem az orvosi kezelést - inkább kellemes a pácienseknek, mint az ellenkezője.

- És az új rendszer az ön saját találmánya?

- Nem egészen. Némely részét vissza lehet vezetni Kátrány doktorra, akiről ön bizonnyal hallott már; azonkívül vannak bizonyos módosítások módszeremben, melyekről örömmel elismerem, hogy jog szerint a világhírű Toll nevéhez fűződnek, amely nevet, ha nem tévedek, önnek is szerencséje van alaposan ismerhetni.

- Szégyenkezve kell bevallanom - feleltem -, hogy eddig egyik úrnak a nevét sem hallottam soha.

- Nagy Isten! - kiáltott föl házigazdám, hirtelen hátrahúzva székét, és fölemelve kezét. - Bizonnyal nem jól hallottam önt! Csak nem azt akarja mondani, ugyebár? hogy soha nevét sem hallotta sem a tudós Kátrány doktornak, sem a híres Toll professzornak?

- Kényszerülök beismerni tudatlanságomat - válaszoltam -, de mindenekelőtt való az igazság. Mégis úgy érzem, porig vagyok alázva azáltal, hogy nem ismerem ezeknek a kétségkívül rendkívüli férfiaknak műveit. Azonnal föl fogom kutatni írásaikat, és különös gonddal tanulmányozom át. Monsieur Maillard, ön igazán - nem rejthetem el ezt ön elől -, ön igazán megszégyenített!

Valóban restelkedtem.

- Szót se többet róla, kedves fiatal barátom - mondta ő nyájasan, kezemet megszorítva. - Igyon meg velem egy pohár sauterne-it!

Ittunk. A társaság, nem várva biztatást, követte példánkat. Csevegtek, tréfáltak, nevettek, ezer bohóságot vittek végbe; a hegedűk visítottak, a dob zörgött és kopogott, a trombiták bőgtek, mint a Phalarisz[93] bronzbikái, s az egész jelenet mind vadabbá és vadabbá válva, amint a bor hatása felülkerekedett, végre már olyan volt, mint egy valóságos pandémonium - pokolzsinat *in petto*[94]. Közben Monsieur Maillard és én, kettőnk között Sauterne és Vougeôt néhány palackjával, folytattuk beszélgetésünket, ahogy csak a torkunkon kifért. Közönséges hangon kiejtett szónak nem lett volna itt több eshetősége, hogy meghallják, mint egy hal hangjának a Niagara-vízesés fenekén.

- Ön, uram, ebéd előtt - mondtam a fülébe ordítva - említett valamit arról a veszélyről, amivel a régi kedélycsillapító rendszer járt. Ez a dolog hogy áll?

- Igaz - felelte -, hogy időnként bizony meglehetős nagy veszéllyel jár. Az őrültek szeszélyeit nem lehet kiszámítani; s véleményem szerint, valamint dr. Kátrány és Toll professzor nézetei szerint is, sohasem bátorságos dolog nekik megengedni, hogy kíséret nélkül, szabadon járjanak. Az őrültet lehet egy időre, ahogy mondani szokták, „lecsillapítani"; de mindig megvan benne a hajlam, hogy előbb-utóbb egyszer csak kitörjön rajta a dühöngés. A ravaszsága is közmondásos, és csakugyan rendkívüli. Ha valami tervet forral, szándékát bámulatos higgadtsággal képes eltitkolni; és az ügyesség, amellyel az épelméjűséget szimulálja, a legkülönösebb problémák egyikét nyújtja a lélekbúvár számára az emberi elme tanulmányában. Valóban, mikor egy őrült teljesen épelméjűnek mutatkozik, legfőbb ideje ráhúzni a kényszerzubbonyt.

- Ön valami veszélyt említett, kedves uram, amit maga átélt, mióta ezt az épületet igazgatja; volt valami veszélyes és közvetlen oka a véleményre, hogy a tébolyultakkal szemben kockázatos a liberalizmus?

- Itt? amit én magam átéltem? hát mondhatom önnek, igenis volt. Például: nem nagyon sok idővel ezelőtt különös körülmény adódott épp ebben a házban. Tudja, akkor még „kedélycsillapító rendszer" volt érvényben, és a páciensek szabadon jártak. Meglepő csöndesen viselkedtek, és minden épeszű ember már a tényből is - hogy olyan meglepő csöndesen viselkednek - tudhatta, hogy valami pokoli tervet forralnak agyukban. És csakugyan, egy szép reggel az ápolók és őrök arra ébredtek, hogy ők vannak a cellákba csukva, kezük és lábuk jól összekötözve, és úgy őrzik őket, mintha ők volnának az őrültek, maguk az őrültek pedig elfoglalták a felügyelők és gondnokok helyét.

- Ne mondja! Soha életemben nem hallottam ily képtelen esetet!

- Tény. Az egészet egy hülye pasas okozta - egy őrült -, aki valahogy azt vette a fejébe, hogy minden eddig ismertnél jobb kormányzati rendszert talált föl - már ami az őrültekháza kormányzatát illeti. Gondolom, ki akarta próbálni a találmányát, s ezért rábeszélte a többi beteget, hogy szőjenek összeesküvést, és döntsék le trónjáról az uralkodó hatalmat.

- S csakugyan sikerült?

- Nem lehet tagadni. Őrzők és őrzöttek egy csapásra helyet cseréltek. Azaz hogy nem egészen szó szerint, mert hisz az őrültek azelőtt is szabadok voltak, az őröket azonban minden további nélkül a cellákba zárták, és sajnálattal kell megállapítanom, nem valami gavalléros módon bántak velük.

---

[93] Arkagasz zsarnok uralkodója. Áldozatait egy bronzbika belsejében égettette el, és gyönyörködött üvöltésükben. Fellázadt népe hasonló módon végzett vele.

[94] zártkörű (olasz)

- De remélem, nemsokára bekövetkezett az ellenforradalom. A dolgoknak ilyen állapota nem sokáig tarthatta fenn magát. A szomszéd falvak lakossága, az intézetbe érkező látogatók bizonnyal megadták a vészjelet.

- Ebben már nincs igaza. A lázadás vezére sokkal ravaszabb volt. Egyáltalán nem bocsátott be látogatókat, kivéve egyetlenegyszer, egy nagyon jámbor képű fiatalembert, akitől nem volt oka megijedni. Ezt az egyet beeresztette, csak úgy változatosság kedvéért, hogy a bolondját járassa vele. Mikor eléggé elbolondította, megint kibocsátotta, és útjára küldte.

- És hát mennyi ideig uralkodtak így az őrültek?

- Ó, bizony nagyon sokáig, legalább egy hónapon keresztül; tovább is, de hogy mennyivel, azt nem tudom megmondani. Azt az egyet biztosra veheti, hogy az őrülteknek ez alatt az idő alatt jó dolguk volt. Viselt ruháikat levetették, és rászabadultak a családi gardróbra és az ékszerekre. A *château* pincéi pompásan el voltak látva borral, s ezek az emberi ördögök épp a legjobban tudják a módját, hogyan kell meginni. Mondhatom, jól éltek.

- És a kezelésre vonatkozólag mi volt az a speciális szisztéma, amit a lázadás vezetője kitalált és alkalmazott?

- No, ami azt illeti, mondtam már, az őrült nem okvetlen bolond; s az én őszinte véleményem az, hogy az ő kezelésmódja csakugyan sokkal különb volt a réginél. Mindenesetre pompás szisztéma volt... egyszerű, elegáns, semmiféle zavart nem okozó: tényleg csupa öröm... valóságos...

Itt házigazdám előadását újabb visításkoncert szakította félbe, éppen olyan, mint ami az imént oly rémületet okozott. Ezúttal azonban úgy tetszett, mintha gyorsan közeledő emberek szájából jönne a hang.

- Nagy Isten! - kiáltottam. - Nyilván kiszabadultak az őrültek!

- Nagyon félek, hogy úgy van - felelte Monsieur Maillard, most már rendkívül sápadtra válva. Alig végezte be a mondatot, mikor hangos ordítozást és szitkozódást hallottunk az ablak alatt; s közvetlen azután nyilvánvaló lett, hogy bizonyos személyek erőszakkal be akarnak törni a terembe. Az ajtón rést ütöttek valami kovácspörölyhöz hasonló szerszámmal, s a deszkákat bámulatos erővel rázták és csavarták.

Rettentő zavar jelenete következett. Monsieur Maillard, legnagyobb meglepetésemre, elbújt a tálalóasztal alá. Részéről több bátorságot vártam volna. A zenekar tagjai, akik az utolsó tizenöt perc alatt már sokkal részegebbek voltak, hogysem dolgukat végezhették volna, most mind egyszerre talpra ugrottak, és fölkapták hangszereiket, aztán fölmászva az asztalukra, rázendítettek a *Yankee Doodle* ütemeire, amit ha nem is tökéletes harmonikusan, de legalább emberfölötti energiával csattogtattak az egész komédia lefolyása alatt.

Közben a fő ebédlőasztalra, a palackok és poharak közé is felugrott egy ember: ugyanaz, akit már az előbb is csak nagy nehezen lehetett ettől visszatartani. Amint elhelyezkedett odafenn, szónoklatba fogott, mely bizonnyal nagyszerű lett volna, ha egy szót is lehetett volna hallani belőle. Ugyanabban a pillanatban az, aki olyan előszeretettel viseltetett a pergetőkocka iránt, elkezdett körbeforogni a szobában iszonyú erőkifejtéssel, és két karját a teste két oldalán derékszögben kinyújtva; úgyhogy igazán egész olyan volt, mint egy pergetőkocka, és mindenkit leütött, aki véletlen útjába került. Eközben hihetetlen pezsgődurrogást és füttyentő hangokat hallottam, s odanézve rájöttem, hogy attól a személytől származnak, aki e kitűnő ital palackjainak szerepét játszotta el ebéd közben. Aztán meg a békaember kezdett el kuruttyolni, mintha minden hangtól, amit kiadott, lelkének üdvössége függött volna. És mind e lárma közepette a szamár szakadatlan üvöltése túlharsogott mindent. Ami öreg barátnőmet, Madame

Joyeuse-t illeti, szinte megsirattam szegény asszonyt, oly rettenetesen lesújtottnak látszott. Tenni azonban nem tett mást, mint hogy beállt egy sarokba a kályha mellé, és végeérhetetlenül kiáltozta, ahogy csak kifért a torkán:

- Ku-ku-ri-kuuuu!

És most jött a dráma klimaxa, a katasztrófa. Minthogy üvöltésen és visításon és kukorikoláson kívül semmiféle ellenállást nem fejtettek ki a betörőkkel szemben, a tíz ablakot nagyon hamar, és majdnem egyidejűleg bezúzták. De sohasem felejtem el a bámulat és borzadály érzéseit, amikkel szemléltem a jelenetet, mikor ezeken az ablakokon át beugorva, *pêle-mêle*[95] s viaskodva, toporzékolva, körmölve, üvöltve, egy egész hadsereg termett közöttünk, akiket az első pillanatban csimpánzoknak, orangutánoknak és nagy fekete páviánoknak néztem, amilyenek a Jóreménység-foka körül vannak.

Iszonyú ütést kaptam - aztán a dívány alá gurultam, és mozdulatlanul feküdtem. De miután vagy egy negyedóráig így hevertem - amely idő alatt teljes igyekezettel füleltem arra, ami a teremben történt -, nemsokára birtokomban volt a tragédia kielégítő megoldása, a *dénouement*[96]. Kitűnt, hogy Monsieur Maillard, mikor elbeszélte annak az őrültnek történetét, aki társait lázadásra biztatta fel, csak a saját hőstetteit ecsetelte. Ez az úriember két vagy három évvel ezelőtt valóban az intézet felügyelője volt; de maga is megőrült, és így páciens lett. Ezt a körülményt az én útitársam, aki bemutatott neki, még nem tudta. Az őröket, akik szám szerint tízen voltak, hirtelen lefegyverezték, először jól bekenték kátránnyal, aztán toll közé hengergették, s végre elzárták föld alatti cellákban. Egy hónapnál jóval tovább voltak így bebörtönözve, s ez idő alatt Monsieur Maillard kegyesen engedélyezett nekik nemcsak kátrányt és tollat - ami „módszeréhez" tartozott -, hanem némi kenyeret és bőséges vizet is. Az utóbbit naponta szivattyúkkal nyomták a cellákba. Végre egyikük, egy föld alatti csatornán át megmenekülve, valamennyit kiszabadította. A „kedélycsillapító szisztémát", fontos módosításokkal, ismét bevezették a *château*-ban; de igazat kell adnom Monsieur Maillard-nak abban, hogy az ő „saját kezelése" csakugyan a maga nemében páratlan volt. Mint ahogy ő maga helyesen megjegyezte: „egyszerű, elegáns, semmiféle zavart nem okozó".

Még csak azt kell hozzátennem, hogy ámbár Európa összes könyvtáraiban kerestem Kátrány doktor és Toll professzor műveit, a mai napig minden törekvésem, hogy egy példányt szerezzek belőlük, sikertelen maradt.

Babits Mihály fordítása

[95] összevissza (francia).

[96] kibontakozás (francia).

PÁR SZÓ EGY MÚMIÁVAL

Az előző esti szümposzion[97] kissé túl sok volt idegeimnek. Kétségbeejtő fejfájás gyötört, és alig tudtam nyitva tartani a szememet. Sehogyan sem akarózott elmennem hazulról, hogy házon kívül töltsem az estét, mint szándékoltam. Rájöttem, hogy nem tehetek okosabbat, mint ha eszem egy harapás vacsorát, és rögtön utána lefekszem.

Természetesen, könnyű vacsorát. A *welsh rabbit*[98] kedves ételem. De egyszerre egy fontnál többet fogyasztani nem ajánlatos. Mindazonáltal kettő ellen még nem lehet lényeges kifogás. S kettő és három közt igazán csak egyetlen egység a differencia. Talán négyig merészkedtem. A feleségem azt állítja, hogy öt volt; de ő összezavar két egészen különböző ügyet. Az ötöt, mint absztrakt számot, készséggel megengedem; de *konkréten* a barna Porter-sör palackjaira kell vonatkoztatni, az azonban ízelítőként szerepelt, s anélkül a welsh rabbit tudvalevőleg kerülendő.

Így befejezve frugális estebédem, s fejembe nyomva hálósipkámat, abban az őszinte reményben, hogy másnap délig le sem vetem, ledőltem párnámra, és lelkiismeretem hófehér lévén, azonnal mély álomba merültem.

De mikor teljesültek az emberi remények? Még harmadik horkolásomat sem muzsikálhattam végig, mikor dühös csengetés hallatszott az utcaajtó felől, s aztán türelmetlen dobogás a kopogtatóval, ami rögtön felébresztett. Egy perccel később, s miközben még egyre dörzsöltem pilláimat, feleségem odadobta elém öreg barátom, doktor Ponnonner írásbeli üzenetét. Az üzenet így szólt:

> *Drága jó barátom, keressen föl mindenképpen, mihelyt ezeket a sorokat megkapja. Jöjjön, és örüljön velem. Szívós ügyeskedéssel sikerült végre megnyernem a Városi Múzeum igazgatóságának engedélyét a múmia tudományos vizsgálatára. Ön tudja, milyen múmiáról van szó. Engedélyt kaptam, hogy a tetemet kigöngyöljem pólyáiból, s ha kívánatosnak mutatkozik, fölboncoljam. Csak néhány barátom lesz jelen - természetesen Ön is. A múmia már lakásomon van, s ma este tizenegykor fogunk hozzá kibontásához.*
>
> *Tisztelő híve,*
> *Ponnonner*

Mire a „Ponnonner”-ig értem, bizonyos bámulattal éreztem, hogy oly tökéletesen ébren vagyok, amennyire csak lehet az ember. Vad izgalomban ugrottam ki ágyamból, mindent fölborítva utamban; magamra kaptam ruháimat, igazán mesébe illő gyorsasággal, s lélek-szakadva siettem a doktorékhoz.

Ott izgatott társaságra leltem. Már türelmetlenül vártak; a múmia az ebédlőasztalon volt kiterítve; s amint beléptem, megkezdődött a vizsgálat.

A múmia egyike volt annak a kettőnek, amelyet néhány évvel ezelőtt Arthur Sabretash kapitány, Ponnonner unokaöccse hozott egy sírból, Eleithiasz mellől, mely ott fekszik a líbiai hegyek között Thébától messze, a Nílus-parton. E helyen a barlangsírok, bár kevésbé pompázatosak a thébai temetkezéseknél, mégis jóval érdekesebbek, mert több felvilágosítást

---

[97] lakoma (görög).

[98] sajtos pirítósféle (angol).

nyújtanak az egyiptomiak magánéletéről. A sírkamra, ahonnan a mi példányunk kikerült, állítólag különösen gazdag volt ilyenfajta dokumentumokban - a falakat freskók és domborművek fedték, az elhunyt roppant gazdagságáról meg szobrok, vázák sokasága, élénk mozaikok tanúskodtak.

Ezt a kincset a múzeumban helyezték el, úgy, ahogy Sabretash kapitány megtalálta; vagyis a koporsóhoz hozzá se nyúltak. Nyolc évig hevert így, csak kívülről állítva közszemlére. Ilyenformán nekünk ép és teljes múmia állt rendelkezésünkre; s aki tudja, mily ritkán ér az antikvitás partjainkra kifosztatlan állapotban, az előtt világos, hogy joggal gratulálhattunk magunknak a szerencséhez.

Az asztalhoz közeledve, azon egy nagy, körülbelül hét láb hosszú s talán három láb széles és mintegy harmadfél láb mély tokot vagy dobozt láttam meg. Hosszúkás volt - de nem koporsó alakú. Anyagára nézve első feltevésünk úgy szólt, hogy szikomorfa, azaz platanus, de belevágva megállapítottuk, hogy keménypapír, más szóval *papier mâché*, papiruszrostokból. Külsejét sűrű, festett ábrák borították, melyek temetkezési jeleneteket és más gyászos témákat ábrázoltak - köztük itt-ott elszórtan, a legkülönbözőbb helyeken, egy-egy sorozat hieroglifa, kétségkívül a halott neve. Szerencsére a társaságban jelen volt Mr. Gliddon is; s ő nehézség nélkül megfejtette a betűket, melyek egyszerű fonetikus írást alkottak, és ezt a szót adták ki: „Tevedakoru".

Némi fennakadást okozott az a kérdés, hogyan bontsuk ki a tokot anélkül, hogy megsértenők; de végül is megoldva ezt a problémát, egy második dobozra bukkantunk, mely koporsó alakú s jelentékenyen kisebb térfogatú volt, mint a külső, de annak egyébként minden tekintetben pontos mása. A kettő közötti űr gyantával volt kitöltve, amely a belső doboz színeit bizonyos mértékben megfakította.

Mikor ez utóbbit föltártuk - ami egészen könnyen sikerült -, egy harmadikhoz értünk, mely szintén koporsó alakú volt, s a másodiktól csak anyagában különbözött, minthogy cédrusból készült, s még egyre árasztotta magából ennek a fának különös és erősen aromatikus illatát. Űr a második és harmadik koporsó közt nem volt - az egyik pontosan illeszkedett a másikba.

Eltávolítva a harmadik tokot, megtaláltuk és kiemeltük magát a testet. El voltunk készülve rá, hogy rendes szokás szerint vászonszalaggal vagy pólyával sűrűn körültekerve leljük; de ezek helyett valami hüvelyfélére bukkantunk, mely papiruszból készült, s gazdagon aranyozott és festett gipszréteg borította. A festmények oly tárgyakat ábrázoltak, melyek a lélek különböző, úgynevezett „kötelmeivel" függtek össze s több rendbeli istenség előtt való bemutatásával, és folyton előkerült bennük egy mindig azonos emberi alak, melyet nagyon valószínűen a bebalzsamozott személy portréjának szántak. Fejtől lábig nyúlt egy oszlopszerű, függélyes felirat, fonetikus hieroglifákban, újra megadva a halott nevét és címeit, úgyszintén egész rokonságának nevét és címeit.

Az ily módon hüvelybe zárt nyakat tarka, hengeres üveggyöngyökből készült gallér fedte, melyen a gyöngyök változatos elrendezése a szkarabeusz stb. istenségek képeit formálta a szárnyas glóbusszal. A derék köré hasonló gallér vagy öv simult.

Lehántva a papiruszréteget, a húst kitűnő állapotban találtuk, minden észlelhető szag nélkül. Színe vöröses volt. A bőr kemény, sima és fénylő. A fogak és a haj jó állapotban. A szemek mintha el lettek volna távolítva, hogy helyükbe üvegszemet tegyenek. Ezek azonban nagyon szépek és csodálatosan élethűek voltak, épp csak hogy a tekintetük túlságosan is határozott. Az ujjakat és körmöket gazdagon aranyozták.

Mr. Gliddon a felhám vörhenyes színéből azt a véleményt formálta, hogy a bebalzsamozás teljességgel *per asphaltum*[99] történt; de mikor a bőr felületén acéleszközzel könnyű kaparást ejtve, az így nyert porból valamennyit a tűzbe vetettünk, tisztán érezhetővé vált a kámfor és más illatos gyanták szaga.

Igen gondosan megvizsgáltuk a testet, hogy megtaláljuk az ismert metszéseket, melyeken át a beleket szokták eltávolítani: de legnagyobb meglepetésünkre, egyet sem tudtunk fölfedezni. Abban az időben még a társaság egyetlen tagja sem tudott arról, hogy egész, vagyis bontatlan múmiák nem tartoznak a ritkaságok közé. Az agyvelőt rendesen az orron keresztül vonták ki; a beleket egy oldalt ejtett vágáson át; aztán a testet megberetválták, megmosták és besózták; majd heteken át pihenni hagyták, míg végre a valóságos bebalzsamozás művelete megkezdődött.

Minthogy semmiféle vágás nyomát nem találtuk, doktor Ponnonner előkészítette eszközeit a boncolásra. Ekkor megjegyeztem, hogy már elmúlt két óra. Erre megegyeztünk abban, hogy a belső vizsgálatot másnap estére halasztjuk; és éppen szét akartunk oszlani, mikor valaki fölvetette az eszmét, hogy tennének egy-két kísérletet a Volta-oszloppal.

Az elektromosság alkalmazása egy legalábbis három-négyezer éves múmiánál, ha nem is nagyon okos, de mindenesetre eléggé eredeti gondolat volt, s valamennyien azonnal beleegyeztünk. Egy tizedrésznyire komolyan s kilenctizednyire tréfából fölszereltünk egy battériát a doktor dolgozószobájában, s az egyiptomit átszállítottuk oda.

Csak nagy nehézséggel sikerült levonni a fedőszöveteket a halántékizom egy darabjáról, mely az izomalkat többi részénél kevésbé látszott merevnek és megkövesültnek, de mint természetesen előre gondolhattuk, a vezetékkel kontaktusba hozva, legcsekélyebb jelét sem adta galvanikus fogékonyságnak. Ez az első kísérlet valóban annyira döntőnek látszott, hogy szívből nevetve képtelen ötletünkön, éppen jó éjszakát akartunk egymásnak kívánni, mikor szemem véletlenül ráesve a múmia szemére, hirtelen bámulatban ottragadt. Egyetlen rövid pillantásom ugyanis elég volt, hogy meggyőzzön: a szemgolyók, melyeket eredetileg mindannyian üvegnek néztünk, s melyeket valamiféle vad merevség tett jellegzetessé, most háromnegyedrészben fedve vannak, s a szemhéjak annyira lecsukódtak, hogy csupán a *tunica albuginea*[100] egy kis darabkája maradt látható.

Kurjantásom fölhívta a figyelmet erre a tényre, amely mindenki előtt azonnal nyilvánvalóvá lett.

Nem mondhatom, hogy a különös tünemény megrémített volna: mert az én esetemben nem a „rémület” a helyes kifejezés. De lehetséges, hogy az erős, barna sör hatására kissé ideges voltam. Ami a társaság többi tagját illeti, ők meg sem kísérelték elrejteni a végletes ijedtséget, mely hatalmába kerítette őket. Doktor Ponnonnert valósággal sajnálni kellett. Mr. Gliddon valami különös úton-módon láthatatlanná tette magát. Gondolom, Mr. Silk Buckinghamben sincs annyi merészség, hogy letagadná: négykézláb vonult az asztal alá.

Mégis, a bámulat első megrázkódtatása után mint valami magától értetődő dolgot határoztuk el a kísérlet haladéktalan folytatását. Műveleteink most a jobb láb nagyujjára irányultak. Metszést ejtettünk a külső *os sesamoideum pollicis pedis*[101] felületén, s így hozzáfértünk az

---

[99] kátrány által (latin).

[100] fehér lebeny (latin).

[101] a láb szezámcsontja (latin).

abductor-izom[102] gyökeréhez. Újra működésbe hozva a battériát, az áramot ezúttal a kétosztatú idegbe kapcsoltuk - mikor a múmia, a csalódásig elevennek tetsző mozdulattal, először jobb térdét húzta föl annyira, hogy szinte érintkezésbe hozta az *abdomen*-nel[103], aztán pedig megfoghatatlan erővel egyenesítve ki lábszárát, olyan rúgást mért doktor Ponnonnerre, hogy hatása alatt ez az úriember, akár a katapultából kilőtt nyíl, leröpült az ablakon át az utca közepére.

Testületileg rohantunk le fölhozni az áldozat megcsonkított maradványait, de nagy örömünkre a lépcsőházban találkoztunk vele, amint sebbel-lobbal rohant már fölfelé, csordultig egy filozófus égő tüzével, és jobban, mint valaha eltelve azzal az érzéssel, hogy minden erőnket és buzgóságunkat latba kell vetnünk kísérletünk folytatására.

Így hát tulajdon kezdeményezésére mély bevágást ejtett a kísérleti alany orra hegyén, azt a maga kezével keményen leszorította, és szoros kontaktusba hozta a vezetékkel.

A hatás erkölcsileg és fizikailag szó szerint és átvitt értelemben, egyaránt villanyozó volt. Először is, a hulla fölnyitotta szemét, és perceken át szaporán pislogott, mint Mr. Barnes a pantomimban; másodszor tüsszentett; harmadszor fölült; negyedszer öklét rázta doktor Ponnonner felé; ötödször, Gliddon és Buckingham urakhoz fordulva, megszólította őket, ékes egyiptomi nyelven, ilyenképpen:

- Ki kell jelentenem, uraim, hogy eljárásuk éppannyira meglep, mint amennyire elszomorít. Doktor Ponnonnertől nem várhattam különb viselkedést. Ő, szegény, elhízott szamár, különbre nem képes. Sajnálom, és megbocsátok neki. De ön, Mr. Gliddon, és ön, Silk, önök annyit utaztak és laktak Egyiptomban, hogy szinte bennszülöttnek hihetné önöket az ember; önök, mondom, annyit éltek köztünk, hogy, azt hiszem, éppoly jól beszélnek egyiptomi nyelven, mint írnak az anyanyelvükön, önöket okkal mindig úgy tekintettem, mint a múmiák hű barátját; önöktől igazán úribb magatartást vártam volna. Mit tartsak arról, hogy önök nyugodtan állnak itt és nézik, milyen csúnyán bánnak velem? Mire véljem, ha önök eltűrik, hogy akármilyen jöttment megfosszon koporsóimtól és ruháimtól ebben az átkozottul hideg országban? És hogy rátérjek a fő pontra, milyen világításban lássam azt a tényt, hogy önök még segítséget nyújtanak és asszisztálnak ennek a nyomorult kis gazembernek, doktor Ponnonnernek, mikor az orromnál fogva ráncigál?

Az olvasó kétségkívül bizonyosra veszi, hogy amint ezt a beszédet az előzmények után meghallottuk, vagy rohantunk mind az ajtónak, vagy hisztérikus rohamban törtünk ki, vagy tömeges ájulás fogott el. A három közül valamelyik mindenesetre várható volt. Sőt nagyon könnyen megeshetett volna, hogy mind a három viselkedésmód egyszerre előfordul. És becsületemre, nem tudom, hogyan és mi okból történhetett, hogy egyik sem fordult elő. De talán az igazi okot a kor szellemében kell keresni, amely teljesen az ellentétek törvényéhez igazodik, s amelyről már általában elismerik, hogy mindenben a paradox és lehetetlen megoldást keresi. Vagy talán mindent összevéve, csak a múmia rendkívül természetes és magától értetődő modora vetkőztette ki a szavakat kísértetiességükből. Akárhogy is, a tény kétségtelen: társaságunknak egyetlenegy tagja sem tanúsított különös remegést, egyik sem látszott úgy tekinteni a dolgot, mint olyasvalamit, ami különösebben rendkívüli.

Én a magam részéről teljesen rendjén valónak éreztem, s csak annyit tettem, hogy egy kicsit félrehúzódtam az egyiptomi keze ügyéből. Dr. Ponnonner zsebre dugta a kezét, keményen

---

[102] távolító-izom (latin).

[103] has (latin).

ránézett a múmiára, és arca szörnyen elvörösödött. Mr. Gliddon megsimogatta pofaszakállát, és fölhúzta inggallérját. Mr. Buckingham félrehajtotta fejét, és jobb hüvelykujját bedugta a szája bal szögletébe.

Az egyiptomi percekig szigorú arccal nézte, s végül gúnyos mosollyal így szólt:

- Miért nem felel, Mr. Buckingham? Hallotta, mit mondtam, vagy nem? Vegye ki a hüvelykujját a szájából.

Mr. Buckingham erre könnyedén megrezzent, kivette jobb hüvelykjét a szája bal szögletéből, és némi kárpótlásul bal hüvelykjét a fentebb említett nyílás jobb szögletébe dugta.

Miután Mr. Buckinghamtől nem tudott választ kapni, a síri alak ingerülten Mr. Gliddonhoz fordult, s parancsoló hangon megkérdezte, hogy általában mit jelentsen mindez?

Mr. Gliddon hosszasan felelt a fonetikus ábécé hangjai szerint; s ha az amerikai nyomdák egyáltalán el volnának látva hieroglif írásjegyekkel, nagy örömömre szolgálna eredetiben jegyezni ide igazán pompás beszédének teljes szövegét.

Mindjárt megragadhatom az alkalmat közbevetni, hogy az egész itt következő beszélgetés, amelyben a múmia is részt vett, kora-egyiptomi nyelven folyt le, Gliddon és Buckingham uraknak mint tolmácsoknak közvetítésével - legalább ami engem és a társaság más járatlanabb tagjait illeti. A fönt nevezett urak utánozhatatlan folyékonysággal és kellemmel beszélték a múmia anyanyelvét; de lehetetlen volt észre nem vennem, hogy - bizonyára azért, mert a társalgásban teljesen modern s a múmia előtt természetesen ismeretlen fogalmak is fölmerültek - a két utazó időnként érzékelhető formákat kényszerült alkalmazni, hogy valamelyes megértésre leljen. Mr. Gliddon például egy alkalommal nem tudta megértetni az egyiptomival ezt a szót: „politika”, mindaddig, míg nem rajzolt a falra egy darabka szénnel egy kis rongyos könyökű, borosorrú úriembert, aki egy tuskón áll, bal lábát hátravonja, jobb karját összeszorított ököllel előrenyújtja, szemét az égre mereszti, és száját kilencven fokos szögben kitátja. Hasonlóképpen Mr. Buckingham csak úgy volt képes érthetővé tenni ezt az abszolút modern fogalmat: „paróka”, hogy dr. Ponnonner indítványára, a szeme fehérjéig elsápadva, rászánta magát, hogy fejéről levegye - a tulajdon parókáját.

Az olvasó természetesnek fogja találni, hogy Mr. Gliddon beszéde főleg azon nagy előnyök és eredmények körül forgott, melyek a múmiák kigöngyöléséből és felboncolásából a tudományra háramlanak; ünnepélyesen bocsánatot kért egyúttal ez ügyben minden kellemetlenségért, amely ebből különösebben reá, a Tevedakoru nevű múmiára nézve személy szerint származhatik; és befejezte egy diszkrét célzással - mert alig lehet többnek tekinteni - arra vonatkozólag, hogy miután ez a kis kimagyarázkodás megtörtént, legjobb lesz folytatni a megkezdett vizsgálatot. E pontnál dr. Ponnonner megint elővette szerszámait.

Úgy látszik, hogy a szónok végső indítványára nézve Tevedakorunak bizonyos lelkiismereti aggályai voltak, melyeknek természetét nem tudtam világosan megérteni; de egyébként kijelentette, hogy bocsánatkérő magyarázatunkkal teljesen meg van elégedve, és, leszállva az asztal tetejéről, sorban kezet fogott a társaság minden tagjával.

Mikor ez a szertartás véget ért, azonnal hozzáláttunk, hogy orvosoljuk a folytonossági hiányt, melyet a bonckés médiumunkon ütött. Összevarrtuk a sebet a halántékon, bekötöztük a lábát, és egy négyzethüvelyknyi fekete flastromot alkalmaztunk az orr közepére.

Most észrevettük, hogy a Vezéren - mert ez volt, úgy látszik, Tevedakoru titulusa - könnyed borzongás fut át, nyilván a hidegtől. A doktor tüstént ruhatárához folyamodott, s nemsokára egy Jennins legjobb modorában készült fekete kabáttal, égszínkék csíkos, skót pantallóval, rózsaszín zefiringgel, lebernyeges brokátmellénnyel, zsák szabású, világos felsőkabáttal,

kampós sétabottal, egy karima nélküli kalappal, lakkcsizmával, szalmaszín kecskebőr kesztyűvel, egy szemüveggel, egy pár hamis pofaszakállal, s egy selyem nyakravalóval tért vissza. Minthogy a Vezér és a doktor termete meglehetősen különbözött - az arány kettő az egyhez lévén -, némi nehézséget okozott ezeket az öltönydarabokat az egyiptomi testére alkalmazni; de mire kész lett, mondhatni, hogy föl volt öltözve. Ekkor Mr. Gliddon karját nyújtotta neki, és egy kényelmes székhez vezette a kályha mellé, míg a doktor csengetett, s szivart és bort hozatott.

A társalgás hamarosan megélénkült. Érthetőleg heves kíváncsiság irányult azon bizonyos mértékben tagadhatatlanul figyelemre méltó tény felé, hogy Tevedakoru mostanáig életben maradt.

- Azt gondoltam volna - jegyezte meg Mr. Buckingham -, hogy igazán beállt önre nézve az elhalálozás ideje.

- De hát - felelt a Vezér igen csodálkozva -, alig múltam hétszáz esztendős. Az apám ezer évig élt, és egyáltalán nem volt valami elgyengült aggastyán, mikor meghalt.

Itt gyors sorozata következett a kérdéseknek és számításoknak, s ezek révén kitűnt, hogy a múmia régiségére vonatkozó feltevések durva hibán alapulnak. Ugyanis éppen ötezer-ötven éve és néhány hónapja múlt, hogy Eleithiasz katakombáiba helyezték.

- Csakhogy az én megjegyzésem - kezdte megint Mr. Buckingham - nem az ön temetési életkorára vonatkozott. Sőt szívesen elismerem, hogy ön még fiatal ember. Szavaim arra a hihetetlenül hosszú időre céloztak, ameddig az ön tulajdon számítása szerint, *in asphaltum* elhelyezve pihent.

- *In* micsoda? - kérdezte a Vezér.

- In asphaltum - ragaszkodott kifejezéséhez Mr. Buckingham.

- Ah, igen; kezdem sejteni, mire gondol; kétségkívül azt is megfelelően lehetett volna alkalmazni, de az én időmben alig használtunk mást, mint higanybikloridot.

- De amit legkivált képtelenek vagyunk megérteni - szólt Ponnonner -, az a következő: hogyan van az, hogy ön, miután ötezer évvel ezelőtt meghalt, és eltemették Egyiptomban, ma itt ül elevenen és ilyen örvendetesen jó egészségben?

- Ha, mint ön mondja, csakugyan meghaltam volna - felelt a Vezér -, több mint valószínű, hogy ma is halott lennék; mert hisz látom, hogy önök még a galvanizmus csecsemőkorát élik, és nem tudják véghezvinni vele azt, ami nálunk rendes és megszokott dolog volt. De a tény az, hogy katalepsziás állapotba estem, és barátaim úgy gondolták, hogy vagy halott vagyok, vagy jobb volna, ha az lennék; azért siettek bebalzsamoztatni. Gondolom, önök ismerik a balzsamozás alapelvét?

- Az igazat megvallva, nem teljesen.

- Ah, értem; sajnálatos tudatlanság! Nos hát, most nem bocsátkozom részletekbe: de annyit meg kell mondanom, hogy a balzsamozás Egyiptomban, a szó helyes értelmében, mindazon életfunkciók meghatározatlan időre való megállítását jelentette, amelyeket a folyamatnak alávetettünk. „Életfunkciókat" mondok a szó legtágabb jelentése szerint; beleértve éppúgy a morális és vitális, mint a fizikai lét funkcióit. Ismétlem, hogy a balzsamozás alapelve nálunk abban állt, hogy megállítottuk és hosszú időre felfüggesztettük mindazon életfunkciókat, melyeket a folyamatnak alávetettünk. Röviden: amilyen állapotban volt az egyén a bebalzsamozás időpontjában, abban az állapotban maradt. Mármost, mivel én szerencsére a Scarabaeus véréből származom, elevenen balzsamoztak be: mint jelenleg önök is láthatják.

- A Scarabaeus véréből! - kiáltott föl dr. Ponnonner.

- Úgy van. A Scarabaeus egy nagyon előkelő és nagyon régi patríciuscsaládnak *insignium*-a, azaz címere volt. A Scarabaeus véréből származni nem jelent egyebet, mint azon családhoz tartozni, melynek a Scarabaeus az insigniuma. Képletes értelemben beszélek.

- De mi köze ennek ahhoz, hogy ön eleven?

- Nos, Egyiptomban az volt a szokás, hogy a holttestet bebalzsamozás előtt megfosztották beleitől és agyvelejétől; egyedül a Scarabaeusok nemzetsége volt mentes e szokás alól. Így, ha nem lettem volna Scarabaeus, most bizonnyal nem volna belem meg agyam; s ezek bármelyike híján bajos dolog élni.

- Értem - szólt Mr. Buckingham -, és feltételezem, hogy az úgynevezett egész vagy bontatlan múmiák, melyek fölbukkannak, valamennyien a Scarabaeusok nemzetségéből valók.

- Kétségtelenül.

- Én azt gondoltam - szólt Mr. Gliddon igen szelíden -, hogy a Scarabaeus egyike volt az egyiptomi isteneknek.

- Az egyiptomi micsodáknak? - kiáltott a múmia fölugorva.

- Isteneknek! - ismételte az utazó.

- Mr. Gliddon, igazán csodálkozom, hogy önt ily módon hallom beszélni - szólt a Vezér újból elfoglalva székét. - A föld színén egyetlen nemzet sem hitt soha egynél több istenben. A Scarabaeus, az Ibis stb. minálunk, akárcsak a hasonló teremtmények más népeknél, csak szimbólum vagy médium volt; ezek közvetítésével ajánlottuk föl imáinkat a teremtőnek, aki sokkal fönségesebb volt, hogysem egyenesen hozzá fordulhattunk volna.

Itt szünet állott be. Végre dr. Ponnonner vette fel újra a beszéd fonalát.

- Aszerint tehát, amit ön mondott, előfordulhat, hogy a Nílus katakombái közt több Scarabaeus nembéli múmia is rejtőzhet még eleven állapotban?

- Ehhez kétség sem férhet - felelte a Vezér. - Mindazok a Scarabaeusok, akiket merő véletlenségből elevenen balzsamoztak be, ma is elevenek. Sőt azok közül is, akiket szándékosan balzsamoztak be így, akadhat néhány, akit ottfelejtett a végrendelet végrehajtója, és máig is a sírjukban feküsznek.

- Lesz olyan szíves megmagyarázni - szóltam én -, mit ért azokon, akiket „szándékosan” balzsamoztak be így?

- Nagyon szívesen - felelt a múmia, miután szemüvegén át előbb nyugodtan végignézett, mert ez volt az első eset, hogy közvetlen kérdést merészeltem intézni hozzá.

- Nagyon szívesen - ismételte. - Az emberi élet átlagos tartama az én időmben körülbelül nyolcszáz esztendő volt. Eltekintve különös balesetektől, kevés ember halt meg a hatszázadik életéve előtt; s kevés ember élte túl a tizedik századot; de a nyolcadikat természetes korhatárnak tekintettük. A bebalzsamozás azon elvének felfedezése után, melyet az imént önök előtt kifejtettem, filozófusaink arra a gondolatra jutottak, hogy dicséretre méltó kíváncsiságot lehetne kielégíteni s egyszersmind a tudomány érdekeit hatalmas lépéssel előrevinni, ha ezt a természetes életidőt részletekben élnénk le. A tapasztalat azt bizonyítja, hogy a történettudomány terén valami ilyesmire nélkülözhetetlenül szükség van. Egy történetíró például eléri az ötszázadik életévét, nagy szorgalommal összeállít egy könyvet, és aztán gondosan bebalzsamoztatja magát; utasításban hagyván végrendeletének az idő szerinti végrehajtói számára, hogy bizonyos idő, mondjuk, öt- vagy hatszáz év elteltével keltsék újból életre.

Mikor a kitűzött idő elmúlt, s ő folytatja életét, csalhatatlanul úgy találja, hogy nagy műve valóságos találomra összehordott jegyzetgyűjteménnyé változott át, azaz nem egyéb, mint egy egész csorda kétségbeesett kommentátor egymással ellentétes találgatásainak, problémáinak és személyi harcainak irodalmi arénája. Ezek a találgatások stb., melyeket jegyzeteknek vagy konjektúráknak neveznek, oly tökéletesen háttérbe szorítják, elcsavarják és elborítják magát a szöveget, hogy a szerzőnek lámpással kell nekilátni, hogy fölfedezze alattuk a saját könyvét. Mire fölfedezi, konstatálja, hogy nem is érte meg a kutatás fáradságát. Miután elejétől végig újraírta, kötelességének tekinti, hogy rögtön hozzálásson és korrigálja a maga tudása és tapasztalatai alapján a kor hagyományait és emlékeit arról a másik korról, amelyben ő eredetileg élt. Ily mód ennek az időről időre való újraírásnak, és újabb meg újabb egykori tudósok személyes tapasztalata alapján való helyesbítésnek a folyamata azzal az eredménnyel járt, hogy történetírásunk nem züllött puszta mesévé.

- Engedelmet kérek - szólt e pontnál dr. Ponnonner, kezét gyengéden az egyiptomi karjára fektetve -, engedelmet kérek, uram, szabad volna egy pillanatra félbeszakítanom?

- Uram, parancsoljon - felelt a Vezér merev magatartást öltve.

- Egyetlen kérdésem volna - szólt a doktor. - Ön említette, hogy a történetíró személyes tapasztalata alapján korrigálja a maga korára vonatkozó hagyományokat. Szeretném tudni, átlagban e mítoszoknak hányad részét találták hűnek az igazsághoz?

- E mítoszoknak, mint ön helyesen mondja, uram, általában ugyanaz a sorsuk, mint a még át nem dolgozott történeti művekben följegyzett tényeknek: azaz soha, semmiféle körülmények között és senkinek a tudomása szerint nem akadt még egyetlen ióta sem, ami ne bizonyult volna teljesen és gyökeresen hamisnak.

- De mivel egészen világos - mondta a doktor -, hogy az ön sírbatétele óta legalább ötezer év telt el, biztosra veszem, hogy az ön korában a történetírás, ha a hagyomány nem is, eleget tudott egy általános érdekű témáról, éspedig a teremtésről, ami - mint ön is bizonnyal kiszámította már - legfeljebb tíz évszázaddal régebben történhetett.

- Uram! - kiáltott Tevedakoru vezér.

A doktor megismételte megjegyzését, de az idegennel csak sok utólagos magyarázat után lehetett megértetni. Végre habozva így szólt:

- A téma, amit ön megpendített, bevallom, számomra tökéletesen új. Sohasem hallottam, hogy valakinek az a különös ötlete támadhasson, mintha ennek a mindenségnek - vagy világnak, ha így jobban tetszik - valaha egyáltalán kezdete lett volna. Egyszer és csak egyetlenegyszer hallottam egy különböző spekulációkkal foglalkozó embertől valami távoli célzást, mely az emberi faj eredetére vonatkozott; és ez az ember még ugyanazt a szót is alkalmazta - Ádám: azaz Vörös Agyag -, amit ön használt. Csakhogy generikus értelemben alkalmazta, vonatkozással a poshadt talajból való ősnemzésre - ahogy a teremtés alacsonyabb géniuszainak ezrei is keletkeztek -, s melynek folytán az öt nagy emberi törzs egyszerre született meg a földgolyó öt különböző és körülbelül egyenlő nagyságú karéján.

E beszédre a társaság tagjai általában vállukat vonogatták, s egyikünk-másikunk jelentőségteljes mozdulattal nyúlt a homlokához. Mr. Silk Buckingham, könnyed pillantást vetve először Tevedakoru tarkójára, azután koponyájának homlokrészére, a következőket mondta:

- Az ön korában az emberi élet hosszú időtartama, valamint az a szokás, hogy alkalmilag, mint ön megmagyarázta, részletekben élték le, valóban abban az irányban kellett hasson, hogy kifejlődjön és fölhalmozódjon a tudás. Ennélfogva fölteszem, hogy a régi egyiptomiaknak a korunkbeliekhez és főleg a jenkikhez viszonyított feltűnő alsóbbrendűségét a tudomány

minden ágában teljességgel az egyiptomi koponya fokozottabb keménységére kell visszavezetnünk.

- Ismét bevallom - felelt a Vezér türelmes szelídséggel -, hogy némileg elvesztettem a fonalat az ön megértéséhez: kérem, a tudománynak milyen ágaira méltóztatik célozni?

Erre az egész társaság együttesen, hosszan kezdte részletezni a frenológia hipotéziseit, és az állati delejesség csodáit.

A Vezér, miután végighallgatott, néhány adatot tárt elénk, melyekből világosan kitűnt, hogy Gall és Spurzheim elődei Egyiptomban oly régen virágzottak és letűntek, hogy majdnem teljesen elfeledték őket, és hogy Messmer mutatványai nagyon silány kis trükkök a thébai tudósok pozitív csodáihoz mérve, akik tetveket és más hasonló férgeket a semmiből is létre tudtak hozni.

Itt megkérdeztem a Vezért, vajon az ő kora képes volt-e kiszámítani az égitestek fogyatkozásait? Kissé megvetően mosolygott, és igennel felelt.

Ez némileg zavarba hozott, de éppen más oldalról kezdtem puhatolni asztronómiai tudását, mikor a társaság egy tagja, aki mindeddig nem nyitotta ki száját, fülembe súgta, hogy e pontban bővebb információért forduljak Ptolemaioszhoz - akárki légyen is ez az úr -, és valami Plutarkhosz művéhez *de facie lunae*[104].

Ekkor a gyújtóüvegek és lencsék s általában az üveggyártás felől kérdeztem a múmiát; de még be sem fejeztem kérdéseimet, mikor a hallgatag vendég ismét nyugodtan megérintette könyökömet, és arra kért, hogy az isten szerelméért vessek egy pillantás a szicíliai Diodóroszba. Ami a Vezért illeti, ő válasz gyanánt csak azt kérdezte, vajon nekünk, moderneknek, vannak-e olyan mikroszkópjaink, amelyek lehetővé teszik, hogy olyan finom művű kámeákat metsszünk, mint az egyiptomiak. Míg azon tűnődtem, hogyan feleljek erre a kérdésre, a kis dr. Ponnonner igen különös módon kompromittálta magát.

- Nézze meg az épületeinket! - kiáltotta utazóink nagy megrökönyödésére, akik hiába csipkedték szinte kékre és feketére a bőrét.

- Nézze meg a Bowling-park szökőkútjait New Yorkban! - üvöltött valóságos enthuziazmussal - vagy ha ez túl hatalmas látvány, vessen egy pillantást a washingtoni Capitolra! - s a derék kis doktor elkezdte aprólékosan részletezni az említett épület arányait. Elmagyarázta, hogy csak az előcsarnokot nem kevesebb, mint huszonnégy, öt láb átmérőjű és egymástól tíz lábnyi távolságra álló oszlop díszíti.

A Vezér azt felelte, sajnálja, hogy e pillanatban nem emlékezik Aznak város főépítményeinek pontos méreteire. Ezeket az idők éjjelén rakták le, de romjaik az ő temetése idején még álltak egy nagy homoksivatag közepében, Thébától nyugatra. De ha már oszlopcsarnokról van szó, eszébe jut, hogy egy ilyen oszlopcsarnok, mely a Karnak nevű külvárosnak egy kisebbfajta palotájához tartozott, száznegyvennégy, egyenként harminchét láb kerületű és egymástól huszonöt lábnyi távolságban emelt oszlopból állt. Az út ehhez az oszlopcsarnokhoz a Nílus felől egy két mérföld hosszú, húsz, hatvan és száz láb magas szfinxekből, szobrokból és obeliszkekből alkotott sétányon át vezetett. Maga a palota - amennyire vissza tud emlékezni - két mérföld hosszú volt, és a kerülete talán hét mérföld. Falait kívül-belül teljesen beborították a gazdag festésű hieroglifák. Nem meri határozottan állítani, hogy a doktor capitoljaiból akár csak ötvenet vagy hatvanat is föl lehetett volna építeni a falai közt, de egyáltalán nem biztos,

[104] a hold arcáról (latin).

hogy némi igyekezettel ne lehetett volna beszorítani két-háromszázat is. Pedig ez a karnaki palota végül is csak jelentéktelen, apró épület volt. Mindazonáltal ő - a Vezér -, ha jóhiszemű, nem tagadhatja meg a zsenialitást, nagyszerűséget és kiválóságot a Bowling-park szökőkútjától, ha csakugyan olyan, amilyennek a doktor leírta. Kénytelen elismerni, hogy semmi hasonló nem létezett soha sem Egyiptomban, sem másutt.

Itt megkérdeztem a Vezért, mit szól a vasutainkhoz?

- Semmi különöset felelte. - Meglehetős silányak; elég rosszul agyalták ki, a kivitelük ügyetlen. Nyilván nem lehet őket összehasonlítani azokkal a hatalmas, sima, egyenes vasbordás műutakkal, melyeken az egyiptomiak egész templomokat és százötven láb magas, egyetlen kőből faragott obeliszkeket szállítottak.

Beszéltem gigantikus mechanikai erőforrásainkról.

Elismerte, hogy ezen a téren tudunk valamit, de azt kérdezte, hogyan fognánk hozzá, hogy fölrakjuk a vállköveket akár csak a kis karnaki palota keresztgerendáira?

Úgy tettem, mintha nem hallanám a kérdést, és meginterpelláltam, van-e fogalma az artézi kutakról? Ő egyszerűen felvonta szemöldökét, mire Mr. Gliddon jelentősen felém hunyorított, és halkan megjegyezte, hogy egy artézi kutat nemrég fedeztek föl a Nagy Oázis kútfúró munkálatainál alkalmazott mérnökök.

Ekkor acélunkat említettem: de az idegen fölhúzta az orrát, és azt kérdezte, meg lehetett volna-e csinálni evvel az acéllal az obeliszkeken látható finom és éles faragásokat, amiket köszörült rézszerszámokkal dolgoztak ki?

Ez annyira meghökkentett, hogy tanácsosnak láttuk a vitát a metafizika terére vinni át. Behozattuk a *Napóra* című könyvet, és fölolvastunk belőle egy-két fejezetet valamiről, ami nem nagyon világos, de amit a bostoni tudósok a „Haladás Nagy Áramlatának" neveznek.

A Vezér csak annyit mondott, hogy a Nagy Áramlatok az ő korában rémesen közönséges dolgok voltak, és ami a Haladást illeti, az egy időben már valóságos istencsapásként jelentkezett - de haladni sohase haladt.

Ekkor a demokrácia nagy szépségéről és fontosságáról kezdtünk beszélni, és tőlünk telhetőleg igyekeztünk fölkelteni a Vezér méltánylását azon előnyökkel szemben, melyek abból háramlanak miránk, hogy olyan helyen élünk, ahol van szavazati jog *ad libitum*[105] és nincs király.

Szemmel látható érdeklődéssel hallgatott; a dolog, úgy látszik, nem csekély mértékben mulattatta. Mikor a beszédet befejeztük, elmondta, hogy valamikor régen történt valami nagyon hasonló dolog. Tizenhárom egyiptomi tartomány együttesen elhatározta, hogy fölszabadítja magát, és nagyszerű példát ad az emberiségnek. Összegyűjtötték bölcseiket, és kifőzték a legzseniálisabb alkotmányt, amit csak ki lehet gondolni. Egy darabig feltűnő jól megvoltak vele, csak a dicsekvés szokása fejlődött ki köztük csodálatosan. De végre a dolog úgy végződött, hogy a szóban forgó tizenhárom állam egyesült még tizenöt-húsz másik állammal a leggyűlöletesebb és legtűrhetetlenebb zsarnokság céljaira, amit valaha a föld színe látott.

Erre nem tudtam, mit mondjak. Ezért fölemelt hangon azon kezdtem sajnálkozni, hogy Egyiptom nem ismerte a gőz erejét.

---

[105] tetszés szerint (latin).

A Vezér csodálkozva nézett rám, de nem felelt. Ám a hallgatag úr erősen oldalba bökött a könyökével, és figyelmeztetett, hogy untig eléggé kompromittáltam magamat... Hát valóban oly járatlan vagyok, és nem tudom, hogy a modern gőzgép Caus Salamon közvetítésével az antik Héron találmányából vette eredetét?

Most az a közvetlen veszély fenyegetett, hogy a vitában mi húzzuk a rövidebbet; de szerencsénkre dr. Ponnonner összeszedve magát, segítségünkre sietett, és föltette a kérdést, vajon Egyiptom népe komolyan gondolhatna-e arra, hogy vetélkedésbe szálljon a modernekkel a ruházkodás mindennél fontosabb kérdésében?

A Vezér erre letekintett pantallója csíkjaira, majd megfogta egyik frakkszárnya végét, és szeméhez emelve pár percig vizsgálgatta. Végre, miután ismét leeresztette, szája lassan-lassan egyik fülétől a másikig húzódott; de nem emlékszem, hogy válaszképp valamit is mondott volna.

Erre visszanyertük bátorságunkat, s a doktor, komoly méltósággal közeledve a Vezérhez, megkérte, mondja meg őszintén, úri becsületszavára, vajon az egyiptomiak értettek-e bármikor is akár Ponnonner-féle tabletták, akár Brandreth-pirulák készítéséhez?

Aggodalmasan vártuk a feleletet - de hiába. A felelet elmaradt. Az egyiptomi elpirult, és lecsüggesztette fejét. Sohasem volt diadal tökéletesebb; sem vereség, melyet ily kevés hidegvérrel viseltek volna. Igazán nem nézhettem a szegény múmia gyötrődését. Fogtam a kalapomat, mereven meghajoltam előtte, s elbúcsúztam.

Mikor hazaértem, konstatáltam, hogy elmúlt négy óra, és rögtön ágyba feküdtem. Most délelőtt tíz van. Hét óta fenn vagyok, hogy lefirkantsam ezt a memorandumot családom és az emberiség hasznára. Az előbbit nem akarom többé látni. Feleségem valóságos fúria. Az igazat megvallva, alaposan meguntam ezt az életet, s általában a tizenkilencedik századot. Meg vagyok győződve, hogy minden romlásnak indult. Azonkívül éget a kíváncsiság, ki lesz az elnök 2045-ben? Ezért, mihelyt megberetválkoztam és felhörpintettem egy csésze kávét, megyek Ponnonnerhez, és bebalzsamoztatom magamat néhány évszázadra.

Babits Mihály fordítása

MONSIEUR VALDEMAR KÓRESETE TÉNYSZERŰ MEGVILÁGÍTÁSBAN

Énmagam nyilván nem csodálkozhatom, hogy Monsieur Valdemar különleges kóresete vitát kavart. A csodálatos az lett volna - figyelembe véve a körülményeket -, ha nem így történik. Mert jóllehet az érdekelt felek általános óhaja volt, hogy az ügyből a nyilvánosságot kizárjuk, mindaddig legalább, amíg további vizsgálatra alkalmunk nem kínálkozik - vagy talán éppen azért történt így, mert a hírzárlat érdekében minden lehetőt elkövettünk -, a nagyközönség körében zavaros és túlzásokkal terhelt hírek kezdtek keringeni, amelyek később számos kellemetlen félreértés okozójává váltak, és természetesen széltében hitetlenséget ébresztettek.

Szükséges tehát, hogy az esetet végre tényszerű megvilágításba helyezzem - amennyire persze a tények előttem is világosak. Tömören összefoglalva ezeket mondhatom:

Érdeklődésem az utóbbi három évben többször fordult a delejesség tana felé, és mintegy kilenc hónappal ezelőtt hirtelen arra a felismerésre jutottam, hogy az eddig lefolytatott kísérletek egy kérdést teljességgel és érthetetlenül elhanyagoltak: *in articulo mortis*[106] még senkit sem delejeztek. Eszerint válaszra vár először is, hogy a beteg ilyen állapotban fogékony-e a delejes hatásra, másodszor pedig, ha igen, gyengíti-e vagy fokozza az állapota ezt a hatást, és harmadszor, milyen mértékben, illetőleg mennyi ideig késleltetheti a delejezés a halál beálltát. Az egyéb kérdéses részletek mellett ez a három izgatta leginkább érdeklődésemet - a harmadik különösképpen, tekintettel következményeinek rendkívüli fontosságára.

Alanyt keresvén, akin a részkísérleteket megejthetném, Ernest Valdemar barátomra kellett gondolnom, a *Bibliotheca Forensica*[107] közismert szerkesztőjére, és a *Wallenstein*[108] valamint a *Gargantua*[109] (Issachar Marx *nom de plume*[110] alatt rejtőző) lengyel fordítójára. Monsieur Valdemar 1839 óta többnyire a New York állambeli Harlemben lakik, pontosabban lakott, és elsőre rendkívüli soványsága tűnt az ember szemébe (lába olyan vézna volt, mint John Randolphé[111]), aztán pedig a szénfekete hajától elütő fehér oldalszakálla - úgyhogy általában azt hitték, parókát visel. Természete határozottan ideges lévén, használható alanyul kínálkozott a delejes kísérletekhez. Két vagy három alkalommal úgyszólván minden nehézség nélkül sikerült elaltatnom, ámde különleges testalkatához fűzött várakozásomban csalódnom kellett. Nem került ugyanis soha, egy pillanatig sem, teljesen és korlátlanul a befolyásom alá, ami pedig a *clairvoyance*-ot[112] illeti, semmi kimutatható eredményre nem jutottam vele. Kudarcomat zilált egészségi állapotának tulajdonítottam. Megismerkedésünk előtt néhány hónappal orvosai megállapították, hogy előrehaladott tüdővészben szenved. És csakugyan, oly higgadtan beszélt a közeledő teljes bomlásról, mint amin változtatni nem lehet, de sajnálkozni sem érdemes.

---

[106] a halál pillanatában (latin).

[107] Törvényszéki könyvtár (latin).

[108] Friedrich Schiller drámája.

[109] François Rabelais (?1494-1553) francia író, orvos, humanista regénye.

[110] írói álnév (francia).

[111] Virginiai politikus, szónok (1773-1833).

[112] éleslátás, gondolatolvasás (francia).

Amikor a fent említett eszme felötlött bennem, természetes, hogy mindjárt Monsieur Valdemarra gondoltam. Eléggé filozofikus jellemnek ismertem ahhoz, hogy ellenvetésektől ne kelljen tartanom a részéről; hozzátartozója pedig nem élt Amerikában olyan, akinek a közbelépésére számíthattam. Nyíltan megbeszéltem vele az ügyet, és meglepetten tapasztaltam, milyen élénk érdeklődést mutat iránta. Meglepetten, mondom, mert igaz ugyan, hogy kísérleteimnek mindig készséges alanya volt, de mintha a munkám nem ébresztett volna benne semmi rokonszenvet. Betegsége természetéből következett, hogy a halál beálltának időpontját a hozzávetőlegesnél pontosabb becsléssel lehetett előre jelezni, és végül úgy állapodtunk meg, hogy huszonnégy órával az előtt küld értem, hogy orvosainak végzetes kórjóslata esedékessé válna. Ma már több mint hét hónapja, hogy az alábbiakban csatolt figyelmeztetést kaptam Monsieur Valdemartól.

Kedves P..m,

Akár rögtön is jöhet. D. és F. egybehangzó véleménye szerint holnap éjfélnél nem húzom tovább. Szerintem sem tévedhettek sokat.

Valdemar

Kelte után félórával kezemben volt a levél, és tizenöt perc múlva ott álltam a haldokló mellett. Tíz napja nem láttam, és megdöbbentő volt, mennyit változott ilyen rövid idő alatt. Arcát ónszín sápadtság borította, szeme tompán fénylett, sorvadása oly nagy fokú volt, hogy bőrén átütöttek a pofacsontok. A fokozott köhögési inger nyomán vérköpés jelentkezett. Pulzusa alig volt tapintható. Mindazonáltal szellemi képességeinek és némi testi erőnek is meglepő módon birtokában maradt. Tagoltan beszélt, segítség nélkül ceruzajegyzeteket készített. Párnákkal felpolcoltan ült az ágyban D. és F. doktor felügyelete alatt.

Kezet fogtam Valdemarral, majd félrevontam a két orvost, és részletesen tájékozódtam a beteg állapota felől. A bal tüdő szövete tizennyolc hónapja félig elszemcsésedett, illetőleg sajtosodott, következésképpen élettanilag teljesen elhalt. A jobb tüdőcsúcs ugyancsak elsajtosodottnak mondható, egészben inkább, mint részben, míg az alsó két lebeny gennyes gócok egymásba mosódó tömege, számos üreggel és egy ponton állandósult letapadással. A jobb tüdő folyamata aránylag új keletű, a szemcsésedés rendkívül gyorsan zajlik, egy hónappal ezelőtt még semmi jelét nem tapasztalták, a letapadást pedig csupán három napja észlelték. A tüdővésztől függetlenül főütőér-tágulást is gyanítottak betegüknél, a pontos kórismét azonban a bal tüdőszövet előrehaladott sajtosodása kizárta. A két orvos egyetértett abban, hogy a kórkezelési idő végső határa a másnap (vasárnap) éjfél. Mikor mindezt megbeszéltük, szombat este hét óra volt.

Miközben végiggondoltam teendőimet, D. és F. doktor végleg elbúcsúzott betegétől. Nem szándékoztak visszatérni, kérésemre azonban megígérték, hogy másnap este tíz óra tájban benéznek.

Amint eltávoztak, nyíltan megbeszéltem Monsieur Valdemarral a küszöbönálló teljes bomlást, vagyis pontosabban az ehhez kapcsolódó kísérlet kérdését. Ezúttal is készségesen, sőt éppenséggel kíváncsian nézett elébe, és azt ajánlotta, hogy kezdjük el azonnal. Egy férfi és egy női betegápoló viselte a gondját, én azonban nem szívesen vállaltam volna ilyen természetű feladatot, ha a netalán bekövetkező szerencsétlenség esetére megbízhatóbb tanúm nincs kéznél. Épp ezért másnap este nyolc órára halasztottam a kísérletet, mikor is egy ismerős orvostanhallgatót hozhatok magammal (Mr. Theodore L..l-t), a kínos meglepetések elkerülése érdekében. Eredetileg várni akartam a két orvos érkezéséig, sietnem kellett

azonban, egyrészt Monsieur Valdemar többszöri sürgetése miatt, másrészt pedig, mert magamnak is látnom kellett, hogy nincs veszteni való idő, állapota rohamosan romlik.

Mr. L..l volt olyan szíves, és kérésemre megígérte, hogy az elkövetkező eseményekről a helyszínen feljegyzést készít, ilyenformán az ő helyenként tömörített, helyenként *verbatim*[113] közölt feljegyzéseiből állítom most össze a történteket.

Mintegy öt perccel nyolc előtt megfogtam a beteg kezét, és kértem, fejezze ki készségét, amilyen érthetően csak tudja, Mr. L..l előtt, hogy delejes kísérletemnek jelen állapotában aláveti magát.

- Igen - jelentette ki gyenge, de jól hallható hangon -, a következő delejes kísérlet kifejezett kívánságomra történik. Attól tartok azonban - tette hozzá rögtön -, hogy a halasztás hosszúra nyúlt.

Én pedig, még be sem fejezhette, elkezdtem működésemet azokkal a fogásokkal, amelyek Monsieur Valdemar delejes befolyásolásában eddig is sikeresnek bizonyultak. Már az első oldalirányos kézsimítás a homlokán nyilvánvaló hatással járt, további látható eredményt azonban semmiféle akarat-összpontosítással nem sikerült elérnem egészen tíz óra után néhány percig, amikor is D. és F. doktor megbeszélésünkhöz híven tiszteletét tette. Néhány szóval elmagyaráztam, mire készülök, s mivel ellenvetésük nem volt, mondván, hogy a beteg immár úgyis haláltusáját vívja, habozás nélkül folytattam munkámat - ezúttal hosszanti simításokkal, tekintetemet a haldokló jobb szemére irányítva.

Addigra már tapinthatatlan volt a pulzusa, lélegzése szakadozottá vált, és félpercekre is kihagyott.

Ebben az állapotban maradt szinte változatlanul egy negyedóráig. Az említett idő elmúltával rendkívül mély, bár természetes sóhaj emelte meg a haldokló mellkasát, s ezzel légzésének szaggatottsága megszűnt - azaz nem volt tovább érzékelhető. A kilégzés időközei továbbra sem rövidültek. A beteg végtagjai jéghideg tapintásúak voltak.

Öt perccel tizenegy előtt a delejes befolyásoltság kétségtelen jeleit tapasztaltam rajta. Tört fényű tekintete mintha kényszerű önvizsgálatra fordult volna befelé, amint az alvajárókon észlelhető, és teljesen félremagyarázhatatlan tünet. Néhány gyors, oldalirányú simítással a félálomra jellemző szempillarebegést idéztem elő, majd néhány újabb simítással álomra zártam a szemét. Ennyivel azonban nem elégedtem meg, hanem gyors mozdulatokkal és teljes akarat-összpontosítással folytattam munkámat, amíg az alvó végtagjait látszólag nyugvó helyzetben nem rögzítettem. Lábát teljes hosszában kinyújtóztattam, karjait ugyancsak, de az ágy két oldalán, némi távolságban a törzstől. Fejét enyhén alápolcoltam.

Mire mindezzel végeztem, éppen éjfél lett, és megkértem a jelenlevő urakat, vizsgálják meg Monsieur Valdemar állapotát. Néhány próba után elismerték, hogy különösen mély delejes álomba merült. Az eset mindkét orvos érdeklődését felcsigázta. Dr. D. nyomban úgy döntött, hogy az éjjelt betege mellett tölti, dr. F. pedig azzal búcsúzott, hogy a kora reggeli órákban visszatér. Mr. L..l és a betegápolók ott maradtak.

Mintegy hajnali háromig nyugodni hagytuk Monsieur Valdemart, majd megvizsgálván úgy tapasztaltam, hogy állapota semmit sem változott dr. F. távozása óta, azaz ugyanabban a helyzetben feküdt, érverése nem volt tapintható, légzést csupán tükör segítségével lehetett észlelni, lehunyt szeme természetes álomra vallott, végtagjai márványosan ridegek és merevek voltak. Az együttes kép mégsem utalt a halálra.

---

[113] szó szerint (latin).

Fölébe hajoltam, és részleges akarat-öszpontosítással próbáltam elérni, hogy jobb karjával az én jobb karom mozgását kövesse, amint lassan, hívólag intettem neki. Efféle próbálkozásaim Monsieur Valdemarral eddig nem vezettek sikerre, épp ezért most sem fűztem hozzá sok reményt. Legnagyobb meglepetésemre azonban karja, ha ernyedten is, de készségesen követte mozdulataimat, bármilyen irányt jelöltem meg a számára. Úgy döntöttem, hogy néhány mondatra szorítkozó beszélgetést is megkockáztatok.

- Valdemar - szólítottam -, feleljen! Alszik? - Választ nem kaptam, de észrevettem, hogy ajka megremeg, ilyenformán tanácsosnak láttam, ha újra meg újra megismétlem a kérdést. Harmadszori kísérletemre egész testén enyhe remegés futott végig, szeme kinyílt, de annyira csak, hogy a két szemhéj között a szemgolyónak csupán keskeny, fehér csíkja látszott, majd ajkainak lusta mozdulása nyomán alig hallható suttogás hagyta el a száját:

- Igen... alszom most. Ne ébresszen! Hadd haljak meg így!

Megtapintottam végtagjait, és meggyőződtem változatlan merevségükről. A jobb kar viszont ismét engedelmeskedett irányításomnak. Új kérdést tettem föl:

- Érez még a mellében fájdalmat, Valdemar?

A választ rögtön megkaptam, bár ezúttal kevésbé hallhatóan:

- Fájdalom nincs... meghalok.

Úgy véltem, nem volna helyes, ha további kérdésekkel zaklatnám, megvártam tehát dr. F.-t. Nem sokkal napkelte előtt érkezett, és csodálkozása határtalan volt, amikor azt látta, hogy betege még életben van. Miután a pulzusát megtapintotta, s tükröt tartott a szája elé, megkért, hogy szóljak hozzá újból. Teljesítettem kérését, mondván:

- Még mindig alszik, Valdemar?

Mint első esetben, néhány percig most is várni kellett a válaszra. Közben szinte látszott, hogyan szedi össze erejét a haldokló. Negyedszer feltett kérdésemre azután válaszolt, de oly halkan, hogy alig lehetett hallani:

- Igen... még alszom... meghalok.

A két orvos ekkor azt a nézetét, illetőleg óhaját nyilvánította, hogy Monsieur Valdemart zavartalanul kellene hagynunk békésnek tetsző pillanatnyi helyzetében, míg a halál meg nem váltja, mégpedig - és ebben megegyeztek a vélemények - nyilván perceken belül. Magam mégis úgy határoztam, hogy még egyszer szólok hozzá, azzal megismételtem előző kérdésemet.

Ezenközben szemmel jól követhető változás történt a delejezett haldokló arcán. Szeme kinyílt, és bogarával fölfelé fordult üregében, a bőrfelületet penészszín borította el, nem is annyira pergamenre, mint inkább poros, fehér papírra jellemző halvány árnyalat, s a mellbajosok körkörös piros foltjai, melyek eddig szinte középpontját alkották két arcfelének, hirtelen kialudtak. Szándékosan választom ezt a szót, mert a foltok hirtelen eltűnése leginkább az ellobbanó gyertyalángra emlékeztetett. Ugyanabban a pillanatban felhúzódott a fölső ajak is, és felfedte a mind ez ideig teljesen takart fogsort, az állkapocs pedig szinte hallható roppanással esett le, úgyhogy a tárt szájrésen át tisztán láthatóvá lett a püffedt, üszkös nyelv. A társaság egyetlen tagja sem akkor állt először halottas ágynál, Monsieur Valdemar külseje azonban olyannyira visszaborzasztó volt, hogy mindnyájan elhúzódtak tőle.

Idáig jutva az elbeszélésben, úgy érzem, kimerítettem hitelemet az olvasónál, s ettől fogva csupán iszonyára és hitetlenségére számíthatok. Dolgom mindazáltal, hogy a tényszerű beszámolót zavartalanul folytassam.

Monsieur Valdemar ezek után lappangó életerőnek a legcsekélyebb jelét sem mutatta, s halottnak minősítvén már-már az ápolókra bíztuk volna a továbbiakat, amikor a nyelvnek mintegy percnyi erős rezgő mozgására lettünk figyelmesek. Ennek elmúltával a merev szájrésből hang tört elő, amelynek árnyalatos leírására őrültség volna kísérletet tennem. Két-három jelzővel mégis megpróbálkozom: elmondható például a hangról, hogy durva volt, töredezett és üres. Ezek azonban meg sem közelítik teljes irtózatát, mégpedig azért nem, mert az emberi fül efféle hangokhoz nem szokott. Két jellegzetessége azonban, mint akkor gondoltam, s tulajdonképpen most is, hozzásegítene a meghatározásához -, és talán földöntúli mivoltát is kellőképpen érzékeltetné. Az első, hogy a hang mintha távolból érkezett volna hozzánk - hozzám legalábbis -, mondjuk, valami mély, föld alatti üregből. A második az, hogy énrám úgy hatott (s itt attól tartok, a tényszerűtlennek tetsző észrevétel nem fog megértésre találni), mint valami ragacsos, kocsonyás test érintése.

Hangról beszéltem, nem pedig a mellkasból feltörő merő zörejről, minthogy iszonytató mivoltában is bámulatos tagoltságával csigázta fel érdeklődésünket. Monsieur Valdemar ezzel a hanggal igenis felelt - nyilvánvalóan néhány perccel előbb feltett kérdésemre. Nevezetesen azt kérdeztem tőle az előbb, hogy alszik-e. Most pedig ezt felelte rá:

- Igen... Nem... Eddig aludtam... de most... most... meghaltam.

A jelenlevők közül senki sem próbálta eltagadni vagy akár elnyomni azt a kimondhatatlan vérfagyasztó rémületet, amit e néhány jól megválasztott szó oly tökéletesen közvetített. Mr. L..l (az orvostanhallgató) elájult. A betegápolók nyomban elhagyták a szobát, és semmi áron nem bírhattuk volna őket visszatérésre. A magam benyomásairól nem hinném, hogy összefüggően tudósíthatnám az olvasót. Csaknem egy órát töltöttünk abbeli néma igyekezetünkben (egy szót sem szólva közben), hogy Mr. L..l-t életre keltsük. Mikor végre sikerült eszméletre téríteni, újból Monsieur Valdemar állapotának vizsgálatához láthattunk.

Nem tapasztaltunk más változást a legutóbbi vizsgálathoz képest, csupán annyit, hogy a tükörpróba nem mutatott ki légzést. Nem sikerült továbbá a karból sem vért vennünk. Meg kell említenem ezenkívül, hogy a nevezett végtag már nem engedelmeskedett akaratomnak. A delejes befolyás egyetlen megbízható jele a nyelvrezgés volt, amit, ha kérdést intéztem Monsieur Valdemarhoz, mindannyiszor megfigyelhettünk. Úgy látszott, mintha összeszedné az erejét a válaszhoz, de már az akarata hiányoznék. Rajtam kívül akárki szólt hozzá, tökéletesen érzéketlennek látszott - jóllehet megpróbáltam a társaságban külön-külön mindenkire ráruházni delejes befolyásomat. És azt hiszem, ezzel el is mondtam mindent, ami az ilyen állapotú befolyásoltság tényszerű megvilágításához szükséges. Időközben sikerült új betegápolókat keríteni, ilyenformán tíz órakor a két orvos és Mr. L..l társaságában elhagytam a házat.

Délután visszatértünk, és megvizsgáltuk a beteget. Állapota semmit sem változott. Ezután rövid vitára került sor, hogy egyrészt lehetséges, másrészt helyes-e a felébresztése. Hamarosan megállapodtunk azonban, hogy semmi sem szólna emellett. Nyilvánvaló volt, hogy a halált (vagy amit általában „halál” névvel jelölnek) megállította a delejezés. Világosan láttuk mindnyájan, hogy Monsieur Valdemar oszlását okoznánk, illetőleg siettetnénk azonnali felébresztésével.

Ettől a naptól kezdve a múlt hét végéig - vagyis héthónapos időszakon át - naponta megjelentünk Valdemar házában. Látogatásaink alkalmával néha barátok is elkísértek, hol orvosok, hol mások. Monsieur Valdemart mindezenközben pontosan ugyanabban az állapotban találtuk, mint amilyennek legutóbb leírtam. Az ápolók állandóan ott voltak mellette.

Végre az elmúlt pénteken döntöttünk úgy, hogy kísérletképpen felkeltjük, azaz megkíséreljük felkelteni, és ez a (talán) szerencsétlennek mondható kísérlet kavarta fel széles körben a vitát, vagyis, mondhatnám inkább, a fogadatlan prókátorok kedélyeit.

Szokásos delejes simításaimmal kezdtem Monsieur Valdemar felébresztését, ezek azonban jó ideig nem vezettek eredményre. Éledésének első jeleként a szembogár lassú ereszkedését figyelhettük meg. Feljegyzésre méltó ezenfelül, hogy a pupillaleszállás kísérőjelensége valamely sárga vizenyő (roppantul kellemetlen, taszító illatú) bőséges kiválása volt.

Elhangzott az a javaslat, hogy meg kellene ismét próbálkozni a kar irányításával. Megpróbálkoztam, sikertelenül. Dr. F. ezután felkért, hogy kíséreljek meg talán egy kérdést. A következőt kérdeztem:

- El tudná mondani nekünk, Valdemar, mit érez avagy mit kívánna?

A mellbajosok körkörös foltjai egy pillanatig visszatértek az arcra, a nyelv imbolyogni, azaz pontosabban vadul forogni kezdett a szájüregben (bár az állkapocs és az ajkak merevek maradtak), majd végül a messzeségből feltört az előbbiekben jellemzett iszonyú hang:

- Az isten megáldja!... gyorsan!... gyorsan!... altasson el!... de gyorsan, vagy ébresszen!... gyorsan!... mondtam már, hogy halott vagyok!

Megrendülésemben egy pillanatig tanácstalanul álltam. Először az újraaltatás irányában tettem kísérletet, ami azonban nem vezethetett sikerre akaratingadozásom miatt - ilyenformán megfordítottam a folyamatot, és erőfeszítéseimet az ébresztés érdekében fejtettem ki. Hamarosan láttam, hogy az eredmény nem fog soká késni - helyesebben eredményt sejtettem abban, aminek hamarosan el kellett következnie -, és a jelenlevők is minden bizonnyal Monsieur Valdemar ébredését várták.

Ehelyett olyasmi történt, amit józan emberi lény semmiképpen nem várhatott.

Mert amint sietve folytattam a delejes simításokat, a szenvedő nyelve mögül - s egyáltalán nem az ajkáról felszakadó „halott! halott!” kiáltások közepette, egyszerre az egész alkata, egy pillanat alatt, vagy annyi sem kellett: összeesett, elmálott, pontosabban szétrohadt a kezemben. Az ágyon, ott a jelenlevők szeme előtt, szinte folyósan, ott feküdt egy halomban az undorító lucsok.

Bartos Tibor fordítása

EGY HORDÓ AMONTILLADO

Tűrtem, ameddig lehetett, Fortunato ezernyi sértését, de mikor végre inzultusig merészkedett, bosszút fogadtam. Mindazonáltal ti, kik oly jól ismeritek lelkem természetét, nem fogjátok feltételezni, hogy egyetlen fenyegetést kiszalasztottam volna ajkamon! Előbb-utóbb eléri bosszúm; ez véglegesen eldöntött dolog volt - de az az eltökéltség, ahogyan a bosszúállásra szántam magam, eleve kizárta, hogy kockáztassak. Büntetnem kell - de büntetlenül kell büntetnem! A bántalom nincs megtorolva, ha megtorlás éri utol a megtorlót. És éppen úgy nincsen megtorolva, ha a bosszuló elmulasztja, hogy bosszuló mivoltát éreztesse azzal, aki megbántotta.

Meg kell értenetek, hogy sem szóval, sem tettel nem adtam okot Fortunatónak, hogy jó szándékom felől kételkedjék. Azontúl is, mint szokásom volt, arcába mosolyogtam, és nem vette észre, hogy most feláldozásának gondolatára mosolygok.

Volt egy gyenge pontja ennek a Fortunatónak - bár más tekintetben olyan ember volt, akit tisztelni, sőt félni kellett. Nagyra volt borokban való műértésével. Kevés olaszban van meg az igazi virtuóz szellem. Lelkesedésüket többnyire idő és alkalom szerint öltik fel, hogy becsapják az angol és osztrák milliomosokat. Festésben és a drágakövek tudományában Fortunato, mint honfitársai, csupán szédelgő volt: de a régi borok dolgában őszinte. Ebben a tekintetben én sem különböztem lényegesen tőle; magam is jól ismertem az itáliai bortermelést, s bőségesen vásároltam, amikor tehettem.

Alkonyat felé volt, a farsangi évad legbolondabb tombolásának egy estéjén, mikor barátommal találkoztam. Túlzott melegséggel szólított meg, mert sokat ivott. Bohócjelmezben volt. Testhez álló, tarka sávos ruhát vett fel, fején ott ült a hegyes csörgősipka. Annyira örültem, hogy láthatom, azt hittem, örökké fogom a kezét szorongatni.

Így szóltam hozzá:

- Drága Fortunatóm, jó, hogy találkozunk. Milyen különösen jó színben vagy ma! Én azonban kaptam egy hordó állítólagos amontilladót, s kételyeim vannak.

- Hogyan? - szólt ő. - Amontilladót? Egy hordóval? Lehetetlen! És farsang közepén!

- Kételyeim vannak - feleltem -, s elég bolond voltam kifizetni a teljes amontillado-árat, mielőtt téged megkérdeztelek volna a dologról. Nem találtalak sehol, s féltem, hogy elszalasztom az üzletet.

- Amontillado!

- Kételyeim vannak!

- Amontillado!

- És meg kell magamat nyugtatnom.

- Amontillado!

- Minthogy te el vagy foglalva, már indulok is Luchresihez. Ha valakiben van kritikus ösztön: ő az. Ő megmondja nekem.

- Luchresi nem tudja megkülönböztetni az amontilladót a sherrytől.

- S mégis azt mondják némely bolondok, hogy az ő ízlése vetekszik a tieddel.

- Gyere, menjünk.

- Hova?

- A pincédbe.

- Nem, barátom; nem akarok visszaélni jóságoddal. Látom, találkád van. Luchresi...

- Nincs találkám - gyere.

- Nem, barátom. Nem a találka, hanem a súlyos nátha, amivel látom, meg vagy verve. A pince elviselhetetlenül nyirkos. Rétegekben lepi a salétrom.

- No, csak menjünk azért. A nátha az semmi. Amontillado! Téged becsaptak. És ami Luchresit illeti, ő meg nem különbözteti a sherryt az amontilladótól.

Így szólva, Fortunato hatalmába kerítette karomat; s felcsapva egy fekete selyemálarcot, s szorosan magam köré vonva egy dominót, hagytam, hadd vonszoljon palazzóm felé.

A cselédség nem volt otthon; megszökdöstek, mulatni a víg nap tiszteletére. Azt mondtam nekik, hogy nem jövök vissza reggelig, s kifejezett parancsot adtam, hogy ne mozduljanak el hazulról. Ez a parancs, jól tudtam, elég lesz, hogy biztosan eltűnjenek egytől egyig, mihelyt hátat fordítok.

Kiemeltem két fáklyát tartójából, s az egyiket Fortunatónak adva, végigbókoltam őt több sor szobán a bolthajtásig, mely a pincékbe vezetett. Leereszkedtem a hosszú és kanyargós lépcsőn, figyelmeztetve őt, hogy óvatosan jöjjön utánam. Végre a lépcső aljához értünk, s ott álltunk együtt a Montresorok katakombáinak nyirkos talaján.

Barátom járása ingatag volt, és sipkájának csörgői csilingeltek minden lépésnél.

- A hordó? - kérdezte.

- Még messzebb van - feleltem -, de figyeld meg a fehér hálózatot, ami ezekről a barlangfalakról levillog.

Felém fordult, és szemembe nézett két hályogos gömbbel, melyekből a mámor nyálkája szivárgott.

- Salétrom? - kérdezte végtére.

- Salétrom - feleltem. - Mióta van már rajtad a köhögés?

- Uff! uff! uff! - uff! uff! uff! - uff! uff! uff! - uff! uff! uff! - uff! uff! uff!

Szegény barátom képtelen volt válaszolni néhány percen át.

- Semmi az egész - mondta végre.

- Gyere - mondtam határozott hangon -, visszamegyünk; az egészség drága. Gazdag vagy, tisztelnek, bámulnak, szeretnek; boldog vagy, mint én voltam valamikor. Olyan ember vagy, akinek hiányát megéreznék. Én - én nem számítok. Visszamegyünk; beteg leszel, és én nem lehetek felelős. Azonkívül, itt van Luchresi...

- Elég - mondta -, a köhögés semmi; az nem öl meg. Nem halok bele egy kis köhögésbe.

- Igaz, igaz - feleltem -, és igazán nem szándékom, hogy szükségtelenül megijesszelek, de élned kell az illő óvatossággal. Egy korty ebből a medocból jó védelmünk lesz a nyirkosság ellen.

Kihúztam egy palackot földön heverő társainak hosszú sorából, s leütöttem a nyakát.

- Igyál - mondtam, feléje kínálván a bort.

Kancsal vigyorral emelte ajkához. Szünetet tartott, és kedélyesen bólintott felém, mialatt csörgői megcsörrentek.

- Ürítem boromat - mondotta - erre az eltemetett sokaságra, amely itt pihen körülöttünk.

- És én a te hosszú életedre.

Megint karon ragadott, s továbbmentünk.

- Ez a pince - mondta - nagy kiterjedésű.

- A Montresor família - feleltem - nagy és kiterjedt család volt.

- Nem emlékszem a címeretekre.

- Nagy arany emberláb, azúr mezőben; a láb egy csúszó kígyót tapos, melynek fogai sarkába mélyednek.

- És a mottó?

- *Nemo me impune lacessit.*[114]

- Kitűnő! - mondta rá.

A bor csillogott szemében, s a csörgők csörögtek. Az én fantáziám is fölhevült a medoctól. Halmozott csontok hosszú falai közt, melyek akós és hektós hordókkal váltakoztak, katakombáink legbensőbb mélyéig hatoltunk. Megint megálltam, s ezúttal bátorságot vettem karon fogni Fortunatót a könyöke fölött.

- A salétrom! - mondtam. - Látod, egyre több lesz. Mint a moha, úgy csügg a bolthajtásról. Most a folyó medre alatt vagyunk. A nyirok csöppjei szivárognak a csontok között. Gyere, menjünk vissza, míg nem késő. A köhögésed...

- Az semmi - mondta -, gyerünk tovább. De előbb még egy kortyot a medocból.

Föltörtem és kezébe adtam egy flaska De Grâve-ot. Egy lélegzetre kiürítette. Szeme vad tűzben lobogott. Nevetett, s oly gesztussal dobta levegőbe a palackot, melyet nem értettem.

Meglepetve néztem rá. Ő ismételte a mozdulatot - groteszk volt.

- Nem érted? - kérdezte.

- Nem én - válaszoltam.

- Tehát nem tartozol a testvérek közé.

- Hogyhogy?

- Nem vagy kőműves.

- De igen - mondtam -, de igen, de igen.

- Te? Lehetetlen! Kőműves vagy?

- Kőműves - feleltem.

- Jelet mutass - mondta -, jelet mutass.

- Itt a jel - válaszoltam, előhúzván dominóm redői közül egy vakolókanalat.

- Tréfálsz - kiáltott, pár lépést hátrálva. - De menjünk az amontilladóhoz.

---

[114] Senki sem támadhat meg büntetlen (latin).

- Legyen - szóltam, visszadugva a szerszámot köpenyem alá, s megint karom nyújtva. Teljes súlyával rátámaszkodott. Folytattuk utunkat, keresve az amontilladót. Átmentünk egy sor alacsony ívbolton, s lépcsőn le, s tovább, és újra lépcsőn le, egy mély kriptába értünk, melynek poshadt levegőjében fáklyáink inkább csak izzottak, mint lángoltak.

A kripta legmesszebb végén egy szűkebb kripta tűnt elibénk. Falai a bolthajtásig fölhalmozott emberi maradványokkal voltak bélelve, mint Párizs nagy katakombáiban. Ily módon volt ékesítve e belső kripta három oldala. A negyedik oldalról a csontokat ledobálták, s azok keresztül-kasul hevertek a földön, egy helyütt meglehetős nagyságú dombot formálva. A csontok széthányásával ekképp csupaszon maradt falban egy még rejtettebb kripta vagy fülke tárult elénk, mélységben mintegy négy láb, széltében három, magasságban hat vagy hét. Ez, úgy látszik, önmagában semmiféle különös célt nem szolgált, csupán hézagot képezett a katakombák tetőzetének két óriási oszlopa között, s hátul kemény gránitból épült körfalaiknak egyike zárta el.

Fortunato, fölemelve elködlő fáklyáját, hiába akart a fülke mélyébe pillantani. A gyönge fény nem adott módot rá, hogy a végét belássuk.

- Menj előre - mondtam -, ebben van az amontillado. Ami pedig Luchresit illeti...

- Ő hatökör ahhoz - vágott szavamba barátom, amint ingadozva lépett előrébb, míg én közvetlen sarkába hágtam. Egy pillanat alatt a fülke végén volt, s észrevevén, hogy a szikla útját szegi, bamba zavarban megállott. Még egy pillanat, s már a gránithoz láncoltam. A gránitból két vaskapocs nyúlt ki, vízszintes irányban, mintegy két láb távolságnyira. Ezek egyikéből egy rövid lánc csüggött, másikból egy lakat. Dereka köré vetve a lánc karikáit, csak néhány másodperc műve volt a lakatot lezárni. Sokkal inkább meg volt lepve, hogysem ellenálljon. Lehúzva a kulcsot, visszaléptem a fülkéből.

- Tapogasd meg - szóltam - a falat: meg kell érezned a salétromot. Bizony, nagyon nyirkos. Még egyszer hadd könyörgök, forduljunk vissza. Nem? Akkor határozottan itt kell hogy hagyjalak. De előbb kötelességemnek érzem megadni neked mindazt az apró figyelmet, ami módomban áll.

- Az amontillado! - nyögte ki barátom, még akkor sem ocsúdva bámulatából.

- Igaz - feleltem -, az amontillado.

Mialatt e szavakat mondtam, az előbb említett csonthalmok között kotorásztam. Félrehányva őket, föltakartam egy csomó építőkövet és vakolatot. Evvel a matériával, és kőműveskanalam segítségével, buzgón kezdtem befalazni a fülke bejáratát.

Alig raktam le az első sor követ, mikor észrevettem, hogy Fortunato mámora nagymértékben elpárolgott. Az első jele ennek, ami hozzám jutott, halk, nyögő kiáltás volt a kőrejtek mélyéből. Ez a kiáltás nem vallott részeg emberre. Aztán hosszú és makacs hallgatás következett. Fölraktam a második sort, és a harmadikat és a negyediket; s akkor dühös láncverdesést hallottam. A hang percekig tartott, s addig én, hogy nagyobb elégtétellel hallgathassam, abbahagytam a munkát, és leültem a csontokra. Mikor végre a zörgés alábbhagyott, megint fölvettem a vakolókanalat, s félbeszakítás nélkül fejeztem be az ötödik, a hatodik és hetedik sort. A fal ekkor majdnem egy vonalban volt a mellemmel. Újra szüneteltem, s föltartva a fáklyát kőművesmunkám fölött, egy-két gyönge sugarat vetettem a belül rejlő emberi alakra.

Néhány hangos és éles kiáltás, egymás után, hirtelen szakadva ki a leláncolt figura torkából, szinte mintha erőszakosan visszalökött volna. Egy rövid pillanatig haboztam, remegtem. Kivonva tőrömet, elkezdtem ide-oda böködni vele a fülkében; de egy pillanatnyi gondolkodás megnyugtatott. Kezem a katakomba szilárd épülettömbjén nyugtattam, s elégedettség töltött

el. Újra közelebb mentem a falhoz, s felelni kezdtem a kiáltozó üvöltéseire. Visszaekhóztam, segítettem neki, hangom túltett az övén terjedelemben és erőben. S amint ezt tettem, a kiáltó elcsöndesedett.

Már éjfél volt, s munkám vége felé haladt. Befejeztem a nyolcadik, a kilencedik és a tizedik sort. Elkészítettem a tizenegyedik és utolsó sor legnagyobb részét is; s még csak egyetlen kő maradt, várva, hogy beillesszem és bevakoljam. Küszködtem súlyával, s félig-meddig már a kívánt pozícióba helyeztem. De most a fülkéből halk kacagás tört elő, melytől égnek meredt minden hajam szála. Utána nyomorúságos vinnyogás következett, amelyben csak nehézséggel ismertem föl a nemes Fortunato hangját. A hang így szólt:

- Ha! ha! ha! he! he! he!... nagyszerű tréfa, csakugyan... kitűnő bolondság. Pompásan mulatunk majd rajta a palazzóban - he! he! he!... a borospohárnál... hi! hi! hi!

- Az amontilladónál! - szóltam én.

- He! he! he! hi! hi! hi!... igenis, az amontilladónál. De nem lesz már késő? Nem várnak már ránk a palazzóban, Fortunato grófnő, s a többiek? Menjünk.

- Jól van - mondtam -, menjünk.

- Az isten szerelméért, Montresor!

- Igen - mondtam -, az isten szerelméért!

De ezekre a szavakra, hiába füleltem, nem jött válasz. Türelmetlen lettem. Hangosan kiáltottam: - Fortunato!

Semmi felelet. Újra kiáltottam: - Fortunato!

Még mindig semmi válasz. A megmaradt nyíláson belöktem egy fáklyát, s hagytam, hogy beessen. Feleletképpen csak a csörgők halk csilingelése hallatszott. Gyomrom megfordult; a katakomba fülledtsége tette. Siettem végét vetni munkámnak. Betuszkoltam az utolsó követ végleges helyzetébe; bevakoltam. Az új fal elébe visszahalmoztam a csontok régi bástyáját. Egy fél század óta halandó nem zavarta meg őket. *In pace requiescat!*[115]

Babits Mihály fordítása

[115] Nyugodjék békében! (latin).

MELLONTA TAUTA[116]

A „Pacsirta” léggömb fedélzetén
2848 április 1.

Nos, drága barátom - nos, a bűneiért kénytelen lesz elszenvedni egy hosszú, fecsegős levél keserveit. Én megmondtam, a szemtelenségéért azzal fogom büntetni, hogy olyan unalmas, olyan szószátyár, olyan zavaros és olyan nyomasztó leszek, amilyen csak lehetek. S ráadásul most még itt vagyok bezárva egy koszos léggömbbe vagy kétszázfőnyi *canaille*-jal[117], aki erőnek erejével kéjutazni akar (fura elképzelése van némelyik embernek a kéjről!), s nekem egy hónapig legalább kilátásom sincs rá, hogy *terra firmá*-t[118] érintsen a lábam. És nincs kivel szót váltanom. Nincs mit csinálnom. És ha az embernek nincs mit csinálnia, levelet ír a barátainak. Érti már, hogy miért írom ezt a levelet - tulajdonítsa az én *ennui*-mnek[119] s az ön bűneinek.

Készítse elő a szemüvegét és készüljön fel rá, hogy bosszankodni fog. Mert én eltökéltem, hogy mindennap írok önnek ezen az undok utazáson.

Hejhó! hát mikor látogat már el egy ötlet az emberi agyba? Hát az örökkévalóságig a léggömb ezernyi kényelmetlenségére vagyunk kárhoztatva? Hát senki nem agyalja ki a helyváltoztatás alkalmatosabb módját? Ez az egyhangú mozgás az én szememben nem sokkal jobb, mintha megfontoltan gyötörnék az embert. Szavamra, mióta hazulról elindultunk, nem tettünk meg óránként száz mérföldnél többet! még a madarak is lehagynak - legalábbis némelyik. Biztosíthatom róla, hogy csöppet sem túlzok. Utazósebességünk, nem kétséges, lassúbbnak tetszik, mint amilyen valójában - ez annak tulajdonítható, hogy nincs amihez a sebességünket viszonyítani tudnánk, valamint annak, hogy együtthaladunk a széllel. Jóllehet ha másik léggömbbel találkozunk, érzékelni tudjuk a sebességünket, s ilyenkor, be kell vallanom, nem is érzem olyan keservesnek a dolgot. Bármennyire hozzászoktam is az utazásnak ehhez a módjához, egy kicsit mindig szédelgek, ha egy léggömb húz el közvetlenül fölöttünk a szélárammal. Ilyenkor mindig úgy érzem, hogy az hatalmas ragadozómadár, és mindjárt lecsap ránk és a karma közé kerít. Ma reggel, közvetlenül napkelte után, olyan közel repült el egy léggömb a fejünk fölött, hogy vontatókötele a kötélhálót súrolta, amelyen a gondolánk csüng, s ez ugyancsak megijesztett minket. Kapitányunk azt mondta, hogyha a ballon abból az ócska, fényes, „selyemből” készült volna, amelyet ötszáz vagy ezer éve használtak, nem úsztuk volna meg simán. Ezt az úgynevezett selymet, magyarázta, bizonyos hernyófajta béltartalmából szőtték. A hernyót eperfán tartották - annak olyasféle gyümölcse van, mint a görögdinnye -, s ha már jól meghízott, malomban megőrölték. Az így nyert pépet, elsődleges állapotában, *papirusz*-nak hívták, ezt még több más eljárásnak vetették alá, míg végtermékül „selymet” nem nyertek. Bármilyen furcsa, ezt valamikor nagyon becsülték, mint a női ruhák anyagát! Azonkívül a léggömböket is általában ebből készítették. De úgy látszik, ezt követőleg jobb anyagot találtak egy közönségesen *euphorbium*-nak - akkori tudományos nevén kutyatejnek - nevezett növény magházának molyhában. Ez utóbbi selymet, mely

---

[116] a jövő dolgai (görög).

[117] csőcselék (francia).

[118] szilárd talaj (latin).

[119] unalom (francia).

módfelett tartós volt, buckingham-selyemnek nevezték el, s általában úgynevezett ruggyanta-oldattal kezelve alkalmazták - ez az oldat bizonyos vonatkozásokban a manapság széles körben használt *gutta perchá*-hoz[120] hasonlított. E ruggyantát olykor „gumi" néven is emlegetik, és nem vitás, hogy a számos *fungi* - gombaféle - egyike volt. Csak azt ne mondja, hogy nem vagyok a szívem mélyén vérbeli régész.

A vontatókötélről szólva: a mienk, úgy látom, épp most sodort le valakit azon kis mágneses hajtású hajók egyikének fedélzetéről, amelyektől csak úgy nyüzsög az óceán alattunk; a hajó lehet vagy hatezer tonnás, s akárhogy nézem, gyalázatosan zsúfolt. Nem lenne szabad megengedni, hogy e csöpp bárkák egy meghatározott számnál több utast szállítsanak. A vízbeesett utas természetesen nem szállhatott vissza a hajóra, s mentőövestül hamarosan elveszett szem elől. Nagyon örvendek, drága barátom, hogy olyan felvilágosult korban élünk, amikor olyasmi, hogy egyén, már feltehetőleg nem is létezik. A tömeg az igazi humanizmus tárgya. S ha már humanizmusról beszélünk, mit gondol, a mi halhatatlan Wigginsünk nézetei a társadalmi körülményekről igazán olyan eredetiek, mint amilyennek kortársai hitték? Mester azt mondja, ugyanezeket az eszméket egy évezrede majdnem ugyanígy írta le egy Furrier nevű ír filozófus, akit azért hívtak így - szűcsnek -, mert macskabőrökkel és más irhákkal kereskedett. Mester pedig *tud*; abban semmi kétség. Mily csodálatos, hogy napról napra igazolódik a hindu Ariesz Tottle[121] mélyenszántó megfigyelése (ezt is Mestertől tanultam): „Elmondhatjuk tehát, hogy ha nem egyszer-kétszer, nem is néhányszor hangoztatunk valamit, hanem számtalanszor, akkor az körbejár és mindenki annak megfelelően fog vélekedni."

Április 2. - Ma beszéltem azzal a mágneses őrhajóval, amely az úszó távíródrótok középső szakaszán van szolgálatban. Megtudtam, hogy mikor ezt a távírót munkába állították, teljesen lehetetlennek tartották, hogy a távíróvezeték a tengeren is átíveljen; most viszont már azt nem értjük, hol itt a nehézség! Imigyen változik a világ. *Tempora mutantur*[122] - bocsásson meg, hogy etruszkból idézek. De hát mit kezdenék atalantikus távíró nélkül? (Mester azt mondja, hogy ezt az ősidőkben atlantinak mondták.) Lehorgonyoztunk pár percre, hogy a hajótól kérdezzünk egyet-mást, s a sok nagyszerű hír közt megtudtuk, hogy polgárháború dühöng Afrikában, s hogy a ragály tisztességesen pusztít mind Yropában, mind Ázsuában. Hát nem figyelemreméltó, hogy mielőtt a humanizmus hatására oly csodálatosan megvilágosodott volna a filozófia, a világ a háborút és a ragályt általában szerencsétlenségnek tekintette? Azt tudja-e, hogy az ősi templomokban még imádkoztak is, hogy e két „rossz" (!) ne sújtsa az emberiséget? Csöppet sem könnyű megérteni, ugye, hogy ősatyáinkat miféle különös elvek vezérelték cselekedeteikben? Hát olyan vakok voltak, hogy még azt sem fogták föl: a számtalan egyén pusztulása a tömegnek csak hasznára válik?

Április 3. - Nagyszerű szórakozás a kötéllétrán fölmászni a ballon tetejére, s onnét venni szemügyre a környező világot. Lentről, a gondolából, tudja, nem olyan tágas a kilátás - lefelé nemigen lát az ember. De ha kiül ide (ezt is itt írom), a pompásan párnázott nyílt piazzára a tetőn, akkor minden irányban mindent lát. Most is egész tömeg léggömb látható mindenfelé, nagyon eleven kép, s a levegő visszhangzik a millió meg millió emberi hang zümmögésétől.

---

[120] bizonyos forró égövi fák tejnedvéből előállított kaucsukszerű anyag (maláji-angol).

[121] Arisztotelész görög filozófus.

[122] Változnak az idők (latin).

Hallom, azt mondják, hogy mikor Yellow vagy (mint Mester mindenáron nevezi) Violet[123], aki állítólag az első léghajós volt, makacsul állította, hogy igenis minden irányban át lehet szelni a légóceánt, kortársai még csak oda se hallgattak rá, hanem afféle élénk képzeletű bolondnak tartották, mert az akkori filozófusok (?) kijelentették, hogy az lehetetlen. Ami azt illeti, számomra manapság megmagyarázhatatlan, hogy azoknak az őskori tudósoknak hogyan haladhatta meg a tudományát ilyen nyilvánvalóan megvalósítható valami. Bár mióta a világ világ, mindig is az úgynevezett tudósok emeltek gátat a művészet haladása elé. Egy biztos, hogy a mi tudósaink nem olyan szűklátókörűek, mint azok a régiek voltak: mondok önnek valami furcsát erről. Azt tudja-e, alig ezer éve, hogy a metafizikusok megszabadították az emberiséget attól a páratlan téveszmétől, miszerint az igazsághoz csak két út vezethet? Még elhinni is nehéz! Úgy rémlik, réges-régen, az Idő sötétjében, élt egyszer egy török (de lehet, hogy hindu) filozófus, bizonyos Ariesz Tottle. Ez az ember találta ki, vagy legalábbis terjesztette, amit a kutatás deduktív[124], vagy *a priori*[125] módszerének neveztek el. Abból indult ki, ami az ő állítása szerint axióma, vagyis magától értetődő igazság, és „logikailag" jutott el az eredményre. Legnagyobb tanítványa bizonyos Neuklidész[126] és bizonyos Cant[127] volt. Nos, nem is volt semmi baj Ariesz Tottle-lal egészen addig, amíg föl nem tűnt egy bizonyos Sertés[128], aki egészen más rendszert prédikált, amit ő *a posteriori*[129], azaz induktív[130] módszernek keresztelt el. Az ő elgondolása teljesen az érzékletre épült. A tények - *instantiae naturae*[131], ahogy nagyképűen emlegette - megfigyelése, elemzése és osztályozása révén jutott el az általános érvényű törvényekig. Ariesz Tottle módszere egyszóval a *numená*-n[132], Sertésé a *phainomená*-n[133] alapult. Nos, az utóbbi rendszer akkora bámulatot váltott ki, hogy mikor alkalmazni kezdték, Ariesz Tottle kegyvesztett lett; de végül mégiscsak teret nyert, s megoszthatta az igazság birodalmát maga és modernebb riválisa között. A tudósok immár azt állították, hogy a megismeréshez mindössze két út vezet, az arisztotelészi és a baconi. Mint bizonyára tudja, a „baconi" a Sertésre utal, csak így etruszkul jobban hangzik és méltóságteljesebb.

Nos, drága barátom, biztosíthatom róla, a leghatározottabban, hogy amit elmondtam, az a legszavahihetőbb szaktekintélyek véleményén alapszik; s ebből könnyen megértheti, hogy egy ilyen első pillantásra is képtelen elképzelés mennyire hátráltathatta az igazi tudás kibontakozását - amely szinte teljes egészében intuitív alapon következett be. Az ősi elképzelés a kutatást arra kárhoztatta, hogy a földön kússzon; és évszázadokig annyira el voltak telve kiváltképp Sertéssel, hogy minden gondolkodásnak minősíthető tevékenységet lényegében berekesztettek. Senki nem mert kimondani egy igazságot, amelyért, úgy érezte, csak a

---

[123] Az első léghajósok egyike volt Charles Green (green = zöld).

[124] az általános tételből az egyesre következtető (latin).

[125] a tapasztalatot, a tényeket megelőző (latin).

[126] Eukleidész alexandriai matematikus.

[127] Immanuel Kant (can't = nem tud) német filozófus.

[128] Francis Bacon (bacon = szalonna) angol filozófus.

[129] tapasztalaton alapuló (latin).

[130] az egyes tényekből az általánosra következtető (latin).

[131] a természet tényei (latin).

[132] magánvaló dolgok; a jelenségek megismerhetetlen lényege Kant filozófiájában (görög).

[133] jelenség (görög).

lelkének tartozik köszönettel. Nem számíthatott, hogy egy igazság bizonyíthatóan az-e, mert a kor golyóbis-fejű tudósai csak az odavezető utat vették figyelembe. A célra ügyet se vetettek. - Az eszközöket lássuk - kiáltottak -, az eszközöket! - S ha az eszközöket szemügyre véve úgy találták, hogy nem férnek bele sem Aries (azaz a Kos), sem a Sertés kategóriáiba, akkor a tudósok nem is mentek tovább, hanem a „teoretikust" bolondnak kiáltották ki, és elhatárolták magukat tőle meg az igazságától.

Ezt persze nem lehetett örökké fenntartani, hisz ezzel az araszoló módszerrel az igazság maximumát csak időtlen idők alatt lehetett volna elérni, a képzelet elnyomása ugyanis olyan rossz, amiért az ősi kutatási módszerek nagyfokú biztonsága sem nyújt kárpótlást. Ezeknek a germeneknek, frinciáknak, ingoloknak és amrikkánusoknak (mellesleg ezek az utóbbiak a mi közvetlen őseink) tévedése nagyon rokon azoknak a „bölcseknek" a tévedésével, akik azt hiszik, hogy egy tárgyat eleve jobban látnak, ha a szemükhöz közel tartják. Ezeket az embereket elvakították a részletek. Ha Sertés módra indultak el, a „tényeik" korántsem voltak mindig tények, édeskeveset számított, ha ezek csak képzelt tények voltak, s tények is csak azért, mert annak látszottak. Ha viszont Kos ösvényén indultak el, ez az ösvény alig volt egyenesebb, mint a kos szarva, hiszen sosem voltak olyan axióma birtokában, ami valóban az lett volna. Úgy látszik, vakok voltak, hogy ezt nem vették észre; hiszen ezeknek a réges-régen bebizonyított axiómáknak egy részét már az ő idejükben is megcáfolták. Például: - *Ex nihilo nihil fit*[134]; „egy test nem hathat ott, ahol nincsen"; „szöges ellentétek nem léteznek"; „fényből nem lesz sötétség" - ezeket, s még tucatnyi mást, korábban habozás nélkül axiómának fogadták el, noha már abban az időben is, amelyről beszélek, tarthatatlannak ítélték őket. Milyen képtelenség, hogy ezek az emberek akkoriban makacsul hitték, hogy az „axiómák" az igazság változhatatlan alapjai! De még legrendíthetetlenebb híveiknek szavaiból is könnyű bebizonyítani hiábavalóságukat, az axiómák megfoghatatlanságát általában. De ki is a legrendíthetetlenebb közülük? Lássuk csak! Megyek és megkérdezem Mestert, s egy perc múlva itt vagyok... Ó, már meg is van! Itt egy könyv, amit vagy ezer éve írtak, s nemrégiben fordítottak le ingolból - ami, mellesleg, mintha az amrikkánus kezdetlegesebb változata lenne. Mester azt mondja, hogy ez kifejezetten az említett témáról, a logikáról írott legokosabb őskori mű. Szerzője (akit a maga idején nagyon nagyra tartottak) valami Mill[135] vagy Miller, vagyis Molnár; feljegyezték róla, ami korántsem érdektelen, hogy volt egy taposó-lova, egy bizonyos Bentham[136]. De lássuk csak a tanulmányt!

Ó! „Az, hogy valami elképzelhető vagy elképzelhetetlen - mondja Mill úr, nagyon helyesen -, semmi esetre sem az axiomatikus igazság ismérve." Hát van olyan józan modern filozófus, akinek eszébe jutna vitatni e közhelyet? Velünk együtt csak azon csodálkoznék, mi jutott eszébe Mill úrnak, hogy akár csak utaljon is ilyen nyilvánvaló dologra. Eddig rendben - de lapozzunk egyet. Mit látunk itt? „Ami egymásnak ellentmond, az nem lehet mindkettő igaz - azaz nem létezhet együtt a természetben." Itt Mill úr, teszem azt, arra gondol, hogy egy fának vagy fának kell lennie, vagy nem-fának - azaz nem lehet egyidejűleg fa is meg nem-fa is. Helyes: de kérdem én, miért? A válasza ez - és nem is tesz úgy, mintha ez más lenne, mint ami: „Mert lehetetlen elképzelni hogy két ellentmondás egyaránt igaz legyen." - De ez egyáltalán nem magától értetődő válasz; hisz nem épp az imént szögezte le: „Az, hogy valami elképzelhető vagy elképzelhetetlen, semmi esetre sem az axiomatikus igazság ismérve"?

---

[134] A semmiből nem lesz semmi (latin).

[135] James Mill (1773-1836) angol történész, filozófus.

[136] Jeremy Bentham (1748-1832) angol filozófus; Millel együtt alapították 1824-ben a Westminster Review című folyóiratot, a radikális filozófusok orgánumát.

De én most nem azért panaszkodom ezekre az őskoriakra, mert, mint tulajdon példájuk bizonyítja, logikájuk alaptalan, értéktelen és képtelen, mint inkább azért a nagyképű és hülye állításukért, hogy az igazsághoz nem vezet semmi más út, csak az ő két csúf ösvényük, az egyik, amelyiken csúszni, a másik, amelyiken mászni lehet - a megismerésnek más eszköze nincsen, csak amelyikhez volt merszük hozzáláncolni a lelket, pedig az semmit sem szeret annyira, mint fennen szárnyalni.

Mellesleg, drága barátom, nem gondolja, hogy zavarba hozta volna ezeket az őskori dogmatikusokat, ha azt kellett volna megmondaniuk, hogy minden igazság legfontosabbikát és legnagyszerűbbjét a két útjuk közül melyiken közelítették meg? A gravitációra gondolok. Newton Keplernek köszönhette. Kepler bevallotta, hogy mindhárom törvényre véletlenül bukkant rá - minden törvények közül épp e háromra, amely a nagy ingol matematikust elvezette ehhez az elvhez, a fizika valamennyi elvének alapjához, amelyen túllépve már a metafizika birodalmába lépünk. Kepler véletlenül akadt rá, azaz a képzelete segítségével. Lényegében teoretikus volt - ez a mainapság oly szent szó valamikor megvetést fejezett ki. Vajon nem jönnének-e zavarba ezek a vén vakondokok akkor is, ha azt kéne megmagyarázniuk, hogy a két „út" közül melyiken juthat el egy rejtjelfejtő egy szokásosnál is titkosabb írás megfejtéséhez, vagy hogy Champollion melyiken terelte az emberiséget ahhoz a szinte megszámlálhatatlan és időt álló igazsághoz, amely mind abból eredt, hogy sikerült megfejtenie a hieroglifákat?

Még egy szó erről a témáról, és többé nem untatom vele. Vajon nem módfelett különös-e, hogy örökké az igazsághoz vezető két útról fecsegve ezek a vakbuzgó emberek szem elől tévesztették az igazán széles utat, amit manapság mi oly világosan látunk - az ellentmondásmentesség útját? Hát nem furcsa, hogy az Isten művéből nem sikerült visszakövetkeztetniük arra a létfontosságú tényre, hogy csak az ellentmondás teljes hiánya lehet az abszolút igazság? Milyen sima a mi utunk, mióta meghirdették ezt az elvet! A kutatást kivették a vakondokok kezéből és rábízták az igazi, egyedül igazi gondolkodókra, a tüzes képzeletű emberekre. Ezek képesek elméletet alkotni. El tudja képzelni, hogy őseink mily kitörő megvetéssel fogadnák e szavaimat, ha a vállam fölött beleláthatnának a levelembe? Ezek az emberek, mondom, elméletet alkotnak; s az elméleteiket addig csiszolják, tömörítik, rendszerezik, addig tisztogatják apródonként, az ellentmondások minden salakjától, míg végül a teljes ellentmondásmentességet még a legmakacsabbak is kénytelenek észrevenni, éppen mert az, tehát eleve abszolút és vitathatatlan igazság.

Április 4. - Ez az új gáz csodát művel, az új, tökéletesebb gutta perchával egyetemben. Milyen biztonságosak, tágasak, kezelhetők s minden szempontból kényelmesek ezek a mi modern léggömbjeink! Itt épp egy óriási közeledik felénk legalább óránként százötven mérföld sebességgel. Láthatólag zsúfolva van emberekkel - talán három-négyszáz utasa is van -, mégis mérföldnyi magasra száll föl, s egy uralkodó megvetésével tekint le szegény miránk. Ami azt illeti, nem olyan sok az az óránként száz vagy akár kétszáz mérföld sebesség sem. Emlékszik még, hogyan röpített át minket a vonat a kenedói kontinensen? Óránként háromszáz mérföld sebességgel - az volt ám az utazás! Látni ugyan nem lehetett semmit - mást se csinálhatott az ember, mint hogy csapta a szelet, lakomázott s táncolt a nagyszerű szalonokban. És arra emlékszik-e, milyen különös érzés volt, ha az ember véletlenül kinézett és megpillantott valamit, mikor a kocsi teljes sebességgel haladt? Páratlan látvány volt - egynek látott az ember mindent. Én a magam részéről csak azt mondhatom, hogy szívesebben utaztam az óránként száz mérföldes lassú vonattal. Azon legalább üvegablakok voltak - s még kinyitni is szabad volt őket - s legalább valami képfélét kaptam a tájról... Mester azt mondja, hogy a Nagy Kenedói Vasút nyomvonalát részben már kilencszáz éve kitűzhették! Sőt, arra az állításra

merészkedik, hogy még most is felismerhető a vágányok nyoma - s e nyomok ugyanarra az időszakra utalnak, amelyet az előbb említettem. Vágány akkoriban úgy látszik, csak kettő volt; manapság, tudja, tizenkettő, s most építenek még hármat-négyet. Az ősi vágányok nagyon keskenyek voltak, a síneket olyan közel helyezték el egymáshoz, hogy az a mi fogalmaink szerint egyenesen komolytalan, nem is szólva róla, hogy milyen hallatlanul veszélyes. Ami azt illeti, még a jelenlegi - tizenöt yardos - nyomtávot sem tekintik kellően biztonságosnak. Magam sem kétlem, hogy azokban a régi időkben is létezett valamiféle vágány, ahogy Mester állítja; mi sem természetesebb, mint hogy valamikor - legkevesebb hétszáz évvel ezelőtt, az biztos - az Északi és a Déli Kenedó egyesült; s hogy a kenedóiak kénytelenek voltak egy nagy vasútvonalat építeni át a kontinensen.

Április 5. - Szinte elemészt az *ennui*. Mester az egyetlen ember a fedélzeten, akivel beszélgetni lehet; és ő - szegénykém! - képtelen másról beszélni, mint régiségekről. Mással se foglalkozott egész nap, mint hogy arról próbáljon meggyőzni: a régi amrikkánusok maguk kormányozták magukat! - hát hallott már ilyen képtelenségeket? -, hogy afféle mindenki-önmagának szövetségben éltek, a „préri-kutyák" mintájára, amelyekről a mesében olvasunk. Azt mondja, a legeszeveszettebb elképzelésből indultak ki, nevezetesen abból, hogy „mindenki szabadnak és egyenlőnek születik" - mikor épp az egyenlőtlenség törvénye nyilvánul meg oly láthatóan mind az erkölcsi, mind az anyagi világmindenségben. Minden ember „szavazott", mint mondták - azaz beleártotta magát a közügyekbe -, amíg nagysokára föl nem fedezték, hogy ami mindenki ügye, az senkié sem, s hogy a „köztársaság"-ot (úgy hívták ezt a képtelenséget) voltaképpen senki sem kormányozza. De, mint mondják, a „köztársaságot" létrehozó filozófusok önelégültségét alaposan megtépázta az a döbbenetes felfedezés, hogy az általános választójog módot adott bizonyos csalárd mesterkedésekre, amelyek révén bármelyik párt, amely nem szégyellte a csalást, össze tudott szedni annyi szavazatot, amennyi kellett, és ezt senki meg nem akadályozhatta, sőt még csak észre sem vette. Elég egy kicsit is elgondolkozni ezen a fölfedezésen, hogy nyilvánvalóak legyenek a következményei, azaz hogy ilyen körülmények közt a gazság törvényszerűen eluralkodik - más szóval, hogy egy köztársasági kormány nem is lehet más, mint gaz. Miközben a filozófusok az ostobaságukon szégyenkeztek, hogy az elkerülhetetlen rosszat nem látták előre, s valami elméletet igyekeztek kiagyalni, a kérdést egy csapásra megoldotta egy Csőcselék nevű fickó, aki a kezébe ragadott mindent, s fölállította a zsarnokságot, amelyhez képest a mesebeli Zéró[137] és Hellófagabalus[138] zsarnoksága illedelmes és élvezetes volt. Ez a Csőcselék (mellesleg: külföldi volt) állítólag a legundokabb lény volt, aki valaha a földet taposta. Termetre óriás - arcátlan, telhetetlen, mocskos; epéje egy ököré, szíve egy hiénáé, az agya egy páváé. Végül a saját ereje vitte a sírba, azzal, hogy holtrafárasztotta. Ennek ellenére megvolt a haszna, mint ahogy mindennek megvan, akármilyen gonosz: olyasmire tanította meg az emberiséget, amit, nem kell félni, sose felejt el - hogy ne szegüljön szembe a természeti analógiákkal. Ami a republikanizmust illeti, a föld színén sehol sem találni rá analógiát - hacsak a „préri-kutyák" esetét nem tekintjük annak, ami azt látszik bizonyítani, hogy a demokrácia csodálatraméltó kormányforma - kutyák számára.

Április 6. - Az éjszaka kitűnően látszott az Alpha Lyrae, amelynek tányérja a kapitány távcsövén félfoknyi szélességet betöltött, s olyasféle képet nyújtott, mint a mi napunk, ha az ember ködös időben szabad szemmel nézi. Az Alpha Lyrae, bár sokkal nagyobb, mint a mi

[137] Nero (37-68) római császár.

[138] Heliogabalus (?201-222) római császár.

napunk, nagyon hasonlít rá a foltjai, az atmoszférája és sok más részlete tekintetében. Mester azt mondja, hogy a két égitest közötti kapcsolatot már korábban megsejtették. A mi rendszerünk égi mozgása láthatólag (még kimondani is különös) egy bámulatos csillaghoz igazodik a galaktika közepében. Megállapították, hogy valamennyi égitest e csillag, vagy legalábbis a Tejút valamennyi égitestjének közös gravitációs középpontja körül kering, amely valahol a Fiastyúk Alküóné nevű csillaga tájékán helyezkedik el, s mi ezt a kört száztizenhét-millió év alatt írjuk le! Mi, a jelenlegi fényforrásainkkal, csodálatosan tökéletes teleszkóp-jainkkal meg minden mással persze nehezen értjük meg az ilyen feltevések alapját. Első hirdetője bizonyos Mudler[139] volt. Kénytelenek vagyunk azt hinni, hogy őt e vad feltevésre mindenekelőtt a puszta analógia vezette; ha azonban így volt, az elképzelés fejlődése során mindvégig ragaszkodnia kellett volna az analógiához. Igen, egy nagy középponti égitestet tételezett fel; ennyiben Mudler következetes volt. E központi égitestnek azonban, dinamikai értelemben, nagyobbnak kellett volna lennie, mint a környező égitesteknek együttvéve. Ám föl kellett volna tennie a kérdést: - Miért nem látjuk? - kiváltképp mi, akik a halmaz közepe táján helyezkedünk el, legalábbis a szomszédságában ennek az elképzelhetetlen középponti napnak. A csillagász itt talán a feltételezett fénytelenségben talál menedéket; de az analógia itt egyszerre megbicsaklik. De még ha elfogadjuk is, hogy ez a középponti égitest fénytelen, arra hogyan találunk magyarázatot, hogy a körülötte ragyogó számtalan nap fénye sem teszi láthatóvá? Nem kétséges, hogy végül marad a föltevés: ez csupán az összes égitest közös gravitációs középpontja - de az analógia itt ismét csak megbicsaklik. A mi rendszerünk, az igaz, egy közös gravitációs középpont körül kering, de ez azzal a nagyon is anyagi természetű nappal van kapcsolatban, abból következik, amelynek a tömege jócskán ellensúlyozza a rendszer többi alkotóelemének tömegét. A matematikai kör olyan görbe, amelyet végtelen számú egyenes alkot; de a körnek ez az elképzelése - az az elképzelés, amelyet minden földi görbe vonatkozásában színtisztán matematikai, s nem gyakorlati elképzelésnek vélünk - igenis gyakorlati, mert csak úgy képzelhetjük el azokat a titáni körpályákat, amelyekkel - legalábbis képzeletben - dolgunk van, ha föltesszük, hogy a mi naprendszerünk és a többi a galaktika valamiféle középpontja körül kering. Próbáljon csak meg akár a legélénkebb képzelet egy lépéssel is közelebb jutni e kimondhatatlan körök megértéséhez! Aligha paradoxon tehát az az állítás, hogy a villámcsapás fénye, amely ennek az elképzelhetetlen körnek a vonalát követi, egyenes vonalban halad. Az viszont, hogy napunk útvonala e kör mentén - azaz nap-rendszerünk keringésének nyomán - az emberi érzéklet számára akár millió meg millió év alatt is eltér az egyenestől, elfogadhatatlan feltevés; ám azok az ősi csillagászok, úgy látszik, mégis bedőltek annak a gyermeteg hitnek, hogy csillagászatuk történetének kurta ideje alatt - azaz semmi kis két-háromezer év alatt, ami épp csak egy pont a görbén - láthatóvá vált e görbület! Milyen érthetetlen, hogy ez sem ébresztette rá őket a valóságra - hogy a Nap és az Alpha Lyrae egyaránt egy közös gravitációs középpont körül kering!

Április 7. - Az éjszaka megint csillagászattal szórakoztam. Jól látszott a Neptunus öt aszteroidja, s érdeklődéssel figyeltem, mint kerül fel egy hatalmas keresztgerenda két vállkőre Daphnisz[140] új templomában a Holdon. Mulatságos elgondolni, hogy olyan parányi lények, mint a holdlakók, akik csöppet sem hasonlítanak az emberre, mégis a mienket ennyire meg-haladó műszaki hozzáértésről tesznek tanúbizonyságot. Az ember nehezen tudja elképzelni, hogy azok a hatalmas súlyok, amiket ezek a holdlakók láthatólag oly játszva kezelnek, valóban olyan könnyűek, mint amilyen könnyűnek az eszünk mondja őket.

---

[139] Feltehetőleg Kepler.

[140] Hermész és egy nimfa fia, pásztor a görög mitológiában.

Április 8. - Heuréka! Mester dicsősége teljében. Egy kenedói léghajó adott jelt nekünk ma, s dobott át a fedélzetünkre néhány friss újságot: volt bennük egy-két hallatlanul érdekes hír bizonyos kenedói, vagy inkább amrikkánus régészeti leletről. Valószínűleg tudja, hogy hónapok óta dolgoznak már a Paradicsomban, az uralkodó fő-mulatókertjében, hogy megalapozzák az új szökőkutat. A Paradicsom, úgy látszik, a szó szoros értelmében is sziget volt, emberemlékezet óta - azazhogy északi határa mindig is (ameddig a följegyzések visszanyúlnak) egy folyócska volt, vagyis inkább egy nagyon keskeny tengeröböl. Ez az öböl addig szélesedett, míg el nem érte jelenlegi szélességét - az egy mérföldet. A sziget teljes hossza kilenc mérföld; szélessége erősen változó. A terület - mint Mester állítja - vagy nyolcszáz évvel ezelőtt sűrűn be volt építve házakkal, ezek egyike-másika még a húsz emelet magasságot is elérte; a föld (valami érthetetlen oknál fogva) e környéken különösen értékes volt. A végzetes földrengés azonban 2050-ben úgy romba döntötte és elborította a városkát (ahhoz, hogy falunak mondjam, némileg nagy), hogy még legfáradhatatlanabb régészeinknek sem sikerült mind ez ideig elegendő adatot (pénzdarabok, érmek vagy feliratok formájában) felszínre hozniuk, hogy abból akár csak halavány árnyékát is föl lehessen építeni valamiféle elképzelésnek a bennszülött lakosság életformájára, szokásaira stb. stb. stb. vonatkozólag. Eddig mindössze annyit sikerült megtudni róluk, hogy a vadak Knickerbocker[141] törzséhez tartoztak, amely azután, hogy Recorder Riker, az Aranygyapjú Lovagja fölfedezte, elárasztotta az egész kontinenst. Arról szó sincs, hogy civilizálatlanok lettek volna, sőt, sokféle művészetet, mi több: tudományt műveltek a maguk módján. Azt mondják, sok szempontból nagyon ügyesek voltak, s megszállottjai annak, hogy olyasféle épületeket emeljenek, amelyeket az ősamrikkánus nyelvben „templom”-nak hívtak - ez egy pagodaféle, amelyet két bálvány, az úgynevezett Vagyon és Divat imádatára szenteltek. Végül, mint mondják, a sziget kilenctized részét már ilyen templomokkal építették be. A nők alakja, úgy látszik, furcsán torz volt, a derekuk alatt hátul valami furcsa, természetes dudor nőtt, s e kidudorodást, megmagyarázhatatlan módon, szépnek tekintették. Csodával határos módon fönnmaradt egy-két kép az ily módon eltorzult nőkről. Furcsán festenek, nagyon furcsán - mintha átmenet lennének a pulykakas és a púposteve közt.

Nos, ez a néhány apróság szinte minden, ami a régi Knickerbockerekről ránk szállt. Úgy látszik azonban, hogy miközben az uralkodó kertjének (amely, mint tudják, az egész szigetre kiterjed) közepén ástak, a munkások egyike egy kocka alakú és nyilvánvalóan faragott gránittömböt hozott felszínre, amely több száz fontot nyomott. Jó állapotban maradt meg, a földmozgás, amely eltemette, láthatólag nem sok kárt tett benne. Az egyik felületén márványlap van, amelyiken (képzelje csak!) felirat - olvasható felirat - áll! Mester ujjong a gyönyörűségtől. A márványlapot eltávolítva egy üreg bukkant elő, s benne egy ólomdoboz, mely különféle pénzdarabokat, egy nevekkel teleírt hosszú tekercset, több, újsághoz hasonlatos iratot és más holmit tartalmazott, mely mind hallatlanul érdekes a régész számára! Nem kérdéses, hogy ezek hiteles amrikkánus leletek, amelyek mind a Knickerbocker törzs tulajdonát képezték. A léggömbünk fedélzetére átdobott újságokban benne van a pénzdarabok, a kéziratok, nyomtatványok hasonmás képe. Az ön szórakoztatására idemásolom a márványlap Knickerbocker nyelvű feliratát:

[141] New York holland telepeseinek utódait nevezték így.

Hirdesse e szobor

GEORGE WASHINGTON

örök emlékezetét

Az emlékmű alapköve 1847. október 19-én tétetett le ünnepélyesen,
New York Városa Washington Emlékbizottságának védnöksége alatt,
annak a napnak évfordulóján, amelyen,
az Úr 1781. esztendejében, Yorktown városában
Lord Cornwallis
megadta magát
Washington tábornoknak

Ez, így, Mester szó szerinti fordítása, itt tehát félreértés nincs. Ebből a néhány megmaradt szóból is több fontos dolgot tudunk meg, amelyek közül korántsem a legkevésbé fontos, hogy ezer évvel ezelőtt maguk az emlékművek már kimentek a divatból - ami nagyon helyes is -, és az emberek megelégedtek annyival, hogy szándékuk jeléül, miszerint valamikor majd emlékművet fognak emelni, szép csöndben letettek egy alapkövet, mely „magányában, egyedül" (elnézést, hogy Bentont[142], az amrikkánus poétát idézem) a nagylelkű *szándék* zálogául szolgált. Ezenkívül pontosan megtudjuk, hol, hogyan került sor a szóban forgó nagy megadásra, s hogy ki adta meg magát. A „hol" kérdésére Yorktown a válasz (bárhol is légyen az), a kicsoda kérdésére pedig Cornwallis tábornok (aki az ó-amrikkánus „corn" szóból ítélve gazdag kukorica-kereskedő lehetett). A fölirat megemlékezik - hogy is? - „Lord Cornwallis" megadásáról. Most már csak egy a kérdés: miért akarták a vadak, hogy megadja magát? Ha arra gondolunk, hogy e vadak minden kétséget kizáróan kannibálok voltak, arra a következtetésre jutunk, hogy kolbásznak kívánták őt feldolgozni. Ami a megadás „hogyan"-ját illeti, kifejezőbb magyarázatot nem is kívánhatunk. Lord Cornwallis megadta magát (kolbásznak) „New York Városa Washington Emlékbizottságának védnöksége alatt" - ez utóbbi, nem kétséges, valami jótékonysági intézmény volt, amely alapkövek letételével foglalkozott. - Uramisten! Mi baj? Ó! Látom már - a léggömb kilyukadt, s mi belebukfencezünk a tengerbe. Csak annyi időm van hát, hogy hozzátegyem: az újságban talált írás sietős áttanulmányozása után arra a következtetésre jutottam, hogy a kor amrikkánus nagyembere bizonyos John volt, valami kovács, és Zachariás, valami szabó[143].

Isten önnel, a viszontlátásig. Hogy megkapja-e ezt a levelet, vagy sem, az nem különösen érdekes, hisz úgyis a magam örömére írtam. De mindenesetre palackba dugaszolom a kéziratot, és bedobom a tengerbe.

Sírig hű Mestrája

Göncz Árpád fordítása

[142] Thomas Hart Benton (1782-1858) Missouri állam szenátora.

[143] Zachary Taylor (tailor = szabó) 1849-50-ben az Egyesült Államok elnöke.

BICE-BÉKA

Nem ismertem soha a tréfára oly hirtelenül fogékony embert, mint a király volt. Úgy tűnt, hogy csak a bolondozásnak él. Elmeséltél neki egy jobbfajta, vaskos adomát, s ha igazán jól mesélted, már kegyeibe is fogadott. Így esett, hogy nagy mókázó hírében állt mind a hét minisztere. Nemcsak mint megtermett, vastag, zsíros férfiak hasonlítottak a királyhoz, hanem mint páratlan tréfacsinálók is. Sohasem tudtam igazán eldönteni, vajon az ember kövéredik-e a tréfálkozástól, vagy a hájasodás fejleszti ki a mókázó hajlamot; de tény, hogy a keszeg viccelődő *rara avis in terris*[144].

Az élcek finomságaiért, vagy mint mondogatta, a „szellemesség szelleméért" nem nagyon törte magát a király. Főképpen a tréfa vaskosságát bámulta, és megbocsátotta érte hosszadalmasságát. A finom részletek untatták. Rabelais *Gargantuá*-ját jobban élvezte volna, mint Voltaire *Zadig*-ját; s egy otromba csíny jobban mulattatta, mint megannyi szójáték.

Történetem idején még élt a hivatásos, udvari tréfacsinálók divatja. A nagy, kontinentális „hatalmak" közül még többen tartottak tarka ruhás, sipkás, csörgős „bolondokat", s elvárták tőlük, hogy a királyi asztalról lepottyanó morzsákat lesve egy pillanat alatt odacsípjenek szellemes ötleteikkel.

A mi királyunk, ez aztán természetes, tartott „bolond"-ot. Valóban rászorult valami bolondságra, hiszen ellensúlyoznia kellett minisztereinek, a hét lángeszű férfiúnak mély bölcsességét - a magáét nem is említve.

Ámde az ő bolondja, vagy hivatásos tréfacsinálója, nem egyszerűen csak bolond volt. Értéke megháromszorozódott a király szemében, mivel törpe is volt és nyomorék is. A törpék akkoriban éppoly mindennaposak voltak az udvarnál, mint a bolondok, s bizony számos uralkodó törhette volna fejét, hogy töltse napjait (az udvarnál kissé hosszabbak a napok, mint másutt) bohóc nélkül, akivel és törpe nélkül, akin nevethet. De, ahogy már említettem, a bohócok száz esetből kilencvenkilencben elhízottak, gömbölyűek és lomhák - úgyhogy a mi királyunk bőkezűen kívánhatott magának szerencsét, mert ura volt Bice-Békának (így hívták a bolondot), háromszoros kincsnek egy személyben.

Azt hiszem, a Bice-Béka nevet nem a keresztségben, keresztszüleitől kapta a törpe, hanem közös megegyezéssel a hét miniszter adományozta neki, mert képtelen volt úgy járni, mint mások. Valóban, Bice-Béka csak valamilyen átmeneti járással - a bicegés és a tekergőzés között - tudott haladni, s ez határtalanul szórakoztatta és vigasztalta is urát, mert (bár a hasa hatalmasan domborodott, és feje alkotmányosan felfuvalkodott), egész udvara nagyszerű alaknak tartotta a királyt.

Igaz, hogy Bice-Béka kifacsarodott lábával padlón vagy úton csak nagyon kínlódva és nehézkesen mozgott, de igaz az is, hogy úgy látszik, alsó végtagjainak satnyaságáért a természet karjának iszonyatos izomerejével kárpótolta, és így, ha fáról, kötélről vagy más megmásznivalóról volt szó, csodálatosan ügyes mutatványokra volt képes. Ilyen gyakorlatokban inkább mókushoz vagy fürge majmocskához hasonlított és nem békához.

Nem tudnám megmondani pontosan, hol is volt eredetileg Bice-Béka hazája. Valamilyen barbár vidék lehetett, nem hallott róla soha senki, iszonyú távolságban királyunk udvarától. Bice-Békát és egy nála kicsit enyhébben törpeszerű fiatal leányt (különben tökéletesen arányos

[144] ritka madár a földön (latin).

volt, és bámulatosan táncolt), mindegyiküket a maga otthonából, erőszakkal hurcoltatta el és küldte ajándékba a királynak valamelyik örök diadalmú hadvezér.

Nem csoda, hogy ily körülmények között a két kis fogoly bensőséges bizalommal közeledett egymáshoz. Valóban, nemsokára testi-lelki jó barátok lettek. Bice-Békának, aki folyvást bolondozott, és mégsem kedvelték túlságosan, nem állt hatalmában segíteni Trippettán, ám a lánynak, akit kecsességéért és tökéletes szépségéért törpe létére is általánosan csodáltak és becéztek, nagy befolyása volt, és fel is használta, ha csak tehette, Bice-Béka érdekében.

Egyik nagy jelentőségű állami alkalommal - hogy mi volt, már elfelejtettem - a király a maszkabál mellett döntött, s ha maszkabált vagy más effélét rendeztek az udvarnál, biztos volt, hogy Bice-Béka és Trippetta tehetségét igénybe vették a játéknál. Bice-Béka különösen találékony volt a parádék rendezésében, újabb és újabb szerepeket ajánlott, jelmezeket gondolt ki az álarcos ünnepélyekre, s úgy látszott, hogy közreműködése nélkül semmire sem mennek.

Az ünnepség éjszakája megérkezett. Trippetta irányításával pazar termet szereltek fel mindenféle ravaszsággal, ami csak egy álarcosbál fényét növelheti. Az egész udvar a várakozás lázában égett. Feltehető volt, hogy már mindenki eldöntötte, milyen jelmezt és szerepet választ. Sokan egy héttel vagy már egy hónappal előbb döntöttek, hogy milyen szerepet játsszanak; s valóban, egy parányit sem volt határozatlan senki, kivéve a királyt és hét miniszterét. Mért haboztak, nem tudnám megmondani, lehet, hogy tréfából. Valószínűbb, hogy mert kövérek voltak, és így nehezebben tudtak határozni. Mindenesetre elröpült az idő, és utolsó megoldásként Trippettáért és Bice-Békáért küldtek.

Amikor a két kis barát engedelmeskedett a királyi parancsnak, az uralkodót miniszter-tanácsának hét tagjával bor mellett találták, s mégis erősen kedvetlennek látszott. Tudta, hogy Bice-Béka nem szereti a bort, mert szegény nyomorékot az őrületig felizgatta, és az őrület kellemetlen érzés. A király azonban szerette a vaskos csínyeket, és felvidította, ha Bice-Békát ivásra kényszerítette s (mint a király állította) arra, hogy „boldog legyen”.

- Gyere ide, Bice-Béka - mondta, mikor a bolond és a lány a szobába lépett -, ürítsd ezt a serleget távol levő barátaid (Bice-Béka ekkor sóhajtott) egészségére, aztán lássuk áldásos ötleteidet. Szerepeket akarunk - szerepeket, te fickó - valami újat, szokatlant. Kifáradtunk ettől az örökös egyformaságtól. Fogd, igyál, hadd szikrázzék elméd a bortól!

Bice-Béka megkíséreltе, mint ilyenkor általában, hogy a király figyelmességét mókával üsse el, de nem volt hozzá elég ereje. Véletlenül éppen születésnapja volt szegény törpének, és a parancs, hogy „távol levő barátaira” igyék, könnyeket csalt a szemébe. Sok nehéz és keserű csepp hullott a serlegbe, ahogy alázatosan elvette a zsarnok kezéből.

- Hahaha! - röhögött a király, mikor a törpe vonakodva kiürítette a serleget. - Lám csak, mit tud egy pohár jó bor! Hé, hiszen már csillog a szemed!

Szegény jámbor! Nagy szeme inkább fényesedett, mint csillogott: ingerlékeny agyára a bor nemcsak nagy erővel, de azonnal hatott. Idegesen az asztalra tette a serleget, és eszelős, merev pillantással nézett körül a társaságon. Látszott, hogy remekül mulatnak a király sikeres „tréfáján”.

- No lássunk hozzá - mondta a csupa háj miniszterelnök.

- Igen - mondta a király -, gyerünk, Bice-Béka, segíts. Szerepeket, kiskomám; szerepelni akarunk, mindnyájan, hahaha! - és mert ezt csakugyan tréfának szánta, kórusban nevetett a hét is.

Bice-Béka gyöngén és üresen kongó hangon szintén nevetett.

- Gyerünk, gyerünk - mondta türelmetlenül a király -, hát nincs ötleted?

- Megkísérlek valami újat kigondolni - válaszolta szórakozottan a törpe, mert egészen megzavarodott a bortól.

- Megkísérled? - kiáltotta dühödten a zsarnok. - Mit jelent ez? Ahá, értem! Dacoskodsz, mert bort akarsz? Itt van, igyál! - azzal teletöltött egy serleget, és odanyújtotta a nyomoréknak, aki rámeredt, és levegőért kapkodott.

- Igyál, ha mondom! - ordított a szörnyeteg -, mert a pokolba...

A törpe tétovázott. A király elvörösödött a dühtől. Az udvaroncok vigyorogtak. Trippetta halálsápadtan az uralkodó székéhez lépett, térdre borult, úgy esedezett előtte, hogy kímélje barátját.

A zsarnok nézte néhány pillanatig, elbámulva a vakmerőségen. Látszott, hogy tétovázik, mit tegyen, mit mondjon - hogyan fejezze ki méltóképpen felháborodását. Aztán egy árva hangot sem ejtve, dühösen ellökte magától a lányt, és a teli serleg tartalmát az arcába zúdította.

A szegény lány valahogy összeszedte magát, aztán mukkanni sem merve, visszakuporodott az asztal lábához.

Fél percre olyan halotti csend támadt, hogy egy levél vagy pihe hullását is hallani lehetett volna. Halk, de érdes és elnyújtottan csikorgó hang törte meg a csendet, mintha a szoba minden sarkából jönne.

- Mért... mért... mért csinálod ezt a zajt? - kérdezte a király, és dühösen a törpéhez fordult.

Úgy látszott, hogy a törpe magához tért kábaságából, és erősen, de nyugodtan a zsarnok arcába pillantva, csak ennyit bökött ki: - Én, én? Hogy lettem volna én?

- Kívülről jött a hang - jegyezte meg az egyik udvaronc. - Úgy hiszem, a papagáj volt, ott az ablaknál, a csőrét köszörülte a kalitka drótján.

- Igaz lehet - mondta az uralkodó, s mintha örömmel vette volna a segítséget -, de lovagi becsületemre, esküdni mertem volna, hogy ez a csavargó csikorgatja a fogát.

A törpe nevetett erre (a király igazi tréfamester volt, s a nevetést sosem kifogásolta), és kimutatta nagy, erős és igazán visszataszító fogsorát. Azonkívül hajlandó volt önként annyi bort meginni, amennyit csak kívánnak. Az uralkodó megbékült; Bice-Béka felhajtott még egy kupa bort, rossz hatását sem nagyon lehetett látni rajta, és azonnal, nagy lelkesedéssel belemélyedt a maszkabál tervezgetésébe.

- Nem tudom, mitől pattant ki az eszme - mondta olyan nyugodtan, mintha soha életében nem ivott volna bort -, de éppen miután felséged megütötte a lányt, és arcába öntötte a bort, éppen miután felséged ezt megtette, és míg a papagáj azt a fura zajt csapta az ablak előtt, eszembe jutott egy óriási beugratás - egy hazámbeli csintalanság -, a mi maszkabáljainkon játsszák, de itt ismeretlen. Sajnos, nyolctagú társaság kellene hozzá, és...

- Itt vagyunk mi! - bömbölte a király örömében, hogy ily remekül felfedezte az összefüggést -, éppen nyolcan, én meg a hét miniszter! Halljuk, mi az a beugratás?

- Nálunk, odahaza - válaszolta a nyomorék - a Nyolc Megláncolt Orangutánnak hívjuk, és ha jól játsszák, igazán nagyszerű tréfa.

- Mi akarjuk játszani! - mondotta a király, felemelkedett helyéről, és szemét lassan behunyta.

- A játékban - folytatta Bice-Béka - az a szép, hogy megrémíti az asszonyokat.

- Óriási! - üvöltötte kórusban az uralkodó és minisztériuma.

- Én akarom az orangutánokat felöltöztetni - folytatta a törpe -, bízzák rám az egészet. A hasonlóság megtévesztő kell legyen, az álarcos társaságnak azt kell hinnie, hogy igazi állatok, és persze fő a megdöbbenés és ijedelem.

- Ez aztán kitűnő! - kiáltotta a király. - Bice-Béka, embert csinálok belőled!

- A lánc arra jó, hogy csörgésével a zűrzavart növelje. Azt fogják gondolni, hogy egy tömegben elszabadultak őreiktől. Elképzelheti felséged, milyen hatásos, ha egy maszkabálba, az elegánsan és pompásan öltözött urak és hölgyek közé, vadul üvöltözve beront nyolc megláncolt orangután, és a társaság legnagyobb része azt gondolja, hogy igaziak. Az ellentét utolérhetetlen.

- Legyen - szólt a király, és a tanács gyorsan szedelőzködött (későre járt már), hogy megvalósítsák Bice-Béka tervét.

Öltöztetési módszere, mellyel a csoportot orangutánná változtatta, nagyon egyszerű, de szándékának eléggé megfelelő volt. Ezeket az állatokat történetem idejében csak nagyon ritkán látták a civilizált világban, és mert a törpe teremtményei eléggé vadállatiak és az elégnél is ocsmányabbak voltak, úgy gondolták, hogy a természeti hűséget sikerült biztosítani.

A királyra és minisztereire először szűk trikóinget és alsónadrágot húztak. Ezt átitatták kátránnyal. Az előkészületnek ennél az állomásánál a társaságból valaki tollat javasolt, de a törpe elvetette az ötletet, és hamarosan a maguk szemével győződhettek meg róla, mind a nyolcan, hogy egy olyan vadnak a szőrét, mint az orangután, sokkal hatásosabban helyettesíti a len. Vastag réteget tapasztottak tehát az utóbbiból a kátrányos felületre. Ezután hosszú láncot kerítettek. Először a király derekára tekerték, és megcsomózták, aztán a csoport következő tagjára, és ott is megcsomózták, és így jártak el sorra mindegyikkel. Mikor a láncot ily módon tökéletesen elrendezték, és a társaság tagjai kör alakban olyan távol álltak egymástól, amennyire csak tudtak; hogy a dolog minél természetesebb legyen, Bice-Béka fogta a maradék láncot, és két derékszögű átmérőben áthúzta a körön, mint ahogy manapság a csimpánzok vagy más nagymajmok vadászai Borneóban teszik.

A maszkabál színhelyéül szolgáló nagy szalon kör alakú, igen magas terem volt, és nappal csak a tető egyetlen ablakán át kapott világosságot. Esténként (a helyiséget főleg ebben az időben használták) elsősorban a tetőablak közepéből lecsüngő nagy csillárral világítottak, amelyet, mint szokás, ellensúly segítségével eresztettek, vagy húztak le és föl, de (ama célból, hogy ne legyen idétlen) ez utóbbi a kupolán kívül, a tetőn mozgott.

A terem elrendezését Trippetta legfőbb védnöksége alá helyezték, aki néhány részletben, úgy látszik, engedte, hogy barátjának, a törpének megfontoltabb ítélete irányítsa. Ő tanácsolta, hogy erre az alkalomra távolítsák el a csillárt. A viasz csepegése (ezt ilyen meleg időben lehetetlen volt megakadályozni) alaposan tönkretette volna a vendégek pompás ruháit, hiszen a szalon zsúfoltsága miatt nem kívánhatták meg mindenkitől, hogy kikerülje a terem közepét, vagyis a csillár alját. Pótlásul fali gyertyatartókat helyeztek el mindenütt a csarnokban; és a fal mellett álló kariatidák mindegyikének (ötven vagy hatvan lehetett összesen) jobb kezébe édes illatú fáklyát nyomtak.

A nyolc orangután, Bice-Béka tanácsára, éjfélig (ekkorra a termet zsúfolásig megtöltötték az álarcosok) türelmesen várt a fellépéssel. De alighogy elhalt az óraütés, berohantak, vagy - mert a láncoktól akadályozva a társaság nagy része felbukott és botladozott - inkább együttesen begurultak a terembe.

Az álarcosok izgalma leírhatatlan volt, és ez gyönyörűséggel töltötte el a király szívét. Mint előre látták, számos vendég azt képzelte a nyolc riasztó külsejű teremtményről, hogy ha nem is orangután, de biztosan valamilyen vadállat. Néhány asszony elájult rémületében, és ha királyi óvintézkedés nem tiltott volna ki minden fegyvert a szalonból, a társaság vérével fizethetett volna a komédiáért. Így azonban mindenki rohant az ajtók felé; ámde a király megparancsolta, hogy belépésük után rögtön zárják be valamennyit, és a kulcsokat, mint ahogy maga javasolta, a törpe tette el.

Míg a zűrzavar tetőfokára hágott, és minden álarcos csak önmaga biztonságára figyelt (mert az izgatott tömeg nyomása valóban igazi veszedelmet jelentett), láthatták volna, hogy a lánc, melyet magasba húztak, amikor a csillárt eltávolították róla, lassan-lassan alászáll, míg kampós vége meg nem állapodik a padlótól háromlábnyi magasban.

Rá rövid időre, miután fel-alá rohangásztak, és a lánc természetesen összekapcsolta őket, a király és hét barátja a csarnok közepén találta magát. Ebben a helyzetben a törpe, aki eddig nesztelenül járt a nyomukban, és buzdította őket az izgalom fokozására, megragadta láncaikat ott, ahol a kört átmérőként, derékszögben keresztezve, metszették egymást. A gondolatnál is gyorsabban beakasztotta ide a csillár kampóját, és egy pillanat alatt, valami láthatatlan tevékenységtől, a csillár lánca annyira felhúzódott, hogy a kampót nem lehetett elérni, és ennek elkerülhetetlen következményeként az orangutánok, egymással szemben, egyre jobban összeszorultak.

Az álarcosok ekkorra bizonyos fokig leküzdötték ijedtségüket, lassan észrevették, hogy jól kieszelt tréfáról van szó, és hangosan kacagtak a majmok kínos helyzetén.

- Bízzátok csak rám őket - rikoltotta most Bice-Béka, és metsző hangja túlharsogott minden zajt. - Bízzátok őket énrám. Azt hiszem, én sejtem, kik ezek. Ha jól megnézhetem őket, hamar megmondom, mifélék.

Most, tülekedve a tömegben, a falhoz mesterkedte magát, megragadta az egyik kariatida fáklyáját, visszatért a terem közepére, és fürgén, akár egy majom, a király fejére ugrott, majd onnan néhány láb magasra felkúszott a láncon, a fáklyát lefelé tartva vizsgálgatta az orangutánok csoportját, és egyre csak rikácsolt: - Mindjárt megmondom én, hogy kik ezek!

És most, amikor az egész vendégsereg (maguk a majmok is) rázkódott a kacagástól, a bolond hirtelen éleset füttyentett, mire a lánc felszaladt vagy harminclábnyira, magával rántotta a kétségbeesetten kapálódzó orangutánokat, és azok ott lógtak a levegőben, a padló és a tetőablak között. Bice-Béka az emelkedő láncba csimpaszkodott a nyolc maskara fölött, és tovább döfködött feléjük - mintha mi sem történt volna - a fáklyával, mintha ki akarná deríteni, hogy kik is azok.

A felemelkedésen annyira megrökönyödött az egész társaság, hogy egy pillanatra halálos csend támadt. Halk, érdes, csikorgó hang törte meg a némaságot, ugyanaz, amelyre a király és tanácsosai fölfigyeltek, amikor a király Trippetta arcába loccsantotta a bort. De ez alkalommal nem volt vitás, hogy honnan ered a hang. A törpe agyaraitól származott, ahogy összeszorította és csikorgatta, közben a szája habzott, és arcán őrjöngő dühvel, mereven nézte a királynak és hét társának fölfelé fordított arcát.

- Ahá! - mondta végül a felbőszült tréfacsináló. - Aha! Most már látom, kik ezek! - Ekkor mintha közelebbről akarná szemügyre venni, hozzáértette fáklyáját a királyt borító lenbundához, mire ennek felülete azonnal eleven lángba borult. Nem telt fél percbe, és mind a nyolc orangután lánggal lobogott, közben alattuk sikoltozott a tömeg; borzalomtól lenyűgözve bámészkodtak, de a legcsekélyebb segítséghez sem volt erejük.

Az egyre pusztítóbb erejű lángok gyorsan elharapózva, végül arra kényszerítették a bolondot, hogy feljebb kússzon a láncon, ahol el nem érhetik; míg mozgását figyelve a tömeg egy rövid pillanatra megint elcsendesült. A törpe élt az alkalommal, és még egyszer megszólalt:

- Most már tisztán látom, miféle csürhe ezek az álarcosok. Íme, egy nagy király és hét titkos tanácsosa - király, aki nem szégyell megütni egy védtelen lányt, és hét tanácsosa, akik a gazságra bujtogatták. Én magam, én csak Bice-Béka vagyok, a tréfacsináló és - íme, az utolsó tréfám!

Alig fejezte be rövid szónoklatát a törpe, az összetapadt len és kátrány gyors gyúlékonysága következtében a bosszú műve beteljesedett. A nyolc test bűzös, feketedő, förtelmes, felismerhetetlen tömegként himbálózott a láncokon. A nyomorék közibük vágta fáklyáját, kényelmesen felmászott a mennyezetig, és eltűnt a tetőablakon át.

Feltételezik, hogy Trippetta a szalon tetején tartózkodott, és bűntársa volt barátjának a lángoló bosszúban, és hogy haza is együtt szökhettek; mert többé nem látta őket senki.

Kuczka Péter fordítása

ARTHUR GORDON PYM

Fordította Bart István

ARTHUR GORDON PYM

NANTUCKETI TENGERÉSZ
ELBESZÉLÉSE,

MELYBEN RÉSZLETESEN BESZÁMOL A DÉLTENGEREK FELÉ HAJÓZÓ *GRAMPUS* NEVŰ AMERIKAI BRIG FEDÉLZETÉN KITÖRT ZENDÜLÉSRŐL S AZ AZT KÖVETŐ BORZALMAS MÉSZÁRLÁSRÓL - VALAMINT ARRÓL, MIKÉNT SIKERÜLT VÉGÜL AZ ÉLETBEN MARADOTTAKNAK VISSZAFOGLALNIUK A HAJÓT; HOGYAN SZENVEDTEK HAJÓTÖRÉST ÉS HOGYAN VISELTÉK AZ ÉHEZÉS SZÖRNYŰ MEGPRÓBÁLTATÁSAIT; MIKÉNT JÖTT SEGÍTSÉGÜKRE A GONDVISELÉS A *JANE GUY* NEVŰ BRIT SZKÚNER KÉPÉBEN; RÖVID ÚTJUKRÓL, MELYET A FENT EMLÍTETT HAJÓVAL A DÉLI JEGES TENGER VIZEIN TETTEK; MIKÉNT ESETT A HAJÓ ÉS LEGÉNYSÉGE VAD BENNSZÜLÖTTEK CSAPDÁJÁBA A 84. DÉLKÖR MENTÉN ELTERÜLŐ SZIGETCSOPORTON, HOGYAN ESTEK ÁLDOZATUL TÁRSAI A VADAKNAK, VÉGÜL PEDIG HIHETETLEN KALANDJAIRÓL, MELYEKRE EZ UTÓBB EMLÍTETT GYÁSZOS ESET FOLYTÁN KERÜLT SOR, S MELYEK MÉG DÉLEBBI VIZEKRE SODORTÁK, AHOL IS MEGHÖKKENTŐ FELFEDEZÉSEKET TETT.

Megjegyzés

Amikor néhány hónappal ezelőtt hazaérkeztem az Egyesült Államokba a Déltengereken és egyebütt tett utamról, ahol átéltem ama rendkívüli kalandokat, melyekről az itt következő oldalakon részletesen is beszámolok, a véletlen szeszélye néhány richmondi úriember társaságába vetett, akik behatóan érdeklődtek minden, az általam bejárt vidéket illető részlet iránt, folyvást unszolva, hogy írjam meg beszámolómat a nagyközönség számára is, mivel ez mintegy kötelességem. Nekem azonban számos okom volt vonakodni kérésük teljesítésétől, mely okoknak egy része merőben személyes természetű s ezért nem tartozik ide, más része azonban közérdekű lehet. Egyebek között visszariasztott a vállalkozástól, hogy mivel a hazámtól távol töltött idő nagyobbik részében nem vezettem naplót, tartottam tőle, hogy csupán emlékezetemre hagyatkozva nem leszek képes olyan, kellőleg részletes és összefüggő beszámolót írni élményeimről, mely valóban a hitelesség erejével hatna olvasóira, a benne foglalt igazságnak megfelelően, mely csorbítatlan, eltekintve azon természetes és óhatatlan túlzásoktól, melyekbe valamennyien beleesünk, ha érzékeinket és képzeletünket nagy erővel izgató eseményekről szólunk. Másik legfőbb indokom az volt, hogy az elbeszélendő események oly mesébe illőek, hogy bizonyítékok híján (ilyenekkel szükségképp nem rendelkezvén), hiszen még tanúm sincsen, aki beszámolóm hitelesítse, egyetlen személy kivételével, s ő is csupán félvér indián, legföljebb csak a családom és barátaim körében számíthatok arra, hogy hitelt adnak szavaimnak - hisz hozzám fűződő hosszú ismeretségük folytán okkal hihetnek igazmondásomban -, a nagyközönség azonban valószínűleg csak vakmerő és leleményes koholmánynak fogja tartani beszámolómat. Vonakodtam továbbá követni a tanácsot nem utolsósorban azért is, mert írói képességeimben sem volt kellő bizodalmam.

A beszámolómat, különösen annak a Déli-Jeges-tengerre vonatkozó részét, legnagyobb érdeklődéssel fogadó virginiai urak közé tartozott Mr. Poe is, újabban a *Southern Literary Messenger* című havonta megjelenő irodalmi folyóirat szerkesztője, melyet Mr. Thomas W. White ad ki Richmond városában. Többek között ő is arra biztatott, írjam meg nyomban teljes részletességgel, mit láttam, s min mentem keresztül, bízva a közönség tévedhetetlenségében és józan ítéletében - hiszen, mint igen hihetően bizonygatta, bármily csiszolatlanra s irodalmiatlanra sikerüljön is elbeszélésem, valószínűleg épp fésületlensége lesz a legjobb bizonyság hitelessége mellett.

Én azonban ezen érvek ellenére sem szántam el magam élményeim megírására. Utóbb, látván, hogy nem fogadom meg a tanácsát, Mr. Poe azzal az ajánlattal fordult hozzám, járuljak hozzá, hogy ő maga szerkesszen elbeszélést az általam rendelkezésére bocsátandó adatok alapján kalandsorozatom első feléről, amit ő a *Southern Messenger* hasábjain tenne közzé, szépirodalmi műként. Ehhez, mivel nem láttam okot az ellenkezőjére, megadtam a beleegyezésemet, s csupán azt kötöttem ki, hogy valódi nevemet nem fedheti fel. A színleg regényes elbeszélés két folytatása meg is jelent a *Messenger* januári és februári számában (1837-ben), s avégett, hogy az olvasók kétségkívül szépirodalmi alkotásnak véljék, a folyóirat tartalomjegyzéke Mr. Poe nevét is feltüntette.

Végül is e kis csíny hatása győzött meg arról, hogy rendszerezve össze kell foglalnom emlékeimet és közzé kell tennem említett kalandjaim leírását; hiábavalónak bizonyult ugyanis Mr. Poe leleményes fogása, hogy a regényesség köntösét borítsa általa lejegyzett elbeszélésemre (anélkül azonban, hogy akár egyetlen tényt is megváltoztatott volna), a nagyközönség semmi hajlandóságot nem mutatott, hogy az írói fantázia szüleményeként olvassa a *Messenger* hasábjain megjelent részletet, s Mr. Poe számos levelet kapott, melyekben az olvasók ellenkező meggyőződésüket nyilvánították. Ebből arra következtettem, hogy a beszámolómban foglalt tények puszta mivoltuknál fogva is kellő bizonysággal szolgálnak hitelükre nézve, vagyis olvasóim hitetlenkedésétől szükségtelen tartanom.

Az olvasó számára nyilvánvaló lesz, hogy az itt következő beszámolónak mekkora hányadát mondhatom a magam írásművének; tanúsíthatom továbbá, hogy a Mr. Poe tollából kikerült első néhány oldal sem ferdít el egyetlen tényt sem. Alighanem szükségtelen pontosan megjelölnöm, meddig terjed az általa írott rész, és honnan kezdődik a magam elbeszélése, kettőnk stílusának különbözősége oly szembeszökő, hogy a határvonal azok figyelmét sem fogja elkerülni, akik nem olvasták a *Messenger*-ben megjelent részletet.

A. G. Pym

New York, 1838 júliusa

Első fejezet

Nevem Arthur Gordon Pym. Apám köztiszteletben álló polgárember volt, aki hajózási kellékekkel kereskedett Nantucket városában, ahol magam is megláttam a napvilágot. Anyai nagyapám jónevű ügyvéd volt. Szerencse kísérte általában minden dolgaiban, így tőzsdespekulációiban is, melyeket a valamikor Edgartoni Új Bank néven ismert intézmény részvényeivel folytatott. Ezeknek révén és még egyéb utakon-módokon is sikerült tekintélyes vagyonkát gyűjtenie. Mivel azt hiszem, senkit nálam jobban nem szeretett, halála esetén reám várt vagyonának java része. Hatéves koromban beíratott Mr. Ricketts iskolájába - van-e olyan ember, aki megfordult New Bedfordban, és ne ismerné a félkarú, különc tanító urat? Tíz évig

jártam hozzá, majd tizenhat éves koromban Mr. E. Ronald Akadémiáján folytattam tanulmányaimat. Itt meghitt barátságot kötöttem egy Barnard nevű tengerészkapitány fiával, akinek édesapja többnyire a Lloyd és Vredenburgh hajózási társaság vitorlásaival járta a tengereket - Mr. Barnard egyébként szintén közismert személyiség volt New Bedfordban, és úgy tudom, kiterjedt rokonsággal rendelkezett Edgartonban is. Fiát Augustusnak hívták, és csaknem két esztendővel idősebb volt nálam. Apja egyszer magával vitte bálnavadászatra, s Augustus végeérhetetlenül tudta mesélni a Csendes-óceán déli vizein átélt kalandjait. Gyakran előfordult, hogy tanítás után hazakísértem és náluk töltöttem a napot, sőt néha az éjszakát is. Ilyenkor egy ágyban háltunk, de sokszor virradatig is éberen hallgattam történeteit a Tinian-szigeti bennszülöttekről meg a többi szigetről, kikötőről, ahol megfordult az út során. Meséi oly ellenállhatatlanul vonzottak, hogy egyre inkább vágytam a tengerekre. Volt akkoriban egy kis vitorlásom, az *Ariel*, amely mintegy hetvenöt dollárt érhetett. Kis kabin is volt rajta, vitorlázata a szlupokéra[145] emlékeztetett - pontos méreteire már nem emlékszem, de annyi bizonyos, hogy tízen is elfértünk rajta kényelmesen. Kis hajómmal olyan vakmerő kalandokra indultunk, hogy visszagondolva azon csodálkozom, hogy egyáltalán megértem ezt a mai napot.

Későbbi s nagyobb horderejű élményeim leírása elé bevezetésül ide iktatom egyik gyermekkori kalandunkat. Egy este nagy vendégség volt Mr. Barnard házában, minek során Augustus és magam is megkótyagosodtunk, méghozzá nem is kevéssé. Mint az ilyen esetekben máskor is, nem mentem haza, hanem az ő ágyában tértem nyugovóra. Augustust azonnal elnyomta az álom, amit kissé furcsállottam (bár éjjel egy óra is volt már, mikor a vendégek hazaindultak), mivel ekképp egyetlenegyet sem mesélt el kedvenc történetei közül. Félóra telhetett el a lefekvés óta, és magam is épp elszenderedtem már, amikor a barátom egyszer csak felpattant az ágyból és szörnyű káromkodás közepette kijelentette, hogy nincs a földkerekségnek az az Arthur Pymje, akinek a kedvéért ágyban töltené az éjszakát, amikor ilyen pompás délnyugati szellő lengedez. Elképedve hallgattam, nem is sejtvén, mi jár az eszében, és arra gondoltam, hogy alighanem az elfogyasztott bor és egyéb szeszek hatására vesztette el a józan eszét. Ő azonban higgadtan azzal folytatta, hogy jól tudja, én most részegnek hiszem, holott soha még ilyen tiszta nem volt az agya. Nincs más baja, mint ez az ágy, és bizony nem is fog itt kushadni, akár a kutya, ily szépséges éjszakán, hanem felöltözik és kivitorlázik a tengerre. Nem is igen tudok beszámolni róla, mi szállt meg, mindenesetre, alighogy Augustus e szavakat kiejtette a száján, engem is izgalom fogott el, és eszeveszett ötlete egyszeriben az én eszemben is kitűnő eszmének, sőt igen logikusnak tűnt. Pedig a szél szinte viharos erővel fújt, és hideg is volt már a lég - hiszen október vége felé jártunk. Én azonban kiugrottam az ágyból, valósággal önkívületben, és kijelentettem, hogy én is vagyok olyan bátor legény, mint ő, én sem vagyok hajlandó ágyban kushadni, és éppúgy készen állok bármi kalandra, vad mulatságra, mint maga Augustus Barnard.

Nem is vesztegettük az időt, hanem felöltöztünk és lesiettünk a hajómhoz. A málladozó régi rakpartnál állt kikötve, Pankey és Társa fatelepe mellett, és olyan vadul táncolt a hullámokon, hogy az oldalával szinte a parton máglyába rakott rönköket döngette. Augustus beugrott a hajómba és kimerte, mivel csaknem félig volt vízzel. Ezután kibontottuk az orrvitorlát, felhúztuk a fővitorlát, és merészen nekivágtunk a tengernek.

Mint már említettem, élénk délnyugati szél fújt. Tiszta és igen hideg éjszakánk volt. Augustus a kormányrúdhoz ült, én pedig az árboc tövébe, a kabin tetejére. Hatalmas iramban száguldottunk a teljes némaságban, mivel egyikünk sem szólt egyetlen szót sem azóta, hogy

[145] egyárbocos, orrvitorlával ellátott hajó, ágyúnaszád.

eloldottuk magunkat a rakparttól. Hamarosan megtörtem a csendet: megkérdeztem társamat, merre szándékszik kormányozni a hajót, és véleménye szerint körülbelül mikor érünk haza. Nem felelt rögtön, csak tovább fütyörészett, aztán kurtán odavágta: - *Én* kifutok a nyílt tengerre, ha nem tetszik, elmehetsz haza. - Reápillantottam, és láttam, hogy a magára kényszerített közöny valójában zaklatottságot takar. Tisztán láttam Augustust a hold fényében; arca a márványnál is halványabb volt, keze pedig annyira reszketett, hogy alig bírta markolni a kormányrudat. Mindebből megértettem, hogy valami nincsen rendjén, és nagy riadalom fogott el. Akkoriban magam még csak igen keveset konyítottam a vitorlázáshoz, következésképp mindenestül társam tengerészeti tudományától függött az életünk. Időközben a szél is váratlanul megerősödött, mi pedig egyre kijjebb jártunk a vízen, azaz a szárazföld is egyre kevésbé óvott a heves széllökésektől, én azonban még ekkor is röstellettem volna bármi jelét adni riadalmamnak, s ezért csaknem félóra hosszat eltökélt hallgatásba burkolóztam. Akkor azonban már nem állhattam meg tovább, és megmondtam Augustusnak, hogy vissza kellene fordulnunk. Akárcsak az előbb, most is beletelt majdnem egy kerek perc, mire válaszolt vagy egyáltalán tudomásul vette szavaimat. - Idővel - felelte nagy sokára -, idővel, ráérünk arra még. - Számítottam rá, hogy efféle választ fog adni, ám volt valami a hanghordozásában, ami leírhatatlan rettegéssel töltött el. Ekkor ismét alaposan szemügyre vettem társamat. Ajka elkékült, térde összeverődött, s szinte már alig állt a lábán. - Augustus! Az ég szerelmére! - kiáltottam rá most már valóban ijedten. - Mi bajod? Mi történt veled? Mit akarsz csinálni? - Baj! - dadogta, láthatóan meglepetten, de keze ugyanakkor már el is eresztette a kormányrudat, ő maga pedig elterült a hajó fenekén. - Baj! Hát mi volna... megyünk... hazafelé... hát n-n-nem látod? - Csak ekkor hasított belém a teljes igazság. Ott termettem mellette és felsegítettem. Barátom részeg volt - az eszméletlenségig -, nem tudott se ülni, se állni, azt sem tudta, mi történik vele. Szeme üvegesen meredt maga elé; s mikor a rám törő kétségbeesésben elengedtem, zsákként dőlt vissza a fenékvízbe, amelyből felemeltem. Nyilvánvaló volt, hogy jóval többet ivott az este folyamán, semmint sejtettem, s lefekvés utáni viselkedését is épp az ittassággal járó felfokozott lelkiállapot magyarázza - minek következtében gyakran előfordul, hogy az áldozat, akárcsak az elmebeteg, képes tökéletesen utánozni a józan esze tökéletes birtokában lévő ember viselkedésének külső jegyeit. A hideg éjszakai levegő azonban megtette a hatását: gyorsan lehűtötte szeszektől fűtött energiáit, az pedig még siettette is a katasztrófát, hogy megzavart érzékeivel nyilván aligha volt képes felismerni a helyzetében rejlő veszélyeket. Végül önkívületbe esett, és nem remélhettem, hogy egyhamar észhez tér.

Elképzelni alig lehetséges, milyen páni rémület kerített hatalmába. A bor gőze akkor már elpárolgott fejemből, s oly riadt és tanácstalan lettem, mintha sose italoztam volna. Tudva tudtam, hogy magam nem birkózom meg kis hajóm irányításával, s azt is, hogy a vad szél meg a nagy erejű apály a pusztulás felé sodor bennünket. Látni való volt, hogy vihar készülődik mögöttünk; nem volt a fedélzeten élelem, és még iránytűnk sem volt, azt viszont tudtam, hogy ha tovább tartjuk irányunkat, mire megvirrad, a partot is elveszítjük szemünk elől. Ilyen s ehhez hasonló, nem kevésbé rémisztő gondolatok kergették egymást fejemben olyan szédítő iramban, hogy néhány pillanatra szinte megbénítottak s megfosztottak a cselekvés képességétől. Hajónk eközben száguldva rohant a vízen, mindkét vitorla kibontva feszült a szélben, a hajó orra a tarajokat túrta. Csoda, hogy fel nem borultunk, hiszen Augustus, mint már említettem, elengedte a kormányrudat, nekem meg izgatottságomban eszembe se jutott, hogy magam ragadjam kézbe. Szerencsénkre azonban a hajó jól állta a szelet, s lassan én is visszanyertem lélekjelenlétemet. De a szél egyre erősödött s egyre félelmetesebben tombolt; s valahányszor egy-egy hullámhegy tarajáról alábuktunk, a hátulról ránk zúduló ár valósággal elborította a kis lélekvesztőt. Minden tagom, egész testem azonban már oly dermedt és érzéketlen volt, hogy szinte nem is éreztem a jeges vizet. Végül is a kétségbeesés meghozta az elszántságot is, és a fővitorlához léptem, hogy eloldjam. Amint várható is volt, a szél

nyomban elkapta, a hajó orra fölött cibálta, szaggatta az átázott vásznat, mígnem hamarosan árbocostul elsodorta. Ez mentette meg az életemet, legalábbis egyelőre. Most már csak a kis orrvitorlával száguldottam a szélben, így is nemegyszer fenyegető veszedelmek közepette, de az azonnali halál rémétől legalább megmenekültem. Megragadtam a kormányrudat, és mivel úgy láttam, mégiscsak van valami esélyünk a megmenekülésre, immár némileg felszabadultabban lélegeztem. Augustus továbbra is eszméletlenül hevert a hajó fenekén, és mivel félő volt, hogy belefúl a csaknem lábnyi magasan álló fenékvízbe, valahogy ülő helyzetbe támogattam, s nehogy újra feldőljön, dereka köré kötelet hurkoltam, melynek végét a fedélzet egyik gyűrűsszegéhez csomóztam. Miután ekképp elrendeztem a dolgokat, amennyire dúlt lelkiállapotomtól és elgémberedett tagjaimtól telt, lelkem Istennek ajánlottam és eltökéltem magam, hogy amíg erőmből futja, kiállok bármi megpróbáltatást, ami még reám várhat.

Alighogy erre az elhatározásra jutottam, hirtelen velőtrázó sikoly vagy kiáltás hallatszott, mintha ezer démon torkából szakadt volna fel, s úgy tűnt, körös-körül kis hajóm előtt s fölött betölti a leget. Míg élek, nem feledem, micsoda rémület hasított belém abban a pillanatban. A hajam égnek állt - úgy éreztem, ereimben megalvad a vér - a szívem verése is elakadt, s még körül se pillanthattam, hogy vajon mi lehet e szörnyű hang forrása, már eszméletlen zuhantam a hajó fenekén fekvő társam testére.

Egy Nantucket felé tartó nagy bálnavadász hajó (a *Pingvin*) kabinjában tértem magamhoz. Arcok hajoltak fölém, s Augustus, aki sápadt volt, mint a halál, elkékült kezemet dörzsölte nagy igyekezettel. Amikor látták, hogy felnyitom szemem, öröm- s hálakiáltások törtek fel a köröttem állókból, könnyekkel elegyedő nevetés derítette fel a durva arcokat. Hamarosan életben maradásunk titka is megoldódott. A bálnavadász hajó, amely - amennyire csak a viharban tehette - minden vitorláját kibontva, szél ellen Nantucket felé hajózott, s haladási iránya következésképp csaknem pontosan derékszögben metszette a mi irányunkat, elgázolta kis vitorlásunkat. Hiába figyelte több tengerész is a tengert, mire észrevettek minket, az ütközés már elkerülhetetlen volt - az ő figyelmeztető kiáltásaiktól rémültem meg annyira. A hatalmas hajótest olyan könnyedén gázolt keresztül rajtunk, mint utóbb a tengerészek elmesélték, akárcsak mi tettük volna, ha tollpihe akad utunkba; egyetlen pillanatra sem akasztottuk meg haladását, irányától hajszálnyit sem térítettük el. Az áldozatul esett kis hajó fedélzetéről azonban egyetlen hang sem hallatszott; csak valami kis csikordulás vegyült a szél s a víz bömbölésébe, ahogy a törékeny sajka alámerültében egy pillanatra végigkarcolta a bálnavadász hajó tőkéjét; ezen kívül semmi. A kapitány (a New London-i E. T. V. Block) azt hitte, csak valami már hasznavehetetlen s ezért szabadjára eresztett csónakot gázolt el (ne feledjük, hogy árbocunkat elsodorta a szél), következésképp amellett volt, hogy a dologgal mit sem törődve, folytassák útjukat. Szerencsénkre azonban az őrszemül állított tengerészek közül ketten is határozottan állították, hogy láttak valakit kormányrudunknál, és kitartottak amellett, hogy talán még nem reménytelen vállalkozás megmenteni az illető életét. Vita kerekedett, mire Block dühbe gurult és mérgében kijelentette, hogy neki „nem dolga lesni minden tengeren hányódó dióhéjat; ilyen semmiségért nem változtatja meg a hajó irányát; ha pedig volt valaki az elgázolt hajón, csak magára vethet az illető; felőle akár vízbe is fúlhat”. Ekkor azonban közbelépett Henderson, az első tiszt, aki a legénységgel egyetemben méltán felháborodott ezen a szívtelen beszéden. Látván, hogy a legénység is vele tart, nem sokat teketóriázott, hanem kerek perec megmondta a kapitánynak: akasztófára való gazembernek tartja és megtagadja a parancsai teljesítését, még ha felkötik is érte, amint a szárazföldre teszi a lábát. Félretolta Blockot (aki elsápadt, de választ nem adott, csak hallgatott), megragadta a kormányt, és határozott hangon kiadta a parancsot: - fordulás! -, az emberek azon nyomban a helyükön termettek, és a hajó hibátlanul végrehajtotta a manővert. Csaknem öt perc beletelt, amíg mindez lezajlott, és mindenki úgy gondolta, a lehetetlenséggel határos, hogy még bárkit

is kimenthessenek a habokból - feltéve, hogy egyáltalán volt valaki az elgázolt hajó fedélzetén. Mindazonáltal, amint az olvasó már tudja, Augustus és jómagam, mindketten megmenekültünk; megmenekülésünket pedig a szerencse két oly hihetetlen fordulatának köszönhettük, amit istenfélő és bölcs emberek a Gondviselés beavatkozásának szoktak tulajdonítani.

Még széllel szemben volt a hajó, de az első tiszt már lebocsáttatta a csónakot, és azzal a két emberrel, akik felszólamlottak a kapitánynál, hogy láttak engem a kettészelt sajka kormányánál, maga benne is termett. Épp hogy eleveztek a hajó árnyékából (a hold továbbra is fényesen ragyogott az égen), amikor az nagy ívben szélbe fordult, Henderson pedig felugrott ültéből és teli torokkal fölkiáltotta a tengerészeknek, hogy visszafelé haladjanak. Egyebet nem mondott, csak ezt hajtogatta türelmetlenül: - Vissza! Vissza! - Az emberek igyekeztek végrehajtani a parancsot, csakhogy időközben a hajó megfordult, szél alá került és egyre inkább nekilendült, noha mindenki a fedélzeten volt, és mindent elkövettek, hogy bevonják a vitorlákat. Az első tiszt ezalatt a nyilvánvaló veszedelem ellenére is megragadta a horgonyláncot, amint a csónakból elérhette. Ekkor ismét nagyot lódult a hajó, a jobb oldala szinte a tőkéig kiemelkedett a hullámokból, miáltal nyomban érthetővé vált az első tiszt izgatottsága. A hajó sima, fénylő oldalára (a *Pingvint* vörösréz lemezzel borították) egy emberi test simult érthetetlen mód s a hajótest hánykolódásával egy ütemben hevesen neki-nekiverődött a rézlemezeknek. Többször is hiába kísérleteztek, csónakuk szétzúzódását is kockáztatva, míg végre, mikor újra kiemelkedett a hajó oldala, sikerült kiszabadítaniuk veszedelmes helyzetemből; a hajótestre simuló emberi alak ugyanis én voltam. Az történt, hogy a palánkot tartó szögek egyike kilazult, átfúrta a rézborítást, és amikor a hajó áthaladt fölöttem, én fennakadtam rajta. Átfúrva durva szövésű, zöld zekém gallérját s a jobb fülem alatt behatolva, beakadt két nyaki izom közé. A hajón nyomban ágyba dugtak - noha úgy látszott, már nemigen van bennem élet. Orvos nem volt a fedélzeten. A kapitány azonban különös gonddal ápolt - gondolom azért, hogy ekképp jóvátegye legénysége előtt korábbi felháborító viselkedését.

Henderson ezalatt újra csónakba szállt, pedig a szél közben már orkánná fokozódott. Alig egykét perc múlva rá is bukkant kis hajónk roncsaira, egyik embere pedig segélykiáltásokat vélt hallani a süvöltő szélben. Ez arra késztette a rettenthetetlen tengerészeket, hogy több mint félóra hosszat kitartóan folytassák a keresést, noha Block kapitány ekkor már többször is sürgető jelet adott nekik a visszatérésre, és csónakjuk is oly törékeny kis alkotmány volt, hogy minden perc azonnali s halálos veszedelemmel fenyegette őket. S valóban, alig is érthető, hogyhogy nem süllyedt el kis sajkájuk már az első pillanatban. A kis csónak azonban eleve bálnavadász hajó számára készült, s ezért, mint azóta már jó okkal hiszem, valószínűleg légkamrái voltak, akárcsak a walesi partokon használatos mentőcsónakok némelyikének.

Mivel a keresés hasztalannak bizonyult, elhatározták, hogy visszatérnek a hajóra. Ám alighogy ezt eldöntötték, elhaló kiáltást hallottak, s valamely sötét tárgy suhant el a csónak mellett nagy sebességgel. Nyomába eredtek és hamarosan utol is érték. Kiderült, hogy az *Ariel* kabinjának teteje volt az, s mellette ott küzdött a hullámokkal Augustus, láthatólag immár ereje végső megfeszítésével. Megragadták és akkor látták, hogy kötél fűzi a vízben hányódó roncshoz. Amint az olvasó bizonyára még emlékszik, magam kerítettem a dereka köré ezt a kötelet, hogy végét egy gyűrűhöz erősítve, ülő helyzetben rögzítsem eszméletlen barátomat, akinek végül is ez mentette meg az életét. Az *Ariel* könnyű ácsolatú kis vitorlás volt, s elsüllyedvén természetesen darabjaira tört; a kabin tetejét, mint az várható is volt, a bezúduló víz ereje leszakította, s így (bizonyára egyéb törmelékkel egyetemben) hamar a felszínre emelkedhetett, magával vonszolva Augustust is, aki ekképpen megmenekült a vízbefúlás szörnyű halálnemétől.

A *Pingvin* fedélzetén több mint egy óra belételt, amíg be tudott számolni kilétéről s értelmesen előadta, miféle baleset érte kis hajónkat. Végül lassan magához tért, és hosszan beszélt arról, mit élt át a vízben. Eszméletlenségéből arra ocsúdott, hogy a víz alatt van, hihetetlen sebességgel pörög maga körül, és kötél tekeredik a nyakára szorosan, három-négyszeresen. Ezután rögtön azt érezte, hogy valami erő felfelé rántja, majd feje kemény tárgyba ütközött, amitől ő ismét visszazuhant az eszméletlenségbe. Amikor legközelebb magához tért, már sokkal tisztább öntudatra ébredt, bár gondolatai még akkor is ködösek és zavarosak voltak. Annak azonban most már tudatában volt, hogy baleset történt, ő a vízbe zuhant, ám szája legalább a víz fölött van, s többé-kevésbé akadálytalanul lélegzik. A kabin teteje akkor valószínűleg száguldva repült a vízen; maga után vonszolva a hanyatt fekvő Augustust. Nyilvánvaló volt, hogy ha ezt a helyzetét tartani tudja, vízbe fúlnia szinte lehetetlenség. De egy hullám még fel is lódította az úszó kabintetőre; itt próbált hát barátom megkapaszkodni, s időnként segítségért kiáltott. Ám röviddel azelőtt, hogy Mr. Henderson reá talált, kimerültségében már kénytelen volt lazítani szorításán, aminek következtében lesodródott a roncsról s magában már fel is hagyott minden reménnyel. A hullámok között küzdve az életéért Augustusnak sejtelme sem volt róla, hogyan kerülhetett a vízbe, nem emlékezett sem az *Ariel*-re, sem a reménytelen helyzetéhez vezető előzményekre. Egész valóját hatalmába kerítette a rettegés és a kétségbeesés. Amikor pedig végül kihúzták a vízből, nyomban elhagyta minden lelki ereje, s mint már mondottam, egy óra is belételt, míg valahára fel tudta fogni a történteket. Engem jószerével már a halálból hoztak vissza (miután három és fél óra hosszat minden egyéb módszer sikertelen volt) forró olajba mártott flanelldarabokkal dörzsölve testem, mely eljárást egyébként Augustus javasolta. Nyaksebem, bár látszatra igen súlyos volt, valójában nem sok gondot okozott, s hamar fel is épültem belőle.

A *Pingvin*, megküzdve az orkánnal, melyhez fogható erejűt nemigen tapasztaltak még a nantucketi partoknál, reggel kilenc óra tájt futott be a kikötőbe. Mi Augustusszal még épp idejében értünk Mr. Barnard házába, hogy megjelenjünk a reggelinél, amely az esti mulatság miatt aznap szerencsére kissé későbbre tolódott. Azt hiszem, az asztal körül ülők annyira el voltak foglalva a maguk kialvatlanságával, hogy a mi kimerültségünk nem is igen tűnhetett fel nekik - noha persze, ha valaki alaposabban szemügyre vesz bennünket, állapotunk aligha maradt volna titok. Az iskolás fiúk azonban általában nagy mesterei a színlelésnek, s bizton hiszem, hogy egy sem akadt nantucketi barátaim között, aki csak gyanította is volna, hogy az a szörnyű történet, amit a tengerészek városszerte meséltek, miszerint a viharban elgázoltak valami bárkát, s legalább harminc-negyven szerencsétlen a vízbe fúlt, valójában rólunk s az *Ariel*-ről szól. Mi magunk azóta is gyakran emlegetjük az esetet - de még ma is mindenkor beléreszketünk. Egyik ilyen beszélgetésünk alkalmával Augustus őszintén megvallotta, hogy azóta sem érzett soha életében olyan dermesztő rémületet és tehetetlenséget, mint amikor kis hajónk fedélzetén egyszer csak rádöbbent ittassága mértékére s érezte, hogy mindinkább az elfogyasztott szesz hatása alá kerül.

Második fejezet

Akit rokon- vagy ellenszenv vezérel, a legegyszerűbb tényekből sem képes biztonsággal levonni a legtermészetesebb következtetést sem. Azt hihetnők, hogy efféle katasztrófa, mint aminőt az imént elbeszéltem, alaposan lehűtötte a tengerészélet iránti kezdődő szenvedélyemet. Ámde épp ellenkezőleg történt; soha még oly heves vágyat a tengerészélettel együtt járó zord kalandok iránt nem éreztem, mint egy héttel csodálatos megmenekülésünk után. E rövid időszak bőségesen elegendőnek bizonyult arra, hogy kitörölje emlékezetemből az

árnyakat, ám annál élénkebb színekben vetítse elém az eset kellemesen izgalmas pillanatait, könnyen végzetessé válható hajótörésünk festői vonásait. Egyre több időt töltöttem Augustusszal és egyre nagyobb érdeklődéssel hallgattam őt. Értett hozzá, mint kell úgy előadni tengeri kalandjairól szóló történeteit (melyeknek nagyobbik része, mai hitem szerint, merő kitalálás volt), hogy a magamfajta könnyen lelkesedő fiatalemberre, kinek képzelete is elevenen fel-felizzó, jóllehet kissé homályló volt, a lehető legnagyobb hatást tegyék. Az a legkülönösebb, hogy minél borzasztóbbnak festette a tengerész életét, minél többet beszélt a reá váró szörnyű szenvedésekről és megpróbáltatásokról, én csak annál hevesebben vágytam tengerre szállni. Az általa festett kép napos oldala csak kevésbé keltette fel rokonszenvemet. Képzelgéseimben hajótöréseket, éhezést láttam; halált s barbár bennszülötteket, kik foglyul ejtenek; láttam magam, amint áthatolhatatlan s ismeretlen vizek közepén magányos, fekete sziklaszirten töltöm könnyek s bánat között hátralevő életem. Mint utóbb megtudtam, az ily látomások s vágyképek - hiszen valósággal vágyakozva gondoltam minderre - általánosak egy bizonyos igen népes emberfajta, a mélakórban szenvedők között; az idő tájt azonban, melyről most beszélek, látomásaimat a reám váró s általam mintegy kötelességszerűen beteljesítendő sors előrevetülő képeinek tekintettem. Augustus hatása átjárta egész lelkemet. Valószínűnek tartom, hogy meghitt együttléteink következményeképp bizonyos mértékig kettőnk jelleme is szinte felcserélődött.

Körülbelül másfél évvel az *Ariel* elsüllyedése után történt, hogy a Lloyd és Vredenburgh cég (amely tudtommal valamiképp a liverpooli Enderby cég érdekeltsége) hozzálátott, hogy alaposan kijavíttassa és bálnavadászatra felszerelje a *Grampus* nevű briget[146]. Ócska bárka volt már a *Grampus*, s látni való volt, hogy hiába is tesznek meg minden lehetőt kijavítására a hajóácsok, immár aligha lesz belőle újra tengerbíró jármű. Nem is igen tudom, miért esett épp a *Grampus*-ra a választás, hiszen a cégnek voltak más és jobb hajói is - mindenesetre így történt. Kapitányul Mr. Barnardot nevezték ki, és elhatároztatott, hogy Augustus is elkíséri apját az útra. Amíg a hajó felkészítése folyt, Augustus sűrűn ösztökélt, hogy ragadjam meg ezt a kiváló alkalmat vágyaim kielégítésére. Fogékony hallgatóságra talált bennem - ám a dolgot mégsem lehetett ilyen egyszerűen nyélbe ütni. Apámnál nem találtam nyílt ellenállásra, anyám ellenben sírógörcsöt kapott a terv puszta említésére is; nagyapám pedig, aki után szép örökség várt rám, megesküdött, hogy kitagad, ha csak felhozom is még egyszer a dolgot. E nehézségek azonban nemhogy elkedvetlenítettek volna, csak olajat öntöttek a tűzre. Eltökéltem, hogy mindennel dacolva vízre szállok; s miután Augustust is beavattam elhatározásomba, hozzáláttunk elképzelésem megvalósításának előkészületeihez. Én időközben óvakodtam attól, hogy akár csak említsem is rokonaim előtt a bálnavadászatot, s színleg tanulmányaimba merültem, úgy hogy mindenki azt hitte, letettem a tervről. Azóta többször is átgondoltam viselkedésemet, s mondhatom, utólag igen helytelenítem. Csak az tehetett képessé ennyi s ily hosszas színlelésre - amely minden szavam s cselekedetem áthatotta - s e színlelés lelki terhének elviselésére, hogy hevesen izzó várakozással tekintettem a képzeletben oly gyakran átélt és sóvárogva vágyott tengeri út beteljesedése elé.

Tervem álcázása végett az előkészületek javát természetesen Augustusra kellett bíznom, aki viszont ideje nagyobbik részét a fedélzeten töltötte, mivel apja őt bízta meg bizonyos, a tiszti szállásban s a raktárban folyó munkálatok felügyeletével. Esténként azonban mindig találkoztunk, és újra meg újra megtárgyaltuk reményeinket. Már csaknem egy hónap eltelt, ám nekünk még semmiféle kivihető tervet nem sikerült kieszelnünk, mígnem Augustus végre közölte velem, hogy már tudja, mit kell tenni, s ő már mindent át is gondolt. Volt egy

[146] kétárbocos, keresztvitorlás hajó.

rokonom New Bedfordban, bizonyos Mr. Ross, aki olykor két-három hétre is vendégül látott. A *Grampus* indulását 1827 június közepére tűzték ki, s Augustus azt találta ki, hogy egy-két nappal ezen időpont előtt kapjon apám levelet Mr. Rosstól, amelyben, mint máskor is, meghív, töltsek két-három hetet náluk, New Bedfordban, Roberttel és Emmettel (az ő két fiával). Augustus magára vállalta, hogy megszerkeszti a levelet és a kézbesítéséről is gondoskodik. Én erre a levélre majd elindulok mindenki hite szerint New Bedfordba, ám valójában barátomat fogom felkeresni, aki ekkorra keres nekem valami jó búvóhelyet a *Grampus* fedélzetén. Megnyugtatott, hogy búvóhelyem kellőleg kényelmes lesz néhány napi tartózkodásra, ami alatt semmiképp sem szabad mutatkoznom. Mikor a hajó már eléggé kint jár a nyílt tengeren ahhoz, hogy a visszafordulás gondolata fel se merülhessen, elfoglalhatom helyem a kényelmes kajütben: apja pedig majd jót nevet a sikerült csínyen. Útközben pedig épp elég hajóval fogunk találkozni, melyekkel levelet küldhetek haza, hogy megnyugtassam szüleimet.

Végre eljött június közepe, és tervünk megérett a megvalósításra. A levél megíródott, apám kézhez is kapta, én pedig egy hétfő reggelen elhagytam szüleim házát, hogy mint mindenki hitte, felszálljak a New Bedford-i postahajóra. Én azonban ehelyett egyenesen Augustushoz tartottam, aki egy utcasarkon várakozott reám. Eredeti elképzelésünk szerint alkonyatig meg kellett volna húznom magam valahol, s csak a sötétség leple alatt felszöknöm a fedélzetre, aznap reggel azonban sűrű köd telepedett a városra, ami a kezünkre játszott, s ezért úgy döntöttünk, nem vesztegetjük bujkálással az időt. Lementünk a kikötőbe, Augustus elöl, én mögötte, vastag tengerészköpenybe burkolózva, amit Augustus hozott magával, nehogy valaki véletlenül rám ismerjen. Ámde alig hogy befordultunk a második sarkon, néhány lépéssel Mr. Edmund kútja után, ki más toppan elém, mint idős nagyapám, Mr. Peterson, s egyenest az arcomba mered. - A mindenségit, Gordon - szólalt meg hosszas hallgatás után -, miféle ócska gúnya ez rajtad? - Uram! - feleltem, igyekezve meglepetést és sértettséget színlelni, amennyire csak e szorongatott pillanatban lélekjelenlétemtől kitelt, és a lehető leggorombább hangon ezt mondtam: - Asszem, uraságod téved; mert először is engemet nem Gordonnak hínak, másodjára pedig vegye tudomásul, nem tűröm, hogy akárki vén csirkefogó ócsárolja az ünneplő kabátomat! - Alig tudtam megállni kacagás nélkül, annyira elképedt a tisztes öregúr a meghökkentő goromba letorkolástól. Megtántorodott, egy-két lépést hátrahőkölt, előbb elsápadt, majd elvörösödött, előkapta szemüvegét, majd lekapta az orráról és végül esernyőjét a magasba emelve rám rontott. Ám mintha csak hirtelen eszébe ötlött volna valami, megtorpant, sarkon fordult és egész testében reszketve elsántikált, dühösen dörmögve maga elé: - Persze... az új szemüveg... azt hittem, Gordon az... micsoda pimasz... a semmirekellő matróza...

Minthogy ekképp kis híján rajtavesztettünk, most már óvatosabban folytattuk utunkat, és meg is érkeztünk biztonságban célunkhoz. Alig egy-két ember volt a fedélzeten, s ezek is a hajó orrán voltak elfoglalva: az előfelépítmény hullámvetőjén kopácsoltak valamit. Barnard kapitányról tudtuk, hogy a Lloyd és Vredenburgh cég irodájában tárgyal késő estig, tőle tehát nem kellett tartanunk. Elsőnek Augustus ment fel a fedélzetre, én pedig kisvártatva követtem. Szerencsére mindketten észrevétlenek maradtunk. Egyenest a tiszti szállásra tartottunk, ahol egy teremtett lelket sem találtunk. Mondhatni fényűzően felszerelt helyiségek voltak - ami bálnavadász hajón elég nagy ritkaság. Bekukkantottunk a négy díszes kabinba, melyek mindegyikében széles és kényelmes ágyak álltak. Egy nagy kályhán is megakadt a szemem, és feltűnt, hogy milyen értékes szőnyegek borítják a padlót. A helyiségek hét láb magasak voltak, azaz akárki kiegyenesedhetett bennük, s általában véve is mindent sokkal tágasabbnak és tetszetősebbnek találtam, mint vártam. Augustus azonban nem hagyott bámészkodni, hanem sürgetett, hogy mielőbb foglaljam el búvóhelyemet. A maga kabinjába vezetett, amely a hajó jobb oldalán volt, s egy rekeszfallal határos. Beléptünk, s ő becsukta mögöttünk az ajtót, majd

a reteszt is rátolta. Körülnéztem, és megállapítottam, hogy ennél kedvesebb kis kamrát még soha nem láttam. Mintegy tíz láb hosszú volt, s csak egyetlen ágy állott benne, széles és kényelmes, amint már említettem. A kajütnek a rekeszfal felé eső oldalán még egy asztal s egy szék számára is volt hely, sőt még egy könyvespolc is elfért, rajta könyvek is, jórészt útleírások. Sok egyéb apró berendezési tárgy tette még lakályosabbá a kajütöt, közülük most csak azt a szekrényforma hűtőládikát említem, melyre Augustus külön is felhívta a figyelmemet, megmutogatván a benne tartott különféle csemegéket és finom italokat.

Ezután öklével megnyomogatta a szőnyeg egy bizonyos pontját, abban a kis sarokban, amit az imént említettem, és tudtomra adta, hogy ott kis „ajtót" fűrészelt a padlóba, majd a pallókat gondosan visszaillesztette a helyükre. Ahogy öklével megnyomta, az elfűrészelt palló ellenkező oldala kissé megemelkedett, épp annyira, hogy ujjával alányúlhatott. Ezen mód feltárta a kis ajtót (melyet fölülről a rászögezett szőnyeg fedett), és kiderült, hogy a nyílás a hátsó hajóraktárba vezet. Foszforos gyújtóval lángra lobbantott egy gyertyaszálat, majd lámpásba helyezte és lebocsátkozott a nyílásba, engem is felszólítva, hogy kövessem. Így is tettem, minekutána Augustus a kis rejtekajtó aljába vert szög segítségével helyére húzta a padló kifűrészelt pallóit, miáltal a kabin szőnyege is természetesen a helyére került, tökéletesen elfedve a nyílás minden nyomát.

A lámpás oly halovány fényt vetett, hogy csak a legnagyobb nehézséggel sikerült eltapogatóznom a raktár útvesztőjében, ahol egyszeriben találtam magam. Szemem azonban lassan-lassan hozzászokott a homályhoz, és barátom kabátja szárnyába kapaszkodva, immár könnyebben haladtam előre. Augustus szűk és alacsony járatokon, tekervényes úton, néhol kúszva, egy vasveretes ládához vezetett, aminőben akkoriban a finomabb cserépárut volt szokás szállítani. A láda csaknem négy láb magas volt, és hat láb hosszú, ám igen keskeny. Két nagy, üres olajoshordó állott a tetején, azokon pedig tömérdek szalma hevert; a halom egészen a mennyezetig ért. A ládát minden irányban szorosan a mennyezetig tornyosuló torlasz vette körül, amely egymásra dobált hajófelszerelési tárgyakból és különféle ládákból, kosarakból, hordókból és bálákból állt, úgy hogy szinte a csodával volt határos, hogy egyáltalán megtaláltuk a ládához vezető utat. Utóbb megtudtam, hogy Augustus szándékosan hordta ebbe a raktárba a sok kacatot, ekképp készítve számomra tökéletes búvóhelyet; a munkában csak egyetlen segítőtársa volt, egy olyan munkás személyében, aki nem tartozott a hajó legénységéhez.

Barátom ezután megmutatta, hogy a láda egyik vége nyitható. Félre is tolta, és feltárult előttem a láda belseje. Álmélkodva láttam, hogy az alját az egyik kabinból származó derékalj borítja, s ezenkívül is fel van szerelve minden lehető kényelemmel, ami ily szűk helyen csak elképzelhető, mely mindazonáltal eléggé tágas volt ahhoz, hogy akár ülve, akár teljes hosszamban kinyúlva kényelmesen elhelyezkedhessem. Egyebek között néhány könyv, toll, tinta, papiros várt, három pokróc, egy nagy korsó víz, kis láda tengerészkétszersült, három-négy hosszú bolognai kolbász, egy hatalmas sonka, sült birkacomb és hat üveg bor meg szíverősítő. Nyomban birtokba is vettem pöttömnyi lakosztályom, s mondhatom, nagyobb megelégedéssel, mint amilyet bárki fejedelem érezhet új palotájába lépve. Augustus ezután megmutatta, hogyan nyílik-csukódik a láda oldala, majd lámpását a padlóra helyezve egy ott heverő zsinórra irányította a figyelmemet. Ez a zsinór, magyarázta, a rakomány útvesztőjén átkígyózva rejtekhelyemtől egy szögig vezet, amely közvetlenül az ő kajütjébe vezető rejtekajtó alatt áll ki a raktár padlójából. E kötél segítségével az ő irányítása nélkül is könnyen kitalálhatok az útvesztőből, ha valamely váratlan körülmény ezt szükségessé tenné. Így szólván elbúcsúzott, nálam hagyva a lámpást, hozzá jó néhány gyertyaszálat és foszforos gyújtót, s megígérte, valahányszor csak a felfedeztetés veszélye nélkül megteheti, fel fog keresni zugomban. Ez június tizenhetedikén történt.

Három napot és három éjjelt töltöttem már (amennyire megítélhettem az idő múlását) rejtekhelyemen; ezalatt csak kétszer mozdultam ki ládámból, hogy felegyenesedve kinyújtóztassam tagjaimat a láda bejáratával szemben álló két üres rekesz közötti kicsiny helyen. Mindez idő alatt színét sem láttam Augustusnak; ez azonban csöppet sem aggasztott, hiszen tudtam, hogy minden órában várható már a brig indulása, s a nagy nyüzsgésben nyilván nemigen adódhat alkalmas pillanat a látogatásra. Végül nagy sokára hallottam, hogy nyílik az ajtó, majd becsukódik, s Augustus halk hangon engem szólít, hogy jól vagyok-e, és nincs-e valamire szükségem. - Semmire - feleltem -, jobban már nem is lehetnék; mikor indulunk? - Alig félóra múlva - felelte. - Azért jöttem, hogy ezt tudassam veled, meg aggódtam is, hogy nem nyugtalankodsz-e távolmaradásom miatt. Most néhány napig nem tudok majd lejönni; talán három-négy nap is beletelik. A fedélzeten egyébként minden rendben. Majd ha felmentem és becsuktam magam után az ajtót, mássz végig a zsineg mentén a szögig. Találsz majd ott egy órát; biztosan jó hasznát veszed, hiszen itt a sötétben másképp nem követheted az idő múlását. Fogadok, hogy már most sem tudod, mióta vagy itt eltemetve; még csak harmadik napja; ma huszadika van. Odavinném neked az órát magam, de máris félek, hogy keresni kezdenek, hová tűntem. - Azzal eltávozott.

Körülbelül félórával a távozása után határozottan éreztem, hogy mozgásba lendül a hajótest, és sok szerencsét kívántam magamnak az útra. Vagyis elégedetten nyugtáztam magamban az indulást, és elhatároztam, hogy nemigen töröm a fejem, hanem nyugodtan kivárom az események folyását, amíg ládámat felcserélhetem a tágasabb, bár semmiképp sem kényelmesebb kabinra. Addig is azonban első dolgom volt elmenni az óráért. Égve hagytam a gyertyát és megindultam tapogatózva a sötétben a zsinór mentén, követve minden tekervényét, s nemegyszer tapasztaltam, hogy hosszú, fáradságos kúszás után is csak néhány lépésnyire kerültem el attól a helytől, ahonnan a vargabetű kiindult. Végül azonban elérkeztem a szöghöz, meg is találtam az órát, amelyért a hosszú utat megtettem, majd sikeresen visszatapogatóztam zugomhoz. Ezután szemügyre vettem, milyen könyvekkel látott el gondos barátom. Lewis és Clarke útleírását választottam ki olvasásra, amelyben a Columbia torkolatához tett expedíciójukról számolnak be. Ennek lapozgatásával töltöttem az időt, amíg el nem álmosodtam, mire gondosan eloltottam a gyertyát és hamarosan mély álomba merültem.

Amikor felébredtem, furcsán kába volt a fejem, és beletelt némi idő, míg nagy nehezen emlékezetembe idéztem helyzetemet. Aztán lassan minden az eszembe jutott. Fényt lobbantottam, és megnéztem hány óra, a szerkezet azonban lejárt, s én következésképp semmi mód meg nem állapíthattam, hogy milyen hosszan aludtam. Tagjaim mindenesetre jócskán elzsibbadtak, s kénytelen voltam kiállani nyújtózkodni, hogy újra meginduljon bennük a vérkeringés. Nyomban mardosó éhség lepett meg, és erről eszembe jutott a birkacomb, amelyből már elalvás előtt is falatoztam és igen kitűnőnek találtam. Annál nagyobb volt elképedésem, amikor elővettem, és azt láttam, hogy már valósággal oszlásnak indult. Ez a körülmény fölöttébb nyugtalanná tett; s felidézve az ébredéskor érzett kábulatot is, arra a következtetésre jutottam, hogy módfelett hosszú időt tölthettem álomba merülten. Valószínűleg a raktár fülledt s dohos levegőjének is része lehetett ebben, és az is elképzelhetőnek tetszett, hogy ez a rossz levegő még igen súlyos következmények előidézője lesz. Kínzó fejfájás gyötört; úgy éreztem, alig kapok levegőt; elmémet komor gondolatok nyomasztották. Arra azonban mégsem tudtam elszánni magam, hogy a barátom kajütjébe vezető ajtó felnyitásával vagy bármi egyéb mód felhívjam magamra a figyelmet, ezért csak felhúztam az órát és igyekeztem elcsitítani aggodalmamat.

Eltelt a következő huszonnégy óra, de senki sem keresett fel, s én magamban már a legrútabb gondatlansággal vádoltam Augustust. Legfőképpen az aggasztott, hogy ivóvizem mintegy félpintnyire apadt, engem pedig hatalmas szomjúság gyötört, mivel a megromlott birkasült

helyett éhségemben a kolbászra vetettem rá magam és jócskán falatoztam belőle. Nyugtalanságomban már olvasni sem tudtam, a könyvek nem kötöttek le. Időközben ismét elálmosodtam, de küzdöttem ellene, mert reszketve gondoltam arra, hogy talán itt, a hajófenék zárt légterében is olyasféle káros gázoknak lehetek kitéve, mint aminők a faszén égésekor keletkeznek. A hajótest hánykolódásából megállapítottam, hogy már jócskán kint járunk a nyílt tengeren, valami szüntelen, tompán suhogó hang pedig, amelyet mintha irdatlan távolságból hallottam volna, azt tudatta velem, hogy odakinn valószínűleg nem mindennapi erejű vihar tombol. Nem leltem magyarázatát, hogy miért nem keres már fel Augustus. Hiszen bizonyára elég nagy távolságot megtettünk már ahhoz, hogy felmehessek a fedélzetre. Baleset érhette - de ugyan mi olyan történhetett volna vele, ami megakadályozza abban, hogy kiszabadítson börtönömből, hacsak életét nem vesztette vagy vízbe nem esett, mely gondolat azonban természetesen csöppet sem szolgált megnyugvásomra. Elképzelhető volt, hogy szembe kapjuk a szelet és azért még most is a nantucketi partok közelében lavírozunk. Ezt a magyarázatot azonban kénytelen voltam elvetni, hiszen ez esetben bizonyára sűrűn irányt változtattunk volna, márpedig a hajótest mindvégig bal felé dőlt, azaz a szelet indulásunk óta jobbról kaptuk. S azonkívül, ha valóban továbbra is a sziget szomszédságában hajózunk, ugyan mi akadályozhatta volna meg Augustust abban, hogy lejöjjön hozzám és tudósítson erről a körülményről? Ekképp töprengtem magányomban nem sok jóval biztató helyzetemben, s arra az elhatározásra jutottam, hogy még huszonnégy óráig várok, de ha ezalatt sem érkezik senki felmentésemre, elhatolok a rejtekajtóhoz és tanácskozom a barátommal, de mindenképp szívok egy kis friss levegőt a résen át és kajütjéből kiegészítem vízkészletemet. Miközben ily gondolatok foglalkoztattak, újra elnyomott az álom, azaz jobban mondva visszahullottam előbbi kábulatomba minden erőfeszítésem ellenére, hogy ébren maradjak. Szörnyű, lidérces álmok gyötörtek. Álmomban átéltem minden elképzelhető kínt, szenvedést és rettenetet. Egyebek között ádáz pofájú vad démonok fojtogattak hatalmas vánkosokkal. Óriáskígyók tartottak gyilkos ölelésben, miközben rémisztően csillogó szemüket mereven reám szegezték. Aztán végtelen, elhagyatott pusztaság tárult fel előttem. Égig érő, hatalmas fatörzsek sorakoztak, ameddig a szem ellátott, szürkén és lombtalan. Gyökereiket messzire húzódó mocsárba mélyesztették, melynek szörnyű vize feketén s mozdulatlan csillogott alant. És e különös fák szinte emberi mód hadonásztak csontváz karjaikkal, halálos kínban, kétségbeesett sikolyokkal könyörögve irgalomért a néma vizeknek. Aztán változott a kép, és én mezítelen s egymagam álltam a Szahara izzó homokján. Lábamnál vad oroszlán kushadt. Hirtelen felnyitotta villogó szemét és reám emelte pillantását. Aztán mintegy görcsbe rándulva talpra ugrott és rám vicsorította szörnyű fogait. A következő pillanatban mennydörgéshez hasonló bömbölés szakadt fel vérvörös torkából, s én e hangra összecsuklottam. Ekkor végre a rémülettől fulladozva felocsúdtam kábulatomból, de öntudatomat csak részben nyertem vissza. Iszonyodva láttam, hogy álmom valóság volt. De legalább ismét birtokában voltam érzékeimnek. Hatalmas szörnyeteg mancsai nehezedtek mellkasomra - a fülemben dohogott forró lihegése -, borzalmas fogai fehéren villogtak rám a homályból.

Ha ezer élet függ is egyetlen szavamtól vagy mozdulatomtól, akkor sem tudtam volna kiejteni egyetlen szócskát sem, képtelen lettem volna megmoccantani egyetlen porcikámat is. A fenevad, bármi lett légyen is, egyelőre mozdulatlan maradt, s úgy tűnt, nem fenyeget közvetlen veszedelem - ekképp feküdtem alatta tehetetlen, s úgy hittem, közeleg a vég. Éreztem, rohamosan elhagy minden testi és lelki erőm - egyszóval azt hittem, menten meghalok, mégpedig pusztán a félelemtől. A fejem szédült - a gyomrom émelygett - a szemem káprázott - már a rám meredő tüzes szemgolyókat is csak ködösen láttam. Erőm végső megfeszítésével halk fohászt rebegtem Istenhez és megadtam magam sorsomnak. Hangom azonban, úgy látszik, felébresztette a fenevad szunnyadó haragját. Teljes hosszában rám vetette magát; de mekkora volt csodálkozásom, amidőn az állat halk, elnyújtott nyüszítéssel mohón, öröme és

szeretete végletes jeleit adva nyaldosni kezdte kezemet és arcomat! Értetlen meredtem magam elé, a meglepetéstől zavarodottan - de hogy is ne ismertem volna fel újfundlandi ebem, Tigris jellegzetes nyüszítését s szeretetének különös, de oly megszokott jeleit! Ő volt a fenevad, Tigris. Hirtelen vér tolult fejembe - szinte beleszédültem, ahogy visszatért belém az élet és rám tört a boldogság, hogy megmenekültem. Sietve feltápászkodtam derékaljamról és forrón megöleltem hű barátomat és kísérőmet. A keblemet oly hosszan nyomasztó érzelmek szenvedélyesen patakzó könnyekben fakadtak fel belőlem.

Akárcsak előzőleg, most is kábán s kusza öntudattal ébredtem. Hosszú időbe telt, amíg gondolataim ismét elrendeződtek, és lassan képes voltam felfogni helyzetem, minek utána fokról fokra emlékeim is megelevenedtek. Tigris felbukkanására azonban hiába kerestem magyarázatot; ezer eshetőséget is végiggondoltam, de végül kénytelen voltam beérni az örömteli ténnyel, hogy velem van, megosztja komor magányomat, és kedveskedésével vigasztal. Az emberek általában szeretik kutyájukat, én azonban a szokásosnál is jobban vonzódtam Tigrishez; és nem is hiszem, hogy állat valaha jobban rászolgált volna gazdája szeretetére. Hét esztendeig volt elválaszthatatlan társam, és számtalan esetben adta tanújelét mindazon nemes tulajdonságoknak, melyek miatt az ember szereti a kutyát. Egy elvetemült kis nantucketi utcagyerek keze közül mentettem ki még kölyökkorában, aki nyakára kötelet hurkolva már épp a vízpartra vezette Tigrist; a felnőtt állat három évvel utóbb azzal szolgálta meg tettemet, hogy megmentett egy útonálló lecsapó furkósbotjától.

Megkerestem az órát s fülemhez tartva megállapítottam, hogy szerkezete ismét lejárt; ez azonban most már egyáltalában nem lepett meg, mivel különös állapotomból arra következtettem, hogy ismét hosszú időt aludtam át; ám hogy valójában meddig hevertem kábulatban, azt természetesen nem tudtam. Arcom lázasan tüzelt, szomjúságom immár elviselhetetlen volt. Körültapogatóztam ládámban, hogy megkeressem maradék vízkészletemet, mivel koromsötét vett körül, ugyanis gyertyaszálam tövig égett, a foszforos gyújtó dobozkája pedig nem akadt a kezembe. Mikor végre kitapogattam a korsót, üresen találtam - semmi kétség, Tigris lefetyelte fel, miután felfalta a birkacomb maradványait, hiszen a tisztára rágott csont ott hevert ládám bejáratánál. A romlott húst könnyen nélkülöztem, a víztelenség gondolatára azonban megint elfogott a csüggedés. Már alig volt bennem erő, a legkisebb mozdulat is olyan erőkifejtésre késztetett, hogy utána egész testemben reszkettem. Amúgy is súlyos gondjaimat tetézendő, a hajó is hevesen hánykolódott, minek következtében a ládám tetején elhelyezett üres olajoshordók minden pillanatban legurulással fenyegettek, márpedig ha ez bekövetkezik, végképp eltorlaszolták volna előlem a ki- s bejáratot. Mindezek felett pedig még a tengeribetegség is elővett. E sokféle körülmény összejátszása arra késztetett, hogy vállalva bármi veszedelmet, elhatoljak a rejtekajtóhoz és megpróbáljak segítséget kérni, amíg erre még egyáltalában képes vagyok. Ezt eltökélvén, hozzáláttam, hogy tapogatózva gyertyát és gyújtót keressek. Ez utóbbira hamar rátaláltam, az előbbi azonban semmiképp sem akadt a kezembe (holott jól emlékeztem, hová helyeztem a kis köteget), így hát egyelőre abbahagytam a keresést és ráparancsoltam Tigrisre, hogy maradjon fekve, magam pedig újfent nekivágtam az ajtóhoz vezető útnak.

Útközben egyre nyilvánvalóbbá lett, mennyire elerőtlenedtem. Csak a legnagyobb erőfeszítés árán tudtam előrehaladni, négykézláb kúsztam, s nemegyszer előfordult, hogy tagjaimból hirtelen minden erő kiszállt, s én arcra rogytam; ilyenkor percekig hevertem a padlón szinte önkívületi állapotban. Lassan mégiscsak sikerült előrevonszolnom magam, miközben minden percben attól rettegtem, hogy elveszítem eszméletemet, mely esetben itt, az egymásra dobált limlom dzsungeljének útvesztőjében nem is számíthattam másra, mint biztos halálra. Aztán amikor megint összeszedtem minden erőmet, hogy előbbre taszítsam magam, homlokom egy vasalt láda sarkába vertem. Szerencsére csak elkábultam néhány percre, de miután magamhoz

tértem, kétségbeesve láttam, hogy a láda eltorlaszolja utamat; nyilván a hajó heves hánykolódása vetette oda. A legnagyobb erőfeszítéssel sem tudtam hüvelyknyit sem arrébb mozdítani, olyannyira beszorult a körülötte hányódó egyéb ládák és hajófelszerelés közé. Bármily gyenge voltam is tehát, nem maradt más választásom, mint új utat keresni, s egyben lemondani a zsinórról, mely idáig vezetett, vagy átmászni az akadályon s a túloldalán folytatni az utat. Az előbbi eshetőség annyi nehézséggel és veszedelemmel fenyegetett, hogy csak borzongva lehetett reá gondolnom. Mostani testi és lelki kimerültségemben óhatatlanul eltévednék és nyomorúságos végre jutnék a hajófenék komor s viszolyogtató labirintusában. Ezért hát tétovázás nélkül amellett döntöttem, hogy ismét összeszedem maradék erőmet s elszántságomat, hogy megpróbáljak átmászni az utamat elrekesztő ládán.

Midőn evégett fölegyenesedtem, borzadva láttam, hogy a feladat még annál is nagyobb, mint amilyennek szorongva képzeltem. A szűk ösvény mindkét oldalán valóságos fal emelkedett különféle súlyos fölszerelési tárgyakból, melyek egyetlen rossz mozdulatomra könnyen a fejemre zuhanhattak; vagy ha éppenséggel sikerülne is élve kikerülnöm az omlás alól, visszavezető utamon bizonyára legalább oly áthághatatlan akadályként emelkedne elém, mint most a láda az ellenkező irányban. A láda egyébként magas és igen esetlen formájú volt, és sehol rajta lábamnak kapaszkodót nem találtam. Nyújtózkodva is hiába próbáltam elérni a tetejét, remélvén, hogy majd felhúzódzkodhatom, ámbár erőm ehhez aligha lett volna elegendő, és azt hiszem, jobb is, hogy ezzel a próbálkozásommal kudarcot vallottam. Végül is egy újabb kétségbeesett kísérletem alkalmával, hogy félretoljam utamból a ládát, egyszerre azt éreztem, hogy felém eső oldala megreszket. Izgatottan kaptam oda, és nagy örömömre megállapítottam, hogy az egyik szélesebb deszkát alig valami tartja a helyén. Zsebkésemmel, amely szerencsére velem volt, hosszú és kitartó munkával sikerült kifeszítenem; majd az így keletkezett nyíláson átbújtam és elmondhatatlan boldogságomra azt tapasztaltam, hogy szabad előttem az út vagyis hogy az álló láda teteje hiányzik, ugyanis, mint most megállapítottam, az aljával fordult felém. További utamat különösebb nehézség nélkül tettem meg, míg a zsineg mentén haladva meg nem érkeztem a padlóba vert szöghöz. Dobogó szívvel ismét felegyenesedtem s megpróbáltam óvatosan felnyomni a kabin padlójába vágott ajtót. Kissé nehezebben engedett, mint gondoltam, ezért ismét próbálkoztam, ezúttal már kissé határozottabban, de továbbra is attól szorongva, hogy esetleg nem Augustust, hanem valaki mást találok a kajütben. Az ajtó azonban, legnagyobb megdöbbenésemre, nem engedett. Ez kissé nyugtalanná tett, hiszen jól emlékeztem, hogy azelőtt épphogy csak hozzá kellett érni, máris készségesen nyílt. Most már mindenre elszántan nyomtam - az ajtó azonban meg sem moccant; minden erőmmel nekiveselkedtem -, de erre sem engedett; mérgesen, dühödten, elkeseredetten nyomtam - az ajtó azonban dacolt erőfeszítésemmel; meg sem moccant, amiből nyilvánvaló volt, hogy vagy felfedezték a rejteklejárót és gondosan beszögezték, vagy pedig valamely hatalmas súlyt hengerítettek fölébe, aminek elmozdítása meghaladta erőmet.

Elborzadtam e felfedezésre és végtelen csüggedés vett rajtam erőt. Hiába törtem a fejem, semmi valószerű magyarázatát nem leltem annak, ki és miért zárhatott elevenen e sírkamrába. Akkori állapotomban nem is voltam képes összefüggően gondolkodni, s a földre roskadva átadtam magam az agyamat elöntő komor képzelgésnek, melynek során elvonultak előttem a reám váró végzet, a szomjhalál, az éhhalál, a fulladás és az elevenen eltemettetés rémképei. Végül azonban mégis visszanyertem valamelyest lélekjelenlétemet. Föltápászkodtam és kitapogattam a rejtekajtó szélét, majd figyelmesen megvizsgáltam, nem szűrődik-e le a hasadékon valami fény barátom kabinjából; vizsgálódásom azonban eredménytelen maradt. Ezután azzal kísérleteztem, hogy késem pengéjét a résbe illesztettem és megpróbáltam felnyomni, ám egyhamar valami kemény tárgyba ütköztem. Végighúzva rajta a kés hegyét, megállapítottam, hogy tömör vasból van, s mivel felülete furcsán hullámosnak bizonyult, arra

következtettem, hogy alighanem horgonyláncba ütköztem. Ezek után nem volt mit tennem, mint visszatapogatózni ládámhoz, hogy megadjam magam szomorú sorsomnak vagy szökési tervek kieszelésével csitítsam zaklatott lelkemet. Nyomban el is indultam visszafelé és számtalan akadály leküzdése árán megérkeztem zugomba. Ahogy kimerülten derékaljamra rogytam, Tigris termett mellettem, teljes hosszában elnyúlva oldalamon, mintha vigasztalni akarna kedveskedésével vagy éppenséggel lelket önteni belém, hogy képes legyek elviselni súlyos helyzetemet.

Különös viselkedésével végül is sikerült magára vonnia figyelmemet. Percekig nyalogatta arcom s kezem, majd ezzel hirtelen felhagyva, halk nyüszítést hallatott. Amikor pedig kinyújtottam kezem, hogy megsimogassam, minden alkalommal hanyatt fekve találtam. Miután ez többször is megismétlődött, furcsállani kezdtem a dolgot, ám megmagyarázni nem tudtam. Minthogy úgy vettem észre, kedvetlen és letört, arra gondoltam, hogy bizonyára megsebesülhetett; de hiába tapogattam végig mind a négy mancsát, semmiféle sérülésnek nem találtam rajta nyomát. Ezután arra gondoltam, hogy talán éhes, s egy sonkadarabot vetettem neki, amit nyomban fel is falt - utána azonban folytatta különös viselkedését. Ekkor az jutott eszembe, hogy akárcsak engem, nyilván őt is a szomjúság kínozza, és már csaknem meg is nyugodtam ebben, amikor felötlött bennem, hogy eddigelé még csak a mancsait vizsgáltam meg, holott talán a fején vagy teste valamely más részén sérült meg. Fejét is óvatosan végigtapogattam, de ott sem találtam sebet. Mikor azonban kezem végighúztam a hátán, megéreztem, hogy szőre egy helyütt felmered, mi több, a szőr mintegy csíkban egész teste körül fel van borzolva. Félresimítva a szőrt egy zsineget találtam, melyet ujjammal követve, kiderült, hogy a hasa alatt folytatódik, sőt az eb egész testét körülveszi. Amikor pedig tüzetesebben is vizsgálat alá vettem a zsineget, papírdarab akadt a kezembe, amit mindjárt levélnek gondoltam, s melyet a rajta átfűzött zsineg az állat mellső bal lábának hajlatában rögzített.

Harmadik fejezet

Rögtön arra gondoltam, csak Augustus akarhatott üzenni ily mód, hogy tudósítson a helyzet állásáról, mivel ő maga valami számomra ismeretlen körülmény folytán nem tudott a terv szerint kiszabadítani tömlöcömből. Az izgatottságtól reszkető kézzel nyomban újra nekiálltam, hogy megkeressem gyújtómat s a gyertyát. Homályosan még emlékeztem rá, hogy elalvás előtt gondosan eltettem tűzi szerszámaimat; s mielőtt legutóbb a rejtekajtóhoz vonszoltam magam, még tudtam is, hogy hová. Most azonban hiába gyötörtem az agyamat, és hiába töltöttem el kerek egy órát a kereséssel, minden fáradságos igyekezetem meddő maradt; soha még ily tantaluszi kínjait a szorongó s zaklatott léleknek! Amint így tapogatóztam a sötétben, fejemmel ládám bejárata felé fordulva, egyszer csak halvány derengés ötlött szemembe a fartőke irányából. Meghökkentett e fordulat, s mindjárt el is indultam a fény felé, annál is inkább, mivel úgy tűnt, forrása csupán néhány lábnyira lehet tőlem. Alig tehettem meg azonban néhány lépést, szem elől veszítettem a derengő fénypontot, és hogy újra megleljem, kénytelen voltam visszatapogatózni ládám fala mentén kiindulási helyemre, s ott felvenni eredeti testhelyzetemet. Óvatosan jobbra-balra forgatva fejemet kitapasztaltam, hogy ha lassan, meggondoltan lépegetve indulok el, s más irányba, mint az elébb, akkor sikerül közelebb férkőznöm a fényforráshoz, anélkül, hogy elveszíteném a szemem elől. Csakhamar oda is értem (számtalan szűk átjárón nyomakodva keresztül), és megállapíthattam, hogy a derengést tulajdon gyújtóim foszfora árasztja; ott hevertek a pálcikák egy oldalára fordított üres hordóban. Épp azon töprengtem már, vajon hogyan kerülhettek ide, amikor két-három

darab, nyilvánvalóan kutyafog rágta gyertya akadt a kezembe. Ebből nyomban le is vontam a következtetést, hogy Tigris, úgy látszik, elfogyasztotta egész gyertyakészletemet, amire azonnal el is fogott a kétségbeesés, hogy immár soha nem is fogom elolvasni Augustus üzenetét. A viaszszálak morzsái annyira elvegyültek a hordó alján felgyülemlett szeméttel, hogy hamar letettem összekapirgálásukról. A foszfort azonban, amelyből szintén csak néhány szemernyi maradt meg, összeszedegettem, amennyire tudtam, és újabb nehézségek árán visszaverekedtem magam zsákmányommal a ládához, ahol kutyám hűségesen várakozott reám.

Tanácstalan voltam, hogy most mitévő legyek. A hajófenékben olyan sötét volt, hogy az orromig sem láttam. Még a kis papírszelet fehérségét is alig tudtam kivenni, s azt is csak úgy, ha oldalvást tartva néztem, mikor is, mint megállapítottam, valamelyest jobban látszott. Elképzelhető hát, micsoda mélységes homály uralkodott börtönömben; ily körülmények között barátom üzenete, ha ugyan valóban üzenet állt, s az ő üzenete, azon a kis papírdarabon, bizony még súlyosbította is helyzetemet azáltal, hogy oktalanul zaklatta az addig átélt izgalmaktól amúgy is dúlt s megviselt elmémet. Lázasan dolgozó agyamban a legképtelenebb gondolatok is megfordultak, miként gyújthatnék világosságot; csak kusza, mákonyos álomban juthatnak eszébe az embernek efféle ötletek, s bódulatában sorra azt is képzeli mindegyikről, ésszerű s kivihető, hogy már a következő pillanatban mindjárt elvesse, mint ostoba agyrémet, aszerint, ahogyan hol a józanság, hol meg a zaklatott képzelet felvillanása tölti be agyvelejét. Végül mégis támadt olyan ötletem, mely megvalósíthatónak tetszett, méghozzá olyannyira, hogy csodálkoznom kellett, miért is nem jutott már korábban eszembe ez a kézenfekvő gondolat. Egy könyv táblájára simítottam a papírdarabot s a hordó aljáról összeszedegetett foszforszemcséket egyenként reá helyeztem. Aztán tenyeremmel gyorsan és egyenletesen dörzsölni kezdtem. Nyomban tiszta, fénylő világosság öntötte el a papír felszínét; s ha állt volna rajta bárminő írás, bizonyára semmi nehézséget nem okozott volna elolvasnom. A papíron azonban egy szó nem sok, annyi sem volt - csak a sivár, csüggesztő fehérség nézett vissza rám; a foszfor derengő fénye néhány pillanat múlva elhalt, és vele halt lelkemnek minden reménysége.

Már nemegyszer említettem, hogy elmém akkor már valósággal a téboly szélén tántorgott. Nem kétséges, hogy ezenközben voltak józan pillanataim is, ám csak ritkán. Ne feledjük, hogy ekkor immár bizonyára napok óta egy bálnavadászhajó fülledt rakterének bűzhödt, szinte miazmás levegőjét lélegeztem be és hosszabb ideje ivóvízzel is szűkösen voltam ellátva. Sőt, tizennégy-tizenöt órája már egyáltalán nem jutottam vízhez - és ugyanannyi idő óta nem is aludtam. Eközben pedig éppenséggel szomjúságot keltő sós húskészítmények képezték legfőbb, sőt amióta a birkasült megromlott, egyetlen táplálékomat, kivéve a kétszersültet, ennek azonban nem sok hasznát láttam, hiszen olyan száraz és kemény volt, hogy dagadt és kiszáradt torkomon egyetlen falatot sem tudtam belőle leerőltetni. Ráadásul magas láz is gyötört, és émelyegtem. E körülmények együttvéve elegendő magyarázattal szolgálnak, miért kellett nyomorú és csüggedt órák hosszú sorának eltelnie, míg végre felötlött bennem, hogy hiszen a papírszeletnek még csupán az egyik oldalát vizsgáltam meg. Meg sem kísérlem leírni, micsoda düh rohant meg (hisz talán még soha életemben nem éreztem ilyen haragot), amikor rádöbbentem, milyen égbekiáltó mulasztást követtem el. Az elkövetett hiba önmagában még nem lett volna helyrehozhatatlan, ha ostobaságom és lobbanékony természetem nem változtatja azzá - csalódottságomban ugyanis, hogy semmi írást nem leltem a papíron, gyerekes dühvel darabokra szaggattam s egyetlen mozdulattal elszórtam, és hogy hová, merre, azt lehetetlenség volt megmondani.

Az ezzel a felismeréssel rám szakadt gondok legsúlyosabbikától azonban Tigris okossága megszabadított. Hosszas keresgélés után ugyanis mégiscsak ráakadtam a széttépett papír egy szeletkéjére, ezt mindjárt az eb orra alá dugtam és megpróbáltam megértetni vele, hogy azt várom tőle, hozza ide hozzám a többit is. Legnagyobb elképedésemre (mivel én tulajdonképpen nem idomítottam be egyikére sem azon feladatoknak, amelyek kitűnő elvégzéséről fajtája oly híres), Tigris láthatólag azonnal felfogta, mit kívánok tőle, és néhány percnyi keresgéléssel, szimatolással rá is akadt egy jókora papírszeletre. Odahozta hozzám a leletet, majd megállt előttem és orrát a kezemhez dörzsölte, várta, hogy megdicsérjem. Meg is simogattam a fejét, mire azonnal folytatta a keresést. Ezúttal csak percek múlva tért vissza, ám amikor végül is megjött, megint egy nagyobbacska papírdarabot hozott a szájában, amivel ki is egészült a széttépett levél, minthogy, úgy látszik, dühömben is csak háromfelé szakítottam. A foszfor maradék szemcséit szerencsére már könnyen megtaláltam - hiszen egyik-másik még ekkor is bocsátott ki valami halvány derengést. Eddigi viszontagságaimból már megtanultam, hogy nem szabad elhamarkodottan cselekednem, azért most már hosszan fontolgattam, mitévő legyek. Igen valószínűnek tetszett, hogy a papírszelet másik oldalán, amit az elébb nem vizsgáltam meg, valóban áll valami üzenet a számomra - csakhogy melyik lehet a másik oldala? A darabok összeillesztésével még nem lettem okosabb, habár afelől legalább így már bizonyos lehettem, hogy a szöveg (ha egyáltalában létezik) a papírnak egyazon oldalán helyezkedik el, és szavai is a helyes sorrendben követik egymást. Nekem azonban mindenekelőtt azt kellett kétséget kizáróan meghatároznom, a papírnak melyik oldalán olvasható az üzenet, mivel ha tévednék, harmadik kísérletre maradék foszforom már bizonyosan nem lenne elegendő. Kiteregettem hát a papírszeleteket egy könyv hátára, akárcsak az elébb, és néhány percig gondosan mérlegeltem a kérdést. Végül is arra gondoltam, hogy a papír írásos oldalának felülete alighanem egyenetlenebb, mint a másik, s hogy kellőképp érzékeny tapintással ez az egyenetlenség talán érzékelhető is lehet. Elhatároztam, hogy kísérletet teszek, és óvatosan végighúztam ujjamat a papírdarabok felém eső oldalán - semmit sem éreztem azonban, s ezért megfordítottam a szeletkéket, melyeket ezután újra összeillesztettem és kisimítgattam a könyvön. Újra óvatosan végigvezettem rajta mutatóujjamat és ekkor arra lettem figyelmes, hogy ujjaim nyomán végtelenül halovány, mégis jól érzékelhető sugárzás árad a papírról. Azonnal tudtam, hogy ez csakis az előző alkalommal a papírra hintett foszfor megtapadt apró szemerkéitől származhat. Nyilvánvaló volt tehát, hogy az írás, ha csakugyan létezik, csak a papír másik, most leborított oldalán lehet. Megint megfordítgattam hát a papírdarabokat és munkához láttam, ugyanolyan módszerrel, mint az elébb. Bedörzsöltem a foszfort s ettől, akárcsak az elébb, nyomban fény áradt a papír felől - csak épp ezúttal határozottan ott álltak előttem a nagy ákombákomokkal rótt, vörös tintás írás sorai. Akárminő fényt bocsátott is ki azonban a foszfor, ez csak villanásnyi ideig tartott. Ha azonban nem lettem volna annyira izgatott, ez az idő is elegendő lett volna arra, hogy elolvassam mind a három mondatot - azt ugyanis megállapítottam, hogy az üzenet három mondatból áll. Izgatottságomban azonban, hogy egyszerre faljam fel eszemmel az egész szöveget, végül is csak az utolsó szavakat sikerült elolvasnom: „... vérrel - ne mutatkozz, mert az életed függ tőle."

Ha az üzenet egész szövegét sikerül elolvasnom, és teljes egészében tudomásomra jut az intelem, amit barátom ekképp kívánt eljuttatni hozzám, bizonyára tizedannyira sem rémiszt meg a tartalma, még ha a legrémesebb katasztrófáról tudósít is, mint ez a töredékes figyelmeztetés, amely a belőle sugárzó meghatározhatatlan borzalommal elmondhatatlanul feldúlta lelkemet. „Vér" - épp e szó állt ott, mely időtlen idők óta oly terhes minden rejtelemmel, kínnal s borzalommal; gondolhatni, mily fokozott jelentőséggel bírt most szememben, összefüggéseiből kiragadottan, lemeztelenítve, az előtte álló szavak nélkül, melyek megvilágíthatták volna pontos értelmét; börtönöm áthatolhatatlan homályában milyen súlyosan,

mily borzongató kondulással hullott alá e két szótag - „vérrel” - dúlt lelkem legbensőbb zugolyába.

Augustusnak bizonyára jó oka van rá, hogy azt kívánja tőlem, továbbra se jöjjek elő rejtekhelyemről, de megvallom, kielégítő magyarázatát nem leltem, hiába gondoltam végig ezer és egy feltevést. Közvetlen azután, hogy legutóbb megint megjártam a rejtekajtóhoz vezető utat, s épp azelőtt, hogy Tigris különös viselkedésével magára vonta figyelmemet, már eltökéltem, hogy lesz, ami lesz, nem tűrök tovább, hanem kiáltozással tudtára adom a fedélzeten tartózkodóknak, hogy itt vagyok, vagy ha nem hallanák meg a hangomat, akkor késemmel átvágom magam az alsó fedélzet szintjére. Félig-meddig bizonyosra vettem, hogy végső soron a két terv valamelyikét siker fogja koronázni, s ettől valamelyest bizakodásom is visszatért (amire egyébiránt semmi okom nem volt), és így ismét volt erőm elviselni helyzetem gyötrelmeit. Az a néhány szó azonban, amit sikerült elolvasnom az üzenetből, most megfosztott e végső elkeseredésemben kiagyalt lehetőségtől, s ezúttal első ízben mindenestül átéreztem sorsom kilátástalanságát. Kétségbeesetten levetettem magam derékaljamra s körülbelül másfél napig hevertem szinte önkívületben, amelyből csak olykor-olykor ocsúdtam fel s akkor is csupán pillanatokra.

Végül nagy nehezen mégiscsak magamhoz tértem és ismét hozzáláttam, hogy átgondoljam helyzetemet, számba vegyem a reám leselkedő borzalmakat. Éppenséggel elképzelhetőnek tartottam, hogy még huszonnégy óra hosszat kibírjam víz nélkül - ennél tovább azonban semmiképp. A börtönömben töltött első napokon könnyelműen kortyolgattam a szív-erősítőkből, melyekkel Augustus ellátott, de persze csak a lázamat korbácsolták magasabbra, szomjamat azonban nem enyhítették. Készletem immár egyetlen palackra csappant s ez is valamiféle erős barackpárlat volt, amelytől felfordult a gyomrom. A kolbász az utolsó falatig elfogyott; a sonkából csak egy kis bőrke maradt; a kétszersültet pedig, néhány morzsa híján, felfalta Tigris. S mintha mindez még nem lett volna elég, a fejem is percről percre jobban fájt, s mindinkább elhatalmasodott rajtam az a különös kábulat, amely akkor telepedett rám, amikor először nyomott el az álom. Néhány órája már levegőt is alig kaptam, és minden lélegzetvételnél görcsösen megrázkódott a mellkasom, ami további aggodalomra adott okot. Ezeken kívül is volt azonban még okom a nyugtalanságra, sőt valójában csak ez a baljóslatú körülmény késztetett arra, hogy erőmet összeszedve, lerázzam kábulatomat. Az ok kutyám viselkedése volt.

Viselkedésének megváltozására akkor lettem figyelmes, amikor másodszor is megpróbáltam fényt gerjeszteni a foszfor dörzsölésével. Tigris fogát vicsorítva, halk, de fenyegető morgással kapott a kezem után, de akkor annyira izgatott voltam, hogy nemigen törődtem vele. Nem sokkal ezután, mint már említettem, levetettem magam derékaljamra és csüggedt bódulatba estem. Kábulatomból különös, sípoló hangra riadtam, s döbbenten fedeztem fel, hogy a hangot Tigris adja ki; szűkölve, lihegve furakodott hozzám, láthatólag izgatottan, és szeme vadul villogott rám a homályban. Rászóltam, mire halk morgással válaszolt, majd elhallgatott. Én nyomban visszazuhantam kábulatomba, amelyből megint csak a kutya ébresztett fel. Ez még kétszer vagy háromszor megismétlődött, míg olyan riadalmat nem keltett bennem érthetetlen viselkedése, hogy kábulatom is elszállt, és magamhoz tértem. Most már ott feküdt ládám bejáratánál, félelmesen, jóllehet halkan morogva, de olyan szörnyűségesen vicsorgatva agyarait, mintha görcsök rángatnák. Nyomban megértettem, hogy kutyám vagy a szomjúságtól vagy a bezártságtól, a hajófenék fülledt levegőjétől megveszett, ám tanácstalan voltam, mitévő legyek. Elviselhetetlen volt számomra a gondolat, hogy hű társam megöljem, biztonságom azonban nyilván ezt kívánta. A sötétben is jól láttam reám meredő szemében a gyilkos indulatot és tudtam, csupán percek kérdése lehet, hogy mikor támad rám. Végül már nem bírtam tovább a feszültséget és eltökéltem magam, hogy kimászom ládámból bármi vesze-

delem árán, s ha nem lesz más választásom, végzek Tigrissel. Ehhez azonban fölötte kellett elmásznom, ő pedig, úgy látszik, megsejtette tervemet - ugyanis fektéből mellső lábaira emelkedett (amit szeme megváltozott magasságából megállapíthattam) és kivicsorította félelmetes fogsora fehérjét, ami a sötétben is jól látszott. Magamhoz vettem a maradék pálinkámat tartalmazó üveget meg a sonka bőrkéjét, felfegyverkeztem a nagy szeletelő késsel, amit Augustustól kaptam, aztán szorosan, amennyire csak lehetett, magam köré tekertem köpenyegem és megtettem az első lépést a láda kijárata felé. Ám alighogy megmozdultam, a kutya hördülve a torkomnak ugrott. Teste egész súlyával a jobb vállamra zuhant, s én a nagy erejű lökéstől balra dőltem, míg a dühödt állatot tovább vitte a lendület. Térdre buktam, s fejem a pokrócok közé fúródott; ez mentett meg második dühödt rohamától, pedig jól éreztem a nyakamat borító takarót cibáló foga nyomását - de szerencsémre, nem tudta átharapni valamennyi réteget. Tehetetlenül hevertem a kutya alatt és tudtam, hogy csupán pillanatok kérdése, mikor bírja le ellenállásomat. A kétségbeesés azonban megsokszorozta erőmet, merészen felálltam, leráztam magamról az állatot és gyorsan fölnyaláboltam a pokrócokat. Hirtelen mozdulattal Tigris fejére vetettem valamennyit, és mire ki tudott volna bontakozni alóluk, én már kívül is voltam a ládán, sőt az ajtaját is sikerült rázárnom a megvadult ebre. Sajnos azonban a dulakodás során elveszítettem a sonka bőrkéjét, és ezzel készleteim egyetlen üveg pálinkára apadtak. Amikor tudatomig hatolt e felismerés, egyszerre olyan eszeveszett düh rohant meg, akár az elkényeztetett gyermeket, ha hasonló helyzetbe kerül, és a palackot ajkamhoz emelve, az utolsó csöppig kiürítettem a tartalmát, majd az üveget mérgemben a földhöz csaptam.

Épp hogy elült a szilánkokra törő palack csattanásának visszhangja, amikor a fartőke felől egy izgatott, ám elfojtott hang nevemen szólított. Oly váratlanul ért e fordulat s nyomban oly heves érzelmeket szabadított fel kebelemben, hogy válaszolni sem bírtam. Egyszerűen elhagyott a beszéd képessége, s a jeges rémülettől űzve, hogy barátom még végül holtnak hisz és visszafordul, görcsösen tátogva, küszködve fölegyenesedtem a ládám bejáratával szemközt álló két rekesz közötti talpalatnyi szabad térségben. Ekkor ismét moccanást hallottam a rakteret megtöltő lom közül; nem messze tőlem, kissé előrébb lehetett a nesz forrása, ám mindjárt távolodni is kezdett, egyre halkabban hallottam, míg végül egészen elhalt a neszezés. Míg élek, nem feledem, mit éreztem akkor. Elment - drága barátom, társam, egyetlen reménységem - elment - itt hagyott magamra - elment! Elhagy, itt hagy pusztulni nyomorultul, itt kell meghalnom e borzalmas, iszonytató tömlöcben - és egyetlen szó, egyetlen szótag megmenthetné az életemet, de nekem nem jön ki hang a torkomon! A halál kínjait éltem át, de legalább tízezerszeresen. Agyam lázasan lüktetett, és halálra váltan, kimerülten nekizuhantam ládámnak.

Estemben kiszabadult helyéről az övembe tűzött kés és élesen pendülve a padlóra hullott. A legszebb melódia sem csengett még ily édesen fülemben! Feszülten figyeltem, fülelve, mit tesz Augustus e hangra, hiszen afelől nem kételkedtem, hogy csak ő lehetett az, aki nevemen szólított. De percekig csak a csöndet hallgattam. Aztán ismét felhangzott a hívás: - Arthur! -, bár csak halkan s tétován. A feléledő reménység végre leoldotta nyelvemről a béklyót, és én torkomszakadtából sikoltottam: - Augustus! Ó, Augustus! - Ssss! Az ég szerelmére, csöndesen! - jött a válasz az izgalomtól remegő hangon. - Mindjárt ott leszek, csak átvergődöm a torlaszokon. - Hallgattam, amint egyre közelebb hatolt hozzám, és minden pillanat örökkévalóságnak tűnt. Aztán nagy sokára egy kezet éreztem a vállamon, s hogy Augustus egy üveg vizet tart ajkamhoz. Csak aki volt már a halál torkában, vagy hozzám hasonlóan súlyos körülmények között ismerte meg a szomjúság gyötrelmeit, csak az sejtheti, micsoda elmondhatatlan gyönyörűség volt számomra az a korty víz, minden földi élvezetek legcsodálatosabbika.

Amikor már valamelyest csillapítottam szomjamat, Augustus a zsebéből három-négy szem hideg főtt burgonyát vett elő, amit én mohón befaltam. Kormozott üvegű lámpást is hozott magával, s én e gyertyaszál halovány fénypászmáiért sem voltam kevésbé hálás neki, mint az ételért s az italért. Ám türelmetlenül vártam, hogy megtudjam, mi volt az oka hosszas távolmaradásának, s így barátom belekezdett, hogy elbeszélje, mi történt fönn a fedélzeten, míg én alant raboskodtam.

Negyedik fejezet

A brig, mint magam is sejtettem, körülbelül egy órával azután, hogy Augustus lehozta nekem az órát, vitorlát bontott. Ez június huszadikán történt. Emlékeztetőül felidézem, hogy akkor már harmadik napja tartózkodtam a raktérben, miközben fönn a fedélzeten lázas tevékenység folyt, s olyan járás-kelés volt, különösen a kabinok környékén, hogy barátom nem mert meglátogatni, hiszen a rejtekajtó felfedeztetését kockáztatta volna. Amikor végül mégis sikerült lelopóznia hozzám, én megnyugtattam, hogy jobban már nem is lehetnék, s így két napig nem is igen aggódott miattam - mindazonáltal leste az alkalmat, hogy mikor jöhetne le hozzám. Ilyen alkalom azonban csak a negyedik napon adódott. Ezen idő alatt Augustus többször is elszánta már magát, hogy elmondja apjának csínyünket, mivel azonban még nem távolodtak el kellőképp Nantuckettől, s ráadásul Barnard kapitány egyik-másik elejtett megjegyzéséből arra következtetett, hogy apja nyomban könnyen visszafordítja a hajót, ha tudomására jut, hogy felszöktem a fedélzetre, egyelőre inkább hallgatott. Azonkívül alaposan át is gondolta helyzetemet és úgy látta, hogy valószínűleg semmiben sem szenvedek szükséget, illetve ha mégis úgy adódna, nyilván nem fogok habozni, hogy jelezzem neki. Mindent megfontolva tehát, arra az elhatározásra jutott, hogy nem is próbálkozik, amíg olyan alkalom nem kínálkozik a látogatásra, amikor nem kell leleplezéstől tartania. Ilyen alkalom, mint már említettem, csak negyednapra adódott azután, hogy az órát lehozta, amikoris én már hetedik napja tartózkodtam a hajófenékben. Amikor végre leereszkedett a raktérbe, nem hozott magával sem vizet, sem élelmet, mivel úgy gondolta, hogy odahív a rejtekajtóhoz, aztán ő visszamegy a kabinjába és leadogatja nekem az utánpótlást. Aláereszkedvén azonban azt állapította meg, hogy alszom, ugyanis igen hangosan horkoltam. Amennyire sikerült utánaszámolnom, ez csak azután történhetett, hogy az órával visszatértem ládámba, ahol nyomban elaludtam, s ezek szerint több mint három nap, három éjjel aludtam egyvégtében. Azóta részben saját tapasztalataim révén, részben mások közléseiből megismerkedtem az avas cetolaj kipárolgásának bódító hatásával, mely szűk s zárt térségben különösen erős; vagyis ha a raktérre gondolok, mely tömlöcöm volt, s arra, milyen öreg bálnavadász hajó volt a *Grampus*, nem is annyira azon csodálkozom, hogy milyen hosszú álomba merültem, hanem sokkal inkább azon, hogy egyáltalában felébredtem belőle.

Augustus először csak halkan szólongatott, be se húzva maga mögött a rejtekajtót - de választ nem kapott. Erre becsukta az ajtót és most már határozottabb hangon szólított, végül pedig valósággal kiáltva - én azonban tovább horkoltam. Augustus tanácstalan volt, mitévő legyen. Időbe telik, amíg a sok limlomon átverekszi magát hozzám, márpedig félő volt, hogy ha hosszasabban távol marad, Barnard kapitány hiányolni fogja, hiszen szolgálatait, melyek az úttal összefüggő iratok rendezéséből és másolásából álltak, pillanatonként igénybe vette. Végül is úgy határozott, hogy egyelőre visszamegy a kabinjába, de amint teheti, ismét lejön hozzám. Könnyű szívvel döntött így, hiszen végtére is látszólag békésen szunnyadtam, s ekképp semmi oka nem volt akár csak gyanakodni is, hogy talán valaminő kényelmetlenségnek lehetek kitéve bezártságom következtében. Alig jutott erre az elhatározásra, amikor egyszer csak szokatlan lármát hallott, mégpedig éppen a kabinok felől. Egykettőre fönn

termett hát kajütjében, helyére illesztette a rejtekajtót, és már indult is, hogy kilépjen a folyosóra. Ám ahogy kinyitotta kabinja ajtaját, pisztolylövés tüze villant az arcába, de abban a pillanatban egy lesújtó járgányrúd már földre is terítette.

Valaki hatalmas erővel a folyosó padlójára nyomta, s egy vasmarok torkon ragadta; így is jól látta azonban, hogy mi történik körülötte. Apja kezén-lábán megkötözve hevert a kabinokhoz levezető lépcsőn, fejjel lefelé, s a homlokán mély sebből vér csorgott. Már nem volt magánál és szemlátomást haldoklott. Ott állt fölötte az első tiszt, és sátáni gúnyvigyorra torzult arccal épp parancsnoka zsebeit forgatta ki, melyekből egy tömött tárcát s egy kronométert emelt ki. A legénység hét tagja (köztük a néger szakács) a kabinokat kutatta át fegyvert keresve, s hamarosan találtak is néhány muskétát és hozzá való muníciót. Augustusszal és Barnard kapitánnyal együtt összesen kilencen tartózkodtak a fedélközben, köztük a legénység legfélelmetesebb külsejű tagjai. Barátom karját hátrakötözték, majd a gazemberek őt is magukkal hurcolva felmentek a fedélzetre. Egyenesen az orrfelépítményben lévő legénységi szálláshoz tartottak, melynek bereteszelt bejárata előtt két zendülő állt őrt, sújtásra emelt szekercével, két másik pedig a hombárszádnál őrködött. Ekkor az első tiszt odalépett a gádorhoz és lekiáltott: - Halljátok, odalenn? föl a fedélzetre, egyesével - de ne mondjam még egyszer -, és pofa be! - Percekbe telt, míg az első ember felbukkant a lépcsőn; az angol születésű hajósinas volt; keservesen zokogva mászott ki a fedélzetre, és porig alázkodva könyörgött az első tisztnek, hogy irgalmazzanak az életének. Válaszul csupán egy szekerce sújtott le a homlokára. A szerencsétlen hangtalanul terült el a fedélzeten, a néger szakács pedig felnyalábolta, akár egy gyermeket és a tengerbe lódította. Odalenn jól hallották a test zuhanását, s ezért immár sem kérésre, sem fenyegetésre nem voltak hajlandók előjönni, mígnem valamelyik zendülő azzal a javaslattal állt elő, hogy ki kell őket füstölni. Erre nagy zűrzavar támadt, s egy pillanatig úgy látszott, sikerül visszafoglalni a hajót. Végül is azonban csak hatuknak sikerült kitörniük a fedélközből, mert a zendülők üggyel-bajjal lezárták a kijáratokat. Ezek hatan szembeszálltak ugyan a túlerővel, de mivel fegyvertelenek voltak, hamar be kellett látniuk helyzetük reménytelenségét, és rövid dulakodás után meg is adták magukat. Az első tiszt mézesmázos szavakkal szólt foglyaihoz, nyilván, hogy a még odalenn lévőket is megadásra serkentse, hiszen szavait a fedélközben is jól hallották. Az eredmény őt igazolta - ravaszságát, nemkülönben ördögi gonoszságát is. Az orrfelépítménybe zárt emberek ugyanis valóban mihamar jelezték, hogy meg akarják adni magukat; a fedélzetre lépőket sorban megkötözték és hanyatt a földre fektették az előbbi hat mellé - s ekképp rövidesen ott hevertek mind a huszonheten, akik nem vettek részt a zendülésben.

Szörnyű mészárlás vette kezdetét. A megkötözött tengerészeket sorra a korláthoz hurcolták, ahol már várt rájuk a szakács, és szekercéje egyetlen csapásával a halálba küldte a szerencsétleneket, hogy aztán tetemüket a többiek a tengerbe vessék. Huszonketten vesztek már ekképp, és Augustus is felkészült a halálra, hiszen minden pillanatban reá kerülhetett a sor. Ekkor azonban a gazemberek vagy belefáradtak az öldöklésbe, vagy talán valamelyest maguk is megundorodtak véres művüktől, mert négy utolsó foglyuknak s velük a barátomnak is, aki szintén ott hevert megkötözve a fedélzeten, egyelőre haladékot adtak; az első tiszt lement a raktárba rumért, majd az egész gyilkos horda napszálltáig tartó részeg tivornyába merült. Hosszú vita kezdődött közöttük, mi legyen az életben hagyott foglyok sorsa, akik alig négylépésnyire hevertek a vitatkozóktól, és ekképp maguk is minden szót hallottak. A zendülők némelyikére csillapítóan hathatott az ital, ugyanis többen is kiálltak amellett, hogy szabadon kell őket bocsátani, azzal a feltétellel, hogy maguk is csatlakoznak a zendüléshez és annak remélt hasznából is kiveszik a részüket. A szakács azonban (aki maga volt az ördög, és a szavának láthatólag legalább akkora súlya volt a zendülők között, mint annak, amit az első tiszt mondott, ha ugyan nem még annál is több) hallani sem akart ilyesmiről, és a vita során

többször is felkelt, hogy a hajó korlátjához lépve bevégezze, amit elkezdett. Szerencsére azonban annyira ittas volt, hogy a mérsékeltebbeknek, közöttük egy Dirk Peters nevezetű tengerésznek, nem esett nehezére visszatartani. Ez a Dirk Peters egy upsaroka indián asszony fia volt; az upsaroka törzs, mint tudjuk, a Fekete Hegyek természettől alkotott erődjében él, nem messze a Missouri eredetétől. Peters apja, ha jól tudom, prémkereskedő volt, de mindenesetre valami köze volt a Lewis folyó menti kereskedelmi állomáshoz. Egyébként Dirk Petersnél iszonytatóbb és félelmetesebb külsejű emberrel sem addig, sem azóta nem találkoztam. Alacsony volt, alig négy láb, nyolc hüvelyk magas, e törpe testhez azonban herkulesi végtagok csatlakoztak. Kiváltképp a keze volt olyan széles és vaskos, hogy szinte már el is veszítette emberi jellegzetességeit. Karja pedig, akárcsak a lába, görbe volt, méghozzá merőben meghökkentő mód, és ráadásul mintha nem hajlott volna. Nemkülönben torz volt óriási feje is, melynek tetején különös horpadás húzódott végig (akárcsak a legtöbb néger fején), s melyen egyetlen szál haj sem nőtt. Ez utóbbi tökéletlenségét leplezendő, mely egyébiránt nem életkorának következménye volt, rendszerint parókát viselt, de e célra beérte akárminő szőrrel borított holmival - alkalmasint kutyabőrrel vagy egy darabka szürkemedveirhával is. A kérdéses időben épp medvebőrt viselt vendéghaj gyanánt, ami jócskán hozzájárult, hogy természettől is éppen eléggé vad, jellegzetes upsaroka arcvonásai egyenesen félelmetesek legyenek. Szája olyan széles volt, hogy valósággal a füléig ért, ajka viszont keskeny, s akárcsak egyéb testrészei, szintén híján volt minden természetes képlékenységnek, miáltal bárminő indulatok dúlták is, arcának uralkodó kifejezése sohasem változott. Ezen uralkodó arckifejezés mibenlétéről fogalmat alkothatunk, ha elgondoljuk, hogy Peters keskeny ajka soha, s még részben sem födte el szokatlanul hosszú és előremeredő fogait. Aki csak futó pillantást vetett erre az emberre, azt hihette, fergeteges kacagás rázkódtatja, ámde aki második pillantásra is méltatta, nyomban felismerte a hátborzongató valót, hogy ha ezen arckifejezés csakugyan vidámságról árulkodik, akkor csakis valamely alvilági démon vidámságát hirdetheti. E különös lényről számtalan adoma keringett a nantucketi tengerjáró népek körében. Valamennyi történet arról szólt, micsoda hatalmas erőkifejtésre képes Peters, ha valami felizgatja, s némelyik adomát hallgatva alapos gyanú ébredt az emberben a félvér elméje épségét illetőleg is. A *Grampus* fedélzetén azonban, legalábbis a zendülés idején, Peters többnyire nevetség tárgya volt a legénység körében. Azért időztem ily hosszan személyénél, mert bármily félelmetes volt is megjelenése, végül mégis ő lett a sors eszköze Augustus életének megoltalmazására, és még sokszor fogom említeni a nevét történetem során, melynek előrehaladtával - jegyzem meg közbevetőleg -, egyre több olyan eset és körülmény is említésre kerül, ami kívül esik az általános emberi tapasztalat körén, s ekképp a hihetőség határain is, olyannyira, hogy aligha remélhetem, hogy olvasóim hitelt adnak elbeszélésemnek, mégis folytatom azon biztos tudatban, hogy legfontosabb és talán leghihetetlenebb állításaimat az idő és a tudomány előrehaladása előbb vagy utóbb kétségkívül igazolni fogja.

Hosszas tanakodás és heves szóváltás után végre úgy határoztak, hogy a foglyokat Augustus kivételével (akinek a személyéhez Peters ragaszkodott, mondván - tréfálkozva -, hogy épp jó lesz neki „íródeáknak") a hajó egyik kisebbfajta bálnavadász csónakjában vízre bocsátják, aztán sorsukra hagyják. Ekkor az első tiszt felkelt, hogy lemenjen megnézni, él-e még Barnard kapitány, akit - mint bizonyára emlékszik még rá az olvasó - ott hagytak heverni a fedélközi folyosón. Kisvártatva ketten jöttek vissza a fedélzetre - a kapitány halálsápadtan, valamelyest azonban magához térve sebéből. Alig érthető, szinte suttogó hangon szólt az emberekhez, kérve őket, ne hagyják őt sorsára a nyílt tengeren, hanem térjenek vissza kötelességükhöz, mely esetben - ígérte - partra teszi őket bárhol, ahol kívánják, és nem fogja őket átadni az igazságszolgáltatásnak. Pusztába kiáltott szó volt. A gazemberek közül kettő megragadta kezénél-lábánál a sebesült kapitányt, és a korláton átlódítva az időközben lebocsátott csónakba hajította. Ezután eloldozták a fedélzeten megkötözve heverő négy embert és rájuk paran-

csoltak, hogy kövessék parancsnokukat, amit a szerencsétlenek meg is tettek zúgolódás nélkül - Augustus azonban továbbra is ott maradt kínos helyzetében, pedig csak azt a silány kis kegyet kérte könyörögve, hogy legalább búcsút vehessen édesapjától. Útravalóul a csónakban ülők maréknyi kétszersültet s egy korsó vizet kaptak - de árbocot, vitorlát, vagy akár csak evezőt s iránytűt nem adtak velük. Néhány percig még vontatta a *Grampus* a csónakot, amíg a zendülők megint kupaktanácsot tartottak, majd végül elvágták a vontatókötelet. Időközben az éj is leszállt - koromfekete volt, az égen nem látszott se hold, se csillagok, kicsi, de alattomos és nagy erejű hullámok futottak a tenger felszínén, noha szinte szélcsend volt. A kis lélekvesztő nyomban eltűnt a szem elől, boldogtalan utasainak nem sok reménye maradhatott, habár az esemény az északi szélesség 35° 30'-en és a nyugati hosszúság 61° 20'-en történt, azaz valójában nem voltak messze a Bermudáktól. Augustus ezért azzal próbálta vigasztalni magát, hogy talán partra sodródnak majd vagy legalábbis eléggé közel kerülnek a szárazföldhöz ahhoz, hogy valami parti jármű rájuk akadjon.

A brig ezután minden vitorláját felvonva folytatta útját az eredeti délnyugati irányban - a zendülők ugyanis kalózkodásra készültek, és amennyire szavaikból kivehető volt, egy, a Zöldfoki-szigetekről Porto Ricóba tartó hajót akartak megtámadni. Augustusszal, akiről leoldották kötelékeit, senki sem törődött; szabadon járhatott-kelhetett a gádortól előbbre eső részeken. Dirk Peters szinte nyájasan bánt vele, sőt egy alkalommal meg is védte a szakácstól. Barátom helyzete persze továbbra is igen kétséges volt, hiszen a haramiák folyton részegeskedtek, és nemigen lehetett bízni benne, hogy iránta való közönyös jóindulatuk tartós lesz. Elbeszélése szerint azonban legfőképp az értem való aggódás kínozta; s valóban, soha nem is volt okom kételkedni barátom őszinteségében. Többször is elszánta már magát, hogy feltárja a zendülők előtt titkát, de végül mindig visszariadt, részben a szeme láttára lezajlott öldöklés eleven emlékeinek hatására, részben pedig mert azt remélte, hogy hamarosan alkalma nyílik lelopózni hozzám. Résen is volt folyton, de minden szemfülessége ellenére is csak harmadnap adódott alkalmas pillanat. Harmadnap éjjel ugyanis erős keleti szelet kaptunk, és minden ember a fedélzeten dolgozott a vitorlák bevonásán. Az ebből következő kavarodásban sikerült észrevétlen leszöknie a fedélközbe és besurranni a kajütjébe. Borzadva látta, hogy a zendülők afféle lomtárnak használták kabinját és telihordták különféle hajózási kellékekkel; épp a rejtekajtóra dobták le a több ölnyi ócska horgonyláncot, amely eredetileg a lépcső alatt hevert, mert a helyére egy ládát állítottak. Belátta, hogy észrevétlen s zajtalanul lehetetlenség elvonszolnia a láncot, és ezért azonnal vissza is tért a fedélzetre. Ahogy felbukkant a lépcsőn, az első tiszttel találta szemben magát, aki torkon ragadta s úgy faggatta, mit keresett odalenn a kabinoknál; már épp azon volt, hogy a bal oldali mellvéden át a tengerbe hajítja, amikor közbelépett Dirk Peters és ismét megmentette barátom életét. Augustust ezután bilincsbe verték (amiből volt jó néhány a fedélzeten), a lábát pedig szorosan megbéklyózták. Megragadták, levitték a fedélközbe és ledobták az egyik alsó fekhelyre, közvetlenül az előfelépítmény rekeszfala mellett, nehogy még egyszer a fedélzetre tegye a lábát, „amíg hajó a hajó". A szakács fejezte így ki magát, aki az ágyra dobta Augustust - de nem tudni, hogy pontosan mit értett e szavakon. Végül is azonban, mint mindjárt látni fogjuk, ez az eset vezetett megmenekülésemhez.

Ötödik fejezet

Amikor a szakács magára hagyta Augustust, néhány percre mélységes kétségbeesés fogta el; nem remélte, hogy valaha is elevenen elhagyhatja ezt a zugot. Elhatározta, hogy akárki jöjjön is, az első emberrel, aki belép hozzá, közli a titkot, hogy itt vagyok a fedélzeten, mert még a zendülők kétes kedvének kitéve lenni is jobb, mint a hajófeneken szomjan halni - hiszen akkor már tizedik napja voltam bebörtönözve, az a korsó víz pedig még négy napra is csak

szűkösen volt elegendő. Épp ezeket az eshetőségeket latolgatta, amikor egyszer csak eszébe ötlött, hogy valami mód talán mégiscsak érintkezésbe léphetne velem, hiszen az ágya végtére is szomszédos volt a raktérrel. Más körülmények között a vállalkozás nehéz és kockázatos volta bizonyára elriasztotta volna attól, hogy megkísértse; most azonban úgy vélte, már amúgy sem sokat ér az élete, nincs veszíteni valója - elkezdte hát törni a fejét, mi módon hajthatná végre a tervet.

Legelőször is a bilincset vette szemügyre. Eleinte úgy tetszett, a feladat megoldhatatlan, bilincsétől nem tud megszabadulni, s terve már a kezdet kezdetén csődöt mond; hanem amikor közelebbről megvizsgálta, kiderült, hogy némi kis ügyességgel könnyen föl-le tudja húzni csuklójáról a vas karperecet, csupán kicsit össze kell szorítania a tenyerét - ez a fajta bilincs ugyanis fiatal emberek megbéklyózására, akiknek apróbb és rugalmasabb csontjai könnyen engednek minden szorításnak, merőben alkalmatlan. Lábáról is gyorsan leoldotta hát a kötelet, de úgy helyezte el, hogy ha lépteket hallana, gyorsan vissza tudja bújtatni bokáját a béklyóba. Ezután a rekeszfalat vette szemügyre. Alig egyhüvelyknyi vastagságú puha fenyődeszkából készült; barátom megállapította, hogy ezen nem lesz nehéz átvágnia magát. Idáig jutott, amikor hangot hallott a folyosóról; épp csak annyi ideje maradt, hogy bokájára hurkolja a kötelet és jobb kezét visszadugja a bilincsbe (a balt eleve ki sem húzta), máris Dirk Peters toppant a kajütbe, a nyomában pedig Tigris. Az eb nyomban ott termett az ágyon és barátom mellé heveredett. Tigrist Augustus hozta fel a hajóra, mivel tudta, mennyire ragaszkodom az állathoz, s arra gondolt, biztosan örömömre szolgál majd, hogy hűséges társam is velem van az úton. Azután ment el érte a házunkhoz, hogy engem elhelyezett a hajófenékben, de nekem elfelejtette megemlíteni, amikor lehozta az órát. A zendülés óta azonban nem is látta, és már arra gondolt, hogy valamelyik aljas lázadó bizonyára a tengerbe vetette. Kiderült, hogy a kutya rémületében az egyik bálnavadász csónak alá rejtőzött, ahonnan aztán nem tudott kikecmeregni, mivel a szűk helyen még megfordulnia sem lehetett. Végül Peters szabadította ki szorult helyzetéből, és mivel jó érzésű ember volt, mint barátom most már nem első ízben hálásan tapasztalhatta, lehozta magával, hogy társa legyen a fogolynak, akit különben egy kis sózott hússal, néhány szem burgonyával és egy kulacs vízzel is megörvendeztetett; amikor távozott, megígérte, hogy másnap ismét lejön és megint hoz valami kis harapnivalót.

Ismét magára maradva, Augustus most már mindkét kezét kiszabadította a bilincsből és lábáról is leoldotta a kötelet. Ezután felhajtotta derékalja fal felőli végét és dühödt elszántsággal nekilátott, hogy tollkésével (ami nála maradt, mivel a gazemberek magabiztosságukban meg sem motozták) elfűrészelje az egyik fenyőfa deszkát, mégpedig lehetőleg minél közelebb az ágydeszkához, hogy a visszahajtott derékalj eltakarja munkája nyomait. Itt jegyzem meg, hogy az előfelépítményben levő legénységi szállás üres volt, mivel a zendülés óta valamennyien átköltöztek a tiszti kabinokba s ott vedelték Barnard kapitány borát s fosztogatták egyéb készleteit, a hajó kormányzására pedig csak épp annyi figyelmet fordítottak, amennyi elengedhetetlen volt. E körülmények kezére játszottak Augustusnak; máskülönben nyilván sohasem tudott volna rést vágni a rekeszfalba. Így azonban eltökélten dolgozhatott terve kivitelén. Mégis pitymallott már, mire sikerült két helyütt átvágnia a deszkát, ami által mintegy egylábnyi nyílás keletkezett, melyen már kényelmesen átbújhatott az alsó fedélzetre. Némi nehézségek árán, a mennyezetig feltornyozott olajoshordók fölötti résen nagy keservesen átnyomakodva megérkezett a raktárba levezető lépcsőhöz. Itt vette észre, hogy Tigris is utánajött: nyilván átbújt két hordósor között. De mivel ahhoz már mindenképpen késő volt, hogy engem felkeressen, hiszen az út neheze még hátra volt, és át kellett volna verekednie magát a zsúfolásig megtömött alsó raktér dzsungelján, úgy döntött, hogy innen visszafordul, és megint megvárja, amíg beesteledik. Előbb azonban még kissé megemelte a lépcsőt fedő ajtót, hogy könnyebben boldoguljon, ha majd másnap lejön hozzám. Ám

alighogy csak résnyire kinyitotta, Tigris egy ugrással ott termett, egy pillanatig izgatottan körülszimatolta, majd hosszú, elnyújtott nyüszítésben tört ki, miközben mancsaival izgatottan kapirgálta a deszkát, mintha ki akarta volna nyitni az ajtót. Viselkedéséből nyilvánvaló volt, hogy a kutya megérezte jelenlétemet, és Augustus nem is tartotta lehetetlennek, hogy ha alábocsátja, Tigris a sok limlom útvesztőjében is rám talál. Ekkor jutott arra a gondolatra, hogy levelet ír nekem, amelyben figyelmeztet, nehogy megpróbáljak kitörni börtönömből, hiszen korántsem vehette bizonyosra, hogy neki magának másnap valóban sikerül lejutnia hozzám. Nagy szerencse volt, hogy ez az ötlete támadt, amint később az események is igazolták; mert ha nem kapom meg üzenetét, előbb-utóbb bizonyosan kieszeltem volna valami kétségbeesett tervet, hogy felhívjam magamra a legénység figyelmét, ami viszont bizonyára mindkettőnknek az életébe került volna.

Miután elhatározta, hogy ír nekem, már csak azt a feladatot kellett megoldania, hogy papírt és írószerszámot kerítsen. A toll volt a legkisebbik gond; azt hamar faragott a zsebében talált fogpiszkálóból - persze csak amúgy tapogatva, hiszen koromsötét volt a fedélközben. Papírnak pedig megtette egy levél üresen maradt fele - a Mr. Ross nevében apámnak küldött levél, a hamisítvány másodpéldánya. Ez volt az eredeti fogalmazvány, de mivel az első próbálkozásra nem sikerült kellőképp utánoznia Mr. Ross keze vonását, Augustus új levelet írt, ezt meg szerencsére szórakozottan zsebre gyűrte, ahonnan épp a legjobbkor került elő. A tinta hiányzott már csak, ehelyett pedig kis metszést ejtett zsebkésével egyik ujja bögyén - amelyből nyomban bő sugárban serkent ki a vér, mint az e tájon ejtett sebekből általában. Augustus most már megírhatta az üzenetet - üggyel-bajjal, amennyire kényelmetlen helyzetében s a vaksötetben írni tudott. Röviden leírta, hogy a hajón zendülés tört ki, Barnard kapitányt egy csónakban sorsára hagyták a nyílt tengeren; valamint, hogy étel-ital dolgában közelesen segítségére számíthatok, de ne is merészeljek zajt csapni vagy bármi más mód felfedni jelenlétemet. A levél e szavakkal végződött: „Nem tintával írtam, hanem vérrel - ne mutatkozz, mert az életed függ tőle.”

A papírszeletet rákötötte a kutyára, és leeresztette Tigrist a lépcsőn, maga pedig sietve visszatért a legénységi szállásra, ahol megkönnyebbülésére semmi jelét nem találta, hogy bárki is járt volna ott az ő távollétében. A válaszfalba vágott nyílást úgy takarta el, hogy közvetlenül fölötte beledöfte kését a deszkába és a nyelére ráakasztott egy viharkabátot, amit ott talált az ágy alatt. Ezután újra bokája köré hurkolta a kötelet és két kezét visszadugta a bilincsbe.

Alighogy végzett mindezzel, Dirk Peters toppant be, részegen ugyan, de széles jókedvében. Az aznapi porciót hozta Augustusnak: tucatnyi nagy sült burgonyából és egy korsó vízből állott. Peters le is telepedett kis időre a fekhely mellett álló tengerészládára és bőven ontotta a szót az első tisztről meg általában is a zendülők terveiről. Részegségében igen különösen, mondhatni bolondosan viselkedett, úgyhogy Augustus meg is rémült tőle. Aztán végre-valahára elment, de előbb még megígérte, hogy másnap fejedelmi ebédet hoz barátomnak. A nap folyamán még két ember lejött (a szigonyosok) s velük a szakács, de mindhárman szinte az eszméletlenségig ittasak voltak. Akárcsak Peters, ők is nyíltan beszéltek terveikről. Augustus megtudta, hogy az útirányt illetőleg nagy vita dúl a fedélzeten, s csak abban teljes az egyetértés, hogy a Zöld-foki-szigetek felől Porto Ricóba tartó hajót, mellyel egyébként most már minden órában várták a találkozást, meg fogják csáklyázni. Amennyire szavaikból kivette, a zendülés indítéka nem csupán a zsákmányszerzés volt; a legénység főleg az első tiszt bujtogatására lázadt fel, aki valamiért gyűlölte Barnard kapitányt. Ennek megfelelően két pártra is szakadtak - az egyiket az első tiszt vezette, a másik a szakácsot tekintette fejének. Az előbbi amellett kardoskodott, hogy csáklyázzák meg az első útjukba kerülő hajót, amely e célra alkalmasnak látszik, valamelyik kis nyugat-indiai szigeten szereljék fel, azután

kezdjenek kalózkodni vele. Az utóbbi párt azonban, mely számosabb is volt - s ehhez tartozott Dirk Peters is -, folytatni akarta a brig eredetileg kitűzött útját a Dél-tengerekre, ahol aztán vagy bálnára vadásznának, vagy más foglalkozás után néznének, ahogy épp alkalmasabbnak tetszik. Peters már sokszor megjárta a Csendes-óceán déli vizeit, s történetei nagy hatással voltak a zendülőkre, hiszen többségük maga sem tudta eldönteni, haszonra vágyik-e avagy inkább élvezetre. Peters pedig színesen ecsetelte előttük az ezernyi kis déltengeri sziget világának szépségeit s az ott lelhető gyönyöröket, melyeket szabadon, teljes biztonságban és senkitől sem korlátozva élvezhet az ember, de legfőképp is a csodálatosan enyhe éghajlatot, a vad természet dúsan terített asztalát, és a nők buja szépségét. Végleges döntés egyelőre még nem született, ám a félvér színes meséi megragadták a tengerészek képzeletét, s ekképp valószínűnek tűnt, hogy végül az ő javaslatát fogják követni.

A szakács és két társa mintegy órácskát időzött Augustusnál, s miután távoztak, aznap többet senki sem háborgatta magányában. Ő azonban jószerével mozdulatlanul feküdt, amíg le nem szállt az éj. Ekkor ismét kiszabadította magát és hozzálátott, hogy előkészítse az expedíciót. Szerencsére talált egy palackot az egyik tengerész ládájában, ezt telitöltötte vízzel Peters korsójából, zsebeit pedig telirakta hideg sült burgonyával. Nagy örömére egy lámpás is került valahonnan, sőt még egy csonkig égett faggyúgyertya is volt benne. Foszforos gyújtó volt nála, tehát ha a szükség úgy kívánta, bármikor világosságot is gyújthatott magának. Mikor végre egészen besötétedett, Augustus bemászott a rekeszfalba vágott lyukon, de óvatosan akképp rendezte el ágyán a takarókat, hogy futó pillantásra úgy tessék, feje búbjáig beburkolózott alak fekszik rajta. A lyukon átmászva visszanyúlt és a viharkabátot visszaakasztotta előbbi helyére, a kés nyelére, majd végül helyére illesztette a falból kivágott deszkadarabot is. Ott állt tehát a hajó legalsó fedélzetén; nekikészülődött, hogy akárcsak az előző alkalommal, átmásszon a mennyezetig feltornyozott olajoshordók fölötti keskeny résen. A hajófenékbe levezető lépcsőhöz érve meggyújtotta lámpását, s aláereszkedett a raktérbe, ahol a lámpás halovány fényénél is csak tapogatózva tudott előrébb haladni a tömérdek limlom útvesztőjében. Néhány perc múlva szörnyű aggodalom fogta el - olyan elviselhetetlen bűz terjengett a raktérben, s oly fülledt, áporodott volt a levegője, hogy attól félt, e sűrű atmoszféra tartós belégzése az életembe került. Többször is szólított, a nevemet kiáltva, választ azonban nem kapott, s ezzel aggodalma mintegy megerősítést nyert. Eközben a brig is oly hevesen hánykolódott, hogy valaminő halk hangot, horkolást vagy lélegzést meg sem lehetett volna hallani az eresztékek recsegésétől, hosszan fülelnie tehát nem is lett volna értelme. Ekkor kinyitotta a lámpás ablakát, és valahányszor elég helye volt, magasra tartotta, amennyire csak bírta, hogy ha még életben volnék, vegyem észre a fényt és tudjam, hogy már közel a segítség. Én azonban erre sem adtam életjelt, s ettől a feltevés, hogy elpusztultam, immár egyre inkább bizonyosságnak tetszett. Augustus mindazonáltal eltökélte, hogy hacsak nem bizonyul végképp lehetetlennek, átverekszi magát a ládámhoz, és legalább a kétségeket eloszlatja. Szörnyű lelkiállapotban nyomult előre az útvesztőben, mígnem olyan helyhez ért, ahol áthághatatlan akadály torlaszolta el az utat, s barátom belátta, hogy az eddigi irányban nem haladhat tovább. Oly nagy erővel tört rá a kétségbeesés, hogy levetette magát a lomok közé és elkeseredésében sírva fakadt, akár a gyermek. Ekkor történt, hogy megütötte fülét a darabokra törő üveg csörömpölése, amit csalódottságomban a földhöz csaptam. Micsoda szerencsém volt, hogy így történt - hiszen ezen az apróságon múlott végzetem. Esztendők teltek még el azonban, míg ez tudomásomra jutott. A gyengesége és kishitűsége miatti természetes szégyenérzet és bűnbánat akkor meggátolta Augustust abban, hogy megvallja, mit jóval utóbb egy fesztelen s meghitt együttlétünk alkalmával a pillanat hatása alatt feltárt előttem. Amikor meggyőződött róla, hogy az utat olyan akadály torlaszolja el, melyet semmiképp sem képes leküzdeni, letett tervéről, hogy átverekszi magát a ládámig, és elhatározta, hogy visszafordul. Ne kárhoztassuk azonban elhatározásáért, amíg tekintetbe nem vesszük a szorongató

körülményeket. Már gyorsan fogyott az éj, és könnyen felfedezhették eltűnését; ha pedig napfelkeltéig nem ér vissza, ez éppenséggel óhatatlanná válik. Gyertyája már utolsókat lobbant, s félő volt, hogy a sötétben talán vissza sem talál a lépcsőhöz. Azt se feledjük, hogy teljes joggal holtnak hitt; mely esetben én már amúgy sem sok hasznát láttam volna annak, ha mindennel dacolva mégis elhatol a ládához, ő maga viszont esetleg beláthatatlan veszedelmeket zúdított volna magára ezzel, méghozzá merőben fölöslegesen. Többször is szólított, ám választ nem kapott. Tizenegyedik napja éltem már annyi vízen, amennyi abban a korsóban volt, amelyet az út kezdetén velem adott - s ráadásul az első napokban valószínűleg nem is takarékoskodtam készleteimmel, hiszen okkal gondolhattam, hogy fogságom mihamar véget ér. Továbbá Augustus a fedélköz viszonylag gyorsan cserélődő, friss levegőjéről jött, s így a raktér áporodott atmoszféráját bizonyára dögletesnek és elviselhetetlennek érezte, sokkal tűrhetetlenebbnek, mint én, amikor alábocsátkoztam szállásomra - hiszen akkor már hónapok óta tárva-nyitva állt a raktérbe levezető ajtó. S mindemellett még azt is tekintetbe kell vennünk, micsoda szörnyű és véres események játszódtak le nem sokkal korábban a szeme láttára; valamint hogy maga is nyomorúságos körülmények között tartott rab volt, aki hajszál híján menekült meg a haláltól, sőt talán csak átmenetileg kegyelmeztek meg az életének - mindeme körülmények pedig bizony akárki lelkierejét felemésztették volna -, s mindezt meggondolva, azt hiszem, az olvasó is inkább szomorúsággal, semmint felháborodással fogja szemlélni Augustus egyetlen gyenge pillanatát, melyben látszólag hűtlen lett a kettőnk barátságához.

A széttörő palack csörrenését Augustus tisztán s jól hallotta, abban azonban nem volt bizonyos, hogy valóban a raktérből hallatszott-e. Ám a kétely is elegendő volt ahhoz, hogy folytassa a keresést. Fölkapaszkodott a rakomány tetejére, és amikor egy pillanatra alábbhagyott a hajó hánykolódása, ismét a nevemet kiáltotta, ezúttal teli torokból, s azzal sem törődve, hogy a legénység valamelyik tagja is meghallhatja. Olvasóim minden bizonnyal emlékeznek rá, hogy ez alkalommal meg is hallottam a kiáltást, de olyan heves érzelmek rohantak meg, hogy egyetlen hang sem jött ki a torkomon. Ebből Augustus szükségképp arra a következtetésre jutott, hogy balsejtelmei megalapozottak; lemászott hát a rakomány tetejéről, hogy most már több időt nem vesztegetve visszatérjen a fedélközbe. Sietségében véletlenül felborított néhány kisebb ládát, aminek zaját, mint olvasóim bizonyára emlékeznek még, én is meghallottam. Már eléggé eltávolodott tőlem, amikor az övemből a földre hulló kés pendülése ismét tétovázásra késztette. Nyomban megindult visszafelé, és újra felkapaszkodva a rakomány halmazára egy pillanatnyi szélcsendben ismét fennhangon a nevemen szólított. Ekkor már nekem is megjött a hangom. Boldogságában, hogy mégis életben talált, elhatározta, hogy minden akadállyal és veszedelemmel dacolva áttör hozzám. A lehető leggyorsabban kiverekedte magát az egymásra halmozott limlom útvesztőjéből és rá is akadt egy sikerrel biztató nyiladékra, melyen elindulva további nehézségek árán, és testileg-lelkileg kimerülve, végül is megérkezett ládámhoz.

Hatodik fejezet

Ott a láda mellett Augustus csupán a legfontosabbakat mondta el nekem mindebből; a részleteket csak később tudtam meg. Ő azon aggódott, hogy talán már fel is fedezték a távollétét, én pedig már szinte tébolyult türelmetlenséggel menekültem volna fogságom színhelyéről. El is határoztuk, hogy nyomban indulunk a rekeszfalba vágott lyukhoz; ő bemászik rajta, hogy felderítse a helyzetet, én pedig a fal túloldalán fogok várakozni reá. Csakhogy még a gondolatát sem tudta elviselni egyikünk sem annak, hogy Tigrist ott hagyjuk

a ládába bezárva; ámde mi egyebet tehetnénk, ez volt a kérdés. Immár teljesen elcsöndesedett, s hiába tapasztottuk fülünket a láda falára, még a lélegzését sem hallottuk. Bizonyosra vettem, hogy elpusztult, és rászántam magam, hogy kinyitom az ajtót. Ott hevert derékaljam teljes hosszában elnyúlva, mély kábulatban, de még élt. Nem volt vesztegetni való időnk, én azonban mégsem voltam képes rászánni magam, hogy sorsára hagyjam a hűséges állatot, mely immár kétszer is megmentette az életemet. Elhatároztuk, hogy magunkkal visszük és megpróbáljuk feléleszteni. Üggyel-bajjal, a padlón vonszoltuk magunkkal a hatalmas testet s csaknem beleszakadtunk az erőlködésbe; Augustus nem is egy helyütt kénytelen volt felnyalábolni Tigrist, és karjában az ebbel kapaszkodott át a torlaszokon - magam ugyanis annyira elgyengültem, hogy ez a feladat végképp meghaladta volna erőmet. Végre megérkeztünk a lyukhoz, Augustus bemászott, én pedig utánataszítottam a kutyát. Szerencsére mindent érintetlenül találtunk, és mindjárt hálát is mondtunk az Úrnak, hogy ettől a fenyegető veszedelemtől megoltalmazott bennünket. Megállapodtunk, hogy legalábbis egyelőre ott maradok a nyílás közelében, melyen át barátom könnyen élelmezhet napi porciója felével, és ahol a levegő is viszonylag frissebb.

Elbeszélésemnek azok a részei, melyek a brig rakterében játszódtak, alighanem némi magyarázatra szorulnak azon olvasóim számára, akiknek eddigelé még nem volt alkalmuk gondosan, előírásosan berendezett rakteret látni. Nem hallgathatom el, hogy Barnard kapitány, aki korántsem volt oly körültekintő és tapasztalt tengerész, mint a reá bízott szolgálat fölöttébb veszedelmes természetéből sejthetnők, kötelességeinek ezen részét gyalázatos hanyagsággal látta el. A helyes raktározás legfőbb alapelve a mindenre kiterjedő gondosság, s még a magam szerény tapasztalatai is arra intenek, hogy a végzetes következményekkel járó katasztrófák oka általában az, hogy gondatlanságból vagy tudatlanságból rosszul helyezték el a raktér rakományát. Leginkább a parti hajózásban fordulnak elő hajótörések a gondatlan rakodás következtében, itt ugyanis igen sűrűn cserélődik a rakomány, a ki- és berakodás pedig általában rendetlenül és hanyagul történik. A legfontosabb alapszabály, hogy a rakomány vagy ballaszt a leghevesebb hullámzásban se mozdulhasson el a helyéről. Evégett nemcsak hogy igen nagy körültekintéssel kell elhelyezni a rakományt, hanem figyelemmel kell lenni a minéműségére, sőt arra is, hogy teljesen megtölti-e a rakteret, avagy csak részben. A tengeri fuvarozásban előforduló szállítmányok többségét csavarral szokás a padlóhoz rögzíteni. A dohányt vagy lisztet tartalmazó hordókat például általában olyan szorosan odafogatják a padlódeszkákhoz, hogy mire a kirakodásra kerül a sor, szinte tojásdadra sajtolódnak, és némi időbe telik, amíg visszanyerik eredeti alakjukat. Az efféle rakomány esetében azonban többnyire azért alkalmazzák e szorítócsavarokat, hogy helyet nyerjenek és gazdaságosan kihasználhassák a rakteret, hiszen ha a dohány- vagy lisztszállítmány a teljes rakteret kitölti, nemigen kell tartani attól, hogy a rakomány elmozdul, vagy ha ez mégis megtörténne, baj általában nem származik belőle. Előfordult azonban, hogy épp a szállítmány összesajtolása vezetett gyászos következményekre. Egy gyapotszállítmány például, melyet berakodáskor adott állapotában szorosan összesajtoltak, a nyílt tengeren kitágult, s terjeszkedésének ereje valósággal szétfeszítette a hajótestet, mely természetesen alámerült a hullámokban. Kétségkívül ugyanez játszódna le a dohány ismert erjedési folyamata következtében is, ha a leveleket tartalmazó hordók kerekdedsége folytán nem keletkeznének olyan térközök, melyeket a táguló dohánytömeg akadálytalanul betölthet.

A rakomány elmozdulásából akkor származik nagy veszedelem, ha a szállítmány nem tölti meg a teljes rakteret, s az ilyen esetekben mindig meg is kell tenni a kellő óvatossági intézkedéseket. Csak aki volt már viharban, vagy még inkább az, aki hánykolódott már hajójával a vihar elülte után hirtelen beköszöntő szélcsendben hömpölygő hullámokon, csak az tudhatja, micsoda félelmes erővel dobálja a víz a hajókat, s minő iszonytató lendülettel

száguldozik fel s alá a hajón minden rögzítetlen tárgy. Ha a hajó homloka nincs kellőképp kiképezve, álló helyzetben (különösen ha az orrvitorla kisebb a kelleténél) előfordulhat, hogy a hajó oldalára dől akár a vízszintig is; a szél erejétől függően ez tizenöt-húsz percenként bekövetkezik, de ha a szállítmányt kellő körültekintéssel rakodták be a hajó gyomrába, súlyosabb következménye rendszerint nincsen. Ha azonban gondatlanul végezték el ezt a fontos műveletet, a rakomány már az első hosszabb széllökéstől meglódul, átcsúszik a hajó vízszintre dőlt oldalára, s nem engedi, hogy visszabillenjen egyensúlyi helyzetébe, ami más-különben feltétlenül bekövetkeznék, így azonban a hajó mihamar megtelik vízzel, és néhány perc leforgása alatt elsüllyed. Bizton állíthatjuk, hogy a nyílt tengeren, viharban bekövetkező katasztrófák legalább felének a rakomány, illetve a ballaszt megcsúszása az oka.

Ha olyan szállítmányt rakodunk, amely nem tölti meg a teljes rakteret, a lehetőleg minél szorosabban elhelyezett rakományt deszkákkal kell borítani a raktér teljes szélességében, majd az így keletkezett deszkapadló és a raktér mennyezete közé tuskókat kell ékelni, nehogy bármi is elmozdulhasson a helyéről. Ha a szállítmány gabona vagy hasonló áru, még további óvintézkedésekre is szükség van. A rakodáskor színültig gabonával töltött raktér megérkezéskor legfeljebb ha háromnegyedig lesz tele, súlya viszont, amikor az átvevő leméreti, jócskán meghaladja az eredetileg berakodott szállítmány súlyát, aminek az az oka, hogy a gabona megszívja magát nedvességgel, illetőleg út közben leülepszik, mégpedig annak arányában, minél viharosabb időjárás uralkodott a tengeren. Ha tehát tömörítetlenül rakodják a gabonát, hosszú út folyamán mindenképp megmozdul a rakomány, ha mégoly gondosan rögzítik is deszkaborítással és kiékelt tuskókkal - a katasztrófa pedig elkerülhetetlen lesz. Ennek megelőzésére mindent el kell követni a gabona lehetőség szerinti leülepítésére még indulás előtt, amire több módszer ismeretes, melyek közül most csak a laza rakományba vert ékeket említem. Ám hiába teszünk meg mindent és hiába igyekszünk különös gonddal elhelyezni a rögzítékeket, hevesebb viharban egyetlen tengerész sem fogja teljes biztonságban érezni magát, ha gabonát szállít, s kivált nem, ha az áru nem tölti meg a teljes rakteret. Mégis százával közlekednek partjaink mentén rövidjáratú hajók, az európai kikötők között pedig bizonyára még sokkal nagyobb számban is, melyek naponta nekivágnak a tengernek félrakománnyal, méghozzá szállítmányozás tekintetében igen veszedelmes és kényes áruból, ám a legcsekélyebb óvintézkedés nélkül. Valóságos csoda, hogy nem történik több baleset. Tudomásom szerint efféle vakmerőség vezetett oly gyászos következményekre a *Firefly* nevű szkúner[147] esetében is, amely az 1825-ös esztendőben Joel Rice kapitány parancsnoksága alatt fedélzetén gabonaszállítmánnyal a virginiai Richmond városából Madeira felé tartott. A kapitány már sok tengeri utat megtett, anélkül, hogy komolyabb bajba került volna, noha a rakományára általában nem sok ügyet vetett s legföljebb csak a szokásos módon rögzítette. Gabonát azonban ezen az útján szállított először, a lazán belapátolt rakomány pedig ez alkalommal ráadásul alig felerészt töltötte meg a rakteret. Az út első szakaszán enyhe szélben vitorláztak, mígnem egynapnyira Madeira szigetétől olyan nagyerejű észak-északkeleti szelet kaptak, hogy a kapitány kénytelen volt bevonatni a vitorlákat. Csupán egyik felerészt felcsavart előtörzs-vitorlájával fogadta az orkánt, és a hajó valóban állta is a szelet; egyetlen csepp víz sem jutott be a raktérbe. Az éjszaka valamelyest alábbhagyott a szél, de ekkor a *Firefly* már kissé bizonytalanabbul lovagolta meg a hullámokat. Nagyobb baj azonban nem esett, míg bal felől derékba nem kapta a hajót egy szokatlanul nagy erejű hullám, amely a vízszintig oldalára döntötte. A legénység még hallotta, hogy meglódul a rakomány teljes tömege és kizúdul a raktérbe vezető lejáraton. A *Firefly* pedig elsüllyedt, akár a vízbe vetett kő. A katasztrófának szemtanúja volt egy madeirai illetőségű kis szlup, amely a legénység egy

[147] kétárbocos, hosszanti vitorlázatú hajó.

tagját (az egyetlen túlélőt) fedélzetére is vette. A szlup különben teljes épségben vészelte át a vihart, aminthogy az ilyen kis lélekvesztők rátermett kapitány parancsnoksága alatt rendszerint jól állják a legerősebb hullámverést is.

A *Grampus*-on a legnagyobb hanyagsággal történt a rakodás, ha ugyan egyáltalában rakodásnak lehet nevezni azt a módot, ahogy rendetlenül és rendszertelenül egymásra hajigálták a raktérbe lehordott üres olajoshordókat meg a különféle felszerelési tárgyakat. A raktérbe lehordott holmi elhelyezéséről már fentebb is szóltam. A legalsó fedélzeten egymásra tornyozott rakomány és a fedélköz padlója között akkora hely volt, hogy (mint már említettem) egy felnőtt ember is átmászhatott rajta, a lejárat körül jókora szabad térséget hagytak, akárcsak másutt is. A rekeszfalba vágott lyuk közelében is akkora szabad hely maradt, ahol akár egy hordó is elfért volna - egyelőre itt ütöttem fel újabb, szinte kényelmesnek mondható tanyámat. Bálnavadász hajókat általában vasból készült olajtartályokkal szokás felszerelni; hogy a *Grampus*-nak miért nem voltak vastartályai, azóta sem sikerült kideritenem.

Mire barátom visszamászott az ágyára, újra bokájára helyezte a béklyót és kezét visszadugta a bilincsbe, világos nappal lett. Egyetlen hajszálon múlott, hogy le nem lepleződtünk, ugyanis alig helyezkedett el, máris megjelent az első tiszt Dirk Peters és a szakács kíséretében. A Zöld-foki-szigetekről érkező hajóról beszéltek, és szavaikból kiérződött, hogy már nagyon izgatottan várják feltűnését. Beszélgetés közben a szakács odajött Augustus ágyához és letelepedett a szélére, mégpedig szinte a fejénél. Búvóhelyemről mindent láttam és hallottam, mivel a kivágott deszkadarabot nem illesztettük vissza, és lélegzet-visszafojtva vártam, mikor dől neki a néger a viharkabátnak, amivel a lyukat elfödtük, mely esetben nyomban mindenre fény derült volna, nekünk pedig biztosan végünk. Szerencsénk azonban ez alkalommal sem hagyott el, s bár ahogy a hajó imbolygott, a szakács hátával többször is hozzáért, olyan erővel egyszer sem lódult neki a teste, hogy felfedezze a kabát alatt rejlő nyílást. A kabát szárnyát egyébként alul gondosan odaszögeltük a rekeszfalhoz, nehogy a hajó ringásával jobbra-balra lengve egyszer csak váratlanul felfedje a titkot. Tigris mindeközben ott hevert az ágy alatt; láthatólag az eszméletét is visszanyerte, ugyanis észrevettem, hogy néha már fel-felnyitja szemét és mélyeket lélegzik.

Az első tiszt és a szakács nem időzött sokáig a legénységi szálláson; néhány perc elteltével távoztak, és magára hagyták Dirk Peterst, aki nyomban odatelepedett barátom ágya szélére, ugyanarra a helyre, amelyről csak az imént kelt fel a szakács. Igen barátságosan beszélgetésbe elegyedett Augustusszal, és azt is mindjárt megállapíthattuk, hogy valójában korántsem annyira ittas, mint mutatta, amíg a másik kettő is vele volt. Szabatosan megfelelt barátom minden kérdésére; elmondta, hogy szerinte a kapitányt bizonyosan fedélzetére vette egy hajó, ugyanis aznap, amikor sorsára hagyták a csónakot, napszálltakor nem kevesebb, mint öt vitorlát láttak a szemhatáron; de egyébként is úgy beszélt, mint aki vigasztalni akarja Augustust, s ez, mondhatom, kellemes meglepetésemre szolgált. Mindjárt reménykedni is kezdtem, hogy Peters segítségével talán végül még vissza is foglalhatjuk a briget; gondolatomat az első adódó alkalommal megosztottam Augustusszal, aki szintén elképzelhetőnek tartotta a dolgot, de azért a legnagyobb óvatosságra intett, mivel szerinte a félvér jóindulata csupán hirtelen támadt szeszély lehetett; s valóban nehéz is lett volna megmondani, hogy vajon csakugyan birtokában van-e józan ítélőképességének. Körülbelül egy óra múlva Peters is felment a fedélzetre, és délig vissza se jött, amikor is egy jókora darab sózott marhahúst és egy adag pudingot hozott Augustusnak. Miután újra magunkra maradtunk, magam is jól belaktam a menázsiból, azt azonban nem kockáztattam meg, hogy a rekeszfalon is átmásszam. Aznap már senki sem háborgatott bennünket, mikor pedig beesteledett, átmásztam Augustus ágyába, ahol mélyen és édesen aludtam, amíg kevéssel napkelte előtt Augustus fel nem költött, mivel mozgolódást hallott a fedélzetről, és én sürgősen visszavonultam rejtekhe-

lyemre. Amikor kivilágosodott, megvizsgáltuk Tigrist és megállapítottuk, hogy már jószerével vissza is nyerte régi erejét, s a veszettségnek sem mutatta semmi jelét, sőt mohón, látható élvezettel lefetyelte fel a vizet, amit elébe tettünk. Estére pedig étvágya, elevensége is a régi volt. Különös viselkedésének nyilván nem veszettség, hanem a raktár fertőzött levegőjének belégzése lehetett az oka. Ekkor örültem csak igazán, hogy nem hagytam ott a ládában, hanem ragaszkodtam hozzá, hogy magunkkal hozzuk. Aznap egyébként június harmincadikára virradtunk; tizenhárom nap telt el azóta, hogy a *Grampus* útra kelt Nantucketből.

Július másodikán megint lejött az első tiszt, részegen, mint rendesen, épp csak ezúttal olyan szívélyes volt, hogy alig lehetett ráismerni. Odalépett Augustus ágyához, megveregette barátom vállát, és megkérdezte tőle, hogy vajon ha szabadon engedi, rendesen fog-e most már viselkedni és hajlandó-e megígérni, hogy soha többet nem ólálkodik a tiszti kabinok környékén. Barátom természetesen mindenre igennel felelt, mire a gazember előhúzott kabátja zsebéből egy palack rumot, megkínálta vele Augustust, majd kiszabadította kötelékeiből és a bilincset is levette róla. Mindketten felmentek a fedélzetre és én körülbelül három óra hosszat nem láttam Augustust. Azzal az örömhírrel tért vissza hozzám, hogy engedélyt kapott tetszése szerint járni-kelni a főárboc és az orrfelépítmény között, és hogy hálóhelyéül a legénységi szállást jelölték ki, ahol eddig is tartózkodott. Az örömhíren kívül kiadós és ízletes vacsorát is hozott, valamint bőséges vízkészletet. A *Grampus* még akkor is a Zöld-foki-szigetek felől közeledő hajóra várva cirkált, s a láthatáron fel is tűnt egy vitorla, amelyről úgy gondolták, hogy alighanem azonos lesz kiszemelt zsákmányukkal. Mivel a következő nyolc nap eseményei nem bírnak különösebb fontossággal és nem is játszanak semminő közvetlen szerepet elbeszélésemben, csupán napló formájában fogok beszámolni róluk, mert nélkülük mégsem volna teljes a történetem.

Július 3. - Kaptam Augustustól három pokrócot, melyekből kényelmes ágyat vetettem magamnak rejtekhelyemen. Az egész nap folyamán senki sem jött le a legénységi szállásra, barátom kivételével. Tigris a nyílás előtti ágyban helyezkedett el és kábultan, mély álomban töltötte a napot; úgy látszik, mégsem épült fel még egészen. Estefelé hirtelen szélroham kapott a vitorlákba, még mielőtt bevonhatták volna őket, úgyhogy kis híján felborultunk. Szerencsére rögtön el is ült a szél, s így azonkívül, hogy az előderékvitorla meghasadt, nagyobb baj nem történt. Dirk Peters egész nap feltűnően nyájas volt Augustusszal és hosszan mesélt neki a Csendes-óceánról meg a déltengeri szigetekről, melyeken már többször megfordult. Megkérdezte, vajon nem volna-e kedve a zendülőkkel tartani, ha afféle felfedező utat meg kéjutazást tennének azon a vidéken; hozzátette még, hogy a legénység egyre inkább hajlik az első tiszt javaslatára. Augustus úgy gondolta, a leghelyesebb lesz, ha azt feleli, hogy ezer örömmel vállalkozna efféle kalandra. Más választása nemigen volt, a kalózkodásnál pedig szinte bármi vonzóbbnak tűnt.

Július 4. - A látóhatáron felbukkant hajóról kiderült, hogy liverpooli illetőségű kis brig, s ezért háborítatlanul továbbengedték. Augustus ideje java részét a fedélzeten töltötte, hogy így iparkodjék lehetőleg minél többet megtudni a zendülők terveiről. Nézeteltéréseik gyakran heves és vad vitában robbantak ki; az egyik összetűzés során Jim Bonnert, az egyik szigonyost a tengerbe dobták. Az első tiszt pártja egyre erősödött. Jim Bonner a szakács párthíve volt, akárcsak Peters.

Július 5. - Napkelte tájt erős északi szél kerekedett, amely délre viharossá fokozódott; az előtörzsvitorla és a viharvitorla kivételével minden vitorlánkat be kellett vonnunk. Az előderékvitorla bevonása közben egy Simms nevű közember, aki különben szintén a szakács híve volt, részegen a tengerbe zuhant és vízbe fúlt; mentésére kísérlet sem történt. A

fedélzeten tartózkodó személyek száma ezzel tizenháromra csappant: Dirk Peters; Seymour, a néger szakács; bizonyos Jones; bizonyos Greely; Hartman Rogers és William Allen, akik a szakács pártján álltak, valamint az első tiszt, akinek a nevét sose sikerült megtudnom; Absalom Hicks; bizonyos Wilson; John Hunt és Richard Parker, akik viszont az első tiszthez húztak - és persze Augustus meg jómagam.

Július 6. - A vihar meg-megújuló esővel kísért szélrohamai egész nap tartottak. Az eresztékeken jócskán szivárgott víz a hajófenékbe, úgyhogy az egyik szivattyút folyamatosan működtetni kellett; Augustust is befogták a munkába. Szürkületkor egy nagy hajó haladt el a közvetlen közelünkben, de csak akkor vették észre, amikor már csak kőhajításnyira voltunk egymástól. A zendülők úgy gondolták, hogy ez lehet az a hajó, amelyre mostanáig vártak. Az első tiszt megpróbált átkiabálni az elhaladó hajónak, a választ azonban elnyelte az orkán bömbölése. Tizenegy órakor egy hatalmas hullám betört a fedélközbe, elsodorva a bal oldali párkány egy darabját és más kisebb károkat is okozva. Hajnal felé csillapodni kezdett a szél, és mire megvirradt, már alig fújt.

Július 7. - Egész nap hatalmas hullámok hömpölyögtek a tengeren, s a brig, mivel rakomány híján igen könnyű volt, dióhéjként hánykolódott tarajukon; mint búvóhelyemen jól hallottam, a raktérben több minden elszabadulhatott a helyéről. Tengeribeteg lettem és erősen szenvedtem tőle. Peters hosszú beszélgetést folytatott Augustusszal és elmondta neki, hogy két embere, Greely és Allen, átállt az első tiszt pártjára; elhatározták, hogy kalózkodásra adják magukat. Különféle kérdéseket tett fel Augustusnak, melyeknek értelmét barátom akkor még nem tudta pontosan kivenni. Az este folyamán rohamosan nőtt a hajófenékbe szivárgó víz mennyisége; nem sokat lehetett ellene tenni, mivel a viharban meglazult eresztékeken szivárgott be. Az orrtőke elé kötöttek egy kötelekkel megerősített vitorlát, ami valamelyest gátolta a szivárgást, úgyhogy a szivattyúk lassan úrrá lettek a helyzeten.

Július 8. - Virradatkor enyhe keleti szél kelt; az első tiszt délnyugatnak fordította a brig orrát, hogy a Nyugat-indiai-szigetek között kalózkodásba fogjon. Sem Peters, sem a szakács nem tiltakozott - legalábbis Augustus jelenlétében. A Zöld-foki-szigetekről várható hajó megtámadásáról letettek. A szivárgáson sikerült úrrá lenni - már csak egy szivattyú dolgozott, az is csak háromnegyed óránként. Az orrtőke alól is felhúzták a vitorlát. Két kis szkúnerrel találkoztunk.

Július 9. - Szép idő. Az egész legénység a párkány kijavításán dolgozik. Peters ismét hosszú beszélgetést folytatott Augustusszal; sokkal nyíltabban beszélt, mint eddig bármikor. Elmondta, hogy nincs az a hatalom, amely rávehetné, hogy kalóznak álljon, és még arra is célzást tett, hogy azt tervezi, átveszi az első tiszttől a hajó parancsnokságát. Megkérdezte barátomat, hogy számíthat-e a segítségére, ha erre sor kerülne. Augustus habozás nélkül igennel felelt. Peters erre azt mondta, hogy kipuhatolja, társai mit szólnának ehhez a fordulathoz, és azzal elment. Aznap többé nem adódott alkalom, hogy Augustus bizalmasan szóljon Petersszel.

Hetedik fejezet

Július 10. - Egy Rióból Norfolkba tartó briggel találkoztunk. Az idő ködös, kelet felől enyhe, változékony szél fúj. Ma meghalt Hartman Rogers; még nyolcadikán megivott egy pohár grogot, ami után heves görcsök fogták el. Hartman Rogers a szakács párthíve volt, és Peters nagyon számított a segítségére. Bizalmasan közölte Augustusszal, hogy szerinte az első tiszt megmérgezte Rogerst, és hogy ezentúl résen lesz, mert tudja, ha nem vigyáz, most már

hamarosan őrá kerül a sor. Pártja immár csak belőle, Jonesból és a szakácsból állt - a másik párt viszont öt tagot számlált. Jonesnak már megemlítette, hogy esetleg átvenné a parancsnokságot az első tiszttől; olyan hűvös fogadtatásra talált azonban, hogy nem merte erőltetni a dolgot és a szakácsnak már nem is szólt. Még szerencse, hogy ilyen körültekintő volt, mert még ugyanaznap délután a szakács bejelentette, hogy ő is az első tiszttel tart, és át is állt a másik pártra; Jones pedig valami civakodás közben megfenyegette Peterst, hogy elárulja az első tisztnek, milyen tervet forral ellene. Nyilvánvalóvá lett, hogy több vesztegetni való idő nincsen, és Peters közölte is Augustusszal, hogy elhatározta, ha a barátom vele tart, ő minden kockázatot vállalva megpróbálja hatalmába keríteni a hajót. Barátom biztosította, hogy készséggel támogatja bármi efféle tervben, s mivel úgy ítélte, kedvező a pillanat, közölte Petersszel, hogy én is a hajón vagyok. A félvér meglepetésénél talán csak az öröme volt nagyobb, Jonesra ugyanis nemigen számíthatott, sőt magában már voltaképp az ellenfélhez sorolta. Haladéktalanul lejöttek a legénységi szállásra, Augustus a nevemen szólított, és amikor előjöttem, összeismertetett Petersszel. Elhatároztuk, hogy az első adandó alkalommal megpróbáljuk elfoglalni a hajót, de a tervünket Jones előtt is titkolni fogjuk. Siker esetére az volt az elképzelésünk, hogy befutunk az első kikötőbe és átadjuk a hajót a hatóságoknak. Peters csendes-óceáni terve füstbe ment, amikor hívei magára hagyták - ez a kaland ugyanis megfelelő létszámú legénység nélkül kivihetetlen volt; ezek után pedig a félvér csak abban reménykedhetett, hogy a bíróság felmenti beszámíthatatlansága miatt (nekünk ünnepélyesen megesküdött, hogy csak átmenetileg zavart elmeállapota hatására csatlakozott a zendülőkhöz), vagy ha mégis bűnösnek találtatik, Augustus és jómagam olyan mentő vallomást teszünk majd, amelyre bizonyosan kegyelmet kap. Idáig jutottunk tárgyalásunkban, amikor „Mindenki a fedélzetre!” és „Vitorlát bevonni!” kiáltás szakította félbe bizalmas együttlétünket; Peters és Augustus hanyatt-homlok rohant fel a fedélzetre.

Mint máskor is, a legénység szinte az utolsó emberig holtrészeg volt, és mire üggyel-bajjal bevonták volna a vitorlákat, egy hevesebb széllökés már az oldalára fektette a briget. Minthogy azonban sikerült széllel szembe fordítani, a hajó végül is visszanyerte egyensúlyát, jóllehet csak azon az áron, hogy a fenéktér jócskán megtelt vízzel. Alig múlt el a veszély, máris jött a következő széllökés, aztán közvetlenül utána még egy - ezek azonban már nem tettek kárt bennünk. Minden jel szerint nagy vihar készülődött és nemsokára valóban a nyakunkba is szakadt; tomboló dühvel tört ránk észak-északnyugati irányból. Igyekeztünk mindent biztonságba helyezni, aztán bevontunk minden vitorlát és csupán a jórészt felcsavart orrvitorlát hagytuk fenn. Az éjszaka közeledtével egyre erősödött a vihar, melyet heves hullámverés kísért. Ekkor Peters és Augustus újra lejött az orrfelépítménybe, és folytattuk a megbeszélést.

Mindhárman egyetértettünk abban, hogy tervünk megvalósítására nem is igen remélhetünk a mostaninál kedvezőbb pillanatot, mikor valószínűleg senki sem számít efféle meglepetésre. Minthogy hajónk bevont vitorlákkal hányódott, egyelőre manőverezni nem kellett, hiszen erre csak a jó idő visszatérte után kerülhetett sor, amikor is, ha kísérletünk sikerrel jár, egy vagy esetleg két foglyunk segítségével könnyen kikötőbe irányíthatjuk a hajót. Legfőbb gondunk a túlerő volt. Mi csak hárman voltunk, a tiszti kabinokban tanyázó ellenség pedig kilenc főt számlált. Azonkívül a hajón található fegyverek is mind az ő birtokukban voltak, kivéve két kis pisztolyt, melyeket Peters előrelátóan magához vett, meg az ő hatalmas tengerésztőrjét, amit mindig az övébe tűzve hordott. Továbbá bizonyos jelekből ítélve - abból például, hogy a hajó felszereléséhez tartozó csákányok, csáklyák mind eltűntek szokásos helyükről - félő volt, hogy az első tiszt gyanút fogott, legalábbis Peterst illetőleg, és bizonyára nem fog habozni, ha alkalma kínálkozik megszabadulnia vetélytársától. Mindazonáltal az is nyilvánvaló volt, hogy akármint határozzunk is, elhamarkodottan nem szabad belevágnunk tervünk végrehajtásába.

Oly kicsiny volt esélyünk a sikerre, hogy a legnagyobb óvatossággal és körültekintéssel kellett eljárnunk.

Peters azt javasolta, hogy felmegy a fedélzetre, beszélgetésbe elegyedik az őrszemmel (Allennel), és közben lesi az alkalmat, mikor tudja feltűnés nélkül átdobni a párkányon; ezután Augustus és én felmegyünk a fedélzetre, felfegyverkezünk valami alkalmas tárggyal, és hármasban rohammal elfoglaljuk a kabinlejárót, mielőtt még bármi néven nevezendő ellenállásra egyáltalán sor kerülhetne. Én elleneztem a tervet, mert nem hittem, hogy az első tiszt (aki igen ravasz és körmönfont fickó volt, hacsak épp rá nem tört valamelyik babonás hiedelme) ilyen könnyen hagyja majd csapdába ejteni magát. Maga az a tény is, hogy őrszemet állított a fedélzetre, arra utalt, hogy nagyon is résen van - viharban, bevont vitorlákkal hányódó hajón ugyanis általában csak a legszigorúbb fegyelmet tartó kapitányok állítanak őrszemet.

Minthogy olvasóim java része valószínűleg sohasem járt még tengeren, úgy vélem, helyénvaló, ha elmagyarázom, milyen a hajó állapota, ha viharban bevont vitorlával vesztegel. Ezt a különleges manővert különböző módokon lehet végrehajtani, és a kapitányok különböző okokból folyamodnak hozzá. Enyhe szélben is sor kerülhet rá, ilyenkor csupán a hajó haladásának fékezése vagy megállítása a cél, hogy ekképp bevárjanak egy másik hajót vagy valamely egyéb úszó tárgyat. Teljes vitorlázattal rendszerint úgy hajtják végre a manővert, hogy a vitorlázat egy részét szembefordítják a széllel, miáltal az ereje visszafelé fogja hajtani a hajót, következésképp hamarosan nyugvó helyzetbe kerül. Jelen esetünkben azonban tomboló viharban kellett végrehajtani a manővert. Erre akkor kerül sor, ha ellenszél fúj, ráadásul olyan erővel, hogy minden vitorlát be kell vonni, mert a jármű felborulással fenyeget; néha pedig olyankor is, ha, bár hátszél fúj, az erős hullámverés miatt nem tudjuk kihasználni. Ha ugyanis hagyjuk, hogy hajónk heves hullámverésben viharos széllel száguldjon a tengeren, ebből rendszerint több kár származik, mint haszon, mivel a taton átcsapó hullámokkal sok víz áramlik a hajó belsejébe, amit néha az a mennyiség is tetéz, amely a hullámvölgyekbe alábukó hajóorrnál zúdul be. Ilyen körülmények között ezért általában tartózkodnak is ettől a manővertől, hacsak valamely szükség elkerülhetetlenné nem teszi. Gyakran előfordul azonban - ha például olyan féktelenül tombol az orkán, hogy foszlányokká szaggatná a vitorlát, melyet azért vonnánk fel, hogy segítségével hajónkat szembefordítsuk a széllel, vagy pedig mert a hajótest tervezője rosszul számította ki a bordák ívét, vagyis ha valamely okból nem sikerül végrehajtanunk a tervbe vett manővert -, hogy nincs más választásunk, mint hagyni, hadd fusson hajónk versenyt a széllel.

Attól függően, hogy milyen a hajó szerkezete, felépítése, különféle módszerek ismeretesek a kérdéses manőver viharban történő végrehajtására. Némely hajó az előtörzsvitorla alatt áll meg a legbiztosabban, és tudomásom szerint ennek használata a legelterjedtebb. Nagy hajóknak külön vitorlájuk is van erre a célra, az úgynevezett viharvitorla. Általában azonban az orrvitorla egyedül is megteszi - néha az előtörzsvitorlát is kibontják melléje, esetleg nem teljesen, de előfordul, hogy valamelyik hátsó vitorlát is felvonják. Általános tapasztalat szerint az előderék-vitorlák a legalkalmasabbak erre a célra. A *Grampus* is többnyire félig kibontott előderék-vitorlával vesztegelt.

A veszteglő hajó igyekszik szélbe fordulni, de csak épp annyira, hogy a szél a hajó hosszanti tengelyére keresztbe fordított viharvitorlát kitöltse. Ha ez sikerül, akkor a hajó néhány fok eltéréssel merőlegesen áll a szélirányba, a hullámok nyomását pedig természetesen szél felőli oldalon kapja. Jól megépített jármű ebben a helyzetben akármekkora vihart átvészel a legénység különösebb beavatkozása nélkül. A kormányszerkezetet általában rögzítik, noha ez merőben fölösleges (legfeljebb azért nem, mert a szabadon imbolygó kormányrúd fülsike-

títően nyikorog), hiszen a veszteglő hajó mozgására a kormánylapátnak semminő hatása nincs. Sőt, valójában még helyesebb is rögzítetlen hagyni a kormányrudat, mert ha netalán a kelleténél szorosabbra kötjük, könnyen előfordulhat, hogy a hullámok, mivel így semmi játéka sincs, elsodorják a lapátot. Amíg a vitorla kitart, a jól megtervezett hajó megtartja helyzetét és olyan biztonsággal lovagolja meg a hullámokat, mintha csak eleven, gondolkodó lény volna. Ha azonban a szél olyannyira erős, hogy magát a viharvitorlát is szétszaggatja (amire közönséges körülmények között csak a hurrikán képes), akkor már közvetlen veszedelem fenyeget. Vitorla nélkül, oldalvást sodródva hullámok tehetetlen játékszere a hajó: ilyenkor nemigen van más hátra, mint gyorsan szélbe állni és lesni az alkalmat, mikor húzhatunk fel néhány vitorlát. Némelyik hajó viharvitorla nélkül is tud vesztegelni, ezek azonban rendszerint igen megbízhatatlanul viselkednek.

E kitérő után térjünk vissza történetünkhöz. Az első tisztnek nem volt szokása, hogy fedélzeti őrszemet állítson, amikor a hajó viharban vesztegelt; az, hogy ettől most eltért, valamint a csákányok és csáklyák eltűnése meggyőzően bizonyította, nagyon is résen vannak, és aligha sikerül rajtuk ütnünk, mint Peters javasolta. Valamit azonban mindenképp tennünk kellett, méghozzá mihamarább, hiszen kétségtelen, hogy ha gyanúba fogják Peterst, nem sokat teketóriáznak, hanem elteszik láb alól alkalomadtán, márpedig amint elül a vihar, alkalom is fog adódni, vagy ha nem, hát majd teremtenek.

Ekkor Augustus azzal állt elő, hogy ha Peters bármi ürüggyel valamilyen mód el tudná távolítani azt az ócska horgonyláncot, amely az ő régi kabinjában épp a rejtekajtó fölött hever, akkor talán a raktér felől mégiscsak meglephetnénk őket; rövid töprengés után be kellett azonban látnunk, hogy amíg ilyen hevesen hánykolódik a hajó, ez az elképzelés is kivihetetlen.

Szerencsére nekem végül eszembe jutott, hogy az első tiszt babonásságát és rossz lelkiismeretét kellene kihasználnunk. Olvasóim talán még emlékeznek, hogy aznap reggel meghalt a legénység egyik tagja, Hartman Rogers, aki két napja megivott egy pohár vízzel hígított szeszt, és azóta görcsökben fetrengett. Peters elmondotta, hogy meggyőződése szerint Rogerst az első tiszt mérgezte meg, sőt ezt alá is tudja támasztani megcáfolhatatlan érvekkel, melyeket azonban nekünk minden unszolás ellenére sem volt hajlandó elmondani - ez az érthetetlen, kerek visszautasítás egyébként tökéletes összhangban volt sajátos jelleme egyéb, nemkülönben érthetetlen vonásaival. Nos, akár volt Petersnek több vagy jobb oka, mint nekünk magunknak, hogy bűnösnek tartsa az első tisztet, akár sem, minket hamar meggyőzött gyanúja alapos voltáról, és el is határoztuk, hogy eszerint fogunk cselekedni.

Rogers körülbelül délelőtt tizenegy órakor lehelte ki lelkét, heves görcsök közepette; néhány perccel a halál bekövetkezte után teteme olyan iszonytató látványt nyújtott, amihez foghatóban azóta sem volt részem. Hasa irtózatosan felpuffadt, akárcsak a hetekig víz alatt hányódó vízbe fúltaknak. Két keze is hasonló állapotban volt, az arca meg épp ellenkezőleg, mintha összezsugorodott, megtöppedt volna, holtában fehér lett, akár a meszelt fal, két-három virítóan véres folt kivételével, melyek az orbánc foltjaira emlékeztettek; az egyik átszelte egész arcát s a fél szemét is eltakarta mintegy vörös bársonykendő gyanánt. A hátborzongató hullát délben hozták fel a fedélzetre, és már épp a tengerbe akarták vetni, amikor ráesett az első tiszt pillantása (akkor látta először), s vagy bűntudattól indíttatva, vagy a látványtól elborzadva, megparancsolta embereinek, hogy varrják be Rogerst függőágyába és a tengerésztemetés szertartása szerint bocsássák alá a habokba. A parancs kiadása után nyomban lement a kabinba, mintha csak attól félne, hogy véletlen újra áldozatára eshet pillantása. Még tartottak a temetés előkészületei, amikor dühödt erővel hirtelen ránk támadt az orkán, és az embereknek egyelőre sürgősebb dolguk akadt. A holttestet, melyre többé senkinek sem volt gondja, a

fedélzetre zúduló hullámok magukkal sodorták a bal oldali vízlevezető vályúba, s a történet idején is ott hánykolódott, ahogy a brig hullámról hullámra bukdácsolt a viharban. Miután megállapodtunk a terv részleteiben, azonnal hozzáláttunk megvalósításához. Peters felment a fedélzetre, ahol, mint várta is, nyomban elébe toppant Allen, akinek mint őrnek, nyilván az volt a legfontosabb feladata, hogy az előfelépítményt szemmel tartsa. A gazember sorsa azonban gyorsan és csöndesen beteljesedett; ugyanis Peters, aki színleg úgy közeledett feléje, mintha csak meg akarná szólítani, torkon ragadta, és mire segítségért kiálthatott volna, már át is hajította a párkányon. Miután végzett az őrrel, Peters leszólt nekünk, és erre mi is felmentünk a fedélzetre. Mindenekelőtt fel kellett fegyverkeznünk valamivel, de nemigen keresgélhettünk, mert valahányszor hullámvölgybe zuhant a hajó, hatalmas víztömeg zúdult át a fedélzeten, ahol ezért csak erősen megkapaszkodva lehetett közlekedni. Mindazonáltal sietnünk kellett, mert bármelyik pillanatban várható volt, hogy megjelenik az első tiszt, hogy megindítsa a szivattyúkat, hiszen az eresztékeken nyilván sebesen szivárgott befelé a víz. Némi keresgélés után beletörődtünk, hogy a két szivattyúkarnál alkalmasabb fegyvert úgysem találunk, s így az egyiket Augustus vette magához, a másikat pedig én. Miután ekképp felfegyverkeztünk, lehúztuk a halott ingét, a tetemet pedig a tengerbe lódítottuk. Peters és én lementünk a legénységi szállásra, Augustust pedig fönn hagytuk a fedélzeten őrködni; ugyanott foglalt őrhelyet, ahol az imént még Allen állt s mivel háttal fordult a kabinlejáratnak, aki onnan nézte, könnyen az eredeti őrszemnek hihette.

Én eközben odalenn hozzáláttam, hogy Rogers tetemének álcázzam magam. A hulláról lehúzott ing nagy segítségünkre volt ebben, jellegzetes, könnyen felismerhető ruhadarab lévén; valójában nem is ing, hanem afféle bő zubbony volt, amit a megboldogult a ruhája fölött viselt. Kék vászonból készült, amit széles, keresztirányú csíkok tarkítottak. Miután ezt magamra vettem, elöl még jól ki kellett tömni, hogy minél jobban emlékeztessen a borzalmasan eltorzult halott püffedtségére. Néhány, az ágyakról összeszedett lepedő és takaró segítségével sikerült is elérni a kívánt hatást. A hasonlóság kedvéért kezemre fehér gyapjúkesztyűt húztam, előzőleg azonban ezt is jól kitömködtem rongyokkal. Ezután Peters hozzálátott, hogy megfelelően kifessen; arcomat alaposan bedörzsölte fehér krétaporral, majd az egyik ujját megvágta s a kiserkedő vérrel vörös foltokat festett rá. A szemet is elfedő széles sávról sem feledkeztünk meg, és mondhatom, végül valóban félelmetes látványt nyújtottam.

Nyolcadik fejezet

Belepillantottam a falon függő tükörcserépbe és a lámpás méla fényénél magam is beleborzadtam a látványba, amikor pedig erre felidéződött bennem a valóságos Rogers iszonyatos hullája, olyan reszketés fogott el, hogy alig is bírtam rászánni magam szerepem eljátszására. Tétovázásra azonban nem volt idő, összeszedtem magam és fölmentem Petersszel a fedélzetre.

Odafönn minden változatlan volt, s mi hárman a párkány árnyékába húzódva a kabinlejáróhoz lopakodtunk. Az ajtó félig nyitva állt; az utolsó lépcsőfokra helyezett fatuskók megakadályozták, hogy becsukódjék, vagy hogy valaki hirtelen rájuk csapja - vagyis résen voltak. Az ajtó sarokpántjai mellett azonban beleshettünk és jól megfigyelhettük az egész belső teret. Igazolódott, mennyire okosan tettük, hogy meg sem próbáltunk rajtuk ütni; a gazemberek ugyanis szemlátomást épp erre számítottak. Egy kivételével valamennyien ébren voltak, s az az egy is épp a lépcső aljában aludt, muskétáját keze ügyében tartva. A többiek az ágyakból összehordott derékaljakon üldögéltek, a helyiség közepén. Láthatólag komoly társalgásba merültek, s jóllehet két üres korsó meg néhány szerte heverő ónpohár arra utalt, hogy most is

italoztak, ezúttal korántsem voltak annyira részegek, mint általában. Valamennyiüknél volt tőr, talán kettejüknél pisztoly is, az egyik ágyon pedig, a kezük ügyében, halomban hevertek a muskéták.

Egy darabig hallgatóztunk, mert még nem volt határozott tervünk, miként cselekedjünk - azonkívül, hogy a támadás pillanatában fel fog bukkanni Rogers kísértete, ami remélhetőleg megbénítja majd az ellenállást. Kalóz terveiket beszélték meg, de csak annyit sikerült tisztán kivennünk az elkapott szófoszlányokból, hogy egyesülni akarnak a *Darázs* nevű fregatt legénységével, sőt lehetőség szerint magát a hajót is szeretnék megkaparintani, hogy aztán valami nagyobb szabású vállalkozásba kezdjenek, ennek részleteit azonban egyikünk sem tudta kihámozni szavaikból.

Egyikük szóba hozta Peters személyét, amire az első tiszt olyan mormogva válaszolt, hogy egyikünk sem értette a szavait, de aztán hangosan hozzátette, hogy „fel nem foghatja, miért van sülve-főve együtt a kapitány kölykével, és hogy szerinte az lenne a legokosabb, ha minél előbb a tengerbe hajítanák mindkettejüket". Erre senki sem adott választ, de azért nyilvánvaló volt, hogy senki sem ellenzi a javaslatot, Jones pedig láthatólag még meg is örült neki. Én egyre izgatottabban hallgattam a társalgást, annál is inkább, mert láttam, hogy sem Augustusnak, sem Petersnek nincsen semminő határozott elképzelése, mitévők legyünk. Mindenesetre eltökéltem magam, hogy drágán adom az életem, és bármi történjék, nem esem pánikba.

A kötélzet között süvítő szél s a fedélzeten is átcsapó hullámverés olyan fülsiketítő volt, hogy csak olyankor értettük pontosan a szavaikat, amikor egy-két pillanatra szélcsend támadt. Egy ízben például épp azt kaptuk el az első tiszt szavaiból, amikor megparancsolta az egyik emberének, hogy „eridjen előre és szóljon annak a két patkánynak, jöjjenek ide a kabinba, ahol rajtuk tudja tartani a szemét, mert nem szereti, ha háta mögött súgnak-búgnak a fedélzeten". Szerencsénkre épp ekkor olyan hevesen hánykolódott a hajó, hogy a parancsot csak némi késedelemmel lehetett végrehajtani. A szakács már épp fölkászálódott a földről, hogy értünk jöjjön, amikor akkora széllökést kaptunk, hogy azt hittem, az árbocot is elsodorja; a szakácson mindenesetre jókorát lódított, fejjel zuhant neki az egyik jobb oldali kajüt ajtajának, de olyan erővel, hogy beszakította, amiből persze nem kis kavarodás támadt. Szerencsére mi még idejében megkapaszkodtunk, így arra is volt időnk, hogy hanyatt-homlok visszaszaladjunk az előfelépítménybe és sebtében még valami tervet is kieszeljünk, amíg a küldönc megjelenik, aki azonban végül is csak a fejét dugta ki a kabinlejáró ajtaján. Onnan nem láthatta, hogy Allen nincs már a helyén, s ezért úgy teljesítette küldetését, hogy az orkánt túlharsogva odaordította neki az első tiszt parancsát, azzal, hogy adja át nekünk. Peters válaszolt neki elváltoztatott hangon, mire a szakács már bújt is vissza a kabinba, anélkül, hogy gyanút fogott volna.

Két társam felkerekedett és merészen lement a kabinba; Peters csak annyira húzta be maga után az ajtót, ahogy addig volt. Az első tiszt színleg nagy szívélyességgel fogadta őket és közölte Augustusszal, hogy mivel az utóbbi időben jól viselte magát, visszaköltözhet a kabinjába, és ezentúl teljes jogú társuknak fogják tekinteni. Fél pohár rumot töltött neki és megitatta vele. Mindezt én is jól láttam és hallottam, mert amint Peters becsukta az ajtót, én is követtem társaimat és elfoglaltam előbbi megfigyelőhelyemet. A két szivattyúkart is magammal vittem és az egyiket oda is készítettem az ajtó mellé, hogy szükség esetén kéznél legyen.

Igyekeztem lehetőleg úgy helyezkedni, hogy a hullámoktól is védve legyek, de a kabinban folyó eseményeket is szemmel tarthassam, és közben megpróbáltam összeszedni a bátorságomat, hogy majd amikor Peters megadja a jelet, melyben megállapodtunk, aláereszkedjem a zendülők közé. A félvér azon iparkodott, hogy a beszélgetést valamiképp a zendülés véres eseményeire terelje, és sikerült is elérnie, hogy hamarosan a tengerészek között ezerszám élő

babonák körül forgott a szó. Csak foszlányokat tudtam elcsípni a beszélgetésből, de az arcokon jól láttam, milyen hatást tesz az emberekre ez a téma. Az első tiszt például egyre nyugtalanabb lett, s amikor valaki megemlítette, milyen iszonyúan eltorzult Rogers a halálban, azt hittem, rögvest elájul. Peters mindjárt meg is kérdezte tőle, nem gondolja-e, hogy a legjobb volna azonnal a tengerbe vetni a tetemet, mivel igen hátborzongtató látványt nyújt, amint ott hányódik a vízlevezető csatornában. Erre már a lélegzete is kis híján elakadt a gazembernek és csak meregette a szemét, némán körülpillantva társain, némán rimánkodva nekik, hogy jelentkezzék már valaki, aki hajlandó volna vállalni ezt a feladatot. Egyikük sem moccant azonban, és a napnál világosabb volt, hogy idegeik a pattanásig feszültek. Ekkor Peters megadta a jelet. Fölrántottam az ajtót, szótlan lelépkedtem a lépcsőn és megálltam a kör közepén.

A körülményeket figyelembe véve egyáltalában nem meglepő, hogy a váratlan jelenés oly döbbenetes hatást keltett. Ha az emberek efféle jelenéssel találják szemközt magukat, általában nem fogadják el fenntartás nélkül a valódiságát, hanem valamelyes kétely mindig ott pislákol a tudatuk mélyén; valami reménység, ha halovány is, hogy csak csalás vagy tréfa áldozatai, s a jelenés valójában nem az árnyak világából érkezett látogató. Azt hiszem, bátran állíthatom, hogy az emberek szinte minden efféle vizitációt valamelyes kétkedéssel fogadnak, s hogy a jelenés keltette riadalom, mely esetenként akár halálos rémületté is fokozódhat, még ilyenkor sem annyira a látomás hitelességében való kétségtelen bizonyosságnak tulajdonítható, hanem valójában inkább a bizonytalanságnak, hogy talán csakugyan kísértetet lát az illető. A jelen esetben azonban, amint rögtön látni fogjuk, szemernyi kétely sem maradhatott a zendülőkben azt illetőleg, hogy a körükbe toppanó Rogers valóban maga volt a megelevenedett tetem vagy legalábbis annak valamely szellemképe. A vihar miatt a hajó gyakorlatilag megközelíthetetlen volt, s így bárminemű megtévesztés lehetősége oly szűk térre korlátozódott, hogy a tengerészek joggal gondolhatták, ennek minden módját és eshetőségét egyetlen szempillantással is fel tudják mérni. Huszonnegyedik napja voltak a nyílt tengeren s ezen idő alatt csak szóban érintkeztek más hajókkal. A legénység teljes létszámban összegyülekezett a kabinok előterében - mindenki, aki legjobb tudomásuk szerint a fedélzeten tartózkodott -, Allen, az őrszem kivételével; ő azonban hatalmasan megtermett ember volt (hat láb, hat hüvelyk magas), s így az a gondolat nyilván föl sem ötlött bennük, hogy esetleg ő toppant elébük a kísértet képében. Adjuk még hozzá mindehhez a vihar s a Peters kezdeményezte beszélgetés nyomasztó hangulatát, meg azt a hatást, amit maga az undorító tetem tett néhányukra a délelőtt folyamán, továbbá maszkom szinte tökéletes voltát és végül, hogy imbolygó, bizonytalan fényben láttak, hiszen a gerendára felakasztott hajólámpás vad táncot járt a viharban, hol rám villantva halovány, kísérteties fényét, hol meg sötétségbe burkolva egész alakomat, s akkor beláthatjuk, miért sikerülhetett még jobban is megtévesztenünk őket, mint reméltük volna. Az első tiszt felpattant fektéből, mint akit kígyó csípett, aztán anélkül, hogy akár egy szót is kiejtett volna a száján, holtan zuhant a kabin padlójára, és mivel épp ekkor megint nagyot lódított rajtunk egy hullám, már élettelenül, akár egy tuskó a sarokba hengeredett. A többi hét közül az első pillanatban csak háromnak maradt valamelyes lélekjelenléte. A másik négy úgy ült ott a padlón, mintha csak gyökeret vert volna - soha arcon ennél szánalmasabban riadt és kétségbeesett kifejezést! Ellenállást ekképpen csak hárman fejtettek ki, a szakács, John Hunt és Richard Parker, de nagyon elszántak ezek sem voltak. A két elsőnek említettet egyébként Peters golyói már az első pillanatban leterítették, Parkert pedig én sújtottam le a magammal hozott szivattyúkarral. Ezalatt Augustus felkapta az egyik ott heverő muskétát és mellbe lőtte az egyik zendülőt - bizonyos Wilsont. Most már csak hárman maradtak; csakhogy mostanra ezek is felocsúdtak a megdöbbenésből és már az is felderenghetett bennük, hogy szemfényvesztés áldozatai lettek, mert ugyancsak elszántan és dühödten küzdöttek, s csak Peters irtóztató testi erején múlott, hogy fölibénk nem kerekedtek.

Bizonyos Jones, valamilyen Greely és Absalom Hicks volt ez a három ember. Jones leteperte Augustust, késével több szúrást is ejtett barátom jobb karján, s előbb-utóbb bizonyosan megöli (mivelhogy hamarjában sem én, sem Peters nem tudtunk megszabadulni ellenfelünktől), ha az utolsó pillanatban be nem avatkozik még egy jó barátunk, akinek segítségére pedig nem is számítottunk. Ki más lett volna ez a nem várt jó barát, mint Tigris? Vészjóslón acsarogva rontott be a helyiségbe épp a legválságosabb pillanatban, s Jonesra vetve magát egyetlen másodperc alatt a földhöz szegezte a gazembert. Barátom azonban, bár támadójától megszabadult, sebei folytán nem sok segítséget nyújthatott nekünk, aminthogy én sem voltam teljes értékű harcos, mivel engem meg álöltözékem akadályozott a mozgásban. Szerencsére a kutya el nem engedte volna Jones torkát - a fennmaradó két emberrel pedig Peters már játszva megbirkózott, és ha kissé tágabb a hely, és a hajó sem hánykolódik olyan hevesen, hamarább is elbánt volna velük. Sikerült felkapnia egy súlyos zsámolyt és kiloccsantania vele Greely agyvelejét, aki épp rám akart lőni egy muskétából, majd a brig hánykolódása Hicks mellé lódította, akit torkon ragadott és irtóztató erejét megfeszítve, nyomban meg is fojtott. Így történt, hogy hatalmunkba kerítettük a briget, s az egész még addig se tartott, amennyi idő alatt az esetet most elmeséltem.

Ellenfeleink közül egyedül Richard Parker maradt életben. Olvasóim talán még emlékeznek rá, hogy ő volt az, akit mindjárt támadásunk elején leütöttem a szivattyúkarral. Most mozdulatlanul hevert a bezúzott kabinajtó előtt; amikor azonban Peters megérintette a cipője orrával, megszólalt és irgalomért könyörgött. Csupán a feje vérzett kissé, de egyébként meg sem sérült, hiszen az ütés csak elkábította. Föl is tápászkodott, s mi egyelőre, a biztonság kedvéért hátrakötöttük a kezét. Tigris akkor is dühösen acsargott a földre tepert Jones fölött, pedig abból már minden élet elszállt, mint megállapítottuk, amikor közelebbről szemügyre vettük, és megláttuk, hogy nyakán egy mély sebből, melyet nyilván a kutya éles fogai ütöttek rajta, valósággal patakzik a vér.

Időközben éjjeli egy óra lett, s odakinn irtóztatóan dühöngött a vihar. A brig érezhetően nehezebben küszködött a hullámokkal, mint máskor és halaszthatatlanná vált, hogy valamiképp könnyítsünk rajta. Minden nagyobb széllökésnél átcsapott rajtunk a hullám, s a kabinba is jócskán jutott a vízből, mivelhogy amikor lejöttem a lépcsőn, nyitva hagytam magam mögött az ajtót. A jobb oldali párkányt végig elsodorta a víz, akárcsak a konyhakalyibát és a mentőcsónakot. A főárboc pedig annyira nyögött és hajladozott a szélben, hogy félő volt, már nem bírja sokáig. Hogy több helyet nyerjenek a raktérben, rövidre szabták a tövét (tapasztalatlan hajóácsok folyamodnak néha ehhez a fölöttébb helytelen megoldáshoz), s ezért a nem kellő mélységig lenyúló árboc már kis híján kimozdult a helyéből. Bajaink betetőzéséül pedig kiderült, hogy a hajófenékben már hétlábnyi magasan áll a víz.

Feledtük a szerte heverő hullákat, és nyomban rohantunk a szivattyúkhoz - természetesen Parkert is eloldoztuk, hogy segítségünkre legyen a munkában. Augustus karját bekötöztük, amennyire sebtében lehetett, és ő megtette, ami tőle telt, de ez sajnos édeskevés volt. Az egyik szivattyú szakadatlan működtetésével annyit még így is sikerült elérnünk, hogy legalább nem emelkedett a vízszint. Minthogy összesen négyen voltunk, nagyon keményen kellett dolgoznunk; de azért nem csüggedtünk és alig vártuk a napkeltét, amikor majd, úgy gondoltuk, kivágjuk a főárbocot, hogy ezzel is könnyítsünk a hajón.

Így telt el az éjszaka kimerítő munkában, szívszorongató aggodalomban. Aztán végre megvirradt, de az orkán csöppet sem csitult, és nem is volt semmi jele, hogy fogytán volna az ereje. Első dolgunk az volt, hogy felvonszoltuk a fedélzetre a tetemeket és sorra a tengerbe löktük őket. Ezután következett a főárboc. A megfelelő előkészületek után Peters (a kabinban talált szekercével) kivágta az árbocot, mialatt mi többiek a feszítő- és tartókötéleknél

helyezkedtünk el. Amikor pedig a szél s a hullámok legközelebb megint oldalára döntötték a hajót, adott jelre elmetszettük a tartóköteleket, mire az egész hatalmas fa- és kötéltömkeleg a tengerbe csúszott, anélkül, hogy a hajóban nagyobb kárt tett volna. A brig érezhetően megkönnyebbült, helyzetünk azonban továbbra is igen kétes maradt, mivel hiába működtettünk most már egyszerre két szivattyút is, a hajófenékben megállíthatatlanul nőtt a vízszint, Augustus csekély segítsége pedig édeskeveset ért. Helyzetünk közben egyre romlott, a szél felőli irányból ugyanis akkora hullámok ostromolták a veszteglő *Grampus*-t, hogy több fokkal kitérítették a szélirányból, s mielőtt még visszaállhatott volna, újabb toronymagas hullám kapta oldalba olyan hatalmas erővel, hogy a hajó a vízszintig megdőlt. Ettől már a fenéksúly is megmozdult, méghozzá teljes tömegében (a rakomány már jó ideje szabadon hányódott), s néhány pillanatig azt hittük, immár semmi sem ment meg bennünket a felborulástól. Végül azonban mégiscsak kiegyenesedett a hajótest, bár kissé féloldalas maradt, mert a fenéksúly zöme nem csúszott vissza eredeti helyére, hanem baloldalt rekedt, vagyis a brig bal oldala olyan mélyre merült, hogy nem is lehetett tovább szivattyúznunk, amire persze már amúgy sem lettünk volna képesek, hiszen a kíméletlen igyekezetben tenyerünkről a véres húsig lefoszlott a bőr.

Noha Parker ellenezte, mi hozzáláttunk, hogy kivágjuk az előárbocot is, ami a hajó helyzete miatt csak nagy üggyel-bajjal sikerült. Zuhantában azonban magával sodorta az orrárbocot is, úgyhogy hajónk irányíthatatlan, csupasz koporsóvá változott.

Egyetlen okunk a bizakodásra az volt, hogy a nagyobbik csónakunk sértetlen maradt; egyelőre megkímélték a fedélzeten átcsapó hullámok. De nem sokáig; mert most, hogy már nem volt előárbocunk s következésképp előtörzsvitorlánk sem, amely viharvitorla gyanánt szolgált s valamelyest fékezte a hajó hánykolódását, a tengerár immár akadálytalanul söpört végig a fedélzeten, s öt percen belül leszaggatta a bal oldali párkányt, elsodorta a csónakot, és még a csörlőt is szilánkokká zúzta. Nos, ennél kilátástalanabb már nem is igen lehetett volna helyzetünk.

Déltájt egy-két jelből azt hittük, hogy valahára csitul a vihar, reményeinkben azonban keserűen csalatkoznunk kellett, néhány percnyi szünet után ugyanis kettőzött dühvel tört ismét reánk. Körülbelül délután négy órakor már akkora erővel tombolt a szél, hogy nem lehetett végigmenni a fedélzeten; s mire az éj leszállt, már abban sem igen reménykedhettünk, hogy akár csak reggelig is bírja még hajónk az iszonyú nyomást.

Közben hajónk gyomrában egyre emelkedett a vízszint, s éjféltájt már annyira voltunk, hogy a brig a fedélköz vonaláig merült. Nem sokkal utóbb a kormánylapát is odalett; egy hatalmas hullám oly magasra ragadta a hajót, hogy az egész tat kiemelkedett a vízből, majd alábukva akkora erővel zuhant vissza a tengerbe, mintha legalábbis zátonyra futottunk volna. Mi azt hittük, hogy a kormánylapát a végsőkig ki fog tartani, mivel a szokásosnál jóval erősebben megépített szerkezet volt; hozzá hasonlót nem is láttam, sem azelőtt, sem azóta. Gerincén jókora vaskarikák sorakoztak, akárcsak ezekkel szemközt, a fartőkegerendán; a két sor karikába karvastagságú kovácsoltvas rudat dugtak; ez tartotta a kormánylapátot, mely ekképp felfüggesztve szabadon mozoghatott. A ránk törő hullám erejéről bárki fogalmat alkothat, ha meggondolja, hogy a fartőkegerenda vaskarikáit, melyek a gerendát átfúrva, annak belső oldalán voltak rögzítve, egytől egyig kiszakította a tömör fából.

Még lélegzethez sem jutottunk a zuhanástól, mely az egész hajótestet megrázkódtatta, midőn akkora hullám zúdult át a fedélzeten, amelyhez foghatót azóta sem láttam; úgy elsodorta a kabinlejárat fölött álló bódét, hogy nyoma sem maradt, és a szabaddá vált lépcsőn lezúdulva színültig töltötte a hajó gyomrát vízzel.

Kilencedik fejezet

Szerencsénkre még az éjszaka beállta előtt szorosan a horgonyemelő csörlő maradványaihoz kötöttük magunkat és igyekeztünk, amennyire csak lehetett, valósággal belesimulni a fedélzetbe. Csak ennek az óvatossági intézkedésnek köszönhettük életünket, hiszen a ránk zuhanó hatalmas víztömeg iszonyú súlya mind a négyünket elkábított, sőt kis híján meg is fulladtunk alatta, mire visszaömlött a tengerbe. Én, amint lélegzethez jutottam, kiáltva szólítottam társaimat, de csak Augustus válaszolt: - Végünk van, az Úr legyen irgalmas lelkünknek. - Aztán lassan másik két társam is magához tért. Ők igyekeztek lelket önteni belénk, mondván, hogy nincs még veszve minden, mert a rakomány természetéből következőleg elsüllyedni nem fogunk, a vihar reggelre pedig minden bizonnyal kitombolja magát. E szavakra új élet költözött belém; mert bármily furcsa is, az a kézenfekvő gondolat, hogy egy üres olajoshordókkal rakott hajó semmiképp sem süllyedhet el, bennem addig fel sem merült, és attól rettegtem a leginkább, hogy egykettőre összecsapnak fölöttünk a hullámok. Ahogy újraéledt bennem a remény, igyekeztem minden alkalmas pillanatot kihasználni, hogy megerősítsem a köteleket, melyekkel a csörlő maradványaihoz fűztem magam, és hamarosan észrevettem, hogy társaim is ezzel foglalatoskodnak. Az éj olyan fekete volt, hogy feketébb már nem is lehetett volna, a körülöttünk tomboló vihar süvöltését, félelmetes káoszát pedig meg sem próbálom leírni. Hajónk immár a víz szintjéig merült, tornyosuló hullámhegyek taréja vett körül, melynek tajtékja pillanatonként végigsöpört a fedélzeten. Nem túlzás, ha azt állítom, hogy legföljebb ha minden harmadik másodpercben került víz fölé a fejünk, és jutottunk lélegzethez. Szorosan egymás mellett feküdtünk, mégis elvétve pillantottuk csak meg egymást, aminthogy nem sokat láttunk a hajóból sem, melynek fedélzetén oly tehetetlen hányódtunk. Teli torokból kiáltva szólongattuk egymást, így próbálva ébren tartani a reménységet és lelket önteni abba, akinél a legjobban elkélt a bátorítás. Sebesülése miatt Augustusért aggódtunk a legjobban; késszúrásoktól erőtlen jobbjával aligha tudhatta kellő biztonsággal megkötni magát, s ezért folyton attól rettegtünk, társunkat szemünk láttára sodorja el a hullám, arra azonban nem is gondolhattunk, hogy a segítségére legyünk. De szerencsére ő mindnyájunknál kedvezőbb helyzetben volt, mivel törzse épp a szétzúzott csörlő egy viszonylag épen maradt része alatt feküdt, amely jórészt megtörte a reá zúduló hullámok erejét. Ha nem kerül ily védett helyre (egyébként véletlenül sodródott ide, eredetileg éppenséggel olyan helyre kötözte magát, ahol nagyon is ki volt téve az elemeknek), akkor aligha éri meg a reggelt. Ebben a helyzetben valójában még szerencsés körülmény is volt, hogy a brig oly erősen oldalára dőlt, így ugyanis sokkal kisebb volt a lesodortatás veszélye, mint lett volna máskülönben. A hajó, mint már említettem, balra dőlt, méghozzá olyannyira, hogy a fedélzetnek mintegy a fele mindig víz alatt volt. A jobbról támadó hullámok ereje ekképp a hajó felemelkedő oldalán jórészt megtört, minket pedig, kik hasmánt, szorosan a fedélzetre simulva feküdtünk, jobbára már csak a tajték ért, balról pedig úgynevezett visszavert, másodlagos hullámokat kaptunk, azaz viszonylag gyengébb erejűeket, melyek - mivel igyekeztünk kis felületet nyújtani - nemigen tudtak belénk kapaszkodni, s nem is volt akkora lendületük, hogy kitépjenek kötelékünkből.

Ebben a félelmes helyzetben töltöttük az éjszakát, míg meg nem virradt, s a nappal világosságánál elénk nem tárult a teljes, iszonyú valóság. Hajónk már alig volt egyéb uszadékfánál, mely a hullámok kénye-kedvének kiszolgáltatva hányódott a tengeren; a vihar nemhogy csitult volna, hanem éppenséggel még mintha fokozódott is volna az ereje, s szinte már hurrikánként tombolt; úgy tűnt, semmi földi hatalom minket meg nem menthet. Órák

teltek néma szorongásban, minden percben vártuk, mikor pattannak el a testünket tartó kötelek, vagy mikor sodorja el a víz a csörlő utolsó maradványait is, mikor zúdul ránk a körülöttünk őrjöngő tenger valamelyik óriás hulláma, oly erővel nyomva alá a roncsot, hogy vízbe fúlunk, mire ismét a felszínre vetődik. Isten kegyelméből azonban mindeme veszedelmektől csodálatos mód megmenekültünk, sőt kimondhatatlan örömünkre déltájt a nap is kibukkant. Nem sokkal utóbb a szél ereje is érezhetően megfogyatkozott, és az előző este óta először, Augustus is megszólalt, azt tudakolva a hozzá legközelebb fekvő Peterstől, vajon van-e még valami reményünk a megmenekülésre. Minthogy a kérdésre nem jött válasz, valamennyien azt gondoltuk, hogy a félvér fekvő helyében vízbe fúlhatott; aztán legnagyobb örömünkre elhaló hangon bár, de mégiscsak megszólalt, hogy iszonyú fájdalmai vannak, annyira belevágódnak szorosra húzott kötelékei a gyomrába, és vagy sikerül valamiképp lazítania rajtuk, vagy hamarost elpusztul, mert sokáig már nem bírja a kínokat. Ettől újra kétségbe estünk, mert míg a tenger újra meg újra végigsöpört rajtunk, arra gondolnunk sem lehetett, hogy mi könnyítsünk helyzetén. Buzdítottuk, viselje erős lélekkel szenvedéseit, és ígértük neki, hogy az első adandó alkalommal megszabadítjuk kötelékeitől. Azt felelte, hogy ha nem kap hamarosan segítséget, már késő lesz; mire alkalom adódik, neki vége; néhány percig még hallgattuk nyögdelését, aztán elcsöndesedett, s mi azt hittük, kiadta lelkét.

Esteledvén már annyira elcsitult a hullámverés, hogy legföljebb ha ötpercenként csapott át egy-egy szél felőli hullám a roncs kiemelkedő oldalán, s a szél is alábbhagyott, bár még akkor is orkáni erővel fújt. Társaimnak órák óta a hangját sem hallottam és most aggódva szólítottam Augustust. Felelt, ám oly elhaló hangon, hogy nem is tudtam kivenni, mit mondhatott. Ezután Petershez, majd Parkerhez fordultam, de nem kaptam választ.

Nem sokkal ezután holmi önkívületfélébe estem, és kéjes képzelgések vonultak el lelki szemeim előtt; zöld koronájú fák, sárgán ringó búzaföldek, táncoló leányok menete, lovas katonák csapata és más effélék. Csak most visszagondolva fedezem fel, hogy ábrándképeim közös vonása a mozgás volt. Mozdulatlan álló tárgyat, például házat, hegyet egyet sem láttam, mindig csak szélmalmokat, hajókat, kiterjesztett szárnyú madarakat, léggömböket, lóháton ülő embereket, eszeveszetten száguldó kocsikat, és más mozgó dolgokat végeérhetetlen sorban. Mikor magamhoz tértem ebből a kábulatból, a nap, amennyire megállapíthattam, már vagy egy órája fenn járhatott az égen. Csak nagy nehezen tudtam visszaidézni a körülményeket és még jó darabig abban a szilárd meggyőződésben voltam, hogy továbbra is a brig rakterében vagyok ládám mellett, a közelben heverő Parkert pedig Tigrisnek hittem.

Amikor végre egészen felocsúdtam, örömmel állapítottam meg, hogy az orkán időközben szellővé szelídült, és a tenger is elcsendesedett, a hullámok pedig már csak a megdőlt fedélzet feléig futnak fel. A bal karomat tartó kötél megpattant, de elébb még könyékhajlatomban mélyen felhorzsolta a bőrt; jobb karom béna volt a zsibbadtságtól, kezem és csuklóm pedig ijesztően megdagadt a kötél szorításától, amely a vállamról csúszott le idáig, ahol aztán megszorult. A derekamat övező kötél is nagy fájdalmat okozott, olyan elviselhetetlenül szorosra húztam attól való félelmemben, hogy elsodorhatnak a hullámok. Körülpillantva társaimon, megállapítottam, hogy Peters még él, noha a dereka köré hurkolt vastag kötél olyan erővel szorította a vékonyát, hogy valósággal kettészelte a félvért; ahogy megmoccantam, Peters erőtlenül a kötélre mutatott. Augustus semmi életjelt nem adott, szinte kétrét görnyedve hevert keresztben az összezúzott csörlőn. Látván, hogy mozgok és élek, Parker megszólított, van-e annyi erőm, hogy kiszabadítsam, mert ha csak ennyire össze tudnám szedni magam, még menteni próbálhatnánk életünket, ám ellenkező esetben bizonyosan odaveszünk mindahányan. Azt feleltem neki, hogy még egy kicsit tartson ki, megpróbálom kiszabadítani. Benyúltam nadrágzsebembe, előhúztam zsebkésemet és számos hiábavaló próbálkozás után sikerült is kinyitnom pengéjét. Aztán bal kezemmel lefejtettem a jobbomat béklyózó kötelet,

végül pedig elmetszettem a derekamat szorító köteléket is. Mikor azonban fel akartam kelni fektemből, döbbenten tapasztaltam, hogy a lábam cserbenhagy, sőt nemcsak felállni nem tudok, de a jobb karomat sem bírom mozgatni. Szóltam Parkernak, aki azt tanácsolta, kapaszkodjam meg bal kezemmel a csörlőben és feküdjek néhány percig mozdulatlanul, amíg újra meg nem indul tagjaimban a vérkeringés. Megfogadtam a tanácsot, és valóban mindjárt oldódni kezdett a zsibbadás, olyannyira, hogy elébb az egyik lábamat, majd a másikat is meg tudtam mozdítani, és hamarosan bár csak részben, de a karom is engedelmeskedett már akaratomnak. Ekkor óvatosan, lábamat még kímélve, nem ránehezedve, odakúsztam Parker-hoz, elvagdostam kötelékeit, mire néhány perc múlva ő is tudta már mozgatni kezét-lábát. Ezután haladéktalanul Peters segítségére siettünk. A kötél elnyűtte a nadrágját, átvágott mindkét ingén és már a húsát is véresre horzsolta, mire elvágtuk. Alighogy megszabadult szorításától, nyomban megszólalt, sőt mozogni is tudott, méghozzá sokkal fürgébben, mint mi, ami nyilván annak tulajdonítható, hogy vére a seben át szabadon elfolyhatott, vagyis nem sűrűsödött össze.

Augustusról már nem is igen reméltük, hogy magához tér, mert semmi jelét nem adta az életnek, ám hozzálépve, örömmel láttuk, hogy csupán eszméletét vesztette a nagy vérveszteség következtében, mivel a kötést, amit sebesült karjára helyeztünk, a víz leszaggatta róla; a testét a csörlőhöz rögzítő kötelek pedig nem voltak oly szorosak, hogy halálát okozzák. Elvagdostuk kötelékeit, kihúztuk a csörlő roncsai alól és száraz, szél felőli helyre vittük, ahol végigfektettük a fedélzeten, oly mód, hogy a feje alacsonyabban legyen a testénél, majd pedig mindhárman dörzsölni kezdtük tagjait. Mintegy félórába telt, amíg magához tért, de csak másnap reggelre adta jelét, hogy felismer bennünket, és ereje lassacskán visszatérvén, tudott végre megszólalni. Mire sok üggyel-bajjal mindahányan megszabadultunk kötelékeinktől, jócskán beesteledett, az égen pedig ismét fekete felhők gyülekeztek, úgyhogy a legszörnyűbb szorongások közepette vártuk az éjt, mert ha megint viharos erejű szél kerekedett volna, kimerült állapotunkban bizonyosan odaveszünk. Szerencsénkre azonban a szél mérsékelt maradt egész éjszaka, a tenger sem hánykolódott szerfelett, s így bennünk egyre nőtt a reménység, hogy talán mégiscsak sikerül megmenekülnünk. Északnyugatról továbbra sem ült el a szél, de nem fújt nagy erővel, s így hideg sem volt. Augustust mindenesetre újra kikötöttük a fedélzet szél felőli oldalán, nehogy egy hirtelen támadó hullám lökésétől véletlen a vízbe csússzék, hiszen ahhoz még gyenge volt, hogy maga kapaszkodjék. Mi hárman már enélkül is biztonságban voltunk. Szorosan egymás mellé telepedtünk az összezúzott csörlő körül, egymást tartva a szerte heverő hosszabb-rövidebb kötéldarabokkal, és azon tanakodtunk, hogyan menekülhetnénk meg kétségbeejtő helyzetünkből. Sokat segített, hogy ruhánkat levetettük és kifacsartuk belőle a vizet. Amikor újra felöltöztünk, a ruha szinte száraznak tetszett és kellemesen melengetett, ami nem kis mértékben hozzájárult ahhoz, hogy újra visszatért belénk az élet. Augustusról is lehúztuk hát a ruhát, kicsavartuk, aztán visszaadtuk rá, ami őt is ugyanolyan jó érzéssel töltötte el.

Most már az éhségtől és a szomjúságtól szenvedtünk a legkeservesebben; midőn pedig végiggondoltuk, hogy e tekintetben mire számíthatunk, bizony elcsüggedtünk, sőt az is megfordult a fejünkben, bárcsak inkább a tenger és a vihar gyorsan lesújtó haragjának estünk volna áldozatul. Csak azzal vigasztalhattuk magunkat, hogy most már bizonyosan hamar összeakadunk valami hajóval és addig is próbáltuk tartani egymásban a lelket, hogy elviseljük a reánk váró megpróbáltatást.

Ránk virradt tizennegyedikének reggele; a szép, tiszta idő tovább tartott, csak az északnyugati szél fújdogált állhatatosan, de szerencsére nem nagy erővel. A tenger reggelre egészen elsimult, s mivel valamely számunkra kideríthetetlen okból némiképp mérséklődött a brig dőlése, a fedélzet szinte egészen szárazra került, és mi akadálytalanul járhattunk-kelhettünk

rajta. Mivel azonban immár negyedik napja voltunk étlen-szomjan, hovatovább rá kellett szánnunk magunkat, hogy valamiképp megpróbáljunk hozzáférni a brig készleteihez. Minthogy a hajó gyomrát színültig megtöltötte a víz, eleve kevés meggyőződéssel láttunk a feladathoz, és nem is igen reméltük, hogy sikerrel járunk. A kabinlejárat bódéjának roncsaiból kihúztunk néhány szöget s ezeket bevertük két szál deszkába, melyeket keresztbe helyezve egy kötélre csomóztunk és leeresztettünk a kabinlejáraton, abban a halvány reményben, hogy fel-alá húzkodva, horgai talán beleakadnak majd valami olyasmibe, ami élelmül szolgálhat vagy legalábbis alkalmas szerszám lesz kezünkben az élelem megszerzéséhez. Ezzel fáradoztunk a délelőtt nagyobbik felében, ám hasztalan, mivel csak néhány takarót sikerült kihalásznunk, melyek könnyen beleakadtak a szögekbe. Hevenyészett halászeszközünk valójában oly otromba és kezdetleges volt, hogy ennél több eredményre nem is igen számíthattunk.

Ezután a legénységi szállással próbálkoztunk, ám szintén eredménytelenül, és már a végső kétségbeesés szélén voltunk, amikor Peters azzal a javaslattal állt elő, hogy kössünk kötelet a derekára, ő majd lebocsátkozik a kabinba és megpróbál valamit felhozni. Oly örömmel fogadtuk ajánlkozását, aminő csak a hamvából újjáéledő reménységből fakadhat. Mindjárt vetkőzni is kezdett, mígnem már csak nadrágban állt a fedélzeten, mi pedig kötelet csomóztunk a törzsére, majd a vállán is áthúztuk, oly mód, hogy még véletlenül sem csúszhatott le róla. Vállalkozása nemcsak szerfelett nehéz, de fölöttébb kockázatos is volt; arra ugyanis nem számíthattunk, hogy magában az előtérben vagy az onnan nyíló kabinokban bármit is találunk, a búvárnak ezért a padló szintjét elérvén jobbra kell fordulnia s mintegy tíz-tizenkét lábnyi utat megtennie a víz alatt, míg a szűk közlekedő folyosón a kamrához ér, ahonnan még vissza is kell jönnie, természetesen lélegzetvétel nélkül.

Miután mindennel elkészültünk, Peters leereszkedett a kabinba; az első lépéseket, amíg a víz az álláig nem ért, a lépcsőn tette meg. Aztán fejest belevetette magát a vízbe, már merülés közben jobb kéz felé fordulva, hogy mielébb elérje a kamrát. Első próbálkozásával azonban kudarcot vallott. Alig fél perce lehetett lenn, amikor hevesen megrándult a kötél (ez volt a megbeszélt jel, arra az esetre, ha azt kívánná, hogy húzzuk fel). Föl is húztuk sebesen, méghozzá olyan óvatlanul, hogy csúnyán neki is ütődött a lépcsőnek. Üres kézzel jött vissza; csak néhány lépésnyire sikerült behatolnia a szűk folyosóba, mivel minden erejével küzdenie kellett, nehogy a víz felhajtó ereje a kabin mennyezetéhez szorítsa. Ebben annyira kimerült, hogy csak tizenöt perces pihenő után mert újra alámerülni.

Második kísérlete is balul ütött ki; olyan hosszan maradt a víz alatt, hogy minket elfogott az aggodalom, és noha a kötél továbbra sem jelzett, felhúztuk Peterst, akiben jószerével már élet is alig volt, mire a felszínre rántottuk, mert, mint elmondotta, rángatta a kötelet, többször is, csak épp mi ebből mit sem észleltünk. Ennek alighanem az lehetett az oka, hogy egy szakasza beleakadt a lépcső korlátjába. A korlát egyébként is annyira útban volt, hogy elhatároztuk, megpróbáljuk eltávolítani, mielőtt folytatnánk a kísérletezést. A nyers erőnél egyéb eszközünk nem lévén, mindhárman leereszkedtünk a lépcsőn egészen a víz színéig és egyesült erővel addig rángattuk a korlátot, mígnem végül sikerült is kitörnünk.

A harmadik próbálkozás is eredménytelen maradt, akárcsak az előző kettő, és be kellett látnunk, hogy ily mód nem is jutunk semmire, amíg nem kerítünk valami súlyt, amellyel a búvár a víz alatt tarthatja magát, amíg átkutatja a kamrát. Sokáig hiába keresgéltünk valami nehéz tárgyat, amely megfelelne e célra, mígnem nagy örömünkre felfedeztük, hogy az előárboc egyik csarnakláncát már alig tartja valami. Ezt kötöttük hát Peters bokájára súlynak, s ő negyedszer is leereszkedett a kabinba. Ezúttal sikerült is eljutnia a kamrához, de elmondhatatlan bánatára zárva találta és mivel a végsőkig megfeszítve magát sem bírt ki egy percnél többet a víz alatt, kénytelen volt visszatérni anélkül, hogy behatolt volna a kamra

ajtaján. Helyzetünk olyan kilátástalan volt, hogy amikor az elibénk tornyosuló nehézségekre gondoltunk meg arra, mily csekélyke az esélyünk a megmenekülésre, Augustus és jómagam is könnyekben törtünk ki. Kishitűségünk azonban hamar elszállt. Térdre vetve magunkat Istenhez fohászkodtunk, hogy segítsen meg minket a reánk leselkedő számtalan veszedelem közepette, majd megújult reménységgel álltunk talpra, hogy megint meghányjuk-vessük, mi magunk, földi halandók mit tehetnénk megmenekülésünk érdekében.

Tizedik fejezet

Nem sokkal utóbb olyan esemény történt, melyhez foghatóan felzaklató s a legvégletesb érzeményekkel - elébb ujjongó örömmel, utóbb szörnyű borzadállyal - terhes eset mondhatni egyetlenegy sem akadt ezernyi kalandom között, melyeket a továbbiakban kilenc, meghökkentő és nemritkán elképzelhetetlen, sőt hihetetlen élményekkel zsúfolt esztendeig tartó vándorlásaim során átéltem. A kabinlejáró közelében feküdtünk a fedélzeten és azt vitattuk, mint hatolhatnánk le valamiképp a kamrába, midőn a velem szemben heverő Augustusra pillantva azt láttam, hogy arca falfehérre változik, ajka pedig egyszerre minden látható ok nélkül megremeg. Riadtan nevén szólítottam, választ azonban nem kaptam, s már-már azt hittem, betegség tört reá ily váratlanul, amikor észrevettem, hogy tekintetét valamely mögöttem feltűnt jelenségre függeszti meredten. Hátrafordultam és mondhatom, soha el nem fogom felejteni azt a szinte eszelős örömöt, amely egyszeriben átjárta minden porcikámat - látván, hogy alig néhány mérföldnyire egy nagyméretű brig közeledik felénk. Úgy pattantam fel, mint akit puskagolyó talált, és karjaim a hajó felé kinyújtva álltam mozdulatlanságba dermedve, és egyetlen hang sem jött ki a torkomon. Petersre és Parkerra nemkülönben nagy benyomást tett a látvány, bár más hatást váltott ki belőlük. Az előbbi őrjöngő táncot járt a fedélzeten, teli torokból üvöltözve, hörögve, káromkodva, szitkozódva és ujjongva, a másik pedig egyszerűen sírva fakadt és percekig csak zokogott, akár a gyermek.

A hajó németalföldi építésű, a szokásosnál gyengébb vitorlázatú és árbocú brig volt; oldala feketére pingálva, orrán ízléstelen, aranyozott szobor. Nyilvánvalóan sok vihart látott, és úgy gondoltuk, a legutóbbi orkán, mely ránk nézve oly végzetesnek bizonyult, szintén jól megcibálhatta, előderékárbocának ugyanis nyoma sem volt, és jobb oldali párkányából is jókora darab hiányzott. Amikor megpillantottuk, mintegy két mérföldnyire lehetett tőlünk, mint már említettem, és szél alatt, egyenesen felénk tartott. Alig volt légmozgás, és ezért furcsállottuk is, hogy miért csak az orrvitorlával, a fővitorlával meg egy kis háromszögű, külső segédorrvitorlával hajózik - ekképp természetesen igen lassan is közeledett, mi pedig türelmetlenségünkben valósággal őrjöngtünk már. Bármily izgatottak voltunk is, valamennyiünknek feltűnt, milyen esetlenül manőverezik. Néha oly hirtelen és érthetetlen irányváltoztatást hajtott végre, hogy már arra gondoltunk, nem is lát bennünket, vagy észrevett ugyan, de mivel kihaltnak látta a fedélzetet, most megfordul és folytatja útját más irányban. Valahányszor irányt változtatott, mi torkunk szakadtából üvöltözni kezdtünk, mire a hajó mintha meggondolta volna magát, újra felénk fordult - mivel ez kétszer-háromszor is megismétlődött, nem találtunk rá más magyarázatot, mint hogy a kormányos részeg.

Fedélzetén teremtett lelket sem láttunk, míg körülbelül negyed mérföldnyire nem ért hozzánk. Akkor megpillantottunk három tengerészt, akiket öltözékük után ítélve hollandusnak gondoltunk. Közülük kettő valami összehajtogatott ócska vitorlán hevert az orrfelépítménynél, a harmadik pedig, aki, úgy látszott, nagy kíváncsisággal szemlél bennünket, az orrárboc alatt állt a párkányra hajolva. Ez utóbbi vállas, megtermett, magas férfi volt s igen sötét bőrű. Mintha bátorítani akarna bennünket, hogy legyünk még egy kicsit türelemmel, úgy bólogatott

felénk vidáman, jóllehet kissé szokatlan tartással, de folyvást mosolyogva, ránk villantva tündöklőn fehér fogsorát. Ahogy egyre közeledtek hozzánk, láttuk, hogy piros flanellsapkája fejéről a vízbe hull, ő azonban erre oda sem hederített, csak mosolygott ránk és bólogatott rendületlenül. Igyekszem mindeme dolgokat és körülményeket a lehető leghívebben és részletesebben leírni, mégpedig azonképpen, ahogy a történteket akkor mi érzékeltük.

A brig lassan, de határozottabban, mint eddig, egyre közeledett felénk, mi pedig - még ma sem tudok higgadtan szólni az esetről - hevesen kalapáló szívvel, torkunk szakadtából kiáltoztunk és egész lelkünkből hálát mondtunk az Úrnak váratlan, teljes és csodával határos megmenekülésünkért, mely íme mégis itt volt karnyújtásnyira csupán. És akkor hirtelen egy fuvallat olyan szagot, oly bűzt hozott felénk, amelyre nincs is szó, nincs is fogalom - fojtogató, elviselhetetlen, elképzelhetetlen, pokolbéli bűzt. Fuldokolva kapkodtam levegő után, aztán társaimhoz fordultam és akkor láttam, hogy arcuk sápadtabb a fehér márványnál. Most már azonban nem volt idő töprengésre - a hajó alig ötvenlábnyira lehetett már csak, és úgy közeledett, mintha az volna a szándéka, olyan közel jön hozzánk, hogy átugrálhassunk a fedélzetére. Mi hátrarohantunk a tatra, amikor egy széllökés egyszerre öt-hat fokkal eltérítette irányától, és a holland hajó ott siklott el mintegy húszlábnyira tőlünk, úgyhogy fedélzete teljes széltében elibénk tárult. Ha akármeddig élek is, feledhetem-e valaha e látvány borzalmát? Huszonöt-harminc holttest (köztük több nőé) hevert szerte a feloszlás végső, visszataszító állapotában. Egyetlen lélek sem volt életben a kísértethajó fedélzetén! És mi mégis tovább kiáltoztunk, segítségért rimánkodva a halottaknak! Igen, hosszan és hangosan könyörögtünk, halálos rettenetben a néma és undorító tetemeknek, hogy segítsenek rajtunk, ne hagyjanak magunkra, mert akkor rövidesen mi is hozzájuk leszünk hasonlatosak, hanem fogadjanak be becses társaságukba! Őrjöngtünk az iszonyattól és a kétségbeeséstől - tébolyultan tomboltunk szörnyű csalódottságunkban.

Amikor az iszonyat első kiáltása kiszakadt belőlünk, még válasz is jött rá az idegen hajó orrárbocának tájékáról; oly kísértetiesen emberi hang volt ez az éles sikoly, hogy még a legkifinomultabb fület is megtévesztette volna, s mi meghökkenten és kétkedve hallgattuk. Ebben a pillanatban egy újabb széllökés úgy fordította a hajót, hogy ezúttal az előfelépítmény tájéka is elibénk tárult, s ezzel megoldódott a hang rejtélye. A párkányra hajló szálas tengerész bólogató alakja ezúttal háttal fordult nekünk; két karja élettelen csüngött a korlátról, tenyere kifelé fordult. Térdét feszesre húzott, vastag kötél tartotta, mely egy macskadarutól húzódott az orrárboc tövéig. A hátán, melyről jókora darabon leszakadt az ing, egy hatalmas sirály gubbasztott, csőrét, karmait a húsba mélyesztve és fehér tollazatát vérrel befröcskölve, mohón lakmározott a szörnyű tetemből. Ahogy lassan, egyre jobban elfordult a hajó, és mi mind közelebb kerültünk a látványhoz, a hatalmas madár látható erőlködéssel fölkapta bevérezett fejét és miután egy pillanatig mintegy meghökkenve ránk meresztette szemét, lomhán szárnyra kelt a tetemről és fölénk szállt, csőrében kis darab, alvadt vértől fekete emberi zsigerrel, amit talán a szerencsétlen májából szakított ki. Addig lebegett fölöttünk, míg szörnyű lakomájának egy foszlánya baljós csattanással csőréből a fedélzetre nem hullott, éppen Parker lába elé. Az Isten bocsássa meg nekem, de akkor, egy pillanatra kimondhatatlan gondolat cikázott át agyamon, és éreztem, hogy a lábam megindul a véres cafat felé. Felpillantottam és tekintetem Augustuséval találkozott, akinek szeméből olyan mohó és félreérthetetlen szándék sütött, hogy nyomban magamhoz térített. Egyetlen ugrással ott termettem, és az undortól borzongva a tengerbe hajítottam a förtelmet.

A feszes kötélnek támaszkodó tetemet a hátát marcangoló madár le-lecsapó csőre billegtette előre-hátra; ezt néztük mi bólogatásnak s ezért gondoltuk először, hogy élő ember integet nekünk. A test, ahogy megszabadult a sirály súlyától, kissé oldalt fordult és hanyatt lendült, s ezáltal az arca is szemünk elé került. Soha ennél iszonytatóbb és dermesztőbb látványt! Szeme

kivájva, ajkáról a hús lefoszlott, fogsora lecsupaszítva. Ez volt hát az a mosoly, mely oly boldog reménységet keltett bennünk! ez az a... De elég! Mint már említettem, a brig tat felől haladt el mellettünk és szél alatt folytatta lassú, feltartóztathatatlan útját. Vitte magával boldog káprázatát a menekülésnek. Amilyen lassan, konokul úszott el mellettünk, talán fel is kapaszkodhattunk volna fedélzetére, de a hirtelen csalódás és a vele járó borzalmas látvány megbénította nemcsak izmainkat, de gondolatainkat is. Láttunk is, éreztünk is, de mindhiába, képtelenek voltunk gondolkozni és képtelenek voltunk cselekedni - mígnem végül oda lett az alkalom. Mennyire megzavarta elménket az eset, abból is megítélhető, hogy bár már messzire eltávolodott tőlünk, s a hajótestnek már csak a fele látszott a szemhatáron, mi még komolyan fontolgattuk, ne kíséreljük-e meg úszva utolérni!

Azóta is hiába próbáltam földeríteni a förtelmes rejtélyt, amely a titokzatos idegen hajó sorsát födte. Szerkezetéből és egyéb külső jegyekből ítélve holland kereskedelmi hajó volt, amit a legénység öltözéke is alátámasztott. Természetesen könnyűszerrel leolvashattuk volna tatjáról a nevét és nyilván egyéb megfigyeléseket is tehettünk volna, melyek alkalmasak következtetések levonására, ám a pillanat zaklatottsága valósággal vakká tett bennünket minden ilyesmire. A még csak részben feloszlott tetemek bőrének sáfrányszín árnyalatából ítélve, a legénység sárgaláz vagy valamely egyéb, hasonlóképp félelmetes és heveny kór áldozata lett. Ha valóban ez történt (és el nem képzelhetem, mi egyéb történhetett), akkor a tetemek elhelyezkedéséből ítélve igen hirtelen törhetett rájuk a halál s nagyon gyorsan lebírhatta őket, ami az ismert legdögletesebb pestisek tüneteinél is hevesebb lefolyású betegségre utal. Elképzelhető az is, hogy méreg volt a tragédia előidézője, ami valamely véletlen folytán került készleteikbe; esetleg mérgező halat fogyaszthattak vagy valami egyéb tengeri lényt, például madarat, amely a távolból hozta magával a nyavalyát - ám ha valamit ily viszolyogtató és valószínűleg örökre földeríthetetlen titok övez, nincs is értelme a találgatásnak.

Tizenegyedik fejezet

Tompa levertségben töltöttük a nap hátralevő részét, meredten bámultunk a távolodó hajó után, míg a sötétség, mely végképp elrejtette a szemünk elől, kissé észre nem térített bennünket. Ettől az éhség és a szomjúság kínjai is nyomban visszatértek, és nyomban ki is törültek belőlünk minden más gondot és aggodalmat. Mivel azonban reggelig tehetetlenek voltunk, elhelyezkedtünk úgy, hogy biztonságban legyünk, és megpróbáltunk lepihenni éjszakára. Engem mélyebben elnyomott az álom, mintsem reméltem volna, s végül csak hajnalban ébredtem, kevésbé szerencsés társaim költögetésére, akik már folytatni akarták élelemszerző próbálkozásainkat.

Teljes volt a szélcsend, s a tenger olyan sima, mint még soha - a levegő pedig meleg és bársonyos. A brignek már nyoma sem volt a látóhatáron. Azon kezdtük, hogy némi erőlködéssel kitéptünk a helyéből még egy feszítőláncot, majd Peters, immár két lánc nehezékével felszerelve, újra megpróbált eljutni a kamrához, mert úgy gondolta, hogy ha elegendő idő áll rendelkezésére, talán fel tudja majd feszíteni az ajtót, annál is inkább, mivel a szélcsendben hajónk mozdulatlanul lebegett a víz színén.

Sikerült is gyorsan elérnie az ajtót, leoldotta bokájáról az egyik láncot és erejét megfeszítve megpróbálta feltörni a zárat, ám mindhiába, mert az ajtófélfa erősebbnek bizonyult, mint gondolta. Annyira kimerült a hosszú víz alatti tartózkodástól, hogy nem is volt képes újra lemerülni, és valaki másnak kellett a helyére lépni. Parker azonnal vállalta is szerepét, de három sikertelen kísérlet után kénytelen volt belátni, hogy valószínűleg soha még csak meg sem fogja tudni közelíteni az ajtót. Karsebére való tekintettel Augustus hiába is szállt volna

alá, hiszen aligha lehetett képes megbirkózni a feladattal, ekképp most az én kötelességem lett, hogy valamennyiünk érdekében minden erőmet latba vessem.

Az egyik nehezékül használt láncot még Peters lenn felejtette, s így alighogy alábuktam, mindjárt éreztem, hogy nem fogok tudni megküzdeni a felhajtóerővel. El is határoztam hát, hogy elsőre nem is tűzök magam elé más célt, mint a lánc felkutatását. Amint e láncot keresgélve a folyosó padlóján tapogatóztam, kezem egyszer csak valami kemény tárgyba ütközött, s nyomban meg is ragadtam és siettem vele föl a felszínre, annyira, hogy még arra sem volt időm, hogy megállapítsam, valójában mit találtam. Leletem palacknak bizonyult, és gondolhatni, mekkora volt örömünk, amikor kiderült, hogy színültig van portóival. Hálát adtunk az Úrnak a végszükségben küldött szíverősítő segedelméért, aztán zsebkésemmel gyorsan kihúztuk dugóját, és mindhárman kortyoltunk a borból, amitől egyszeriben a legcsodálatosabb melegség, eleven erő töltötte el bensőnket, csüggedésünk pedig elszállt. Gondosan újra ledugaszoltuk hát a palackot és egy zsebkendőre kötve felakasztottuk, hogy szabadon lengve véletlenül se törhessen el.

E szerencsés véletlen után még pihentem kis ideig, majd újra alászálltam és ezúttal rá is akadtam a láncra, mellyel azon nyomban vissza is tértem a felszínre. Bokámra erősítettem, harmadszor is lemerültem, és minden kétséget kizárólag megbizonyosodtam róla, hogy a jelen körülmények között semmiféle erőfeszítéssel sem leszek képes feltörni a kamra ajtaját. Reményvesztetten tértem vissza a felszínre.

Ezzel úgy tűnt, végképp elenyészett minden reménységünk, és láttam is társaim arcán, hogy lassan-lassan beletörődnek végzetükbe. A bor szemlátomást a fejükbe szállt, amitől én valószínűleg azért kíméltettem meg, mert röviddel az elfogyasztása után alábocsátkoztam a hideg vízbe. Ők azonban összefüggéstelenül dadogtak, s olyan dolgokról, melyek semminő kapcsolatban nem voltak jelen helyzetünkkel; Peters például folyvást Nantucketről kérdezősködött tőlem behatóan. Emlékszem, Augustus is komoly képpel kérte, adjam kölcsön a zsebfésűmet, mivel csupa halpikkely a haja, és szeretné rendbe hozni magát partraszállás előtt. Parkerra, úgy látszik, kevésbé hatott az ital, ugyanis azt a tanácsot adta, hogy bukjak le még egyszer és hozzak fel bármit, ami a kezembe akad. Ezzel magam is egyetértettem s mindjárt az első próbálkozásra, melynek során kerek egy percig tartózkodtam a víz alatt, fel is hoztam egy kis bőr táskát, amely eredetileg Barnard kapitány poggyászához tartozott. Haladéktalanul felnyitottuk, abban a halovány reményben, hogy talán valami enni- vagy innivalót tartalmaz. A bőrönd azonban jószerével üres volt, csak egy borotvát és két vászoninget találtunk benne. Újra lebuktam, de ezúttal üres kézzel tértem vissza. Hogy kidugtam a fejem a vízből, csattanást hallottam a fedélzetről, majd felkapaszkodva a kabinlejáróból szomorúan állapítottam meg, hogy hálátlan társaim távollétemet kihasználva megitták a maradék portóit, majd amikor a palackot vissza akarták akasztani a helyére, ügyetlenségükben elejtették. Keserű szemrehányást tettem nekik szívtelenségükért, mire Augustus könnyekben tört ki. A másik kettő nevetéssel próbálta elütni a dolgot, mintha valami mulatságos csínyt követtek volna el csupán, de bizony nem örülnék, ha még egyszer életemben ilyen nevetést kellene hallanom: oly félelmetesre torzult arcuk. Magától értetődő volt, hogy az éhgyomorra elfogyasztott ital nyomban a leghevesebb hatást váltotta ki: mindhárman szerfelett ittasak voltak. Nagy nehezen sikerült rávennem őket, hogy feküdjenek le; akkor aztán azonnal mély álomba merültek, amit hörgő, szuszogó lélegzetvétel, hangos horkolás kísért.

Most hogy ekképp mintegy egyedül maradtam a brig fedélzetén, félelmetes és komor gondolatok rohantak meg. Remény szikrányi sem mutatkozott, s józanul megfontolva, nem várhatott ránk más sors, mint vagy a lassú éhhalál, vagy - a jobbik esetben - a tengerészhalál a legközelebbi viharban, hiszen oly kimerültek voltunk, hogy még egy vihart aligha vészeltünk volna át.

Eközben olyan éhség mardosott már, hogy úgy éreztem, bármire képes volnék a csillapítására. Kivágtam késemmel egy kis darabot Barnard kapitány bőröndjéből és megpróbáltam elfogyasztani, ám egyetlen morzsányit sem sikerült lenyelnem belőle, noha ennek ellenére mintha némileg enyhült volna a kín csupán azáltal is, hogy hosszan rágcsáltam, majd kiköptem a bőrdarabkákat. Társaim estefelé tértek magukhoz, de mindhárman hihetetlenül elerőtlenedve és iszonyatos állapotban, ami természetesen a bor következménye volt, melynek gőzei addigra immár elpárologtak fejükből. Egész testük reszketett, mintha a hideg rázná őket, és szánalmasan nyöszörögve könyörögtek vízért. Állapotuk mélyen megrázott, egyúttal azonban örömmel észleltem, hogy mitől menekültem meg a körülmények szerencsés összejátszása folytán, hiszen ha ittam volna a borból, most nyilván magam is osztoznék társaim gyötrelmeiben. Viselkedésük mindazonáltal nagy riadalommal töltött el, mivel nyilvánvaló volt, hogy hacsak valami kedvező fordulat be nem következik, semminő segítségre nem számíthatok további próbálkozásaimban, holott ezek valamennyiünk megmenekülését szolgálnák. Én ugyanis még nem adtam fel a reményt, hogy valami hasznavehető holmira is akadhatok odalenn, arról azonban szó sem lehetett, hogy újra lemerüljek, amíg legalább egyikük magához nem tér annyira, hogy tartsa a kötél végét, amíg én alant búvárkodom. Hármójuk közül Parker volt az egyetlen, aki még valamelyest tudott magáról, ezért elhatároztam, hogy minden lehető mód megpróbálok életet verni belé. Kötelet hurkoltam a dereka köré, majd a kabinlejáróhoz támogattam (ő mindvégig csupán tehetetlen bábként viselkedett), betaszítottam a vízbe, majd nyomban ki is rántottam. Ez szerencsés ötletnek bizonyult, utána ugyanis mindjárt elevenebb és élénkebb lett, s miután kimászott a fedélzetre, logikus gondolkodásra való mód azt kérdezte tőlem, vajon miért tettem ezt vele. Elmagyaráztam eljárásom célját, mire hálálkodni kezdett, ugyanis valóban sokkal jobban érezte magát a vízbe merítéstől, sőt annyira magához tért, hogy szabatosan megvitathattam vele helyzetünket. Elhatároztuk, hogy Augustust és Peterst is alávetjük ugyanezen gyógymódnak, az elhatározást pedig nyomban tett követte, és valóban rájuk is hasonlóképp üdvös hatással járt a hirtelen alámerítés. Egyébként a gondolat onnan származott, hogy egyszer egy orvosi könyvben azt olvastam, a *mania a potu*-ban[148] szenvedő betegre kiválólag jótékony hatással van a hideg zuhany.

Most, hogy úgy láttam, ismét rábízhatom társaimra a kötél végét, újra lebuktam a kabinba, háromszor-négyszer egymás után, holott időközben nemcsak besötétedett, de enyhe, ám kitartó északi szél is kerekedett, ami eléggé megringatta a pereméig alámerült hajótörzset. Búvárkodásom eredménye ezúttal két vadásztőr volt, egy üres, háromgallonos korsó meg egy pokróc, ám semmi olyasmi, ami eleségünkül szolgálhatott volna. Én lankadatlanul folytattam a lemerüléseket, míg erővel bírtam, de más zsákmányom már nem akadt. Az éjszaka Parker és Peters folytatta a kísérletezést, felváltva, de mivel semmi sem akadt a kezükbe, reményvesztetten felhagytunk a próbálkozással, kudarcainkból azt a következtetést vonva le, hogy fölöslegesen apasztjuk kevéske erőnket.

Az éjszaka hátralevő részét a legvégletesebb csüggedésben és teljes testi-lelki kimerültségben töltöttük. Végre ránk virradt tizenhatodika, és mi megújuló izgalommal tekintettünk körbe a látóhatáron, valami biztató jelet remélve - ám mindhiába. A tenger továbbra is sima volt, csak északról fújdogált enyhe, ám kitartó szellő, akárcsak az előző napon. Ez immár a hatodik nap volt azóta, hogy ajkunk utoljára ételt-italt érintett, annak a bizonyos portóinak a kivételével, és magától értetődött, hogy ha nem jutunk élelemhez, már nem sokáig fogjuk bírni. Se azelőtt, se azóta nem láttam oly iszonyatosan lefogyott, valóban csonttá-bőrré aszalódott emberi lényeket - és remélem, soha életemben nem is lesz részem már ilyen látványban -, mint amilyen

[148] szomjúság-kór (latin).

Augustus és Peters volt. Ha a szárazföldön találkozom velük ebben az állapotukban, talán még csak nem is gyanakodtam volna, hogy valaha is láttam már őket. Arcuk oly tökéletesen megváltozott, hogy alig is akartam hinni a szememnek: valóban ugyanők azok, kik csupán néhány napja is még társaim valának. Parker, noha szintén riasztóan lesoványodott és annyira gyönge volt, hogy szinte már a fejét sem bírta felemelni, annyira mégsem jutott még, mint a másik kettő. Nagy türelemmel viselte sorsát, nem panaszkodott, sőt igyekezett tartani bennünk a lelket, minden lehető mód. Jómagam, bár utunk kezdetén rossz bőrben voltam és mindig is gyönge egészségűnek számítottam, most mégis jobban tűrtem a megpróbáltatásokat, mint akárki más a többiek közül, nem is fogytam le annyira, mint ők, és legfőképp meglepő mód lelki, szellemi erőm sem hagyott el annyira, mint őket, akiknek, mondhatni, valósággal elborult az elméjük, és mintha valamiféle második gyermekkorba süppedtek volna, csak gügyögtek, eszelősen vigyorogtak és együgyűségeket mondogattak. Néha mégis mintha egyszerre visszatért volna beléjük az élet, hirtelen mintha tudatára ébredtek volna elesettségüknek és mintegy épp ettől ösztökélve, erejük váratlan fellobbanásával talpra ugrottak és néhány percig teljesen logikusan taglalták kilátásainkat, noha szavaikból valósággal áradt a kétségbeesés. Elképzelhető persze, hogy társaim ugyane hitet táplálták magukban a maguk állapotát illetőleg, amiképp az is lehetséges, hogy tudtomon kívül én is ugyanolyan együgyűségekkel és szertelenségekkel terheltem őket, akárcsak ők engem - ez a kérdés azonban természetszerűleg eldönthetetlen.

Körülbelül déltájt Parker kijelentette, hogy balról földet lát, és csak a legnagyobb erőfeszítéssel tudtam visszatartani, nehogy vízbe ugorjon, mivel úszva akarta elérni. Peters és Augustus nem sok ügyet vetettek rá, mit mond Parker, oly mélyen beburkolóztak méla gondolataikba. A jelzett irányba tekintve, magam a legcsekélyebb nyomát sem láttam partvonalnak - és persze tudatában is voltam, hogy sajnos messzebb vagyunk minden szárazföldtől, semhogy efféle reményeket táplálhatnánk. Mindazonáltal hosszú időbe telt, amíg sikerült meggyőznöm Parkert, hogy tévedett. Ekkor azonban könnyek szöktek a szemébe, sírt, akár a gyermek, hangosan zokogva, két-három óra hosszat, mikor végül is kimerültségében elnyomta az álom.

Peters és Augustus is megpróbálta lenyelni a bőrönd bőrét, ám mindhiába. Javasoltam nekik, tegyenek úgy, ahogyan én, rágják, szopogassák, aztán köpjék ki; ekkorra azonban már szellemi erejük is annyira elhagyta őket, hogy képtelenek voltak felfogni és követni tanácsomat. Magam továbbra is bevettem néha a számba egy-egy darabkát és rágcsáltam, ami némileg enyhítette is az éhség mardosását; a víz hiánya azonban annál inkább gyötört, s csak azért nem hörpöltem bele a tengerbe, mert jól tudtam, minő iszonyatos következményekkel járt ugyanez másokra, akik hozzánk hasonló körülmények közé kerülve, nem bírtak ellenállni.

Így telt a nap, amikor egyszer csak tőlünk keletre, azaz bal kéz felől, vitorlát pillantottam meg. Úgy tetszett, nagyobbfajta hajó lehet; iránya jószerével derékszögben metszette utunkat, és körülbelül tizenöt-húsz mérföldnyire volt tőlünk. Egyelőre még egyik társam sem vette észre, s én nem is akartam felhívni rá a figyelmüket, nehogy esetleg újfent csalódniuk kelljen. Ahogy azonban közelebb ért, már határozottan úgy láttam, hogy kisebb vitorláit kibontva, egyenest felénk tart. Most már nem bírtam tovább türtőztetni magam és szóltam sorstársaimnak is. Azon nyomban talpra ugrottak és hirtelen kitörő örömükben újra sírtak-nevettek, akár a féleszű, ugráltak, táncoltak, a hajukat tépték és hol fohászkodtak, hol meg a legszörnyűbb szitkokat üvöltözték. Túláradó örömük és a biztosnak látszó megmenekülés kilátása engem is elragadott és velük őrjöngtem, szabad folyást engedve a hála és a boldogság érzésének; elvetettem magam a fedélzeten, fetrengtem, tapsoltam elragadtatásomban, és még ki tudja, mi más módon adtam kifejezést ujjongásomnak, míg egyszer csak azt nem láttam, hogy a hajó hirtelen hátat fordít nekünk és jószerével épp az ellenkező irányba tart, mint akkor, amikor

észrevettem - amitől egy csapásra kijózanodva újra visszazuhantam az emberi nyomorúság és kétségbeesés legmélyére.

Belételt némi időbe, míg szegény társaimat is sikerült meggyőznöm, hogy reményeink ismét semmivé foszlottak. Bizonykodásomra olyan tekintettel és kézmozdulatokkal válaszoltak, amiből azt olvashattam ki, hogy őket ugyan nem fogom félrevezetni hamis képzelgéseimmel. Augustus viselkedése érintett a legérzékenyebben. Akármit tettem vagy mondtam, szilárdan kitartott amellett, hogy igenis, a hajó sebesen közeledik, miért is ő buzgón készülődött a roncs elhagyására. A mellettünk elúszó tengeri moszatcsomót csónaknak hitte, megpróbált átugrani rá és szívszaggató sikoltozásba kezdett, amikor erőnek erejével mégiscsak megakadályoztam, hogy ekképp a tengerbe vesse magát.

Aztán valamelyest mégiscsak lecsillapodtak a kedélyek, és együtt bámultunk kimeredt szemmel a távolodó hajó után, míg könnyű szellő nem támadt, s egyszeriben párával nem telt meg a lég, melyben végleg elenyészett a remény. Alighogy végképp szem elől vesztettük a hajót, Parker hirtelen felém fordult és olyan pillantást vetett rám, amitől végigfutott hátamon a hideg. Olyan jeges nyugalom áradt belőle, ami nekem eddig fel sem tűnt ezen az emberen, de még ki sem nyitotta a száját, a szívem már megsúgta, hogy mit fog mondani. Azt a javaslatot tette, csupán egy-két, keresetlen szóval, hogy egyikünk áldozza fel magát a többiek életben maradásáért.

Tizenkettedik fejezet

Engem már egy ideje aggasztott az eshetőség, hogy előbb-utóbb elkövetkezik a végső szükség, mely talán idáig is lealjasít bennünket, és titokban eltökéltem magam, hogy inkább vállalok bármi halálnemet, semmint hogy e förtelmességre vetemedjem. Eltökéltségemet a gyomromat mardosó mostani mindennél kínzóbb éhség sem gyöngítette jottányit sem. Parker szavait nem hallotta sem Peters, sem Augustus, félrevontam hát és - magamban Istenhez fohászkodva, adjon nekem erőt, hogy eltéríthessem e szörnyű szándéktól, mely megfogamzott benne - hosszan próbáltam a lelkére beszélni, kérleltem, könyörögtem s mindenre kértem, mit szentnek tart, felhoztam minden érvet, mi csak kétségbeesésemben eszembe ötlött, hogy vesse ki fejéből ezt a gondolatot és ne is említse másik két társunknak.

Szótlanul végighallgatott, meg sem kísérelve, hogy vitába szálljon érveimmel, s én már-már azt reméltem, sikerül meggyőznöm. Mikor azonban elhallgattam, Parker azt felelte, hogy nagyon jól tudja, mindenben nekem van igazam, hogy ember végső szorultságában sem vetemedhet ennél szörnyűbb tettre, ő azonban immár ereje végén jár, ember ennél többet nem tűrhet, és úgy gondolja, hiábavaló mindnyájunknak elpusztulnunk, ha egyikünk halála révén lehetséges, sőt valószínű, hogy a többiek végül is megmenekülhetnek, és még hozzátette, ne is fárasszam magam azzal, hogy megpróbálom eltántorítani szándékától, mivel ő már a hajó felbukkanása előtt eltökélte magát, s csakis a látóhatáron feltűnő vitorla gátolta meg abban, hogy előálljon javaslatával.

Ekkor már csak arra kértem, ha arra nem tudom is rávenni, hogy álljon el szándékától, legalább halassza el bejelentését egy nappal, ami alatt még újra felbukkanhat valami reménység, és megint elősoroltam minden érvet, amiről úgy gondoltam, hogy talán hatással lehet erre a megkérgesedett lelkű emberre. Válaszul azonban csak annyit mondott, hogy ő már az utolsó pillanatig várt, addig nem is szólt, most azonban már nem bírja tovább élelem nélkül, tehát holnap már késő lesz, hiába is állna elő javaslatával, legalábbis, ami őt magát illeti.

Látván, hogy kérleléssel, szépszerével mit sem érek el, más hangon folytattam hát és figyelmeztettem, hogy valamennyiünk közül én vészeltem át a legjobban megpróbáltatásainkat, következésképp jelenleg egészségesebb és sokkal erősebb is vagyok, nemcsak őnála, de Petersnél és Augustusnál is; egyszóval, hogy ha rákényszerülök, én akár erőszakkal is keresztül tudom vinni az akaratomat, és ha csak megkísérli is, hogy tudtára adja társainknak véres és kannibáli terveit, habozás nélkül a tengerbe hajítom. Erre Parker nyomban torkon ragadott és tőrét kivonva megpróbált hasba szúrni, amiben csak erőtlensége akadályozta meg. Szörnyű haragra gerjedtem s a fedélzet peremére szorítottam támadómat, azzal az eltökélt szándékkal, hogy a tengerbe lököm. Életét csak Peters közbelépése mentette meg, aki odajött, szétválasztott bennünket, majd természetesen összetűzésünk okát tudakolta, Parker pedig, még mielőtt ebben megakadályozhattam volna, el is mondta neki.

Szavai még annál is szörnyűbb hatást keltettek, mint amire számítottam. Augustus és Peters, akik, úgy látszik, titokban maguk is régóta fontolgatták már a félelmes gondolatot, s Parker ezek szerint csupán megelőzte őket, úgyszólván szájukból véve ki a szót, mindketten egyetértettek a tervvel, sőt követelték, hogy lássunk is hozzá a megvalósításához. Én arra számítottam, egyiküknek legalábbis bizonyosan lesz még annyi lelki ereje, hogy mellém álljon és segítsen megelőznöm e szörnyűséget, aminthogy ha csak egyikük is velem tart, bizonyosan le is gyűrhettük volna a másik kettőt. Minthogy azonban várakozásomban csalódnom kellett, kénytelen voltam immár elsősorban a magam biztonságával törődni, hiszen ha tovább ellenkezem, ezzel talán még ürügyet is szolgáltatok e mindenre elszánt embereknek, hogy ellenem fordítsák a sors kezét a tragédiában, mely, tudtam, most már óhatatlanul bekövetkezik.

Kijelentettem, hogy hajlandó vagyok alávetni magam a többség akaratának, mintegy órányi haladékot kértem csupán, mialatt talán fel fog szállni a reánk telepedett köd, s meglehet, újra megpillantjuk az imént látott hajót. Nagy nehezen sikerült is kicsikarnom ígéretüket, hogy még egy óráig türelemmel lesznek; úgy is történt, mint vártam (könnyű szellő kerekedett), a köd egy órán belül eloszlott, de mivel hajó sehol sem mutatkozott a látóhatáron, mi felkészültünk a sorshúzásra.

Nem szívesen beszélek arról az iszonyatos jelenetről, mely ezután következett; sok minden történt velem azóta, ám e jelenet, valamennyi szörnyű részletével egyetemben, azóta sem halványult el emlékezetemben, s bizonyára soha nem is fog elhalványulni, hanem ezentúl is megkeseríti minden percét hátralevő napjaimnak. Engedtessék meg nekem, hogy amennyire csak az esemény természete engedi, a lehető leggyorsabban végezzek elbeszélésemnek eme részletével. Nem tudtunk más módot kieszelni e szörnyű szerencsejátékra, melyben az életünk volt a tét, mint az ősi sorshúzást. Egy deszkából szilánkokat hasítottunk, ezeket kellő hosszúságúra tördeltük, majd megállapodtunk, hogy társaim fognak húzni az én kezemből. A szilánkokkal a fedélzet végébe húzódtam, míg szerencsétlen társaim a roncs túlsó végében álltak, hátukat fordítva felém. Számomra ezek voltak a legszorongatóbb, legkeservesebb percek, amíg a szilánkokat rendezgettem a kezemben. Alig-alig van olyan helyzet, melyben az ember ne érezne mélységes aggodalmat léte miatt, mégpedig szoros arányban azzal, mily vékonyka szálon függ ez a lét. Most azonban, míg e némaságában oly kérlelhetetlen vészre készülődtem (mely annyira különbözött mind a vihar végveszéllyel fenyegető tombolásától, mind pedig az éhhalál lassú léptekkel közelgő borzalmától), volt időm latolgatni, mily kevés az esélyem, hogy megmeneküljek a legiszonytatóbb haláltól - mit oly förtelmes célból kell majd elszenvednem -, s egyszerre elhagyott, mintha csak a szél fútta volna el, mindaz az erő, ami eddigelé fenntartott s éltetett, én pedig ott maradtam elesetten és szánalmasan kiszolgáltatva a rám törő borzadálynak. Eleinte még annyira sem bírtam magam összeszedni, hogy kellő hosszúságúra tördeljem és egymás mellé illesszem a szilánkokat, egyszerűen nem

engedelmeskedtek az ujjaim, térdeim reszketve verődtek össze. Agyam lázasan gyártotta a képtelenebbnél képtelenebb ötleteket, melyek révén elkerülhetném, hogy részt kelljen vennem e szörnyű szerencsejátékban. Felötlött bennem, hogy térdre vetem magam társaim előtt és úgy könyörgök nekik, ne kényszerítsenek; vagy hirtelen rájuk rontok és küzdelemben egyiküket megölve szükségtelenné teszem a sorshúzást - egyszóval bármire hajlandó lettem volna, csak ne kelljen véghezvinnem azt, amibe belefogtunk. A hosszú, mihaszna habozásból Parker hangja riasztott fel, aki türelmetlenül szólt rám, hogy ne kínozzam már tovább, hanem szabadítsam meg végre őket a szívszorongató bizonytalanságtól. Én azonban még ekkor sem voltam képes elrendezni markomban a szilánkokat, hanem azt próbáltam kiokoskodni, miféle fogással érhetném el, hogy valamelyik társam húzza a rövidebbet, mivel megállapodásunk szerint annak kell feláldoznia magát a többiek érdekében, aki a négy szilánk közül a rövidet választja. Aki pedig hibáztatna e látszólag szívtelen eljárásért, annak kívánom, élje át az én akkori helyzetemet, s aztán ítélkezzék fölöttem.

Végül nem halogathattam tovább a döntő percet, és torkomban dobogó szívvel megindultam az előfelépítmény felé, ahol társaim várakoztak. Feléjük nyújtottam a markomban tartott szilánkokat, s Peters nyomban húzott is. És megkönnyebbülhetett - nem neki jutott a rövid; nekem pedig ennyivel csappant esélyem a megmenekülésre. Összeszedtem minden erőmet és Augustus elé tartottam a pálcikákat. Ő is habozás nélkül húzott, és ő is megkönnyebbülhetett; rám pedig ezennel egyenlő eséllyel várt élet és halál. Vad tigris ádáz dühe költözött kebelembe, és szinte pokoli gyűlöletet éreztem szerencsétlen embertársam, Parker iránt. Ám azonnal el is szállt ez a hevület, és én görcsösen reszketve, szemem behunyva Parker elé tartottam a két megmaradt szilánkot. Öt percbe telt, míg valahára rászánta magát a választásra, s én e feszült, szívszaggató percekben egyszer sem mertem kinyitni a szemem. Végül is éreztem, hogy az egyik pálcikát kirántja a markomból. Eldőlt tehát, hogy élni fogok-e vagy halni, de én még nem tudtam, mi lesz a sorsom. A többiek hallgattak, én pedig nem mertem a kezemben tartott pálcikára pillantani, hogy megbizonyosodjam. Nagy sokára Peters kézen fogott, én pedig erőszakkal kényszerítettem magam, hogy felpillantsak, mikor is Parker arcáról nyomban leolvashattam, hogy megmenekültem, és a sors úgy hozta, neki kell meghalnia. Fellélegeztem, aztán eszméletem vesztve elvágódtam a fedélzeten.

Ájultomból még épp idejében tértem magamhoz, hogy tanúja legyek, amint beteljesedik a tragédia azon, ki maga volt legfőbb előidézője. Semminő ellenállást nem tanúsított; Peters hátba szúrta, és ő azonnal holtan esett össze. Azt hiszem, szükségtelen hosszan időznöm a félelmes lakománál, mely ekkor rögvest kezdetét vette. Ily jelenetet csak elképzelni lehet, ám a szó erőtlen, hogy felidézze való borzalmait. Érjük be annyival, hogy miután emésztő szomjunk valamelyest eloltottuk az áldozat vérével, és kezét, lábát, fejét közös egyetértéssel lemetszettük s a tengerbe vetettük zsigereivel egyetemben, többi részeit négy örökké emlékezetes nap alatt, tizenhetedikén, tizennyolcadikán, tizenkilencedikén és huszadikán, apródonként elfogyasztottuk.

Tizenkilencedikén heves zápor hullott, mintegy tizenöt-húsz percig, és a pokróc segítségével, amit az orkán elvonulta után halásztunk ki a kabinból, sikerült felfognunk némi ivóvizet. Alig volt több fél gallonnál, ám e csekély mennyiség is új erőt és reménységet adott.

Huszonegyedikén ismét utolért a végszükség. Az időjárás továbbra is kellemes volt, langymeleg; néha ködök ereszkedtek alá, de a könnyű, többnyire észak-északnyugati szellők mindig hamar tisztára söpörték az eget.

Huszonkettedikén, amint szorosan egymáshoz búvva gubbasztottunk a fedélzeten, komoran hányva-vetve siralmas helyzetünket, egyszerre olyan ötlet villant agyamba, amely mindjárt ragyogó reménységet gyújtott kebelemben. Eszembe jutott, hogy amikor a viharban kivágtuk

az előárbocot, Peters azzal nyomta a kezembe az egyik szekercét, hogy lehetőleg biztonságos helyre tegyem, én pedig néhány perccel azelőtt, hogy az utolsó hatalmas hullám elborította és színültig töltötte vízzel a briget, le is vittem a szerszámot a legénységi szállásra, ahol az egyik bal oldali fekhelybe rejtettem. Az jutott az eszembe, hogy ha sikerülne felhoznunk a szekercét, talán fölülről, a fedélzet felől léket vághatnánk a kamrába, ahonnan aztán bőségesen elláthatnánk magunkat élelemmel.

Elhaló örömkiáltás volt a válasz, amikor tudattam tervem a társaimmal, és mindjárt fel is kerekedtünk, hogy az előfelépítményhez menjünk. A legénységi szállásba azonban sokkal körülményesebb volt alábocsátkozni, mint a kabinba, lévén a nyílás sokkal szűkebb, s azt se feledjük, hogy a kabinlejáró fölül az egész felépítményt elsodorta a víz, míg az előfelépítmény lejáratának gádora egyszerű hombárszád volt, alig három láb széles, és ezért sértetlen maradt. Én azonban nem haboztam és elhatároztam, hogy megpróbálok leereszkedni; kötelet kerítettek a derekamra, akárcsak az elébb, majd bátran, talppal előre beugrottam a vízbe. A víz alatt gyorsan a fekhelyhez tapogatóztam és mindjárt az első próbálkozásra sikerült is felhoznom a szekercét. Társaim elragadtatott örömmel és diadalkiáltásokkal fogadtak; azt pedig, hogy ily könnyűszerrel rátaláltam, megmenekülésünk előjelének tekintették.

Ezután, az újjáéledő reménységtől megsokszorozott erővel, azonnal hozzáláttunk, hogy léket vágjunk a fedélzetbe; Peters és jómagam dolgoztunk felváltva, mivel Augustus a sebesült karjával semminő segítséget nem tudott nyújtani. Mi is gyöngék voltunk az éhezéstől, hogy alig álltunk a lábunkon, és legföljebb egy-két percig bírtuk a munkát, aztán mindig meg kellett pihennünk; hamar beláttuk, hogy órákba fog telni, mire végzünk kitűzött feladatunkkal - vagyis mire sikerül akkora léket vágnunk a kamra fölött, melyen át szabadon közlekedhetünk ki-be. Ez azonban csöppet sem vette el a kedvünket; az éj leszálltával holdfénynél folytattuk a munkát, és a huszonharmadikára virradó hajnalon, épp napfelkeltekor be is fejeztük.

Peters vállalta, hogy aláereszkedik, s a szokásos előkészületek után le is bukott, és kisvártatva egy kis korsóval tért vissza, amely legnagyobb örömünkre olajbogyóval volt tele. Gyorsan el is osztottuk egymás közt és nyomban mohón befaltuk a bogyókat, majd Peters újra leereszkedett. Ez alkalommal minden várakozásunkat felülmúló sikerrel járt; egy hatalmas sódarral és egy palack madeirai borral tért vissza szinte azonnal. A borból csak óvatosan kortyoltunk, mivel tapasztalatból tudtuk, minő kellemetlen következményekkel jár a mértéktelenség. A sonka, kivéve mintegy kétfontnyi húsos részt közvetlenül a csont mellett, sajnos nem volt fogyasztható állapotban, annyira átjárta már a sós tengervíz. A még ehető húst azonban szintén egyenlően elosztottuk egymás közt. Peters és Augustus nem bírván parancsolni étvágyuknak, egyszerre behabzsolták egész adagjukat, én azonban óvatosabb voltam és csak néhány falatot ettem, mert féltem a szomjúságtól, amely, tudtam, hamarosan jelentkezni fog. Ezután valamennyien leheveredtünk, hogy kipihenjük fáradalmainkat, mivel állapotunkban ennyi munka is hihetetlenül kimerítőnek bizonyult.

Déltájt, mikor már kissé magunkhoz tértünk, folytattuk a búvárkodást; Peters és én merültünk alá felváltva s minden alkalommal több-kevesebb sikerrel, mind napszálltáig. Összesen még négy olajbogyós csuprot találtunk, még egy sódart, egy nagy, vesszőfonatos palackot, mely csaknem három gallon kitűnő madeirai bort tartalmazott, s aminek a legjobban megörültünk, egy kisebbfajta gallipago-teknőcöt, abból a készletből, amit Barnard kapitány röviddel a *Grampus* indulása előtt vásárolt a *Mary Pitts* nevű szkúnertől, amely épp akkor tért meg a Csendes-óceánról.

Beszámolóm egy későbbi szakaszában még sűrűn fogok szólni e különleges teknőcfajtáról. Mint olvasóim többsége bizonyára jól tudja, legfőbb előfordulási helye a Gallipagos nevű szigetcsoport, mely erről az állatról nyerte nevét - *gallipago* ugyanis spanyol nyelven édesvízi

teknőcöt jelent. Mozgásáról és alakjáról olykor elefántteknőcnek is nevezik. Példányai gyakran hatalmasra nőnek. Magam nem is egyet láttam, mely legalább ezerkétszáz-ezerötszáz fontot is nyomhatott, noha emlékeim szerint tengerészeti írók legföljebb nyolcszáz fontos példányokról tesznek említést. Megjelenésük igen különös, sőt mondhatni visszataszító. Lomhán, kimérten, nehézkesen mozognak s testüket, mintegy egylábnyi magasságban tartják a talaj fölött. Nyakuk hosszú és meglepően vékony; tizennyolc hüvelykes vagy akár kétlábnyi nyakhosszúság is igen gyakori e fajtánál, s magam egyszer elejtettem egyet, melynek nyaka a páncél peremétől a fej végéig mérve nem kevesebb, mint három láb és tíz hüvelyk hosszú volt. Az elefántteknőc feje meghökkentően emlékeztet a kígyóéra. Hihetetlenül hosszú ideig képes életben maradni élelem nélkül; feljegyezték, hogy hajók rakterébe vetve két esztendeig is életben maradt bárminemű táplálék nélkül - sőt a második év végén is ugyanannyi volt a súlya, mint amikor a raktérbe került, és egészsége sem károsodott ez alatt az idő alatt. Bizonyos tekintetben a dromedárra, azaz a sivatagi tevére is emlékeztetnek e különös állatok. Nyakuk tövében tömlőt hordanak, mely mindenkor vízzel van tele. Feljegyezték, hogy kétévi koplalás után levágott állat tömlőjében is három gallon friss és élvezhető édesvizet találtak. Fő táplálékuk a vadpetrezselyem és a vadzeller, valamint a porcsin, a tengeri hínár és a kaktusz-füge, mely utóbbin kiválóan tenyészik, s valóban mindenhol, ahol maga az állat fellelhető, a parti domboldalat rendszerint ez a zöldségféle borítja. Húsa igen ízletes, tápláló, és bizonyosan sok ezer csendes-óceáni bálnavadász köszöni e teknőcnek megmenekvését az éhhaláltól.

Az a példány, melyet szerencsénkre kihalásztunk a kamrából, nem volt nagy; mindössze hatvanöt-hetven fontot nyomhatott. Egyébként nőstény volt, csöppet sem leromlott állapotban, sőt éppenséggel nagyon is zsírosnak néztük és körülbelül egy negyed gallon tiszta édesvizet csapoltunk nyaki tömlőjéből. Ez bizony valóságos kincs volt; egyszerre hullottunk térdre mindhárman, hogy forró hálaimát mondjunk az Úrnak e végszükségben nekünk juttatott adományért.

Csak nagy üggyel-bajjal tudtuk felhúzni a fedélzetre az állatot, oly vadul kapálózott, és ereje is tetemes volt. Már-már ki is csúszott Peters markából, hogy újra eltűnjön a kamrát színültig megtöltő vízben, amikor Augustusnak sikerült hurkot vetnie a nyakába és ezzel víz fölött tartani, amíg én is be nem ugrottam a vízbe Peters mellé, kivel erőnket egyesítve végül is sikerült a teknőcöt a fedélzetre emelnünk.

Tömlőjéből a vizet óvatosan lecsapoltuk s abba a korsóba csurgattuk, melyet, mint bizonyára emlékeznek olvasóim, még a kabinból húztunk fel a fedélzetre. Ezután lecsaptuk egy palack nyakát, oly mód, hogy bedugaszolva szinte kis poharat alkotott, nem egészen negyedpintnyi űrtartalmút. Ezután sorban mindegyikünk ivott egy mércényit és megfogadtuk, hogy ennyire korlátozzuk napi vízfogyasztásunkat.

Másod-harmadnapja szép, száraz idő járta, úgyhogy a kabinból kihalászott pokrócok, valamint ruháink is egészen megszáradtak, és az éjszakát is (a huszonharmadikára virradót) végre újra viszonylagos kényelemben töltöttük; elköltöttük sonkából és olajbogyóból álló bőséges vacsoránkat, hozzá kis pohárka bort kortyoltunk, aztán mély, nyugodalmas álomba merültünk. Tartottunk tőle, hogy ha éjszaka feltámad a szél, a tenger elsodorja újonnan szerzett készleteinket, és ezért amennyire csak lehetett, mindent gondosan odakötöztünk a csörlő roncsaihoz. Teknőcünket, melyet szerettünk volna lehetőleg minél tovább életben tartani, a hátára fordítottuk és úgy kötöttük ki igen gondosan.

Tizenharmadik fejezet

Július 24. - Ma reggel csodálatosan megújult erővel és jókedvűen ébredtünk, annak ellenére, hogy helyzetünk továbbra is igen kétes volt, hiszen azt sem tudtuk, merre járunk, csak gyanítottuk, hogy messze távol minden szárazföldtől, márpedig élelmiszerkészletünk a leggondosabb takarékossággal beosztva is legföljebb ha két hétre volt elegendő, míg ivóvizünk egyetlen csöpp sem maradt, és minden szellő s hullám kénye-kedvének kitéve hányódtunk egy szánalmas roncs fedélzetén. Ám oly véghetetlen szörnyűségektől és oly irtóztató veszedelmektől szabadított meg minket csak az imént a gondviselés, talán épp az utolsó pillanatban, hogy ehhez képest mostani megpróbáltatásaink szinte csak kényelmetlenségnek tűntek fel szemünkben - lám, milyen viszonylagos minden jó és rossz.

Napszálltakor, amikor épp arra készülődtünk, hogy újra leszállunk a kamrába, egyszerre dörögni, villámlani kezdett, és heves zápor szakadt ránk, mi pedig természetesen nyomban minden igyekezetünket az esővíz felfogásának szenteltük, amire most is azt a pokrócot használtuk fel, amit az előző alkalommal. Módszerünk az volt, hogy a négy sarkánál kifeszített pokróc közepébe súlyt helyeztünk, miáltal a víz a közepére folyt, ahol az anyagon átszivárogva az alája helyezett kancsóba csorgott. Már csaknem megtelt a kancsó, amikor olyan heves szélroham támadt ránk észak felől, hogy kis híján ledöntött a lábunkról. Előrementünk hát a hajó orr-részébe, és mint máskor is, megint a csörlő maradványaihoz kötöttük magunkat és a körülményekhez képest meghökkentő nyugalommal vártuk a további fejleményeket. Déltájt már viharossá fokozódott a szél, estére pedig valóságos orkánná fajult, és ráadásul a tenger is erősen háborgott. Minthogy azonban tapasztalatból tudtuk már, miként a legcélszerűbb elhelyezkednünk, viszonylag jól vészeltük át az éjszakát, noha szinte percenként elborítottak a felcsapó hullámok, és folyton rettegtünk, hogy valamelyik a tengerbe sodor.

Július 25. - Reggelre sokat vesztett erejéből a szél, legföljebb tíz csomóval fújhatott, és a tenger is lecsillapodott, olyannyira, hogy még meg is szárítkozhattunk. Ám legnagyobb elkeseredésünkre két csupor olajbogyó és a sódar veszendőbe ment a viharban, annak ellenére, hogy mindent a legnagyobb gonddal rögzítettünk. Mindazonáltal úgy határoztunk, hogy egyelőre még nem öljük le a teknőcöt, s reggelire beértük néhány szem olajbogyóval meg egy mérce vízzel, amit fele-fele arányban borral vegyítettünk; mondhatom, így igen frissítő és erőt adó ital volt, és ekképp a portói fogyasztásának kellemetlen utóhatásai is elmaradtak. A tenger még eléggé hánykolódott, így újabb búvárkodásra, élelmiszerkészleteink feltöltésére egyelőre nem gondolhattunk. Egyébként a nap folyamán több, akkori helyzetünkben számunkra merőben fölösleges holmi is felbukkant a raktár tetején vágott lékben, de ezeket mindjárt el is sodorta a víz. Arra is felfigyeltünk, hogy hajónk dőlése erősödik, kapaszkodás nélkül már nem is bírtunk megállni a fedélzeten. Mindennek következtében rossz hangulatban, komoran telt el a nap. Megállapítottuk, hogy kis híján épp merőlegesen fölöttünk delel a nap, amiből kétségtelenné vált, hogy az uralkodó szélirány egész utunk során észak-északnyugati volt, s immár egészen az Egyenlítő tájékáig sodródtunk. Estefelé cápákat láttunk, és egy hatalmas példány, amely merészen ránk támadt, még némi riadalomra is okot adott. Amikor egy hullám a szokottnál jobban megdöntötte a vízszintig merült hajótörzset, olyannyira, hogy az egész fedélzetet elborította a hullám, a bestia azonnal nekünk úszott s néhány percig ott hánytavetette magát épp a kabinlejáró felett, sőt farkának egy erőteljes csapása el is találta Peterst. Végül is a következő hullám, legnagyobb meglepetésünkre, elsodorta. Ha nem olyan nagy a hullámverés, könnyen zsákmányul ejthettük volna.

Július 26. - Reggel, minthogy a szél jószerével elült, és többé-kevésbé a tenger is lecsillapodott, elhatároztuk, hogy megint leszállunk a kamrába. Keményen dolgoztunk napszálltáig, mikor végül is kénytelenek voltunk belátni, hogy innen többé semmire sem számíthatunk, mivel az éjszakai viharban átszakadtak a kamra rekeszfalai, és készleteit a víz átsodorta a raktérbe. Gondolhatni, hogy ez a felfedezés igen elkeserített mindhármunkat.

Július 27. - Szinte tükörsima a tenger, csak enyhe szellő lengedez, egyébként továbbra is észak-északnyugati irányból. Minthogy délutánra kisütött a nap, forró sugarainál ruhánk szárítgatásával foglalatoskodtunk. Még fürödtünk is a tengerben, ami igen jólesett, sőt még szomjunkat is enyhítette némileg; persze csak a legnagyobb körültekintéssel merészkedtünk be a vízbe, mert nagyon tartottunk a cápáktól, ugyanis a nap folyamán jó néhány felbukkant a brig körül.

Július 28. - Tovább tart a szép idő. A hajótest egyre riasztóbban dől; már-már attól félünk, hogy végül is fel fog fordulni. Lehetőség szerint igyekeztünk felkészülni erre az eshetőségre; teknőcünket, vizes korsónkat és két megmaradt olajbogyós csuprunkat átvittük a szél felőli oldalra és a hajótest külső oldalára, a csarnakpad alá helyeztük el csekély készleteinket, mindent gondosan kikötve. Ma egész nap nyugodt volt a tenger, szinte szélcsend uralkodott.

Július 29. - Folytatódik a jó idő. Augustus sebesült karján az üszkösödés jelei mutatkoznak. Szédülésről és kínzó szomjúságról panaszkodik, fájdalmai azonban alig vannak. Mást nem tehettünk, mint hogy az olajbogyók tartósítására szolgáló ecettel bedörzsöltük sebeit, bár ettől magunk sem vártunk sokat. Igyekeztünk lehetőség szerint kényelembe helyezni társunkat és háromszorosára emeltük a vízadagját.

Július 30. - Minden eddigit felülmúló hőség és teljes szélcsend. Egész délelőtt egy hatalmas cápa kísérte hajónkat. Több sikertelen kísérletet tettünk, hogy egy hurok segítségével zsákmányul ejtsük. Augustus sokkal rosszabbul van, mint tegnap; a kielégítő táplálkozás hiánya legalább annyira megviseli, mint sebesülése. Folyton azt mondogatja, bárcsak megszabadulna már kínjaitól, nincs már más vágya, mint a halál. Az este elfogyasztottuk az utolsó olajbogyókat; vizünk annyira megposhadt, hogy csak borral vegyítve bírtuk lenyelni. Elhatároztuk, hogy reggel leöljük a teknőcöt.

Július 31. - A hajótest fokozódó dőlése miatt aggodalomban telt az egész éjszaka, és igen kimerültünk. Reggel leöltük és feldaraboltuk a teknőcöt. Jóval kisebbnek bizonyult, mint amekkorára számítottunk, holott valóban nem látszott rajta a koplalás - összesen alig több, mint tíz font színhúshoz jutottunk. Minthogy ennek egy részét legalább szerettük volna minél tovább tárolni, apró kockákra vagdaltuk, beletettük a három megmaradt olajbogyós csuporba meg a kiürült boros palackba (mivel mindezt gondosan megőriztük), majd ráöntöttük az olajbogyók ecetjét. Mintegy háromfontnyi húst sikerült ily mód tartósítanunk, azzal a szándékkal, hogy addig nem is nyúlunk hozzá, amíg a többit el nem fogyasztottuk. Megállapodtunk, hogy napi fejadagunkat három unciára korlátozzuk; ily mód készletünk mintegy tizenhárom napra volt elegendő. Alkonyattájt villámlás és égzengés közepette heves zápor zúdult ránk, de olyan hamar elvonult, hogy csak félpintnyi esővizet sikerült felfognunk. Ezt az egész mennyiséget közmegegyezéssel Augustusnak adtuk, aki szegény immár a végét járta. A pokrócból itta, úgy, amint felfogtuk (a fekvő beteg fölé tartottuk, és a szájába csurgattuk a vizet), mivel hacsak ki nem öntjük a fonatos üvegből a bort vagy korsónkból a poshadt vizet, nem is tudtuk volna mibe átönteni. Ha tovább tart a zápor, nem is haboztunk volna, hogy megtegyük.

Szerencsétlen társunkon már az sem sokat segített, hogy szomját elolthatta. Karja már csuklójától válláig elfeketedett, lába pedig olyan volt, akár a jégcsap. Minden percben vártuk, hogy kileheli lelkét. Borzalmasan lesoványodott szegény; olyannyira, hogy testsúlya, amely

százhuszonhét font volt, mikor Nantucketben behajózott, most legföljebb negyven-ötven fontot nyomhatott. Szeme mélyen beesett, szinte el is tűnt gödrében, orcáján redőkben lógott a bőr, olyannyira, hogy rágni már nem is tudott, de még folyadékot is csak kínok közepette bírt magához venni.

Augusztus 1. - Továbbra is szélcsend és tikkasztó forróság. Borzalmasan szenvedünk a szomjúságtól, a korsóban ugyanis már annyira megposhadt a víz, hogy valósággal nyüzsögnek benne a férgek. Kis mércényit belőle, borral vegyítve, mindazonáltal sikerült lenyelnünk - szomjunkat azonban ennyi alig oltotta. A tengeri fürdőzés ennél több enyhet ad, a vízbe viszont a folyton körülöttünk úszkáló cápák miatt csak ritkán merészkedtünk be. Nyilvánvalóvá vált, hogy Augustus immár menthetetlen; szemlátomást haldoklott. Láthatólag nagy kínjai voltak, mi azonban semmit sem tehettünk szenvedése enyhítésére. Körülbelül déli tizenkettőkor heves görcsök közepette kiadta lelkét; akkor már órák óta nem volt magánál. Halála sötét előérzettel töltött el mindkettőnket és olyan nagy hatással volt ránk, hogy napestig mozdulatlanul gubbasztottunk a tetem mellett és csak suttogva szóltunk egymáshoz. Már sötét volt, mire összeszedtük a bátorságunkat és feltápászkodtunk, hogy holttestét a tengerbe dobjuk. Ekkor már szinte leírhatatlanul szörnyű látványt nyújtott, és annyira bomlásnak indult, hogy amikor Peters megpróbálta felemelni, a lába kiszakadt a helyéből. Ahogy a bomló test a vízbe zuhant, a belőle áradó derengő, foszforeszkáló fénynél világosan láttuk, hogy hét-nyolc hatalmas cápa les már rá, melyek olyan hangos fogcsattogtatással marcangolták szét zsákmányukat, hogy lakomájuk lármája valószínűleg mérföldnyire is elhallatszott. Hideg borzadály fogott el az iszonytató hangok hallatán.

Augusztus 2. - Félelmetes csönd és tikkasztó hőség. A reggel teljes csüggedésben, szánalmas testi-lelki kimerültségben talált mindkettőnket. A korsó vize végképp ihatatlanná vált, olyan kocsonyássá sűrűsödött; undorító férgek tekergőztek az edény nyálkás fenekén. Ki is öntöttük, aztán a korsót tengervízzel kimostuk, majd végül egy kis ecettel is kiöblítettük. Szomjúságunk hovatovább az elviselhetetlenségig fokozódott, borral pedig hiába próbáltuk oltani, sőt ez mintha csak olaj lett volna a tűzre, és még be is rúgtunk tőle. Később tengervízzel kevert borral kísérleteztünk, ettől azonban öklendezni kezdtünk s így fel is hagytunk a próbálkozással. Egész nap aggódva lestük az alkalmat, hogy megfürödhessünk, ám mindhiába; hányódó roncsunkat minden oldalról ostromzár alá vették a cápák - nyilván azok a bestiák, melyek az előző este boldogtalan társunkat felfalták és most már türelmetlenül várták az újabb lakomát. Újra megsirattuk szegény Augustust és balsejtelmekkel eltelve, csüggetegen gondoltunk jövőnkre. A tengeri fürdőzés mindig csodálatosan felfrissített, és ezért elviselhetetlen volt, hogy még ettől is meg legyünk fosztva, méghozzá ily félelmetes módon. Mindemellett még a közvetlen életveszély is fenyegetett, aggodalommal töltve el mindkettőnket, hiszen elég lett volna egy rossz mozdulat, egy elvétett lépés, és máris e falánk bestiák martalékává lettünk volna, melyek még így is gyakorta felúsztak a fedélzet vízbe merülő, szélárnyékos oldalára, lábunk után kapkodva tátott pofájukkal. Bármit tettünk, bárhogy kiáltoztunk, nem sikerült elriasztanunk őket. Peters az egyik legnagyobbat fejbe sújtotta a fejszével, de az még sérülten is egyre csak nyomakodott felénk. Alkonyatkor felhő jelent meg az égen, ám elkeseredésünkre elvonult felettünk anélkül, hogy eső hullott volna belőle. Elképzelhetetlen szenvedéseket álltunk ki. Az éjszakát álmatlanul töltöttük, részben a szomjúság miatt, részben pedig a cápáktól való félelmünkben.

Augusztus 3. - Semmi remény; a brig pedig mindjobban oldalt dől, most már egyáltalán nem tudunk megállni a fedélzeten. Azzal töltöttük a napot, hogy megpróbáltuk a bort és a teknőchúst biztonságba helyezni; el ne veszítsük, ha netán végképp felborulna a hajótest. A hajdani árbocmerevítő láncból fejszénkkel kifeszítettünk két vaskapcsot, majd ezeket egy-két lábnyira a víz felett bevertük a hajótest szél felőli falába; ez a hely csak néhány lábnyira volt a

hajó gerincétől, hajónk ugyanis jószerével már az oldalán feküdt a vízben. Ezekhez a kapcsokhoz kötöztük maradék készleteinket, mivel ez biztonságosabb helynek ígérkezett, mint a csarnakpad. Egész nap nagyon szenvedtünk a szomjúságtól - fürödnünk ma sem sikerült a cápák miatt, melyek egyetlen percre sem tágítottak mellőlünk. Az éjjel megint nem jött álom a szemünkre.

Augusztus 4. - Nem sokkal napfelkelte előtt éreztük, hogy megrezdül alattunk a hajótest és erősen dőlni kezd; felkészültünk, nehogy a lendülettől a vízbe zuhanjunk. Eleinte csak lassan, fokozatosan dőlt, s nekünk sikerült mind följebb kapaszkodnunk a hajótest szél felőli oldalán, mivel a hajó oldalába vert kapcsokra óvatosságból még az előző napon köteleket kötöttünk, melyekben most jól megkapaszkodhattunk. Nem számítottunk azonban arra, mekkora lendületet fog venni ez az eleinte lassú mozgás; egyszerre olyan erővel bukkant elő a hajó gerince, hogy hiába kusztunk mi is sebesebben, mire felfoghattuk volna, mi történik, a felbillenő hajótest jó néhány lábnyira a víz színe alá rántott bennünket s mi több, teljes tömegével fölibénk hengeredett.

Ahogy a víz alá merültem, kénytelen voltam elengedni a kötelet; aztán mikor láttam, hogy épp a hajótest alá kerültem, és közben éreztem, elhagy minden erőm, már nem is igen küszködtem az életemért, hanem halálra szántam magam és beletörődtem, hogy egy-két perc még s meghalok. Hanem ebben megint csak tévedtem, mivel nem vettem figyelembe a természeti törvényeket, melyeknek parancsára a víz alá bukó hajótest lendülete fogytán megindult visszaútján a szél felőli oldal irányába. A visszabillenő hajótest tömege által kavart felfelé sodró örvények magukkal ragadtak és a tenger színe fölé vetettek, talán még nagyobb lendülettel, mint amivel az elébb ugyanezen erők alányomtak. Körülpillantva azt láttam, hogy - amennyire megbecsülhettem - mintegy húszyardnyira vagyok a roncstól. Ott úszott gerincével az égnek, nagyokat billenve jobbra-balra s körötte szinte forrt a tenger dühödten örvénylő vize. Petersnek nyoma sem volt. Nem messze tőlem egy olajoshordó lebegett, közelebb-távolabb meg különféle, a brigből származó tárgyak.

Legnagyobb gondom és riadalmam a cápák raja volt, melyről tudtam, hogy ott ólálkodik a közelben. Hogy elriasszam őket, ha ugyan egyáltalában lehetséges volna, kézzel-lábbal kalimpálva csapkodtam, kavartam a vizet, úgy úsztam a roncs felé nagy tarajt túrva magam előtt. Meggyőződésem, hogy csakis ennek köszönhettem megmenekülésemet; ugyanis mielőtt hajónk felfordult volna, már annyi nyüzsgött körülötte e bestiákból, hogy úszás közben szükségképp össze is ütköztem egyikkel-másikkal. Óriási szerencsémre azonban végül is épségben elértem a roncsot, habár annyira kimerültem az eszeveszett erőfeszítéstől, hogy fölkapaszkodni rá talán már nem is lettem volna képes, ha az utolsó pillanatban segítségemre nem siet Peters, aki hatalmas örömömre egyszer csak ott termett (ő a roncs másik oldalán kapaszkodott fel) és odavetette az egyik kötelet azok közül, melyeket a hajó oldalába vert vaskapcsokhoz erősítettünk.

Alighogy kimenekültünk ebből a veszedelemből, újabb fenyegető rémség merült fel előttünk - az éhhalál képe. Készleteinket minden óvatosságunk ellenére elsodorta a víz, és mivel immár végképp nem láttunk semmi módot arra, hogy élelemhez jussunk, átadtuk magunkat a kétségbeesésnek és hangos sírásra fakadtunk, akár a gyermekek, meg sem kísérelve, hogy vigaszt vagy bátorítást nyújtsunk egymásnak. Bizonyára hihetetlen, hogy ily gyengeség vegyen erőt felnőtt embereken, és annak szemében, ki maga soha nem volt hasonló helyzetben, alighanem természetellenesnek is tűnhet, ám ne feledjük, hogy a hosszú nélkülözés és a borzalmak, melyeknek ki voltunk téve, ekkorra már-már megrendítették elmeállapotunkat, s ezért nem szabad viselkedésünket a józan s logikus gondolkodás mércéjével mérni. A későbbiek során nemegyszer kerültem hasonló, ha ugyan nem ennél is veszedelmesebb

helyzetekbe, mikor is erős lélekkel, rendíthetetlenül álltam a sarat, s mint látni fogják, Peters is oly sztoikus filozófiával viselte a későbbi megpróbáltatásokat, mely legalább annyira meghökkentő volt, mint e mostani gyermekesen oktalan gyengeség - a különbség egyedül lelkiállapotunkban rejlett.

A brig felborulása, de még a bor és a teknőchús elvesztése sem tette volna valójában kétségbeejtőbbé helyzetünket, mint amilyen annak előtte volt, ha nem vész nyoma egyúttal a pokrócnak is, mellyel addig az esővizet felfogtuk, meg a korsónak, melyben a vizet tartottuk; kiderült ugyanis, hogy a hajó fenekét a gerinctől jobbra és balra is mintegy két-három láb széles sávban hatalmas kacsakagylók vastag rétege borítja, ez a kagylófajta pedig ízletes és igen tápláló eledelnek bizonyult! Vagyis két fontos körülmény tekintetében a baleset, amitől annyira rettegtünk, végül is inkább üdvösnek, semmint hátrányosnak bizonyult; egyrészt olyan bőséges élelemkészlethez juttatott, mely ha takarékosan élünk vele, legalább egy hónapra elegendőnek ígérkezett, másrészt pedig a felfordult hajón sokkal nagyobb biztonságban is voltunk, mint annak előtte a megdőlt fedélzeten.

A vízszerzés nehézségei azonban egyelőre vakká tettek bennünket új helyzetünk előnyeinek felismerésére. Felkészülendő egy esetleges záporra levettük ingünket, hogy így fogjunk fel némi esővizet, mint azelőtt a pokróc segítségével tettük, habár természetesen nem is remélhettük, hogy erőfeszítéseink akár a legkedvezőbb körülmények között is néhány gyűszűnyi ivóvíznél többet eredményezhetnének alkalmanként. A nap folyamán egyébként esőfelhőnek nyoma sem volt az égbolton, s a szomjúság kínjai már-már az elviselhetetlenségig fokozódtak. Az éjszaka Petersnek sikerült mintegy félóránya elszenderednie, ha mégoly zaklatott volt is az álma, én azonban annyira szenvedtem, hogy egyetlen pillanatra sem bírtam behunyni a szemem.

Augusztus 5. - Enyhe szellő támadt, amely olyan vizekre sodort, ahol egész nap sűrű hínár és egyéb tengeri növényzet között haladtunk. Sikerült kifognunk tizenegy kis rákot, melyekből többször is jóízűen befalatoztunk. Páncéljuk oly puha volt, hogy mindenestül fogyasztottuk őket és örömmel állapítottuk meg, hogy húsuk sokkal kevésbé ingerel szomjúságra, mint a kacsakagylóé. Ezen a hínáros tengerszakaszon nem láttunk cápát s így ismét bemerészkedtünk a vízbe; négy-öt óra hosszat tartózkodtunk a vízben, aminek során érezhetően csökkent szomjúságunk. Ekképp felüdülve sokkal nyugodtabban töltöttük az éjszakát s mindketten aludtunk is egy keveset.

Augusztus 6. - Ezen a napon valahára kiadós eső áldása köszöntött ránk; körülbelül délben kezdett esni és sötétedésig el sem állt. Ismét keservesen fájlaltuk, hogy nincs már meg sem a korsónk, sem a fonott borospalackunk, mert bármi csekélyek és elégtelenek voltak is eszközeink, az egyiket legalábbis bizonyára megtölthettük volna ivóvízzel. Így azonban nem tehettünk mást, mint hogy megvártuk, míg ingünk annyira megázott, hogy teleszívta magát esővízzel, s akkor égető szomjunk oltására szájunkba facsartuk a mennyei nedű vékonyka sugárban csurranó csöppjeit. Ezzel a foglalatossággal telt az egész nap.

Augusztus 7. - Épp napkeltekor mindketten egyszerre kiáltottunk fel, hogy: - Hajó keletről! -, amely minden kétséget kizárólag felénk tartott! Hosszú, elragadtatott, bár nyilván elhaló és alig hallható kiáltással köszöntöttük a csodálatos látványt, és nyomban azon kezdtünk iparkodni, hogy valamiképp jeleket adjunk, ingünket lobogtattuk s igyekeztünk olyan magasra ugrálni, amennyire legyengült állapotunkban tőlünk telhetett, de még kiabáltunk is torkunk szakadtából, holott a hajó még legalább tizenöt mérföldnyire volt tőlünk. Egyre közeledett azonban, s mi úgy számítottuk, hogy ha tartja irányát, akkor óhatatlanul olyan közel kerül hozzánk, hogy semmiképp sem kerülhetjük el a figyelmét. Körülbelül egy órával azután, hogy megpillantottuk, már a fedélzetén mozgó embereket is jól ki tudtuk venni. Hosszú testű,

alacsony építésű, karcsú szkúner volt, szemlátomást hiánytalan legénységgel. Ekkor azonban riadalom fogott el bennünket, mert elképzelhetetlennek tűnt, hogy ne vettek volna már észre, ezért rettegve lestük, nem akarnak-e közönyösen sorsunkra hagyni - mert bizony bármily hihetetlennek tűnjék is, nemegyszer előfordult már a tengereken ilyen ördögi gonosztett, méghozzá a mienkéhez nagyon hasonló körülmények között, olyan lények részéről, akik magukat az emberi nem tagjainak tekintették.

A *Polly* nevű bostoni brig esete annyira idevág, sorsa pedig sok tekintetben olyannyira hasonlít a magunkéra, hogy nem állhatom meg, hogy ide ne iktassam történetét. A hajó százharminc tonna teherrel, fűrészáruval és megfelelő készletekkel a fedélzeten 1811. december tizenkettedikén futott ki a bostoni kikötőből Santa Cruz felé, Casneau kapitány parancsnoksága alatt. A kapitányon kívül nyolc fő tartózkodott a fedélzeten: az első tiszt, négy tengerész, a szakács és bizonyos Mr. Hunt, valamint egy néger leány, aki az ő tulajdonát képezte. Tizenötödikén, miután a György-szigetek zátonyait már szerencsésen maguk mögött hagyták, viharos délkeleti szélbe kerültek és léket kaptak; a hajó oldalára dőlt, de miután az árboctól sikerült megszabadulniuk, végül is visszanyerte egyensúlyát. Százkilencvenegy napot töltöttek a kormányozhatatlanná vált roncson (december tizenötödikétől június huszadikáig), tűz nélkül és csak igen kevés élelemmel, mikor is a Featherstone kapitány parancsnoksága alatt Rio de Janeiróból hazafelé tartó hulli illetőségű *Fáma* végre fedélzetére vette Casneau kapitányt és Samuel Badgert, a katasztrófa két túlélőjét. A *Fáma* az északi szélesség 28. és a nyugati hosszúság 13. fokán bukkant rájuk, azaz több mint kétezer mérföldet tettek meg a tengeren sodródva! Július kilencedikén a *Fáma* beérte a Perkins kapitány parancsnoksága alatt hajózó *Dromeo* nevű briget, amely aztán Kennebeckben partra tette a két hajótöröttet. A beszámoló, mely e részleteket közli, a következő szavakkal végződik:

„Magától adódik a kérdés, miként lehetséges, hogy ilyen hatalmas út során, mely ráadásul az Atlanti-óceán legforgalmasabb vizein vezet, egyetlen hajóval sem találkoztak. *Nos*, *nem egy, de több, mint tucatnyi hajó is elhaladt mellettük, egyikük pedig annyira megközelítette őket, hogy már a fedélzetén álló embereket és a kötélzetre felkapaszkodott matrózokat is látták, akik nyilvánvalóan őket nézték*, *ám a hajó a kiéhezett és átfázott hajótöröttek kimondhatatlan csalódására felvonta vitorláit és fittyet hányva a kötelező szánalom és az emberiesség parancsának, könyörtelenül sorsukra hagyta őket.*”

Ez alkalommal azonban, az Úr végtelen kegyelméből, kellemes csalódás várt ránk, mert hamarosan azt láttuk, hogy egyszerre nagy lótás-futás kezdődik a fedélzeten, felhúzzák a brit lobogót, szembefordulnak a széllel, és egyenest felénk tartanak. Félóra sem telt bele, s mi már az idegen hajó tiszti szállásán pihentünk. A liverpooli illetőségű *Jane Guy* fedélzetén voltunk, amely Guy kapitány parancsnoksága alatt fókavadász- és kereskedelmi úton volt a Déltengerek és a Csendes-óceán felé.

Tizennegyedik fejezet

Gyönyörű, száznyolcvan tonnás szkúner volt a *Jane Guy*, szemből nézve szokatlanul karcsú testű, és azóta sem láttam olyan hajót, amely kedvező, erős szélben felvehette volna vele a versenyt. Viharos tengeren azonban már nem rendelkezett ilyen kitűnő tulajdonságokkal, s a reá váró feladatokat tekintve a merülése is kissé nagyobb volt a kelleténél. Déltengeri kereskedelmi utakra ugyanis nagyobb testű, ám viszonylag kisebb merülésű hajók - a körülbelül háromszáz-háromszázötven tonnásak - sokkal alkalmasabbak. Kívánatos továbbá, hogy legalább háromárbocos legyen, az első és főárbocon keresztvitorlázattal, a hátsó árbocon

élvitorlával, de egyebekben is jócskán különböznie kell a Déltengereket járó hajók szokott felépítésétől. Elengedhetetlen a megfelelő fegyverzet. Rendelkezzék, mondjuk, tíz-tizenkét darab tizenkét fontos hajótarackkal, két-három hosszú csövű messzehordóval és kézi lőfegyverekkel, valamint minden árboc tövében ott kell állnia a vízhatlan lőporosládának. Horgonylánca, kötélzete is legyen jóval erősebb, mint más kereskedelmi hajónak, mindenekelőtt pedig legyen nagy létszámú és a mesterségét alaposan értő legénysége - legalább ötven-hatvan markos ember a fentebb körvonalazott eszményi déltengeri háromárbocosra. A *Jane Guy*-nak, a kapitányt és az első tisztet nem számítva, harmincöt főnyi legénysége volt, csupa tapasztalt tengerész, fegyverzete azonban korántsem volt kielégítő, és olyan hajós ember, aki ismeri a Déltengereket, az itteni veszélyeket és nehézségeket, egyéb tekintetben is sok mindent hiányolt volna felszerelésében.

Guy kapitány előzékeny modorú, kifogástalan úriember volt; jelentős déltengeri tapasztalatokkal rendelkezett, mivel élete tekintélyes részét az e tájakon folytatott kereskedelemnek szentelte. Ám némileg erélytelen ember volt, s ekképp az a vállalkozó szellem is hiányzott belőle, ami ezeken a vizeken oly elengedhetetlen feltétele a kereskedelmi sikernek. Társtulajdonosa lévén hajójának, szabad keze volt rakománya és az útvonal megválasztásában. Mint minden efféle vállalkozásra induló hajó, a *Jane Guy* is bőven vitt magával színes üveggyöngyöt, kis kézitükröket, tűziszerszámot, baltát, szekercét, fűrészpengét, fejszét, gyalut, reszelőt, vésőt, fúrót, ráspolyt, színlőgyalut, kalapácsot, szöget, ollót, beretvát, tűt, cérnát, kést, villát, kanalat, vásznat, csecsebecséket és más hasonló holmit.

Július tizedikén indultak Liverpoolból, huszonötödikén haladtak át a Ráktérítőn a nyugati hosszúság huszadik fokán, és huszonkilencedikén kötöttek ki Sal szigetén, a Zöld-foki-szigetek egyik tagján, ahol sót és egyéb szükséges készleteket vettek fel. A Zöld-foki-szigetekről augusztus harmadikán indultak tovább délnyugati irányba, a brazil partok felé, vagyis az Egyenlítőt a nyugati hosszúság huszonnyolcadik és harmincadik délköre között kellett átszelniük. Az Európából a Jóreménység foka vagy azon túl India felé tartó hajók is általában ezt az irányt választják. Ez az útvonal kikerüli a guineai partok szélcsendes tengerszakaszait, az itteni erős ellenáramlatokat, s rendszerint a legrövidebb útnak is bizonyul, mivel további szakaszán soha sincs hiány kedvező, nyugati szelekben, melyeknek segítségével innen már igen gyorsan elérhető a Jóreménység foka. Útiterve szerint Guy kapitány először a Kerguelen-földön akart kikötni - aminek okát még csak nem is sejtem. Aznap, amikor minket fedélzetére vett, a *Jane Guy* a St. Roque fok magasságában hajózott, a nyugati hosszúság harmincegyedik fokán; vagyis roncsunk észak-déli irányban valószínűleg nem kevesebb, mint huszonöt foknyi távolságot tett meg a tengeren!

A fedélzeten igen szívélyesen fogadtak bennünket és azonnal körülvettek mindama gondoskodással, amire nyomorúságos állapotunkban bizony nagyon is rá voltunk szorulva. Mintegy két hét alatt, miközben pompás időben, könnyű szelekkel továbbra is délkeletnek tartottunk, Peters és jómagam teljesen felépültünk szörnyű megpróbáltatásainkból, és a történtekre lassan már inkább csak mint rossz álomra gondoltunk vissza, melyből szerencsére végül is felébresztettek, semmint hiteles eseményekre, melyeket a maguk kegyetlen és pőre valóságában kellett átélnünk. Azóta máskor is tapasztaltam már, hogy hirtelen változások, legyenek akár örömteliek, akár fájdalmasak, gyakorta idéznek elő ilyesféle részleges emlékezetkiesést - melynek mértéke pontosan aránylik a változás nagyságához. Magam például most sem vagyok képes teljes egészében felidézni mindazt, amit a roncson töltött napok során éltem át. Magukra az eseményekre jól emlékszem, csak arra nem, milyen érzelmeket váltottak ki belőlem annak idején. Csupán annyit mondhatok, hogy akkor úgy éreztem, ennél több szenvedést ember már nem lehet képes elviselni.

Hetekig semmi különösebb esemény nem zavarta utunkat; csak néhány bálnavadász hajóval találkoztunk és viszonylag gyakran a fekete cet rajaival, melyet az ámbráscettől való megkülönböztetés végett neveznek feketének. Ez utóbbi faj azonban jobbára csak a huszonötödik szélességi körtől délre fordul elő. Szeptember tizenhatodikán, immár a Jóreménység fok közelében, Liverpoolból való elindulása óta először, heves viharba került a *Jane Guy*. Ezen a tengerszakaszon, habár inkább a földfoktól keletre és délre elterülő vizeken (mi nyugatra voltunk tőle), igen gyakoriak a viharos északi szelek, melyek sokszor orkánná erősödnek. A Jóreménység foki viharok mindig igen erőteljes tengermozgással is járnak, legveszedelmesebb jellegzetességük azonban az, hogy rendszerint épp, mikor a legnagyobb erővel tombolnak, a szélirány kiszámíthatatlanul változékony. Könnyen előfordulhat, hogy az egyik pillanatban még észak-északkeleti irányból űzi a hajót a valósággal hurrikán erejű szélvész, de a következő percben már délnyugat felől támad fel a semmiből, méghozzá szinte elképzelhetetlen dühvel. Egyetlen előjele a szélirány megváltozásának, hogy ilyenkor fényes folt jelenik meg a déli látóhatáron, s ha ez nem kerüli el a kapitány figyelmét, még elegendő idő áll rendelkezésére, hogy megtegye a kellő előkészületeket.

Derült, napsütéses reggel volt, amikor körülbelül hat óra tájban kitört a vihar; a szél, amint errefelé megszokott, északról fújt. Két óra múlva már olyan erővel tombolt, és olyan hatalmas hullámokat korbácsolt, amihez foghatót azóta sem tapasztaltam. A hajót, amennyire lehetett, felkészítettük a viharra, a szkúner azonban igen rosszul állta a hullámverést, és bizony most megmutatkozott építésének minden hibája; valahányszor hullámvölgybe bukott, orrfelépítményét a habokba fúrta, és mire keservesen újra felkúszott a hullámhegyre, már jött is a következő hullám, amely ismét elborította. Nem sokkal napszállta előtt feltűnt az a bizonyos fényes folt a délnyugati látóhatáron, melyet akkor már nagyon lestünk, és valóban, alig egy óra múlva arra lettünk figyelmesek, hogy a kis orrvitorla, mellyel a viharban hajóztunk, petyhüdten verdesi az árbocot. Ám két perc sem telt belé, és mi minden előkészületünk ellenére, egyszerre oldalunkra dőltünk, akkora sűrű förgeteg kerekedett, mintegy varázsütésre, és egy hatalmas, habzó, tarajos fekete hullám óriás permetfelhője át is csapott fölöttünk. Szerencsére a légmozgás csak széllökésnek bizonyult, melyet ezúttal nem követett délnyugati vihar, s így hajónk is szerencsésen visszanyerte egyensúlyát. Ezután még jó néhány óra hosszat küszködtünk a heves hullámveréssel, másnap hajnalra azonban jószerével már a károkat is sikerült kijavítanunk. Guy kapitány véleménye szerint megmenekülésünk a csodával volt határos.

Október tizenharmadikán, a déli szélesség 46. fok 53. percén, valamint a keleti hosszúság 37. fok 46. percén megpillantottuk a Prince Edward-szigetet. Két nap múlva már a Possession-sziget közelében hajóztunk, majd nem sokkal utóbb, a déli szélesség 42. fok 59. percén, valamint a keleti hosszúság negyvennyolcadik fokán elhaladtunk a Crozet-szigetek mellett is. Tizennyolcadikán értük el az Indiai-óceán déli vizein elterülő Kerguelen-földet avagy Desolation-szigetet, és a Karácsony-öbölben, négyölnyi vízben horgonyt vetettünk.

Ez a sziget, avagy inkább szigetcsoport, a Jóreménység fokától mintegy nyolcszáz tengeri mérföldnyire van, délkeleti irányban. 1772-ben fedezte fel egy francia, Kergulen avagy Kerguelen báró, aki egy kiterjedt déli kontinens nyúlványának vélte, s e bejelentésével akkoriban nagyon fel is zaklatta a kedélyeket. A francia kormányzat felkarolta az ügyet és a következő esztendőben a maga költségén visszaküldte a bárót az újonnan felfedezett földrész alaposabb felderítésére, mikor is bebizonyosodott, hogy eredeti feltevése tévedésen alapult, 1777-ben Cook kapitány is ráakadt a szigetekre és a csoportozat legnagyobb tagját elnevezte Desolation- azaz „kietlen” szigetnek, mely névre kopárságával valóban rá is szolgál. Ámbár a partjai felé közeledő hajó könnyen más következtetésre juthat, mivel hegyeinek oldalát szeptembertől márciusig dús és élénkzöld vegetáció borítja. E megtévesztő látszatot egy

kicsiny, kőtörőfűhöz hasonlatos növény kelti, mely igen nagy bőségben, hatalmas foltokban tenyészik egy bizonyos fajta tőzegtalajon. Ennek a kis növénynek a kivételével azonban jószerével semmi egyéb jele a növényi életnek, kivéve a kikötő közvetlen környékét, ahol néhány szál vad dudva, egy-két zuzmófajta s egy különös, kis bokrokban növő, s a felmagzott káposztára emlékeztető növény is található, de ez utóbbi is alkalmatlan emberi fogyasztásra, mivel íze csípős és kesernyés.

A szigetek domborzati képe igen változatos, hegyes-völgyes; megejtő vagy felemelő látványt azonban e hegyek nem nyújtanak, noha csúcsukat örök hó borítja. Partjaik mentén több természetes kikötőhely is kínálkozik, melyek közül a Karácsony-öböl rendelkezik a legkedvezőbb tulajdonságokkal. A sziget északkeleti partján végighajózva ez az első az öblök sorában s közvetlenül az úgynevezett François-fok után következik, mely északról nagy ívben körülöleli, és jellegzetes alakjával mintegy az utat is mutatja a kikötőhelyet kereső tengerésznek. A tengerbe nyúló hegyfok csúcsán magas kőszál áll, hatalmas odvával természetes boltívet alkotva. Az öböl bejárata a déli szélesség 48. fok 40. percén, valamint a keleti hosszúság 69. fok 6. percén van. Kikötésre igen alkalmas hely, mivel az előtte húzódó nagyszámú apró sziget kellő védelmet nyújt a keleti szelek ellen. Keleti irányban továbbhajózva a Darázs-öbölhöz érünk, mely valójában a Karácsony-öböl nyúlványa. Kicsiny, zárt medencéjét csupán négy öl mélységű szűk csatorna köti össze a tengerrel, öblének mélysége három-tíz öl, a fenék szilárd és agyagos, horgonyzásra igen alkalmas. Minden évszakban védett, biztonságos kikötőhely. Az öböl nyugati oldalán kis patak ömlik a tengerbe, vize igen jóízű és könnyen hozzáférhető.

A szigeten előfordul, bár nem nagy számban az úgynevezett sörényes vagy szőrmefóka több válfaja, valamint az ormányos fóka, ez utóbbi tömegesen is. A szárnyasok világa igen népes. Igen sok pingvint láttunk, mégpedig négy különféle fajtából. Ezek közül a királypingvin a legnagyobb, mely épp méreteiről és szép tollazatáról nyerte nevét. Testének fölső része rendszerint szürke, ám olykor halványlila árnyalatú is előfordul; hasát makulátlanul fehér toll borítja. Feje viszont csillogón fekete, akárcsak a lába. Tollazatának legszebb vonása azonban a mellén végighúzódó két széles, aranyos sáv. Csőre hosszú, a színe vagy rózsapiros, vagy mélyvörös. E madarak felegyenesedve, méltóságteljes tartással járnak. Fejüket magasan hordják és a testükhöz szinte karformán csatlakozó szárnyukkal oly szembeötlően emberi alakot mutatnak, hogy a felületes szemlélőt, alkonyi fényben valóban akár könnyen meg is téveszthetik. A Kerguelen-földön látott példányok termete alig haladta meg a libáét. Az itt előforduló másik három pingvinfajta a következő: a makaróni pingvin, a szamárpingvin és a varjúpingvin. Ezek mind jóval kisebbek, mint a királypingvin, tollazatuk sem oly pompás, és egyéb tekintetben is igen különböznek tőle.

A pingvineken kívül sok más madár is található e szigeteken; említésre méltó a tengeri tyúk, a kis kékhojsza, a böjti ruca, a Port Egmont-tyúk, a bóbitás kormorán, a fokföldi gerle, az óriás viharmadár, a tengeri fecske, a küszvágó csér, többféle sirály, a viharmadár, a nagy hojsza, végül pedig az albatrosz.

A nagy hojsza ugyanakkorára megnő, mint a közönséges albatrosz, és szintén húsevő. Ezért másképpen csonttörőnek és sashojszának is nevezik. Az embertől egyáltalán nem fél; megfelelően elkészítve, húsa fogyasztásra is alkalmas. Jellemző szokása kiterjesztett szárnnyal, könnyedén, látszólag egyetlen tollát sem mozdítva szinte a víz színén siklani.

Az albatrosz a Déltengerek egyik legnagyobb testű és legvérengzőbb ragadozó madara. A sirályfélék közé tartozik, a szárazföldre csak költeni jár, prédájára is a légben les. E ragadozó madár és a pingvin sajátságosan jó cimboraságot tart egymással. Fészkét minden esetben egyazon mód s közös megállapodással rakja - akképpen, hogy az albatrosz fészke mindig

középütt helyezkedik el négy pingvinfészek négyszögében. A tengerésznyelv telepnek nevezi ezeket a fészkelőhelyeket. E telepeket már mások is leírták, mivel azonban talán nem minden olvasóm ismeri e beszámolókat, s mivel elbeszélésemben még többször is szó lesz mind a pingvinről, mind pedig az albatroszról, talán nem lesz haszontalan, ha ehelyütt néhány szóval ismertetem életmódjukat és fészeképítési szokásaikat.

A költési idény kezdetekor hatalmas tömegeik gyülekeznek össze s néhány napig oly módon viselkednek, mintha csak megvitatnák, mi volna a leghelyesebb eljárás. Végül aztán munkához látnak. Kiválasztanak egy megfelelő nagyságú, rendszerint három-négy hektárra rúgó sík területet, méghozzá minél közelebb a tengerhez, ám olyan távolságban, hogy a dagály már ne érhesse el. Legfőképp a talaj egyenletességére vannak tekintettel és a köves-kavicsos részeket is elkerülik. Ezután az egész raj közösen, mintegy egyetlen akarattól irányítva, hozzákezd, hogy a kiválasztott területen kijelöljön egy mértani pontosságú négyzetet vagy paralelogrammát, a terepviszonyoktól függően, mégpedig éppen akkorát, amelyen az összegyűlt madarak kényelmesen elférnek, a továbbiakban pedig eltökélten megakadályozzák, hogy a későn érkezők, melyek nem vettek részt a munkában, befurakodjanak közéjük. Kijelölt táborhelyük egyik határvonala mindig párhuzamos a víz szegélyével, és törvényszerűen szabadon marad, hogy akadálytalanul közlekedhessenek a tenger és fészkük között.

A határvonalak kijelölése után alaposan és módszeresen megtisztítják a terepet minden szeméttől, hulladéktól, szemenként hordják el csőrükben a kavicsokat, melyekből a négyszög szárazföld felé eső oldalain mintegy falat emelnek. A falon belül pedig, közvetlenül a tövében, hat-nyolc láb szélességű sima ösvényt taposnak körbe a terep körül - ekképp még sétateret, korzót is készítenek maguknak.

A következő művelet a körülkerített terület felosztása, mégpedig egymással pontosan megegyező nagyságú kis négyszögekre. Ezt oly módon végzik, hogy faltól falig egyenes vonalú, keskeny ösvényeket taposnak a porba, melyek éppen derékszögben metszik egymást. Az ösvények metszőpontjaira kerülnek az albatroszfészkek, a pingvinek pedig a kis négyzetek közepén építik fel fészküket - vagyis minden pingvint négy albatrosz vesz körül és megfordítva. A pingvinfészek valójában sekély mélyedés csupán, mely egyedül azt a célt szolgálja, hogy egyetlen tojása el ne gurulhasson. Az albatrosz fészke ennél valamelyest igényesebb; moszatból, földből, kagylóhéjakból kis kupacot hord össze, melynek magassága körülbelül egy láb, átmérője pedig két láb. Ennek tetején építi fel azután tulajdonképpeni fészkét.

Különös gonddal ügyelnek arra, hogy a költési időszak alatt soha ne maradjon őrizetlen a fészek, sőt voltaképp mindaddig szigorúan őrködnek, amíg a kicsinyek meg nem erősödnek annyira, hogy nincsen szükségük a szülői gondoskodásra. Míg a hím van távol élelemkeresőben, addig a nőstény ügyel a fészekre, amit nem is hagy el, míg párja vissza nem tér. A tojások pedig éppenséggel egyetlen pillanatra sem maradnak födetlen - amíg az egyik madár élelemért jár, addig a másik ül rajta. Erre az óvatosságra azért van szükség, mert ezeken a madártelepeken oly lazák az erkölcsök, hogy ha alkalom adódik, a szomszédok lelkiismeret-furdalás nélkül kifosztják egymás fészkét.

Bár előfordulnak olyan telepek is, melyeket csak pingvinek és albatroszok laknak, a kolóniák többségében a legkülönfélébb tengeri madárfajok költenek együtt, egyaránt élvezve az alapítók jogait s teljes szabadságban fészkelve ott, ahol épp alkalmas hely adódik, ám a nagyobb madarak által kiszemelt helyeket mind tiszteletben tartja. A távolból szemlélve páratlan látványt nyújtanak e telepek. Valósággal feketéllik fölöttük az ég a tömérdek albatrosztól (és más, kisebb madártól), amint percnyi szünet nélkül sürögnek, térülnek-fordulnak a tenger és a szárazföld között. Ezalatt a pingvinek föl-alá járkálnak a fészkek közötti szűk ösvényeken, vagy a kolóniát körülvevő korzón masíroznak csapatosan jellegzetes, peckes lépteikkel.

Summa summárum, azt hiszem, elképzelni sem lehet bámulatosabb dolgot ezen oktalan szárnyas lények bölcs megfontoláson alapuló társadalmánál, mely méltán gondolkodásra késztethet minden pallérozott emberi elmét.

Még aznap délelőtt, amikor horgonyt vetettünk a Karácsony-öbölben, Mr. Patterson, az első tiszt vízre bocsátotta a csónakokat és (noha még a vadászati idény előtt voltunk) fókavadászatra indult. A kapitányt egy fiatalember társaságában, aki rokona volt Mr. Guy-nak, partra tette egy nyugat felé kinyúló kopár földfokon, mivel valami küldetésük volt a sziget belsejében, bár ennek mibenlétét nem sikerült megtudnom. Guy kapitány egy ledugaszolt palackot vitt magával, melyben levél volt; a partról nyomban útnak indult, hogy megmássza a sziget legmagasabb hegycsúcsát. Valószínűnek tartom, hogy a levél üzenetet tartalmazhatott egy utánunk érkező hajónak. Mi (Peters és jómagam az első tiszt csónakjában ültünk) ezután körüleveztük a sziget partjait, fókatelepeket keresve. Mintegy három hetet töltöttünk fókavadászattal, tüzetesen átkutatva minden öblöt és hegyfokot, s nem is csak a Kerguelen-földön, hanem a környező apróbb szigeteken is. Fáradozásunkat azonban nem sok siker koronázta. Bár sok prémfókát láttunk, olyan félénkek voltak, hogy akármennyire igyekeztünk is, csak háromszázötven gereznát tudtunk összegyűjteni. Ormányos fóka szintén nagy számban került elénk, ezekből azonban még kevesebbet, mindössze húsz darabot sikerült elejtenünk, nagy üggyel-bajjal. A kisebb szigeteken sörényes fókákat is láttunk, igen nagy csapatokban, ezeket azonban nem háborgattuk. Tizenegyedikén érkeztünk vissza a hajóhoz, ahol már ott találtuk Guy kapitányt és az unokaöccsét, akik igen lehangoló beszámolót adtak a sziget belsejéről, amihez foghatóan kopár és terméketlen tájék szerintük nem sok akadhat a földön. Két éjszakát töltöttek a szigeten, mivel a másodtiszt valami félreértés következtében késve küldte el értük a kis csónakot, amely a parton felvette és a hajóra hozta őket.

Tizenötödik fejezet

Huszadikán vitorlát bontottunk és tovább indultunk a Karácsony-öbölből; eleinte visszafelé, nyugatnak tartva, amerről jöttünk, elhaladva a Crozet-szigetcsoport egy tagja, a Marion kapitány felfedezte Sertés-sziget mellett. Majd a Prince Edward-szigetet hagytuk el, szintén bal kéz felől; ezután kissé északnak fordultunk és tizenöt napi hajózás után a déli szélesség 37. fok 8. percén és a nyugati hosszúság 12. fok 8. percén, elértük Tristan d'Acunha szigetét.

Ezt a ma már oly jól ismert szigetcsoportot, mely három kör alakú szigetből áll, a portugálok fedezték fel, akiket 1643-ban a hollandok, majd 1767-ben a franciák követtek. A három sziget háromszöget zár be, melynek csúcsai mintegy tíz mérföldnyi távolságban vannak egymástól, köztük nyílt víztükrű, jól hajózható tengerszakaszok terülnek el. Mindhárom sziget igen magasra kiemelkedik a tenger szintje fölé, a legmagasabbra maga Tristan d'Acunha szigete, amelyről az egész csoportozat a nevét kapta. Ez egyben a legnagyobb is a három közül, kerülete mintegy tizenöt mérföld, és tiszta időben már nyolcvan-kilencven mérföldről látható. Északi oldala mintegy ezerlábnyi magasságból szakad le szinte függélyesen a tengerbe. Az asztallap simaságú fennsíknak jóformán a mértani közepén magas, kúp alakú hegy emelkedik, hasonló Teneriffa tűzhányó hegyéhez. E magaslat alsóbb régióit jókora fák borítják, föntebb azonban már kiütközik a kopár szikla, amit az év nagyobbik felében hó s jég borít, maga a csúcs pedig rendszerint felhők mögé búvik. A sziget körül sem zátony, sem egyéb veszedelem nem leselkedik a hajókra, oly meredeken emelkedik ki a part a mély vizű tengerből. Az északnyugati parton mindazonáltal kis öböl is nyílik, melynek fekete homokkal borított fövenyén déli szélben csónakkal partra is lehet szállni. Az itt fakadó forrásokból könnyűszerrel

juthatunk nagy mennyiségű, kitűnő ivóvízhez; az öböl horgászatra is alkalmas, mivel vize halban igen bő.

A második legnagyobb szigetnek, amely a szigetcsoportozat legnyugatabbra eső tagja, Megközelíthetetlen a neve. Pontos számítások szerint a déli szélesség 37. fok 17. percén és a nyugati hosszúság 12. fok 24. percén terül el. Kerülete mintegy hét-nyolc mérföldnyi lehet, s partja mindenütt oly meredek, hogy valóban megközelíthetetlen. Voltaképp egyetlen magas fennsík az egész sziget, mely oly sivár és terméketlen, hogy egész növényzete mindössze néhány göcsörtös, satnya cserjéből áll.

A Csalogány-sziget, a szigetcsoport legkisebb és legdélebbre eső tagja, a déli szélesség 37. fok 26. percén és a nyugati hosszúság 12. fok 12. percén terül el. Legdélibb fokának mintegy folytatásaképp, néhány aprócska, de magas, sziklás sziget emelkedik ki a tengerből; északkeleti irányban is van néhány hasonló, apró sziget. A Csalogány-sziget domborzata igen egyenetlen, talaja meddő, terméketlen; egy mély völgy kis híján kettészeli az egész kis szárazulatot.

A párzási időben az apróbb-nagyobb szigetek partjain valósággal hemzseg a sok oroszlánfóka, ormányos fóka, sörényes fóka meg a mindenféle tengeri madár. A cethal szintén nagy számban keresi fel a környező vizeket. Annyiféle zsákmányt kínál tehát e szigetcsoport, méghozzá valósággal tálcán, hogy felfedezése óta igen sűrűn látogatták a különféle hajós népek. A hollandok és a franciák az elsők között voltak. 1790-ben Patten kapitány, az *Industry* nevű philadelphiai hajó parancsnoka is rábukkant Tristan d'Acunhára és hét hónapot töltött itt (1790 augusztusától 1791 áprilisáig) fókavadászattal. E hét hónap alatt nem kevesebb, mint ötezer-hatszáz gereznát gyűjtött össze és azt állítja, hogy három hét alatt bármekkora hajót színültig tölthetett volna fókazsírral. Amikor ő ideérkezett, néhány vad hegyi kecske kivételével nem volt a szigeten négylábú; ma már azonban jócskán elszaporodtak a legbecsesebb háziállatok is, amelyeknek őseit a Patten óta erre járó tengerészek hozták magukkal.

Tudtommal nem sokkal Patten kapitány itt járta után kötött ki Tristan d'Acunhán Colquhoun kapitány, a *Betsey* nevű amerikai brig parancsnoka, hogy felfrissítse készleteit. Ő ültetett először ezen a földön hagymát, burgonyát, káposztát és más zöldségfélét; mindezek ma már a sziget egész területén tenyésznek, igen nagy bőségben.

Haywood kapitány, a *Nereus*-szal, 1811-ben kereste fel Tristant. Három amerikai fogadta, akik állandó lakói voltak a szigetnek; fókazsírgyűjtéssel és fókabőrök kikészítésével foglalkoztak. Egyikük, Jonathan Lambert nevezetű, a szigetek uralkodójának mondta magát. Mintegy hatvan hektáron kiirtotta az erdőt; az így nyert területen megtermett mindaz, amire szüksége volt; még kávébabot és cukornádat is termesztett, amihez eredetileg egy Rio de Janeiró-i amerikai lelkésztől kapta a palántákat. A kis telep azonban utóbb elnéptelenedett, és végül is 1817-ben a brit kormányzat a Jóreménység fokán lévő gyarmatról egy szakasznyi katonaságot küldött Tristanra s ezzel birtokába vette a szigeteket. Ám csak rövid időre; hanem két-három család, a kormányzattól függetlenítve magát, a brit fennhatóság felszámolása után is ott maradt a szigeten. Jeffrey kapitány, aki hajójával, a *Berwick*-kel Londonból a Van Diemen-föld felé tartott, 1824. március huszonötödikén kikötve Tristanon, egy Glass nevű hajdani angol tüzérkáplárt talált itt. Glass a szigetek főkormányzójának mondta magát és huszonegy férfi és három nő fölött uralkodott. Glass nagyon dicsérte az éghajlatot és a föld termékenységét. A lakosság főleg fókavadászattal és fókazsírgyűjtéssel foglalkozott, s kereskedelmi kapcsolatban álltak a Jóreménység foki brit gyarmattal, mivel Glassnak egy kis szkúnere is volt. Glass még akkor is élt, amikor mi ott jártunk a szigeten, népe pedig szépen megsokasodott, ötvenhat lelket számlált magán Tristanon, valamint további hét fő élt a Csalogány-szigeten alapított újabb telepen. Gond nélkül beszerezhettük tőlük mindazt, amire

szükségünk volt - nagy számban tartottak birkát, disznót, szarvasmarhát, nyulat, baromfit, kecskét, rendszeresen halásztak és zöldséget is termesztettek. A nagy sziget körüli tizennyolc ölnyi mély vízben a parthoz közel vetettünk horgonyt s ekképp kényelmesen fedélzetünkre vehettünk mindent. Guy kapitány ötszáz fókagereznát is vásárolt Glasstól, valamint néhány rozmáragyart. Egy hetet töltöttünk itt; az uralkodó szélirány mindvégig vagy északi vagy nyugati volt, az idő pedig kissé párás, ködös. November ötödikén bontottunk ismét vitorlát dél-délnyugati irányban azzal a szándékkal, hogy tüzetesen átkutatva az óceán déli vizeit, megkeressük az Aurora-szigetek nevű csoportozatot, melynek sokan a létezését is kétségbe vonták.

E szigeteket állítólag 1762-ben fedezte fel egy *Aurora* nevű hajó kapitánya. 1790-ben Manuel de Oyarvido kapitány a Fülöp-szigeti Királyi Kereskedelmi Társaság tulajdonában lévő *Princess*-szel - állítása szerint - elhajózott közöttük. 1794-ben az *Atrevida* nevű spanyol korvett azzal a határozott feladattal kelt útra, hogy pontosan meghatározza a szigetcsoport földrajzi helyzetét. A madridi Királyi Vízrajzi Társaság által 1809-ben kiadott közlemény a következőképpen számol be az expedíció eredményeiről: „A szigetek közvetlen közelébe érkezve az *Atrevida* január huszonegyedike és huszonhetedike között részletes megfigyeléseket végzett, valamint kronométerei segítségével megállapította a kérdéses szigetek és a malminas-szigeteki Soledad kikötő földrajzi hosszúsága közötti különbséget. A szigetcsoport három tagból állt; kis eltéréssel egyazon délkörön helyezkednek el; a középső sziget igen alacsony, a másik kettő pedig már kilenc tengeri mérföld távolságból is észlelhető.” Az *Atrevida* által végzett mérések eredményeképp a szigetek pontos helyzetét a következőképp adja meg a közlemény: a legészakibb sziget a déli szélesség 52. fok 37. perc 24. másodpercén és a nyugati hosszúság 47. fok 43. perc 15. másodpercén terül el; a középső a déli szélesség 53. fok 2. perc 40. másodpercén és a nyugati hosszúság 47. fok 55. perc 15. másodpercén, a legdélibb pedig a déli szélesség 53. fok 15. perc 22. másodpercén és a nyugati hosszúság 47. fok 57. perc 15. másodpercén.

James Weddell, a brit haditengerészet kapitánya 1820. január huszonhetedikén a Staten-földről kiindulva kereste az Aurora-szigeteket. Jelentése szerint nemcsak hogy áthaladt az *Atrevida* kapitánya által megadott földrajzi pontokon, de a környező vizeket is alaposan átkutatta, szárazföldnek azonban nyomát sem találta. Az egymásnak ellentmondó jelentések más hajósokat is arra késztettek, hogy megpróbálják megkeresni e titokzatos szigeteket; s bármily különös is, míg egyesek jószerével minden tenyérnyi darabkáját bejárták annak a tengerszakasznak, ahol e szigetek állítólag elterülnek, ám igyekezetük meddő maradt, ugyanakkor mások s nem is kevesen éppily határozottan azt jelentették, hogy nemcsak látták a szigeteket, de partjaik közelébe is hatoltak. Nos, Guy kapitány elhatározta, hogy tőle telhetőleg szintén megpróbálja eldönteni e különös vitát.[149]

Délnyugati irányban haladtunk váltakozó erejű széllel egészen huszadikáig, mely napon elértük a déli szélesség 53. fok 15. percét és a nyugati hosszúság 47. fok 58. percét, azaz a vitatott körzetet, sőt valójában helyzetünk megegyezett az állítólagos szigetcsoport legdélibb tagjának földrajzi helyzetével. Minthogy azonban földnek nem láttuk semmi jelét, folytattuk utunkat nyugati irányban az ötvenharmadik déli szélességi kör mentén, amíg el nem értük a nyugati hosszúság ötvenedik fokát. Itt északnak fordultunk és fölhajóztunk egészen az ötvenkettedik déli szélességi kör vonaláig, mikor is keletnek fordultunk és napjában kétszer,

[149] Az Aurora-szigetek észlelését jelentő hajók közül említést érdemel a *San Miguel* 1709-ben, az *Aurora* 1774-ben, a *Pearl* nevű brigg 1779-ben és a *Dolores* 1790-ben. Helyzetüket valamennyien a déli szélesség ötvenharmadik fokában határozták meg. *(Poe jegyzete)*

reggel és este ellenőrizve irányunkat, a szélességi körhöz tartva magunkat haladtunk tovább, a Georgia nyugati partjain végighaladó délkör vonaláig, majd ennek mentén visszatértünk arra a szélességre, ahonnan kiindultunk. Ezután keresztirányban is átszeltük az ekképp körüljárt tengerszakaszt, folyamatos figyelőszolgálatot tartva az árbockosárban. Három hetet töltöttünk alapos és lelkiismeretes kutatással; mindvégig kivételesen szép, tiszta időjárás uralkodott az egész vidéken, olyannyira, hogy köd egyetlenegyszer sem fordult elő. Ezek után természetesen bizonyítottnak tekintettük, hogy ha valaha voltak is szigetek e vidéken, ma már nyomtalanul elmerültek a tengerben. Hazatérésem óta jutott tudomásomra, hogy 1822-ben Johnson kapitány, a *Henry* nevű amerikai szkúner parancsnoka és Morrell kapitány, a szintén amerikai illetőségű *Wasp* szkúner parancsnoka is átkutatták a kérdéses tengerszakaszt, mégpedig a miénkhez hasonló gondossággal - és ők is ugyanarra a következtetésre jutottak, mint mi.

Tizenhatodik fejezet

Guy kapitány eredeti terve az volt, hogy miután a maga számára tisztázta az Aurora-szigetek létének vagy nem létének kérdését, átkel a Magellán-szoroson és Patagónia nyugati partjai mentén folytatja útját északi irányban; Tristan d'Acunhán azonban olyan értesülések birtokába jutott, hogy inkább déli irányt választott, abban a reményben, hogy talán rátalál arra a néhány apró szigetből álló csoportozatra, amely állítólag a déli szélesség hatvanadik fokán húzódó szélességi kör mentén terül el, valahol a nyugati szélesség 41. fok 20. percén. Arra az esetre pedig, ha mégsem sikerülne megtalálnia e szigeteket, az új terv úgy szólt, hogy amennyiben az évszak időjárási viszonyai lehetővé teszik, megpróbáljuk megközelíteni a Déli-sark vidékét. December tizenkettedikén vitorlát bontva, neki is vágtunk az útnak. Tizennyolcadikán értük el a Glass által megjelölt földrajzi pontot, de hiába cirkáltunk három napig a környéken, az állítólagos szigeteknek nyomát sem leltük. Huszonegyedikén, mivel az időjárás szokatlanul kedvező volt, folytattuk utunkat délnek, azzal a szándékkal, hogy tartjuk is az irányt, ameddig csak lehetséges lesz. Mielőtt azonban áttérnék beszámolómnak erre a részére, szükségesnek vélem, hogy azon olvasóim számára, akik talán nem kísérték figyelemmel e régiók feltárásának történetét, röviden összefoglaljam a Déli-sark elérésére tett eddigi néhány próbálkozást.

Cook kapitány útja volt az első, amelyről részletesebb beszámoló is fennmaradt. Cook 1772-ben indult el a délsarki vizekre a *Resolution* fedélzetén Furneaux hadnagy, az *Adventure* parancsnoka kíséretében. Decemberben már a déli szélesség ötvennyolcadik fokán járt, a keleti hosszúság 26. fok 57. percén. Ebben a magasságban látott először jeget; a nyolc-tíz hüvelyk vastagságú jégtáblák északnyugat-délkelet irányban húzódtak. A jég hatalmas összefüggő mezőket alkotott, s a hajók csak a legnagyobb nehézségek árán tudtak átvergődni a közöttük húzódó keskeny csatornákon. A megfigyelt madarak nagy számából és egyéb jelekből Cook kapitány arra következtetett, hogy szárazföld közelében jár. Ezért, bár az idő kegyetlenül hideg volt, tovább tartotta a déli irányt, amíg a keleti hosszúság 38. fok 14. percén el nem érte a hatvannegyedik délkört. Itt váratlanul megenyhült az idő, lágy, könnyű szeleket kapott, és a hőmérő öt napon harminchat fokot mutatott. 1773 januárjában áthaladtak a déli sarkkörön, sokkal messzebb azonban nem sikerült elhatolniuk; a szélesség 67. fok 15. percén ugyanis hatalmas, összefüggő jégmezőbe ütköztek: ameddig csak a szem ellátott, déli irányban elzárta a horizontot. A jég helyenként hatalmas, akár mérföldnyi torlaszokat is alkotott, melyeknek óriás tömege esetenként tizennyolc-húsz lábnyira is kiemelkedett a tengerből. Mivel a hajózás számára kedvező évszak immár a vége felé közeledett, azt pedig,

hogy valamiképp megkerülhetik az akadályt, nem is remélhették, Cook kapitány kénytelen-kelletlen északnak fordult.

A következő év novemberében folytatta a déli sarkvidék felderítését. A szélesség 59. fok 40. percén erős, déli irányú áramlásra bukkant. Decemberben, a szélesség 67. fok 31. percén, a nyugati hosszúság 142. fok 54. percén maró hideg, köd és viharos szelek fogadták. Azonban ismét igen sok madarat láttak; főleg albatroszt, pingvint és hojszát. A szélesség 70. fok 23. percén hatalmas, úszó jégszigeteket észleltek, majd nem sokkal utóbb déli irányban olyan felhőket, melyeknek színe jégtáblák közelségét jövendölte. A szélesség 71. fok 10. percén és a nyugati hosszúság 106. fok 54. percén akárcsak az előző esztendőben, ismét végeláthatatlan jégmező állta útjukat, amely végigvonult az egész déli szemhatáron. Északi szegélyén egymásra torlódott, összetöredezett jégtáblákból szilárdan összefagyott torlasz húzódott, mintegy mérföldnyi szélességű sávban, melyen áthatolni teljes lehetetlenségnek bizonyult. E torlasz mögött viszonylag sík, fagyott felszínű terepszakasz következett, ám a távolban, a jégmező túlsó szélén, ismét hatalmas, egymás fölé magasodó jéghegyek gigászi vonulata látszott. Cook kapitány arra a következtetésre jutott, hogy vagy maga ez az összefüggő jégmező borítja a Déli-sarkot, vagy ez kapcsolódik egy nagy kiterjedésű déli kontinenshez, mely esetben a Déli-sark ezen a szárazföldön helyezkedik el. Mr. J. N. Reynolds, akinek állhatatos igyekezetével végül is sikerült nemzeti összefogással expedíciót szervezni, nem utolsósorban épp e régiók feltárására, így ír a *Resolution* útjáról: „Az csöppet sem meglepő, hogy a 71. fok 10. percénél messzebb nem sikerült elhatolnia, annál meghökkentőbb azonban, hogy a nyugati hosszúság 106. fok 54. percén érte el ezt a délkört. A Palmer-föld a szélesség hatvannegyedik fokán elterülő Shetland-szigetektől délre húzódik nyugati, illetve déli irányban, olyan messzeségben, ahová eddig még egyetlen hajósnak sem sikerült elhatolnia. Cook már megközelítette ezt a szigetet, amikor a jég végleg útját állta; s úgy véljük, nem is fog sikerülni ennél délebbre hatolni, különösen ily kora nyári időpontban, január hatodikán - továbbá véleményünk szerint az sem volna meglepő, ha a Cook beszámolójában említett jéghegyekről bebizonyosodna, hogy közvetlenül csatlakoznak magához a Palmer-földhöz avagy valamely más, déli, illetve nyugati irányban elterülő sziget, illetve szárazföld egy nyúlványához."

Kreutzenstern és Lisiausky kapitány Sándor orosz cár megbízásából indult el 1803-ban a földgolyó körülhajózására. Déli irányban mindössze a szélesség 59. fok 58. percéig sikerült elhatolniuk, mely pontot a nyugati hosszúság 70. fok 15. percén érték el. Itt igen erős keleti irányú áramlatokra bukkantak. Nagy bálnarajokkal találkoztak, jeget azonban nem láttak. Erről az expedícióról írva Reynolds megjegyzi, hogy ha Kreutzenstern korábban éri el ezt a magasságot, ő is kétségtelenül jégbe ütközött volna - az orosz expedíció márciusban érte el útja fentebb említett legdélibb pontját. Minthogy az uralkodó szélirány déli, illetve nyugati, a jéghegyek - a hasonló irányú áramlatoktól is hajtva - törvényszerűen ebbe a térségbe sodródnak, melyet északon Georgia határol, keleten a Sandwich-föld, valamint a Déli Orkney-szigetek, nyugatról pedig a Déli Shetland-szigetek.

James Weddellnek, a brit haditengerészet kapitányának 1822-ben tett útján két kis méretű hajójával különösebb nehézségek nélkül sikerült minden előző hajósnál délebbre hatolnia. Beszámolója szerint a hetvenkettedik szélességi körtől északra ugyan gyakran jég közé szorult, ettől délre azonban már nyílt tengeren haladt tovább egészen útja legdélibb pontjáig, a szélesség 74. fok 15. percéig, ahol ismét jeget látott, de nem táblákat, csupán három úszó jéghegyet. Elgondolkoztató, hogy bár hatalmas madárrajokat látott és egyéb olyan jeleket is észlelt, melyek általában szárazföld közelségére mutatnak, és a Shetland-szigetektől déli irányban addig ismeretlen partokat is megpillantottak az árbockosárból, Weddel kapitány kétségbe vonja, hogy nagyobb kiterjedésű szárazföld terülne el a déli sarkvidéken.

Benjamin Morrell, a *Wasp* nevű amerikai szkúner kapitánya 1823. január tizenegyedikén indult el a Kerguelen-földről, azzal a feltett szándékkal, hogy minél mélyebben behatoljon a déltengeri régiókba. Február elsején a keleti hosszúság 118. fok 27. percén elérte a déli szélesség 64. fok 52. percét. Az itt következő részlet hajónaplója aznapi bejegyzéséből származik: „A szél hamar tizenegy csomós sebességűre fokozódott, mi pedig megragadtuk az alkalmat, hogy nyugatnak forduljunk vele; meggyőződésünk volt, minél délebbre kerülünk a hatvannegyedik szélességi körnél, annál kevésbé kell tartanunk a jégtől, ezért egy darabig még kitartottunk a déli irány mellett, amíg a sarkkörön áthaladva el nem értük a 69. fok 15. perc szélességet. Ebben a magasságban már valóban nyoma sem volt összefüggő jégtakarónak, sőt jéghegyeket is csak elvétve láttunk."

Március tizennegyedikéről a következő feljegyzés olvasható a naplóban: „A jégtáblák teljesen eltűntek, s úszó jéghegyet sem látunk tíz-tizenkét darabnál többet egyidejűleg. A lég és a víz hőmérséklete is legalább tizenhárom fokkal magasabb (enyhébb), mint a hatvanadik és a hatvankettedik szélesség között volt. Pillanatnyilag a déli szélesség 70. fok 14. percén tartózkodunk, a levegő hőmérséklete negyvenhét fok, a vízé negyvennégy. Méréseim szerint ebben a helyzetben az elhajlás mértéke 14 fok 27 perc volt keleti irányban... Nem először hajózom a sarkkörtől délre, de egymástól igen távol eső délkörök mentén egyaránt azt tapasztaltam, hogy a szélesség hatvanötödik fokát elhagyva, délnek haladva egyre nő mind a víz, mind pedig a levegő hőmérséklete, az elhajlás mértéke pedig ezzel arányosan csökken. Míg e szélességi körtől északra, mondjuk a déli szélesség hatvanadik és hatvanötödik foka között, olykor csak a legnagyobb nehézséggel sikerült átjárót találnunk a megszámlálhatatlan sokaságú és irdatlan nagyságú jéghegy között, melyek némelyikének kerülete a másfél-két mérföldet is elérte, csúcsa pedig legalább ötszáz lábnyira emelkedett a tenger színe fölé."

Mire azonban idáig jutott, már jószerével elfogyasztotta tüzelő- és ivóvízkészletét, és a hajózási évad is a végéhez közeledett, Morrell kapitány ezért kénytelen volt visszafordulni és lemondani arról, hogy folytassa útját nyugatnak, holott a tenger teljesen nyílt és jégmentes volt. Hajónaplójában leszögezi, hogy ha e leküzdhetetlen körülmények nem kényszerítik meghátrálásra, sikerült volna elérnie, ha magát a Déli-sarkot talán nem is, legalább a nyolcvanötödik szélességi kört bizonyosan. Morrell kapitány nézeteit a tárgyban azért ismertettem ily viszonylagos részletességgel, hogy olvasóim majd maguk állapíthassák meg, mennyire támasztották alá következtetéseit az általam tapasztaltak.

Briscoe kapitány, hajótulajdonos, az Enderby nevű londoni bálnavadász cég alkalmazottja, 1831-ben indult a Déltengerekre a *Lively* nevű briggel és a kíséretében lévő *Tula* nevű kis kutterrel. Február huszonnyolcadikán a déli szélesség 66. fok 30. percén és a keleti hosszúság 47. fok 13. percén földet látott, és „a hómező fölött jól kivehetően egy kelet-délkeleti irányban húzódó hegyvonulat fekete ormait". Kerek egy hónapig tartózkodott e földrajzi pont körzetében, de az időjárás mindvégig olyan viharos volt, hogy tíz tengeri mérföldnél jobban egyetlenegyszer sem sikerült megközelítenie a partot. Belátván, hogy abban az idényben már nem folytathatja felfedező útját, Briscoe kapitány északnak fordult és a Van Diemen-földön töltötte a telet.

1832 elején ismét délnek vette útját, és február negyedikén, a szélesség 67. fok 15. percén, valamint a nyugati hosszúság 69. fok 29. percén délkeleti irányban ismét földet látott. Megállapította, hogy szigetet fedezett fel, amely az előző esztendőben látott partok egy kinyúló fokának közelében terül el. A hónap huszonegyedikén sikerült is kikötnie a szigeten, melyet IV. Vilmos nevében birtokba vett és az angol királyné tiszteletére Adelaide-szigetnek nevezett el. Miután e felfedezéseiről tudósította a londoni Királyi Földrajzi Társaságot, a tekintélyes testület ezekből azt a következtetést vonta le, hogy „a keleti hosszúság 47. fok 30.

percétől a nyugati hosszúság 69. fok 29. percéig összefüggő szárazföld terül el, melynek partvonala párhuzamos a déli szélesség hatvanhatodik és hatvanhetedik foka között húzható szélességi körrel". Mr. Reynolds ezeket mondja e következtetésről: „Helyességéről korántsem vagyunk meggyőződve; aminthogy Briscoe felfedezései nem is támasztják alá. Weddell például épp ezen két határpont között hajózott délnek a Sandwich-földi Georgiától és a Déli Orkney- és Shetland-szigetektől keletre eső délkör mentén." Mint majd olvasóim is látni fogják, a magam tapasztalatai is éppenséggel homlokegyenest ellentmondanak a Királyi Földrajzi Társaság következtetéseinek.

Íme tehát a déli sarkvidék vizeire tett fontosabb felfedező utak; látni való, hogy csaknem háromszáz hosszúsági foknyi szakasza volt még a déli sarkkörnek, amit a *Jane Guy* útjáig még soha senki át nem lépett. Tág terünk nyílt hát, hogy új felfedezéseket tegyünk, s én fokozódó izgalommal és várakozással hallgattam Guy kapitány bejelentését merész elhatározásáról, hogy délnek fordulunk.

Tizenhetedik fejezet

Déli irányban haladtunk még negyednap is azután, hogy a Glass által emlegetett szigetek megleléséről már végképp letettünk - jeget azonban nem is láttunk. Huszonhatodikán délben pontosan a déli szélesség 63. fok 23. percén és a nyugati hosszúság 41. fok 25. percén tartózkodtunk. Ekkor már több úszó jéghegy is volt a látóhatáron, és egy kisebbfajta jégtáblát is megpillantottunk. A szél általában vagy délkeleti vagy északkeleti volt, de sohasem erős. Ha viszont nyugati szelet kaptunk, ami ritkán fordult elő, mindenkor csapadék is kísérte. Hóesés nélkül nem múlt el nap. A hőmérő huszonhetedikén harmincöt fokot mutatott.

1828. január 1. - Ma arra ébredtünk, hogy hajónkat körülzárta a jég. Kilátásaink nem kecsegtettek semmi jóval. Az egész délelőtt folyamán viharos északkeleti szél uralkodott s hatalmas erejével egyre-másra csapkodta kormányszerkezetünkhöz a sodródó jégkoloncokat; félő volt, hogy ez előbb-utóbb végzetes következményekkel fog járni. Estefelé sem hagyott alább a szél ereje, váratlanul azonban kettéhasadt az előttünk elterülő jégmező, mire sürgősen felvontuk valamennyi vitorlát és a szűk csatornán átvergődtünk a jégmező túlsó oldalán elterülő viszonylag jégmentes tengerszakaszra. Haladtunkban fokról fokra bevontuk a vitorlákat, úgyhogy mire végre kijutottunk a nyílt tengerre, már csak egyetlen, félig felcsavart orrvitorlával futottunk.

Január 2. - Ma viszonylag szép időnk volt. Délben a déli szélesség 69. fok 10. percén és a nyugati hosszúság 42. fok 20. percén tartózkodtunk; vagyis áthaladtunk a sarkkörön. Déli irányban alig látszott jég, pedig mögöttünk hatalmas jégmezők terültek el. Egy nagy, húszgallonos vasüstöt kétszáz ölnyi kötélre kötve megmértük a tengeráram sebességét. Megállapítottuk, hogy északi irányba tart, sebessége pedig mintegy negyed mérföld óránként. A levegő hőmérséklete körülbelül harminchárom fok. Az elhajlás méréseink szerint 14 fok 28 perc volt keleti irányban.

Január 5. - Különösebb nehézség nélkül tartjuk a déli irányt. Noha épp ma reggel - a déli szélesség 73. fok 15. percén és a nyugati hosszúság 42. fok 10. percén - megint óriási kiterjedésű, álló jégmező gátolja továbbhaladásunkat. Déli irányban azonban nyílt tengert láttunk, és mindnyájan biztosra vettük, hogy megint sikerül majd kivergődnünk a jég közül. Keleti irányban indultunk el a jégmező mentén és végül rá is bukkantunk egy mintegy mérföldnyi szélességű csatornára, melyen át szerencsésen kijutottunk a nyílt tengerre még napszállta előtt. Ez a tengerszakasz sem volt jégmentes, sőt megszámlálhatatlan sokaságban

borították a kisebb-nagyobb úszó jégszigetek, álló jégmezővé szilárduló jégtáblák azonban errefelé nem mutatkoztak s így bátran folytattuk az utat. A levegő hőmérséklete többé-kevésbé változatlan volt, legalábbis érzékelhetően nem csökkent, mindazonáltal egyre gyakrabban havazott, amit néha viharos hevességű szél kísért. Ma hatalmas albatroszraj repült el felettünk délkeletről északnyugati irányban.

Január 7. - Az úszó jégkoloncok továbbra sem állnak össze táblákká, így többé-kevésbé akadálytalanul haladhatunk. Nyugat felől hihetetlen nagyságú jéghegyek bukkantak fel, s délután a közvetlen közelében haladtunk el egynek, amelynek csúcsa legkevesebb négyszáz ölnyire emelkedhetett a tenger színe fölé. Kerülete mintegy háromnegyed tengeri mérföld lehetett, s oldaláról számos kis patak ömlött a vízbe. Még két nap múlva is láttuk e gigászt, s azután is csak azért nem, mert köd ereszkedett alá.

Január 10. - Ma kora reggel szerencsétlen eset történt; egy emberünk a vízbe esett. Peter Vredenburgh-nak hívták, amerikai volt, New York-i születésű. Igen értékes embert vesztettünk benne. Az orrtőkén lépkedve megcsúszott és épp két kisebbfajta jégtábla közé zuhant; többé fel sem merült. Ma déli tizenkét órakor a szélesség 78. fok 30. percén és a nyugati hosszúság 40. fok 15. percén álltunk. A hideg egyre fokozódik, a viharos, hol északról, hol keletről fújó szél állandósult. Ismét hatalmas jéghegyek tűntek fel, ezúttal kelet felől, mögöttük pedig végeláthatatlan jégmező zárta el a látóhatárt; peremén rétegesen egymásra torlódott jégtáblák barikádja tornyosult. Estefelé uszadékfát sodort el mellettünk a víz, fölöttünk pedig népes madárrajok jelentek meg: viharmadarak, hojszák, albatroszok és egy rikítóan kék tollazatú ismeretlen madár. Az elhajlás kisebb, mint a sarkkör fölött volt.

Január 12. - Ismét kétségesnek látszik, hogy sikerül-e folytatni utunkat délnek; a Déli-sark irányában, amerre csak elláttunk, mindenfelé álló jég zárja el a tengert. A távolban valósággal hegyláncokat alkotnak az egymás fölé nyúló, zordon jégcsúcsok. Nyugatnak haladunk átjárót keresve.

Január 14. - Ma reggel elértük a tengert elzáró jégmező nyugati szélét és nyílt vizekre jutottunk. Ismét leeresztettük a vasüstöt és kétszáz öl mélységben fél mérföldes óránkénti sebességgel déli irányba tartó áramlatot mértünk. A levegő hőmérséklete negyvenhét fok, a vízé harmincnégy. Ismét dél felé fordultunk és akadálytalanul tartottuk az irányt tizenhatodikáig, mikor is délben, a szélesség 81. fok 21. percén és a nyugati hosszúság 42. fokán voltunk. Ekkor ismét leeresztettük a vasüstöt és megállapítottuk, hogy a korábban észlelt áramlat változatlanul dél felé tart, ám immár háromnegyed mérföldes sebességgel. Az elhajlás tovább csökken, a levegő hőmérséklete emelkedik, enyhe, kellemes időjárás uralkodik, és a hőmérő ötvenegy fokot mutat. Jégnek nyoma sincs. Az egész legénység bízik benne, hogy eljutunk a Déli-sarkra.

Január 17. - Eseményekkel zsúfolt nap volt. Dél felől megszámlálhatatlan sokaságban madarak tűntek fel; néhányat sikerült is elejtenünk: egyikük, valamely ismeretlen pelikánfajta, igen ízletesnek bizonyult. Déltájt az árbockosárban ülő megfigyelő kisebbfajta úszó jégtáblát pillantott meg, amelyen valamely nagy testű állat gubbasztott. Mivel az idő szép volt, és jószerével szélcsend uralkodott, Guy kapitány elküldött két csónakot, hogy nézzék meg, mi az. A jégtábla közelébe érve kiderült, hogy utasa jegesmedve, ám olyan hatalmas példány, melynek méretei jóval meghaladják az eddig látott legnagyobb termetű jegesmedvékét is. Felfegyverkezve szálltunk csónakba s így habozás nélkül megtámadtuk. Több lövést adtunk le rá, gyors egymásutánban, s a golyók többsége láthatóan fején és mellén érte az állatot. Ez azonban egyáltalán nem rettentette meg, hanem a vízbe vetette magát és rettenetes pofáját eltátva, úszva megindult épp a felé a csónak felé, amelyben Peters és jómagam is ültünk. E váratlan fordulat következtében olyan riadalom és kavarodás támadt, hogy hirtelenében

egyikünk sem tudott újra tölteni, a medve pedig már át is hajolt a csónak peremén, sőt egyik társunkat mindjárt derékon is kapta. A helyzet könnyen végzetessé válhatott volna, s csakis Peters testi erejének és fürgeségének köszönhetjük, hogy megmenekültünk. Egyetlen szökelléssel a hatalmas fenevad hátán termett és kését a nyakszirtjébe mártva, átmetszette a gerincvelőt. A behemót állat azonnal élettelenül hengeredett vissza a vízbe, a hátán lovagoló Peterst mintegy maga alá temetve, ő azonban hamar a felszínre bukkant, sőt mielőtt visszamászott volna a csónakba, még a medvére is hurkot vetett az utánadobott kötélből, nehogy a tetem alámerüljön. Így tértünk aztán vissza a szkúnerre, diadalmasan vontatva magunk mögött vadászzsákmányunkat. Mikor pontosan lemértük testét, kiderült, hogy a medve kereken tizenöt láb magas volt. Szőrzete makulátlan fehér volt, igen durva szálú és göndör. Szeme vérvörös volt és nagyobb is, mint az északi-sarki jegesmedvéé - aminthogy az orra is kerekdedebb volt és inkább a bulldogéra emlékeztetett. Húsa igen porhanyósnak bizonyult, de sajnos egyben undorítóan halszagúnak is; az emberek mindazonáltal mohón felfalták, és valamennyien kijelentették, hogy nagyon ízlett nekik.

Alig értünk vissza trófeánkkal a hajóhoz, amikor az árbockosárban ülő őrszem boldogan elrikkantotta magát: - Föld, jobbra, elöl! - Mindenki a fedélzetre sietett, és szerencsére szél is támadt, bár igen változékony irányú, hol északról, hol keletről, amely mindazonáltal egyhamar a part közelébe vitte a hajót. Sziklás felszínű, a tengerből alig-alig kiemelkedő, körülbelül egy tengeri mérföld kerületű kis szigetnek bizonyult e szárazulat, amelyen valami tüskés zuzmó kivételével semmi sem termett meg. Aki észak felől közelít hozzá, annak legelébb egy különös alakú sziklatömb fog szemébe ötleni, amely leginkább gyapotbálára emlékeztet. Ezt a sziklafokot nyugatnak megkerülve kis öbölre bukkantunk, melynek mélyén a mi csónakjaink kikötöttek, igen alkalmas parton.

Nem sok időnkbe telt tüzetesen felderíteni az egész kis szigetet, ám csupán egyetlenegy érdemleges dolgot találtunk. A sziget déli csúcsán, lenn a part közelében, néhány lazán egymásra dobált kődarab alatt félig eltemetve, szemlátomást megmunkált fadarabot találtunk, amely valaha egy kenu orr-része lehetett. Guy kapitány szerint a rajta látható faragás egy teknőc ábrázolata akart lenni, a hasonlóság azonban számomra korántsem volt meggyőző. A csónakorr környékén azonban, ha ugyan valóban az volt, semmi más nem került elő, ami arra utalt volna, hogy már előttünk is járt erre emberi lény. A part közelében kisebb jégtáblák úsztak a vízen - de csak alig néhány. A kis sziget (melynek Guy kapitány a szkúner társtulajdonosának tiszteletére a Bennet-sziget nevet adta) a déli szélesség 82. fok 50. percén és a nyugati hosszúság 42. fok 20. percén terül el.

Immár nyolc fokkal délebbre jártunk, mint előttünk bárki, de a tenger továbbra is nyílt, jégmentes volt. Megállapítottuk, hogy minél délebbre kerültünk, a megtett úttal arányosan csökkent az elhajlás szöge, s ami még ennél is meglepőbb volt, hogy elébb csak a levegő, majd utóbb a víz hőmérséklete is egyre emelkedett. Az idő valósággal kellemesnek volt mondható, a kitartó, ám igen enyhe szél mindig északi irányból fújt. Az égbolt többnyire felhőtlenül tündökölt fölöttünk, s csak elvétve jelentek meg kisebb felhőpamacsok a déli horizonton - ezek azonban mindenkor hamar el is oszlottak. Két aggasztó körülménnyel kellett csupán számot vetnünk; egyrészt fogytán volt a tüzelőnk, másrészt pedig jó néhány emberen a skorbut tünetei mutatkoztak. Guy kapitány mindennek hatására egyre inkább úgy vélte, ideje volna visszafordulnunk, s ezt mind gyakrabban szóba is hozta. Magam, mivel bíztam benne, hogy ha tartjuk irányunkat, most már csakhamar olyan földre bukkanunk, amely, mint több előjelből is remélhető volt, korántsem lesz oly kopár és kietlen, mint a magasabb sarki régiók szigetei, amellett kardoskodtam, hogy még legalább néhány napig tartsuk eddigi irányunkat. Soha az emberiségnek ily kecsegtető esély még nem kínáltatott a délsarki kontinens rejtélyének megfejtésére, s bevallom, ezért felháborodással figyeltem

kapitányunk félénk tétovázását. Azt hiszem, végül azért döntött mégis a továbbhaladás mellett, mert felindultságomban nem bírtam magamba fojtani, hanem kereken kimondtam a véleményemet. Bár természetesen megrendült szívvel gondolok a véres eseményekre, melyekre annak következtében került sor, hogy Guy kapitány rám hallgatott, mindazonáltal engedtessék meg nekem, hogy valamelyes elégtételt is érezzek, amiért, ha bármily csekély mértékben is, de magam is szerepet játszottam abban, hogy a tudomány eddigi történetének egyik legizgalmasabb és legrejtettebb titka immár tudományos vizsgálódás tárgya lett.

Tizennyolcadik fejezet

Január 18. - Ma reggel[150] továbbindultunk, mégpedig délnek. Változatlanul igen kedvező időjárás uralkodott. A tenger csendes volt, a lég szinte langymeleg, a víz pedig ötvenhárom fokos. Enyhe északkeleti szél fújdogált. Újra felszereltük mérőkészségünket, bár ezúttal csak százötven ölnyi kötéllel, és megállapítottuk, hogy a Déli-sark felé haladó áramlat sebessége immár óránként egy mérföldre fokozódott. Ez a makacs állandósággal uralkodó déli irányzat, amely a szélben és a tengeráramlatban egyaránt megmutatkozott, többeknek fejtörést okozott a fedélzeten, sőt némi riadalmat is keltett, és láttam, hogy hatása alól Guy kapitány sem képes kivonni magát. Mivel azonban igen hiú ember volt, aki nagyon tartott attól, hogy nevetségessé válhatik, végül is némi csúfolódással sikerült elhessegetnem az aggályait. Az elhajlás szöge ekkor már szinte elhanyagolható volt. A nap folyamán sok bálnát láttunk, mégpedig a legkeresettebb fajtából, s megszámlálhatatlan sokaságú albatrosz repült át hajónk felett. Egy bokrot is kihalásztunk a vízből; - ágain apró, vörös, galagonyaszerű bogyók nőttek - meg egy fölöttébb különös, de láthatólag szárazföldi állat tetemét is. A hossza mintegy három láb volt, magassága azonban legfeljebb hat hüvelyk, mivel testét négy igen rövid láb hordozta; mancsainak végén hosszú, élénkvörös karom nőtt, melynek anyaga a korallra emlékeztetett. Testét makulátlanul fehér, egyenes szálú, selymes szőrzet födte. A farka hegyes volt, mint a patkányé és mintegy másfél láb hosszúságú lehetett. A feje leginkább a macskáéra emlékeztetett, a füle kivételével - ez ugyanis lekonyult, mint a kutyáé. Fogazata ugyanolyan élénkvörös volt, mint a karma.

Január 19. - Ma, a szélesség 83. fok 20. percén és a nyugati hosszúság 43. fok 5. percén (a tenger szokatlanul sötét, szinte fekete volt) megint földet láttunk az árbockosárból; közelebb hatolva megállapítottuk, hogy néhány igen nagy szigetből álló csoportozatot fedeztünk fel. A part meredeken szakadt a vízbe, a sziget belseje azonban, úgy láttuk, fás, ligetes, ami nagy ujjongást váltott ki valamennyiünkből. Mintegy négy órával azután, hogy megpillantottuk, a parttól körülbelül egy tengeri mérföldre, tízölnyi vízben, homokos mederben horgonyt vetettünk, mivel a magas bukóhullámok miatt ennél közelebb hatolnunk igen kétes vállalkozás lett volna. Lebocsátottuk két legnagyobb csónakunkat, s egy jól felfegyverzett különítmény (Peters és jómagam is tagja voltunk) elindult, hogy átjárót keressen a szigetet körülvevő homokpadok között. Hosszas kutatás után kis beszögellésre bukkantunk, melybe beevezve négy kenut pillantottunk meg, melyek épp akkor indultak el a partról, láthatólag jól fel-

[150] Elbeszélésemben mindenhol *reggel*-t és *esté*-t írok, a félreértések elkerülése végett, ezt azonban természetesen nem e szavak eredeti értelmében kell venni, hiszen „este" ekkor már hosszabb ideje nem volt, hanem állandósult a „nappal". A dátumokat tehát a csillagászati naptár szerint adom meg, az irányokat pedig aszerint, ami az iránytűről leolvasható volt. Megjegyzendőnek tartom ehelyütt továbbá azt is, hogy az eddig említett dátumok és földrajzi helymeghatározások pontosságáért sem szavatolhatok, mivel rendszeres naplót csak a jelen fejezetben tárgyalt napoktól kezdve vezettem. A korábbi események tekintetében tehát jórészt csak emlékezetemre támaszkodhattam. *(Poe jegyzete)*

fegyverkezett legénységgel megrakottan. Megálltunk, hogy bevárjuk őket, s mivel igen gyorsan közeledtek, hamarosan hallótávolságba értek. Ekkor Guy kapitány felnyújtott egy evezőlapát végére kötött fehér zsebkendőt, mire a kenuk fékeztek, és legénységük nyomban hangos, izgatott hadarásban tört ki, szavaikba olykor kiáltások is vegyültek, melyek közül mi két, többször ismétlődő szót tudtunk kivenni: *Anamu-mu!* és *Lama-Lama!* A jelenet mintegy félóra hosszat tartott, s ezalatt jó alkalmunk nyílt, hogy megfigyeljük küllemüket.

A négy, körülbelül ötven láb hosszú és öt láb széles kenuban összesen száztíz bennszülött foglalt helyet. Termetük olyan volt, mint az átlagos európaié, ám testük felépítése ormótlanabb, noha egyben erősebb is. Arcuk koromfekete volt, fejükön sűrű és hosszú szálú, gyapjas hajzat nőtt. Testüket valamely ismeretlen, fekete selymes szőrű állat bőre borította, amit tagadhatatlan ügyességgel igazítottak magukra, oly mód, hogy az állat szőre került belülre s csak a nyaknál, a csuklónál és a bokánál fordult ki, mintegy szegélyformán. Fegyverzetük javarészt valamely sötét színű és szemlátomást igen súlyos fából készült bunkókból állott. Néhány kovakő hegyű lándzsát is láttunk és egy-két parittyát. A kenuk fenekét tojás nagyságú, fekete kavicsok borították.

Amikor befejezték beszédüket (ugyanis nyilvánvaló volt, hogy vartyogásukat amolyan üdvözlő beszédnek szánták), az egyik kenu orrában felemelkedett egy bennszülött, aki láthatólag holmi főnökféle lehetett, és integetve hívott, hogy evezzünk csónakunkkal kenuja mellé. Úgy tettünk, mintha nem értenénk szándékát, mivel bölcsebbnek véltük, ha megőrizzük a bennünket tőlük elválasztó távolságot, hiszen legalább négyszeres túlerőben voltak. Amikor a főnök megértette a helyzetet, maga indult felénk kenujával, egyúttal hátrébb parancsolva a másik hármat. Amint mellénk ért, átszökkent a mi legnagyobb csónakunkra, helyet foglalt Guy kapitány oldalán és a háttérben horgonyzó szkúnerre mutogatva e szavakat ismételte: *Anamu-mu!* és *Lama-Lama!* Megindultunk hát a hajó felé, a négy kenu pedig bizonyos távolságból követett bennünket.

A szkúner mellé érve a törzsfőn hatalmas meglepetés és öröm jelei mutatkoztak, boldogan tapsikolt, combját és mellét csapkodta, valamint teli szájjal kacagott. A csónakokat távolabbról követő bennszülöttek is felkapták főnökük nevetését, úgyhogy néhány percig valósággal fülsiketítő lárma töltötte be a levegőt. Mikor végre helyreállt a nyugalom, Guy kapitány óvatosságból felvonatta a csónakokat és értésére adta a törzsfőnek (akit, mint hamar kiderült, *Tu-vit*-nek hívtak), hogy egyszerre csak húsz embert engedhetünk fel a fedélzetre. Tu-vit ezzel láthatólag tökéletesen elégedett volt és mindjárt oda is kiáltott valami parancsszót az embereinek, mire az egyik kenu megindult a szkúner felé, míg a többi három hátramaradt, körülbelül ötvenyardnyira tőlünk. Az első húsz vadember följött a hajóra és szétszéledt a fedélzeten; töviről hegyire végignéztek mindent, bejárták a fedélzet minden zugát, felmásztak a kötélzetre, szinte otthon érezték magukat, és látható kíváncsisággal tüzetesen megvizsgáltak minden apróságot.

Nyilvánvaló volt, hogy még soha nem láttak fehér embert s valóban, mintha vissza is hőköltek volna, valahányszor fehér arccal találták magukat szemközt. A *Jane Guy*-t élőlénynek hitték s nehogy megsértsék lándzsáikkal, hegyüket mindig gondosan az égnek fordítva tartották fegyverüket. Tu-vit viselkedése egy ízben különösen nagy mulatságára szolgált legénységünknek. A szakács fát hasogatott a konyha mellett a fedélzeten, egy csapása azonban félrecsúszott, s a balta a tuskó helyett véletlenül a fedélzetbe vágott, s mivel a csapás nagy volt, jókora szilánkot ki is hasított belőle. A törzsfő rémülten rohant a helyszínre, szinte durván félrelökte a szakácsot, és nyöszörögve, vinnyogva nyilvánvalóan kifejezésre juttatta együttérzését a szkúner vélt szenvedéseivel, gyengéden megsimogatta a balta ejtette „sebet", és még ki is mosta a közelben álló sajtár vizével. Ekkora tudatlanság készületlenül ért bennünket, és magam nem is tudtam elfojtani gyanúmat, hogy talán némi színlelés is lehetett Tu-vit viselkedésében.

Miután a fedélzeten már, amennyire lehetett, kielégítették kíváncsiságukat, hajónk belsejébe is bebocsátottuk őket. Álmélkodásuk nem ismert határt. Úgy látszik, a szavukat is elvette az elképedés, mert néma csöndben bámészkodtak, amit csak elvétve tört meg egy-egy félig elfojtott felkiáltás. Különösen a fegyverek okoztak nekik sok fejtörést, mi pedig hagytuk, hogy megfogdossák-megtapogassák és tüzetesen szemügyre vegyék valamennyit. Nem hinném, hogy akár csak sejtették volna, mi célt szolgálnak e szerszámok, és látván, milyen gondosan bánunk velük és milyen figyelő szemmel lessük minden mozdulatukat, ha hozzájuk érnek, valószínűleg inkább bálványnak nézhették őket. Ágyúinkhoz érve, álmélkodásuk szinte megkettőződött. Az alázat és a megilletődött tisztelet minden jelével, lenyűgözve közeledtek feléjük, és alaposabb szemrevételezésüktől is megtartóztatták magukat. A tiszti szálláson két tükör függött a falon - ámulatuk itt hágott a tetőfokára. Tu-vit lépett be elsőnek a kabinba és először fel sem figyelve a tükrökre, úgy állt meg a közepén, hogy az egyik szemben volt vele, a másik éppen a háta mögött. Aztán amikor felemelte tekintetét és megpillantotta a tulajdon tükörképét, azt hittem, menten eszét veszti a boldogtalan vadember, amikor pedig riadtan sarkon fordult, hogy elmeneküljön, ám másodjára is, és épp az ellenkező irányban, megint csak önmagát látta, már attól tartottam, belehal a félelembe. Semmi rábeszéléssel nem tudtam rávenni, hogy újra odapillantson; levetette magát a földre, arcát karjaiba temette és moccanni sem akart, míg végül erőszakkal voltunk kénytelenek felvonszolni a fedélzetre.

Ezen a módon, húszasával, sorban minden bennszülöttet felengedtünk a fedélzetre, Tu-vit pedig mindvégig velünk maradhatott. Tolvaj hajlamnak semmi jelét nem tapasztaltuk náluk, és nem is hiányzott távozásuk után egyetlen apró tárgy sem. Látogatásuk során valamennyien a lehető legbarátságosabbak voltak. Mindazonáltal egy-két esetben úgy viselkedtek, hogy képtelenek voltunk magyarázatát lelni; például több, merőben ártalmatlan holminak a közelébe sem mertek menni, minden biztatásunk ellenére sem; féltek a szkúner vitorláitól, riadtan menekültek egy tojás, egy kinyitott könyv, egy fazék liszt elől. Megpróbáltuk kideríteni, vajon ők rendelkeznek-e olyan holmival, ami kereskedelmileg hasznosítható lehetne, de nemigen sikerült megértetnünk magunkat velük. Azt azonban nem kis meghökkenésünkre megtudtuk, hogy a szigeten igen nagy számban él a gallipago-teknőc, ugyanis Tu-vit kenujában felfedeztük a fajta egyik példányát. *Biche de mer*-t[151] is láttunk az egyik bennszülöttnél, aki amúgy nyersen fogyasztotta, látható élvezettel. Ezen anomáliák[152], mivel tekintve földrajzi helyzetünket, e jelenségek csak anomáliaként értelmezhetők, arra késztették Guy kapitányt, hogy tüzetes felfedező utat tervezzen a sziget belsejébe, abban a reményben, hogy valami kézzelfogható haszonra is szert tehet felfedezése révén. Magam, bármily szívesen szereztem volna bővebb ismereteket e szigetekről, inkább amellett voltam, hogy haladéktalanul folytassuk utunkat délnek. Az időjárás egyelőre még kedvező volt, de természetesen nem lehetett tudni, meddig marad így, és mivel már a nyolcvannegyedik szélességi körön jártunk, előttünk nyílt, jégmentes volt a tenger, valamint erős tengeráram sodort egyenesen délnek, és még a szél is kedvező volt, ingerült türelmetlenséggel hallgattam a javaslatot, hogy hosszasabban is időzzünk e partokon és ne csak a legénység egészségi állapota érdekében és a friss élelmiszerkészletek beszerzéséhez, elegendő mennyiségű tüzelő felvételéhez feltétlenül szükséges napokat töltsük el itt. Kifejtettem a kapitánynak, hogy a szigeteket visszafelé is könnyen útba ejthetjük, sőt, ha utunkat elzárja a jég, akár át is telelhetnénk e partokon. Nagy sokára sikerült meggyőznöm (ugyanis, bár magam sem értem, miként, jelentős befolyásra tettem szert nála), s végül is az a döntés született, hogy ha találunk is *biche de mer*-t, aztán

[151] tengeri csigafajta.

[152] eltérési szög (görög).

tüstént továbbindulunk délnek, míg megtehetjük. El is végeztük az ehhez szükséges előkészületeket és Tu-vit révkapitányi segédletével szerencsésen átkelve a zátonyokon, körülbelül egy mérföldnyire a parttól, horgonyt vetettünk egy remek kis zárt öböl tízölnyi vizében, a legnagyobb sziget délkeleti partján. Három (mint a bennszülöttektől megtudtuk) kitűnő vizű patak ömlött itt a tengerbe, kissé beljebb pedig kiterjedt erdőséget láttunk. A négy kenu tisztes távolságból követte a *Jane Guy*-t az öbölbe. Tu-vit maga a fedélzeten maradt, és amikor horgonyt vetettünk, meginvitált, hogy menjünk ki vele a partra és látogassuk meg a faluját. Guy kapitány elfogadta a meghívást, de mielőtt a *Jane Guy* kis különítménye, összesen tizenkét ember felkészült volna, hogy kövesse a törzsfőt, a biztonság kedvéért tíz vadembert túszul a fedélzetünkre vettünk. Mi magunk gondosan felfegyverkeztünk, ügyelve azonban, nehogy gyanút keltsünk a bennszülöttekben. A szkúner is minden eshetőségre készen, kidugta ágyúcsöveit, a kapaszkodóhálót felvonta és minden intézkedést megtett az esetleges meglepetések elkerülésére. Az első tiszt parancsot kapott, hogy távollétünkben senkit se engedjen fel a fedélzetre, ha pedig tizenkét órán belül nem térnénk vissza, induljon keresésünkre és hajózza körül a szigetet.

Ahogy egyre beljebb hatoltunk a szigeten, lépésről lépésre erősödött meggyőződésünk, hogy olyan tájon járunk, amely lényegileg különbözik mindazon vidékektől, amelyeket ez ideig civilizált ember bejárt. A fák nem emlékeztettek sem a délszaki, sem a mérsékelt égövi fákra, sem pedig a fagyos, északi tájak növényzetére, de még arra a vegetációra sem, amit az eddig megismert délsarki földeken láttunk. Még maga a föld, a kövek a lábunk alatt is mások voltak, más volt a színük, a tömegük, más a rétegződésük; a víz nemkülönben, mert bármily hihetetlennek tűnjék is, oly kevés azonosságot mutatott a más égövön fakadó vizekkel, hogy megízlelni is alig mertük, utóbb pedig alig tudtuk meggyőzni magunkat arról, hogy valóban a természet alkotta meg ilyenné e vízre alig emlékeztető folyadékot. Egy kis vízfolyásnál, az elsőnél, mely utunkat keresztezte, Tu-vit és kísérői megálltak inni. Mi azonban minden tekintetben oly szokatlannak találtuk, hogy nem akartunk inni belőle, mivel szennyezettnek gondoltuk; s csak valamivel később jöttünk rá, hogy ezeken a szigeteken minden forrásnak ilyen a vize. Tanácstalan vagyok, hogyan érzékeltethetném olvasóimmal, milyen volt pontosan e különös folyadék, és kénytelen vagyok hosszas leíráshoz folyamodni. Noha igen könnyen mozgott és éppúgy kitöltött minden mélyedést, mint a közönséges víz, egyáltalán nem tűnt *áttetszőnek*, kivéve, amikor zuhatag formájában találkoztunk vele. Ennek ellenére valójában éppoly áttetsző volt, mint bármely közönséges forrásvíz. Első tekintetre, különösen azokon a helyeken, ahol a terep csak kevéssé lejtett, leginkább a közönséges vízben oldott, sűrű gumiarábikuméra emlékeztetett az állaga. Többi tulajdonsága azonban még ennél is elgondolkoztatóbb volt. Például nem volt *színtelen*, ám azt sem mondhatnám, hogy *valamilyen* színű volt - a szemlélődő előtt elcsörgedező patak a vörös minden lehető árnyalatában játszott, akár a színét váltogató selyemszövet. Az a mód pediglen, ahogyan e színjáték létrejött, legalább olyan megrökönyödést váltott ki belőlünk, mint a tükör Tu-vitból. Telemertünk egy edényt, hagytuk leülepedni, s akkor láttuk, hogy az egész folyadék tömérdek különálló erecskéből vagy fonálból áll, s mindnek más a színe; hogy a fonalak egymással nem elegyednek; hogy míg az egyes fonalakat alkotó részecskék kohéziója tökéletes, a szomszédos fonalak részecskéivel már csak tökéletlenül kötődnek. Haránt irányban belemártva egy kést, a folyadék éppúgy azonnal és tökéletesen körülzárta a pengét, akárcsak a víz, és midőn kihúztuk belőle, éppoly nyomtalanul el is tűnt a kés helye. Ám ha gondosan, két fonál közé merőlegesen szúrtuk be a pengét, sikerült tökéletesen elválasztanunk egymástól a folyadék alkatelemeit, sőt a kohéziós erő nem is tudta azonnal eltüntetni a kés nyomát. A víz e különös tulajdonságai voltak az elsők a látszólag csodásnak tűnő jelenségek végtelen sorában, melyek ettől kezdve mind nagyobb számban vettek körül, mígnem egészen körülzártak bennünket.

Tizenkilencedik fejezet

Csaknem három órába telt, amíg elértük a falut, amely kevés híján kilenc mérföldnyire volt a parttól, s a hozzá vivő út is nehéz, hegyes-völgyes terepen vezetett át. Ahogy a falu felé haladtunk, Tu-vit csapata (mind a száztíz vadember, aki a négy kenuban ült) percről percre dagadt, mintegy véletlenül ugyanis, de jószerével az ösvény minden fordulójában, kisebb-nagyobb csapat, két-három, esetenként hat-hét vadember csatlakozott hozzá. Olyan rendszert, előre megállapított tervet véltünk kiolvasni ebből, hogy engem óhatatlanul bizalmatlanság fogott el a bennszülöttek iránt, és aggályaimat Guy kapitánnyal is megosztottam. Visszakoznunk azonban már nem lehetett, ezért úgy döntöttünk, hogy legjobb védekezésünk, ha teljes bizalmat mutatunk Tu-vit jóhiszeműsége iránt. Ekképp folytattuk az utat, szemünket azonban rajta tartottuk a bennszülötteken és ügyeltünk, nehogy közibénk furakodva, elválaszthassanak minket egymástól. Végül is egy szűk, meredek szurdokvölgyön átkelve megérkeztünk arra a helyre, ahol, mint a vademberek értésünkre adták, a sziget egyetlen, nagyobb lélekszámú közösségének lakóhelye volt. Amikor megpillantottuk, a törzsfő hangos kiáltozásba kezdett, amelyben többször is megismétlődött a *Klok-Klok* szó, amelyről úgy gondoltuk, hogy vagy magának a falunak a neve, vagy pedig általában falut jelent a nyelvükön.

A bennszülöttek elmondhatatlanul nyomorúságos hajlékokban laktak, melyek még csak nem is egységes terv szerint épültek, ami pedig tudtommal példátlan az eddig felfedezett vadak legkezdetlegesebb körülmények között élő törzseinél is. Némelyik (mint utóbb megtudtuk, ezek voltak a *Vampu*-k vagy *Jampu*-k, a törzs előkelőinek „házai") lényegileg a gyökerektől számított mintegy négylábnyi magasságban elvágott fatörzs csonkja volt, amire nagy fekete állatbőrt borítottak, oly mód, hogy bő, laza redőkben a földet érte. Ez alatt fészkelt a bennszülött. Mások letört faágakból építettek maguknak lakhelyet, akképp, hogy az ágakat, melyeken rajta hagyták az elszáradt lombot, mintegy negyvenöt fokos szögben nekitámasztották egy sárból tapasztott, durva, körülbelül öt-hat láb magasságú falnak. Megint mások földbe vájt gödrökben laktak, amelyeket hasonlóképp faágak födtek; a hazaérkező gazda félrehúzta az ágakat, bebújt a lyukba, aztán újra odahúzta őket maga fölé. Néhányan a fák villás ágai közé rakták házukat, oly mód, hogy a magasabb ágakat részben átvágták és fölébe hajlították az alsóbbaknak, melyekkel együtt ekképpen jobb oltalmat nyújtottak az időjárás viszontagságai ellen. A legtöbb lakóhely azonban sekély barlang volt a települést három oldalról körülvevő meredély sötét kőfalába vájva. A barlangok bejáratánál kisebbfajta kődarab hevert, ám hogy mi végett, azt nem sikerült kiderítenem, mivel a kő legföljebb csak a bejárat egyharmadát zárta el.

A falu, ha ugyan érdemes e névre, meglehetősen mély völgyben feküdt, s csakis dél felől lehetett megközelíteni, mivel az imént már említett meredek sziklafal minden egyéb irányból elzárta a járást. A völgy közepén csobogó patak vize ugyanolyan varázslatos volt, mint az imént leírt forrásé. A lakóhelyek között több különös állatot is láttunk, melyek háziasított fajok egyedeinek tűntek. A legnagyobb ezek közül testfelépítését és orra formáját tekintve a mi házi sertésünkre emlékeztetett; nagy bozontos farka volt azonban, és olyan karcsú lába, akár az antilopnak. Igen ügyetlenül és bizonytalanul mozgott, futni pedig nem is láttuk. Szintén nagy számban volt képviselve egy másik, az előbbihez sok tekintetben hasonló fajta, melynek azonban a törzse hosszabb volt, és fekete, gyapjas szőrzet borította. Különféle szelíd szárnyast annyit láttunk, hogy megállapítottuk, bizonyára ezek húsa szolgáltatja a bennszülöttek legfőbb táplálékát. Legnagyobb meglepetésünkre fekete albatroszok is voltak a szelíd baromfiak között; időnként szárnyra kaptak és kiröpültek a tengerre élelemért, de utána mindig visszatértek a faluba, mintegy otthonukba; költeni a közeli partszakaszra jártak. Akárcsak máshol, itt is hűséges barátaik, a pingvinek között fészkeltek, melyek azonban a

faluba sohasem tartottak velük. Kacsákat is megfigyeltünk, melyek alig különböztek a nálunk elterjedt amerikai vadkacsától, meg fekete szulákat, valamint egy nagy testű, a halászölyvhöz hasonló madarat, amely azonban az ölyvvel ellentétben úgy látszik, nem volt ragadozó. Nagy mennyiségű szárított hal is volt a faluban; lazac, tőkehal, kék delfin, makréla, rája, angolna, elefánthal, márna, nyelvhal, papagájhal, íjhal, morgóhal, csacsihal, lepényhal, barrakuda és még megszámlálhatatlan más fajta is. Megállapítottuk, hogy e halfajok legközelebb csak a Lord Auckland-szigetek környékén honosak, azaz a déli szélesség ötvenegyedik fokán. Gallipago-teknőc szintén tömegesen volt látható. Erdei vadat keveset láttunk, s ezek is mind kisebb testű fajták voltak, és egy sem akadt közöttük, amely ismerős lett volna. Egy-két félelmetes kígyó is áttekergőzött előttünk az ösvényen, a bennszülöttek azonban ügyet sem vetettek rájuk, amiből arra következtettünk, hogy bizonyára nem mérges a harapásuk.

Amikor Tu-vittel és társaival a falu közelébe értünk, hatalmas tömeg tódult ki üdvözlésünkre hangosan kiáltozva, amiből mi most is csak az immár ismert *Anamu-mu!*-t és *Lama-Lamá!*-t tudtuk kivenni. Meglepetten láttuk, hogy az elibénk siető falusiak egy-két kivétellel valamennyien pucérak, vagyis hogy a fekete állatbőrgúnyát csak Tu-vit emberei viselik. Azonkívül minden jel szerint a sziget valamennyi fegyvere is ezek birtokában lehetett, mivel a tömegben egyetlen lándzsát vagy bunkót sem vettünk észre. Sok volt az asszony meg a gyermek, és meg kell adni, hogy az előbbiek nem is voltak híján bizonyos kellemnek. Egyenes tartásúak voltak, magas növésűek, jó alakúak és olyan könnyed keccsel jártak, amit civilizált népeknél már nem látni. Az ajkuk azonban, akárcsak a férfiaké, olyan vastag és otromba volt, hogy fogsoruk még nevetéskor sem villant elő. A hajuk viszont mintha finomabb szálú lett volna, mint a férfiaké. A sok ruhátlan falusi között is feltűnt azonban néhány férfi, aki, éppúgy, mint Tu-vit csapata, fekete állatbőrt viselt, valamint fel is volt fegyverkezve, lándzsával vagy bunkóval. A többiek láthatólag tisztelettel vették körül és *Vampu*-nak szólították őket. Ezek laktak a fekete állatbőr kastélyokban. Tu-vité a falu közepén állt, s nemcsak sokkal nagyobb volt a többinél, de némileg ügyesebb kézről is tanúskodott. A fatörzset, amely tartotta, a földtől mintegy tizenkét láb magasságban fűrészelték el, alsóbb ágait azonban meghagyták, s ezekre borították rá az állatbőrt, amely ekképp nem közvetlenül a fatörzset verdeste. Azonkívül a sátrat magát, amely négy igen nagy méretű és fapeckekkel összeerősített állatbőrből állt, cövekekkel körben a talajhoz is erősítették. A padlót, mintegy szőnyeg gyanánt, száraz falevelek vastag rétege borította.

Ehhez a kunyhóhoz vezettek minket nagy ünnepélyességgel, aztán a bennszülöttek is követtek a belsejébe, ahányan csak összezsúfolódva befértek. Tu-vit letelepedett az avarszőnyegre, és mutatta, hogy mi is foglaljunk helyet. Mi engedtünk a felszólításnak, és nyomban igen kényes, ha ugyan nem veszedelmes helyzetben találtuk magunkat. Mi a földön ültünk, tizenketten, míg a bennszülöttek, legalább negyvenen, guggoltak és olyan szorosan körülvettek, hogy ha valami zavar támadt volna, egyszerűen meg lettünk volna fosztva fegyvereink használatától, sőt valószínűleg még talpra állnunk sem sikerül. Nemcsak belül volt nagy a tolongás, hanem a sátoron kívül is, hiszen alighanem odagyűlt a sziget egész népessége, s minket bizonyosan agyon is tapos a tömeg, ha Tu-vit szüntelen igyekezettel és vad fenyegetőzéssel féken nem tartja őket. Biztonságunk legfőbb záloga azonban maga Tu-vit személye volt, s mi el is határoztuk, hogy szorosan körülfogjuk és nem tágítunk mellőle, ha pedig ellenséges mozgolódást észlelünk, az első gyanús jelre az életét vesszük.

Miután nagy üggyel-bajjal sikerült valamelyes rendet teremteni, a törzsfő hosszú, ünnepélyes beszédet intézett hozzánk, ami jórészt ugyanaz lehetett, amit már a kenuja orrából elmondott, azzal a különbséggel, hogy ezúttal az *Anamu-mu!* valamelyest nagyobb hangsúllyal szerepelt benne, mint a *Lama-Lama!* Teljes csöndben végighallgattuk a szózatot, majd Guy kapitány válaszolt rá, biztosítva a törzsfőt örök barátságáról és jóindulatáról, mondandója végén pedig

ajándékképp átnyújtott neki néhány kék üveggyöngy kalárist és egy kést. Az előbbieket legnagyobb meglepetésünkre, kissé fitymálva nézegette az uralkodó, a kés azonban szerencsére szinte határtalan örömet váltott ki belőle, és nyomban ki is adta a parancsot, hogy kezdődjék a lakoma. Kísérői a fejük felett kézről kézre adogatva elibénk hozták a tálakat, amelyeken valamely ismeretlen állat, alighanem a falu szélén látott őzlábú malac, frissen kiszakított, reszkető zsigerei díszelegtek. Látván rajtunk, hogy sejtelmünk sincsen, hogyan lássunk hozzá, maga vett belőle elsőnek, mintegy példát adva vendégeinek, és yardszámra két kézzel tömte magába a csábító eledelt, míg mi már nem bírtuk tovább a látványt és olyan szembeötlő jelekkel árultuk el gyomrunk háborgását, hogy őfelsége elképedése csak ahhoz volt fogható, amit a tükrök láttán mutatott. Mi azonban ennek ellenére elhárítottuk az elibénk hordott csemegéket és megpróbáltuk értésére adni, hogy nincs étvágyunk, mivel nem sokkal korábban költöttük el bőséges ebédünket.

Mikor az uralkodó befejezte lakomáját, faggatni kezdtük, megpróbálkozva minden lehető és lehetetlen módon, hogy kiderítsük, mik a sziget főbb termékei, és vajon volna-e olyasféle árucikkük, amit mi kereskedelmileg hasznosíthatnánk. Végül is úgy látszott, felfogta valamelyest, mit akarunk tőle, és felajánlotta, hogy lekísér bennünket arra a partszakaszra, ahol a *biche de mer* (rámutatott az állat egy példányára) igen nagy bőségben fordul elő. Mi nagyon megörültünk, hogy ilyen hamar kiszabadulhattunk a körénk zsúfolódó tömeg szorításából, és sietve jeleztük készségünket. Fel is kerekedtünk a sátorból és a falu egész lakosságától kísérve elindultunk a törzsfő után a sziget délkeleti csücske felé, amelytől egyébként már nem esett messze az a hely, ahol hajónk horgonyzott. Itt várakoznunk kellett körülbelül egy óra hosszat, amíg az előreküldött vademberek oda nem értek az öbölben hagyott kenukkal. Ekkor valamennyien egyazon kenuba szállva elhaladtunk az előbb említett zátony mentén, míg egy másik kissé kijjebb eső homokpadhoz nem értünk, ahol annyi *biche de mer*-t láttunk, hogy kis különítményünk legöregebb tengerésze sem emlékezett rá, hogy valaha is látta volna ilyen hatalmas tömegben a magasabb szélességi körökön fekvő szigetek e legkeresettebb kereskedelmi cikkét. Csak addig időztünk, amíg meg nem győződtünk róla, hogy szükség esetén akár egy flottára való hajót is könnyűszerrel meg tudnánk rakni *biche de mer*-rel, aztán visszaeveztünk a szkúnerhez, ahol elbúcsúztunk Tu-vittől, csak előbb még megígértettük vele, hogy huszonnégy órán belül annyi kacsát és gallipago-teknőcöt hoz hajónkra, amennyi csak kenuiba belefér. Egész idő alatt semmi olyat nem tapasztaltunk a bennszülöttek viselkedésében, ami gyanúra adott volna okot, kivéve azt az egyet, hogy a falu felé vivő úton oly fenyegető tervszerűséggel növelték csapatuk létszámát.

Huszadik fejezet

A főnök állta a szavát, és mi hamarosan valósággal dúskáltunk a friss készletekben. A teknőc olyan volt, hogy jobbat nem is kívánhattunk, a kacsahús pedig felülmúlta a legízletesebb hazai vadszárnyasokét is, olyan porhanyós volt és ízes. Miután sikerült megértetni velük kívánságainkat, a bennszülöttek hatalmas mennyiségű vadzellerrel is elláttak, valamint a skorbut ellen hathatós kalánfűvel, és mindezen felül még egy csónakrakomány szárított és friss halat is kaptunk tőlük. A zeller igazi csemegének bizonyult, a kalánfű pedig szinte mérhetetlenül jót tett a legénység azon tagjainak, akiken már mutatkoztak a kór jelei, és hamarosan fel is épültek valamennyien. Alig egy-két napon belül egyetlen beteg sem volt a fedélzeten. Ezenkívül egyéb friss élelemből is sikerült készleteket gyűjtenünk, megemlítek például egy kagyló formájú rákfélét, amelynek íze az osztrigáéra emlékeztetett. Az apró rákok valósággal nyüzsögtek a vízben, de nagy készletet halmoztunk fel az albatrosz és más tengeri madarak sötét héjú tojásaiból is. A fentebb már említett őzlábú malac húsával is bőven megrakodtunk.

A többség élvezhetőnek találta, szerintem azonban kissé halízű volt és máskülönben is viszolyogtató. Mindezekért kék üveggyöngy kalárissal, rézfüggőkkel, szöggel, késsel és vörös kelmével fizettünk a bennszülötteknek, akik láthatólag elégedettek voltak a vásárral. Állandó piacteret jelöltünk ki a parton, ahol a hajóágyúk védelme alatt kölcsönös jóhiszeműséggel folyt a cserekereskedelem, ráadásul olyan rendezett formák között, hogy a faluban tanúsított viselkedésükből ítélve, ennyi szervezettséget nem is feltételeztünk ezekről a vademberekről.

Ilyen nyájas volt tehát a viszony napokig; a bennszülötteknek több kisebb-nagyobb csoportja is látogatást tett a szkúner fedélzetén, és a mi embereink is rendszeresen jártak ki a partra, sőt hosszú kirándulásokra indultak a sziget belsejébe, de semminemű zaklatásnak vagy bántalmazásnak nem voltak kitéve. Mikor láttuk, hogy a bennszülöttek barátságossága folytán, akik készséggel segítettek nekünk a begyűjtésben, milyen könnyűszerrel megtölthetjük raktárainkat *biche de mer*-rel, Guy kapitány tárgyalásokba bocsátkozott Tu-vittel és felajánlotta neki, hogy a *biche de mer* érlelésére, szárítására alkalmas épületeket emelünk a parton, melyeket, míg a számunkra összeszednek amennyit csak lehetséges, ő és társai használhatnak, miközben mi élve a szép idővel, továbbindulunk dél felé. Tu-vit készségesen elfogadta az ajánlatot. Megkötöttük tehát a mindkét fél számára előnyös megállapodást, amelynek értelmében a szárításra alkalmas terepszakasz elegyengetése, néhány épület összeácsolása és egyéb munkálatok után, melyeknek elvégzéséhez az egész legénységre szükség van, a szkúner, három-négy embert hátrahagyva, akik majd befejezik a munkálatokat és megtanítják a szigetlakókat a *biche de mer* szakszerű szárítására, kifut az öbölből és folytatja felfedező útját. Abban is megegyeztünk, hogy munkabért aszerint fizetünk majd nekik, hogy távollétünkben milyen szorgalmat tanúsítottak. Rögzítettük, hogy *picul*-onként - mivel a *biche de mer* mérésében ez a kínai súlyegység használatos -, azaz körülbelül százharminc fontonként milyen mennyiségű gyöngyöt, kést, vörös kelmét és egyebet kapnak a visszatérésünkkor beszolgáltatott kész, szárított *biche de mer*-ért.

Mivel úgy gondolom, nem lesz érdektelen olvasóim számára, ha valamelyest részletesebben ismertetem ezt a fontos árucikket, valamint a feldolgozásánál követett eljárást, ideiktatom egy közelmúltbeli déltengeri útról készült beszámoló vonatkozó részletét, amely tömören összefoglalja a legfontosabb tudnivalókat:

„Ezt az Indiai-óceánban honos puhatestűt a kereskedelemben francia nevén *bouche de mer*-nek (szó szerint: a tenger ínyencfalatja) ismerik. Ha nem tévedek, a kitűnő Cuvier[153] *gasteropeda pulmonifera*[154] néven említi művében. A déltengeri szigetek partjainál igen nagy mennyiségben fordul elő, itt is folyik halászása a legnagyobb méretekben, mégpedig elsősorban a kínai piac számára, ahol ára igen magas, szinte egyenlő a sokat dicsért, nevezetes ehető madárfészekével, amelyet egyébként valószínűleg épp ezen puhatestűek váladékával tapasztanak össze bizonyos fecskefajták. Sem kagylópáncéljuk, sem lábuk nincsen, sem pedig bármely egyéb, testük felületéből kiemelkedő szervük, csupán egyszerű táplálékcsatornájuk, s ennek természetesen bevezető és ürítő nyílása; izmos, mozgékony szárnyaik segítségével kúsznak a sekély vizű tengerszakaszok medrében, a hernyó vagy a kukac mozgására emlékeztető araszolással; gyakran megfigyelhető, amint az a bizonyos fecskefajta megtámadja a sekélyben kúszó *bouche de mer*-t és csőrét puha testébe vágva valami ragadós, gumiszerű anyagot, váladékot csapol belőle, amely megszáradva igen alkalmasan beépíthető tömör falú fészkeikbe mintegy kötőanyagképpen. Innen a *gasteropeda pulmonifera* név.

---

[153] Georges Leopold Cuvier (1769-1832) francia természettudós, az összehasonlító anatómia megalapítója.

[154] helyesen: gastropoda pulmonata - tüdős haslábú; tüdőscsiga (latin).

Alakja hosszúkás, uborkára emlékeztető, mérete azonban példányonként változik háromtól tizennyolc hüvelykig; magam láttam néhány nem kevesebb, mint két láb hosszúságot elérő példányt is. Keresztmetszetük a körhöz közelítő, de azon az oldalán, amellyel a tengerfenékhez tapad, némileg ellapul; testük átmérője egy és nyolc hüvelyk között váltakozik. Az esztendő bizonyos szakaiban kúsznak csak ki a sekélybe, valószínűleg párzás céljából, mivel gyakran kettesével fordulnak elő. Akkor történik ez, amikor a nap a legnagyobb hévvel süti a tengert és vizét langyossá melegíti; a *bouche de mer* kiúszik a part közelébe, gyakran olyan sekély vízbe, hogy a dagály visszahúzódása után szárazra is kerül, ekképp kiszolgáltatva magát a nap gyilkos forróságának. Kicsinyeit azonban valószínűleg nem a sekély part menti vizekben hozza a világra, mivel ivadékaival sohasem találkoztunk, és megfigyeléseink szerint a kifejlett példányok is minden esetben a mélyvíz felől érkeztek a parti vizekbe. Legfőbb táplálékuk a korallépítő zoofita[155].

A *biche de mer*-t általában a három-négy láb mély part közeli vizekben fogják; a kifogott példányok egyik végén késsel hüvelyknyi, vagy az állat nagyságától függően ennél nagyobb metszést ejtenek. Ezen át a *biche de mer* testének nyomkodásával eltávolítják zsigereit, melyek nem sokban különböznek más apró testű tengeri élőlények zsigereitől. Ezután alaposan kimossák, kiöblítik, majd forró vízben főzik, gondosan ügyelve, hogy se nyers ne maradjon, se túl ne főzzék. Ezután négyórányi időre a föveny homokjába temetik, majd újra leforrázzák, ami után már csak szárítása van hátra - akár tűzön, akár a napon. A napon érlelt *biche de mer* az értékesebb, ám amennyi idő egy picul napon való szárításához kell, harminc-piculnyi mennyiség tűzi szárításához elegendő. Megfelelőképp érlelve, kiszárítva száraz helyen akár két esztendeig is kockázat nélkül tárolható, bár néhány havonta, körülbelül évente négyszer, ajánlatos ellenőrizni, nem férkőzött-e hozzá nedvesség, mert ez az egész készletet tönkreteheti.

A kínaiak, mint már említettem, kivételes csemegének tekintik a *biche de mer*-t, mivel úgy tartják, hogy tápláló erejénél fogva igen kedvező hatású, s hogy az élvezetek mértéktelen hajhászásában kizsarolt szervezetet valósággal megújítja. Az első osztályú árunak Kantonban igen magas az ára, piculonként kilencven dollárt is elkérnek érte; a másodosztályú hetvenöt dollár; a harmadosztályú ötven dollár, a negyedosztályú harminc; az ötödosztályú húsz; a hatodosztályú tizenkettő; a hetedosztályú nyolc, a nyolcadosztályú pedig négy dollár; habár Manilában, Szingapúrban és Batáviában, jóllehet csak kisebb tételekért, ennél magasabb árat is el lehet érni."

Miután ekképp megállapodtunk a szigetlakókkal, azonnal hozzá is láttunk, hogy kihordjuk a partra mindazt, amire az építkezéshez, a terep megtisztításához és elegyengetéséhez szükség volt. Az öböl keleti partja mentén szemeltünk ki településünk számára egy kiterjedt, sík terepszakaszt, mivel itt kéznél volt mind a víz, mind a faanyag, azonkívül viszonylag közel is esett azokhoz a zátonyokhoz, ahol a *biche de mer* a legnagyobb tömegben fordul elő. Ezután valamennyien nekigyürkőztünk a munkának és a vademberek óriási álmélkodására mihamar kidöntöttük az építkezéshez szükséges mennyiségű fát, majd a tönkökből a házak vázát is egykettőre összeácsoltuk és két-három nap alatt annyira jutottunk, hogy a hátralevő munkát már nyugodtan rábízhattuk arra a néhány emberre, akiket ott akartunk hagyni a szigeten a munkálatok irányítására. Erre a feladatra John Carsont, Alfred Harrist és bizonyos Petersont jelöltük ki (azt hiszem, valamennyien londoni illetőségűek voltak), akik mindhárman önként jelentkeztek erre a szolgálatra.

[155] Olyan növény, melynek egyes életmegnyilvánulásai az állatokéhoz hasonlók (görög).

A hónap utolsó napjára minden készen állt az indulásra. Megígértük azonban, hogy távozásunk előtt még búcsúlátogatást teszünk a faluban, Tu-vit pedig olyan makacsul ragaszkodott hozzá, hogy adott szavunkat meg is tartsuk, hogy úgy gondoltuk, ha visszautasítanánk, ezzel a jó viszonyt tennénk kockára, ami viszont nem volt tanácsos. Nem hiszem, hogy ekkor egy is akadt közöttünk, aki kétségbe vonta volna a vadak teljes jóhiszeműségét. Mind egy szálig olyan becsülettel viselték magukat, olyan készséggel segédkeztek nekünk a munkálatoknál, olyan szívesen hozták elénk termékeiket, nemegyszer ellenszolgáltatás nélkül is, soha semmit el nem csentek, noha szertelen örömmel fogadtak minden ajándékot, amiből nyilvánvaló volt, hogy árucikkeinket igen sokra tartják. Különösen a nők voltak hozzánk lekötelezően kedvesek, mondhatni minden tekintetben, s mindent egybevetve fölöttébb gyanakvó természetűnek kellett volna lennünk, hogy bármi álnok gondolatot is feltételezzünk e népről, mely ekkora szívélyességgel fogadott bennünket. Kisvártatva azonban bebizonyosodott, hogy mind eme színlelt kedvesség mögött éppenséggel az elveszejtésünkre szőtt terv húzódott meg, hogy a szigetlakók, akiket mi oly páratlanul nemes erkölcsű lényeknek képzeltünk, valójában barbár, agyafúrt ravaszságú, vérszomjas szörnyetegek voltak, akikhez fogható fenevadat még nem hordott hátán a föld.

Február elseje volt aznap, amikor búcsúlátogatásra indultunk a faluba. Noha, mint már említettem, a legcsekélyebb gyanú sem élt bennünk, a kellő óvatossági rendszabályokat ezúttal sem mulasztottuk el megtenni. Hat embert hátrahagytunk azzal a paranccsal, hogy távollétünkben a közelébe se engedjenek a hajónak egyetlen vadembert sem, bármi ürüggyel próbálkozna is, maguk pedig egyetlen pillanatra se hagyják el a fedélzetet. A kapaszkodó hálókat felhúztuk, az ágyúkat megtöltöttük kartáccsal, s a lövegtalpakra muskétába való lőszerrel teli dobozokat készítettünk. A *Jane Guy*, közvetlenül horgonya fölött, mintegy mérföldnyire állt a parttól, és egyetlen irányból sem lehetett megközelíteni anélkül, hogy már messziről ne látszott volna a kenu, amely ráadásul szükségképp ki volt téve ágyúink össztüzének is.

Minthogy hatan maradtak a fedélzeten, a partra szálló csapat összesen harminckét főből állt. Állig felfegyverkeztünk muskétákkal, pisztolyokkal, kardokkal, és mindnyájunknál volt hosszú tengerésztőr, amely sok tekintetben emlékeztetett a Bowie-késre, amely manapság annyira elterjedt hazánk déli és nyugati részeiben. A parton száz, fekete állatbőrbe öltözött harcos várakozott ránk, hogy díszkíséretül szolgáljon csapatunknak a falu felé vivő úton. Némi meglepetéssel fedeztük fel, hogy ezúttal fegyvertelenül jöttek; amikor faggatni kezdtük Tu-vitet erre nézve, ő csak ennyit felelt: - *Matti non vi pa pa szi* -, azaz, hogy ott, ahol mindenki testvére a másikának, nincsen szükség fegyverre. Ebben mi meg is nyugodtunk és folytattuk az utat.

Átkeltünk azon a kis patakon, amelyről az előzőekben már szóltam, és behatoltunk a szűk szurdokba, amely a falut körülvevő zsírkő hegyek között a völgybe vezetett. Talaja igen sziklás és oly egyenetlen volt, hogy Klok-Klokban tett első látogatásunk alkalmával is csak a legnagyobb nehézségek árán sikerült átvergődnünk rajta. Teljes hossza mintegy másfél vagy legfeljebb két mérföld lehetett. Valóságos útvesztőként kanyargott a mélyen bevágódott szurdokvölgy (nyilvánvalóan a víz moshatta ki valamely rég letűnt földtörténeti korban), olyannyira, hogy egyre-másra, szinte húszlépésenként mind újabb és újabb éles kanyarulatok követték egymást. A szurdok falának átlagos magassága, függélyesen mérve legalább hetvennyolcvan láb lehetett, de helyenként oly szédítő magasságba szökött, hogy a napvilág sem igen tudott lehatolni abba a mélységbe, ahol az ösvény haladt. Átlagos szélessége mintegy negyven láb lehetett, de néha annyira összeszűkült, hogy legföljebb öt-hat ember férhetett el egymás mellett. Egyszóval szinte páratlanul alkalmas hely volt rajtaütésre, és ezért mi sem volt természetesebb, mint hogy ide érve valamennyien erősebben markoltuk fegyvereinket. Utólag

visszagondolva égbekiáltó ostobaságunkra, azon képedek el a legjobban, hogy egyáltalán - bármi körülmények között - ennyire vakon kiszolgáltattuk magunkat az ismeretlen vadaknak, hagytuk, hogy körülvegyenek, hogy ők adják mind az elő-, mind pedig az utóvédet. Márpedig mi ebben az alakzatban léptünk be a szurdokba, bízva fegyvereink fölényes erejében, Tu-vit csapatának viszonylagos fegyvertelenségében, tűzfegyvereink hatásában (amit egyelőre még nem fedtünk fel a bennszülöttek előtt), nemkülönben az álnok vadak oly meggyőzően színlelt barátságosságában. Öten-hatan haladtak előttünk, mintegy az utat mutatva, és közben nagy buzgalommal hengergetve félre utunkból a nagyobb köveket. Ezek után következett a mi csapatunk. Szorosan egymás nyomában lépkedtünk és legfőképp arra ügyeltünk, hogy el ne válasszanak bennünket egymástól. Mögöttünk jött a bennszülött harcosok zöme, szokatlanul nagy rendben és fegyelmezettségben.

Dirk Peters, egy Wilson Allen nevű társunk és jómagam a menet jobb szélén haladtunk a fölibénk magasodó sziklafal érdekes rétegződését vizsgálgatva. Egy különös hasadék felkeltette kíváncsiságunkat. Egy yard széles lehetett, s tizennyolc-húsz láb hosszan egyenesen haladt, majd kissé balra tartott. Magassága, amennyire a szurdokvölgyből belesve megállapíthattam, körülbelül hatvan-hetven láb lehetett. Néhány satnya bokor nőtt a hasadék falába kapaszkodva, s mivel ágaikon valami mogyorószerű termést vettem észre, amit szerettem volna közelebbről szemügyre venni, odaszaladtam, aztán öt-hat szemet markomba szedve, már indultam is vissza a többiekhez. Amikor megfordultam, láttam, hogy Peters és Allen is követett. Kértem őket, menjenek vissza, mivel két ember számára már nem volt hely a szűk hasadékban és megígértem nekik, hogy ők is kapnak a mogyoróból, amit a bokorról szedtem. Vissza is fordultak, és Allen már-már ki is lépett a szurdokvölgybe, amikor egyszer csak olyan robajt hallottam, mint azelőtt soha, és az villant át az agyamon, ha ugyan valóban gondoltam valamire, hogy megrendült és darabjaira hullik a földteke, hogy elérkezett a világ vége, a végpusztulás napja.

Huszonegyedik fejezet

Amikor kissé magamhoz tértem, megállapítottam, hogy vaksötétben fekszem laza földréteg alatt, már-már fogytán a levegőm, de még egyre hullanak rám a göröngyök, s félő, hogy mihamar egészen betemetnek. Rémülten és elborzadva e gondolattól, megpróbáltam felkászálódni, ami végül sikerült is. Aztán egy-két pillanatig mozdulatlan álltam és megpróbáltam felfogni, mi is történhetett valójában, és vajon hol lehetek egyáltalában. Ekkor hörgő hangot hallottam a közvetlen közelből, majd Peters elfúló hangját, amint az ég szerelmére könyörögve kér, siessek segítségére. Alig egy-két botorkáló lépést tehettem, amikor megbotlottam barátom fejében, akit, mint hamar kiderítettem, derékig eltemetett a reá zúdult laza földtömeg, amely alól hiába próbált kivergődni. Lázasan nekifogtam, hogy minden erőmet megfeszítve eltakarítsam róla a földet, és végül sikerült is kiszabadítanom.

Amint valamelyest felocsúdtunk a riadalomból és meglepetésből annyira, hogy már képesek voltunk józanul fontolóra venni a helyzetünket, mindketten arra a megállapításra jutottunk, hogy nyilván valamely természeti katasztrófa következtében vagy esetleg tulajdon súlyunk alatt, beomlottak a hasadék falai, s miránk elevenen eltemetve, a biztos halál vár. Sokáig nem is tettünk semmit, csak csüggedten átadtuk magunkat a kétségbeesésnek, melynek feneketlen mélységét nem is sejtheti, aki maga soha nem került hasonló helyzetbe. Megingathatatlanul hiszem, hogy semminő szerencsétlenség, ami embert érhet, nem vált ki ahhoz fogható testi-lelki bénaságot, mint az a helyzet, amibe mi kerültünk: az elevenen való elhantoltatás. Az áldozatot körülvevő fekete sötétség, a mellét abroncsként szorító levegőtlenség, a nyirkos

földből áradó fojtogató párák, és a hátborzongtató gondolat, hogy számára immár nincs semmi reménység, hogy osztályrésze immár a holtak sorsa, olyan iszonyatos erővel nyomasztja a lelket, olyan borzadállyal tölti el a szívet, ami elviselhetetlen - és a kívülálló számára bizonyosan elképzelhetetlen.

Végül Peters azt javasolta, kíséreljük meg felmérni helyzetünket, a ránk szakadt baj nagyságát, és tapogassuk ki börtönünk falait; annál is inkább, jegyezte meg, mivel éppenséggel nem elképzelhetetlen, hogy valami útja mégiscsak maradt a menekülésnek. Szinte még egy lépést sem tettem, máris világosság derengett fel, ami afelől nyomban megnyugtatott, hogy levegő híján legalábbis nem fogunk elpusztulni. Ez a fordulat lelket öntött belénk és immár több meggyőződéssel biztattuk egymást, hogy nem szabad feladni a reményt. Szerencsésen átmásztunk egy óriás torlaszon, amely a világosság felé utunkat elzárta, s a továbbiakban már sokkal könnyebben jutottunk előbbre, valamint a mellünkről is elmúlt az a szörnyű, fojtogató szorítás, amelytől eddig szenvedtünk. Kisvártatva már a körvonalak is felderengtek, és megállapítottuk, hogy a hasadék egyenes szakaszának vége felé járunk, nem messze attól a helytől, ahol balfelé fordul. Még egy kis erőfeszítés és a kanyarulatba értünk, ahol elmondhatatlan megkönnyebbülésünkre kettéhasadt előttünk a hegy, meredek sziklafalak nyúltak fel irdatlan magasságba, általában mintegy negyvenöt fokos szögben, néhol azonban jószerével függélyesen. A kürtő szájáig nem láttunk fel; de mindenesetre sok fény ömlött be rajta, és nemigen kétlettük, hogy a tetején (ha ugyan sikerül valami mód felkapaszkodnunk magasába) szabad kijáratot lelünk a napvilágra.

Ekkor jutott csak eszembe, hogy mi eredetileg hárman tértünk le az ösvényről, amikor a kíváncsiság ide csalt e hasadékba, most azonban Allen, a társunk nem volt sehol. Nyomban úgy döntöttünk, hogy visszatérünk kiindulási pontunkra és megpróbáljuk felkutatni. Hosszú keresgélés után, ami alatt folyvást az a veszély fenyegetett, hogy a még egyre omló sziklafal maga alá temet, Peters egyszer csak felkiáltott: kezébe akadt társunk lába feje; ám a testét annyi föld borítja, hogy aligha tudjuk kiásni alóla. Hamarosan magam is meggyőződtem róla, hogy igazat szólt, valamint arról is, hogy az élet természetesen már rég elszállt a boldogtalanból. Így hát szomorúsággal eltelt szívvel bár, de otthagytuk a tetemet és visszamentünk a kanyarulathoz. Itt a mélyben oly szűk volt a kürtő, hogy csak nagy üggyel-bajjal tudtunk benyomakodni, a falai pedig megmászhatatlannak bizonyultak, úgy hogy néhány kudarcba fulladt kísérlet után újfent erőt vett rajtunk a kétségbeesés. Fentebb már említettem, hogy a hegység, melyen át a szurdokvölgy a faluba vezetett, bizonyos puha, zsírkőre emlékeztető kőzetből állt. Ugyanez a kőzet alkotta a hasadék falát is, és mivel ráadásul még nedves is volt, felülete oly csúszós lett, hogy ott sem igen tudtuk megvetni rajta a lábunkat, ahol viszonylag kevésbé meredeken szakadt alá; azokon a helyeken pedig, ahol lejtése a függőlegeshez közelített, nehézségeink persze megsokszorozódtak; olyannyira, hogy már-már azt hittük, leküzdhetetlenek lesznek. De aztán erőt merítettünk kétségbeesésünkből és azon csekély lépcsőfokokon, melyeket késünkkel vájtunk a kőzetbe, valamint a sziklafalból némelyütt kiálló keményebb palalemezekre lépkedve életünk kockáztatásával végül is sikerült felkapaszkodnunk egy természet alkotta kis kőpárkányra, ahonnan a kürtő száját sűrűn benövő fák és bokrok ágai között már megpillantottuk a kék égbolt egy tenyérnyi darabkáját. A kőpárkányon megpihenve és kissé higgadtabban visszapillantva a kürtő eddig megmászott szakaszára, falát vizsgálgatva megállapíthattuk róla, hogy újonnan keletkezett, azaz hogy az a földrengés vagy földcsuszamlás, amely betemetett bennünket, bármi lett légyen is kiváltó oka, ezen újabb hasadék révén egyúttal a menekvés útját is megnyitotta előttünk. Annyira kimerültünk az erőlködéstől, s olyannyira elhagyott immár minden erőnk, hogy Peters azt javasolta, lövésekkel adjuk társaink tudtára tartózkodási helyünket segítségül híva őket, hiszen pisztolyunk most is ott volt az övünkben, ha a muskéták és a tengerészkardok odalenn maradtak is a hasadék

mélyén, eltemetve a leomlott föld alatt. Az események utóbb azt bizonyították, hogy keservesen megbántuk volna, ha akkor valóban elsütjük pisztolyainkat; szerencsére azonban én már akkor éltem a gyanúperrel, hogy talán nem csupán a véletlen áldozatai vagyunk, ezért inkább letettünk arról, hogy tudósítsuk hollétünkről a bennszülötteket.

Mintegy félórai pihenés után tovább kapaszkodtunk fölfelé a meredek sziklafalon; lassan haladtunk s alig jutottunk előbbre, amikor egyszer csak egetverő üvöltözés csapta meg a fülünket. Aztán valahára felértünk a külszínre, hogy úgy mondjam, ugyanis amióta elhagytuk a kis kőpárkányt, utunk egy szédítő magasságban fölibénk hajoló sziklaív alatt vezetett. Óvatos léptekkel, szinte lopva közelítettünk meg egy szűk nyílást, melyen által végre akadálytalanul kilátásunk nyílott a környező tájra - s ahogy körülnéztünk, mindjárt az első pillantásra lelepleződött előttünk a minket is maga alá temető hegyomlás szörnyű titka.

A hely, ahol kibukkantunk, már jószerével a völgyet körülvevő zsírkőhegység legmagasabb csúcsa közelében volt. A szurdok, melyben az ösvény vezetett, mintegy ötvenlábnyira tőlünk, bal kéz felé húzódott. Most azonban körülbelül százlábnyi szakaszon színültig töltötte a hajdani vízmosást mesterségesen leomlasztott falainak milliónyi tonna súlyú törmeléke. A hegyomlás előidézésének módszere igen egyszerű és kézenfekvő volt, valamint nyilvánvaló a mi számunkra is, mivel körös-körül számtalan jele volt még a gyilkos műnek. A szurdok keleti partjának tetején (mi most a nyugati parton voltunk) több helyütt facölöpök álltak ki a talajból. Ezeken a helyeken nem sikerült leomlasztani a sziklafalat, de ott is, ahol valóban leszakadt a kőzet, jól látszott a hasadék peremén a sziklák robbantásához fúrt lyukakhoz hasonló nyomuk, azaz alig yardnyi távolságban egymástól itt is hasonló cölöpöket vertek le egy körülbelül háromszáz láb hosszúságú szakaszon, mintegy tízlábnyira a szurdok eredeti peremétől. A még álló cölöpökhöz indákból font szívós kötelek voltak erősítve. Említettem már, milyen különös rétegződésű volt ez a kőzet, s a hirtelen keletkezett hasadék leírása, melyen felkapaszkodva megmenekültünk az élve eltemettetéstől, talán szintén segít majd, hogy olvasóim fogalmat alkothassanak e rétegződés természetéről. A kőzet rétegei függőleges irányban haladtak, azaz minden természetes megrázkódtatás következtében függőleges hasadékok keletkeztek benne, mégpedig olyan könnyen, hogy viszonylag csekély erővel, mesterségesen is elő lehetett idézni ugyanezt. A kőzetnek eme tulajdonságát kihasználva hajtották végre a bennszülöttek álnok tettüket. Kétségtelenül oly mód, hogy a sűrűn egymás mellé levert cölöpökkel először legfeljebb egy vagy két láb mélységbe lehatoló hasadékot nyitottak a kőzetben, majd a cölöpök végéhez kötözött kötelekbe kapaszkodva voltaképpen óriási emelőkart alkottak, amellyel adott jelre a szurdokvölgy egész partfalát képesek voltak a mélybe zúdítani. Szerencsétlen társaink sorsa immár nem volt kétséges. A szigeten nem volt rajtunk kívül élő fehér ember.

Huszonkettedik fejezet

Helyzetünk, mint ebből kitűnt, most sem volt kevésbé aggasztó, mint amikor még azt hittük, elevenen maga alá temetett a hegy. Nem várhatott ránk más sors, mint vagy a halál, vagy a nyomorúságos tengődés életfogytiglan a vadak rabságában. Egy darabig nyilván elrejtőzhetünk előlük a hegyek között, végső soron akár a hegyomlással keletkezett új hasadékban is, ám ha sikerülne is átvészelnünk a hosszú sarki tél hidegét és éhínségét, előbb-utóbb bizonyosan felfedeznek, ha máskor nem, hát akkor, amikor a szükségtől hajtva megpróbálunk élelemhez jutni.

Az egész környék valósággal hemzsegett a vademberektől, olyan csapatokat is láttunk, amelyek nyilvánvalóan a délre eső szomszédos szigetekről jöttek át tutajon, hogy segédkezzenek a szigetlakóknak a *Jane Guy* elfoglalásában és kifosztásában. A hajó egyébként még ott horgonyzott az öbölben, nyugodtan, gyanútlanul, és a hátrahagyott tengerészeknek szemlátomást sejtelmük sem volt róla, micsoda veszedelem leselkedik rájuk. Ó, mennyire szerettük volna e percben, ha ott lehetünk velük, hogy együtt meneküljünk, vagy ha nem, hát együtt vesszünk velük a hajó védelmében! Nem leltük azonban semmi módját, mint figyelmeztethetnénk őket anélkül, hogy egyúttal ne idéznénk magunkra a biztos pusztulást. Egy pisztolylövés talán elegendő intelem lenne, megsejthetnék belőle, hogy valami nem várt esemény történt; azt azonban aligha hozhatnánk tudomásukra e dörrenéssel, hogy egyetlen reménységük a megmenekülésre, ha azon nyomban vitorlát bontanak; hogy immár semmiféle becsület nem kívánhatja tőlük, hogy maradjanak, mert társaik már nincsenek az élők sorában. A lövés hallatán sem várhatják felkészültebben az ellenséget, mely már támadásra készülődött, mint annak előtte. Semmi jó tehát, ám annál több veszedelem származhatott volna abból, ha leadjuk a lövést s ezért érett megfontolás után letettünk róla.

Ezután arra gondoltunk, hogy megpróbáljuk elérni a hajót; hogy lerohanunk a partra, elfoglaljuk valamelyikét az ott kikötött négy kenunak, és átvágjuk magunkat a hajóhoz. Hamarosan beláttuk azonban, hogy e kétségbeesett tervnek sincsen sok esélye a sikerre. A sziget, mint már említettem, valósággal hemzsegett a bennszülöttektől, csak épp elrejtőztek a bozótban, a dombok hajlataiban, nehogy a szkúnerről észrevegyék őket. A mi környékünket, elzárva azt az egyetlen ösvényt, amelyen a kenuk közelében érhettük volna el a partot, maga Tu-vit tartotta megszállva fekete irhás harcosaival, nyilván csak erősítésre várakozva, hogy aztán nyomban támadásra induljanak a *Jane Guy* ellen. A kenukat szintén őrizték, igaz fegyvertelen emberek, de nem kételkedtünk benne, hogy szükség esetére az ő kezük ügyében is ott a bunkó. Nem volt hát mit tennünk, mint meghúzva magunkat e rejtekhelyen, kényszerűen tétlen szemlélőként végignézni a kezdődő leszámolást.

Körülbelül félóra múlva mintegy hatvan-hetven tutaj, dereglye és kivetővel ellátott csónak kerülte meg az öböl déli bejáratát - valamennyi szinte merülésig tele bennszülöttekkel. Úgy láttuk, rövid nyelű bunkókon és a csónakok fenekén felhalmozott hajítóköveken kívül más egyébbel nincsenek felfegyverkezve. Kisvártatva az ellenkező irányból is feltűnt egy flotta, az előzőnél is nagyobb, és hasonlóképpen felfegyverzett. A parton álló négy kenu is egyhamar megtelt a part menti bozótból előbukkanó vadakkal, akik rögtön vízre is szálltak és gyors evezéssel iparkodtak csatlakozni a többiekhez. Ekképpen szinte hamarább, mint amennyi idő alatt elmondhattam, a *Jane Guy* egyszer csak azon vette magát észre, hogy mintegy varázsütésre hatalmas kalózhadak veszik körül azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy a hatalmukba kerítsék bármi áron.

Nem lehetett kétséges egyetlen pillanatig sem, hogy tervük sikerülni fog. A hat ember, kit a hajón hagytunk, bármennyire elszántan védekezzék is, nem volt elegendő az ágyúk kezeléséhez, ekkora túlerővel szemben nem tarthattak ki sokáig. Nem is igen hittem, hogy bármi ellenállásra is képesek lesznek, ebben azonban tévedtem; nyomban nekiugrottak a kikötőköteleknek, és a hajó jobb oldalát teljes szélességében a kenuk felé fordították, melyek ekkor már a kézifegyverek lőtávolán belül jártak, míg a tutajok kissé lemaradva, még mintegy negyed mérföldnyire voltak, szélirányban. Valamely ismeretlen okból, de alighanem izgatottságuk miatt, hogy az egyik pillanatról a másikra egyszeriben ilyen reménytelen helyzetben találták magukat, sortüzük rövidre sikerült. Egyetlen kenut sem találtak el, egyetlen bennszülött sem sebesült meg; a kartácsok előttük csapódtak a vízbe, majd felpattanva, elszálltak a fejük felett. A sortűz egyetlen hatása az elképedés volt, amit a váratlan dörej és a füst váltott ki a vadakból. De ettől is olyan pánik tört ki, hogy néhány percig azt hittem,

letesznek tervükről és visszatérnek a partra; aminthogy bizonyára ezt is tették volna, ha az ágyúk sortüzét a kézifegyverek tüze is követi. Mivel azonban a kenuk már szinte karnyújtásnyira megközelítették a hajót, szükségképp leterített volna néhányat utasaik közül, ha sokat nem is, de annyit mindenképpen, hogy visszarettentse őket addig, ameddig embereinknek sikerül megfordítaniuk a hajót és a bal oldali ágyúkból is végigsöpretni a tutajokat kartáccsal. A hajón maradt legénység azonban ehelyett hagyta, hogy a bennszülöttek magukhoz térjenek a riadalomból, ráeszmélhessenek, hogy egyiküknek sem esett baja; nem a muskétákhoz kaptak ugyanis, hanem átrohantak a bal oldali ágyúkhoz, hogy felkészüljenek a tutajok fogadására.

A bal oldali ágyúk sortüze iszonyú pusztítást vitt végbe. Hét vagy nyolc tutaj nyomban elsüllyedt, harminc-negyven szigetlakó azonnal meghalt, és legalább száz a vízbe zuhant, ezeknek is legtöbbje szörnyű sebektől borítottan. A többieket olyan eszelős félelem ragadta hatalmába, hogy hanyatt-homlok menekültek még megcsonkított társaikat is visszahagyva, akik a vízben vergődve rimánkodtak segítségért. Ez a siker azonban már nem menthette meg elszántan küzdő társaink életét. A kenuk legénysége, legalább százötven fő, a horgonyláncokon s a kapaszkodóhálókon felkúszva, már akkor fönn volt a fedélzeten, amikor ők lenn, az ágyúfedélzeten a lőporos perselyhez tartották a lángoló szövétneket. Vadállati dühüknek immár semmi sem vethetett gátat. Embereinket lerohanták, leteperték, a földre tiporták, egyetlen szempillantás alatt valósággal darabokra szaggatták.

Ezt látván, a tutajokon életben maradt bennszülöttek is erőt vettek rémületükön és csapatostul tértek vissza, nehogy kimaradjanak a fosztogatásból. A *Jane Guy* fedélzete öt percen belül fékevesztett tolongás, őrült tülekedés színhelyévé változott. Felszaggatták a fedélzet gerendáit; a kötélzetnek, a vitorlázatnak, s mindennek, ami mozdítható volt, mintegy gonosz varázslatra egyetlen szempillantás alatt nyoma veszett; mialatt tatjánál tolva, oldalába belekapaszkodva, a vízben ezrével nyüzsgő bennszülöttek és a kenukban evező társaik a partra vontatták a szánalmas roncsot (a horgonylánc elszakadt) és átadták Tu-vit kénye-kedvére, aki az ütközet alatt valóságos hadvezérként, biztonságos megfigyelőhelyéről a hegyekből követte az eseményeket, most azonban a kivívott győzelem után aláereszkedett fekete irhába öltözött harcosaival, hogy kivegye részét a zsákmányolásból.

Tu-vit eltávoztával végre elhagyhattuk búvóhelyünket és felderítő útra indulhattunk a hasadék környékén. Mintegy ötvenyardnyira forrásra bukkantunk, melynek vizével végre elolthattuk égető szomjunkat. A forrás közelében mogyoróbokrok nőttek, ugyanaz a fajta, amit fentebb már említettem. Megkóstoltuk a termését és ehetőnek találtuk; íze nagyon emlékeztetett az otthoni mogyoróéra. Nyomban tele is szedtük vele sapkánkat, elrejtettük a kürtőben és visszatértünk, hogy leszüreteljük a bokrokat. Szorgalmasan szedtük a mogyorót, amikor rémületünkre megrezzentek a lombok, és már épp vissza akartunk lopózni rejtekhelyünkre, amikor lassan, nehézkesen egy nagy fekete madár, valami gémfajta szállt fel a bozótból. Én annyira meghökkentem, hogy csak néztem dermedten, Peterst azonban nem hagyta el a lélekjelenléte, odarohant és nyakon ragadta a madarat, mielőtt a magasba emelkedhetett volna. Szörnyű rikácsolást csapott, vadul verdesett szárnyaival, és már épp el akartuk engedni, mert attól féltünk, hogy fellármázza a vadakat, akik közül néhány talán még ott lapult a sűrűben, de aztán a Bowie-kés döfése végül elhallgattatta. Tetemét szintén a kürtőbe rejtettük és elégedetten állapítottuk meg, hogy legalább egyheti élelmiszerkészletre sikerült szert tennünk.

Folytattuk a környék felderítését és ezúttal viszonylag messzire elmerészkedve, leereszkedtünk a hegy déli lejtőjén. Nem találtunk azonban semmi olyasmit, ami élelemül szolgálhatott volna, ezért csak nagy köteg rőzsét gyűjtöttünk. Visszafelé két nagy bennszülött csapatot láttunk hazafelé tartani a falujukba, megrakodva a hajóról szerzett zsákmánnyal. Óvatosan mozogtunk, nehogy a hegy lábához érve felfedezzenek bennünket.

Ezután rejtekhelyünk álcázása következett; gallyakkal födtük el a nyílást, amelyen át a hasadék oldalán kiemelkedő sziklapadról felpillantva az eget megláttuk. Csak akkora rést hagytunk, amelyen át jól szemmel tarthattuk az öblöt, anélkül, hogy mi magunk ki volnánk téve a felfedeztetés veszélyének. Elégedetten állapítottuk meg, hogy a körülményekhez képest sikerült biztonságos rejtekhelyet készítenünk; ha nem bújunk elő és nem merészkedünk ki a domboldalra, semmitől sem kell tartanunk. Kerestük, de nem találtuk semmi nyomát, hogy a bennszülöttek valaha is megfordultak volna ebben az üregben; mikor azonban azt latolgattuk, hogy a kürtő, amelyen által mi magunk felkapaszkodtunk, valószínűleg csak az imént keletkezett a sziklafal leomlása következtében, és más mód aligha is lehet felfedezni búvóhelyünket, kissé megcsappant afeletti örömünk, hogy bizonyosan nem leszünk kitéve a véletlen leleplezésnek, hiszen emennél nem kevésbé félelmetes gondolat volt az is, hogy búvóhelyünk csapdának bizonyulhat, melyből nincs menekvés a számunkra. El is határoztuk, hogy amint alkalom adódik, alaposan felderítjük a hegytetőt. Addig is figyelemmel kísértük a bennszülöttek tevékenységét.

A kifosztott hajó már magatehetetlen roncsként hevert a parton, s a vadak épp a felgyújtására készülődtek. Kisvártatva hatalmas füstfelhők gomolyogtak elő a kabinlejárón, nem sokkal utóbb pedig jókora lángnyelv csapott ki az előfelépítményből. A kötélzet, az árbocok és a vitorlázat maradványai nyomban tüzet fogtak, s a tűz gyorsan tovaterjedt a fedélzeten. Még ekkor is számos vadember foglalatoskodott a hajón, hatalmas kövekkel, baltákkal és ágyúgolyókkal ütögették a szegecseket s az egyéb réz és vas alkatrészeket. A parton, a kenukban és a tutajokon is sokan voltak, úgyhogy összesen legalább tízezer bennszülött tartózkodott a szkúner közvetlen közelében, azokon kívül is, akik zsákmánnyal megrakodva csapatostul indultak a szárazföld belsejébe vagy a szomszédos szigetek felé. Tudtuk, hogy a tűz katasztrófára fog vezetni és nem is kellett csalódnunk. Először csak megrázkódott a lég (mi a távolban is úgy éreztük, mintha áramütés ért volna), de látható jele még nem volt a robbanásnak. A vadak láthatólag meghökkentek, félbehagyták foglalatosságukat, és lármájuk is elcsendesedett. Már épp folytatták volna, amikor egyszer csak fekete füst lövellt ki a fedélzet nyílásain, s hatalmas, fenyegető viharfelhővé dagadt - aztán lángoszlop csapott fel mintegy a hajó gyomrából, legalább negyed mérföldnyi magasságba - végül körben robbantak ki a lángnyelvek -, és a lég egyszerre megtelt fadarabok, fémszilánkok és emberi végtagok vad kavargásával - majd legvégül a robbanás teljes dühe is kiszakadt a roncsból, s ereje minket is a földre teremtett, robaját pedig még sokáig visszhangozták a hegyek; még körülöttünk is sűrű eső hullott szemernyi darabokra vetett hajónk maradványaiból.

A bennszülöttek között kitört őrjöngő pánik minden várakozásunkat felülmúlta; most valóban kiélvezhették álnokságuk megérdemelt gyümölcsét. Mintegy ezrüket nyomban megölte a robbanás, de legalább ugyanennyit ért halálos sérülés. Az öböl vize a szó szoros értelmében habzott a kétségbeesetten kalimpáló sebesültek és fuldoklók vergődésétől, a parton pedig még ennél is szörnyűbb volt a helyzet. A rájuk szakadt romlás váratlan és tökéletes volta szinte eszüket vette a nyomorultaknak, és meg sem kíséreltek segíteni egymáson. Aztán egyszer csak azt láttuk, hogy merőben megváltozik magatartásuk. Hirtelen felocsúdtak a dermedt bénaságból, egyszerre heves izgalom fogta el valamennyiüket, arcukról iszonyat, düh és mohó kíváncsiság volt leolvasható, és torkuk szakadtából azt üvöltözték: *Tekeli-li! Tekeli-li!*

Mindjárt nagy csapat indult a hegyekbe, ahonnan kisvártatva ágakkal, botokkal felfegyverkezve tértek vissza. Oda igyekeztek velük, ahol a legsűrűbb volt a tömeg, amely most szétvált, és mi megláttuk, mi váltotta ki belőlük e páratlan izgatottságot. A kör közepén valami hevert a földön, de először nem tudtuk kivenni, mi lehet az. Végül azonban megállapítottuk, hogy nem más, mint annak a különös, vörös fogú, vörös karmú állatnak a teteme, amit január tizennyolcadikán fogtunk ki a vízből. Guy kapitány tartósíttatta, hogy majd kitömesse és magával vigye Angliába. Emlékszem, épp mielőtt a szigetre indultunk volna, lehozatta a kabinjába és elzárta valamelyik szekrényébe. Nyilván a robbanás vetette ki a partra; azt azonban fel nem foghattuk, miért dúlta fel látványa ennyire a szigetlakókat. Valamennyien odasereglettek, de megközelíteni mintha egyiküknek sem akarózott volna. Végül a botokkal felfegyverkezett férfiak ösztökélésére gyűrűt alkottak körülötte, majd felbomlott a rend, és a hatalmas gyülevész horda *Tekeli-li! Tekeli-li!*-t üvöltözve elrohant a sziget belsejébe.

Huszonharmadik fejezet

Hat-hét napig maradtunk hegyi rejtekhelyünkön, ahonnan csak néha mozdultunk ki, vízért meg mogyorót szedni, de akkor is csak a legnagyobb körültekintéssel. A hasadék sziklapadján rendeztük be tanyánkat; száraz falevelekből ágyat vetettünk magunknak, három lapos kőből pedig tűzhelyet építettünk, amely egyben asztalunkul is szolgált. Két száraz fadarab, egy puhább és egy keményebb összedörzsölésével könnyűszerrel sikerült tüzet csiholnunk. Az oly szerencsésen zsákmányul ejtett madár ízletes pecsenyének bizonyult, habár kissé rágós volt a húsa. Szemlátomást nem tengeri madár volt, hanem valami gémfajta, testét fekete és szürke tollazat borította, szárnyait tömegéhez képest igen kicsinynek találtuk. Utóbb még három példányt láttunk a környéken, amelyek nyilván zsákmányunkká lett társukat keresték; minthogy azonban egyszer sem szálltak le, nem tudtuk elejteni őket.

Amíg a szárnyas húsa kitartott, nem szenvedtünk hiányt semmiben, végül azonban morzsányi sem maradt belőle, s mi kénytelenek voltunk ismét élelem után nézni. A mogyoróval aligha verhettük el mardosó éhségünket, azonkívül gyomorgörcsöt is kaptunk tőle, sőt ha kissé többet ettünk belőle, a fejünk is megfájdult. Kelet felé, lenn a parton jó néhány nagy teknőcöt láttunk és úgy gondoltuk, könnyű zsákmányunk lennének, ha sikerül a bennszülöttektől észrevétlenül megközelítenünk őket. Elhatároztuk, hogy megpróbálunk leereszkedni a hegyről.

A déli lejtőn indultunk lefelé, mivel erre látszott a legkönnyebbnek az út, ám alig tettünk száz lépést, amikor (amint már a hegytetőről letekintve is sejtettük) utunkat állta a társainkat elnyelő szurdok egyik elágazása. Ennek peremét követtük mintegy háromnegyed mérföld hosszíglan, midőn ismét szakadék előtt találtuk magunkat. Minthogy ennek peremén nem sikerült végigmennünk, kénytelenek voltunk visszatérni kiinduló helyünkre.

Újra megindultunk a szakadék peremén, csak ezúttal nyugati irányban, de ugyanúgy jártunk, mint az elébb. Egyórai nyaktörő botorkálás után megállapítottuk, hogy csak valami irdatlan gránitkatlanba ereszkedtünk alá, melynek alját apró szemcsés, finom por borítja, s ahonnan nincsen más kiút, mint az az ösvény, amelyen lebocsátkoztunk. Keservesen fölkapaszkodtunk hát a katlan peremére és a hegy északi oldalán próbálkoztunk tovább. Itt csak a legnagyobb óvatossággal haladhattunk, mert egyetlen ügyetlen mozdulattal könnyen felfedhettük volna magunkat a faluban tartózkodó bennszülöttek előtt. Négykézláb másztunk hát, helyenként pedig éppenséggel hason csúszva, s fűcsomókba kapaszkodva húztuk magunkat előre. Alig néhány lépésnyit haladhattunk csak ezen a fáradságos módon, amikor ismét szakadék állta utunkat, mely még az eddigieknél is mélyebb volt és láthatólag közvetlenül a szurdokvölgybe

torkollott. Félelmeink tehát ekképpen igazolódtak; el voltunk vágva a világtól. Az erőfeszítéstől kimerülten visszabotorkáltunk rejtekhelyünkre, levetettük magunkat lombágyunkra és néhány órára mély, üdítő álomba merültünk.

Az eredménytelen kísérletezés után néhány napot azzal töltöttünk, hogy tüzetesen átkutattuk a hegytetőt, hogy lássuk, milyen természeti készletekre számíthatunk. Megállapítottuk, hogy a hegyen semmiféle ehető növény nem terem, a fejfájást és gyomorgörcsöt okozó mogyoró, valamint egy bizonyos fajta kalánfű kivételével, mely utóbbi csak néhány tenyérnyi területen tenyészett, vagyis hamar fel fogjuk élni. Ha jól emlékszem, február tizenötödikén az utolsó szálat is elfogyasztottuk, és már-már a mogyorónak is a végére jártunk; helyzetünk tehát ennél siralmasabb már nem is lehetett volna.[156] Tizenhatodikán megint körüljártuk börtönünket abban a reménységben, hogy talán mégiscsak ráakadunk valamilyen kiútra, ám mindhiába. A kürtőbe is leereszkedtünk, melyben a hegyomlás ért, hogy talán ott lelünk kijáratot a szurdok felé. Itt is csalódnunk kellett azonban, viszont megtaláltuk az egyik muskétánkat, amit el is hoztunk magunkkal.

Tizenhetedikén azzal az elhatározással vágtunk neki a napnak, hogy tüzetesen átkutatjuk azt a mély gránitkatlant, amelybe a kutatás első napján egyszer már leereszkedtünk. Emlékeztünk rá ugyanis, hogy falának egyik hasadékába akkor éppen csak bepillantottunk, és most űzött a reménység, hogy talán épp arra nyílik számunkra a menekvés útja.

Akárcsak az előző alkalommal, ezúttal is különösebb nehézség nélkül sikerült lejutnunk a katlan fenekére, most azonban higgadtabbak voltunk s így hozzáláttunk tüzetes felderítéséhez. Nehéz volna ennél különösebb helyet elképzelni, s alig is hittük, hogy csakugyan a természet műve lett volna. Kelet-nyugati irányban, falainak minden kanyarulatát számítva, körülbelül ötszáz yard hosszú lehetett, légvonalban azonban csak alig negyven-ötven yard (ez azonban csupán becslés, mivel semminő mérőeszköz nem állt rendelkezésemre) választhatta el egymástól keleti, illetve nyugati végét. Azon a ponton megállva, ameddig az első alkalommal leereszkedtünk, mintegy százyardnyira magasodott fölénk a hegycsúcs; a szurdok két fala láthatólag sohasem alkotott összefüggő egészet, mivel az egyiknek anyaga zsírkő volt, a másiké márga, amely valami fémet is tartalmazott, szemcsés alakban. A két sziklafal átlagos távolsága ehelyütt körülbelül hatvan láb lehetett. Lejjebb ereszkedve néhány lépés után feltűnt, hogy a két sziklafal egyre összébb zárul és egymással párhuzamosan halad tovább, noha itt is más-más kőzet alkotta mindkettőt. Mintegy ötvenyardnyira lehettünk a szakadék fenekétől, amikor azt vettük észre, hogy ettől a ponttól kezdve, a két sziklafal szinte mértani pontosságú párhuzamost alkot. Anyaguk is azonos volt immár, koromfekete, fénylő gránit, a köztük lévő távolság pedig mindenhol pontosan húsz yard. Olvasóim úgy értik meg legkönnyebben magyarázatomat, ha a helyszínen készített vázlatom alapján iderajzolom a szakadék alakját; ugyanis szerencsére nálam volt kis jegyzetfüzetem és ceruzám, amit aztán későbbi kalandjaim hosszú során át is a legnagyobb gonddal őriztem, minek köszönhetőleg sok olyasmit fel tudok most idézni, amit máskülönben a sok reá következő esemény bizonyosan kiszorított volna emlékezetemből.

Ez az ábra (l. az 1. ábrát) nagyjából érzékelteti a hasadék alakját, bár nem tünteti fel számos kisebb kiöblösödését, melyeknek szemközt, az ellenkező oldalon, minden esetben hasonló méretű és alakú, csak épp domború sziklaalakzat felelt meg.

---

[156] Ezt a napot az tette nevezetessé, hogy dél felől több hatalmas szürke páraoszlopot láttunk az égre törni, olyat, amilyeneket már fentebb említettem. *(Poe jegyzete)*

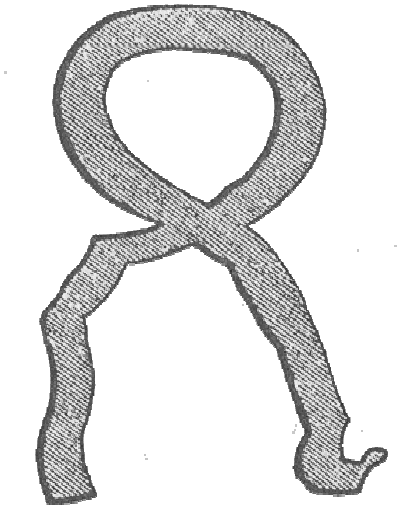

1. ábra

Az árok alját mintegy három-négy hüvelyknyi rétegben apró szemcsés por borította, amely alatt, mint megállapítottuk, folytatódott a fekete gránit. Jobb kéz felé, a szurdok alsó végében, az ábrán is láthatólag, csekély hasadék nyílik; erre tettem utalást a fentebbiekben, s ennek alaposabb felderítése volt másodszori alászállásunk kitűzött célja. Ezúttal elszántan behatoltunk a hasadékba, átvágtuk magunkat a bejáratát elborító bozóton, és hatalmas tömeg, alakja szerint nyílhegyre emlékeztető, éles peremű, szilánkos kovakövet távolítottunk el az útból. Az buzdított a kitartó munkára, hogy a járat végében világosságot láttunk beszűrődni. Már mintegy harminclábnyira előrenyomultunk, amikor a nyíláshoz érve alacsony, ám igen szabályos alakú kőív előtt találtuk magunkat, amely alatt a földet ugyanolyan finom por borította, mint a széles hasadékban. Éles fény hullott ránk, majd rövid kanyarulat mögött magasba vesző boltozatú katlanban álltunk meg, mely sokban emlékeztetett az előbbire, csak épp kissé elnyújtott alaprajzú volt. Hozzávetőleges rajzát mellékelem (l. a 2. ábrát).

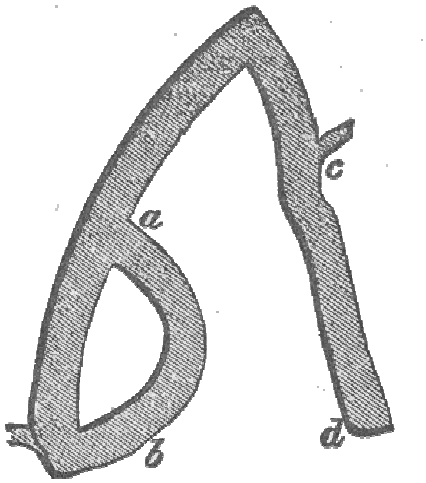

2. ábra

Emennek teljes hossza *a* hasadéktól *b* kanyarulaton át *d* végpontjáig mérve ötszázötven yard. A *c* ponton újabb kis hasadékot fedeztünk fel, amely nagyjából a szurdokból nyílott, s bejáratát szintén tüskés cserje meg nyílhegyre emlékeztető fehér kőszilánkok halma zárta el. Ide is behatoltunk és megállapítottuk, hogy mintegy negyven láb után egy másik szurdokba torkollik.

Ez is mindenben azonos volt az elsővel, kivéve alakját, melynek vázlatát itt közlöm (l. a 3. ábrát).

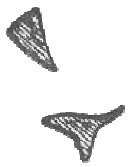

3. ábra

A harmadik szurdok teljes hossza méréseink szerint nem kevesebb, mint háromszázhúsz yard volt. Az *a* ponton hat láb széles hasadék nyílott belőle, amely tizenöt lábnyira hatolt be a kőzetbe, ahol márgafal határolta, s várakozásunkkal ellentétben nem folytatódott a hasadékok útvesztője. Épp vissza akartunk fordulni e szűk vágatból, ahová már alig is hatolt be a fény, amikor Peters arra hívta fel figyelmemet, milyen különös rovátkák borítják a járatot lezáró márgafalat. A rovátkák bal kéz felől eső, azaz legészakibb csoportjában kis képzelőerővel egy kezdetlegesen kivitelezett, álló emberalakot lehetett felismerni, amely kinyújtott karjával jobb felé mutatott. A rovátkák többi csoportozata pedig valamelyest betűkre emlékeztetett, és Peters hajlott is arra a merőben alaptalan feltevésre, hogy valóban írásjeleket fedeztünk fel. Végül is azzal sikerült meggyőznöm tévedéséről, hogy a földre irányítottam figyelmét, ahol a finom szemcséjű porban számos márgaszilánk hevert szanaszét, melyeket nyilvánvalóan valamely természeti erő hasított le a márgafalról, s melyeknek éles vonalakkal határolt, kicsúcsosodó felszíne épp beleillett a fal „rovátkáiba". A 4. ábra hozzávetőlegesen pontos vázlata a márgafalon látott rajzolatnak.

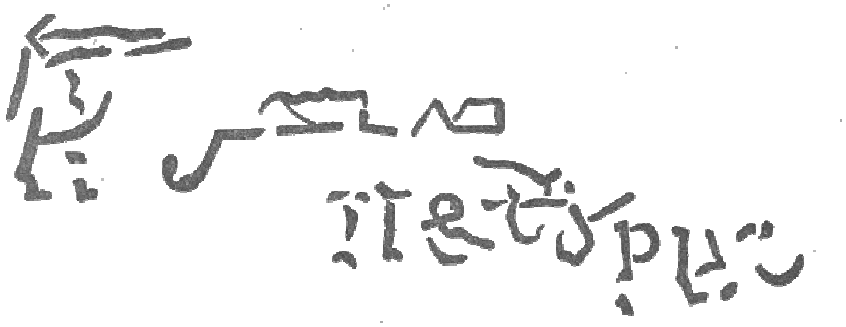

4. ábra

Miután ekképpen meggyőződtünk róla, hogy e különös kavernákból nem nyílik számunkra kiút, csüggedten és kedvünk szegetten visszaindultunk rejtekhelyünkre. A következő huszonnégy órában nem történt semmi említésre méltó, azon kívül, hogy a harmadik szurdoktól keletre eső terepszakasz átkutatása közben két igen mély, háromszögletű kőkutat találtunk, melyeknek oldalát ugyanaz a fekete gránit alkotta, mint a hasadékokét. Nem tartottuk érdemesnek, hogy ezekbe is megkíséreljük alábocsátkozni, hiszen szemlátomást természet alkotta képződmények voltak, melyekből bizonyosan nem nyílt kijárat. Kerülete mindkettőnek körülbelül húsz yard lehetett; alakjukat és a harmadik hasadékhoz viszonyított helyzetüket az 5. ábra mutatja.

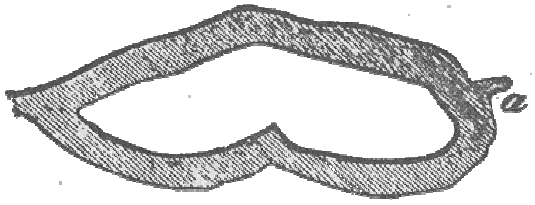

5. ábra

Huszonnegyedik fejezet

A hónap huszadikán, miután immár kétségtelenné vált, hogy a mogyorón, melynek fogyasztása több ízben is elmondhatatlan testi kínokat okozott, tovább nem tengethetjük életünket, kétségbeesésünkben úgy határoztunk, hogy megpróbálunk leereszkedni a hegy déli oldalán. Ehelyütt puha zsírkő alkotta a szakadék sziklafalát, viszont szinte függélyesen szakadt le mintegy százötven lábnyi mélységbe, sőt több helyütt homorulatok is tarkították. Hosszas keresgélés után találtunk egy helyet, ahol a szakadék pereme alatt körülbelül húszlábnyira keskeny kőpárkány emelkedett ki a sziklafalból; Peters ügyesen leugrott e kiszögellésre, amihez én néhány összecsomózott zsebkendővel próbáltam nem épp hathatós segítséget nyújtani neki. Némi üggyel-bajjal magam is követtem, és örömmel láttuk, hogy azon mód, ahogy a hegyomlás után a hasadékból felkapaszkodtunk, azaz késünkkel lépcsőket vágva a zsírkőbe, innen már ezen a falon is leereszkedhetünk. Az ezzel járó veszedelem persze szinte elképzelhetetlen volt, mivel azonban nem kínálkozott más választásunk, elhatároztuk, hogy vállaljuk a kockázatot.

A kőpárkányon, ahol álltunk, néhány mogyoróbokor nőtt; ezek egyikének tövéhez kötöttük ki zsebkendőkből összecsomózott kötelünket, melynek másik végét Peters dereka köré kerítettük, én pedig lassan, míg rögtönzött kötelünk meg nem feszült, leereszkedtem társamat a sziklafalon, ő pedig hozzálátott, hogy késével mély lyukat vájjon a zsírkőbe (mintegy nyolc-tíz hüvelyknyit), majd efölött körülbelül egylábnyi darabon szintén levéste a követ, hogy ne akadályozza, amikor pisztolya agyával belekalapál a kő sík felületébe egy ezen célból faragott erős faszöget. Ezután körülbelül négylábnyival feljebb húztam, s ő ismét lyukat vájt, majd szöget vert a kőbe, miáltal immár kézzel és lábbal is meg tudott kapaszkodni a sziklafalon. Ekkor leoldottam kötelünket a mogyoróbokor tövéről és ledobtam Petersnek a végét, melyet eddig én fogtam, s melyet most ő a fölső faszögre erősített, majd lassan leereszkedett rajta mintegy három lábnyival mélyebbre, mint az elébb volt, azaz amennyire csak zsebkendőkből hevenyészett kötelünk engedte. Ebben a magasságban megint lyukat vájt a kőbe és a pisztolya agyával itt is beverte a faszöget. Ezután feljebb húzódzkodott, annyira, hogy lábát az imént vágott résbe illeszthette, miközben kezével az egy lyukkal följebb bevert szögbe kapaszkodott.

Ekkor le kellett oldani a kötelet a fenti szögről, hogy helyette a második faszöghöz erősítsük; most döbbent rá Peters, hogy hibát követett el, amikor egymástól ilyen viszonylag nagy távolságra véste a lyukakat. Mindazonáltal egy-két sikertelen próbálkozás után, hogy elérje a csomót, ami könnyen végzetes következményekkel járhatott volna (ugyanis míg jobbjával a csomót próbálta kibogozni, bal kezével természetesen kapaszkodnia kellett), végül is elmetszette a kötelet, melynek körülbelül hathüvelyknyi darabkája ott maradt a szögre csomózva. Ezután maradék kötelét a második szöghöz kötve leereszkedett a harmadik alá, ezúttal azonban jól ügyelve, nehogy a kelleténél mélyebbre kerüljön a következő lyuk. Ezen a módon (mely módot magam soha kieszelni sem lettem volna képes s melynek ötlete, valamint kivitelezése Peters leleményességét és bátor elszántságát dicséri), lépésről lépésre, olykor a sziklafal természetes kiszögelléseit is kihasználva, társam baj nélkül lebocsátkozott a szakadék mélyére.

Beletelt némi időbe, míg el tudtam tökélni magam, hogy kövessem; végül azonban nekivágtam. Peters, mielőtt elindult volna, levetette ingét, amiből a magaméval összecsomózva elkészítettem a vállalkozáshoz szükséges kötelet. Miután ledobtam Petersnek a hasadékban talált muskétát, kikötöttem kötelem a mogyoróbokor tövéhez és gyors mozdulatokkal, abban a reményben, hogy határozottsággal talán sikerül legyőznöm más mód elfojthatatlan félelmemet, megkezdtem a leereszkedést. Határozottságomból körülbelül az első négy-öt lépcsőfokra futotta; ekkor azonban az alattam tátongó mélység s a gyér támasz, mit a zsírkőbe vájt lyukak s a vékony peckek kínáltak, egyszerre lebírhatatlan erővel kezdtek hatni képzeletemre, élénk

vonásokkal festve elém vállalkozásom minden halálos veszedelmét. Hiába próbáltam elűzni e gondolatokat és szemem mereven a sziklafal sík felületére szegezni. Minél elszántabban igyekeztem nem gondolni a veszélyre, csak annál élénkebb színekben s annál hátborzongtatóbb részletességgel tűntek fel lelki szemeim előtt felzaklatott képzeletem rémképei. Mígnem végül utolért az a válságos pillanat, amely minden hasonló helyzetben a legveszedelmesebb, midőn felmerül az emberben mindaz, amit akkor fog érezni, amikor majd valóban lezuhan - elképzeljük az émelygést, a szemünk előtt táncoló káprázatot, az utolsó erőfeszítést és aztán a bódulatot, a zuhanás végső keservét. És amit képzeletemben magam elé idéztem, mindinkább valósággá vált, rémlátomásaim borzalmai a maguk teljes valójában is megrohantak. Térdem reszketve összeverődött, félelmes bizonyossággal éreztem, hogy ujjaim szorítása lassan bár, de mindinkább meglazul a fapecken. A fülem csengett, és én fennhangon ezt mondtam magam elé: - Ez már a lélekharang! - És ekkor elfojthatatlan sóvárgás fogott el, hogy lepillantsak. Többé nem akartam és nem is voltam képes tekintetem a sziklafalra szegezni; s valaminő vad, leírhatatlan szenvedéllyel, irtózattal vegyes megkönnyebbüléssel lenéztem a mélységbe. Ujjaim egy pillanatig még görcsösen kapaszkodtak a fapecekbe, miközben szinte csak halovány árnyékként még egyszer utoljára átsuhant rajtam a menekvés enyésző reménysége - mert a következő pillanatban már egész lelkem betöltötte a zuhanás vágya; olyan hatalmas sóvárgás, szenvedélyes vágyakozás fogott el, hogy többé nem volt hatalmam fölötte. Ujjaim elengedték a faszöget, de én egy pillanatig még, félig hátat fordítva a mélységnek, ott egyensúlyoztam a sziklafalba vágott lépcsőfokon. De aztán forogni kezdett velem a világ; fülemben éles kísértethang sikoltott; mintegy párafelhőben sátáni alakot láttam felbukkanni közvetlen alattam; akkor úgy éreztem, megszakad a szívem, s én utolsót sóhajtva, megadón a karjaiba vetettem magam.

Elájultam, s Peters fogott fel estemben. A szakadék aljáról figyelemmel kísérte lépéseimet s látva veszélyes helyzetemet, tanácsokkal próbálta tartani bennem a lelket, én azonban dúlt lelkiállapotomban meg sem hallottam kiáltásait, sőt annak sem voltam tudatában, hogy egyáltalában szól hozzám. Végül, amikor látta, hogy megtántorodom, azonnal megindult fölfelé a sziklafalon, hogy a segítségemre siessen, és szerencsére épp idejében érkezett, mert ha lezuhanva, teljes súlyommal rántom meg a kötelet, az bizonyára elpattan, és én menthetetlenül aláhullottam volna a szakadékba; így azonban, hogy felfogott, lassan, óvatosan eresztett le, ameddig a kötél hosszából futotta, én pedig biztonságban csüngve a mélység fölött, utóbb lassan magamhoz térhettem. Körülbelül tizenöt percig lógtam eszméletlen. Amikor felocsúdtam, a félelemnek már nyoma sem volt bennem; új embernek éreztem magam és társam segédkezésével immár én is baj nélkül leértem a szakadék mélyére.

Kiderült, hogy közel vagyunk a szurdokvölgyhöz, amely társaink temetője lett; tartózkodási helyünk valamelyest délre esett attól a szakasztól, ahol a sziklafalat rájuk omlasztották. Különös, vad táj terült el körös-körül; azokat a leírásokat juttatta eszembe, amelyeket utazók adtak a hajdani Babilon sivár, kietlen térségeiről. Nem is szólva a leomlott sziklafal törmelékeinek torlaszáról, amely észak felé elzárta a tekintet útját, körös-körül hatalmas kőhalmok emelkedtek, mint gigászi műalkotások romjai, melyeken azonban, közelről megszemlélve, semmi jelét nem tudtuk felfedezni a művészi megmunkálásnak. Rengeteg likacsos lávakövet is láttunk, valamint óriási, alaktalan fekete gránittömböket, s közöttük éppoly hatalmas márgatömböket,[157] melyeknek kőzetében, akárcsak a gránitban, valamely fém szemcséi csillogtak. Vegetációnak nyomát sem láttuk az egész kopár síkon. Láttunk viszont több félelmetes nagyságú skorpiót és különféle hüllőket, melyek ilyen közel a Sarkhoz másutt nem fordulnak elő.

---

[157] A márga szintén fekete volt, aminthogy nem is akadt az egész szigeten semmi, ami világosabb árnyalatú lett volna. *(Poe jegyzete)*

Minthogy legfőbb gondunk az élelem volt, elhatároztuk, hogy mindenekelőtt lemegyünk a tengerpartra, amely alig fél mérföldnyire lehetett, és elejtünk néhány teknőcöt, melynek, hegyi rejtekhelyünkről lepillantva, számos egyedét megfigyeltük.

Alig néhány száz yardot tettünk még csak meg a sziklatömbök és kőhalmok között bolyongva, midőn épp ahogy az egyiket megkerültük, öt vadember rontott ránk egy kicsiny barlangból előugorva. Peterset egyetlen bunkócsapással leterítették, és valamennyien rávetették magukat, hogy megadják neki a kegyelemdöfést, miáltal én lélegzetvételnyi időhöz jutottam, és felocsúdhattam megdöbbenésemből. A muskéta nálam volt, de amikor ledobtam Petersnek a szakadékba, csöve annyira megsérült, hogy mint hasznavehetetlent elhajítottam, és ehelyett inkább pisztolyaimra bíztam magam, melyek övembe tűzve teljes épségben vészelték át eddigi kalandjainkat. Ezekkel kezemben léptem fel támadóink ellen, gyors egymásutánban rájuk sütve egyiket is, másikat is. Két bennszülött golyótól találtan elterült, egy másik pedig, aki épp arra készült, hogy lándzsáját Petersbe döfje, félbehagyta a mozdulatot és helyette énrám támadt. Minthogy társam ekképp fölszabadult, a továbbiakban már könnyű dolgunk volt. Az ő övében is ott ült két pisztolya, azonban igen bölcsen, letett használatukról és inkább csak nyers testi erejére hagyatkozott, márpedig én soha életemben nem ismertem nagyobb erejű embert. Fölragadta a földről az egyik szigetlakó bunkóját és ezzel loccsantotta ki a másik három agyvelejét, mindőjüket egyetlen csapással terítve le. Győzelmünk teljes volt.

Olyan sebesen játszódtak le ezek az események, hogy alig is tudtuk meggyőzni magunkat, valóban megestek, s nem csak képzeletünk űzött játékot velünk. E gondolatokat forgatva fejünkben, szinte értetlenül bámultuk leterített ellenségeinket, amikor távoli kiáltások riasztottak fel a tűnődésből. Nyilvánvaló volt, hogy a pisztolylövések riadóztatták a vadakat, s mi már nem is igen remélhettük, hogy elkerülhetjük a felfedeztetést. Rejtekhelyünk felé épp abba az irányba vitt az út, amerről a kiáltozás hallatszott; de még ha sikerülne is észrevétlen eljutnunk a szakadék aljára, fölfelé kapaszkodtunkban bizonyosan meglátnának. Helyzetünk vészterhes volt. Épp azt fontolgattuk, merre meneküljünk, amikor az egyik vadember azok közül, akiket meglőttem, s akit halottnak véltünk, akárcsak a többieket, váratlanul felpattant és futásnak eredt. Alig néhány lépést tehetett csak meg azonban, mi utolértük és már kis híján a halálba küldtük, amikor Peters felvetette, nem járna-e valami haszonnal ránk nézve, ha megkímélnénk az életét és kényszerítenénk, hogy velünk szökjön. Ezért inkább magunkkal vonszoltuk, megértetve vele, hogy ha ellenáll, nyomban golyót eresztünk a fejébe. Néhány perc múlva már engedelmesen követte minden utasításunkat és velünk rohant a sziklatömbök között a tengerpart felé.

A terep egyenetlensége eddig jórészt elfödte előlünk a tengert, s midőn szabadon elibénk tárult, már alig kétszáz yardnyira voltunk a parttól. A fövenyre kibukkanva elkeseredetten láttuk, hogy a falu felől, sőt a sziget valamennyi égtája felől hatalmas tömegben özönlenek a bennszülöttek a part felé, dühödt vadállati üvöltözéssel, eszelős hadonászással fenyegetőzve. Már-már vissza is fordultunk, hogy a kősivatag sziklatömbjei között próbáljunk egérutat nyerni, midőn egy vízbe nyúló szikla mögül két kenu orrát pillantottam meg. Ezek felé futottunk tehát most már minden erőnkkel s odaérve megkönnyebbüléssel láttuk, hogy őrizetlenek és három gallipago-teknőc kivételével semmi rakományuk nincs, viszont fel vannak szerelve hatvan evezővel, minthogy ennyien fértek el bennük. Azonnal elfoglaltuk az egyik kenut, foglyunkat is az evező mellé parancsoltuk, aztán teljes erőből vonni kezdtük az evezőket.

Még csak ötvenyardnyira lehettünk a parttól, amikor kissé higgadtabban már, beláttuk, micsoda ostoba mulasztás volt ott hagyni a másik kenut a vadaknak, akik ekkor már csak alig kétannyira voltak a parttól, mint mi magunk, és sebes futással egyre közelebb értek. Tudtuk, hogy nincs elvesztegetni való időnk. Esélyünk szinte alig volt, más választásunk viszont nem

adódott. Nagyon kétséges volt, hogy vajon akár erőink legvégső megfeszítésével is sikerülhet-e a vadak előtt visszaérnünk a kenuhoz, de vállalnunk kellett a kockázatot. Ha sikerül, megmenekültünk, meg sem kísérelni azonban egyértelmű lett volna azzal, hogy megadjuk magunkat a vadak vérszomjas dühének.

A kenunak orrát, farát egyformára faragták, ezért nem kellett megfordulnunk, hanem csupán egyszerűen az ellenkező irányba kezdtünk evezni. Amikor ezt a szigetlakók felfedezték, még hangosabban rikoltoztak, még sebesebben rohantak, és szinte hihetetlen gyorsasággal közeledtek a part felé. A mi erőnket is megkétszerezte azonban a kétségbeesés, és csak egy vadember ért előttünk a parton maradt kenuhoz. Ez az egy drágán megfizetett lába fürgeségéért; Peters golyót röpített a fejébe. A többiek legelöl járó csapata mintegy húsz-harminc lépésre lehetett még, amikor mi kiugrottunk a partra. Először megpróbáltuk a mély vízbe vonszolni előlük a kenut, de nemigen sikerült megmozdítanunk sem, olyan szilárdan ült a fövenyen, így aztán, mivel nem volt veszteni való időnk, Peters fölragadta a muskétát és a tusa néhány súlyos csapásával jókora darabon összezúzta a kenu oldalát és tatját. A következő pillanatban már újra a vízen voltunk. Ekkorra azonban már két bennszülött leért a partra, belekapaszkodtak kenunk orrába és mivel nem akarták elengedni, kénytelenek voltunk késszúrásokkal a másvilágra küldeni őket. Ezután már akadálytalanul evezhettünk és így gyorsan távolodtunk a parttól. Ekkor ért le a partra a vademberek zöme; dühükben és csalódottságukban szörnyű üvöltés tört ki belőlük. Az az igazság, hogy mindabból ítélve, amit megtudtam e nyomorultakról, arra a következtetésre jutottam, hogy nincs náluk gonoszabb, álnokabb, bosszúállóbb, vérszomjasabb, és mindent egybevetve, ördögibb emberfajta az egész földkerekségen. Kétségtelen, hogy ha a kezükbe kerülünk, nem lett volna a számunkra könyörület. Eszelős dühükben megpróbáltak űzőbe venni a meglékelt kenuval, s mikor belátták, hogy hasznavehetetlen, megint dobhártyarepesztő ordibálással adtak hangot dühüknek, aztán elrohantak a hegyek felé.

A közvetlen életveszélyből tehát megmenekültünk, helyzetünk azonban továbbra sem volt rózsás. Tudtuk, hogy valamikor összesen négy kenujuk volt a bennszülötteknek, arról azonban nem lehetett tudomásunk, hogy (mint később foglyunk is megerősítette) ezek közül kettő megsemmisült a *Jane Guy* felrobbanásakor. Ezért arra számítottunk, hogy ellenségeink most az öbölbe rohannak (amely körülbelül három mérföldnyire volt), ahol a kenukat általában tartották és azonnal folytatják az üldözésünket. Ettől való félelmünkben szerettük volna mielébb messze magunk mögött tudni a szigetet, ezért teljes erőből húztuk az evezőket, sőt a fogoly kezébe is evezőt nyomtunk. Körülbelül félóra múlva, amikor már öt-hat mérföldnyire eltávolodtunk a parttól déli irányban, kisebbfajta flottára való lapos fenekű ladik meg tutaj bukkant elő az öbölből, azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy űzőbe vegyen bennünket. Mihamar belátták azonban, hogy nem érhetnek utol, és ekkor vissza is fordultak.

Huszonötödik fejezet

Ott voltunk tehát a kietlen délsarki óceán széles és parttalan vizein, túl a nyolcvannegyedik szélességi körön egy törékeny kenuban, és minden élelmünk három teknőc volt. Ráadásul a hosszú, sarkvidéki tél sem várathatott már sokáig magára, tehát alaposan meg kellett gondolnunk, melyik égtájnak vegyük utunkat. Hat-hét sziget volt a látóhatáron, egymástól körülbelül öt-hat tengeri mérföldnyire; ugyanahhoz a csoportozathoz tartoztak, mint az, amelyikről csak az imént sikerült megmenekülnünk, vagyis ezeknek egyikén sem kívántunk partra szállni. Északról délnek haladva a *Jane Guy*-jal, azt tapasztaltuk, hogy a jég s a zord hideg birodalma mindinkább elmarad mögöttünk - bármennyire ellentmondott is ez a sarkvidékről alkotott közkeletű fogalmaknak, mi magunk aligha kételkedhettünk a tulajdon

tapasztalataink tényszerűségében. Visszafordulni tehát, északnak evezni, esztelenség lett volna - kivált, hogy vége felé járt már a hajózási idény is. Vagyis csak egyetlen irányban kereshettük reményeinket. Elhatároztuk hát, hogy egyenesen délnek fogunk tartani, amerre talán még eddig ismeretlen földekre is bukkanhatunk, és amerre minden bizonnyal még az itteninél is enyhébb éghajlat vár reánk.

Eddigi tapasztalataink szerint a délsarki óceán térségei, akárcsak az északi-sarki tenger vizei, szinte meghökkentően mentesek voltak a hevesebb viharoktól, sőt erőteljes hullámverés is csak ritkán fordult elő errefelé; kenunk azonban bár jókora, mégiscsak igen törékeny jószág volt, ezért haladéktalanul nekiláttunk, hogy amennyire szűkös eszközeinkkel ez egyáltalában lehetséges volt, legalább valamelyest tengerbíróbbá tegyük. Anyaga közönséges fahéncs volt, valamely ismeretlen fa kérge. Bordázata szívós fűzfaágakból készült, melyek igen alkalmasak voltak a célra. Teljes hossza ötven láb volt, a szélessége pedig hat; pereme mintegy négy és fél láb magas lehetett - vagyis ezek a kenuk minden tekintetben különböztek a Déltengerek egyéb, a civilizált nemzetek által már ismert népeinél használatosaktól. Nem feltételeztük, hogy a tudatlan szigetlakók maguk készítették volna őket és néhány nappal utóbb, foglyunk faggatásával ki is derítettük, hogy valóban egy másik, az általunk felfedezett szigetektől délnyugatra fekvő szigetcsoport bennszülötteinek kézművességét dicsérték s csupán a véletlen folytán kerültek a mi vadjaink tulajdonába. Valójában igen keveset tehettünk kenunk megerősítésére. Mindkét végén felfedeztünk néhány repedést, ezeket szőrcsomókkal betömködtük. A fölös evezőkből, melyekből jó néhány akadt a kenuban, hullámvetőt eszkábáltunk az orrába, hogy megtörje az elölről ránk zúduló és kis járművünket elöntéssel fenyegető hullámok erejét. Két másik evezőből árboc lett, mégpedig egymással szemben állítottuk fel a két evezőt, a csónak pereme mellé, ekképp megtakarítva a keresztrudat. E két árbocra ingünkből készített vitorlát vontunk - ami sok bajlódással járt, mert foglyunkat semmi hatalommal nem voltunk képesek rákényszeríteni, hogy segédkezzék, noha minden egyéb munkából készségesen kivette a részét. Ingünk fehér vásznának látványa igen különös hatást tett rá. Hiába noszogattuk, nem volt hajlandó megérinteni, de még a közelébe se akart menni, amikor pedig kényszeríteni akartuk, reszketés fogta el és rémülten azt sikoltozta: - *Tekeli-li!*

Miután megtettünk mindent, mit lehetett, hogy kenunk tengerbíróbb legyen, előbb dél-délkeleti irányban vitorláztunk, hogy elkerüljük a szigetcsoport legdélibb tagját, majd homlokegyenest délnek fordultunk. Az uralkodó időjárás igen kedvezőnek volt mondható. Enyhe északi széllel, alig fodrozódó vízen haladtunk örökös nappali világosságban. Jégnek nyomát sem láttuk; amióta a Bennet-sziget szélességi körét elhagytuk, jégmentes volt a tenger. A tengervíz olyan meleg volt, hogy nagyobb mennyiségű jég felbukkanása valóban igen meglepő is lett volna. Leöltük a legnagyobb teknőcöt, miáltal nemcsak húsra, de tekintélyes mennyiségű ivóvízre is szert tettünk. A következő hét-nyolc nap során semmi különösebb esemény nem zavarta utunkat; hatalmas távolságot tehettünk meg ez alatt az idő alatt déli irányban, hiszen nemcsak hogy mindvégig kitartó kedvező szél fújt, de egy igen erős áramlás is dél felé, a kívánt irányba sodort bennünket.

Március 1.[158] - Számos szokatlan jelenség arra utal, hogy csodák és titkok birodalmába érkeztünk. Sűrű, tejszerű pára ülte meg a déli látóhatárt, szinte magas hegylánccként vonulva végig a horizonton. Néha hatalmas páraoszlopok törtek fel belőle, hol keletről nyugatra, hol meg nyugatról keletre lövellve át az égbolton, hogy aztán visszazuhanjanak, és ismét töretlen,

[158] Az itt következőkben megadott dátumok nyilvánvaló okokból csupán hozzávetőlegesek lehetnek. Főként elbeszélésem könnyebb követhetősége végett jelzem így a napokat, annak idején készült feljegyzéseim alapján. *(Poe jegyzete)*

egyenletes magasságú falként magasodjon előttünk a köd - egyszóval elénk vetítette az *aurora borealis*[159] minden káprázatát. A párafal átlagmagassága a mi helyzetünkből nézve mintegy huszonöt fok lehetett. A tenger hőmérséklete szinte percről percre nőtt, és a színe is szemlátomást változott.

Március 2. - Ma foglyunk ismételt faggatásával sok részletet sikerült megtudnunk a szigetről, ahol társainkat lemészárolták, lakosairól és ezek szokásairól - de most már nem szeretném ezek ismertetésével fogyasztani olvasóim türelmét. Az azonban talán nem lesz érdektelen, hogy megtudtuk, a szigetcsoport összesen nyolc tagból áll - valamennyit közös király kormányozza, bizonyos *Tsalemon* vagy *Psalemon* nevű, aki az egyik legkisebb szigeten székel; hogy a harcosok fekete bőrgúnyája egy hatalmasra megnövő állat irhája, mely egyetlen kis völgyben él, a királyi udvar közvetlen közelében - hogy a szigetlakók csak tutajt tudnak építeni; azon a négy kenun kívül, amit láttunk, több efféle vízi jármű nem volt a birtokukban, ezek pedig valamely véletlen folytán kerültek hozzájuk egy tőlük délnyugatra elterülő nagy szigetről - hogy foglyunkat Nu-Nunak hívják - hogy a Bennet-sziget létezéséről nem volt tudomása - és hogy a szigetet, melyről elmenekültünk, *Tsalal*-nak hívták. Mind a *Tsalal*, mind pedig a *Tsalemon* szó különös, elnyújtott sziszegő hanggal kezdődött, melyet magunk hiába próbáltunk kiejteni, akárhányszor próbálkoztunk vele; ugyanezzel a hanggal kezdődött a hegyen talált és fogyasztott vadmogyoró neve is.

Március 3. - A víz hőmérséklete egyre emelkedik, s színe is gyorsan változik, immár nem átlátszó, hanem valósággal tejszerű. Körülöttünk rendszerint sima a tenger felszíne, s annyira sohasem háborog, hogy bennünket felborulással fenyegessen, de nemegyszer láttuk meghökkenve, hogy tőlünk jobbra és balra is, hol kisebb, hol nagyobb távolságra, hirtelen hatalmas hullámokat vet - mint végül is megfigyeltük, ezeket minden esetben heves villódzás, kavargás előzte meg a délre magasodó párafal tömegében.

Március 4. - Észrevehetően lankadt a szél ereje, s hogy megnöveljük vitorlánk felületét, elővettem fehér zsebkendőmet. A mellettem ülő Nu-Nut, ahogy váratlanul az arcába lebbent a fehér vászondarab, heves rángások fogták el, majd kábulatba zuhant és félig öntudatlan állapotban azt suttogta maga elé: - *Tekeli-li! Tekeli-li!*

Március 5. - A szél elállt, az áramlat ereje azonban enélkül is sebesen sodorja a kenunkat délnek. Minden okunk megvolna, hogy riadalommal szemléljük az események alakulását - bennünk azonban nyoma sincs riadalomnak. Peters arcán sem mutatkozott ennek soha semmi jele, habár néha olyan tekintettel meredt maga elé, amit nem tudtam mire vélni. Nyilvánvaló, hogy közeledik a sarkvidéki tél - közismert borzalmainak azonban híre sincs. Engem testben és lélekben is valami furcsa ernyedtség kerített hatalmába - érzéseim eltompultak, mintha álomban járnék -, mást azonban nem tapasztaltam.

Március 6. - A szürke párafal egyre emelkedik, már jó néhány fokkal magasabban áll a horizonton, mint amikor megpillantottuk; szürkesége egyre halványul. A víz hőmérséklete nőttön-nő, immár szinte égeti a kezet, mindinkább homályos és tejszerű. Ma kenunk közvetlen közelében háborgott a tenger, hatalmas hullámokat vetve. Mint más esetekben, most is nagy erejű párakitörés kísérte, a páraoszlop kilövellésével egyidejűleg egy pillanatra alul is megnyílt a ködfal. Ahogy a páraoszlop visszazuhant a köd tömegébe, és a tenger háborgása elcsitult, finom, fehér hamuszerű por hullott - amely egyébként bizonyosan nem hamu volt - a kenura és körülöttünk a vízre jókora darabon. Nu-Nu arcra vetette magát a kenu aljában, és semmiféle rábeszéléssel nem voltunk képesek rávenni, hogy felkeljen.

---

[159] északi fény (latin).

Március 7. - Ma arról faggattuk Nu-Nut, mi cél vezette a szigetlakókat társaink elpusztításában; azonban olyan rettegés fogta el, hogy semminő értelmes választ nem tudtunk kicsikarni belőle. Még most sem hajlandó felkelni a csónak aljából; s amikor megismételtük kérdésünket, hogy miért kellett társainknak meghalniuk, csak néhány eszelős kézmozdulattal válaszolt, például mutatóujjával felvonta felsőajkát és kimutatta a fogsorát. Nu-Nu foga fekete volt. Ekkor láttuk először tsalali bennszülött fogát.

Március 8. - Ma megint elsodort mellettünk a víz egy olyasfajta fehér szőrű állatot, amelynek megpillantása olyan páratlan izgalmat keltett a tsalali vademberekben. Kihalásztam volna, de hirtelen fásultság, közöny vett rajtam erőt, s így nem fáradtam vele. A víz hőfoka egyre emelkedik, kezünk már nem is állja forróságát. Peters alig szól; nem tudom mire vélni bágyadtságát. Nu-Nu már alig lélegzik.

Március 9. - Most már szüntelenül, s hatalmas tömegben hullik ránk a hamuszerű por. A déli látóhatárt elfödő párafal egyre hatalmasabban emelkedik az égre, és úgy tetszik, lassan határozott alakot ölt. Leginkább valamely véghetetlen nagyságú zuhataghoz hasonlíthatnám, mely néma csöndben hömpölyög alá távolba vesző, óriás mennyei sziklaszirtjéről. Gigászi ködfüggönye már az egész déli égboltot beborítja. Némaság.

Március 21. - Fölöttünk sűrű sötétség gyülekezik - az óceán tejszerű mélyéből azonban fény dereng fel és körülöleli kenunkat. Ma kishíján színültig lett csónakunk az égből hulló fehér hamuesővel, amely hirtelen valóságos záporrá sűrűsödött, de szerencsére elolvadt, amint a vízbe ért. A hömpölygő ködfüggöny magasa már párába és messzeségbe vész szemünk elől. Mindazonáltal érezhetően, sőt mind rémisztőbb gyorsasággal suhanunk feléje. Olykor hatalmas, tátongó üregek nyílnak falában, széles hasadékok, melyekben kavargó, villódzó ködalakok bukkannak fel, majd hatalmas, nagy erejű, de néma szelek suhannak elő, felkorbácsolva a derengő fényben úszó óceánt.

Március 22. - A sötétség egyre sűrűsödik; csak az előttünk magasodó párafüggönyről visszacsapódó víz derengése vet rá halvány fényeket. Hatalmas testű, fakón fehér tollazatú madarak szállnak elő a ködből, aztán szüntelen *Tekeli-li!* vijjogással eltűnnek szemünk elől. A kenu aljában aléltan heverő Nu-Nu megrezzent, s mikor lehajoltunk hozzá, láttuk, hogy elszállt belőle a lélek. Szédítő sebességgel suhanunk a gomolygó zuhatag ölelésébe; egyszerre megnyílik előttünk a köd, hogy magába fogadjon, de ekkor páralepelbe burkolózó emberalak kél utunkban, nagyobb, hatalmasabb termetű minden más földlakónál. És bőrének színe a hó makulátlan fehérsége.

Megjegyzés

Mr. Pym váratlan és tragikus halálának körülményeiről már a napisajtóból értesült a nagyközönség. Félő, hogy beszámolójának még hátra lévő néhány fejezete, melyeket az utolsó pillanatig magánál tartott, hogy míg könyve elején már a nyomdász dolgozik, ő ezeket még egyszer átfésülje, azon baleset alkalmával, melyben szerzőjük maga halálát lelte, immár örökre elveszett. Mindazonáltal lehetséges, hogy előbb vagy utóbb még előkerül a kézirat, mely esetben természetesen nyomban közzétesszük ezen utolsó fejezeteket is.

Eddig is minden lehetőt elkövettünk a hiány pótlására. Sajnos azonban az az úr, akinek neve elöljáróban említtetik, s akiről a mondottak alapján feltehető volt, hogy képes lenne kitölteni azt az űrt, ami az elveszett fejezetek helyén maradt, elhárította magától a feladatot - arra az alapos indokra hivatkozva, hogy a szerző által rendelkezésére bocsátott adatok jórészt

fölöttébb pontatlanok, illetőleg arra, hogy maga erősen kételkedik az elbeszélés végén elmondottak hitelt érdemlő voltában. Peterset - aki nyilván sok hasznos adalékkal szolgálhatna -, bár életben van és Illinois államban lakik, sajnálatosképp egyelőre nem tudtuk elérni. Ha sikerül vele érintkezésbe lépnünk, tőle kétségkívül megtudhatjuk majd, mit tartalmaznak Mr. Pym írásának elveszett fejezetei.

Az utolsó két-három fejezet hiánya (ugyanis legföljebb két vagy három fejezetről van szó) annál is sajnálatosabb, mivel tartalmuk kétségkívül magára a Déli-sarkra vonatkozik, vagy legalábbis a Déli-sarkot közvetlenül környező térségekre; és mivel a szerző állításait, meglehet, rövidesen alátámasztja vagy éppenséggel megcáfolja az a kormányunk által felszerelt expedíció, amely a közeljövőben épp ezen tájakra indul felfedező útra.

Az elbeszélés egy részletéhez azonban szükségesnek látszik néhány megjegyzést fűzni; és fölöttébb nagy örömére fog szolgálni ezen rövid függelék szerzőjének, ha most következő észrevételeivel bármily csekély mértékben is, de alátámaszthatja e figyelemre méltó beszámoló hitelét. A Tsalal szigetén talált különös alakú hasadékokra utalunk, illetve a vonatkozó s könyvünkben közölt ábrákra.

Mr. Pym megjegyzés nélkül közli vázlatait, és a legkeletebbre eső hasadék végében talált rovátkákról világosan kijelenti, hogy csupán meghökkentő mód emlékeztettek valamely ismeretlen írás jeleire, vagyis hogy kétségkívül *nem* írásjeleket talált azon a bizonyos márgafalon. Kijelentését egyszerű és meggyőző módon támasztja alá, nevezetesen azzal, hogy a porban talált kőszilánkok pontosan beleillettek a sziklafal rovátkáiba, hogy egyetlen józan ítéletű olvasója sem kétli, szerzőnk igaz meggyőződéssel vallotta e nézetet. Mivel azonban néhány igen figyelemreméltó tény (melyek kiváltképp figyelemreméltóak, ha egybevetjük őket Mr. Pym beszámolójának néhány más helyütt olvasható megállapításával), talán célszerű lesz egy-két megjegyzést fűznünk összességükhöz - annál is inkább, mivel a kérdéses tények Mr. Poe figyelmét minden bizonnyal elkerülték.

Ha az 1., a 2., a 3., valamint az 5. ábrát összekapcsoljuk, mégpedig abban a sorrendben, amelyben Mr. Pym a hasadékokat bejárta, s ha eltekintünk a belőlük elágazó szűk, keresztirányú járatoktól (melyek, mint olvasóim bizonyára emlékeznek, csupán a katlanná öblösödő szurdokok vagy hasadékok összekötésére szolgáltak s ezektől merőben eltérő jellegzetességeket mutattak), egy etióp igegyököt kapunk, a „sötétnek lenni” jelentésű gyököt, melyből a nyelv valamennyi *árnyék, árnyékos* vagy *sötét, sötétség* jelentésű szava levezethető.

A 4. ábra „bal kéz felől eső, azaz legészakibb” rovátkáit illetőleg több mint valószínűleg Petersnek volt igaza, s a „rovátkák” hieroglifákra emlékeztető csoportja valóban emberkéztől származó műalkotás, amely emberalakot kíván ábrázolni. A mellékelt ábrát tanulmányozva az olvasó maga is meggyőződhet erről, maga is felfedezheti a hasonlóságot vagy éppenséggel kétségbe vonhatja szándékoltságát; mindazonáltal a többi rovátka, helyesen értelmezve, igen hathatósan alátámasztja Peters megfigyelését. A legfelső sor szembeötlően nem más, mint a „fehérnek lenni” jelentésű arab igegyök: 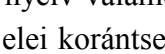 , melyből a nyelv valamennyi *fehérséget*, *világosságot, tündöklést* jelentő szava levezethető. Az alsó sor jelei korántsem ennyire szembeszökőek. Az írásjelek némileg töredékesek, elmosódottak, mégis kétségtelen, hogy eredeti állapotukban a „délvidék” jelentésű egyiptomi szót adták ki: 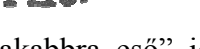

Megjegyzendő továbbá, hogy ezen értelmezések szintén a „legészakabbra eső” jelcsoport Peters-féle felfogását támasztják alá. Az emberalak kinyújtott karjával dél felé mutat.

Az efféle következtetések természetesen tág teret nyitnak mindenféle magyarázatnak és izgalmas találgatásnak. A leghelyesebb talán, ha szövegértelmezéseinket Mr. Pym beszámolójának leghomályosabb és legvázlatosabb részleteinek fényében vizsgáljuk; habár a jelek és e részletek között a kapcsolat korántsem nyilvánvaló. A rémült tsalali bennszülöttek *Tekeli-li!* kiáltásban törtek ki, amikor megpillantották a tengerből kifogott fehér állat tetemét. Ugyanez a szó szakadt ki a félelemtől reszkető fogoly szigetlakóból is, a Mr. Pym birtokában lévő *fehér* kelmék láttán. Ezt vijjogták azok a nagy testű, gyors röptű *fehér* madarak is, amelyek a déli látóhatárt elfedő *fehér* párafüggöny mögül szálltak elő. Tsalal szigetén, akárcsak további, délnek vivő útjukon, Mr. Pym és Peters semminő *fehér* színű holmit, tárgyat nem látott. Nem elképzelhetetlen, hogy a „Tsalal" szóról, azaz a sziget elnevezéséről aprólékos filológiai kutatásokkal bebizonyítható lesz, hogy valamely kapcsolatban van a szigeteken felfedezett sziklahasadékokkal vagy az alakjuk által rejtélyes mód kirajzolt etióp írásjelekkel.

„A hegyekbe véstem, s bosszúm a szikla porába."

VERSEK

VERS

Múlt éjjel, bajtól, gondtól kimerülten,
Pihenni pamlagomon elterültem.

Radó György

OCTAVIÁHOZ

Ha bor, barát és tréfa hív,
S a víg órán kacaj fakad,
Felejtésért hiába vív
Szivem, tudván hatalmadat -
   Vágyón eped teérted.

De meg ne foszd, Octavia,
A kín írjától szívemet:
Remél s fáj - kell dobbannia
   És meghasad teérted.

Radó György

TAMERLÁN[160]

Haldoklót enyhitő vigasz?
   Nem erről van szó (most), atyám
Őrültség volna kérnem az
      E földi mértéknél nagyobb
      Dölyfömre itt bocsánatot -
   Vénség, nyugvás nem vár reám.
Remény az, hol tűz tűze forr?
Ó nem, csak vágyam haldokol.
Ha van remény - s van, ó igen! -
   Úgy magva szentebb, istenibb!
Nem mondom rád: „vén esztelen” -
   De hogy reményt adhatsz, ne hidd!

[160] Timur Lenk, mongol származású uralkodó és hódító (1336-1405).

Mondd, ismered a szörnyü dölyfben
   Szégyent vallt lélek titkait?
Sóvár szív! véle örököltem
   E hervadást is, mint a hírt,
A tűző fényt, mely rám sütött
A trónon, ékkövek között.
Pokol-dicsfény! azóta sem
Szorítja el szomjas szivem
Pokolként égő fájdalom
Virágodért, nyaram, napom!
A holt időnek élő hangját,
Szünetlenül kongó harangját
Egy árnyvilág üres ölén
Lélekharangnak hallom én.

Nem voltam én mindig ilyen!
Bitor vágyból került fejem
   Köré e lázas diadém -
Nem épp olyan jusson szerezte
   Caesar Rómát, mint ezt meg én?
      Királyi ész örökjogán
S egy felsőbb szellemén, mely büszke
      Győzelmet ült emberfaján.
Hegyormon sarjadt életem.
   Éjente Tagláj zord köde
   Harmatjával hintett tele,
S úgy érzem, a szárnyas elem,
A vad szél, mely harcolva szállt,
Nyugalmat fürtömben talált.

Az ég harmatja késve hullt
   (Álmokkal terhes éj volt már!) -
Hozzám mint poklok ujja nyúlt;
   S egy-egy vörös villámsugár
Zászlószerű felhők alatt
   Félig lehunyt szememnek ott
   Királyi pompát mutatott,
S az égzengésben kürt riadt:
   Rámtört e hang s oly harcba vont,
      Mit emberek vívnak s szavam,
Az én szavam száll - kis bolond! -
      (Ó, táncolt volna boldogan
A lelkem ily hang hallatán) -
Kiáltottam győztes csatán!

Eső vert és fejem felett
Nem volt fedél - bősz szél alatt
Süket lettem, meg béna, vak.
Azt hittem: emberkéz vetett
Reám babért; s amint vadul
Hideg lég zúgott, rám ömölt,
Hallottam, amint romba hull
Sok ország - rabnép jajt üvölt -,
Hadam morajlik és a trón
Körül nyüzsög sok talpnyalóm.

Zord óra! akkor lett szivem
Vad szenvedéllyel zsarnoki,
S a trón uráról senkisem
Hinné, hogy másra született.
Higgyék! de volt egy lény, aki
Már tudta akkor is, mikor
Tüzem még ifjan égetett
(Mert húny a vágy, ha nő a kor) -
E vas-szívben volt némi kis
Hely női gyengeségnek is.

Szóval ki nem fejezhetem,
Hogy' ég az égő szerelem!
S egy tűnt arc szépségét nyomon
Követni immár nem tudom,
Mert rajza, mint a játszi szél
Emléke, már csak bennem él.
Olyan ez, mint böngészni nyűtt
Könyvekben ős törvényeket,
Révült szemmel látván együtt
Sok értelmet rejtő betűt
S üres képzelmeket.

Megérte Ő szerelmemet!
S én gyermekként imádtam őt,
Kit írigykedve leshetett
Az angyal is; szíve előtt
Minden reményt, gondolatot
Mint oltáron égettem én,
És mind nyílt volt és gyermeteg,
És szűz - hisz példát ő adott.
Mért hagytam el s követtem én
Lidérces belső tűzemet?

Korunk s szerelmünk nőtt - egymással
Jártunk erdőn, vad táj ölén;
Testemmel óvtam hófuvásban;
Ha nyájas Napból hullt a fény
S kereste ő a nyílt eget -
Szemébe néztem menny helyett.

A zsenge vágy sziven tapint;
   Mert napfény hullt ránk és mosoly,
Elűzve apró gondjaink,
   Lánytréfáin kacagva s oly
Heves keblére bújva lett
   Fölöslegessé mind a szó:
A lelkem ontott könnyeket
   És nem kellett megnyugtató
Beszéd - ő sem kérdezte: mért,
Csak rám vetette halk szemét.

De szerelemnél *többre* tört
A lelkem: küszködött, pörölt,
Magában szállt a szirt felett,
S a becsvágytól új hangja lett -
„Te voltál, úgymond, életem:
   Te, nagyvilág s élményeim
A földön - légben - tengeren -
   A kéj meg az a csöppnyi kín,
Mely új kéjt ád, s az eszményképem,
   Az éj üres ködálmai -
S a még semmibb morzsák a létben
   (Árnyak s fény zordabb árnyai!)
Ködszárnyon mind eltávozott
   És így eggyé keveredett
   Képed s egy név - a te neved!
Két más s mégis közös dolog."

Becsvágyó voltam. Ismered,
   Atyám, e vágyat? Semmiképp!
Hogy egy szegény koldus szemet
A trónra s fél világra vet!
   Szidtam szerény sorsom nyügét.
De amint bármely álom a
   Harmatpárával messzeszáll,
Ez is szétfoszlott volna, ha
   Nincs benne egy szépségsugár,
S egy percig - óráig - napig
E kettős báj el nem vakít.

Együtt jártunk a meredély
Felett; a természet kevély,
Erdőből, szirtből lett, magas
   Tornya előtt feküdt a domb -
A lanka! melyet sok lugas
   Övez, s ezer patakja zsong.

Fényről, nagyságról szóltam - ám
Kendőzött szóval, mely mögött
Ő méltán sejthetett csupán
Egypercnyi témát; s nézve őt,
Tán könnyelműen hittem el,
Hogy ő is érzi azt, mit én -
Úgy éreztem: tróntérdemel,
Királyi trónt ez arc, e fény -
S túl szép, hogy itt kallódva el,
Ragyogjon zord erdők ölén.

Nagyságba burkolóztam és
Viseltem álom-koronámat -
De mégse' csak fantáziám
Terített hermelint reám -
Hanem az, hogy a gyülevész
Nép közt a becsvágy oly vadállat,
Melyet gazdája láncra vert;
De kint a pusztán frigyre kelt
Nagyság, vadság és szörnyüség,
Hogy együtt szítsák föl tüzét.

S most nézz Szamarkandon körül!
A Föld úrnője! Ó, dicső
A városok közt. Áll-ledűl
Az, melyre rámutat; hisz ő
Az egy, a legnemesb csoda,
Amilyen nem volt még soha!
S ha dől, utcáinak köve
Másutt a trónnak lesz töve,
S kit vall legfőbb úrnak? Timúrt,
Ki a megbűvölt nép előtt
Országok romjain vonult -
A felkent vakmerőt!

Ó szerelem, az égi nagy
Remények földi lelke vagy!
Úgy ittunk, mint esőt iszik
Sirokkó-szikkasztotta sík,
S ha nem hatott áldó erőd,
Szivünk sivár volt, mint előbb.
Ó eszme, mely a vad zenét
S bizarr szépség igézetét
Fontad életemre s körém,
Ég áldjon! - a Föld lett enyém!

Reményem sasként szállt s midőn
Előtte nem volt szirt, csak ég,
Szárnyát leszegte csüggedőn,
S enyhülten nézett vissza még.

Est volt. Mikor leszáll a Nap,
Szivében zord bánat fakad
Annak, ki még nézné tovább
A nyári napfény bíborát,
S meggyűlölvén a gyakran kedves
Alkony ködét, mindegyre les, les
Közelgő éji hangokat
(Mit csak lélek hall), mint ki vad
Álmában futva futna el,
De *nem tud*, bár a vész közel.

S hogy Hold - fehérlő Hold - vetett
Zenitjéről fényt? Meglehet.
Ám *ez* hideg mosoly - *e* fény
Olyan a bánat éjjelén.
(El is fullad bennünk a lég),
Mint egy halál utáni kép.
Ifjúkorunk a nyári Nap,
Fogyásánál nincs gyászosabb:
A tudni kívánt már tudott,
S mit bírni vágytunk, elfutott.
Bár veszne kérészéletünk
A szép déllel, mely mindenünk.

Hazajöttem - s nincs otthonom:
   Elmúlt, mi azzá tette volt.
S kilépve mohos kapumon,
   Halkan tapostam bár a port -
A kőküszöbből szólt felém
Egy hang, melyet ismertem én -
   Pokol! kihívlak én, vajon
   Van-é izzó tűz-ágyadon
   Megtörtebb szív, több fájdalom?

Atyám, ó, én hiszem, s ma már
   Tudom - mert a meg nem csaló
      Halál, a messzi boldogok
Honából érkező Halál
      A vaskapun rést hagy, hogy ott
   A végtelent árszárnyaló
   Fényt küldjön az elzárt Való -
Hiszem, hogy minden földi út
Eblisz[161] kelepcéjébe fut -
Ezért történt, hogy míg ott jártam
A Szerelem szent barlangjában,
Hol égő áldozat naponta
Legtisztább illatát rajongva

[161] A dzsinnek és gonosz szellemek fejedelme.

A hószárnyú Bálványra ontja:
A Szerelemre, melynek lombját
Az égi fények általfonják,
S melynek villámló sasszemét
El nem kerüli morzsa, légy -
Történt, hogy láthatatlanul
   Az élvek közt Becsvágy suhant,
Majd felkacagva és vadul
   A Szerelemre rárohant.

Radó György

DAL

Menyegződ napján láttalak,
   Láttam bús arcod bús tüzét,
Pedig a boldog ég alatt
   Minden szerelmes volt beléd.

Futó fény lobbant szemeden,
   S akármi volt is az a fény,
Nem látott szebbet sohasem
   Borús szemem e földtekén.

Lányos szemérem volt talán
   Arcod parázsa, meglehet,
De tőle forróbb lett a láng,
   Forróbban marta szívemet,

Mert nászod napján láttalak,
   S láttam bús arcod bús tüzét -
Pedig a boldog ég alatt
   Minden szerelmes volt beléd.

Kardos László

ÁLMOK

Bár volna örök álom életem!
S ne kelnék fel, csak majd, ha reggelem
Az öröklétnek hozza egy sugára.
Sőt! Ha e hosszú álom kínra válna,
Az is jobb volna, mint a lét rideg,
Éber világa, annak, akinek
Szíve ez édes földön csupa mély
Érzés káosza volt s lesz, míg csak él.

S ha lehetne ez örökkévalón
Sodró álom, akár gyerekkorom
Szép álmai, ha épp olyan lehetne:
Balgaság volna vágynom szebb egekbe.
Hisz örvendeztem én - míg nap tüzelt
A nyári égen - vágyakkal-betelt
Hő álmaim közt, s szívem ott maradt
Az álmok tájain - otthonomat
Messze-hagyva - oly lényekkel, kiket
Enlelkem szült, s ennél mi volna szebb?!

S egyszer volt bár - egyszer! -, azt a vad órát
Sose felejtem el; varázs karolt át,
Bűvös erő, a hűvös szél, talán
Az volt, mely rám fuvallt egy éjszakán
Lelkemen hagyva képét, vagy a hold,
Mely - delelvén - túl hűs fénnyel hatolt
Álmomba, vagy a csillag: meglehet,
S ha szellő volt is álmom, egyremegy.

Mert bár álmok közt: *boldog* voltam ott!
Boldog, s ezért szeretem ezt a szót:
Álom! - míg benne eleven szinek
Kuszán, ködben, árnyban tülekszenek
Valónak látszani, s e forgatag
Kábult szememnek sokkal többet ad
Mennyből, vágyból - mely mind csak az enyém! -
Mint legszebb órán az ifjú Remény.

Tellér Gyula

A HOLTAK LELKE

Lelked majd egymaga marad
A sír sötét gondjainak
Óráján és senkise lesz,
Ki titkaidba beleles.

Viseld csendesen e magányt,
  Mely nem egyedüllét - hiszen
Az életben melletted állt
  Holtak lelke veled leszen
Holtodban, s akaratuk ott
Ismét árnyba von; légy nyugodt.

A tiszta éjszaka
Kihuny s sok csillaga
Magasló trónusáról
Nem reménysugárral világol,

De a sok fénytelen,
Rőt gömb mint gyötrelem
S láz hullik csömörödre,
S rád ég majd mindörökre.

E gondolatot el ne vesd,
E látomást ne hessegesd;
Soha el nem hagyhatod
Tűnni: mint fű a harmatot!

Isten lehe: a szél elállt,
S a köd - amely a dombra szállt,
S az árnyak, az árnyak szét nem osztják -
A tanújel és a bizonyság.
A fák közt is mily lebegő:
A rejtélyek rejtélye ő!

Tellér Gyula

ESTI CSILLAG

A nyár delelőn járt,
Az éj fele volt:
Csillag köre ködlőn
Tört át, hol a hold
Fagyban ragyogott és
Planéta-rabok
Közt járta a mennyet -
Holdfény a habot.
Néztem, hogy oly
Hideg mosoly:
Oly dermesztő hideg;
Mint felhő-fürt-
Palást röpült,
S már téged néztelek,
Est Csillaga,
Kinek sugara
Dicső s mind kedvesebb:
Boldog vagyok,
Hogy ott ragyog
Az éji égkupolán,
S e messzi tűz
A lenti hűs
Fénynél különb csodám.

Radó György

STANCÁK

Gyakran feledjük a múló időt
A Természet nagy trónusa előtt,
Lesvén a választ - fát, hegyet, vadat -,
Amelyet ő *a* mi *elménknek ad.*

Byron: A sziget

1

Ifjan ismertem őt, kivel a Föld
Titkon társalkodott, s a Földdel ő;
Ki csak szépségben s nappal tündökölt,
S nap s csillag lobbantván fel perzselő
Életfáklyáját, izzó kínt-gyönyört
Nyert általuk (illett hozzá e hő),
És lelke mégse tudta, hogyha láza
Órája jött: mi az, mi felcsigázza.

2

Az én elmém viszont gerjedni csak
A holdfénytől tud: úgy teremteték;
De hihetem-e, hogy e fény, e vad,
Nagyobb erő, mint ahogy a mesék
Hite tartja - vagy tán egy gondolat
Testetlen lényege ő, nem egyéb,
Mely izgató varázzsal hull le ránk,
Mint éj harmata nyári fű iránt?

3

S úgy fut tovább, mint - ébredő szemek
Nyílván egy kedves tárgyra - könny görög
Az imént még hunyt szempillák felett? -
És nem is kell, hogy ez (e tárgy) előbb
Rejtve legyen, lehet ismert, lehet
Jelen való, s mégis, ha perce jött:
Mint pattant hárfahúr, zengi parancsát,
S felébreszt, mert tanújel ő s bizonyság

4

Egy más, leendő világról, amelyet
Szépségben ád s azoknak ád az Úr,
Kik a mennyekbe már úgysem mehetnek,
Mert szív heve és lélek láza dúl
Bennük, az a vad láz, mely nem lehet meg
- Nem a hittel - a jósággal, s vadul
Neki is ront, ledöntve trónusát;
S mély érzésből hord saját koronát.

Tellér Gyula

ÁLOM

Álmodtam tűnt örömökkel épp;
De éji látomásom
Elűzte, szívem zúzta szét
A nappal, az éber álom.

Álomnál satnyább ébredés!
Mit ér a napvilág,
Ha szemünk a jelenbe néz,
S ködön át csak a múltba lát?

Szent álom, ó, szent révület!
Egy egész világ ellen
Mint szép sugár, álmom vezetett:
Víg kedvű, kóbor szellem.

Mi ez a fény? Vihar éjjelén
Remeg, küld messzi vigaszt rád -
Tisztító tüzü tünemény;
Hajnalcsillag-igazság!

Tandori Dezső

A LEGBOLDOGABB ÓRA, NAP...

A legboldogabb óra, nap
Tört szívemben otthont talált,
De az erő és öntudat
Már messze szállt.

Erő? Igen! Úgy véltem, az;
Jaj, eltűnt, többé nem felel;
Tőle feszült a vad tavasz -
Hadd múljon el.

S az öntudat ma már mit ér?
Öntse maró mérgeit új
Agyakba, hol még friss az ér -
Szivem, csitulj!

A legboldogabb óra, nap,
Mit szemem látott, láthatott:
A fényes erő, öntudat
Múltban ragyog.

De ha erő és öntudat
Oly kínnal kelne fel,
Mint egykoron - sugarukat
Nem bírnám újra el.

Mert ólom volt éj-szárnyukon,
S míg verdesett, lehullt
A szívbe, mely törni rokon
Kínokban megtanult.

Vajda Endre

A TÓ.-HOZ

Ifjúkoromnak reggelén
Olyan helyet kerestem én,
Amely nekem való tanyám -
Úgy csábított a szép magány,
Egy vad tó, zordon szirttetők
És tornyosuló nagy fenyők.

De ha e tájon s mindenen
Az éjszaka mint bő köpeny
Terült szét s rejtelmes szele
Repült s fojtott dallam vele -
Felriadtam volna, ó,
Akkor, hogy félős e tó.

Ám a félés nem gyötört,
Sőt borzongató gyönyört
Keltett, amelynek tárgya nincs -
Nem magyarázza semmi kincs
Vagy kéj - bár forrón rám tekints.

E mérgezett habban halált,
Ez örvényben tárt sírt talált,
Kinek a különc képzelet
Ott vigaszt meríthetett:
Társtalan szív ily tavat
Édenkertté avat.

Radó György

SZONETT A TUDOMÁNYHOZ

Tudomány, te, a vén idő szülötte,
Ha mire nézel, más lesz az, sötét.
Szárnyad a zord való, mordképü ölyv, te,
Miért fosztod ki a költő szivét?

Hogyan becsüljön téged, hogy szeressen,
Ha nem hagyod, hogy bolygva a merő
Ékköves égen, kincseket keressen?
Hisz oly bátran szállt az egekre ő!

Nem szállitottad földre Dianát,
Nem verted fák közül ki a driádot,[162]
Hogy költözzön egy jobb csillagra át?

Nem a habok közül a szép najádot,
A pázsitról a tündért s magamat
Az álmaimból nyári fák alatt?

Komlós Aladár

AL AARAAF[163]

Első rész

Óh, semmi földit! csak a Szép
Szemsugarát, mit visszavert
A virág, hol útjára lép
A nap, belőled, tiszta kert:
Óh, semmit! csak a halmon át
A forrás rezge dallamát;
S az örömét (mit énekel
A dúlt szív) s mely úgy tűnik el,
Oly békén, hogy visszhangja, mint
Kagylóbúgás, zenél megint:
Óh, semmit, ami itt megingat,
Csak szirmot, mely gyönyörbe ringat
És nézi-óvja csókjainkat,
S ékít világot, messze villogót:
A vándor csillagot.

[162] A fákban lakó és velük együtt elpusztuló nimfák neve.

[163] A Koránban a menny és a pokol közötti régió neve.

Édes volt Nesace[164] ifjusága, mert
Világa az arany légben hevert,
Négy lángoló Nap közt magában,
A boldog pusztaság oázisában.
S tovább! Sugarak tengerén, mely itt
Szabad lélekre égi fényt borít,
- S a lélek, mikor oly sürű a hullám,
Nem küzdhet, pompás végzetébe hullván -
Olykor messzi szférákba lebbenő
Utakra szállt, Isten kedvence, ő,
S végül hozzánk. De íme, büszke part
Úrnője, eldob sisakot, jogart,
S a négy fényben fürdeti angyali
Testét; tömjén száll s himnusz hangjai.

Legboldogabb és legszebb ama föld
Táján, honnan a Szép Eszméje tört
Létre (s kígyózott csillagokon át,
Mint asszonyhaj gyöngy közt, és sugarát
Acháj hegyekre vetve, megpihent)
Most térdre hullt, látván a végtelent.
Míg fellegek gomolyogtak körülte,
Világa igaz jelképei: küldte
Szépségét ez, de tűrte, hogy a más
Szépségéből is jusson villanás
A fényen át - ez inda egybefont
Száz csillagot s mindent szinekbe vont.

Egy virágágyra térdelt sebesen:
Liliom nőtt ott, olyan, amilyen
Capo Deucatón[165] főt emel, s rohannak
A szirmok szálló lábnyomához annak,
Aki halandót szeretett[166] - a múlt
Büszkesége - s aztán halálba hullt.
A Sephalica,[167] melynek kelyhe telt
Méhekkel, bíbor szárat ott emelt
Térdénél, s a bimbó, mit helytelen
Neveznek Trebizondnak,[168] végtelen
Messzi csillagok legszebbik lakója,
Méze (mesés nektárnak tudta Trója),
Az őrjitően édes, égből cseppent
A vétkesek kertjére, s íme, itt lent,

[164] Az Al Aaraaf uralkodónője, egyben a szépség megszemélyesítője.

[165] Ma: Akra Deukaton; Levkadi (Leukádia) sziget déli csúcsának neve.

[166] Szapphó.

[167] Indiai növény.

[168] A kertjeiről híres ókori Trapezusz.

Trebizondban, egy napsütötte másik
Virágon, mely hasonlít arra, máig
A méheket kínozza: nedve vad
Őrületet s különös álmot ad.
Vigasz nélkül, az ég teljes körén
Gyászosan teng-leng a tündér növény
Levele, szirma - főt horgaszt, a rég
Elillant kéjért vezekelve még;
Feszíti hókeblét az enyhe légnek,
Bűnös szépség, ki így bűnhődve még szebb:
Nyctanthes[169] is, szent, mint maga a fény,
Az éjt illattal eltölteni fél;
És Clytia,[170] sok Nap között habozva,
Szirmát ezer mérges könny harmatozza;
S ama vágyó virág, mely a mezőn
Kinyílt s meghalt, még alig létezőn,
Illatos szíve megszakadt, hogy végig
Szálljon a király kertjéből az égig:
A Valisneria lótusza, mely erre
A Rhône habjain át küzdve tör le;
És a te bíbor nedved, drága Zante![171]
Isola d'oro![172] Fior di Levante![173]
S a szent folyón lengő örök Nelumbó,[174]
Indus Cupidót hordó büszke bimbó -
Mind szép, tündér virág, mind tudja: neki kell
Az istennő dalát illattal zengni fel:

„Szellem! ki élsz az ég
Ölén, ahol
A rémes és a szép
Versenyt dalol!
A kék vonal felett,
Mely őriz csillagot,
S szobád őrzője lett,
Neked határt szabott -
Határt, mit átrepül
Az üstökös, ha már
Gőgös trónján nem ül,
S örökre szolga, jár
Hordozva rőt tüzét,

---

[169] Indiai növény.

[170] Napraforgó.

[171] Jácint.

[172] Aranysziget (olasz).

[173] Levante virágja (olasz).

[174] Az indiai lótusz elferdített neve.

Mely szívében lakik,
S nem lassulón, sötét
Kínjától nem szökik -
Ki - tudja jól a hit -
Vagy és élsz végtelen,
De arcod árnyait
Ki oszlathatja fenn?
Bár minden lény, kiről Nesace,
A hírnököd, tudott,
Öröklétedről, mint saját
Létéről álmodott,
Isten, szavad betelt,
A csillag felszaladt
Viharon át, de elszelelt
Tüzes szemed alatt;
S itt Hozzád vágya tér,
Az óhaj, mely a Te
Birodalmadba könnyen ér,
Trónodnak részese -
A szárnyas Képzelet
Küldött, s nem tágitok,
Míg nem válik felhők felett
Tudássá a titok."

Szólt; s égő arcát pirulva temette
A liliomok közé, így keresve
Oltalmat tűz-szemétől; reszkető
Csillagok lesték, mit felelhet Ő.
S a lány nem mozdult, mert már a nyugodt
Légen át ünnepi hang suhogott!
A csönd hangja! riadt fülhöz süvöltő,
Mit „szférák zenéjé"-nek hív a költő!
Világunk csak szó; a nyugalmat, tudjuk,
Mi puszta szóval mind „Csönd"-nek hazudjuk.
Pedig az egész Természet beszél,
S még eszméknek is árnyék-hangja kél;
De, jaj! nem akkor, mikor a magasban
Isten örök szózata szárnyal lassan,
S a rőt szelek sziszegnek szakadatlan:

„A láthatatlan pályán át suhan
Sok világ s csak egyetlen Napja van -
Hol szerelmem bolondság s a tömeg
Még hiszi, hogy csak föld rengése, meg
Vihar, villám az én mérgem, s a tenger
Haragja (óh, mért vetődik az ember
Dühöm útjába?) - egyetlen a Nap,
S a perc homokja, ha futásba kap,
Sötétül; de tiéd a fényességem,

Hogy titkaim vidd át a fölső égen.
Kristálylakod hagyd el, s egész uszállyal
Rézsút a holdas ég szivébe szárnyalj,
Mint tűzbogárraj lengj Szicíliának
Éjén, új fényt adj egy másik világnak!
A titkot, mellyel követségbe mégy,
Hirdesd a fényköröknek, s így te légy
Minden sziveknek átka és határa,
Hogy bűn ne szálljon az ég csillagára!”

Fölkelt a lány a sárga éjszakán;
Egy hold sütött! A földön mindahány
Szív egyhez hű, és egy holdat imádunk;
Lám, nem birtokolt ott többet minálunk
A Szépség szülőföldje. S hogy szökellt
A csillag, a leány is útrakelt
Virág-szentélyből, hegyen-völgyön át,
De még nem hagyta el honát, Theraseát.

Második rész

Magasan a hegy zománcos fején,
Egy halom - melyet bámul fekhelyén
Az álomittas pásztor, fölemelve
Nehéz szemhéját, lassan mozdul nyelve,
Majd sűrűn morogja: „Irgalmazz nékem”,
Mikor a hold negyede ég az égen -
Egy halom magasult fel a tetőn,
Mely napos éterbe nyúlt reszketőn,
S éjjel a tűnt nap fényét ontva lángolt,
Míg a hold különös világa táncolt;
A halom, melyre az ég fénye hullt,
Szép márványoszlopokkal magasult
A légbe, s iker-mosolyát ragyogta
A messze lent vetélkedő habokra,
S az ifjú hegyet barlangjába fogta.
Köve megolvadt csillag, mely leérve
A sötét légben, en-szemfödelére
Ezüstöt hullat, haldokolva, szét,
S felékíti az ég minden körét.
Egy kupola, mely az égből szökött,
Koronaként az oszlopok fölött
Pihent: egyetlen gyémánt ablaka
A bíbor légbe nézett. És maga
Az Istentől eredt sugár kereste,
Szentelt szép fénykörét megkétszerezte;
Csak akkor nem, ha az ég fénye ellen
Sötét szárnyat emelt egy buzgó szellem.

De ott szeráf-szemek látták a földet
Fedő homályt is, azt a szürkés-zöldet,
Melyet a Szépség sírjául jelöl
A Természet, s leng a sarkok felől;
S minden faragott kerub, kitekintve
Márvány lakából, olyannak tűnt, mint e
Föld, mert a fülke árnya ráborult -
Mily pompás, dús szobrokat ont a mult!
Achaia, Tadmor és Persepolis
És Baalbek és a szép Gomorra is
Nyugodt mélyből! Óh, hozzád ért a hullám,
De már nem vált meg, késve tornyosulván!

A hang szeret mulatni nyári éjben;
A szürke hajnal mormogását ébren
Figyelni, azt, mely sok-sok ezer éve
Osont a vad csillagnéző fülébe
Chaldeában, s azóta is leszáll
Arra, ki a homályt bámulva áll;
Jön a sötét, teste mint fellegé;
Mondd: nem tapintod-é, hangját nem hallod-é?

De mi ez? Itt van, s magával csodás
Zenét hoz, mely mint a szárnysuhogás.
Szünet - majd fölzeng minden ős-elem,
És Nesace újra termében terem.
Még érzi száguldása vad hevét,
Orcája lángol és szétnyílt az ajka,
Keble dagad, s mely gyengéd csípejét
Ölelte, az öv, kettészakadt rajta.
S a terem közepén megáll lihegni
S felkiált, Zante! Vágyna már pihenni
A tündér légben, mely csókolva fut
Arany fürtjéhez - s csak csillogni tud!

Boldog virágnak a gyengéd virág
Titkokat súgott, s a fáknak a fák;
Zenélve hullt ezer forrás a mélybe,
S a hold, a csillag fénye véle ért le;
De jött a csönd: és minden anyag, még a
Virág, vízesés, angyalszárny is néma;
És egyedül a szellem szava szólt
A bájos dalban, mit a lány dalolt:

„Szép szirmok és szárak
Vagy vad hab közül,
Mely holdfényben árad
S az alvóra ül -
Szép lények, kik vágytok
Zárt szemmel a sok

Csillag közt, csodátok
Mit földrehozott,
S a csillag levágtat
S most veletek él,
Mint szeme a lánynak,
Ki nektek beszél,
Mind ébredj! ne szunnyadj
Kék lugas ölén,
Hisz álmodni nem hagy
A csillagi fény;
És rázd ki hajadból
A csókok lehét,
A harmatos-vadból
A teher felét -
(Óh, angyal sem boldog,
Ha sosem szeret)
Te vesd el a csókot,
Mely álomba vet!
Föl! Szárnyalj! az éjben
Harmatra ne nézz,
Súlyától ne légyen
A röptöd nehéz;
Becézést se tűrjön
A szíved, hiszen
Az könnyű a fürtön,
De ón a sziven.

Ligeia![175] Te drága,
Te szép, akinek
Még nyers ideája
Is dalba rezeg,
Akarsz-e a széllel
Rohanni vakon,
Vagy pihensz az éjen,
(Úgy lebegsz azon,
Mint albatrosz, szárnyát
Ha kitárja fönn)
És harmóniáját
Hallgatnod öröm?
Ligeia! légy bárhol,
Erő nem akad,
Mely külön varázsol
Téged s a szavad
Zenéjét. Így adsz
Álmot sokaknak,
De te nem szunnyadsz,

[175] jól hangzó; egy nimfa neve, itt a zene megszemélyesítője (görög).

Hangok riadnak:
Az eső zenél,
Mely virágra hull
És új táncra kél
A vihar vadul;
És növekszik félve
Halk zajjal a fű -
Óh, dolgok zenéje,
Mit másol a mű!
Hát röpülj el, édes,
Ne légy soha rest,
A holdfényben ékes
Sok forrást keresd;
A tavat, mely az égre
Álmában nevet,
Mert az hint kebelére
Szép ékszereket;
S hol vad indák kúsznak,
És árnyuk is lenn,
És lányok alusznak
A parti gyepen;
De elszökött néhány
S a méhekkel alszik -
Hát ébreszd fel, szép lány,
Hol mocsár ring s halk sík;
Menj! leheld fülükbe
A vers-ütemet,
Mely után epedve
Hunytak szemet;
Mert mi ébreszthetne
Angyalt fürgébben,
Ki álomra dőlt le
A hűs holdfényben,
Mint a varázs, mely győző
Más bűbáj felett;
Az ütem, melytől ő
Elszenderedett?”

Ezer szeráf, szárnyas szellem, nagy angyal
A Birodalmat áthasítva nyargal.
Sok ifju álom jár még kába röptén,
És csak „tudás”-ban nem szeráf - a csöpp fény,
A már lehullt, szétvált előttük újra,
Halál! Isten szemétől csillagunkra.
E tévedés halálnál édesebb volt;
Hisz nálunk is a tudásból sötét folt,
Bús pára száll tükrére az örömnek;
Náluk ez pusztulás lett volna, szörnyebb;
Mert mit ér (nékik) tudni, amit látok:

Hogy az igaz hazug s az áldás átok?
Őket édesen s úgy érte a vég,
Hogy nagyszerű volt életük s elég;
Nem követte öröklét hulltuk csendjét,
Csak lenge álom, mely maga a nemlét -
Fáradt lelkem bár ott nyughatna el,
Az égi léttől messze és pokolhoz sem közel!
Mely szellem nem figyelte, s míly csalit
Mélyén, e himnusz buzdításait?
Két vétkes nem; s lehullt; nem irgalmaz az Ég
Annak, ki mást se hall, csak verdeső szivét;
Egy szűzi-angyal és szeráf-szerelme.
Óh, hol fogadták be a vak Szerelmet
A józan lecke mellett? Elbukott,
Míg „teljes fájdalom-könnyeket" hullatott.

Nagy szellem volt ő, ő, ki elesett:
A vándorló mohos kutak felett.
A fenti fény körébe bámuló,
Szerelmével holdfényes álmu, jó.
Nem csoda! Minden csillag szemszerűen
A Szép hajára néz édes derűvel;
Csillag, patak szent fénye járta át
Szerelem-űzte szíve bánatát.
Az éj (számára bánat éje volt)
Szirten lelte az ifjú Angelót.[176]
Az égre kúszik s néz kegyetlenül
A sok csillagvilágra, mely ott lenn elterül.
S ő szerelmével itt ült, rávetette
Sötét sastekintetét az egekre;
Majd a leányra, de egy újabb sor dúlt
Pillantással megint a Földhöz fordult.

„Ianthe, drága, nézd! Mily csöpp sugár!
Be szép, ha a tekintet messze jár!
Nem ilyennek látszott az őszi esten,
Mikor elhagytam fénylő termeit s nem
Bánkódtam. Óh, emlékszem: a nap ott
Varázsos sugarával rácsapott
Lémnosban[177] a díszes arany teremre,
Amelyben ültem, s aztán a szememre;
Szemhéjamat nehéz sugara kába
Súllyal hajtotta át az éjszakába!
Előbb szemem szerelmen, szirmokon

[176] Michelangelo megifjodott szelleme, aki Ianthéval, a nem földi lánnyal a mű második részének főszereplője.

[177] Erre a szigetre zuhant Héphaisztosz, mikor Zeusz az Olümposzról a földre hajította.

Perzsa Szádit[178] követett szent uton;
De, óh, e fény! Elszunnyadtam, s elöntött
A Halál a szép szigeten, s aként jött,
Oly lágyan: egy alvó hajszál se tudta,
Hogy minden érzékemet elborítja.

Végső kikötőm, óh Föld, partodon
Egy büszke templom volt: a Parthenon.
Oszlop-fala több szépséget ragyog fel
Sugárzó keblednél is, én szerelmem;
S mikor a vén Idő feloldta szárnyam,
Tornyáról akkor én sasként kiszálltam,
S egy perc alatt egy évet lekaszáltam.
Ameddig csüngtem leges térein,
Kertjének fele gördült félre, mint
Sebes szekér, a szemem előtt, és még
A lakatlan városok is kifúlva,
Ianthe, akkor megrohant a Szépség,
Csaknem emberré válni vágytam újra."

„Én Angelóm! Miért is lennél ember?
Fényesebb lakhely vár rád közelemben,
Szerető asszony és zöldebb mező
És drága báj, szerelmet érező."

„De halld, Ianthe! mikor elmaradt
A lágy lég s szárnyas szellemem haladt,
Talán megszédült elmém, és a későn
Elhagyott világ zűrzavarba lépőn
Továbbszökkent helyéből és a széllel
Tűzként rohanva tüzes égbe ért el.
S éreztem, édesem, hogy akkor kezdtem
Hullni; nem gyorsan, ahogy emelkedtem,
De a fényben reszketve lefelé
Vonultam az arany csillag felé
Réz sugáron át. Nem volt hosszu pályám,
Mert csillagod tőlem nem messze várt rám,
Szörnyű csillag! mely éjén az örömnek
Vörös virágként ront a félő Földnek."

„Jöttünk, s földedre; de úrnőnk szavát
Mi ketten nem változtathatjuk át;
Jöttünk, szerelmem; fönt, lent és körül,
Mint tűzbogár, ha jő, megy és örül,
S okát nem kérdjük; épp elég, ha ad
Intést, mit ő az Istentől fogad.
De a szürke Idő sosem vetette

[178] XIII. századi perzsa költő.

Tündér szárnyát még tündöklőbb terekre
Világodnál! Kicsiny volt s szürke szinte
S csak angyalszemek látták eleinte
Al Aaraafot, mikor feltűnt az égen
S vágtatni kezdett holdas messzeségen;
De mikor fényköre már nagyranőtt,
Mint a szép szobra az ember előtt,
Mi bámultunk öröksége felett,
És, mint a Szép, a csillag reszketett!"

A szeretők szót így váltottak ott
Az éjben, mely tűnt s nem hozott napot.
S lehulltak; mert nem irgalmaz az Ég
Annak, ki mást se hall, csak verdeső szivét.

Devecseri Gábor

ÁBRÁND

Dúdoltál, Ábránd, lankatag
Fővel, lecsukva szárnyadat,
Zöld lomb között pihenve meg,
Mely árnyas tó felett remeg,
Te tarka tollú papagáj
- Több, mint madár, meghitt barát -
Vezetted botló nyelvemet
Az ábécé betűin át,
Míg ültem a vadon füvén,
Okos szemű fiúcska, én.

Ma reszket a mennybolt, midőn
Az évek keselyűi vad
Vihart idézve szállanak;
Ábrándozásra nincs időm,
Szemem a dúlt éghez tapad.
S ha szárnyuk nem ver majd vadul,
S lelkemre lágy toll pelyhe hull,
Lantom, mely tétlenül hever,
Felcsendül, szívem dalra gyúl
S úgy érzi, bűnt követne el,
Ha nem remegne, mint a húr.

Kálnoky László

EGY NŐNEK

Álmomban a buja filagória,
   Hol folyton zeng a madárdal:
A te ajkad; és a melódia
   Kél ajkaid szavával -

A szerelem egében jár a szemed
   S csillag-csalódva néz le
Gyászos lelkemre - ó, egek! -,
   E koporsófedélre.

Szived - ó, a *tied!* - ...riadok komoran
   És arról álmodom ébren,
Hogy a Szépségen nem legel az arany,
   Csak a hitvány csecsebecséken.

Tandori Dezső

EGY FOLYAMHOZ[179]

Jelkép vagy, villódzó folyam!
Kristályos vándor habjaidban
Meztelen emberszív suhan,
A Szépség izzó fénye fut,
S mit vén Alberto lánya tud,
Bűvészet játszi képe villan.
De ha Kedvesem tükrödbe néz,
S csillámaid rezegni látja,
Olyan vagy, zsongó-fürge víz,
Olyan mint az, ki őt imádja:
Annak is éppen úgy lebeg
Szivén ez arc tündéri mása,
S úgy rezzenti e szép szemek
Lélekbe ásó villanása.

Kardos László

[179] A Po folyó.

-NAK

Nem az fáj, hogy alig jutott
E földön föld nekem,
S egy ádáz perc győzni tudott
Szerelmes éveken;

S hogy nálam minden elhagyott
Árva is boldogabb,
Az fáj, szivem, hogy siratod
Csavargó-sorsomat.

Kardos László

TÜNDÉRORSZÁG

Árnyas folyók, völgyek vak odva
S erdők, ködökben gomolyogva...
Alakjuk elvész: ellepik
Szünetlen omló könnyeik.
Az éjben rém-holdak sora
Fogy és nő, nem pihen soha -
Pillanatonkint megcserélve
Égi helyüket, itt vagy ott:
Fakó arcuk lehelletére
Hamvadoznak a csillagok.
S amint feléhez ér az éj,
A legsötétebb leplü hold
(Amely különb a többinél
És versenyük győztesse volt)
Meglibben, lejjebb szállva egyre,
Míg súlypontja egy szörnyű hegyre,
Egy óriás oromra ér,
Ott roppant kőlapját fehér
Fátyolként bontja szét a tájon,
Kastélyokon, tanyán, lapályon,
Mindenfelé az idegen
Pagonyokon s a vizeken,
S hol álom ül
S szellem röpül,
Befonja fénye
Szövevénye -
S aludna minden: csoda-mély
Mindenben ez a szenvedély!
S hajnalban ha kél e táj,
Holdas fátyla égre száll,
Száll a széllel, mintha szállna
Albatroszok sárga szárnya...

Már a tájnak az a hold
Nem kell arra, ami volt.
Tudniillik: furcsa sátor
Volt e fátyol.
De most záporként bomol
Atomokra e gomoly,
S ebből ama földi lepkék,
Kik a menny-eget keresték
És a földre szállnak ismét,
(Fáj nekik a nyugalom!)
Ebből hoztak valamicskét
Fürge-fínom szárnyukon.

Kardos László

KÜLÖN

Gyerekkoromtól fogva nem
Olyan vagyok, mint más. Szemem
Nem úgy lát, nem közös kutak
Habja bennem az indulat.
Nem közös forrásból ered
Bánatom. Gyújtva szívemet
Más fokra izzik örömöm.
S ha szeretek: azt is külön.
Ott - gyerekkoromban - a vad
Élet hajnalán: ott fakadt
Ez a varázs - a jó s hamis
Mélyekből -, mely kötöz ma is:
Forrásból lett, gyors patakból,
Sziklahegyen rőt falakból,
Napból, mely lekörözött
Őszi aranyfény között,
Villámból az ég alatt,
Amint elszállt, elszaladt,
Dörejből, vihar ha forrt,
S fellegből, mely olyan volt
(Bár kéklettek az egek)
Szemre, mint egy szörnyeteg.

Tellér Gyula

A KÖLTÉSZETRE

Isaac Lea-nek

Sorsom - szerencsém vagy bajom -,
Hogy jóért-rosszért ezt kapom,
S amim van: kincs és elmeél,
Testem-lelkem csak ennek él.

Radó György

ELIZABETH

E helyt legillőbb, szép Elizabeth
(Logikus és szokás is az efféle):
Itt, könyved *élén* a saját neved,
Zenónnak s más bölcseknek ellenére.
Azonban még van más okom is, mint e
Bennem fakadt ellentmondó dacosság.
Ez: hogy költő - ha költő - bár kövesse
Tények s álmok bozótján át a múzsát,
Hivatását rosszul értette meg,
Rest írni és nem olvas - ostoba,
Eszét, lelkét, művét keresheted
Bármerre, hogyha nem hallott soha
Egy törvényt, mit belénk az iskola
Cseppent - mi is fennkölt görög neve? -
(Csak hívd akárhogy, fő a lényege):
„A szív kincsét az *első* helyre tedd."

Radó György

AKROSZTICHON

Elizabeth, mondd bár, hogy „Ne szeress" -
Lágy ajkadon ez is igéretes.
Igy szólhatsz te vagy szólhat L. E. L.,[180]
Zanthippét[181] játszva drága nyelvével.
Ah! hogyha szód a szívedből ered,
Büszkébben mondd - és kendőzd el szemed.
Endymiont gyógyítja, lásd, a Hold,
Tüzét kioltva és mindent kiolt -
Harc, vágy, remény: nem érzi ezt - a holt.

Radó György

---

[180] Letitia E. Landon (1803-1838) angol költőnő, akit Poe igen nagyra tartott.

[181] Xanthippé, Szókratész házsártos felesége.

WEST POINT-I GÚNYVERS

Locke mindig is itt áll szemem előtt,
Bár vinné az ö---g a lelkét pokolba.
Nem képzelhettünk el oly ébresztőt,
Amely őt ágyában lelte volna.

John Locke nevét el nem nyeli sír;
Joe Locke kiválóbb, annyi szent,
Az előbbi nevét jelenti a hír,
Az utóbbi arról híres, hogy „jelent".

Radó György

CSILLAG, TITOK!

Csillag, titok!
Álmodtalak
Nyáréjjelen -
Legyek szavad!
Sugár te magad:
Légy fényjelem;
Messzi honod
Fürdesse szivem.

Világod: Szépség, Tisztaság!
Sehol szenny - mindenütt virág,
Rejti szerelmünk lugasát
Álom-kerten, hol ott pihen
Álomleány-had szüntelen
S a cserkesz szél ezüstösen
Álél ibolya-fekhelyen.

Ó, ami Benned látható,
Oly más, mint e földi való:
A legkékebb szép szemet
Őrzi hamis, hűtlen keret -
Édes szellőkön suhan
Ékes hang szomoruan -
Szív, ha érted megtörik,
Öröme könnyeden szökik,
Visszhangja még elidőz,
Kagylóbúgást felidéz.
Bánatod hű képe kél:
Földre perdülő levél -
Szent varázslepel borul rád:
A gyász még nem búskomorság -

Tandori Dezső

HELÉNA

Heléna, szépséged nekem
   Niceai hajót idéz,
Száll édes illatú vizen,
   S hazaér a megtört tengerész,
   Nem űzi tovább a vész.

Bősz hullám hajt bolyongani!
   De, jácintfürtü dalos najád,
Márvány-arc, örök-otthoni,
   Hazahív görög glóriád
   S nagy fényed, e római.

Ablakfülkédben állsz, ragyogsz;
   Szobornak látlak én.
Agát-lámpát kezedbe fogsz,
   S Psziché vagy fénykörén:
   Szent hon ölén!

Tandori Dezső

IZRAFÉL

És Izrafél angyal, akinek szívhúrja
lant s akinek Isten tertmtményei közt
legédesebb a hangja

Korán

Mennyben egy szellem él,
„Szive húrján zenél."
Jobb dalt tud bárkinél
Ez angyal, Izrafél.
   S őt hallva (így szól a rege)
   Az ég keringő serege
Elnémul, szólni fél.

Fenn az égi bolton
   Járva, a tetőn,
   Vágyón, szeretőn
Pír fut át a holdon.
   S a cikázó láng, a rőt
    (S a Plejád, az egybe szőtt,
   Ki hét volt azelőtt)
   Megáll, hogy hallja őt.

S mondják (a fénysereg
   S kik hallják, mind a lények),
Hogy mely lantján remeg,
A lüktető ideg
   Ad ily dalt Izrafélnek
S hogy furcsa és meleg
   Kobzán a húrok élnek.

S az angyal-járta menny,
   Hol a nagy eszme tisztség,
S trónt ül a Szerelem
   És huri-szem tekint szét -
A szépségtől megárad,
Mely csillagnak sugárt ad.

Izrafél, így igaz,
   S jogos, ha megveted
A dalt, ha nem izzik az.
   Minden babért neked!
   Jó és bölcs éneked;
Soká légy szent vigasz.

Mi fenn önkívület,
   Jól dalolod, te lángszavú -
   A vágy, a kéj, a kín, a bú
Mind lantodon hevülhet,
S ne szóljon hang kivűled!

Tied az ég: de itt alul
   Méz s üröm a világ:
   Virágunk csak - virág
S mi rád mint üdvöd árnya hull,
   Napfényként száll miránk.

Laknám csak én,
Hol Izrafél
   Lakott s ő jönne le,
   Oly vad gyönyörrel éneke
   Itt lenn nem zengene,
S dalom merészebb ütemén
   Az égbolt rengene.

Gáspár Endre

AZ ALUVÓ

Éjfél van, júniusi nap;
Állok a bűvös hold alatt. -
Arany szegélyén köd, nyirok,
Mákonyos pára párolog,
Majd lágyan hullva, cseppre csepp,
A halk hegycsúcsra csepereg,
S lefut kábítva-muzsikálva
A mindenség völgykatlanába.

A síron ing a rozmaring;
A liliom haboknak int;
Ködöt kerít maga körül
A várrom és nyugodni dűl.
S a tó is: mint a Léthe! - nézd:
Mint akit szántszándéka készt
Aludni s nem vár ébredést.
Szúny a Szépség! - s itt aluszik
(Égre nyitván ablakait)
Iréné és a Sors is itt!

Kin fény ragyog: miért hagyod
Az éjbe-tárva ablakod?! -
A buja lég a lombon át
Nevetve önti el szobád:
Testetlen lég szellemhada
Rajzik ki-be, ide s tova,
S oly kapkodón, oly szörnyüképp
Libbenti ágyad függönyét,
Pillás, hunyt szemhéjad felett,
Mely alatt lelked szendereg,
Hogy padlón és falak során
Mint kísértet kél s hull az árny.

Ki drága vagy: nem félsz magad?
Miért s mi tölti álmodat?
Tengeren jöttél s most csupa
Bámulat a kert. Mert fura
A sápadtságod! A ruhád!
Fonatod hossza még furább,
S ez az ünnepi némaság!

A hölgy pihen! Álma legyen
Oly mély, amilyen végtelen!
Ringassa szent ölén a menny!
Váljon szentéllyé a szobája,
Bánathellyé a nyoszolyája,
S kérem Istent: fekhessen el
Ott-benn, szemét se nyitva fel,
Leples kisérteteivel!

A szép pihen! Álma legyen
Oly mély, amily időtelen!
Férgei várják csendesen!
S várja a vén, homályba-holt
Erdőben egy mély kriptabolt:
Kripta, mely kapuja setét
Szárnyait gyakran csapta szét
Győztesen, fodros szemfedők
S a gyászoló család előtt;
Sírbolt, magányos, süppedett,
Melynek kapuját, mint gyerek,
Kővel épp ő dobálta meg;
Kősír, mely dörgő kapun át
Visszhangot többé már nem ád,
S - kis bűnöst - nem ijesztgeti,
Hogy bent a holt felelt neki.

Tellér Gyula

NYUGTALANSÁG VÖLGYE

Volt egyszer egy zsenge-zöld,
Senki-lakta, szende völgy;
Hadra kelt, ki ott lakott,
S csak a nyájas csillagok -
Tornyuk azúr ablakán át -
Őrizték a völgy virágát,
Melyen nappal mindenütt
Lusta lángu nap feküdt.
Érzi most, ki arra jár:
Nyugtalanul fáj e táj.
Minden íze úgy zihál,
Csak a bús lég ül ma békén
Csöndje mágikus vidékén.
Szél se libben, de az ág
Borzong, mint a Hebridák
Hűvös habja, ködvilág!
Szél se libben, s mord sereggel
Bolyg az ég, nagy fellegekkel,
Dalmahodva este-reggel,
Árnyalva a miriád
Szemmel kéklő ibolyát -
S mely névtelen síron zokog,
A hajlongó liliomot!
Hajlong - s harmatot hullat a
Liliom örök illata.

Zokog - s szép szárán könny csorog,
Mint halhatatlan gyöngysorok.

Kardos László

VÁROS A TENGERBEN

Ni! Trónt épített a Halál
Egy messze, nyugati vár
Fölött, hol a végtelen
Magányban jó s rossz, bűn s szerelem
Örök sírban pihen.
A sok oltár, palota és torony
(Vén torony mind, de egy sem ing!):
Mieinkkel sehogyse rokon.
S mert rajtuk át szél sose ring,
Köröskörül bús-csüggeteg
Feküsznek a komor vizek.

E város éjére soha
Nem száll a szent ég sugara;
De a fakó tenger ezer
Fényt vet a kis tornyokra fel:
Fel, csúcsra, messze és közel -
Dómra - kúpokra - isteni
Csarnokokra - babiloni
Falakra - árny-erkélyre, mit
Kő-repkény s kő-virág diszít -
Föl a sok-sok csoda-zugolyra, ahol
Ibolya, szőlő és komoly
Brácsa, font frízben egybefoly.
Az ég alatt bús-csüggeteg
Feküsznek a komor vizek:
Bennük csúcs s árny úgy keveredik,
Mintha minden lebegne - míg
Bentebb egy toronyról sivár
Gigászként néz le a Halál.

Nyílt templom és tárt sír a rőt
Vízzel egyszint ásít, de sem ők,
Sem a kincs, mit a bálványfejek
Gyémánt szemürege rejteget -
Sem a sok drágaköves halott
Nem csalja előbbre a habot;
Mert - jaj! - fodor nem rezzen ezen
A tükrös sivatagon sohasem -
Hullám nem mondja, hogy szelek

Gyúrnak más, boldog tengereket -
S dagály, hogy a víz nem mindenütt
Ily irtózatosan derült.

De íme, zörren a levegő!
Valami mozdul - a tenger? a kő?
Süllyedő toronyrengeteg
Látszik emelni a vizet,
S mintha lyukakat tépne a
Csúcsuk az Ég hártyáiba!
A hullám rőtebben tüzel,
Órák lélegzete halkul el -
S ha majd, míg nem földi sikoly
Kiséri, e város elsüllyed,
Ezer trónjáról a Pokol
Feláll és tiszteleg.

Szabó Lőrinc

VALAKINEK A PARADICSOMBAN

Te voltál minden, édes,
Miért törődtem én,
Forrás a szirten, édes,
Sziget a víz szinén,
Csupa gyümölcs, csupa virág,
S minden virág enyém.

Ah csillagos remény!
Túlfényes álom, mely csupán
Leszállni tünt elém.
„Tovább! tovább! a fény után!”
Kiált jövőm felém.
S múltam vak mélyein sután
Némán vergődöm én.

Mert jaj! jaj! mécsesem kimúl
És életem lejár.
„Már vége - vége már! -”
(Így szól, míg parthomokba fúr,
A pompás tengerár)
Villámütött fa nem virúl,
Nem száll a lőtt madár.

És napjaim csak álmok
És éjjel álmaim
Lábad nyomába járnak,
Halott táncába hín
Valamely égi árnak
Valamely légi rím.

Babits Mihály

KATOLIKUS HIMNUSZ

Hajnalban, nappal, éjszaka
Himnuszod zengtem, Mária!
Jó vagy rossz, vígság, gyötrelem -
Ó, Szűzanya, maradj velem!
Ha órám boldogan repült
S az ég felhőtlen volt, derült -
A lanyhaságtól lelkemet
Te óvtad, s lett Fiadé s Tied.
Most, hogy ádáz sorsvihar
Múltat és Mát eltakar,
Tárj reményt jövőm elé,
Hogy legyen Tied s Fiadé!

Radó György

LATIN HIMNUSZ

Egy ezret, egy ezret, egy ezret,
Egy ezret, egy ezret, egy ezret
Egy harcossal győztük le mind!
Egy ezret, egy ezret, egy ezret, egy ezret,
Egy ezret szórjunk szét megint!
Hej! - dal, messze szállj:
Éljen a király,
Ki győzvén, sok ezret megölt!
Hej! - daloljatok,
Hol ő támadott,
Több vér áradott,
Mint bort ád a szíriai föld!

Radó György

DIADALÉNEK

Nincs király, csak Epiphanész!
Mondd - sejted-e?
Nincs király, csak Epiphanész!
Éljen neve!
Senki sincs, csak Epiphanész,
Sem itt, sem ott;
Rontsd le hát a szentélyeket,
Oltsd ki a Napot!

Radó György

TALÁNY[182]

Képfestő költők legnemesbike;
Amaz, ki vész haragját írta le;
A vonzó erkölcs-őr, kinek csodás
Írásától viszolyg a mély tudás;
Egy másik nyelv gyengéd költő-fia
(Oly nyelven értendő, mint önszava);
A bárd, kinek cseng tiltott éneke:
Korunknak büszkesége s szégyene;
Harmónia s igazság hercege,
Az antik dráma legfőbb mestere;
Egyik, kiben a képzelet kigyúlt;
Másik, kinek dalában él a múlt;
S az antik dalnok lép elő megint,
Ki hívebben fest, mint a többi mind.
Együtt e sok név oly nevet mutat,
Mely egyesíti gazdagságukat.

Radó György

SZERENÁD

Oly szép e perc - oly lágy e fény,
Hogy több, mint fél-bűn, érzem én,
Az alvó táj, a néma ég
Csöndjét bár lanttal zúzni szét.
Végül a gyöngyszinű vizek
Szinén Elysium libeg:

[182] Megfejtése: Shakespeare

A hét Pleiád rajong az égen
S belőlük lesz a másik hét lenn,
S a szunditó Endymion
Lát új vágyképet a habon;
Ködös, borongó völgy ölén,
Kisértet-hegység peremén
Fáradtan ömlik szét a fény,
És föld, víz, égbolt, csillagok
Álomra vágynak, mint ahogy
Én vágylak téged s a te el-nem-
Múló szerelmed, Adeline-em.
De halld, ó halld, mi halk e szó,
Szerelmesed ma suttogó,
S te, félig-ébren fekve, véld,
Hogy álmod az, mi így zenélt
S az álom fátyla nem ereszt
Keresztül semmi durva neszt;
Elménk, lelkünk - ó Ég, igen!
Valóban összeforr, szivem.

Radó György

-NAK

Aludj, szavam fel nem zavar,
Hisz álmod oly tökéletes!
Ébredj? Fény várjon, zivatar?
Sírj és nevess?

Fenséges szép szoboralak,
Aludj - még egy órát; örök
Szeráfszárny éri arcodat
S szemöldököd.

Nem is vagy földünk gyermeke,
Formád oly ékes, angyali!
Hazád a békesség ege;
Virágai

Örök csendben, vihartalan
Gyönyörűségben ringanak;
Percén - homokja színarany! -
Rossz nem fakad.

Aludj! Még bűvkört jár vele
Egy álom: Szellemed nyugodt;
De szertefoszlik Édene
Ébred s zokog.

Tandori Dezső

FANNY

Haldokló hattyú északi
Tavon zeng ékes éneket,
Vad, ünnepélyes hangjai
Eloszlanak hegy s völgy felett;
Hangod ily zene volt nekem,
Hogy ajkadra vetted nevem.

Mint ha ébenszín fellegek
Fátylán tör át éjféli nap,
S hasít komor gyászlepleket:
Így ért első szemsugarad;
De - törhetetlen sziklaszirt! -
Lelkem minden rontást kibírt.

A hajdani fiút idézd,
Kit sorsa messzi útra vitt:
Oltárodra tette szivét,
Istenítette bájaid -
Szerelmi áldozat...! Kinek?
Ó, bűvös, megvető szemek.

Tandori Dezső

A COLOSSEUM

Ős Róma képe! Dús ereklyetartó,
Melyet erő s fény holt századai
Szent álomképül hagytak az időnek.
Ó, végre, végre, oly hosszú s nehéz
Zarándokút s perzselő szomj után
(Tudás-kutadra sóvárgott e szomj)
Alázatos-új szívvel térdelek
Árnyaid közt, s lelkem leglelke issza
Nagyságod, búd és glóriás hired!

Kor, Végtelenség, Ős Emlékezet,
Csönd, Pusztulás és sűrü Éjszaka,
Most érzelek - hatalmatokat érzem.
Varázs, erősebb, mint amit tanított
A Getsemánén a Zsidó Király!
Bűbáj, nagyobb, mint békés csillagokból
Valaha szítt a révült káldeus!

Hol hősök hulltak, oszlop omlik el!
Hol vert aranyból kényes sas sugárzott,
Sötét denevér most az éji őr!
Hol Róma hölgye úsztatta aranyló
Haját a szélben, nád és tüske ing!
Hol Cézár gőgölt arany trónusán,
Szellemként siklik márványotthonába
A szarv alakú hold fakó világán
A kövek közt a fürge, néma gyík!

De állj! E fal - örökzöld-lepte boltív -
Omló lapok - e bús és barna pillér -
Megingott kőgerenda - porladó fríz -
Betört oromzat - roncsok és romok -
Kövek - e szürke kőrakás - jaj, ennyit
Hagyott a Híresből s a Nagyszerűből
A roncsoló Idő nekem s a Sorsnak?

Az ekhó visszazengi: „Nemcsak ennyit!
Erős prófétaszózat száll örökkön
Belőlünk s minden romból fel a bölcshöz,
Mint Memnon dala zsong a nap felé.
Minden nagy szív parancsainkra dobban,
Minden nagy elme úrszavunkra lendül.

Sápadt kövek bár, nem vagyunk mi bénák.
Nem szállt el minden nimbuszunk s erőnk,
Sem hősi hírünk minden mágiája,
Sem a köröttünk áramló csodák,
A titok sem, mely mélyeinkben alszik,
Az emlékezés sem, amely libegve
Köntösként ránk tapad körös-körül
S a dicsőségnél fénylőbb mezbe burkol.”

Kardos László

F-S S. O-DHOZ

Szeretnek majd! Csak járt utad
   Járatlanért ne hagyd el!
Őrizd örökké önmagad,
   Ami nem vagy, máris add fel.
E világon a lényeg éppen ez:
   Hogy tetszése kitessék.
Lényedből világszépe lesz,
   A vágyból - kötelesség.

Tandori Dezső

F-NEK

Szerelmem! Földi utamat
   Bánatok tolongják körül
(Kietlen sivatag,
Hol rózsa nem fakad!) -
   De lelkem mégis földerül,
Mert rólad látok álmokat,
S szelíd Éden fogad.

Emléked olyan hát nekem,
   Mint messzi mámoros sziget
Háborgó tengeren -
Körös-körül az őselem
   Lüktet, csak ott nevet
A legkékebb ég szüntelen
   A tündöklő sziget felett.

Tandori Dezső

DRAKE-PARÓDIA

Fején harangvirág-sisak,
Rátűz kolibritollakat,
Merész mellén a vértezetet
Zöld sáska-csuhának vélheted,
Köpenye szivárványt toldoz-foldoz:
Ibolya bársonya, harmatfoltos;
Holdkagyló-pajzsot visel:

Tengere a kis Sidrophel,[183]
Lányszem-sugarat, drága fényt
Lenget büszke lándzsaként.

Tandori Dezső

NÁSZBALLADA

Selyemruhám fehér,
Gyűrű van az ujjamon,
Főmön virágfüzér,
Nyakékem kincset ér,
S boldog vagyok nagyon.

Az eskünél szívem rohant;
Férjem szava tette vajon?
Mert úgy csengett e hang,
Mint holtért ha kong a harang,
S így szólt, ki a völgyben alant,
Harcban a földre zuhant,
És boldog most nagyon.

Ő védőn átkarolt már,
Csókolta sápadt homlokom,
Sírkertnek tűnt fel az oltár,
A lelkem messzire volt már,
Elormie-nál, a holtnál,
És a sóhaj neki szólt már:
„Boldog vagyok nagyon!”

S hitem bár összezúzva,
A frigy megáldatott,
S szívem bár összezúzva,
Ragyog ujjamra húzva
A gyűrű, mely tanúja,
Hogy mily boldog vagyok!

Uram, hintsd rám napodnak
Fényét, hiszen álmodom!
Lelkemről űzd el a rosszat,
Hogy fájón fel ne zokogjak,
S - mátkája egy halottnak -
Boldog legyek nagyon.

Kálnoky László

[183] Félhold alakú tengeti kagyló.

ZANTÉHOZ

Szép sziget, kinek bársonynál puhább név
S a legszebb virág adta nevedet,
Milyen sugaras órák, mennyi játék
Emléke rajzik föl árnyad megett!
Mily tűnt boldogság hány jelenete!
Mily halott remény hány álma nekem!
Hány kép egy lányról, ki többé sose -
Többé sose lesz zöld lejtőiden!
Többé sose! Két bús varázsu szó
Mindent kicserél! Szép? Többé sose
Szép az emléked! Többé sose! Óh,
Átok vagy, part virágzománca, te,
Óh, jácint-sziget, bíboröblü Zante!
„Isola d'oro! Fior di Levante!"

Szabó Lőrinc

A KÍSÉRTETES PALOTA[184]

Legzöldebb völgyünk ölében
- Jó angyalok laktak ott -
Hajdan büszkén, büszke-szépen
Drága kastély ragyogott.
Földjén Gondolat királynak
Fölszökött!
Sohse lengtek szeráf-szárnyak
Gyönyörűbb torony fölött.

Ormain zászlók lobogtak,
Sárga, gőgös, víg-arany,
Mindez rég volt - tűnt koroknak
Távolaiban!
Ahány enyelgő játszi szellő
Ment arra át,
A dús, bokrétás bástya mellől
Mint szárnyas illat szállt tovább!

Lantzenére ott a vándor,
Ki e boldog völgybe jött,
Láthatta, hogy szellem táncol
A lángablakok mögött
Egy trón előtt, amelyen ülvén
Bíborbanszületett
Királyuk trónolt, ki körül fény
Árasztott méltó ünnepet.

[184] A ballada *Az Usher-ház vége* című elbeszélésben található, mint a házigazda alkotása.

És gyönggyel a kastély kapúja
S rubinnal rakva volt,
Melyen át egyre s egyre s újra
Édes visszhangok árja folyt
Szikrázva a terembe: - rájuk
Egy munka várt,
S egy öröm: örökké királyuk
Eszét zengni, a bölcs királyt.

De bú-ruhás átkok sereggel
Szállták meg a király honát:
Sirassuk őt! mert soha reggel
Nem süt már éjszakáin át!
S háza körül a halk dicsőség
Ma már csak oly-
Mód zengi őt, mint rege hősét,
Kit elhantolt a kor.

S csak rémes árnyak bálja, mellyet
A véres ablakokon át
Ma itt disszonáns zene mellett
Az utas kavarogni lát,
A sápadt ajtóból ma rémek
Folyója foly
Örökké, s hova azok érnek,
Van kacagás - de nincs mosoly.

Babits Mihály

A CSEND SZONETTJE

Egynémely létező, testetlenül kisértve,
Kettős életet él: el- s visszatáncol
Iker-valójába és -semmijébe,
Anyagból s fényből, alakból meg árnyból.
Van ilyen csend is: tenger s partszegély,
Test s lélek. Holt vidéket jár az *egyik*,
Hol fennkölt bánattal friss fű vetekszik,
Hol az emlékező, könnytelen szenvedély
Már-már megnyugtatás: Ember, ne félj!
E testet-öltött csend csak a „Soha!”
Csend, mely minden gonoszra képtelen.
De ha szerencséd iker-fátuma
E csend *árnyát* veti rád (névtelen
Lidérc! lápján nincs ember lábnyoma):
Az Isten könyörüljön lelkeden!

Tandori Dezső

A GYŐZTES FÉREG[185]

Imitt egy gála éj
A vég-évek magányaiban!
Angyalnép, könnyben ázva, mély
Fátyol közt, szárnyasan
Szinházban ül, drámát akar,
Reményt és rémeket,
Mig szférák zengnek, büszke kar,
Szeszélyes éneket.

Ezer isten-formáju báb
Súg-búg a szinpadon,
S ling-leng idébb-odább,
Jő, s puszta bábként megy vakon,
Amint formátlan odafönt
Nagy erők mozgatják a színt;
Kesely-szárnyuk csapkodva önt
Láthatatlan kínt!

Óh bolond dráma! nem feled
Örökre aki lát!
Hogy űzi folyton a tömeg,
S nem éri, fantomát,
És körben űzi, s visszatér,
Nem éri sohase;
Bűn, őrület és szenvedély:
Ebből áll a mese!

De ím, egy csúszó rémalak,
Mint vérpiros gomoly,
Előgyürűz a szinfalak
Magányaiból.
Jön! - jön! - és a bábok soka
A Csúszók étke lesz.
Sír a szeráf: férgek foga
Emberek vérével veres.

A lámpa - a lámpa mind kihal!
S lehull a remegő
Formákra, zúgva, mint vihar,
A függöny, a szemfedő.
Az angyalnép sápadva föláll
S szól, míg fátylával időz:
„Ez az »Ember« című dráma volt,
S a Győztes Féreg a hős.”

Babits Mihály

---

[185] A *Ligeia* című elbeszélésben szerepel.

LENORE

Jaj, oda szegény, az aranyedény! a szellem a porba kiloccsan...
Kongj, gyász-zeném! egy drága lény forog alvilági habokban.
Ej, Guy de Vere, *te* se könnyezel? most ülj tombolva tort!
Nézd, kit fed el rút gyászlepel? A kedvesedet, Lenore-t!
Őt őrzi ma gyertyaláng, ima, komor ének érte zokog -
Ó mondd, ki lehet fenségesebb, mint egy ily ifju halott?
Kit nász helyett vár gyászmenet, az kétszeresen halott!

„Szemforgatók! Imádtatok aranyat s nem arany szivet!
S hogy ágynak esett, esedeztetek: Isten könnyítse meg...
Siratja ma himnusz s rekviem? Pokolba ez áhitatot!
Hol kígyó nyelv és kapzsi szem sziszegett s áhitozott;
Ti üldöztétek el őt! odalenn, íme, vádol az ifju halott!”

Peccavimus;[186] de ne lázadozz; nyugtassa el ajkad ima;
Békét így Isten hátha hoz holt Lelkünk kínjaira.
A drága Lenore más létbe forr - a remény ott nem tünemény;
S te gyászolod menyasszonyod vad kínok földi terén,
Ím, ravatalán egy szőke leány kiterített holtteteme!
Fény éled tán haja színaranyán, de halál-kék hideg a szeme -
Csupa élet, lám, de csak ott a haján - a szemén a halál hidege!

„Hess, károgók! A szivem nyugodt, gyászdal nem kell ide;
Szállj, angyalom! Leng himnuszom: kendőm ma e drága ige!
Ne kongj, harang! rút földi hang lelkét ne érje már;
A tiszta egekbe tovább ne kövesse e bűnös föld, e sár.
Itt űzte gonosz; barátaihoz menekült fel a fényteli égbe -
Megtörte kín e Pokol körein - így tért meg a mennyek ölébe -
Hol színaranyod, szent Trón, ragyog: az égi Király közelébe.”

Tandori Dezső

HADIÉNEK TÖREDÉKE

Nézd a Fehér Sast, hogy’ szárnyal az égre fel,
És ébred a mennybolt, csatakiáltás tölti el;
Közelg a Fehér Sas, bátor, vakmerő,
És szárnyalni látja tenger, völgy, mező.

Radó György

[186] Vétkeztünk.

ÁLOMORSZÁG

Bús, magányos úton át,
Hol jó lélek sohse járt,
Hol az Éj, egy ős eidólon
Fenn uralg gyász-színü trónon,
Most érkeztem épp, egy távol
Ködös Óperenciából,
Világtalan vidékről, hol vad varázs terem,
Túl időn - túl teren.

Fenéktelen völgyek, folyók,
Szurdok, mosás, titán-bozót,
Formákkal, miket senki sem sejt,
Mert a harmat mindent elrejt;
Partnélküli tengerek,
S rájuk hulló meredek;
Tengerek, mik nem hevernek,
Tűz-egekre habot vernek;
Tavak, melyek hányják folyton
Holt vizük, mely holt és zordon,
Hűs vizük, mely halk és fáradt
S rajt a lenge liljomszálat.

S e tavaknál, mik így folyton
Holt vizet, mely holt és zordon,
Hűs vizet, mely halk és fáradt
S lengetnek lenge liljomszálat;
E hegyeknél - e folyóknál,
Lassan, egyre mormolóknál -
Vak bozótnál s hol a rossz
Béka és gyík táboroz -
E lápoknál és tarlóknál,
Hol manó jár -
Mindez átokvert helyekben -
Minden méla szögeletben -
Rémült utas mit lel itt?
Multja leples rémeit -
Szemfedős formákat, mellyek
Sóhajtanak s tovább mennek -
Holt barátaiét, kik rég be-
Költöztek a földbe - s az Égbe.

Ha szivünk száz sebe fáj
Ez nyugtató és enyhe táj,
S a sötét és árny-imádó
És a csupán árnyat látó
Szellem számára Eldorádó.
De szétnézni nyílt figyelemmel
Az utas benne nem bír, nem mer

S titkát halandó gyenge szem
Nem issza tárva sohasem,
Mert tiltja szigorú királya
Rojtos pillát emelni rája
S a vándor itt csak lopva lát
Fekete szemüvegen át.

Bús magányos úton át,
Hol jó lélek sohse járt,
Hol az Éj, egy ős eidólon,
Fenn uralg gyász-színü trónon,
Most érkeztem épp, e távol
Ködös Óperenciából.

Babits Mihály

EULÁLIA

A sóhajország árnyán
Laktam egyedül, árván,
Lelkem mocsár volt, mély magány,
S az angyali jó Eulália lett remegő arám,
A sárgahajú Eulália lett mosolyos arám.

Ó - a szeme ég,
Mint éjjel az ég,
Ha csillag rakja ki a nagy űrt!
S a lágy pihe-gyöngy,
A bíbor, a gyöngy,
Mit holdsugár ragyogása szűrt,
Nem oly aranyospuha, mint Eulália fürtje, a sárga fürt,
Nem oly sugaraspici, mint Eulália fürtje, a drága fürt.

A bánat - a mult
A semmibe hullt,
Mióta angyali lelke véd;
Az ég aranyán
Ég a halavány
Astarte s már az éj se setét,
Ha rám veti jó Eulália felragyogó szemét,
Ha rám veti szent Eulália lágy ibolyaszemét.

Kosztolányi Dezső

A HOLLÓ

Egyszer - únt éjfél közelgett - bóbiskoltam elfelejtett
Tudományok furcsa könyvén, ellankadva terhesen,
Fejem csügge... egyre jobban... s im egyszerre ajtóm roppan,
Mintha egy kéz félve koppan - dobban ajtóm csöndesen.
S szóltam: „Éji vendég toppan küszöbömre csöndesen:
- Az lehet, más semmisem."

Ah, jól emlékszem valóban! Tél volt, bús december hóban,
Szellemét a szén hunyóban földre hímzé véresen.
Lassan nyúlt az éji óra; könyvem nem nyújtott a búra
Enyhülést, óh holt Lenóra, érted, égi kedvesem,
Kit a mennyekben Lenóra néven hívnak, kedvesem,
- Itt lenn nincs már neve sem.

S bíbor kárpit selyme rezzen, bizonytalan zajra zizzen;
Fájó, vájó, sohsem ismert féltés kínját érezem.
S míg szivem dobbanva retten, mind ismétlem önfeledten:
„Éji vándor vár ijedten ajtóm előtt, azt hiszem -
Késett vendég kér ijedten bebocsátást, azt hiszem:
- Az lehet, más semmisem."

Most kicsit magamhoz térvén nem haboztam, így beszélvén:
„Jó uram, vagy drága hölgyem, ne akadjon fenn ezen:
Tény hogy kissé szunditottam, és ön olyan halkan koppan:
S amint könnyű lépte dobban - koppan ott künn csöndesen,
Szinte képzeletnek vélném" - s ajtót tártam csöndesen:
- Künn az éj, más semmisem.

Hosszan néztem ott az éjbe bámulva, kétkedve, félve,
Álmodva amilyent nem mert még álmodni senkisem;
De a csöndesség töretlen, s a homály nem ad jelet, nem
Hangzik más szó, mint egyetlen név: „Lenóra!" - kedvesem
Neve, melyet én rebegtem, s visszanyögte édesen
A visszhang - más semmisem.

Visszamenve a szobába - lelkem ég, a fejem kába -
Újra koppanást hallottam, már nem is oly csöndesen.
„Valamitől bizonyára megzörrent az ablak zára:
Rá kell jönnöm az okára, nosza - mondtam - meglesem!
Nyughass, szívem, pillanatra, míg e rejtélyt meglesem:
- Csak a szél, más semmisem..."

S széttárva a rácsos táblát, íme, furcsán verve szárnyát
Egy nagy őskort-látott Holló szállt be rajta peckesen.
Rám se biccent, meg se hökkent, csak jött, mint egy idecsöppent
Úr vagy hölgy: ajtómra röppent s megtelepült odafenn -
Ott egy vén Pallas-szobor volt, a madár megült ezen,
Ült, csak ült - és semmisem.

Akkor bánatom mosolyra csalta furcsa ében tolla,
Ahogy ott morc méltósággal ült nagy ünnepélyesen.
„Bár megtépve, zord kóborló” - szóltam - „te se vagy utolsó,
Éji partok küldte Holló: úr-neved hadd kérdezem:
Hogy hívnak, ha ott lenn röpködsz a plútói bús vizen?”
- Szólt a Holló: „Sohasem.”

Néztem a szárnyas bolondot, hogy egy szót ily jól kimondott
S válaszolt szavamra - bárha nem is túl értelmesen:
Meg kell adni, ilyet élő még nem ért, hogy egy beszélő
Madár ajtaja fölé jő s rátelepszik kényesen -
Ajtó fölött egy szoborra rátelepszik peckesen,
- És a neve: „Sohasem”!

De a Holló fönn a szobron csak ez egy szót mondta folyton,
Mintha abba volna lelke beleöntve teljesen.
Másképp csőrét nem nyitotta s szárnyait sem mozditotta;
S nyögtem: „Hozzám senkisem hű, még szivem reménye sem,
Majd csak elhagy e madár is - nem lesz reggel nyoma sem!”
- Szólt a Holló: „Sohasem.”

Megdöbbentem, hogy talál az elsírt szóra ez a válasz:
„Persze” - mondtam - „ennyi ennek kincse tára összesen;
Tán egy régi bús gazdája oktatá, kit sors viszálya
Dúlt és mart, míg síró szája erre járt rá, másra sem -
Holt remények gyászdalához nincs is jobb rím semmisem,
- Mint hogy: »Soha - sohasem«.”

De a bölcs madár mosolyra csalta méla lelkem ujra
És egy zsöllyét gördítettem szembe, hogy majd ott lesem;
S bársonyába besüppedve képzeletet képzeletre
Halmoztam: hogy hol szerezte s mért ismétli vészesen -
Ez a baljós vén vad holló mért ismétli rémesen
Ezt a szót, hogy: „Sohasem.”

Ezen tűnődtem magamban, noha egy betűt se mondtam
A madárhoz - s már szivembe fúrt a két fém-élü szem...
Óh ha titkát eltalálnám! S így fejem ledőlt a párnán,
Melynek bársonyára lámpám fénye hullott kékesen,
Violaszín bársonyára, melyen óh! már kedvesem
Nem pihen meg sohasem.

Most, úgy tetszett, langy szellő kel s lengve titkos füstölőkkel
Angyaltánc a szőnyeg bolyhát csiklandozta kéjesen:
„Bús szív!” - nyögtem - „égi vendég szállt le hozzád lám a szent Ég
Angyalokkal küld nepenthét[187] elfeledni kedvesem:
Idd, óh idd e hűs nepenthét és feledd el kedvesem!”
- Szólt a Holló: „Sohasem.”

[187] balzsam.

„Jós!” - hörögtem - „választ kérek! jós, madár vagy gonosz lélek!
- Sátán küldött vagy vihar vert hozzám, én nem keresem,
Ki büszkén, bár megtépázva, érkeztél e puszta házba,
Hol rémek dúlnak csatázva - mondd meg nékem kegyesen:
Van-e balzsam Gileádban? megenyhűl-e zord sebem?”
- Szólt a Holló: „Sohasem.”

„Jós!” - hörögtem - „választ kérek! jós, madár vagy gonosz lélek!
Hiszen egy égbolt borul ránk s egy Urunk van odafenn:
Mondd meg, vár-e még e búra messze mennyben édes óra,
Vár-e majd a szent Lenóra ölelése odafenn?
Kit az angyalok Lenóra néven hívnak odafenn?”
- Szólt a Holló: „Sohasem.”

„Legyen hát e szód utolsó!” - szöktem föl - „sátán vagy holló!
Menj, röpködj az éjviharban, a plutói bús vizen!
Itt ne hagyd egy árva tollad, nehogy arról rágondoljak,
Mit hazudtál e szobornak vállán ülve peckesen!
Tépd ki csőrödet szivemből s hagyj magam, míg elveszem!”
- Szólt a Holló: „Sohasem!”

És a szárnya meg se lendül, és csak fent ül, és csak fent ül,
Fent ajtóm fölött a Pallas sápadt szobrán, csöndesen.
Álmodó rémhez hasonló szemmel ül a szörnyü Holló,
Míg a lámpafény elomló árnyát veti rémesen
S lelkem e padlómon ringó árnyba fullad csöndesen:
Nem szabadul - sohasem.

Babits Mihály

A HOLLÓ

Egyszer elmúlt régen éjfél, ültem álmos lámpafénynél,
Régi, bűvös fóliánson tétovázott a kezem,
S hogy nehéz fejem lehajtom, észrevétlen koppan ajtóm,
Roppan félve és sóhajtón, zaj motoz a reteszen;
„Éji vándor”, így susogtam, „az babrál a reteszen;
Az lehet, más senkisem.”

Télidő volt, bús december, amilyent nem ért meg ember,
Nőtt az árnyék, lomha tenger, a parázstól veresen.
Lelkem a bánattól óván, olvastam az éji órán,
Hogy feledjem holt Lenórám, fényes-régi kedvesem,
Már az angyalok között van fényes-égi kedvesem,
Itt lenn nincsen neve sem.

Most a függöny bíbor öble megborzad, zizeg zörögve.
Félelemnek tőre szúrja - fúrja által a szivem.
Nyugtatom és egyre dobban, várok és ver egyre jobban:
„Éji vándor áll ajtómban, az motoz a reteszen.
Éji vendég vár ajtómban, az babrál a reteszen,
Az lehet, más semmisem."

Hirtelen felbátorultam és hadartam elborultan:
„Megbocsásson jó uram, vagy asszonyom, de azt hiszem,
Álmos, fáradt voltam roppant és az ajtóm csöndbe roppant,
A babráló, halk, lopott hang nem hallatszott sebtiben."
Erre felnyitom az ajtót - szétvigyázva sebtiben: -
Künn az éj, más semmisem.

A sűrű sötétbe nézek, álmodok vadat, merészet,
Mint az őrült, mint a részeg, bódorogva kétesen.
Csöndes az éjféli óra, szám susogja csak: „Lenóra"
S a visszhang a drága szóra halkan hívja kedvesem,
Hívja-hívja, hívogatja, szólogatja kedvesem -
A visszhang, más semmisem.

A szobámba már fehéren mentem vissza, forrt a vérem,
Mert az ablak zára koppant, roppant újra érdesen.
„Meg kell tudnom minden áron, hogy mi zörren ott a záron;
Most az ablakot kitárom, az okát megkeresem;
Csöndesülj szív, tébolyult szív, az okát megkeresem:
Zúg a szél, más semmisem."

Nyílik az ablak s az árnnyal méltóságosan beszárnyal
Óriási lomha szárnnyal egy vén holló peckesen.
S mintha mi se volna ebben, a viharnál sebesebben
A szobám szobrára lebben s úgy ül ott, mint a lesen,
Pallas szobrán mozdulatlan ül, csak ül, mint a lesen:
Nem történik semmisem.

Én nevettem őt, hogy ében-tollal talpig feketében
Gőgösen guggolt a szobron és szóltam fölényesen:
„Bár alig van rajtad toll, ó fergeteg-vert csúnya Holló,
Bús heroldhoz vagy hasonló, mondd, mért jöttél, édesem?
Mondd meg nékem, a pokolban hogy neveztek édesem?
Szólt a Holló: „Sohasem."

Bámultam, hogy jár a nyelve és folyékonyan, perelve,
Annyi szent, hogy locskaszáju - nem beszél értelmesen;
Mégis furcsa, hogy e bátor csúnyatorku prédikátor
Beröpül az éjszakából, bár nincs semmi oka sem,
A szobám szobrára ül le, bár nincs semmi oka sem
És úgy hívják: „Sohasem."

És a Holló vár komorlón a fehér és néma szobron
S ez egy szóba lelke rezgett, reszketett rejtelmesen,
Mást se mond, csak ül meredten, meg se rezzen, meg se retten,
Végre halkan ezt rebegtem: „Nem örök a csoda sem;
Minden elszállt, ez is elszáll - nem örök a csoda sem.” -
A madár szólt: „Sohasem.”

Felriadtam, mert oly száraz, kurta-furcsa volt e válasz,
„Bamba szajkó”, így beszéltem, „nincsen egy ép sora sem.
Bús különc volt a gazdája, bizton az kapatta rája,
Folyton erre járt a szája és hörgött keservesen.
Benne lelke átka zörgött és hörgött keservesen,
Hogy már többé: „Sohasem.”

Még nevettem, hogy az ében Holló ott ül feketében
S párnás, mély zsöllyém elébe gördítettem sebesen;
Bojttal-rojttal elmotoztam és a zsibbadt csöndbe hosszan
Tépelődtem, álmodoztam, mért néz e két csodaszem,
Mért mered rám e két sanda, kúsza, kósza csodaszem,
Mért károgja: „Sohasem.”

Lestem a sötét madárra, szótlanul vigyázva-várva,
S a szemével a szivembe szúrt le - fúrt le tüzesen:
Süppedő bársonyra dűltem s a violafény köd-ülten
Lengedezve szállt körültem, himbálgatta mécsesem,
Itten ült ő, itt a párnán, pislogott a mécsesem
S ah, nem ül le, sohasem!

Most egyszerre száz ezüstből angyalok csapatja füstöl,
Száll a tömjén, cseng a léptük, trilláz a nesz édesen!
„Angyalok, hát végre Isten elküldött, hogy megsegítsen,
Elfeledni régi kincsem, eltemetni kedvesem,
Elfeledni, eltemetni régi-égi kedvesem!”
Szólt a Holló: „Sohasem.”

„Jós! felelj nekem”, könyörgök, „bármi légy, angyal, vagy ördög,
Kit szobámba vert az orkán és kisértesz rémesen,
Mondd meg itt e szörnyü házban - hol a Rémekkel csatáztam -
Hol a Borzalom s a Láz van - nincs sebemre moha sem?
Nincs-e, nincs-e ír szivemre? nincs gyógyító moha sem?”
Szólt a Holló: „Sohasem.”

„Jós! felelj nekem”, könyörgök, „bármi légy, angyal, vagy ördög,
Kérlek a Mindenhatóra, mondd meg végre kegyesen,
Lát-e engem még a Kedves, aki most a mennybe repdes,
Hajlik-e még e szerelmes szívre régi kedvesem,
Hajlik-e még e szerelmes szívre égi kedvesem?”
Szólt a Holló: „Sohasem.”

„Pusztulj innen a pokolba”, orditottam fuldokolva,
Szállj a károgó viharba, vár a bús Éj Partja lenn!
Egy tollad se hagyd itt, vidd el, és ne ölj kétségeiddel!
Károgásodat *te* hidd el! Ne maradjon nyoma sem!
Tépd ki csőröd a szivemből, ne maradjon nyoma sem!
Szólt a Holló: „Sohasem.”

És a Holló meg se moccan, néz reám meredve hosszan,
A szoborról, a komorról tűz reám két tompa szem.
Úgy ül mint egy omladékon, mélyen alvó éji démon,
A padlón a lámpa vékony sávja himbál csöndesen:
Nő az éjjel, nő az árnyék, terjed egyre csöndesen
S nem virrad meg - sohasem!

Kosztolányi Dezső

A HOLLÓ

Egyszer egy bús éjféltájon, míg borongtam zsongva, fájón,
S furcsa könyvek altatgattak, holt mesékből vén bazár,
Lankadt főm már le-ledobbant, mikor ím valami koppant,
Künn az ajtón, mintha roppant halkan roppanna a zár.
„Vendég lesz az”, így tünődtem, „azért roppan künn a zár,
Az lesz, más ki lenne már?”

Óh, az emlék hogy sziven ver: padlómon a vak december
Éjén fantóm-rejtelemmel hunyt el minden szénsugár,
És én vártam: hátha virrad s a sok vén betűvel írt lap
Bánatomra hátha írt ad, szép Lenórám halva bár,
Fény leánya, angyal-néven szép Lenórám halva bár,
S földi néven senki már.

S úgy tetszett: a függöny leng és bíborán bús selymü zengés
Fájó, vájó, sohse sejtett torz iszonyt suhogva jár, -
Rémült szívem izgatottan lüktetett s én csititottam:
„Látogató lesz az ottan, azért roppan künn a zár.
Késő vendég lesz az ottan, azért roppan künn a zár,
Az lesz, más ki lenne már?”

Visszatérve lelkem mersze, habozásom elmúlt persze,
S „Uram”, kezdtem, „avagy Úrnőm, megbocsájtja, ugyebár?
Ámde tény, hogy már ledobbant álmos főm és Ön meg roppant
Halkan zörgött, alig koppant: alig roppant rá a zár,
Nem is hittem a fülemnek.” - S ajtót tártam, nyílt a zár:
Éj volt künn, más semmi már.

S mély homályba elmeredten, szívvel, mely csodákra retten,
Látást vártam, milyet gyáva földi álom sohse tár;
Ám a csend, a nagy, kegyetlen csend csak állott megszegetlen,
Nem búgott más, csak egyetlen szó: „Lenóra!” - halk, sovár
Hangon én búgtam: „Lenóra!” s visszhang kelt rá, halk, sovár,
Ez hangzott s más semmi már.

S hogy szobámba visszatértem s még tüzelt javába vérem,
Hirtelen, már hangosabban, újra zörrent holmi zár,
S szóltam: „Persze, biztosan csak megzörrent a rácsos ablak,
No te zaj, most rajtakaplak, híres titkod most lejár,
Csitt, szivem, még csak egy percig, most a nagy titok lejár.
Szél lesz az, más semmi már!”

Azzal ablakom kitártam s íme garral, hetyke-bátran
Roppant Holló léptetett be, mesebeli vén madár,
S rám nem is biccentve orrot, meg sem állt és fennen hordott
Csőrrel ladyt s büszke lordot mímelt s mint kit helye vár,
Ajtóm felett, Pallasz szobrán megült, mint kit helye vár -
Ült, nem is moccanva már.

S ahogy guggolt zordon ében méltóságu tollmezében,
Gyászos kedvem mosolygóra váltotta a vén madár -
S szóltam: „Bár meg vagy te nyesve, jól tudom, nem vagy te beste,
Zord holló vagy, ős nemes te, éji part küld, vad határ,
Mondd, mily néven tisztel ott lenn a plútói mély, vad ár?”
S szólt a Holló: „Soha már.”

Ámultam, hogy ferde csőrén ilyen tártan, ilyen pőrén
Kél a hang, okos, komoly szó alig volt a szava bár,
Ám el az sem hallgatandó, hogy nem is volt még halandó,
Kit, hogy felnézett, az ajtó vállán így várt egy madár,
Ajtajának szobra vállán egy ilyen szörny vagy madár,
Kinek neve: „Soha már.”

S fenn a csöndes szobron ülve az a Holló egyedül e
Szót tagolta, mintha lelke ebbe volna öntve már;
Nem nyílt más igére ajka, nem rebbent a toll se rajta,
S én szólék, alig sohajtva: „Majd csak elmegy, messzi száll,
Mint remények, mint barátok, holnap ez is messzi száll”,
S szólt a Holló: „Soha már!”

Megriadtam: csendziláló replikája mily találó -
„Úgy lesz”, szóltam, „ennyit tud csak s kész a szó- és igetár;
Gazdájának, holmi hajszolt, bús flótásnak búra ajzott
Ajkán leste el a jajszót, mást nem is hallhatva már,
Csak remények gyászdalát, csak terhes jajt hallhatva már,
Ezt, hogy: „Soha - soha már!”

S gyászos kedvem újra szépen felmosolygott s párnás székem
Szemközt húztam, ott, ahol várt ajtó, szobor és madár;
És a lágy bársonyra dőlten tarka eszmét sorra szőttem,
Elmerengtem, eltünődtem: mily borongó nyitra jár,
Átkos, ős, vad, furcsa Hollóm titka mily bús nyitra jár.
Mért károgja: „Soha már”?

Ekként ültem, szőve-fejtve bús eszméket s szót se ejtve,
Míg a madár szeme izzott, szívemig tüzelve már;
S fejtve titkot, szőve vágyat, fejem halkan hátrabágyadt,
Bársonyon keresve ágyat, mit lámpám fénykörbe zár,
S melynek bíborát, a lágyat, mit lámpám fénykörbe zár
Ő nem nyomja - soha már!

Ekkor, úgy rémlett, a légnek sűrűjén látatlan égnek
Füstölők s a szőnyeg bolyhán angyaltánc kél s muzsikál;
„Bús szív”, búgtam, „ím a Szent Ég szállt le hozzád, égi vendég
Hoz vigaszt és önt nepenthét s felejtést ád e pohár,
Idd, óh idd a hűs nepenthét, jó felejtés enyhe vár!”
S szólt a Holló: „Soha már!”

„Látnok!”, nyögtem, „szörnyü látnok! ördög légy, madár vagy átok!
Sátán küldött, vagy vihar vert most e puszta partra bár,
Tépetten is büszke lázban, bús varázstól leigáztan,
Itt e rémek-járta házban mondd meg, lelkem szódra vár -
Van... van balzsam Gíleádban?... Mondd meg - lelkem esdve vár...”
S szólt a Holló: „Soha már!”

„Látnok!”, búgtam, „szörnyű látnok! ördög légy, madár vagy átok!
Hogyha istent úgy félsz, mint én s van hited, mely égre száll,
Mondd meg e gyászterhes órán: messze mennyben vár-e jó rám,
Angyal-néven szép Lenórám, kit nem szennyez földi sár,
Átölel még szép Lenórám, aki csupa fénysugár?”
S szólt a Holló: „Soha már!”

„Ez legyen hát búcsúd!”, dörgött ajkam, „menj, madár, vagy ördög,
Menj, ahol vár vad vihar rád és plútói mély határ!
Itt egy pelyhed se maradjon, csöpp setét nyomot se hagyjon,
Torz lelked már nyugtot adjon! hagyd el szobrom, rút madár!
Tépd ki csőröd a szivemből! hagyd el ajtóm, csúf madár!”
S szólt a Holló: „Soha már!”

S szárnyán többé toll se lendül, és csak fent ül, egyre fent ül,
Ajtóm sápadt Pallaszáról el nem űzi tél, se nyár!
Szörnyü szemmel ül a Holló, alvó démonhoz hasonló
Míg a lámpa sávja omló fényén roppant árnya száll,
S lelkem itt e lomha árnyból, mely padlóm elöntve száll,
Fel nem röppen - soha már!

Tóth Árpád

WALL STREET-I EPIGRAMMA

Hogy könnyen s gyorsan gazdagodj,
Hagyd a haszonbért, boltot, bankot;
Fogj egy bankót és hajtogasd!
S ha nem is hasznot, máris - *hajtott!*
Ugye, csodás a kezdeményem?
Itt aztán egy vasat se veszthetsz,
Sőt, ahányat hajtasz a pénzen,
A tárcád annál *vastagabb* lesz.

Tandori Dezső

RÖGTÖNZÉS

Kate Carolnak

Elméd kincsétől elfordulva,
S szívedért két gyöngyödbe hullva,
Alig tudom, mely kellemed
Tölt el, *szemed* vagy *szellemed*.

Radó György

-NEK

Hogy uralkodnék szíveden,
Ha a magamé sem szabad?
Törvény szerinti uradé
Legyen ott minden gondolat.
Két szívet bár a szerelem
Külön-kötöz halálukig,
Kiünk-kiünk, mondd, nem lehet
A másiknál a - *második?*

Szövődne szenvedélytelen,
Édes és tiszta kapcsolat,
Mely összefűz nővért, fivért,
Barátokat, *kuzinokat* -
Ó, ily kötésből, édesem,
Kettős áldás kínálkozik:
Fő-fő urunk, a Szerelem,
S a Barátság, mint - *második.*

Tandori Dezső

ELLEN-ÓDA

Egy *kín* gyötörjön szüntelen:
Zsarnok királynőm, *Queen* Ellen.
Lenne csak sorsom Ellen-e!
Nem lázadoznék ellene.

Fényes láncom - ha benn, ha kinn -
Becézgetném, ó, drága Queen!
Mert: vesszenek a zsarnokok,
De álljon Ellen-Trónusod!

A szív, ha ún *baráti* kört,
Ellen-étől remél gyönyört.
S örök fél-ember leszek én,
Míg Ellen-felem nem enyém.

Tandori Dezső

STANCÁK

Ó, hölgyem! bár próféciát
   Zenghetnék végzet-bűvölőn,
S versemből áradhatna rád
   Egészség, béke és öröm!

Telne sok-sok boldog napod
   Gyengéd vígasságok között,
S gyászolnának árván hagyott
   Vetélytársak s örökösök.

Az életed, melynek kevés
   E szűkös földi tartomány,
Nem hullna szét - hullámverés
   Az Idő sziklazátonyán.

Járnád a boldogság körét,
   Te imádságként tiszta szív,
Mely mások örömében ég
   S a magáén osztozni hív.

Ifjú elméd tündöklete
   Nem hunyna aggkorodra sem,
S a Csalfaság csábszelleme
   Megtörne bárd- s jóslelkeden,

Mely bölcsességet és erényt
Hibátlan egységbe fogad;
Járnál, célod reményeként,
Örök Eszmék ege alatt -

Így várna rád, ó, drága hölgy,
A választottak élete,
Kiket megvéd és áld a Föld
S kisér a Menny igérete.

Tandori Dezső

BÁLINT-NAPI VERS[188]

Fogadja ő e dalt, a tűz-szemű
- Irígy lenne két láng-ikrére Léda! -;
Ím, adja-rejtse szép nevét e mű
(Bár nagyralátó, célja mégse léha).
Nézd csak meg jól e sorokat: talizmán
Bújt meg bennük: a *szív* szent földi kincse.
Mérték, szó, szótag rejti? Nem alítván
A helyet, szemed fontosnak tekintse
E vers legapróbb részét is, különben
Mihaszna erőlködsz. Nincs itt csomó,
Kardél-váró gordiuszi. Előnyben
Az, ki rálel az elvre. Csillogó
Szempár! e lapon, mint lélek-tükörben,
Látsz három szót, mely bár itt eltünő,
Ékkel ragyog, bizony, költői körben:
Viselője egy szép s - poéta-nő!
Ha minden betű hazug is, vigyázz! a
Látszat csal - ó, Fernão Pinto Mendes[189]! -:
Színigaz itt a tartalom. - Hiába
Erőlködsz bárhogy, eredménye nem lesz.

Tandori Dezső

[188] A rejtvény formájú vers Frances S. Osgoodnak szól, az ő neve van elrejtve a sorokban. Az első sor első, második sor második, és így tovább, minden sor eggyel távolabbi betűjét kell összeolvasni.

[189] Portugál szójátékra utal.

LOUISE OLIVIA HUNTER KISASSZONYNAK

Forgok csak, de el nem
   Repülhetek,
Mért mentsd hát a lelkem,
   Ha nem lehet.
Fogy már a reményem,
Álmaimat élnem
   Köt bűvölet.
Kígyó, tekeregve
   A fa alatt,
Így csábítja egyre
   A madarat -
Mely mint a szerelmes,
Megbűvölve repdes,
Vége úgyis *egy* lesz -
   Lásd sorsomat.

Tandori Dezső

MARIE LOUISE SHEW-HOZ[190]

Mindazok közűl, akiknek a reggelt,
S ha távol vagy, az éjszakát jelented,
A szent nap teljes törlését az ég
Magasáról - mind közűl, aki sírva
S óránkint áld reményért - életért -
S ah, főképp az erény, emberiesség
És igazság föltámasztott hitéért -
Mind közűl, aki kétségbeesése
Szentségtelen sírjából már kikelt
Halk szavaidra: „Legyen világosság!”,
Halk szavaidra, melyek szemeid
Szeráf-fényében valóságra váltak -
Minden adósod közűl, kikben a
Hála imádat már - jusson eszedbe
A legigazabb, legodaadóbb,
S gondolj rá, hogy e sorokat az írta -
Az, ki, míg írja, borzong bele, hogy
Szelleme egy angyallal elegyül.

Szabó Lőrinc

[190] Egy orvos lánya, aki Poe feleségét ápolta halála előtt, majd a nagybeteg Poe-t gondozta.

HOZ

Nemrég, az ész őrült gőgjében, e
Sorok írója „a szavak hatalmát”
Hirdette, s tagadta, hogy valaha
Ébredt emberi agyban gondolat,
Melyet ki nem mondhat emberi nyelv:
S most, mintegy e dölyf gúnyolásaként,
Két szó - két puha szótag, idegen[191] -
Két olasz hang, amit csak álmodó
Angyal mormolhat holdas „harmaton,
Mely gyöngylánccként csügg a Hermon hegyén” -
Rezzent föl szíve örvényeiből,
Nem-gondolt gondolat, mely lelke a
Gondolatnak, dúsabb és istenibb,
Semhogy akár a hárfás Izrafel
(„Az Úr legzengőbb teremtménye”) ki -
Mondani remélje. S én! Óh, tört varázs!
Remegő kezemből kihull a toll.
Ha neved vezet, kérd bár te magad,
Nem tudok írni - gondolkozni, szólni -
Jaj, érezni se, mert ez, ez nem érzés,
E mozdulatlan ácsorgás az álmok
Tárt kapujának arany küszöbén,
E bűvölt bámulás a ragyogásba,
S e borzongás, amikor, jobbra-balra,
S az egész út mentén, bíborodó
Párák közt, messze, ameddig csak a
Tekintet ér - *téged látlak csupán.*

Szabó Lőrinc

ULALUME

Az ég hamufellege kóbor,
A lombot elaszta a hév,
A gallyat elölte a hév,
A hó a magányos október,
Az év egy emléktelen év,
A vidék tava vadködü Auber
És réve a Weir-tövi rév:
Éjfedte a vadködü Auber,
Rémjárta a Weir-tövi rév.

[191] Marie Louise Shew (francia) keresztnevei.

Itt rég a titáni fasorban
Lelkemmel, a ciprus alatt,
Psychével a ciprus alatt
Bolyongtam a vulkani korban,
Mikor szivem árja szaladt,
Mint nyugtalan láva szaladt
Yaanek-hegyi lávasodorban,
Mely távoli sarkra halad,
Mely zúg, mig a lávasodorban
Az északi sarkra halad.

Szavunk szomorú vala; kóbor
Lelkünket elaszta a hév,
Szivünket elölte a hév:
Nem tudtuk, a hó hogy október,
S nem tudtuk, az éj hogy az év
Legéjjelebb éjjele (ah ez az év!)
Nem láttuk elült tavad, Auber,
(Noha vitt már rajtad a rév)
Feledtük elült tavad, Auber,
És rémeid, Weir-tövi rév.

S mig az égen a lángok oszoltak
S hunyt sorban az éj szeme le,
Szállt sorban az ég tüze le:
Ime tünt végén a fasornak
Nagy fény ködös égi jele,
Amelyből egy nagy csoda-holdnak
Két gyönyörü szarva kele,
Astarte jelének, a holdnak
Gyémántszinü szarva kele.

S szóltam: „Kegyesebb ez a holdnál,
Száll egy sohaj-étheren át,
Repül csupa sóhajon át,
Látja, hogy ez arcon a gond jár,
Szú-rágta szivembe belát;
Jön a Leo-csillagu pontnál
Mutatni a béke honát,
A léthei béke honát,
Jön e vészes mennyei pontnál,
Fényes-szemü égi barát
Az Oroszlán-csillagu pontnál,
Nyájas, csodafényü barát.”

De Psyche nyög, ujjat emelve:
„Jaj, e fényben nem bizom én,
Se-szinében nem bizom én.
Ne maradj itt, fuss tovakelve!
Fuss, mert utolér ez a fény.”

Szólt félve; lehulla seperve
Szép szárnya az út fövenyén
Nyöge fojtva; lehulla seperve
Dísz-tolla az út fövenyén,
Szomorúan rút fövenyén.

Feleltem: „Eh, babonasejtés!
Menjünk csak e csillag után
Menjünk üde fénye után.
Sybillai súgarat ejt és
A remény s báj fénye. Vidám.
Lásd, rezgve az égbe fut ám.
Hihetsz neki; cselt sose rejt és
Jó helyre vihet ki csupán.
Hihetünk, mert cselt sose rejt és
Jó helyre vihet ki csupán:
Mert rezgve az égbe fut ám!”

Így szólva Psychét megöleltem
Csitítva szivében a bún,
Könnyítve a gyáva borún.
S amint tovavittem a kertben,
Megakadtam egy kriptakapún,
Ős íratu kriptakapún.
S szólék: „Mi van írva, ó, lelkem,
E legendás kriptakapún?”
S felelé: „Ulalume - Ulalume -
Itt nyugszik a holt Ulalume.”

S szivem ekkor lőn mint a kóbor
Levél ha elaszta a hév,
Mint lomb, ha elölte a hév.
S szólék: „Bizonyosan október
Vala s ép ez az éj, gonosz év,
Mikor erre vitt ez a rév,
Terhem s magam, itt ez a rév.
De mi csalt ide, éppen az év
Ezen éjjelén? (Ah ez az év!)
Már látom: e láp ködös Auber
És réve a Weir-tövi rév.
Jól látom, a vérködü Auber
S vad, rémteli Weir-tövi rév.”

Babits Mihály

NÉVREJTVÉNY[192]

Sok értelem - szól Don Dunce Salamon[193] -
Vajmi kevésszer lelhető szonettben.
Tarkán hivalgó semmi, szép keretben,
Kacat csak egy nápolyi satyakon
S kóc! Hogy ezt lássuk szép hölgyalakon?
E petrarcai cafrangot, ha lebben,
Foszlánypapírrá sodorintja sebten
Egy éppen arra szálló fuvalom.
Jól mondja, bizonyisten, ez a Don:
A légbe oszló tuckermani móka[194]
Csupa tünékeny buborék, csalóka.
De ez az egy kivétel, mondhatom.
E vers erős és biztos, mert beléje
Elrejtve, kedves névnek cseng zenéje.

Gáspár Endre

A HARANGOK

I

Halld, a szánon a harang,
Szép ezüst harang!
Mily világát a vigságnak zengi ez a hang!
Halld, mint pendül, kondul, csendül
Át az éj jeges legén,
Míg a csillagnak, mely fent ül,
Fénye kristályfényesen dül
Keresztül a lég egén.
Ritmussá fut ám
Mintegy titkos rím után
Össze a csilingelés itt, melyre bong a sok harang,
Sok harang, giling-galang,
Gingalang -
És e csengés és e bongás, melyre bong a sok harang.

---

[192] A sorokban Sarah Anna Lewis neve van elrejtve a *Bálint-napi vers* módszerével.

[193] Valószínűleg maga a költő, aki lenézte a szonett műfaját, így könnyen érezhette magát bolondságból szonettet író bölcsnek, Ostoba Salamonnak.

[194] H. T. Tuckerman (1813-1871) korabeli szonettíró.

II

Halld, az esküvő-harang,
Lágy arany-harang!
Mily boldogság bőségéről búg e lanyha hang!
Át a balzsam-éj legén
Kéj kereng az énekén!
S az arany-harang alól
Hinta-hang
Olvatag patakja foly,
Melyet holdat nézve hallgat a komoly
Him-galamb.
Óh, e rezgő érc alatt
Mennyi gazdag, enyhe hangzat-ár fakad!
S mint dagad!
Mint szakad
A jövőbe! S ingatag
Mámorába mint ragad
E merengés, e csapongás,
Melyre cseng e sok harang,
Sok harang, giling-galang.
Gingalang -
És e zengés és e zsongás, melyre leng e sok harang.

III

Halld, a hangos vészharang,
Réz-harang!
Milyen rém-regét regél e zord zivatar-hang!
Vad sikoly, vad rémület
Veri, hökkent éj, füled!
Oly nagyon fél, nem beszél:
Hogyha ily nagy a veszély,
Minden hang
Lármás kegyelem-kiáltás a kegyetlen tűz felé.
Rémült irgalom-könyörgés a siket-vad tűz felé,
Melyet egyre fellebb-fellebb
Őrült vágya űz felé,
Hogy - ma, vagy sohsem - de fellebb
Tán a sápadt hold-arc mellett
Égne és nem itt alant.
Óh, e sok harang.
Mely kétséget kong a hang!
Rettenet!
Mind mint búg és bong és bőg!
Milyen borzalom, mit ők
A vonagló lég keblébe öntenek,
Mégis érzi jól a fül
E zugásból,

Pattogásból:
Nő-e a vész, vagy elül;
Mégis jelzi jól a hang,
Mint sikoltás,
Lárma, oltás,
Árad a vész, vagy lappang,
Amint árad, vagy kifárad a haragban a harang,
Sok harang,
Sok harang, giling-galang,
Gingalang -
És zugásban és bugásban mind a kongó sok harang.

IV

Halld, a harsány nagyharang,
Vas-harang!
Mennyi ünnepélyes gondolatra hí e hang!
Hányszor csendes éjjelen
Borzadunk, ha hirtelen,
Mint egy néma jóslat kél a vad harang-moraj,
Mert minden hang, mely ömöl
A rozsdás terek mögöl
Egy sohaj
S a harangozók csapatja,
Amely fenn a tornyot lakja.
Ah, e raj!
Mely nagy érc-nyelvet lenditve
Monotón zenére csal,
S ember-szívre hengerítve
Köveket, tell kedve - jaj!
Ez nem ember, nem is állat,
Nem is asszony - ó utálat!
Ez a raj: manó
És királyuk a harang-vonó
Vonja - csingi - lingi - lang
Lang!
Vonja, mert övé a rang -
S egy peánt[195] ver a harang.
S keble tágul, gingalang,
Úgy mulat, hogy víg a hang
Táncol és fel-felrikkant -
Ritmussá fut ám
Össze titkos rím után
Hangja s a harang-peán
Gingalang!

[195] Diadalének.

Ritmussá fut ám
Össze titkos rím után
Mind a sok nyögő harang,
Száz zugó harang,
Mind a zokogó harang -
Ritmussá fut ám
Össze mind a, mind a hang,
Boldog titkos rím után
Száz nyögő, zugó harang,
Mind a, mind a sok harang,
Sok harang, giling-galang.
Gingalang -
Mind a kongás, mind a bongás, melyre bong a sok harang.

Babits Mihály

HELÉNÁHOZ[196]

Láttalak egyszer - láttalak - csak egyszer:
Nem mondhatom meg, hány - de nem sok éve.
Július volt, éjfél; s a teleholdról,
Mely, mint a saját lelked, zúgva szelte
Meredek útját fölfelé az égen,
Ezüstselyem fényfátyol szállt, nyugodtan
És melegen és altatón, alá,
Rá ezer rózsa fölfelé tekintő
Arcára, egy bűvös kertben, ahol
Szél se rezzent, vagy csak lábujjhegyen -
Rá ezer rózsa fölfelé tekintő
Arcára, mely, a csók-fényt viszonozni,
Illatfelhőbe rajongta ki lelkét -
Rá e sok rózsa fölfelé tekintő
Arcára, melyet mosolygó halálba
Bűvölt jelenléted költészete.

Teljes fehérben, violák közt, félig
Hátradőlve ültél ott; hold sütött
A fölfelé néző sok rózsa-arcra,
S tiedre - az is - de az szomorú volt!

Nem a Sors rendelte, e nyári éjen -
Nem a Sors (melynek másik neve: Bánat),
Hogy megálljak a kertkapu előtt
S beszívjam azt az alvó rózsa-tömjént?

[196] A vers Sarah Helen Whitemanhez szól, akit Poe felesége halála után eljegyzett.

Teljes csönd: aludt a gyűlölt világ,
Csak te s én nem - (Óh, Ég - óh, Istenem,
Hogy ver szivem e két szót összekötve!) -
Csak te s én nem. Megálltam - néztelek -
S egyszerre minden a semmibe foszlott.
(Ah, ne felejtsd: bűvös kert volt a kert!)
A hold gyöngyös csilláma kialudt:
A moha-ágy s a kanyargó utak,
A bosszús fák és a boldog virágok
Mind eltűntek: a rózsaillat is
Meghalt a csókos szél karjaiban.
Minden - csak te nem - csak egy porcikád nem:
Csak az égi fény a szemedben, az nem -
Csak lelked a fölnéző szemben, az nem.
Csak őket láttam - a világomat.
Csak őket láttam - órákig csak őket -
Őket csupán, míg le nem ment a hold.
Mily vad titkairól beszélt a szívnek
Az a két mennyei kristály-golyó!
Mily sötét gyászról! fenséges reményről!
Mily tengeréről csöndes büszkeségnek!
Milyen mély becsvágyról! s mily vakmerőről!
Mily képességéről a szerelemnek!

De végül a drága Diána villám-
Felhő-ágyába siklott nyugaton;
S te, kisértet, a betemető fák közt
Elsuhantál. *Csak szemeid maradtak.*
Ők *nem mentek* - még most se mentek el.
Beragyogták árva utam haza:
Ők nem hagytak el (mint reményeim).
Követnek - vezetnek, sok éve már.
Szolgáim - én meg a rabjuk vagyok.
Tisztük: gyújtani s lelkesíteni -
S enyém: *hogy megmentsen* a ragyogásuk,
És megtisztítson villamos tüzük,
Megszenteljen túlvilági tüzük.
Értük tölt a Szépség (vagyis: Remény):
Fent szikráznak az Égen - csillaguk
Előtt térdelem át éjeimet;
S még a dél nagy tündöklésében is
Látom őket - az édesen sugárzó
Két Vénuszt, melyet nem olt ki a Nap!

Szabó Lőrinc

SÖR-SOROK

Tölts be fölt borostyánkővel,
   Hadd ürítsem serlegem.
Ettől ébredezve fölkel
   Friss örömmel szellemem -
Hány vad eszme, lázas álom
   Jő s tűnik nyomban tova;
Száll az óra? mit se' bánom:
   Sört iszom ma éjszaka.

Radó György

ÁLOM AZ ÁLOMBAN

Vedd még e csókot, édesem!
Mostan megyek, elbúcsuzom
És ez legyen a búcsuszóm:
Igazat mondtál énnekem,
Bús álom az én életem:
Eltűnt reményem csillaga,
Mindegy, nappal vagy éjszaka,
Való volt-e, vagy látomány,
Ma már mi sem maradt nyomán.
Minden, mi van e bús világon,
Álomba ködlő furcsa álom.

Állok viharzó part előtt,
A tengerár lihegve bőg.
Kezemben emlékek, romok,
Arany fövény, arany homok. -
Nézem, hogy hullanak ezek
A könnyü, semmi porszemek
És könnyezek - és könnyezek!
Ó Istenem! bárhogy fogom,
A porba hull lágy homlokom!
Ó Istenem! nem menekül
Egy szem se a vizek elül?
Hát minden-minden e világon
Álomba ködlő furcsa álom?

Kosztolányi Dezső

ANNI[197]

Hál' Isten, a válság
Elmult, tovaszéledt
A lassu betegség
A néma veszélyek -
Legyőztem a lázat,
Melynek neve „Élet".

Sajnos, tudom én,
Erőm veszitettem:
Moccanni se bírok,
Fekszem merevedten:
Sebaj, hiszen érzem,
Jobban vagyok itten;

Itten az ágyban,
Testem pihen itt már
Akárki ha lát,
Holtnak hihet itt már
Borzadva tekinthet
S holtnak hihet itt már.

Nyögés, pihegés,
Sóhaj, zokogás,
Elcsöndesedének,
S a nagy dobogás
A szívben, a szívben, a
Szörnyű dobogás!

A kórok, az undor,
A kín, a veszélyek
S a velőben az őrült
Láz: mind tovaszéledt:
A velőben a láz,
Melynek neve „Élet".

És ó! az a kínok
Kínja, a szomjnak
Kínja is elmúlt,
Az iszonyu szomjnak
Kéj naphta-folyóját
Nyaló csunya szomjnak:
Ittam a forrást,
Mely oltja e szomjat -

[197] A vers Mrs. Charles Richmondnak szól.

Ittam a forrást,
Melynek szava csittit:
Nem mélyen a földben
Folyik ez, itt, itt,
Pár lábnyi üregben
A föld alatt, itt, itt.

És senki se mondja
Nekem ostobán,
Hogy keskeny az ágyam,
Sötét a szobám:
Nem aludt jobb ágyban
Még senkise tán:
Aludni, ily ágyban
Alhatsz igazán.

Itt Tantalusz-lelkem
Nyugalma valóság:
Feledte talán vagy
Nem bánja a rózsát -
Nem bánja a mirtuszt,
Nem bánja a rózsát.

Törődik is ő már
Sok régi bajával:
Szentebb zamatokkal
Tell most, ibolyával,
Rozmarin-illattal,
Vegyest ibolyával,
Árvácskavirággal és
Szerény ibolyával.

S boldogan alszik itt
Fürödve megannyi
Álomban rólad
Te szép, te hiv Anni;
Fürteid fürdetik
S fulladoz, Anni!

Annica csókolt,
Simogatott,
Szívem a szívén
Elnyugodott,
Szivének egén
Szivem elnyugodott.

Hogy a fény kialudt, ő
Puhán betakart,
Kérvén a királynőt
S az angyali kart,
Hogy árva fejemről
Üzzék el a bajt.

És testem az ágyban oly
Nyugton hever itt már
(tudva szerelmét),
Hogy holtnak alitnál,
És testem az ágyban oly
Békén pihen itt már
(szerelme szivemben)
Hogy holtnak alitnál
Borzadva tekintenél
S holtnak alitnál.

De csillog a lelkem
Mint mind a megannyi
Csillag az egen,
Mert csillaga Anni,
Mert csillaga szerelem
Csillaga, Anni,
Szép szemed csillogó
Csillaga, Anni!

Babits Mihály

ELDORÁDÓ

Valaha rég
Egy drága-szép
Lovag nagy útra szállott.
Ment, mendegélt,
Száz útra tért,
Kereste Eldorádót.

Azóta agg
A szép lovag,
Szivében átok, átok.
Bármerre ment,
Se föntt, se lent
Nem lelte Eldorádót.

És végtire
Lankadt szive
Egy árny eléje állott.
Szólt: „Áldalak,
Bús árny-alak,
Mutasd meg Eldorádót.”

„Ott messzi túl,
A Hold kigyúl,
Az Árnyak völgye vár ott.
Vágtass el, el”,
Az árny felel,
„Eléred Eldorádót.”

Kosztolányi Dezső

ANYÁMNAK[198]

Az angyalok - úgy érzem - odafenn,
Ha suttognak szerelmesen, puhán,
A lángoló igék közt sohasem
Lelnek oly ájtatosat, mint „Anyám”.

Ezért hívlak már rég e drága néven,
Ki több vagy, mint anyám - szivem szivét
Töltöd be, a Halál adott cserében,
Virginiám bús lelkét bontva szét.

Szülőanyám, ki rég alant pihen,
Csak engemet szült, ám te Azt, kinek
Emléke drágább mindennél nekem.

Ezért szeretlek jobban holt anyámnál
Oly végtelenül, mint hitvesemet
Jobban szerette lelkem önmagánál.

Kardos László

[198] A szonettet anyósának, Maria Poe Clemmnek írta.

LEE ANNÁCSKA

Sok-sok hosszú esztendeje már
Tengerpart bús mezején
Élt egy kis lány - ismerhetitek
Lee Annácska nevén
S csak azzal a gondolattal élt,
Hogy szeret s szeretem én.

Gyermek volt s gyermek voltam én
Lee Annácska meg én.
De szerelmünk több volt mint szerelem
Tengerpart bús mezején -
Irigyeltek még az angyalok is
Fenn a felhők tetején.

S ez lett oka, hogy, sok éve már,
Tengerpart bús mezején
Felhők közül jött egy csunya szél
S meghült Annácska, szegény;
S elvitték úri rokonai
S egyedül maradtam én:
Koporsóba csukták el őt
Tengerpart bús mezején.

Irigyeltek az égi angyalok,
Hogy boldogabb ő meg én,
Az lett oka (mind jól tudjuk ezt
Tengerpart bús mezején),
Hogy jött felhőből éjjel a szél
S meghült s meghalt szegény.

De szerelmünk több volt, mint soké,
Ki nagyobb, mint ő meg én,
Okosabb, mint ő meg én
S sem az angyalok a felhők felett,
Sem az ördögök tenger fenekén
Nem tehetik, hogy szívtől a szív,
Elváljunk, ő meg én.

Mert ha kel a hold, nekem álmokat hord,
Annácska küldi felém;
S csillag ha ragyog, már véle vagyok.
Annácska szemét lesem én;
S igy az éj idején veled éldelek én,
Jegyesem, szivem élete, szép kicsikém,
Melletted a sír fenekén,
Tengerpart bús mezején.

Babits Mihály

ESSZÉK

LEVÉL B....-HEZ

Mondják, hogy az is tud jó műbírálatot írni egy költeményről, aki maga nem költő. Ez szerintem - az ön és az én költészetfelfogásom szerint - nem igaz; minél kevésbé költő a kritikus, annál igazságtalanabb a bírálat, s megfordítva. Ezért - s azért is, mert olyan ritkák a B....-k a világban - legalább annyira szégyenkeznék, ha a világnak jó véleménye volna rólam, mint amennyire büszke vagyok arra, ha ön jó véleménnyel van rólam. Valaki - nem ön persze - megjegyezhetné, hogy Shakespeare-ről a lehető legjobb véleménnyel van a világ, és Shakespeare mégis a költők legnagyobbika. Úgy tűnhet tehát, hogy a világ helyesen ítél, s miért kellene szégyenkezned, ha téged is kedvezően ítél meg? A bökkenő az „ítélet", illetve a „vélemény" szó értelmezésében rejlik. A világ véleménye valóban a világé, de csakis abban az értelemben az övé, ahogy az ember azt mondhatja, hogy ez a könyv az övé, mivel megvásárolta; nem ő írta a könyvet, mégis az övé; nem tőlük származik a vélemény, mégis az övék. Egy hülye például nagy költőnek tudja Shakespeare-t, pedig ez a hülye sohasem olvasta Shakespeare-t. De a hülye szomszédja, aki a szellem hegycsúcsain egy lépéssel magasabbra hágott, akinek feje (azaz magasztosabb gondolkodása) túlságosan is magasan van, hogy a hülye láthassa vagy megérthesse, de akinek a lába (amin mindennapi cselekedeteit értem) elég közel van ahhoz, hogy látható legyen, s éppen lába segíti abban, hogy megbizonyosodhassanak magasabbrendűségéről, amit, ha lába nincs, sohasem fedeztek volna fel, nos, ez a szomszéd kijelenti, hogy Shakespeare nagy költő - a hülye pedig elhiszi, s ezután már ez az ő *véleménye.* De a szomszéd is hasonló módon, azaz valaki fölötte állótól vette át ezt a véleményt, s így tovább, egyre magasabbról, amíg el nem jutunk ahhoz a kevés tehetséges egyénhez, akik a hegyormot térdelik körül, és színről színre látják a mesterszellemet a csúcs legtetején...

Ön tudja, melyik a legnagyobb akadály az amerikai író útjában. Ha olvassák egyáltalán, akkor a világ összes elismert szellemének ellenében olvassák. Elismert szellemekről beszélek, mert akárcsak a jog vagy a királyságok esetén, az elismert név az irodalomban birtok, melybe az embert beiktatták, trón, amit sikerült megszereznie. Ezenkívül akadnak, akik úgy képzelik, hogy - szerzőikhez hasonlóan - a könyveken is csiszol az utazás; hogy átkeltek a tengeren, ez a mi szemünkben máris a nagyság jele. Régiségbúváraink fütyülnek a múltra, s a távolság izgatja őket; gavalléraink a könyv kötése után rögtön a címlap alját vizslatják, ahol a London, Párizs vagy Genova nevét formázó bűvös betűk számukra megannyi ajánlólevél...

Az előbb egy közönséges téveszmét említettem a műbírálattal kapcsolatban. Szintúgy téves az az elképzelés, hogy a költő nem képes helyesen ítélni saját művéről. Fentebb megjegyeztem, hogy minél nagyobb a költői tehetség, annál igazságosabb lesz a műbírálat a költészetről. Ennélfogva elismerem, hogy a rossz költő rosszul ítél, s önimádata elkerülhetetlenül teszi részrehajlóvá önmaga iránt a maga gyenge ítélőképességét; de a költő, az igazi költő, úgy vélem, feltétlenül igazságosan bírál. Ami önszeretete rovására írható, azt ellensúlyozza bensőséges tárgyismerete; azaz egyszerűen azért olvashatunk annyival több igaztalan bírálatot, mint igazságosat, amikor a költők önmaguk műveit vetik mérlegre, mert annyival több a rossz költő, mint a jó. Természetesen számtalan ellenvetés tehető ezzel a megállapítással kapcsolatban: Milton a nagy ellenpélda; de a *Visszanyert paradicsom*-ról alkotott véleményéről nem tudunk bizonyosat. Milyen szánalmasan prózai körülmények késztetnek embereket arra, hogy olyasmit állítsanak, amiben nem hisznek! Lehet, hogy ebben az esetben egy óvatlanul elhangzó szó maradt az utókorra. Pedig igazság szerint a *Visszanyert paradicsom* aligha marad el az *Elveszett paradicsom* mögött, s csupán azért vélik ennek az ellenkezőjét, mert az emberek - bármit mondanak is - nem szeretik az eposzokat, és ha Milton eposzait keletkezésük sorrendjében olvassák, túlságosan is kimeríti őket az első, hogy a másodikban örömüket lelhessék.

Merem állítani, hogy Milton jobban szerette a *Comus*-t[199] mindkettőnél, s ha valóban jobban szerette, akkor joggal szerette jobban...

Mivel költészetről szólok, talán helyénvaló, ha röviden érintem a modern történelem egyik legkülönösebb eretnekségét is; azt az eretnekséget, amit ostoba módon a Tavi Költők Iskolájának[200] neveznek. Néhány évvel ezelőtt hasonló alkalommal még kedvem lett volna tüzetes cáfolatot adni az Iskola tanairól; ma már ez felesleges buzgalom volna. A bölcseknek fejet kell hajtaniuk Coleridge és Southey bölcsessége előtt, de a bölcsek is nevettek az ily szörnyen prózai módon megfogalmazott költészetelméleteken.

Arisztotelész páratlan magabiztossággal jelentette ki, hogy a költészet minden írás legfilozofikusabbika, ahhoz viszont egy Wordsworth kellett, hogy kijelentsük: a legmetafizikusabb is. Szerinte - legalábbis úgy tűnik - a költészet célja a tanítás; de ez csak olyasféle közhelyes igazság, mint az, hogy életünk célja a boldogság; s ha ez igaz, akkor életünk minden külön darabkájának is ez a célja, mindennek, ami életünkkel kapcsolatos, szükségképp a boldogság a célja. Ennélfogva a tanításnak is a boldogság a célja, a boldogság pedig ugyanazt jelenti, mint az öröm; tehát a tanítás célja az öröm. Viszont beláthatjuk, hogy a fentebbi felfogásból ennek éppen az ellenkezője következik.

Továbbmenve: *ceteris paribus*[201], az, aki örömet szerez, fontosabb embertársai számára, mint az, aki tanít, hiszen a hasznosság a boldogság, és az öröm az a máris elért cél, aminek az elérésében a tanítás csupán eszköz.

Nem látom tehát okát, hogy metafizikus hajlandóságú költőink miért olyan büszkék műveik hasznos voltára, hacsak a tanítást nem az örökkévalósággal összefüggésben értik; mely esetben a vallásos érzelmeik iránti őszinte tiszteletem megakadályoz abban, hogy kifejezést adjak ítélőerejük iránti megvetésemnek; nehezen titkolható a megvetésem, hiszen maguk mondják, hogy írásaik a keveseknek szólnak, míg az üdvözülésre éppenséggel a sokaságnak van szüksége. Ilyen esetben az embernek akaratlanul is eszébe jut az ördög a *Melmoth*-ban[202], aki fáradhatatlanul átrágja magát három hatalmas nyolcadrét köteten, hogy egy-két lelket a pokolra küldhessen, miközben akármely közördög egy-két ezret is elintézett volna ugyanezen idő alatt...

A tudós szőrszálhasogatás ellen, mely a költészetből - szenvedély helyett - tudományt csinál, bármennyire illik is az érvelés a metafizikushoz, a költő felemeli tiltakozó szavát. Pedig Wordsworth és Coleridge érett férfiak; Wordsworth-t gyermekkora óta táplálja a kontemplá-ció, Coleridge az ész és tudás óriása. Ezért, amikor vitatni merészelem tekintélyüket, bénító félénkség fogna el, ha nem érezném szívem rejtekén, hogy a tudásnak vajmi kevés köze van a képzelőerőhöz, az észnek a szenvedélyekhez és az életkornak a költészethez...

A könnyű föntlebeg, mint szalmaszál,
De aki gyöngyöt keres - mélyre száll[203]

---

[199] John Milton (1608-1674) angol költő ifjúkori pásztorkölteménye.

[200] Az angol romantika első nemzedékének három költőjére használták ezt a kifejezést, akik az észak-nyugat-angliai Tóvidékre vonultak vissza.

[201] Egyébként azonos körülmények (vagy feltételek) között (latin).

[202] Charles Robert Maturin (1782-1824) angol író gótikus regénye.

[203] Idézet John Dryden (1631-1700) *Mindent a szerelemért* c. tragédiájából. Az idézet hibás, „könnyű" helyett „vétkes".

- ezek a sorok nagyon sok kárt okoztak. A nagy igazságokkal az a helyzet, hogy az ember gyakrabban téved, ha a mélyben keresi őket, mintha idefenn kutatna utánuk; feneketlen, iszonyú szakadékok mélyén keressük az igazságot, de nagyon is közeli és elérhető helyeken találjuk meg. A régiek néha tévedtek, amikor kút mélyén rejtették el ezt az istennőt; ezt tanúsítja az a fény, amivel Bacon világította be a filozófiát, s ezt tanúsítják istenhitünk alapelvei is, az az erkölcsi mechanizmus, melynek révén a gyermeki együgyűség túltehet a férfi bölcsességén.

Hogy Coleridge nem mentes a tévedéstől, erre *Biographia Literariá*-ja[204] a példa, mely irodalmi pályafutása és nézetei foglalatának vallja magát, holott *de omni scibili et quibusdam aliis*[205] értekezés. Éppen mélyenszántó bölcsessége viszi tévútra, s tévedését egy csillag megfigyelésének a képével példázhatjuk. Aki egyenesen és összpontosítva nézi a csillagot, látja ugyan, de sugárzás nélküli csillagot lát; míg aki kevésbé kutatólag figyeli, tudatára ébred mindannak, ami számunkra idelent hasznossá teszi a csillagot - sugárzó szépségének...

Ami Wordsworth-t illeti, nincs hitem benne. Elhiszem, hogy ifjúkorában megvoltak benne a költő érzései, ugyanis munkáiban néha a legnagyobb kifinomultság jelei villannak fel, s a kifinomultság a költő igazi királysága, eldorádója; de ezeken a felvillanásokon látszik, hogy jobb napok emlékei, s felvillanások még a legjobb esetben sem eléggé meggyőző bizonyítékai a költői tűz jelenlétének; tudjuk, hogy még a gleccser réseiben is felüti a fejét naponta egy-két küszködő virág.

Maga a hibás, hogy ifjúságát kontemplációban sorvasztotta el, a célból, hogy férfikorában költő lehessen. Ítélőerejének növekedésével kihunyt ítélőerejének láttató fénye. Ezért ítélkezése túlságosan is korrekt. Talán nem világos, mit akarok ezzel mondani; de a régi germániabeli gótok számára világos volna, ők ugyanis fontos államügyeiket kétszer vitatták meg, egyszer részegen, egyszer pedig józanon: józanon azért, hogy ne essék hiba a hivatalos formákban, részegen azért, hogy ne hiányozzék a vitából az erő.

Azok a hosszú és agyonbeszélt értekezések, amelyekkel Wordsworth arra igyekszik rávenni bennünket, hogy csodáljuk költészetét, nemigen hangolnak bennünket rokonszenvre iránta: egymást érik bennük az ilyesféle kijelentések (találomra ütöttem fel egyik kötetét): „A géniusz egyetlen bizonyítéka, hogy jól csinálja azt, amit csinálni méltó, és amit előtte még sohasem csináltak." Már hogy is ne! és persze ebből az következik, hogy ha valaki olyasmit csinál, amit *nem* méltó csinálni, vagy amit már előtte is csinált valaki, akkor ez nem tanúskodhat géniuszról; pedig a zsebtolvajlás igazán nem méltó arra, hogy csinálják, s időtlen idők óta csinálják, s ha Barringtont, a zsebtolvajt géniusz dolgában összehasonlítjuk William Wordsworth-szel, a költővel, bizony nehezen dönthetünk.

Továbbmegyek. Bizonyos költemények értékelésében igazán nem fontos, hogy Ossian[206] vagy MacPherson[207] írta őket, mégis, Wordsworth rengeteg papírt pocsékolt el a vitában, hogy bebizonyítsa ezeknek a költeményeknek az értéktelenségét. *Tantaene animis?*[208] Lesüllyedhet-

---

[204] Coleridge irodalmi önéletrajza.

[205] minden tudománnyal és bizonyos más dolgokkal is foglalkozó (latin).

[206] A legenda szerint III. századi gael harcos és bárd.

[207] James MacPherson (1736-1796). Több kötetet adott közre, mint skót földön gyűjtött eredeti gael művek fordításait, de többségükről kiderült, hogy az ő hamisítványai.

[208] Hiányos idézet Vergilius Aeneiséből. A teljes szöveg: *„tantaene animis calestibus irae?"* (ekkora harag van az égi lelkekben?).

nek-e nagy szellemek az ilyen képtelenség szintjére? De még ennél is rosszabb a helyzet: Wordsworth, hogy a költemények mellett szóló minden egyes érvet visszautasíthasson, diadalmasan előrángat egy versszakot, és várja, hogy az olvasó is ugyanúgy szörnyülködjék rajta, mint ő. A szakasz a *Temora* című elbeszélő költemény kezdete. „Ullin kék vize hullámzik az éjben; a zöld hegyeken kaszavirág nyílik; a fák sötét koronája reszket a szélben." Ezt a tündökletes, bár egyszerű költői képet, melyben minden él és az örökkévalóságot leheli, ezt *választotta ki* William Wordsworth, a *Peter Bell* szerzője, megvetése tárgyának. Lássuk, ő mi jobbal szerencséltet bennünket. Először:

És most a póni fejinél,
És most a farka véginél,
Ide térül, oda kerül,
Majd összenyomja, úgy örül -
Betty még könnyezik kicsit,
S a pónit paskolja, ahol
Csak éri: boldog Betty Foy!
Johnny! felejtsd is el a Doktort!

Másodszor:

Harmat hullt, csillagok kezdtek - pislogni már,
S egy hang így szólt, - igyál kis teremtés, igyál;
S akkor - elémbe tűnt a sövény túloldalán
Egy fehér havasi juh, s - mellette egy leány.
Nem volt ott nyáj közel, egyedül volt a bari
S a kőhöz egy finom zsineggel - kötve ki.

Semmi kétség, mindez így igaz; hisszük, Wordsworth úr, igazán hisszük. A juhok iránt kíván együttérzést kelteni? Rendben; igaz szívem teljes melegével szeretek minden bárányt...

De néha, kedves B...., néha még Wordsworth is ésszerű. Ahogy mondják, Sztambul is véget ér valahol, és a legszerencsétlenebb balfogások sem folytatódnak a végtelenségig... itt egy részlet Wordsworth *Előszavá*-ból:

„Azoknak, akik megszokták a modern szerzők szóhasználatát, és kitartóan végigolvassák ezt a kötetet *(lehetetlen!)*, kétségkívül meg kell küzdeniük valamiféle feszengő érzéssel; *(hahaha!)* költészetet keresnek benne *(hahahaha!)*, és úgy érzik, fel kell tenniük a kérdést, hogy miféle udvarias kegy tüntette ki ezeket a kísérleteket ezzel a címmel." Hahahahahahaha!

De Wordsworth-nek nincs oka kétségbeesésre; halhatatlanná tett egy szekeret, a méh az örökkévalóság birodalmába emelt egy fájós lábujjat, Szophoklész pedig pulykák kórusával nemesítette meg egyik tragédiáját...

Coleridge-ről csakis tisztelettel szólok. Mérhetetlen ész! gigászi tehetség! Ő is bizonyság arra, *que la plupart des sectes ont raison dans une bonne partie de ce qu'elles avancent, mais non pas en ce qu'elles nient.*[209] Saját elképzeléseit zárta be a falak közé, amelyeket mások elképzelései ellen épített. Sírnunk kell, ha arra gondolunk, hogy egy ilyen elmét maga alá temessen a metafizika, hogy Coleridge, akárcsak a *nyctanthes*-virág, az éjszakára pazarolja illatát. Ha verseit olvasom, reszketés fog el; egy tűzhányó tetején állok, s a kráterből felgomolygó homály tudatára ébreszt a mélyben fortyogó tűznek és fénynek.

[209] a legtöbb felekezetnek igaza van abban, amit véd, de nem abban, amit tagad (francia).

Mi a Költészet? - a Költészet, e próteuszi képzet, melyet oly sokféleképpen neveznek, mint a kilencnevű Korkürát! Nemrégiben azt kértem egy tudóstól, hogy határozza meg nekem a költészetet. *Très volontiers*,[210] mondta, majd könyveihez lépett, elővette dr. Johnson szótárát és fejbe kólintott egy meghatározással. Árnyad, halhatatlan Shakespeare! Elképzelem lelki szemed sötét villanását ennek a durva Nagy Medvének a közönségessége láttán. Gondoljon a költészetre, kedves B...., gondoljon a költészetre, s utána gondoljon dr. Samuel Johnsonra! Gondoljon arra, ami légies és tündéri, utána pedig arra, ami visszataszító és ormótlan; gondoljon dr. Johnson otromba termetére, arra az elefántra! és azután - azután - gondoljon *A vihar*-ra, a *Szentivánéji álom*-ra, Prosperóra, Oberonra és Titániára!...

Véleményem szerint a költemény annyiban ellentétes a tudományos művel, amennyiben *közvetlen* célja az öröm és nem az igazság; a *romance*-szal annyiban, amennyiben célja a *határozatlan*, s nem a *meghatározott* öröm, s csakis annyiban költemény, amennyiben ezt a célját eléri; a *romance* határozott, a költészet *határozatlan* érzésekkel kísérve mutat be érzéki képeket, s ehhez az utóbbi célhoz *elengedhetetlen* a zene, mivel az édes hang érzékelése a legmeghatározatlanabb fogalom. Ha a zene örömkeltő eszmével párosul, költészet; a zene önmagában, eszme nélkül, egyszerűen zene; s az eszme zene nélkül maga a próza, éppen meghatározottsága folytán.

Mit is jelentett az a kifakadás az olyan ember ellen, akinek lelkéből hiányzik a zene?...

Nem szaporítom tovább a szót. Mint ön is kétségkívül látja, kedves B...., a metafizikus hajlandóságú költők, *mint* költők, legmélyebb megvetésemet érdemlik. Hogy akadnak követőik, mit sem bizonyít. Hiszen -

Az ind herceget többen követik
Haza, mint a tolvajt, ha felkötik.[211]

Takács Ferenc fordítása

[210] Nagyon szívesen (francia).

[211] Idézet Samuel Butler (1612-1680) angol költő *Hudibras* című szatirikus eposzából.

COOPER WYANDOTTÉ-JA

Wyandotté, avagy a Dombkunyhó.
„A nyomkereső”, „A vadölő”, „Az utolsó mohikán”,
„Az úttörők”, „A préri” és más művek szerzőjének elbeszélése.
Megjelent a Lea és Blanchard kiadónál, Philadelphiában.

A *Wyandotté*, *avagy a Dombkunyhó* legáltalánosabb jegyeit tekintve éppen olyan, mint a címben felsorolt regények. A vadonban játszódik; s ezzel máris biztosítottunk mindenkit, hogy a regény története jó történet, hiszen tudjuk, hogy Cooper sohasem vallott kudarcot a vadonban, de a tengeren sem. Ami érdekes a műben, az itt sem a *cselekményből* fakad, amivel regényírónk igazság szerint egyáltalán nem törődik, vagy talán tehetségéből nem futja rá; érdekessé főképp a téma jellege teszi, s a témának a *Robinson Crusoe*-ra emlékeztetően részletező kezelése, illetve a csupán félig civilizált indián gyakori ábrázolása. Amikor azt mondjuk, hogy a mű érdekes volta főképp a téma jellegében rejlik, ezzel azt próbáljuk jelezni, hogy a téma - a vadonbeli élet - már önmagában is általános érdeklődésre tart számot és minden életkorban vonzza az emberi szívet; az óceánon zajló élet ábrázolásához hasonlóan ez a téma is ellenállhatatlan erővel követeli és köti le mindannyiunk figyelmét, s éppen ezért - míg az ilyen téma nyomában járó sikert vagy népszerűséget magától értetődőnek vesszük - a kudarcot joggal tekintjük perdöntő bizonyítéknak a szerző ostobaságára. Ezt a két témát *usque ad nauseam*[212] feldolgozták már, és éppen azért, mert ösztönösen érzékelik, hogy általános érdeklődésre tartanak számot. Az a szerző, aki nem bízik tehetségében, legjobban teszi, ha e két téma valamelyikét veszi tollára. A zseni ritkán nyúl ezekhez a témákhoz, s nem is volna szabad soha hozzájuk nyúlnia; először is, mert mindkét témát pozdorjává csépelték már, másodszor pedig azért, mert az olvasó, amikor véleményt alkot a könyvről, tudatosan vagy ösztönösen mindig leszámítja a mű értékéből a téma érdekességét, ami a témának önmagában véve sajátja, és nem függ a téma ábrázolásának módjától. Nagyon kevesen vannak, és nagyon ostobák azok, akik nem érzékelik azonnal ezt a különbséget, és ezért van két nagy csoportja a regényeknek; az elsőbe a népszerű és széles körben terjedő művek tartoznak, amelyeket örömmel, de csodálat híján olvasnak, s ahol a szerzőt nem is ismerik vagy hamar elfelejtik, s ha emlékeznek is rá, jobbára csupán megvetéssel; a második csoportot a kevésbé népszerű, szűkebb körben ismert művek alkotják, ahol a regény minden egyes bekezdése sajátos és rendkívül örömteli érdeklődést vált ki, mely abból fakad, hogy érzékeljük és értékeljük az író mesterségbeli tudását, a tehetség keze nyomát a műben. Az első csoportba tartozó műveket olvasván, csakis a könyvre emlékezünk, a második csoportba tartozók esetén viszont főként a szerzőre. Az első csoport útja a népszerűséghez vezet, a másodiké a hírnévhez. Az előbbi esetben a könyv olykor tovább él, de a szerző rendszerint menthetetlenül halott; az utóbbiban, még akkor is, ha a mű elpusztul, az ember megmarad. A szűkebb körben ismert, ám értékesebb és művészibb amerikai elbeszélők közül Brockden Brownt, John Nealt, Simmset, Hawthorne-t említhetjük; a népszerűbbek hadosztályának élén pedig kétségkívül Cooper áll.

A *Dombkunyhó* - bár nem tesz úgy, mintha tényeket ismertetne - olyan képzelt eseménysort beszél el, mely szinte minden tekintetben hasonlít azokra az eseményekre, amelyek ténylegesen megtörténtek a forradalom hajnalán és történelmünk egyéb korszakai során. Azokat a veszélyeket, nehézségeket és kellemetlenségeket festi, amelyek egy nagy család

[212] egészen a hányingerig (latin).

külvilágtól elzárt életét kísérik a vadonban. Az elbeszélés annak a vidéknek a leírásával kezdődik, mely „a Mohawk és a Hudson folyók találkozásának szögében terül el, délen egészen Pennsylvania vonaláig húzódik, nyugaton pedig annak a hatalmas, hullámzó síknak a pereméig, mely New York állam nyugati felét alkotja”; erről a vidékről a szerző gyakran írt korábban is; a forradalom előtt ez az egész terület - egyetlen lényegtelen kivételtől eltekintve - ősvadon volt. Ebben a körzetben, az Unadilla folyóba torkolló patak partján vásárol birtokot vagy „pátenst” egy bizonyos Willoughby kapitány, s ide vonul vissza családjával és hozzátartozóival, hogy élete alkonyát gazdálkodással töltse. A brit hadsereg tisztje volt, de sokéves szolgálat után eladta tiszti kinevezését, s Robert fia számára vásárolt hasonlót; egyedül Robert nem tart a társasággal a vadonba. A társaság tagjai: maga a kapitány, felesége, Beulah lánya, egy másik, örökbe fogadott lány, Maud Meredith, Joyce, hadirokkant őrmester, aki a kapitány parancsnoksága alatt szolgált, Mr. Woods, presbiteriánus prédikátor, Jamie Allen, skót kőműves, Michael O’Hearn, ír napszámos, Joel Strides, Connecticutból, négy néger: öreg Plin, ifjú Plin, nagy Smash és kis Smash, nyolc favágó, egy ács, egy malomépítő és mások. Rajtuk kívül egy Nick vagy Wyandotté nevezetű tuscarora-indián is csatlakozik az expedícióhoz. Ez az indián - aki fontos szerephez jut a történetben, és címét is ő adja - a voltaképpeni főszereplő, a leginkább kidolgozott figura. Törzse száműzte, Willoughby kapitány harminc éve ismeri, s azoknak a jó és rossz tulajdonságoknak az elegye, melyekből a félig civilizált indián jelleme összetevődik. Nincs mindig a telepesek társaságában, időnként eltűnik, majd ismét megjelenik a színen.

Az első kötet majdnem teljes egészében a vásárolt birtok leírásával foglalkozik, melyet Dombkunyhóbirtoknak neveznek el arról a természetes kiemelkedésről, aminek a tetején a főépületet felhúzzák, illetve a birtokkal kapcsolatos intézkedésekkel és fejlesztésekkel. A kötet vége felé járunk, amikor kezdetét veszi a forradalom, és a „Domb” lakóit egy vademberekből és „lázadókból” álló banda veszi ostrom alá, akikkel a jenki Joel Strides titokban egy követ fúj. Ez az áruló - akit az a remény tüzel, hogy ha elkobozzák, akkor megkaphatja Willoughby kapitány birtokát - addig buzgólkodik, amíg a telepesek közül sokan átállnak az ellenséghez, majd végül maga is cserbenhagyja őket, s így számuk hat-hét fegyverforgatásra képes emberre csökken. Willoughby kapitány ennek ellenére eltökéli, hogy védeni fogja állását. Ezen a ponton történik, hogy fia, Robert, titokban felkeresi, majd, az indiánok állásait felderíteni igyekezvén, az ellenség fogságába esik. A kapitányt, aki megpróbálja kiszabadítani, Wyandotté megöli, mivel Willoughby a legrosszabb pillanatban célzást tesz arra, hogy az indiánt az ő parancsára korábban többször megkorbácsolták, s ezzel gyilkos szenvedélyt ébreszt Wyandottéban. Ennek ellenére az indián - miután kielégítette személyes bosszúvágyát - továbbra is a telepesek szövetségese marad. Ő vezeti el Maudot, Robert szerelmesét a kunyhóhoz, ahol Robertet fogva tartják, s ő módolja ki az ifjú megszöktetését. A szökéstől felbőszült indiánok rohamra indulnak a Dombkunyhó ellen, és - mivel korábban Strides csalárd módon szándékosan rosszul szerelte fel az egyik kaput - be is veszik. Mrs. Willoughby, Beulah és a társaság néhány más tagja életét veszti. Maudot Wyandotté elbújtatja, s így megmenti az életét. A végső pillanatban, amikor úgy látszik, minden elveszett, erősítés érkezik Beulah férjének, Evert Beekmannek parancsnoksága alatt, és így sikerül megakadályozni, hogy mindenkit lemészároljanak. Woods, a prédikátor, távozott a birtokról, és az ellenséges vonalon átjutva tájékoztatta Beekmant barátai szorult helyzetéről. Maud és Robert Willoughby természetesen egybekelnek. A regény záróképében Wyandottét látjuk, amint őszintén bánja Willoughby meggyilkolását, és Woods munkálkodása nyomán keresztény hitre tér.

Rögtön látható, hogy ebben a történetben nincs semmi eredeti. Ellenkezőleg; a történet rendkívül szokványos. A szerelmes ifjút például szíve hölgye menti ki fogságából; a Dombkunyhó elesténekegyik lakója árulása az oka; az ostromlottakat az utolsó pillanatban érkező

erősítés menti meg, annak következményeképp, hogy az ostromlottak közül valaki a többiek tudtán kívül üzenetet juttatott el az ostromlottak egyik barátjához - olyan események ezek, melyek az írás feltalálása óta közkincsei a regényíróknak. Ami a cselekményt illeti, a szerző kísérletet sem tett a megalkotására. A történet csupán események puszta egymásutánja, s az események között vajmi kevés szükségszerű összefüggés van. A cselekmény persze legjobb esetben is mesterséges kellék; akárcsak a zenéhez, nem csupán természetes érzék kell hozzá, hanem az ízlés hosszas kiművelése is, hogy igazán értékelni tudjuk; a világ egyik-másik legjelesebb elbeszélésében - a *Gil Blas*-ban, a *Robinson Crusoe*-ban - sem használt a szerző cselekményt; és a *Dombkunyhó* - hasonlóan Cooper minden más tengeren és vadonban játszódó regényéhez - rendkívül érdekes könyv, holott nem merít a cselekményt kísérő érdekesség forrásából. Azaz a cselekmény hiányát a kritikus soha nem veheti hibának; bár józan mértékkel történő alkalmazása - mindazokban az esetekben, amikor erősíti és nem gyengíti a mű hatásának más elemeit - magasabb rendű értéknek tekintendő.

De már pusztán a történet bonyolításában is van néhány pont, mely alighanem hibának tekinthető. Például túlságosan is szemet szúr mindaz, ami a főkapu felszerelésével kapcsolatos. Mrs. Willoughby jó tucat alkalommal emlegeti, hogy még nincs felszerelve a kapu; és így az olvasóval nagyon is egyértelmű és célzatos módon közli, hogy ez a késlekedés lesz az oka a Dombkunyhó bevételének. Mivel efelől egy másodpercig sem volt kétségünk, érdeklődésünk lankad, mire végül is bekövetkezik. Egyetlen jól alkalmazott homályos célzás inkább vallott volna igazi művészi szellemre.

Ugyanígy túlságosan is nyilvánvaló, az első pillanattól kezdve, hogy Beekman elveszi Beulah-t, Robert Willoughby pedig Maudot. Beulah, Mrs. Willoughby és Jamie Allen meggyilkolása is fájdalmas benyomást tesz, mely valójában nem lehet része az igazi elbeszélésnek. Halálukat felháborítónak és feleslegesnek érezzük, ugyanis a történet célját semmiképpen sem viszi előre. Viszont Willoughby meggyilkolását, bármennyire szomorú is, az olvasó nem kifogásolja, mivel egyfajta költői igazságszolgáltatás jut benne kifejezésre. Ugyanakkor megjegyeznénk, hogy az indián megkorbácsolására tett ismételt célzásai természetellenesnek tűnnek, mivel egyébként semmi okunk rá, hogy Willoughby-t őrültnek vagy ostobának gondoljuk, s ezek a célzások az adott körülmények között minden esetben oktalanok. Kifogásoljuk azt is, ahogyan a szerző a történet általában vett érdekességét a végtelenségig nyújtja, illetve felfüggeszti. Az ostromlók olyan sokáig táboroznak a Dombkunyhó körül, miközben szinte semmit sem tesznek és egymás után szalasztják el a támadás lehetőségeit, hogy az olvasó magától értetődőnek veszi, hogy semmi érdemleges dolog nem fog történni és az ostromlottakat majd csak felmentik. Megszokja a veszély jelenlétét, és izgalma végül is ellankad. A történet nem pereg eléggé gyorsan, sok a halogatás, sok az üres fecsegés. Woods és Willoughby kapitány végeérhetetlen vitái a könyvnek talán legrosszabb vonása, mivel ezeket a vitákat még az sem teszi értékessé, hogy kapcsolatosak volnának az éppen zajló eseményekkel. Általánosságban is nagyon sok a dialógus a szereplők bemutatására, ahhoz viszont kevés, hogy a mozgatórugókra is fényt vessen. Helyesebb lett volna, ha a dráma szereplőiről cselekedeteik révén kapunk képet; míg cselekedeteik mozgatórugóit, a *dramatis personae*-nak[213] az általuk tanúsított különböző magatartásformákat magyarázó indokait-ürügyeit jobb lett volna maguknak a szereplőknek a szájából hallanunk, alkalmi társalgások formájában, s nem a szerző szájából. A történet bonyolításában elkövetett hibák előszámlálását néhány melodrámák módjára képtelen esemény említésével fejezzük be: például a második kötet 156-ik oldalán „Willoughby egyik karjával Maud derekát fogta körül, és oly gyorsan vitte őt, amire a lány,

[213] drámai személyek (latin).

pusztán a maga erejéből, sohasem lett volna képes". Szabad legyen kételkednünk abban, hogy létezhet akár csak egyetlen egészséges és erős ifjú hölgy az egész keresztény világban, aki ne tudna gyorsabban futni a maga lábán, még hosszabb távolságra is, mint valakinek *az egyik* karján szállítva, legyen bár ez a kar a krétai Milóné vagy a farnesei Herculesé.

Viszont könnyűszerrel megjelölhetünk sok-sok részletet, melyek ábrázolása kiváltja csodálatunkat. Maud Meredith-nek Robert Willoughby iránti szerelmét finom érzékkel és igaz hűséggel festi a szerző. A hajfürt és a doboz esetét is természetesen és hatásosan alkotja meg. Az egész elbeszélést áthatja, s érdekességét jól egészíti ki a téma összefüggése a forradalommal; a második kötet 124-ik oldalán pedig nagyszerű drámai csúcspontra érünk, amikor Wyandotténak eszébe jutnak a Willoughby kapitány parancsára rámért korbácsütések, s már éppen elárulná a kapitányt az ellenségnek, de eláll szándékától, mert véletlenül megpillantja egy erdei kunyhóban Mrs. Willoughby-t, aki korábban himlő elleni oltással megmentette az indián életét.

A jellemábrázolás terén Cooper különösen remekel a *Wyandotté*-ban. Igaz, egyik-másik jellemét nemigen becsülhetjük sokra. Robert Willoughby, akárcsak a legtöbb regénybeli ifjú hős, tulajdonképpen senki; azaz nincs benne semmi, amit jellegzetesnek tekinthetnénk. Még leginkább ostobának tűnik; például, amikor összezavarja apjának az ő elbujtatására tett intézkedéseit, és Strides előtt beront a szobába, majd később kitart amellett, hogy ez utóbbi személyt elkísérje az indiánok táborába, holott ennek semmiféle elképzelhető célja nincs. Woods tiszteletes szánalmasan unalmas figura, Sampson iskolamester[214] mintájára készült, s ráadásul karikaturisztikusan ábrázolja a szerző. Willoughby kapitányról már szóltunk - az ő alapvonása a fontoskodás. Evert Beekman és Beulah csupán epizódszerepet játszanak. Joyce pedig éppenséggel maga Trim káplár,[215] pontosabban egy felvizezett Trim káplár. Jamie Allen szüntelen kárálása a katolikus vallásról elviselhetetlen. De Mrs. Willoughby, a szelíd, félénk, asszonyias feleség, akinek egész életét a szeretet tölti ki, méltó Cooper tollára. Maud Meredith még inkább. Igazság szerint nem ismerek nőábrázolást, még Scott műveiben sem, mely felülmúlná az övét; pedig Cooper ellenségei avval beszélték tele a világ fejét, hogy a szerző képtelen a nők ábrázolására. Joel Stridesra rögtön ráismernek mindazok, akik ismerik ezt a típust Connecticutból. Michael O'Hearn, Leitrim grófság szülötte, maga a tökéletes ír, és ábrázolása bővelkedik humorban; például a 31-ik oldalon, amikor egy ladikkal bajlódik, s nem érti, miért forog egy helyben, ahelyett, hogy előremenne; vagy a 132-ik oldalon, amikor az istentisztelet során úgy igyekszik az eretnek tannak legalábbis egy részétől megmenekedni, hogy hüvelykujjával bedugja az *egyik* fülét; illetve a 195-ik oldalon található passzusban, mely olyan jól mutatja ezt a jellegzetességet, hogy legyen szabad teljes egészében idéznem. Willoughby kapitány éppen a fiát húzza fel az ablakban, ellenségei elől. Segítői, akik az ablaktól távolabbra állnak, hogy kívülről ne vehessék észre őket, nem tudják, miféle teher húzza a kötél másik végét:

„A kapitány parancsára az emberek minden újabb húzással egy-egy lábnyira emelték feljebb a kötél terhét a talajról. Ily módon az fokozatosan közelebb került hozzájuk, mígnem már egész közel jutott az ablakhoz.

---

[214] Sir Walter Scott (1771-1832) angol író *Guy Mannering* című regényének szereplője; régi vágású, pedáns, alázatos tudós.

[215] Laurence Sterne (1713-1768) angol író *Tristram Shandy* című regényének egyik főszereplője.

- A kapitány egy böhöm nagy disznót húzat fel, hogy legyen mit ennünk, amíg az ostrom tart - súgta oda Mike a négereknek, akik széles vigyorral húzták a kötelet -, s ha a szegény jószág elvisítja magát, vigyázzatok, nehogy ti is vele visítsatok.

Ebben a pillanatban egy ember feje és válla jelent meg az ablakban. Mike elengedte a kötelet, felragadott egy széket, s éppen fejbe vágta volna a behatolót, amikor a kapitány megálljt intett.

- Ez a tekergő indián elkötötte a kocát, és maga jött föl helyette - bömbölte Mike.

- A fiam - közölte vele a kapitány -, maradj csendben és ne beszélj róla senkinek."

A négerek ábrázolása is kivétel nélkül érdemes csodálatunkra. De a könyv legértékesebb vonása mégis az indián, Wyandotté, aki minden tekintetben egyenrangú *Az úttörők* szerzőjének korábbi indián teremtményeivel. Sőt, úgy gondoljuk, hogy ez az „erdei gentleman" felül is múlja a hozzá hasonló neves hősöket, akiket szerzőnk korábban tett halhatatlanná. Az indián maga is érzi jellemében a kínos különbséget Wyandotté, a törzsfőnök, és Pimasz Nick, a részeges csavargó között; lovagias tapintattal viselkedik Mauddal, sohasem közli vele, hogy tudja, miként érez a lány Robert Willoughby iránt, amit ő, a maga indián intuíciójával felismert; olthatatlanul gyűlöli Willoughby kapitányt, gyűlöletét csupán a kapitány felesége iránt érzett hála enyhíti, s késlelteti kitörését harminc éven át; s amikor kitölti bosszúját, az asszony iránti szánalma csatázik benne a tettén érzett örömmámorával - mindezek a jegyek a fennkölt nagyszerűség jegyei. A könyv alighanem leghatásosabb részlete, mely a legjellegzetesebb módon domborítja ki a tuscarora-indián jellemét, a második kötet 51-52-53-54-ik lapjain található, ahol is valami apróbb vétségért a kapitány ismét korbácsolással fenyegeti meg az indiánt. Ahogy Wyandotté képtelen túltenni magát ezen a fenyegetésen, ahogy ilyen vagy olyan formában újra és újra visszatér rá, a jellem festésének általunk ismert legjelesebb példája.

A *Dombkunyhó* legszembetűnőbb és legkevésbé menthető hibái a *stílussal* kapcsolatosak; főként a nyelvtani építkezéssel, mert a stílus más és fontosabb részletei terén Cooper az utóbbi időben jelentősen és észrevehetően előrehaladt. Mondatait viszont olyan kirívóan sután szerkeszti, hogy az egyszerűen megdöbbentő, ha arra gondolunk, hogy a szerző mennyire iskolázott és milyen régóta forgatja a tollat. A különféle színhelyek aprólékos leírása során minden nyelvi pontatlanság vagy zavar bosszankodás és félreértés forrása lehet, ami sokat elvesz az olvasás örömeből; a *Wyandotté* pedig bővelkedik az ilyen pontatlanságokban. Például akármilyen gonddal, akárhányszor olvassuk is el az elbeszélésnek azt a részét, mely a Dombkunyhó fekvését, az épületek és a környező falak szerkezetét taglalja, kénytelenek vagyunk anélkül tovább haladni a történetben, hogy pontos vagy határozott képet kaptunk volna erről a tárgyról. Hasonló okokra visszavezethető hasonló bökkenőkbe botlunk a könyv majd minden lapján. Például az első kötet 31-ik oldalán:

„Az indián a házra meredt, azzal a vad és elszánt kifejezéssel, ami néha fellángolt arcán, aminek szokás szerint kifejezéstelennek és italtól kábának kellett volna lennie." Ezt a mondatot teljességgel lehetetlen megérteni. Persze nyilván azt kívánta mondani a szerző, hogy bár az indián arcának szokás szerint kifejezéstelennek és italtól kábának „kellett volna lennie", néha olyan elszánt a tekintete, hogy szinte lángol, és ez történt a szóban forgó esetben is. Ez a „kellett volna lennie" egyenesen botrányos, s az egész mondat nem kevésbé.

Az első kötet 9-ik oldalán találjuk ezt a rendkívül pontatlan leírást: „Ezen utóbbi jellemzi nagyrészt a vidéknek az arculatát, mely a Mohawk és a Hudson folyók találkozásának szögében terül el stb. stb.". A Hudsonba torkolló Mohawk természetesen két szöget alkot, egy hegyesszöget és egy tompaszöget; további magyarázat híján nemigen tudjuk, melyik szögről van itt szó.

Az első kötet 55-ik oldalán a következőt olvassuk: „A kapitány, aki Angliában nevelkedett, kerülte az egyenes vonalakat és a léniával meghúzott utakat; s így csupán annyit javított a természet művén, amennyit a természet felékítése jelent anélkül, hogy kárt tennénk a természetben. Ennek a gyepnek mindkét oldalán egy viruló, fiatal gyümölcsös volt, melyek máris jelét adták a hamaros virágfakadásnak.” A szöveg tautologikus módon közli velünk, hogy a felékítés javít a természet művén, és teljesen fölöslegesen azt is tudtunkra adja, hogy ez a szabály csakis akkor érvényesül, ha a felékítés során nem tesznek kárt a természetben. Az „egy fiatal gyümölcsös, melyek máris jelét adták”-hoz nem kell kommentár.

Az első kötet 30-ik oldalán is hasonlót találunk; Strides a szerző jellemzése szerint „sohasem tesz semmi olyasmit, ami akár leheletnyivel több erőfeszítést is követelne annál, ami a célja eléréséhez feltétlenül szükséges”. Hol hallott Cooper olyan munkáról, melynek elvégzéséhez nagyobb erőfeszítésre van szükség, mint amekkora szükséges hozzá? Csupán annyit akar mondani, hogy Strides sohasem erőltette meg magát a szükségesnél nagyobb mértékben; ennyi az egész.

Az első kötet 59-ik lapján bukkanunk erre a mondatra: „Azon az úton haladt, melyet csupán a Kunyhóba érkező idegenek használtak, vagyishát a völgyön keresztül közelített.” Ez merő nyelvi homály. A „vagyishát”-ot a szerző „azaz” jelentésben használja. Sokkal világosabb lenne az egész ebben a formában: „A völgyön keresztül haladt, azon az úton, amit a Kunyhóba érkező idegenek használtak.” Coopernak ehhez tizenhat szóra volt szüksége; nekünk tizenháromra.

A második kötet 8-ik lapján megbocsáthatatlan sutaságot találunk, igaz, szigorúan nyelvtani természetű sutaságot. „Azt hiszem, kedvencük voltam mindkettőjüknek, mindkettőjük gyakran babusgattak.” Nincs szükség további megjegyzésekre, a mondat önmagáért beszél.

Nagyon is jól tudjuk, persze, hogy igazságtalanságnak tűnhet, ha kiragadott passzusokat idézünk rosszallásunk kifejezésére; hiszen bármennyire is szigorúan találomra idézünk, ezt a tényt nem tudjuk bebizonyítani az olvasónak; azonkívül nincs olyan szerző, akinek a műveiből ne lehetne egy-egy hibás mondatot kiszedegetni. Mégis azt kell mondanunk, hogy Cooper általában *szembeszökően* és *különlegesen* pontatlan, nyilván a sietség és a gondatlanság következtében; és ennek bizonyítására félretesszük a találomra összeszedett részleteket és a mű egy teljes oldalát vesszük szemügyre. Sőt, mi több: azt az oldalt fogjuk választani, amiről feltételezhető, hogy a szerző a leggondosabb figyelmet szentelte neki. Már halljuk is az olvasókat: „Az első oldalt, a Bevezetés első lapját.” Természetesen ezt az oldalt választjuk.

„A határvidék történelme teli van olyan legendákkal, melyek a világtól elzárt családoknak a szenvedéseiről szólnak a gyarmati háború zűrzavaros eseményei során. Azok, amiket most az olvasó elé tárunk, alapvető tényeik tekintetében jellegzetesnek mondhatók, ha részleteikben talán nem is mindig felelnek meg az igazságnak. Jogos irodalmi célhoz csupán az elsőre van szükség.”

„Bővelkedik olyan legendákban” helyesebb lett volna, mint a „teli van olyan legendákkal”, hiszen ha a történelem teli volna legendákkal, akkor legenda volna és nem történelem. Ezenkívül az első mondatban fülsértő gyakorisággal ismétlődik a „-nak a” szövegrész. A második mondatot nyitó „azok” nyelvtanilag az előző mondatban álló „eseményei”-re utal vissza, holott a szerző szándéka szerint a „legendák”-ra vonatkozna. A „jellegzetes” szó homályos értelmű és ebben az összefüggésben nem helyénvaló. Úgy véljük, Cooper egyszerűen azt akarja mondani, hogy az olvasó elé tárandó legendák részleteikben ugyan nem teljesen felelnek meg az igazságnak, de valóban voltak olyan megtörtént esetek, amelyek hasonlók ezeknek a legendáknak az alapvető tényeihez. De amikor a „jellegzetes” szót használja, ezzel majdhogynem az ellenkezőjét sikerül mondania. Amikor kijelenti, hogy a legenda alapvető tényei tekintetében „jellegzetes”, akkor olyasvalamit mond, ami nyilván nem állt szándékában, azaz azt, hogy az ő legendája olyan tényeket is tartalmaz, melyek minden más legendától

megkülönböztető jelleggel ruházzák fel, tehát olyan tényeket, amelyekről nem szól egyetlen korábbi legenda sem, s amelyek csakis ennek a legendának sajátjai. Hogy Cooper valóban azt akarta mondani, amit mi gondolunk, a harmadik mondatban válik nyilvánvalóvá: „Jogos irodalmi célhoz csupán az elsőre van szükség." Ennek a mondatnak viszont rendkívül rossz a nyelvtani szerkezete. Az „elsőre" szó csakis a „tényeik"-re utalhat vissza, de Cooper nem ezt akarja mondani. Ha azt kérdezzük, hogy mit is jelent az „elsőre", mi az, amire „jogos irodalmi célhoz van szükség", természetesen ez a válaszunk: „arra, hogy valóban voltak olyan megtörtént esetek, amelyek hasonlók a legenda alapvető tényeihez". Csupán erre a körülményre kell hogy gondunk legyen - erre a megfontolásra van „csupán szükség jogos irodalmi célhoz".

„A nemzet egyik balszerencséje, hogy csupán önmaga dicséretét hallja." Ez a negyedik mondat, s ez sem világos. Nyilván azt kívánja közölni velünk, hogy a nemzetet alkotó és a nemzet keretei között együtt élő egyének egymástól csupán a nemzet dicséretét hallják, és ez balszerencsés körülmény az egyének számára, mert félrevezeti őket a nemzet valóságos helyzetét illetően. Látható, hogy a kívánt gondolat közlése érdekében különbséget kellett tennünk a nemzet és a nemzetet alkotó egyének között; ugyanis nyilvánvaló, hogy a nemzetet csakis más nemzetekkel való viszonyában tekintjük nemzetnek, s így - mint nemzet - bizony sok minden mást is hall „önmaga dicséretén" kívül; azaz hallja, miként pocskondiázzák más, rivális nemzetek. Mikor Cooper megpróbálta mondanivalóját egyetlen rövid mondat keretébe kényszeríteni, feláldozta mondatának érthetőségét.

Az ötödik mondat így szól: „Bár az Amerikai Forradalomnál igazságosabb erőfeszítést aligha tett még nép az elnyomás első rohamának a visszaverésére, ennek az ügynek is voltak rossz vonásai minden más emberi küzdelemmel egyetemben."

Az Amerikai Forradalmat helytelenül nevezi a szerző „erőfeszítésnek". Az erőfeszítés ok volt csupán, a forradalom pedig ennek okozata. „Erőfeszítés" a lázadás, melynek nyomán forradalom támad. „Az elnyomás első rohama" hibás metafora, mert a „roham" lerohanásra, támadásra, erőszakos behatolásra utal, amit az „elnyomás" nem tesz. Az „ennek az ügynek is voltak rossz vonásai minden más emberi küzdelemmel egyetemben" pedig jószerivel annyit jelent, hogy az ügy nem csupán rossz vonásokkal, hanem minden más emberi küzdelemmel is rendelkezett. Ha egyáltalán szükségünk van ugyanezekre a szavakra, akkor ebben a sorrendben kellene használnunk őket: „Minden más emberi küzdelemmel egyetemben ennek az ügynek is voltak rossz vonásai", vagy még jobb formában: „Az ügynek - mint minden más emberi küzdelemnek - voltak rossz vonásai is." A „más" szóra semmi szükség.

Ez pedig a hatodik mondat: „Annyira megszoktuk, hogy egekig magasztalnak az utóbbi időben mindent, ami akár csak a legcsekélyebb kapcsolatba is hozható ezzel a nagy horderejű eseménnyel és az eseményt kiváltó eszmékkel, hogy fennáll a veszély: pszeudo-hazafiságunkban szem elől tévesztjük az igazságot." „Az utóbbi időben" kifejezésnek az „annyira megszoktuk, hogy" után kellene következnie, s a görög eredetű „pszeudo" szó is kifogásolható, mivel tökéletesen pótolja a „hamis" szócska, sőt, legjobb lett volna „álhazafiságot" írni.

Hasonló gondatlanság csúfítja el a *Dombkunyhó* stílusát mindenhol, s a szerző igaz barátai fájlalhatják, hogy Cooper elmulasztott eleget tenni a Múzsa apróbb kívánalmainak. Persze azt mondhatják, hogy ezek az „apróbb kívánalmak" legjobb esetben is lényegtelenek. Talán így is van. De akárhogy legyen is, eszünkbe sem jutott volna, hogy ilyen csökönyös kitartással foglalkozzunk a *Wyandotté* lényegtelen hibáival, ha sikerül nagyobbakat és lényegesebbeket találnunk megjegyzéseink számára.

Takács Ferenc fordítása

HAWTHORNE „MESÉI”

I

A *Másodjára elmondott mesék* szerzőjének hírneve szinte mind a mai napig nem terjedt túl az irodalmártársadalom körén, és talán nem tévedtem, amikor idéztem mint a magánkörben csodált, de nyilvánosan el nem ismert szerző *par excellence*[216] példáját ebben az országban. Igaz, az elmúlt egy-két évben akadt néhány kritikus, akit az őszinte felháborodás lelkes elismerésre késztetett. Webber például (akinél senki más nem élvezi jobban azt a fajta írásművészetet, amit Hawthorne működése példáz) az *American Review* egyik újabb számában feltétlen rokonszenvvel tisztelgett a szerző tehetsége előtt, és a *Mohák egy régi paplakról* (Mosses from an Old Manse) című kötet megjelenése óta tekintélyesebb folyóiratainkban egyáltalán nem ritka a hasonló hangnemű kritika. Viszont nagyon kevés olyan bírálatra emlékszem, amely ennek a kötetnek a megjelenése *előtt* látott napvilágot. Volt egy a Mathews és Duyckinck szerkesztette *Arcturus* 1841. májusi számában; egy másik a Hoffman és Herbert szerkesztette *American Monthly*-ban, 1838 márciusában; egy harmadik a *North American Review* kilencvenhatodik számában. Ezeknek a kritikáknak azonban nemigen volt hatásuk a közízlésre, legalábbis abban az értelemben nem, ha a közízlésről annak alapján igyekszünk fogalmat alkotni, hogy miként hallatja hangját a napilapokban és hány példányt vásárol meg a szerző művéből. Egészen a legutóbbi időszakig sohasem emlegették Hawthorne-t a legjobb szerzőinkről adott összefoglalásokban.

A napilap kritikusa ilyen összefoglalások alkalmával mindig ezeket a kérdéseket teszi fel: „Nincs talán Irvingünk, Cooperunk, Bryantunk és Smith-ünk?”; „Halleck, Dana, Longfellow és Thompson talán nem léteznek?”; „Nem mutathatunk-e rá diadalmasan Sprague-re, Willisre, Channingra, Bancroftra és Prescottra?”. De ezeknek az egyébként megválaszolhatatlan kérdéseknek a végén sohasem említik Hawthorne nevét.

Semmi kétség, hogy a közönség elismerésének hiánya főképp két olyan okkal magyarázható, amelyre már korábban is utaltam: Hawthorne nem gazdag ember és nem sarlatán; evvel azonban még nem magyaráztuk meg igazán a dolgot. Az elismerés hiánya nem kis részben Hawthorne sajátosan egyéni jellegének tulajdonítható. Az egyéni jelleg bizonyos értelemben és jelentős mértékben az eredetiség jele, és nincs nagyobb érték az igazi eredetiségnél. Ez a valódi és dicséretes eredetiség viszont nem az egyhangú, hanem az állandóan érvényre jutó egyéni jelleget jelenti, azt az egyéni jelleget, mely a képzelet szüntelenül tevékeny erejéből fakad, vagy még inkább a szüntelenül jelenvaló képzelőerőből, mely mindennek, amit megérint, a maga színét, a maga vonásait kölcsönzi, s - ami még fontosabb - *maga készteti magát arra, hogy mindent megérintsen.*

Gyakran mondják - meggondolatlanul -, hogy az igazán eredeti szerző sohasem népszerű, hogy ez vagy az az író túlságosan is eredeti és a tömeg képtelen megérteni. „Túlságosan is egyéni”, „túlságosan is sajátos” lenne a helyes fogalmazás. Hiszen éppenséggel a könnyen hevülő, fegyelmezetlen és gyermeteg nagyközönség lelke fogékony leginkább az eredetiségre.

Az eredetiséget valójában a konzervatív kritika, az irodalmi favágók, a *North American Review*-beli olvasgató vén lelkészek kritikája ítéli el. Miként Lord Coke mondotta, „nem illik a papi személyhez a heves és szalamander-tűzben égő szellem”. Mivel lelkiismeretük nem engedi, hogy bármit is mozgassanak a világban, ezek az érdemes urak iszonyodnak attól, hogy

---

[216] voltaképpeni (francia).

bármi is megmozgassa lelküket. „Nyugalomra vágyunk” - mondják. Féltő gonddal nyitják ki szájukat, és azt sóhajtják: „Nyugalmat!” S valóban, ez az egyetlen dolog, aminek élvezetét megengedhetjük nekik, ha másért nem, hát a „ha te úgy, én is úgy” keresztény elve alapján.

Az igazság az, hogy ha Hawthorne valóban eredeti volna, a nagyközönség rögtön érzékelné jelenlétét. Le kell azonban szögeznünk, hogy Hawthorne a szónak semmiféle értelmében sem eredeti. Azok, akik eredetinek tartják, csupán azt mondják ezzel, hogy modorában, hangvételében, témaválasztásában eltér az általuk ismert szerzőktől, s láthatólag nem ismerik a német Tiecket, akinek modora *egyik-másik művében* ugyanolyan, mint Hawthorne *mindenkori* modora. Holott nyilvánvaló, hogy az irodalmi eredetiség alapeleme az újdonság. Ugyanezt az olvasó azáltal érzékeli, hogy az újdonság érzését kelti benne. Azt, amitől új és ennyiben örömteli érzése támad, az olvasó eredetinek gondolja; és aki gyakran ajándékozza meg ezzel az érzéssel, azt eredeti írónak tekinti. Azaz ezeknek az érzéseknek az összege alapján ítéli meg, hogy a szerző joggal tekinthető-e eredetinek. Itt jegyezném meg viszont, hogy egy bizonyos ponton túl már az újdonság sem képes létrehozni a megfelelő eredetiséget, ha ezt az eredetiséget - helyesen - a tervezett hatás alapján ítéljük meg; ez az a pont, amikor *az újdonság maga többé már nem újdonság*, és a művész, *hogy megőrizze eredetiségét*, visszazökken a szokványosba. Azt hiszem, senki sem vette még észre, hogy Moore éppen azért vallott részleges kudarcot a *Lalla Rookh*-ban, mert nem figyelt fel erre a dologra. Nemigen akadt olvasó, sőt, kritikus sem, aki ezt a költeményt eredetiségéért dicsérte volna, s valóban, nem is váltja ki ezt a hatást, azaz az eredetiséget; pedig nincs még egy hasonló terjedelmű munka, mely hozzá fogható mértékben bővelkedne az eredetiség szerencsés megnyilvánulásaiban, ha ezeket külön-külön vesszük szemügyre. Olyannyira sok ilyen elemet találunk benne, hogy az olvasó érzéke végül is megbénul, s képtelen értékelni őket.

Ezeknek a megjegyzéseknek a fényénél azonnal látható, hogy a Tiecket nem ismerő kritikus, ha csupán egyetlen elbeszélést vagy esszét olvas el Hawthorne-tól, némi joggal tekintheti a szerzőt eredetinek; de a hangvétel, a modor, a választott téma, mely a kritikusban az újdonság érzését kelti, a második - vagy ha nem a második, akkor a harmadik vagy a sokadik - történet, illetve esszé olvasása során már nem fogja ezt az érzést kelteni, sőt, homlokegyenest ellenkező érzést kelt. Amikor a kötet végére ér, s még inkább, amikor a szerző összes kötetének a végére ér, a kritikus feladja korábbi elgondolását, s nem nevezi „eredetinek” a szerzőt; helyette beéri azzal, hogy „egyéninek” minősíti.

Magam is egyetértenék azzal a pontatlan véleménnyel, hogy az eredetiség szükségképp vezet a népszerűség hiányára, ha az eredetiséget úgy értelmezném, amiként - legnagyobb meglepetésemre - sokan értelmezik azok közül, akiknek jogukban áll kritikusnak tartani magukat. Ők az üres szavak iránti imádatukban az irodalmi eredetiséget a filozófiai eredetiségre szűkítik. A gondolatoknak, eseményeknek és hasonlóknak csakis olyan ötvözetét tekintik eredetinek az irodalomban, mely lényegében teljesen új. Pedig világos, hogy csupán a kiváltott hatás újdonságát kell számításba venni, és hogy ez a hatás legjobban úgy érhető el a képzelet műveiben, ha kerüljük, s nem pedig keressük az ötvözés teljes újdonságát. Az ily módon értelmezett eredetiség megterheli és megriasztja az intellektust, és feleslegesen működésbe hozza azokat a képességeket, amelyekhez a könnyebb irodalom nem fordul. Ezért tehát ez az eredetiség szükségképp marad népszerűtlen a tömeg körében, amely szórakozást keres ebben az irodalomban, és egyenesen megsértődik, ha tanítást kap helyette. De az igazi eredetiség - a célja tekintetében igazi eredetiség - az emberi képzelet formátlan, bizonytalan vagy kifejezésre nem jutó termékeit hozza napvilágra, a szívbeli érzés kényesebb érverését szaporítja, valamely általános érzelem vagy ösztön embrióját segíti világra, s ily módon a *látszólagos* újdonság örömkeltő hatását igazi egoisztikus élvezettel ötvözi. Az első esetben (az abszolút újdonság esetében) az olvasó izgalomba jön, de kényelmetlen, zavart, sőt, kínos érzése is támad egyben,

mert észreveszi, hogy nem volt eléggé érzékeny, hogy ostoba módon nem jött rá magától a dologra. A második esetben viszont kétszeres az öröme. Élvezete egyszerre lényegi és külsődleges. Érzi és módfelett élvezi a gondolat látszólagos újdonságát, tényleges újdonságként élvezi, olyasvalamiként, ami teljesen eredeti a szerzőnél - és nála is. Úgy képzeli, hogy csakis nekik kettőjüknek jutott ez így eszükbe. Ők ketten, együtt, teremtették meg ezt a dolgot. S a továbbiakban már a rokonszenv köteléke fűzi őket egymáshoz, olyan rokonszenvé, mely a könyv minden ezután következő lapját besugározza.

Van az irodalomnak egy válfaja, melyről - igaz, némi bonyodalom árán - belátható, hogy az általam igazi eredetiségnek nevezett minőség alacsonyabb rendű változata. Olvasása közben nem azt mondjuk magunkban, hogy „milyen eredeti", nem azt, hogy „olyan gondolat ez, mely csakis a szerzőnek és nekem jutott eszembe", hanem azt, hogy „a képzelet vonzó, bár eléggé nyilvánvaló terméke", sőt, néha egyenesen azt, hogy „ez a gondolat ugyan énnekem alighanem sohasem jutott eszembe, de mindenki másnak nyilván eszébe jutott". Az ilyen műalkotást (mely azért igen magasrendű lehet) nevezik általában „természetesnek". Igen kevés felszíni hasonlóságot mutat az igazi eredetiséggel, de lényegét tekintve közeli rokona, sőt, mint jeleztem, talán maga is az igazi eredetiség alacsonyabb rendű változata. Az angol nyelven író szerzők közül Addison, Irving és *Hawthorne* a legjobb példa erre az írásmódra. Szokás, hogy a „könnyedséget", amit gyakran említenek az efféle irodalom megkülönböztető jegyeként, csupán látszólagos könnyedségnek tekintsék, igazán nehéz munka végeredményének. De ezt a gondolatot némi fenntartással kell fogadnunk. A természetes stílus csupán azok számára nehéz, akiknek sohasem szabadna az ilyesmibe belekontárkodniuk, azaz a természetellenes szerzőknek. Ez a stílus egyszerűen annak a belátásnak vagy ösztönös megérzésnek a terméke, hogy az irodalmi mű *hangvételének* olyannak kell lennie, amely adott időpontban vagy adott téma esetén az emberek túlnyomó többségének hangneme. Az a szerző, aki a *North American* tollnokai módjára *minden alkalommal* higgadt hangvételű, természetesen a *legtöbb* alkalommal egyszerűen ostoba vagy hülye, s csupán annyira formálhat jogot arra, hogy „könnyednek" vagy „természetesnek" tartsák, mint egy vérbeli londoni *cockney*[217] vagy Csipkerózsika a viaszbáb-múzeumból.

Hawthorne „egyéni jellege", azaz egyformasága, illetve egyhangúsága - ha pusztán önmagában tekintjük mint jellegzetességet, anélkül, hogy megjelölnénk, miben is áll ez az egyéni jelleg - éppen elegendő ahhoz, hogy megfossza a szerzőt a széles körű népszerűség minden lehetőségétől. De a népszerűségnek e hiányán csupán addig csodálkozunk, ameddig észre nem vesszük, hogy Hawthorne a lehető legrosszabb ponton egyhangú; azon a ponton, amely - mivel a legkevésbé kapcsolatos a Természettel - a lehető legtávolabb esik a népszerű gondolkodástól, a népszerű érzéstől és a népszerű ízléstől. Az allegóriára célzok, arra a jellegzetességre, mely Hawthorne legtöbb témáján eluralkodik, s mely kisebb-nagyobb mértékben hatással van minden egyes témájának a kezelésére.

Az allegória védelmében viszont - akárhogyan, s akármiféle célra használják is - egyetlen jó szót sem szólhatunk. Az allegória leginkább a képzeletre hat, azaz abbeli érzékünkre, mely nem a megfelelő, hanem az oda nem illő anyagot alkalmazza a célhoz, a valótlant a valóságoshoz, s a kettő között annyi értelmes kapcsolat sincs, mint a valami és a semmi között, annyi lényegi rokonság sincs, mint a tárgy és árnyéka között. A legmélyebb érzés, amit akár a legszerencsésebb allegória - mint allegória - felkelt bennünk, az a jobbára kielégületlenül maradó érzés, hogy az író rendkívüli agyafúrtsággal gyűrt le valamiféle akadályt, aminek a legyűrésével szerintünk jobb lett volna, ha nem is próbálkozik. Könnyűszerrel kimutatható,

[217] A Kelet-Londonból elterjedt közönséges társalgási nyelvet beszélő londoni nyárspolgár.

hogy mennyire téves az a felfogás, mely szerint az allegória bármely módozatában is képes volna igazságok kinyilvánítására; hogy a metafora például alá is támaszthatja a gondolatmenetet, s nem csupán ékítményéül szolgálhat; igazság szerint ennek a vélekedésnek az ellenkezőjét különösebb nehézség nélkül is bebizonyíthatnánk, de ez nem kapcsolódnék jelen célunkhoz. Egyvalami azonban nyilvánvaló: valahányszor tényt közöl az allegória, ezt csakis a képzelet művének mintegy a felborítása árán éri el. Ahol a rejtett jelentés a felszíni jelentésnek csupán mélyárama, mely sohasem zavarja meg a felszíni mozgást, hacsak mi nem akarjuk, azaz sohasem mutatkozik meg, hacsak magunk nem *hívjuk* a felszínre, ott és csakis ott alkalmazható a képzelt elbeszélés voltaképpeni céljaira. Az allegória még a legjobb esetben is szükségképp megzavarja azt az egységes hatást, mely a művész szemében drágább a világ minden allegóriájánál. Az allegória - jellegénél fogva - éppen a legérzékenyebb pontján sebzi meg a képzelet művét: komolyságában és valószerűségében. Nincs gondolkodó ember, aki tagadhatná, hogy *A zarándok útja*[218] nevetségesen túlértékelt mű, s látszólagos népszerűségét a kritika olyasféle véletleneinek köszönheti, mely véletlenek természetét nagyon is jól értik a kritikával foglalkozók; a belőle fakadó olvasói öröm - bármilyen legyen is az - egyenes arányban áll azzal, hogy az olvasó mennyire képes elrejteni önmaga elől a mű igazi szándékát, mennyire képes figyelmen kívül hagyni a mű allegorikus elemét, illetve mennyire *képtelen* egyáltalán érzékelni. A helyes módon alkalmazott, ésszerűen visszafogott allegóriának, mely jobbára csak árnyékként, alkalmi sejtetésként hat, s a tőle telhető igazságot tapintatos és ennélfogva nem kellemetlen, tehát *helyénvaló* módon közelíti meg, De La Motte Fouqué *Undine*-ja a legjobb, s kétségkívül igen figyelemreméltó példája.

Azok a nyilvánvaló okok, amelyek útjában állnak Hawthorne *népszerűségének*, még nem elégségesek ahhoz, hogy azok a kevesek is elítéljék a szerzőt, akiknek a könyvekkel való foglalkozás az egyetlen dolguk, bár talán jobb dolguk is lehetne. Ellentétben a nagyközönséggel, ezek a kevesek nem annak alapján ítélik meg az írót, amit valójában csinál, hanem nagymértékben - sőt, legnagyobb mértékben - annak alapján, hogy mire volna esetleg képes. Ennek a felfogásnak az alapján tekintenek úgy Hawthorne-ra az amerikai irodalmárok, mint korábban az angliaiak Coleridge-ra. Ezek a kevesek - kificamodott ízlésük következtében, mely a könyveken való egyoldalú merengés szükségszerű következménye - egyszerűen képtelenek a tanultak tévedéseit tévedésnek tekinteni. Ezek az urak mindig hajlanak arra a véleményre, hogy a közönségnek nincs igaza, s a művelt szerző sohasem téved. Pedig az igazság egyszerűen az, hogy az író, aki hatni kíván, igenis tévedésben van, ha képtelen hatással lenni az emberekre. Persze nem feladatom eldönteni azt a kérdést, hogy Hawthorne kívánt-e szólni egyáltalán az emberekhez. Művei mindenesetre határozottan arra mutatnak, hogy csakis önmagának és közeli barátainak írta őket.

Régóta hat az irodalom terén egy végzetes és minden alapot nélkülöző előítélet, melynek kiseprűzése a mi korunk feladata: az a gondolat, hogy az irodalmi mű puszta terjedelmének szükségképpen fontos szerepe van a mű értékéről alkotott ítéletünkben. Nem hiszem persze, hogy a *Quarterly* szemle akár leggyengébb kritikusa is annyira gyengeelméjű volna, hogy azt vallaná: a könyv elvontan vett terjedelme vagy hossza önmagában is kiváltja csodálatunkat. Igaz, a hegy - egyszerűen a fizikai nagyság érzetével, amit sugall - a fenséges érzését kelti bennünk, de az ilyesfajta hatást még a *The Columbiad* (Kolumbiász)[219] mérlegelése során sem juttathatjuk szerephez. Ezt még a szemle sem hagyná. Mégis, hogyan értsük „a lankadatlan erőfeszítésről" való állandó kárálását? Tegyük fel, hogy ez a lankadatlan erőfeszítés valóban

[218] John Bunyan (1628-1688) angol író műve.

[219] Joel Barlow (1754-1812) amerikai költő epikus költeménye Amerika jövendő dicsőségéről.

létrehozott egy eposzt; csodáljuk hát az erőfeszítést (ha ugyan ez olyasvalami, ami csodálatunkra érdemes), de semmiképp se csodáljuk magát az eposzt ennek az erőfeszítésnek az örvén. A józan ész előbb-utóbb megköveteli majd, hogy a műalkotást az általa elért cél és keltett hatás mértékével mérjük, s nem annak alapján, hogy mennyi időbe tellett ennek a célnak az elérése, milyen mértékű „lankadatlan erőfeszítésre" volt szükség a hatás kiváltására. Az az igazság, hogy más dolog a kitartás, és más a zsenialitás; s ezt a kettőt még a pogányság összes transzcendentalistája[220] sem képes összekeverni egymással.

II

A művek, melyek a *Másodjára elmondott mesék* című kötetben jelentek meg, most láttak harmadszor napvilágot, s így természetesen harmadjára is elmondott mesék. Sőt mi több, nem is *mese*, azaz elbeszélés mindegyik, a szó közönséges vagy akár pontos értelmében sem. Több közülük tiszta esszé, például a „Mit láthatni a templomtoronyból", a „Vasárnap, otthon", „A kis Annie kóborlása", „A vízér a városi kútnál", „A finánc napja", „A kísértet-gyötörte lélek", „A nővérévek", „A hópelyhek", „Az éjszakai vázlatok" és a „Lábnyomok a tengerparton". Ezeket az apróságokat csupán azért említem, mert ellentétben állnak azzal a szembetűnő pontossággal és véglegességgel, mely a kötet megkülönböztető jegye.

Az említett esszékről elég, ha csupán röviden szólok. Külön-külön s együttvéve is szépek, bár nem viselik magukon annak a csiszoltságnak és odaadásnak a jeleit, melyek a kötet valódi elbeszéléseiben olyannyira észrevehetőek. Egy festő azonnal felfigyelne uralkodó vonásukra és *nyugalmas higgadtságnak* nevezné. Ezek az esszék nem kívánnak hatást kelteni. Minden nyugodt, meggondolt és visszafogott bennük. De ez a nyugalom együtt járhat a gondolat magas fokú eredetiségével, s Hawthorne-nak sikerült ezt bebizonyítania. Minden pillanatban újabb és újabb ötvözetekkel találkozunk, de ezek az újszerű ötvözetek sohasem hágják át a higgadtság határait. Nyugalom tölt el bennünket olvasásuk során; s csendes meghökkenést érzünk, hogy ezek a szembetűnően nyilvánvaló gondolatok sohasem jutottak eszünkbe, illetve sohasem találkoztunk még velük. Ebben a tekintetben szerzőnk alapjában különbözik Lambtől, Hunttól vagy Hazlitt-től, akiknek modora és kifejezésmódja élénk és eredeti, de gondolataik jóval kevésbé újszerűek, mint általában vélik, s akiknek az eredetisége a legjobb esetben sem mentes bizonyos kellemetlen és rikító bizarrságoktól, s teli van meghökkentő hatásokkal, melyekre nem ad alapot a Természet, és olyan gondolatsorokra ösztönöznek, melyek nem vezetnek kielégítő végeredményekhez. Hawthorne esszéi leginkább Irvingéire hasonlítanak, bár több bennük az eredetiség, s kevesebb a kidolgozottság; s ha a *Spectator*-ral vetjük egybe őket, minden tekintetben felülmúlják. A *Spectator*-ban, Irvingnél és Hawthornenál egyaránt megtaláljuk azt a csendes és visszafogott modort, aminek megjelölésére a *nyugalmas higgadtság* kifejezést választottam; de az első kettő esetében ez a nyugalmas higgadtság jobbára az újszerű ötvözés - azaz az eredetiség - hiánya révén áll elő, s lényege főképp bizonyos közhelyes gondolatok csendes, nyugodt és szerény kifejtéséből áll, hivalkodástól ment és romlatlan angolsággal. A bennük megnyilvánuló magas fokú erőfeszítés késztet arra, hogy úgy képzeljük: minden erőfeszítés nélkül íródtak. Az előttem fekvő esszékből túlságosan is kitűnik az erőfeszítés hiánya, hogy ne vegyük észre jelenlétét, és a *sejtetés* erős mélyárama mozog a felszíni gondolatmenet látszólagos nyugalmának mélyén. Röviden: Hawthorne esszéisztikus megnyilvánulásai egy valódi képzelőerővel megáldott elme művei, melyeket visszafog, s bizonyos mértékig lefojt az ízlés kényes makulátlansága, a lelki alkat melankóliája és az érzelmi fásultság.

---

[220] XIX. századi szellemi irányzat, mely az érzékek által megismerhető anyagi világ fölé az igazságok intuitív módon megismerhető rendszerét helyezte.

De legfőképp az elbeszélésekről kívánok szólni. Véleményem szerint az elbeszélés kétségkívül a legtermékenyebb földdarab, akár a legmagasztosabb tehetség gyakorlására is, mellyel a próza hatalmas uradalma egyáltalán szolgálhat. Ha azt kérdezné valaki, hogy a legmagasabb tehetség miként gyakorolható a legeredményesebb módon, úgy, hogy leginkább tanúságot tehessen a benne rejlő képességekről, habozás nélkül azt válaszolnám, hogy rímes költeményben, melyek terjedelme nem nagyobb, mint amennyit egy óra alatt el lehet olvasni. A legmagasabb rendű és igazi költészet csakis ezen a kereten belül létezhet. Ezzel a kérdéssel kapcsolatban itt most csupán annyit szükséges megjegyeznem, hogy minden műalkotásban rendkívül fontos a hatás vagy benyomás egysége. Könnyen belátható az is, hogy ez az egység nem tartható fenn igazán olyan művekben, melyeket nem tudunk egy ültő helyünkben végigolvasni. Egy prózai munkát - éppen a próza természetéből fakadóan - sokkal hosszabb ideig vagyunk képesek olvasni, mint amennyire haszonnal ki tudnánk tartani egy költemény mellett. Az utóbbi, ha igazán megfelel a költői érzés követelményeinek, olyan lelkesült szárnyalásra készteti a lelket, mely sokáig nem tartható. Minden heves lelki izgalom szükségképp múlékony természetű. Ennélfogva a hosszú költemény önellentmondás. És a hatás egységes volta híján akár a legerőteljesebb hatások sem jönnek létre. Az eposzokat a hibás művészi érzék szülte, s napjuk leáldozott. Az a költemény, mely *túlságosan is* rövid, esetleg élénk benyomást tesz, de sohasem mélyet vagy tartósat. Bizonyos mértékű folyamatos erőkifejtés, a cél bizonyos tartóssága vagy ismétlődése nélkül a lélek közömbös marad. A sziklára sokáig kell hullania a vízcseppeknek. Béranger remek dolgokat produkált, fanyar és lélekborzongató műveket; de akárcsak a tömeg híján való testeknek, verseinek sincs *nyomatékuk*, s így kielégítetlenül hagyják a költői érzést. Szikráznak, feltüzelnek, de folyamatosság híján nem tesznek mély hatást. A túlzott tömörség epigrammatizmussá fajul; de a túlzott terjengősség bűne még ennél is kevésbé bocsánatos bűn. *In medio tutissimus ibis*.[221]

Ha azt a műalkotástípust kellene megjelölnöm, mely a fenti módon értelmezett költemény után leginkább megfelel a magas tehetség követelményeinek, s e tehetség gyakorlására a legelőnyösebb terep, habozás nélkül a prózai elbeszélést említeném, amelyre e kötetben Hawthorne adott példát. A rövid prózai elbeszélésre gondolok, melynek olvasásához elegendő egy félóránál nem rövidebb, egy-két óránál nem hosszabb időszak. A szokványos regény ellen terjedelme miatt kell kifogást emelnünk, azon okokból, amelyeket az imént lényegében rögzítettünk. Mivel nem tudjuk egy ültő helyünkben végigolvasni, megtagadtatik tőle az a hatalmas erő, mely a *teljességből* fakad. Azok a köznapi ügyek, melyek az olvasás szüneteibe tolakodnak, kisebb-nagyobb mértékben módosítják, semmissé teszik vagy semlegesítik a könyv nyújtotta benyomásokat. De már egyszerűen az olvasás megszakítása is elég ahhoz, hogy megsemmisítse az igazi egységet. A rövid elbeszélésben viszont a szerző képes arra, hogy szándékát teljességgel érvényre juttassa, bármi legyen is az. Az olvasás órájában az olvasó lelke mindenestül az író hatalmában van. Nincsenek külső vagy külsődleges hatások, melyek a fáradtságból vagy az olvasás szüneteiből fakadnának.

Az irodalom gyakorlott művésze megépíti elbeszélését. Ha bölcs ez a művész, akkor nem próbálja gondolatait úgy alakítani, hogy összhangban álljanak az általa ábrázolni kívánt eseményekkel; először inkább gondos mérlegeléssel elképzeli azt a bizonyos egyszeri és egyetlen *hatást*, amit ki óhajt dolgozni, és csupán azután talál ki ilyen eseményeket; majd ezeket az eseményeket úgy ötvözi, hogy leginkább segítsék az előzetesen elképzelt hatás létrehozásában. Ha már legelső mondatából sem világlik ki ez a hatás, akkor legelső lépése is botlás volt. Az egész műben nem lehet egyetlen leírt szó sem, mely közvetlenül vagy

[221] Legjobb középütt tovamenned (latin). Ovidius *Átváltozások*.

közvetett módon ne mutatna az előzetesen rögzített alapterv irányába. És ezen a módon, ilyen gonddal és gyakorlattal, végül létrejön a kép, melyben mélységes kielégülést talál a művészettel rokon lélek. Az elbeszélés eszméje hibátlanul áll előttünk, mert zavartalanul állhatott elénk; és ugyanez a cél regényben elérhetetlen. A túlzott rövidség ezen a területen is ugyanúgy kifogásolható, mint a költeményben; de a túlzott hosszúság még inkább kerülendő.

Azt mondottuk, hogy az elbeszélés bizonyos tekintetben még a költeménynél is magasabb rendű. Az igazság az, hogy - noha az utóbbi *ritmusa* elengedhetetlen eszköz a költemény legmagasztosabb eszméjének, a Szép eszméjének a kibontásában - a ritmus mesterséges jellege elkerülhetetlenül gátat szab olyan gondolati és kifejezésbeli mozzanatok kibontásának, melyek az *Igazságban* gyökereznek. Az elbeszélésnek viszont gyakran és jelentős mértékben az igazság a célja. A legjobb elbeszélések nemritkán az ésszerű megismerés jegyében íródnak. Ennélfogva az ilyen típusú műalkotás területe - még ha nem is mindig az emberi szellem magasának az orma - legalábbis olyan sík vidék, mely hatalmasabb és tágasabb, mint a költemény birodalma. E vidék termékei sohasem olyan gazdagok, de számosabbak, és az emberek nagy többsége többre becsüli őket. A prózai elbeszélések szerzője tehát a gondolat és a kifejezés módjainak és árnyalatainak olyan hatalmas változatosságával - például az ésszerűvel, a szarkasztikussal, a humorossal - közelítheti meg témáját, melyek a költemény természetével nemcsak hogy ellentétesek, hanem egyenesen tiltja őket a költemény legsajátabb és legszükségesebb eleme; természetesen a költemény ritmusára gondolunk. Mintegy zárójelben megjegyezhetjük, hogy annak a szerzőnek, aki prózai elbeszélésben a tiszta Szépre tör, nagyon nehéz körülmények között kell munkálkodnia. Ugyanis a Szépség könnyebben kezelhető a költeményben, azonban a rémület, a szenvedély, az iszonyat és rengeteg más hasonló mozzanat nem. S ezen a ponton könnyen beláthatjuk, mennyire az előítélet vezérli az olyan *hatásos elbeszéléseket* kísérő gyakori rosszallást, melyek köréből számos kiváló darabot olvashattunk a *Blackwood* korábbi számaiban. Az általuk keltett hatás a cselekvések teljességgel elfogadható szférájából fakadt és teljességgel elfogadható, bár néha túlzott érdekességet nyújtott. Minden tehetséges ember örömét lelte bennük; bár akadtak tehetséges emberek, akik igaztalanul és alaptalanul elítélték ezeket az elbeszéléseket. Az igazi kritikus viszont csupán annyit követel, hogy tervezett célját valóra váltsa az író, mégpedig olyan eszközökkel, melyek erre a célra a legelőnyösebben alkalmazhatók.

Nagyon kevés igazán értékes amerikai elbeszélésünk van; sőt, egyenesen azt is mondhatnánk, hogy nincs is más, mint Washington Irvingnek *The Tales of a Traveller* (Az utas meséi) című gyűjteménye és Hawthorne *Másodjára elmondott meséi.* John Neal egyik-másik darabja erőtől és eredetiségtől duzzad ugyan, de ilyen jellegű szerzeményei rendkívül terjengősek, különcködők és hibás művészi érzékről tanúskodnak. Hébe-hóba, itt-ott napvilágot lát folyóiratainkban egy-egy cikk, mely a brit lapok legjobb szerzeményeivel összehasonlítva is megállja a helyét, de az összképet tekintve az irodalomnak ebben az ágában a nyomába sem érhetünk brit elődeinknek.

Mr. Hawthorne *Meséiről* kifejezetten azt kell mondanunk, hogy a művészet legmagasabb régióiba tartoznak, olyan művészet régióiba, mely a legmagasztosabb tehetség szolgálatában áll. Korábban úgy véltük - és nem ok nélkül -, hogy szerzőnket az irodalmunkon élősködő egyik arcátlan klikk emelte mai rangjára - mely klikk önhitt ostobaságát az első adandó alkalommal le fogjuk leplezni -, de kellemesen csalódtunk. Kevés olyan művet ismerünk, amit a kritikus őszintébb szívvel dicsérhetne, mint ezeket a *Másodjára elmondott meséket.* Mint amerikaiak, büszkék vagyunk erre a könyvre.

Hawthorne megkülönböztető jegye az invenció, a teremtő-készség, a képzelőerő, az eredetiség; olyan jegy, mely a képzelet műveiben kétségkívül értékesebb, mint a többi együttvéve.

De az eredetiség természetét, az irodalomban megnyilvánuló eredetiségét nem értik igazán. Az invenciózus vagy eredeti szellem legalább olyan gyakran a *hangvétel* eredetiségében mutatkozik meg, mint a témáében. Hawthorne *minden* tekintetben eredeti.

Nem volna könnyű megnevezni, melyik a legjobb ezek között az elbeszélések között; megismételjük, hogy kivétel nélkül mindegyik szép. A „Wakefield" azért érdemel figyelmet, mert rendkívül ügyesen dolgoz fel, illetve taglal egy régi gondolatot, egy jól ismert esetet. Egy szeszélyeitől kormányzott férfi elhatározza, hogy megválik feleségétől, majd húsz éven át inkognitóban él, felesége tőszomszédságában. Valami ehhez hasonló eset valóban előfordult Londonban. Hawthorne elbeszélésének ereje azoknak az indítékoknak elemzéséből fakad, amelyek a férjet feltehetőleg erre az ostobaságra késztették, illetve annak elemzéséből, hogy mi lehetett az oka a férfi makacs kitartásának. Erre az alapgondolatra Hawthorne páratlan erejű karcolatot épít. A „Menyegzői harang"-ot a legmerészebb képzelőerő élteti, melyet az ízlés szigora tart kordában. Nincs gáncsoskodó kritikus, aki hibát találhatna ebben a műben. „A lelkipásztor fekete fátyla" mesterműű, melynek egyetlen fogyatékossága, hogy megalkotásának kivételes művészete disznók elé szórt gyöngy. A csőcselék számára a felszíni jelentés eltakarja az elbeszélés sejtetett, burkolt mondanivalóját. A haldokló lelkész szájába adott tanulságról hiszik azt, hogy az elbeszélés igazi mondandója; és hogy a sötét színezetű bűn (ami az „ifjú hölggyel" kapcsolatos) valóban megtörtént, ezt csupán a szerzőével összehangzó tehetségű elme képes észrevenni. A „Higginbotham úr katasztrófája" eleven és eredeti; kivitelezése rendkívül szerencsés. A „Dr. Heidegger kísérlete" rendkívül jól van elképzelve, és felülmúlhatatlan tehetséggel megvalósítva. Minden sorában a művész szíve lüktet. „A fehér vénkisasszony" - még inkább, mint „A lelkipásztor fekete fátyla" - kapcsán az elbeszélés misztikus jellege miatt emelhetünk kifogást. Még a gondolkodó és analitikus elméjű olvasó is nehezen képes behatolni az írás teljes jelentésébe.

A „Háromhegy barlangjá"-t teljes szövegében idéznénk, ha lenne helyünk rá; nem azért, mert magasabb rendű tehetségről tanúskodik, mint a kötet többi darabja, hanem azért, mert kiválóan példázza a szerző sajátosan egyéni tehetségét. A téma közhelyes. Egy boszorkány a Távol és a Múlt világát idézi egy gyászba borult személy elé. Ilyen esetekben a divat egy ideje azt diktálja, hogy a szerző valamiféle tükörről írjon, melyben a távollévők képmása megjelenik, vagy füstöt gomolyogtasson fel, melyből fokozatosan előtűnnek az egyes alakok. Elbeszélése hatását Hawthorne-nak bámulatosan sikerült felerősítenie avval, hogy a látás helyett a hallás érzékét tette meg a képzelgés közegévé. A gyászoló fejét beburkolja a boszorkány köpönyege, melynek varázslatos ráncaiból mindentudó hangokat hall. Ennek a műnek minden egyes sora művész jelenlétére vall, s nemcsak a pozitív, hanem a negatív erények terén is. Nem csupán az a helyzet, hogy a szerző mindent megtett az elbeszélésben, ami kötelező, hanem az is - és ez talán a nehezebben elérhető cél -, hogy semmi olyat nem tett, ami tilos. Minden szó *értelmet hordoz*, és egyetlen szó sincs, amely *ne* hordozna értelmet.

A „Howe maszkabáljá"-ban olyasmire figyelünk fel, mely plágiumra emlékeztet; de nem zárhatjuk ki a gondolatok igen hízelgő egybeesését. Idézzük a kérdéses szövegrészt:

„Látták, amint a tábornok, homlokán a *düh sötét villanásával, kardot ránt* és *elindul, hogy szembeszálljon a köpönyeges alakkal*, mielőtt az akár csak egyetlen lépést tett is volna a padlón. - *Gazember, fedd fel arcodat* - kiáltotta. - Egy lépést se tovább! - Az alak egy hajszálnyit sem rettent vissza a mellének szegeződő kardtól; komor méltósággal megállt és *köpönyege szárnyát alábocsátotta arca elől*, de nem eléggé ahhoz, hogy a szemlélők akár csak egy pillantást is vethettek volna arcára. Sir William Howe azonban a jelek szerint eleget látott belőle. Mord arckifejezése helyén zavart és megdöbbent, sőt, egyenesen rémült tekintet uralkodott el; több lépésre hátrált az alaktól, s *kardját a padlóra ejtette."*

Itt arról van szó tulajdonképpen, hogy a köpönyeges alak magának Sir Williamnek a fantomja vagy alakmása; nos, a „William Wilson" című történet, mely a *Groteszk és arabeszk* egyik darabja volt, nemhogy ugyanerről szól, hanem sok tekintetben ugyanígy szól ugyanerről. Két részletet idézünk, amit az olvasó egybevethet a fentebb közölt szövegrésszel. Az előbb magunk emeltük ki dőlt betűvel azokat a részleteket, amelyek a közvetlen hasonlóságot mutatják.

„Az a kis idő, ameddig elfordítottam tekintetem, a jelek szerint elegendő volt ahhoz, hogy a szoba túlnani és felső részében lényeges változások álljanak be. Úgy tűnt nekem, hogy egy nagy tükör áll ott, ahol korábban semmi ilyet nem érzékeltem: s amint irtózatosan megrémülve közelebb léptem hozzá, önmagam halálsápadt és vérlucskos képe indult el felém, bizonytalan és ingatag léptekkel. Mondom, úgy tűnt; de valójában nem én voltam. Wilson állt előttem, széthullása szörnyű kínjában. Nem volt vonás annak az arcnak a jellegzetes és egyéni rajzán, ami ne lett volna teljesen az enyém is. *Álarca és köpönyege ott feküdt, ahová vetette őket: a padlón."*

Megfigyelhető, hogy ebben az esetben nem csupán az alapgondolat azonos, hanem különböző *részletek* is hasonlítanak. Az alak mindkét esetben a szemlélő hasonmása vagy alakmása. A jelenet mindkét esetben maszkabálon játszódik. A figura mindkét esetben köpönyeget visel. A szereplők mindkét esetben veszekednek - azaz mérges szavakat váltanak. A köpönyeg és a kard mindkét esetben lehull a padlóra. A „gazember, fedd fel arcodat" kifejezés Hawthorne-nál pontos párhuzamra talál a *William Wilson* egyik passzusában, a kötet ötvenhatodik oldalán.

III

Sietve be kell fejeznem ezt a tanulmányt, mégpedig Hawthorne erényeinek és hibáinak összefoglaló áttekintésével.

Hawthorne egyéni, de nem eredeti; hacsak azokban a részletezett elképzelésekben és kiemelt gondolatokban nem, amelyeket Hawthorne általában vett eredetiséghiánya megfoszt a nekik joggal kijáró elismeréstől, és megakadályozza, hogy valaha is felfigyeljen rájuk a közönség. Túlságosan is szereti az allegóriát, s ameddig le nem tesz róla, nem is remélheti a népszerűséget. S le is fog tenni, hiszen az allegória nehezen fér meg természetének alaphangjával, mely akkor mutatkozik meg a legjobban, ha odahagyja „Brown gazdái" és „Fehér vénkisasszonyai" miszticizmusát azért a szívmelengető, enyhe, bár ősziesre forduló napfényért, ami a „Wakefield" és „A kis Annie kóborlása" lapjain süt. Igazság szerint Hawthorne „gátja vesztetten metaforikus" szelleme azt a falanx- és falanszter-légkört leheli, amelyben a szerző oly régóta fuldoklik. Mint szerzőnek, témaköre feleannyira sem olyan kizárólagos, mint amennyire univerzális jelentőségű. Stílusa a legtisztább, ízlése a legmakulátlanabb, tudása a legkönnyebben megérthető, humora a legfinomabb, pátosza a legérzékenyebb, képzelőereje a legsugárzóbb, ügyessége felülmúlhatatlan; s ezekkel a különféle jó tulajdonságokkal együtt *misztikusnak* sem utolsó. De akad-e ezek között a tulajdonságok között egy is, mely megakadályozná Hawthorne-t, hogy akár az első lehessen a tisztes, becsületes, érzékelhető, meg- és felfogható tárgyak világában? Köszörülje ki a tolla hegyét, szerezzen be egy üveg látható tintát, bújjon elő a régi paplakból, fütyüljön Alcottra[222], akassza fel (ha lehet) a *Dial*[223] szerkesztőjét, s a *North American Review* számait, ha megvannak neki, vesse ki ablakán a disznóknak.

Takács Ferenc fordítása

---

[222] Brenson Alcott (1799-1888) transzcendentalista gondolkodó.

[223] A transzcendentalista kör lapja.

RÉGI ANGOL KÖLTŐK

Semmi kétség afelől, hogy a Nagy-Britannia régebbi költői iránt érzett szeretetünk jelentős részben olyasvalamivel magyarázható, ami valójában nem tartozik a költészethez, tudniillik a régiség iránti szeretetünkkel, s még annak a valódi *költői érzésnek* a jelentős része is, amit ezen költők fakasztanak bennünk, olyasvalaminek tulajdonítható, ami jelen van ugyan az elvont értelemben vett költészetben, és ezekben a régi brit költeményekben is, de nem tekinthető *szerzőik* érdemének. A régi dalnokok minden feltétlen csodálója, ha véleményét kérdik e dalnokok műveiről, valamiféle homályos, bár teljességgel őszinte érzésről számol be, a versek keltette álomszerű, kusza, határozatlan és - esetleg hozzáteszi - meghatározhatatlan örömérzésről; s ha megkérjük, hogy jelölje meg ennek a titokzatos örömnek a forrását, alighanem a szókincs és az általában vett kidolgozás bizarr voltát említené. Ez a bizarr elem valójában az eszményi jelleg rendkívül hatásos eszköze, de a szóban forgó esetben a szerzők akaratától függetlenül keletkezik, és semmiképp sem része a költők eredeti szándékának. A szavak és ritmusok az idők folyamán megváltoztak. Azok a versek, amelyek ma heves örömmel hatnak ránk, mégpedig olyan örömmel, mely többnyire egyetlen forrásra, a bizarr jellegre vezethető vissza, a maguk idejében alighanem rendkívül szokványosnak számítottak. Ez *ma már* nem érv ezek ellen a versek ellen - *akkor* lehetett érv ellenük. Egyre erősebb bennünk a vágy, hogy túlértékeljük ezeket a költeményeket. A régi angol múzsa keresetlen, egyenes lelkű és őszinte volt, s bár tanult volt egyben, fortélyok nélkül volt az. Nincs még egy olyan közkeletű tévedés, mely a gondolkodásnak nagyobb zűrzavaráról tanúskodna, mint az, amikor Donne-t és Cowleyt ugyanabban az értelemben képzelik metafizikus költőnek, mint Wordsworth-t és Coleridge-ot. Az első kettő számára az erkölcs a cél volt, az utóbbi kettő számára csupán eszköz. *A teremtés* költője azt kívánta mesterkélten művészi versével az olvasóba oltani, amit erkölcsi igazságnak hitt; *A vén tengerész* költője viszont az analízis kínálta csatornákon át kívánja belénk önteni a költői érzést. Az előbbi tökéletes kudarccal végzi, amit egy durván téves elképzelés jegyében kezdett; az utóbbi, igaz, tévedhetetlenül biztos úton járva, olyan győzelmet arat, melynek dicsőségéből semmit sem vesz el az, hogy a tömeg alantas tekintete elől rejtve marad. De ha úgy vesszük, még Cowley „metafizikus költészete" is alkotója egyszerűségéről és egyeneslelkűségéről tanúskodik. S ebben osztozik iskolája többi tagjával; ugyanis bízvást nevezhetjük iskolának azt a költőcsoportot, akiknek verseit az előttünk fekvő kötet tartalmazza, s akiknél felfigyelhetünk valamiféle közös jellegre. Ezek a költők keveset használnak fel a művészet fortélyaiból, írásuk közvetlenül a lélekből fakad, s a lélek életét sugározza. Nem nehéz észrevenni ennek az önfeledtségnek az irányát sem - a lélek összes energiájának magas szárnyalását -, de amikor a lehető legerősebb költői tűz, erő, finomság és minden jó tulajdonság a lehető legközönségesebb otrombasággal, lapossággal és ostobasággal keveredik náluk, nem marad kétség afelől, hogy az ebbe az iskolába tartozó szellemek művei átlagban *(ceteris paribus)* jóval alatta maradnak egy másik, náluk mesterkéltebb iskola műveinek.

Kötve hisszük, hogy a *Book of Gems*-ben (Gyöngyszemek könyve) található válogatásból a költői lelkületű olvasó bármiféle fogalmat is alkotna az iskola szépségéről; bár ha az iskola jellegének bemutatása volt csupán a cél, akkor ez az igyekezet a legnagyobb mértékben sikeresnek mondható. Hosszú részleteket kapunk a kötetben a legutálatosabb zagyvaságokból, melyeknek csupán annyi érdemük van, hogy régen íródtak. A szerkesztő kritikai megjegyzései sem tetszenek különösebben. Lelkesedése annyira általános és annyira heves, hogy szükségképpen téves is. Például Sir Henry Wotton *Verses on the Queen of Bohemia* (Vers Bohemia

királynőjéről) című költeményéről úgy vélekedik, hogy „nemigen írtak ennél szebbet nyelvünkön”, ami tarthatatlan és képtelen állítás.

Ezekben a sorokban képtelenek vagyunk felfedezni a költészetnek akárcsak egyetlen magasztosabb jegyét is, mely minden időben és minden körülmények között hozzá tartozik. Itt minden merő művészkedés, a maga meztelenségében, illetve ügyetlenül titkolva. A régies iránti elfogultságunk (s másfajta elfogultságról itt nemigen beszélhetünk) sem késztethet arra, hogy a költészet szent nevével tüntessük ki ezeknek a körülményes és elcsépelt bókoknak a sorát, melyeket szerzőjük minden képzelet és valószínűség híján öltögetett egybe, s még arra sem tett kísérletet, hogy az alkalomhoz igazítsa őket.

Mint mindenki más, mi is örömet leltünk Wither *Pásztori vadászatában*, ebben a költeményben, mely figyelemre méltó mértékben osztozik az *Il Penseroso*[224] jellegzetességeiben. A költészetről szólván a szerző ezt mondja:

Hogyha zúg egy kis patak,
Szél zörrent meg gallyakat,
Csukott százszorszép-levél
Ha Titán aludni tér,
Vagy egy árnyas cserje, fa -
Több lesz nekem, általa,
Mint amit egy bölcs akár
A Mindenségben talál.
Ő segít, hogy fellelem
Ezen a durva helyen
Azt, ami kínok között
Is hoz édes örömöt;
És az unalmas magány,
Boltívek alatt az árny,
Barlangokat verdeső
Ütemes hullám-eső,
S ez a sziklás, és öreg
Mohákkal benőtt üreg,
S e kapuk, hol nem tör át
Gyönyör, csak a durvaság,
S szűkös kamrám, hova az
Ínség, szégyen befalaz -
Mindez, s a rest levegő
Búra hajtana, de ő
Megtanította, miből
Származik vigasz s gyönyör.

De ezek a sorok, bármennyire jók is, nem mutatják igazán az angol költői régiségek általában vett jellegét. Ebből több található Corbet *Rewards and Fairies* (Jutalmak és tündérek) című versében. Idemásoljuk Marvell *Őzét sirató szüz*-ének egy részletét, mely jobban tetszik nekünk, mint az ugyanilyen jellegű versek bármelyike, s nem csupán azért, mert a régi költészet egy darabja, hanem azért is, mert önmagában is gyönyörű költemény, teli pátosszal, végtelenül finom képzelőerővel és igazmondással:

[224] John Milton (1608-1674) angol költő verse.

Csodálatos, milyen iram
Rejlett ezüst lábaiban,
És milyen kecsesen szökellt,
Mikor velem versenyre kelt,
S ha messze elhagyott: bevárt,
Majd megindult, s megint megállt;
Ünő nem járt ily sebesen:
Akárha a négy szeleken.
Van nekem kis udvarom,
S úgy benőtte a liliom,
S a rózsák is, hogy fogadom,
Azt hinnéd, hogy egy kis vadon;
Ha megjött a tavasz-idő,
Csak ott szeretett lenni ő.
Liliom-ágyások között
Kerestem, hogy hová szökött,
S lett légyen az orrom előtt,
Míg föl nem kelt, nem láttam őt.
Mert mint liliom árny-alak
Feküdt a liliom alatt;
S rózsát legelt, mi belefér,
Hogy kiserkent száján a vér,
Aztán bátran hozzám szökellt,
S számra nyomta e rózsa-jelt;
De főleg azt szerette, ha
Bőséges rózsa-lakoma
Után hűs liliom-lepel
Fedte szűzi combjait el.
Élne még, kívül liliom,
S belül rózsa volna, tudom.

Mennyire igaz a bánat levegője, mely minden szótagjából árad! Mindent betölt a versben. Ezt sugározza a szavak édes melódiája, a szelídség és a báj, amit a kis szűzben magában képzelünk el, s még az a félig játékos, félig sértődött jelleg is, ahogyan a szűz kedvencének szépségét és nemes tulajdonságait taglalja; akár egy nyári felhő hűvös árnyéka egy liliom- és ibolya-ágyás, „minden édes virág" fölött. A legmagasztosabb költészet illata árad a versből. Minden sor egy-egy gondolat, mely az őz szépségét és játékosságát hordozza, a lány keresetlen egyszerűségét, szeretetét, csodálatát; bánatát; a liliom- és rózsa-ágyás illatát, melegét és *helyénvaló* voltát, ahová az őz odafészkelte magát, s amelynek virágait legelészte, s amely virágoktól szinte megkülönböztetni sem tudta őt az akkor még boldog kisleány, aki nyíllal kezében és rózsás mosollyal az arcán kereste fel kedvencét. Gondoljunk csak az igaz és finom gondolatok változatosságára az általunk idézett néhány sorban; a szűz *csodálkozására*, hogy kedvence milyen fürge; az „ezüst lábakra"; az őzre, amint úrnőjét versenyre hívja „kecsesen szökellve", előtte szalad, s hátrafordított fejjel lesi, mikor ér úrnője közel, hogy ismét odább szökellhessen; mindezt élesen érzékeljük. Mily rendkívüli erő duzzad ebben a két sorban:

Ünő nem járt ily sebesen:
Akárha a négy szeleken -

olyan erő, mely csakis akkor válik nyilvánvalóvá számunkra, ha a beszélő keresetlen egyszerűségére gondolunk, illetve kedvencének négy lábára, mint a négy szélre. De gondoljunk „kis udvarom”-ra is, amelyet „úgy benőtt a liliom, s a rózsák is”, hogy „azt hinnéd, hogy egy kis vadon”; az őzre, mely „csak ott szeretett lenni”; a szűzre, aki keresi az őzet, „hová szökött”, s aki nem tudja megkülönböztetni a virágoktól, „míg föl nem kelt”; s az őzre, ahogy úgy hever a liliomok között, „mint liliom árnyalak”; ahogy szerette,

„...ha
Bőséges rózsa-lakoma
Után hűs liliom-lepel
Fedte szűzi combjait el”;

azután a zárósorok kivételes szépsége és természetessége, ahol éppen a költői túlzás teszi a sorokat természethűvé, ha a szenvedélyes kislány ártatlanságára, keresetlenségére, lelkesedésére, illetve a játékát gyászoló gyermek még ennél is szenvedélyesebb csodálatára gondolunk:

Élne még, kívül liliom,
S belül rózsa volna, tudom.

Takács Ferenc fordítása

AZ IRODALMI FOLYÓIRATOK BÖRTÖNÉNEK REJTELMEI

Mivel nem létezik nemzetközi szerzői jogvédelem, és ezért szinte lehetetlen bármiféle anyagi ellenszolgáltatást kicsikarni a könyvkereskedőktől az irodalom terén végzett munkáért, legjobb íróink közül sokan kénytelenek folyóiratok és szemlék szolgálatába állni, melyek dicséretre méltó állhatatossággal bizonyos - illetve bizonytalan - mértékig mind a mai napig magukénak vallják azt a régi mondást, hogy a munkásembert még az irodalom háládatlan területén is megilleti a neki járó bér. Hogy ezek az újságok miképpen, a tisztességnek-illendőségnek miféle makacs ösztöne révén tudtak megmaradni fizetési gyakorlatuk mellett, amikor olyan ellenfelekkel kell megküzdeniük, mint a Fosterek és a Leonard Scottok, akik évi nyolc dollárért szállítják bármelyik négy brit folyóiratot, ezt a kérdést nemigen tudjuk kielégítő módon tisztázni, s kénytelenek vagyunk olyan, teljességgel ésszerűtlen alapra hivatkozva válaszolni, mint a még itt-ott pislákoló *esprit de patrie*[225]. Hogy az irodalmi folyóiratok élnek, s nem csupán élnek, de boldogulnak is, s nem csupán boldogulnak, de még fizetni is tudnak eredeti művekért, erre az ismert körülmények között csupán az a teljességgel fantasztikus, bár rokonszenves feltételezés adhat magyarázatot, hogy izzik még valahol a parázs, nem aludt ki az irodalom és az irodalmárok iránti jóindulat tüzével együtt, mely valaha ott lobogott minden amerikai kebelben.

Vagy talán az volna a magyarázat, hogy egyszerűen *illetlen dolog*, ha szerzőinket, ezeket a szegény ördögöket éhezni hagyjuk, miközben - az irodalom terén - kövérre hízunk azokon a csemegéken, amiket szégyentelenül lopkodunk Európa minden zsebéből; talán nem lenne igazán *comme il faut*[226], ha ez a botrányos szörnyűség megtörténhetne; ezért vannak hát irodalmi folyóirataink, s ezért fizet elő a közönség egy része rájuk (merő szánalomból persze), s ezért vannak folyóiratkiadóink (akik néha a „szerkesztő *és* tulajdonos" kettős címét aggatják magukra); kiadók, akik - ha a szerző jól viseli magát, csak ritkán háborog és mindig kellő alázatot mutat - lelkiismereti kérdést csinálnak abból, hogy egy-két dollárral bátorítsák a szegény ördögöt, többnyire persze csak akkor, ha a szerző rendesen viselkedik és tartózkodik attól az illetlen szokástól, hogy felhúzza az orrát.

Reméljük azonban, hogy nem vagyunk annyira elfogultak vagy annyira vádaskodó természetűek, hogy azt a látszatot keltenénk: a részükről (az irodalmi folyóiratok kiadóinak részéről) kétségtelenül tapasztalható nagylelkűség hiányát az ő számlájukra kellene írnunk. Sőt, könnyen belátható, hogy amit eddig mondottunk róluk, az éppen az ellenkezője az ilyesféle vádaskodásnak. Ezek a kiadók legalább *fizetnek* valamit, míg mások semmit sem. És ez bizony különbség; bár egy matematikus azt állíthatná, hogy ez a különbség néha végtelenül kicsiny. Mégis ezek a folyóiratkiadók *fizetnek* (így szokás mondani), és a szerző, aki szegény ördög, bizony még a legkisebb kegyet is köszönettel fogadja. Nem, a nagylelkűség hiányának okát a demagógoktól befolyásolt közönség háza táján kell keresnünk, mely tűri, hogy hivatott képviselői (vagy talán hivatlanok ezek a képviselők?) olyan szónoklatokkal sértsék nemzeti gyűldéinkben a józan észt (a közönségét), melyek az európai irodalom terén végzett útonállás szépségét és kényelmét dicsérik, s felettébb ostoba képtelenségnek tartják, ha valaki azt az elvtelen elvet tenné magáévá, hogy joga és jogcíme van a maga önálló elméjére vagy arra a vékonyka kis anyagra, amit előgombolyít belőle, a szerencsétlen hernyó (mert mi más is

[225] hazafias szellem (francia).

[226] illendő, kifogástalan (francia).

volna). Ha valami ilyesféle leheletfinom dolog támogatásra szorul, hát van éppen elég selyemhernyónk és *morus multicaulisunk*[227].

De ha a folyóiratkiadók nagylelkűségének teljes hiányáról a körülmények közepette nem panaszkodhatunk is (hiszen fizetni azért fizetnek valamit), egy tekintetben jó okunk van a vádbeszédre. Ha egyszer fizetnek, akkor miért nem fizetnek jó szívvel és *azonnal*? Ha most éppen harapósabb volna a kedvünk, olyan mesét mesélhetnénk, melytől még Shylocknak is égnek állna a haja. A fiatal szerzőt, aki magával a kétségbeeséssel küszködik a rettenetes szegénység képmásában, amit nem enyhít semmi - semmiféle együttérzés a mindennapok világától, mely képtelen felfogni nyomorúságos helyzetét, s ha felfogná, akkor is úgy tenne, mintha nem értené -, nos, ezt a fiatal szerzőt udvariasan felkérik, hogy írjon egy cikket, melyért „tisztes fizetséget fog kapni". A fellelkesült szerző talán egy egész hónapra félbehagyja egyetlen elfoglaltságát, ami valamiféle megélhetéssel kecsegtet, s miután végigéhezte (családjával együtt) a hónapot, s miután végére ér az egyhónapos éhezésnek és a cikknek, az utóbbit - néhány, az előbbire tett félreérthetetlen célzás kíséretében - elküldi a vastag mellényű „szerkesztőnek" és borvirágos orrú „tulajdonosnak", aki kegyeskedett támogatásával kitüntetni őt (a szegény ördögöt). Eltelik (éhezésben) még egy hónap, de válasz nem érkezik. Újabb hónap; válasz sehol. Még két hónap; válasz még mindig sehol. Miután így eltelt hat újabb hónap, a szerző személyesen járul a „szerkesztő" és „tulajdonos" ajtajához. Jöjjön később. A szegény ördög távozik, majd később újrajön. Majd ismét jön; s három-négy hónapig egyfolytában jön. Ezután türelme fogytán, visszaköveteli a cikkét. Nem, nem kaphatja vissza - az igazság az, hogy túlságosan is jó volt ahhoz, hogy ilyen könnyen lemondjanak róla -, „már nyomdában van" és „az ilyen jellegű közreműködésért - ez nálunk a *szabály* - csupán a megjelenés után hat hónappal fizetünk. Jöjjön be hat hónappal azután, hogy megjelent az írása, s felveheti a pénzt - hiszen üzletemberek volnánk -, mégpedig azonnal." A szegény ördög erre megnyugszik, és úgy dönt, hogy a „szerkesztő és tulajdonos" mégiscsak úriember, ő pedig (a szegény ördög) vár, ahogy kérték - de a Halál nem várhat közben. Meghal, és elhunyta (melynek az éhezés volt az oka) szerencsés fogás a vastagpénzű „szerkesztő és tulajdonos" számára, akinek bukszája most - és mindörökké - vastagabb huszonöt dollárral, melyet nagyon okosan sikerült megtakarítania, s melyet majd nagylelkűen vadkacsavadászatra és pezsgőre költ el.

Két dolog van, amitől - reméljük - tartózkodik az olvasó, amikor átfutja ezt a cikket; először is reméljük, hogy nem hiszi: a magunk személyes tapasztalatából írunk, ugyanis csupán azoknak az elbeszéléseire támaszkodunk, akik valóban szenvednek; másodszor pedig reméljük, hogy megjegyzéseinket nem fogja egyetlen ma élő folyóiratkiadó személyére sem vonatkoztatni, hiszen köztudott, hogy mindegyikük ugyanolyan híres nagylelkűségéről és előzékenységéről, mint eszéről és a tehetség iránt tanúsított megbecsüléséről.

Takács Ferenc fordítása

[227] eperfa (latin).

A MŰALKOTÁS FILOZÓFIÁJA

Charles Dickensnek egy jegyzete fekszik előttem, amelyben a *Barnaby Rudge* szerkezetéről írt régi vizsgálódásomra célozva, azt mondja: „Mellesleg, ki vette észre, hogy Godwin[228] az ő *Caleb Williams*-ét visszafelé írta? Először bebonyolította hősét a nehézségeknek abba a hálójába, mely a második kötetet kiteszi, s csak aztán keresett az első kötetnek valami indokolást és magyarázatot a történendőkhöz."

Nem tudom elképzelni, hogy *pontosan* ez lett volna Godwin eljárása, s csakugyan, amit ő maga vall, az nem egészen egyezik Dickens úr ötletével, de a *Caleb Williams* szerzője sokkal inkább művész volt, hogysem ne érezte volna legalább valamelyest hasonló módszer előnyeit. Semmi sem magától értetődőbb, mint az, hogy minden mesének vagy bonyodalomnak, mely ezt a nevet megérdemli, készen kidolgozva kell lenni egész a megoldásig, még mielőtt a toll egy betűt is leírt volna belőle. Csak ha a megoldást folyton szemünk előtt tartjuk, tudjuk megadni a bonyodalomnak a következetesség és oki kapcsolat nélkülözhetetlen benyomását azáltal, hogy minden epizódot, és főképp az összes részletek tónusát a kifejlet céljai szerint élezzük ki.

Azt hiszem, a rendes módban, ahogy az elbeszéléseket konstruálni szokták, gyökeres tévedés van. Vesznek egy témát, vagy a történelemből, vagy a napi események adnak, vagy, legjobb esetben, a szerző maga vállalkozik néhány megkapó epizódot összefűzni, melyek regényének csupán vázát teszik, leírással akarva rendesen kitölteni, ami hézag a tényekben vagy cselekvésben, lapról lapra mutatkozhatik.

Én helyesebbnek tartom a célzott *hatás* megfontolásával kezdeni. Mindig szem előtt tartva az eredetiséget - mert aki elég merész volna magát az érdekeltség ily nyilvánvaló s könnyen érthető forrásától megfosztani, bizonnyal a saját érdeke ellen cselekedne -, először is így szólok magamhoz: „A számtalan hatás vagy benyomás közül, aminek befogadására a szív, az értelem, vagy, nagyobb általánosságban, a lélek képes lehet, *a jelen alkalommal melyiket válasszam?*" S miután megállapodtam a hatásban, melynek elsősorban újnak, másodsorban élénknek kell lenni, meggondolás tárgyává teszem, vajon ezt a hatást a mesével vagy a tónussal érhetem-e el inkább, mindennapi mesével és különös tónussal, vagy megfordítva, mese és tónus egyforma különösségével, azután körülnézek, vagy inkább magamba tekintek, oly mese- vagy tónuskombinációt keresve, mely legjobban segíthet a hatás fölépítésében.

Sokszor gondoltam rá, hogy milyen érdekes újságcikk lenne belőle, ha egy író le próbálná - azaz inkább ha le tudná - írni részletesen, fokról fokra, a folyamatot, melyen át valamely műve elérte befejezettségének végső pontját. Miért nem ajándékozta meg senki ily cikkel a nyilvánosságot, nehezen tudnám megmondani, de talán a szerzői hiúságnak több szerepe van e mulasztásban, mint bármely más oknak. Az írók - kivált a versköltők - többnyire jobb szeretik, ha alkotásaikat valami nemes láz, valami eksztatikus intuíció gyümölcsének tekinti a világ, és valósággal borzadnak attól, hogy a közönségnek csak egy pillantást is engedjenek a kulisszák mögé: a gondolat nyers és nehézkes ingadozásaira - az igazi célra, amint csak az utolsó percben alakul ki, a teljes érettségig még nem jutott eszme számtalan megvillanására, a már-már kiérlelt ötletekre, amik utólag használhatatlannak bizonyulnak, az óvatos válogatásokra és lemondásokra, a fájdalmas törlésekre és beszúrásokra -, szóval a kerekekre és rugókra, a színváltozások gépcsigáira, a hágcsókra és süllyesztőkre, a kakastollakra,

[228] William Godwin (1756-1836) angol anarchista társadalombölcselő és regényíró.

pirosítókra és szépségtapaszokra, amik száz közül kilencvenkilenc esetben az irodalmi *histrio*[229] fölszerelését kiteszik.

Másrészt jól tudom, mily ritka eset, amikor egy író egyáltalán abban a helyzetben van, hogy a lépéseket, melyeken keresztül eredményeihez jutott, gondolatban visszacsinálhassa. Többnyire rendszertelenül támadt és éppoly ellenőrizhetetlenül elfeledt ötletek kergetéséről és kergetőzéséről van itt szó.

Nekem, a magam részéről, nem rokonszenves az előbb említett vonakodás, s amellett mindig a legnagyobb könnyűséggel tudom visszaidézni emlékembe bármelyik művem keletkezésének fokozatos állomásait. S minthogy az ilyen elemzés vagy rekonstrukció érdekessége, ha úgy fogjuk föl, ahogy az imént kívánatosnak jeleztem, teljesen független magának az elemzett dolognak képzelt vagy valódi értékétől, nem látszhatik szerénytelenségnek részemről a *modus operandi*[230] föltárása, mely szerint valamely munkámat megszerkesztettem. *A holló*-t választottam, mint amely legáltalánosabban ismeretes. Szándékom minden kétséget kizáróan kimutatni, hogy kompozíciójában egyetlen mozzanat sem tulajdonítható a véletlennek vagy az ihletnek, hogy a munka fokról fokra, egy matematikai probléma pontosságával és rideg következetességével halad előre - a megoldásig.

Az alkalom - vagy mondjuk, szükségesség -, ami először felkeltette a gondolatot, költeményt írni - éspedig oly költeményt, mely egyformán kielégítse a közönség és kritika ízlését -, magáról a költeményről önmagában véve nem mond semmit, s épp ezért mellőzöm.

Kezdjük hát a kész elhatározásnál.

Az első megfontolás a terjedelem kérdése volt. Ha egy irodalmi mű hosszabb, hogysem egy ülésre el lehetne olvasni, számolnunk kell avval, hogy a benyomás egységéből származó rendkívül fontos hatást elveszítjük - mert ha már két ülés kell hozzá, a világ ügyei közbetolulnak, s egyszerre vége mindennek, ami kerek teljességre emlékeztetne. De mivel, *ceteris paribus*, egyetlen költő sem vállalhatja, hogy bármiről is lemondjon, ami szándéka előmozdítására szolgálhat, meg kell vizsgálni azt is, nincs-e a nagyobb terjedelemben valami más előny, ami ellensúlyozhatja a benyomás egységének elkerülhetetlen föláldozását? Erre azonnal nemmel felelek. Csakugyan, amit hosszú költeménynek nevezünk, az valójában nem egyéb, mint rövid költemények - azaz rövid idő alatt kiteljesült költői hatások - sorozata. Szükségtelen bizonyítgatni, hogy egy költemény csak annyiban költemény, amennyiben lelkünket fölröpítve, intenzív izgalmat kelt; és minden intenzív izgalom, valami pszichikai szükségszerűség folytán, csak rövid lehet. Ez okból az *Elveszett Paradicsom*-nak is legalább fele lényegileg próza - költői izgalmak sorozata, *kikerülhetetlenül* váltakozva megfelelő elernyedésekkel. Az egészet túlságos hosszúsága megfosztja a művészi hatás egy roppant lényeges elemétől, a teljességtől - vagyis a hatás egységétől.

Nyilvánvalónak látszik tehát, hogy terjedelem tekintetében van egy megállapítható végső határ minden irodalmi mű számára - az, amennyit egy ülés alatt el lehet olvasni. És ámbár a prózai kompozíció bizonyos műfajban, amelyeknél nem fontos az egység - mint a *Robinson Crusoe* vagy hasonlók -, ez a határ előnyösen túlléphető lehet: de semmi esetre sem használ túllépni rajta költői munkában. E határon belül a költemény terjedelme matematikai viszonyban állhat jelentékenységével - azaz más szavakban, szárnyalásával s a keltendő izgalom intenzitásával -, ismét más szavakban, az igazi költői hatás fokával, amelyet elérhet; mert világos, hogy a

---

[229] színész (latin).

[230] eljárásmód (latin).

rövidségnek egyenes arányt kell tartani a szándékolt hatás erősségéhez, mégis avval a megszorítással, hogy bizonyos minimális időtartam föltétlenül szükséges, hogy valamelyes hatás *egyáltalán* előállhasson.

E megfontolásokat tartva szem előtt - s azt is, hogy a szárnyalás meddig emelkedett, nem szállva túl a publikum szemhatárán, s mégis elérve a magas kritika látkörébe -, azonnal megállapítottam a tervezett költemény célszerű hosszúságát, mintegy százsornyi terjedelemben. (Tényleg, száznyolc sor lett.)

Legközelebbi gondolatom akörül forgott, hogy minő hatás vagy benyomás keltését tűzzem ki célomul; s itt nem árt megjegyezni, amit az egész konstrukción át percre sem tévesztettem szem elől: hogy művemet *mindenki által* élvezhetővé óhajtottam tenni. Nagyon is messze jutnék közvetlen tárgyamtól, ha bizonygatni akarnék itt valamit, amiről már ismételten írtam, s ami a költői érzékkel bíró olvasó előtt egyáltalán nem is szorul bizonyításra - tudniillik, hogy a verses költészet egyetlen legitim birodalma a Szépség. Íme pár szó mégis igazi gondolatom megvilágítására, melyet barátaim némelyike hajlandónak mutatkozott félreérteni. Úgy vélem, azt a gyönyört, mely egyszerre a legerősebb, a legfelemelőbb és a legtisztább, a szépség szemlélete adja. Sőt igazában, ha az emberek szépségről beszélnek, nem is tulajdonságra gondolnak, hanem benyomásra, szóval éppen erre az erős és tiszta fölemelkedésére a *léleknek - nem* az értelemnek vagy a szívnek -, amelyről beszéltem, s amelyet a szépség szemléletének hatása alatt tapasztalunk. Mármost a szépséget csak azért nevezem a Vers igazi birodalmának, mert minden művészet nyilvánvaló szabálya, hogy a hatásokat lehetőleg közvetlen okok idézzék elő - hogy a célokat mindig a legalkalmasabb eszközök segítségével kell elérni -, és még eddig senki sem tagadta, hogy az a fajta lelki fölemelkedés, amire céloztam, legközvetlenebbül a versben érhető el. Ha a cél akár az Igazság, vagyis az értelem kielégítése, akár az Érzés, vagyis a szív izgalma, ezek ámbár bizonyos mértékig elérhetők a versben is, sokkal közvetlenebbül valósíthatók meg a prózában. Csakugyan, az Igazság bizonyos precíziót követel, és az Érzés valami otthonos egyszerűséget, szöges ellentétben a Szépséggel, amely, ismétlem, a lélek izgalma, azaz gyönyörteljes fölemelkedése. Mindabból, amit itt mondottunk, semmiképpen sem következik ugyan, hogy az érzés, vagy akár az igazság, ne szerepelhetne, esetleg nagyon hatásosan, a versben is - világosságot adva a gondolatnak, vagy segítve az általános benyomást, kontraszt által, mint disszonáns hangok a zenében -, de az igazi művész mindig két dologra fog itt törekedni: egyrészt, hogy ezeket a főcélhoz képest kellő alárendeltségben tartsa meg, másrészt, hogy amennyire lehet, még őket is ama Szépség fátyolába vonja, mely a Vers igazi atmoszférája és lényege.

Így hát a Szépséget tekintve kitűzött birodalomnak, legközelebbi kérdésem e Szépség legmagasabb megnyilvánulásainak *tónusát* illette - s minden tapasztalat arra vall, hogy ez a tónus a *szomorúságé*. Legfőbb fokán mindenfajta szépség az érzékeny lelket könnyekre ingerli. Ekként a melankólia a költészetnek valamennyi közt a legjogosultabb tónusa.

Miután így terjedelemben, műfajban és hangnemben megállapodtam, valamely különleges művészi fogásról kellett gondoskodnom, mely a költemény fölépítésének határozott jelleget adjon. E célból oly rugó állandó alkalmazásra való bevezetését határoztam el, mely körül az egész konstrukció megfordulhasson. Gondosan végigvizsgálva az összes megszokott művészi hatásokat - vagy jobban mondva, *trükköket*, a szó színházi értelmében -, azonnal láttam, hogy egyik sem örvend oly általános használatnak, mint a *refrain*. Használatának ez az általánossága már magában is elegendőképpen meggyőzött belső értékéről, s megkímélt a fáradságtól, hogy újabb analízis alá vessem. De megfontolás tárgyává tettem abból a szempontból, mennyiben alkalmas a továbbfejlesztésre, s rögtön megállapítottam, hogy még primitív stádiumában van. Rendes alkalmazásban a *refrain*-t nemcsak hogy pusztán a lírai versre

korlátozzák, de amellett hatását, hangban és gondolatban egyaránt, teljesen az egyhangúság erejére alapítják. A tetszést csupán az azonosság, az ismétlődés érzése hozza létre. Én elhatároztam, hogy ebbe változatosságot viszek, s ezáltal még hatásosabbá teszem, oly formán, hogy általában ragaszkodom a hangzás egyformaságához, de folyton cserélem a gondolat szerepét: azaz eltökélem, mindig új benyomást hozni létre a *refrain alkalmazásának* változtatásával, míg a *refrain* legtöbbnyire változatlan marad.

Mikor ezeket magamban elintéztem, következett a kérdés: mi és milyen legyen hát ez a *refrain*? Minthogy folyton változtatni akartam, világos, hogy rövidnek kellett lennie: mert leküzdhetetlen nehézséggel járt volna valami hosszabb szentencia alkalmazását és jelentőségét gyakrabban cserélgetni. Természetes, hogy a variálás könnyűsége egyenes arányban áll a *refrain* rövidségével. Ez mindjárt arra a gondolatra vitt, hogy a *refrain*: egyetlen szó.

S itt új probléma merül föl, e szó karakterét illetőleg. Minthogy *refrain*-es versben állapodtam meg, természetes következmény volt a strófákra való oszlás, ahol a *refrain* adná minden strófa befejező szavát. Az ily *utolsó szónak*, bizonnyal, hogy kellő erővel hathasson, zengzetesnek kell lenni, s olyannak, ami megengedi a nyomatékos hangzást: ily megfontolások vezettek a legzengőbb magánhangzó és legvisszhangosabb mássalhangzó megválasztásánál.

Miután a *refrain hangzása* felől ily módon döntöttem, ki kellett választani egy szót, amely e hangzásnak testet ad, s ugyanakkor a lehető legteljesebben illik a melankóliához, amit már előbb kijelöltem költeményem alaptónusául. Ily keresésben teljességgel lehetetlen volna nem gondolni erre a szóra: „sohasem". S valóban, ez volt az első, ami eszembe jutott.

A legközelebbi *desideratum*[231] valami ürügy volt a „sohasem" szó folytonosan visszatérő használatára. Amint eltűnődtem a nehézségen, amit rögtön éreztem abban, hogy erre az állandó ismételgetésre eléggé tetszetős megokolást találjak, hamarosan rájöttem, hogy ez a nehézség pusztán abból a feltevésből származik, mely szerint ama szót egy *emberi* lénynek kell ilyen állhatatos és monoton módon mondogatnia - rájöttem szóval, hogy a nehézség ennek az egyhangúságnak összeegyeztetésében rejlett a szót ismételgető teremtmény *eszes* voltával. Ekként közvetlenül kínálkozott gondolatomnak egy emberi értelem nélküli, de beszélni mégis tudó lény elképzelése, s az első, ami fölmerült, nagyon természetesen a papagáj volt; de rögtön háttérbe szorította a holló, mint amely szintén képes szavak kimondására, és mérhetetlenül inkább megfelel a választott *tónusnak.*

Annyira jutottam már így, hogy elgondoltam egy hollót - a baljóslatok madarát -, amint monoton ismételget egyetlen szót, ezt, hogy: „sohasem", egy melankolikus tónusú s mintegy száz sor terjedelmű költemény minden strófájának legvégén. Ekkor, sohasem veszítve szem elől, hogy célom minden ponton a netovább, a legnagyobb tökéletesség, azt kérdeztem magamtól: „Melyik, minden melankolikus téma közt, az emberiség *egyhangú* ítélete szerint, a legmelankolikusabb?" „A halál témája" - volt a magától értetődő válasz. „És mikor a legköltőibb ez a fő-fő melankolikus téma?" - kérdem tovább. Itt is nyilvánvaló már a felelet abból, amit előbb némi részletességgel kifejtettem: „Akkor, ha a legszorosabban asszociálódik a Szépséggel: egy szép nő halála kétségtelenül a legpoetikusabb téma a világon, s éppen úgy nem szenved kérdést az sem, hogy e téma hangszeréül legalkalmasabb ajkak az árván maradt szerető ajkai."

Most össze kellett kapcsolnom ezt a két ötletet: a szerelmest, aki meghalt kedvesét siratja, és a hollót, mely folyton ismételgeti a „sohasem"-et. S úgy kellett összekapcsolnom ezeket, hogy közben ne feledkezzem meg arról a szándékomról se, amellyel minden ismétlődésnél

---

[231] kívánalom (latin).

változtatni kívántam az ismételt szó szerepét és alkalmazását. Ám ilyen összekapcsolásnak egyetlen értelmes módja az lehetett, hogy a holló a szerelmes kérdésére válaszolgatva használja a folyton újra mondott szót. S itt láttam meg egyszerre a módot és lehetőséget annak a hatásnak elérésére, amelyre elsősorban támaszkodtam: az alkalmazás folytonos variálására. Láttam, hogy úgy csinálhatom, hogy az első kérdés, amit a szerető föltesz, s amire a hollónak „sohasem”-mel kell válaszolni, egészen mindennapi és közömbös kérdés legyen, a második már kevésbé, a harmadik még inkább nem, s így tovább, mígnem a szerető, kizavarva eredeti apátiájából, egyrészt már a szó melankolikus jelentése által, másrészt annak folytonos ismétlődése és a beszélő madár baljós reputációjának elgondolása folytán is, végre izgalmában egész babonás lesz, s vadul folytatja most már egész más természetű kérdéseit, oly kérdéseket, melyeknek megválaszolása szívének legmélyebb szenvedélyeit érinti, s tovább kérdi őket félig valami monomániás babonával, félig avval a fajta kétségbeeséssel, mely az önkínzásban leli gyönyörét; tovább kérdi, nem egészen azért, mintha a madár profetikus vagy démoni karakterében hinni tudna, hisz értelme jól látja, hogy az csak betanult leckét ismételget, hanem mert őrült öröme telik benne ravaszul úgy formálni kérdéseit, hogy az *előre várt* „sohasem” révén a legkéjesebb, mert legtűrhetetlenebb kínokban édelegjen. Látva egy kínálkozó, vagyis inkább a konstrukció folyamán rám kényszerült lehetőséget, először is megállapítottam magamban, mi legyen a csúcspont, azaz a zárókérdés - amire legutoljára adja meg a választ a „sohasem” -, mire felelve a képzelhető legnagyobb fájdalmat és kétségbeesést involválja ez a „sohasem”.

S azt lehet mondani, itt kezdődött igazában a költemény - a végén, ahol minden művészi munkának kezdődnie kéne -, amennyiben elgondolásaim e pontján vetette papírra tollam az első strófát, amit a költeményemből megformáltam, a következőt:

„Jós!” - hörögtem - „választ kérek! jós, madár vagy gonosz lélek!
Hiszen egy égbolt borul ránk s egy Urunk van odafenn:
Mondd meg, vár-e még e búra messze mennyben édes óra,
Vár-e majd a szent Lenóra ölelése odafenn?
Kit az angyalok Lenóra néven hívnak odafenn?”
- Szólt a Holló; „Sohasem”.

Megalkottam e strófát, a mondott ponthoz érve, először is, hogy előre megjelölve a csúcspontot, biztosabban variálhassam, és fokozhassam komolyságuk és fontosságuk szerint a szerelmes egymás után következő kérdéseit; másodszor, hogy véglegesen meghatározzam a ritmust, a mértéket, s az egyes stanzák hosszúságát és általános szerkezetét, s amellett úgy építhessem majd egymás után föl a megelőző stanzákat, hogy ritmikus hatásban egyik se múlja ezt fölül.

Ha most a kezdődő kompozíció folyamán ennél erőteljesebb stanzákat tudtam volna előállítani, habozás nélkül készakarva halkabbra fogtam volna őket, hogy ezt a betetőző hatást ne gyöngíthessék.

S itt talán nem árt, ha néhány szót mondok a verselésről. Főcélom, mint rendesen, az eredetiség volt. Hogy ezt a verselésben annyira el szokták hanyagolni, egyike a világ legérthetetlenebb dolgainak. Még ha elismerjük is, hogy a puszta ritmusban kevés a változatosság lehetősége, akkor is nyilvánvaló, hogy a metrumok és strófaszerkezetek lehetséges változatainak száma szinte végtelen, és mégis *a verselésben, századokon át egyetlen költő sem adott eredetit*, sőt úgy látszik, még rá se gondolt, hogy eredetit adjon. Meg kell mondani, hogy az eredetiség, néhány rendkívüli erejű elme esetét nem számítva, egyáltalán nem az ihlet vagy intuíció dolga, mint sokan gondolják. Rendesen, aki szert akar rá tenni, annak fáradságosan

kell küzdeni érte, s ámbár magasrendű pozitív érték, eléréséhez nem annyira valaminek kitalálására, mint inkább elkerülésére van szükség.

Természetesen nem tartok számot eredetiségre *A holló*-nak akár ritmusa, akár metruma tekintetében. Az előbbi trocheusi, az utóbbi akatalektikus oktameter, katalektikus heptameterrel váltakozva, amely az ötödik versben ráütő módon ismétlődik, és katalektikus tetrameterben csúcsosodik. Kevésbé tudósnyelven mondva: a vers végig olyan lábakból áll, ahol egy hosszú szótag után egy rövid következik; a strófa első sora nyolc ilyen lábból, a második hét és félből - ami igazabban hét és háromnegyed -, a harmadik megint nyolcból, a negyedik és ötödik újra hét és félből, a hatodik három és félből. Mármost egyenként véve, mindezek a sorok azelőtt is használatosak voltak, s ami eredetisége *A holló* versformájának van, az a strófa összeállításában rejlik, minthogy ehhez az összeállításhoz még megközelítőleg hasonlót sem kísérelt meg soha senki. Ennek az összeállításbeli eredetiségnek hatását más szokatlan és részben teljesen új hatások is segítik, melyek a rím és betűrím elveinek kitágított alkalmazásából keletkeznek.

Legközelebbi megfontolni való volt: mi módon hozzam össze a szerelmest és a hollót? - s e megfontolásnak első ága a *helyre* vonatkozott. Legtermészetesebb színtérnek erdő vagy mező látszhatott volna - de nekem mindig az volt az érzésem, hogy a helyeknek szoros körülzártsága okvetlen szükséges feltétele ily elszigetelt epizód hatásának: erőt ad neki, mint keret a képnek. A körülzártságnak elvitathatatlan erkölcsi hatása, hogy a figyelmet koncentrálva tartja, s magától értetődik, hogy nem szabad összezavarni a puszta hely-egységgel.

Elhatároztam már, hogy a szerelmest egy szobába képzelem, egy szobába, melyet egy elhunyt szép látogató emléke tett számára szentté. A szobát gazdag bútorzattal ábrázolom; ez egyszerű következménye azoknak az eszméknek, melyeket a Szépségről, mint a költészet egyetlen valódi tárgyáról szólva már kifejtettem. Így meghatározva a helyszínt, most be kellett hoznom a madarat, s nem lehetett kitérni a gondolat elől, hogy az ablakon át hozzam be. Azt az ötletet, hogy a szerelmes a madár szárnyának verdesését az ablaktáblán az első pillanatban úgy értelmezze, mintha az ajtón kopogtak volna, egyrészt az a vágy keltette bennem, hogy az események késleltetése által az olvasó kíváncsiságát növeljem, másrészt az a kívánság, hogy kihasználjam a közben előálló hatást, mikor a szerelmes kitárja az ajtót, s nem látva egyebet sötétségnél, félig-meddig szinte azt képzeli, hogy kedvesének szelleme kopogott.

Egy viharos éjszakát választottam, először, hogy indokoljam, miért kért a holló bebocsátást, s másodszor, a szoba - fizikai értelemben vett - nyugalmával való hatásos ellentét kedvéért.

A madarat *Pallas* szobrára ültettem, szintén a kontraszthatás kedvéért, a márvány és a fekete tollazat közt, s meg kell jegyezni, hogy a szobrot teljesen a madár szuggerálta. *Pallas* szobrára azért gondoltam, mert leginkább illik a könyvek közt élő szerelmes szobájába, s magának a *Pallas* szónak zengzetessége miatt is.

A kontraszt erejét a költemény közepe táján is fölhasználtam, hogy a végső benyomást mélyítsem. Például, ahogy a holló beröppen, annak valami fantasztikus színt adtam, mely annyira közeledik a komikushoz, amennyire csak megengedhető volt. „Peckesen” száll be, s „furcsán verve szárnyát”.

Rám se biccent, meg se hökkent, csak jött, mint egy idecsöppent
Úr vagy hölgy: ajtómra röppent s megtelepült odafenn.

A következő két strófában ez a szándék még nyilvánvalóbban érvényesül:

Akkor bánatom mosolyra csalta furcsa ében tolla,
Ahogy ott morc méltósággal ült nagy ünnepélyesen.
„Bár megtépve, zord kóborló” - szóltam - „te se vagy utolsó,
Éji partok küldte Holló: úr-neved hadd kérdezem:
Hogy hívnak, ha ott lenn röpködsz a plútói bús vizen?”
- Szólt a Holló: „Sohasem”.

Néztem a szárnyas bolondot, hogy egy szót ily jól kimondott
S válaszolt szavamra - bárha nem is túl értelmesen:
Meg kell adni, ilyet élő még nem ért, hogy egy beszélő
Madár ajtaja fölé jő s rátelepszik kényesen -
Ajtó fölött egy szoborra rátelepszik peckesen,
- És a neve: „Sohasem”!

Miután így gondoskodtam a megoldás kontraszt-hatásáról, rögtön elejtem a fantasztikus hangot, s ahelyett a legmélyebb komolyság tónusát veszem föl - ami pontosan az utolsó idézetet közvetlenül követő strófában kezdődik, evvel a sorral:

De a Holló fönn a szobron csak ez egy szót mondta folyton stb.

Ettől a perctől kezdve a szerelmes többé nem tréfál, nem is látja többé a furcsaságot a holló viselkedésében. Csak a „baljós, vén, vad, vészes” madarat látja benne, s szívében érzi égni fémélű szemeit. Ez a fordulat a szerelmes gondolatában vagy képzelődésében hasonló fordulatot akar létrehozni az olvasóéban: hogy lelkét a megoldás befogadására alkalmas hangulatba ringassa, ami most már a lehető leggyorsabban és kerülő nélkül közeledik.

A tulajdonképpeni megoldással - mikor a holló a szerető végső kérdésére, vajon találkozik-e kedvesével a másvilágon, rámondja a „sohasem”-et - a költemény, első és kézenfekvő fázisában, mint egyszerű elbeszélés, befejezettnek is mondható. Eddig minden az elhihető és realizálható valóság korlátai között marad. Egy holló, mely véletlenül megtanulta ezt az egy szót, hogy „sohasem” és megszökött a gazdájától, éjszaka, a vihar által hajtva, menedéket keres egy ablaknál, melyből még lámpa csillog - egy tanuló vagy tudós szobájának ablaka az, ki talán egy könyv fölött bóbiskol, talán meghalt kedveséről álmodozik. A madár szárnyainak kopogására a tanuló kitárja az ablakot, mire a madár letelepszik a legalkalmasabb helyre, emberi vendéglátója közvetlen közelében, aki mulatva a különös kalandon és a látogató viselkedésének furcsaságán, tréfából és anélkül, hogy választ várna, a nevét kérdezi. A megszólított holló egyetlen szavával felel: „sohasem” - s ez a szó azonnal visszhangra talál a tanuló néma szívében, aki hangosan kifejezést adva bizonyos gondolatainak, melyeket a váratlan epizód keltett benne, még jobban meghökken, amikor a madár erre is rámondja: „sohasem”. A tanuló most, noha sejti a dolgok állását, de mint előbb megmagyaráztam, részben az önkínzó emberi ösztöntől, részben babonaságtól űzve, oly kérdéseket intéz a szárnyas jóshoz, melyek az előlegezett válasz révén, hogy: „sohasem”, neki, mint szerelmesnek, a fájdalom legnagyobb kéjét adhatják. Amint ez az önkínzó kéjelgés legmagasabb fokára ér, az, amit az elbeszélés első és kézenfekvő fázisának neveztem, természetes módon befejeződik, s mindebben nem lépi át a valóság határait.

De a téma ilyetén kezelésében, bármily ügyességgel, s az epizódok bármely életszerű összefűzésével történjék is az, mindig marad valami keménység vagy meztelenség, mely visszariasztja a művészi szemet. Két dolog mindig és változhatatlanul szükséges: először is valami

komplikáltság, vagy jobban mondva, több oldalú alkalmazhatóság; és másodszor bizonyos szuggesztivitás - valami, bármennyire határozatlan, titkos árama a szimbolikus jelentésnek. Főleg ez az utóbbi az, ami a művészi alkotásnak oly sokat tud adni abból a *pazarságból* - hogy a mindennapi beszédtől kölcsönözzek egy erőteljes szót -, melyet oly szívesen összecserélünk a *tökéletességgel.* Ennek a szimbolikus értelemnek a *túlsága* viszont - ha titkos áram helyett ezt avatjuk az elbeszélés fő sodrává - ez az, ami az úgynevezett transzcendentalisták költészetét prózává - éspedig a leglaposabb fajta prózává teszi.

E véleményekhez tartva magamat, függesztettem a költeményhez a két utolsó strófát, ekként elérve azt, hogy azoknak szimbolikus hangulata visszavetve árnyát, átjárja az egész elbeszélést, mely őket megelőzi. Az értelem titkos árama legelőször a következő sorokban kerül napfényre:

„Tépd ki csőrödet szivemből s hagyj magam, míg elveszem!"
- Szólt a Holló: „Sohasem!"

Bizonnyal észreveszik, hogy ez a szó: *„szivemből"*, az első metaforikus kifejezés az egész költeményben. Ez, és a felelet: „*Sohasem*", arra bírják az elmét, hogy mélyebb értelmet keressen mindabban, amit a megelőző elbeszélés előadott. Így az olvasó most kezdi a hollót jelképi madárnak tekinteni - de csak az utolsó strófa legeslegutolsó szavában szabad a dolognak odáig jutni, hogy tisztán lássa a szándékot, mely ezt a madarat *a fájdalmas és sohasem múló emlékezet* jelképévé avatja:

És a szárnya meg se lendül, és csak fent ül és csak fent ül,
Fent ajtóm fölött a Pallas sápadt szobrán, csöndesen.
Álmodó rémhez hasonló szemmel ül a szörnyü Holló,
Míg a lámpafény elomló árnyát veti rémesen
S lelkem e padlómon ringó árnyba fullad csöndesen:
Nem szabadul - sohasem.

Babits Mihály fordítása

SARAH MARGARET FULLER

Fuller kisasszony egy időben a *Dial* szerkesztője - pontosabban egyik szerkesztője - volt, és ezt a folyóiratot számos rendkívül erőteljes és mindenképp rendkívül sajátos dolgozattal szerencséltette. Nevét a *Summer on the Lakes* (Nyár a tóvidéken), ez a figyelemre méltó vázlatgyűjtemény is ismertté tette, melyet a bostoni Little and Brown könyvkiadó jelentetett meg 1844-ben. Később közzétette *Woman in the Nineteenth Century* (A nő a tizenkilencedik században) című munkát, mely széles körű vitára adott alkalmat, és abban a szerencsében volt része, hogy hevesen mocskolták és lovagiasan védelmezték. Jelenleg a New York-i *Tribune* helyettes főszerkesztője, pontosabban állandó fizetést élvező munkatársa, s már eddig is nagyon változatos anyagot tett közzé az újságban, főként kritikákat új könyvekről és hasonlókat; cikkeit csillaggal jegyzi. Közülük a két legjobb: egy kritika Longfellow professzornak önmaga műveiből készített (és portréjával ékített) kiadásáról és egy felhívás a közönséghez, barátjának, Harro Harringnak a védelmében. A kritika dicséretére vált; őszinte, szókimondó, független írás volt, szinte nevetséges ellentétben a napjainkra jellemző üres tömjénezéssel; ott dicsért, ahol a dicséret kijárt, de egyben jelét adta az értékelés tévedhetetlen képességének és a legőszintébb szándéknak is, hogy a legkedvezőbb fénybe állítsa a költő valóságos és jellegzetes értékeit.

Véleményem szerint ez az írás a közé a Longfellow költeményeiről Amerikában írott nagyon kis számú kritika közé tartozik, amelyek miatt a kritikusoknak nincs különösebb okuk a szégyenkezésre. Longfellow-t biztos és előkelő hely illeti meg hazája költőinek sorában; de hazája szégyene, hogy a talpnyaló alázat Longfellow társadalmi helyzetét és befolyását, könyvének finom papírját és nagybetűs nyomását, szattyánbőr kötését és aranyozott éleit, önmagáról festett hízelgő portréját, és a költeményt kísérő Huntingdon-illusztrációkat olyan mértékű kritikátlan helyesléssel illeti, melyben maguk a költemények sohasem részesülhettek, s nem is részesültek volna.

Harro Harring védelme, pontosabban a rosszakarói ellen intézett dörgedelem a legékesebben s legjobb időben szóló cikk volt, amit amerikai újságban valaha is olvastam.

A *Woman in the Nineteenth Century* olyan könyv, amit nagyon kevés nő írhatott volna meg ebben az országban, s egyetlen nő sem tett volna közzé, kivéve Fuller kisasszonyt. Önállóság és lankadatlan radikalizmus dolgában ez a könyv az amerikai irodalmi furcsaságok közé tartozik, s feltétlenül helyet érdemelne Griswold doktor[232] könyvében. Aligha szükséges mondanom, hogy a tanulmány érzékeny, erőteljes, gondolatgazdag, okos és bizonyos mértékig tudós mű, hiszen Fuller kisasszony minden termékét megilletik ezek a jelzők; de be kell vallanom, hogy a végkövetkeztetéseket, amelyekre a munka jut, csupán részben tudom a magaméva tenni. Nem azért, mert túlságosan is merészek, újszerűek, meghökkentőek vagy veszélyes következményekkel járhatnak, hanem azért, mert miközben Fuller kisasszony eljutott ezekhez a végkövetkeztetésekhez, túlságosan sok premisszát torzított el és túlságosan sok analógiás következtetést hagyott figyelmen kívül. Tudniillik az istenségnek a nemek közötti különbségekkel kapcsolatos célját - melyet világosan felfogni csakis akkor lehet, ha lelki retinánk külsőbb (érzékenyebb) rétegét *erőlködés nélkül* megjáratjuk az univerzális analógiák széles skáláján - nos, ezt a célt a könyv nem vizsgálja meg kellő mértékben. Fuller

[232] Rufus Wilmot Griswold (1815-1857) a *Graham's Magazine* szerkesztője. 1850-ben négy kötetben kiadta Poe műveit. A gyűjteményhez írt bevezető életrajz részben rosszindulatú, részben téves adatokon alapult, így sikerült Poe élvhajhász, züllött, alkoholista hírét költenie.

kisasszonyt ezenkívül szélsőséges szubjektivizmusa is tévútra vitte. Fuller kisasszony a nőket Fuller kisasszony szívének és eszének a mértékével méri, pedig jó, ha egy-két tucat Fuller kisasszony található az egész világon. Bár ez a véleményem a *Woman in the Nineteenth Century*-ről, mégis szükségesnek érzem, hogy elhatároljam magam attól az ostoba és elítélő bírálattól, mely a *Broadway Journal* egy korábbi számában jelent meg a műről. Ezt a cikket nem *én* írtam; viszont *valóban* az én munkatársam, Briggs írta.

Fuller kisasszony géniuszát (mivel kétségkívül igazi géniusz dolgozik benne) legkedvezőbben alighanem a *Dial*-beli közreműködése és a *Summer on the Lakes* írásai alapján ítélhetjük meg. Ebben a kötetben számos olyan leírás található, melyekkel semmi sem versenghet érzékletességben (ugyan miért nem létezik ez a szó?), abban az erőben, amellyel az igazat az új és a váratlan segítségével, azaz olyan részletek közbeiktatásával képes közölni, melyeket más művészek alighanem kihagynának, mondván, hogy nem tartoznak a témához. Ebbéli képessége ismét csak szubjektivizmusából fakad, mely arra készteti, hogy a látvány festésében ne a látvány részleteit, hanem az általa keltendő hatást tartsa szem előtt.

Itt van például egy részlet a Niagaráról adott beszámolójából:

> „Ezek az arányok napról napra nagyobbnak és hatalmasabbnak tűntek szememben, s végül kialakult bennem ezeknek a fenséges méreteknek az előtere. Mielőtt elutaztam, azt hiszem, valóban láthattam e látvány teljes csodáját. Egy idő múltán a látvány *teljesen hatalmába kerített, s valamiféle közelebbről meghatározatlan iszonyatot ébresztett bennem, olyasfélét, amilyet eladdig nem éreztem soha*, *olyasfélét, amilyet talán akkor érezhet az ember, amikor már közel van a halál, hogy átkalauzolja egy új létezésbe*. A víz szűnhetetlen zuhogása hatalmába kerítette érzékeimet. *Úgy éreztem, hogy semmi más, mégoly közeli hangot sem tudok érzékelni, s többször is riadtan hátrapillantottam, nem támad-e rám valaki.* Ráeszméltem, hogy ez a természeti hangulat, amelyben a víz ily mindent magával ragadó erővel zuhog alá, ugyanaz, ami ezen a földön az indiánokat formálta. Mert kéretlenül és hívatlanul ugyan, de lelkemben szüntelenül *olyan képek jelentek meg, melyek korábban sohasem kísértettek: magasra emelt tomahókkal mögém lopakodó indiánok képei.* Érzékeimnek e káprázata állandóan ismétlődött, *s még akkor is, amikor átgondoltam a dolgot és elhessegettem ezt a káprázatot*, *akarva, nem akarva újra és újra riadtan hátra kellett pillantanom.* Leginkább a zuhatag közelében meredező Asztalsziklán szerettem üldögélni; *itt szinte teljesen kihunyt bennem a részletek megfigyelésének képessége, a világtól megkülönböztető öntudat.*”

Mindenki érezheti, mennyire igazak a dőlt betűvel szedett részek; alighanem az itt leírt érzések fognak el minden (képzelőerővel megáldott) embert, aki felkeresi a vízesést; legtöbbjük persze - uralkodó szubjektivizmusa miatt - aligha tudatosítja magában ezeket az érzéseket, és eszébe sem jut, hogy felhasználásukkal megkísérelje másokkal is közölni a látvány keltette benyomásokat. Ezért vallanak keserves kudarcot a közönséges turisták, amikor közölni próbálják benyomásaikat. Kétségtelen, hogy William W. Lord kellőképpen objektív a *Niagara* című költeményében; nem a vízesést írja le, hanem - nagyon helyesen - azt a hatást, amit a zuhatag gyakorolt rá. Azt mondja, hogy a vízesés önmaga nagyságát, önmaga felsőbbrendűségét stb. juttatta eszébe; s csupán akkor vagyunk abban a helyzetben, hogy felismerjük, miért nem sikerült Lordnak - objektivitása ellenére - semmi olyasmit közölnie velünk, mely túlmutatna egy bizonyos William W. Lord személyén, amikor eszünkbe jut, hogy Lord nagyságának a gondolata meglehetősen egyéni és szeszélyes gondolat, s kizárólag Lord fejében fordulhatott meg.

Az egyik esszéből - *Philip Van Artevelde*[233] a címe - idemásolok egy részletet, mely jól példázza Fuller kisasszony komolyabb (szónokias) stílusát, egyszersmind mutatja a jövővel kapcsolatos töprengéseinek a hangütését is:

„Chicagóban ismét elolvastam a *Philip Van Arteveldé*-t, s egyes részletei lelkemben örökre összefonódtak a tó mélyen zúgó hangjával, ahogy éjszaka hallja az ember. Éjszakánként gyakorta olvastam egy darabig, majd kinyitottam az ablaktáblát és kinéztem. Telihold lebegett a tó fölött, s a nyugalmas fuvallat, a tiszta fény és a mélyen zúgó hang összhangban volt gondolataimmal a flamand hősről. Vajon mikor támad a mi hazánkban ilyen férfi? Hiszen erre volna szüksége a hazának - nem fellegjáró idealista, sem földhözragadt realista, hanem olyan ember, akinek szeme a menny titkaiban olvas, miközben lába szilárdan áll a földön, s keze erős és ügyes az emberi eszközök használatában. Ember, aki vallásos, erényes és - bölcs; rokonszenve mindenre s mindenkire kiterjed, de mégis önmaga ura; ismeri az érzelem birodalmát, de nem rabszolgája ennek a birodalomnak; számára a világ nem puszta látványosság vagy tűnő árnyék, hanem hatalmas és komoly játszma, melyben okosan kell játszani, hiszen a tét értéke örökkönvaló; mégis olyan ember, aki - ha ő tisztességesen játszott - nem törődik azzal, hogy mit veszít a mások hamissága révén. Ember, akit a múlt éltet, bár tudja, hogy a múlt édessége csupán korlátozott mértékben segítheti; akinek értő szeme a jelent vizslatja, bár sohasem káprázatják el a jelen csillogó csábításai, sohasem vakítják a jelen kínálkozó vállalkozásai; rendelkezik előrelátással, mint minden bölcs ember, de mégsem veszi eszét a jelenben az a képesség, mellyel kifürkészheti, mit rejt a jövő. Ha ilyen embert kap Amerika, akkor végre kifejezésre juthat az őt éltető gondolat."

Az idézetből fogalmat alkothatunk az írónő stílusának általános jellegzetességeiről. Előadásmódja végtelenül változatos. Mindig erőteljes; bár nem vagyok biztos benne, hogy akad még valami más is, ami mindig jellemző rá, hacsak azt nem mondom, hogy mindig festői is egyben. A tudós elmélyültséget inkább csak sejteti, mint tanúsítja. Alighanem csakis a tudóskodók, pontosabban azok, akik megszokták, hogy árgus szemekkel firtassák a mondatfűzést, lennének hajlandók arra, hogy elejtsék a nyelvtanban való járatlanság vádját, s a stílus lomposságát annak tulajdonítsák, hogy a szerző fütyül a héjra, mert a mag izgatja, illetve a szerző szeszélyességével, szépelgésével vagy Carlyle[234] iránti elvakult tiszteletével mentegessék; alighanem csakis ők lennének képesek felfedezni a pontosság iránti érzékenységet a szerző különös és szüntelen pontatlanságában:

„Nem tudok rokonszenvezni evvel a sejtéssel; a látvány *képes arra,* hogy minden ilyen tárgyat elnyeljen *magába.*"

„Félelmetes is egyben arra gondolni, hogy miközben nézi az ember, minden, amit a zuhatag elnyelt magában, *alkalmasint* hirtelen ismét láthatóvá válik."

„Magammal vittem *kölcsönös* barátunkat, hogy meglátogassuk a hölgyet."

„Sohasem fért hozzá kétség, hogy nem volt *köztük* semmi közös."

„Az indiánt nem látjuk igazi fényben, *kivéve ha* költői szemmel nézzük."

---

[233] Flamand népvezér (1340-1382).

[234] Thomas Carlyle (1795-1881) skót származású angol író, történetfilozófus; a „nagy emberek" történelemformáló hatását hirdette.

„McKenney *Tour to the Lakes* (Utazás a tóvidéken) című könyve számos olyan tényt tartalmaz, amelyekkel máshol nem *találkozhatunk.*”

„A dolgok látványában megvan a kultúrának és nyerseségnek *az olyan* keveréke, *amelyik* a szabadság érzetét kelti stb. stb...”

Ez csupán néhány - alig néhány - példa, amit találomra ragadtunk ki abból, ahogyan Fuller kisasszony módszeresen gyilkolja Polk elnök[235] amerikai nyelvét. Ezenkívül használja a „figyelmen kívül hagy” kifejezést, ezt a vulgarizmust, amit csupán nemrégiben vettek át (és feleslegesen, hiszen nem volt rá szükség) a jogi nyelv barbárságai közül, s nyugodt lelkiismerettel értelmezi a „tanúsít” és a „realizál” szavakat jenki módra, nem is szólva a „gyakorta” szóról, például ebben a mondatban: „Éjszakánként gyakorta olvastam egy darabig.” S mit sem ér, ha az efféle szavak védelmére azt hozzák fel, hogy egyik-másik szótár evvel a jelentéssel adja meg őket, például Bolles szótára; nincs olyan vulgarizmus a nap alatt, amire ne lehetne valamiféle „tekintélyt” citálni.

Mindezek ellenére, s az írónő gyakran jogosulatlan Carlyle-izmusai dacára (köztük az a jellegzetesség, hogy olyan mondatokat ír, amelyek valójában nem mondatok, mert ahhoz, hogy mondatként tagolhassuk, összefüggésben kellene állniuk az őket megelőző mondatokkal), Fuller kisasszony stílusa az egyik legjobb stílus, amit ismerek. Nem ismerek olyan stílust, mely összhatás tekintetében felülmúlná az övét. Rendkívül ízes, élénk, magvas, merész, világos; ha nem nézünk a részletekre, megvan benne mindaz, ami az igazi stílust teszi.

Úgy vélem, Fuller kisasszony sok verset írt, bár keveset tett közzé. Ez a kevés vers nem mentes ugyan a transzcendentalista szépelgés szeplőitől (a „transzcendentalista” szót itt természetesen abban az értelemben használom, amellyel - úgy tűnik - a közönség az utóbbi időben egyszer s mindenkorra felruházta), de csordultig teli van költői érzéssel. Itt van például valami Coleridge modorában, mely miatt a *Geneviève* szerzőjének sem volna oka szégyenkezésre:

Egy leány ült a fa alatt,
Könnyes szemű, oly sápatag,
Sóhajtott nagyokat.

S az erdőből ím fényre lép
Egy vadász, léhán dalol épp,
Szeme vakmerő fénnyel ég.

Nézte a leányt, s hogy közel
Ért, így szólt: „Miért könnyezel?
Szeretlek, félned sose kell.”

K e z é v e l e l r a g a d t a, bár
Annak jobb lett volna, ha vár,
S hű választottjára talál.

Majd k e b l é r e v o n t a, noha
Tudván, hogy nincs itt *otthona,*
De jaj, nagy volt a lány baja.

[235] James Knox Polk (1795-1849) az Egyesült Államok második elnöke.

Az összes csillag komor, a
Zord hold nem is nézett oda,
Mint fakul a gyöngy-korona.

S a sűrűből egy őz kitör -
A vadász dárdát kapva föl
Most így szól: „Várj itt, ifju hölgy.”

Látván az éjbe tűnni azt,
Álmára rettegés riaszt.
Mert lovagja nem volt igaz.

Gunhildát álma csalta meg
Vétsége csak a képzelet,
Csak képzelt bajon kesereg -

De valós gondról álmodunk,
Mert ím a lovag rája unt;
Szív-oltárán a tűz kihunyt.

Ki magányát nem bírja el, -
Sárkánnyal küzdeni se mer -
Azt nem jutalmazza siker.

Most keserűbben esdekel
Gyalázatos könnyeivel;
Szíve porrá-zúzva hever.

Hogy rámutassak a nyilvánvaló gondatlanságra, amivel ezt a verset megalkották, ritkított szedéssel kiemeltem egy ragrímet tartalmazó rímpárt (melynek körülbelül olyan ereje van a verselésben, mint az azonos állításnak a logikában), és két nyelvtani szabálytalanságot. A „keblére vonta, noha” után nem állhat határozó, és a „kezével elragadta” kifejezést igazság szerint még pleonazmusnak[236] sem nevezhetjük, egyszerűen azért, mert nem jelent semmit. Az utolsó szakaszban túltengenek a mássalhangzók. Igazság szerint az utolsó előtti szakasz sokkal jobban beválna a költemény fináléjaként, legalábbis szerintem.

Az a feltevés, hogy a szerző könyve független a szerző énjétől, szerintem megalapozatlan. A lélek rejtjel, mint a titkosírás esetében, s minél rövidebb a titkosírással írott szöveg, annál nehezebb megérteni; egy bizonyos ponton túl akár olyan rövid is lehet, hogy egy légiónyi Champollion erőfeszítéseivel is dacol. Ennélfogva aki keveset írt, ebben a kevésben jól álcázhatja szellemét, illetve tökéletesen hibás képet kelthet bennünk róla, azaz szerzett képességeiről, tehetségéről, vérmérsékletéről, gondolkodásának módjáról, irányáról, mélységéről (vagy felszínességéről); egyszóval személyiségéről, önmagáról. De aki sokat írt, azzal ez nem történhet meg. Az ilyen emberről könyveiből nem csupán igaz képet alkothatunk; a legigazabb képet alkothatjuk róla. Bulwer, az egyén, a személyes életét élő ember, zöld mellényben és borostyánsárga kesztyűben semmiképp sem azonos az igazi Sir Edward Lyttonnal, aki csupán az *Ernest Maltravers*-ben fedezhető fel, ahol önlelkét módszeresen és a maga meztelenségében mutatja be. És ki ismerhetné Dickenset abból, ha látja, beszél vele, vagy akármi dolga akad vele? Csakis akkor ismerheti, ha elolvassa az *Ódon ritkaságok boltjá*-t. S kiváltképp költők esetében akad-e olyan közöttük, aki ne érezné, hogy önmaga jobbik része sokkal

[236] szóhalmozás (görög-latin).

méltányosabban tükröződik legszokványosabb (bár komoly szándékkal íródott) szonettjében, mint életbeli személyiségében, legyen az akár a legbonyolultabb vagy legbensőségesebb?

Mindezt általános érvényű tételnek szánom, amely alól Fuller kisasszony a jellegzetes kivétel, mégpedig abban az értelemben, hogy egyéniség és kinyomtatott könyv nála egy és ugyanaz a dolog. Ugyanolyan közvetlen módon férkőzhetünk közel a lelkéhez akár az előbbi, akár az utóbbi útján; egyik úton sem *könnyebben*, mindkét úton egyformán *gyorsan.* Tettei könyvízűek, könyvei inkább tettek, mintsem gondolatok. Irodalmi és társalgási modora egyforma. Íme egy részlet a *Summer on the Lakes*-ből:

> „A zúgók sokkal inkább elbűvöltek, mintsem vártam; olyan sebesek, hogy már nem is tűnnek gyorsnak; csupán szépségükre tud gondolni az ember. Felfedeztem magamnak a Moss-szigeteken túli forrást, s egy ideig azt hittem, hogy szépsége csupán *alkalmi*, amiről nem szabad levenni a szemem, mert félő, hogy többé már nem láthatom. Később rájöttem, hogy szépsége *állandó*, s többször is visszatértem, hogy lássam habtaréjának játékát. A kissé odább található vízesést mintha *előtanulmányként* alkotta volna meg a Természet - amiként ezt gyakran teszi -, valamely nagyobb elképzeléséhez. Élvezi az ilyesmit; a rajzot a rajzban, az álmot az *álomban.* Akárhol vesszük is szemügyre - a sziklatöredék pillérrajzában, a vízesés színárnyalataiban, melyek mását a mohos partokat csillagrajként pettyező virágokban ismerjük fel -, élvezzük; mivel minden körvonal *mozog*, s gondolatunk a hely *géniuszával* összhangban formálja ki a látványt."

Nos, Fuller kisasszony ezt élőszóban is ugyanígy mondaná el. Szüntelen ilyesmiket mond, ilyen szavakkal. Hogy magunk előtt lássuk a hölgyet társalgás közben, csupán el kell képzelnünk őt, amint felolvassa az imént idézett részletet; de előbb lássuk a hölgy *személyét*. Fuller kisasszony középtermetű; alakján nincs semmi említésre érdemes; csillámosan fénylő, szőke hajtömeg; a szem kékesszürke, mélytüzű, magas homlok; az ajkak, amikor pihennek, mély érzékenységről, az érzésre és szeretetre való képességről adnak hírt, s ha apró mosoly játszik rajtuk, ez arckifejezés tüzében még szebbek; de felsőajka, mintha akaratától független izmok munkája késztetné, rendszerint felhúzódik, s így a csúfondáros lekicsinylés benyomását kelti. Képzeljük tehát el ezt a hölgyet, amint az egyik pillanatban minket figyel, a másikban pedig valami mást, lelkének legmélyén, vagy szemben a falon; ahogy idegesen mocorog karszékében; fejhangon beszél, bár dallamosan, határozottan (sem hadarva, sem hangoskodva); kiejtése kellemesen tagolt; képzeljük el, amint élőszóval elismétli a fentebbi részletet és azokra a szavakra teszi a hangsúlyt, amelyeket dőlt betűkkel másoltam ide, s nem a lélegzet szokásos felerősítésével, hanem olyan hosszúra nyújtva őket, amennyire csak lehet, s közben majd hogy le nem hunyja szemét; képzeljék el mindezt, s máris előttük áll a hölgy és az írónő.

Takács Ferenc fordítása

LOWELL „KRITIKUSI TANMESÉJE”

Mennyire jutottunk mi, amerikaiak a szatíra terén? Laughton Osborn *The Vision of Rubeta* (Rubeta látomása) című munkája alighanem a legjobb ilyen művünk, de ez nem jelenti azt, hogy igazán dicséretre volna érdemes. Trumbull suta és utánzat jellegű munkája szinte említésre sem méltó; ezenkívül itt van Halleck *Croakers*-e (Károgók), mely helyhez kötött és súlytalan: s mi még? Park Benjamin írt egy ügyes szónoklatot *Infatuation* (Megrészegülés) címmel, s Holmes is képes időnként egy-egy, a maga módján fűszeres apróságra, de semmi olyasmi, amit nyugodt szívvel „szatírának” nevezhetnénk, nem jut eszünkbe. Születtek ugyan nálunk dolgok, amelyek kiváló burleszkek - például William Ellery Channing *Költeményei* -, bár szerzőjük minden szót a lehető legkomolyabban és legünnepélyesebben gondolt bennük. Tucatjával nevezhetnénk meg ódákat, balladákat, dalokat, szonetteket, eposzokat és epigrammákat, melyek szerzőjük szándékától függetlenül tűnnek ki a burleszk műfajában; azt viszont nem tagadhatja senki, hogy a sajátosan egyenes és szókimondó szatírában érthetetlen hiány mutatkozik nálunk.

Többek szerint ennek a hiánynak az oka abban keresendő, hogy nálunk nincs megfelelő terepe a szatirikus kifejezésnek. Szerintük a szatíra azért virágzik Angliában, mert ott megfelelő célpontra talál az arisztokráciában, amely réteget a nép külön emberfajnak tekinti, melyhez semmi köze, s a felsőbb osztályok legrosszabb indulatú mocskolását is jóétvággyal élvezi, melyet nem ront el az az érzés, hogy ebből a mocskolódásból rájuk (a népre) is vetülhet némi rossz fény. Oroszországban és Ausztriában viszont - így érvelnek - ismeretlen a szatíra, mivel veszélyes az arisztokráciával foglalkozni, s a népről - tehát önmagáról - szóló szatírát undorral fogadná a tömeg. Amerikában viszont - mondják - azok az emberek írnak, akik olvasnak; azaz ha szatírát írnánk a népről, akkor önmagunkat gúnyolnánk, s így sohasem vagyunk abban a helyzetben, hogy jó szívvel fogadjuk a szatírát.

Mindez jobbára csak látszólag igaz. Megfeledkeznek arról, hogy nincs egyén, aki egynek tekintené magát a tömeggel. Mindenki úgy ítél önmagáról, hogy ő az a tengely, amely körül az egész világ forog. Nyugodt lelkiismerettel mocskolhatjuk a *népet*, mint egészet, mert csakis akkor kell bűntudatot éreznünk, ha megsértettük azoknak az egyedeknek valamelyikét, akikből a „nép” összetevődik. A tömeg minden tagja így fog kiáltani: „*Encore!*[237] - pörköljön oda a csibészeknek! - úgy kell nekik.” Számunkra úgy tűnik, hogy Amerikában mi nem azért nem pártoljuk a szatírát, mert az eddig keletkezett szatírák az elevenünkbe vágnak, hanem éppen azért, mert ezek a szatírák nem eléggé élesek ahhoz, hogy bárkinek is az elevenébe vágjanak. A szatíra ilyetén pipogyaságának részben az az oka, hogy irodalmárainkból általában hiányzik az az aprólékos műgond, a részletek ügyes ábrázolása, melyre a természettől való szarkasztikus erő mellett a szatírának minden más irodalmi formánál inkább szüksége van. Kudarcunkat másrészt az utánzás jellegzetesen gyarmati bűnének tulajdoníthatjuk. Ezen a területen - ugyanolyan gerinctelen módon, mint más területeken - nem csupán azzal érjük be, amit már előttünk is műveltek, hanem olyasmivel, amit előttünk már *ad nauseam* műveltek, bármennyire is jeles eredménnyel. Még a legrangosabb eredmények végtelen ismételgetését sem volna szabad megtűrnünk; pedig mi más a *McFingal*[238], mint a *Hudibras*[239] erőtlen visszhangja? Mi más a *The Vision of Rubeta*, mint egy hatalmas, aranyozott moslékosvályú,

---

[237] Itt: Hogy volt? (francia).

[238] John Trumbull komikus eposza a Függetlenségi háború eseményeiről.

[239] Samuel Butler (1612-1680) angol író szatírája.

melyből a felvizezett *Dunciad*[240] csorog? Bár nem vagyunk Arkhilokhoszok[241], bár nemigen pályázhatunk az ἠχεῖντες ἰάμβοι-ra[242], azaz nem vagyunk szatirikusok, mégis kétségtelen, hogy szatirikus tárgyként nagyon is jól megfelelnénk.

A *Vision* eléggé merész darab, ha nem gondolunk arra, hogy név nélkül jelent meg; eléggé kesernyés és szellemes, ha megfeledkezünk a nevekkel űzött szánalmas szójátékokról, és (Isten látja lelkemet) eléggé hosszú is, jól épített és tisztességes verselésű; csak éppen mindenfajta szatíra legfontosabb elemét, a szarkazmust tekintve vall kudarcot, mivel a szarkazmus szándéka (akárcsak az *Angol bárdok, skót ítészek*-ben[243] és az összes klasszikusabb szatírában) túlságosan is láthatóvá válik benne. Szemet szúr benne a kajánság. A szerző sohasem eléggé kemény, mert sohasem hűvös eléggé. Nem is annyira áldozatain nevetünk, mint inkább magán a szerzőn, amiért hagyta, hogy áldozatai ilyen szenvedélyre korbácsolják. S ahol a puszta vidámságnál mélyebb érzést igyekszik kiváltani - ahol szánalmat vagy megvetést kellene éreznünk -, az érzést a szatíra tárgya visszaveti a szatíra szerzőjére, s együttérzéssel figyeljük, hogyan küszködik a szerző haragja kínjaival. Osbornt kevesen múlják felül a szókimondó mocskolódásban, de ez csupán a szatírai múzsa ügyetlenebb bal keze. Csupán az olyan szatíráról érdemes beszélni egyáltalán, melyből elfojthatatlan, szívből jövő és kedélyes jókedv árad, vagy legalábbis ezt a látszatot kelti.

A most megjelent *Kritikusi tanmesé*-nek címlapján hiába keressük a szerző nevét; s ha nem tudtunk volna már korábban is egyet-mást James Russell Lowell irodalmi nézeteiről, kedvenceiről és utáltjairól, szeszélyeiről, előítéleteiről és hóbortjairól, aligha fedeznénk fel benne ennek a gyenge kis füzetnek a szerzőjét. A *Tanmese* alapjában „gyenge"; végiggondolatlan, megvalósítása erőtlen, részleteit és az egészet tekintve egyaránt. Néhány ügyes utalás, néhány sziporkázó szellemesség nem kárpótolhat bennünket a mű kusza cselekményéért (ha szabad egyáltalán cselekménynek nevezni) és a műgondért, melynek hiánya annyira szembetűnő a munka minden részében, különösen a verselésben. Lowell prózai kísérleteiben már korábban is felfigyeltünk valamiféle összefüggéstelen *csapongásra*, de verses műveiben eddig még nem; s bevalljuk, meglep, hogy most ilyen csiszolatlan munkával áll elő. A *The Legend of Brittany*-nak (Bretagne legendája) (mely határozottan a legnemesebb hasonló terjedelmű költemény, amit amerikai írt) szerzője jobban tenné, ha megfogadná azoknak a tanácsát, akik - fanatizmusa ellenére - a javát akarják, s azokra hagyná a prózát és a verses szatírát, akik jobban tudják művelni; érje be avval a költészettípussal, melyre - s melyre egyedül - mutat igazi elhivatottságot: az *érzelmes* költészettel. Igaz, ez nem a legmagasztosabb jellegű líra, mivel közelébe sem ér a képzelőerő vagy a szenvedély költészetének, de ez az a legmagasztosabb régió, ahol Lowell még nehézségek nélkül lélegzethez juthat.

A *Kritikusi tanmese* elleni legfőbb kifogásunk összefügg azzal, amiről az előbb már általánosságban szót ejtettünk. „Szemet szúr benne a kajánság." Nem is annyira áldozatain nevetünk, mint inkább magán a szerzőn, amiért hagyta, hogy áldozatai ilyen szenvedélyre korbácsolják. Már a könyv címe is mutatja, hogy hiányzik belőle a kellő érzék a szatíra lényege, a *szarkazmus* iránt. Ez a „tanmese" - ez a szigorú lecke - a „kritikusoknak" szól. - Aha! - kiáltunk fel magunkban azonnal - értjük a dolgot. Lowell egy szegény ördög, aki költő, és valamelyik kritikus bírálatot írt róla, ami őt kellemetlenül érintette; erre eszébe jutott, hogy

---

[240] *Szamáreposz;* Alexander Pope (1688-1744) angol költő szatirikus költeménye.

[241] Görög költő (i.e. VII. sz. eleje-közepe).

[242] Visszhangzó jambusok (gúnydalok).

[243] Byron szatirikus költeménye.

Lord Byron, amikor hasonló sérelem érte, szatírával bosszulta meg magát, az *Angol bárdok, skót ítészek* cíművel, és mivel ő (Lowell) többnyire másokat szokott utánozni, orvoslást is hasonló módon próbál szerezni bajára, egy szatírával, aminek még a címe is hasonló: *Kritikusi tanmese.*

Ez jut eszébe az olvasónak, s ez juttatja komoly bajba Lowellt; kétszeresen is, mert egyrészt nem túlzottan szerencsés összehasonlításokra ad alkalmat Byron és Lowell között, másrészt pedig eszünkbe idézi azokat a különféle bírálatokat, amelyek Lowellt „elintézték", s amelyeken olyan jól (és eléggé kaján módon) szórakoztunk.

A cím erre a gondolatsorra indít, s a szatíra maga is megerősíti bennünk a gondolatsort. Minden olvasó, aki jártas az irodalmi pletykákban, azonnal *dessous des cartes*[244] lesz, annak tekintetében, hogy mi provokálta Lowellt a *Kritikusi tanmese* megírására. Nemrégiben Margaret Fuller - egy ostoba és fennhéjázó transzcendentalista cikkben, aminek *Esszé az amerikai irodalomról*, vagy valami ehhez hasonló címet adott - az amerikai költők köréből Cornelius Mathewst és William Ellery Channinget választotta ki, mint dicséretre különösen érdemeseket, majd felülmúlhatatlan nyájassággal Longfellow-t fajankónak bélyegezte, Lowellt pedig olyan nyomorult fűzfapoétának, „akitől még a legjobb barátai is undorodnak". Fuller kisasszony, ha nem is ugyanezekkel a szavakkal mondta mindezt, lényegében ezt akarta mondani. Hogy miért, a jóisten tudja; hacsak azért nem, mert ő Margaret Fuller, s nem szeretné, ha bárki mással összetévesztenék. Longfellow és Lowell, akiket olyan félreérthetetlenül mocskol mint legrosszabb költőinket, ha jól meggondoljuk, a legjobb költőink; bár Bryant és még egy-két másik sem marad el sokkal mögöttük. Ami két kedvencét illeti, akiket legalább ilyen félreérthetetlen módon tömjénez Fuller kisasszony, hát, ha költőkként gondol rájuk az ember, elfogja a nevetés. Mathews írt valamikor néhány szonettet *Az emberről*, s Channing egy-két sort *Egy bádogdobozról*; és ha az előbbi úriember nem a legrosszabb költő, akit valaha is hátán hordott a föld, akkor csupán azért nem, mert az utóbbi úriember még nála is rosszabb. Számtanilag szólva: Mathews hitvány, de Channing hitvány a hatodik hatványon.

Lowell nyilván elsősorban Fuller kisasszonyt kívánta telibe találni *Tanmesé*-jével, de arra is gondolt, hogy a róla lepattanó mű majd másodjára Mathewst is földre dönti. Fuller kisasszony nevét először kipontozva hagyja a szövegben, de olyan szavakkal rímelteti, hogy nem lehet kétségünk a név felől; később Mirandaként emlegeti; a szerencsétlen Mathewst úton-útfélen elénk rángatja; s gyakran igen csípős, bár sohasem túlzottan eredeti dolgokat mond mindkettőjükről, illetve mindkettőjük rovására; de ami szatirikus hatás keletkezik, az mind a szerző fejére száll vissza. Az olvasónak mosolyognia kell, ha arra gondol, hogy miképp kavarhatott fel bírálatával ekkora szenvedélyt a tisztes polgári költőben egy olyan felülmúlhatatlan - hm, minek is nevezzük, ha nem akarunk udvariatlanság bűnébe esni? -, egy olyan felülmúlhatatlan transzcendentalista, mint Fuller kisasszony.

Ami a *Tanmese* cselekményét vagy bonyolítását illeti, minél kevesebbet szólunk róla, annál jobb. A cselekmény annyira gyenge, annyira laza, annyira rosszul van egybeszerkesztve, hogy nem éri meg a fáradságot, amivel megértése járna: mint mindig, megint csak Apollóról és Daphnéről van szó. Hát kiveszett már a világból az eredetiség? Hogy Lowellből kiveszett, arra a mű minden pontja bizonyság, kiváltképp a rímes versben írott előhang, ahol sem a tördelés, sem a kezdőbetűk nem különböztetik meg egymástól az egyes verssorokat (elcsépelt fogás, azt hiszem, a *Frazer's Magazine*-ből vette szerzőnk), s még kiváltképp ugyanannak a rímnek a folytatása sorok tömegén át, amit, ha jól emlékszünk, Leigh Hunt hozott divatba több mint huszonöt évvel ezelőtt, *Feast of the Poets* (A költők lakomája) című versével, mely vers egyébként, úgy tűnik, sok tekintetben Lowell mintája volt.

---

[244] Itt kb.: belelát a lapokba (francia).

Bár jól látható, hogy a *Tanmesé*-t a méreg szülte, a mű egészében mégsem szatíra. Jelentős részét dicshimnuszoknak szentelte a szerző; olvasóink azonban vakarhatják a fejüket, hogy milyen alapon dicsér, hacsak nincs tudomásuk egy bizonyos tényről, melyet véleményünk szerint azonnal közölni kell velük. Lowell a legelvakultabb és legfanatikusabb abolicionista; s déli ember, aki nem kívánja sértéseknek kitenni magát, illetve felháborodni a lehető legcsökönyösebben vak és süket bigottságon, legjobb, ha kezébe se veszi szerzőnk műveit.[245] A rabszolgasággal kapcsolatos fanatizmusa ugyanannak a vele született fafejű csökönyösségnek a heveny kitörése, mely - ha Lowell rabszolgák tulajdonosa lenne - e rabszolgákkal való botrányosan kegyetlen bánásmódban jutna kifejezésre, illetve abban, hogy meggyilkolna minden abolicionistát, aki felszabadítaná őket. Az ilyen Lowell-féle fanatikusok önmagáért művelik a fanatizmust, s akármilyen körülmények között képzeli is el őket az ember, mindig fanatikusok maradnak.

A rabszolgasággal kapcsolatos előítéletei minduntalan hangot kapnak ebben a könyvben is. Lowellből hiányzik az elemi tisztesség, hogy akár csak egy jó szót is ejtsen olyan emberekről, akik nem habzó szájú abolicionisták. Edgar Allan Poe kivételével (aki dicsérőleg nyilatkozott róla a verseiről írott bírálataiban), egyetlen déli személyiséget sem említ *Tanmesé*-jében. Lowell és társai körében divatos dolog úgy tenni, mintha déli irodalom nem is léteznék. Ez a szókimondó kritikus tucatszám idéz és tömjénez északiakat, olyan embereket, akik semmit sem tudnak felmutatni, amivel kiérdemelnék az „irodalmár" nevet, miközben Legaré, Simms, Longstreet és hasonló nagyságok mellett néma megvetéssel megy el. Ahogy délnek indul, Lowell aggályosan méltányos felfogása már New York esetében is felmondja a szolgálatot. Akiket dicsér, mind bostoniak. Minden más író barbár, s ha említi őket egyáltalán, barbárokként szatirizálja alakjukat.

Hogy lássuk, milyen a hangneme a *Tanmesé*-nek, idézzük a részt, ahol Edgar Allan Poe-ról beszél:

Jön a hollós Poe, mint Barnaby Rudge,
Kétrészt zseniális - a harmada fuccs;
A pentameterjei annyira kimértek,
Hogy ép ésszel megutálsz mindent, ami mérték,
S írásaiban kitünő az egész.
Csak épp a szivet kiszorítja az ész.

Megjegyeznénk, hogy a legmélységesebb tudatlanság, bármely témával legyen is kapcsolatos, mindig abban nyilvánul meg, hogy a mindentudó nagy tanítónak vélt „ép észre" hivatkoznak. Edgar Allan Poe egyáltalán nem beszélt „kimérten" a szóban forgó kérdésről; legfőbb célja az volt, hogy bebizonyítsa: nem létezik említésre érdemes könyv a kérdésről; s végtére is az „ép észre" támaszkodott, ellentétben Lowell és a törpe szőrszálhasogatók példátlan esztelenségeivel.

Most pedig lássuk, mire jutott szatirikusunk a maga kivételes „ép eszével" a verselésben. Először is megmutatjuk, mi volt eredeti szándéka, s idézünk három sort, melynek véletlenül pontos a versmértéke:

---

[245] Ezt a *Kritikusi tanmesé*-t, ezt az *irodalmi* szatírát és nyájas *jeu d' esprit*-t (szellemi játék) ilyesféle részletek csúfítják el:

A negyven Nemzet-atyák fele a fiait
Rizsföldre nevelte (meg is fizetik!),
És lányaikat - piha, mért! *(Poe jegyzete)*

Sose tud / *hatod azt*, / *hogy egy if* / *ju milyen.*
De ha mon / *dom, egész* / *szigorú* / *sose volt*.
Cicero / *is idé* / *zi, ilyet* / *sose mond.*

Ebből világosan látható, hogy Lowell négy anapesztuszból álló sort szándékozott használni. (Az anapesztusz olyan versláb, mely két rövid és egy őket követő hosszú szótagból tevődik össze.) Miután ezt megállapítottuk, egyszerűen idemásolunk néhányat a költeményt alkotó sorok közül, s felkérjük olvasóinkat, hogy *olvassák el őket, ha tudják*; azaz nem érvelünk, hanem a kérdést a legjózanabb „ép ész" szilárd alapjára helyezzük.

Havi- vagy heti-, napilap: mind ugyanaz.
Csökkenteni jó, s kiemelni gyatra vonásit.
Kétharmada svéd, másik fele görög.
Tucatnyi utánzó csonkítja meg.
Szopják tejet, dacot-adót, aki megfut.
A messzi sinen kanyarog a fehér gőz-kígyó.
Ugyanazzal a rúna betű-tipussal.
A földnek hat, s négy fölfedezője az égnek.
A csónak utat nyit a (durr) hadihajónak.
Nagy része pr- Nem, mégcsak próza sem ez.
Ha elvei ellen, s másnál van a tromf.
Kussolnak egy szillog-izmos (azaz -izmus) előtt.
Nos, nem akarunk extra téli hideget.
Szánts, véss, ácsolj, hajózz: minden legyen új.

De elég is: méltányos mintát adtunk a költemény verseléséből. A minta jobb is lehetett volna, de bizonyosak vagyunk benne, hogy *rosszabb semmiképp.* Ennyit az „ép észről", már ahogyan Lowell érti ezt a fogalmat. Lowellnek nem lett volna szabad belekontárkodnia az anapesztuszos ritmusba; felettébb sután viselkedik olyan ember kezén, akinek fogalma sincs róla, s aki makacsul hiszi, hogy puszta hallás után képes ebben a ritmusban írni. Kiváltképp szatírában kellett volna mellőznie ezt a ritmust, melynek hatása az irodalom egyéb ágainál jóval inkább függ az efféle látszólag lényegtelen apróságoktól. A *Dunciad* ereje kétharmad részben tökéletes kidolgozásának köszönhető; s ha a *Kritikai tanmese* a szatirikus szellem kvintesszenciája volna (*nem* az), ebben a henye formában még akkor is kudarcot vallana. Így viszont kudarca még teljesebb, illetve még szánalmasabb. Ennek a könyvnek a kiadásával, mely egyszerre nagyratörő és szánalmasan gyenge, mely egyszerre kaján szándékában és ártalmatlan megvalósításában, mely rendkívül elnagyoltan és otrombán, mégis olyannyira gyengén egybeszerkesztett, s betűjét-szellemét tekintve annyira más, mint a szerző korábban írott művei, Lowell megbocsáthatatlan *faux pas*-t[246] követett el, s ázsiója legalábbis felére csökkent az irodalmi közvélemény szemében.

Takács Ferenc fordítása

[246] ballépés (francia).

A DALKÖLTÉSZETRŐL

A puszta népszerűség csupán kevés esetben tekinthető az érték igazi próbakövének, de a dalköltészet véleményem szerint ilyen eset. Dalköltészeten természetesen olyan rövidebb költemények írását értem, amikor a szerző szem előtt tartja a szerzemény - közönséges értelemben vett - megzenésítésének lehetőségét. S éppen a dalszerűségben mint végső célban rejlik ennek az irodalmi válfajnak a lényege, sajátos szelleme. A zenével való szoros összefüggés, a dallamos kifejezésre való támaszkodás kölcsönzi egyedi jellegét, s különíti el - jelentős mértékben és eddig nem kellő alapossággal vizsgált módon - a közönséges irodalomtól; ez teszi szabaddá a közönséges kötelmektől; ez ad neki, sőt, ez követel számára tágasabb törvény szabta mozgásteret, s egyenesen számon kéri rajta a gáttalan szabadosságot és *meghatározatlanságot* - azt a meghatározatlanságot, amit minden muzsikus, aki több a puszta nyirettyű-nyaggatónál, a maga tudományának egyik fontos elemeként ismer el, a zenéből fakadó érzések *leglelkeként*; s így ezek az érzések elbűvölnek bennünket, de egyben tanácstalanná is tesznek, de nem bűvölnének el igazán, ha nem tennének tanácstalanná.

Az édes hangzás érzékeléséből fakadó érzések elemezhetetlenek, bár a végső elemzésben alighanem összefüggésbe hozhatók az *egyenlőség* ama merőben matematikai felismerésével, mely - úgy tűnik - *mindenfajta szépség gyökere.* Az együttesen ható harmóniából és melódiából fakadó benyomásaink már könnyebben elemezhetők; egy dolog viszont bizonyos: a zene keltette *érzelmi* öröm lényegében a zene meghatározatlanságával áll arányban. Ha túlságosan is *határozottá* tesszük a zenét, ha *meghatározott* hangzással telítjük, máris megfosztottuk éteri, ideális és - őszintén hiszem - belső és lényegi jellegétől. Eloszlattuk álomszerű gazdagságát, megtörtük sejtelmes hangulatát, mely természetének lényegét teszi; elfullasztottuk a zene tündér-lélegzetét. S ezzel megfogható, akadálytalanul élvezhető dologgá tettük, földhözragadt eszmévé. Igaz, nem vesztette el minden örömhozó képességét, de azt, amit ennek a képességnek a *sajátos jellegeként* tartunk számon, mindenestül elvesztette. A túlfinomult tehetség vagy a fantáziátlan befogadás szemében viszont gyakran egyenesen előny, ha megfosztottuk a zenét ettől az illékony *aromától.* Gyakran még zeneszerzők is, akik igazán tudhatnák a dolgukat, a kifejezés *meghatározottságában* keresik a szépséget, ahelyett, hogy kerülnék, mint fogyatékosságot. Ezért még a legrangosabb tekintélyek közül is többen azzal kísérleteznek, hogy a zenei hang tökéletesen *utánozzon*. Ki feledhetné, ki nem fájlalná az ilyenfajta eltévelyedést, melyben még a legnagyobb szellemek is vétkesek, mégpedig egyszerűen azért, mert túlbecsülték a *mesterség* diadalát. Ki ne siratná a prágai csatát? Megállja-e ízléssel megáldott ember nevetés vagy sírás nélkül, ha hallja a benne megszólaló „ágyúkat, dobokat, trombitákat, mordályokat és mennydörgést"? „Az éneknek - írja L'Abbate Gravina - az emberi érzések és szenvedélyek természetes nyelvét kell utánoznia, s nem a kanárimadarak trilláit, amit énekeseink manapság igyekeznek olyannyira majmolni, hangjuk rezegtetésével és agyondicsért kádenciáikkal." Ebből igaz mindaz, ami a „s nem" után következik. Ha egyáltalán utánoznia kell valamit a zenének, akkor valóban helyesebb, ha az utánzás a Gravina említette dolgokra szorítkozik.

Hogy a *meghatározatlanság* az igazi zenének legalábbis *egyik* lényegi vonása, erről a dalköltő természetesen nem feledkezhet meg, a kritikusnak pedig kötelessége, hogy ezt is tekintetbe vegye *a dalról* adott értékelésében. A szerző mindig tudja - bár néha csupán ösztönösen érzékeli -, hogy szükség van erre a meghatározatlanságra, mivel ettől kapja meg a sikeresen megalkotott dal azt a szabad, túláradó, szívmelengető, a megfogalmazás finomságain keveset

gyötrődő modort, melyet még leginkább az elcsépelt francia *abandonnement*[247] szóval jelölhetnénk, s melyet oly jól példáznak angol elődeink hol tréfás, hol komoly balladái és karácsonyi öröménekei. Mindenhol, ahol a vers frigyre lép a dallammal, ugyanez a jellegzetesség az uralkodó. A klasszikus ókor dalainak is ez teszi a lényegét. Ez Homérosz lelke, Anakreón szelleme, s még Aiszkhülosz zsenije is. A mi korunkban pedig ugyanez az elv Béranger legfontosabb jellegzetessége. Ennek a jellegzetességnek a híján egyetlen dalköltő sem válhatott igazán népszerűvé, és - a jelzett okok folytán - nem is remélheti, hogy népszerű legyen.

Ezeknek az észrevételeknek a fényénél kitűnik, mennyire nincs alapjuk azoknak a szokványos ellenvetéseknek, amikkel az igazi dalokat illetik, mondván, hogy sok bennük - Johnson szavával élve - az „elrugaszkodott" kép vagy a költői túlzás, illetve olyan alapon, mely a megzenésítésre nem szánt költészet esetében esetleg helyénvaló. Az az „elrugaszkodott" költői kép, amit Morris egyik-másik irigy riválisa annyira kifogásolt -

Együtt hasadt a szív s a hajnal,
Viharba borulva...

- nos, ez az „elrugaszkodott" kép éppen azzal a szellemmel áll összhangban, mely az igazi dal lényege. Akiben van ésszerű belátás, annak elég csupán annyit mondanunk, hogy Cowley és Donne - s kiváltképp Cunningham, Harrington és Carew - szenvedélyes, szívhez szóló, szabadon szárnyaló nyelvezetű dalai éppen ilyen képekkel vannak teli; és számtalan ugyanilyen képpel találkozunk Moore és Béranger lapjain is, akik okkal használják és érett megfontolással őrzik meg őket költeményeikben.

Határozottan állítom, hogy Morris a legjobb dalköltőnk, s evvel egyben *költőként* is magasra értékelem. Ami engem illet, szívesebben írnám meg egy nemzet legjobb dalát, mint legfennköltebb *eposzát*. Hoffman egyik-másik dala sem érdem híján való, de csupán Moore szánalmas visszhangjai, s még ha nem volnának is azok (bár mindenki tudja, hogy azok), éppen abban fogyatékosak, amely dalszerű lényegüket tenné. A „Ne bántsd e fát, favágó" és „A tónál, hol fűz borong" olyan szerzemények, melyekre bármelyik élő vagy halott költő joggal lehetne büszke. Ha más versei nem is, ezek feltétlenül halhatatlanná teszik Morrist. Képtelen dolog fintorogva legyinteni rájuk. Fitymálásuk felesleges szépelgés; csupán a fitymálkodók irigységét leplezi le. Morris több szerzeménye felér velük, sőt, talán felül is múlja őket, de csupán *versként*; mint *dalt* viszont aligha hiszem, hogy valaha is felülmúlta bármi őket. Nem ismerek amerikai költeményt, amely az alábbihoz foghatóan adna hangot a csendes bájnak és keresetlen gyöngédségnek:

Hol az ezüst Hudson messzi táj
Hegyeit szeli át,
Királyként áll vén Varju-vár;
Csillag jelzi fokát.
Felhőkbe törő sziklafal
S hömpölygő ár között,
Ott él Idám, szép s fiatal
Hegyi nimfa-szülött.

[247] fesztelenség, keresetlenség.

Szirtekre hulló hópihe,
Gyémánt jég-szakadás,
Tavasz friss bimbója-rügye,
És virág-fakadás,
Hajnalsugár és esti szél -
Mind szépségén emelnek:
Ida drágább akárminél
E szerető kebelnek.

Hegyek! beárnyékolja ím
Az éj az arcomat.
Kedves tanyám, tisztásaim:
A lelkem ott maradt.
Csillagos Felföld, áldalak,
Ott kóborol Ida: -
Bár kapnék sólyom-szárnyakat,
S repülhetnénk haza.

Takács Ferenc fordítása

A KÖLTŐISÉGRŐL

A költőiségről szólván nem szándékom, hogy alapos vagy mélyenszántó legyek. Amikor - jobbára ötletszerűen - arról beszélek, hogy mi teszi a költészet lényegét, legfőbb célom az, hogy idézzem és szemügyre vegyem azokat a kisebb angol és amerikai költeményeket, amelyek leginkább megfelelnek ízlésemnek vagy a leghatározottabb benyomást tették képzeletemre. „Kisebb költeményeken" természetesen rövid költeményeket értek. S már itt, a kezdet kezdetén is legyen szabad szót ejtenem egy sajátos elvről, mely - akár helyesen, akár helytelenül - mindig is hatással volt arra, ahogyan a költeményekről ítélkeztem. Véleményem szerint nem létezik hosszú költemény. Meggyőződésem, hogy a „hosszú költemény" kifejezés egyszerűen és nyilvánvalóan fogalmi önellentmondás.

Aligha szükséges megjegyeznem, hogy a költemény csakis akkor érdemes a költemény névre, ha képes izgalomba hozni bennünket, azáltal, hogy a lelket szárnyalásra készteti. A költemény értéke ezzel a szárnyalásra késztető izgalommal áll arányban. De mindenfajta izgalom - fizikai szükségszerűséggel - mulandó. Az izgalomnak az a foka, melynek alapján a költemény joggal tekinthető költeménynek, nem tartható fent mindvégig egy hosszabb műben. Legjobb esetben is alig félóra múltán lankadni kezd, kihuny, s beáll a csömör; és ekkor a költemény - hatását, s létét tekintve - többé már nem költemény.

Semmi kétség, sokan vannak, akik úgy találják: nemigen lehet összebékíteni azt a kritikai ítéletet, mely szerint az *Elveszett paradicsom* az első sorától az utolsóig áhítatos csodálatot parancsol, s azt a tényt, hogy a mű olvasása során egyszerűen lehetetlen fenntartani magunkban a lelkesedésnek azt a mértékét, amit ez a kritikai ítélet szükségessé tesz. Ez a nagy mű igazság szerint csakis akkor tekinthető költőinek, ha megfeledkezünk az egységről, minden műalkotás létfontosságú kívánalmáról, és egyszerűen kisebb költemények egymásutánjaként szemléljük. Ha meg kívánjuk őrizni a mű egységét - azaz az általa keltett hatás vagy benyomás teljességét -, és - ahogy ebben az esetben szükséges - egyfolytában és egyszerre olvassuk el, a végeredmény csupán állandóan váltakozó izgalom és levertség lesz. Elolvasunk egy szakaszt, amit valódi költészetnek érzünk, s utána elkerülhetetlenül olyan lapos szövegrész következik, aminek a csodálatára semmiféle előzetes kritikai ítélet sem bírhat rá bennünket; de ha az olvasást befejezvén újra elővesszük a művet és kihagyjuk az első könyvet - azaz a másodikkal kezdjük -, meglepődve tapasztaljuk, hogy olyan részeket találunk csodálatra érdemesnek, amiket előzőleg a pokolra kívántunk, s most olyan részeket kívánunk a pokolra, amiket korábban csodáltunk. Ebből pedig az következik, hogy akár a világ legjobb eposzának is a végső, összegződő vagy teljes hatása a semmivel egyenlő, s pontosan ez az igazság.

Az *Iliász* tekintetében jó okunk van rá - igaz, kikezdhetetlen bizonyítékunk nincs -, hogy a művet vélhetőleg lírai költemények sorának szánta szerzője; de ha elfogadjuk, hogy eposzt szándékozott írni, akkor csupán annyit mondhatok, hogy a mű hibás művészi érzéken alapul. Az állítólagos antik minta nyomán születő modern eposz csupán végiggondolatlan és szemellenzős utánzat. De ezeknek a művészi torzszüleményeknek leáldozott a napjuk. Ha valaha is igazán népszerű volt egyik-másik nagyon hosszú költemény, amiben kételkedem, annyi bizonyos, hogy ezután már egyetlen nagyon hosszú költemény sem lehet népszerű.

Hogy egy költői mű terjedelme egyben - *ceteris paribus* - értékének a mértéke, ebben a formában megfogalmazva kiderül róla, hogy teljességgel képtelen állítás; pedig ez az állítás a Negyedéves Szemlékből[248] származik. Holott miképp is lehetne bármi az elvontan felfogott

[248] A *North American Review* (1815-1939) című bostoni irodalmi, kritikai, és történelmi folyóirat.

puszta *nagyságban* - semmi sincs a merő *tömegben*, ha csupán a terjedelmet tekintjük, s mégis ez vált ki szüntelen csodálatot ezekből az ólommérgezésben szenvedő irományokból! A hegy, igaz - pusztán a fizikai nagyság érzetével, amit sugall -, a fenséges érzését kelti bennünk -, de még a *The Columbiad* (Kolumbiász) anyagának a terjedelme sem tett hatást - a hegy módjára - senkire. Még a Szemlék sem tanít arra, hogy ilyen hatást keressünk benne. Legalábbis eddig még nem követelte tőlünk, hogy Lamartine-t köblábra, Pollockot fontra mérve értékeljük - de mi másra következtethetünk, amikor szüntelen a „lankadatlan erőfeszítésről" kárál? Ha egy derék embernek sikerül „lankadatlan erőfeszítése" révén összehozni egy eposzt, dicsérjük meg őszintén az erőfeszítésért - már ha az erőfeszítés önmagában dicséretre méltó dolog -, de tartózkodjunk attól, hogy az eposzt magát ennek az erőfeszítésnek az alapján dicsérjük. Reméljük, hogy a józan ész a műalkotást előbb-utóbb a mű keltette benyomás, a mű kiváltotta hatás alapján fogja megítélni, és nem annak alapján, hogy mennyi időre volt szükség ennek a hatásnak a kiváltására, illetve hogy milyen mértékű „lankadatlan erőfeszítés" kellett ennek a benyomásnak a felkeltésére. Más dolog a kitartás, és más dolog a zsenialitás; és ezt a kettőt még a keresztény világ összes szemléje sem képes összezavarni egymással. Ezt a megállapítást - a többi megállapítás társaságában, amelyek mellett érveltem - lassacskán magától értetődőként fogják elfogadni. S igazságukat addig sem kezdheti ki az, hogy pillanatnyilag mindenki hamis megállapításként ítéli el őket.

Másrészt nyilvánvaló, hogy a költemény lehet szükségtelenül rövid is. A túlzott rövidség puszta epigrammatizmussá korcsosul. A *nagyon* rövid költemény olykor-olykor ragyogó vagy eleven hatást kelt, de mélyenszántót vagy tartósat soha. A bélyegzőt hosszan és határozottan kell a pecsétviaszba nyomni. Béranger számtalan fanyar és lélekemelő apróságot formált, de ezeknek többnyire nem volt elegendő súlyuk ahhoz, hogy tartós nyomot hagyjanak a közfigyelemben; s ezért, a képzelet oly sok más tollpihéjéhez hasonlóan, magasba lebbentek ugyan, de a szél rögtön visszafújta őket a földre.

Hogy miként húzza vissza a túlzott rövidség a verset, miként vonja ki a népszerűség figyelemköréből, erre a következő remek kis szerenád a jellegzetes példa:

Első álmom rólad volt,
Első álmom elrepült.
Még az esti szél nyögött.
Még az égen csillag ült.
Lábaimban lakik egy
Szellem: az rejtélyesen
Húzott, hozott, vezetett
Ablakodhoz, édesem!

Csitt! a fekete folyón
Illat és szél úgy alél,
Mintha mákos álmokat
Tépegetne ott az éj.
Apadoz a zokogás
A csalogány csöpp szivén.
Mint ahogy a tieden
Kell hogy elapadjak én.

Jaj, bűvölj föl a fűből!
Halok! Hullok! Ájulok!
Szórja csókkal szám-szemem

Szerelmed, mint záporok!
Arcom fagyos és fehér,
Szívem dobzörgése vad:
Szorítsad szíved fölé,
Talán ott majd megszakad...

(Babits Mihály fordítása)

Alighanem csupán kevesen ismerik ezeket a sorokat, pedig nem kisebb költő a szerzőjük, mint Shelley. A bennük megnyilvánuló meghitt, mégis finom és éteri képzelőerőt nyilván mindenki értékeli; igaz, senki sem annyira, mint aki maga is kedveséről szóló édes álmokból ébred, hogy a délszak nyáréjszakájának fűszeres levegőjében fürdőzzék.

Willis egyik legjelesebb költeménye - véleményem szerint a legjobb költeménye, amit valaha is írt - kétségkívül a rövidségnek ugyanezen hibája folytán esett el az őt megillető rangtól a kritikusok és az olvasók vélekedésében.

Leszállt Broadway fölött az éj,
Rég bealkonyodott -
És arra jött egy csupa-gőg
Hölgy andalogva ott.
Bár egyedül sétált, körül
Vették hű angyalok.

Béke lengte át lábnyomát,
S Erény a levegőt;
Ami csak élt róla regélt,
És jónak mondta őt;
Azon, mit az ég kegyelmeképp
Kapott: jól őrködött.

Nem kapták meg e termetet
Hű s hő szerelmesek -
Az aranyat szerette csak,
S gazdag nem kérte meg -
Hisz csak ha pap ad el bájakat,
Annak jár tisztelet.

Egy kisleány, hó-halovány,
Is épp ott lépkedett;
De angyalok nem voltak ott,
Mert látatlan sereg:
Kín s megvetés kisérte, és
Mi-sem segíthetett.

A földi lét békéje rég
Elhagyta homlokát;
Hisz a vágy szava hatott, s szive
Nem állt ellen tovább! -
Bűnt, mi alól Krisztus felold:
Ember meg nem bocsát!

Ezt a szerzeményt olvasva nehezen hisszük, hogy ugyanez a Willis sok-sok pusztán „társasági verset" írt. A sorokat az ideál gazdagsága hatja át, erő telíti; egyben oly komolyság levegője árad belőlük, az érzés olyannyira nyilvánvaló őszintesége, amit hiába is keresnénk a költő többi munkájában.

Miközben az eposzi rögeszme - az a felfogás, hogy a költészet értékes voltához elkerülhetetlenül szükséges a terjengősség - az utóbbi néhány év során már puszta képtelensége folytán is lassan kihal a közönség gondolkodásából, úgy találjuk, hogy egy másik eretnekség lép örökébe, mely nyilvánvalóan hamis ahhoz, hogy sokáig tűrjük, s amelyről mégis elmondható, hogy nagyobb kárt tett költészetünkben, mint összes többi ellensége együttvéve. A *didakticizmus* eretnekségére gondolok. Kimondva-kimondatlanul, közvetve-közvetlenül mindenki elfogadta azt a vélekedést, hogy a költészet végső célja az igazság. Minden költeménynek - mondják - erkölcsi tanulságot kell elménkbe oltania, s a mű költői értékét ennek az erkölcsi tanulságnak az alapján kell megítélnünk. Mi, amerikaiak, pártfogásunkba vettük ezt a boldogító gondolatot, és különösen mi, bostoniak, a tökélyig fejlesztettük. Fejünkbe vettük, hogy ha valaki a versért magáért ír verset, s elismeri, hogy ez a szándéka, akkor ezzel arról tesz tanúságot, hogy hiányzik belőle az igazi költészet méltósága és ereje - miközben az igazság egyszerűen az, hogy ha lelkünkbe pillanthatnánk, rögvest felfedeznénk, hogy nem létezhet a nap alatt méltóbb és nemesebb mű, mint az ilyesfajta költemény, a költemény *per se*[249], a költemény, mely költemény csupán és semmi több, az önmaga kedvéért írott költemény.

Bennem is van olyan mély tisztelet az igazság iránt, mint amilyen akármelyik emberi kebelben buzog, mégis az igazság tanításának módját bizonyos mértékig korlátoznám. Azért korlátoznám, hogy tanítása hatásosabb legyen, s ne gyengítse a szétforgácsolódás. Az igazság követelései szigorúak. Nem szíveli a költészet virányait. Pontosan azzal nem lehet dolga, ami a dalban nélkülözhetetlen. Rikító paradoxont csinálunk belőle, ha ékszerekkel és virágokkal övezzük. Erőt az igazságnak csakis a nyelv takarékos szigora adhat, nem pedig virágzó gazdagsága. Egyszerűnek, pontosnak, velősnek kell lennünk, hűvösnek, nyugodtnak, szenvedélymentesnek. Azaz amennyire lehetséges, olyan lelkiállapotba kell kerülnünk, mely a költői lelkiállapottal homlokegyenest ellentétes. A vak is látja, milyen mély és áthidalhatatlan szakadék tátong a tanítás igazságra törekvő és költői módja között. Az elméletgyártás menthetetlen bolondja az, aki ennek a szakadéknak a szélén továbbra is összebékíteni igyekszik a költészet és az igazság makacs olaját és vizét.

Ha az elme világát három legnyilvánvalóbb részterületére osztjuk, a tiszta észt, az ízlést és az erkölcsi érzéket kapjuk. Az ízlést azért helyezem a kettő közé, mert az elmében is éppen ezt a helyet foglalja el. Bizalmas kapcsolatban van a két szélsőséggel, de az erkölcsi érzéktől olyannyira illékony különbség választja el csupán, hogy Arisztotelész az ízlés egyik-másik működésmódját habozás nélkül az erények közé sorolta. Mégis, úgy találjuk, hogy ezen a hármason belül megfelelő különbségek jelzik az egyes feladatköröket. Az ész dolga az igazság, az ízlés a szépről tájékoztat bennünket, az erkölcsi érzék pedig a kötelesség szavára hallgat. Ezen utóbbi kapcsán a lelkiismeret a kötelességérzetet tanítja, az ész a kötelességteljesítés célszerű hasznosságát, míg az ízlés ennek vonzerejét igyekszik felmutatni, azaz úgy harcol a bűn ellen, hogy egyszerűen rámutat torz voltára, csúf arányaira, arra, hogy ellentétes mindazzal, ami illő, kellő és összhangzó, azaz a széppel.

[249] magától értetődően (latin).

Tehát az emberi szellemben mélyen gyökerező halhatatlan ösztön a szép iránti érzék. Ez az érzék segíti az embert, hogy örömét lelje a körülötte létező világ sokféle formájában, hangjában, illatában és érzéseiben. S amiként a tó felszíne ismétli a liliomot, a tükör pedig Amaryllis szemét, ugyanúgy másodlagos örömforrás ezeknek a formáknak, hangoknak, színeknek és illatoknak a szóban vagy írásban történő megismétlése. De ez önmagában még nem költészet. Aki egyszerűen dalba önti azokat a látványokat, hangokat, illatokat, színeket és érzéseket, amelyek őt az egész emberiséggel egyetemben üdvözlik a világban, bármennyire sugározzék is a lelkesültségtől, bármennyire eleven legyen is leírása igazsága, még nem vívta ki a jogot a költő istentől való címére. Odább, a távolban vár még valami ránk, amit nem sikerült elérnie. Még érezzük az olthatatlan szomjat, melynek enyhítésére ő nem tudott a kristálytiszta forráshoz elvezetni bennünket. Ez a szomj az ember halhatatlanságával kapcsolatos. Egyszerre folyománya és jele örökös létezésének. A pille vágya ez a csillag iránt. Nem az elibénk kerülő szép puszta értékelése, hanem a kétségbeesett igyekezet, hogy a fölöttünk lebegő szépet elérhessük. A síron túl reánk váró dicsőség sejtelmének önkívületétől ihletve küszködünk, hogy az idő dolgainak és gondolatainak sokféle formájú változatai révén legalábbis egy része miénk lehessen annak a szépségnek, melynek alkotóelemei alighanem az örökkévalóság sajátjai. S ezért, amikor könnyekre indít bennünket a költészet vagy a zene, a költői módozatok legvarázsosabbika, nem a túlzott örömtől sírunk, mint L'Abbate Gravina képzeli, hanem valamiféle sértett és türelmetlen bánattól, amiért nem lehet részünk *most*, itt a földön, egyszer s mindenkorra abban a mennyei és elragadtatott örömben, amelynek halovány visszfényeivel a költemény, a zenemű ajándékoz meg bennünket rövid pillanatokra.

Ez a küszködés a mennyei szépség megragadására, a megfelelő alkatú lelkek igyekezete adta a világnak mindazt, amit a világ valaha is képes volt költőiként érteni és *érezni*.

A költői érzés természetesen a legkülönbözőbb módozatok keretében is kifejlődhet; a festészetben, a szobrászatban, az építészetben, a táncban; különösen a zenében; és sajátos módon egy másik széles területen is, a parképítészetben. Jelen témánk azonban a költői érzésnek csupán a szavakban való kifejeződésével kapcsolatos. Itt legyen szabad szót ejtenem a ritmusról. Mivel beérem avval a bizonyossággal, hogy a zene - különféle módozataival, a mértékkel, a ritmussal, a rímmel - annyira fontos mozzanata a költészetnek, hogy ép ésszel sohasem vethető el; annyira életbe vágóan fontos járulék, hogy csakis az ostoba utasíthatja vissza az általa nyújtott segítséget, hogy nem fecsérlem az időt feltétlen nélkülözhetetlenségének bizonygatásával. Talán a zenében kerül legközelebb a lélek nagy céljához, melyért a költői érzéstől ihletve küszködik: a mennyei szépség teremtéséhez. Sőt, talán olykor-olykor ténylegesen el is éri eme fenséges célját. Gyakran érezzük az élvezettől megborzongva, hogy oly hangzatok pendülnek egy földi hárfán, melyek az angyalok előtt sem lehetnek ismeretlenek. Ennélfogva nem kétséges, hogy a költészetnek és a zenének népszerű értelemben vett egysége a költészet fejlődése számára a legnagyobb lehetőségeket kínálja. A régi bárdok és Minnesängerek olyan előnyökkel bírtak, amilyenekkel mi már nem rendelkezünk; Thomas Moore[250] pedig, amikor maga énekelte dalait, evvel a lehető legjogosabb módon javított rajtuk mint költeményeken is.

Összefoglalva tehát: a szavak költészetét röviden *a szépség ritmikus teremtéseként* határozom meg. A költészet kizárólagos ítélőbírája az ízlés. Az ésszel és a lelkiismerettel csupán mellékes az összefüggése. Semmi dolga a kötelességgel és az igazsággal, csupán esetleges módon.

---

[250] Angol-ír költő és zeneszerző (1779-1852).

Hozzátennék azonban néhány magyarázó szót. Meggyőződésem, hogy az az öröm, mely egyszerre a legtisztább, leginkább szárnyalásra késztető és legerőteljesebb, a szép kontemplációjából fakad. Egyedül a szépség kontemplációja során vagyunk képesek a léleknek arra az örömteli szárnyalására vagy izgalmára, melyet költői érzésként ismerünk fel, s mely oly könnyen megkülönböztethető az igazságtól, mely az ész megelégülése, és a szenvedélytől, mely a szív izgalma. Ennélfogva azért tekintem a szépséget - mely szóhasználatomban a fenségest is magába foglalja - a költemény hatáskörének, mert a művészet egyik magától értetődő szabálya, hogy az okozat a lehető legközvetlenebb módon fakadjon az okból; s eddig nem akadt még gyarló elme, aki tagadta volna, hogy ez a szóban forgó sajátos szárnyalás a költemény révén érhető el legalábbis *legkönnyebben*. Ebből viszont semmiképp sem következik az, hogy a szenvedély izgalmai, a kötelesség előírásai vagy akár az igazság tanításai nem vezethetők be a költeménybe, és ez nem válhat a költemény előnyére; ugyanis ezek a legkülönbözőbb módokon játszhatnak kiegészítő szerepet a mű általános céljában; de az igazi művész valamiképp mindig módját ejti, hogy hangfogót tegyen rájuk, és kellő módon alávesse őket a *szépségnek*, mely a költemény lételeme és igazi lényege.

Szeretném, ha szemügyre vennének néhány költeményt, s ezeket legjobban azzal tudom bevezetni, ha idézem Longfellow *Waif*-jének (A kóbor fiú) *Előhang*-ját.

Esteledik, sötét száll
Az Éj szárnya alól,
Mintha fönt repülő sas
Szárnyából hullna toll.

Egy falu fénye villan
Eső- s köd-függönyön át,
És megüli a lelkem
Valami szomoruság.

Ez a vágy és szomorúság
Nem kín, vagy fájdalom,
Úgy rokona a könnynek,
Ahogy köd s eső rokon.

Jöjj, olvass valami verset,
Őszinte, egyszerü dalt.
Feledjem e nyugtalan érzést,
S a napi hivatalt.

Ne legyen régi mester,
Ne legyen hősi bárd,
Kiknek lépte az Időknek
Csarnokán hallik át.

Mint Mars dala, azt sugallják
E nagy gondolatok,
Hogy örök harc az élet -
Pihenni akarok.

Szerényebb költőt olvass,
Kiből úgy szakad ki a dal,
Mint szemekből a könnyek,
Felhőkből zivatar.

Költőt, aki nyugtalan éjen
S dolgos napokon át
Sem feledte a lélek
Gyönyörü dallamát.

Csak ilyen dal csitíthat
A gond vad ritmusán,
Mert olyan, mint az áldás
Az imádság után.

Majd válassz olyat a könyvből,
Ami neked kellemes,
És add gyönyörü hangod
A költő rímeihez.

És zene árad az éjben,
S a nappali búbajok:
Mint ha karaván fölszedi sátrát,
S lopva eloldalog.

Ezek a sorok, bár a bennük megnyilvánuló képzelőerő szűkös, joggal váltottak ki csodálatot a kifejezés finomsága révén. Egyik-másik költői képük igen hatásos. Felülmúlhatatlan a -

... hősi bárd,
Kiknek lépte az Időknek
Csarnokán hallik át.

Az utolsó versszak alapgondolata is nagyon hatásos. De a verset mint egészet leginkább a versmérték bájos hányavetiségéért kell csodálnunk, mely hibátlanul összhangzik az érzések jellegével, s különösen az általában vett modor könnyedségével. Az irodalmi stílusnak ezt a „könnyedségét" vagy természetességét régóta szokás látszólagos könnyedségnek nevezni, mondván, hogy ez a legnehezebben elérhető. De ez nem igaz: a természetes modor csupán annak nehéz, akinek nincs dolga vele, azaz annak, aki természetellenes. Egyszerűen annak az eredménye, hogy a szerző tudja vagy ösztönösen érzi, hogy a megírás *hangvételének* mindig olyannak kell lennie, amit az emberek általában maguk is használnának - s természetesen az alkalomtól függően változnia kell. Az a szerző, aki - a *The North American Review* receptje nyomán - megpróbál minden egyes alkalommal „higgadt" hangvételű lenni, nagyon sok alkalommal lesz szükségképpen ostoba vagy tökfejű; és csupán annyi joggal tekintheti magát „könnyednek", amennyire egy *cockney* kifinomultnak vagy a viasz-Csipkerózsika a panoptikumban természetesnek.

Bryant kisebb költeményei közül nem akad még egy, mely oly hatást tett volna rám, mint a *Június* (June) című. Csupán egy részét idézem:

Hosszú nyári órákon át
Dőljön arany sugár,
Hol sűrű, friss fű és virág
Pompázva körben áll.
S a rigó is ott zengje el
Szerelmét, síromhoz közel;
S ha lusta lepke száll:
Pihenjen ott, s ott zsongjanak
Kolibrik és a méh-rajok.

S ha délben vidámság zaja
Hallik a faluból,
Vagy szűzlány tündér-kacaja,
Ha holdfényben dalol?
S ha szerény síremlékemet
Egy mátkapár pillantja meg,
Míg arra kóborol?
Búsabb látványra, hangra bár
Sohasem ébredne e táj.

Tudom, már nem látom sosem
A múló évszakot,
Zenéjüket sem élvezem,
Fényük se rám ragyog,
De pár barát ha síromat
Meglátogatja, s megsirat,
Gyorsan egy sem hagy ott.
Virágok, fény, dal, lágy szelek
Marasztják, hogy mind ott eped.

S ha meghatott szivükre így
A múlt emléke tört,
Majd emlegetnek valakit,
Ki nem oszt ily gyönyört;
Kinek a dús pompáju nyár
Dombjaiból a része már
Csak az, hogy sírja zöld;
És öröm járná szívük át,
Ha hangját újra hallanák.

A ritmus hullámzása itt egyenesen érzéki; semmi sem múlhatná felül a verset dallamosságban. Ez a költemény mindig igen jellegzetes hatással van rám. Az a heves bánat, mely mintegy felbugyog a költőnek a maga sírjáról szóló kedélyes sorai felszínére, egész lelkünket megborzongatja - s ebben a borzongásban ott van a legigazibb költői szárnyalás. A költemény az örömteli szomorúság benyomását kelti. És ha az ezután bemutatandó többi szerzeményben is többé-kevésbé észrevehető a hasonló hangvétel, hadd emlékeztessem önöket arra, hogy - miképp és miért? nem tudjuk - a szomorúságnak ez a jegye elválaszthatatlan az igazi szépség magasabb rendű kifejezéseitől. Ugyanakkor mégis

Ez a vágy és szomorúság
Nem kín, vagy fájdalom,
Úgy rokona a könnynek,
Ahogy köd s eső rokon.

Ugyanennek a jegynek a jelenléte még az olyan élénk és lelkesült versben is tisztán érzékelhető, mint Edward Coote Pinkney[251] *Egészségére!* (Health) című költeményében.

[251] Amerikai költő, szerkesztő (1802-1828).

Hát emelem a serlegem
Arra, ki csupa báj,
A hölgyre, ki szemlátomást
A női ideál;
Kit kedveltek a csillagok
S az ég elemei:
Akár a lég, annyira szép,
Nem földi - mennyei.

Minden szava zene maga,
Mint ha madár, dalol,
De a puszta dalnál több, ami
Sejlik szavaiból;
Mert szívének verete mind,
S ajkáról úgy pereg,
Mint méh ha száll egy rózsaszál
Terhével tömve meg.

Csak szeretet szabhatja meg
Óráinak sorát;
S minden érzelme oly üde,
Akár a friss virág.
A változékony szenvedély
A lénye volt, s igy ő,
Akár forgandó képeik:
Maga a múlt idő!

Egy perc elég, hogy arca szép
Rajzát agyad bevésse,
Szívekben hosszan visszazeng
Még hangjának zenéje;
S emlékezni, főleg nekem,
Oly nagyon kellemes:
Halálomon vég-sóhajom
Sem élet - neve lesz.

Hát emelem a serlegem
Arra, ki csupa báj,
A hölgyre, ki szemlátomást
A női ideál -
Egészségére! lenne bár
Minél több ily idom,
S költészet volna élni, és
Csak szó az unalom.

Pinkney szerencsétlenségére túlságosan is délen született. Ha Új-Angliában látja meg a napvilágot, alighanem a legnagyobb amerikai lírikusként rangsorolja az a nagylelkű klikk, mely annak a bizonyos *The North American Review*-nak a gyeplőjét fogva oly régóta kezében tartja az amerikai irodalom sorsát. A fentebb idézett költemény különösen szép; de az általa kiváltott költői lelkesültséget elsősorban a *költő* lelkesültsége iránti rokonszenvünkkel kell

összefüggésbe hoznunk. Megbocsátjuk költői túlzásait, mert olyannyira nyilvánvaló a komolyság, amelynek jegyében elhangzanak.

Semmiképpen sem volt az a szándékom, hogy az általam felolvasottaknak az *értékeit* taglaljam; ezek önmagukért beszélnek. Boccalini *Hírek a Parnasszusról* című munkájában megírja, hogy Zoilus egy alkalommal élesen bírált Apolló előtt egy igen csodálatraméltó művet; mire az isten megkérte, hogy beszéljen a mű szépségeiről is. Zoilus azt felelte, hogy csupán a mű hibáival foglalkozott. Apolló ezt hallván, kezébe nyomott egy zsák rostálatlan búzát és ráparancsolt, hogy jutalmául válogassa ki belőle magának *az összes konkolyt.*

Ez a tanmese jól szolgál, ha a kritikusokon akarunk ütni egyet, de nem vagyok biztos benne, hogy az istennek igaza volt. Egyáltalán nem vagyok biztos benne, hogy nem értik-e durván félre a kritikus igazi feladatkörét. A kiválóság, különösen a költeményben, egy olyan axióma fényénél értelmezendő, ami, ha megfelelő formában fogalmazzuk meg, azonnal magától értetődővé válik. Nem kiválóság az, amelyről be kell bizonyítani, hogy kiválóság; ennélfogva ha túlságos üggyel-bajjal kell kimutatnunk a Műalkotás értékeit, akkor evvel máris beismertük, hogy ezek az értékek nem is értékek.

Thomas Moore *Dalai* (Melodies) között akad egy, mely költeménynek is kiváló, de sajátságos módon ezt mindig szem elől tévesztik. A „Jöjj, szarvas, ihol kipihenni magad" kezdetű versre gondolok. A kifejezés erőteljességét Byron egyetlen költeménye sem múlja felül. Van két sor a versben, mely a szerelem isteni szenvedélye feltétlen teljességének az érzését közvetíti; olyan érzést, amely alighanem több szenvedélyes emberi szívben vert visszhangot, mint bármely más szavakba foglalt érzés:

Jöjj, szarvas, ihol kipihenni magad,
Bár elfut a csorda, e szív befogad;
Mosolyom sohasem komorítja sötét,
És itt ez a kéz, ez a szív a tiéd.

Szeretni mi lenne: akármi, ha más
Hisz meggyötör és gyönyör, üdv s megaláz.
Azt nem tudom, nyomja-e bűn a szived,
Légy bárki, a szívem örökre szeret.

Mondtad, öröm-angyalod én vagyok, és
Őr-angyalod is leszek - jöjjön a vész;
Követem tüzön át is a lépteidet,
Megvédve - vagy ott elenyészve, veled.

Az utóbbi időben az a divat, hogy Moore-tól megtagadják a képzelőerőt, s csupán a képzeletet hagyják meg neki - ez a megkülönböztetés Coleridge-től származik, aki mindenkinél teljesebben fogta fel Moore óriási tehetségét. Tény az, hogy ennek a költőnek a képzelete uralkodik minden más költői képességén, s mindenki más képzeletén; ebből érthető módon jutottak sokan arra a gondolatra, hogy csak képzelete van. Soha még ekkora tévedést! Soha még ilyen durva sértést egy igazi költő hírneve ellen! Nemigen tudok még egy költeményre gondolni az angol nyelv körében, melyet olyan mélységesen, olyan hátborzongatóan hatna át a képzelőerő, a legjobb értelemben, mint az a vers, melynek kezdősora: „Lennék bár homályos tónál", s amelyet Thomas Moore írt. Sajnos, nem emlékszem a vers további soraira.

Az egyik legnemesebb és - ha már a képzeletnél tartunk - leginkább képzeleti jellegű modern költő volt Thomas Hood[252]. *Szép Inez* (Fair Ines) című költeménye számomra mindig kimondhatatlanul varázslatosnak tűnik:

Nem láttátok Inezt?
Nyugatra ment, ahol
Este a nap helyett ragyog,
És nyugalmat rabol;
Tőlünk a napfényt vitte el:
Eltűnt az a szép mosoly,
És el gyöngy-forma keblei,
S a pír orcáiról.

Fordulj meg, szép Inez,
Amíg a nap ragyog;
Éjjel magukban fénylenek
A hold s a csillagok;
Boldog a szerető, aki
Alattuk andalog,
S füledbe súg oly vallomást,
Mit le sem írhatok!

Lennék én, szép Inez,
Az a büszke lovag,
Ki vígan lovagolt veled,
Súgva oly szavakat;
Hát nem volt ott szép lány elég,
S itt nincs, csak ingatag,
Hogy vizen kelt át, s lopta el
A legdrágábbikat?

Láttam, kedves Inez,
Mint siklott a hajó,
És rajta nemes férfiak,
S az orrán lobogó;
És finom ifjak, víg szüzek,
Tolldíszük mint a hó -
Álomnak szép is lenne, ha -
Nem lett volna való!

De jaj, de jaj, Inez!
Elhagy, s dalolva megy,
Zene kiséri lépteit,
És éljenző tömeg;
De volt, aki szomoruan
Csak azt hallotta meg:
Annak, ki szeretett, hamis
Ez az „Isten veled”.

[252] Angol költő, szerkesztő (1799-1845).

Isten veled, Inez!
Nem vitt még soha nőt
Szebbet hajó, s ily könnyedén
Sem táncolt azelőtt;
De jaj, parti szomoruság
És vizi örömök -
Míg egynek áldás mosolya:
Sok szív összetörött.

A *The Haunted House* (Kísértetek háza) - ugyanettől a szerzőtől - az egyik legigazabb költemény, amit valaha is írtak; az egyik legigazabb, leggáncstalanabb, legteljesebben művészi, témáját és megvalósítását tekintve egyaránt. S mi több, az ideált sugározza, azaz a képzelőerő műve. Sajnos, olyan hosszú, hogy nem felel meg ennek az előadásnak a céljára. Helyette szabadjon átnyújtanom az általánosan nagyra értékelt *A Sóhajok Hídjá*-t (The Bridge of Sighs):

Im, egy boldogtalan
Élet után
Itt fekszik oktalan
Ez a leány!

Vigye és tegye le
Lágyan a kar;
Szobor a termete,
Szép, fiatal!

Ruhája mocskos,
Rátapad, lucskos
Ingéből víz csepeg
Most is a hídra;
Vigyétek, emberek,
Szánva, ne szidva!

Nem kéne turkálni,
Sorsában furkálni,
Ez itt a vég;
Többé nem becstelen,
Nem maradt rajta szenny,
Csak ami szép.

Ha nagyot bukott is,
Éva maradt -
Töröld le, ott is,
Ajkán a sarat.

Fésü alól haja
Hogy kibomolt!
Emberek óhaja,
Szomoru sóhaja
Kérdi: ki volt?

Apja ki volt? Hol az
Anyja? Zokognál,
Húga vagy öccse, ha
Most vele volnál?
Vagy tán a szíve volt
Másé, ki híve volt
S több amazoknál?

Jaj, de hát ritka a
Szeretet titka, a
Krisztusi kincs!
Óh, milyen gyász neki:
Itt a sok ház, s neki
Otthona nincs.

Húga, a bátyja,
Nem védte családja,
Mint azelőtt;
Betölt a nemezis:
Kedvese, esze is,
Az Isten keze is
Elhagyta őt.

Hol sürü rendben
Ring a vizekben
A lámpafüzér
S paloták sora dobja
Fényét a habokra,
Ott állt s beragyogta
A hontalan éj.

Zord tavaszi szél
Riogatta vacogva,
De hívta az éj
S a sötét csatorna:
Az élet szörnyűség,
A halál őrűltszép!
És visz a vágy -
Akárhol, akárhol,
Csak itt ne tovább!

Leugrott! Őrület!
Vad folyó, jéghideg,
Halálos íz -
Ha ugrott, te lökted,
Mindig zúg előtted,
Gaz férfi! a víz:
Nyeld te is, fürödj meg
Benne, ha bírsz!

Vigye és tegye le
Lágyan a kar;
Szobor a termete,
Szép, fiatal!

A halál rabja már,
És minden tagja már
Merevedik;
Nyujtsuk ki rendesen
S te fogd le csendesen
Nagy szemeit.

Mibe e sárlepett
Szem belelát,
Aminek tükre lett
A végső rémület:
A túlvilág.

Üzte vad láz régen,
Megölte gyász, szégyen;
Mostoha világnak
Árvája, - de már csak
A béke övé.
Kulcsold imára
Kezét simán a
Szíve fölé!

Legyen, égbe ha ér fel,
Töredelmes és bús,
S vállalja bünét el
Az üdv ura, Jézus!

(Szabó Lőrinc fordítása)

Ennek a költeménynek az ereje legalább annyira figyelemre méltó, mint pátosza. A verselés ugyan a képzeleti jelleget már-már a fantasztikusba lendíti, mégis remekül illeszkedik ahhoz a heves őrülethez, ami a költemény vezértémája.

Lord Byron kisebb költeményei között akad egy, amelyiknek sohasem volt része abban a kritikai elismerésben, amit pedig kétségkívül megérdemelne:

Bár végzetem napja levégze,
Sors-csillagom éjbe letünt;
Puha szíved nem veszi észre,
Amivel vádolnak: a bűnt;
Bár ismered éj-nyavalyámat,
Osztoztál benne velem;
Szeretőt, aki szellemem álma,
Csak Benned leltem, igen!

Ha a Természet mosolyog rám
- Ez az egy mosoly int ma felém -,
Rám mintha Te, te mosolyognál,
- Csalfának nem hiszem én!
Ha tusázik a szél meg a tenger
- Mint vélem is annyi kebel -,
Csak egy érzést űz fel ez bennem:
Tőled szakítanak el!

Oda végső szirti reményem,
Végromja habokba szakadt,
Noha lelkem elönti a kín: nem,
A szivem nem lesz soha rab!
Rám törhet a rém tömegekben,
Zúzhat: soha meg nem aláz,
Nem rá - Rád gondol a lelkem! -
Kínban rabbá nem igáz!

Bár ember - meg sose csaltál,
Bár asszony - el se hagyál,
Szeretőm! - kínban nem akartál...
Nem inogsz, ha a vád kiabál.
Bizalmasom - el sosem árulsz,
Bár elváltunk - velem élsz;
Bár óvakodol - ki sem árulsz,
S nem súnysz, ha rágalom ér.

A világot nem szapulom, hogy
„Mind egy ellen" - ha szivem
Nem dicsérhette: bolond volt,
Hogy nem hátrált szeliden.
Drágán fizet az, aki téved,
- Sokkal hitem felett!
Bármily sok, semmi ha Téged
Tőlem el nem vehetett!

Hogy mindenem íme e vészben
Odalőn - szivem egyben okult:
Mit híve-rajongva becéztem,
Legdrágábbnak bizonyult;
Forrás fakadott a Sivárban,
S zöldell egy fácska nekem,
Madár csatináz a Magányban,
Rólad muzsikál szivemen!

Byron: Stancák Augustához
(Jánosy István fordítása)

Bár itt rendkívül bonyolult a ritmus, a verselés aligha múlható felül. Soha még nemesebb *témát* nem vett tollára költő. Szárnyalásra készteti a lelket a gondolat, hogy senkinek sincs joga a végzetre panaszkodni, amíg balsorsában is magának tudhatja egy asszony állhatatos szerelmét.

Csupán annyi időm maradt Alfred Tennysonra[253], hogy egy nagyon rövid mutatványt adhassak belőle, holott igazán és őszintén őt tekintem minden költők legnemesebbikének. A legnemesebb költőnek nevezem, s annak is *gondolom*, bár nem azért, mert az általa keltett hatás *mindig* mélyenszántó, vagy mert az általa kiváltott költői izgalom *mindig* a lehető legerőteljesebb; hanem azért, mert hatása *mindig* a legéteribb, azaz a legszárnyalóbb és legtisztább. Nincs még egy költő, aki ily kevéssé lenne földhözragadt. Egy részletet olvasok fel utolsó hosszú költeményéből, *A hercegnő*-ből (The Princess):

Könny, lusta könny: nem tudom, mit jelent,
Könny, mely, ha túlvilági bánat
Telepszik szívemre, szemembe gyül,
Midőn boldog őszi mezőkre nézek,
S eszembe jutnak az elmúlt napok.

Frissek, mint első sugár a hajón, mely
Barátokat hoz föl az alvilágból;
Búsak, mint ha szerelmünkkel a bíbor
Sugár lesüllyed már a szemhatárról;
Oly búsak, frissek az elmúlt napok.

Búsak, furcsák, mint haldokló fülének
Nyári kora-hajnalon a madárfütty,
Mikor haló szemére csillogó
Négyzetként szűkül az ablakkeret;
Oly búsak, furcsák az elmúlt napok.

Drágák, mint halálban sem feledett csók,
S édesek, mint másét vágyó ajakra
Képzelt csók; s mélyek, mint a szerelem,
Mint a legelső, s megbánás feszíti;
Ó Életben Halál, elmúlt napok!

Tehát - igaz, futtában és töredékesen - megpróbáltam ismertetni önökkel a költőiségről alkotott felfogásomat. Az volt a célom, hogy jelezzem: maga a költőiség szigorú értelemben véve egyszerűen az ember törekvése a mennyei szépségre, ugyanakkor a költőiség megnyilvánulását mindig a *lelket szárnyalásra késztető izgalomban* találjuk meg, s ennek vajmi kevés köze van a szenvedélyhez, mely a szív megrészegülése, és az igazsághoz, mely az ész megelégülése. Mert bizony a szenvedély többnyire sárba rántja a lelket, nemhogy szárnyalásra késztetné! A szerelem viszont - a szerelem, az igazi, az isteni Erósz, az uránuszi Vénusz, s nem a dionüszoszi - kétségbevonhatatlanul a legtisztább és legigazibb költői téma. Ami pedig az igazságot illeti: ha valamely igazságra jutván, olyan harmóniát vagyunk képesek érzékelni, mely korábban észrevétlen maradt, akkor egyben igazi költői hatás élményében is van részünk; de ez a hatás csupán magával a harmóniával kapcsolatos, s a legkisebb mértékben sem az igazsággal, mely csupán segített abban, hogy ez a harmónia láthatóvá váljék.

Ugyanakkor sokkal közvetlenebb módon is világos képet kapunk az igazi költészet mibenlétéről, ha csupán utalunk néhány olyan egyszerű elemre, mely a költőben magában kelti fel az igazi költői hatást. A költő önlelkét tápláló ambróziára ismer az ég fénylő boltozatában,

[253] Angol viktoriánus költő (1809-1892).

a virágok indázásában, a törpe bozót bokraiban, a hullámzó búzamezőben, a magas keleti fák ingásában, a távoli kék hegyekben, a felhők játékában, rejtező patakok hunyorgó csillogásában, ezüst folyók fényében, szem-nem-látta tavak nyugalmában, magányos források csillagtükrű mélyeiben. Érzékeli ezt az ambróziát a madarak dalában, Aiolosz hárfájában, az éji szél sóhajában, az erdő panaszos zúgásában, a fájón partnak verődő habokban, a vadon éltető leheletében, az ibolya, a jácint mámoros illatában, a távoli és felfedezetlen szigetek ígéretével terhes levegőben, melyet alkonyatkor határtalan és bejáratlan vak óceánok felől hoz a szél. Megtalálja minden nemes gondolatban, földöntúli késztetésben, szent ösztönben, minden lovagias, nagylelkű, önfeláldozó cselekedetben. Érzi a női szépségben, a hölgy kecses járásában, szeme fényében, hangjának dallamában, csilingelő kacajában, sóhajában, ruhája zizzenésének harmóniájában. Mélyen érzi a hölgy bájainak ellenállhatatlan erejében, lángoló lelkesültségében, melegszívű jótékonyságában, jámbor és hitteli tűrésében, és mindenek felett, ó, mindenek felett, térdet hajtva imádja a hölgy *szerelmének* hitében, tisztaságában, erejében, mindenképp isteni fenségében.

Befejezésképp hadd idézzek még egy rövid költeményt, mely egészen más jellegű, mint a korábban idézettek. Motherwell[254] írta, címe *A gavallér dala* (The Song of The Cavalier). A háború képtelen és istentelen voltáról alkotott modern felfogásunk nemigen teszi lehetővé, hogy lelkünk rokonszenvezzék a költeményben kifejezett érzésekkel, s megfelelően értékelhesse a költemény kiválóságát. Ehhez képzeletben azonosulnunk kell a régi lovag lelkivilágával:

Ki hős, vitéz, nyeregbe mind,
Fejekbe sisakot;
A Hír s Erény szólít megint:
Harcba, halál-lovasok!
Szemünk könnyekkel nem perel,
Míg kezünkben a kard;
Szivünk szabad, s ha válni kell:
Nincs lány, ki visszatart;
Gyávák, tilinkós pásztorok
Sírjanak, nyögjenek,
Dolgunk: küzdeni férfi-mód,
És hősleg halni meg.

Takács Ferenc fordítása

-&-

[254] William Motherwell (1797-1877) skót költő.